శ్రీ

శుక్లయజుర్వేదీయ - కాణ్వశాఖాయామ్.

బృహదారణ్యకోపనిషత్.

:(౦):(౦):(౦):

తృతీయాధ్యాయః.

పూర్ణమద ఇతి శాన్తిః.

హరిః ఓమ్ ॥ ఉపనిషత్ ॥ ఉషావా అశ్వస్య మేధ్యస్య శిరః । సూర్యశ్చక్షుర్వాతః ప్రాణో వ్యాత్తమగ్నిర్వైశ్వానరః సంవత్సర ఆత్మాశ్వస్య మేధ్యస్య ద్యౌః పృష్ఠమన్తరిక్షముదరం పృథివీ పాజస్యం దిశః పార్శ్వేమవాన్తరదిశః పర్శవ ఋతవోఽఙ్గాని మాసాశ్చార్ధమాసాశ్చ పర్వాణ్యహోరాత్రాణి ప్రతిష్ఠా నక్షత్రాణ్యస్థీని నభో మాంసాని । ఊవధ్యం సికతాః సిన్ధవో గుదా యకృచ్చ క్లోమానశ్చ పర్వతా ఓషధయశ్చ వనస్పతయశ్చ లోమాని ఉద్యన్పూర్వార్ధో నిమ్లోచఞ్జఘనార్ధో యద్విజృంభతే తద్విద్యోతతే యద్విధూనుతే తత్ స్తనయతి యన్మేహతి తద్వర్షతి వాగేవాస్య వాక్. ॥౧॥

పదవిభాగమ్॥ ఉషాః - వై - అశ్వస్య - మేధ్యస్య - శిరః - సూర్యః - చక్షుః - వాతః - ప్రాణః - వ్యాత్తం - అగ్నిః - వైశ్వానరః - సంవత్సరః - ఆత్మా - అశ్వస్య - మేధ్యస్య - ద్యౌః - పృష్ఠం - అన్తరిక్షం - ఉదరం - పృథివీ - పాజస్యం - దిశః - పార్శ్వే - అవాన్తరదిశః - పర్శవః - ఋతవః - అఙ్గాని - మాసాః - చ - అర్ధమాసాః - చ - పర్వాణి - అహోరాత్రాణి - ప్రతిష్ఠాః - నక్షత్రాణి - అస్థీని - నభః - మాంసాని - ఊవధ్యం - సికతాః - సిన్ధవః - గుదాః - యకృత్ - చ - క్లోమానః - చ - పర్వతాః - ఓషధయః - చ - వనస్పతయః - చ - లోమాని - ఉద్యన్ - పూర్వార్ధః - నిమ్లోచన్ - జఘనార్ధః - యత్ - విజృంభతే - తత్ - విద్యోతతే - యత్ - విధూనుతే - తత్ - స్తనయతి - యత్ - మేహతి - తత్ - వర్షతి - వాక్ - ఏవ - అస్య - వాక్.

ప్రతిపదార్థమ్॥ మేధ్యస్య=పవిత్రమైనయజ్ఞసంబంధమగు, అశ్వస్య=అశ్వముయొక్క, శిరః=శిరస్సు,ఉషావై=బ్రాహ్మముహూర్తము. మేధ్యస్య=పవిత్రమగుయజ్ఞసంబంధమగు,అశ్వస్య=అశ్వముయొక్క,(మేధ్యస్యఅశ్వస్య అనుపదములు రెండుసార్లు చెప్పినందున ఈమంత్రమునందలివాక్యములయందంతట ప్రత్యేకముగా చెప్పుకొనవలయుననని భావము.) చక్షుః = నేత్రము, సూర్యః=సూర్యుడు. ప్రాణః=ప్రాణము, వాతః=వాయువు. వ్యాత్తం=తెఱవఁబడినముఖము, వైశ్వానరః = వైశ్వానరుఁడనుపేరుగల, అగ్నిః=అగ్ని. ఆత్మా = శరీరము, సంవత్సరః = సంవత్సరము. (పంౘ్రెండుమాసములుగాని లేక అధికమాసముతోఁగూడినయెడల పదమూఁడు మాసములుగాని). పృష్ఠం=వీపు, ద్యౌః = ద్యులోకము. ఉదరం = కడుపు, అన్తరిక్షం=ఆకాశము. పాజస్యం=పాదాసనస్థానము, పృథివీ=భూమి. పార్శ్వం=పార్శ్వములు, దిశః=దిక్కులు. పర్శవః=ప్రక్కలయందలి యెముకలు, అవాన్తరదిశః=ఆగ్నేయాదిమూలదిక్కులు. అఙ్గాని=అవయవములు, ఋతవః=వసంతాది ఆఱుఋతువులు. పర్వాణి=సంధులు, మాసాశ్చ=మాసములును, అర్ధమాసాశ్చ=పక్షములును. ప్రతిష్ఠాః=పాదములు. అహోరాత్రాణి=అహోరాత్రములు, (రాత్రిపగళ్లు), అస్థీని=ఎముకలు. నక్షత్రాణి=నక్షత్రములు, మాంసాని=మాంసములు, నభః=ఆకాశమునందుండెడి మేఘములు. ఊవధ్యం=కడుపునందుండు సగముజీర్ణమైన అశనము, సికతాః=సికతములు, (ఇసుక). గుదాః=నాడులు, సిన్ధవః=నదులు. యకృచ్చ= (హృదయమునకు క్రిందుగా దక్షిణభాగమున నుండు), మాంసపిండమును, క్లోమానశ్చ = (హృదయమునకుక్రిందుగా నుత్తరభాగముననుండు) మాంసపిండమును, (క్లోమానః అనునది నిత్యబహువచనము అయినను ఇక్కడ ఏకవచనార్థముకలది). పర్వతాః=పర్వతములు. లోమాని=వెంౘ్రుకలు, ఓషధయశ్చ = తరుగుల్మలతలున్ను, వనస్పతయశ్చ=పూయకకాయునట్టి వృక్షములున్ను. పూర్వార్ధః=పూర్వభాగముగానుండుసగము, ఉద్యన్=ఉదయించినసూర్యుడు, (అశ్వముయొక్క పూర్వభాగము ఉదయము మొదలుకొని మధ్యాహ్నమువఱకుండుసూర్యుడు). జఘనార్ధః=ఉత్తరభాగముగానుండు సగము, నిమ్లోచన్=అస్తమయమునుపొందుచున్న సూర్యుడు. (అశ్వముయొక్క యుత్తరభాగము మధ్యాహ్నము మొదలుకొని అస్తమయమువరకుండు సూర్యుడు). యద్విజృంభతే = అంగములను విస్తరింపఁజేయుట ఏదియో, తత్=అది, విద్యోతతే=ప్రకాశించుట (మెఱుపు). యద్విధూనుతే=అంగములనుకంపింపచేయుట ఏదియో, తత్=అది, స్తనయతి=ధ్వనిచేయుట (ఉఱుము). యన్మేహతి=మూత్రమునుఏదిచేయుచున్నదో, (మూత్రమునువిడుచుట), తద్వర్షతి=అదియేవర్షించుట, (వర్షము). అస్య=ఈఅశ్వముయొక్క, వాగేవ=శబ్దమే, వాక్=వాక్కు, (ఈవాక్కునందుమాత్రము సాదృశ్యమునుకల్పింపలేదు).

తాత్పర్యమ్॥ బుద్ధివిక్షేపములు లేక బ్రహ్మవిద్యాప్రాప్తికలుగుటకు అరణ్యమునందు అధ్యయనము చేయబడుటవలన ఆరణ్యకమనియును, పరిమాణమువలన బృహత్స్వరూపమగుటవలన బృహదారణ్యకమనియును, వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఇది యెనిమిది అధ్యాయములుకలది. అందు ప్రథమ ద్వితీయాధ్యాయములు రెండును కేవల కర్మాంగములుగానుండెడి ప్రవర్గ్యోపసత్తులను ప్రతిపాదించునవగుటవలన వానిని ఉపేక్షించి బ్రహ్మవిద్యాప్రాప్తికొఱకు తక్కిన యధ్యాయములు మాత్రము వ్యాఖ్యానముచేయబడినవి. వానికిమాత్రమే తెలుగులోనుసుఅర్థము వ్రాయఁబడుచున్నది.

దానియందు అశ్వమేధయాగము చెప్పబడినది. అది అనేకపశువులు కలదియైనను ప్రధానముగు ప్రజాపతి దేవతాకమైన అశ్వాఙ్గవిషయమైన ఉపాసనలు చెప్పుచు ఆ అశ్వమునకు ప్రజాపతి రూపమును నిరూపించుచున్నాడు. ఆయజ్ఞసంబంధమైన అశ్వమునకు శిరస్సు శాస్త్రలౌకికముల యందు ప్రసిద్ధముగానుండు బ్రాహ్మ ముహూర్తము. నేత్రముసూర్యుడు. ప్రాణము వాయువు. తెఱవఁబడిన ముఖము అగ్ని. శరీరము సంవత్సరము. వీపుద్యులోకము. కడుపు అంతరిక్షము (ఆకాశము). పాదాసన ప్రదేశము భూమి. పార్శ్వములు ప్రాగాది దిక్కులు. పక్కయెముకలుఆగ్నేయాదిమూలదిక్కులు. అవయవములు వసంతాదిఋతువులు. దేహసంధులు మాసములు పక్షములును. నిలుచుటకాధారములైన పాదములు రాత్రిపగళ్లు. ఎముకలు నక్షత్రములు. మాంసములు ఆకాశమునందలి మేఘములు. అరగని అన్నము సైకతములు. నాడులు నదులు. హృదయమందు దక్షిణోత్తరభాగములయందలి మాంసపిండములు పర్వతములు. వెంట్రుకలు ఓషధులు. ఈ అశ్వముయొక్క దేహపూర్వభాగము ఉదయముమొదలు పండ్రెండు ఘంటలవఱకుండెడి సూర్యుడు. ఈ అశ్వముయొక్క దేహోత్తరభాగము మధ్యాహ్నముమొదలు అస్తమయమువఱకుండెడి సూర్యుడు. ఈ అశ్వదేహవిజృంభణమే ప్రకాశము. ఈ అశ్వదేహకంపమే ఉఱుము. దీనిమూత్రోత్సర్జనమే వర్షము. దీనిశబ్దమేవాక్కు. దీని(వాక్కు) విషయమందు మాత్రము ప్రజాపతికి సమానకల్పనలేదు).

ఉ॥ అహర్వా అశ్వంపురస్తాన్మహిమాన్వజాయత తస్యపూర్వేసముద్రేయోనీ రాత్రి
రేనంపశ్చాన్మహిమాన్వజాయతతస్యాపరేసముద్రేయోని రేతౌవా అశ్వం
మహిమానావభితస్సంబభూవతుః హయోభూత్వా దేవానవహద్వాజీగన్ధ
ర్వానర్వాసురానశ్వోమనుష్యాన్సముద్రఏవాస్యబన్ధుస్సముద్రోయోనిః ॥౨॥
ఇతి తృతీయాధ్యాయే ప్రథమం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ అహః - వై - అశ్వం - పురస్తాత్ - మహిమా - అన్వజాయత - తస్య - పూర్వే - సముద్రే - యోనిః - రాత్రిః - ఏనం - పశ్చాత్ - మహిమా - అన్వజాయత - తస్య - అపరే - సముద్రే - యోనిః - ఏతౌ - వై - అశ్వం - మహిమానౌ - అభితః - సంబభూవతుః - హయః - భూత్వా - దేవాన్ - అవహత్ - వాజీ - గన్ధర్వాన్, అర్వా - అసురాన్ - అశ్వః - మనుష్యాన్ - సముద్రః - ఏవ - అస్య - బన్ధుః - సముద్రః - యోనిః.

ప్ర॥ (ఈ అశ్వమునకు ముందు వెనుకలయందుగు బంగారు వెండితోఁ జేయఁబడిన పాత్రవిశేషములున్నయవి. వాటిలో) అశ్వం=అశ్వమునుగూర్చి, పురస్తాత్ = ముందరనుండెడి, మహిమా=మహిమయను పేరుగల సువర్ణపాత్రవిశేషము, అహర్వై=పగలుగానే, అన్వజాయత=కలిగెను. (అనగా పగలు బంగారువలెనే పచ్చనగుటవలన ఆ పాత్రవిశేషమును పగటినిగా భావనచేయవలయును). తస్య=ఆ సువర్ణపాత్రమునకు, పూర్వేసముద్రే=తూర్పుసముద్రము, (వేదమగుటవలన విభక్తిభేదము). యోనిః=ఉంచెడిస్థానము, (ఆ సువర్ణపాత్రమునుంచెడిస్థానమును తూర్పుసముద్రదృష్టితో ధ్యానింపఁదగినది). (తథా=అప్రకారము), రాత్రిః=రాత్రి, ఏనం=ఈ అశ్వమునుగూర్చి, పశ్చాత్=వెనుకనుండెడి, మహిమా=మహిమయను పేరుగల రజితపాత్రవిశేషముగా,

అన్వజాయత=కలిగెను. (అనగా రాత్రివెన్నెలచేత వెండికిసాదృశ్యమగుటవలన ఆవెండిపాత్రను రాత్రి దృష్టితో ధ్యానించవలయును). తస్య=ఆవెండిపాత్రమునకు, అపరేసముద్రే=పశ్చిమసముద్రము, యోనిః=ఉంచెడిస్థానము,(ఆ వెండిపాత్రమునుంచెడి స్థానమును పశ్చిమసముద్రదృష్టితో ధ్యానించవలయును). ఏతౌవై మహిమానౌ=ఈమహిమములను పేరుగల సువర్ణరజితపాత్రలు రెండును, అశ్వం=అశ్వమునుగూర్చి, అభితః=పూర్వపశ్చిమభాగములయందు, సంబభూవతుః=కలిగినవి). (ఇట్లుతిరిగిచెప్పుట ఈఅశ్వము గొప్పమహిమతోగూడినదని తెలియుటకు). (సః=ఆ అశ్వము), హయఃభూత్వా=హయజాతియై,దేవాన్=దేవతలను, వాజీ=వాజియనుజాతియై,గన్ధర్వాన్=గంధర్వులను, అర్వా=అర్వయనుజాతియై, అసురాన్=అసురులను, అశ్వః=అశ్వజాతియై, మనుష్యాన్=మనుష్యులను, అవహత్=వహించెను. (హయ వాజి అర్వ అశ్వములను నాలుగు జాతులై దేవగంధర్వ అసుర మనుష్యులను నలుగురిని వహించెను). అస్య=ఈఅశ్వమునకు,సముద్రఏవ=సముద్రుడే, బన్ధుః=బంధువు. (సముద్రమును బంధుదృష్టితో ధ్యానించవలయును). సముద్రః=సముద్రుడు, యోనిః=కారణము, (ఈఅశ్వమునకు సముద్రుడుత్పాదకుడగుటవలన వానినికారణునిగా ధ్యానించవలయును).

తా॥ ఈ అశ్వమునకు పూర్వపశ్చిమ భాగములయందుండెడి బంగారు వెండిపాత్రములను అహోరాత్రములనుగాను, ఆపాత్రములుంచెడి స్థానములను పూర్వపశ్చిమ సముద్రములనుగాను,ధ్యానించవలయును. ఇట్లుప్రజాపత్యంగసాదృశముగా ధ్యానింపఁబడిన అవయవములుగలఅశ్వమునకు సముద్రముత్పత్తి స్థానమగుటవలన ఆసముద్రమును బంధువునుగా ధ్యానించవలయును.

ఇట్లు తృతీయాధ్యాయమునందు ప్రథమబ్రాహ్మణమ్ సమాప్తము.

హరిఃఓమ్॥ ఉ॥ నైవేహకించనాగ్రఆసీన్మృత్యునైవేదమావృతమాసీ దశనాయయా అశనాయాహిమృత్యుస్తన్మనోకురుతాత్మన్వీస్యామితిసోర్చన్నచరత్తస్యార్చత ఆపోజాయన్తార్చతేవై మేకమభూదితి తదేవార్కస్యార్కత్వం । కగ్ంహవాఅస్మైభవతి య ఏవ మేత దర్కస్యార్కత్వం వేద. ॥౧॥

ప॥ న - ఏవ - ఇహ - కించన - అగ్రే - ఆసీత్ - మృత్యునా - ఏవ - ఇదం - ఆవృతం - ఆసీత్ - అశనాయయా - అశనాయా - హి - మృత్యుః - తత్ - మనః - అకురుత - ఆత్మన్వీ - స్యాం - ఇతి - సః - అర్చన్ - అచరత్ - తస్య - అర్చతః - ఆపః - అజాయన్త - అర్చతే - వై - మే - కం - అభూత్ - ఇతి - తత్ - ఏవ - అర్కస్య - అర్కత్వం - కం - హవై - అస్మై - భవతి - యః - ఏవం - ఏతత్ - అర్కస్య - అర్కత్వం - వేద.

ప్ర॥ ఇహ=ఈసంసారమండలమునందు, అగ్రే=సృష్టికిపూర్వము, కించన=కొంచెమున్ను, (నామరూపములచేత వేఱుపఱచబడిన విశేషముకొంచెమున్ను), నైవాసీత్=లేనేలేదు. అశనాయయా=భక్షించుటకు కోరుటచేతనైన, మృత్యునైవ=మృత్యుశబ్దవాచ్యుఁడగు హిరణ్యగర్భునిచేతనే, (ఎవడుభక్షించుటకుకోరునో వాడు అట్టికోరికకలిగినతరువాత జంతువులను చంపు

చున్నాడు గనుక ఆకోరిక బుద్ధ్యాత్మకు కలుగుటవలన ఆబుద్ధ్యవస్థగల హిరణ్యగర్భుడు మృత్యుశబ్దవాచ్యుడని చెప్పబడుచున్నది). ఇదం=ఈ కార్యజాతమగు సమస్తజగత్తు, ఆవృతం=ఆవరింపబడినదై, ఆసీత్=ఉండెను. అశనాయా=భక్షించుటకు కోరుట, మృత్యుర్హి=మృత్యువుగదా? (మృత్యుః=మృత్యుశబ్దవాచ్యుడైన హిరణ్యగర్భుడు), (అహం=నేను), ఆత్మన్వీ=మనస్సుగలవాడను, స్యామితి=అగుదునుగాకయని, తన్మనః=ఆమనస్సును, అకురుత=చేసెను. (ప్రకృతమునందలి ఆ మృత్యువు ముందు చెప్పఁబోయెడి కార్యమగు ప్రపంచమును సృష్టించవలెనను కోరికచేత ఆకార్యాలోచన సమర్థమగునంతఃకరణమును చేసెను.) సః=ఆహిరణ్యగర్భుడు, (ఆత్మానమేవ=తన్నునే), అర్చన్=పూజించుకొనువాడై, (కృతార్థోస్మీతి=ధన్యుడనని), అచరత్=తలంచెను. అర్చతః=పూజించుచున్న, తస్య=ఆ హిరణ్యగర్భునకు, ఆపః=ఉదకములు, అజాయన్త=పుట్టెను. అర్చతేవై=పూజనుచేయుచున్న, మే=నాకొఱకు, కం=ఉదకము, అభూదితి=కలిగెనని, (అమన్యత=తలంచెను). తదేవ=ఆకారణమువలననే, అర్కస్య=అశ్వమేధయాగమునకుపయోగమైనఅగ్నికి, అర్కత్వం=అర్కశబ్దవాచ్యత్వమని, (సుఖకారణమగు పూజాసాధనమునకు ఉదకసంబంధమువలన అగ్నికి అర్కుడను పేరు గుణనిమిత్తమువలనకలిగినది.) ఏవం=ఈప్రకారము, యః=ఎవడు, అర్కస్య=అశ్వమేధాగ్నికి, ఏతత్=ఈ, అర్కత్వం=అర్కశబ్దవాచ్యతను, వేద=తెలిసికొనుచున్నాడో, అస్మై=వీనికొఱకు, కంహవై=ఉదకమే, (లేక నామసామ్యమువల సుఖమైనను), భవతి=కలుగుచున్నది.

తా॥ ఈ పూర్వోక్తప్రకారము అశ్వమేధయాగమునకు ప్రధానపశువైన అశ్వమును విరాట్స్వరూపునిగా ధ్యానించి అనంతరము అశ్వమేధోపయోగమైన అగ్న్యుత్పత్తి చెప్పబడుచున్నది. సంసారమండలమునందు సృష్టికి పూర్వముఅసత్స్వరూపమైన కార్యజాతమగు ప్రపంచమేయుండ లేదు. సర్వకారణమగు పరబ్రహ్మముమాత్రముండెను. అట్టిసత్స్వరూపమైనే పరబ్రహ్మము సృష్టిసంకల్పకామనతోఁగూడుకొనుటవలన మృత్యుశబ్దవాచ్యుడైన హిరణ్యగర్భుడాయెను. ఆహిరణ్యగర్భుడు ముందుచెప్పఁబోయెడి కార్యమగు ప్రపంచమును సృష్టించవలెననుకోరికచే నేను ఆకార్యాలోచనమునందు సమర్థమైన అంతఃకరణముగలవాడనగుదునుగాకయని తలంచుచు తన్నేపూజించుకొనువాడై ధన్యుడనైతినని తలంచెను. అట్లు పూజించుకొనుచుండెడి ఆ హిరణ్యగర్భునకు ఉదకములుకలుగగా పూజచేయు తనకు ఉదకము కలిగెనని తలంచెను. ఇట్లు తలంచుటచేతనే అశ్వమేధయాగోపయోగమైన అగ్నికి సుఖహేతు పూజాకరణ ఉదకసంబంధమువలన అర్కుడను పేరుకలిగినది. ఈవిధముగా ఎవడు ఈ అశ్వమేధాగ్నికి అర్కశబ్దవాచ్యతను తెలిసికొనుచున్నాడో, వీనికి ఉదకమే (సుఖమైనను) కలుగుచున్నది.

మ॥ ఆపోవాఅర్కస్తద్యదపాగ్ం శరఆసీత్తత్సమహన్యత సాపృథివ్యభవత్తస్యామశ్రామ్యత్ తస్యశ్రాన్తస్య తప్తస్యతేజోరసోనిరవర్తతాగ్నిః. ॥౨॥

ప॥ ఆపః - వా - అర్కః - తత్ - యత్ - అపాం - శరః - ఆసీత్ - తత్ - సమహన్యత - సా - పృథివీ - అభవత్ - తస్యాం - అశ్రామ్యత్ - తస్య - శ్రాన్తస్య - తప్తస్య - తేజోరసః - నిరవర్తత - అగ్నిః.

ప్ర॥ ఆపోవా=ఉదకములును, అర్కః=అర్కస్వరూపము. (ఇక్కడ ఉదకములు అర్కశబ్దవాచ్యములగుటవలన అగ్నికి అర్కశబ్దత్వము లేదని శంకచేయగా ప్రకరణమును ఆశ్రయించి ఔపచారికముగా నుదకములకు అర్కత్వము చెప్పబడినదేగాని అగ్నియే అర్కశబ్దవాచ్యుడని చెప్పి అగ్నిస్వరూపమును చెప్పుచున్నాడు.) తత్=ఆనీటియందు, యత్=ఏది, అపాం=నీటియొక్క, శరః=మీగడవంటిరూపము, ఆసీత్=ఉండెనో, తత్=అది, సమహన్యత=కూడుకొనెను. (బాహ్యతేజస్సుచేత లోపలపచనముచేయబడినదై కూడుకొనెను.) సా=అది, పృథివీ=భూమి, అభవత్=ఆయెను. తస్యాం=ఆభూమియందు, (సః=పూర్వముచెప్పిన మృత్యుశబ్దవాచ్యుడైన హిరణ్యగర్భుడు,) అశ్రామ్యత్=శ్రమనుపొందినవాడైయుండెను. (ఆప్రజాపతికార్యభూతమైన సమస్తలోకమునుచేసి బడలికపొందియుండెను.) తప్తస్య=సంతాపమును పొందినవాడును, శ్రాంతస్య=బడలికను పొందినవాడునగు, తస్య=ఆహిరణ్యగర్భునియొక్క, తేజోరసః=తేజస్సేసారముగాఁగల, అగ్నిః=అగ్ని, నిరవర్తత=కలిగెను.

తా॥ ఈ పూర్వముచెప్పబడిన అర్కుడెవడనగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది. ఉదకములును అర్కస్వరూపములని ఈ మంత్రమునందు చెప్పుటవలన పూర్వము చెప్పినప్రకారము అగ్నికి అర్కత్వములేదని శంకచేయగా ప్రకరణమును ఆశ్రయించి ఉదకములకు సౌపచారికముగా నర్కత్వముచెప్పఁబడినదేగాని రూఢిగా అగ్నికే అర్కత్వమని చెప్పి అగ్నిప్రకరణమును చెప్పుచున్నాడు. ఆనీటియందు వెలుపలనుండెడి తేజస్సుచేత పచనముచేయఁబడి పెరుగుయొక్క మీగడవంటిదట్టమైన ఆ ఉదకములయొక్క ఘనీభావము భూమిఆయెను. ఆ భూమియందు పూర్వముచెప్పియుండెడి హిరణ్యగర్భుడు కార్యభూతమైన ప్రపంచమును సృష్టించి శ్రమనుపొందియుండెను. అట్లు శ్రమపొంది సంతాపముగలవాడగు ఆ హిరణ్యగర్భునియొక్క శరీరమునుండి తేజోసారమగు అగ్నివెలువెడలెను.

ఉ॥ సత్రేధాత్మానంవ్యకురుతాదిత్యం తృతీయంవాయుంతృతీయగ్ సఏషప్రాణస్త్రేధావిహితఃతస్యప్రాచీదిక్ఛిరోసౌచాసౌచేర్మౌ అథాస్యప్రతీచీదిక్పుచ్ఛమసౌచాసౌచసక్థ్యౌదక్షిణాచోదీచీచపార్శ్వేద్యౌఃపృష్ఠమన్తరిక్షముదరమియముర స్సఏషోప్సుప్రతిష్ఠితోయత్రక్వచైతితదేవప్రతితిష్ఠత్యేవంవిద్వాన్. ॥౩॥

ప॥ సః - త్రేధా - ఆత్మానం - వ్యకురుత - ఆదిత్యం - తృతీయం - వాయుం - తృతీయం - సః - ఏషః - ప్రాణః - త్రేధా - విహితః - తస్య - ప్రాచీ - దిక్ - శిరః - అసౌ - చ - అసౌ - చ - ఈర్మౌ - అథ - అస్య - ప్రతీచీ - దిక్ - పుచ్ఛం - అసౌ - చ - అసౌ - చ - సక్థ్యౌ - దక్షిణా - చ - ఉదీచీ - చ - పార్శ్వే - ద్యౌః - పృష్ఠం - అన్తరిక్షం - ఉదరం - ఇయం - ఉరః - సః - ఏషః - అప్సు - ప్రతిష్ఠితః - యత్ర - క్వ - చ - ఏతి - తత్ - ఏవ - ప్రతితిష్ఠతి - ఏవం - విద్వాన్.

ప్ర॥ సః=ఆప్రజాపతి, ఆత్మానం=తన్ను, తృతీయం=మూడవవానిగు, ఆదిత్యం=సూర్యునిగాను, (అగ్నివాయువులతోఁగూడ మూడవవాడైన సూర్యునిగాను,) తృతీయం=మూడవవాడగు, వాయుం=వాయువునుగాను, (అగ్న్యాదిత్యులతోఁగూడ మూడవవాడైన వాయువునుగా

), (అగ్నిం = మొదటిస్వరూపమైనఅగ్నిని), తృతీయం = మూడవవానినిగాను, (వాయురాదిత్యుల లో మూడవవానినిగాను,) త్రేధా = మూడువిధములుగా, వ్యకురుత = చేసెను. ఏషః = ఈ, ప్రాణః = ప్రాణరూపమైన, (పటకారణములైన దారములు పటమైనపిదప పటముగా సమస్తభూతములయొక్క ప్రాణరూపమైన), సః = ఆపరమాత్మ, (మృత్యునా = మృత్యురూపమైన హిరణ్యగర్భుడగు, స్వ)నైవ = తనచేతనే), త్రేధా = మూడువిధములుగా, (అగ్న్యాదిత్యవాయురూపములుగా,) విహితః = చేయబడెను. (వేఱుపఱచబడెను.) తస్య = ఆ పరమాత్మస్వరూపమైనఅగ్నికి, ప్రాచీదిక్ = తూర్పుదిక్కు, శిరః = శిరస్సు; అసౌచ = ఈ ఈశాన్యపుమూలయున్న, అసౌచ = ఈ ఆగ్నేయమూలయున్న, (ఇవిరెండును,) ఈర్మౌ = భుజములు; అథ = అనంతరము, అస్య = ఈఅగ్నికి, ప్రతీచీదిక్ = పశ్చిమదిక్కు, పుచ్ఛం = క్రిందిభాగము; అసౌచ = ఈవాయువ్యమూలయును, అసౌచ = నైరృతిమూలయును, (ఈరెండును,) సక్థినీ = తొడలు; (సక్థ్యౌఅని వేదప్రయోగము;) దక్షిణా = దక్షిణపుదిక్కును, ఉదీచీచ = ఉత్తరపుదిక్కును, పార్శ్వే = పక్కలు. ద్యౌః = ద్యులోకము; పృష్ఠం = వీపు; అన్తరిక్షం = ఆకాశము, ఉదరం = కడుపు; ఇయం = ఈభూమి, ఉరః = వక్షస్థలము; సఏషః = ఆపరమాత్మస్వరూపమైన ఈ అగ్ని, అప్సు = ఉదకములయందు, ప్రతిష్ఠితః = ఉంచబడినది. ఏవం = ఈప్రకారము, విద్వాన్ = అగ్నిస్వరూపస్థితిని తెలిసినవాడు, యత్రక్వచ = ఎక్కడెక్కడను, ఏతి = స్థితినిపొందుచున్నాడో, తదేవ = అక్కడక్కడనే, ప్రతితిష్ఠతి = అగ్న్యుపాసనస్థితిని పొందుచున్నాడు.

తా॥ హిరణ్యగర్భస్వరూపమైన పరమాత్మచేత తనస్వరూపము విరాట్స్వరూపముతో కూడికలేకయే అగ్న్యాదిత్యవాయురూపములతో మూడువిధములుగా వేఱుపఱచబడెను. ఇట్లువేరుపఱచబడిన అగ్న్యాదిరూపములలో మొదటిదియును అశ్వమేధయాగోపయోగికమును అగ్నికి ఆయాగమునకు ప్రధానపశువగు అశ్వమునకువలెనేస్వరూపనిదర్శనము చెప్పబడుచున్నది. ఇట్లువేరుపఱచబడిన పరమాత్మస్వరూపమైన ఆ అగ్నికి తూర్పుదిక్కు శిరస్సును, ఈశానాగ్నేయములు రెండును బాహువులును, పశ్చిమదిక్కు దేహముయొక్క క్రిందిభాగమును, వాయునైరృతులు రెండును తొడలును, దక్షిణోత్తరములు రెండును పార్శ్వములును, ద్యులోకము వీపును, ఆకాశముకడుపును, భూమివక్షస్థలమును. ఇట్లులోకాత్మకమును ఆపరమాత్మస్వరూపమునగు ఈ అగ్ని ఉదకములయందుంచ బడి యున్నది. ఇట్లు అగ్నిస్థితిని తెలిసికొని ఉపాసించువాడు ఎక్కడెక్కడ పొందునో అక్కడక్కడనే అగ్న్యుపాసనాఫలమును పొందుచున్నాడు.

॥ సోఽకామయత ద్వితీయో మ ఆత్మా జాయేతేతి స మనసా వాచం మిథునగ్ం సమభవత్ అశనాయా మృత్యుస్తద్యద్రేత ఆసీత్స సంవత్సరోఽభవత్ నహపురా తతస్సంవత్సర ఆస తమేతావన్తం కాలమబిభః । యావాన్ సంవత్సరస్తమేతావతః కాలస్య పరస్తాదసృజత । తం జాతమభివ్యాదదాత్ స భాణకరోత్ సైవ వాగభవత్. ॥౪॥

ప॥ సః - అకామయత - ద్వితీయః - మే - ఆత్మా - జాయేత - ఇతి - సః - మనసా - వాచం - మిథునం - సమభవత్ - అశనాయామృత్యుః - తత్ - యత్ - రేతః - ఆసీత్ - సః -

సంవత్సరః - అభవత్ - న - హ - పురా - తతః - సంవత్సరః - ఆస - తం - ఏతావన్తం - కాలం- అబిభః - యావాన్ - సంవత్సరః - తం - ఏతావతః - కాలస్య - పరస్తాత్ - అసృజత - తం - జాతం - అభి - వ్యాదదాత్ - సః - భాణకరోత్ - సా - ఏవ - వాక్ - అభవత్.

ప్ర॥ సః=ఆమృత్యుశబ్దవాచ్యుడైన హిరణ్యగర్భుడు, మే=నాకు, ద్వితీయః=రెండవది యైన, ఆత్మా=శరీరము, జాయేతేతి=కలుగును గాకయని, అకామయత=కోరెను. (ఇట్లుకోరి), అశనాయామృత్యుః=భక్షణేచ్ఛచేత లక్షితమైన మృత్యుశబ్దముగల, సః=ఆహిరణ్యగర్భుడు, మనసా=(మునుపుపుట్టియున్న) మనస్సుతో,వాచం=వేదలక్షణమైనవాక్కును, మిథునం=ద్వంద్వభావమునుగా,సమభవత్=సంభావనముచేసెను.(ఆలోచించెను). తత్=ఆమిథునమునందు,యత్=ఏ,రేతః=రేతస్సు,ఆసీత్=ఆయెను,(పూర్వముచెప్పబడినఅగ్నియేప్రథమశరీరముగాఁగలప్రజాపతికి వేదవాక్కునుఆలోచించుటయందుత్పత్తికారణమైనజ్ఞానకర్మరూపమగుఏరేతస్సుకలిగెనో), సః=ఆరేతోరూపమైన ప్రజాపతి, సంవత్సరః=సంవత్సరస్వరూపుడు, అభవత్=ఆయెను. (ఆప్రజాపతిజన్మాంతరమునచేయఁబడినదానినిభావనచేయుచు ఉదకములనుసృష్టించిఆఉదకములయందు పూర్వముచెప్పిన ఆరేతోరూపముతో ప్రవేశించిఅండరూపముతో గర్భముగలవాడైకాలమునిర్మించెడి సంవత్సరాత్మకమగు ప్రజాపతి ఆయెను). తతః=కాలమును నిర్మించెడి ఆ ప్రజాపతికంటె, పురా=పూర్వము, సంవత్సరః=సంవత్సరరూపమైన ప్రజాపతి, నాసహ=లేకపోయెను. యావాన్=ఎంతకాలము, సంవత్సరః=సంవత్సరమో, (సః=ఆసంవత్సరాత్మక ప్రజాపతి), ఏతావన్తం=ఇంతదైన, (సంవత్సరపరిమాణమగు), కాలం=కాలమునుగూర్చి, తం=ఆ అండరూపమైనగర్భమును, అబిభః=భరించెను. ఏతావతః=ఇంతదైన, (సంవత్సర పరిమితిగల), కాలస్య=కాలముయొక్క, పరస్తాత్=అనంతరమునందు, (సః=ఆప్రజాపతి), తం=ఆగర్భమును, అసృజత=సృష్టించెను. (ఆ అండమును భేదించెను). జాతం=పుట్టిన, తం=ఆ కుమారుని, అభివ్యాదదాత్=(భక్షించుటకు) నోరుతెఱచెను. సః=ఆ పుత్రుడు, భాణకరోత్=భాణిఅనుశబ్దమునుచేసెను. (ఆప్రజాపతి ఇట్లుపుట్టిన పుత్రుడగుఅగ్నిని భక్షించుటకు నోరుతెఱవగా స్వాభావికమైన అవిద్యతోఁగూడుకొనినవాడై భయపడి ఆపుత్రుడు భాణియనుశబ్దమును చేసెను). సైవ = అదియే, వాక్=శబ్దము, అభవత్=ఆయెను.

తా॥ భక్షణేచ్ఛచేతమృత్యుశబ్దవాచ్యుడైన ఆ హిరణ్యగర్భుడు తనకు రెండవదియగు శరీరము కలుగునుగాకయనికోరి వేదవాక్కును మిథునమునుగా ఆలోచించెను. ఇట్లు ఆలోచించగానుత్పత్తికారణమైన జ్ఞానకర్మరూపమగు రేతస్సుకలిగెను. తరువాత జన్మాంతరకర్మాలోచనచే భావనచేయువాడై సృజింపఁబడిన ఉదకములయందు ఆరేతస్సుతోను ప్రవేశించి అండరూపముతో గర్భముగలవాడై సంవత్సరాత్మక ప్రజాపతిఆయెను.అంతకుపూర్వము ఆప్రజాపతిలేకయేఇట్లుఅయి ఎంతపరిమితికాలము సంవత్సరమగునో అంతకాలము ఆగర్భమును భరించెను. ఇట్లు భరించి సంవత్సరకాలమైనతరువాత విరాజస్వరూపమైన అగ్నిని సృజించెను. (అండమును భేదించెను.) ఇట్లు ఆప్రజాపతి సృజించి ఆ పుట్టినపుత్రుని భక్షించుటకు నోరుతెఱచెను. ఆపుత్రుడు స్వాభావికమైన అవిద్యతోఁగూడుకొనినవాడై భయముతో భాణయని ధ్వనిచేసెను. అదియేఋగాదివ్యాహృతిరూపమైనవాక్కుఆయెను.

ఉ॥ సఐక్షతయదివా ఇమమభిమగ్ స్యేకనీయోన్నంకరిష్యఇతి సతయావాచా తే
నాత్మ నేదగ్ సర్వమసృజత యదిదంకించర్చో యజూగ్షి సామానిఛన్దాగ్
సి యజ్ఞాన్ప్రజాఃపశూన్ । సయద్యదేవాసృజత తత్తదత్తుమధ్రియత స
ర్వంవాఅత్తీతి తదదితేరదితిత్వగ్ సర్వస్యైతస్యాత్తాభవతిసర్వమస్యాన్నం
భవతియఏవ మేతదది తేరదితిత్వంవేద. ॥౫॥

ప॥ సః - ఐక్షత - యది - వై - ఇమం - అభిమంస్యే - కనీయః - అన్నం - కరిష్యే- ఇతి - సః - తయా - వాచా - తేన - ఆత్మనా - ఇదం - సర్వం - అసృజత - యత్ - ఇదం- కించ - ఋచః - యజూంషి - సామాని - ఛన్దాంసి - యజ్ఞాన్ - ప్రజాః - పశూన్ - సః- యత్ - యత్ - ఏవ - అసృజత - తత్ - తత్ - అత్తుం - అధ్రియత - సర్వం - వై - అత్తి- ఇతి - తత్ - అదితేః - అదితిత్వం - సర్వస్య - ఏతస్య - అత్తా - భవతి - సర్వం - అస్య- అన్నం - భవతి - యః - ఏవం - ఏతత్ - అదితేః - అదితిత్వం - వేద.

ప్ర॥ సః=ఆమృత్యుశబ్దవాచ్యుడైన పరమాత్మ, ఇమం=ఈరోదనమును చేయుచున్న పుత్రుని, యదివా=ఎప్పుడైనను, అభిమస్యే=హింసించగలను. కనీయః=అల్పమైన, అన్నం=అన్నమును, కరిష్యఇతి=చేసెదనని, ఐక్షత=ఆలోచించెను. సః=ఆపరమాత్మ, తయా=ఆ పూర్వోక్తమైన, వాచా=వాక్కుతోడను, తేన=ఆ పూర్వోక్తమైన,ఆత్మనా=మనస్సుతోడను,(మిథునీభావం=మిథునభావమును, ఉపగమ్య=పొంది), యదిదంకించ=ఈస్వల్పమైన ఏదైనను, ఇదం=ఈ, సర్వం=సమస్తమును, అసృజత=సృజించెను. (ఈస్వల్పమగున దేదనిన), ఋచః=ఋగ్వేద మంత్రములను, యజూంషి=యజుర్మంత్రములను, సామాని=సామ మంత్రములను, ఛన్దాంసి=గాయత్ర్యాది ఛందస్సులను, యజ్ఞాన్=యజ్ఞములను, ప్రజాః=ప్రజలను, పశూన్=పశువులను, సః=ఆపరమాత్మ, యద్యదేవ=దేనిదేనినైనను, అసృజత=సృష్టించెనో, తత్తత్=ఆయాసమస్తమును, అత్తుం=భక్షించుటకు, (మనః=మనస్సును), అధ్రియత=ధరించెను. సర్వం=సృజింపబడిన సమస్తమును, అత్తీతి=భక్షించుచున్నాడనే, తత్=ఆకారణమువలన, అదితేః=అదితియను పేరుగల ఆపరమాత్మకు, అదితిత్వం=అదితినామముకలుగుట, (భవతి=అగుచున్నది). ఏతస్య=ఈ, సర్వస్య=సమస్తమునకు, అత్తా=భక్షించువాడు, భవతి=అగుచున్నాడు. (సర్వస్వరూపముతో పరమాత్మ సమస్తమునకు భక్షకుఁడగుచున్నాఁడు). సర్వం=సమస్తము, అస్య=ఈపరమాత్మకు, అన్నం=అన్నముగా, భవతి=అగుచున్నది. యః=ఎవడు, ఏవం=ఈప్రకారము, అదితేః=అదితి యను పేరుగల పరమాత్మకు, అదితిత్వం = అదితినామము కలుగుటను, వేద = తెలిసికొనుచున్నాడో, (తస్య = వానికి), ఏతత్=ఈఫలము, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఆపరమాత్మ ఇట్లు సృజింపబడిన పుత్రుని భక్షించినయెడల బీజభక్షణయందు సస్యము లేకపోయినట్లు అన్నము స్వల్పమగునని తలంచి వీనినిఎప్పుడైనను భక్షించగలను గనుక దీర్ఘకాలము భక్షణకొఱకు విస్తారమగు అన్నమును చేయఁదగినదని యోచించి ఆ పుత్రభక్షణను విడిచి పూర్వము చెప్పియుండెడి వాఙ్మనస్సులతో మిథున భావమునుపొంది, ఋగ్యజుస్సామ మంత్రములను గాయత్ర్యాది ఛందస్సులను యజ్ఞములను ఆయజ్ఞకర్తలగు ప్రజలను తత్సాధనము

లైన గ్రామారణ్యకములగు పశువులను ఇంకాసమస్తములైన క్రియలను క్రియాఫలములను సృజించెను. ఇట్లు ఆపరమాత్మ దేనిదేనిని సృజించెనో దానిదానినంతయు తినుటకు తలంచెను. ఇట్లు తలంచుటవలననే ఆపరమాత్మకు అదితిత్వము కలిగెను. గనుక ఈసృజింపబడిన సమస్త జగత్తునకాపరమాత్మ భక్షకుడాయెను. ఆపరమాత్మకు సమస్త జగత్తును అన్నమాయెను. ఇట్లు పరమాత్మకు సర్వాత్మభావముతోఁ గలిగిన అదితి భావమును తెలిసికొనినవాడు ఈపరమాత్మకు కలిగిన ఫలమును తాను సర్వాత్మకుండై పొందుచున్నాఁడు.

ఉ॥ సోకామయత భూయసాయజ్ఞేన భూయోయజేయేతి సోశ్రామ్యత్సతపోతప్యత తస్యశ్రాన్తస్య తప్తస్యయశోవీర్య ముదక్రామత్ । ప్రాణావై యశోవీర్యంతత్ప్రాణేషూత్క్రాన్తేషు శరీరగ్ శ్వయితు మధ్రియతతస్య శరీరఏవ మన ఆసీత్. ॥౬॥

ప॥ సః - అకామయత - భూయసా - యజ్ఞేన - భూయః - యజేయ - ఇతి - సః - అశ్రామ్యత్ - సః - తపః - అతప్యత - తస్య - శ్రాన్తస్య - తప్తస్య - యశః - వీర్యం - ఉదక్రామత్ - ప్రాణాః - వై - యశః - వీర్యం - తత్ - ప్రాణేషు - ఉత్క్రాన్తేషు - శరీరం - శ్వయితుం - అధ్రియత - తస్య - శరీరే - ఏవ - మనః - ఆసీత్.

ప్ర॥ సః=ఆప్రజాపతి, భూయసా=గొప్పదియగు, యజ్ఞేన=యజ్ఞముచేత, భూయః=తిరిగి, యజేయేతి= (అశ్వమేధమను) యాగముచేయవలయునని, అకామయత=కోరెను. సః=ఆప్రజాపతి, అశ్రామ్యత్=శ్రమనుపొందెను. సః=ఆప్రజాపతి, తపః=తపస్సును, అతప్యత=చేసెను. శ్రాన్తస్య=శ్రమనుపొందినవాడును, తప్తస్య=తపించువాడునగు, తస్య=ఆప్రజాపతికి, యశః=కీర్తియున్ను, వీర్యం=బలమున్ను, ఉదక్రామత్=వెలుపెడలెను. యశః=కీర్తియున్ను, వీర్యం=బలమున్ను, ప్రాణావై=చక్షురాదీంద్రియములే. ప్రాణేషు=ప్రాణములు, ఉత్క్రాన్తేషుసత్సు=వెలుపెడలుచుండగా, తత్=ఆప్రజాపతిసంబంధమైన, శరీరం=దేహము, శ్వయితుం=ఉచ్ఛూనభావమును పొందుటను, (అపవిత్రమగుటను), అధ్రియత=ధరించెను. తస్య=ఆప్రజాపతికి, శరీరఏవ=దేహమునందే, మనః=మనస్సు, ఆసీత్=ఉండెను.

తా॥ ఆపూర్వము చెప్పబడిన హిరణ్యగర్భస్వరూపుడైన పరమాత్మ గొప్పయజ్ఞముతో తిరిగి యాగమును చేయవలయునని ఈ మహాత్కార్యమునుకోరి మిక్కిలి శ్రమనుపొంది తపించెను. ఇట్లు శ్రమతో తపమునుచేయునట్టి ఆపరమాత్మకు చక్షురాదీంద్రియ సాధ్యములగు యశోబలములు వెలువెడలెను. ఆచక్షురాదీంద్రియములు ముఖ్య కారణములుగాఁగల యశోవీర్యములు ఆప్రాణస్వరూపములైన చక్షురాదులుగానే ఉండెను. ఇట్టి ప్రాణస్వరూపములగు చక్షురాదులు క్రమణమును పొందగా నాప్రజాపతి దేహము బలహీనమైయపవిత్రమాయెను. ఇట్లుకాగా ఆయనకు మనస్సు అటువంటి తనదేహమునందే మిక్కిలి ప్రేమగలదైయుండెను.

ఉ॥ సోకామయత మేధ్యంమఇదగ్ స్యాదాత్మన్వ్యనేనస్యామితి । తతోశ్వస్సమభవద్యదశ్వత్తన్మేధ్యమభూదితి తదేవాశ్వమేధస్యా శ్వమేధత్వం । ఏషహవా అశ్వమేధంవేదయ ఏనమేవంవేద । తమనవరుధ్యైవా మన్యతతగ్ సంవత్సరస్యపరస్తాదాత్మనఆలభత । పశూఙ్దేవతాభ్యః ప్రత్యౌహత్ । తస్మాత్స

ర్వదైవత్యం ప్రోక్షితంప్రాజాపత్యమాలభన్తే । ఏషవాఅశ్వమేధోయ ఏ
షతపతి తస్యసంవత్సరఆత్మాయ మగ్నిరర్క_స్తస్యే మేలోకాఆత్మానస్తావే
తావర్కాశ్వమేధౌ సోపునరేకైవ దేవతాభవతి మృత్యురేవాపపునర్మృ
త్యుంజయతి నైనం మృత్యురాప్నోతి మృత్యురస్యాత్మాభవతి ఏతాసాందేవ
తానామేకోభవతి ॥ ౭ ॥ ఇతితృతీయాధ్యాయే ద్వితీయబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ సః - అకామయత - మేధ్యం- మే- ఇదం - స్యాత్ - ఆత్మన్వీ - అనేన -స్యాం-
ఇతి - తతః - అశ్వః - సమభవత్ - యత్ - అశ్వత్ - తత్ - మేధ్యం - అభూత్ - ఇతి -
తత్ - ఏవ - అశ్వమేధస్య - అశ్వమేధత్వం - ఏషః - హవై - అశ్వమేధం - వేద - యః -
ఏనం - ఏవం - వేద - తం - అనవరుధ్య - ఏవ - అమన్యత - తం- సంవత్సరస్య - పరస్తాత్ -
ఆత్మనే - ఆలభత - పశూన్ - దేవతాభ్యః - ప్రత్యౌహత్ - తస్మాత్ - సర్వదైవత్యం - ప్రో
క్షితం - ప్రాజాపత్యం - ఆలభన్తే - ఏషః - వై - అశ్వమేధః - యః - ఏషః- తపతి - తస్య-
సంవత్సరః - ఆత్మా - అయం - అగ్నిః - అర్కః - తస్య - ఇమే - లోకాః - ఆత్మానః - తౌ-
ఏతౌ - అర్కాశ్వమేధౌ - సౌ - ఉ - పునః - ఏకా - ఏవ - దేవతా - భవతి - మృత్యుః -
ఏవ - అప - పునర్మృత్యుం- జయతి - న - ఏనం - మృత్యుః - ఆప్నోతి - మృత్యుః - అస్య -
ఆత్మా - భవతి - ఏతాసాం - దేవతానాం - ఏకః - భవతి.

ప్ర॥ సః=ఆప్రజాపతి, మే=నాయొక్క, ఇదం=ఈశరీరము, మేధ్యం=యజ్ఞసంబంధ
మైనదిగా, స్యాత్=అగునుగాకయని, అకామయత=కోరెను. యత్=ఏకారణమువలన,(ఇదం=
ఈశరీరము, మద్వియోగాత్=నాయొక్కవియోగమువలన, గతయశోవీర్యంసత్=పోయినకీర్తిబ
లములుకలదిగాను), అశ్వత్=అపవిత్రమాయెనో, అనేన=ఈశరీరముచేతనే, (అహం=నేను), ఆ
త్మన్వీ=శరీరముగలవాఁడను, స్యామితి=అగుదునుగాకయని, (ఇదం=ఈశరీరమును, ప్రవివే
శ=ప్రవేశించెను). తతః=అందువలన, అశ్వః=అశ్వము, సమభవత్=కలిగెను. తత్=ఆశరీ
రము, ఇతి=ఈప్రకారము, మేధ్యం=యజ్ఞసంబంధమై పవిత్రమైనదిగా, అభవత్=అయెను.
తదేవ=ఆకారణమునుండియే, అశ్వమేధస్య=అశ్వమేధమనుయాగమునకు,అశ్వమేధత్వం=అశ్వ
మేధమనుపేరుకలుగుట. యః=ఎవఁడు,ఏవం=ఈపూర్వముచెప్పినప్రకారము,ఏనం=ఈఅశ్వము
నున్న, (ఏనం=అర్కమనుపేరుగలఅగ్నినిన్ని), వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో,ఏషః హవై=వీఁడే,
అశ్వమేధం=అశ్వమేధమనుక్రతువును, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడు. (సః - ఆప్రజాపతి),తం=
ఆఅశ్వమును, అనవరుధ్యైవ=ప్రతిబంధించకయే, (అనేన=దీనిచేతనే, యక్ష్యామీతి=యాగము
చేయుదునని), అమన్యత=తలంచెను. తం=ఆ అశ్వమును,సంవత్సరస్య=సంవత్సరముయొక్క, ప
రస్తాత్=అనంతరము,(సంవత్సరమైనతరువాత), ఆత్మనే=తనకొఱకు, ఆలభత=వధించెను.
దేవతాభ్యః=అగ్నీంద్రాదిదేవతలకొఱకు,పశూన్=పశువులను,(ఇతరములైన గ్రామ్యారణ్య ప
శువులను,ప్రత్యౌహత్=పొందించెను). (యస్మాత్=ఏకారణమువలన,ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, ఏ
వం=ఈప్రకారము,అమన్యత=తలంచెనో), తస్మాత్=ఆకారణమునుండి, (యాజ్ఞికాః=యాగ
ముచేయువారలు,) సర్వదైవత్యం=సమస్తదేవతాస్వరూపమును, ప్రోక్షితం=ప్రోక్షింపఁబడిన,
(ప్రోక్షణపర్యగ్నికరణముముదలైనవానిచేత సంస్కారముగలదిగాఁజేయబడిన),ప్రాజాపత్యం=
ప్రజాపతిదేవతాకమైన అశ్వమును, ఆలభన్తే=ఛేదించుచున్నారు. యఏషః=ఏ సూర్యుఁడు,(ఇ
గత్=లోకమును, తేజసా=తేజస్సుచేత),తపతి=ప్రకాశింపఁజేయుచున్నాఁడో, ఏషవై=ఈసూ
ర్యుడే, అశ్వమేధః=అశ్వమేధయాగస్వరూపుఁడు. (ఈ సూర్యుడు ఈ పూర్వోక్తమైన పశు
సాధకమగుక్రతువుయొక్క ఫలస్వరూపమైనవాఁడు). తస్య=ఆ [illegible]

సంవత్సరః=సంవత్సరమను కాలవిశేషము, ఆత్మా=శరీరము. అయం=ఈ, (ఈపృథివీసంబంధమైన) అగ్నిః=అగ్ని, అర్కః=పూర్వోక్తమైన అర్కస్వరూపము. (యజ్ఞసాధనభూతమైన అర్కుఁడను పేరుగల పరమాత్మస్వరూపమగు అగ్ని). తస్య=ఆ అగ్నికి, ఇమే=ఈ, లోకాః=లోకములు, (మూఁడులోకములు,) ఆత్మానః=శరీరావయవములు. తౌ=ఆసాధ్యసాధన భూతములైన, ఏతౌ=ఈ, (అగ్న్యాదిత్యు లిద్దఱును, అర్కాశ్వమేధౌ=అర్కాశ్వమేధములు. సాఉ=ఆదేవతాస్వరూపమైతే, పునః=తిరిగి, ఏకైవదేవతా=ఒకటియగు దేవతగానే, భవతి=అగుచున్నది. (సాకా=అదేదియనఁగా), మృత్యురేవ=మృత్యుశబ్దవాచ్యమైన ఆ హిరణ్యగర్భ స్వరూపమగు పరమాత్మయే. (యఃపునః=ఎవఁడైతే, ఏవం=ఈ చెప్పినప్రకారము, ఏనం=ఈ అశ్వమేధమును, (ఏకదేవతాస్వరూపమైన అశ్వమేధమును మృత్యుశబ్దవాచ్యమైన పరమాత్మనుగా, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు), పునర్మృత్యుం=పునర్మరణమును, అపజయతి=జయించుచున్నాడు. (ఒకసారిచచ్చి తిరిగి మరణముకొఱకు పుట్టఁడు). మృత్యుః=మృత్యువు, ఏనం=వీనిని, (ఈ తెలిసినవానిని,) నాప్నోతి=పొందదు. అస్య=వీనికి, మృత్యుః=మృత్యువు, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపముగా, భవతి=అగుచున్నాడు. ఏతాసాం=ఈ, దేవతానాం=అగ్నీంద్రాది దేవతలలో, ఏకః=ఒకడుగా, భవతి=అగుచున్నాడు.

తా॥ మృత్యుశబ్దవాచ్యుడైన ఆ హిరణ్యగర్భుడు ఆ దేహమునందు ప్రేమయుక్తమైన మనస్సుగలవాడై నేను విడుచుటచే కీర్తి బలములులేనిదై అపవిత్రమైనదగు నీ శరీరము పవిత్రమైనదై యజ్ఞసంబంధమైనదగును గాకయనియు ఈ శరీరముచేతనే నేను దేహముగలవాడనగుదును గాకయనియు కోరి దానియందే ప్రవేశించెను. అందువలన పవిత్రమైనదియును యజ్ఞసంబంధమైనదియునగు అశ్వముకలిగెను. అప్పుడాదేహము యజ్ఞసంబంధమై పవిత్రమాయెను. అందువల్లనే ఈ యజ్ఞమునకు అశ్వమేధమను పేరుకలిగెను. ఎవడిట్లు ఈ యజ్ఞసంబంధమైన అశ్వమునున్ను పూర్వము చెప్పియుండెడిఅర్కమను పేరుగల ఈఅశ్వమేధయాగసంబంధమైనఅగ్నినిన్ని తెలిసికొనుచున్నాడో వీడే అశ్వమేధక్రతువును తెలిసినవాడు. ఆహిరణ్యగర్భాత్మకుడగు ప్రజాపతి ఈ అశ్వముచేతనే యాగమును చేయుదుననితలంచి ఒక సంవత్సరమైనతరువాత అశ్వమును తనకొఱకు ఛేదించెను. అనంతరము అగ్నీంద్రాది దేవతలకొఱకు ఇతరములగు గ్రామీణారణ్య పశువులను విభజించిపొందించెను. ప్రజాపతి ఇట్లు తలఁచుటవల్లనే ఇప్పటి యాజ్ఞికులును సమస్త దేవతాస్వరూపమును పర్యగ్నికరణాదులచే సంస్కారముకలదిగాఁ జేయబడినదియును ప్రజాపతిదేవతాకమునగు అశ్వమును ఛేదించుచున్నారు. ఇట్లు ప్రజాపతి స్వరూపమైన అశ్వమే సాధనముగాగల యాగస్వరూపమే ఈ లోకములను ప్రకాశింపఁజేయునట్టి ఈ సూర్యుడు. ఇట్టి యజ్ఞస్వరూపమగు సూర్యునకు కాలవిశేషమగు సంవత్సరమే శరీరము. ఈ యజ్ఞసాధనమైన అగ్ని పూర్వము చెప్పియుండెడి అర్కమను పేరుగలది. దీనికి ఈ స్వర్గమర్త్యపాతాళములను మూడులోకములు శరీరములు. ఇట్లు క్రతుఫలభూతులును సాధ్యసాధనములునగు అగ్న్యాదిత్యులిద్దఱును అర్కాశ్వమేధములనబడుదురు. ఈప్రకారము భయాత్మకమగుదేవత ఒక్కటియై మృత్యుశబ్దవాచ్యుడైన ప్రజాపతియేయగుచున్నది. ఈవిధముగా నేక దేవతాస్వరూపమైన అశ్వమేధమును ప్రజాపతిస్వరూపముగాఁ దెలిసికొనువాడు మరణమునుపొంది తిరిగిపుట్టడు. వీనిని తిరిగి మృత్యువున్ను పొందదు. ఇట్టివానికి ఆ మృత్యుశబ్దవాచ్యమైన పరమాత్మ ఆత్మస్వరూపమగుచున్నాడు. ఇట్లు పరమాత్మస్వరూపుడగుటయేగాక వాని యభీష్టప్రకారము ఇంద్రాది దేవతలలో నొక్కడుగానున్ను అగుచున్నాడు.

ఇట్లు తృతీయాధ్యాయమునందు ద్వితీయబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

౧॥ ద్వయాహ ప్రాజాపత్యా దేవాశ్చాసురాశ్చ । తతః కానీయసా ఏవ దేవా జ్యాయసా అసురాః తఏషులోకే ష్వస్పర్ధన్త తేహదేవా ఊచుర్హన్తాసురాన్య జ్ఞ ఉద్గీథేనాత్యయామేతి. ॥౧॥

ప॥ ద్వయాః - హ - ప్రాజాపత్యాః - దేవాః - చ - అసురాః - చ - తతః - కానీయసాః - ఏవ - దేవాః - జ్యాయసాః - అసురాః - తే - ఏషు - లోకేషు - అస్పర్ధన్త - తే - హ - దేవాః - ఊచుః - హన్త - అసురాన్ - యజ్ఞే - ఉద్గీథేన - అత్యయామ - ఇతి.

ప్ర॥ ద్వయాః=రెండువిధములుగానుండెడి, దేవాశ్చ=దేవతలున్ను, అసురాశ్చ=రాక్షసులున్ను, ప్రాజాపత్యాహ=ప్రజాపతి సంబంధమైనవారలే. (ఆ ప్రజాపతియొక్క ప్రాణశబ్దవాచ్యములైన వాగాదులే శాస్త్రములవలన పుట్టిన జ్ఞానకర్మభావనచేసి ప్రకాశించునవగుచు దేవతలగుచున్నవి. అవియే స్వాభావసిద్ధములైన ప్రత్యక్షానుమానములవలనఁబుట్టిన దృష్టమైన ప్రయోజనమే ఫలముగాఁగల కర్మజ్ఞానమును భావనచేయుచు అసురులగుచున్నవి.) తతః=అంగువలన, దేవాః=దేవతలు, కానీయసాఏవ=అల్పమైనవారు. అసురాః=రాక్షసులు, జ్యాయసాః=అధికమైనవారు. (అభవన్=అయిరి). తే=ఆ దేవాసురులు, ఏషులోకేషు=ఈలోకములవిషయమై స్వాభావికేతర కర్మజ్ఞాన సాధ్యములైన లోకములవిషయమై,) అస్పర్ధన్త=కలహించిరి. (దేవాసురులకు జ్ఞానాజ్ఞానవృత్తులయొక్క జన్మములను తిరస్కరించుటయే స్వరూపముగాఁగల విరోధముకలిగెను.) తే దేవాః=ఆదేవతలు, హన్త=ఇప్పుడు, యజ్ఞే=యాగమునందు, ఉద్గీథేన=ముఖ్యప్రాణమును స్తోత్రముచేయుటచేత, (వాగాదింద్రియములను నిందించుటచే ముఖ్యప్రాణస్తుతి. లేక వాక్కుమొదలైనవాటికి అగ్న్యాదిభావను. లేక ప్రాణముయొక్క యుపాసన. లేక ఉద్గీథమను కర్మపదార్థమునకు కర్తయగు ప్రాణస్వరూపమును ఆశ్రయించుటచేత.) అసురాన్=రాక్షసులను, అత్యయామేతి=అతిక్రమించెదమని, ఊచుర్హ=పలికిరిగదా.

తా॥ కర్మజ్ఞానములయొక్క పుట్టుకను ప్రకాశింపఁజేయుటకు నీ ఉద్గీథబ్రాహ్మణ మారంభింపఁబడుచున్నది. దేవతలును రాక్షసులును వీరుభయులును ఆ ప్రజాపతియొక్క వాగాదీంద్రియములే. ఆ వాగాదీంద్రియములు శాస్త్రజనిత జ్ఞానకర్మభావితములై ప్రకాశించుచు దేవతలుగాను, స్వాభావికమైన ప్రత్యక్షానుమానములవలనఁ బుట్టినదృష్టప్రయోజనముగల కర్మజ్ఞానములచేత భావితములై అసురులుగాను అగుచున్నవి. ఇట్లు వాగాదీంద్రియములకు దృష్టప్రయోజనముకలిగినదియును స్వాభావికమైనదియును శాస్త్రజనితమైనదియునగు కర్మజ్ఞానప్రవృత్తి అధికమగుటవల్లను, అత్యన్తప్రయత్న సాధ్యమైన శాస్త్రజనితమునగు జ్ఞానప్రవృత్తి స్వల్పమగుటవల్లను రాక్షసులు అధికులుగాను దేవతలు స్వల్పులుగాను అయిరి. ఈ ప్రకారము ప్రజాపతి శరీరమందుండెడి ఆదేవాసురులుభయులును స్వాభావికేతరమైన కర్మజ్ఞానసాధ్యములగు ఈలోకములవిషయమైకలహించిరి. (ఒకానొకప్పుడు వాగాదీంద్రియములు కొన్నిటిశాస్త్రములవలన పుట్టిన ఆకర్మజ్ఞానభావరూపమగు వృత్తిపుట్టుచున్నదో అప్పుడుదృష్టప్రయోజనమైన ప్రత్యక్షానుమాన జనితకర్మజ్ఞాన భావనారూపమగు ఆవాగాదీంద్రియముల యొక్క అసురవృత్తితిరస్కరింపబడుచున్నది. అదియే దేవతలకుజయము, అసురులకు అపజయము. ఒకానొకప్పుడు స్వాభావికముగా దేవతలయొక్క వృత్తితిరస్కరింపబడుచున్నది. ఇదియేఅసురులజయము. దేవతలకపజయము.

ఇట్లు దేవతలకు జయమందు ధర్మబాహుళ్య మగుటవలన ప్రజాపతిత్వముయొక్క ప్రాప్తివరకు నుత్కర్షము కలుగుచున్నది. అసురులకు జయమందు అధర్మ బాహుళ్యమగుటవలన స్థావరత్వముయొక్క ప్రాప్తివరకు నపకర్షము కలుగుచున్నది. రెండును సమానమగుటయందు మనుష్యత్వము కలుగుచున్నది. ఈవిధముగా దేవవృత్తి అతిప్రయత్న సాధ్యమగుటవలన దేవతలు అల్పులై రాక్షసులచే తిరస్కరింపఁబడిరి. ఇట్లు తిరస్కరింపఁబడిన ఆదేవతలు యజ్ఞమునందిప్పుడే ముఖ్యప్రాణమును స్తుతించి ప్రాణస్వరూపమును ఆశ్రయించుటచేత అసురులను జయించెదమని పలికిరి.

ఉ॥ తేహవాచమూచుస్త్వం నఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్యో వాగుదగాయత్ యోవాచి భోగస్తం దేవేభ్యఆగాయత్ యత్కల్యాణంవదతి తదాత్మనే తేవిదురనేనవైనఉద్గాత్రాత్యేష్యన్తీతి తమభిద్రుత్యపాప్మనావిధ్యన్ సయస్సపాప్మాయదేవేదమప్రతిరూపంవదతి సఏవసపాప్మా. ॥౨॥

ప॥ తే - హ - వాచం - ఊచుః - త్వం - నః - ఉద్గాయ - ఇతి - తథా - ఇతి - తేభ్యః - వాక్ - ఉదగాయత్ - యః - వాచి - భోగః - తం - దేవేభ్యః - ఆగాయత్ - యత్ - కల్యాణం - వదతి - తదాత్మనే - తే - అవిదుః - అనేన - వై - నః - ఉద్గాత్రా - అత్యేష్యన్తి - ఇతి - తం - అభిద్రుత్య - పాప్మనా - అవిధ్యన్ - సః - యః - సః - పాప్మా - యత్ - ఏవ - ఇదం - అప్రతిరూపం - వదతి - సః - ఏవ - సః - పాప్మా.

ప్ర॥ తేహ=ఆదేవతలే, వాచం=వాగభిమానదేవతనుగూర్చి, త్వం=నీవు, నః=మాకొఱకు, ఉద్గాయేతి=గానము చేయుమాయని, (ఔద్గాత్రకర్మమును చేయుమాయని,) ఊచుః=పలికిరి. వాక్=వాగభిమాన దేవత, తథేతి=ఆప్రకారమేయని, (సరేనని,) తేభ్యః=ఆదేవతలకొఱకు, ఉదగాయత్=మిక్కిలిగానముచేసెను. వాచి=వాక్కునందు, యః=ఏది, భోగః=ఫలమో, తం=ఆఫలమును, దేవేభ్యః=దేవతలకొఱకు, ఆగాయత్=గానముచేసెను. యత్=ఏ, కల్యాణం=శుభము, (వాక్సంబంధమును ఋత్విక్సంబంధమునగు ఫలమును), వదతి=పలుకుచున్నదో, తదాత్మనే=అవాగ్దేవతాస్వరూపమైన తనకొఱకే, (ఆగాయత్=గానముచేసికొనెను). అనేనఉద్గాత్రావై=ఈగానముచేతనే, నః=మనలను, అత్యేష్యన్తీతి=అతిక్రమించగలరని, తే=ఆ అసురులు, అవిదుః=తెలిసికొనిరి. (తే=ఆ అసురులు,) తం=ఆ ఉద్గాతనుగూర్చి, అభిద్రుత్య=పరుగెత్తిపోయి, పాప్మనా=పాపముచేత, అవిధ్యన్=కొట్టిరి. (పాపముతోఁగూర్చిరి). సః=అకూర్చబడినది, యః=ఏదియో, సః=అది, పాప్మా=పాపము. యదేవ=ఏది, ఇదం=ఈ, అప్రతిరూపం=తగనిదానిని, (శాస్త్రనిషిద్ధమైనదానిని,) వదతి=పలుకుచున్నదో, సఏవ=అదియే, సపాప్మా=ఆపాపము.

తా॥ ఆదేవతలు ఈప్రకారము నిశ్చయించుకొని వాగభిమాన దేవతనుగూర్చి నీవు మాకొఱకు నీయజ్ఞమునందు నౌద్గాత్రకర్మను చేయుమాయని పలికిరి. ఆవాగభిమాన దేవతయును ఆదేప్రకారము చేయుదునని పలికి వాఙ్నిమిత్తకమైన సుఖానుభవమునుద్దేశించి దేవతలకొఱకును ఆ వాగ్దేవతాస్వరూపమైన తనకొఱకును గానముచేసెను. ఇట్లుచేయఁగా నా రాక్షసులు ఈ

ద్గాత్రకర్మచే దేవతలు మనల నతిక్రమించెదరని ఆ ఉద్గాతనుగూర్చి శీఘ్రముగాఁబోయి పాప
తో హతముచేసిరి. (ఆ వాక్కును ఆసురసంబంధమైన పాపముతోఁగూర్చిరి). శాస్త్రప్రతిషిద్ధ
న ఏపాపముతో నాకర్మను అసురులు హతముచేసిరో అట్టి శాస్త్రనిషిద్ధరూపమగు పాపము
పజాపతి కార్యభూతములైన ప్రజలయొక్క వాక్కునందును అనుసరించి బీభత్సానృతాది
పమైయుంచున్నది.

అథహప్రాణమూచుస్త్వం నఉద్గాయేతి తథేతితేభ్యః ప్రాణఉదగాయద్యః
ప్రాణేభోగస్తం దేవేభ్యఆగాయత్ యత్కల్యాణంజిఘ్రతితదాత్మనేతేవిదు
రనేనవైనఉద్గాత్రాత్యేష్యన్తీతి తమభిద్రుత్యపాప్మనావిధ్యన్ సయస్సపా
ప్మాయదేవేద మప్రతిరూపం జిఘ్రతిసఏవసపాప్మా ॥3॥

ప॥ అథ - హ - ప్రాణం - ఊచుః - త్వం - నః - ఉద్గాయ - ఇతి - తథా - ఇతి - తేభ్యః -
ణః - ఉదగాయత్ - యః - ప్రాణే - భోగః - తం- దేవేభ్యః - ఆగాయత్- యత్- కల్యాణం-
ఘ్రతి - తదాత్మనే - తే - అవిదుః - అనేన - వై - నః- ఉద్గాత్రా - అత్యేష్యన్తి - ఇతి - తం - అ
ద్రుత్య - పాప్మనా - అవిధ్యన్ - సః - యః - సః - పాప్మా - యత్ - ఏవ- ఇదం- అప్రతిరూపం-
ఘ్రతి - సః - ఏవ - సః పాప్మా.

ప్ర॥ అథహ=అనంతరమునందు, (తే=ఆదేవతలు,) ప్రాణం=ప్రాణమునుగూర్చి, (ప్రా
శబ్దవాచ్యమైన ఘ్రాణమునుగూర్చి), త్వం=నీవు, నః=మాకొఱకు, ఉద్గాయేతి=గానమునుచే
యుమాయని, (ఔద్గాత్రకర్మను చేయుమాయని,) ఊచుః=పలికిరి. ప్రాణః=ప్రాణము, తథేతి
సరేయని, తేభ్యః=ఆదేవతలకొఱకు, ఉదగాయత్=గానముచేసెను. ప్రాణే=ప్రాణశబ్దవా
చ్యమగు ఘ్రాణమునందు, యః=ఏ, భోగః=భోగమో, తం=దానిని, దేవేభ్యః=దేవతలకొఱకు,
ఆగాయత్=గానముచేసెను. యత్=ఏ, కల్యాణం=శుభమును, జిఘ్రతి=ఆఘ్రాణించుచున్న
దో, తదాత్మనే=ఆ ఘ్రాణదేవతాస్వరూపమైన తనకొఱకు,(అగాయత్=గానముచేసెను). తే=
ఆ అసురులు, అనేన ఉద్గాత్రావై=ఈ ఔద్గాత్రకర్మచేతనే, (ఏతే=ఈ దేవతలు,) నః=మనల
అత్యేష్యన్తీతి=అతిక్రమించగలరని, అవిదుః=తెలిసికొనిరి. (ఆ అసురులు ఇట్లు తెలిసికొని),
తం=ఆఘ్రాణమునుగూర్చి, అభిద్రుత్య=పరుగెత్తుకొనిపోయి, పాప్మనా=పాపముతో, అవిధ్యన్
కొట్టిరి. (ఘ్రాణమును పాపముతోఁగూర్చిరి.) సః=అది, యః=ఏదియో, సః=అది, పాప్మా=
పాపము. యదేవ=ఏది, ఇదంఅప్రతిరూపం=ఈ శాస్త్రప్రతిషిద్ధగంధమును, జిఘ్రతి=ఆఘ్రా
ణించుచున్నదో, సఏవ=అదియే, సపాప్మా=ఆపాపము.

తా॥ అసురులువాక్కును శాస్త్రనిషిద్ధమైన అనృతరూపమగు పాపముతోఁజేర్చి ఔద్గా
త్రకర్మకసమర్థముఁగాఁజేయఁగా దేవతలప్పుడు ఘ్రాణాత్మకమగు దేవతనుఁగూర్చిపోయి నీవుమా
కీయజ్ఞమునందు నౌద్గాత్రకర్మను చేయుమాయని అడుగఁగాఅదేవిధమునచేసెదనని ఆఘ్రాణదే
వత ఘ్రాణనిమిత్తకమగు సుఖానుభవము నుద్దేశించి దేవతలకొఱకును ఆఘ్రాణదేవతా స్వరూప
మైన తనకొఱకును గానముచేసెను. ఇట్లు చేయఁగా నారాతులు ఈయౌద్గాత్రకర్మచేత దేవ
తలు మనలను అతిక్రమించెదరని ఆఘ్రాణదేవతనుగూర్చి శీఘ్రముగాఁబోయిశాస్త్ర నిషిద్ధమైన

ఆసురసంబంధమగు పాపముతో నాఘ్రాణదేవతనుచేర్చి అపరిశుద్ధము చేసిరి. ఈశాస్త్రనిషిద్ధము ను అననురూపమును (తగనిరూపమును) ఆసురసంబంధమునైన యాఘ్రాణకర్మ ఏదియో అదియె ఆపాపస్వరూపము.

ఉ॥ అథహచక్షురూచుస్త్వం నఉద్గాయేతితథేతి తేభ్యశ్చక్షురుదగాయత్ యశ్చ
క్షుషిభోగస్తం దేవేభ్యఆగాయద్యత్కల్యాణంపశ్యతి తదాత్మనే తేవిదుర
నేననైనఉద్గాత్రాత్యేష్యన్తీతి తమభిద్రుత్య పాప్మనావిధ్యన్ సయస్సపా
ప్మాయదేవేదమప్రతి రూపంపశ్యతి సఏవసపాప్మా. ॥౪॥

ప॥ అథ - హ - చక్షుః - ఊచుః - త్వం - నః - ఉద్గాయ - ఇతి - తథా - ఇతి - తేభ్యః - చక్షుః - ఉదగాయత్ - యః - చక్షుషి - భోగః - తం - దేవేభ్యః - ఆగాయత్ - యత్ - కల్యాణం - పశ్యతి - తదాత్మనే - తే - అవిదుః - అనేన - వై - నః - ఉద్గాత్రా - అత్యేష్యన్తి - ఇతి - తం - అభిద్రుత్య - పాప్మనా - అవిధ్యన్ - సః - యః - సః - పాప్మా - యత్ - ఏవ - ఇదం - అప్రతిరూపం - పశ్యతి - సః - ఏవ - సః - పాప్మా.

ప్ర॥ అథహ=అనంతరము, (తే=ఆదేవతలు), చక్షుః=నేత్రమునుగూర్చి, త్వం=నీవు, నః=మాకొఱకు, ఉద్గాయేతి=గానమును చేయుమాయని, (ఔద్గాత్రకర్మను చేయుమాయని), ఊచుః=పలికిరి. చక్షుః=నేత్రము, తథేతి=సరేయని, తేభ్యః=ఆదేవతలకొఱకు, ఉదగాయత్=గానముచేసెను. చక్షుషి=నేత్రమునందు, యః=ఏ, భోగః=భోగమో, తం=దానిని, దేవేభ్యః=దేవతలకొఱకు, ఆగాయత్=గానముచేసెను. యత్=ఏ, కల్యాణం=శుభమును, పశ్యతి=చూచుచున్నదో, తదాత్మనే=ఆస్వరూపమైన తనకొఱకు, (ఆగాయత్=గానముచేసెను). తే=ఆ అసురులు, అనేన ఉద్గాత్రావై=ఈఔద్గాత్ర కర్మచేతనే, (ఏతే=ఈదేవతలు), నః=మనలను, అత్యేష్యన్తీతి=అతిక్రమించగలరని, అవిదుః=తెలిసికొనిరి. (ఆఅసురులు ఇట్లు తెలిసికొని), తం=ఆచక్షుస్సునుగూర్చి, అభిద్రుత్య=పరుగెత్తిపోయి, పాప్మనా=పాపముచేత, అవిధ్యన్=కొట్టిరి. (నేత్రమును పాపముతోఁగూర్చిరి). సః=అది, యః=ఏదియో, సః=అది, పాప్మా=పాపము. యదేవ=ఎది, ఇదం అప్రతిరూపం=ఈశాస్త్రప్రతిషిద్ధమైన రూపాదికమును, పశ్యతి=చూచుచున్నదో, సఏవ=అదే, సపాప్మా=ఆపాపము.

తా॥ అసురులు ఘ్రాణమును శాస్త్రప్రతిషిద్ధమైన దుర్విషయమగు గంధాదికముతోఁగూర్చగా దేవతలప్పుడు నేత్రాత్మకమగు దేవతనుగూర్చిపోయి నీవుమాకు నీయజ్ఞమునందు ఔద్గాత్రకర్మనుచేయుమా అనియడుగఁగా నదేవిధముగాఁజేసెదననిపలికిచక్షుర్నిమిత్తకమైన సుఖానుభవమునుద్దేశించి దేవతలకొఱకును నాచక్షుర్దేవతాస్వరూపమైన తనకొఱకున్ను గానముచేసెను. ఇట్లుచేయగా నాసురులు ఈయౌద్గాత్రకర్మచేతదేవతలు మనలనతిక్రమించగలరని ఆచక్షుర్దేవతను గూర్చిపోయి శాస్త్రనిషిద్ధమైన ఆసురసంబంధమగు పాపముతోనాచక్షుస్సును గూర్చి అపరిశుద్ధముచేసిరి. ఆశాస్త్రనిషిద్ధమును అననురూపమును అసురసంబంధమునైన ఆనేత్రకర్మయేదియో అదియేఆపాపము.

ఉ॥ అథహశ్రోత్ర మూచుస్త్వం నఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్యశ్శ్రోత్రముదగాయత్ య
శ్శ్రోత్రే భోగస్తం దేవేభ్య ఆగాయద్యత్కల్యాణగ్ం శృణోతితదాత్మనేతే
విదురనేన వైన ఉద్గాత్రాత్యేష్యన్తీతి తమభిద్రుత్య పాప్మనావిధ్యన్స య
స్సపాప్మాయదేవేద మప్రతిరూపగ్ం శృణోతి సఏవసపాప్మా. ॥౫॥

ప॥ అథ - హ - శ్రోత్రం - ఊచుః - త్వం - నః - ఉద్గాయ - ఇతి - తథా - ఇతి - తేభ్యః - శ్రోత్రం - ఉదగాయత్ - యః - శ్రోత్రే - భోగః - తం - దేవేభ్యః - ఆగాయత్ - యత్ - కల్యాణం - శృణోతి - తదాత్మనే - తే - అవిదుః - అనేన - వై - నః - ఉద్గాత్రా- అత్యేష్యన్తి - ఇతి - తం - అభిద్రుత్య - పాప్మనా - అవిధ్యన్ - సః - యః - సః - పాప్మా- యత్ - ఏవ - ఇదం - అప్రతిరూపం - శృణోతి - సః - ఏవ - సః - పాప్మా.

ప్ర॥ అథహ=అనంతరమునందు, (తే=ఆ దేవతలు), శ్రోత్రం=శ్రోత్రమునుగూర్చి, త్వం=నీవు, నః=మాకొఱకు, ఉద్గాయేతి=గానముచేయుమాయని, (ఔద్గాత్రకర్మను చేయుమాయని), ఊచుః=పలికిరి. శ్రోత్రం=శ్రోత్రము, తథేతి=సరేయని, తేభ్యః=ఆ దేవతలకొఱకు, ఉదగాయత్=గానముచేసెను. శ్రోత్రే=శ్రోత్రమునందు, యః=ఏది, భోగః=భోగమో, తం=దానినిగూర్చి, దేవేభ్యః=దేవతలకొఱకును, ఆగాయత్=గానముచేసెను. యత్=ఏ, కల్యాణం=శుభమును, శృణోతి=వినుచున్నదో, తదాత్మనే=ఆ స్వరూపమైన తనకొఱకును, (ఆగాయత్=గానముచేసికొనెను). తే=ఆ అసురులు, అనేనఉద్గాత్రా వై=ఈ యౌద్గాత్ర కర్మచేతనే, (ఏతే=ఈ దేవతలు), నః=మనలను, అత్యేష్యన్తీతి=అతిక్రమించగలరని, అవిదుః=తెలిసికొనిరి. (ఆ అసురులిట్లు తెలిసికొని), తం=ఆ శ్రోత్రాధిష్టాన దేవతనుగూర్చి, అభిద్రుత్య=పరుగెత్తుకొనిపోయి, పాప్మనా=పాపముతో, అవిధ్యన్=కొట్టిరి. (శ్రోత్రమును పాపముతోఁగూర్చిరి). సః=అది, యః=ఏదియో, సః=అది, పాప్మా=పాపము. యదేవ=ఏది, ఇదంఅప్రతిరూపం=ఈశాస్త్రప్రతిషిద్ధమైన శబ్దమును, శృణోతి=వినుచున్నదో, సఏవ=అదియే, సపాప్మా=ఆ పాపము.

తా॥ అసురులు నేత్రమును శాస్త్రప్రతిషిద్ధమైన దుర్విషయముతోఁగూర్చగా దేవతలప్పుడు శ్రోత్రాధిష్టాన దేవతనుగూర్చిపోయి నీవు మాకొఱకు నీయజ్ఞమునందు నౌద్గాత్రకర్మను చేయుమాయని అడుగఁగా నదేవిధముగాఁ జేసెదననిపలికి శ్రోత్రము శ్రోత్రనిమిత్తకమైన సుఖానుభవము నుద్దేశించి దేవతలకొఱకును ఆ శ్రోత్రాత్మకమైన తనకొఱకును గానముచేసెను. ఇట్లు చేయగా ఆ అసురులు ఈ యౌద్గాత్ర కర్మచేత దేవతలు మనల నతిక్రమించగలరని ఆ శ్రోత్రదేవతనుగూర్చి పోయి శాస్త్రనిషిద్ధమైన అసురసంబంధమగు పాపముతో నాశ్రోత్రమునుగూర్చి అపరిశుద్ధము చేసిరి. ఆ శాస్త్రనిషిద్ధమును అననురూపమును అసురసంబంధమునైన శ్రోత్రకర్మ యేదియో అదియే ఆ పాపము.

ఉ॥ అథహమనఊచుస్త్వం నఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్యో మనఉదగాయత్ యోమనసి
భోగస్తం దేవేభ్య ఆగాయద్యత్కల్యాణగ్ం సఙ్కల్పయతి తదాత్మనే తేవి
దురనేనవై నఉద్గాత్రాత్యేష్యన్తీతితమభిద్రుత్య పాప్మనావిధ్యన్సయస్సపా

స్స్వాయదేవేద మప్రతిరూపగ్ం సజ్కల్పయతి సఏవసపాప్మైవముఖ ల్వేతా
దేవతాః పాప్మభిరుపాసృజన్నేవమేనాః పాప్మనావిధ్యన్. ||౬||

ప॥ అథ - హ - మనః - ఊచుః - త్వం - నః - ఉద్గాయ - ఇతి - తథా - ఇతి - తే
భ్యః - మనః - ఉదగాయత్ - యః - మనసి - భోగః - తం - దేవేభ్యః - ఆగాయత్ - యత్ - కల్యాణం - సజ్కల్పయతి - తదాత్మనే - తే - అవిదుః - అనేన - వై - నః- ఉద్గాత్రా-అత్యేష్యన్తి -ఇతి - తం - అభిద్రుత్య - పాప్మనా - అవిధ్యన్ - సః - యః - సః - పాప్మా-యత్ - ఏవ - ఇదం - అప్రతిరూపం - సజ్కల్పయతి - సః - ఏవ - సః - పాప్మా - ఏవం - ఉ - ఖలు - ఏతాః- దేవతాః- పాప్మభిః- ఉపాసృజన్- ఏవం- ఏనాః - పాప్మనా -అవిధ్యన్.

ప్ర॥ అథహ=అనంతరమునందు, (తే=ఆ దేవతలు), మనః=మనస్సునుగూర్చి, త్వం=నీవు, నః=మాకొఱకు, ఉద్గాయేతి=గానముచేయుమాయని, (ఔద్గాత్రకర్మను చేయుమాయని), ఊచుః=పలికిరి. మనః=మనస్సు, తథేతి=అప్రకారమేయని, తేభ్యః=ఆ దేవతలకొఱకు, ఉదగాయత్=గానముచేసెను. మనసి=మనస్సునందు, యః=ఏ, భోగః=భోగమో, తం=దానిని గూర్చి, దేవేభ్యః=దేవతలకొఱకు, ఆగాయత్=గానముచేసెను. యత్=ఏ, కల్యాణం=శుభమును, సజ్కల్పయతి=సంకల్పించుచున్నదో, తదాత్మనే=ఆ స్వరూపమైన తనకొఱకును, (ఆగాయత్=గానముచేసికొనెను). తే=ఆ అసురులు, అనేనఉద్గాత్రావై=ఈఔద్గాత్రకర్మచేతనే, (ఏతే=ఈ దేవతలు), నః=మనలను, అత్యేష్యన్తీతి=అతిక్రమించగలరని, అవిదుః=తెలిసికొనిరి. (ఆ అసురులిట్లు తెలిసికొని), తం=ఆ మనోధిష్ఠాన దేవతనుగూర్చి, అభిద్రుత్య=పరుగెత్తుకొనిపోయి, పాప్మనా=పాపముతో, అవిధ్యన్=కొట్టిరి. సః=అది, యః=ఏదియో, సః=అది, పాప్మా=పాపము. యదేవ=ఏది, ఇదంఅప్రతిరూపం=ఈశాస్త్రప్రతిషిద్ధరూపమైన సంకల్పమును, సజ్కల్పయతి=తలంచుచున్నదో, సఏవ=అదియే, సపాప్మా=అపాపము. ఏవము ఖలు=ఈప్రకారముగానే, ఏతాః=ఈ, దేవతాః=త్వగాదిదేవతలు, పాప్మభిః=శాస్త్రప్రతిషిద్ధరూపములైన పాపములతో, ఉపాసృజన్=కూర్చంబడినవి. ఏవం=ఈప్రకారము, (తే=ఆ అసురులు), ఏనాః=ఈ వాగాదులను, పాప్మనా=పాపముతో, అవిధ్యన్=కొట్టిరి.

తా॥ అసురులు శ్రోత్రమును శాస్త్రప్రతిషిద్ధమైన దుర్విషయముతోఁ గూర్చఁగా దేవతలప్పుడు మనోధిష్ఠానదేవతనుగూర్చి పోయినీవు మాకొఱకు నీ యజ్ఞమునందు నౌద్గాత్రకర్మను చేయుమాయని యడుగగా నదేప్రకారముగాఁ జేసెదనని పలికి మనస్సు మనోనిమిత్తకమైన సుఖానుభవము నుద్దేశించి దేవతలకొఱకును ఆమనోధిష్ఠాన దేవతాత్మకమగు తనకొఱకును గానముచేసెను. ఇట్లుచేయగా ఆ అసురులు ఈ ఔద్గాత్రకర్మచేత దేవతలు మననతిక్రమించగలరని మనోధిష్ఠాన దేవతనుగూర్చి పోయి శాస్త్రనిషిద్ధమైన ఆసురసంబంధమగు పాపముతో నామనస్సును అపరిశుద్ధముచేసిరి. శాస్త్రనిషిద్ధమును అనను రూపమును ఆసురసంబంధమునైన మనోవ్యాపారమేదియో అదియే ఆ పాపము. ఇదేప్రకారము సర్వేంద్రియములను దేవతలు ప్రార్థించగా నాయా యింద్రియములనన్నిటిని రాక్షసులు ఔద్గాత్రకర్మకనర్హమైన పాపములతోఁగూర్చిరి.

ఉ॥ అథ హేమమాసన్యం ప్రాణమూచుస్త్వం న ఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్య ఏష ప్రాణ ఉదగాయత్తే విదురనేన వై న ఉద్గాత్రాత్యేష్యన్తీతి తమభిద్రుత్య పాప్మనావిధ్యన్ స యథాశ్మానమృత్వా లోష్టో విధ్వంసేతైవగ్ం హైవ విధ్వంసమానా విష్వఞ్చో వినేశుస్తతో దేవా అభవన్ పరాసురా భవత్యాత్మనా పరాస్య ద్విషన్ పాప్మా భ్రాతృవ్యో భవతి య ఏవం వేద. ॥౭॥

ప॥ అథ - హ - ఇమం - ఆసన్యం - ప్రాణం - ఊచుః - త్వం - నః - ఉద్గాయ - ఇతి - తథా - ఇతి - తేభ్యః - ఏషః - ప్రాణః - ఉదగాయత్ - తే - అవిదుః - అనేన - వై - నః - ఉద్గాత్రా - అత్యేష్యన్తి - ఇతి - తం - అభిద్రుత్య - పాప్మనా - అవిధ్యన్ - సః - యథా - అశ్మానం - ఋత్వా - లోష్టః - విధ్వంసేత - ఏవం - హ - ఏవ - విధ్వంసమానాః - విష్వఞ్చః - వినేశుః - తతః - దేవాః - అభవన్ - పరా - అసురాః - భవతి - ఆత్మనా - పరా - అస్య - ద్విషన్ - పాప్మా - భ్రాతృవ్యః - భవతి - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ అథహ=అనంతరము, (తే=ఆ దేవతలు), ఆస్యం=ముఖమందైన, (అనఁగా ముఖమధ్యమునందలి బిలమందున్న), ఇమం=ఈ, ప్రాణం=ప్రాణమునుగూర్చి, త్వం=నీవు, నః=మాకొఱకు, ఉద్గాయేతి=గానముచేయుమాయని, (ఔద్గాత్రకర్మను చేయుమాయని), ఊచుః=పలికిరి. ఏషః ప్రాణః=ఈ ప్రాణము, తేభ్యః=దేవతలకొఱకు, తథేతి = ఆప్రకారము చేసెదనని పలికి, ఉదగాయత్=గానము చేసెను. తే=ఆ అసురులు, అనేన ఉద్గాత్రా వై=ఈ ఔద్గాత్రకర్మచేతనే, (ఏతే=ఈ దేవతలు), నః=మనలను, అత్యేష్యన్తీతి=అతిక్రమించగలరని, అవిదుః=తెలిసికొనిరి. (తే=ఆ అసురులు, ఇట్లు తెలిసికొని), తం=ఆ ప్రాణమునుగూర్చి, అభిద్రుత్య=పరుగెత్తికొనిపోయి, పాప్మనా=పాపముతో, అవిధ్యన్=కొట్ట నిచ్చయించినవారై, (ఆ అసురులు తమదోషముతో అసంగుఁడగు ముఖ్యప్రాణమును పొందలేక పూర్వపు వాడుకప్రకారము వాగాదులయందు వ్యాపించి, వినేశుః=నాశమును పొందిరి). స యథా=అది ఎట్లనఁగా, (లోకే=లోకమునందు), లోష్టః=మట్టిగడ్డ, అశ్మానం=పాషాణమును, ఋత్వా=పొంది, యథా=ఏ ప్రకారము, విధ్వంసేత=శిథిలమగునో, (నశించునో), ఏవంహవై=ఈ ప్రకారముగానే, (తే=ఆ అసురులు), విధ్వంసమానాః=మిక్కిలి కొట్టబడినవారై, విష్వఞ్చః=నానావిధములైన గతులుగలవారై, వినేశుః=నశించిరి. తతః=అందువలన, (వాగాదయః=వాగాదీంద్రియములు), దేవాః=దేవతలుగా, అభవన్=అయినవి. (అగ్న్యాదిస్వరూపములైన వాగాదీంద్రియములు స్వాభావికమైన పాపముచేత తిరస్కరింపబడిన విజ్ఞానముగలవై పిండమాత్రములైన వాగాదిగోళములయందభిమానముగలవై తిరిగి ఆపాపముపోవుటవలన దేహమందలి యభిమానమును విడిచి అగ్న్యాదిస్వరూపాభిమానముగలవాయెను). అసురాః=రాక్షసులు, పరాభవన్=పరాభవమును పొందిరి. (అపజయమును పొందిరి). (అయం=ఈ యజమానుఁడు, తేనైవవిధినా=ఆవిధిచేతనే), ఆత్మనా=ప్రజాపతి స్వరూపముతో, భవతి=అగుచున్నాడు. అస్య=ఈ ప్రజాపతిరూపమును పొందిన యజమానునికి, ద్విషన్=శత్రువైన, భ్రాతృవ్యః=సహోదరసంబంధమగు, పాప్మా=పాపము, పరాభవతి=తిరస్కారమును పొందుచున్నది. యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈ ప్రకారము, వేద=తెలిసికొనుచున్నాడో, (తేన=వానిచేత, ప్రాణం=ప్రజాపతి స్వరూపమైన ప్రాణమును, ఆత్మత్వేన=ఆత్మస్వరూపముతో, ప్రతిపద్యతే=పొందఁబడుచున్నది).

తా॥ అసురులుమనస్సును శాస్త్రప్రతిషిద్ధమైన పాపముతోఁగూర్చి అపరిశుద్ధముచేసిరి. ఇదేప్రకారము ఇంద్రియములనన్నిటిని అపరిశుద్ధముచేయగా దేవతలప్పుడు వదనగుహాయందుండెడి ప్రాణస్వరూపమునుగూర్చిపోయి, ఓ ప్రాణమా! నీవు మాకొఱకు నీయజ్ఞమునందు ఔద్గాత్రకర్మను చేయుమాయని ప్రార్థించిన నాప్రాణమట్లుచేసెదనని చెప్పి గానముచేయగా నాయసురులు ఈ ఔద్గాత్ర కర్మచే దేవతలు మనలను అతిక్రమించగలరని తలంచి ఆప్రాణమును తమ సంబంధమైన పాపముతోఁగొట్ట నిచ్ఛయించి పోయి అసంగమైన ప్రాణస్వరూపమును పొందలేక పూర్వాఖ్యాయికప్రకారము వాగాదులయందు నానావిధములైన గతులుగలవారలై పాషాణమును కొట్టవలయునని వేయబడిన మట్టిపెళ్ల ఆపాషాణమును కొట్టలేక దాని దెబ్బకెట్లు భిన్నమై నశించునో అవిధముగానే శిథిలమైపోయిరి. అట్లుశాస్త్ర నిషిద్ధములగు పాపములతోఁగూడా ఆ అసురులు నశించుటతోడనే వాగాదింద్రియములు పిండమాత్రమైన దేహమునందలి ఇంద్రియ గోళములయందు స్వాభిమానమును వదిలి అగ్న్యాదిస్వరూపముగానుండెడి దేవత్వమును పొందినవి. ఈ ప్రకారము దేవతలు జయించిరి. అసురులు అపజయమును పొందిరి. ఇట్లు యాగముచేయువాడు దేహాభిమానమువిడిచి ప్రజాపతిత్వమును పొందుచున్నాడు. ఇట్లు తెలిసికొనువాడును ఆ యాజకుడువలెనే ఫలమును పొందుచున్నాడు.

ఉ॥ తేహోచుఃక్వనుసోభూద్యో నఇత్థమసక్తేత్యయ మాస్యేన్తరితిసోయాస్య ఆ
జ్గిరసోఙ్గానాగ్ హిరసః. ॥౮॥

ప॥ తే - హ - ఊచుః - క్వను - సః - అభూత్ - యః - నః - ఇత్థం - అసక్త - ఇతి - అయం - ఆస్యే - అన్తః - ఇతి - సః - అయాస్యః - ఆఙ్గిరసః - అఙ్గానాం - హి - రసః.

ప్ర॥ యః=ఏప్రాణము, నః=మనలను, ఇత్థం=ఈప్రకారము, అసక్త=దేవభావమును పొందించెనో, సః=ఆప్రాణము, క్వను=ఎక్కడ, అభూత్=ఉండెను. ఇతి=ఈ ప్రకారము, తేహ=ఆదేవతలు, ఊచుః=పలికిరి. (దేవైః=దేవతలచేతను), అయం=ఈ ప్రాణము, ఆస్యే=ముఖమునందు, అన్తః=మధ్యను, (వర్తతే=ప్రత్యక్షముగానున్నాడు). ఇతి=ఈ ప్రకారము, (ఉపలబ్ధః=ఏకారణమువలన పొందబడెనో, అందువలన), సః=ఆ ప్రాణము, అయాస్యః=అయాస్యమనియును, అఙ్గానాం=కార్యకారణములగు సర్వావయవములలో, రసోహి=సారమైనఆత్మ గనుక, ఆఙ్గిరసః=ఆఙ్గిరసమనియును, (ప్రసిద్ధః=ప్రసిద్ధమైనది).

తా॥ ఈ పూర్వముచెప్పిన ప్రకారము ఇంద్రియములు ప్రాణరూపమై ప్రజాపతియొక్క ఆశ్రయమువలన, తమకు శరీరగోళములయందలి స్వాభిమానమునువిడిచి నిజమగు అగ్న్యాదిస్వరూపమైన తమదేవత్వమును పొంది ఇట్లు మనలను దేవత్వమునుపొందించిన ప్రాణస్వరూపము ఎక్కడయున్నదని విచారించి ప్రత్యక్షముగా ముఖమధ్యమునందున్న ప్రాణమును పొందిరి. ఇందువలననే ఆప్రాణము ఆయాస్యమనియును, కార్యకారణములగు సర్వావయవములలో శ్రేష్ఠమగునాత్మయగుటవలన ఆఙ్గిరసమనియును, ప్రసిద్ధికెక్కియున్నది.

ఉ॥ సావాఏషాదేవతా దూర్నామదూరగ్ హ్యస్యా మృత్యుర్దూరగ్ హవా అస్మా
న్మృత్యుర్భవతి యఏవంవేద. ॥౯॥

ప॥ సా - వై - ఏసా - దేవతా - దూః - నామ - దూరం - హి - అస్యాః - మృత్యుః - దూరం - హవై - అస్మాత్ - మృత్యుః - భవతి - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ హి=ఏకారణమువలన, మృత్యుః=మృత్యువు, అస్యాః=ముఖ్యప్రాణరూపమైన ఈదేవతకు, దూరం=దవ్వుయైనదో, (తస్మాత్=ఆకారణమువలన), సావా=ఆప్రసిద్ధమగు, ఏషా దేవతా=ఈముఖ్యప్రాణరూపమైన దేవత, దూర్నామ=దూరని ప్రసిద్ధమైనది. యః=ఎవడు, ఏవం=ఈప్రకారము, వేద=తెలిసికొనుచున్నాడో, అస్మాత్=ఈ తెలిసికొనినవానినుండి, మృత్యుః=మృత్యువు, దూరంహవై=దూరమైనదై, భవతి=అగుచున్నది.

తా॥ రాక్షసులు పరాజయమును పొందిన ఆప్రాణదేవతకు మృత్యువు మిక్కిలి దూరమై యున్నది. గనుక ప్రాణదేవతదూరని ప్రసిద్ధికెక్కియున్నది. ఇట్లు పరిశుద్ధమగు ముఖ్యప్రాణము ను తెలిసికొని యుపాసించెడి వానివలననున్ను మృత్యువు దూరమగుచున్నది.

మం॥ సావాఏషాదేవతైతాసాందేవతానాం పాప్మానంమృత్యుమపహత్య యత్రాసాం దిశామన్తస్తద్గమయాఞ్చకార తదాసాంపాప్మనోవిన్యదధాత్తస్మాన్నజనమియాన్నాన్తమియాన్నేత్పాప్మానం మృత్యుమన్వవాయానీతి॥౧౦॥

ప॥ సా - వై - ఏషా - దేవతా - ఏతాసాం - దేవతానాం - పాప్మానం - మృత్యుం - అపహత్య - యత్ర - ఆసాం - దిశాం - అన్తః - తత్ - గమయాఞ్చకార - తత్ - ఆసాం - పాప్మనః - విన్యదధాత్ - తస్మాత్ - న - జనం - ఇయాత్ - న - అన్తం - ఇయాత్ - నేత్ - పాప్మానం - మృత్యుం - అన్వవాయాని - ఇతి.

ప్ర॥ సావాఏషాదేవతా=ఆప్రసిద్ధమగు ముఖ్యప్రాణరూపమైన ఈదేవత, ఏతాసాం= ఈ, దేవతానాం=దేవతలయొక్క, పాప్మానం=పాపస్వరూపమైన, మృత్యుం=మరణమును, అపహత్య=పోఁగొట్టి, యత్ర=ఎక్కడ, ఆసాం=ఈ, దిశాం=తూర్పుమొదలైన దిక్కులకు, అన్తః=అంతమో, (నాశమో), తత్=అక్కడికి, గమయాఞ్చకార=పొందించెను. తత్=అక్కడికి, (గమయిత్వా=పొందించి), ఆసాం=ఈ దేవతలయొక్క, పాప్మనః=పాపములను, (ప్రాణాత్మాభిమానములేనివారలయందు), విన్యదధాత్=తిరస్కారభావముతో నుంచెను. తస్మాత్= అందువలన, జనం=ప్రాణోపాసకుఁడగుజనుని, (మృత్యుః=మృత్యువు), నేయాత్=పొందదు. అంతం=ఆప్రాణోపాసకుడుండెడి దేశమునున్ను, నేయాత్=పొందదు. పాప్మానం=పాపరూపమగు, మృత్యుం=మృత్యువును, అన్వవాయానీతి=అనుసరించి పొందుదునని, (భీతః=భయము, ఆప్రాణోపాసకుని, ఆప్రాణోపాసకుండుండెడి దేశమును), నేత్=పొందదు.

తా॥ ఈ ప్రాణదేవతవాగాదీంద్రియరూపమైన దేవతలయొక్క మృత్యురూపమగు ఇంద్రియవిషయసంసర్గమువలనఁ బుట్టినపాపమును పోఁగొట్టి ఆదేవతలను ప్రాగాదిదిగ్భేదములులేని ప్రదేశమును పొందించి ఆపాపమును ప్రాణమే ఆత్మస్వరూపమను అభిమానములేని ఇంద్రియసంసర్గముగలవారియందుంచి నాశనమును పొందించెను. గనుక మృత్యుస్వరూపమగు పాపము ప్రాణోపాసకుని (ప్రాణాత్మాభిమానముగలవానిని) పొందదు. అట్టివాడుండెడి దేశమునును పొందదు. ఈపాపమును పొందుదుమనుభయమును ఆప్రాణోపాసకుని, అతడుండెడి ప్రదేశమును,పొందదు.

ఉ॥ సా వా ఏషా దేవతైతాసాం దేవతానాం పాప్మానం మృత్యుమపహత్యాథైనా
మృత్యుమత్యవహత్. ||౧౧||

ప॥ సా - వై - ఏషా - దేవతా - ఏతాసాం - దేవతానాం - పాప్మానం - మృత్యుం - అపహత్య - అథ - ఏనాః - మృత్యుం - అత్యవహత్.

ప్ర॥ సా వా ఏషా దేవతా=ఆప్రసిద్ధమగు ఈ ప్రాణదేవత, ఏతాసాం=ఈ, దేవతానాం=వాగాది దేవతలయొక్క, పాప్మానం=పాపరూపమైన, మృత్యుం=మృత్యువును, అపహత్య=పోఁగొట్టి, అథ=అనంతరము, ఏనాః=ఈ వాగాదిదేవతలను, మృత్యుం=మృత్యువును, అత్యవహత్=అతిక్రమించి అగ్న్యాది స్వరూపమును పొందించెను.

తా॥ ఆ ప్రాణదేవత వాగాదీంద్రియములకు విషయసంసర్గమువలనఁ బుట్టిన పాపరూపమైన మృత్యువును పోఁగొట్టి ఈ వాగాదీంద్రియములను అపరిచ్ఛిన్నమగు స్వకీయమైన అగ్న్యాద్యాత్మతను పొందించెను.

ఉ॥ స వై వాచమేవ ప్రథమామత్యవహత్సా యదా మృత్యుమత్యముచ్యత సోఽగ్నిరభవత్సోఽయమగ్నిః పరేణ మృత్యుమతిక్రాన్తో దీప్యతే. ||౧౨||

ప॥ సః - వై - వాచం - ఏవ - ప్రథమాం - అత్యవహత్ - సా - యదా - మృత్యుం - అత్యముచ్యత - సా - అగ్నిః - అభవత్ - సః - అయం - అగ్నిః - పరేణ మృత్యుం - అతిక్రాన్తః - దీప్యతే.

ప్ర॥ స వై=ఆ ప్రాణము, ప్రథమాం=ప్రాధాన్యమైన, వాచమేవ=వాక్కునే, అత్యవహత్=మృత్యువునతిక్రమించి వహించెను. సా=ఆ వాక్కు, యదా=ఎప్పుడు, మృత్యుం=మృత్యువును, అత్యముచ్యత=అతిక్రమించి విడిపింపఁబడెనో, (తదా=అప్పుడు), సా=ఆ వాక్కు, అగ్నిః=అగ్ని, అభవత్=ఆయెను. మృత్యుం=మృత్యువును, అతిక్రాన్తః=అతిక్రమించిన, సః=ఆ ప్రసిద్ధమగు, అయమగ్నిః=ఈ అగ్ని, పరేణమృత్యుం=మృత్యువులేకనే, దీప్యతే=ప్రకాశించుచున్నది.

తా॥ ఆ ప్రాణము ఉద్గీథకర్మయందు మిక్కిలి ప్రధానమైన వాక్కును మృత్యువు నతిక్రమింపఁజేసి వహించెను. ఇట్లు ప్రాణముచేత మృత్యువునతిక్రమింపఁ జేయఁబడిన ఆ వాక్కు పూర్వము అగ్నియైనదైనను మృత్యువు నతిక్రమించుటయందెప్పుడు అగ్నిఆయెనో, అప్పుడాయగ్ని మృత్యువులేకుండానే ప్రకాశించెను. అనగా వాక్కు ప్రాణోపాసనవలన విషయసంసర్గరూపమైన మృత్యువు నతిక్రమించి తన స్వరూపమైన అగ్నిగానే ప్రకాశించెనని భావము.

ఉ॥ అథ ప్రాణమత్యవహత్స యదా మృత్యుమత్యముచ్యత స వాయురభవత్సోఽయం వాయుః పరేణ మృత్యుమతిక్రాన్తః పవతే. ||౧౩||

ప॥ అథ - ప్రాణం - అత్యవహత్ - సః - యదా - మృత్యుం - అత్యముచ్యత - సః - వాయుః - అభవత్ - సః - అయం - వాయుః - పరేణమృత్యుం - అతిక్రాన్తః - పవతే.

ప్ర॥ (సః=ఆ ప్రాణము), అథ=అనంతరము, ప్రాణం=ప్రాణవాయువును, అత్యవహత్=మృత్యువునతిక్రమించి వహించెను. సః=ఆ ప్రాణవాయువు, యదా=ఎప్పుడు, మృత్యుం=మృత్యువును, అత్యముచ్యత=అతిక్రమించి విడిపింపఁబడెనో, (తదా=అప్పుడు), సః=ఆ ప్రాణవా

యువు, వాయుః=వాయువు, అభవత్=ఆయెను. సః=ఆప్రసిద్ధమగు, అయం=ఈ, వాయుః=వాయువు, పరేణమృత్యుం=మృత్యువులేకనే, అతిక్రాన్తః=అతిక్రమించినదై, పవతే=వీచుచున్నది.

తా॥ ప్రాణవాయువు ఆప్రాణదేవతోపాసనవలన మృత్యుస్వరూపమును విడిచి వాయుస్వరూపమై మృత్యువులేకనే వీచుచున్నది.

ఉ॥ అథచక్షురత్యవహత్తద్యదా మృత్యుమత్యముచ్యత సఆదిత్యోభవత్సోసావాదిత్యః పరేణమృత్యు మతిక్రాన్తస్తపతి. ॥౧౪॥

ప॥ అథ - చక్షుః - అత్యవహత్ - తత్ - యదా - మృత్యుం - అత్యముచ్యత - సః - ఆదిత్యః - అభవత్ - సః - అసౌ - ఆదిత్యః - పరేణమృత్యుం - అతిక్రాన్తః - తపతి.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆప్రాణము), చక్షుః=నేత్రమును, అత్యవహత్=మృత్యువునతిక్రమించి వహించెను. తత్=ఆ నేత్రము, యదా=ఎప్పుడు, మృత్యుం=మృత్యువును, అత్యముచ్యత=అతిక్రమించి విడిపింపబడెనో, (తదా=అప్పుడు), సః=ఆనేత్రము, ఆదిత్యః=సూర్యుఁడు, అభవత్=ఆయెను. సః=ఆప్రసిద్ధమైన, అసౌ=ఈ, ఆదిత్యః=సూర్యుఁడు, అతిక్రాన్తః=మృత్యువు నతిక్రమించినవాఁడై, పరేణమృత్యుం=మృత్యువునకు పరముగా, తపతి=ప్రకాశించుచున్నాఁడు.

తా॥ నేత్రము ఆ ప్రాణదేవతోపాసనవలన మృత్యుస్వరూపమును విడిచి సూర్యస్వరూపమై మృత్యువులేకుండానే ప్రకాశించుచున్నది.

ఉ॥ అథశ్రోత్రమత్యవహత్తద్యదామృత్యుమత్యముచ్యత తాదిశోభవగ్ స్తాఇమాదిశః పరేణమృత్యుమతిక్రాన్తాః. ॥౧౫॥

ప॥ అథ - శ్రోత్రం - అత్యవహత్ - తత్ - యదా - మృత్యుం - అత్యముచ్యత - తాః - దిశః - అభవన్ - తాః - ఇమాః - దిశః - పరేణమృత్యుం - అతిక్రాన్తాః.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆప్రాణము), శ్రోత్రం=కర్ణమును, అత్యవహత్=మృత్యువునతిక్రమించి వహించెను. తత్=ఆశ్రోత్రము, యదా=ఎప్పుడు, మృత్యుం=మృత్యువును, అత్యముచ్యత=అతిక్రమించి విడిపించెనో, (తదా=అప్పుడు, తత్=ఆ శ్రోత్రము), తాఃదిశః=ఆ దిక్కులు, అభవన్=అయినవి. తాఃఇమాఃదిశః=ఆ ఈ దిక్కులు, మృత్యుం=మృత్యువును, అతిక్రాన్తాః=అతిక్రమించినవై, పరేణమృత్యుం=మృత్యువునకు పరముగా, (అభవన్=అయినవి).

తా॥ శ్రోత్రము ఆ ప్రాణదేవతోపాసనవలన మృత్యుస్వరూపమును విడిచి దిగ్దేవతాస్వరూపమై మృత్యువులేకనే యుండెను.

ఉ॥ అథమనోత్యవహత్తద్యదా మృత్యుమత్యముచ్యత సచన్ద్రమా అభవత్సోసౌచన్ద్రః పరేణమృత్యుమతిక్రాన్తోభాత్యేవగ్ హవాఏనమేషాదేవతా మృత్యుమతివహతి య ఏవంవేద. ॥౧౬॥

ప॥ అథ - మనః - అత్యవహత్ - తత్ - యదా - మృత్యుం - అత్యముచ్యత - సః - చన్ద్రమాః - అభవత్ - సః - అసౌ - చన్ద్రః - పరేణమృత్యుం - అతిక్రాన్తః - భాతి - ఏవం -

హవై - ఏనం - ఏషా - దేవతా - మృత్యుం - అతివహతి - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆప్రాణము), మనః=మనస్సును, అత్యవహత్=మృత్యువు నతిక్రమించి వహించెను. తత్=ఆమనస్సు, యదా=ఎప్పుడు, మృత్యుం=మృత్యువును, అత్యముచ్యత=అతిక్రమించి విడిపించెనో, (తదా=అప్పుడు), సః=ఆమనస్సు, చన్ద్రమాః=చంద్రుఁడు, అభవత్=ఆయెను. సోసౌచన్ద్రః=ఆ ఈ చంద్రుఁడు, మృత్యుం=మృత్యువును, అతిక్రాన్తః=అతిక్రమించినవాఁడై, పరేణమృత్యుం=మృత్యువునకు పరముగా, భాతి=ప్రకాశించుచున్నాఁడు. ఏవం=ఈప్రకారము, యః=ఎవఁడు, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, ఏనం=ఈ యజమానుని, ఏషాదేవతా=ఈప్రాణదేవత, ఏవంహవై=ఈప్రకారము ప్రసిద్ధముగా, మృత్యుం=మృత్యువును, అతివహతి=అతిక్రమించి వహించుచున్నది.

తా॥ మనస్సు ఆ ప్రాణదేవతో పాసనవలన మృత్యుస్వరూపమును విడిచి చంద్రస్వరూపమై మృత్యువులేకనే ప్రకాశించుచున్నది. ఇట్లు తెలిసికొని యుపాసించెడి యజమానుని ఈ ప్రాణదేవత మృత్యువు నతిక్రమించి పొందుచున్నది.

ఉ॥ అథాత్మనేన్నాద్య మాగాయద్యద్ధి కించాన్నమద్యతేఽ నేనైవ తదద్యతఇహ ప్రతితిష్ఠతి. ॥౧౭॥

ప॥ అథ - ఆత్మనే - అన్నాద్యం - ఆగాయత్ - యత్ - హి - కించ - అన్నం - అద్యతే - అనేన - ఏవ - తత్ - అద్యతే - ఇహ - ప్రతితిష్ఠతి.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (ప్రాణః=ప్రాణము), ఆత్మనే=తనకొఱకు, అన్నాద్యం=భక్షణార్హమైన శరీరమునుగూర్చి, ఆగాయత్=గానముచేసెను. యద్ధి=ఏకారణమువలన, (ప్రాణిభిః=ప్రాణులచేత), యత్కించాన్నం=సామాన్యమగు ఏ అన్నము, అద్యతే=భక్షింపబడుచున్నదో, తత్=ఆ అన్నము, అనేనైవ=ప్రాణముచేతనే, అద్యతే=భక్షింపఁబడుచున్నది. (ప్రాణః=ప్రాణము), ఇహ=శరీరాకారముగా పరిణమించిన ఈ అన్నాద్యమునందు, ప్రతితిష్ఠతి=ఉంచున్నది.

తా॥ ఉపాసనచేయఁదగిన ప్రాణమునకు దేహేంద్రియాది సముదాయమును ధరించుట యనెడి వేరొకగుణమును చెప్పుచున్నాఁడు. ప్రాణులచేత భక్షింపబడెడి ఆ అన్నమంతయు ప్రాణముచేతనే తినబడుచున్నది. ఇట్లు ప్రాణముతినుచు శరీరాకృతిగా పరిణమించియున్న అన్నమునందుండి భక్షణార్హమైన శరీరమునుగూర్చి గానముచేసెను.

ఉ॥ తేదేవా అబ్రువన్నేతావద్వా ఇదగ్ం సర్వం యదన్నం తదాత్మన ఆగాసీరను నోస్మిన్నన్న ఆభజస్వేతి తేవై మాభిసంవిశతేతి తథేతి తగ్ం సమన్తంపరిణ్య విశన్తతస్మాద్యదనేనాన్నమత్తి తేనైతా స్తృప్యన్త్యేవగ్ం హవాఏనగ్ం స్వా అభిసంవిశన్తి భర్తాస్వానాగ్ం శ్రేష్ఠః పురఏతాభవత్యన్నాదోఽధిపతిర్యఏవం వేద యఉహైవం విదగ్ం స్వేషు ప్రతిపత్తిర్బుభూషతి నహైవాలంభార్యేభ్యోభవత్యథయ ఏవైత మనుభవతి యోవైత మను భార్యాన్బుభూర్షతి సహైవాలం భార్యేభ్యోభవతి. ॥౧౮॥

ప॥ తే - దేవాః - అబ్రువన్ - ఏతావత్ - వై - ఇదం - సర్వం - యత్ - అన్నం - తత్ - ఆత్మనే - ఆగాసీః - అను - నః - అస్మిన్ - అన్నే - ఆభజస్వ - ఇతి - తే - వై - మా - అభిసంవిశత - ఇతి - తథా - ఇతి - తం - సమన్తం - పరి-న్యవిశన్త - తస్మాత్ - యత్ - అనేన - అన్నం - అత్తి - తేన - ఏతాః - తృప్యన్తి - ఏవం - హ వై - ఏనం - స్వాః - అభిసంవిశన్తి - భర్తా - స్వానాం - శ్రేష్ఠః - పురః - ఏతా - భవతి - అన్నాదః - అధిపతిః - యః - ఏవం - వేద - యః - ఉ - హ - ఏవం - విదం - స్వేషు - ప్రతిప్రతిః - బుభూషతి - న - హ - ఏవ - అలం - భార్యేభ్యః - భవతి - అథ - యః - ఏవ - ఏతం - అను - భవతి - యః - వా - ఏతం - అను - భార్యాన్ - బుభూర్షతి - సః - హ - ఏవ - అలం - భార్యేభ్యః - భవతి.

ప్ర॥ తేదేవాః=ఆవాగాదిదేవతలు, (ముఖ్యప్రాణం=ముఖ్యప్రాణమునుగూర్చి), అబ్రువన్=పలికిరి. ఇదం=ఈ, సర్వం=సమస్తము, ఏతావద్వై=ఇంతమాత్రమే. (ఆఈచెప్పబడినదంతయు ఇంతమాత్రమేగాని దీనికధికముకాదు). యత్=ఏది, అన్నం=అన్నమో, తత్=ఆఅన్నమునుగూర్చి, ఆత్మనే=నీకొఱకు, ఆగాసీః=గానముచేసికొంటివి. (దానిని మిక్కిలి గానముచేత స్వాధీనముచేసికొంటివిగనుక.) అను=అనంతరము, నః=మమ్మును, అస్మిన్=ఈ, అన్నే=అన్నమునందు, ఆభజస్వేతి=పొందింపఁజేయుమాఅని, (అబ్రువన్=పలికిరి.) (యూయం=మీరు,) తేవై=అట్టివారలైతిరేని, (మీరు అన్నమును కోరినవారలైతిరేని,) మా=నన్ను, అభిసంవిశత=అంతటను అభిముఖముగా ప్రవేశించుఁడీ! ఇతి=ఈప్రకారముప్రాణముపలుకగా, తథేతి=సరేఅని, తం=ఆప్రాణమునుగూర్చి, పరిసమన్తం=అంతటను,న్యవిశన్త=నిశ్చయముగాప్రవేశించిరి. (వాగాదీంద్రియములు ప్రాణము చెప్పినప్రకారము సరేఅనిపలికి ఆ ప్రాణమందంతటను నిశ్చయముగా ప్రవేశించినవి.) తస్మాత్=అందువలన, (లోకః=లోకము,) అనేన=ప్రాణముచేత, యత్=ఏ, అన్నం=అన్నమును, అత్తి=భక్షించుచున్నదో, తేన=ఆఅన్నముచేత, ఏతాః=ఈవాగాదిదేవతలు, తృప్యన్తి=తృప్తినిపొందుచున్నారు. ఏవంహవై=ఈప్రకారముగానే, స్వాః=జ్ఞాతులు, ఏనం=ఈప్రాణోపాసకుని, అభిసంవిశన్తి=ప్రవేశించుచున్నారు. (పొందుచున్నారు.) (అనగాజ్ఞాతులకాశ్రయించఁదగినవాఁడగుచున్నాఁడు). యః=ఎవడు,ఏవం=ఈపూర్వముచెప్పినప్రకారము, (ప్రాణం=ప్రాణమును), వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో,(సః=వాడు), స్వానాం=జ్ఞాతులకు, భర్తా=భరించువాఁడును, (తథా=ఆప్రకారము), శ్రేష్ఠః=శ్రేష్ఠుఁడును, పురః=ముందుగా,ఏతా=పోవువాఁడును,అన్నాదః=రోగములేనివాఁడును, అధిపతిః=అధిష్ఠించి పరిపాలించువాఁడును,భవతి=అగుచున్నాఁడు. య ఉ హ=ఎవఁడైతే, స్వేషు=జ్ఞాతులమధ్యమునందు, ఏవంవిదం=ఈపూర్వోక్తప్రకారము ప్రాణమును తెలిసికొనినవానిగూర్చి, ప్రతిప్రతిర్బుభూషతి=ప్రతికూలుఁడగుటకు కోరుచున్నాఁడో,(సః=వాడు), భార్యేభ్యః=భరించఁదగినవారలకొఱకు, న హైవాలం=అసమర్థుఁడుగానే, భవతి=అగుచున్నాఁడు. అథ=తిరిగి,యఏవ=ఎవడు, (జ్ఞాతులలోపల), ఏతం=ఈప్రాణమును తెలిసికొనినవానిగూర్చి, అను=అనుసరించిపొందినవాఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడో,యోవా=ఎవఁడైనను,ఏతం=ఈప్రకారముప్రాణమును తెలిసినవానినిగూర్చి, అను=అనుసరించియున్నవాఁడై,(ఆత్మీయాన్=తనసంబంధులగు), భార్యాన్=భరించఁదగినవారలను, బుభూర్షతి=భరించుటకు ఇచ్ఛయించుచున్నాఁడో,సః=వాఁడు, భార్యేభ్యః=భరించఁదగినవారలకొఱకు, అలమేవ=సమర్థుఁడుగానే, భవతి=అగుచున్నాఁడు.

తా॥ పూర్వము చెప్పినప్రకారము అన్నమునుగూర్చి గానముచేయుచున్న ప్రాణమున గురించి వాగింద్రియముమొదలైన దేవతలు ఓ ప్రాణమా! నీవు అన్నమును మిక్కిలి గానముచేత స్వాధీనపఱచుకొంటివి. గనుక తరువాత మమ్మునున్ను ఈ అన్నమునందు పొందింపఁజేయుమ యని పలికిరి. మరల ప్రాణము వాగింద్రియము మొదలైన ఓ దేవతలారా! మీరును అన్నమున కోరితిరేని నన్ను అంతటనుఅభిముఖముగా ప్రవేశించుఁడని చెప్పగా అట్లు ఒప్పుకొనివాగాదిదేవతలు ఆప్రాణమును అంతటను నిశ్చయముగా ప్రవేశించిరి. ఇట్లు ప్రవేశించిన ఆ వాగాదీంద్రియ దేవతలకు ప్రాణముచేత భక్షింపబడిన అన్నము ప్రాణమునకు స్థితిని కలుగఁజేయుచు ప్రాణాజ్ఞచేత తృప్తినిచేయుచున్నది. గనుక ఈ వాగాదిదేవతలు ఆప్రాణముచే భక్షింపబడిన అన్నముచేత తృప్తిని పొందుచున్నారు. ఈప్రకారము ప్రాణస్వరూపమును తెలిసికొనినవానిని తన సంబంధులైన జ్ఞాతులు వాగాదిదేవతలు ప్రాణమునువలెనే పొందుచున్నారు. వాఁడు ఇట్లు పొందినజ్ఞాతులకు వాగాదిదేవతలను ప్రాణమువలెనే తనసంబంధమగు అన్నముచేత భరించువాఁడును ఆజ్ఞాతులలో శ్రేష్ఠుఁడును, ముందునడుచువాఁడును, రోగములేనివాఁడును, పరిపాలకుఁడును, అగుచున్నాఁడు. ఇట్లు ప్రాణమును తెలిసికొనినవానికిజ్ఞాతులలోఅనుకూలుఁడుకానివాఁడు తనసంబంధులైన జ్ఞాతులను భరించుటకు సమర్థుఁడగుచున్నాఁడు. ఇట్లు ప్రాణమును తెలిసికొనినవానికి జ్ఞాతులలో అనుకూలుఁడైనవాఁడు తానుభరించఁదగినవారలను భరించుటకు సమర్థుఁడగుచున్నాఁడు.

ఉ॥ సోఽయాస్యఆఙ్గిరసోఽఙ్గానాగ్ హిరసః । ప్రాణోవా అఙ్గానాగ్ రసః ప్రాణో
హివా అఙ్గానాగ్ రసస్తస్మాద్యస్మాత్కస్మాచ్చాఙ్గాత్ప్రాణ ఉత్క్రామతి
తదేవతచ్ఛుష్యత్యేషహివా అఙ్గానాగ్ రసః. ॥౧౯॥

ప॥ సః - అయాస్యః - ఆఙ్గిరసః - అఙ్గానాం - హి - రసః- ప్రాణః- వా- అఙ్గానాం- రసః - ప్రాణః - హి - వా - అఙ్గానాం - రసః - తస్మాత్ - యస్మాత్ - కస్మాత్ - చ - అఙ్గాత్ - ప్రాణః - ఉత్క్రామతి- తత్- ఏవ- తత్- శుష్యతి- ఏషః - హి- వా- అఙ్గానాం- రసః.

ప్ర॥ అయాస్యః=ఈదేహమును పొందియుండెడి, సః=ఆప్రాణము, అఙ్గానాం=అవయవములకు, రసోహి=రసరూపమైనదిగనుకనే, ఆఙ్గిరసః=ఆఙ్గిరసము, (అవయవముల సంబంధమైన రసముగా, భవతి=అగుచున్నది.) ప్రాణోవా=ప్రాణము, అఙ్గానాం=అవయవములయొక్క, రసః=రసస్వరూపమగుట, (కథం=ఎట్లు.) ప్రాణోహివా=ప్రసిద్ధముగాప్రాణమే. అఙ్గానాం=అవయవములకు, రసః=రసస్వరూపమైనది. ప్రాణః=ప్రాణము. యస్మాత్కస్మాత్=ఏదో ఒకటియగు, అఙ్గాచ్చ=అవయవమునుండి, ఉత్క్రామతి=పోవుచున్నదో, తదేవ=అక్కడనే, తత్=ఆ అంగము, శుష్యతి=ఎండిపోవుచున్నది. తస్మాత్=అందువలన, ఏషహివా=ఈ ప్రసిద్ధమగుప్రాణమే, అఙ్గానాం=అవయవములకు, రసః=రసస్వరూపమైనది.

తా॥ ఇట్లు ప్రాణముయొక్క గుణవిజ్ఞానఫలమునంతయు చెప్పి ఆ ప్రాణమును దేహేంద్రియాదుల కాత్మస్వరూపమునుగా ప్రతిపాదించుటకు ప్రాణమున కాంగిరసత్వము చెప్పఁబడుచున్నది. ప్రాణము సమస్త అవయవములకు రసస్వరూపముగానున్నది. ఏ అవయవమువల్లనైనను ప్రాణము పోయెనేని అక్కడనే ఆ అవయవము ఎండిపోవుచున్నది, ఆకారణమునుండియే ఈ

ప్రాణము అవయవములకు రసస్వరూపమైనది. ఇట్లు ప్రాణము అంగములకు రసస్వరూపమగుటవలన ఆంగిరసమని చెప్పఁబడుచున్నది.

ఉ॥ ఏష ఉ ఏవ బృహస్పతి ర్వాగ్వై బృహతీ తస్యా ఏష పతి స్తస్మాదు బృహస్పతిః. ॥౨౦॥

ప॥ ఏషః - ఉ - ఏవ - బృహస్పతిః- వాక్ - వై - బృహతీ - తస్యాః - ఏషః- పతిః - తస్మాత్ - ఉ - బృహస్పతిః.

ప్ర॥ ఏషఉఏవ=ఈ ప్రాణమే, బృహస్పతిః=బృహస్పతిరూపమైన ఋగ్వేదమునకు పతి. వాగ్వై=వాక్కే, బృహతీ=ముప్పదియాఱు అక్షరములుగల బృహతీఛన్దస్సు. తస్యాః=ఆ బృహతీఛందోరూపమైన ఋగ్వేదమునకు, ఏషః=ఈప్రాణము, పతిః=ప్రభువు. తస్మాదు=ఆకారణమునుండియే, (ప్రాణః=ప్రాణము,) బృహస్పతిః=బృహస్పతి, (భవతి=అగుచున్నది.)

తా॥ బృహస్పత్యాది ధర్మముగల ప్రాణోపాసనను చెప్పుచు ఆప్రాణమునకే బృహస్పతిస్వరూపమును చెప్పుచున్నాఁడు. అనుష్టుప్ఛందోరూపమైన వాక్కు ముప్పదియాఱు అక్షరములుగల బృహతీ ఛందస్సునందంతర్భూతమైనది. అట్టి బృహతీ ఛందోరూపమైన ఋగ్వేదమునకు ఈ ప్రాణమధిపతియగుటవలన బృహస్పతి రూపమగుచున్నది.

ఉ॥ ఏషఉఏవబ్రహ్మణస్పతిర్వాగ్వైబ్రహ్మతస్యాఏషపతి స్తస్మాదు బ్రహ్మణస్పతిః॥౨౧॥

ప॥ ఏషః - ఉ - ఏవ - బ్రహ్మణస్పతిః - వాక్ - వై - బ్రహ్మ - తస్యాః - ఏషః - పతిః - తస్మాత్ - ఉ - బ్రహ్మణస్పతిః.

ప్ర॥ ఏషఉఏవ=ఈప్రాణమే, బ్రహ్మణస్పతిః=యజుర్వేద స్వరూపమయిన బ్రహ్మకధిపతి. వాగ్వై=వాక్కే, బ్రహ్మ=యజస్సు. తస్యాః=ఆ వాగ్రూపమయిన యజుర్వేదమునకు, ఏషః=ఈ ప్రాణము, పతిః=ప్రభువు. తస్మాదు=ఆకారణమునుండియే, (ప్రాణః=ప్రాణము), బ్రహ్మణస్పతిః=యజుర్వేదాధిపతియగు బ్రహ్మయగుచున్నది.

తా॥ ఈప్రాణము వాగ్రూపమయిన యజుర్వేదమున కధిపతియగుటవలన బ్రహ్మస్వరూపమగుచున్నది.

ఉ॥ ఏషఉఏవసామవాగ్వైసామఏషసాచామశ్చేతితత్సామ్నస్సామత్వం । యద్వేవసమః ప్లుషిణాసమోమశకేన సమోనాగేన సమఏభిస్త్రిభిర్లోకైస్సమోనేన సర్వేణతస్మాద్వేవసామాశ్నుతే సామ్నస్సాయుజ్యగ్ సలోకతాం జయతి యఏవమేతత్సామవేద. ॥౨౨॥

ప॥ ఏషః - ఉ - ఏవ - సామ - వాక్ - వై - సామ - ఏషః - సా - చ - అమః - చ - ఇతి - తత్ - సామ్నః - సామత్వం - యత్ - ఉ - ఏవ - సమః - ప్లుషిణా - సమః - మశకేన - సమః - నాగేన - సమః - ఏభిః - త్రిభిః - లోకైః - సమః - అనేన - సర్వేణ - తస్మాత్ - వా - ఏవ - సామ - అశ్నుతే - సామ్నః - సాయుజ్యం - సలోకతాం - జయతి - యః - ఏవం - ఏతత్ - సామ - వేద.

ప్ర॥ ఏషఉఏవ=ఈప్రాణమే, సామ=సామవేదము. వాగ్వై=వాక్కే, సామ=సామవేదము. (యస్మాత్=ఏకారణమువలన), సాచ=ఆవాక్కును, ఏషఅమశ్చ=ఈప్రాణమున్ను, ఇతి=ఇట్లుసామవేదమాయెనో, తత్=ఆకారణమువలన, సామ్నః=సామవేదమునకు, (స్వరాది సముదాయమాత్రమైన గానమగు సామవేదమునకు), సామత్వం=వాక్ప్రాణ స్వరూపముకలుగుట. (తత్=ఆ, సామ=గానరూపమయిన సామవేదము), యద్వేవ=ఏకారణమునుండి, ప్లుషిణా=తేనెటీగయొక్క శరీరముతోడను, సమః=సమానమైనదియో, మశకేన=దోమయొక్క శరీరముతోడను, సమః=సమానమైనదియో, నాగేన=ఏనుఁగుశరీరముతోను, సమః=సమానమైనదియో, ఏభిః=ఈ, త్రిభిర్లోకైః=మూఁడులోకములతోను, సమః=సమానమైనదియో, అనేన=ఈ జగద్రూపమయిన హైరణ్యగర్భునితోను, సర్వేణ=చెప్పఁబడినసమస్తముతోను, సమః=సమానమైనదియో, తస్మాద్వేవ=ఆకారణమునుండియే, సామ్నః=ప్రాణముయొక్క, సాయుజ్యం=సమానభోగమును, సలోకతాం=సాలోక్యమును, అశ్నుతే=పొందుచున్నది. యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈ పూర్వముచెప్పినప్రకారము, ఏతత్=ఈ, సామ=సామవేదస్వరూపమైన ప్రాణమును, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాడు, తత్=ఆప్రాణసాయుజ్య సాలోక్యాదిఫలమును), జయతి=పొందుచున్నాఁడు.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము ప్రాణమునకు ఋగ్వేద యజుర్వేద స్వరూపము కలుగుట చెప్పి సామవేదరూపమును చెప్పుచున్నాఁడు. స్వరాది సముదాయమాత్రమగు గానరూపమైన సామవేదము ప్రాణవాక్కులవలన నివర్తింపఁదగినదై వాక్ప్రాణ స్వరూపమగుటవలన ఈచెప్పఁబడెడి తేనెటీగలు మొదలైన వానితోను, ఈ జగదాత్మకమైన హైరణ్యగర్భునితోను, తుల్యమై ప్రాణసాయుజ్య సాలోక్యములను పొందుచున్నది. ఇట్లుపొందుటచేత సామరూపమైన ప్రాణమును తెలిసికొని యుపాసించువాఁడు ఆ ప్రాణసాయుజ్య సాలోక్యాది ఫలమునే పొందుచున్నాఁడు.

ఉ॥ ఏషఉవా ఉద్గీథః ప్రాణోవా ఉత్ప్రాణేనహీదగ్ం సర్వముత్తబ్ధంవాగేవ గీథో చ్చగీథాచేతిసఉద్గీథః. ॥౨౩॥

ప॥ ఏషః - ఉవా - ఉద్గీథః - ప్రాణః - వా - ఉత్ - ప్రాణేన - హి - ఇదం - సర్వం - ఉత్తబ్ధం - వాక్ - ఏవ - గీథా - ఉత్ - చ - గీథా - చ - ఇతి - సః - ఉద్గీథః.

ప్ర॥ ఏషఉవా=ఈవాక్ప్రాణ సముదాయమే, ఉద్గీథః=ఉద్గీథము. (ఔద్గాత్రకర్మయందు ప్రయోగింపఁబడెడి సామశబ్దముచేఁజెప్పఁబడిన ప్రాణము. అదెట్లనఁగా). (యత్=ఏకారణమువలన), ప్రాణేనహి=ప్రాణముచేతనే, ఇదంసర్వం=ఈ సమస్తజగత్తు, ఉత్తబ్ధం=పైకి ఎత్తఁబడినదో, (అనఁగా ధరించఁబడినదో,) (తస్మాత్=ఆకారణమువలన), ఉత్=ఉత్తబ్ధార్థమును తెలియఁజేసెడి ఉచ్ఛబ్దము, ప్రాణోవా=ప్రాణస్వరూపమైనది. (ప్రాణగుణమును చెప్పుచున్నది). వాగేవ=వాక్కే, గీథా=గీథాయనుశబ్దము. ఉచ్చ=ప్రాణమున్ను, గీథాచ=ప్రాణాధీనమయిన వాక్కున్ను, ఇతి=ఇట్లగుటవలన, సః=ఆ వాగ్విశిష్టమైన ప్రాణము, ఉద్గీథః=ఉద్గీథము. (సామావయవము. భక్తివిశేషము).

తా॥ ఇప్పుడు ఔద్గాత్రకర్మయందుపయోగపరచుచుండెడి సామావయవభక్తి విశేషమగు ఉద్గీథశబ్దమునకు వాక్ప్రాణములను చెప్పుచున్నాఁడు. ఈఉద్గీథశబ్దమునందలి ఉచ్ఛబ్దమునకు ప్రాణమును గీథాశబ్దమునకు వాక్కును అర్థముగనుక ఈసమస్తజగద్ధారణోపయోగమైన ఆవాగ్విశిష్టమగు ప్రాణమే ఉద్గీథ మనఁబడుచున్నది.

ఉ॥ తద్ధాపిబ్రహ్మదత్తశ్చైకితానేయోరాజానం భక్షయన్నువాచాయం త్యస్యరాజామూర్ధానం విపాతయతాద్యదితో యాస్యాఙ్గిరసోఽన్యేనోదగాయ దితి
వాచాచహ్యేవ సప్రాణేనచోదగాయదితి. ॥౨౪॥

ప॥ తత్ - హ - అపి - బ్రహ్మదత్తః - చైకితానేయః - రాజానం - భక్షయన్ - ఉవాచ - అయం - త్యస్య - రాజా - మూర్ధానం - విపాతయతాత్ - యత్ - ఇతః - అయాస్యాఙ్గిరసః - అన్యేన - ఉదగాయత్ - ఇతి - వాచా - చ - హి - ఏవ - సః - ప్రాణేన - చ - ఉదగాయత్ - ఇతి.

ప్ర॥ తద్ధాపి = పూర్వముచెప్పఁబడిన ఆ అర్థమునందు, (ఆఖ్యాయికా= ప్రసిద్ధమగుకథ, శ్రూయతే=వినఁబడుచున్నది). చైకితానేయః=చైకితాయనునికి సంతానమగు, బ్రహ్మదత్తః=బ్రహ్మదత్తుఁడనువాఁడు, రాజానం=రాజునుగూర్చి, (యజ్ఞే=యజ్ఞమునందు,సోమం=సోమమును), భక్షయన్=భక్షించుచు, (తినుచు), ఉవాచ=పలికెను. యత్=ఏకారణమువలన, ఇతః=ఈ, అయాస్యాఙ్గిరసః=వాక్కుతోఁగూడుకొనిన ముఖ్యప్రాణముకంటె, అన్యేన=అన్యమగుదేవతచేత, (పూర్వర్షీణాం = పూర్వఋషులయొక్క, సత్రే=యాగమునందు), ఉదగాయత్=గానము చేయఁబడియుండెనేని,(తతః=అందువలన, అహం=నేను,అనృతవాదీ=అబద్ధముపలికినవాఁడను, స్యాం=అగుదును). త్యస్య=అటువంటి, (మమ=నాయొక్క), మూర్ధానం=శిరస్సును, అయం=ఈ భక్షించుచున్న, రాజా=రాజు, విపాతయతాత్=పడఁగొట్టునుగాక. ఇతి=అని, (శపథం=శపథమును, చకార=చేసెను). వాచాచ=ప్రాణప్రధానమైనవాక్కుతోనున్న, ప్రాణేనహ్యేవచ=ప్రసిద్ధమగు తనకాత్మభూతమైన ప్రాణముతోనున్న, సః=అయాస్యాఙ్గిరసశబ్దములచేఁజెప్పఁబడెడి ఆ ముఖ్యప్రాణము, ఉదగాయత్=గానముచేసెను, ఇతి=ఇట్లని,(శపథముతో బ్రహ్మదత్తునిచేత నిశ్చయింపఁబడినది).

తా॥ ఒకయాగమునందు బ్రహ్మదత్తుఁడను ఋషి సోమమును భక్షించుచు, పూర్వఋషులయొక్క యాగమునందంతయు ఔద్గాత్రకర్మనుచేయువాఁడు ముఖ్యప్రాణమే. అట్లుకాదేని ఈ యజ్ఞకర్తయై, సోమమునుభక్షించెడి ఈరాజు నాశిరస్సును ఖండించుగాకయని శపథమునుచేసి ప్రాణప్రధానమైన వాక్కుతోఁగూడుకొనిన తనకాత్మభూతమగు ప్రాణముతో ఆ ముఖ్యప్రాణమే ఔద్గాత్రకర్మను చేసెనని నిశ్చయించెను. ఈ పూర్వముచెప్పిన అర్థమునందు ప్రసిద్ధమైన ఈకథ వినఁబడుచున్నది.

ఉ॥ తస్యహైతస్యసామ్నోయస్స్వం వేదభవతి హాస్యస్వంతస్య వైస్వర ఏవస్వం
తస్మాదార్త్విజ్యంకరిష్యన్వాచి స్వరమిచ్ఛేతతయావాచా స్వరసమ్పన్నయా

ర్త్విజ్యంకుర్యాత్తస్మాద్యజ్ఞేస్వరవన్తందిదృక్షన్తఏవ । అథోయస్యస్వంభవ
తి భవతిహాస్యస్వంయఏవ మేతత్సామ్నః స్వంవేద. ॥౨౫॥

ప॥ తస్య - హ - ఏతస్య - సామ్నః - యః - స్వం - వేద - భవతి - హ - అస్య - స్వం - తస్య - వై - స్వరః - ఏవ - స్వం - తస్మాత్ - ఆర్త్విజ్యం - కరిష్యన్ - వాచి - స్వరం - ఇచ్ఛేత - తయా - వాచా - స్వరసమ్పన్నయా - ఆర్త్విజ్యం - కుర్యాత్ - తస్మాత్ - యజ్ఞే - స్వరవన్తం - దిదృక్షన్తే - ఏవ - అథో - యస్య - స్వం - భవతి - భవతి - హ - అస్య - స్వం - యః - ఏవం - ఏతత్ - సామ్నః - స్వం - వేద.

ప్ర॥ ఏతస్య=ఈ, సామ్నః=సామశబ్దవాచ్యమైన, తస్యహ=ఆప్రాణముయొక్క, స్వం=ధనమును, యః=ఎవఁడు, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, అస్యహ=వీనికే, స్వం=ధనము, భవతి=కలుగుచున్నది. తస్యవై=ఆసామశబ్దవాచ్యమైన ప్రాణమునకు, స్వరఏవ=స్వరమే, (కంఠమునుపొందియున్న మాధుర్యధ్వనియే), స్వం=ధనము, (భవతి=అగుచున్నది.) తస్మాత్=ఆకారణమువలన, ఆర్త్విజ్యం=ఋత్విక్కర్మయగు ఉద్గానమును, కరిష్యన్=చేయనిచ్ఛయించెడివాఁడు, వాచి=వాక్కునందు, స్వరం=స్వరమును, ఇచ్ఛేత=కోరవలయును. తయా=అటువంటి, స్వరసమ్పన్నయా=స్వరసమృద్ధిగల, వాచా=వాక్కుచేతను, ఆర్త్విజ్యం=ఋత్విక్కర్మయగు ఉద్గానమును, కుర్యాత్=చేయవలయును. తస్మాత్=అందువలన, యజ్ఞే=యాగమునందు, స్వరవన్తం=మాధుర్యమైన కంఠధ్వనికలవానినే, (జనాః=జనులు,) దిదృక్షన్తే ఏవ=చూచుచున్నారు. (అది లోకమునందు సహజమైనదేగదా? ఎట్లనగా,) అథో=అనంతరము, (లోకే=లోకమునందు,) యస్య=ఎవనికి, స్వం=ధనము, భవతి=కలుగుచున్నదో, (తం=వానిని, లోకాః=జనులు, దిదృక్షన్తే=చూచుచున్నారు.) యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారము, సామ్నః=సామశబ్దవాచ్యమగు ప్రాణముయొక్క, (ఉద్గీథముయొక్క), ఏతత్=ఈ, స్వం=ధనమును, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, అస్య=వీనికి, స్వం=ధనము, భవతిహ=ప్రసిద్ధముగ కలుగుచున్నది.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము ప్రాణమే ఉద్గీథదేవతగా నిశ్చయించి ఆ ప్రాణమునకు స్వర సువర్ణ ప్రతిష్ఠాగుణములను చెప్పుచున్నాఁడు. ఉద్గీథారూపమైన ప్రాణస్వరూపమగు సామమునకు కంఠమునుపొందియున్న మాధుర్యధ్వనియే ధనముగనుక ఋత్విక్కర్మయగు ఉద్గానమును చేయనిశ్చయించెడివాఁడు వాక్కునందు మాధుర్యధ్వని రూపమైనధనమును కోరవలయును. అటునంటి స్వరసంపదగల వాక్కుతో యజ్ఞమునందు సామగానమును చేయవలయును. ఇట్లు స్వరసంపదగలిగి యజ్ఞమునందు గానముచేయువానిని జనులు లోకమునందు ధనముగలవానినివలెనే మిక్కిలి యాదరణతో చూచుచున్నారు. ఈ పూర్వము చెప్పినప్రకారము సామమునకు మధురస్వరమే ధనముగాఁ దెలిసికొనువానికి ప్రసిద్ధముగ ధనముకలుగుచున్నది.

ఉ॥ తస్యహైతస్యసామ్నోయస్సువర్ణంవేదభవతిహాస్య సువర్ణంతస్యవై స్వరఏవ
సువర్ణంభవతిహాస్య సువర్ణంయఏవమేతత్సామ్నస్సువర్ణంవేద. ॥౨౬॥

ప॥ తస్య - హ - ఏతస్య - సామ్నః - యః - సువర్ణం - వేద - భవతి - హ - అస్య- సువర్ణం - తస్య - వై - స్వరః - ఏవ - సువర్ణం - భవతి - హ - అస్య - సువర్ణం - యః - ఏవం - ఏతత్ - సామ్నః - సువర్ణం - వేద.

ప్ర॥ ఏతస్య=ఈ, సామ్నః = సామశబ్దవాచ్యమైన, తస్యహ = ఆప్రాణముయొక్క, సువర్ణం=భూషణమును, (ఈవర్ణముకంఠ్యమని ఈవర్ణముదన్త్యమని తెలిసికొనునటుల బాగుగ వర్ణములనుచ్చరించుటను), యః=ఎవఁడు, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, అస్య=వీనికి, సువర్ణం =భూషణము, భవతిహ=ప్రసిద్ధముగ కలుగుచున్నది. తస్యవై =ఆసామశబ్దవాచ్యమైనప్రాణమునకు, స్వరఏవ=స్వరమే, సువర్ణం=భూషణము, భవతి=కలుగుచున్నది. యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారము, సామ్నః=సామశబ్దవాచ్యమైన ప్రాణముయొక్క, (ఉద్గీథముయొక్క), ఏతత్=ఈ, సువర్ణం=భూషణమును, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, అస్య=వీనికి, సువర్ణం= భూషణము, భవతిహ=ప్రసిద్ధముగఁగలుగుచున్నది.

తా॥ ఆసామశబ్దవాచ్యమగు ప్రాణమునకు స్వరమే భూషణమగుచున్నది. ఇట్లు ఉద్గీథారూపమైన ప్రాణస్వరూపమగు సామమునకు స్వరాంతర్గతమగు కంఠ్యదన్త్యరూపమైన వర్ణవివేకమే భూషణమునుగాఁదెలిసికొనువానికి భూషణము ప్రసిద్ధముగఁగలుగుచున్నది.

ఉ॥ తస్య హైతస్య సామ్నో యః ప్రతిష్ఠాం వేద ప్రతి హ తిష్ఠతి తస్య వై వాగేవ ప్రతిష్ఠా
వాచి హి ఖల్వేష ఏతత్ప్రాణః ప్రతిష్ఠితో గీయతేఽన్న ఇత్యు హైక ఆహుః. ॥౨౭॥

ప॥ తస్య - హ - ఏతస్య - సామ్నః - యః - ప్రతిష్ఠాం - వేద - ప్రతి - హ- తిష్ఠతి- తస్య - వై - వాక్ - ఏవ - ప్రతిష్ఠా - వాచి - హి - ఖలు - ఏషః - ఏతత్ - ప్రాణః- ప్రతిష్ఠితః - గీయతే - అన్నే - ఇతి - ఉ - హ - ఏకే - ఆహుః.

ప్ర॥ ఏతస్య=ఈ, సామ్నః=సామశబ్దవాచ్యమైన, తస్యహ=ఆప్రాణముయొక్క, ప్రతిష్ఠాం=స్థితిని, యః=ఎవఁడు, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), ప్రతిహతిష్ఠతి=ప్రసిద్ధముగ తిరిగి స్థితినిపొంది యుంచున్నాఁడు. తస్యవై=ఆసామశబ్దవాచ్యమైన ప్రాణమునకు, వాగేవ=వాక్కే, (అష్టౌస్థానాని వర్ణానా మురః కణ్ఠం శిర స్తథా। జిహ్వామూలంచ దన్తాశ్చ నాసికోష్ఠౌచ తాలుచ॥ ఈయెనిమిదిస్థానములును వాక్కని చెప్పఁబడుచున్నవి.) ప్రతిష్ఠా=స్థితి, (భవతి =అగుచున్నది). వాచిహి=జిహ్వామూలీయము మొదలైన యెనిమిదిస్థానములయందును, ప్రతిష్ఠితస్సన్=స్థితినిపొందినదై, ఏషః=ఈ, ప్రాణఃఖలు=ముఖ్యప్రాణమున్ను, ఏతత్=ఈసామమును, గీయతే=గానముచేయుచున్నది. ఉహైకే=ఇంకకొందఱును, అన్నే=దేహమునందు,(ఇక్కడ అన్నశబ్దముచే అన్నపరిణామమగు దేహము చెప్పఁబడినది. దానియందు ప్రాణము, ప్రతిష్ఠితస్సన్=స్థితినిపొందినదై, గీయతే=గానముచేయుచున్నది.) ఇతి=అని, ఆహుః=చెప్పిరి.

తా॥ ఆసామశబ్దవాచ్యమగు ముఖ్యప్రాణమునకు వక్షస్థలమును కంఠమును శిరస్సును జిహ్వామూలమును దంతములును ముక్కును పెదవులును దవుడలును ఈ ఎనిమిది స్వరూపముగాఁగలవాక్కే ఉనికిపట్టగుచున్నది. అటువంటివాక్కునందు ఈ ముఖ్యప్రాణము ఉనికిగలదై ఈసా

ముగానమును చేయుచున్నది. ఇంక కొందఱు ఈప్రాణము అన్నపరిణామమగు దేహమునందుండి సామగానమును చేయుచున్నదియనియును కూడా చెప్పిరి. ఇట్లు సామశబ్దవాచ్యమైన ముఖ్యప్రాణముయొక్క యునికిని తెలిసికొనినవాఁడు ప్రసిద్ధముగ తిరిగి యునికిని పొందినవాఁడగుచున్నాఁడు.

ఉ॥ అథాతః పవమానానామేవాభ్యారోహః స వై ఖలు ప్రస్తోతా సామ ప్రస్తౌతి స యత్ర ప్రస్తుయాత్తదేతాని జపేత్ అసతో మా సద్గమయ తమసో మా జ్యోతిర్గమయ మృత్యోర్మామృతంగమయేతి స యదాహాసతో మా సద్గమయేతి మృత్యుర్వా అసత్సదమృతం మృత్యోర్మామృతంగమయామృతం మాకుర్విత్యేవైతదాహ తమసో మా జ్యోతిర్గమయేతి మృత్యుర్వై తమో జ్యోతిరమృతం మృత్యోర్మామృతంగమయామృతం మాకుర్విత్యేవైతదాహ మృత్యోర్మామృతంగమయేతి నాత్ర తిరోహితమివాస్తి అథ యానీతరాణి స్తోత్రాణి తేష్వాత్మనేన్నాద్యమాగాయేత్తస్మాదు తేషు వరం వృణీత యం కామం కామయేత తగ్ం స ఏష ఏవంవిదుద్గాతాత్మనే వా యజమానాయ వా యం కామం కామయతే తమాగాయతి తద్ధైతల్లోకజిదేవ న హైవాలోక్యతాయా ఆశాస్తి య ఏవమేతత్సామ వేద. ॥౨౮॥

ఇతి తృతీయాధ్యాయే తృతీయబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ అథ - అతః - పవమానానాం - ఏవ - అభ్యారోహః - సః - వై - ఖలు - ప్రస్తోతా - సామ - ప్రస్తౌతి - సః - యత్ర - ప్రస్తుయాత్ - తదా - ఏతాని - జపేత్ - అసతః - మా - సత్ - గమయ - తమసః - మా - జ్యోతిః - గమయ - మృత్యోః - మా - అమృతం - గమయ - ఇతి - సః - యత్ - ఆహ - అసతః - మా - సత్ - గమయ - ఇతి - మృత్యుః - వై - అసత్ - సత్ - అమృతం - మృత్యోః - మా - అమృతం - గమయ - అమృతం - మా - కురు - ఇతి - ఏవ - ఏతత్ - ఆహ - తమసః - మా - జ్యోతిః - గమయ - ఇతి - మృత్యుః - వై - తమః - జ్యోతిః - అమృతం - మృత్యోః - మా - అమృతం - గమయ - అమృతం - మా - కురు - ఇతి - ఏవ - ఏతత్ - ఆహ - మృత్యోః - మా - అమృతం - గమయ - ఇతి - న - అత్ర - తిరోహితం - ఇవ - అస్తి - అథ - యాని - ఇతరాణి - స్తోత్రాణి - తేషు - ఆత్మనే - అన్నాద్యం - ఆగాయేత్ - తస్మాత్ - ఉ - తేషు - వరం - వృణీత - యం - కామం - కామయేత - తం - సః - ఏషః - ఏవం - విత్ - ఉద్గాతా - ఆత్మనే - వా - యజమానాయ - వా - యం - కామం - కామయతే - తం - ఆగాయతి - తత్ - హ - ఏతత్ - లోకజిత్ - ఏవ - న - హ - ఏవ - అలోక్యతాయై - ఆశా - అస్తి - యః - ఏవం - ఏతత్ - సామ - వేద.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, అతః=ఆకారణమువలన, పవమానానామేవ=పవమానములను యజుర్వేదమంత్రములయొక్కయే. (జపకర్మ=జపకర్మము), అభ్యారోహః=అభ్యారోహమని, (ఈ పూర్వము చెప్పిన ప్రాణస్వరూపము తెలిసినవాఁడు పవమానమంత్రములయొక్క జపకర్మచే తను అభిముఖముగా ఆత్మను దేవభావము పొందించుచున్నాఁడు. గనుక జపకర్మమునకు అభ్యారోహమని, సంజ్ఞా=పేరు, భవతి=కలుగుచున్నది). (యః=ఎవఁడు), సామ=సామమును, ప్రస్తౌతి=మిక్కిలి యుపక్రమించి చెప్పుచున్నాడో, సవై ఖలు=వాఁడే, ప్రస్తోతా=ప్రస్తోతయని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. (యజ్ఞమునందలి పదియాఱుమంది ఋత్విక్కులలో నొకఁడు). సః=ఆప్రస్తోతా, యత్ర=ఏకాలమునందు, (సామ=సామమును), ప్రస్తుయాత్=ఉపక్రమించునో, తదా=అప్పుడు, ఏతాని=ఈ యజుర్వేద మంత్రములగు పవమానములను, (యజమానః=యజమానుఁడు), జపేత్=జపముచేయవలయును. (ఆమంత్రము లేవియనిన), అసతః=అసత్కర్మమునుండి, (అజ్ఞానమునుండి), మా=నన్ను, సత్=శాస్త్రీయకర్మవిజ్ఞానములను, గమయ=పొందించుమా. (దేవభావమును పొందుటకు సాధనమైన ఆత్మభావమును కలుగఁజేయుమా యనిభావము). తమసః=ఆవరణాత్మకమైన అజ్ఞానమునుండి, (ఆ అజ్ఞానమె మరణమునకు కారణమగుటవలన మృత్యువనఁబడును. అట్టిమృత్యువునుండి), మా=నన్ను, జ్యోతిః=జ్ఞానమును, (అజ్ఞానము దైవస్వరూపమును ప్రకాశింపఁజేయునదగుటవలన అమృతమనఁబడును. అట్టిఅమృతభావమును, గమయ=పొందించుమా! మృత్యోః=మృత్యువువలన, మాం=నన్ను, అమృతం=అమృత స్వరూపమును, గమయ=పొందించుమా! (దైవస్వరూపమగు ప్రజాపతిత్వఫలమును కలుగఁజేయుమా యని భావము). ఇతి=ఇట్లని, సః=ఆమంత్రము, అసతః = అసత్కర్మమునుండి లేక అజ్ఞానమునుండి, మా=నన్ను, శాస్త్రీయకర్మవిజ్ఞానములను, గమయేతి = పొందించుమాయని, యత్=ఏఅర్థమును, ఆహ=చెప్పెనో, (ఆ అర్థము తిరోహితము కాకుండ శ్రుతియె ఇక్కడ వివరించుచున్నది). అసత్ = స్వాభావిక కర్మ విజ్ఞానములు, (అజ్ఞానము మిక్కిలి అధోగతికి కారణమగుటవలన); మృత్యుర్వై=మృత్యువే; సత్=శాస్త్రీయ కర్మవిజ్ఞానములు, (అమరణహేతువగుట వలన), అమృతం=అమృతస్వరూపము. (తస్మాత్ = అందువలన), మృత్యోః = మృత్యువునుండి, మా=నన్ను, అమృతం=అమృతస్వరూపమును, గమయ = పొందించుమా. అమృతం = అమృతస్వరూపమును, మా=నన్నుగూర్చి, కుర్విత్యేవ = చేయుమాఅనియె, ఏతత్=ఈమంత్రము, ఆహ=చెప్పెను. (సః = ఆమంత్రము), తమసః = ఆవరణాత్మకమైన అజ్ఞానమునుండి, మా=నన్ను, జ్యోతిః=జ్ఞానమును, గమయేతి = పొందించుమాయని, (యత్=ఏఅర్థమును, ఆహ=చెప్పెనో, ఆ అర్థమునున్ను శ్రుతియె ఇక్కడ వివరించుచున్నది). తమః = ఆవరణాత్మకమయిన అజ్ఞానము, మృత్యుర్వై=మృత్యువే; జ్యోతిః=జ్ఞానము, అమృతం=అమృతస్వరూపము. (తస్మాత్=అందువలన), మృత్యోః=మృత్యువునుండి, మా=నన్ను, అమృతం=అమృతస్వరూపమును, గమయ=పొందించుమా. అమృతం = అమృతస్వరూపమును, మా=నన్నుగూర్చి, కుర్విత్యేవ=చేయుమాఅనియె, ఏతత్=ఈమంత్రము, ఆహ=చెప్పెను. (సః=ఆమంత్రము), మృత్యోః=మృత్యువునుండి, మా=నన్ను, అమృతం=అమృతస్వరూపమును, గమయేతి=పొందించుమాయని, (యత్=ఏఅర్థమును, ఆహ=చెప్పెనో), అత్ర=ఈ అర్థమునందు, తిరోహితం=మఱుగైనఅర్థము, నాస్త్యేవ=లేనేలేదు. అథ=అనంతరము, యాని=ఏవి, ఇతరాణి=

అన్యములగు, స్తోత్రేషు=స్తోత్రములలో, తేషు=వానియందు, (ఉద్గాతా=మిక్కిలి దేవతలను గూర్చి స్తోత్రము చేయునట్టి ఋత్విక్కుఁడు), ఆత్మనే=తనకొఱకు, అన్నాద్యం=అన్నాదికమును గూర్చి, ఆగాయేత్=గానము చేయవలయును. (యస్మాత్=ఏకారణమునుండి), సఏషఉద్గాతా=ఆ ఈ ఉద్గాతయను ఋత్విక్కుఁడు, ఏవంవిత్=ఈ ప్రకారము ప్రాణమును తెలిసినవాఁడో, తస్మాత్=ఆకారణమునుండియే, (యజమానః=యజమానుఁడు), తేషు = ఆస్తోత్రప్రయోగముల నడుమను, యంకామం=ఏకోరికను, కామయేత=కోరునో, తం=ఆకోరికరూపమైన, వరం=వరమును, వృణీత=ప్రార్థింపవలయును. (సః=ఆ ఉద్గాతయను ఋత్విక్కుఁడు), ఆత్మనేవా=తనకొఱకైనను, యజమానాయవా=యజమానునికొఱకైనను, యంకామం=ఏకోరికను, కామయతే=కోరుచున్నాఁడో, తం=ఆ కోరికను గూర్చి, ఆగాయతి=గానము చేయుచున్నాఁడు. (ఆకోరికను గానము చే సాధించుచున్నాఁడు). తద్ధైతత్=ఆ ఈ ప్రాణదర్శనము, (మిక్కిలి కర్మరహితమైన జ్ఞానము) లోకజిదేవ=లోకమును జయించుటయే. యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈ ప్రకారము, ఏతత్సామ=ఈ సామశబ్దవాచ్యమైన ప్రాణమును, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (ఉపాసించుచున్నాఁడో, తస్య=వానికి), అలోక్యతాయై=అలోకమగు పరబ్రహ్మతకొఱకు, ఆశా=ప్రార్థించుట, నైవాస్తిహ=లేనేలేదు.

ఈ పూర్వము చెప్పినప్రకారము ప్రాణమును తెలిసికొనిన తరువాత ఇట్లు తెలిసికొనుచున్న పవమానములను పేరుగల యాజుషమంత్రములయొక్క జపకర్మము చే, యజమాని తన ఆత్మను దైవభావమును పొందించుచున్నాఁడు. అటువంటిమంత్రములయొక్క జపమును చేయుటకు తగినకాలమేదియనిన, యజ్ఞమునందుద్గాత సామగానమును పక్రమించునపుడు యజమానుడు అసతోమాసద్గమయేత్యాది యాజుషమంత్రములను మూటిని జపింపవలయును. ఇట్లు జపింపఁబడినమంత్రములమూటియందలి యర్థమేమనిన, మంత్రార్థము తిరోహితము గాకుండునటుల శ్రుతియందే వివరింపఁబడియున్నది. ఎట్లనఁగా, అసత్స్వరూపమైన దేహేంద్రియాది స్వాభావికకర్మవిజ్ఞానము అత్యన్తమున్నా అధోగతి కారణమగుటవలన మృత్యుస్వరూపమైనది. సత్స్వరూపమైన శాస్త్రీయకర్మవిజ్ఞానము అమరణహేతువగుటవలన అమృతస్వరూపమైనది. గనుక నన్ను మృత్యువునుండి అమృతస్వరూపమును పొందించుమా యనియు, నన్నుఁగూర్చి అమృతస్వరూపము నే చేయుమా యనియు, మొదటి మంత్రభావము. రెండవ మంత్రార్థమెట్లనఁగా, ఆవరణాత్మకమై అజ్ఞానస్వరూపమైన తమస్సు మరణహేతువగుటవలన మృత్యుస్వరూపమైనది. ప్రకాశాత్మకమగు జ్ఞానస్వరూపమయిన జ్యోతి అమరణహేతువగుటవలన అమృతస్వరూపమైనది. గనుక అట్టిమృత్యువునుండి నన్ను అమృతస్వరూపమును పొందించుమాయనియు, నన్ను గూర్చి అమృతస్వరూపము నే చేయుమాఅని దేవభావమును పొందుటకు సాధనమైన ఆత్మభావమును గలుగఁజేయుమాయనియు, రెండవమంత్రాభిప్రాయము. ఇట్లు ఈ రెండు మంత్రార్థములను చెప్పి మఱుగుపడక ప్రసిద్ధమగు నర్థముగల మూడవ మంత్రార్థమును సాధారణముగా నన్ను మృత్యువునుండి అమృతస్వరూపమును పొందించుమా యని ఇట్లు ఈ మూడు మంత్రములయొక్క అర్థమునందలి ఫలరూపమగు పరబ్రహ్మస్వరూపమును కోరెడి యజమాని యభీష్టము సామగానము చే నెరవేర్చునట్టి ఉద్గాతఇంకా ఇతరములగు స్తోత్రములయందు తనకొఱకును అన్నాదికములను సామగానము చే సిద్ధింపచేసి

కొనవలయును. ఇదిగాక ఆ ఉద్గాత ఇట్లు ప్రాణస్వరూపమును తెలిసికొనుటచేతను సర్వసాధకమైన ప్రాణమే యగుటవలన ఆప్రాణమువలెనే సమస్తకోరికలను తనకొఱకును యజమానునికొఱకును సామగానముచే సాధించుచున్నాఁడు. ఇట్లుప్రాణస్వరూపమును తెలిసికొనుటవలన తానే ప్రాణస్వరూపమగుట, సమస్తలోక జయము. ఇట్లుఆప్రాణమును తెలిసికొని యుపాసించువానికి బ్రహ్మస్వరూపావాప్తికి అన్యముగ ప్రార్థించుటయే కలుగదు. (బ్రహ్మస్వరూపియగుచున్నాఁడని భావము).

ఇట్లు తృతీయాధ్యాయమునందు తృతీయబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

తృతీయాధ్యాయము, చతుర్థబ్రాహ్మణము.

ఉ॥ హరిఃఓమ్॥ ఆత్మైవేదమగ్రఆసీత్ పురుషవిధః సోనువీక్ష్యనాన్యదాత్మనోపశ్య
త్సోహమస్మీత్యగ్రేవ్యాహరత్తతోహన్నామాభవత్ తస్మాదప్యేతర్హ్యామ
న్త్రితోఽహమయమిత్యేవాగ్రఉక్త్వాథాన్యన్నామ ప్రబ్రూతేయదస్యభవ
తిసయత్పూర్వోస్మాత్సర్వస్మాత్సర్వాన్ పాప్మనఔషత్తస్మాత్పురుష ఔషతి
హవైసతంయోఽస్మాత్పూర్వోబుభూషతి యఏవంవేద. ॥౧॥

ప॥ ఆత్మా - ఏవ - ఇదం - అగ్రే - ఆసీత్ - పురుషవిధః - సః - అనువీక్ష్య - న - అన్యత్ - ఆత్మనః - అపశ్యత్ - సః - అహం - అస్మి - ఇతి - అగ్రే - వ్యాహరత్ - తతః - అహం - నామ - అభవత్ - తస్మాత్ - అపి - ఏతర్హి - అమన్త్రితః - అహం - అయం - ఇతి - ఏవ - అగ్రే - ఉక్త్వా - అథ - అన్యత్ - నామ - ప్రబ్రూతే - యత్ - అస్య - భవతి - సః - యత్ - పూర్వః - అస్మాత్ - సర్వస్మాత్ - సర్వాన్ - పాప్మనః - ఔషత్ - తస్మాత్ - పురుషః - ఔషతి - హ - వై - సః - తం - యః - అస్మాత్ - పూర్వః - బుభూషతి - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ ఇదం=ఈశరీరభేదజాతమంతయు, అగ్రే=శరీరాన్తరోత్పత్తికంటె పూర్వము, (వేరొకశరీరముకలుగుటకు పూర్వము), ఆత్మైవ=ప్రజాపతిస్వరూపముగానే, ఆసీత్=ఉండెను. సః=అటువంటి, పురుషవిధః=పురుషప్రకారమైనవిరాట్టు, (శిరస్సు పాణి మొదలైన లక్షణములుగల విరాట్టు), అనువీక్ష్య=అనుసరించి ఆలోచనను చేసి, (నేను ఎవరు? ఎట్టిలక్షణములుగలవాఁడను అని ఆలోచించి), ఆత్మనః=తనకంటె, (కార్యకరణరూపమైన ప్రాణపిణ్డస్వరూపముకంటె), అన్యత్=వేరొకవస్తువును, నాపశ్యత్=చూడకపోయెను. (మిక్కిలి తన్నే సర్వస్వరూపమునుగాఁజూచెను. ఇట్లుచూచి), అహం=నేను, సః=ఆప్రజాపతిస్వరూపుఁడను, అస్మీతి=అయితినని, అగ్రే=ముందు, వ్యాహరత్=పలికెను. తతః=అందువలన, అహన్నామా=అహమనుపేరు, అభవత్=కలిగెను. తస్మాత్=అందువలన, ఏతర్హ్యపి=ఈకాలమునందున్ను, (కార్యభూతేషుప్రాణేషు=కార్యరూపములైన ప్రాణులయందు), అమన్త్రితః=అడుగఁబడినవాఁడై, (నీవెవరని ఒకానొకపురుషునిచేతఁబలుకఁబడినవాఁడై), అహం=నేను, అయమిత్యేవ=ఈప్రజాపతిస్వరూపమేయని, అగ్రే=ముందు, ఉక్త్వా=పలికి, అథ=అనంతరము, (తిరిగి విశేషనామమును తెలిసి

కొనకోరువానికొఱకు), అన్యత్ = ఇతరమగు, నామ = పేరును, ప్రబ్రూతే = చెప్పుచున్నాఁడు. అ
స్య = ఈపిణ్డాకృతియైనప్రజాపతికి, యత్ = (మాతాపితరులచేతఁ జేయఁబడిన) ఏనామము, భవతి =
అగుచున్నదో, (దానిని చెప్పుచున్నాఁడు). సః = ఆప్రజాపతి, యత్ = ఏకారణమువలన, (ప్రజా
పతిత్వమునుపొందుటకు నిచ్ఛగలవారలకు), పూర్వస్సన్ = మొదటివాఁడై, అస్మాత్ = ఈ, సర్వ
స్మాత్ = సమస్తమునుండి, (ప్రజాపతిత్వమును పొందనిశ్చయించిన ఈ జనసముదాయమునుండి)
సర్వాన్ = సమస్తములైన, పాప్మనః = పాపములను, ఔషత్ = దహింపఁజేసెనో, తస్మాత్ = అం
దువలన, పురుషః = పురుషుఁడు, (అభవత్ = ఆయెను). యః = ఎవఁడు, ఏవం = ఈప్రకారము, వే
ద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః = వాఁడు, యః = ఎవఁడు, అస్మాత్ = ఈజ్ఞానమునుండి, పూర్వ
= మొదటివాఁడుగా, (శ్రేష్ఠుఁడుగా), బుభూషతి = అవుటకు కోరుచున్నాఁడో, తం = వానిని
ఓషతిహ వై = ప్రసిద్ధముగదహింపఁజేయుచున్నాఁడు.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము జ్ఞానకర్మములవలన మిక్కిలి ప్రాణదర్శనముచేత ప్రజాపతిత్వ ప్రాప్తిచెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు ఫలభూతుఁడైన ప్రజాపతికి జగత్తుయొక్క సృష్టిస్థితి సంహారము యందు స్వాతంత్ర్యము మొదలైనవిభూతిని వర్ణించుటచేత వైదికములగు జ్ఞానకర్మములయొక్క ఫ లోత్కర్ష వర్ణించఁదగినదని ఈ గ్రంథమారంభింపఁబడుచున్నది. ఈ శరీరాదిభేద జాతమంతయు ప్రజాపతిస్వరూపముగానేయున్నది. కరచరణాద్యవయవములు కలిగి పురుషస్వరూపముగానున్న ఆ ప్రజాపతియగు విరాట్టు తన స్వరూపానుసరణచే, నేను ఎవరు? ఎట్టిలక్షణముగలవాఁడనని ఆ లోచించి దేహేంద్రియాత్మకమైన ప్రాణపిణ్డస్వరూపమగు తనకంటె నన్యమగు వేరొకవస్తువున చూడక తన్నే సర్వస్వరూపమునుగాఁజూచెను. ఇట్లుచూచి ఆ విరాట్పురుషుఁడు ముందుగా నే ను ఆ ప్రజాపతిస్వరూపుఁడనైతినని పలికెను. అందువలన అహం అను పేరుగల అహంకారయు క్తమయిన చతుర్ముఖబ్రహ్మకలిగెను. అందువలన ఈ సమయమునందు కార్యరూపములైన ప్రాణు లయందు ఒకానొకపురుషునిచేత నీవెవరవని అడుగఁబడినవాఁడై నేను ఈ ప్రజాపతిస్వరూపవే యని ముందుగాఁబలికి అనంతరము తిరిగి విశేషనామము తెలిసికొనకోరువానికొఱకు అన్యమగు పే రును చెప్పుచున్నాఁడు. ఆప్రజాపతి ప్రజాపతిత్వమును పొందనిచ్ఛగలవారలలో మొదటివాఁడై ప్రజాపతిత్వమునుపొంద నిచ్ఛయించిన జనసముదాయమునుండి సమస్తపాపములను దహింపఁ యుటవలన పురుషుఁడాయెను. ఈచెప్పఁబడినప్రకారము ప్రజాపతి స్వరూపమును తెలిసికొ యుపాసించువాఁడు మిక్కిలి శ్రేష్ఠుఁడై ఈప్రజాపతి జ్ఞానమునుండి శ్రేష్ఠుఁడగుటకు కోరువా ని ప్రసిద్ధముగఁదిరస్కరించుచున్నాఁడు.

మూ॥ సోఽబిభేత్తస్మాదేకాకీబిభేతిసహాయమీక్షాఞ్చక్రేయన్మదన్యన్నాస్తికస్మాన్నుబి
భేమీతి తతఏవాస్యభయం వీయాయకస్మాద్ధ్యభేష్యత్ ద్వితీయాద్వైభయం
భవతి. ॥౨

ప॥ సః - అబిభేత్ - తస్మాత్ - ఏకాకీ - బిభేతి - సః - హ - అయం - ఈక్షాఞ్చక్రే - య త్ - మదన్యత్ - న - అస్తి - కస్మాత్ - ను - బిభేమి - ఇతి - తతః - ఏవ - అస్య - భయం - వీయా య - కస్మాత్ - హి - అభేష్యత్ - ద్వితీయాత్ - వై - భయం - భవతి.

ప్ర॥ సః= ఆప్రజాపతి, అబిభేత్= భయపడెను. తస్మాత్=అందువలననుండి, ఏకాకీ= ఒంటరిగాఁడు, బిభేతి=భయపడుచున్నాఁడు. సః=ఆ, అయం=ఈప్రజాపతి, ఈక్షాంచక్రేహ= ఈప్రకారమాలోచించెను. యత్=ఏకారణమువలన, మదన్యత్=నాకంటె వేరైనది, నాస్తి=లేదో, (అందువలన, అహం=నేను), కస్మాత్=ఎందువలన, బిభేమీతి=భయపడుదునని, (ఆలోచించెను). తతఏవ=అందువలననే, అస్య=ఈప్రజాపతికి, భయం=భయము, వీయాయ=స్పష్టముగపోయెను. కస్మాద్ధి=ఎందువలనను, అభేష్యత్=భయపడుదును. (పరమార్థస్వరూప నిరూపణయందు భయము యుక్తముకాదు). ద్వితీయాద్వై=రెండవదియుండుటవలననే, భయం=భయము, భవతి=కలుగుచున్నది.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము స్తుతింపఁబడిన కర్మకాండవిహితమైన జ్ఞానకర్మఫలము సంసారవిషయమును నతిక్రమింపదు. ఈయర్థమునే చూపించుచుచెప్పెను. దేహేంద్రియాదికముగల ఆ ప్రజాపతి ఆత్మనాత్మ విపరీతదర్శనము కలుగుటవలన భయమునుపొందెను. అకారణమునుండియే, లోకమందును ఒంటరిగాఁడు భయమునుపొందుచున్నాఁడు. ఆ ప్రజాపతి ఇట్లు భయమునుపొంది ప్రశ్నపూర్వకముగా నాకన్యమైనదేదియును వేరొకటిలేదుగనుక నాకేలభయముకలుగునని ఆలోచించెను. ఈవిచారమువల్లనైన అద్వయజ్ఞానమునుండియే ఈ ప్రజాపతికి భయముపోయెను. భయకారణమైన రెండవవస్తువేదియు లేకపోవుటవలన అద్వయుఁడై నిర్భయుఁడుగానుండెను.

ఉ॥ సవైనైవరేమేతస్మాదేకాకీనరమతేసద్వితీయమైచ్ఛత్ । సహైతావానాసయథాస్త్రీపుమాగ్ంసౌసంపరిష్వక్తౌస ఇమమేవాత్మానం ద్వేధాపాతయత్తతః పతిశ్చపత్నీచాభవతాం తస్మాదిదమర్ధబృగలమివస్వఇతి హస్మాహయాజ్ఞవల్క్యస్తస్మాదయమాకాశః । స్త్రియాపూర్యతఏవతాగ్ం సమభవత్తతోమనుష్యాఅజాయన్త. ॥౩॥

ప॥ సః - వై - న - ఏవ - రేమే - తస్మాత్ - ఏకాకీ - న - రమతే - సః - ద్వితీయం - ఐచ్ఛత్ - సః - హ - ఏతావాన్ - ఆస - యథా - స్త్రీపుమాంసౌ - సంపరిష్వక్తౌ - సః - ఇమం - ఏవ - ఆత్మానం - ద్వేధా - అపాతయత్ - తతః - పతిః - చ - పత్నీ - చ - అభవతాం - తస్మాత్ - ఇదం - అర్ధబృగలం - ఇవ - స్వః - ఇతి - హ - స్మ - ఆహ - యాజ్ఞవల్క్యః - తస్మాత్ - అయం - ఆకాశః - స్త్రియా - పూర్యతే - ఏవ - తాం - సమభవత్ - తతః - మనుష్యాః - అజాయన్త.

ప్ర॥ సవై=ఆప్రజాపతియే, నైవరేమే= రతినిపొందకపోయెను. (ఇష్టవస్తువుయొక్క సాంగికవలన పుట్టినక్రీడనుపొందలేదు). తస్మాత్=అందువలన, ఏకాకీ=ఒంటరివాఁడు, నరమతే క్రీడనుపొందఁడు. సః=ఆ ప్రజాపతి, ద్వితీయం=రెండవవస్తువును, (స్త్రీరూపమైన రెండవవస్తువును), ఐచ్ఛత్=కోరెను. యథా=ఏప్రకారము, (లోకే=లోకమునందు), స్త్రీపుమాంసౌ=స్త్రీపురుషులిద్దఱును, సంపరిష్వక్తౌ=కౌగలించుకొనినవారై, (యత్పరిమాణకౌ=ఎంతపరిమాణముగలవారు, స్యాతాం=అయిరో), సహ=ఆప్రజాపతియును, ఏతావాన్=ఇంతపరిమాణముగలవాఁడుగా, ఆస=ఉండెను. సః=ఆప్రజాపతి, ఇమమేవాత్మానం=ఈ తననే, ద్వేధా=రెండువిధములుగా, అపాతయత్=పడవేసెను. తతః=అందువలన, పతిశ్చ=పెనిమిటియును, పత్నీచ=భార్య

యును, అభవతాం=అయిరి. తస్మాత్ =అందువలన, యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, స్వః=ఆత్మయొక్క, ఇదం=ఈశరీరము, అర్ధబృగలమివేతి=సగము విడిపోయినదివలెనే యున్నదని, ఆహస్మ=పలికెను. (యస్మాత్=ఏకారణమువలన), అయం=ఈపురుషునియొక్క సగముభాగము, ఆకాశః=ఆకాశమో, (వివాహముకంటె పూర్వము స్త్రీయొక్క సగముభాగముతో శూన్యమైనదియో), తస్మాత్=అదువలన, స్త్రియా=స్త్రీతో, పూర్యతఏవ=సంపూర్ణమగుచున్నది. (సః=మనువను పేరుగల ఆ ప్రజాపతి), తాం=ఆ స్త్రీని, (శతరూపయను తన కుమార్తెను), సమభవత్=మైథునమునుపొందెను. తతః=అందువలన, మనుష్యాః=మనుష్యులు, అజాయన్త=పుట్టిరి.

తా॥ ఆప్రజాపతికి భయప్రవేశము కలుగుటచేత సంసారాంతర్భూతత్వము చెప్పఁబడినది. ఆప్రజాపతి, వేరొకటి లేక ఒంటరిగా నుండుటవలన ఇష్టవస్తువుయొక్క కూడికవల్లనైన ప్రీతిలేక పోవుటచేత రెండవదియగు స్త్రీరూపమైన వస్తువునుకోరి, లోకమునందు స్త్రీపురుషులు అప్రీతిని పోఁగొట్టు కొనుటకుఆలింగనము చేసికొనినవారై, ఎంతపరిమితి గలవారైరో, అట్టి పరిమాణముగలవాఁడాయెను. ఆప్రజాపతి ఇట్టిపరిమితిగల తనదేహమును రెండువిధములుగా ఘడవేసెను. అట్లుపడవేయుటవలన పెనిమిటియును భార్యయును పుట్టిరి. ఆకారణమునుండియే యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఆ జాయాపురుషభావమును పొందిన ఆత్మయొక్క ఈశరీరము సగమువిడిపోయినదిగా నుండెనని పలికెను. ఇట్లువిడిపోయిన స్త్రీపురుషులలో పురుషభాగము ఆకాశము. ఇది స్త్రీరూపరహితమైన సగముభాగముగా నుండుటవలన స్త్రీరూపముతోఁ బూర్ణమగుచున్నది. ఆపురుషుఁడేమనువను పేరుగలప్రజాపతి. ఆ స్త్రీయే ఆ ప్రజాపతి కుమార్తెయగు శతరూపయనునది. ఇట్లు ఆపురుషుఁడు తనకుమార్తెయగు శతరూపయను స్త్రీతోఁజేరి పూర్ణుఁడగుటవలనఆ స్త్రీనిగూర్చియే మైథునమునుపొందెను. ఇట్లు పొందుటవలననే మనుష్యులు పుట్టిరి.

ఉ॥ సోహేయమీక్షాఞ్చక్రే కథంనుమాత్మనఏవ జనయిత్వాసమ్భవతి హన్తతిరోసానీతి సాగౌరభవదృషభ ఇతరస్తాగ్ంసమేవాభవత్తతోగావోఽజాయన్తబడబేతరాభవదశ్వవృషఇతరోగర్ధభీతరాగర్దభఇతరస్తాగ్ంసమేవాభవత్తతఏకశఫమజాయతాఽజేతరాభవద్బస్త ఇతరోఽవిరితరామేష ఇతరస్తాగ్ంసమేవాభవత్తతోజావయో జాయన్తైవమేవ యదిదంకించ మిథునమాపిపీలికాభ్యస్తత్సర్వమసృజత. ॥౪॥

ప॥ సా - ఉ - హ - ఇయం - ఈక్షాఞ్చక్రే - కథంను - మా - ఆత్మనః - ఏవ - జనయిత్వా - సమ్భవతి - హన్త - తిరోసాని - ఇతి - సా - గౌః - అభవత్ - ఋషభః - ఇతరః - తాం - సమా - ఇవ - అభవత్ - తతః - గావః - అజాయన్త - బడబా - ఇతరా - అభవత్ - అశ్వవృషః - ఇతరః - గర్దభీ - ఇతరా - గర్దభః - ఇతరః - తాం - సమా - ఇవ - అభవత్ - తతః - ఏకశఫం - అజాయత - అజా - ఇతరా - అభవత్ - బస్తః - ఇతరః - అవిః - ఇ

తరా - మేషః - ఇతరః - తాం - సమా - ఇవ - అభవత్ - తతః - అజావయః - అజాయన్త - ఏవం - ఏవ - యత్ - ఇదం - కించ - మిథునం - ఆపిపీలికాభ్యః - తత్ - సర్వం - అసృజత.

ప్ర॥ సోహేయం=ఆ ఈ ప్రసిద్ధురాలైన శతరూపయను స్త్రీ, ఈక్షాఞ్చక్రే=చిన్తించెను. కథంను=ఎట్లుగా, మా=నన్ను, ఆత్మనఏవ=తనవల్లనుండియే, జనయిత్వా=పుట్టించి, సమ్భవతి=పొందుచున్నాఁడు. (ఇదిమిక్కిలి నిందితమైనదని చిన్తించి), హన్త=ఆశ్చర్యము! (అహం=నేను), తిరోసాని=మఱియొకజాతిచేత తిరస్కృతురాలనగుదును. ఇతి=ఈప్రకారమాలోచించి, సా=ఆశతరూపయను స్త్రీ, గౌః=గోవు, అభవత్=ఆయెను. ఇతరః=రెండవవాఁడగు పురుషుఁడైనమనువు, ఋషభః=వృషభము, (అభవత్=ఆయెను. ఆవృషభము), తాం=ఆగోవును, సమేవాభవత్=మైథునమునుపొందెను. తతః=అందువలన, గావః=గోవులు, అజాయన్త=పుట్టెను. ఇతరా=స్త్రీయైన శతరూప, బడబా=బడబయను ఆడుగుఱ్ఱముగాను, ఇతరః=పురుషుఁడగుమనువు, అశ్వవృషః=మగగుఱ్ఱముగాను, అభవత్=ఆయెను. ఇతరా=స్త్రీయైన శతరూప, గర్దభీ=ఆడుగాడిదెగాను, ఇతరః=పురుషుఁడగు మనువు, గర్దభః=మగగాడిదెగాను, (అభవత్=ఆయెను. అప్పుడుమనువుఆయారూపుఁడై), తాం=ఆయారూపమైనశతరూపను, సమేవాభవత్=మైథునమును పొందెను. తతః=అందువలన, ఏకశఫం=ఒకగొరిజెగలదియను పేరుగల అశ్వము, అశ్వతరము, గర్దభమను ఈ జాతి, అజాయత=కలిగెను. (పుట్టెను). ఇతరా=ఆడుదియగుశతరూప, అజా=ఆడుమేకగాను, ఇతరః=పురుషుఁడగు మనువు, బస్తః=మేకపోతుగాను, ఇతరా=ఆడుదియగు శతరూప, అవిః=ఆడుగొఱ్ఱెగాను, ఇతరః=పురుషుఁడగు మనువు, మేషః=గొఱ్ఱెపోతు గాను, అభవత్=ఆయెను. (ఆయారూపమునుపొందినమనువు), తాం=ఆరూపములనుపొందిన శతరూపయనుస్త్రీని, సమేవాభవత్=మైథునమును పొందెను. తతః=అందువలన, అజావయః=మేకలు గొఱ్ఱెలును, అజాయన్త=పుట్టెను. ఏవమేవ=ఈప్రకారముగానే, యదిదంకించ=ఇంకాసమస్తమగు, మిథునం=స్త్రీపురుషుల జంట, (భూత్వా=అయి), తత్సర్వం=ఆసమస్తమును, అసృజత=సృష్టించెను.

తా॥ ఆస్త్రీపురుషులిద్దఱిలో రెండవదియగు శతరూపయనుస్త్రీ ఈ ప్రజాపతియగు మనువు కుమార్తెనగు నాతోటి ఎట్లుమైథునభావమును పొందునని ఆలోచించి ఇదికేవలము నిందితమైనదని తలంచి దీనికి వేరొకయుపాయమును యోచింపగా ఆశ్చర్యమగు నటుల తనస్వరూపమును, జాత్యంతర మగు గవాదిరూపముగా మార్చుట శ్రేష్ఠమైనదనితోచిన అట్లు నిశ్చయించిగవాశ్వాది రూపములను పొందెను. ఆమనువు తానును అదేప్రకారము ఆయారూపములను పొంది పిపీలికముల పర్యంతము సృష్టిచేసెను.

ఉ॥ సోవైదహం వావసృష్టిరస్మ్యహగ్ హీదగ్ సర్వమసృక్షీతి తతఃసృష్టిరభవ
త్సృష్ట్యాగ్ హాస్యైతస్యాంభవతి యఏవంవేద. ॥౫॥

ప॥ సః - అవైత్ - అహం - వావ - సృష్టిః - అస్మి - అహం - హి - ఇదం - సర్వం - అసృక్షి - ఇతి - తతః - సృష్టిః - అభవత్ - సృష్ట్యాం - హ - అస్య - ఏతస్యాం - భవతి - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ సః=ఆప్రజాపతి, (సర్వం=సమస్తమైన, ఇదంజగత్=ఈజగత్తును, సృష్ట్వా=సృజించి), అవైత్=రక్షించెను. (యత్=ఏకారణమువలన), అహంహి=నేనే, ఇదంసర్వం=ఈసమస్తజగత్తును, అసృక్షి=సృజించితిని. ఇతి=గనుక, అహంవావ=నేనే, సృష్టిః=సృజింపఁబడిన జగత్తు, అస్మి=అగుచున్నాను. తతః=అందువల్ల నే, సృష్టిః=జగత్తు, (సృష్టి), అభవత్=ఆగెను. యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారము, (ప్రజాపతివలెనే తనకంటె వేరగు సమస్తజగత్తునే నే నే అనుచున్నానని), వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), అస్య=ఈప్రజాపతియొక్క, సృష్ట్యాంహ=సృష్టియగు, ఏతస్యాం=ఈజగత్తునందు, (ప్రజాపతివత్=ప్రజాపతివలెనే, స్రష్టా=సృష్టిచేయువాఁడు, సృష్టికర్త), భవతి=అగుచున్నాఁడు.

తా॥ ఆప్రజాపతి ఈసమస్తజగత్తునుసృజించి రక్షించెను. ఎట్లనఁగా,నాచేతసృజింపఁబడిన ఈజగత్తునాకు వేరుకానిదగుటవలన నేనే అనుచున్నాను. సమస్తజగత్తును నేనే సృజించుచున్నాను. గనుక ఇదినాకు వేరుకాదు. ఈప్రకారము ప్రజాపతిసృష్టిని తన్నుగాఁజెప్పెను. అందువల్ల నే సృష్టిఅగుచున్నది. ఇట్లు తెలిసికొనినవాఁడు ప్రజాపతివలెనే ఈజగత్తునందు సృష్టికర్తయగుచున్నాఁడు.

ఉ॥ అథేత్యభ్యమన్థత్సముఖాచ్చయోనేర్హస్తాభ్యాం చాగ్నిమసృజత తస్మాదేతదు
భయమలోమకమన్తరతోఽలోమకాహి యోనిరన్తరతః తద్యదిదమాహుర
ముంయజాముంయజేత్యేకైకందేవ మేతస్యైవసావిసృష్టిరేష ఉహ్యేవస
ర్వేదేవాః । అథయత్కించేదమార్ద్రంతద్రేతసోఽసృజతతదుసోమః ఏ
తావద్వాఇదగ్ం సర్వమన్నంచైవాన్నాదశ్చసోమఏవాన్న మగ్నిరన్నా
దః సైషా బ్రహ్మణోతిసృష్టిః । యచ్ఛ్రేయసోదేవానసృజతాథయన్మర్త్య
స్సన్నమృతానసృజత తస్మాదతిసృష్టిరతి సృష్ట్యాగ్ం హాస్యైతస్యాంభవతి
యఏవంవేద. ॥౬॥

ప॥ అథ - ఇతి - అభ్యమన్థత్ - సః - ముఖాత్ - చ - యోనేః - హస్తాభ్యాం - చ - అగ్నిం - అసృజత - తస్మాత్ - ఏతత్ - ఉభయం - అలోమకం - అన్తరతః - అలోమకా - హి - యోనిః - అన్తరతః - తత్ - యత్ - ఇదం - ఆహుః - అముం - యజ - అముం - యజ - ఇతి - ఏకైకం - దేవం - ఏతస్య - ఏవ - సా - విసృష్టిః - ఏషః - ఉ - హి - ఏవ - సర్వే - దేవాః - అథ - యత్ - కించ - ఇదం - ఆర్ద్రం - తత్ - రేతసః - అసృజత - తత్ - ఉ - సోమః - ఏతావత్ - వై - ఇదం - సర్వం - అన్నం - చ - ఏవ - అన్నాదః - చ - సోమః - ఏవ - అన్నం - అగ్నిః - అన్నాదః - సా - ఏషా - బ్రహ్మణః - అతిసృష్టిః - యత్ - శ్రేయసః - దేవాన్ - అసృజత - అథ - యత్ - మర్త్యః - సన్ - అమృతాన్ - అసృజత - తస్మాత్ - అతిసృష్టిః - అతిసృష్ట్యాం - హ - అస్య - ఏతస్యాం - భవతి - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, సః=ఆప్రజాపతి, ఇతి=ఈప్రకారము, అభ్యమన్థత్=మథించెను. ముఖాచ్చ=ముఖమునడి, యోనేః=యోనినుండిన్ని, (అరణిగాతగమునుండి), హస్తాభ్యాం చ=చేతులవలన నుండిన్ని, అగ్నిం=అగ్నిని, అసృజత=సృష్టించెను. తస్మాత్=అందువలన, ఏతదుభయం=ఈముఖహస్తములు రెండును, అన్తరతః=లోపల, అలోమకం=వెంట్రుకలు లేనివి. యోనిః=భగము, అన్తరతః=లోపల. అలోమకాహి=వెంట్రుకలు లేనిదిగదా? తత్=అకర్మప్రకరణమునందు, (అయాగకాలమునందు, యాజ్ఞికాః=యాజ్ఞికులు), అముం=ఈ అగ్నినిగూర్చి, యజ=యాగముచేయుము. (పూజించుము). అముం=ఈ ఇంద్రునిగూర్చి,యజ=యాగముచేయుము. ఇతి=అని,ఏకైకందేవం=ఒక్కొకదేవునిగూర్చి, యత్=ఏ,ఇదం=ఈవాక్యమును,ఆహుః=పలికిరో, (తత్=దానిని, తథా=ఆ ప్రకారముగా, నవిద్యాత్=తెలిసికొనఁగూడదు). ఏతస్య=ఈ ప్రజాపతియొక్క, సావిసృష్టిః=అవిశేషసృష్టి యగు, సర్వేదేవాః=సమస్తదేవతలును, ఏషఉ హ్యేవ=ఈ ప్రజాపతియె. అథ=అనన్తరము, యత్కించేదం=ఈ సమస్తమయిన, ఆర్ద్రం=ద్రవరూపమయిన వస్తువు, తద్రేతసః=ఆ తన రేతస్సునుండి, (ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి), అసృజత=సృష్టించెను. తదు=ఆద్రవవస్తువే,సోమః=చంద్రుఁడు, ఇదంసర్వం=ఈ ఈసమస్తమును,ఏతావద్వై=ఇంతియె. (ఇంతకుమించినదికాదు. అదిఏదియనిన), అన్నంచైవ=అన్నమును, అన్నాదః=అన్నాదమును,(ఆ అన్నాన్నాదములు నిశ్చయింపఁబడుచున్నది). సోమఏవ=చంద్రుఁడే, అన్నం=అన్నము. అగ్నిః=అగ్ని, అన్నాదః=అన్నమును భక్షించువాఁడు. (ఏదిభక్షింపఁబడుచున్నదో అదియే చంద్రుడు. ఏదితినుచున్నదో అదియేఅగ్ని). సైషా=ఆ ఇది, బ్రహ్మణః=ప్రజాపతియొక్క, విసృష్టిః=అతిశయముగుసృష్టి. యత్=ఏకారణమువలన, శ్రేయసః=ప్రశస్తులగు, దేవాన్=దేవతలను, అసృజత=సృజించెనో, అథ=అనంతరము, యత్=ఏకారణమువలన, (సః=ఆప్రజాపతి), మర్త్యస్సన్=మరణధర్మముగలవాఁడై, అమృతాన్=మరణరహితమైన దేవతలను, అసృజత=సృష్టించెను. తస్మాత్=ఆ కారణమునుండి, అతిసృష్టిః=అతిశయమైనసృష్టి, (భవతి=అగుచున్నది). యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈ ప్రకారముగా, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో; (సః=వాఁడు), అస్య=ఈప్రజాపతియొక్క, ఏతస్యాంసృష్ట్యాంహ=ఈ సృష్టియందే, (ప్రజాపతిరివ=ప్రజాపతివలెనే, స్రష్టా=సృజించువాఁడు), భవతి=అగుచున్నాఁడు.

తా॥ ఇట్లు ప్రజాపతి మిథునాత్మకమైన సమస్తజగత్తును సృష్టించి బ్రాహ్మణాది వర్ణములను నియమించెడి దేవతలను సృజించ నిచ్ఛగలవాఁడై అనంతరము ముఖమునందు హస్తములను ఉంచి మథించిబ్రాహ్మణజాతికి అనుగ్రహమునుజేయునట్టిఅగ్నినిసృజించెను. ఇట్లుఅగ్నికికారణములైన ముఖహస్తములు రెండును అగ్న్యుత్పత్తి స్థానములగుటవలన లోకమునందు యోనిలోపల ఎట్లువెంట్రుకలులేవో, అదేప్రకారము వెంట్రుకలులేనివాయెను. యాజ్ఞికులు యజ్ఞకర్మయందుయజమానునిగూర్చి ఈఅగ్నినిపూజించుమా! ఈఇంద్రునిపూజించుమా! యనిఏవాక్యమును పలికిరోదానిని అగ్నీంద్రాత్మకముగాఅట్లు తెలిసికొనక ఈప్రజాపతిసంబంధమగు అగ్న్యాదిసమస్తదేవతారూపమైన విశేషసృష్టి యంతయు ఈప్రజాపతియేయని తెలిసికొనవలయును. అత్తృత్వాది లక్షణముగలఅగ్నిత్వాదికముఒక్కడగుప్రజాపతికేవివక్షచేయఁబడినది. అదియెట్లనఁగా, ద్రవస్వరూపమైనదంతయు ఆప్రజాపతియొక్క రేతస్సు; దానివలనసృజింపఁబడిన ఈ సమస్తమయిన అన్నమునుచం

ద్రుఁడు. ఈ అన్నమును భక్షించువాఁడు అగ్ని. ఇట్లు అగ్నీషోమాత్మకమయిన జగత్తును ఆత్మస్వరూపముగాఁ జూచువాఁడు ఏదోషమును అంటక ప్రజాపతి స్వరూపుఁడగుచున్నాఁడు. ఏకారణమువలన ప్రజాపతి మర్త్యస్వరూపుఁడై మరణరహితమైన దేవతలను కర్మజ్ఞానవహ్నిచేత తనసంబంధమగు సమస్తపాపములను దహింపఁజేసి సృజించెనో, అందువల్లనే ఈసృష్టి అతిశయమైనది. అట్టి అతిశయమగు ప్రజాపతియొక్క సృష్టిని ఆత్మస్వరూపమైన దానినిగాఁ దెలిసికొనువాఁడు ఈ ప్రజాపతిసంబంధమైన ఈ అతిసృష్టియందు ప్రజాపతివలెనే సృజించువాఁడగుచున్నాఁడు. (ఇట్లు తెలిసికొని ప్రజాపతి రేఁ నేనని యుపాసించువాఁడు ప్రజాపతియై సృష్టిఫలమును పొందుచున్నాఁడు).

ఉ॥ తద్ధేదంతర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్ తన్నామరూపాభ్యామేవవ్యాక్రియతాసౌనామాయమిదగ్ంరూపఇతి తదిదమప్యేతర్హి నామరూపాభ్యామేవవ్యాక్రియతే ఽసౌనామాయమిదగ్ంరూపఇతి సఏషఇహప్రవిష్టః ఆనఖాగ్రేభ్యో యథాక్షురః క్షురధానేఽవహితఃస్యాద్విశ్వంభరోవావిశ్వంభరకులాయే తన్నపశ్యన్త్యకృత్స్నోహి సప్రాణన్నేవప్రాణోనామభవతివదన్వాక్పశ్యగ్ంశ్చక్షుః శృణ్వఞ్ఛ్రోత్రం మన్వానోమనస్తాన్యస్యైతాని కర్మనామాన్యేవ సయోఽతఏకైకముపాస్తేన సవేదాకృత్స్నోహ్యేషోఽత ఏకైకేనభవత్యాత్మేత్యేవోపాసీతాత్రహ్యేతేసర్వఏకంభవన్తి తదేతత్పదనీయమస్యసర్వస్య యదయమాత్మాఽనేన హ్యేతత్సర్వంవేద। యథాహవైపదేనానువిన్దేదేవం కీర్తింశ్లోకంవిన్దతే యఏవంవేద. ॥౭॥

ప॥ తత్ - హ - ఇదం - తర్హి - అవ్యాకృతం - ఆసీత్ - తత్ - నామరూపాభ్యాం - ఏవ - వ్యాక్రియత - అసౌనామా - అయం - ఇదం - రూపః - ఇతి - తత్ - ఇదం - అపి - ఏతర్హి - నామరూపాభ్యాం - ఏవ - వ్యాక్రియతే - అసౌనామా - అయం - ఇదంరూపః ఇతి - సః - ఏషః - ఇహ - ప్రవిష్టః - ఆనఖాగ్రేభ్యః - యథా - క్షురః - క్షురధానే - అవహితః - స్యాత్ - విశ్వంభరః - వా - విశ్వంభరకులాయే - తం - న - పశ్యన్తి - అకృత్స్నః - హి - సః - ప్రాణన్ - ఏవ - ప్రాణోనామ - భవతి - వదన్ - వాక్ - పశ్యన్ - చక్షుః - శృణ్వన్ - శ్రోత్రం - మన్వానః - మనః - తాని - అస్య - ఏతాని - కర్మనామాని - ఏవ - సః - యః - అతః - ఏకైకం - ఉపాస్తే - న - సః - వేద - అకృత్స్నః - హి - ఏషః - అతః - ఏకైకేన - భవతి - ఆత్మా - ఇతి - ఏవ - ఉపాసీత - అత్ర - హి - ఏతే - సర్వే - ఏకం - భవన్తి - తత్ - ఏతత్ - పదనీయం - అస్య - సర్వస్య - యత్ - అయం - ఆత్మా - అనేన - హి - ఏతత్ - సర్వం - వేద - యథా - హవై - పదేన - అనువిన్దేత్ - ఏవం - కీర్తిం - శ్లోకం - విన్దతే - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ తద్ధేదం=ఆ ఇది, (లోకోత్పత్తికంటె పూర్వము, బీజావస్థను పొందియుండెడి జగత్తు), తర్హి=ఆసమయమునందు, (సృష్టికిపూర్వమునందు), అవ్యాకృతం=వ్యక్తముగాని నామరూపాత్మకమయిన వస్తువుగా, ఆసీత్=ఉండెను. తత్=ఆజగత్తు, (వ్యక్తముగానినామరూపా

త్మకమయినఆజగత్తు), నామరూపాభ్యామేవ=నామరూపములచేతనే, వ్యాక్రియత=స్ఫుటమైన నామరూపములు కలది ఆయెను. అయం=వీఁడు, అసౌనామా=యజ్ఞదత్తుఁడనిగాని దేవదత్తుఁడనిగాని పేరుగలవాఁడు, ఇదంరూపఇతి=ఈ శుక్లకృష్ణాది రూపముగలవాఁడని,తత్=ఆఅవ్యక్తస్వరూపమైన, ఇదమపి=ఈవస్తువు, ఏతర్హి=ఈ కాలమునందు, నామరూపాభ్యాం=నామరూపములచేత,వ్యాక్రియతే=స్ఫుటమగుచున్నది. అయం=వీఁడు,అసౌనామా=ఈపేరుగలవాఁడని, ఇదంరూపఇతి=ఈ రూపముగలవాఁడని, (ఇట్లునామరూపములతో వ్యక్తమగుచున్నది). (యః=ఏపరమాత్మ, తాభ్యాం=ఆనామరూపములకంటె, విలక్షణః=వేరైనవాఁడును. స్వతః=స్వకీయముగా,నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావః=నిత్యుఁడును పరిశుద్ధుఁడును జ్ఞానస్వరూపియును దేనినిఅంటకవిడిచియుండునట్టి స్వభావముగలవాఁడునై, భవతి=అగుచున్నాఁడో), సః=అటువంటి, ఏషః = ఈపరమాత్మ, ఇహ = బ్రహ్మాదిస్తంభపర్యంతముండెడి దేహములయందు, ఆనఖాగ్రేభ్యః = గోటికొనలపర్యంతము, (సమస్తశరీరములయందంతటను), క్షురః= మంగలకత్తి, క్షురధానే=పొదియందు, (మంగలకత్తిపొదియొక్క ఏకదేశమునందు), యథా=ఏప్రకారము, అవహితః= ప్రవేశపెట్టబడినది, స్యాత్=అగునో, విశ్వంభరోవా = అగ్నియును, విశ్వంభరకులాయే=అగ్నియొక్కగూడైన దారువునందును, (యథా= ఏప్రకారము, అవహితః=లోపల ప్రవేశించియుండునది, స్యాత్=అగునో, తథా=ఆప్రకారము), ప్రవిష్టః = ప్రవేశించియున్నాఁడు. తం=అటువంటిపరమాత్మను, నపశ్యన్తి= చూచుటలేదు. (లౌకులు అంతఃకరణాద్యుపాధులయందు ప్రవేశించియున్న ఆత్మనుచూచుచున్నవారైనను వ్యాకృతనామరూపాత్మకమైన దేహాదులకు వేఱుపఱిచి పరమాత్మస్వరూపమునుగాఁజూడలేరు). సః=ఆ పరమాత్మ, అకృత్స్నోహి=అసంపూర్ణుఁడై, (పరమాత్మ దేహములయందు ప్రవేశించి అసంపూర్ణుఁడై), ప్రాణన్నేవ=ప్రాణన వ్యాపారమును చేయుచునే,(దేహమునందు ప్రాణవాయువుయొక్క ఊర్ధ్వగమనాది వ్యాపారమునుచేయుచు), ప్రాణోనామ=ప్రాణమను పేరుగలవాఁడును, వదన్=పలుకుచు, (వాగ్వ్యాపారమునుచేయుచు), వాక్=వాక్కను పేరుగలవాఁడును,పశ్యన్=చూచుచు (ఈక్షణవ్యాపారమునుచేయుచు), చక్షుః=నేత్రమనుపేరుగలవాఁడును, శృణ్వన్=వినుచు, (శ్రవణేంద్రియవ్యాపారమునుచేయుచు), శ్రోత్రం=శ్రోత్రమనుపేరుగలవాఁడును, మన్వానః=తలంచువాఁడై,(మనోవ్యాపారమునుచేయువాఁడై), మనః=మనస్సనుపేరుగలవాఁడును,భవతి=అగుచున్నాఁడు. అస్య=దేహములయందు ప్రవేశించియున్న ఈ పరమాత్మకు, తాని=ఆప్రసిద్ధములగు, ఏతాని=ఈపేర్లు, కర్మనామాన్యేవ=కర్మవలనపుట్టినపేర్లే. సః=అటువంటి, యః=ఎవఁడు, (వ్యక్తమైననామరూపములుగల యేజీవాత్మ), అతః=ఈప్రాణనాది క్రియాసముదాయమునుండి, ఏకైకం=ఒక్కొకదానిని,ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడో,సః=వాఁడు,(ఆజీవుఁడు, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమును), నవేద=తెలిసికొనఁడు. ఏషః=ఈజీవాత్మ, అకృత్స్నోహి=అసంపూర్ణుఁడై,అతః=ఈప్రాణనాదిక్రియాసముదాయమునుండి,ఏకైకేన=ఒక్కొకటియగు ప్రాణము చక్షుస్సుమొదలైన విశేషణములతో,(విశిష్టః=కూడుకొనినవాఁడు), భవతి=అగుచున్నాఁడు. (ఈజీవుఁడెంతవఱకు నేను చూచుచున్నాను వినుచున్నాను తాకుచున్నానని స్వభావప్రవృత్తితోఁగూడినదానిని తెలిసికొనుచున్నాఁడో, అంతవఱకు శీఘ్రముగా సంపూర్ణునగు ఆత్మను తెలిసికొనఁడు. ఎప్పుడు

ఆ ప్రాణనాదివ్యాపారములతోఁగూడిన జీవాత్మస్వభావప్రవృత్తితోఁగూడిన, చూచుట వినుట మొదలైనవ్యాపారములనువిడిచి తన్ను ఆత్మస్వరూపముగానే చూచుచున్నాఁడో అప్పుడు సంపూర్ణాత్మయగుచున్నాఁడు. గనుక), ఆత్మేత్యేవ=ఆత్మస్వరూపమేయని, ఉపాసీత=ఉపాసనచేయవలయును.(ధ్యానించవలయును). అత్రహి=ఈఆత్మయందే, ఏతే=ఈపూర్వము చెప్పఁబడిన,సర్వే=సమస్తమైనవియును (ప్రాణనాదికర్మలవలన పుట్టిన నామములన్నియు), ఏకం=అభిన్నతను, భవన్తి=పొందుచున్నవి. తదేతత్=ఆ ఈఆత్మ,పదనీయం=పొందఁదగినది. యత్=ఏకారణమువలన, అస్యసర్వస్య=ఈసమస్తమునకు, అయం=ఇది,ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము. అనేనహి=ఈఆత్మస్వరూపముచేతనే,ఏతత్సర్వం=ఈసమస్తమును,వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడు. లోకే=లోకమునందు), యథాహవై=ఏప్రకారముగాను, పదేన=ప్రదేశముచేత, (చోరులచేత అపహరింపఁబడిన ఆవులు మొదలైనవాటిని వానిఖురములతోఁగుఱుతుగాఁజేయఁబడిన ప్రదేశముచేతవానిని వెదకెడుజనుఁడెట్లు),అనువిన్దేత్=తెలిసికొనునో, ఏవం=ఈప్రకారము, (ఆత్మని=ఆత్మస్వరూపము, లబ్ధేసతి=పొందఁబడుచుండగా,సర్వం=సమస్తమున్ను, ఉపలభతే=పొందఁబడుచున్నది). యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారము, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాడు),కీర్తిం=ఖ్యాతిని న్ని, శ్లోకంచ=ప్రాణాదిసమూహముయొక్క కూడికనున్ను, విన్దతే=పొందుచున్నాఁడు.

తా॥ జ్ఞానకర్మలక్షణమును, కర్త్రాద్యనేకకారకాపేక్షితమును, వేదసంబంధమైన సాధనమునగు ఇంతకు పూర్వము చెప్పిన సమస్తకర్మమును, సాధించఁదగిన ప్రజాపతిస్వరూపమవుటయొక్క ఫలమే అంతముగాఁగలది. ఈఫలముకర్మచేత సాధించఁదగినది. సర్వకారణమైన బీజావస్థపరబ్రహ్మము. ఇది జ్ఞానసాధ్యము. ప్రత్యక్షముగ స్ఫుటమైన నామరూపములుగలజగత్తే సంసారము. ఇటువంటి సాధ్యసాధనలక్షణమగు వ్యక్తమైన నామరూపములుగల జగత్తుయొక్క వ్యక్తీభావముకంటే పూర్వముండెడి సమస్త జగత్కారణమైన బీజావస్థను అంకురముమొదలైన కార్యములచేత ఊహింపఁబడినవృక్షముయొక్క బీజావస్థనువలెనే నిర్దేశించిచూపించుచున్నాఁడు. కర్మమే బీజముగాఁగలదియును, అజ్ఞానమే క్షేత్రముగాఁగలదియునగుసంసారమను వృక్షమువేరుతోఁగూడఁబెఱికివేయఁదగినదనియును,అట్లు చేయుటయేసమస్తమైన ధర్మాదిపురుషార్థములసమాప్తియనియును తలఁచి, జగత్కారణమగు బీజావస్థచూపింపఁబడుచున్నది. ఈ బీజావస్థయే సర్వధాముక్తిస్వరూపమైన పరబ్రహ్మము. నామరూపములచే వ్యక్తమైయుండెడి ఈ ప్రపంచమంతయు సృష్టికి పూర్వము సర్వకారణమై సమస్తమునకు బీజావస్థగానుండెడి అవ్యక్తమగు పరబ్రహ్మముగానే యుండెను. ఇట్లు వ్యక్తనామరూపములులేక అవ్యక్తముగానుండెడి ప్రపంచము, సృష్టియైనతరువాత యజ్ఞదత్త దేవదత్తాదినామములతోను, శుక్ల నీల పీతాదిరూపములతోను,జంగమ స్థావరాత్మకముగా స్ఫుటమై వ్యక్తమగుచున్నది. ఇట్లు నామరూపములచేత వ్యక్తమగు ప్రపంచమునందలి బ్రహ్మాది స్తంభపర్యంతముండెడి సర్వదేహములయందునామరూపములులేక దేనినిఅంటక, సర్వకారణమై బీజావస్థగానుండు ఆపరబ్రహ్మము గోటికొనలుమొదలుకొని కేశాంతముదనుక పాదియందు మంగలకత్తివలెను, దారువునందుఅగ్నివలెను పూర్ణముగాఁబ్రవేశించి యున్నాడు. ఇట్లుఅంతఃకరణాద్యుపాధులయందుఁబ్రవేశించియున్న ఆత్మనులోకులు చూచుచున్నవారైనను వ్యాకృతనామ

రూపాత్మకములైన దేహాదులను వేఱుపఱిచిపరమాత్మ స్వరూపమును గాఁజూడలేరు. అవ్యక్తమగు సర్వకారణమైన ఆపరమాత్మయే దేహములయందు ప్రవేశించి అసంపూర్ణుఁడై దేహమునందుప్రాణ వాయువుయొక్క ఊర్ధ్వగమనాదివ్యాపారమును చేయుచుప్రాణమను పేరుగలవాఁడును, వాగ్వ్యాపారమును చేయుచువాక్కను పేరుగలవాఁడును, ఈక్షణవ్యాపారమును చేయుచునేత్రమను పేరుగలవాఁడును, శ్రవణవ్యాపారమునుచేయుచు శ్రోత్రమను పేరుగలవాఁడును, మనోవ్యాపారమును చేయుచు మనస్సనుపేరుగలవాఁడును ఈ పేర్లు అన్నియు దేహములయందు ప్రవేశించియున్న ఈఆత్మకు ఆయాకర్మలవలన పుట్టుచున్నవి. ఇట్లువ్యక్తమైన నామరూపములుగల జీవాత్మ, ఈ ప్రాణానాది వ్యాపారముల సముదాయమునుండి ఒక్కొకదానిని వేఱుగానుపాసించెడివాఁడై, పరబ్రహ్మమును తెలిసికొననేరఁడు. ఇట్లుఅసంపూర్ణుఁడగు ఈజీవుఁడెంతవఱకు ఒక్కొకటియగు ప్రాణము చక్షుస్సు మొదలైనవిశేషములతోఁగూడుకొని, నేను నిట్టూర్పించుచున్నాను, చూచుచున్నాను, వినుచున్నాను, తాకుచున్నాను అనునట్టి ఈ స్వభావప్రవృత్తితోఁగూడినదానినిఁగాఁదె తెలిసికొనుచున్నాడో, అంతవఱకు శీఘ్రముగా సంపూర్ణమగు ఆత్మను తెలిసికొనఁడు. ఎప్పుడా ప్రాణనాది వ్యాపారములతోఁగూడిన జీవాత్మ, స్వభావప్రవృత్తితోఁగూడిన చూచుట వినుట మొదలైన వ్యాపారములను విడిచి తన్ను ఆత్మస్వరూపమునుగానే చూచుచున్నాఁడో, అప్పుడు సంపూర్ణాత్మయగుచున్నాఁడు. గనుక, సర్వము ఆత్మస్వరూపమేయని యుపాసించవలయును. ఇట్లుపాసించుటవలన ప్రాణనాదికర్మలవలన పుట్టిననామములన్నియు పరబ్రహ్మాభిన్నతను పొందుచున్నవి. అటువంటి ఈఆత్మయే పొందఁదగినది. ఇదియేసర్వమునకు ఆత్మయైయున్నది. గనుక దీనిచేతనే నామరూపాత్మకమైన సమస్తము తెలియుచున్నది. లోకమునందు జనుఁడు గవాదిపాదములతో చిహ్నితమైన మార్గప్రదేశముద్వారా చోరులచేనపహరింపఁబడిన ఆగవాదులను తెలిసికొనినట్లుఅసంపూర్ణమగు జీవాత్మద్వారా పరమాత్మ పొందఁబడుచుండగా సర్వమును పొందఁబడుచున్నది. ఇట్లు తెలిసికొనువాఁడు, ఖ్యాతిని ప్రాణాదిసముదాయముయొక్కకూడికనుపొందుచు పరమాత్మ అయిక్యజ్ఞానమును, ముక్తిని పొందుచున్నాఁడు.

ఉ॥ తదేతత్ప్రేయః పుత్రాత్ప్రేయోవిత్తాత్ప్రేయోన్యస్మాత్సర్వస్మాదన్తరతరంయదయమాత్మాసయోన్యమాత్మనః ప్రియంబ్రువాణంబ్రూయాత్ ప్రియగ్ంరోత్స్యతీతీశ్వరోహతథైవస్యాదాత్మానమేవ ప్రియముపాసీతసయ ఆత్మానమేవప్రియముపాస్తేనహాస్యప్రియంప్రమాయుకంభవతి. ॥౮॥

వి॥ తత్ - ఏతత్ - ప్రేయః - పుత్రాత్ - ప్రేయః - విత్తాత్ - ప్రేయః - అన్యస్మాత్- సర్వస్మాత్ - అన్తరతరం - యత్ - అయం - ఆత్మా - సః - యః - అన్యం- ఆత్మనః - ప్రియం- బ్రువాణం - బ్రూయాత్ - ప్రియం - రోత్స్యతి - ఇతి - ఈశ్వరః - హ - తథా - ఏవ- స్యాత్ - ఆత్మానం - ఏవ - ప్రియం - ఉపాసీత - సః - యః - ఆత్మానం - ఏవ - ప్రియం - ఉపాస్తే - న - హ - అస్య - ప్రియం - ప్రమాయుకం - భవతి.

ప్ర॥ తదేతత్=ఈ ఆత్మతత్త్వము, పుత్రాత్=పుత్రునికంటె, ప్రేయః=మిక్కిలిప్రియమైనది. విత్తాత్=ధనముకంటె, (బంగారు మొదలైనదానికంటే), ప్రేయం=మిక్కిలిప్రియమైనది. అన్యస్మాత్=ఇతరమైన, సర్వస్మాత్=సమస్తముకంటె, ప్రేయః=మిక్కిలిప్రియమైనది. యదయమాత్మా=ఈఆత్మతత్త్వము, (సర్వస్మాత్=సమస్తమగుప్రాణాదికముకంటె), అన్తరతరం=మిక్కిలిఆంతరమైనది. (గనుకనే ఈఆత్మతత్త్వము మిక్కిలిప్రియమైయున్నది). సయః=ఒకానొకఁడగు నీయాత్మతత్త్వముఁదెలిసినవాఁడు, ఆత్మనః=ఆత్మస్వరూపముకంటె, అన్యం=ఇతరమైనదానిని, ప్రియం=ప్రేమస్వరూపమునుగా, బ్రువాణం=పలికెడివానినిగూర్చి, ఈశ్వరః=ఈశ్వరుఁడు, (తవ=నీయొక్క), ప్రియం=ప్రేమను, రోత్స్యతీతి=అడ్డగించగలఁడని, హ=ప్రసిద్ధముగా, బ్రూయాత్=పలుకును. తథైవ=ఆప్రకారముగానే, స్యాత్=అగును. (తస్మాత్=అందువలన), ఆత్మానమేవ=ఆత్మస్వరూపమునే, ప్రియం=ప్రియమైనదానినిగా, ఉపాసీత=ఉపాసించవలయును. (ధ్యానించవలయును). సయః=ఇట్లు తెలిసికొనినఒకానొకఁడగుఆత్మవేత్త, ఆత్మానమేవ=ఆత్మమునే, ప్రియం=ప్రేమరూపమునుగా, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడు. అస్యహ=ఇట్లు తెలిసికొనినఆత్మవేత్తయొక్క, ప్రియం=ప్రేమ, ప్రమాయుకం=మరణశీలమైనది. (మరణమునుపొందునది), నభవతి=కాదు.

తా॥ ఆత్మయే ఇతరములనన్నిటిని పరిత్యజించి తెలిసికొనఁదగినదని ఈయుపనిషద్వాక్యము తెలియఁబఱచుచున్నది. ఏలననఁగా, ఈ ఆత్మతత్త్వముసర్వాంతరమగు ప్రాణమునకంటె అంతరమైనది గనుక, బాహ్యములై మరణస్వరూపములగు పుత్రవిత్తాది సమస్తప్రేమలకంటె మిక్కిలిప్రియమైనది. ఇట్లు సర్వప్రేమాస్పదమైన ఆత్మతత్త్వమును తెలిసినవాఁడు, ఆత్మకంటె నితరమై నశ్వరమగు పుత్రవిత్తాదికమును ప్రేమస్వరూపమునుగాఁబలికెడి అనాత్మజ్ఞునిగూర్చి, “ఓయీ! నీప్రేమను ఈశ్వరుఁడు నశింపఁజేయును. గనుక ఆత్మస్వరూపమునే సర్వప్రేమాస్పదమునుగా నుపాసించవలయును” అని చెప్పవలయును. ఈ చెప్పినప్రకారము తెలిసినఆత్మవేత్త, ఆత్మస్వరూపమునే సర్వప్రేమాస్పదమునుగా నుపాసించుచున్నాఁడు. ఇట్లుపాసించెడి ఆత్మవేత్తయొక్క ప్రేమ బాహ్యమైన నశ్వరమగు పుత్రవిత్తాదిప్రేమవలెనే మరణశీలమైనది కాదు.

ఉ॥ తదాహుర్యద్బ్రహ్మవిద్యయా సర్వం భవిష్యన్తో మనుష్యా మన్యన్తే । కిముతద్బ్రహ్మావేద్యస్మాత్తత్సర్వ మభవదితి. ॥౯॥

ప॥ తత్ - ఆహుః - యత్ - బ్రహ్మవిద్యయా - సర్వం - భవిష్యన్తః - మనుష్యాః - మన్యన్తే - కిము - తత్ - బ్రహ్మ - అవైత్ - యస్మాత్ - తత్ - సర్వం - అభవత్ - ఇతి.

ప్ర॥ మనుష్యాః=మనుష్యులు, బ్రహ్మవిద్యయా=పరబ్రహ్మవిద్యచేత, సర్వం=సమస్తస్వరూపము, భవిష్యన్తః=కాఁగలమని, యత్=దేనిని, మన్యన్తే=తలంచుచున్నారో, తత్=దానినిగూర్చి, ఆహుః=పలికిరి. (అడిగిరి). తత్=బ్రహ్మ, కిము=ఏది? (తత్=ఆబ్రహ్మము, కిం=దేనిని), అవైత్=తెలిసికొనెను. యస్మాత్=ఏవిజ్ఞానమువలన, తత్సర్వం=ఆసమస్తమును, అభవదితి=కలిగినదని, (పప్రచ్ఛుః=అడిగిరి.)

తా॥ పరబ్రహ్మస్వరూపమును విశేషముగాఁదెలిసికొననిచ్ఛయించెడి మనుజులు జన్మజరామరణములయొక్క సంబంధముగల సంసారచక్ర భ్రమణమును చేయుటవలన కలిగినదుఃఖముల

నెడి యుదకములుగల మహాసముద్రమును దాటించుటకు తెప్పవలెనుండెడి సద్గురువును పొంది, ఓస్వామీ! మేముఏపరబ్రహ్మమును తెలిసికొనుటచేత సర్వస్వరూపులమగుదుమో, అట్టిపరబ్రహ్మమేది? అది మొదటదేనిని తెలిసికొనెను? అట్లు తెలిసికొనిన పరమాత్మ యొక్క ఏవిజ్ఞానమువలన ఆ సమస్తముకలిగెను? అని అడిగిరి.

ఉ॥ బ్రహ్మవా ఇదమగ్ర ఆసీత్తదాత్మానమేవావైత్। అహంబ్రహ్మాస్మీతి తస్మాత్తత్సర్వమభవత్ తద్యోయో దేవానాం ప్రత్యబుధ్యత సఏవతదభవత్తథా ఋషీణాంతథామనుష్యాణాం తద్ధైతత్పశ్యన్నృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదేహం మనురభవగ్ం సూర్యశ్చేతి తదిదమప్యేతర్హి యఏవంవేదాహం బ్రహ్మాస్మీతిస ఇదగ్ం సర్వంభవతి తస్యహ న దేవాశ్చ నాభూత్యా ఈశతే ఆత్మాహ్యేషాగ్ం సభవతి అథయోన్యాం దేవతాముపాస్తే న్యోసావన్యోహమస్మీతి నసవేద యథాపశురేవగ్ం సదేవానాంయథాహవై బహవః పశవోమనుష్యంభుఞ్జ్యురేవమేకైకః పురుషో దేవాన్ భునక్త్యేకస్మిన్నేవపశావాదీయమానేఽప్రియంభవతి కిము బహుషు తస్మాదేషాం తన్నప్రియం యదేతన్మనుష్యా విద్యుః. ॥౧౦॥

ప॥ బ్రహ్మ - వై - ఇదం - అగ్రే - ఆసీత్ - తత్ - ఆత్మానం - ఏవ- అవైత్- అహం బ్రహ్మ - అస్మి - ఇతి - తస్మాత్ - తత్ - సర్వం - అభవత్ - తత్ - యః- యః- దేవానాం- ప్రత్యబుధ్యత - సః - ఏవ - తత్ - అభవత్ - తథా - ఋషీణాం - తథా - మనుష్యాణాం - తత్ - వై - ఏతత్ - పశ్యన్ - ఋషిః - వామదేవః - ప్రతిపేదే - అహం - మనుః - అభవం - సూర్యః - చ - ఇతి - తత్ - ఇదం - అపి - ఏతర్హి - యః - ఏవం - వేద - అహం - బ్రహ్మ- అస్మి - ఇతి - సః - ఇదం - సర్వం- భవతి - తస్య - హ - న - దేవాః - చన - అభూత్యై- ఈశతే - ఆత్మా - హి - ఏషాం - సః - భవతి - అథ - యః - అన్యాం - దేవతాం- ఉపాస్తే- అన్యః - అసౌ - అన్యః - అహం - అస్మి - ఇతి - న - సః - వేద - యథా- పశుః - ఏవం - సః - దేవానాం - యథా - హవై - బహవః - పశవః - మనుష్యం - భుఞ్జ్యుః - ఏవం - ఏకైకః - పురుషః - దేవాన్ - భునక్తి - ఏకస్మిన్ - ఏవ - పశౌ - ఆదీయమానే - అప్రియం - భవతి- కిము - బహుషు- తస్మాత్- ఏషాం- తత్ - న- ప్రియం- యత్ - ఏతత్ -మనుష్యాః-విద్యుః.

ప్ర॥ ఇదం=ఈసమస్తము, అగ్రే=పరబ్రహ్మజ్ఞానముకంటెపూర్వము, బ్రహ్మవై=పరబ్రహ్మముగానే, ఆసీత్=ఉండెను. తత్=ఆపరబ్రహ్మము, అహం=నేను, బ్రహ్మాస్మీతి=పరబ్రహ్మమైతినని, ఆత్మానమేవ=తన్నే, అవైత్=తెలిసికొనెను. (అప్పుడు అజ్ఞానాధ్యారోపణముయొక్క నివృత్తియే పరబ్రహ్మము. అది నేనైతిననితన్నుఁదెలసికొనుట). తస్మాత్=అట్లు తెలిసికొనుటవలన, తత్=ఆపరబ్రహ్మము, సర్వం=సర్వస్వరూపము,అభవత్=ఆయెను. దేవానాం=దేవతలలోపల,

యః యః=ఎవఁడెవఁడు, తత్=ఆపరబ్రహ్మమును, ప్రత్యబుధ్యత=తెలిసికొనెనో, సఏవ=వాఁడే, తత్=ఆపరబ్రహ్మము, అభవత్=ఆయెను. ఋషీణాం=ఋషులలోపలను, తథా=అప్రకారమే. మనుష్యాణాం=మనుష్యులలోపలను, తథా=అప్రకారమే, వామదేవః=వామదేవుఁడను పేరుగల, ఋషిః=ఋషి, తదేతద్వై=ఆ ఈ బ్రహ్మస్వరూపమునే, పశ్యన్=చూచుచు, అహం=నేను, మనుః=మనువు, అభవం=అయితిని. సూర్యశ్చ=సూర్యుఁడను, (అభవం=అయితిని). ఇతి=ఈప్రకారము.(సర్వాత్మభావం=సర్వస్వరూపమును), ప్రతిపేదే=పొందెను. తదిదమపి=అటువంటి ఈ పరబ్రహ్మమును,(సమస్తభూతములయందనుసరించి ప్రవేశించియున్న దర్శనక్రియాదిలిఙ్గములుగల ప్రకృతమండలిబ్రహ్మమును), ఏతర్హి=ఈవర్తమానకాలమునందు, యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారము, అహం=నేను, బ్రహ్మాస్మీతి=పరబ్రహ్మమైతినని, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, ఇదంసర్వం=ఈసమస్తము, భవతి=అగుచున్నాఁడు. తస్యహ=అట్టిపరబ్రహ్మవేత్తకు, దేవాశ్చన=దేవతలును, అభూత్యై=కలుగఁజేయకపోవుటకొఱకు, (బ్రహ్మసంబంధమైన సర్వతోభావమును కలుగఁజేయకపోవుటకు), నేశతే=సమర్థులుకారు. సః=ఆపరబ్రహ్మవేత్త, ఏషాం=ఈదేవతలకు, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపముగా, భవతిహి=అగుచున్నాఁడుగదా? అథ=అనంతరము, యః=ఎవఁడు, (బ్రహ్మవేత్తకాని ఒకానొకపురుషుఁడు), అసౌ=ఉపాసనచేయఁబడెడి ఈదైవము, అన్యః=ఉపాసించెడి నాకంటెవేఱు. అహం=నేను, అన్యః=ఈదైవముకంటెవేఱు. అస్మీతి=అగుచున్నానని, దేవతాం=ఉపాస్యమైనదేవతను, అన్యాం=ఉపాసించెడి తనకంటెవేఱుగాను, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడో (ధ్యానించుచున్నాఁడో), సః=అట్టిఅజ్ఞాని, (తత్త్వం=పరబ్రహ్మతత్త్వమును), నవేద=తెలిసికొనఁడు. యథా=ఏప్రకారము, పశుః=గవాశ్వాదికము, (వాహనదోహనాద్యుపకారైః=వాహనముపితుకుటమొదలైనయుపకారములచేతను, ఉపభుజ్యతే=అనుభవింపఁబడుచున్నదో), ఏవం=ఈప్రకారము, సః=ఆ అజ్ఞాని, దేవానాం=అగ్నీంద్రాదిదేవతలకు, (ఇజ్యాద్యనేకోపకారైః=యాగముమొదలైన అనేకయుపకారములచేతను, భోజ్యః=అనుభవించఁదగినవాఁడు), యథా=ఏప్రకారము, హవై=ప్రసిద్ధముగా, బహవః=అనేకములగు, పశవః=గవాశ్వాదిపశువులు, మనుష్యం=మనుజుని,(తమకుప్రభువైనమనుజుని),భుఞ్జ్యుః=పాలించునో,ఏవం=ఈప్రకారము, ఏకైకః=ఒక్కొకఁడగు, పురుషః=పురుషుఁడు, దేవాన్=దేవతలను, భునక్తి=పాలించుచున్నాఁడు. (తత్ర=దానివిషయమై, లోకే=లోకమునందు, బహుపశుమతః=అనేకపశువులుగలవానికి, యథా=ఏప్రకారము), ఏకస్మిన్నేవ=ఒక్కటెయగు, పశౌ=పశువు, (వ్యాఘ్రాదినా=పులిమొదలైనదానిచేత), అదీయమానేసతి=అపహరింపఁబడుచుండగా, అప్రియం=అయిష్టము, భవతి=కలుగుచున్నదో, (తథా=అప్రకారము),బహుషు=అనేకములగుపశుస్థానీయుఁడుగానుండెడి,(ఏకస్మిన్నేవపురుషే=ఒక్కఁడగుపురుషుఁడు, పశుభావాత్=పశుభావమునుండి, ఉత్తిష్ఠతిసతి=లేచుచుండగా, అజ్ఞానమునుండివిడుచుచుండగా, దేవానాం=దేవతలకు, అప్రియంభవతీతి=అయిష్టమగుచున్నదని), కిము=ఏమిచెప్పవలయును? మనుష్యాః=మనుజులు, యదేతత్=ఏ ఈ బ్రహ్మాత్మతత్త్వమును, (కథంచన=అతికష్టముతో), విద్యుః=తెలిసికొందురో, తత్=అది, ఏషాం=ఈదేవతలకు, తస్మాత్=ఆఅప్రియమనుకారణమునుండి, ప్రియం=ఇష్టమయినది, న=కాదు.

తా॥ పూర్వశ్లోకమునందలి ప్రశ్నకు నుత్తరమును సద్గురువు చెప్పుచున్నాఁడు. ఓ మనుజులారా! ఈ కనుపడెడి సర్వము పరబ్రహ్మజ్ఞానమునకు ముందు పూర్వము పరబ్రహ్మముగానే ఉండెను. అట్టిపరబ్రహ్మము మాయాస్వరూపములగు బ్రహ్మాదిశరీరములయందు తాను ప్రవేశించి ఆయా శరీరసంబంధములైన నామరూపాదులచేత నేను, నాసంబంధమైనది, నీవు, నీసంబంధమైనది, యనుచు స్వస్వరూపవిస్మృతివల్లనైన భ్రమజ్ఞానముచేనగు దేహాద్యధ్యారోపణములు గలదై సద్గురుకటాక్షాదులను నిమిత్తముద్వారా ఆ అజ్ఞానాగతములైన దేహాద్యధ్యారోపములుపోగా తాను పరబ్రహ్మమాత్రమై నేను పరబ్రహ్మమైతినని శేషించుచున్నది. అట్లుండుటయే తన్నుతాను చూచుకొనుట యను వ్యవహారము. అట్లు తెలిసికొనుటవలన సర్వము తానగుచున్నది. ఈప్రకారము దేవతలలోపలనైనను ఋషులలోపలనైనను మనుజులలోపలనైనను తెలిసికొనువాఁడు ఆపరబ్రహ్మమగుచున్నాఁడు. అందుకు దృష్టాంతమేమనఁగా, వామదేవుఁడను ఋషి ఈదేహమునందు ప్రవేశించియున్న ఆ పరబ్రహ్మస్వరూపమును చూచుచు నేనుమనువును, నేను సూర్యుడను, అయితినని సర్వాత్మభావమునుపొందెను. ఈప్రకారము సమస్తభూతములయందను సరించి ప్రవేశించియున్న దర్శనక్రియాది లిఙ్గములుగల ప్రకృతమునందలి పరబ్రహ్మమును ఎవఁడు నేను పరబ్రహ్మమునైతినని తెలిసికొనుచున్నాఁడో వాఁడు సర్వాత్మభావమును పొందుచున్నాఁడు. అట్టి బ్రహ్మవేత్తయొక్క సర్వాత్మభావమును భంగపఱుచుటకు దేవతలును సమర్థులుకారు. అట్టి బ్రహ్మవేత్తయే దేవతలకును ఆత్మయగుచున్నాఁడు. ఇట్లు బ్రహ్మవేత్తస్వరూపమును చెప్పి, తిరిగి బ్రహ్మవేత్త కాని వానిస్వరూపమును చెప్పుచున్నాఁడు. బ్రహ్మవేత్తకానివాఁడు ఉపాస్యమగుదేవతను ఉపాసించుతన్ను వేఱుగాఁదలంచుచున్నాఁడు. అట్లుతలంచెడివాఁడు పరబ్రహ్మతత్త్వమును తెలిసికొనఁడు. అట్టివాఁడు, లోకమునందు జనులచేతగవాశ్వాదిపశువులు వాహనదోహనాద్యుపకారములచేత అనుభవింపఁబడినట్లు దేవతలకుయాగాద్యుపకారములతో అనుభవించఁదగినవాఁడగుచున్నాఁడు. ఇట్లుకర్మయందధికృతుఁడైన వీఁడుశాస్త్రవిహితకర్మగలవాఁడై మనుష్యత్వము మొదలుకొని బ్రహ్మాంతము వఱకుత్కర్ష గలవాఁడును, శాస్త్రవిహితమైన కర్మలేనివాఁడైమనుష్యత్వము మొదలుకొని స్థావరాంతమువఱకపకర్ష గలవాఁడునగుచున్నాఁడు. ఒక్కొకఁడగు ఇట్టిఅవిద్వాంసుఁడైనపురుషుఁడు, లోకమునందుగవాశ్వాది పశువులుతమపరిపాలకుఁడగు మనుజుని క్షీరప్రదానవాహనాద్యుపకారములచేత పాలించునట్లు, ఇంద్రాదిదేవతలు నాకు ప్రభువులు వీరికి నేనుభృత్యునివలెనే స్తుతినమస్కారపూజాదులచేత ఆరాధనచేసి అభ్యుదయని శ్శ్రేయసరూపములైన ఫలములనుపొందఁగలనని అభినివేశముగలవాఁడై ఆదేవతలను పాలించుచున్నాఁడు. ఇట్టిపురుషుఁడు విజ్ఞానసంపదగలవాఁడై కర్మనువిడిచెనేని అది, లోకమునందనేకపశువులుగలవానికి ఒకపశువు వ్యాఘ్రము మొదలైన క్రూరజంతువులచేత అపహరింపఁబడుచుండగా ప్రియముకానియట్లు దేవతలకప్రియమగుచున్నది. గనుకనే మనుజులుపరబ్రహ్మతత్త్వమును తెలిసికొనుట దేవతలకిష్టమైనది కాదు.

ఉ॥ బ్రహ్మవాఇదమగ్రఆసీదేకమేవతదేకగ్ సన్నవ్యభవత్ తచ్ఛ్రేయోరూపమత్యసృజతక్షత్రంయాన్యేతానిదేవత్రాక్షత్రాణీన్ద్రోవరుణః సోమోరుద్రఃపర్జన్యోయమోమృత్యురీశానఇతి తస్మాత్క్షత్రాత్పరంనాస్తితస్మాద్బ్రాహ్మణః క్షత్రియమధస్తాదుపాస్తేరాజసూయె క్షత్రఏవతద్యశోదధాతిసైషా క్షత్రస్యయోనిర్యద్బ్రహ్మతస్మాద్యద్యపిరాజాపరమతాంగచ్ఛతి బ్రహ్మైవాన్తత ఉపనిశ్రయతిస్వాంయోనిం య ఉ ఏనగ్ హినస్తిస్వాగ్ సయోనిమృచ్ఛతిసపాపీయాన్భవతియథాశ్రేయాగ్ సగ్ హిగ్ సిత్వా. ॥౧౧

ప॥ బ్రహ్మ - వై - ఇదం - అగ్రే - ఆసీత్ - ఏకం - ఏవ - తత్ - ఏకం - సత్ - న వ్యభవత్ - తత్ - శ్రేయోరూపం - అత్యసృజత - క్షత్రం - యాని - ఏతాని - దేవత్రా - క్షత్రాణి - ఇన్ద్రః - వరుణః - సోమః - రుద్రః - పర్జన్యః - యమః - మృత్యుః - ఈశానః - ఇతి తస్మాత్ - క్షత్రాత్ - పరం - న - అస్తి - తస్మాత్ - బ్రాహ్మణః - క్షత్రియం - అధస్తాత్ ఉపాస్తే - రాజసూయే - క్షత్రే - ఏవ - తత్ - యశః - దధాతి - సా - ఏషా - క్షత్రస్య యోనిః - యత్ - బ్రహ్మ - తస్మాత్ - యది - అపి - రాజా - పరమతాం - గచ్ఛతి - బ్రహ్మ ఏవ - అన్తతః - ఉపనిశ్రయతి - స్వాం - యోనిం - యః - ఉ - ఏనం - హినస్తి - స్వాం సః - యోనిం - ఋచ్ఛతి - సః - పాపీయాన్ - భవతి - యథా - శ్రేయాంసం - హింసిత్వా.

ప్ర॥ ఇదం=ఈక్షత్రాదిజాతము, అగ్రే=ఈక్షత్రాదిసృష్టికిపూర్వము, ఏకమేవ=ఒక టేయగు, (అభిన్నమగు), బ్రహ్మవై=అగ్నిస్వరూపమును పొందియున్న బ్రహ్మముగానే, అసీత్ ఉండెను. (అగ్నిబ్రాహ్మణజాత్యభిమానమువలన బ్రహ్మయనిచెప్పఁబడుచున్నది). తత్=ఆబ్రహ్మ ఏకంసత్=క్షత్రాదిపాలయిత్రాదిశూన్యమై, (క్షత్రియులు మొదలైనవారిపరిపాలనాదులులేని కర్మకొఱకు), నవ్యభవత్=సమర్థముకాకపోయెను. తత్=ఆబ్రహ్మము, (నేనుబ్రాహ్మణుఁడనైతి నాకీప్రకారముచేయఁదగినదని బ్రాహ్మణజాతిచేత నెరవేర్పదగినకర్మనుచేయ నిచ్ఛయించుటచే తనకు కర్మకర్తృత్వవిభూతికొఱకు), శ్రేయోరూపం=ప్రశస్తరూపమగు, క్షత్రం=క్షత్రియ తిని, అత్యసృజత=మిక్కిలిసృజించెను. ఏతానిక్షత్రాణి=ఈక్షత్రియజాతియందు ప్రసిద్ధికెక్కి స్వరూపములు, దేవత్రా=దేవతలయందు, యాని=ఎవియో,(తాని=అవి),ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు వరుణః=వరుణుఁడును, సోమః=చంద్రుఁడును, రుద్రః=రుద్రుఁడును, పర్జన్యః=పర్జన్యుఁడు యమః=యముఁడును,మృత్యుః=మృత్యువును, ఈశానః=ఈశానుఁడును, ఇతి=ఇవి. (దేవత ను, జలజంతువులకును, బ్రాహ్మణులకును, పశువులకును, మెఱుపు మొదలైనవాటికిని,పితరులకు రోగాదులకును, కాంతులకును, ఈ చెప్పఁబడిన ఇంద్రాదులు క్రమముగా పట్టాభిషిక్తమునప దినప్రభువులు. ఇట్లుఏకారణమువలన బ్రాహ్మణజాతికంటెనతిశయముగా క్షత్రియజాతిసృజింప డినదో), తస్మాత్=ఆకారణమువలన, క్షత్రాత్=క్షత్రియజాతికంటె, పరం=శ్రేష్ఠమైనది, నా =లేదు. తస్మాత్=అందువలన,బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుఁడు, రాజసూయే=రాజసూయయాగము దు, అధస్తాత్=క్రిందనుండువాఁడై, క్షత్రియం=క్షత్రియుని, (ఉపరిస్థితం=మీఁదనుండువాని గా), ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడు. క్షత్రఏవ=క్షత్రియునియందే,తత్=ఆతనసంబంధమై యశః=ఖ్యాతిని, దధాతి=ఉంచుచున్నాఁడు. (రాజసూయయాగమునందభిషిక్తుఁడైనరాజుచే బ్రహ్మన్ అని పిలువఁబడిన ఋత్విక్కు తిరిగి ఆరాజునుగూర్చి, ఓ రాజా! నీవు బ్రహ్మవైతివని పలు చున్నాఁడు. గనుకనే రాజసూయమందు బ్రాహ్మణుఁడు తనసంబంధమైన యశస్సును క్షత్రియు యందుంచుచున్నాఁడని చెప్పఁబడినది). యత్=ఏకారణమునుండి, క్షత్రస్య=క్షత్రియునకు, సా=ఆ ఈప్రకృతమగు, యోనిః=ఉత్పత్తిస్థానము,బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణుఁడో,తస్మాత్=ఆకారణ నుండి, యద్యపి=విచారించగా, రాజా=క్షత్రియుఁడు, పరమతాం=శ్రేష్ఠతను, గచ్ఛతి=పొం చున్నాఁడు. అన్తతః=కర్మసమాప్తియందు,స్వాంయోనిం=తనదియగునుత్పత్తిస్థానమైన, బ్ర వ=బ్రాహ్మణునే, (బ్రాహ్మణజాతినే)ఉపనిశ్రయతి=ఆశ్రయించుచున్నాఁడు. యఉ=ఎవడై ఏనం=ఈ బ్రాహ్మణజాతిని, (బ్రాహ్మణుని),హినస్తి=హింసించుచున్నాఁడో (తిరస్కారభావ

తోఁజూడుచున్నాఁడో), సః=వాఁడు, స్వాం=తనసంబంధమగు, యోనిం=ఉత్పత్తిస్థానమును ఋచ్ఛతి=నశింపఁజేయుచున్నాఁడు. (ఇట్లుచేసి), సః=వాఁడు, (లోకే=లోకమునందు, జనః=జనుఁడు), శ్రేయాంసం=మిక్కిలిప్రశస్తమైనవానిని, హింసిత్వా=హింసించి, యథా=ఏప్రకారము, (పాపతరః=మిక్కిలిపాపాత్ముఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడో, తద్వత్=ఆప్రకారమే), పాపీయాన్=మిక్కిలిపాపాత్ముఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము ప్రజాపతియొక్క సృష్టిపూరణముకొఱకు అగ్నియొక్క సృష్టి చూపింపఁబడినది. ఈ ఇంద్రాదిసృష్టి వేరును అక్కడనే చూచుకొనఁదగినది. ఇది దానికిశేషమగుటవలన అవిద్వాంసునికి కర్మాధికారహేతువును చూపించుటకు ఆ ఇంద్రాదిసృష్టియే ఇక్కడచెప్పఁబడుచున్నది. క్షత్రాదిసృష్టికిముందీక్షత్రజాతము అభిన్నమై అగ్నిస్వరూపమును పొంది యున్నబ్రహ్మముగానేయుండెను. (అనఁగాఅగ్నియేబ్రహ్మము). అట్టిబ్రహ్మము క్షత్రియులుమొదలైనవారిపరిపాలనాదులులేనిదై కర్మచేయుటకు సమర్థముకాకపోయెను. ఇట్టిబ్రహ్మము, నేను బ్రాహ్మణుఁడనైతిని, నాకిట్లుచేయఁదగినదని బ్రాహ్మణజాతిచే నెరవేర్చఁదగిన కర్మనుచేయనిచ్ఛ యించుటచేత తనకుకర్మనుచేయుటకు తగినఅయిశ్వర్యముకొఱకు ప్రశస్తమగు క్షత్రియజాతిని మిక్కిలి సృజించెను. ఆ క్షత్రియజాతియందు దేవతలలోఁబ్రసిద్ధులగువారలెవరనిన, దేవతలకు ప్రభువైన ఇంద్రుఁడును, జలజంతువులకు ప్రభువైనవరుణుఁడును, బ్రాహ్మణులకు ప్రభువగు చంద్రుఁడును, పశువులకు ప్రభువగు రుద్రుఁడును, మెఱుపులుమొదలైనవానికి ప్రభువైన పర్జన్యుఁడును, పితరులకు ప్రభువగు యముఁడును, రోగాదులకు ప్రభువగుమృత్యువును, తేజస్సులకు ప్రభువగు ఈశానుఁడును. ఇట్లు వీరలుబ్రాహ్మణజాతికంటె నతిశయముగా క్షత్రియజాతియందు సృజింపఁబడిరి. గనుకనే క్షత్రియజాతికంటె శ్రేష్ఠమగునదిలేదు. అందువలననే బ్రాహ్మణుఁడు రాజసూయయాగమునందు క్షత్రియునికి తగ్గినవాఁడై క్షత్రియుని అధికునిగా నెంచి సేవించుచు ఆరాజుచేత తాను, ఓ బ్రహ్మన్ అని పిలువఁబడియును, ఓ రాజా! నీవు బ్రహ్మస్వరూపివైతివని తనసంబంధమగు ఖ్యాతిని ఆరాజునందుంచుచున్నాఁడు. అట్టిబ్రాహ్మణుని రాజు కర్మాన్తమునందు మిక్కిలి హీనతతోనాశ్రయించువాఁడై శ్రేష్ఠతను పొందుచున్నాఁడు. ఇటువంటిబ్రాహ్మణుని ప్రమాదమువల్లనైనను తిరస్కారభావముతోఁజూచెడిరాజు, తనసంబంధమగునుత్పత్తిని నశింపఁజేయువాఁడై లోకమునందలి జనుఁడు మిక్కిలి ప్రశస్తమగువారిని హింసించి యెట్లుపాపాత్ముఁడగునో ఆవిధముగానే, మిక్కిలి పాపాత్ముఁడగుచున్నాఁడు.

ఉ॥ సనైవవ్యభవత్సవిశమసృజతయాన్యేతానిదేవజాతానిగణశ ఆఖ్యాయన్తేవసవోరుద్రాఆదిత్యావిశ్వేదేవామరుతఇతి. ॥౧౨॥

ప॥ సః - న - ఏవ - వ్యభవత్ - సః - విశం - అసృజత - యాని - ఏతాని - దేవజాతాని - గణశః - ఆఖ్యాయన్తే - వసవః - రుద్రాః - ఆదిత్యాః - విశ్వేదేవాః - మరుతః - ఇతి.

ప్ర॥ సః=ఆపురుషుఁడు, (నేనుబ్రాహ్మణుఁడనైతిననెడిఅభిమానముగల ఆపురుషుఁడుక్షత్రియసృష్టియందునుకర్మచేయుటకు), నైవవ్యభవత్=సమర్థుఁడేకాకపోయెను. సః=ఆపురుషుఁడు, విశం=వైశ్యజాతిని, అసృజత=సృజించెను. ఏతాని=ఈ, దేవజాతాని=దేవతలయందుత్పన్నములైన, యాని=ఏరూపములుగలవో, (తాని=అవి), గణశః=గణములప్రకారము, వసవః=అష్టవసువులును, రుద్రాః=ఏకాదశరుద్రులును, ఆదిత్యాః=ద్వాదశాదిత్యులును, విశ్వేదేవాః=పదుముగ్గురువిశ్వేదేవులును, మరుతః=ఏఁబదితొమ్మిదిమరుత్తులును, ఇతి=అని, ఆఖ్యాయన్తే=చెప్పఁబడుచున్నవి.

తా॥ ఆపరమాత్మ క్షత్రియసృష్టిని చేసియును క్షత్రియసృష్టికిపూర్వము వలెనే ధనమునార్జించువారు లేకపోవుటవలన కర్మ చేయుటకు సమర్థుఁడు కానివాఁడై వైశ్యజాతిని సృష్టించెను. ఆ వైశ్యజాతి ఏదియనిన, దేవతలయందు ఎనిమిదిమంది వసువులును, పదునొకండుగురు రుద్రులును, పండ్రెండుగురు ఆదిత్యులును, పదుముగ్గురు విశ్వేదేవులును, ఏడుగురు మరుత్తులును, వీరలు వైశ్య గణములుగాఁ జెప్పఁబడుచున్నారు. ఈ వైశ్యులు గణములుగాఁ జెప్పుటకు కారణమేమనిన, ఇప్పటికిని లోకమునందు వైశ్యుల సముదాయమే ప్రాధాన్యముగాఁగలవారు గనుక అట్లు చెప్పఁబడినది.

ఉ॥ సనైవవ్యభవత్ సశౌద్రంవర్ణమసృజత పూషణమియంవైపూషేయగ్ హీదగ్
సర్వంపుష్యతియదిదంకించ. ॥౧౩॥

ప॥ సః- న - ఏవ - వ్యభవత్ - సః - శౌద్రం - వర్ణం - అసృజత- పూషణం- ఇయం- వై - పూషా - ఇయం - హి - ఇదం - సర్వం - పుష్యతి - యత్ - ఇదం - కించ.

ప్ర॥ సః=ఆపురుషుఁడు, (కర్మ చేయుటకు), నైవవ్యభవత్=సమర్థుఁడే కాకపోయెను. సః=ఆపురుషుఁడు, పూషణం=వృద్ధిపొందించునట్టి, శౌద్రంవర్ణం=శూద్రజాతిని, అసృజత=సృష్టించెను. (ఈవృద్ధిపొందించెడి పూషయనునదియేదియనిన), ఇయంవై=ఈభూమియే, పూషా=పూషా అని చెప్పబడుచున్నది. ఇయంహి=ఈభూమియే, యదిదంకించ=ఈచూడఁబడెడి, సర్వమిదం=ఈసమస్తమును, పుష్యతి=వృద్ధిపొందించుచున్నది.

తా॥ ఆపరమాత్మ ధనపరిపాలకమగు శూద్రజాతి లేకపోవుటవలన కర్మ చేయుటకసమర్థుఁడై సర్వమును పరిపాలించి వృద్ధిపొందించునట్టి శూద్రజాతిని సృజించెను. సర్వమును వృద్ధిపొందించి శూద్రజాతియై పూషయను పేరును పొందునదియేదియనిన, ఈ చూడఁబడెడి సర్వమును వృద్ధిపొందించునట్టి ఈభూమియే. ఇదియే శూద్రజాతియైపూషయను పేరుతో వ్యవహరింపఁబడుచున్నది.

ఉ॥ సనైవవ్యభవత్తచ్ఛ్రేయోరూపమత్యసృజత ధర్మంతదేతత్క్షత్రస్య క్షత్రంయ
ద్ధర్మస్తస్మాద్ధర్మాత్పరంనాస్త్యథో అబలీయాన్ బలీయాగ్ సమాశగ్ సతేధ
ర్మేణయథారాజ్ఞైవంయోవైస ధర్మస్సత్యంవైతత్తస్మాత్సత్యంవదన్తమాహు
ర్ధర్మంవదతీతిధర్మంవావదన్తగ్ సత్యంవదతీత్యేతద్ధ్యేవైతదుభయంభవతి.

ప॥ సః - న - ఏవ - వ్యభవత్ - తత్ - శ్రేయోరూపం - అత్యసృజత - ధర్మం - తత్ - ఏతత్ - క్షత్రస్య - క్షత్రం - యత్ - ధర్మః - తస్మాత్ - ధర్మాత్ - పరం - న - అస్తి - అథో - అబలీయాన్ - బలీయాంసం - ఆశంసతే - ధర్మేణ - యథా - రాజ్ఞా - ఏవం - యః వై - సః - ధర్మః - సత్యం - వై - తత్ - తస్మాత్ - సత్యం - వదన్తం - ఆహుః - ధర్మం - వదతి - ఇతి - ధర్మం - వా - వదన్తం - సత్యం - వదతి - ఇతి - ఏతత్ - హి - ఏవ - ఏతత్ - ఉభయం - భవతి.

ప్ర॥ సః=ఆపరమాత్మ, నైవవ్యభవత్=సమర్థుఁడు కాకపోయెను. (చతురః=నాలుగైన, వర్ణాన్=వర్ణములను, సృష్ట్వాపి=సృజించియును, క్షత్రియజాతి నియామకమగు వేరొకదాని భయము లేకపోవుటచే నుగ్రమగుటవలన ఆక్షత్రియజాతికి నియామకమగు), తత్=ఆ, శ్రేయోరూపం=ప్రశస్తరూపమగు, ధర్మం=ధర్మమును, అత్యసృజత=మిక్కిలి సృజించెను. క్షత్రస్య=క్షత్రియజాతికి, క్షత్రం=నియామకమగు, తదేతత్=ఆఈప్రశస్తమైన, ధర్మః=ధర్మము, యత్=ఏదియో, తస్మాత్=అటువంటి, (ఆ క్షత్రియజాతికి నియామకమగు), ధర్మాత్=ధర్మముకంటె, పరం=శ్రేష్ఠమగునది, నాస్తి=లేదు. (లోకే=లోకమునందు, కుటుంబికఃజనః=కుటుంబవంతుఁడగు జనుఁడు), రాజ్ఞా=రాజుచేత, యథా=ఏప్రకారమో, ఏవం=ఈప్రకారము, అబలీయానథో=బలములేనివాఁడును, బలీయాంసం=బలముగలవానిని, ధర్మేణ=ధర్మబలముచేత, (జేతుం=జయించుటకు), ఆశంసతే, కోరుచున్నాఁడు. సః=ఆ, ధర్మః=ధర్మము, యోవై=ఏదియో, తత్=అది, సత్యంవై=

సత్యమే. (సత్యమనఁగా శాస్త్రోక్తమైనఅర్థము. అదిజనులచేత ననుష్ఠింపఁబడినదై ధర్మమను పేరుగల దగుచున్నది శాస్త్రార్థముగాఁదెలియఁబడినదే సత్యమగుచున్నది). తస్మాత్=ఆకారణమువలన, సత్యం=సత్యమును, వదన్తం=చెప్పుచున్నవానిని, ధర్మం=ధర్మమును, వదతీతి=పలుకుచున్నాఁడనిన్ని, ధర్మంవా=ధర్మమునైనను,వదన్తం=చెప్పుచున్నవానిని,సత్యం=సత్యమును, వదతీతి=చెప్పుచున్నాఁడనిన్ని,(ఈరెంటిని తెలిసినసమీపమందుండుజనులు),ఆహుః=చెప్పిరి. ఏతత్=ఈసత్యధర్మలక్షణమగు, ఉభయం=ఉభయరూపమును,ఏతద్ధ్యేవ=ఈధర్మమే,భవతి=అగుచున్నది. (అనఁగాఆమొదటచెప్పినధర్మమే అగుచున్నది).

తా॥ పరమాత్మ ఇట్లు బ్రాహ్మణాది నాలుగుజాతులను సృజించియును అత్యుగ్రమైన క్షత్రియజాతికి నియామకమగు నదిలేకపోవుటచేతను కర్మచేయుటకసమర్థుఁడై, ఆక్షత్రియజాతిని నియమించునట్టి ప్రశస్తమగుధర్మమును సృజించెను. ఇట్టిధర్మముకంటె శ్రేష్ఠమైనదిలేదు. లోకమునందుకుటుంబియగుజనుఁడు, బలవంతునిచే భార్యాదులనపహరింపఁబడినవాఁడై రాజబలముచే నెట్లుజయించునో, ఆప్రకారము బలహీనుఁడును బలవంతుని ఈ పూర్వముచెప్పిన ధర్మబలముచే జయించుటకు కోరుచున్నాఁడు. అట్టిధర్మమే యథాశాస్త్రీయమైన అర్థము. (అనఁగాసత్యము). ఇదియేజనులచే ననుష్ఠింపఁబడినదై ధర్మమనుపేరుగల దగుచున్నది. గనుక నేలోకమునందు, సత్యధర్మములను రెంటిని తెలిసికొని సమీపమందుండువారు, సత్యమును చెప్పెడివానిని ధర్మము చెప్పువాఁడనియును, ధర్మమును చెప్పెడివానిని సత్యమును చెప్పువాఁడనియును, చెప్పుచున్నారు. సత్యధర్మ లక్షణోభయరూపమగు నిదియే పరమాత్మచేత సృజింపఁబడిన క్షత్రియజాతిని నియమించునట్టిధర్మము.

ఉ॥ తదేతద్బ్రహ్మక్షత్రం విట్ఛూద్రస్తదగ్నినైవ దేవేషుబ్రహ్మాభవద్బ్రాహ్మణో మను
ష్యేషుక్షత్రియేణక్షత్రియో వైశ్యేనవైశ్యః శూద్రేణశూద్రస్తస్మాదగ్నావేవ
దేవేషులోకమిచ్ఛన్తేబ్రాహ్మణేమనుష్యేష్వేతాభ్యాగ్ంహిరూపాభ్యాం బ్ర
హ్మాభవత్।అథయోహవాఅస్మాల్లోకాత్స్వంలోకమదృష్ట్వా ప్రైతి సఏనమ
విదితోనభునక్తియథావేదోవా అననూక్తోన్యద్వాకర్మాకృతం యదిహవాఅ
ప్యనేవం విన్మహత్పుణ్యం కర్మకరోతితద్ధాస్యాన్తతః క్షీయతఏవాత్మానమేవ
లోకముపాసీతసయ ఆత్మానమేవ లోకముపాస్తేనహాస్యకర్మక్షీయతే।అస్మా
ద్ధ్యేవాత్మనోయద్యత్కామయతేతత్తత్సృజతే. ॥౧౫॥

ప॥ తత్ - ఏతత్ - బ్రహ్మ - క్షత్రం - విట్ - శూద్రః - తత్ - అగ్నినా - ఏవ - దేవేషు - బ్రహ్మ - అభవత్ - బ్రాహ్మణః - మనుష్యేషు - క్షత్రియేణ - క్షత్రియః - వైశ్యేన - వైశ్యః - శూద్రేణ - శూద్రః - తస్మాత్ - అగ్నౌ - ఏవ - దేవేషు - లోకం - ఇచ్ఛన్తే - బ్రాహ్మణే - మనుష్యేషు - ఏతాభ్యాం - హి - రూపాభ్యాం - బ్రహ్మ - అభవత్ - అథ - యః - హవై - అస్మాత్ - లోకాత్ - స్వం - లోకం - అదృష్ట్వా - ప్రైతి - సః - ఏనం - అవిదితః - న - భునక్తి - యథా - వేదః - వా - అననూక్తః - అన్యత్ - వా - కర్మ - అకృతం - యత్ - ఇహ - వై - అపి - అనేవంవిత్ - మహత్ - పుణ్యం - కర్మ - కరోతి తత్ - హ - అస్య - అన్తతః - క్షీయతే - ఏవ - ఆత్మానం - ఏవ - లోకం - ఉపాసీత - సః - యః - ఆత్మానం - ఏవ - లోకం - ఉపాస్తే - న - హ - అస్య - కర్మ - క్షీయతే - అస్మాత్ - హి - ఏవ - ఆత్మనః - యత్ - యత్ - కామయతే - తత్ - తత్ - సృజతే.

ప్ర॥ ఏతత్=ఈ, బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణజాతియును, క్షత్రం=క్షత్రియజాతియును, విట్=వైశ్యజాతియును, శూద్రః=శూద్రజాతియును, (ఈసృజింపఁబడిననాలుగుజాతులును), తత్=ఆ పరబ్రహ్మమే. తత్=ఆపరబ్రహ్మము, దేవేషు=దేవతలమధ్యమునందు, అగ్నినైవ=అగ్నిస్వరూపముతోనే, బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణజాతి, అభవత్=ఆయెను. మనుష్యేషు=మనుష్యులయందు, (బ్రాహ్మణేన=బ్రాహ్మణస్వరూపముతో), బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణజాతిగాను, క్షత్రియేణ=క్షత్రియస్వరూపముతో, క్షత్రియః=క్షత్రియజాతిగాను, వైశ్యేన=వైశ్యస్వరూపముతో, వైశ్యః=వైశ్యజాతిగాను, శూద్రేణ=శూద్రస్వరూపముతో, శూద్రః=శూద్రజాతిగాను, (అభవత్=ఆయెను). తస్మాత్=అందువలన, దేవేషు=దేవతలలోపల, అగ్నావేవ=అగ్నియందే, లోకం=ఫలమును, ఇచ్ఛన్తే=కోరుచున్నారు. (దేవతలనిమిత్తమైఅగ్నియందు కర్మనుచేసి కర్మఫలమును కోరుచున్నారు). మనుష్యేషు=మనుష్యులలోపల, బ్రాహ్మణే=బ్రాహ్మణత్వమునందు, (లోకం=కర్మఫలమును, ఇచ్ఛన్తి=కోరుచున్నారు). ఏతాభ్యాంహిరూపాభ్యాం=ఈబ్రాహ్మణాగ్నిరూపములతోనే, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము, (స్రష్టృరూపమైనబ్రహ్మము, సాక్షాత్=ప్రత్యక్షము), అభవత్=ఆయెను. అథ=మఱియును, యః=ఎవఁడు, హవై=ప్రసిద్ధముగా, అస్మాల్లోకాత్=ఈలోకమునుండి, (అవిద్యాకామకర్మహేతుకమును సంసారాత్మకమును, పిండాత్మకమును అగ్న్యధీనకర్మాభిమానత్వేన ఆగమ్తుకమును బ్రాహ్మణత్వరూపమునైన ఈలోకమునుండి), స్వంలోకం=ఆత్మయనుపేరుగల లోకమును, అదృష్ట్వా=చూడకయే, (నేను బ్రహ్మనైతినని చూడకయే), ప్రైతి=మరణమును పొందుచున్నాఁడో, ఏనం=వీనిని, అవిదితః=తెలియఁబడని, సః=ఆ ఆత్మలోకము, అననూక్తః=అధ్యయనముచేయఁబడని, వేదః=వేదమున్ను, అన్యత్=ఇతరమగు, అకృతం=చేయఁబడని, కర్మవా=కృషిమొదలైనకర్మయును, యథా=ఏప్రకారమో, (అధ్యయనముచేయఁబడని వేదముకర్మను తెలియఁజేయుట చేతను, తాను చేయని కృష్యాదికర్మఫలమును ఇచ్చుటచేతనున్ను జనుని ఎట్లుపాలించదో), (తథా=ఆప్రకారము), నభునక్తి=పరిపాలించదు. యద్యపి=మఱియును, అనేవంవిత్=ఈపూర్వోక్తప్రకారము ఆత్మస్వరూపమును తెలియనివాఁడు, హవై=ప్రసిద్ధముగా, మహత్=అధికమైన, పుణ్యంకర్మ=పుణ్యకర్మను, (విస్తారమగు అశ్వమేధాదికర్మను), కరోతి=చేయుచున్నాఁడు. అస్య=ఈ అవిద్వాంసునియొక్క, తద్ధ=ఆ పుణ్యకర్మయును, అన్తతః=అంతమునందు, (ఫలోపభోగముయొక్క అంతమునందు), క్షీయతఏవ=నశించునదే. (అతః=అందువలన), ఆత్మానమేవలోకం=ఆత్మలోకమునే, ఉపాసీత=ఉపాసింపవలయును. (ధ్యానించవలయును). సయః=అటువంటియెవడు, ఆత్మానమేవలోకం=ఆత్మలోకమునే, ఉపాస్తే=ఉపాసింపుచున్నాఁడో, అస్య=వీనియొక్క, కర్మహ=కర్మయును, నక్షీయతే=నశించదు. (ఉపాసకః=ఉపాసకుఁడు) యద్యత్=దేనిదేని, కామయతే=కోరుచున్నాఁడో, తత్తత్=దానిదాని. అస్మాద్ధ్యేవాత్మనః=ఈ ఆత్మనుండియె, సృజతే=సృజించుచున్నది. (ఆ ఆత్మ లోకమునుండియె ఇష్టమయిన సమస్తమునుగలుగుచున్నది).

తా॥ ఈ చెప్పఁబడిన బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యశూద్రాత్మకమయిన చాతుర్వర్ణ్యము ఆపరబ్రహ్మము. ఆపరబ్రహ్మ దేవతలలో అగ్నిరూపముతో బ్రాహ్మణజాతిగాను, మనుష్యులలో బ్రాహ్మణస్వరూపముతో బ్రాహ్మణజాతిగాను, దేవతలలో ఇంద్రాద్యధిష్ఠితమైన క్షత్రియజాతియైమనుష్యులయందు క్షత్రియస్వరూపముతో క్షత్రియజాతిగాను, దేవతలలో వస్వాద్యధిష్ఠితమైన వైశ్యజాతి

నైన మనుష్యులయందు వైశ్యస్వరూపముతో వైశ్యజాతిగాను, దేవతలలో సర్వవస్తుపోషకమగు పృథివీరూపమైన శూద్రజాతినైన మనుష్యులయందు శూద్రస్వరూపముతో శూద్రజాతిగాను అయినది. ఇట్లు పరబ్రహ్మము దేవతలలోను మనుష్యులలోను మొదట అగ్ని బ్రాహ్మణస్వరూపముతోఁబ్రత్యక్షమాయెను. గనుకనే బ్రాహ్మణులు దేవతలనిమిత్తమై అగ్నియందు కర్మనుచేసి కర్మఫలమును కోరుచున్నారు. బ్రాహ్మణత్వమునందు తపోరూపాదికర్మఫలములను కోరుచున్నారు. మఱియు అవిద్యాకామకర్మహేతుకమును, సంసారాత్మకమును, కరచరణాది దేహాకృతియైన పిండాత్మకమునగు ఈలోకమునుండి నేను పరబ్రహ్మస్వరూపమైతిననియెడి ఆత్మలోకమును చూడకయే మరణమునుపొందువానిని తెలియఁబడని ఆ ఆత్మలోకము, చదువుకొననివేదము కర్మను తెలియఁజేయుటచేతనున్ను, తానుచేయని కృష్యాదికర్మ, ఫలమును ఇచ్చుటచేతనున్ను, ఎట్లు జనుని వృద్ధిపొందించదో,అవిధముగానే,శోకమోహభయాది దోషమును పోఁగొట్టుటచేత పరిపాలించదు. ఈ పూర్వోక్తప్రకారము ఆత్మస్వరూపమును తెలిసికొనక అధికమగు అశ్వమేధాదిపుణ్యకర్మను చేయువానియొక్క ఆ పుణ్యకర్మము, ఫలోపభోగానంతరము నశించుచునేయున్నది. గనుక జనుఁడు నేను పరబ్రహ్మస్వరూపినైతిననెడి యాత్మలోకమునే యుపాసించవలెను. అట్లుపాసించెడి వానికర్మ నశించకయే నిత్యమగు పరబ్రహ్మమై యుపాసకుఁడు కోరెడి సర్వమును సర్వాత్మభావముతో ఆయాత్మనుండియే సృజించుచున్నది.

ఉ॥ అథోఅయంవాఆత్మా సర్వేషాంభూతానాంలోకః సయజ్జుహోతి యద్యజతే
తేనదేవానాం లోకోఽథయదనుబ్రూతే తేనఋషీణా మథయత్పితృభ్యో ని
పృణాతి యత్ప్రజామిచ్ఛతేతేన పితౄణామథయన్మనుష్యా న్వాసయతే
యదేభ్యోఽశనందదాతి తేనమనుష్యాణాం అథయత్పశుభ్యస్తృణోదకం
విన్దతి తేనపశూనాంయదస్య గృహేషుశ్వాపదావయాగ్ స్యాపిపీలికాభ్యఉ
పజీవన్తితేన తేషాంలోకోయథాహవై స్వాయలోకాయారిష్టిమిచ్ఛేదేవగ్
హైవంవిదేసర్వాణిభూతాన్యరిష్టిమిచ్ఛన్తితద్వాఏతద్విదితంమీమాంసితమ్॥

ప॥ అథ - అయం - వై - ఆత్మా - సర్వేషాం - భూతానాం - లోకః - సః - యత్- జుహోతి - యత్ - యజతే - తేన - దేవానాం - లోకః - అథ - యత్ - అనుబ్రూతే - తేన - ఋషీణాం - అథ - యత్ - పితృభ్యః - నిపృణాతి - యత్ - ప్రజాం - ఇచ్ఛతే - తేన- పితౄణాం - అథ - యత్ మనుష్యాన్ - వాసయతే - యత్ - ఏభ్యః - అశనం - దదాతి- తేన - మనుష్యాణాం - అథ - యత్ - పశుభ్యః - తృణోదకం - విన్దతి - తేన - పశూనాం - యత్ - అస్య - గృహేషు - శ్వాపదాః - వయాంసి - ఆపిపీలికాభ్యః - ఉపజీవన్తి - తేన - తేషాం - లోకః - యథా - హవై - స్వాయ - లోకాయ - అరిష్టిం - ఇచ్ఛేత్ - ఏవం - హ - ఏవంవిదే - సర్వాణి- భూతాని- అరిష్టిం- ఇచ్ఛన్తి- తత్- వై- ఏతత్- విదితం- మీమాంసితం.

ప్ర॥ అథ=మఱియును,అయంవాఆత్మా=ఈఆత్మయే. (కర్మయందు అధికృతమైన గృహస్థాశ్రమముగల అజ్ఞానముగల శరీరేంద్రియసంఘాతములు మొదలైనవాటితోఁగూడుకొనినజీవాత్మ), సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములకు, లోకః=లోకము. (అనుభవించఁదగిన ఆత్మ). సః=ఆ ఆత్మ,యత్=దేనిని, జుహోతి=హోమము చేయుచున్నాఁడో, యత్=దేనిని, యజతే=యాగము చేయుచున్నాఁడో,తేన=అటువంటిహోమయాగలక్షణమైనకర్మచేత, దేవానాం=దేవతలయొక్క, లోకః=లోకము. అథ=మఱియు, (సః=ఆ ఆత్మ),యత్=దేనిని, అనుబ్రూతే=అధ్యయనము చేయుచున్నాఁడో,తేన=దానిచేత, ఋషీణాం=ఋషులయొక్కయును, అథ=మఱియు,యత్=దేనిని,పితృభ్యః=పితృదేవతలకొఱకు,నిపృణాతి=ఇచ్చుచున్నాఁడో. య

త్=దేనిని, ప్రజాం=సంతానమునుగూర్చి, ఇచ్ఛతే=కోరుచున్నాఁడో, (సంతానముకొఱకు ప్రయత్నము చేయుచున్నాఁడో), తేన=దానిచేత, పితౄణాం=పితృదేవతలయొక్కయు, అథ=మఱియు, మనుష్యాన్=మనుష్యులను, యత్=దేనినిగూర్చి, వాసయతే=నివసింపఁజేయుచున్నాఁడో, ఏభ్యః=ఈమనుష్యులకొఱకు, యత్=ఏ, అశనం=అన్నమును, దదాతి=ఇచ్చుచున్నాఁడో, (మనుష్యులను భూమ్యుదకాదులయొక్క దానముచేత నిలిపి నివసించియున్న ఆమనుజులకొఱకు ఏ అన్నమును ఇచ్చుచున్నాఁడో), తేన=దానిచేతను, మనుష్యాణాం=మనుష్యులయొక్కయు, అథ=మఱియు, పశుభ్యః=పశువులకొఱకు, యత్=ఏ, తృణోదకం=గడ్డిని ఉదకమును, విన్దతి=పొందించుచున్నాఁడో, తేన=దానిచేత, పశూనాం=పశువులయొక్కయు, అస్య=గృహస్థగు ఈజీవునియొక్క, గృహేషు=గృహములయందు, యత్=బలిమొదలైనవానినిగూర్చి, శ్వాపదాః=కుక్కలుమొదలైనవియును, వయాంసి=కాకాదిపక్షులును, ఆపిపీలికాభ్యః=చీమలుమొదలైనవాటితోఁగూడ, ఉపజీవన్తి=జీవించుచున్నవో, తేన=దానిచేత, తేషాం=ఆజంతువులయొక్కయును, లోకః=లోక(ము)గా, (భవతి=అగుచున్నాఁడు). యథాహవై=ఏప్రకారముగానైతే, (లోకే=లోకమునందు), స్వాయలోకాయ=తనదేహముకొఱకు, అరిష్టిం=నాశనములేకపోవుటను, ఇచ్ఛేత్=కోరునో, ఏవంహ=ఈప్రకారముగానే, ఏవంవిదే=ఇట్లుతెలిసికొనినవానికొఱకు, సర్వాణిభూతాని=సమస్తభూతములును, అరిష్టిం=నాశనములేకపోవుటను, ఇచ్ఛన్తి=కోరుచున్నవి. తద్వాఏతత్=ఆఇదియే, విదితం=తెలియఁబడినది. (పంచమహాయజ్ఞప్రకరణమునందు చేయఁదగినదిగాఁ దెలియబడినది). మీమాంసితం=విచారింపఁబడినది. (అగ్నియందు హోమముచేయుచున్నాఁడు అనునది మొదలైన అవదానప్రకరణమందు విచారింపబడినది).

తా॥ ఇంతకుపూర్వము వర్ణాశ్రమాద్యభిమానముగల అజ్ఞాని, ధర్మముచేతనియమింపఁబడినవాఁడై పశువువలెనేపరాధీనుఁడై దేవాదికర్మచేయఁదగినదిగాఁ జెప్పఁబడినది. అదియేఇక్కడ వివరింపఁబడుచున్నది. అజ్ఞానియును గృహస్థుఁడును కర్మయందధికృతుఁడునునై దేహేంద్రియాది సముదాయముతోఁగూడుకొనిన ఈజీవుఁడు, దేవతలు మొదలుకొని పిపీలికాన్తమువఱకుండెడిఅన్ని భూతములకును అనుభవించఁదగినఆత్మస్వరూపియైయున్నాఁడు. గృహస్థగు ఆజీవుఁడు ఏ యే కర్మవిశేషములచేత ఏ యే భూతవిశేషముల కుపకారమును చేయుచున్నాఁడనిన, హోమయాగలక్షణమైన కర్మచేత దేవతలకును, ప్రతిదినమును స్వాధ్యాయమును అధ్యయనమునుచేయుటచేత ఋషులకును, పిండోదకాదులను ఇచ్చుచు సంతానమునకుప్రయత్నించుటచేత పితృదేవతలకును, గృహమునందతిథులగువారలకు చోటును ఉదకమును మొదలైనవాటిని ఇచ్చిఅన్నమునుఇచ్చుటచేత మనుష్యులకును, గడ్డిని ఉదకమును ఇచ్చుటచేత పశువులకును, బలియును భాండక్షాళనము మొదలైనకర్మలచేతపిపీలికములతోఁగూడశ్వానములు మొదలైనవాటికిని, కాకాదిపక్షులు మొదలైనవాటికిని, ఈచెప్పఁబడినహోమాదికర్మలచేతదేవతలు మొదలైన సమస్తభూతములకును, అజ్ఞానియైకర్మయందధికృతుఁడైన జీవుఁడుపకారమును చేయుచున్నాడు. ఈప్రకారముఋణముగలవాఁడువలెనేముఖ్యముగాదేవాదిసమస్తభూతములకును ప్రత్యుపకారముచేయవలయునని తనస్వరూపమునుకల్పించుకొనియుండెడి గృహస్థగు ఈజీవుని సమస్తభూతములును, లోకమునందు జీవుఁడుతన దేహముకొఱకు నాశనరహితమును కోరినట్లు, నాశనములేకపోవుటను కోరుచు, గృహస్థులు, తమ పశువులనువలెనే అంతటను ఆజీవుని రక్షించుచున్నవి. గనుకనే దేవతలకు, మనుష్యులు జ్ఞానులై కర్మత్యాగమును చేయుటకిష్టములేదని చెప్పఁబడినది. దీనినే దేవఋషి పితృ మనుష్యభూతములను పంచయజ్ఞముల ప్రకరణమునందు తెలియఁజేయఁబడుచున్నది. ఇదియే అగ్నియందు హోమముచేయుచున్నాఁడు అనునది మొదలైన అవదానప్రకరణమునందును విచారింపఁబడినది.

మూ॥ ఆత్మైవేదమగ్రఆసీదేకఏవసోకామయత జాయామేస్యాదథప్రజాయేయాథవిత్తం మేస్యాదథకర్మకుర్వీయేత్యేతావాన్వై కామో నేచ్ఛగ్ శ్చనాతోభూయోవిన్దేత్తస్మాదప్యేతర్హ్యేకాకీ కామయతే జాయామేస్యాదథప్రజాయేయాథవిత్తం మేస్యాదథకర్మకుర్వీయేతి సయావదప్యేతేషామేకైకం నప్రాప్నోత్యకృత్స్న ఏవతావన్మన్యతే తస్యోకృత్స్నతామన ఏవాస్యాత్మావాగ్జాయా । ప్రాణఃప్రజాచక్షుర్మానుషం విత్తం చక్షుషాహి తద్విన్దతే శ్రోత్రందైవగ్ శ్రోత్రేణహి తచ్ఛృణోత్యాత్మైవాస్య కర్మాత్మనాహి కర్మకరోతి సఏషపాఙ్క్తోయజ్ఞః పాఙ్క్తఃపశుః పాఙ్క్తఃపురుషఃపాఙ్క్తమిదగ్ సర్వంయదిదంకించతదిదగ్ సర్వమాప్నోతి యఏవంవేద ॥౧౭॥ ఇతితృతీయాధ్యాయేచతుర్థంబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ ఆత్మా - ఏవ - ఇదం - అగ్రే - ఆసీత్ - ఏకః - ఏవ - సః - అకామయత - జాయా - మే - స్యాత్ - అథ - ప్రజాయేయ - అథ - విత్తం - మే - స్యాత్ - అథ - కర్మ - కుర్వీయ - ఇతి - ఏతావాన్ - వై - కామః - న - ఇచ్ఛన్ - చ - న - అతః - భూయః - విన్దేత్ - తస్మాత్ - అపి - ఏతర్హి - ఏకాకీ - కామయతే - జాయా . మే - స్యాత్ - అథ - ప్రజాయేయ - అథ - విత్తం - మే - స్యాత్ - అథ - కర్మ - కుర్వీయ - ఇతి - సః - యావత్ - అపి - ఏతేషాం - ఏకైకం - న - ప్రాప్నోతి - అకృత్స్నః - ఏవ - తావత్ - మన్యతే - తస్య - ఉ - కృత్స్నతా - మనః - ఏవ - అస్య - ఆత్మా - వాక్ - జాయా - ప్రాణః - ప్రజా - చక్షుః మానుషం - విత్తం - చక్షుషా - హి - తత్ - విన్దతే - శ్రోత్రం - దైవం - శ్రోత్రేణ - హి - తత్ - శృణోతి - ఆత్మా - ఏవ - అస్య - కర్మ - ఆత్మనా - హి - కర్మ - కరోతి - సః - ఏషః పాఙ్క్తః - యజ్ఞః - పాఙ్క్తః - పశుః - పాఙ్క్తః - పురుషః - పాఙ్క్తం - ఇదం - సర్వం - యత్ - ఇదం - కించ - తత్ - ఇదం - సర్వం - ఆప్నోతి - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ ఇదం=జాయాదిభేదముగలసర్వమును, అగ్రే=ఈజాయాది సృష్టికంటెపూర్వము, ఏకఏవ=ఒక్కఁడేయగు, ఆత్మైవ=జాయాదికమునుకోరెడి యాత్మస్వరూపముగానే,(భార్యమొదలయినవానిని కోరుటకుబీజమైన అవిద్యగలఆత్మ), ఆసీత్=ఉండెను. సః=ఆ అజ్ఞానముగలఆత్మ, మే=నాకు, జాయా=భార్య, స్యాత్=కలుగునుగాక ; అథ=అనంతరము, (అహం=నేను), ప్రజాయేయ=సంతానమును పుట్టించుదునుగాక. అథ=అనంతరము, మే=నాకు, విత్తం=ధనము, స్యాత్=కలుగునుగాక. అథ=అనంతరము, కర్మ=కర్మను, కుర్వీయేతి=చేయుదునుగాకయని, అకామయత=కోరెను. ఏతావాన్వై=ఇంతయే, కామః=కోరిక. (సః=ఆ ఆత్మ, యస్మాత్=ఏకారణమువలన), ఇచ్ఛంశ్చన=కోరియును, అతః=దీనికంటె, (జాయారూపాదిఫలసాధనలక్షణమగుదీనికంటె), భూయః=అధికమైనదానిని, నవిన్దేత్=పొందదు. తస్మాదపి=ఆకారణమునుండియు, ఏతర్హి=ఈకాలమునందే,ఏకాకీ=ఒక్కటిదై, మే=నాకు, జాయా=భార్య, స్యాత్=కలుగునుగాక. అథ=అనంతరము, (అహం=నేను), ప్రజాయేయ=సంతానము

నుపుట్టించుదును గాక. అథ=అనంతరము, మే=నాకు, విత్తం=ధనము, స్యాత్=కలుగును గాక. అథ=అనంతరము, కర్మ=కర్మను, కుర్వీయేతి=చేయుదునుగాకయని, కామయతే=కోరుచున్నది. సః=ఆ ఆత్మ, యావత్=ఎంతవఱకు, ఏతేషాం=ఈ జాయాపుత్రాదులలో, ఏకైకమపి=ఒక్కొకదానినైనను, నప్రాప్నోతి=పొందదో, తావత్=అంతవఱకు, అకృత్స్న ఏవ=అసంపూర్ణమయినదిగానే, మన్యతే=తలంచుచున్నది. తస్యఉ=అసంపూర్ణత్వాభిమానముగల ఆ ఆత్మకే, కృత్స్నతా=సంపూర్ణత, (ఏవమేవ=ఈప్రకారముగానే, భవతి=అగుచున్నది). అస్య=ఈఅసంపూర్ణాత్మస్వరూపుఁడగుపురుషునికి, మనఏవ=మనస్సే, ఆత్మా=ఆత్మ, వాక్=వాక్కు, జాయా=భార్య, ప్రాణః=ప్రాణము, ప్రజా=సంతానము, చక్షుః=నేత్రము, మానుషం=మనుష్యసంబంధమయిన, విత్తం=ధనము, చక్షుషాహి=నేత్రముచేతనే, తత్=ఆమానుషధనమును, విన్దతే=పొందుచున్నది. శ్రోత్రం=చెవి, దైవం=దేవసంబంధమయినధనము. శ్రోత్రేణహి=శ్రోత్రముచేతనే,తత్=ఆదైవధనమును,శృణోతి=వినుచున్నది.అస్య=ఈఅసంపూర్ణాత్మకు,ఆత్మైవ=శరీరమే, కర్మ=కర్మము. ఆత్మనాహి=శరీరముచేతనే, కర్మ=కర్మ,కరోతి=చేయుచున్నది. సః=ఆప్రసిద్ధమగు, ఏషః=ఈసముదాయము, పాఙ్క్తః=పాఙ్క్తస్వరూపమయిన. (జాయాపుత్రమానుషవిత్త, దైవవిత్తకర్మలను ఈ యయిదింటిచేతను, నెఱవేర్పఁదగినది గనుక పాఙ్క్తస్వరూపమనఁబడుచున్నది). యజ్ఞః=యజ్ఞము. పశుః=యజ్ఞసంబంధమైనగవాదిపశువును, పాఙ్క్తః=పాఙ్క్తస్వరూపము. (గవాదిపశువులు పంచభూతములవలన పుట్టినవిగనుక పాఙ్క్తములనఁబడును). పురుషః=పురుషుఁడు, పాఙ్క్తః=పాఙ్క్తస్వరూపము. ఇదంసర్వం=ఈసమస్తమును,పాఙ్క్తం=పాఙ్క్తస్వరూపము. (ఈ సమస్తమునుపంచభూతములవలనఁ బుట్టినదిగనుక పాఙ్క్తమనఁబడును). ఏవం=ఈప్రకారము, యః=ఎవఁడు, యదిదంకించ=ఏ ఈసమస్తమును, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో,(సః=వాఁడు),తదిదంసర్వం=ఆ ఈసమస్తమును, ఆప్నోతి=పొందుచున్నాఁడు.

తా॥ అవిద్య, పరమాత్మస్వరూపమును ఆవరించుకొనియుండఁగా అట్టిఅవిద్యగల ఆత్మకు సమస్తప్రవృత్తిహేతువగుకామము పుట్టుచున్నది. ఇట్లుసమస్తకర్మప్రవృత్తియు కామహేతుకమైనదేఅగుచున్నది. ఈ యర్థమే ఈ అధ్యాయాంతమువఱకు చూపింపఁబడుచున్నది. అవిద్యాస్వరూపమగు భార్యాపుత్రాది భేదముగల ఈసమస్తమును, భార్యాపుత్రాది సృష్టికంటెపూర్వము అవిద్యావంతుఁడై భార్యాపుత్రాదులను కోరెడి ఒక్కటియగు ఆత్మయైయుండెను. ఇట్లు భార్యమొదలగువానిని కోరుటకు బీజభూతమయిన అవిద్యగల ఆయాత్మయే నాకుభార్యయును సంతానమును గోవులుమొదలయిన మానుషధనమును దైవవిత్తమగు విజ్ఞానమును, యజ్ఞాదికర్మయును కలుగునుగాక యనికోరి, ఆయాత్మ, ఈ భార్యాపుత్రాదికముకంటె అధికమైనదానిని తెలిసికొనక పోవుటవలన ఆ భార్యాపుత్రాదులనే కోరుచు ఎంతవఱకు ఆ కోరఁబడినభార్యాపుత్రాదులలో నొకదానిని సైతము పొందదో అంతవఱకు నేను అసంపూర్ణస్వరూపమైతినని తన్నుతాను తలంచుకొనుచున్నయది. ఇట్ల సంపూర్ణతను తలంచెడి యాత్మస్వరూపమునకు సంపూర్ణత ఎట్లగుననిన, అవిద్యకలిగి కామహేతుకమయిన భార్యాపుత్రాదికముకలుగకపోవుటచే అసంపూర్ణమగునీ ఆత్మకు, సంకల్పవికల్పాత్మకమయిన మనస్సేస్వరూపము. ఆమనస్సునకు భార్యవంటిదివాక్కు. ఈ వాఙ్మనస్సులరెంటివలన కర్మకొఱకు సంతానమువంటి ప్రాణముపుట్టుచున్నది. ఆప్రాణచేష్టావిలక్షణమైనకర్మ, మానుషదైవవిత్తములచే సాధింపఁదగినది. వానిలో గవాదిరూపమైన మాను

షవిత్తము నేత్రముచే చూచి సాధింపఁదగినదిగనుక నేత్రమేమానుషవిత్తమగుగవాదిరూపమైనధనమగుచున్నది. విజ్ఞానరూపమైన దైవవిత్తము శ్రోత్రముచేత విని సాధింపఁదగినది గనుక శ్రోత్రమే దైవవిత్తమగు విజ్ఞానరూపమయిన ధనమగుచున్నది. ఈ చెప్పఁబడిన భార్యాపుత్రాదులచే నెఱవేర్పఁదగిన సమస్తకర్మయును శరీరముచే సాధింపఁదగినది గనుక శరీరమేకర్మయగుచున్నది. ఈప్రకారముగా అసంపూర్ణతనుతలంచిన ఆయాత్మకు బాహ్యమునందలి భార్యా పుత్రాదికముతోఁగూడుకొనుటచేతను వలెనే సంపూర్ణతగలుగుచున్నది. ఈ చెప్పిన వాక్కుశ్రోత్రాది రూపమైన భార్యాపుత్రాది సముదాయమగు పంచత్వముయొక్క సంపదచేత పశుపురుషసాధ్యమగు బాహ్యయజ్ఞములనెడి అయిదింటిచేత నెఱవేర్పఁదగి, పాఙ్క్తమను పేరుగల యజ్ఞమగుచున్నది. బాహ్యయజ్ఞసాధకములగు పశుపురుషులిద్దఱును పంచభూతములనుండి పుట్టుటవలన పాఙ్క్తములే యగుచున్నవి. ఈకనుపడెడి సమస్తమును భార్యాపుత్రాది పంచకముచేత యజ్ఞమువలెనే భూతములయొక్క పంచకముచేత నెఱవేరునదిగనుక పాఙ్క్తస్వరూపమనఁబడుచున్నది. ఇట్లుసర్వమును పాఙ్క్తస్వరూపమయిన యజ్ఞముగా తెలిసికొనియుపాసించెడివాఁడు జగత్తుయొక్క స్వరూపముతో ఈసమస్తమును పొందుచున్నాఁడు. (సాధ్యసాధనమగు పాఙ్క్తస్వరూపమును సూత్రాత్మనుగా తెలిసికొని దానిని తనస్వరూపమునుగా అనుసంధానమును చేసెడివాఁడు ఆసూత్రాత్మయేయగుచున్నాఁడు).

ఇట్లు ప్రథమాధ్యాయమునందు చతుర్థబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

తృతీయాధ్యాయము.

పంచమబ్రాహ్మణము.

ఉ॥ యత్సప్తాన్నాని మేధయా తపసాజనయత్పితా ఏకమస్యసాధారణం ద్వే దేవానభాజయత్ త్రీణ్యాత్మనేకురుత పశుభ్య ఏకం ప్రాయచ్ఛత్ తస్మిన్సర్వం ప్రతిష్ఠితం యచ్చప్రాణితి యచ్చనకస్మాత్తానిన క్షీయన్తేద్యమానాని సర్వదా యో వై తామక్షితిం వేదసోన్నమత్తి ప్రతీకేనసదేవానపిగచ్ఛతి సఊర్జముపజీవతీతిశ్లోకాః॥

ప॥ యత్ - సప్త - అన్నాని - మేధయా - తపసా - అజనయత్ - పితా - ఏకం - అస్య - సాధారణం - ద్వే - దేవాన్ - అభాజయత్ - త్రీణి - ఆత్మనే - అకురుత - పశుభ్యః - ఏకం - ప్రాయచ్ఛత్ - తస్మిన్ - సర్వం - ప్రతిష్ఠితం - యత్ - చ - ప్రాణితి - యత్ - చ - న - కస్మాత్ - తాని - న - క్షీయన్తే - అద్యమానాని - సర్వదా - యః - వై - ఏతాం - అక్షితిం - వేద - సః - అన్నం - అత్తి - ప్రతీకేన - సః - దేవాన్ - అపి - గచ్ఛతి - సః - ఊర్జం - ఉపజీవతి - ఇతి - శ్లోకాః.

ప్ర॥ పితా=హిరణ్యగర్భుఁడు, (కాఁగల జీవస్వరూపుఁడగు బ్రహ్మ), మేధయా=ప్రజ్ఞచేతను, తపసా=కర్మచేతను, సప్త=ఏడైన, అన్నాని=అన్నములను, అజనయదితియత్=పుట్టించెననునదియేదియో; (తత్ర=అన్నములలో), సాధారణం=సామాన్యమగు, ఏకం=ఒక్కటియైనఅన్నము, (ప్రాణులచేత సాధారణముగా తినఁబడెడి అన్నమును), అస్య=ఈ భోక్తృసముదాయమునకు, (భక్షించెడిజీవులయొక్క సముదాయముకొఱకు, అకల్పయత్=నిర్మించెను). దేవాన్=దేవతలనుగూర్చి, ద్వే=రెండైన హుతప్రహుతములనెడి యన్నములను, (హుతమనఁగా

గ్నియందు హోమము చేయఁబడినదియును, ప్రహుతమనఁగా బలిహరణమును), (శ్రౌతకర్మయందు దర్శపౌర్ణమాసములే హుతప్రహుతములనఁబడును). అభాజయత్=పొందించెను. త్రీణి=మూడై మనోవాక్ప్రాణములను అన్నములను, ఆత్మనే=తనకొఱకును, అకురుత=చేసెను. పశుభ్యః= పశువులకొఱకు, ఏకం=ఒక్కటియైన పయస్సును (పాలను), ప్రాయచ్ఛత్=ఇచ్చెను. యచ్చ= ఏది, ప్రాణితి=ప్రాణముగలదియో; యచ్చ=ఏది, న=ప్రాణములేనిదియో; (తత్=అ), సర్వం= సమస్తజగత్తును, తస్మిన్=ఆపయస్సునందు, (పశువులయొక్క అన్నమగు పయస్సునందు), ప్రతిష్ఠిత =ఉంచఁబడినది. కస్మాత్=ఎందువలన, తాని=ఆ అన్నములు, సర్వదా=ఎల్లప్పుడు, అద్యమానా =భక్షింపఁబడినవయ్యును, నక్షీయన్తే=క్షీణింపవు. యోవై=ఎవఁడైతే, ఏతాం=ఈ, అక్షితిం=న శములేకపోవుటను, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో; సః=వాఁడు, ప్రతీకేన=ముఖముచేత, అన్న =అన్నమును, అత్తి=భక్షించుచున్నాఁడు. సః=వాఁడు, దేవానపి=దేవతలనుసయితము, గచ్ఛ తి=పొందుచున్నాఁడు. సః=వాఁడు, ఊర్జం=అమృతమును, (మోక్షమును), ఉపజీవతి=అను భవించుచున్నాఁడు. ఇతి=ఈ ప్రకారము, శ్లోకాః=మంత్రములు, (భవంతి=అగుచున్నవి).

తా॥ హిరణ్యగర్భుఁడు విజ్ఞానముతో పూర్వము చెప్పిన పాఙ్క్తస్వరూపమగు కామ్యకర్మ త ఆత్మకు భోజ్యముగా జగత్తును సృష్టించెను. ఆసృజింపఁబడిన జగత్తు ఏడువిధములైన అన్న ములుగా విభజింపఁబడియున్నది. అదియే ఇక్కడ చెప్పఁబడుచున్నది. హిరణ్యగర్భుఁడు ఏడువి ములయిన అన్నములను సృజించి వానిలో సాధారణముగా జీవులచేత ననుభవింపఁబడెడి అన్న మును ఈ జీవసముదాయమునకును హుతప్రహుతము లనెడి హోమబలి హరణములను రెంటి దేవతలకును, మనోవాక్ప్రాణములను మూటిని తనకును పయస్సును పశువులకును ఇట్లు విభజిం ఇచ్చెను. ఈ పశువులకు ఇచ్చిన అన్నమునందే స్థావరజంగమాత్మకమయిన సమస్తజగత్తు ఉ చఁబడినది. ఏ కారణమువలన ఆసృజింపఁబడిన అన్నములు భక్షింపఁబడినవయ్యును ఎప్పుడును న శింపవు. ఇట్లు నశింపక పోవుటను తెలిసికొనువాఁడు ముఖముతో అన్నమును భక్షించుచున్నా డు. వాఁడే దేవతలను పొందుచున్నాఁడు. మోక్షమును పొందినవాఁడు నగుచున్నాఁడు. వీనని కాశింపఁజేసెడి ఈ మంత్రములగుచున్నవి.

ఉ॥ యత్సప్తాన్నాని మేధయా తపసాజనయత్పితేతి మేధయాహి తపసా జనయత్పి
కమస్యసాధారణమితీదమేవాస్యతత్సాధారణమన్నం యదిదమద్యతే ।
యఏతదుపాస్తేనస పాప్మనోవ్యావర్తతే మిశ్రగ్‌హ్యేతత్ । ద్వే దేవా
భాజయదితి హుతంచ ప్రహుతంచ తస్మాద్దేవేభ్యో జుహ్వతి ప్రచ జుహ్వ
థో ఆహుర్దర్శపౌర్ణమాసావితి తస్మాన్నేష్టియాజుకస్స్యాత్పశుభ్యఏక
ప్రాయచ్ఛదితి తత్పయః । పయోహ్యేవాగ్రే మనుష్యాశ్చ పశవశ్చోపజీవ
తస్మాత్కుమారంజాతంఘృతంవైవాగ్రే ప్రతిలేహయన్తి స్తనంవానుపధ
పయస్త్యథవత్సం జాతమాహురతృణాద ఇతి తస్మిన్సర్వం ప్రతిష్ఠితం ।
చ్చప్రాణియచ్చ నేతి పయసిహీదగ్‌ం సర్వం ప్రతిష్ఠితం యచ్చప్రాణితియచ్చ
తద్యదిదమాహుః సంవత్సరం పయసా జుహ్వదపపునర్మృత్యుంజయతీతి న
థావిద్యాద్యదహరేవ జుహోతి తదహః పునర్మృత్యుమపజయత్యేవంవిద
న్సర్వగ్‌ం హి దేవేభ్యోన్నాద్యం ప్రయచ్ఛతి కస్మాత్తానినక్షీయన్తేఽద్యమాన

సర్వ దేతి పురుషోవాఅక్షితిః సహీదమన్నంపునః పునర్జనయతే । యోవై
తామక్షితింవేదేతి పురుషోవాఅక్షితిః సహీదమన్నంధియాధియాజనయతే
కర్మభిర్యద్ధైతన్నకుర్యాత్క్షీయేత సోన్నమత్తి ప్రతీకేనేతిముఖంప్రతీకం
ముఖేనేత్యేతత్సదేవానపిగచ్ఛతి సఊర్జముపజీవతీతి ప్రశంసా. ॥౨॥

ప॥ యత్ - సప్త - అన్నాని - మేధయా - తపసా - అజనయత్ - పితా - ఇతి - మే
ధయా - హి - తపసా - అజనయత్ - పితా - ఏకం- అస్య- సాధారణం - ఇతి- ఇదం - ఏవ -
అస్య - తత్ - సాధారణం - అన్నం - యత్ - ఇదం - అద్యతే - సః - యః - ఏతత్ - ఉపా
స్తే - న - సః - పాప్మనః - వ్యావర్తతే - మిశ్రం - హి - ఏతత్ - ద్వే - దేవాన్ - అభాజ
యత్ - ఇతి - హుతం - చ- ప్రహుతం - చ - తస్మాత్ - దేవేభ్యః - జుహ్వతి - ప్రచజుహ్వ
తి - అథో - ఆహుః - దర్శపౌర్ణమాసౌ - ఇతి - తస్మాత్ - న - ఇష్టియాజుకః - స్యాత్ -
పశుభ్యః - ఏకం - ప్రాయచ్ఛత్ - ఇతి - తత్ - పయః - పయః - హి- ఏవ - అగ్రే - మను
ష్యాః - చ - పశవః - చ - ఉపజీవన్తి - తస్మాత్ - కుమారం - జాతం -ఘృతం - వా - ఏవ -
అగ్రే - ప్రతిలేహయన్తి - స్తనం - వా - అనుధాపయన్తి - అథ- వత్సం-జాతం - ఆహుః - అతృ
ణాదః - ఇతి - తస్మిన్ - సర్వం - ప్రతిష్ఠితం - యత్ - చ - ప్రాణితి - యత్ - చ - న-
ఇతి - పయసి - హి - ఇదం - సర్వం - ప్రతిష్ఠితం - యత్ - చ - ప్రాణితి - యత్ - చ -
న - తత్ - యత్ - ఇదం - ఆహుః - సంవత్సరం - పయసా - జుహ్వత్ - అప - పునః - మృ
త్యుం - జయతి - ఇతి - న- తథా - విద్యాత్ - యత్ - అహః - ఏవ - జుహోతి - తత్ - అ
హః - పునః - మృత్యుం - అపజయతి - ఏవం - విద్వాన్ - సర్వం - హి - దేవేభ్యః - అన్నా
ద్యం - ప్రయచ్ఛతి - కస్మాత్ - తాని - న - క్షీయన్తే - అద్యమానాని - సర్వదా - ఇతి - పురు
షః - వై - అక్షితిః - సః - హి - ఇదం - అన్నం - పునః - పునః - జనయతే - యః వా -
ఏతాం - అక్షితిం - వేద - ఇతి - పురుషః - వై - అక్షితిః - సః - హి - ఇదం - అన్నం -
ధియా - ధియా - జనయతే - కర్మభిః - యత్ - హి - ఏతత్ - న - కుర్యాత్ - క్షీయేత -
హ - సః - అన్నం - అత్తి - ప్రతీకేన - ఇతి - ముఖం - ప్రతీకం - ముఖేన - ఇతి - ఏతత్-
సః - దేవాన్ - అపి - గచ్ఛతి - సః - ఊర్జం - ఉపజీవతి - ఇతి - ప్రశంసా.

ప్ర॥ పితా=హిరణ్యగర్భుఁడు, మేధయా=ప్రజ్ఞచేతను, తపసా=కర్మచేతను, సప్త=ఏ
డైన, అన్నాని=అన్నములను,? అజనయదితియత్ = సృష్టించెననునవిఏవియో, ఇతి=వీనిలో,
పితా=హిరణ్యగర్భుఁడు, మేధయాహి=ప్రసిద్ధమగు ప్రజ్ఞచేతను, తపసా=కర్మచేతను, అస్య=
ఈ భోక్తృసముదాయమునకు, సాధారణం=సామాన్యమైన, ఏకం=ఒకటియైనఅన్నమును, అజన
యదితి=సృష్టించెనని (చెప్పినమంత్రములోని సాధారణమైన అన్నమేదియనిన, అహన్యహని=
ప్రతిదినమునందును, ప్రాణిభిః=ప్రాణులచేతను),యదిదం=ఏ ఈయన్నము,అద్యతే=భక్షింపఁబ
డుచున్నదో; తదిదమేవ=అయిదియే, అస్య=ఈ భోక్తృసముదాయమునకు, సాధారణం=సా
మాన్యమైన, అన్నం=అన్నముగా, (అకల్పయత్=సృష్టించెను). సయః=ఎవఁడు, ఏతత్=ఈ
సాధారణమైనఅన్నమును,ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడో;(శరీరస్థితికొఱకై=అన్నమందాస

క్తిగలవాఁడగుచున్నాఁడో; సః=వాఁడు, పాప్మనః=పాపమునుండి, (అధర్మమునుండి), న వ్యావర్తతే=విడువఁబడఁడు. ఏతత్=ఈ సాధారణమైన అన్నము, మిశ్రంహి=ధర్మాధర్మయుక్తమైనది. ద్వే=రెండుఅన్నములను, దేవాన్=దేవతలనుగూర్చి, అభాజయదితి=పొందించెనని (చెప్పినఅన్నములు రెండేవియనిన), హుతంచ=అగ్నియందు హోమము చేయఁబడినదియు, ప్రహుతంచ= బలిహరణము వేయఁబడినదియు, తస్మాత్ = ఆకారణమునుండి, దేవేభ్యః=దేవతలకొఱకు, జుహ్వతి = హోమములను చేయుచున్నారు. ప్రచజుహ్వతి=బలిహరణమును వేయుచున్నారు. అథో=ఇంకను, (అన్యే=కొందఱు), దర్శపౌర్ణమాసావితి=దర్శపౌర్ణమాసములని, (దర్శపౌర్ణమాసములే హుతప్రహుతములని), ఆహుః=చెప్పిరి. తస్మాత్=అందువలన, ఇష్టియాజుకః = కామ్యయాగమే ప్రధానముగాఁగలవాఁడు, నస్యాత్=కాఁడు. పశుభ్యః=పశువులకొఱకు, ఏకం = ఒకవిధమగు అన్నమును, ప్రాయచ్ఛదితి=ఇచ్చెనని (చెప్పినఅన్నమేదియనిన), తత్=అది, పయః=పయస్సు; మనుష్యాశ్చ = మనుష్యులును, పశవశ్చ = పశువులును, అగ్రే=ముందుగా, పయోహ్యేవ=పయస్సునే, ఉపజీవన్తి = అనుభవించుచున్నవి. (అనఁగాక్షీరములను త్రాగుచున్నవి). తస్మాత్=అందువలన, జాతం = జాతకర్మసంస్కారముగల, కుమారం=బాలుని, అగ్రే=ముందుగా, ఘృతంవైవ=క్షీరవికారమగు నేతినే, ప్రతిలేహయన్తి = నాకించుచున్నారు. స్తనంవా=స్తనమునైనను, అనుధాపయన్తి=కుడిపించుచున్నారు. (పానముచేయించుచున్నారు). అథ = పిదప, జాతం = పుట్టిన, వత్సం = బాలుని, (బాలుఁడెంతప్రమాణముగలవాఁడనియడగఁబడినవారై), అతృణాద ఇతి=గడ్డినితిననేరఁడని, (ఇప్పటికిని గడ్డినైన తిననేరఁడు మిక్కిలిబాలుఁడని), ఆహుః = చెప్పిరి. యచ్చ=ఏది, ప్రాణితి=జీవముకలదియో; యచ్చన=ఏదిజీవములేనిదియో; (ప్రాణముగలమనుష్యులు మొదలయినవియును, ప్రాణములేని పర్వతములు మొదలయినవియును), ఇదంసర్వం=ఈ సమస్తమును, తస్మిన్=అపయస్సునందు, ప్రతిష్ఠితమితి=ఉంచఁబడినదని, (చెప్పినఈమంత్రమునందలి యర్థమేమనిన), యచ్చప్రాణితి=ఏదిజీవముకలదియో; యచ్చన=ఏదిజీవములేని పర్వతము మొదలయినదియో; ఇదంసర్వం=ఈసమస్తమును, పయసిహి=పయస్సునందే, ప్రతిష్ఠితం=ఉంచఁబడియున్నది. (బ్రాహ్మణవాదాః=వేదములను చెప్పెడివారు), సంవత్సరం = ఒకసంవత్సరము,పయసా=క్షీరముతో,జుహ్వత్=హోమముచేయువాఁడై, పునర్మృత్యుం=మరలమరణమును, అపజయతీతి=జయించుచున్నాఁడని, (పోఁగొట్టుకొనుచున్నాఁడు). యదిదం=ఏదీనిని, ఆహుః=చెప్పిరో; తత్=దానిని, తథా=అప్రకారము, నవిద్యాత్=తెలిసికొనఁగూడదు. యదహరేవ=ఏదినముననే, జుహోతి =హోమముచేయుచున్నాఁడో; తదహః=ఆదినము, పునర్మృత్యుం=మరలమరణమును, అపజయతి=జయించుచున్నాఁడు. (పోఁగొట్టుచున్నాఁడు).ఏవం=ఈప్రకారము, విద్వాన్ సన్=తెలిసికొనినవాఁడై, (యస్మాత్=ఏకారణమువలన), సర్వం=సమస్తమయిన, (ప్రసిద్ధముగా సర్వస్వరూపమగు), అన్నాద్యంహి = అన్నమేయగు ఆపయస్సునే, దేవేభ్యః=దేవతలకొఱకు, ప్రయచ్ఛతి=ఇచ్చుచున్నాఁడో,(తస్మాత్=ఆకారణమువలన, ఏకేనైవఅహ్నా=ఒకదినముతోనే, జగదాత్మత్వం=జగత్స్వరూపతను,ప్రతిపద్యతే=పొందుచున్నాఁడు). కస్మాత్=ఎందువలన, తాని=ఆ అన్నములు, సర్వదా=ఎల్లప్పుడును, (భూతైః=భూతము

లచేత), అద్యమానాని=భక్షింపఁబడినవయ్యును,నక్షీయన్తే=క్షీణింపవు.ఇతి=అని,(అడిగినప్రశ్న కుత్తరువును చెప్పుచున్నాఁడు).పురుషోవై=పూర్ణుఁడగుపురుషుఁడే, అక్షితిః=నాశరహితుఁడు. సహి=ఆపురుషుఁడే, ఇదం=ఈ,అన్నం=అన్నమును,పునఃపునః=మఱలమఱల, జనయతే=పుట్టించుచున్నాఁడు, యోవా=ఎవఁడు, ఏతాంఅక్షితిం=ఈనాశములేకపోవుటను, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, ఇతి=అని,(ఈచెప్పినమంత్రార్థమును వివరించుచున్నాఁడు). అక్షితిః=అక్షయహేతువైనవాఁడు, పురుషోవై=పురుషుఁడే,సహి=ఆపురుషుఁడే,ఇదం=ఈభక్షింపఁబడిన,అన్నం=అన్నమును, ధియాధియా=ఆయాకాలములయందైన ప్రజ్ఞచేతను, కర్మభిః=వాఙ్మనఃకాయములయొక్క వ్యాపారములచేతను, జనయతే=పుట్టించుచున్నాఁడు.యత్=ఏ, ఏతత్=ఈభక్షింపఁబడినఅన్నమును, నకుర్యాద్ధి=చేయఁడో, తత్=ఆఅన్నము, క్షీయేతహ=నశించును. సః=ఆపురుషుఁడు,అన్నం=అన్నమును,ప్రతీకేన=ముఖముచేత, అత్తి=భక్షించుచున్నాఁడు. ఇతి=అని (చెప్పినమంత్రార్థమును వివరించుచున్నాఁడు). ముఖం=ముఖము, ప్రతీకం=ప్రతీకశబ్దార్థము, ముఖేనేతి=ముఖముచేతనఁగా. ఏతత్=ఈప్రతీకశబ్దార్థము, (భవతి=అగుచున్నది). సః=ఆపురుషుఁడు, దేవానపి=దేవతలనుకూడ.గచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు.(దేవాత్మభావమునుపొందుచున్నాఁడు). సః=ఆపురుషుఁడు,ఊర్జం=మోక్షమును.ఉపజీవతి=అనుభవించుచున్నాఁడు. ఇతి=అని, (యత్=ఏది,ఉక్తం=చెప్పఁబడినదో,సా=అది), ప్రశంసా=స్తుతి, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ పూర్వమంత్రమునందుఁజెప్పిన అన్నములే ఈ బ్రాహ్మణవాక్యమునందు వివరింపఁబడుచున్నవి. ఈలోకమునందు సాధారణముగా జీవులచేత భక్షింపఁబడెడి ఒక్కటియగు అన్నమును అనుభవించెడి జీవులయొక్క సముదాయమునకు పరమాత్మ, దీనిని సృజించెను. అట్టియన్నము ధర్మాధర్మములతో మిశ్రమమైనదిగనుక దానిని పరమేశ్వరప్రీతికొఱకైన భగవదారాధనకుపయోగింపక కేవలము తనదేహధారణకొఱకుపయోగించెడి జనుఁడు పాపమువలనవిడువఁబడఁడు. ఆ పరమాత్మ దేవతలకు హుతప్రహుతములను హోమబలిహరణరూపములైన అన్నములను రెంటిని సృజించెను. కనుకనే జనులు దేవతలనుగూర్చి హోమములను బలిహరణములను చేయుచున్నారు. ఇంక కొందఱు ఈ హుతప్రహుతములనే దర్శపూర్ణములనుగా చెప్పుచున్నారు. కనుకనే జనుఁడు కామ్యయాగప్రధానుఁడుగాక దర్శపూర్ణమాసములయందే దేవతలనుగూర్చి హుతప్రహుతములను చేయుచున్నాఁడు. ఆపరమాత్మ పశువులకు ఒక్కటియగు పయస్స్వరూపమైన అన్నమునుసృజించెను. ఇది సర్వమునకునాధారముగనుక దీనిని ముందుగా మనుజులు ఉపయోగించెదరు. పశువులును ఉపయోగించెడిని. ఈకారణమునుబట్టియే మనుజులు జాతకర్మసంస్కారమునందు బాలునికి ఉపయోపకారమగునేతిని ముందుగాత్రాగించెదరు. స్తనమునైనను కుడిపెదరు. ఇట్లు మనుజులు పశ్వన్నమగుపయస్సునుపయోగించుటవలననే లోకులు ఒక శిశువునుగూర్చి వానిపరిమితిని ప్రశ్నచేయునపుడు మిక్కిలి పసితనమును తెలియపఱచుటకు బదులుగా (అతృణాదుఁడు) గడ్డితిననేరనివాఁడని చెప్పెదరు. ఈ పయస్సునందే జంగమస్థావరాత్మకమైన సమస్త ప్రపంచముంచఁబడియున్నది. అట్టి సర్వాధారకమగు పయస్సును దేవతలకొఱకు ఒక సంవత్సరము హోమముచేయుచు జనుఁడు ఈలోకమునుండి మరణమునుపొంది దేవతలయందు పుట్టి సంవత్సరాకృతియగు అగ్నిరూపప్రజాపతినిపొంది పునర్మరణమును పొందఁడు అనిచెప్పెడి బ్రాహ్మణవాదులయొక్క వాక్యమును ఆ విధముగానే తెలిసికొనఁగూడదు. మరియేమనినజనుఁడు,

అపయస్సును ఒకదినము హోమముచేయుటచేతనే సర్వము అపయోగరూపమైన ఆహుతియొక్క విపరిణామాత్మకమగుటవలనజగదాత్మత్వమునుపొందుచున్నాఁడు. ఇట్లు తెలిసికొనినవిద్వాంసుఁడు, సర్వస్వరూపమగు అన్నమైన పయస్సును సాయంప్రాతఃకాలములయందు ఆహుతప్రక్షేపణముతో దేవతలకొఱకిచ్చుచు మరణమునుపొంది సర్వదేవస్వరూపుఁడై మరలపునరణమునుపొందఁడు. ఆవిద్వాంసుఁడు ఒకసారిమరణమునుపొందిదేహముతోవిడిపోయి సర్వాత్మస్వరూపుఁడగుచున్నాఁడు. ఈ సృజింపఁబడిన సప్తాన్నములును వేరువేరు భోక్తలకొఱకు ఈయఁబడినవై ఆభూతములచేతసర్వదాభక్షింపఁబడినవయ్యును ఎట్లునశింపవనిన ఈఅన్నములను సృజించిన అక్షయస్వరూపుఁడగు పరమాత్మ అన్నములకు సృష్టికర్తయై జాయాదిసంబంధముచేత తండ్రిగాను పాఙ్క్తస్వరూపకర్మచేత భోక్తగానుండి ఆ సృజించిన అన్నములను ఎవరికొఱకు ఇచ్చెనో వారు ఆయన్నములకుభోక్తలయ్యును జ్ఞానకర్మలతోఁగూడుకొని తండ్రులై ఏడువిధములైన అన్నములను సృజించుచున్నారు. ఇట్లు ఆ అక్షయకారణుఁడగు పరమాత్మ, అనుభవింపఁబడినకార్యకారణలక్షణమగు ఏడువిధములైన అన్నములను ఆయాకాలములయందలి ప్రజ్ఞతో సంకల్పించుచు వాఙ్మనఃకాయములయొక్క వ్యాపారములతో మరల మరల సృష్టించుచున్నాఁడు. అట్లు సృజింపఁడేని సర్వమునునశించును. కనుకనేపరమాత్మ సర్వదా జ్ఞానకర్మల యనుసరణప్రకారము సృజించుటవలన సప్తాన్నములు క్షీణింపనివై యున్నవి. ఇట్లు తెలిసికొనెడి ఆపురుషుఁడే, ముఖముతో అన్నమును భక్షించుచున్నాఁడు. ఆపురుషుఁడే దేవాత్మభావమునుపొంది సర్వదేవస్వరూపుఁడగుచున్నాఁడు. ముక్తినిపొందుచున్నాఁడు. ఇట్లు ఆపురుషుఁడుసర్వదేవస్వరూపమునుముక్తినిపొందుచున్నాఁడని చెప్పుటస్తుతికొఱకు చెప్పఁబడినదియేగాని పూర్వములేనిది వేరొకటేదియును లేనేలేదు. ఆపురుషుఁడు సర్వదా ముక్తుఁడై పరమాత్మస్వరూపముగానేయున్నాఁడు.

ఉ॥ త్రీణ్యాత్మనే కురుతేతి మనోవాచంప్రాణంతాన్యాత్మనే కురుతాన్యత్రమనాఅభూవంనాదర్శమన్యత్రమనా అభూవంనాశ్రౌషమితిమనసా హ్యేవపశ్యతి మనసాశృణోతి । కామస్సంకల్పోవిచికిత్సాశ్రద్ధాఽశ్రద్ధా ధృతిరధృతిర్హ్రీర్ధీర్భీరిత్యేతత్సర్వం మనఏవతస్మాదపిపృష్ఠత ఉపస్పృష్టోమనసావిజానాతి యఃకశ్చశబ్దోవాగేవసా । ఏషాహ్యన్తమాయత్తైషాహినప్రాణోఽపానో వ్యాన ఉదానస్సమానోఽనఇత్యేతత్సర్వం ప్రాణఏవైతన్మయోవా అయమాత్మా వాఙ్మయో మనోమయఃప్రాణమయః. ॥౩॥

ప॥ త్రీణి - ఆత్మనే - అకురుత - ఇతి మనః - వాచం - ప్రాణం - తాని - ఆత్మనే - అకురుత - అన్యత్రమనాః - అభూవం - న - అదర్శం - అన్యత్రమనాః - అభూవం - న - అశ్రౌషం - ఇతి - మనసా - హి - ఏవ - పశ్యతి - మనసా - శృణోతి - కామః - సంకల్పః - విచికిత్సా - శ్రద్ధా - అశ్రద్ధా - ధృతిః - అధృతిః - హ్రీః - ధీః - భీః - ఇతి - ఏతత్ - సర్వం - మనః - ఏవ - తస్మాత్ - అపి - పృష్ఠతః - ఉపస్పృష్టః - మనసా - విజానాతి - యః - కః - చన - శబ్దః - వాక్ - ఏవ - సా - ఏషా - హి - అన్తం - ఆయత్తా - ఏషా - హి - నః - ప్రాణః - అపానః - వ్యానః - ఉదానః - సమానః - అనః - ఇతి - ఏతత్ - సర్వం - ప్రాణః - ఏవ - ఏతన్మయః - వై - అయం - ఆత్మా - వాఙ్మయః - మనోమయః - ప్రాణమయః.

ప్ర॥ త్రీణి=మూఁటిని, ఆత్మనే=తనకొఱకు, అకురుతేతి=చేసెనని, (చెప్పినమంత్రములో ని మూఁడువిధములైన యన్నములేవియనిన), మనః=మనస్సును, వాచం=వాక్కును, ప్రాణం=ప్రాణమును, (అనెడు మూఁడువిధములైన), తాని=ఆ అన్నములను, ఆత్మనే=తనకొఱకు, అకురుత=చేసెను. (అహం=నేను), అన్యత్రమనాః=వేఱొకచోట మనస్సుగలవాఁడను, అభూవం=అయితిని, నాదర్శం=చూడకపోతిని, అన్యత్రమనాః=వేఱొకచోటమనస్సుగలవాఁడను, అభూవం=అయితిని, నాశ్రౌషం=వినకపోతిని. ఇతి=ఈప్రకారము, మనసాహ్యేవ=మనస్సుచేతనే, పశ్యతి=చూచుచున్నాఁడు. మనసా=మనస్సుచేత, శృణోతి=వినుచున్నాఁడు. కామః=కోరికయును, (స్త్రీలయందలి ఆసక్తిరూపమయిన అభిలాష), సఙ్కల్పః=సంకల్పమును, (పొందఁబడినవిషయములను శుక్ల నీలాదిభేదముతో వికల్పించుట), విచికిత్సా=సంశయజ్ఞానము, శ్రద్ధా=ఆస్తిక్యబుద్ధి, (అదృష్టఫలములుగల కర్మలయందును దేవతలు మొదలైనవానియందును ఆస్తిక్యబుద్ధి), అశ్రద్ధా=ఆస్తిక్యబుద్ధిలేకపోవుటయును, ధృతిః=ధారణమును, అధృతిః=ధారణములేకపోవుటయును, హ్రీః=లజ్జయును, ధీః=ప్రజ్ఞయును, భీః=భయమును, ఇత్యేతత్=ఈమొదలైనవియునగు, సర్వం=సమస్తమును, మనఏవ=మనస్సే, తస్మాత్=అందువలన, పృష్ఠతః=వీఁపునందు, (కేనచిత్=ఒకానొకదానిచేత), ఉపస్పృష్టోపి=తాఁకఁబడినవాఁడైనను, మనసా=మనస్సుచేతను, విజానాతి=తెలిసికొనుచున్నాఁడు. యఃకశ్చశబ్దః=యఃకశ్చ=సమస్తమైన, శబ్దః=శబ్దము (ధ్వన్యాత్మక వర్ణాత్మకములుగా నుండెడి సర్వశబ్దములు), సావాగేవ=అవాక్కే. ఏషాహి=ఈవాక్కే, అన్తం=(అభిధేయముయొక్క) అంతమును, (వస్తునిర్ణయమును), ఆయత్తా=అనుసరించిపొందుచున్నది. ఏషా=ఈవాక్కు, నహి=ప్రకాశింపఁదగినదికాదు. (ఈవాక్కు స్వయముగా పేరుగలవస్తువువలెనే ప్రకాశింపఁదగినదికాదు), ప్రకాశస్వరూపమగుటవలనవస్తువు నుప్రకాశింపఁజేయునదియే యగుచున్నది). ప్రాణః=ప్రాణమును, అపానః=అపానమును, వ్యానః=వ్యానమును, ఉదానః=ఉదానమును, సమానః=సమానమును, అనఇతి=అనమనునదియునగు, (ఈప్రాణాపానాదివృత్తివిశేషములయొక్క సాధారణమైన దేహచేష్టాసంబంధమగు వృత్తియొఅనమనఁబడును), ఏతత్సర్వం=ఈసమస్తమును, ప్రాణఏవ=ప్రాణమే, ఏతన్మయః=ఏతత్=ఈమనోవాక్ప్రాణములను పేరుగల అన్నములయొక్క, మయః=వికారమగు, అయమాత్మా=ఈదేహమే, (దేహేంద్రియసముదాయమే స్వరూపముగాగలిగి అజ్ఞానులచేత ఆత్మస్వరూపముగా నభిమానింపఁబడినపిండమే), వాఙ్మయః=వాగ్వికారమైనదియును, మనోమయః=మనోవికారమైనదియును, ప్రాణమయః=ప్రాణవికారమైనదియును, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఇంతవఱకు బ్రహ్మనిర్మితములగు సప్తాన్నములలో నాలుగువిధములగు అన్నములను భోక్తలకొఱకు విభజించిచూపి బ్రాహ్మణశేషముయొక్క తాత్పర్యమునుచెప్పి అపూర్వోక్తములైన అన్నములకంటె శ్రేష్ఠములైన తక్కిన మూఁడువిధములగు అన్నములయొక్క వివరముకొఱకు ఉత్తరగ్రంథతాత్పర్యమును ఈ అధ్యాయాంతమువఱకు చెప్పుచున్నాఁడు. మనోవాక్ప్రాణములను మూఁడువిధములైన అన్నములను ఆత్మకొఱకు సృజించెను. కనుక ఆమూఁటిలో మొదటిదియగు మనస్సు అనునది బాహ్యశ్రోత్రాదీంద్రియములకంటె వేఱై ప్రసిద్ధముగా నున్నదనుటకు ఈ మంత్రమునందు చెప్పినవిషయమే స్ఫుటపఱుచుచున్నది. అది యేదియనిన, మనస్సువేఱు ప్రదేశమునందుండునపుడు జనుఁడు నామనస్సు వేఱొకప్రదేశమునందున్నది గాన నేను చూడనులేదు.

వినను లేదని పలుకుచున్నాఁడు. అందువలన ఏమనస్సుయొక్క సాన్నిధ్యము లేనప్పుడు రూపము మొదలైనవానిని గ్రహించుటయందు సమర్థములైన చక్షురాదులుండినను ఆచక్షురాదులు తమకు విషయములైన రూపాదులను గ్రహింపలేవో, అటువంటి, సమస్త ఇంద్రియముల కుపయోగమైన మనస్సను పేరుగలఅంతఃకరణమున్నదని ప్రసిద్ధముగాఁదెలియఁబడుచున్నది. కనుకనే సమస్తలోకము మనస్సుచేతనే చూడఁబడుచున్నది. మనస్సుచేతనే వినఁబడుచున్నది. దీనిచేత వేఱుగ మనస్సున్నదని సిద్ధముకాఁగా అట్టి మనోస్వరూపము కొఱకిది చెప్పఁబడుచున్నది. అదేదియనిన, కామము, సంకల్పము, విచికిత్స, శ్రద్ధ మొదలైన ఈసర్వమును మనస్సే. అంతః కరణరూపమైన ఈ మనస్సునకు ఈ కామాదులే రూపములు. ఇట్టిమనస్సున్నందుకు వేఱొకకారణముకూడ చెప్పఁబడుచున్నది. ఒకానొకజనునిచేత తనకు కనఁబడని వీఁపునందు స్పృశింపఁబడినవాఁడై వివేకముచేత నిది హస్తస్పర్శమని జనుఁడు తెలిసికొనుచున్నాఁడు. అట్టిజ్ఞానము కేవలచర్మమాత్రముచేత కలుగదు గనుక అజ్ఞానకారణమగు మనోరూపాంతః కరణమున్నది. అట్టి మనస్సుయొక్క స్వరూపమును పొందఁబడుచున్నది. ఇట్లు మనస్సు మొదలైనవానిలో మొదటిదియగు మనస్సును చెప్పి ఇప్పుడు వాక్కు చెప్పఁదగినదని ఆరంభించుచున్నాఁడు. ప్రాణులచేత వర్ణస్వరూపమునై తాలువు మొదలైన స్థానములచే ప్రకటింపఁజేయఁదగిన ధ్వనియును భేర్యాది ధ్వనియును మేఘాది నిమిత్తకమగుధ్వనియును ఇదియంతయు ఆ వాక్కుయొక్క స్వరూపమే. ఈ వాక్కు వస్తువును అదియే అంతముగా కలిగినవస్తు నిర్ణయమననుసరించి పొందుచున్నది. ఈ వాక్కు స్వకీయముగా వస్తువువలెనేప్రకాశింపఁదగినదికాదు. అయినను ప్రకాశస్వరూపమగుటవలనప్రదీపాదికమువలెనే వస్తువును ప్రకాశింపఁజేయుచున్నది. వాక్కు,ప్రదీపాది ప్రకాశము వేఱొకప్రకాశముచేతప్రకాశింపఁజేయనియట్లు, తాను స్వయంప్రకాశమైనది. ఇట్లు వాక్స్వరూపమును చెప్పియిప్పుడుప్రాణము చెప్పఁబడుచున్నది. ప్రాణము, ముఖనాసికములద్వారా సంచరించుచు హృదయపర్యంతము ప్రవర్తించుచున్నది. ఇది ఊర్ధ్వగమనమువలనప్రాణమనియును,మూత్రపురీషాదికమును పోఁగొట్టుటవలనఅపానమును,ఇదినాభిపర్యంతముండిక్రిందసంచరించుఅధోగమనముచేయుటవలనఅపానమనియును,వ్యానము,సమస్తశరీరమునుపొందియుండునది. ఇదిప్రాణాపానములయొక్కసంధియైసామర్థ్యముగల కర్మకుకారణమైనది. ఉదానము,ఉత్కర్షములైనఊర్ధ్వలోక గమనాదులకు కారణమై ఆపాదతలమస్తక పర్యంతముండి ఊర్ధ్వమందుసంచరించుచున్నది. సమానము,ఉదరమునందుండు అన్నమును పచనముచేయుచు తినఁబడినఅన్నాదికమును త్రాగఁబడిన పానాదికమును సమానముగ పొందించుచున్నది. ఇట్లు ఈచెప్పఁబడిన ప్రాణాదివృత్తులయొక్క సామాన్యమైన దేహచేష్టాసంబంధమగు వృత్తి విశేషమే అనమనునది. ప్రాణాదివృత్తి సమూహమగు నీ సమస్తమును ప్రాణస్వరూపమే. ఇట్లు చెప్పఁబడిన మనోవాక్ప్రాణములే స్వరూపముగాఁగల దేహేంద్రియాది సముదాయమే స్వరూపముగాఁగలిగి అజ్ఞానులచేత ఆత్మస్వరూపముగా నభిమానింపఁబడిన యీపిండము సామాన్యముగా మనోవికారమును వాగ్వికారమును ప్రాణవికారమునై యున్నది.

ఉ॥ త్రయోలోకాఏతఏవవాగేవాయం లోకోమనోఽన్తరిక్షలోకః ప్రాణోఽసౌ
లోకః. ॥౪॥

ప॥ త్రయః - లోకాః - ఏతే - ఏవ - వాక్ - ఏవ - అయం - లోకః - మనః - అన్తరిక్షలోకః - ప్రాణః - అసౌ - లోకః.

ప్ర॥ త్రయః=మూడైన, లోకాః=భూరాదిలోకములు, ఏతఏవ=ఈవాఙ్మనోప్రాణము లే. అయం=ఈ, లోకః=భూలోకము, వాగేవ=వాక్కే, అన్తరిక్షలోకః=భువర్లోకము, మనః =మనస్సు. అసౌలోకః=ఈస్వర్లోకము, ప్రాణః=ప్రాణము.

తా॥ ప్రజాపతిసంబంధములైన వాగాద్యన్నములకు మూటికిని ఆధ్యాత్మికవిభూతి చూపించుటకుత్తరగ్రంథముపక్రమించుచున్నాఁడు. భూలోక భువర్లోక సువర్లోకములు మూడును వాక్కు మొదలైనవియే. అదెట్లనిన ఈభూలోకమే వాక్కు, భువర్లోకమే మనస్సు, సువర్లోకమే ప్రాణము.

ఉ॥ త్రయోవేదాఏతఏవ వాగేవర్గ్వేదో మనోయజుర్వేదః ప్రాణస్సామవేదః. ॥౫॥

ప॥ త్రయః - వేదాః - ఏతే - ఏవ - వాక్ - ఏవ - ఋగ్వేదః - మనః - యజుర్వేదః - ప్రాణః - సామవేదః.

ప్ర॥ త్రయః=మూడైన, వేదాః=వేదములు, (ఋగ్యజుస్సామములను మూడువేదములును). ఏతఏవ=ఈ వాఙ్మనోప్రాణములే, (వానిలో), వాగేవ=వాక్కే, ఋగ్వేదః=ఋగ్వేదము,మనః=మనస్సు,యజుర్వేదః=యజుర్వేదము.ప్రాణః=ప్రాణము,సామవేదః=సామవేదము.

తా॥ ఋగ్యజుస్సామవేదములు మూడును ఈవాఙ్మనోప్రాణములే. అందువాక్కే ఋగ్వేదము. మనస్సే యజుర్వేదము. ప్రాణమే సామవేదము.

ఉ॥ దేవాఃపితరోమనుష్యా ఏతఏవవాగేవదేవామనః పితరఃప్రాణోమనుష్యాః.॥౬॥

ప॥ దేవాః - పితరః - మనుష్యాః - ఏతే - ఏవ - వాక్ - ఏవ - దేవాః - మనః - పితరః - ప్రాణః - మనుష్యాః.

ప్ర॥ దేవాః=దేవతలును, పితరః=పితృదేవతలును, మనుష్యాః=మనుజులును, ఏతఏవ=వాఙ్మనోప్రాణములే, (వానిలో), వాగేవ=వాక్కే, దేవాః=దేవతలు, మనః=మనస్సే, పితరః =పితృదేవతలు, ప్రాణః=ప్రాణమే, మనుష్యాః=మనుష్యులు.

తా॥ అగ్నీంద్రాదిదేవతలును, యమాంగిరస్వాత్తాది పితృదేవతలును మనుజులును వాఙ్మనోప్రాణములే. అందువాక్కే దేవతలును, మనస్సే పితృదేవతలును. ప్రాణమేమనుష్యులును.

ఉ॥ పితామాతా ప్రజైతఏవమనఏవ పితా వాఙ్మాతాప్రాణఃప్రజా. ॥౭॥

ప॥ పితా- మాతా- ప్రజా- ఏతే- ఏవ- మనః- ఏవ- పితా- వాక్- మాతా- ప్రాణః-ప్రజా.

ప్ర॥ పితా=తండ్రియును, మాతా=తల్లియును, ప్రజా=సంతానమును, ఏతఏవ=ఈమనోవాక్ప్రాణములే. (వానిలో) మనఏవ=మనస్సే, పితా=తండ్రి, వాక్=వాక్కే, మాతా=తల్లి, ప్రాణః=ప్రాణమే, ప్రజా=సంతానము.

తా॥ తండ్రియును తల్లియును సంతానమును ఈ మనోవాక్ప్రాణములే. అందుమనస్సే తండ్రియును, వాక్కే తల్లియును, ప్రాణమే సంతానమును.

ఉ॥ విజ్ఞాతం విజిజ్ఞాస్యమవిజ్ఞాతమేతఏవ యత్కించవిజ్ఞాతం వాచస్తద్రూపంవాగ్ఘి విజ్ఞాతావాగేనంతద్భూత్వాఽవతి. ॥ యత్కించవిజిజ్ఞాస్యం మనసస్తద్రూపంమనోహివిజిజ్ఞాస్యం మనఏనంతద్భూత్వాఽవతి. ॥ యత్కించావిజ్ఞాతంప్రాణస్యతద్రూపం ప్రాణోహ్యవిజ్ఞాతః ప్రాణఏనంతద్భూత్వాఽవతి. ॥౧౦॥

తా॥ ఇట్లు వాగ్విభూతిని చెప్పినతరువాత మనోవిభూతిని చెప్పుచున్నాఁడు. ఆ ప్రజాపతి సంబంధమగు అన్నముగాఁజెప్పఁబడిన మనస్సునకు కార్యభూతమైన యింద్రియాధారమగుశరీరము ద్యులోకము. ప్రకాశస్వరూపమైన ఆధేయమగు కరణము సూర్యుఁడు. ఇట్లు కార్యకరణాత్మకమైన ద్యులోకాదిత్య స్వరూపమునందు అధ్యాత్మముగాను అధిభూతముగానుండెడి మనస్సు ఎంతపరిమాణముగలదియో, ప్రకాశరూపమైన కరణమగు మనస్సునకు ఆధారముగానుండెడి ద్యులోకమును అంతే పరిమాణముగలది యగుచున్నది. ప్రకాశస్వరూపమును ఆధేయస్వరూపమును కరణమునగు సూర్యుఁడును అంతే పరిమాణముగలవాఁడగుచున్నాఁడు.ఇట్లు వాఙ్మనస్సులైన ఆధిదైవికములగు తల్లిదండ్రులిద్దరిలో తండ్రియగు సూర్యుఁడును తల్లియగు అగ్నియును రెండును సంగమమునుపొందెను. ఈప్రకారము తల్లిదండ్రులగు అగ్న్యాదిత్యులసంగమమువలన చలనాత్మకమైన కర్మకోశము వాయువు పుట్టెను. ఇట్లు పుట్టినవాయువే పరమేశ్వరుఁడు.ఆపరమేశ్వరుడు తనకు సమానుఁడు లేకపోవుటవలన శత్రువులేనివాఁడాయెను. లోకమునందు శత్రువనఁగా సెవడనిన తనకు ప్రతిపక్షిగాపొందిన రెండవవాఁడె శత్రువు. ఇట్టి శత్రువులేనివాయువును తెలిసికొనువానికి శత్రువే కలుగఁడు.

మ॥ అథైతస్య ప్రాణస్యాపశ్శరీరం జ్యోతీరూపమసౌచన్ద్రస్తద్యావానేవ ప్రాణస్తావత్యఆపస్తావానసౌచన్ద్రస్త ఏతేసర్వఏవసమాస్సర్వేఽనన్తాః సయోహైతానన్తవత ఉపాస్తేఽన్తవన్తగ్ం సలోకంజయత్యథయోహైతాననన్తానుపాస్తేఽనన్తగ్ం సలోకంజయతి. ॥౧౩॥

ప॥ అథ - ఏతస్య - ప్రాణస్య - ఆపః - శరీరం - జ్యోతిరూపం - అసౌ - చన్ద్రః - తత్ - యావాన్ - ఏవ - ప్రాణః - తావత్యః - ఆపః - తావాన్ - అసౌ - చన్ద్రః - తే - ఏతే - సర్వే - ఏవ - సమాః - సర్వే - అనన్తాః - సః - యః - హ - ఏతాన్ - అన్తవతః - ఉపాస్తే - అన్తవన్తం - సః - లోకం - జయతి - అథ - యః - హ - ఏతాన్ - అనన్తాన్ - ఉపాస్తే - అనన్తం - సః - లోకం - జయతి.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (అధిదైవికములగు వాఙ్మనస్సులయొక్క విభూతి నిర్దేశానంతరము), ఏతస్య=ఈ, ప్రాణస్య=ప్రాణమునకు, (ప్రకృతమగు ప్రజాపతి సంబంధాన్నమైన ప్రాణమునకు), ఆపః=ఉదకములు, శరీరం=దేహము. జ్యోతీరూపం=ప్రకాశరూపమైనకరణము, అసౌ=ఈ, చన్ద్రః=చంద్రుఁడు. తత్=దానియందు, (ఆధారాధేయములగు జలచంద్రస్వరూపమైనదానియందు),ప్రాణః=ప్రాణము, యావానేవ=ఎంతపరిమితిగలది, (భవతి=అగుచున్నదో), ఆపః=ఉదకములు, తావత్యః=అంతేపరిమితిగలవి, (భవంతి=అగుచున్నవి). (అధ్యాత్మాదిభేదములయందు ప్రాణము ఎంతపరిమాణముగలదియగునో ఆధారములగు ఉదకములును అంతే పరిమాణముగలవియగుచున్నవి). అసౌ=ఈ. చన్ద్రః=చంద్రుఁడు, తావానేవ=అంతేపరిమాణముగలవాఁడు,(భవతి=అగుచున్నాఁడు). (ఆధేయస్వరూపుఁడైనచంద్రుఁడుఆయుదకములయందనుసరించి ప్రవేశించి యంతేపరిమితిగలవాఁడునుఇంద్రియస్వరూపుఁడునైఅధ్యాత్మాధిభూతములయందంతటనువ్యాపనముగలవాఁడగుచున్నాఁడు). తే=ఆ,ఏతే=ఈవాఙ్మనఃప్రాణములు, సర్వఏవ=అన్నియును, సమాః=సమానములైనవియును, (తుల్యమైనవ్యాప్తిగలవియును) సర్వే=అన్నియును, అనన్తాః=అంతములేనివియును, (భవన్తి=అగుచున్నవి). ఏతాన్=వీనిని, యోహ=ఎ

వఁడైతే, అన్తవతః=పరిమితగలవానినిగా, ఉపాస్తే=ఉపాసనచేయుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, అన్తవన్తం=అంతముగల, లోకం=లోకమును, జయతి=జయించుచున్నాఁడు. (భిన్నుఁడయ్యేపుట్టుచున్నాఁడు). అథ=తిరిగి, యోహ=ఎవఁడైతే, ఏతాన్=వీనిని, అనన్తాన్=పరిమితిలేనివానినిగా, ఉపాస్తే=ఉపాసనచేయుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, అనన్తం=పరిమితిలేని, లోకం=లోకమును, జయతి = జయించుచున్నాఁడు. (అపరిచ్ఛిన్నమగు ఆత్మస్వరూపుఁడేయగుచున్నాఁడు).

తా॥ ఇట్లువాఙ్మనస్సులయొక్క విభూతిని చెప్పినతరువాత ప్రాణవిభూతిని చెప్పుచున్నాఁడు. ప్రజాపతి సంబంధమైనఅన్నముగా చెప్పఁబడిన ప్రాణమునకు కార్యభూతమైన యింద్రియాధారమగు శరీరోదకములు. ప్రకాశస్వరూపమైన ఆధేయమగుకరణము చంద్రుఁడు. ఇట్లాధారాధేయాత్మకమైన జలచంద్రస్వరూపమునందు ప్రజాపత్యన్నరూపమైన ప్రాణమెంతపరిమితిగలదియగునో కరణాధారములగు నుదకములును అంతేపరిమితిగలవియగుచున్నవి. ఆయుదకములయందనుసరించి ప్రవేశించియున్న ఆధేయమగుఇంద్రియస్వరూపమైన చంద్రుఁడును అంతేపరిమితిగలవాఁడగుచున్నాఁడు. ఆప్రసిద్ధములగుప్రజాపత్యన్నములైన యీవాఙ్మనః ప్రాణములన్నియును సమానమైనవ్యాప్తిగలవియును అంతములేనివియునగుచున్నవి. వీనిని అంతముగలవానినిగా ఉపాసనచేయువాఁడు అంతముగల లోకమునే జయించుచుభిన్నుఁడై పుట్టుచున్నాఁడు. తిరిగి ఈ వాఙ్మనః ప్రాణములనే అంతములేనివానినిగా ఉపాసించెడివాఁడు అనంతలోకమగు ఆత్మస్వరూపుఁడగుచున్నాఁడు.

ఉ॥ సఏషసంవత్సరః ప్రజాపతిః షోడశకలస్తస్యరాత్రయ ఏవపఞ్చదశకలాధ్రువై
వాస్యషోడశీకలాసరాత్రిభిరేవాపూర్యతే ఽపచక్షీయతే సోఽమావా
స్యాగ్ం రాత్రిమేతయాషోడశ్యా కలయాసర్వమిదంప్రాణభృదను ప్రవిశ్యత
తఃప్రాతర్జాయతే తస్మాదేతాగ్ం రాత్రింప్రాణభృతః ప్రాణంనవిచ్ఛిన్ద్యా
దపికృకలాసస్యైతస్యాఏవ దేవతాయాఅపచిత్యై. ॥౧౪॥

ప॥ సః - ఏషః - సంవత్సరః - ప్రజాపతిః - షోడశకలః - తస్య - రాత్రయః - ఏవ - పఞ్చదశ - కలాః - ధ్రువా - ఏవ - అస్య - షోడశీ - కలా - సః - రాత్రిభిః - ఏవ - అవపూర్యతే - అప - చ - క్షీయతే - సః - అమావాస్యాం - రాత్రిం - ఏతయా - షోడశ్యా - కలయా - సర్వం - ఇదం - ప్రాణభృత్ - అనుప్రవిశ్య - తతః - ప్రాతః - జాయతే - తస్మాత్ - ఏతాం - రాత్రిం - ప్రాణభృతః - ప్రాణం - న - విచ్ఛిన్ద్యాత్ - అపి - కృకలాసస్య - ఏతస్యాః - ఏవ - దేవతాయాః - అపచిత్యై.

ప్ర॥ షోడశకలః=పదియాఱుకళలుగల, సః=ఆ, ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, ఏషః=ఈ, సంవత్సరః=సంవత్సరస్వరూపుఁడు. (కాలస్వరూపుఁడు). తస్య=ఆప్రజాపతికి, రాత్రయఏవ=అహోరాత్రులే, (తిథులే), పఞ్చదశ=పదునైదు, కలాః=కలలు. అస్య=ఈప్రజాపతియొక్క, షోడశీ=పదియాఱవదియగు, కలా=కల, ధ్రువైవ=నిత్యమయ్యేనిలిచియున్నది. సః=ఆప్రజాపతి, రాత్రిభిరేవ=తిథులచేతనే, అవపూర్యతే=నిండింపఁబడుచున్నాఁడు. అపక్షీయతేచ=తగ్గిపోవుచున్నాఁడు. సః=ఆప్రజాపతి, అమావాస్యాం=అమావాస్యయను, రాత్రిం=తిథియందు, ఏతయా=ఈ, షోడశ్యా=పదియాఱవదియగు, కలయా=కలచేతను, ఇదం=ఈ, సర్వం=సమస్తమైన, ప్రాణభృత్=ప్రాణసముదాయమును, అనుప్రవిశ్య=అనుసరించిప్రవేశించి, తతః=అ

నంతరము, ప్రాతః=ఉదయకాలమునందు, జాయతే=పుట్టుచున్నాఁడు, (ఆ ప్రజాపతి అమావాస్యయందుండెడి నిత్యమగు పదియాఱవకలతో ఈ ప్రాణసముదాయమునంతయు వ్యాపించి అమావాస్యరాత్రియందుండి మరుదినము రెండవదియగు కలతోఁగూడుకొనిపుట్టుచున్నాఁడు). తస్మాత్=ఆకారణమువలన, ఏతాంరాత్రిం=ఈఆమావాస్యతిధియందు, ప్రాణభృతః=ప్రాణమునుధరించియున్న, కృకలాసస్యాపి=పాపాత్మునియొక్కయును, ప్రాణం=జీవమును, నవిచ్ఛిన్ద్యాత్=హింసింపఁగూడదు. (ఇట్లు హింసింపకుండుట ఎందుకొఱకనిన), ఏతస్యాః=ఈ, దేవతాయాఏవ=సోమ దేవతయొక్కయే, అపచిత్యై=పూజకొఱకు.

తా॥ పూర్వము ప్రజాపతి, పాఙ్క్తస్వరూపమగు కర్మచేత ఏడువిధములైన యన్నములను సృజించి వానిలో మూఁడువిధములైన వాఙ్మనోప్రాణములను అన్నములను తనకొఱకు చేసికొనెనని చెప్పఁబడినది. వానిలో ఈ వాఙ్మనోప్రాణములు మూఁడును పాఙ్క్తస్వరూపమైన కర్మయొక్కఫలమెట్లగునని శంకింపఁగా చెప్పఁబడుచున్నది. పృధివ్యగ్నులె మాతృస్వరూపము, దివాదిత్యులే పితృస్వరూపము. ఈ రెంటియొక్క మధ్యమందలి ప్రాణవాయువు, సంతానస్వరూపమని యింతకుపూర్వము చెప్పఁబడియున్నది. ఇట్లు అయిదువిధములైన మాతాపితృ పుత్రవిత్తకర్మములలో ఈ చెప్పఁబడిన మాతాపితృ పుత్రులు ముగ్గురుపోఁగా శేషించిన విత్తకర్మములేవియనిన వానిని ఇక్కడ వివరించి చూపుటకు ఈగ్రంధముపక్రమింపఁబడినది. ఎట్లనిన, షోడశకలలే అవయవములుగా కలిగి ఈ త్రివిధరూపములైన వాఙ్మనోప్రాణములను అన్నములే స్వరూపముగాఁగల ఆ ప్రజాపతి, ఈసంవత్సరస్వరూపుఁడు. (కాలస్వరూపుఁడు) ఇట్లు కాలస్వరూపుఁడైన ఆ ప్రజాపతికి ప్రతిపదాది పదునైదు తిథులును పదునైదుకలలు. అమావాస్యయందు శేషించియుండెడి యొకకలయె శాశ్వతమైనది. ఇట్లు శాశ్వతమై శేషించియుండెడి పదియాఱవదియగు కలచేత (ఆ ప్రజాపతి ఈ సమస్తమైన ప్రాణిసముదాయము ననుసరించి ప్రవేశించి యుదకమును పానము చేయుచు ఓషధులను భక్షించుచు ఇట్లుసమస్తమును వ్యాపించి యమావాస్యతిథియందుండి యనంతరము మరునాడు ప్రాతఃకాలమున రెండవదియగుకలతోఁగూడుకొనినవాఁడై పుట్టుచున్నాఁడు. ఇట్లుప్రజాపతి శుక్లపక్షమునందు ప్రతిదినమునను ఒక్కొక కలతో వృద్ధిపొందినవాఁడై పౌర్ణమాస్యయందు షోడశకలా పరిపూర్ణుఁడగుచున్నాఁడు. తిరిగి కృష్ణపక్షమునందు ప్రతిదినమునను ఒక్కొక కలతో క్షీణించినవాఁడైయమావాస్యతిథియందు శాశ్వతమైన ఏకకలతో శేషించినవాఁడైయున్నాఁడు. ఇట్లుప్రజాపతి శుక్లకృష్ణపక్షములయందలి పదునైదేసి తిథులనెడి కలలతో విత్తమువలెనే వృద్ధి క్షయరూపమైన ధర్మముకలవాఁడగుటవలన చంద్రమస్సంబంధములైన తిథులనెడి కలలే విత్తముగాను, కాలావయవములగుఆకలలయొక్క జగత్పరిణామహేతుత్వమే కర్మముగాను, చెప్పఁబడుచున్నది. ఈప్రకారముగా ఈ ప్రజాపతి, నాకు జాయకలుగునుగాక సంతానముకలుగునుగాకధనముకలుగునుగాక కర్మచేయుదునుగాక యనెడి కోరికలకు అనురూపముగా పాఙ్క్తకర్మయొక్కఫలస్వరూపుఁడైయుండెను. ఏకారణమువలనప్రజాపతిస్వరూపుఁడైన చంద్రుఁడు ఈ అమావాస్యతిథియందు శాశ్వతమైన కలతో ప్రాణిసమూహమును అనుసరించి ప్రవేశించియున్నాఁడో, ఆకారణమునుండియే ఈ అమావాస్యతిథియందు జీవులు పాపాత్ముని ప్రాణమునుగూడ హింసింపఁగూడదు అనిచెప్పఁబడుచున్నది. లోకమునందు ప్రాణిహింసయే చేయఁగూడదని సాధారణముగా చెప్పియుండఁగా ఈ యమావాస్యయందు మిక్కిలిజీవహింసయె కూడదని నిషేధించుట, ప్రజాపతిస్వరూపమగు, ఈ చంద్రదేవతయొక్క పూజకొఱకని యెఱుంగఁదగినది.

ఉ॥ యోవై ససంవత్సరః ప్రజాపతిఃషోడశకలో౽యమేవసయో౽యమేవంవిత్పురు
షస్తస్యవిత్తమేవపఞ్చదశకలా ఆత్మైవాస్యషోడశీకలాస విత్తేనైవాచపూర్య
తే౽పచక్షీయతే తదేతన్నభ్యంయదయమాత్మాప్రధిర్విత్తం తస్మాద్యద్యపి
సర్వజ్యానింజీయత ఆత్మనాచేజ్జీవతి ప్రధినాగాదిత్యేవాహుః. ॥౧౫॥

ప॥ యః - వై - సః - సంవత్సరః - ప్రజాపతిః - షోడశకలః - అయం - ఏవ - సః - యః - అయం - ఏవం - విత్ - పురుషః - తస్య - విత్తం - ఏవ - పఞ్చదశకలాః - ఆత్మా - ఏవ - అస్య - షోడశీ - కలా - సః - విత్తేన - ఏవ - ఆ - చ - పూర్యతే - అప - చ - క్షీయతే - తత్ - ఏతత్ - నభ్యం - యత్ - అయం - ఆత్మా - ప్రధిః - విత్తం - తస్మాత్ - యది - అపి - సర్వజ్యానిం - జీయత్ - ఆత్మనా - చేత్ - జీవతి - ప్రధినా - అగాత్ - ఇతి - ఏవ - ఆహుః.

ప్ర॥ షోడశకలః=పదియాఱుకలలుగలవాఁడును, సంవత్సరః=సంవత్సరస్వరూపుఁడునగు, ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి, యోవై=ఎవఁడో, సః=ఆ ప్రజాపతి,అయమేవ=వీడే, (వీడేవడనగా), ఏవంవిత్=ఈపూర్వోక్తప్రకారము తెలిసికొనిన, పురుషః=పురుషుఁడు, యః=ఎవఁడో, సః=వాడే, అయం=ఈ ప్రజాపతి, తస్య=ఆప్రజాపతికి, విత్తమేవ=ధనమే, (గోవులు మొదలైనధనమే) పఞ్చదశకలాః=పదునైదుకలలు, అస్య=ఈప్రజాపతికి, ఆత్మైవ=ఆత్మస్వరూపమే, షోడశీకలా=పదియాఱవకల, సః=ఆప్రజాపతి, విత్తేనైవ=ధనముచేతనే, ఆపూర్యతేచ=మిక్కిలిపరిపూర్ణుఁడగుచున్నాఁడు. అపక్షీయతేచ=క్షీణించుచున్నాఁడు. తదేతత్=ఆఇది, నభ్యం=నాభిస్థానార్హమైనది. (అదియేదియనిన), అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, (పిణ్డము), యత్=ఏదియో, (తత్=అది), ప్రధిః=బండిపట్టావంటిదియగు విత్తము. (బండిచక్రమునకు ఆకులు పట్టా మొదలైనవివలెనే ఈదేహము వెలుపలనుండెడి పరివారస్థానీయమగు విత్తమువంటిదిగానున్నది). తస్మాత్=ఆకారణమువలన, సర్వజ్యానిం=సమస్తనాశమును, జీయతే యద్యపి=పొందినను, (సమస్తధనముయొక్క హానిని పొందినను), ఆత్మనా=ఆత్మస్వరూపముతో, (చక్రమువంటిదియగు ఆత్మస్వరూపముతో), జీవతిచేత్=జీవించియుండెనేని, ప్రధినా=బండిపట్టామొదలైనదానివంటిదియగు విత్తముతో, (అయం=వీడు), అగాదిత్యేవ=(క్షీణించుటను)పొందినవాడేయని, (వెలుపలనుండెడిపరివారముతో క్షీణించినవాఁడని), ఆహుః=చెప్పెదరు.

తా॥ పూర్వము అధిదైవికమగు త్రివిధరూపమైన వాఙ్మనోప్రాణములనెడి యన్నమే స్వరూపముగాఁగల ప్రజాపతియొక్క ధ్యానము చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు ఆప్రజాపతిస్వరూపమే నేనైతినని స్వస్వరూపగ్రహణముతో ధ్యానింపఁదగినదియని చెప్పుచున్నాఁడు. ఇంతకుపూర్వము పరోక్షముగా చెప్పఁబడినవాడును పదియాఱుకలలుగలవాఁడును కాలస్వరూపుఁడునగు ప్రజాపతి మిక్కిలి పరోక్షమైనవాడుగా తలంపఁదగినవాడు కాడు. ఎట్లనఁగా, ఆప్రజాపతి, పూర్వము చెప్పినప్రకారము త్రివిధరూపమైన వాఙ్మనోప్రాణములను అన్నమే స్వరూపముగాఁగల ప్రజాపతిని ఆత్మస్వరూపమైనవానినిగా తెలిసికొనిన ఈప్రత్యక్షమగు పురుషుడైయున్నాఁడు. కనుక ఇట్లు తెలిసికొని ప్రత్యక్షముగానుండెడి కరచరణాద్యవయవవిశిష్టుడగు పురుషుని ప్రజాపతినిగా తెలిసికొనవలయును. ఏసామ్యముచేత ఈపురుషుని ఆప్రజాపతినిగా తెలిసికొనవలయుననినఁ జె

ప్పఁబడుచున్నది. అనగా ఇట్లు ప్రజాపతిస్వరూపమును తెలిసికొనిన ఆపురుషునికి గోవులు మొదలైనధనమే వృద్ధిక్షయరూపమగుటవలన ప్రజాపతియొక్క పదునైదుకలలుగాను, ఈ తెలిసికొనిన పురుషునియొక్క పిణ్డమే (దేహమే) ప్రజాపతియొక్క పదియాఱవదియగు శాశ్వతమైన కలగాను చెప్పఁబడియున్నది. ఈ పురుషుడును ప్రజాపతి, గోవులు మొదలైన విత్తముచేతనే పదునైదుతిథులనెడి కలలచేత చంద్రునివలెనే వృద్ధిక్షయములను పొందుచున్నాఁడు. ఇది లోకప్రసిద్ధమైయున్నది. ఆత్మస్వరూపమే శాశ్వతమైనకలగా చెప్పఁబడినది. దానినే రథముయొక్క చక్రదృష్టాంతముతో స్పష్టముగా తెలియఁజేయుచున్నాఁడు. ఎట్లనగా, ఈయాత్మస్వరూపమేదియో అది(దేహము)బండిచక్రమునకు ఆకులు పట్టా మొదలైనవానివలెనే వెలుపలనుండెడి పరివారస్థానీయమగు విత్తమువంటిదిగానున్నది. కనుక పురుషుడు బాహ్యమునందలి దేహమను విత్తమునందు బడలికను పొందినవాడైనను చక్రమువంటిదియగు ఆత్మస్వరూపముతో జీవించియుండినయెడల, బండిపట్టా మొదలైనవానివంటిదియగు బాహ్యమునందలి దేహమనువిత్తముతో క్షీణమునుపొందినను బండిచక్రము వెలుపలనుండెడి ఆకులు పట్టా మొదలైనవానితోఁగూడుకొని వృద్ధిపొందినట్లు ఈపురుషుడును వెలుపలనుండెడి బండిచక్రముయొక్క ఆకులు పట్టా మొదలైనవానివంటిదియగు శరీరమను విత్తములోఁగూడుకొని వృద్ధిపొందుచున్నాఁడని యభిప్రాయము.

ఉ॥ అథత్రయోవావలోకామనుష్యలోకఃపితృలోకోదేవలోకఇతిసోఽయంమనుష్య
లోకఃపుత్రేణైవజయ్యోనాన్యేనకర్మణాకర్మణాపితృలోకోవిద్యయాదేవలో
కోదేవలోకోవైలోకానాగ్ శ్రేష్ఠస్తస్మాద్విద్యాంప్రశగ్ంసన్తి. ॥౧౬॥

ప॥ అథ- త్రయః- వావ- లోకాః- మనుష్యలోకః- పితృలోకః- దేవలోకః- ఇతి- సః- అయం- మనుష్యలోకః- పుత్రేణ- ఏవ- జయ్యః- న- అన్యేన- కర్మణా - కర్మణా- పితృలోకః- విద్యయా- దేవలోకః- దేవలోకః- వై- లోకానాం- శ్రేష్ఠః- తస్మాత్- విద్యాం- ప్రశంసన్తి.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, లోకాః=లోకములు, మనుష్యలోకః=మనుష్యలోకము, పితృలోకః=పితృలోకము, దేవలోకః=దేవలోకము, ఇతి=అని, త్రయోవావ=మూడే, (స్థితాః=ఉన్నవి. తేషాం=ఆలోకములలో), సః=ఆప్రసిద్ధమగు, అయం=ఈ, మనుష్యలోకః=మనుష్యలోకము, పుత్రేణైవ=పుత్రునిచేతనే, జయ్యః=జయింపఁదగినది. అన్యేన=ఇతరమగు, కర్మణా=కర్మచేతను, (విద్యయావా=విద్యచేతను), న=జయింపఁదగినదికాదు. కర్మణా=అగ్నిహోత్రాదిలక్షణమగు కేవలకర్మచేత, పితృలోకః=పితృలోకము, (జేతవ్యః=జయింపఁదగినది. ఇతరమగుపుత్రునిచేతను విద్యచేతను జయింపఁదగినదికాదు). దేవలోకః=దేవలోకము, విద్యయా=అపరవిద్యచేతను, ఋగ్యజుస్సామాథర్వణములును శిక్షాదిషడంగములును, ఇవియన్నియుచేరి అపరవిద్యయనఁబడును. దీనిని ముణ్డకోపనిషత్తు ప్రథమఖణ్డము ౫ వ మంత్రమునందు చూచుకొనవలయును). (జేతవ్యః=జయింపఁదగినది.అన్యమగుపుత్రునిచేతను కర్మచేతను జయింపఁదగినదికాదు). దేవలోకోవై=దేవలోకమే, లోకానాం=లోకములలో, శ్రేష్ఠః=ప్రశస్తమైనది. తస్మాత్=ఆదేవలోకసాధనమగుటవలన, విద్యాం=విద్యను, ప్రశంసన్తి=శ్లాఘించుచున్నారు.

ప్ర॥ అతః=అందువలన, అథ=అనంతరము, సమ్ప్రత్తిః=సంప్రదానమనుకర్మ, (కర్తవ్యం=చేయఁదగినది). (సంప్రదానమనఁగా ముందు చెప్పఁబోయెడి కర్మకుపేరు. ఇది, సః=ఆతండ్రి), యదా=ఎప్పుడు, ప్రైష్యన్=మరణమునుపొందుచు, (అరిష్టాదిదర్శనముచేత నేను మరణమును పొందగలనని), మన్యతే=తలంచుచున్నాఁడో, అథ=అప్పుడు, పుత్రం=కుమారుని, ఆహూయ=పిలిచి), త్వం=నీవు, బ్రహ్మ=బ్రహ్మవు, త్వం=నీవు, యజ్ఞః=యజ్ఞస్వరూపుఁడవు, త్వం=నీవు, లోకః=లోకస్వరూపుఁడవు, ఇతి=అని, ఆహ=పలికెను. సః పుత్రః=ఆకుమారుఁడు, (ఏవముక్తః=ఇట్లుచెప్పఁబడినవాఁడై), అహం=నేను, బ్రహ్మ=బ్రహ్మను, అహం=నేను, యజ్ఞః=యజ్ఞస్వరూపుఁడను, అహం=నేను, లోకః=లోకస్వరూపుడను, ఇతి=అని, ప్రత్యాహ=తిరిగిపలికెను. (ఈవాక్యత్రయముయొక్క అర్థము తిరోహితమైనదని తలంచుచు శ్రుతివ్యాఖ్యానముకొఱకు ప్రవర్తించుచున్నది). యద్వైకించ=ఏదైనను, అనూక్తం=చెప్పఁబడలేదో, (నాచేత అధ్యయనముచేయఁబడినదిగాని అధ్యయనముచేయఁబడనిదిగాని ఏదైనను చెప్పఁబడక మిగిలియున్నదో), తస్యసర్వస్య=ఆసమస్తమునకు, బ్రహ్మేతి=బ్రహ్మయను ఈ పదమునందు, ఏకతా=ఏకత్వము,(భవతి=అగుచున్నది). (ఇంతవఱకున్నునాకు చేయఁదగియున్న అధ్యయనవ్యాపారము ఇఁకమీఁదట నీవే కర్తగాఁగలదియగునుగాకయని భావము. అప్రకారముగానే),యేవై కేచ=ఏవైనను, యజ్ఞాః=యజ్ఞములు, (మయా=నాచేతను, అనుష్ఠితాశ్చ=చేయఁబడినవియును, అననుష్ఠితాశ్చ=చేయబడనివియునై, స్థితాః=ఉన్నవో), తేషాంసర్వేషాం=వానికన్నిటికిని, యజ్ఞ ఇతి=యజ్ఞమను ఈపదమునందు, ఏకతా=ఏకత్వము, (భవతి=అగుచున్నది). (ఇదివఱకు నేను కర్తగా కలిగిన యజ్ఞములన్నియును ఇఁకమీఁదట నీవేకర్తగాకలవియగునుగాక యనియర్థము).యేవై కేచ=ఏవైనను, లోకాః=లోకములు, (మయా=నాచేతను, జితాశ్చ=జయింపఁబడినవియును, అజితాశ్చ=జయింపఁబడనివియునై, స్థితాః=ఉన్నవో), తేషాంసర్వేషాం=వానికన్నిటికిని, లోక ఇతి=లోకమను ఈ పదమునందు, ఏకతా=ఏకత్వము, (భవతి=అగుచున్నది). (ఇదివఱకు నాచేతఁజయింపఁదగిన లోకములన్నియును ఇకమీఁదట నీచేతజయింపఁదగినవియనియర్థము). ఇదంసర్వం=ఈసమస్తమును, ఏతావద్వై=ఇంతేపరిమాణముగలది. (ఈసర్వము గృహస్థులచేత చేయఁదగినది). ఏతత్=ఈ, సర్వం=సమస్తమును, (సః=ఆపుత్రుఁడు, ఆత్మని=తనయందు), సన్నయం=ఉంచుకొని, మా=నన్ను, ఇతః=ఈలోకమునుండి, అభునజత్=పరిపాలించఁగలడు, ఇతి=అని, (పితా=తండ్రి, ఆహ=పలికెను). (ఇంతకుపూర్వము అధ్యయనముచేయఁదగిన వేదములకొఱకును,చేయఁదగిన యజ్ఞములకొఱకును, జయించఁదగిన మనుష్యాదిలోకములకొఱకును, నాచేతనుచేయఁదగిన క్రతువునుండి నేను ముక్తుఁడనైతిని. ఇకమీఁదట ఈ నాభారమునంతయు ఆపుత్రుఁడే తనయందుంచుకొని నన్ను ఈ లోకమునుండి పరిపాలించఁగలఁడని పలుకుచుండెడి తండ్రియొక్క యభిప్రాయమును తలంచుచు శ్రుతి ఇట్లుపలికెను). తస్మాత్=ఆకారణమునుండి, (బ్రాహ్మణాః=బ్రహ్మవేత్తలు), అనుశిష్టం=అనుసరించి శిక్షింపఁబడిన, పుత్రం=కుమారుని, లోక్యం=శ్లాఘింపఁదగినవానినిగా, ఆహుః=చెప్పిరి. తస్మాత్=ఆకారణమునుండియే, ఏనం=ఈకుమారునిగూర్చి,(పితరః=తండ్రులు), అనుశాసతి=ఆజ్ఞాపించుచున్నారు. ఏవంవిత్=ఇట్లు తెలిసియున్న; సః=ఆతండ్రి, యదా=ఎప్పుడు, అస్మాల్లోకాత్=ఈలోకమునుండి,ప్రైతి=మరణమునుపొందుచున్నాఁడో, అథ=అప్పుడు, ఏభిః=ఈ, ప్రాణైరేవ=ప్రాణములతో, (ఈప్రకృత

ములైనవాఙ్మనఃప్రాణములతో), సహ=కూడ, పుత్రం=కుమారుని, ఆవిశతి=పొందుచున్నాఁడు. సఃపుత్రో యది=వాఁడుపుత్రుఁడాయెనేని,అనేన=ఈతండ్రిచేతను, (కదాచిత్=ఒకానొకప్పుడు, కర్తవ్యం=చేయఁదగినది), కించిత్=కొంచెమైనను, అక్ష్ణయా=కోణచ్ఛిద్రము వలన, (ఏదోయొకవైపునకలిగిన లోపమువలన), అకృతం=చేయఁబడనిది, భవతి=అగునో, తస్మాత్=ఆ, సర్వస్మాత్=సమస్తమునుండి, ఏనం=ఈతండ్రిని, ముఞ్చతి=విడిపించుచున్నాఁడు. తస్మాత్=ఆకారణమునుండి, పుత్రో నామ=పుత్రుఁడని ప్రసిద్ధుఁడు, (భవేత్=అగును). సః=ఆతండ్రి, పుత్రేణైవ=ఇటువంటి పుత్రునిచేతనే, అస్మిల్లోకే=ఈలోకమునందు,ప్రతితిష్ఠతి=ఉంచున్నాఁడు. (ఇట్లు తండ్రి పుత్రునిచేత ఈ మనుష్యలోకమును జయించుచున్నాఁడు). అథ=అనంతరము, (సమ్ప్రదానకర్మానంతరమునందు), దైవాః=హిరణ్యగర్భసంబంధములగు, ఏతే=ఈవాక్కు మొదలైన, ప్రాణాః=ప్రాణములు, అమృతాః=మరణములేనివై, ఏనం=వీనిని, (ఈపూర్వోక్తప్రకారము సంప్రదానకర్మచేసినవానిని), ఆవిశన్తి=పొందుచున్నవి.

తా॥ ఇట్లు పుత్రకర్మ,అపరవిద్యలను పేరుగల మూడుసాధనములను సాధింపఁదగిన మనుష్యాదిలోకత్రయముయొక్క ఫలభేదముచేత వినియోగింపఁబడినది. ఈ సాధనములలో భార్య, పుత్రకర్మలే ప్రయోజనములుగా కలదగుటవలన వేరొకసాధనముగా చెప్పఁబడలేదు. విత్తమును ఆదేప్రకారము కర్మకు సాధనమగుటవలన వేఱొకసాధనముగా చెప్పఁబడినదికాదు. అపరవిద్యాకర్మలు, క్రియాస్వరూపములగుటవలన, దేవలోక పితృలోకములయొక్క జయమునకు కారణములగుట, స్వాత్మయొక్క ప్రతిలాభముచేతనేయగుచున్నదని ప్రసిద్ధమైనది. పుత్రుఁడు క్రియాస్వరూపుఁడుకాకపోవుటవలన ఏవిధముగా మనుష్యలోకజయమునకు కారణమగునో తెలియఁబడలేదు. కనుక విద్యాకర్మలనువదలి ఆపుత్రవిషయకమగు మనుష్యలోకజయమును ఇక్కడ వివరించిచెప్పుట కారంభింపఁబడుచున్నది. తండ్రి పుత్రునియందు తనసంబంధమైన వ్యాపారమునుంచుటకు సమ్ప్రత్తియనిపేరు. ఆసమ్ప్రత్తియను కర్మను తండ్రి యెప్పుడుచేయవలయుననిన, తాను అరిష్టములగు స్వప్నాదిదర్శనములచేత మరణమును పొందుదునను నిశ్చయముకలిగినప్పుడు తండ్రి కుమారునిపిలిచి నీవు బ్రహ్మవు,యజ్ఞస్వరూపుఁడవు, లోకస్వరూపుఁడవు అని పలుకగా ఇట్లు చెప్పఁబడిన ఆ పుత్రుఁడు పూర్వమే అనుసరించి శిక్షింపఁబడినవాడగుటచేత నేను బ్రహ్మను నేను యజ్ఞస్వరూపుఁడను నేను లోకస్వరూపుఁడనని తిరిగిపలికెను. ఇట్లు తండ్రిచేత పలుకఁబడిన నీవు బ్రహ్మవు అనునది మొదలైన వాక్యత్రయముయొక్క అర్థము మరుగైయుండునని తలంచుచు శ్రుతియే ఆవాక్యత్రయముయొక్క అర్థమును వివరించిచెప్పుచున్నది. ఎట్లనిన, నీవు బ్రహ్మవుఅని పలికిన తండ్రియొక్క వాక్యమునకు ఇంతకుపూర్వము నాచేత అధ్యయనముచేయఁబడినదిగాని అధ్యయనము చేయఁబడనిదిగాని ఏదైనను లోపించియున్న సర్వమునకు నీవేకర్తవై పూర్తిచేయుమాయని భావము. నీవు యజ్ఞస్వరూపుడవని పలికినవాక్యమునకు ఇంతకుపూర్వము నాచేత చేయఁబడినవియును చేయఁబడనివియునగు యజ్ఞములేవియో వానికన్నిటికి ఇకమీదట నీవే కర్తవై పూర్తిచేయఁదగినదియనిభావము. నీవు లోకస్వరూపుడవని పలికినవాక్యమునకు ఇంతకుపూర్వము నాచేత పుత్రకర్మాపరవిద్యలను మూడుసాధనములచేతను జయింపఁబడినవియును జయింపఁబడనివియునగు ఆమనుష్య పితృదేవలోకములన్నియును ఇకమీదట నీచే జయింపఁదగినవియనిభావము. ఈప్రకారము గృహస్థునకు చేయఁదగినది. ఇట్లు తండ్రి ఈ పూర్వముచె

ప్పిన బ్రహ్మ, యజ్ఞ లోకములను మూటికొఱకు తనచేతఁజేయఁదగిన క్రతువువలన (సంకల్పమువలన) నేను ముక్తుఁడనైతినని ఇకమీఁదట ఈనాభారమునంతయు ఆపుత్రుఁడే తనయందుంచుకొని నన్ను ఈలోకమునుండి పరిపాలించునని పలుకుచున్న యభిప్రాయమునే శ్రుతి యిట్లు వివరించినది. కనుకనే బ్రహ్మవేత్తలు ఈప్రకారము తండ్రిచేతననుసరించి శిక్షితుఁడగు పుత్రుని కొనియాడతగినవానినిఁగా చెప్పిరి. ఆకారణమువల్లనే తండ్రులు మనపుత్రుఁడు శ్లాఘనీయుఁడు కావలయునని ఈపుత్రుని శిక్షితునిగాఁజేయుచున్నారు. ఇట్లు తెలిసిన ఆతండ్రి కుమారునియందుంచఁబడిన, క్రతుస్వరూపముగలవాఁడై ఈలోకమునుండి మరణమును పొందునప్పుడు దేహమనెడి భిన్నరూపమైన హేతువు పోవుటవలన తండ్రియొక్క వాఙ్మనఃప్రాణములు స్వకీయమైన పృథివ్యగ్న్యర్కాద్యాత్మకమగు అధిదైవికస్వరూపముతో సమస్తమును పొందుచున్నవి. ఆప్రాణములతోకూడ తండ్రియును అప్పుడు ఈ పుత్రుఁ పొందుచున్నాఁడు. కనుక అనుశిక్షితుడగు పుత్రుఁడుగల ఆతండ్రి పుత్రరూపముతో ఈలోకమునందే ఉంచున్నాఁడు. అట్టివాఁడు మరణము పొందినవాఁడుగా తలంపఁదగినవాడుకాడు. పుత్రుఁడు తండ్రిచేతఁజేయఁబడిన లోపమునంతయు పోఁగొట్టి పూర్తిచేసి ఆలోపమువలన తండ్రినివిడిపించి రక్షించుటవలన ప్రసిద్ధముగ పుత్రుఁడను పేరుగలవాడగుచున్నాడు. ఇట్టిపుత్రునిచేత ఆతండ్రి ఈలోకమునందు మరణమునుపొందినను మరణమును పొందనివాఁడైయుంచున్నాఁడు. ఇట్లు తండ్రి పుత్రునిచేత ఈ మనుష్యలోకమును జయించుచున్నాఁడు. ఆప్రకారము స్వరూపలాభసత్తామాత్రముతో విద్యాకర్మలచే దేవలోకపితృలోకములు జయింపఁబడినవికావు. విద్యాకర్మలు స్వరూపలాభమునకు వేరుగా పుత్రునివలెనే వ్యాపారాంతరముద్వారా లోకజయహేతుత్వమును పొందవు. అనంతరము ఈ పూర్వము చెప్పిన ప్రకారముచేయఁబడిన సమ్ప్రత్తియను కర్మగల ఈతండ్రిని హిరణ్యగర్భుని సంబంధములైన మరణధర్మములేనివగు వాగాదిప్రాణములు పొందుచున్నవి. ఎట్లనిన పైమంత్రము చెప్పఁగలదు. ఈ ప్రకారము శ్రుతిచేత స్వకీయముగా పుత్రకర్మాపరవిద్యలకు మనుష్యలోక పితృలోక దేవలోకములను సాధించుటయే ప్రయోజనముగాఁగలుగుట చూపింపఁబడినది.

ఉ॥ పృథివ్యైచైనమగ్నేశ్చదైవీవాగావిశతి సావైదైవీవాగ్యయాయద్యదేవవదతి తత్తద్భవతి. ॥౧౮॥

ప॥ పృథివ్యై- చ- ఏనం- అగ్నేః- చ- దైవీ- వాక్- ఆవిశతి- సా- వై- దైవీ- వాక్- యయా- యత్- యత్- ఏవ- వదతి- తత్- తత్- భవతి.

ప్ర॥ దైవీ=అధిదైవాత్మికమగు, వాక్=వాక్కు, పృథివ్యైచ=భూమివలనను, (ఇక్కడ చతుర్థికి పంచమ్యర్థము), అగ్నేశ్చ=అగ్నివల్లను, ఏనం=వీనిని, (ఈపూర్వోక్తమైన సంప్రత్తికర్మను చేసినవానిని), ఆవిశతి=పొందుచున్నది. (విద్వాన్=విద్వాంసుఁడు), యయా=ఏ వాక్కుచేత, యద్యదేవ=దేనిదేనినే, (ఆత్మనే=తనకొఱకుగాని, పరస్మై=ఇతరునికొఱకుగాని) వదతి=పలుకుచున్నాఁడో, తత్తత్=అదియది, భవతి=అగుచున్నది. సావై=అదియె, దైవీ=దైవసంబంధమైన, వాక్=వాక్కు, (అనృతాదిదోషరహితమైన పరిశుద్ధవాక్కు).

తా॥ పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పినప్రకారము చేయఁబడిన సమ్ప్రత్తికర్మగలవానిని మర

ణధర్మములేని హిరణ్యగర్భసంబంధములైన వాగాదిప్రాణములు ఎట్లుపొందుచున్నవనిన అదిరెం ఈమంత్రమునందు వివరింపఁబడుచున్నది. పృథివ్యగ్నులే లక్షణముగాఁగల అధిదైవికమగు వాక్కు ఈపత్రప్రత్తికర్త చేసినవానిని పొందుచున్నది. ఆవాక్కు ఎట్టిదనిన, లోకమునందు విద్వాంసులు ఏవాక్కుచేత తనకొఱకుగాని యితరునికొఱకుగాని అనుకూలమైనను ప్రతికూలమైనను పలికిన ప్పుడు తప్పకయగునో, అట్టిశాపానుగ్రహమైన వాక్కే ఆయనృతాదిదోషరహితమైన పరి శుద్ధవాక్కు.

ఉ॥ దివశ్చైనమాదిత్యాచ్చదైవంమన ఆవిశతి తద్వైదైవంమనోయేనానన్ద్యేవభవ త్యథోనశోచతి. ॥౧౯॥

ప॥ దివః- చ- ఏనం- ఆదిత్యాత్- చ- దైవం- మనః- ఆవిశతి - తత్- వై- దైవం- మ నః- యేన- ఆనన్దీ, ఏవ- భవతి- అథో- న- శోచతి.

ప్ర॥ దైవం=అధిదైవికమగు, మనః=మనస్సు, (నిర్మలమైనమనస్సు) దివశ్చ=ఆకాశము వల్లను, ఆదిత్యాచ్చ=సూర్యునివల్లను, ఏనం=వీనిని, (ఈపూర్వోక్తమైన పత్రప్రత్తికర్త చేసి నవానిని), ఆవిశతి = పొందుచున్నది. (విద్వాన్ = విద్వాంసుఁడు), యేన=ఏమనస్సుచేతను, ఆనన్ద్యేవ=ఆనందముకలవాఁడయ్యే, భవతి=అగుచున్నాఁడు. అథో=మరియు, నశోచతి=దుః ఖింపడో, తద్వై=అట్టిమనస్సే, దైవం=అధిదైవికమగు, మనః=మనస్సు, (శోకాదిరహితమైన ఆనందాత్మకమగు మనస్సు).

తా॥ ఈపత్రప్రత్తికర్త చేసినవానిని అధిదైవికమగు నిర్మలమనస్సు తనకధిష్ఠానములగు ఆ కాశసూర్యులనుండి పొందుచున్నది. ఆమనస్సు ఎటువంటిదనిన, లోకమునందు విద్వాంసుఁడు ఏమనస్సుతో దుఃఖరహితుఁడై యానందముకలవాఁడగునో, అదిరెం ఆయాధిదైవికమగు నిర్మల మనస్సు.

ఉ॥ అద్భ్యశ్చైనంచన్ద్రమసశ్చదైవః ప్రాణఆవిశతిసవైదైవః ప్రాణోయస్సఞ్చర గ్‌శ్చాసఞ్చరగ్‌శ్చనవ్యథతేఽథోనరిష్యతిసఏవంవిత్సర్వేషాంభూతానామా త్మాభవతియథైషాదేవతైవగ్ సయథైతాందేవతాగ్ సర్వాణిభూతాన్య వన్త్యేవగ్ హైవంవిదగ్ సర్వాణి భూతాన్యవన్తి। యదుకించేమాఃప్రజాః శోచన్త్యమైవాసాంతద్భవతి పుణ్యమేవాముంగచ్ఛతినహవై దేవాన్పాపం గచ్ఛతి. ॥౨౦॥

ప॥ అద్భ్యః- చ- ఏనం- చన్ద్రమసః- చ- దైవః- ప్రాణః- ఆవిశతి- సః- వై- దైవః- ప్రాణః- యః- సఞ్చరన్- చ- అసఞ్చరన్- చ- న- వ్యథతే- అథో- న- రిష్యతి- సః- ఏవంవి త్- సర్వేషాం- భూతానాం- ఆత్మా- భవతి- యథా- ఏషా- దేవతా- ఏవం- సః-యథా-ఏతాం- దేవతాం- సర్వాణి- భూతాని- అవన్తి- ఏవం- హ- ఏవంవిదం- సర్వాణి- భూతాని- అవన్తి- య త్- ఉ- కించ- ఇమాః- ప్రజాః- శోచన్తి- అమా- ఏవ- ఆసాం- తత్- భవతి- పుణ్యం- ఏవ-అ ముం- గచ్ఛతి- న- హ- వై- దేవాన్- పాపం- గచ్ఛతి.

ప్ర॥ దైవః=దేవసంబంధమగు, ప్రాణః=ప్రాణము, (సూత్రాత్మభూతమైన ప్రాణము అద్భ్యశ్చ=ఉదకములవలనను, చన్ద్రమసశ్చ=చంద్రునివల్లను, ఏనం=సమ్ప్రత్తికర్మ సినకినిని, ఆవిశతి=పొందుచున్నది. యః=ఏ ప్రాణము, సఞ్చరంశ్చ=తిరుగుచున్నదియ ను, (ప్రాణిభేదములయందు తిరుగుచున్నదియును), అసఞ్చరంశ్చ=తరగనిదియునై, (సమష్టి రూపముతో తిరుగనిదియునై), (లేకజంగమములయందు తిరుగునదియును స్థావరములయం తిరుగనిదియునై), నవ్యథతే=భయమునుపొందదో, (దుఃఖనిమిత్తకమైన భయముతో కూడుకొ దో), అథో=మరియు, నరిష్యతి=నశింపదో, (హింసనుపొందదో), సవై=అదియే, దైవః= వసంబంధమగు, ప్రాణః=ప్రాణము. ఏవంవిత్=ఇట్లు తెలిసికొనిన, సః=వాఁడు, సర్వేషాం= మస్తములైన, భూతానాం=భూతములకు, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపుఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు. ట్లు తెలిసికొనినవాఁడు సమస్తభూతములకును ఆత్మస్వరూపుఁడనగా ప్రాణస్వరూపుఁడును,మ స్వరూపుఁడును వాక్స్వరూపుఁడునై ఇట్లు సర్వాత్మస్వరూపముతో సర్వజ్ఞుఁడగుచున్నాఁడు ఏషా=ఈపూర్వసిద్ధమైన, దేవతా=హిరణ్యగర్భదేవత, యథా=ఏప్రకారమో, ఏవం=ఈప్ర రముగానే,సః=ఆపురుషుఁడు,(భవతి=అగుచున్నాఁడు). సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని భూతములును, ఏతాం=ఈ, దేవతాం=హిరణ్యగర్భదేవతను, (ఇజ్యాదిభిః=యాగాదులచేత యథా=ఏప్రకారము, అవన్తి=పరిపాలించుచున్నవో, (పూజించుచున్నవో), ఏవంహ=ఈ కారముగానే, సర్వాణిభూతాని=సమస్తభూతములును, ఏవంవిదం=ఇట్లు తెలిసినవానిని, అవ =పూజించుచున్నవి. (యాగాదిలక్షణమైన పూజనుకూర్చుచున్నవి). ఇమాః=ఈ, ప్రజాః= తానములు; యదుకించ=ఏదైనను, శోచన్తి=దుఃఖించుచున్నారో, అమైవ=కూడా (సంతానములతోడనే), తత్=ఆదుఃఖము, ఆసాం=ఈప్రజలకు, భవతి=అగుచున్నది. ఆమ =పరలోకగతుఁడైనవీనిని, పుణ్యమేవ=పుణ్యమే, (పుణ్యఫలమైనసుఖమే) గచ్ఛతి=పొందు న్నది. పాపం=దోషము, (పాపఫలమైనదుఃఖము), దేవాన్=దేవతలను, నగచ్ఛతిహవై పొందనేపొందదు.

తా॥ ఆప్రకారముగానే దేవసంబంధమగు ప్రాణమును ఈసమ్ప్రత్తి కర్మచేసినవానిని దకములనుండియు చంద్రునినుండియు పొందుచున్నది. ఆప్రాణమెటువంటిదనిన,తిరుగునట్టి స స్తభూతములయందు తిరుగుచు తిరగనట్టి స్థావరములయందు తిరుగనిదియునై దుఃఖనిమిత్తక న భయమునుపొందక నశింపనిదియె ఆదేవసంబంధమగు ప్రాణము. ఇట్టిప్రాణమును ఈ పూ ము చెప్పినప్రకారము తెలిసికొనిన పురుషుఁడు సమస్తభూతములకాత్మస్వరూపుఁడును వాఙ్మ ప్రాణస్వరూపుఁడనై హిరణ్యగర్భాత్మకమైన దేవతవలెనే సర్వజ్ఞుఁడగుచున్నాఁడు. సమస్తభూ ములును ఈహిరణ్యగర్భాత్మకమైన దేవతను యాగాదులచేత పూజించినట్లు ఈపూర్వోక్తప్ర రము తెలిసికొనిన ఆపురుషుని పూజించుచున్నవి. ఇట్లు సర్వభూతాత్మకుఁడై ఈశ్వరస్వరూ డైన ఆపురుషునికి మమత్వాది దుఃఖనిమిత్తకములైన మిథ్యాజ్ఞానాదులు లేకపోవుటవలననే దు ములేదు. దేవతలనుగూర్చి పాపఫలకమగు దుఃఖముపొందదుగనుక ఈప్రజలు పొందునట్టి ఖము పరిచ్ఛిన్నులగు ఈప్రజలకేకలుగును గాని సమ్ప్రత్తికర్మచేసి పరలోకగతుఁడై ఈ పూర్ క్తప్రకారము ఈశ్వరస్వరూపుఁడగు ఈ పురుషుని పుణ్యఫలకమైన సుఖమేపొందును గాని పా ఫలకమగు దుఃఖముపొందదు.

ఉ|| అథాతో వ్రతమీమాగ్ంసా ప్రజాపతిర్హ కర్మాణిససృజే తాని సృష్టాన్యన్యోన్యే
నాస్పర్ధన్త వదిష్యామ్యేవాహమితివాగ్దధ్రే ఈక్షామ్యహమితిచక్షుః శ్రోష్యా
మ్యహమితి శ్రోత్రమేవమన్యానికర్మాణి యథాకర్మ తాని మృత్యుః శ్రమో
భూత్వోపయేమే తాన్యాప్నోత్తాన్యాప్త్వామృత్యురవారున్ధత్తస్మా చ్ఛ్రామ్య
త్యేవవాక్ శ్రామ్యతిచక్షుః శ్రామ్యతిశ్రోత్రమథేమమేవనాప్నోద్యోయం మ
ధ్యమః ప్రాణస్తానిజ్ఞాతుందధ్రిరే అయంవైనః శ్రేష్ఠోయస్సఞ్చరగ్ంశ్చాసఞ్చర
గ్ంశ్చనవ్యథతే నరిష్యతి హన్తాస్యైవసర్వేరూపమసామేతితఏతస్యైవసర్వే
రూపమభవగ్ంస్తస్మాదేతఏతేనాఖ్యాయన్తే ప్రాణాఇతి తేనహవావతత్కుల
మాచక్షతేయస్మిన్కులేభవతి యఏవంవేదయఉహైవంవిదాస్పర్ధతేఽనుశు
ష్యహైవాన్తతోమ్రియతఇత్యధ్యాత్మమ్. ||౨౧||

ప|| అథ- అతః- వ్రతమీమాంసా- ప్రజాపతిః- హ- కర్మాణి- ససృజే - తాని - సృష్టాని - అన్యోన్యేన- అస్పర్ధన్త- వదిష్యామి- ఏవ- అహం- ఇతి- వాక్- దధ్రే- ఈక్షామి- అహం- ఇతి- చక్షుః- శ్రోష్యామి- అహం- ఇతి- శ్రోత్రం- ఏవం- అన్యాని - కర్మాణి- యథా-కర్మ-తాని · మృత్యుః- శ్రమః- భూత్వా- ఉపయేమే- తాని- ఆప్నోత్- తాని- ఆప్త్వా- మృత్యుః-అవారున్ధత్- తస్మాత్- శ్రామ్యతి- ఏవ- వాక్- శ్రామ్యతి- చక్షుః- శ్రామ్యతి- శ్రోత్రం- అథ- ఇమం - ఏవ- న- ఆప్నోత్ - యః- అయం- మధ్యమః- ప్రాణః- తాని- జ్ఞాతుం- దధ్రిరే - అయం- వై - నః- శ్రేష్ఠః- యః- సఞ్చరన్- చ- అసఞ్చరన్- చ- న- వ్యథతే- న- రిష్యతి - హన్త- అస్య- ఏవ- సర్వే- రూపం- అసామ- ఇతి- తే- ఏతస్య- ఏవ- సర్వే- రూపం- అభవన్- తస్మాత్- ఏతే- ఏతేన- ఆఖ్యాయన్తే- ప్రాణాః- ఇతి- తేన- హవావ- తత్- కులం - ఆచక్షతే - యస్మిన్- కులే- భవతి- యః- ఏవం- వేద- యః- ఉ- హ- ఏవం- విదా- స్పర్ధతే- అనుశుష్య - హ- ఏవ- అన్తతః- మ్రియతే- ఇతి- అధ్యాత్మం.

ప్ర|| అతః=అందువలన, అథ=అనంతరము, (ఉపాసనను చెప్పినతరువాత) వ్రతమీమాంసా=వ్రత=ఉపాసనయొక్క,(అవశ్యముగాచేయఁదగినకర్మయొక్క)మీమాంసా=విచారణ,(ప్రవర్తతే=ఉన్నది. తత్ర=దానియందు), ప్రజాపతిర్హ=ప్రజాపతియే, (ప్రజాః=ప్రజలను, సృష్ట్వా=సృజించి), కర్మాణి=వాగాదీంద్రియములను, (ఇక్కడ వాగాదీంద్రియములు కర్మనిమిత్తములై ఇష్టమైనవిగనుక కర్మలని చెప్పఁబడినవి). ససృజే=సృష్టించెను. సృష్టాని=సృజింపఁబడిన,తాని=ఆవాగాదీంద్రియములు, అన్యోన్యేన=పరస్పరమును, అస్పర్ధన్త=వివాదమునుచేసినవి. (ఎట్లనఁగా),వాక్=వాక్కు, అహమేవ=నేనే, వదిష్యామీతి=పలుకఁగలనని, (వ్రతం=నియమమును), దధ్రే=ధరించెను. (వాక్కు-నాకుసమానమైనదేదైనను ఉండెనేని నాసామర్థ్యమును అదియును చూపించునుగాకయని యొడతెగక అవశ్యముగా చేయఁదగిన తనపనినిచేయుటకారంభించెను).(ఆప్రకారమే),చక్షుః=నేత్రము, అహమేవ=నేనే,ఈక్షామీతి=చూడఁగలనని, శ్రోత్రం=చెవి, అహమేవ=నేనే, శ్రోష్యామీతి=వినఁగలనని, అన్యాని=ఇతరములగు,కర్మాణి=

ఇంద్రియములు, యథాకర్మ=వానికర్మలప్రకారము, వ్రతం=ముఖ్యముగాచేయఁదగినపనిని, దధ్రిరే=ధరించినవి). మృత్యుః = మృత్యువు, (వ్యాపారనిరోధకమగుదేవత), శ్రమః=శ్రమస్వరూపుఁడు, (పీడ) భూత్వా=అయి, తాని=ఆఇంద్రియములను, ఉపయేమే=గ్రహించెను. (ఎట్లనఁగా), తాని = ఆఇంద్రియములను, ఆప్నోత్ = పొందెను. ఆప్త్వా=పొంది, మృత్యుః=మృత్యువు, (తాని=ఆఇంద్రియములను), అవారుద్ధత్ = అడ్డగించెను. తస్మాత్=అందువలన, వాక్=వాక్కు, శ్రామ్యతి = శ్రమతోఁగూడుకొనుచున్నది. చక్షుః=నేత్రము, శ్రామ్యతి =శ్రమతోఁగూడుకొనుచున్నది. శ్రోత్రం=చెవి, శ్రామ్యతి = శ్రమతోఁగూడుకొనుచున్నది. అథ=అనంతరము, (మృత్యుః=మృత్యువు), ఇమమేవ=ఈముఖ్యప్రాణమునే, నాప్నోత్=పొందకపోయెను. అయం=ఈ, మధ్యమః=దేహమధ్యమునందున్న, ప్రాణః=ప్రాణము, యః=ఏదియో, (తం=ఆప్రాణమును), జ్ఞాతుం=తెలిసికొనుటకు, తాని=ఆఇంద్రియములు, (మనః=మనస్సును), దధ్రిరే=ధరించినవి. యః=ఏప్రాణము, సఞ్చరంశ్చ=తిరుగుచున్నదియును, అసఞ్చరంశ్చ=తిరుగనిదియునై, నవ్యథతే=దుఃఖింపదో, నరిష్యతి=నశింపదో, అయంవై = ఈప్రాణమే, నః=మనలోపల, శ్రేష్ఠః=అధికమైనది. హన్త=ఇప్పుడు, సర్వే=సమస్తమైన, (వయం=మనము), అస్యైవ=ఈప్రాణముయొక్కయే, రూపం=రూపమును, అసామ=పొందుదము. ఇతి=అని, (నిశ్చిత్య=నిశ్చయించి), సర్వే=సమస్తములైన, తే=ఆఇంద్రియములు, ఏతస్య=ఈప్రాణముయొక్క, రూపమేవ=రూపముగానే. అభవన్=అయినవి. (ప్రాణరూపమునే ఆత్మనుగా పొందినవి). తస్మాత్=ఆకారణమువలన, ఏతే=ఈవాగాదీంద్రియములు, ఏతేన=ఈప్రాణముయొక్క పేరితోనే, ప్రాణాఇతి=ప్రాణములని, ఆఖ్యాయన్తే=చెప్పఁబడుచున్నవి. యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈపూర్వోక్తప్రకారము, (సమస్తఇంద్రియములకుముఖ్యప్రాణతను), వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), యస్మిన్=ఏ, కులే=వంశమునందు, భవతి=కలుగుచున్నాఁడో, తత్కులం=ఆవంశమును, (జనులు) తేనహవావ=వానిచేతనే, (వానిపేరితోనే), ఆచక్షతే=చెప్పుచున్నారు. (కించ=మఱియు), యఉహ=ఎవఁడైనను, ఏవంవిదా=ఇట్లుప్రాణమును తెలిసికొనినవానితో, స్పర్ధతే=విరోధించుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు, అస్మిన్నేవశరీరే=ఈదేహమునందే, అనుశుష్యతి=శోషనుపొందుచున్నాఁడు. అనుశుష్యహైవ = శోషనుపొందే, అన్తతః=అన్తమునందు, మ్రియతే=మరణమునుపొందుచున్నాఁడు. ఇతి=ఈప్రకారము, అధ్యాత్మం =ప్రాణాత్మదర్శనము, (ఉక్తం=చెప్పఁబడినది).

తా॥ ఇంతకుపూర్వము అవియన్నియు సమానములును అనన్తములునని సాధారణముగా వాఙ్మనఃప్రాణములయొక్క యుపాసనము చెప్పఁబడినది. ఒక్కొకదానియందుండెడి విశేషము చెప్పఁబడియుండలేదు. కనుక ఇప్పుడు అవశ్యముగా చేయఁదగినకర్మ చెప్పఁబడుచున్నది. బ్రహ్మదేవుఁడు ప్రజలనుసృష్టించి వాక్కుమొదలైన ఇంద్రియములను సృజించెను. ఇట్లు సృజింపఁబడిన ఆఇంద్రియములు పరస్పరమును కలహించి వానిలో వాగింద్రియము నాకు వేరైనదేదియైనను నాకు సమానమై నాపనినిచేయుటకు శక్తికలదాయెనేని అదియును నాశక్తినిచూపించుగాకయని ఎడతెగక పలుకుటకారంభింపఁగా ఇతరములగు చక్షుశ్శ్రోత్రాదీంద్రియములన్నియును అట్లేప్రకారము నేనే శ్రేష్ఠము నేనే శ్రేష్ఠమని అహంకరించి తమతమపనులను చాలింపకుండ ఎల్లప్పుడును చేయుటకారంభించెను. అప్పుడు మృత్యువు శ్రమరూపుఁడై ఆవాగాదీంద్రియముల

నుపొంది వానివానిపనులను నిరోధించెను. ఇట్లు నిరోధించుటవలన ఆ ఇంద్రియములు శ్రమను పొందినవై తమపనులనుచేయుట కశక్తములైయుండెను. తరువాత మృత్యువు శరీరమధ్యమందున్న ముఖ్యప్రాణమును పొందలేకపోయెను. ఇట్లు మృత్యువుచేత పొందఁబడక సంచరించుచున్నదై ననుసరింపనిదైనను దుఃఖమును పొందకయు నశింపకయునుండెడి ఆప్రాణమే మనలలో శ్రేష్ఠమైనది. కనుక మనమందరమును ఆప్రాణస్వరూపమునే పొందుదమని నిశ్చయించుకొనిన ఆవాగాదీంద్రియములన్నియు ప్రాణరూపమునే ఆత్మనుగాపొందినవి. అందువల్లనే ఇంద్రియములన్నియు ప్రాణములని చెప్పఁబడుచున్నవి. ఇట్లు సమస్తఇంద్రియములకు ముఖ్యప్రాణాత్మతను ప్రాణమను పేరును, తెలిసికొనినవాఁడు పుట్టినవంశము వానిపేరితోనే లోకమునందు ప్రసిద్ధమగుచున్నది. మఱియు ఎవఁడైనను ఇట్లుతెలిసిన విద్వాంసునితో ద్వేషించెడివాఁడు శీఘ్రముగా ఉపద్రవమునుపొంది మరణమునుపొందక ఈశరీరమునందే మూర్ఛనుపొందియుండి, కడపటమరణమును పొందుచున్నాఁడు. కాబట్టి ఎవరును ప్రాణాత్మనుచూచెడివానితో ద్వేషింపఁగూడదు. ఇట్లు ప్రాణాత్మదర్శనము చెప్పఁబడినది.

ఉ॥ అథాధిదైవతం జ్వలిష్యామ్యేవాహమిత్యగ్నిర్దధ్రే తప్స్యామ్యహమిత్యాదిత్యో
భాస్యామ్యహమితిచన్ద్రమాఏవమన్యాదేవతాయథాదైవతగ్ం సయథైషాం
ప్రాణానాంమధ్యమః ప్రాణఏవమేతాసాందేవతానాం వాయుఃమ్లోచన్తి
హ్యన్యాదేవతానవాయుః సైషానస్తమితాదేవతాయద్వాయుః. ॥౨౨॥

ప॥ అథ- అధిదైవతం- జ్వలిష్యామి- ఏవ- అహం - ఇతి- అగ్నిః- దధ్రే- తప్స్యామి- అహం- ఇతి- ఆదిత్యః- భాస్యామి- అహం- ఇతి- చన్ద్రమాః- ఏవం- అన్యాః- దేవతాః- యథాదైవతం- సః- యథా- ఏషాం- ప్రాణానాం- మధ్యమః- ప్రాణః- ఏవం- ఏతాసాం- దేవతానాం- వాయుః- మ్లోచన్తి- హి- అన్యాః- దేవతాః- న - వాయుః - సా - ఏషా - అనస్తమితా - దేవతా- యత్ - వాయుః.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, అధిదైవతం=దేవతావిషయమైన దర్శనము, (ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది). అగ్నిః=అగ్ని, అహమేవ=నేనే, జ్వలిష్యామీతి=మండగలనని, (మనః=మనస్సును), దధ్రే=ధరించెను. ఆదిత్యః=సూర్యుఁడు, అహం=నేను, తప్స్యామీతి=తపింపఁజేయగలనని, చంద్రమాః=చంద్రుఁడు, అహం=నేను, భాస్యామీతి=ప్రకాశింపఁగలనని, (మనః=మనస్సును, దధ్రే=ధరించెను). ఏవం=ఈప్రకారముగానే, అన్యాః=అన్యములగు, దేవతాః=దేవతలందరును, యథాదైవతం=ఆయాదేవతకనుకూలముగాను, (మేనిరే=తలంచెను).(ఈచెప్పఁబడిన అగ్న్యాదిదేవతలందరును వారివారిపనులను ఎడతెగక చేయనారంభించిరి). ఏషాం=ఈ, ప్రాణానాం=వాక్కుమొదలైన ఇంద్రియములలో, మధ్యమః=నడుమనుండెడి, సః=అపూర్వోక్తమైన, ప్రాణః=ప్రాణము, యథా=ఏప్రకారమో, ఏవం=ఈప్రకారమే, ఏతాసాందేవతానాం=ఈఅగ్నిమొదలైనదేవతలలో, వాయుః=వాయువు, (భవతి=అగుచున్నది). అన్యాః=ఇతరులగు, దేవతాః=దేవతలు, మ్లోచన్తిహి=అస్తమానమును పొందుచున్నారుగదా, వాయుః=వాయువు, న=అస్తమానమునుపొందుటలేదు. వాయుః=వాయువు,యత్=ఏదియో,సైషా=ఆయీదేవతయె, అనస్తమితా=అస్తమానముపొందఁబడని,దేవతా=దేవత,(భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఇట్లు అధ్యాత్మదర్శనమును చెప్పి అధిదైవతదర్శనమును చెప్పుచున్నాఁడు. వాగాదీంద్రియముల కధిదేవతలైన అగ్ని మొదలైన దేవతలందరును నేనె జ్వలింపఁగలను నేనె తపింపఁగలను నేనే ప్రకాశింపఁగలను అనెడి ఆయా దేవతలకుఁగల సామర్థ్యాతిశయమును ఎడతెగక ప్రకాశింపఁజేయుటకుపక్రమింపఁగా వాగాదీంద్రియములవలెనె అగ్ని మొదలగు దేవతలును అస్తమానమును పొంది, వాయువుమాత్రము ఆయగ్ని మొదలైన దేవతలన్నిటిలో వాగాదీంద్రియములన్నిటిలో మధ్యమందుండెడి ముఖ్యప్రాణమువలెనే అస్తమానమునుపొందక తనవ్యాపారమును ఎడతెగక చేయుచుండెను. కనుక ఇది అధిదైవతము. ఇట్లు అధ్యాత్మము, అధిదైవతము, ఈ రెండును మీమాంసచేసి వాయుస్వరూపముయొక్క వ్రతమె భంగముకానిదియని ఏర్పఱుపఁబడినది.

ఉ॥ అథైషశ్లోకోభవతియతశ్చోదేతి సూర్యోఽస్తంయత్రచగచ్ఛతీతి ప్రాణాద్వాఏష ఉదేతిప్రాణేఽస్తమేతితందేవాశ్చక్రిరేధర్మగ్ంసఏవాద్యసఉశ్వఇతి యద్వాఏతే ఽముర్హ్యధ్రియన్తతదేవాప్యద్యకుర్వన్తి। తస్మాదేకమేవవ్రతంచరేత్ప్రాణ్యా చ్చైవాపాన్యాచ్చనేన్మాపాప్మామృత్యురాప్నువదితి యద్యుచరేత్సమాపిపయిషేత్తేనోఏతస్యైదేవతాయైసాయుజ్యగ్ంసలోకతాంజయతి. ॥౨౩॥

ఇతి తృతీయాధ్యాయె పఞ్చమబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ అథ- ఏషః- శ్లోకః- భవతి- యతః- చ- ఉదేతి- సూర్యః- అస్తం- యత్ర- గచ్ఛతి- ఇతి- ప్రాణాత్- వై- ఏషః- ఉదేతి- ప్రాణే- అస్తం- ఏతి- తం- దేవాః- చక్రిరే- ధర్మం- సః- ఏవ- అద్య- సః- ఉ- శ్వః- ఇతి- యత్- వై- ఏతే- అముర్హి- అధ్రియన్త- తత్- ఏవ- అపి- అద్య- కుర్వన్తి- తస్మాత్- ఏకం- ఏవ- వ్రతం- చరేత్- ప్రాణ్యాత్- చ- ఏవ- అపాన్యాత్- చ- నేత్- మా- పాప్మా- మృత్యుః- ఆప్నువత్- ఇతి- యది- ఉచరేత్- సమాపిపయిషేత్- తేన- ఉ- ఏతస్యై- దేవతాయై- సాయుజ్యం- సలోకతాం- జయతి.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (ఏతస్యైవ=ఈఅర్థమునకే, ప్రకాశకః=ప్రకాశమగు), ఏషః= ఈ, శ్లోకః=మంత్రము, భవతి=అగుచున్నది. సూర్యః=సూర్యుఁడు, యతః=ఏవాయువునుండి, ఉదేతి=ఉదయించుచున్నాఁడో, యత్ర=ఏవాయువునందు, అస్తం=అస్తమానమును, గచ్ఛతి= పొందుచున్నాఁడో. ఇతి=ఈప్రకారము, ఏషః=ఈసూర్యుఁడు, ప్రాణాద్వై=ప్రాణమునుండియె, ఉదేతి=ఉదయించుచున్నాఁడు. ప్రాణే=ప్రాణమునందు, అస్తం=అస్తమానమును, ఏతి=పొందుచున్నాఁడు. దేవాః—దేవతలు, తం=ఆ, ధర్మం=వ్రతమును, (ప్రాణవ్రతమును, వాయువ్రతమును), చక్రిరే=చేసిరి. సఏవ=అధర్మమే, అద్య=ఇప్పుడు, (అనువర్త్యతే=అనుసరించిప్రవర్తించుచున్నది). సఉ=అధర్మమే, శ్వః=రేపును, (భవిష్యత్కాలమునందును, అనువర్తిష్యతే= అనుసరించిప్రవర్తింపఁగలదు). ఇతి=అని, ఏతే=ఈవాక్కు మొదలైన ఇంద్రియములును అగ్ని మొదలైన దేవతలును, అముర్హి=ఈకాలమునందు, యద్వై=ఏవ్రతమును, (ప్రాణవ్రతమును, వాయువ్రతమును), అధ్రియన్త=ధరించిరో, తదేవ=దానినే, అద్యాపి=ఇప్పటికిని, కుర్వన్తి= చేయుచున్నవి. (ఏకారణమువలన వాక్కు మొదలైన ఇంద్రియములయందును అగ్ని మొదలైన అధిదేవతలయందును అనుసరించి పొందియున్న వాయువుయొక్కయు ప్రాణముయొక్కయు

ను పరిస్పందనాత్మకమగు వ్రతము సమస్తదేవతలచేతను అనుసరింపఁబడియున్నదో). తస్మాత్=ఆకారణమువలన, పాప్మామృత్యుః=పాపాత్ముఁడైనమృత్యువు, మా=నన్ను, నాప్నువదితి=పొందఁడని,(అన్యోపి=ఇతరుఁడును),ఏకమేవవ్రతం=ఒక్క వ్రతమునె, చరేత్=చేయవలయును.(కింతత్=అదియేదియనిన), ప్రాణ్యాచ్చైవ=ప్రాణనవ్యాపారమును చేయవలయును. (ప్రాణనమనఁగా ఊర్ధ్వగమనము),అపాన్యాచ్చ=అపానవ్యాపారమును చేయవలయును,(అపాననమనఁగా అధోగమనము), (గనుక ఇతరుడును ఇంద్రియాంతరములయొక్క వ్యాపారమునువదలి ఊర్ధ్వాధోగమనలక్షణమగు ప్రాణవ్యాపారమనెడి వ్రతమునుచేయవలయును). యది=ఒకానొకప్పుడు, ఉచరేత్=(ప్రాణవ్రతమును) ప్రారంభించినయెడల, సమాపిపయిషేత్=సమాప్తినిపొందించుటకు కోరవలయును. తేనఉ=ఆవ్రతముచేతనే, ఏతస్యైదేవతాయై=ఈప్రాణదేవతయొక్క,(ఇక్కడ షష్ఠీవిభక్తికి చతుర్థీవిభక్తిచెప్పుట ఛాందసమని ఎఱుఁగవలయును), సాయుజ్యం=ఏకస్వరూపమును, సలోకతాం=సమానలోకముకలుగుటను, జయతి=పొందుచున్నాఁడు.

తా॥ పూర్వముచెప్పిన అర్థమును దృఢపఱుచుటకు ఈమంత్రముకలిగినది. ఈసూర్యుఁడు అధిదైవతస్వరూపముతో వాయువునుండి ఉదయించుచు వాయువునందే సాయంకాలమునందు అస్తమానమును పొందుచున్నాఁడు. అధ్యాత్మస్వరూపుఁడై నేత్రరూపముతో ప్రాణమునుండి ఉదయించుచు పురుషునియొక్క నిద్రాసమయమునందు ప్రాణమునందే అస్తమానమును పొందుచున్నాఁడు. కనుక అధ్యాత్మస్వరూపములైన వాగాదీంద్రియములు ప్రాణవ్రతమును, అధిదైవతస్వరూపములైన అగ్నిమొదలగు దేవతలు వాయువ్రతమును ధరించుచున్నారు. అదియెఇప్పుడనుసరించునదియును ముందు అనుసరింపఁగలదియునైయున్నదని దేవతలు వ్రతమునేధరించిరి. కనుక ఇతరుఁడును శ్రమస్వరూపుఁడైన మృత్యువునన్ను పొందఁడని నిశ్చయించుకొని వేఱు ఇంద్రియములయొక్క వ్యాపారములనువిడిచి ప్రాణముయొక్క ఊర్ధ్వాధోగమన రూపమైన అభగ్నమగు ప్రాణవ్రతమును ఆచరింపవలయును. ఈప్రాణవ్రతమునారంభించువాఁడు దానిని సమాప్తిపొందింపవలయును. అట్లు సమాప్తిపొందింపడేని ప్రాణము తిరస్కృతమగును. కనుక జనుఁడు అట్టి ప్రాణవ్రతమును ఆచరించుటచేత ఆప్రాణదేవతయొక్క సాయుజ్యమును సాలోక్యమును పొందుచున్నాఁడు.

ఇట్లు తృతీయాధ్యాయమునందుపఞ్చమబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకోపనిషత్-తృతీయాధ్యాయః- షష్ఠబ్రాహ్మణప్రారంభః.

ఉ॥ త్రయంవాఇదంనామరూపంకర్మ తేషాం నామ్నాంవాగిత్యేతదేషాముక్థమతో
హిసర్వాణి నామాన్యుత్తిష్ఠన్తి । ఏతదేషాగ్ సామైతద్ధిసర్వైర్నామభిస్స
మమేతదేషాంబ్రహ్మైతద్ధి సర్వాణి నామాని బిభర్తి. ॥౧॥

ప॥ త్రయం- వై- ఇదం- నామ- రూపం- కర్మ- తేషాం - నామ్నాం- వాక్- ఇతి- ఏతత్- ఏషాం- ఉక్థం- అతః- హి- సర్వాణి- నామాని- ఉత్తిష్ఠన్తి - ఏతత్- ఏషాం - సామ- ఏతత్- హి- సర్వైః- నామభిః- సమం- ఏతత్- ఏషాం- బ్రహ్మ- ఏతత్- హి- సర్వాణి-నామాని-బిభర్తి.

ప్ర॥ ఇదం=ఈజగత్తు, నామ=పేరును, రూపం=ఆకృతియును,కర్మ=కర్మయును,(ఇతి

=అని), త్రయంవై=మూడే. తేషాం=ఆనామరూపకర్మములలో, నామ్నాం=నామములకు, వాగితి=వాక్కనియె, (ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది). ఏతత్=ఈవాక్కు, ఏషాం=ఈనామములకు, ఉక్థం=కారణము. అతోహి=ఈవాక్కునుండియే, సర్వాణి=సమస్తములైన, నామాని=నామములు, (యజ్ఞదత్తుఁడు దేవదత్తుఁడు మొదలైన నానావిధములగు పేళ్లు), ఉత్తిష్ఠన్తి=పుట్టుచున్నవి. ఏతత్=ఈవాక్కు, ఏషాం=ఈనామములకు, సామ=సామాన్యమైనది. ఏతద్ధి=ఈవాక్కే, సర్వైః=సమస్తములైన, నామభిః=నామములతో, సమం=సమానమైనది. ఏతద్ధి=ఈవాక్కే (ఈశబ్దసామాన్యమే, యస్మాత్=ఏకారణమువలన), సర్వాణి=సమస్తములైన, నామాని=పేళ్లను, బిభర్తి=ధరించుచున్నదో, (తస్మాత్=అందువలన), ఏతత్=ఈవాక్కు, ఏషాం=ఈనామములకు, బ్రహ్మ=ఆత్మస్వరూపము.

తా॥ ఇదివరకు వివరించిన అవిద్యాకార్యమునకు సంగ్రహముగా ఉపసంహారమును చెప్పుటకు వేఱొక బ్రాహ్మణమును అవతరింపఁజేయుచున్నాఁడు. నామరూపకర్మములను మూడే స్వరూపముగాఁగల ఈ కనఁబడెడి సమస్తప్రపంచము అనాత్మస్వరూపమే. ఈ క్రియాకారణఫలాత్మకమైన సంసారరూపమగు జగత్తు నామరూపకర్మలే స్వరూపముగాఁగలదియని అనాత్మస్వరూపమైనదియని ఎట్లుతలంచుటకు శక్యమగుచున్నదనిన చెప్పఁబడుచున్నది. ఆనామరూపకర్మములుమూటిలో ఈనామములకు వాక్కు ముఖ్యకారణము. ఈముఖ్యకారణమైన వాక్కునుండియే సమస్తనామములు పుట్టుచున్నవి. ఈవాక్కు లోకమునందలి యన్నినామములకు సమానమై నామములన్నిటితో సమానముగానున్నది. నామవిశేషములకు ఆత్మలాభమెట్లుగా చెప్పఁదగినదియనిన చెప్పఁబడుచున్నది. ఈవాక్కు ముఖ్యకారణమై సమస్తనామములను ధరించుటవలనను, కుండలు మొదలైనవానికి ముఖ్యకారణమై వేరుగాక ఆత్మస్వరూపమైనట్లు నామములకు వేరుకానిదై ఆత్మస్వరూపమగుచున్నది. ఇట్లు నామవిశేషములన్నిటికి శబ్దమాత్రత్వము సిద్ధమైనది.

ఉ॥ అథరూపాణాంచక్షురిత్యేతదేషాముక్థమతోహిసర్వాణి రూపాణ్యుత్తిష్ఠన్త్యే
తదేషాగ్ం సామైతద్ధిసర్వైరూపైస్సమమేతదేషాం బ్రహ్మైతద్ధిసర్వాణిరూ
పాణిబిభర్తి. ॥౨॥

ప॥ అథ- రూపాణాం- చక్షుః- ఇతి- ఏతత్- ఏషాం- ఉక్థం- అతః- హి- సర్వాణి-రూపాణి- ఉత్తిష్ఠన్తి- ఏతత్- ఏషాం- సామ- ఏతత్- హి- సర్వైః- రూపైః- సమం-ఏతత్-ఏషాం-బ్రహ్మ- ఏతత్- హి- సర్వాణి- రూపాణి- బిభర్తి.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, రూపాణాం=రూపములకు, (తెలుపునలుపు మొదలైనవానికి) చక్షురితి=చక్షుస్సుఅని, (ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది). (నేత్రమునకు విషయమైనది చక్షుశ్శబ్దముచేత చెప్పఁదగినది). ఏతత్=ఈచక్షురింద్రియమే, ఏషాం=ఈతెలుపునలుపు మొదలైన రూపములకు, ఉక్థం=కారణము. అతోహి=ఆచక్షురింద్రియమువల్లనే, సర్వాణి=సమస్తములైన, రూపాణి=రూపములు, ఉత్తిష్ఠన్తి=పుట్టుచున్నవి. ఏతత్=ఈచక్షురింద్రియము, ఏషాం=ఈరూపములకు, సామ=సామ్యమైనది. ఏతద్ధి=ఈచక్షురింద్రియమే, సర్వైః=సమస్తములైన, రూపైః=రూపములతో, సమం=సమమైనది. (యత్=ఏకారణమువలన), ఏతద్ధి=ఈ

చక్షురింద్రియమే, సర్వాణిరూపాణి=సమస్తములైనరూపములను, బిభర్తి=ధరించుచున్నదో, (తస్మాత్=ఆకారణమువలన), ఏతత్=ఈచక్షురింద్రియము, ఏషాం=ఈరూపములకు, బ్రహ్మ=ఆత్మస్వరూపము.

తా॥ మఱియు ఆనామరూపకర్మములు మూటిలో తెలుపు నలుపు మొదలైన రూపములు తేజోరూపమైన నేత్రేంద్రియముచేత ప్రకాశింపఁదగినవిగనుక నేత్రేంద్రియమని చెప్పఁబడుచున్నవి. ఈనేత్రేంద్రియమే ఈ సమస్తరూపములకు కారణము. సమస్తరూపములు ఈనేత్రేంద్రియమునుండియె పుట్టుచున్నవి. ఈనేత్రేంద్రియము లోకమునందలి యన్నిరూపములకు సమానమై అన్నిరూపములతో సమానముగానున్నది. ఇదియె రూపములకు పేరుకానిదై సమస్తరూపములను ధరించుటవలన వానికి ఆత్మస్వరూపముగానున్నది. ఇట్లు రూపములన్నియు నేత్రేంద్రియమాత్రమగుటసిద్ధమైనది.

ఉ॥ అథకర్మణామాత్మేత్యేతదేషాముక్థమతోహి సర్వాణి కర్మాణ్యుత్తిష్ఠన్త్యేతదే
షాగ్ సామైతద్ధిసర్వైః కర్మభిఃసమమేతదేషాం బ్రహ్మైతద్ధిసర్వాణికర్మాణిబి
భర్తి తదేతత్త్రయం సదేకమయమాత్మాత్మోఏకస్సన్నేతత్త్రయం తదేత
దమృతగ్ సత్యేనచ్ఛన్నంప్రాణోవా అమృతం నామరూపే సత్యం తాభ్యా
మయంప్రాణశ్ఛన్నః.   ॥౩॥

ఇతితృతీయాధ్యాయే- షష్ఠం బ్రాహ్మణమ్.

ఇతిబృహదారణ్యకే- తృతీయోఽధ్యాయః.

ప॥ అథ- కర్మణాం- ఆత్మా- ఇతి- ఏతత్- ఏషాం- ఉక్థం- అతః- హి- సర్వాణి-కర్మాణి- ఉత్తిష్ఠన్తి- ఏతత్- ఏషాం- సామ- ఏతత్- హి- సర్వైః- కర్మభిః- సమం- ఏతత్- ఏషాం- బ్రహ్మ- ఏతత్- హి- సర్వాణి- కర్మాణి- బిభర్తి- తత్- ఏతత్- త్రయం- సత్- ఏకం- అయం- ఆత్మా- ఆత్మా- ఉ- ఏకః- సన్- ఏతత్- త్రయం- తత్- ఏతత్- అమృతం- సత్యేన- ఛన్నం- ప్రాణః- వై- అమృతం- నామరూపే- సత్యం- తాభ్యాం- అయం- ప్రాణః- ఛన్నః.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, కర్మణాం=కర్మలకు, ఆత్మేతి=దేహమని, (ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది). ఏతత్=ఈశరీరము, ఏషాం=ఈకర్మలకు, ఉక్థం=కారణము. అతోహి=ఈశరీరమునుండియే, సర్వాణి=సమస్తములైన, కర్మాణి=కర్మలు, ఉత్తిష్ఠన్తి=పుట్టుచున్నవి. ఏతత్=ఈశరీరము, ఏషాం=ఈకర్మలకు, సామ=సామ్యమైనది. ఏతద్ధి=ఈశరీరమే, సర్వైఃకర్మభిః=సమస్తకర్మలతో, సమం=సమానమైనది. (యత్=ఏకారణమువలన),ఏతద్ధి=ఈశరీరమే, సర్వాణికర్మాణి=అన్నికర్మలను, బిభర్తి=ధరించుచున్నదో, (తస్మాత్=ఆకారణమునుండి), ఏతత్=ఈశరీరము, ఏషాం=ఈకర్మలకు, బ్రహ్మ=ఆత్మస్వరూపము, (భవతి=అగుచున్నది).తదేతత్=ఆఈ, త్రయం=నామరూపకర్మలు మూడును, ఏకంసత్=ఒక్కటియై, అయమాత్మా=ఈశరీరము, (భవతి=అగుచున్నది). ఆత్మాఉ=శరీరమే, ఏకస్సన్=ఒక్కటియై, ఏతత్త్రయం=ఈనామరూపకర్మలు మూడును, (భవతి=అగుచున్నది). తదేతదమృతం=ఆ ఈ అమృతస్వరూపము, సత్యేన=సత్యముచేత, ఛన్నం=కప్పఁబడినది. (ఆ అమృతసత్యములేవియనిన చెప్పఁబడు

చున్నవి). ప్రాణోవై = ప్రాణమే, అమృతం=అమృతస్వరూపము. (లోపలసమస్తమునకాధారమగు కర్మయగునై ఇంద్రియరూపమును ఆత్మరూపమునైన ప్రాణమునశింపనిది). నామరూపే =నామరూపములు రెండును, సత్యం = సత్యస్వరూపము. (కార్యస్వరూపములైన శరీరావస్థలగు నామరూపములు రెండును సత్యమనుపేరుగల పంచభూతములు స్వరూపములుగా కలుగుటవలన సత్యమనఁబడును). తాభ్యాం=ఆనామరూపములచేత, అయంప్రాణః=ఈప్రాణము, ఛన్నః=కప్పఁబడినది.

తా॥ ఇప్పుడానామరూపకర్మములు మూటిలో కర్మలన్నియు ఈశరీరసాధ్యములగుటవలన శరీరమనియె చెప్పఁబడుచున్నవి. ఈశరీరమె కర్మలన్నిటికి కారణము. దీనినుండియె యన్ని కర్మలుపుట్టుచున్నవి. ఇదియె సమస్తకర్మలకు సామ్యమును అన్నికర్మలతో సమానమునైయున్నది. ఇదియె సమస్తకర్మలను ధరించుటవలన కర్మలన్నిటికి ఆత్మస్వరూపమైనది. ఈ నామరూపకర్మలు మూడును ఒకటియై ఈశరీరమగుచున్నవి. ఒకటియైన ఈశరీరమే ఆనామరూపకర్మలు మూడునగుచున్నది. ఈనామరూపక్రియలుమూటిలో క్రియారూపమైన అమృతస్వరూపమగు ప్రాణము సత్యమనుపేరుగల పంచభూతవికారమైననామరూపములచేత కప్పఁబడి ప్రకాశింపకుండ చేయఁబడుచున్నది. ఇట్లు కర్మలకు దేహాత్మత్వము చెప్పఁబడినది. ఈచెప్పఁబడినదియె అజ్ఞానవిషయమైన సంసారభావము.

ఇట్లు బృహదారణ్యకము తృతీయాధ్యాయము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకోపనిషత్ చతుర్థాధ్యాయః.

హరిః ఓమ్. ఉ॥ దృప్తబాలాకిర్హానూచానోగార్గ్య ఆసస హోవాచాజాతశత్రుం కాశ్యంబ్రహ్మతే బ్రవాణీతి సహోవాచాజాతశత్రుః సహస్రమేతస్యాంవాచిదద్మోజనకోజనకఇతివై జనాధావన్తీతి. ॥౧॥

ప॥ దృప్తబాలాకిః- హ- అనూచానః- గార్గ్యః- ఆస- సః - హ - ఉవాచ - అజాతశత్రుం- కాశ్యం- బ్రహ్మ- తే- బ్రవాణి- ఇతి- సః- హ- ఉవాచ- అజాతశత్రుః- సహస్రం- ఏతస్యాం- వాచి- దద్మః- జనకః- జనకః- ఇతి- వై- జనాః- ధావన్తి- ఇతి.

ప్ర॥ అనూచానః=వక్తయును, (అనుసరించి పలుకుటయందు సమర్థుఁడును), దృప్తబాలాకిర్హ=దృప్త=గర్విష్ఠుఁడైన,బాలాకిర్హ=బాలాకియనునట్టి,(బలాకయనుదానియొక్క పుత్రుఁడునగు),గార్గ్యః=గార్గ్యుఁడు, (గోత్రమువలన గార్గ్యుఁడను పేరుగలవాఁడు), ఆస=ఉండెను.సః హ=ఆ గార్గ్యుఁడే, అజాతశత్రుం=అజాతశత్రువను పేరుగల, కాశ్యం=కాశిరాజును,(అభిగమ్య =పొంది), తే=నీకొఱకు, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మను, బ్రవాణీతి=చెప్పఁగలనని, ఉవాచ=పలికెను. అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను పేరుగల, సహ=ఆకాశిరాజు, జనాః=జనులు, జనకః=జనకమహారాజు, (దాతా=ఇచ్చెడివాఁడు), జనకః=జనకమహారాజు, (శ్రోతా=వినెడివాఁడు),ఇతి =అని, వై =ప్రసిద్ధముగా, ధావన్తి=పరువెత్తుచున్నారు.ఇతి=కనుక,ఏతస్యాంవాచి=నీకొఱకు పరబ్రహ్మస్వరూపము చెప్పఁగలనని పలికిన ఈవాక్కునిమిత్తమై, (గవాం=గోవులయొక్క), సహస్రం=వేయిని, దద్మః=ఇచ్చుచున్నానని, ఉవాచ=పలికెను.

తా॥ ఈ పూర్వము చెప్పిన అవిద్యావిషయకమగు సంసారము కంటె అనంతరమందు జ్ఞానవిషయకమైన ఆత్మస్వరూపము పొందఁదగినదియని నాలుగవ అధ్యాయము ఆరంభింపఁబడుచున్నది. ఈ విద్యావిద్యలలో నేను పరబ్రహ్మస్వరూపమైతిననెడి ఆత్మతత్త్వమొకటియె విద్యావిషయమైనది. నేను వేరు, నాచేత ధ్యానింపఁబడెడి ఆత్మస్వరూపము వేరు అనెడి భేదదృష్టియే అవిద్యావిషయకమైనది. ఇట్టి విద్యావిద్యల రెండింటిలో అవిద్యావిషయమంతయు ఈ మూఁడవ అధ్యాయాంతమువఱకు చెప్పఁబడినది. ఈ అవిద్యావిషయము రెండువిధములైనది ఎదేదనిన, లోపల స్తంభములు మొదలైన గృహముయొక్క ఆధారములవలెనె శరీరములోపల ఉండెడి ప్రకాశస్వరూపమును అమృతస్వరూపమునునగు ప్రాణమును, గృహమునకుబయట గడ్డి, మృత్తిక మొదలైనవివలెనె ఉండెడి అప్రకాశమును వృద్ధిక్షయరూపమును మరణశీలమును సత్యశబ్దవాచ్యమును వెలుపలనుండెడి కార్యలక్షణమునైన నామరూపాత్మకమగు శరీరమును. ఇట్లు రెండువిధములైన వానిలోపలనుండెడి మొదటిదియగు అమృతస్వరూపమైన ప్రాణము వెలుపలనుండెడి మరణశీలమగు కార్యలక్షణమైన శరీరముచేత కప్పఁబడియున్నదని పూర్వగ్రంథము సమాప్తిచేయఁబడినది. ఇట్టి అవిద్యావిషయకమైన ప్రాణమునే ఆత్మస్వరూపముగా పొందిన గార్గ్యుఁడను బ్రాహ్మణుఁడు చెప్పెడివాఁడుగాను అదేప్రకారముగానె విపరీతమైన ఆత్మజ్ఞానముగల అజాతశత్రువను కాశీరాజు వినెడివాఁడుగాను కలిగిన పూర్వపక్షసిద్ధాన్తరూపమైన ఈకథను ఆచారవిధిని ఉపదేశించుటకు ఇక్కడ చెప్పుచున్నాఁడు. వక్తయును గర్విష్ఠుఁడును బలాకపుత్రుఁడునగు గార్గ్యుఁడను ఒక బ్రాహ్మణుఁడు కలఁడు. అతఁడు అజాతశత్రువగు కాశీరాజునుపొంది నీకు బ్రహ్మస్వరూపమును చెప్పఁగలనని పలికెను. ఇట్లు గార్గ్యునిచేత పలుకఁబడిన ఆ కాశీరాజు ఇంతకుపూర్వము బ్రహ్మవేత్తలగు జనులందఱును జనకమహారాజే దాతయని జనకమహారాజే శ్రోతయని పోవుచున్నారు. ఓ గార్గ్యుఁడా ఇప్పుడు నీవు ఆ సమస్తమును నాయందే భావించి నీకా అకు బ్రహ్మస్వరూపమును చెప్పఁగలనని పలికెడి ఈవాక్యనిమిత్తము వేయిగోవులను ఇచ్చుచున్నానని పలికెను.

ఉ॥ సహోవాచ గార్గ్యోయఏవాసావాదిత్యే పురుషఏతమేవాహం బ్రహ్మోపాసఇ
 తి సహోవాచాజాతశత్రుర్మామైతస్మిన్ సంవదిష్ఠాఅతిష్ఠాః సర్వేషాంభూ
 తానాంమూర్ధారాజేతివా అహమేతముపాసఇతి సయఏతమేవముపాస్తే
 ఽతిష్ఠాఃసర్వేషాం భూతానాం మూర్ధారాజాభవతి. ॥౧॥

ప॥ సః- హ- ఉవాచ- గార్గ్యః- యః- ఏవ- అసౌ- ఆదిత్యే- పురుషః- ఏతం- ఏవ- అహం- బ్రహ్మ- ఉపాసే- ఇతి- సః- హ- ఉవాచ- అజాతశత్రుః- మాం- ఏతస్మిన్- సంవదిష్ఠాః- అతిష్ఠాః- సర్వేషాం- భూతానాం- మూర్ధా- రాజా- ఇతి- వై- అహం- ఏతం- ఉపాసే- ఇతి- సః- యః- ఏతం- ఏవం- ఉపాస్తే- అతిష్ఠాః- సర్వేషాం- భూతానాం- మూర్ధా- రాజా- భవతి.

ప్ర॥ సఃహ=ఆ, గార్గ్యః=గార్గ్యుఁడు, ఆదిత్యే=సూర్యునియందు, అసౌ=ఈ, పురుషః=పరిపూర్ణుఁడగు పరబ్రహ్మస్వరూపుఁడు, యఏవ=ఎవఁడో, ఏతమేవ=వీనినే, అహం=నేను, (అస్మిన్=ఈ శరీరేంద్రియసముదాయమునందు), బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునుగా, ఉపాసఇతి=ఉపాసనచేయుచున్నానని, ఉవాచ=పలికెను. (ఏవముక్తః=ఇట్లు పలుకఁబడిన), సః=ఆ, ఆ

జాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (ఓ గార్గ్యుఁడా నీవు), అతిష్ఠాః=సమస్తభూతములనతిక్రమించెడివాఁడును, సర్వేషాంభూతానాం=అన్నిభూతములకు, మూర్ధా=శిరస్సును, రాజేతివై=రాజును అనిన్ని, ఏతమేవ=ఈపురుషునినే, అహం=నేను, ఉపాసఇతి=ఉపాసించుచున్నాననియు, ఏతస్మిన్=ఈ పరబ్రహ్మవిషయమునందు, మామాసంవదిష్ఠాః=సంవాదమును చేయవద్దు చేయవద్దుఅనియు,ఉవాచ=పలికెను. యః=ఎవఁడు,ఏతం=ఈపురుషస్వరూపుని.ఏవం=ఈపూర్వము చెప్పినప్రకారము, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, అతిష్ఠాః=భూతములనతిక్రమించినవాఁడును, సర్వేషాంభూతానాం=అన్నిభూతములకు, మూర్ధా=శిరస్సును, (ప్రధానుఁడును) రాజా=రాజును, భవతి=అగుచున్నాఁడు. (అని నాకు తెలియును).

తా॥ ఈప్రకారము పరబ్రహ్మస్వరూపమును వినుటకు అభిముఖుఁడైయున్న రాజునుగూర్చి ఆగార్గ్యమహాఋషి, ఈ సూర్యమండలమునందును నేత్రమునందును ఒక్కఁడైన అభిమానియగువాఁడే నేత్రముద్వారా ఈ హృదయమునందు ప్రవేశించి నేను భోక్తను కర్తనుఅని ఉన్నాఁడు. ఇట్లు సూర్యమండలమునందు నేత్రమునందభిమానియైయుండెడి ఈ పురుషస్వరూపుని ఈ శరీరేంద్రియ సముదాయమునందు బ్రహ్మస్వరూపమునుగా చూచుచున్నాను ఉపాసించుచున్నాను. కనుక నేను ఆ పురుషస్వరూపమగు బ్రహ్మమును నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. ఉపాసించుమాయనిపలికెను. ఇట్లా గార్గ్యునిచేత పలుకఁబడిన అజాతశత్రువను ఆ కాశీరాజు ఈప్రకారము మన ఉభయులకు సమానముగా తెలిసికొనఁదగిన విజ్ఞానమునందు మమ్మునుగూర్చి అజ్ఞానులనుగూర్చివలెనె చూపించుచున్న మీచేత మేము బాధింపఁబడినవారలమగుదుము. కనుక నీ వీ పరబ్రహ్మవిషయమునందిట్లు చెప్పవద్దు దీనియందు వేరేదియైనను తెలిసికొనియుంటివేని దానినిచెప్పుటకు నీవు తగియున్నావు. ఇంతకుపూర్వము నీవు ఈ సూర్యునియందును నేత్రమునందును అభిమానియగువాఁడొకఁడె. వాఁడే ఈశరీరేంద్రియసముదాయమునందు ప్రవేశించియున్నాఁడు. వానిని నేను అన్నిభూతములనతిక్రమించినవానిగాను అన్నిభూతములకు ముఖ్యునిగాను రాజునుగాను బ్రహ్మస్వరూపమునుగా చూచుచున్నాను. ఉపాసించుచున్నాను. ఇట్లుపాసించెడివాఁడు భూతములనన్నిటిని అతిక్రమించువాఁడును సమస్తభూతములలో ప్రధానుఁడును రాజును అగుచున్నాఁడని నీవుపదేశించినది నాకు తెలియును. ఈ సూర్యునియందును ఈ శరీరేంద్రియ సముదాయమునందుండెడి పురుషస్వరూపుఁడొక్కఁడే. వాఁడే పరబ్రహ్మము అని ఉపాసించెడివాఁడు సమస్తభూతముల నతిక్రమించి యుండెడివాఁడును భూతములన్నిటిలో ప్రధానుఁడును రాజును అగుచున్నాఁడని పలికెను.

ఉ॥ సహోవాచ గార్గ్యో య ఏవాసౌ చన్ద్రే పురుష ఏతమేవాహం బ్రహ్మోపాస ఇతి
స హోవాచాజాతశత్రుర్మా మైతస్మిన్ సంవదిష్ఠా బృహన్పాణ్డరవాసాః సోమో రాజేతి వా అహమేతముపాస ఇతి స య ఏతమేవముపాస్తేఽహరహర్హ సుతః ప్రసుతో భవతి నాస్యాన్నం క్షీయతే. ॥ ౩॥

ప॥ సః- హ- ఉవాచ- గార్గ్యః- యః- ఏవ- అసౌ- చన్ద్రే- పురుషః - ఏతం - ఏవ- అహం- బ్రహ్మ- ఉపాసే- ఇతి- సః- హ- ఉవాచ- అజాతశత్రుః- మా- మా - ఏతస్మిన్ - సంవదిష్ఠాః- బృహన్- పాణ్డరవాసాః- సోమః- రాజా- ఇతి- వై- అహం- ఏతం- ఉపాసే ఇతి- సః-

యః-ఏతం- ఏవం- ఉపాస్తే- అహరహః- హ - సుతః- ప్రసుతః-భవతి- న-అస్య-అన్నం-క్షీయతే.

ప్ర॥ సః=ఆ, గార్గ్యః=గార్గ్యుఁడు, చన్ద్రే=చంద్రునియందు, అసౌ=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యఏవ=ఎవఁడో, ఏతమేవ=వీనినే, అహం=నేను, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునుగా, ఉపాసఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఉవాచహ=పలికెను. (ఏవముక్తః=ఇట్లు పలుకఁబడిన), సః=ఆ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (ఓ గార్గ్యుఁడా నీవు), బృహన్=అధికుఁడును, పాణ్డరవాసాః=తెల్లని వస్త్రముగలవాఁడునగు, సోమోరాజేతివై=చంద్రుఁడేయని, (యజ్ఞమున నుపయోగమైన సోమలతతో మొదలైన యోషధులకు చంద్రుఁడు రాజగుటవలన సోమోరాజాయని చెప్పఁబడినది). ఏతమేవ=ఈపురుషునే, అహం=నేను, ఉపాసఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఏతస్మిన్=ఈపురుషస్వరూపమగు బ్రహ్మమునందు, మామాసంవదిష్ఠాః=సంవాదమును చేయవద్దు, చేయవద్దు. (అని), ఉవాచహ=పలికెను. యః=ఎవఁడు, ఏతం=ఈపురుషుని, (ఈపూర్వము చెప్పఁబడిన విశేషణములలోఁగూడుకొనిన పురుషుని), ఏవం=ఈ పూర్వము చెప్పినప్రకారము, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడో, (తస్య=వానికి), సః=ఆపురుషుఁడు, (చంద్రమండలాభిమానియగు ఆ పురుషుఁడు), అహరహః=ప్రతిదినమును, (యజ్ఞే=యజ్ఞమునందు), సుతః=ప్రకృతి స్వరూపుఁడును, ప్రసుతః=వికృతిగాను, (కర్మప్రకృతియని కర్మసాధనములు వికృతియని చెప్పఁబడును), భవతిహ=అగుచున్నాఁడు. అస్య=ఈ ఉపాసకునికి, అన్నం=అన్నము, నక్షీయతే=క్షీణింపదు.

తా॥ ఇట్లు సంవాదముతో అజాతశత్రువను కాశీరాజుచేత అసత్యరూపమైన పరబ్రహ్మము సత్యమైనదికాదని చెప్పఁబడఁగా గార్గ్యుఁడు పోలోక పరబ్రహ్మమును పొందు, ఓ రాజా! అధికుఁడును తెల్లని కిరణములను శ్వేతవస్త్రముగలవాఁడునగు చంద్రునియందును మనస్సునందును అభిమానిగాను నేను కర్తనుభోక్తను అని తలంచెడి పురుషుఁడొక్కఁడె వానినే నేను పరబ్రహ్మమునుగా నుపాసించుచున్నానుగనుక నేను ఆ పురుషస్వరూపమగు బ్రహ్మమును నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. నీవు దానిని ఉపాసించుమనియని పలికెను. ఇట్లు పలుకఁబడిన ఆ కాశీరాజు ఓ గార్గ్యుఁడా! నీవు చంద్రమనస్సులయందభిమానియగు ఆ పురుషుని మిక్కిలి గొప్పవాఁడును తెల్లని వస్త్రముగల వాఁడును సోమలతాద్యోషధ్యముచేత సోమరాజను పేరుగల చంద్రుఁడును అయియుండెడి ఈ పురుషునే నేను ఈ శరీరేంద్రియ సముదాయమునందు బ్రహ్మస్వరూపునిగా నుపాసించుచున్నాను. అది నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. దానిని నీవు ఉపాసింపుమని చెప్పవద్దు. ఇట్లు నీవు ఉపదేశించినది నాకు తెలియును. ఈ పూర్వము చెప్పిన మహాత్త్వాది విశేషణములతోఁగూడుకొనిన చంద్రమనస్సులయందభిమానియగు ఒక్కఁడైన పురుషుని ధ్యానించెడివానికి ఆపురుషుఁడే ప్రతిదినమును యజ్ఞకర్మయందు ప్రకృతి వికృతిస్వరూపుఁడగుచున్నాఁడు. ప్రకృతియనఁగా యజ్ఞమును వికృతియనఁగా యజ్ఞక్రియలును. ఈప్రకారము చంద్రమనస్సులయందభిమానిగాయుండెడి పురుషుని ఏకముచేసి ఒక్కనిగాతలంచి పరబ్రహ్మమని ఉపాసించెడివానికి అన్నము ఎప్పటికిని క్షీణించదు. (నశింపదు) అని పలికెను.

ఉ॥ సహోవాచ గార్గ్యో య ఏవాసౌ విద్యుతి పురుష ఏతమేవాహం బ్రహ్మోపాస ఇతి స హోవాచాజాతశత్రుర్మామైతస్మిన్ సంవదిష్ఠాస్తేజస్వీతివా అహమే

తముపాసఇతి సయఏతమేవముపాస్తే తేజస్వీహభవతి తేజస్వినీహాస్య ప్ర
జాభవతి. ॥౪॥

ప॥ సః- హ- ఉవాచ- గార్గ్యః- యః- ఏవ- అసౌ- విద్యుతి- పురుషః- ఏతం- ఏవ- అహం- బ్రహ్మ- ఉపాసే- ఇతి- సః- హ- ఉవాచ. అజాతశత్రుః- మా- మా - ఏతస్మిన్ - సంవదిష్ఠాః- తేజస్వీ- ఇతి- వై - అహం- ఏతం- ఉపాసే- ఇతి- సః- యః- ఏతం - ఏవం - ఉపాస్తే - తేజస్వీ- హ- భవతి- తేజస్వినీ- హ- అస్య- ప్రజా- భవతి.

ప్ర॥ సః=ఆ, గార్గ్యః=గార్గ్యుఁడు, విద్యుతి=మెరుపునందు, అసౌ=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యఏవ=ఎవఁడో, ఏతమేవ=వీనినే, అహం=నేను, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునుగా, ఉపాసఇతి = ఉపాసించుచున్నానని, ఉవాచహ=పలికెను. (ఏవముక్తః=ఇట్లు పలుకఁబడిన), సః=ఆ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (ఓగార్గ్యుఁడా? నీవు), తేజస్వీతివై=తేజోవంతుఁడేయని, ఏతం=ఈపురుషుని, అహం=నేను, ఉపాసఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఏతస్మిన్=ఈపురుషస్వరూపమగు బ్రహ్మమునందు, మామాసంవదిష్ఠాః=సంవాదమును చేయవద్దు,చేయవద్దు. (అని), ఉవాచహ=పలికెను. యః=ఎవఁడు, ఏతం=తేజోవంతుఁడగు ఈ పురుషస్వరూపుని, ఏవం=ఈపూర్వోక్తప్రకారము, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, తేజస్వీహ=తేజోవంతుఁడును, భవతి=అగుచున్నాఁడు. అస్య= ఈ ఉపాసకునియొక్క, ప్రజా=సంతానము, తేజస్వినీహ=తేజస్సుకలదియును, భవతి=అగుచున్నది.

తా॥ ఈప్రకారము సంవాదముతో కాశీరాజుచేత చంద్రస్వరూపమైన పరబ్రహ్మము తిరస్కరింపఁబడఁగా గార్గ్యుఁడు వేఱొకపరబ్రహ్మమునుపొంది ఓరాజా? మెరుపునందును త్వక్కునందును హృదయమునందును అభిమానియై నేను కర్తనుభోక్తనుఅని తలంచెడి ప్రాణస్వరూపుఁడైన పురుషుఁడొక్కఁడే వీనినే నేను శరీరేంద్రియ సముదాయమునందు పరబ్రహ్మమునుగా నుపాసించుచున్నాను. కనుక నేను ఆ పురుషస్వరూపమగు బ్రహ్మమును నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. నీవు దానిని ఉపాసించుమాయని పలికెను. ఇట్లు పలుకఁబడిన ఆకాశీరాజు ఓగార్గ్యుఁడా? నీవు మెరుపునందును త్వక్కునందును హృదయమునందును అభిమానియగు ఒక్కఁడైన ప్రాణస్వరూపుఁడగు పురుషుని విషయమై నేను ఈపురుషుని తేజోవంతుఁడనియే పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. అది నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. దానిని నీవు ఉపాసించుమాయని చెప్పవద్దు. ఇట్లు నీవు ఉపదేశించినది నాకు తెలియును. ఈ పూర్వముచెప్పిన తేజస్విత్వ విశేషణముతోఁగూడుకొనిన మెరుపు మొదలైనవాటియందభిమానియగు ఒక్కఁడైన ప్రాణరూపుఁడగు పురుషుని ధ్యానించెడి వాఁడు తేజోవంతుఁడగుచున్నాఁడు. వానిపుత్రులు మొదలైనవారును తేజోవంతులగుచున్నారు అని పలికెను.

ఉ॥ సహోవాచగార్గ్యోయఏవాయమాకాశే పురుషఏతమేవాహం బ్రహ్మోపాస
ఇతి సహోవాచాజాతశత్రుర్మామైతస్మిన్ సంవదిష్ఠాః పూర్ణమప్రవర్తీతి
వాఅహమేతముపాసఇతి సయఏతమేవముపాస్తే పూర్యతేహప్రజయాప
శుభిర్నాస్యాస్మాల్లోకాత్ప్రజోద్వర్తతే. ॥౫॥

ప॥ సః- హ- ఉవాచ- గార్గ్యః- యః- ఏవ- అయం- ఆకాశే- పురుషః- ఏతం- ఏవ- అహం- బ్రహ్మ- ఉపాసే- ఇతి- సః- హ- ఉవాచ- అజాతశత్రుః- మా- మా- ఏతస్మిన్- సంవదిష్ఠాః- పూర్ణం- అప్రవర్తి- ఇతి- వై- అహం- ఏతం- ఉపాసే ఇతి- సః- యః- ఏతం- ఏవం- ఉపాస్తే- పూర్యతే- హ- ప్రజయా- పశుభిః- న- అస్య- అస్మాత్- లోకాత్- ప్రజా- ఉద్వర్తతే.

ప్ర॥ సః=ఆ, గార్గ్యః=గార్గ్యుఁడు, ఆకాశే=ఆకాశమునందు, అయం=ఈ, పురుషః=ప్రాణస్వరూపుఁడగు పురుషుఁడు,యఏవ=ఎవఁడో,ఏతమేవ=ఈప్రాణరూపమైన పురుషునే, అస్మిన్=శరీరేంద్రియసముదాయమునందు), అహం=నేను, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునుగా, ఉపాస ఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఉవాచహ=పలికెను, (ఏవముక్తః=ఇట్లు పలుకఁబడిన),సః=ఆ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు,(ఓగార్గ్యుఁడా? నీవు),పూర్ణం=పరిపూర్ణుఁడును,అప్రవర్తితివై=ప్రవర్తింపనివాఁడేయని,(క్రియారహితుఁడేయని) ఏతం=ఈప్రాణస్వరూపుఁడగుపురుషుని, అహం=నేను, ఉపాసఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఏతస్మిన్=ఈబ్రహ్మమునందు,మామా సంవదిష్ఠాః=సంవాదమును చేయవద్దు, చేయవద్దు. (అని), ఉవాచహ=పలికెను. యః=ఎవఁడు, ఏతం=పూర్ణత్వాదివిశేషణములతోఁగూడుకొనిన ఈపురుషుని, ఏవం=ఈపూర్వోక్తప్రకారము, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, ప్రజయా=సంతానముతోను, పశుభిః=పశువులతోను, పూర్యతేహ=నిండింపఁబడుచున్నాఁడు, అస్య=ఈఉపాసకునియొక్క, ప్రజా=సంతానము, అస్మాత్=ఈ, లోకాత్=లోకమునుండి, నోద్వర్తతే=మరియొకలోకమునుపొందదు. (సంతానవిచ్ఛిత్తిలేదు).

తా॥ ఇట్లు కాశీరాజుచేత సంవాదముతో విద్యుత్స్వరూపమైన పరబ్రహ్మము తిరస్కరింపఁబడగా గార్గ్యుఁడు వేఱొక పరబ్రహ్మమునుపొంది ఓరాజా? ఆకాశమునందును హృదయాకాశమునందును అభిమానియై నేను కర్తనుభోక్తను అని తలంచెడి పురుషుఁడొక్కఁడే వీనినే నేను ఈ దేహేంద్రియసముదాయమునందు పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. కనుక నేను ఆ ప్రాణస్వరూపుఁడగు పురుషుని నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. నీవు వానిని ఉపాసించుమాయని పలికెను. ఇట్లు పలుకఁబడిన కాశీరాజు, ఓగార్గ్యుఁడా? నీవు బాహ్యాకాశహృదయాకాశములయందు అభిమానియగు ఒక్కఁడైన ప్రాణస్వరూపుఁడగు పురుషుని విషయమై నేను ఈపురుషుని పూర్ణుఁడును క్రియారహితుఁడును అనియె పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. అది నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. దానిని నీవు ఉపాసింపుమాయని చెప్పవద్దు. ఇట్లు నీవు ఉపదేశించినది నాకు తెలియును. ఈ పూర్వముచెప్పినప్రకారము పూర్ణత్వ అక్రియావత్వములనెడి విశేషణములతోఁగూడుకొనినవాఁడును బాహ్యాకాశ హృదయాకాశములయందభిమానియైనవాఁడును ఒక్కటియైన ప్రాణస్వరూపుఁడునగు పురుషుని ధ్యానించెడివాఁడు పుత్రాదిసంతానములోను పశువులతోను, నిండింపఁబడినవాఁడగుచున్నాఁడు. మరియు అట్టి ఉపాసకునియొక్క సంతానము ఈలోకమునుండి ఎడతెగక నశింపకయుండును.

ఉ॥ సహోవాచ గార్గ్యో యఏవాయం వాయౌ పురుషఏతమేవాహం బ్రహ్మోపా
సఇతి సహోవాచాజాతశత్రుర్మామైతస్మిన్ సంవదిష్ఠాఇన్ద్రోవైకుణ్ఠోప
రాజితాసేనేతివా అహమేతముపాసఇతి సయఏతమేవముపాస్తేజిష్ణుర్హాప

రాజిష్ణుర్భవత్యన్యత స్త్యజాయీ. ||౬||

ప|| సః- హ- ఉవాచ- గార్గ్యః- యః- ఏవ- అయం- వాయౌ- పురుషః- ఏతం- ఏవ- అహం- బ్రహ్మ- ఉపాసే- ఇతి- సః- హ- ఉవాచ- అజాతశత్రుః- మా- మా- ఏతస్మిన్- సంవదిష్ఠాః- ఇన్ద్రః- వై- వైకుణ్ఠః- అపరాజితా- సేనా- ఇతి- వై- అహం- ఏతం- ఉపాసే-ఇతి-సః-యః- ఏతం- ఏవం- ఉపాస్తే- జిష్ణుః- హ- అపరాజిష్ణుః- భవతి- అన్యత స్త్యజాయీ.

ప్ర|| సః=ఆ, గార్గ్యః=గార్గ్యుడు, వాయౌ=వాయువునందు, అయం=ఈ,పురుషః= పురుషుఁడు, యఏవ=ఎవఁడో, ఏతమేవ=ఈప్రాణరూపమైన పురుషునే, (అస్మిన్=ఈశరీరేంద్రియ సముదాయమునందు), అహం=నేను, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునుగా, ఉపాసఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఉవాచహ=పలికెను. (ఏవముక్తః=ఇట్లుపలుకఁబడిన), సః=ఆ, అజాతశత్రుః =అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (ఓ గార్గ్యుఁడా? నీవు), ఇన్ద్రః=పరమేశ్వరుఁడును, వైకుణ్ఠః=సహింపశక్యుడుకానివాఁడును, అపరాజితా=పరాజయమునుపొందని, సేనేతివై=సేనాస్వరూపుడునేయని, ఏతం=ప్రాణరూపుడగు ఈపురుషుని, అహం=నేను, ఉపాసఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఏతస్మిన్=ఈబ్రహ్మమునందు, మామాసంవదిష్ఠాః=సంవాదమును చేయవద్దు, చేయవద్దు. (అని), ఉవాచహ=పలికెను. యః=ఎవఁడు, ఏతం=ఇన్ద్రిత్యాదివిశేషణములతోఁగూడుకొనిన ఈపురుషుని, ఏవం=ఈ పూర్వోక్తప్రకారము, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, జిష్ణుః=జయశీలుడును, అపరాజిష్ణుః=ఇతరులచేత జయింపఁబడని స్వభావముగలవాఁడును, అన్యత స్త్యజాయీ=శత్రువులను జయించుటకు స్వభావముకలవాఁడును, భవతి=అగుచున్నాఁడు.

తా|| ఇట్లు కాశీరాజుచేత సంవాదముతో ఆకాశస్వరూపమైన పరబ్రహ్మము ప్రత్యాఖ్యానము చేయఁబడగా గార్గ్యుడు వేఱొక పరబ్రహ్మమునుపొంది ఓరాజా? వాయువునందును ప్రాణమునందును హృదయమునందును అభిమానియై నేను కర్తనుభోక్తను అని తలంచెడి పురుషుడొక్కఁడే. వీనినే నేను దేహేంద్రియాది సముదాయమునందు పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. కనుక నేను ఆ ప్రాణస్వరూపుడగు పురుషుని నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. నీవు వానిని ఉపాసింపుమాయని పలికెను. ఇట్లు పలుకఁబడిన కాశీరాజు ఓ గార్గ్యుడా? నీవు వాయుప్రాణహృదయములయందు అభిమానియగు ఒక్కఁడైన ప్రాణస్వరూపుడగు పురుషునివిషయమై నేను ఈపురుషుని ఇంద్రుడును అప్రసహ్యుడును పరాజయమునుపొందని సేనాస్వరూపుడును అని యే పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. అది నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. దానిని నీవు ఉపాసింపుమాయని చెప్పవద్దు. ఇట్లు నీవు ఉపదేశించినది నాకు తెలియును. ఈపూర్వము చెప్పిన ప్రకారము ఇన్ద్రిత్యాది విశేషణములతోఁగూడుకొనినవాఁడును వాయుప్రాణహృదయములయందు అభిమానియైనవాఁడును ఒక్కటియైన ప్రాణస్వరూపుడునగు పురుషుని ధ్యానించెడివాఁడు జయశీలుడును ఇతరులకు జయింపనలవిగాని స్వభావుడును శత్రుజయశీలుడును అగుచున్నాడని పలికెను.

ఉ|| సహోవాచ గార్గ్యోయఏవాయమగ్నౌ పురుషఏతమేవాహం బ్రహ్మోపాసఇతి సహోవాచాజాతశత్రుర్మామైతస్మిన్ సంవదిష్ఠావిషాసహిరితివా అహమే

తముపాసఇతి సయయేతమేవ ముపాస్తేవిషాసహిర్హ భవతి విషాసహి
ర్హాస్యప్రజాభవతి. ॥౭॥

ప॥ సః- హ- ఉవాచ- గార్గ్యః- యః- ఏవ- అయం - అగ్నౌ- పురుషః- ఏతం- ఏవ- అహం- బ్రహ్మ- ఉపాసే- ఇతి- సః- హ- ఉవాచ - అజాతశత్రుః - మా- మా- ఏతస్మిన్- సంవదిష్ఠాః- విషాసహిః- ఇతి- వై - అహం- ఏతం- ఉపాసే- ఇతి- సః- యః- ఏతం- ఏవం-ఉపాస్తే- విషాసహిః- హ- భవతి- విషాసహిః- హ- అస్య- ప్రజా- భవతి.

ప్ర॥ సః=ఆ, గార్గ్యః=గార్గ్యుడు, అగ్నౌ=అగ్నియందు, అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యఏవ=ఎవఁడో, ఏతమేవ=ఈప్రాణరూపుఁడైన పురుషునె, (అస్మిన్=ఈదేహేంద్రియసముదాయమునందు), అహం=నేను, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునుగా, ఉపాసఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఉవాచహ=పలికెను. (ఏవముక్తః=ఇట్లుపలుకఁబడిన), సః=ఆ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (ఓగార్గ్యుడా! నీవు), విషాసహిరితివై=ఇతరులను ఓర్చువాడనియె, (వ్రేల్చఁబడిన హావిస్సునంతయు భస్మముచేయుటచేత అగ్నివిషాసహియనఁబడుచున్నది). ఏతం=ఈయగ్నియందలి ప్రాణరూపుడైనపురుషుని, అహం=నేను, ఉపాసఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఏతస్మిన్=ఈబ్రహ్మమునందు, మామాసంవదిష్ఠాః=సంవాదమును చేయవద్దు,చేయవద్దు. (అని), ఉవాచహ=పలికెను. యః=ఎవఁడు, ఏతం=విషాసహిత్వగుణముతోఁగూడుకొనిన ఈ పురుషుని, ఏవం=ఈపూర్వోక్తప్రకారము, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, విషాసహిః=శత్రువులను ఓర్చువాఁడు, భవతిహ=అగుచున్నాఁడు. అస్య=ఈఉపాసకునియొక్క, ప్రజా=సంతానమును, విషాసహిః=శత్రువులను ఓర్చునది, భవతిహ=అగుచున్నది.

తా॥ ఇట్లా కాశీరాజుచేత సంవాదములో వాయుపురుషరూపమైన బ్రహ్మోపాసనము తిరస్కరింపఁబడగా గార్గ్యుడు వేఱొక పరబ్రహ్మమునుపొంది ఓరాజా? అగ్నియందును వాక్కునందును హృదయమునందును అభిమానియై నేను కర్తనుభోక్తను అని తలంచెడి పురుషుడొక్కఁడే వీనినే నేను దేహేంద్రియాది సముదాయమునందు పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. కనుక నేను ఆ ప్రాణరూపుడగు పురుషుని నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. నీవు వానిని ఉపాసింపుమాయని పలికెను. ఇట్లు పలుకఁబడిన కాశీరాజు, ఓగార్గ్యుడా? నీవు అగ్నియందును వాక్కునందును హృదయమునందును అభిమానియగు ఒక్కఁడైన ప్రాణస్వరూపుడగు పురుషునివిషయమై నేను ఈపురుషుని ఇతరమైన సర్వమును ఓర్చువాఁడని యేపరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. అది నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. దానిని నీవు ఉపాసింపుమాయని చెప్పవద్దు. ఇట్లు నీవు ఉపదేశించినది నాకు తెలియును. ఈ పూర్వము చెప్పినప్రకారము విషాసహిత్వగుణముతోఁగూడిన వాఁడును అగ్నివాక్కు హృదయము వీనియందభిమానియైనవాఁడును ప్రాణరూపుడునగు పురుషుని ధ్యానించెడివాఁడు శత్రువులకు సహింపనశక్యుడు అగుచున్నాఁడు. అట్టి యుపాసకునియొక్క పుత్రుడును శత్రువులచే నోర్వశక్యుడుగాక అగ్ని తనయందు వ్రేల్చఁబడిన హావిస్సునంతయు భస్మముచేయుటచే నోర్చినట్లు శత్రువులనందఱిని ఓర్చుచున్నాఁడని పలికెను.

ఉ॥ సహోవాచగార్గ్యోయఏవాయమప్సు పురుషఏతమేవాహం బ్రహ్మోపాసఇతి
సహోవాచాజాతశత్రుర్మామైతస్మిన్ సంవదిష్ఠాః ప్రతిరూపఇతివా అహ

మేతముపాసఇతి సయఏతమేవముపాస్తే ప్రతిరూపగ్ హైవైనముపగచ్ఛతి
నాప్రతిరూపమథో ప్రతిరూపోఽస్మాజ్జాయతే. ॥౮॥

ప॥ సః- హ- ఉవాచ- గార్గ్యః- యః- ఏవ- అయం- అప్సు- పురుషః- ఏతం- ఏవ- అహం- బ్రహ్మ- ఉపాసే- ఇతి- సః- హ- ఉవాచ- అజాతశత్రుః- మా- మా - ఏతస్మిన్ - సంవదిష్ఠాః- ప్రతిరూపః- ఇతి- వై - అహం- ఏతం- ఉపాసే- ఇతి- సః- యః- ఏతం- ఏవం- ఉపాస్తే- ప్రతిరూపం - హ - ఏవ - ఏనం - ఉపగచ్ఛతి- న - అప్రతిరూపం - అథో - ప్రతిరూపః - అస్మాత్ - జాయతే.

ప్ర॥ సః=ఆ, గార్గ్యః=గార్గ్యుఁడు, అప్సు=ఉదకములయందు, అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యఏవ=ఎవఁడో, ఏతమేవ=ఈప్రాణరూపుఁడైనపురుషునే, (అస్మిన్=దేహేంద్రియాది సముదాయమునందు), అహం=నేను, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునుగా, ఉపాసఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఉవాచహ=పలికెను. (ఏవముక్తః=ఇట్లు పలుకఁబడిన), సః=ఆ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (ఓగార్గ్యుఁడా? నీవు), ప్రతిరూపఇతివై=అనురూపమైనవాఁడేయని, (శ్రుతిస్మృతులకు ప్రతికూలము కానివాఁడేయని), ఏతం=ఈ యుదకములయందలి ప్రాణరూపుఁడైన పురుషుని, అహం=నేను, ఉపాసఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఏతస్మిన్=ఈబ్రహ్మమునందు, మామాసంవదిష్ఠాః=సంవాదమునుచేయవద్దు, చేయవద్దు. (అని), ఉవాచహ=పలికెను. యః=ఎవఁడు, ఏతం=శ్రుతిస్మృత్యనుకూలత్వగుణముతోఁగూడుకొనిన ఈ పురుషుని, ఏవం=ఈ పూర్వోక్తప్రకారము, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, ప్రతిరూపంహైవ=శ్రుతిస్మృతిశాసనమునకు అనుకూలమైనఫలమునే, ఉపగచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు. అథో=తరువాత, ఏనం=ఈ ఉపాసకుని, అప్రతికూలం=శ్రుతిస్మృత్యనుకూలముగాని ఫలమును, నోపగచ్ఛతి=పొందదు. అస్మాత్=ఈ ఉపాసకునివలన, ప్రతిరూపః=ప్రతిబింబరూపుఁడగుపుత్రుఁడు, (సమానరూపముగల పుత్రుడు), జాయతే=పుట్టుచున్నాఁడు.

తా॥ ఇట్లా కాశీరాజుచేత సంవాదముతో అగ్నిపురుషరూపమైన బ్రహ్మోపాసన తిరస్కరింపఁబడగా గార్గ్యుడు వేఱొకబ్రహ్మోపాసనను పొంది ఓరాజా! ఉదకములయందును రేతస్సునందును హృదయమునందును అభిమానియై నేను కర్తనుభోక్తను అని తలంచెడి పురుషుఁడొకఁడే. వీని నేను దేహేంద్రియాది సముదాయమునందు పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను, కనుక నేను ఆ ప్రాణస్వరూపుఁడగు పురుషుని నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. నీవు వానిని ఉపాసింపుమాయని పలికెను. ఇట్లు పలుకఁబడిన కాశీరాజు ఓగార్గ్యుడా? నీవు ఉదకరేతో హృదయములయందభిమానియగు ఒక్కఁడైన ప్రాణస్వరూపుఁడగు పురుషునివిషయమై నేను ఈపురుషుని శ్రుతిస్మృతులకు ప్రతికూలుఁడు కానివాఁడేయని పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. అది నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. దానిని నీవు ఉపాసింపుమాయని చెప్పవద్దు. ఇట్లు నీవు ఉపదేశించినది నాకు తెలియును. ఈ పూర్వము చెప్పినప్రకారము శ్రుతిస్మృత్యనుకూలత్వ గుణముతోఁగూడుకొనినవాఁడును ఉదకరేతో హృదయములయందభిమానియైనవాఁడును ప్రాణరూపుఁడునగు పురుషుని ధ్యానించెడివాఁడు శ్రుతిస్మృత్యనుకూలమైన ఫలమును పొందుచున్నాఁడు. ఈయుపాసకుని శ్రుతిస్మృత్యనుకూలముగాని ఫలమునుపొందదు. ఈ యుపాసకునివలన వానితో సమానుఁడగు పుత్రుఁడును పుట్టుచున్నాఁడని పలికెను.

ఉ॥ సహోవాచ గార్గ్యో యఏవాయమాదర్శే పురుషఏతమేవాహం బ్రహ్మోపాస
ఇతి సహోవాచాజాతశత్రుర్మామైతస్మిన్ సంవదిష్ఠారోచిష్ణురితివా అహ
మేతముపాసఇతి సయఏతమేవముపాస్తే రోచిష్ణుర్హభవతిరోచిష్ణుర్హాస్య
ప్రజాభవత్యథోయైస్సన్నిగచ్ఛతి సర్వాగ్ స్తానతిరోచతే. ||౯||

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - గార్గ్యః - యః - ఏవ - అయం - ఆదర్శే - పురుషః - ఏతం - ఏవ - అహం - బ్రహ్మ - ఉపాసే - ఇతి - సః - హ - ఉవాచ - అజాతశత్రుః - మా - మా - ఏతస్మిన్ - సంవదిష్ఠాః - రోచిష్ణుః - ఇతి - వై - అహం - ఏతం - ఉపాసే - ఇతి - సః - యః - ఏతం - ఏవం - ఉపాస్తే - రోచిష్ణుః - హ - భవతి - రోచిష్ణుః - హ - అస్య - ప్రజా - భవతి - అథో - యైః - సన్నిగచ్ఛతి - సర్వాన్ - తాన్ - అతిరోచతే.

ప్ర॥ సః=ఆ, గార్గ్యః=గార్గ్యుఁడు, ఆదర్శే=అద్దమునందు, (నిర్మలస్వభావమైనదానియందు), అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, య ఏవ=ఎవఁడో, ఏతమేవ=ఈపురుషునే, (అస్మిన్=ఈ దేహేంద్రియాది సముదాయమునందు), అహం=నేను, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మముసుగా, ఉపాస ఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఉవాచహ=పలికెను. (ఏవముక్తః=ఇట్లుపలుకఁబడిన), సః = ఆ, అజాతశత్రుః = అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (ఓగార్గ్యుఁడా నీవు), రోచిష్ణురితివై = ప్రకాశస్వభావమైన వాఁడేయని, ఏతం=ఈ పురుషుని, (ఈ అద్దము మొదలైన నిర్మలస్వభావమైన దానియందలి పురుషుని), అహం = నేను, ఉపాస ఇతి = ఉపాసించుచున్నానని, ఏతస్మిన్ = ఈ బ్రహ్మమునందు, మామా సంవదిష్ఠాః = సంవాదమును చేయవద్దు చేయవద్దు. (అని), ఉవాచహ=పలికెను. యః=ఎవఁడు, ఏతం=ఈ పురుషుని, ఏవం=ఈ పూర్వోక్తప్రకారము, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, రోచిష్ణుః=ప్రకాశస్వభావముగలవాఁడు, భవతిహ=అగుచున్నాఁడు. అస్య=ఈ ఉపాసకునియొక్క, ప్రజా=సంతతి, రోచిష్ణుః=ప్రకాశస్వభావము కలది, భవతిహ=అగుచున్నది. అథో=మరియు, (ఆ ఉపాసకుఁడు), యైః=ఎవరితో, సన్నిగచ్ఛతి=కలిసికొనుచున్నాఁడో, తాన్=ఆ, సర్వాన్=అందరిని, అతిరోచతే=అతిక్రమించి ప్రకాశించుచున్నాఁడు.

తా॥ ఇట్లా కాశీరాజుచేత సంవాదముతో, జలపురుషరూపమైన బ్రహ్మోపాసనను తిరస్కరింపఁబడఁగా గార్గ్యుఁడు వేరొకబ్రహ్మోపాసనను పొంది ఓ రాజా! నిర్మలస్వభావముగు అద్దమునందును ఇతరముగు ఖడ్గము మొదలైనదానియందును, ప్రతిబింబించి అభిమానియై నేను కర్తను భోక్తను అని తలంచెడి పురుషుఁడొక్కఁడె వీని నేను దేహేంద్రియాది సముదాయమునందు పరబ్రహ్మముసుగా ఉపాసించుచున్నాను. కనుక నేను ఓ రాజా ఆప్రాణస్వరూపముగు పురుషుని నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. నీవు వానిని ఉపాసించుమాయనిపలికెను. ఇట్లు పలుకఁబడిన కాశీరాజు ఓ గార్గ్యుఁడా నీవు నిర్మలస్వభావములైన ఆదర్శాదులయందు ప్రతిఫలనాత్మకమై యభిమానియగు ఒక్కఁడగు ప్రాణస్వరూపుఁడైన పురుషుని విషయమై నేను ఈ పురుషుని ప్రకాశస్వభావుఁడేయని పరబ్రహ్మముసుగా ఉపాసించుచున్నాను. అది నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. దానిని నీవు ఉపాసించుమాయని చెప్పవద్దు. ఇట్లు నీవు ఉపదేశించినది నాకు తెలిసియున్నది. ఈపూర్వోక్తము చెప్పినప్రకారము ప్రకాశస్వభావగుణముతోఁ గూడుకొనినవాఁడును నిగ

లములగు అవర్యాదులయందు ప్రతిఫలించి యభిమానియైనవాఁడును ప్రాణరూపుఁడునగు పురుషుని ధ్యానించెడివాఁడు ప్రకాశస్వభావమును పొందుచున్నాఁడు. ఈ ఉపాసకునియొక్క పుత్రుఁడును ప్రకాశస్వభావుఁడగుచున్నాఁడు. మఱియు నా ఉపాసకుఁడు సమానులందరిని అతిక్రమించి ప్రకాశించుచున్నాఁడని పలికెను.

ఉ॥ సహోవాచ గార్గ్యోయ ఏవాయంయన్తంపశ్చాచ్ఛబ్దోనూదేత్యేత మేవాహం బ్రహ్మోపాస ఇతిసహోవాచాజాత శత్రుర్మామైతస్మిన్ సంవదిష్ఠాఅసు రితివా అహమేత ముపాసఇతి సయఏతమేవ ముపాస్తే సర్వగ్ హైవాస్మిల్లోక ఆయురేతినైనం పురాకాలాత్ప్రాణోజహాతి. ॥౧౦॥

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - గార్గ్యః - యః - ఏవ - అయం - యన్తం - పశ్చాత్ - శబ్దః - అనూదేతి - ఏతం - ఏవ - అహం - బ్రహ్మ - ఉపాసే - ఇతి - సః - హ - ఉవాచ - అజాత శత్రుః - మా - మా - ఏతస్మిన్ - సంవదిష్ఠాః - అసుః - ఇతి - వై - అహం - ఏతం - ఉపాసే - ఇతి - సః - యః - ఏతం - ఏవం - ఉపాస్తే - సర్వం - హ - ఏవ - అస్మిన్ - లోకే - ఆయుః - ఏతి - న - ఏనం - పురా - కాలాత్ - ప్రాణః - జహాతి.

ప్ర॥ సః=ఆ, గార్గ్యః=గార్గ్యుఁడు, యః=ఏ, అయం=ఈ, శబ్దఏవ=శబ్దమే, యన్తం=పోవువానిగూర్చి, పశ్చాత్ = వెనుక, అనూదేతి = అనుసరించి పుట్టుచున్నదో, ఏతమేవ = వీనినే, (అస్మిన్ = ఈ దేహేంద్రియాదిసముదాయమందు), అహం = నేను, బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మమునుగా, ఉపాసఇతి = ఉపాసించుచున్నానని, ఉవాచహ = పలికెను. (ఏవముక్తః= ఇట్లుపలుకఁబడిన), సః=ఆ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (ఓ గార్గ్యుఁడా నీవు), అసురితివై = ప్రాణమేయని, ఏతం = ఈ శబ్దమును, అహం = నేను, ఉపాసఇతి = ఉపాసించుచున్నానని, ఏతస్మిన్=దీనియందు, మా మాసంవదిష్ఠాః = సంవాదమునుచేయవద్దు చేయవద్దు (అని) ఉవాచహ=పలికెను. యః=ఎవఁడు, ఏతం=వీనిని, ఏవం=ఈపూర్వోక్తప్రకారము, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, అస్మిన్=ఈ, లోకే=లోకమునందు, సర్వంహైవాయుః=సమస్తమైన అయుస్సును, ఏతి=పొందుచున్నాఁడు. ప్రాణః=ప్రాణము, కాలాత్=కర్మఫల పరిచ్ఛిన్నకాలముకంటె, పురా=ముందు, (రోగాదిభిః=వ్యాధులుమొదలైనవానిచేత, పీడ్యమానమపి=పీడింపఁబడినవాఁడైనను), ఏనం=ఈఉపాసకుని, నజహాతి=విడువదు.

తా॥ ఇట్లు కాశీరాజుచేత సంవాదముతో ప్రతిబింబరూపమైన బ్రహ్మోపాసన తిరస్కరింపఁబడగా గార్గ్యుఁడు వేరొకబ్రహ్మోపాసనను పొంది ఓ రాజా! నడచిపోయెడివానినిగూర్చి వెనుకభాగమునందు అనుసరించి పుట్టెడి శబ్దస్వరూపమైన పురుషునె నేను ఈ దేహేంద్రియసముదాయమునందు పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. కనుక ఓ రాజా! నేను ఆప్రాణస్వరూపమగు పురుషుని నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. నీవు వాని ఉపాసించుమాయని పలికెను. ఇట్లు పలుకఁబడి ఆ కాశీరాజు ఓ గార్గ్యుఁడా! నీవు శబ్దస్వరూపమైన ఈ పురుషుని విషయమై నేను ఈ పురుషుని ప్రాణమేయని యుపాసించుచున్నాను. అది నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను, దానిని నీవు ఉపాసించుమాయని చెప్పవద్దు. ఇట్లు నీవు ఉపదేశించినది నాకు తెలియును, ఈ పూర్వము చెప్పినప్రకారము శబ్దగుణముతో గూడినవాఁడును ప్రాణరూపుఁడునగు పురుషునిధ్యా

నించెడివాఁడు ఈ లోకమునందు తనకర్మచే పొందఁబడిన సమస్త ఆయుస్సును పొందుచున్నాఁడు. ప్రాణముకర్మపరిచ్ఛిన్నకాలముకంటె పూర్వము ఈ ఉపాసకుని రోగాదులచేత బాధింపఁబడినను విడువదు. (వీనిని అపమృత్యువు పొందదని భావము), అని పలికెను.

ఉ॥ సహోవాచ గార్గ్యోయఏవాయం దిక్షుపురుషఏతమేవాహం బ్రహ్మోపాసఇతి సహోవాచాజాతశత్రుర్మామైతస్మిన్ సంవదిష్ఠా ద్వితీయోఽనపగఇతివా అహమేతముపాసఇతిసయ ఏతమేవముపాస్తే ద్వితీయవాన్ హాభవతినాస్మాద్గణశ్ఛిద్యతే. ॥౧౧॥

ప॥ సః - హ - ఉవాచ, గార్గ్యః - యః - ఏవ - అయం - దిక్షు - పురుషః - ఏతం - ఏవ- అహం - బ్రహ్మ - ఉపాసే - ఇతి - సః - హ - ఉవాచ - అజాతశత్రుః - మా - మా - ఏతస్మిన్ - సంవదిష్ఠాః - ద్వితీయః - అనపగః - ఇతి - వై - అహం - ఏతం - ఉపాసే, ఇతి - సః - యః - ఏతం - ఏవం - ఉపాస్తే - ద్వితీయవాన్ - హ - భవతి - న - అస్మాత్ - గణః - ఛిద్యతే.

ప్ర॥ సః=ఆ, గార్గ్యః=గార్గ్యుఁడు, దిక్షు=దిక్కులయందు, అయం=ఈ, పురుషః= పురుషుఁడు, య ఏవ = ఎవఁడో, ఏతమేవ = ఈ పురుషునే, (అస్మిన్ = ఈ దేహేంద్రియాది సముదాయమునందు), అహం = నేను, బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మమునుగా, ఉపాస ఇతి = ఉపాసించుచున్నానని, ఉవాచహ = పలికెను. (ఏవముక్తః = ఇట్లుపలుకఁబడిన), సః= ఆ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (ఓ గార్గ్యుఁడా? నీవు), ద్వితీయః=రెండవదికలవాఁడును, అనపగమ ఇతివై = విడిపోనివాఁడును అనియు, ఏతం = ఈ పురుషుని, (ఈ దిక్కులయందలి పురుషుని), అహం = నేను, ఉపాస ఇతి = ఉపాసించుచున్నానని, ఏతస్మిన్ = ఈ పురుషుని విషయమై, మామా సంవదిష్ఠాః = సంవాదమునుచేయవద్దు చేయవద్దు. (అని) ఉవాచహ = పలికెను. యః=ఎవఁడు, ఏతం= ఈ పురుషుని, ఏవం=ఈ పూర్వోక్తప్రకారము, ఉపాస్తే= ఉపాసించుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, ద్వితీయవాన్=రెండవవాఁడుకలవాఁడు, భవతిహ= అగుచున్నాఁడు. అస్మాత్=ఈ ఉపాసకునివలన, గణః=సమూహము, (సాధువులగు భృత్యులతోచుట్టుకొనియుండుట), నఛిద్యతే = విడిపోదు.

తా॥ ఇట్లాకాశీరాజుచేత సంవాదముతో శబ్దస్వరూపమైన పురుషోపాసన తిరస్కరింపఁబడఁగా గార్గ్యుఁడు వేరొకబ్రహ్మోపాసనను పొంది ఓరాజా? అశ్వినీదేవతలే స్వరూపముగాఁగల దిక్కులయందును శ్రోత్రములయందును హృదయమందును అభిమానియై నేను కర్తను భోక్తను అనితలంచెడి పురుషుఁడొక్కఁడే వీనిని నేను దేహేంద్రియాది సముదాయమునందు పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. కనుక నేను ఆప్రాణస్వరూపుఁడగు పురుషునినీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. నీవుహానిని ఉపాసించుమాయని పలికెను. ఇట్లుపలుకఁబడి కాశీరాజు ఓ గార్గ్యుఁడా? నీవు దిక్శ్రోత్రహృదయములయందభిమానియగు ఒక్కఁడైన ప్రాణస్వరూపుఁడగు పురుషునివిషమై నేను దిక్శ్రోత్రహృదయములయందు ఏకదేవతా స్వరూపులైన అవియుక్తస్వభావులగువారు అశ్వినీదేవతలు గనుక ఈ దిక్శ్రోత్రహృదయములయందభిమానియగు ప్రాణస్వరూపుఁడైన ఈపురుషుని ఆ యశ్వినీదేవతల సంబంధమైన ద్వితీయ వత్వమును అవియుక్తత్వమును ధర్మముగా కలవాఁడేయని పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. అదినీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. దానిని

నీవు ఉపాసించుమాయని చెప్పవద్దు. ఇట్లునీవు చెప్పినదినాకు తెలియును. ఈ పూర్వము చెప్పిన ప్రకారము ద్వితీయవత్వ అవియుక్తత్వములను ధర్మములతోఁగూడుకొనినవాఁడును ప్రాణస్వరూపుఁడునగు పురుషునిధ్యానించెడివాఁడు సహాయముకలవాఁడును సాధువులగు భృత్యులతో ఎడతెగకచుట్టుకొనియుండువాఁడును అగుచున్నాఁడు. ఇట్టియుపాసకునివలన భృత్యగణము ఎప్పటికి విడిపోదు అని పలికెను.

ఉ॥ సహోవాచ గార్గ్యోయఏవాయంఛాయామయః పురుషఏతమేవాహంబ్రహ్మోపాసఇతి సహోవాచాజాతశత్రుర్మామైతస్మిన్ సంవదిష్ఠామృత్యురితివా అహమేతముపాసఇతి సయయేతమేవముపాస్తేసర్వగ్ంహైవాస్మిఁల్లోక ఆయురేతినైనం పురాకాలాన్మృత్యురాగచ్ఛతి. ॥౧౨॥

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - గార్గ్యః - యః - ఏవ - అయం - ఛాయామయః - పురుషః - ఏతం - ఏవ - అహం - బ్రహ్మ - ఉపాసే - ఇతి - సః - హ - ఉవాచ - అజాతశత్రుః - మా - మా - ఏతస్మిన్ - సంవదిష్ఠాః - మృత్యుః - ఇతి - వై - అహం - ఏతం - ఉపాసే - ఇతి - సః - యః - ఏతం - ఏవం - ఉపాస్తే - సర్వం - హ - ఏవ - అస్మిన్ - లోకే - ఆయుః - ఏతి - న - ఏనం - పురా - కాలాత్ - మృత్యుః - ఆగచ్ఛతి.

ప్ర॥ సః=ఆ, గార్గ్యః=గార్గ్యుఁడు, అయం=ఈ, ఛాయామయః=ఛాయాస్వరూపుఁడైన, పురుషః=పురుషుఁడు, యఏవ=ఎవఁడో, ఏతమేవ=ఈ పురుషునె, (అస్మిన్=ఈదేహేంద్రియాది సముదాయమునందు) అహం=నేను, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునుగా, ఉపాసఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఉవాచహ=పలికెను. (ఏవముక్తః=ఇట్లుపలుకఁబడిన) సః=ఆ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (ఓగార్గ్యుఁడానీవు), మృత్యురితివై=మృత్యుస్వరూపమేయని, ఏతం=ఈ పురుషుని, అహం=నేను, ఉపాస ఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఏతస్మిన్=ఈ పురుషునివిషయమై, మామాసంవదిష్ఠాః=సంవాదమునుచేయవద్దు చేయవద్దు, (అని), ఉవాచహ=పలికెను. యః=ఎవఁడు, ఏతం=ఈ పురుషుని, ఏవం=ఈపూర్వోక్తప్రకారము, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, అస్మిన్=ఈ, లోకే=లోకమునందు, సర్వంహైవాయుః=సమస్తమైన ఆయుస్సునున్ను, ఏతి=పొందుచున్నాఁడు. మృత్యుః=మృత్యువు, కాలాత్=మరణకాలముకంటె, పురా=పూర్వము, ఏనం=ఈ ఉపాసకుని, నాగచ్ఛతి=పొందదు.

తా॥ ఇట్లాకాశీరాజుచేత సంవాదముతో దిక్పురుషోపాసన తిరస్కరింపఁబడఁగా గార్గ్యుఁడు వేరొకబ్రహ్మోపాసనను పొంది ఓరాజా! వెలుపలనుండెడి అధ్యాత్మస్వరూపమగు చీకటియందును హృదయమునందలి ఆవరణాత్మకమైన అజ్ఞానమునందును అభిమానియై నేను కర్తను భోక్తను అనితలంచెడి పురుషుఁడొక్కఁడే వీనినిదేహేంద్రియాది సముదాయమునందు పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. కనుక నేను ఆప్రాణస్వరూపుఁడగుపురుషుని నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. నీవు వానిని ఉపాసించుమాయని పలికెను. ఇట్లు పలుకఁబడి ఆకాశీరాజు ఓగార్గ్యుడా! నీవువెలుపలి అంధకారమునందును హృదయమునందలి అజ్ఞానమునందును అభిమానియగు ఒక్కఁడైనప్రాణస్వరూపుఁడగు పురుషునివిషయమైనేను అంధకారాజ్ఞానములయందు ఏకస్వరూపమైన మృత్యువే దేవతగనుక ఈఅంధకారాజ్ఞానములయందు అభిమానియగు ప్రాణస్వరూపుఁడైన ఈపురుషుఁని

ఆమృత్యుర్వేయని పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. అదినీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. దానిని నీవు ఉపాసించుమాయని చెప్పవద్దు. ఇట్లు నీవుచెప్పినదినాకు తెలుసును. ఈ పూర్వము చెప్పినప్రకారము మృత్యుధర్మముతోఁగూడుకొనినవాఁడును ప్రాణస్వరూపుఁడునగు పురుషుని ధ్యానించెడివాఁడు ఈలోకమునందు సమస్త ఆయుస్సును పొందుచున్నాఁడు. ఇట్టి ఉపాసకుని మృత్యువు మరణకాలముకంటె ముందు పొందదు అని పలికెను.

ఉ॥ సహోవాచ గార్గ్యోయ ఏవాయమాత్మని పురుషఏతమేవాహం బ్రహ్మోపాస
ఇతి సహోవాచాజాతశత్రుర్మామైతస్మిన్ సంవదిష్ఠా ఆత్మన్వీతివా అహమే
తముపాసఇతి సయఏతమేవముపాస్తే ఆత్మన్వీహభవత్యాత్మన్వినీహాస్యప్ర
జాభవతి సహతూష్ణీమాసగార్గ్యః. ॥౧౩॥

ప॥ సః- హ- ఉవాచ- గార్గ్యః- యః- ఏవ- అయం- ఆత్మని- పురుషః- ఏతం- ఏవ- అహం- బ్రహ్మ- ఉపాసే- ఇతి- సః- హ- ఉవాచ- అజాతశత్రుః- మా- మా- ఏతస్మిన్-సంవదిష్ఠాః- ఆత్మన్వీ- ఇతి- వై - అహం- ఏతం- ఉపాసే- ఇతి- సః- యః- ఏతం- ఏవం- ఉపాస్తే- ఆత్మన్వీ- హ- భవతి- ఆత్మన్వినీ, హ- అస్య- ప్రజా- భవతి- సః- హ- తూష్ణీం- ఆస- గార్గ్యః.

ప్ర॥ సః=ఆ, గార్గ్యః=గార్గ్యుఁడు, ఆత్మని=బుద్ధిస్వరూపమైన ప్రజాపతియందు, అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యఏవ=ఎవఁడో, ఏతమేవ=ఈపురుషునే,(అస్మిన్=ఈదేహేంద్రియ సముదాయమునందు, అహం=నేను, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమునుగా, ఉపాసఇతి=ఉపాసించుచున్నానని, ఉవాచహ=పలికెను. (ఏవముక్తః=ఇట్లు పలుకఁబడిన), సః=ఆ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (ఓ గార్గ్యుఁడా? నీవు) ఆత్మన్వీతివై = అధికబుద్ధిగలవాఁడనియు, (స్వాధీనమైన బుద్ధికలవాఁడని), ఏతం=ఈపురుషుని, అహం=నేను, ఉపాసఇతి=ఉపాసించుచున్నానని,ఏతస్మిన్=ఈపురుషుని విషయమై,మామాసంవదిష్ఠాః=సంవాదమును చేయవద్దు చేయవద్దు. (అని) ఉవాచహ=పలికెను. యః=ఎవఁడు, ఏతం=ఈపురుషుని, ఏవం=ఈపూర్వోక్తప్రకారము, ఉపాస్తే=ఉపాసించుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, ఆత్మన్వీ=అధికబుద్ధికలవాఁడు, భవతిహ=అగుచున్నాఁడు. అస్య=ఈ ఉపాసకునియొక్క, ప్రజా=సంతానము, భవతిహ=అగుచున్నది. (తతః = అనంతరము), సః = ఆ, గార్గ్యః=గార్గ్యుఁడు, తూష్ణీమాసహ = ఊరకుండెను.

తా॥ ఇట్లు కాశీరాజుచేత సంవాదముతో మృత్యుస్వరూపమైన పురుషోపాసన తిరస్కరింపఁబడఁగా గార్గ్యుఁడు వేఱొకబ్రహ్మోపాసనను పొంది ఓరాజా? బుద్ధిస్వరూపమగు ప్రజాపతియందును హృదయమందును అభిమానియై నేను కర్తను భోక్తను అని తలంచెడి పురుషుఁడొకఁడే నీనిని దేహేంద్రియాది సముదాయమునందు పరబ్రహ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. కనుక నేను ఆ ప్రాణస్వరూపుఁడగు పురుషుని నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. నీవు వానిని ఉపాసించుమాయని పలికెను. ఇట్లు పలుకఁబడి ఆకాశీరాజు ఓగార్గ్యుఁడా? నీవు, బుద్ధిస్వరూపమైన ప్రజాపతి హృదయములయందభిమానియగు ఒక్కఁడైన ప్రాణస్వరూపుఁడగు పురుషునివిషయమై నేనుప్రజాపతి హృదయములయందు ఏకస్వరూపమైన పురుషుఁడు స్వాధీనమైన బుద్ధిగలవాఁడుగనుక ప్రజాపతియందును హృదయమందును అభిమానియగు ఈపురుషుని స్వాధీనబుద్ధిగలవాఁడేయని పరబ్రు

హ్మమునుగా ఉపాసించుచున్నాను. అది నీకొఱకు చెప్పుచున్నాను. దానిని నీవు ఉపాసించుమాయని చెప్పవద్దు. ఇట్లు నీవు చెప్పినది నాకు తెలియును. ఈపూర్వము చెప్పినప్రకారము స్వాధీనమైనబుద్ధి ధర్మముతోఁగూడుకొని వాఁడును ప్రాణస్వరూపుఁడునగు పురుషుని ధ్యానించెడివాఁడు స్వాధీనబుద్ధిగలవాఁడగుచున్నాఁడు. ఈయుపాసకునియొక్క పుత్రుఁడును స్వాధీనబుద్ధిగలవాఁడగుచున్నాఁడు. అని పలికెను. ఈప్రకారము చెప్పఁబడిన బ్రహ్మోపాసనలన్నిటిని కాశీరాజు తిరస్కరింపఁగా ఆ గార్గ్యుఁడు ప్రత్యుత్తరువుతోఁచనివాఁడై శిరస్సువంచుకొని ఊరకుండెను.

ఉ॥ సహోవాచాజాతశత్రురేతావన్నూ ఏతావద్ధీతినైతావతా విదితంభవతీతి స

హోవాచ గార్గ్యఉపత్వాయానీతి. ॥౧౪॥

ప॥ సః- హ- ఉవాచ. అజాతశత్రుః- ఏతావత్- నూ- ఏతావత్- హి- ఇతి- న- ఏతావతా- విదితం- భవతి- ఇతి- సః- హ- ఉవాచ- గార్గ్యః- ఉప- త్వా- యాని- ఇతి.

ప్ర॥ సః=ఆ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు, ఏతావన్నూఇతి=ఇంతెనాయని, ఉవాచహ=పలికెను. (ఇతరః=అన్యుఁడగు గార్గ్యుఁడు), ఏతావద్ధీతి=ఇంతేయని, (ఆహ=పలికెను). (అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు), ఏతావతా=ఇంతమాత్రము తెలిసికొనుటచేత, (బహ్మ=పరబ్రహ్మము), విదితం=తెలియఁబడినది. నభవతీతి=కాదని, (ఆహ=పలికెను). సః=ఆ, గార్గ్యః=గార్గ్యుఁడు, త్వా=నిన్ను, ఉపయానీతి=పొందెదనని, ఉవాచహ=పలికెను.

తా॥ ఆప్రకారము ఊరకున్న గార్గ్యునిచూచి అజాతశత్రువను కాశీరాజు ఓ గార్గ్యుఁడా? నీవు తెలిసికొనిన పరబ్రహ్మమిదియెనా ఇంకను అధికముగా ఉన్నదాయని పలుకఁగా ఆగార్గ్యుఁడు ఇంతేయని చెప్పెను. అప్పుడాకాశీరాజు పరబ్రహ్మమింతమాత్రముతో తెలియఁబడదు అని పలికి ఇంతకంటె అధికమైన పరబ్రహ్మమున్నది. అది తెలిసికొనఁదగినదియని సూచనచేయఁగా అట్టి పరబ్రహ్మస్వరూపమును సమీపించివచ్చిన శిష్యునికొఱకు చెప్పఁదగినదియనెడి ఆచారవిధి తెలిసిన గార్గ్యుఁడు ఆపత్కాలమునందు ఆ బ్రాహ్మణునివల్లనైనను అధ్యయనము చేయఁదగినదియని తానే ఓకాశీరాజా? నిన్ను నేను ఇతరుఁడగు శిష్యుఁడు గురువునువలెనె పొందెదనని పలికెను.

ఉ॥ సహోవాచాజాతశత్రుః ప్రతిలోమంవైతద్యద్బ్రాహ్మణః క్షత్రియముపేయా

ద్బ్రహ్మమేవక్ష్యతీతివ్యేవత్వా జ్ఞాపయిష్యామీతితతం పాణావాదాయోత్త

స్థౌతౌహపురుషగ్ సుప్తమాజగ్మతుస్తమేతైర్నామభిరామన్త్రయాఞ్చక్రే

బృహన్పాణ్డరవాసః సోమరాజన్నితిసనోత్తస్థౌతం పాణినాపేషంబోధ

యాఞ్చకారసహోత్తస్థౌ. ॥౧౫॥

ప॥ సః- హ- ఉవాచ- అజాతశత్రుః- ప్రతిలోమం- వా- ఏతత్- యత్- బ్రాహ్మణః- క్షత్రియం- ఉపేయాత్- బ్రహ్మ- మే- వక్ష్యతి- ఇతి- వి- ఏవ- త్వా- జ్ఞాపయిష్యామి- ఇతి- తం- పాణౌ- ఆదాయ- ఉత్తస్థౌ- తౌ- హ- పురుషం- సుప్తం- ఆజగ్మతుః- తం- ఏతైః- నామభిః- ఆమన్త్రయాఞ్చక్రే- బృహన్- పాణ్డరవాసః- సోమరాజన్- ఇతి- సః- న- ఉత్తస్థౌ- తం- పాణినా- ఆపేషం- బోధయాఞ్చకార- సః- హ- ఉత్తస్థౌ.

ప్ర॥ బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుఁడు, క్షత్రియం=క్షత్రియునిగూర్చి. బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమును, మే=నాకు, వక్ష్యతీతి=చెప్పఁగలఁడని, ఉపేయాదితియత్=పొందుటయేదియో, తత్=అది, ప్రతిలోమంవా=విపరీతమైనదేయని, సః=ఆ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు, ఉవాచహ=పలికెను. (ఇది ఆచారవిధిశాస్త్రములయందు నిషేధింపఁబడినదిగనుక నీవు ఆచార్యుఁడవ య్యేఉండుము నేను), త్వామేవ=నిన్నుగూర్చియే, (వేద్యం=తెలిసికొనఁదగిన, బ్రహ్మ=ముఖ్యమైన పరబ్రహ్మమును), విజ్ఞాపయిష్యామితి=విన్నపింపఁగలనని, తం=ఆగార్గ్యుని. పాణౌ=హస్తమునందు, ఆదాయ=గ్రహించి, ఉత్తస్థౌ=లేచెను. తౌహ=ఆ గార్గ్యాజాతశత్రులిద్దఱును, (క్వచిత్=ఒకానొక, రాజగృహప్రదేశే=రాజుయొక్క ఇంటిలోపలి స్థలమునందు), సుప్తం=నిద్రించియున్న, పురుషం=పురుషునిగూర్చి, ఆజగ్మతుః=వచ్చిరి. తం=ఆపురుషుని, (ప్రాప్య=పొంది), హేబృహన్=ఓ అధికుఁడా? హేపాణ్డరవాసః=ఓ తెల్లనివస్త్రముకలవాఁడా! హేసోమరాజన్=ఓ సోమరాజా, ఇతి=అనెడి, ఏతైః=ఈ, నామభిః=పేళ్లచేతను, ఆమన్త్రయాఞ్చక్రే=పిలిచెను. సః=ఆ నిద్రించెడి పురుషుఁడు, నోత్తస్థౌ=లేవకపోయెను. తం=ఆ లేవనిపురుషుని, పాణినా=హస్తముచేతను, ఆపేషం=పొర్లించిపొర్లించి, బోధయాఞ్చకార=లేపెను. (తేన=ఆ పొర్లించుటచేతను), సహ=ఆ పురుషుఁడు, ఉత్తస్థౌ=లేచెను.

తా॥ ఈ పూర్వోక్తప్రకార మాగార్గ్యుఁడు ఓరాజా? నీకునేను శిష్యుఁడనగుచున్నానని పలుకఁగా ఆ అజాతశత్రువను కాశీరాజు ఓ గార్గ్యుఁడా? బ్రాహ్మణుఁడు అనాచార్యుఁడగు క్షత్రియుఁడు పరబ్రహ్మోపదేశము చేయఁగలఁడని అనాచార్యస్వభావుఁడగు క్షత్రియునిగూర్చి శిష్యుఁడగుట ఆచారమునువిధించెడి శాస్త్రములయందు కేవలము నిషేధింపఁబడినది. కనుక నీవు ఆచార్యుఁడవయ్యే యుండుము. నేనునిన్నుగూర్చియె తెలిసికొనఁదగిన ముఖ్యమగు పరబ్రహ్మమును విన్నపించెదనని పలికిలజ్జితుఁడగు ఆగార్గ్యునిచూచి ఆయనకు స్వేచ్ఛావిహారము కలుగుటకు చెయ్యిపట్టుకొని ఆగార్గ్యుఁడుచెప్పిన ప్రాణస్వరూపులగు ఆదిత్యాది పరబ్రహ్మములకంటె వేరగు ముఖ్యమైన పరబ్రహ్మమును తెలుపుటకులేచెను. లేచిన ఆగార్గ్యాజాతశత్రువు లిద్దఱును రాజగృహములోనొక ప్రదేశమునందు నిద్రించియున్న పురుషునియొద్దకుపోయి ఇంతకుపూర్వము గార్గ్యునిచేత చెప్పఁబడినవియును ప్రాణమునకు ప్రసిద్ధములైనవియునగు బృహన్ పాణ్డరవాసః సోమరాజన్ అనెడి ఈనామములలో కాశీరాజు ఆనిద్రించినవాని పిలువఁగా అతఁడు లేవకపోయెను. ఇట్లు లేవకపోఁగా కాశీరాజు తిరిగి హస్తములతో పొర్లించి లేపెను. అప్పుడా నిద్రించియున్న పురుషుఁడులేచెను. దీనిచేత ఇంతకుపూర్వము గార్గ్యునిచేత ద్వైతముగా చెప్పఁబడిన సోపాధికములగుప్రాణరూపులైన ఆదిత్యాది బ్రహ్మోపాసనలకంటె వేరగునిరుపాధికమైన పరబ్రహ్మము ప్రతిపాదింపఁదగినదియని కాశీరాజు గార్గ్యునిగూర్చి తెలియఁజేసెను.

ఉ॥ సహోవాచాజాతశత్రుర్యత్రైష ఏతత్సుప్తోభూద్య ఏషవిజ్ఞానమయఃపురుషః
క్వైషతదాభూత్కుతఏతదాగాదితి తదుహానమేనేగార్గ్యః. ॥౧౬॥

ప॥ సః- హ. ఉవాచ- అజాతశత్రుః- యత్ర- ఏషః- ఏతత్- సుప్తః- అభూత్- యః- ఏషః- విజ్ఞానమయః- పురుషః- క్వ- ఏషః- తదా- అభూత్- కుతః- ఏతత్- ఆగాత్- ఇతి - తత్- ఉ- హ- న- మేనే- గార్గ్యః.

ప్ర॥ సః=ఆ, అజాతశత్రుః=అజాతశత్రువను కాశీరాజు, (గార్గ్యం=గార్గ్యునిగూర్చి), ఉవాచహ=పలికెను. ఏషః=ఈ విజ్ఞానమయ పురుషుఁడు, యత్ర=ఏకాలమునందు, ఏతత్=ఈ స్వాపముకలుగునట్లుగా, సుప్తోభూత్=నిద్రించెనో, ఏషః=ఈ, విజ్ఞానమయః=విజ్ఞానస్వరూపుఁడగు, పురుషః=పురుషుఁడు, యః=ఎవఁడో, ఏషః=ఈవిజ్ఞానమయ పురుషుఁడు, తదా=అప్పుడు, (ఆనిద్రాసమయమునందు), క్వ=ఎక్కడ, అభూత్=ఉండెను. కుతః=ఎక్కడినుం

జి, ఏతత్ = ఈ అగమనమును, ఆగాత్ = పొందెను. ఇతి = అని, (ప్రష్టవ్యం = అడుగఁదగినది, అసీత్ = ఉండెను). గార్గ్యః = గార్గ్యుఁడు, తదుహ = ఆ రెంటిని,(విజ్ఞానమయ పురుషుఁడెక్కడఉండెను ఎక్కడనుండివచ్చెనుఅని ఈ రెంటిని అడుగవలసినవాటినిగా), నమేనే = తెలిసికొనకపోయెను.

తా॥ ఆకాశిరాజు ఈప్రకారము ఆదిత్యాది బ్రహ్మములకంటె వేరగు ముఖ్యమైన పరబ్రహ్మమున్నదని ప్రతిపాదించి గార్గ్యునిగూర్చి పలికెను. ఈగార్గ్యుఁడు విజ్ఞానమయమగు ఈ పురుషుఁడు ఏకాలమందు నిద్రించెను. నిద్రించినకాలమందు ఎక్కడఉండెను. ఈ జాగ్రత్కాలమునందెక్కడనుండివచ్చెను. అని ప్రశ్నచేయవలసియున్నది. ఈ ప్రశ్నలనే గార్గ్యుఁడు తెలిసికొనకపోయెను అని తానే ప్రశ్నములనుచేసి సమాధానమును చెప్పుచున్నాఁడు.

ఉ॥ సహోవాచాజాతశత్రుర్యత్రైష ఏతత్సుప్తోఽభూద్యఏషవిజ్ఞానమయః పురుష స్తదేషాంప్రాణానాం విజ్ఞానేన విజ్ఞానమాదాయ యఏషో న్తర్హృదయ ఆకాశ స్తస్మిఞ్ఛేతే తాని యదాగృహ్ణాత్యథ హైతత్పురుషః స్వపితినామతద్గృహీత ఏవప్రాణోభవతి గృహీతావాక్ గృహీతం చక్షుర్గృహీతగ్ శ్రోత్రంగృహీతంమనః. ॥౧౭॥

ప॥ సః- హ- ఉవాచ- అజాతశత్రుః- యత్ర - ఏషః- ఏతత్- సుప్తః- అభూత్ - యః- ఏషః- విజ్ఞానమయః- పురుషః- తదా- ఏషాం- ప్రాణానాం- విజ్ఞానేన- విజ్ఞానం- ఆదాయ- యః- ఏషః- అన్తర్హృదయే, ఆకాశః- తస్మిన్- శేతే- తాని- యదా- గృహ్ణాతి- అథ - హ - ఏతత్ - పురుషః- స్వపితి- నామ- తత్- గృహీతః- ఏవ- ప్రాణః - భవతి- గృహీతా- వాక్- గృహీతం- చక్షుః- గృహీతం- శ్రోత్రం- గృహీతం- మనః.

ప్ర॥ సః = ఆ, అజాతశత్రుః = అజాతశత్రువనుకాశిరాజు, ఉవాచహ = పలికెను. ఏషః = ఈ, విజ్ఞానమయః = విజ్ఞానస్వరూపుఁడైన, పురుషః = పురుషుఁడు,(ఆత్మస్వరూపుఁడు) యః = ఎవఁడో, ఏషః = వీఁడు, యత్ర = ఏకాలమునందు, ఏతత్ = ఈస్వాపముకలుగునట్లు, సుప్తోభూత్ = నిద్రించెనో, తదా = ఆకాలమునందు, (సః = ఆ విజ్ఞానమయపురుషుఁడగు పరమాత్మ, విజ్ఞానేన = విజ్ఞానముచేతను, (అంతఃకరణముయొక్క స్వభావమువలన పుట్టిన విశేషజ్ఞానముచేతను), ఏషాం = ఈ, ప్రాణానాం = వాగాదీంద్రియములయొక్క, విజ్ఞానం = విజ్ఞానమును, (వాగాదీంద్రియములకు వానివాని విషయమునుపొందిన నియతమగు ప్రకాశమును, విజ్ఞానసామర్థ్యమును), ఆదాయ = గ్రహించి, అన్తర్హృదయే = హృదయమధ్యమునందు, ఏషః = ఈ, ఆకాశః = ఆకాశము, (ఇక్కడ ఆకాశశబ్దముచేత స్వకీయమగు శ్రేష్ఠమైన ఆత్మచెప్పఁబడుచున్నది). యః = ఏదియో, తస్మిన్ = దానియందు, శేతే = ఉంచున్నాఁడు. పురుషః = విజ్ఞానమయపురుషుఁడు, యదా = ఏకాలమునందు, తాని = ఆ వాగాదీంద్రియములయొక్క విజ్ఞానములను, గృహ్ణాతి = గ్రహించుచున్నాఁడో అథహ = అప్పుడే, ఏతత్ = ఈ, స్వపితినామ = నిద్రించుచున్నాఁడనుప్రసిద్ధి,(భవతి = అగుచున్నది) తత్ = ఆస్వాపకాలమునందు, ప్రాణః = ఘ్రాణేంద్రియము, గృహీతఏవ = గ్రహింపఁబడినదే, వాక్ = వాక్కు, గృహీతా = గ్రహింపఁబడినది, చక్షుః = నేత్రము, గృహీతం = గ్రహింపఁబడినది శ్రోత్రం = చెవి, గృహీతం = గ్రహింపఁబడినది. మనః = మనస్సు, గృహీతం = గ్రహింపఁబడినది భవతి = అగుచున్నది.

తా॥ ఓగార్గ్యుఁడా విజ్ఞానాత్మ, నిద్రించినకాలమునందు అంతఃకరణ స్వభావమగు అజ్ఞానముచేతఁబుట్టిన అంతఃకరణమునుపొందిన స్ఫుటమగు చైతన్యాభాసలక్షణమైన సాధనముతో ఈవాగాదీంద్రియములయొక్క విషయములగు శబ్దాదులను పొందియున్న సామర్థ్యమును తీసికొని హృదయమధ్యమునందలి పరమాత్మస్వరూపమగు చిదాకాశమునందున్నాఁడు. ఇట్లు ఆ విజ్ఞానాత్మ, వాగాదీంద్రియములయొక్క విషయములనుపొందిన సామర్థ్యమును తీసికొనునప్పుడు నిద్రించుచున్నాఁడనుప్రసిద్ధికలుగుచున్నది. ఆ నిద్రించినకాలమునందే ఘ్రాణేంద్రియమును, వాక్కును, నేత్రమును, శ్రోత్రమును, మనస్సును, ఇవియన్నియును తీసికొనఁబడినవగుచున్నవి. ఇట్లు విజ్ఞానాత్మ, నిద్రాసమయమునందు సర్వేంద్రియోపరమముకలిగి సూక్ష్మదేహసంబంధముచేత కలుగఁజేయఁబడిన విశేషాత్మస్వరూపమునువిడిచి అవిశేషమైన స్వాభావికమగు కేవలాత్మయందున్నది.

ఉ॥ సయత్రైతత్స్వప్న్యయాచరతి తేహాస్య లోకాస్తదుతేవమహారాజోభవత్యు
తేవమహాబ్రాహ్మణ ఉతేవోచ్చావచంనిగచ్ఛతి సయథామహారాజోజానప
దాన్గృహీత్వాస్వే జనపదేయథాకామం పరివర్తతఏవమేవైషఏతత్ప్రా
ణాన్గృహీత్వాస్వేశరీరేయథాకామంపరివర్తతే. ॥౧౮॥

ప॥ సః - యత్ర - ఏతత్ - స్వప్న్యయా - చరతి - తే - హ - అస్య - లోకాః - తత్ - ఉత - ఇవ - మహారాజః - భవతి - ఉత - ఇవ - మహాబ్రాహ్మణః - ఉత - ఇవ - ఉచ్చావచం - నిగచ్ఛతి - సః - యథా - మహారాజః - జానపదాన్ - గృహీత్వా - స్వే - జనపదే - యథాకామం - పరివర్తతే - ఏవం - ఏవ - ఏషః - ఏతత్ - ప్రాణాన్ - గృహీత్వా - స్వే - శరీరే - యథాకామం - పరివర్తతే.

ప్ర॥ సః=ఆపూర్వోక్తమైనవిజ్ఞానమయ స్వరూపుఁడగు, ఏతత్ = ఈజీవాత్మ, ఇక్కడ యత్ర=ఏకాలమునందు, స్వప్న్యయా=స్వప్నవృత్తితో, చరతి = ఉన్నాఁడో, అస్య = ఈ స్వప్నమునుపొందిన ఆత్మకు, తేహ=ఆప్రసిద్ధములగు, లోకాః=లోకములు, (కర్మఫలములు, భవన్తి=అగుచున్నవి). (సః=ఆ, అయం=ఈ ఆత్మ), తత్=అక్కడ, ఉత=మరియు, మహారాజ ఇవ=మహారాజువలెనె, భవతి=అగుచున్నది. ఉత=మరియు, మహాబ్రాహ్మణఇవ=గొప్పబ్రాహ్మణుఁడువలెనె, (భవతి=అగుచున్నది). ఉతేవ=మరియు, ఉచ్చావచం = అధికనీచములగు దేవత్వతిర్యక్త్వాదికములను, నిగచ్ఛతి=పొందుచున్నది. సః=ఆ, మహారాజః=గొప్పరాజు, యథా =ఏప్రకారము, జానపదాన్=దేశమందలివారిని, (భృత్యులను లేక ఇతరులను), గృహీత్వా= గ్రహించి, (స్వాధీనపఱుచుకొని), స్వేజనపదే = తనదేశమునందు, యథాకామం=స్వేచ్ఛగా, (తనఇష్టప్రకారము), ప్రవర్తతే=ఉన్నాఁడో, ఏవమేవ = ఈప్రకారముగానే, ఏషః=ఈవిజ్ఞానమయ ఆత్మయును, ఏతత్ = ఈప్రకారము కలుగునట్లు, ప్రాణాన్=వాగాదీంద్రియములను, గృహీత్వా=గ్రహించి,(జాగరితస్థానములనుండి యింద్రియములను ఉపసంహరించి), స్వేశరీరే= తనదేహమునందు, యథాకామం=తనయిష్టప్రకారము, పరివర్తతే = ఉన్నది. (కామకర్మలచేత ప్రకాశింపఁజేయఁబడినజాగ్రత్తయందనుభవింపఁబడినవస్తువులకు సమానములైన స్మరణలను అనుభవించుచున్నది).

తా॥ అపూర్వోక్తమైన కేవలాత్మయందున్న విజ్ఞానమయాత్మ, దర్శనలక్షణముగల స్వప్నా వస్థతోఁగూడుకొనునప్పుడు ఈ విజ్ఞానమయాత్మకు కర్మఫలములగు లోకములునగుచున్నవి. ఆ కర్మఫలములను విజ్ఞానాత్మమహారాజు లోకములను వలెనె గొప్పబ్రాహ్మణుఁడు, అధికములగు దేవత్వాదికములనువలెనె నీచములగు తిర్యక్త్వాదికములనువలెనె జనుఁడు భ్రాంతిచేత ముత్తెపుచిప్పయందు వెండినివలెనె అబద్ధముగానే పొందుచున్నది. ఇట్లు పొందిన యీవిజ్ఞానమయాత్మ, ఆ మహారాజు తనదేశమందున్న సేవకులు మొదలైనవారిని స్వాధీనపఱచుకొని తనదేశమునందు స్వేచ్ఛగానుండునట్లు వాగాదింద్రియములను స్వాధీనపఱచుకొని తన దేహమునందు స్వేచ్ఛగా నుండి కామకర్మలచేతఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడిన జాగ్రత్తయందనుభవింపఁబడిన వస్తువులకు సమానములగువాసనలను అనుభవించుచున్నది.

ఉ॥ అథయదాసుషుప్తోభవతియదానకస్యచన వేదహితానామనాడ్యో ద్వాసప్తతి
సహస్రాణిహృదయాత్పురీతతమభిప్రతిష్ఠన్తేతాభిః ప్రత్యవసృప్యపురీతతిశే
తేసయథాకుమారోవామహారాజోవామహాబ్రాహ్మణోవాతిఘ్నీమానన్దస్య
గత్వాశయీతైవ మేవైషఏతచ్ఛేతే. ॥౧౯॥

ప॥ అథ - యదా- సుషుప్తః- భవతి- యదా- న- కస్య - చన - వేద - హితా- నామ- నాడ్యః - ద్వాసప్తతిసహస్రాణి - హృదయాత్ - పురీతతిం - అభి - ప్రతిష్ఠన్తే - తాభిః - ప్రత్యవసృప్య - పురీతతి - శేతే - సః - యథా - కుమారః - వా - మహారాజః - వా - మహాబ్రాహ్మణః - వా - అతిఘ్నీం - అనన్దస్య - గత్వా - శయీత- ఏవం- ఏవ- ఏషః- ఏతత్ - శేతే.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆవిజ్ఞానమయాత్మ), యదా=ఎప్పుడు, సుషుప్తః=మిక్కిలినిద్రించినది, భవతి=అగుచున్నది. యదా = ఎప్పుడు, కస్యచన=కొంచెమును, (శబ్దాదివిషయసంబంధమైనదికొంచెమును), నవేద = తెలిసికొనలేదు, (ఈ ప్రకారము విశేషజ్ఞానములేకపోవుటచే సుషుప్తికలుగుచున్నదని చెప్పఁబడినది). (ఏప్రకారముగా సుషుప్తికలుగుచున్నదనిన చెప్పఁబడుచున్నది). హితానామ = హితములనిపేరుగల, (ఇష్టఫలమును పొందించుటకు కారణమగుటవలన హితములని చెప్పఁబడుచున్నవి.) ద్వాసప్తతిసహస్రాణినాడ్యః = డెబ్బదిరెండువేలనాడులు, హృదయాత్=హృదయమువలన, (అనఁగా హృదయమునందు అధోముఖముగానుండెడి పద్మాకారముగల మాంసపిండమునుండి), పురీతతం=శరీరమును, (పురీతచ్ఛబ్దమునకు పేగుఅర్థము. ఇక్కడ పేగుతోఁగూడుకొనినశరీరము చెప్పఁబడినది). అభిప్రతిష్ఠన్తే=అంతటను వ్యాపించియున్నవి. తాభిః=ఆనాడులతో, (సః=ఆవిజ్ఞానాత్మ, తదా=ఆసుషుప్తి సమయమునందు), ప్రత్యవసృప్య = అనుసరించివ్యాపించి, పురీతతి=శరీరమునందు, శేతే=ఉన్నది. సః=అది, యథా=ఏప్రకారమనిన, కుమారోవా = మిక్కిలిబాలుఁడును, మహారాజోవా=గొప్పరాజును, మహాబ్రాహ్మణోవా=బ్రహ్మజ్ఞానముగల బ్రాహ్మణుఁడును, (యథా=ఏప్రకారము), ఆనందస్య=ఆనందముయొక్క, అతిఘ్నీం=మిక్కిలిదుఃఖమును పోఁగొట్టునట్టి సుఖావస్థను, గత్వా=పొంది, శయీత=ఉండునో, ఏవమేవ= ఈప్రకారముగానే, ఏషః= ఈవిజ్ఞానమయాత్మ, ఏతత్ = ఈ సుషుప్తికలుగునట్టుగా, శేతే=ఉన్నది.

తా॥ ఆవిజ్ఞానాత్మకు స్వప్నావస్థాంతరము ఎప్పుడు గాఢనిద్రకలుగును, ఎప్పుడు ఈశబ్దాది విషయములలో కొంచెమును తెలియకయుండును, అని ఆకాశీరాజు ప్రశ్నపూర్వకముగా సుషుప్తివృత్తిని చెప్పి సుషుప్తియొక్క రీతిని తెలియపఱచుచున్నాఁడు. ఇట్లు ఏమియు విశేషజ్ఞానము లేకయుండుటే సుషుప్తియనఁబడును. అదియెట్లుకలుగుననిన, హృదయమునందు అధోముఖముగానుండెడి పద్మాకారముగల మాంసపిండమునుండి యిష్టఫలప్రాప్తికారణములగు డెబ్బదిరెండువేలనాడులు శరీరమునందంతట వ్యాపించి రావియాకుల పఱ్ఱల వలెనే బహిర్ముఖములై యున్నవి. ఆహృదయము బుద్ధికి నివాసస్థానము. తక్కినసమస్త యింద్రియములును ఆబుద్ధియధీనములు. అందుచేత బుద్ధి కర్మాధీనమువలన శ్రోత్రాదీంద్రియములను ఆనాడులతో చేఁపలవలవలెనే చెవిరంధ్రము మొదలైనస్థానములనుండి వ్యాపింపఁజేసి యధిష్ఠించియున్నది. ఆబుద్ధిని జాగ్రత్కాలమునందు విజ్ఞానమయాత్మ స్ఫుటమగు స్వాత్మచైతన్యముయొక్క ఆభాసముతో వ్యాపించుచున్నాఁడు. ఆబుద్ధి స్వల్పమగునపుడు విజ్ఞానాత్మయును బుద్ధిని అనుసరించి స్వల్పమగుచున్నది. అదియే విజ్ఞానమయాత్మకు నిద్ర. ఆవిజ్ఞానాత్మ, ఉదకములు మొదలైనవానిననుసరించి కలుగునట్టి చంద్రాదిప్రతిబింబము వలెనే బుద్ధియను నుపాధియొక్క స్వభావమును అనుసరించి ఎక్కువతక్కువలు కలదియగుచున్నది. కనుక ఆవిజ్ఞానాత్మ, జాగ్రద్విషయమగు ఆబుద్ధియొక్క ఆయానాడులతో అనుసరించి శరీరమునందు, కాల్పఁబడినలోహపిండమును అగ్నివలెనే వ్యాపించియున్నది. ఈవిజ్ఞానాత్మ స్వాభావికమగు స్వాత్మయందుండినను కర్మమును అనుసరించి పొందినబుద్ధిని అనుసరించుటవలన శరీరమునందున్నదని చెప్పఁబడుచున్నది. గాఢసుషుప్తిసమయమునందు విజ్ఞానాత్మకు శరీరసంబంధములేదు. ఆసమయమునందు హృదయసంబంధములగు సమస్తదుఃఖములను దాటినదై యున్నది. అదియెట్లనఁగా లోకమునందు మిక్కిలి పసిబాలునియొక్కయు స్వాధీనములగు స్వామ్యమాత్యసుహృత్కోశరాష్ట్రదుర్గబలములుగల రాజుయొక్కయు పరిపక్వమైన విద్యాసంపత్తుగల బ్రహ్మజ్ఞానియగు బ్రాహ్మణునియొక్కయు ప్రసిద్ధమగు సహజమైన ఆనందావస్థ, వారు వికారములులేనివారై యుండునపుడెట్లుండునో యాప్రకారముగానే ఈవిజ్ఞానాత్మ గాఢసుషుప్తికాలమునందు స్వాభావికమగు స్వాత్మయందు సమస్తమైన సంసారధర్మము నతిక్రమించినదై యున్నది

ఉ॥ సయథోర్ణనాభిస్తన్తునోచ్చరేద్యథాగ్నేః క్షుద్రావిస్ఫులిఙ్గావ్యుచ్చరన్త్యేవ
మేవాస్మాదాత్మనఃసర్వే ప్రాణాస్సర్వేలోకాస్సర్వే దేవాస్సర్వాణిభూ
తాని వ్యుచ్చరన్తి తస్యోపనిషత్సత్యస్యసత్యమితి ప్రాణావైసత్యం తేషా
మేషసత్యమ్. ॥౨౦॥

ఇతి చతుర్థాధ్యాయే ప్రథమ బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ సః - యథా - ఊర్ణనాభిః - తన్తునా - ఉచ్చరేత్ - యథా - అగ్నేః - క్షుద్రాః - విస్ఫులిఙ్గాః - వ్యుచ్చరన్తి - ఏవం - ఏవ - అస్మాత్ - ఆత్మనః - సర్వే - ప్రాణాః - సర్వే - లోకాః - సర్వే - దేవాః - సర్వాణి - భూతాని - వ్యుచ్చరన్తి - తస్య - ఉపనిషత్ - సత్యస్య - సత్యం - ఇతి - ప్రాణాః - వై - సత్యం - తేషాం - ఏషః - సత్యం.

ప్ర॥ సః=ఆ, ఊర్ణనాభిః=సాలెపురుగు, తన్తునా=దారముచేతను, యథా=ఏప్రకారము, ఉచ్చరేత్=ఎగురునో, అగ్నేః=అగ్నివలన, క్షుద్రాః=స్వల్పములైన, విస్ఫులిఙ్గాః=మిణుఁ

గురులు, యథా=ఏప్రకారము, వ్యుచ్చరన్తి=అనేకవిధములుగా ఎగురుచున్నవో, ఏవమేవ=ఈప్రకారముగానే, అస్మాత్=ఈ, ఆత్మనః=వికారములేని కూటస్థఆత్మవలన, (ఈవిజ్ఞానాత్మకు మేలుకొనుటకంటె పూర్వముండెడి నిర్వికారస్వరూపమువలన), సర్వే=సమస్తమైన, ప్రాణాః=వాగాదీంద్రియములును, సర్వేలోకాః=సమస్తలోకములును, (సమస్తములైన కర్మఫలములును), సర్వేదేవాః=సమస్తదేవతలును, (ప్రాణలోకములకధిష్ఠాతలగు అగ్ని మొదలగు దేవతలు), సర్వాణిభూతాని=సమస్తభూతములును, (బ్రహ్మమొదలుకొని స్తంబపర్యంతముండెడి ప్రాణిసమూహములును), వ్యుచ్చరన్తి=బయలువెళ్లుచున్నవి. (పుట్టుచున్నవి). (జంగమస్థావరాత్మకమైన యీప్రపంచముఏఆత్మనువలనఎల్లప్పుడు అగ్నిమిణుఁగురులవలెనే పుట్టుచున్నదో, ఏపరమాత్మయందే నీటిబుగ్గలవలెనే లీనమగుచున్నదో, స్థితికాలమునందుఏపరమాత్మస్వరూపమై యున్నదో), తస్య=ఆపరమాత్మకు, (పరబ్రహ్మమునకు), ఉపనిషత్=ఉపనిషత్తనిపేరు. (ఈయుపనిషత్తను శబ్దమునుపొందియున్నవిశేషము శాస్త్రప్రామాణ్యమువలన సమీపమును పొందించుటయని నిశ్చయింపఁబడుచున్నది). (ఈ యుపనిషత్తుఏదియనిన), సత్యస్యసత్యమితి=సత్యమునకు సత్యమైనదని, (ఆహ=పలికెను). (పరబ్రహ్మముకంటె వేరగుసంసారియనుపేరుగలవస్తువులేకపోవుటవలనను పారమార్థిక సత్యత్వమును తెలిపెడి సత్యస్యసత్యమనెడిపేరుపరబ్రహ్మమునకు మాత్రమే కలిగియుండెను. ఇక్కడ ఆపరబ్రహ్మకుండెడి సత్యస్యసత్యమనెడిపేరు పరబ్రహ్మైక్యమునుపొందించుటవలన ఉపనిషత్పరముగా చెప్పఁబడినది). (ఆ అర్థమునే శ్రుతి వివరించుచున్నది). ప్రాణాః=ప్రాణములు, వై=ప్రసిద్ధముగా, సత్యం=సత్యస్వరూపములు. తేషాం=ఆప్రాణములకు, ఏషః=ఈ ఆత్మ, సత్యం=సత్యస్వరూపము.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము ఈ యాత్మఎక్కడయుండెను అని యడిగినప్రశ్నకు ప్రతివచనము చెప్పఁబడినది. ఈ ప్రశ్నయొక్క నిర్ణయముచేత విజ్ఞానమయాత్మకు విశుద్ధియును సంసారము లేకపోవుటయును చెప్పఁబడినది. ఈ ఆత్మఎక్కడ యుండెనని అడిగినప్రశ్నయొక్క ప్రతివచనముచేతనే ఆత్మయెక్కడనుండి వచ్చెనని అడిగినరెండవ ప్రశ్నయొక్క ప్రతివచనమును తెలియఁబడుచుండఁగా మరల ఆత్మయెక్కడనుండి వచ్చెను అని అడిగిన ప్రశ్న నిరర్థక మగుచున్నది. అదినిరర్థకముకాదేని ఈరెండవప్రశ్నకు వేఱొకయర్థమును వినుటకు కోరుచున్నాను అనిఅడుగఁగాచెప్పుచున్నాఁడు. ఈ విషయమునందు ఎక్కడనుండి అనెడిపదమునకు అపాదానత్వము అర్థముచెప్పినయెడల పునరుక్తిదోషమును, నిమిత్తార్థము (ఇక్కడికి ఎందునిమిత్తము వచ్చుటఅని) చెప్పినయెడల ముందుచెప్పఁబోయెడి అగ్నివిస్ఫులింగాదిదృష్టాంతములచేత ఆనిర్వికారఆత్మనుండి కలుగుచున్నదని చెప్పెడి ప్రతివచనమునందు విరోధమును కలుగుచున్నది. ఇట్లుకలుగఁగాఅపాదానార్థము చెప్పెడిపక్షమునందుకలిగెడిపునరుక్తదోషము లేదు. ఏలయనిన ఇక్కడ ఉదాహరింపఁబడినవిద్యావిద్యలయొక్క విషయములు రెంటిలో అవిద్యా విషయమునందు చెప్పఁదగినదంతయును చెప్పఁబడినది. విద్యావిషయకమైనకేవలాత్మ స్వరూపమును ఉదాహరింపఁబడి నిర్ణయింపఁబడినది. కాఁబట్టిదానికి అనురూపములైన ఆత్మఎక్కడఉండెను? ఎక్కడనుండివచ్చెను? అనిరెండుప్రశ్నలు శ్రుతిచేతనే ఉదాహరింపఁబడినవి. ఈప్రశ్నలద్వారా శ్రుతిచేతనే ఆత్మకంటెవేఱొక వస్తువు లేకపోవుటవలన ఆత్మనుండియే సర్వము కలుగుచున్నదని చూపింపఁబడుచున్నది. అది

ఎట్లనిన దానికిదృష్టాంతము చెప్పఁబడుచున్నది. ఏదియనినప్రసిద్ధమగు సాలెపురుగు తననుండిపేరుచేయఁబడినదారములో ఎగిరినట్లును అగ్నివలన స్వల్పములగు మిణుఁగురులు కలిగినట్లును ఈ విజ్ఞానాత్మయొక్క జాగ్రదవస్థకంటె పూర్వముందలి నిర్వికార స్వరూపమునుండి సమస్తమైనవాగాదింద్రియములును సమస్తలోకములును లోకప్రాణములకధిష్ఠాతలగు అగ్ని మొదలగు దేవతలందఱును బ్రహ్మాదిస్తంబ పర్యంతముండెడి సమస్త ప్రాణి సమూహములును ఈ నిర్వికారాత్మనుండియే పుట్టుచున్నవి. ఇట్లుఏఆత్మవలనసర్వమును ఎల్లప్పుడు అగ్నివలన మిణుఁగురులవలెనేపుట్టుచున్నదో, ఏఆత్మయందు సర్వమును నాశకాలమునందు నీటిబుగ్గలవలెనే లీనమగుచున్నదో, స్థితికాలమునందు సర్వమును ఏ ఆత్మస్వరూపమైయున్నదో ఆ యాత్మనుచెప్పునట్టి శబ్దముఉపనిషత్తు. ఈ ఉపనిషచ్ఛబ్దార్థము శాస్త్రప్రామాణ్యమువలన సమీపమును పొందించునదియని నిర్ణయింపఁబడినది. ఇట్టియుపనిషత్తు ఏదియనిన సత్యస్యసత్యమని చెప్పఁబడినది. కేవలపారమార్థిక సత్యత్వమును తెలిపెడి ఈ సత్యస్యసత్యమును నామము కేవలాత్మకు మాత్రమేకలిగియున్నను ఇక్కడ ఆయాత్మైక్యమును పొందించునట్టి యుపనిషత్తునకును చెప్పఁబడినది. ఆసత్యస్యసత్యమను శబ్దార్థమును తెలియఁజేయుటకు శ్రుతియేస్వకీయముగా ప్రాణములు ప్రసిద్ధముగా సత్యస్వరూపములు. ఆప్రాణములకు ఈ ఆత్మ సత్యస్వరూపము అని చెప్పినది. ఈ అర్థమును ముందు చెప్పఁబోయెడి బ్రాహ్మణములరెంటియందు వివరింపఁబడుచున్నది.

ఇట్లు చతుర్థాధ్యాయమునందు ప్రథమ బ్రాహ్మణము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకోపనిషత్ - చతుర్థాధ్యాయః - ద్వితీయబ్రాహ్మణప్రారంభః.

ఉ॥ యోహవై శిశుగ్ం సాధానగ్ం సప్రత్యాధానగ్ం సస్థూణగ్ం సదామంవేద సప్త
హద్విషతోభ్రాతృవ్యానవరుణద్ధి । అయంవావశిశుర్యోయం మధ్యమఃప్రా
ణస్తస్యేద మేవాధానమిదం ప్రత్యాధానంప్రాణః స్థూణాన్నందామ ॥౧॥

ప॥ యః - హవై - శిశుం - సాధానం - సప్రత్యాధానం - సస్థూణం - సదామం - వేద - సప్త - హ - ద్విషతః - భ్రాతృవ్యాన్ - అవరుణద్ధి - అయం - వావ - శిశుః - యః - అయం - మధ్యమః - ప్రాణః - తస్య - ఇదం - ఏవ - ఆధానం - ఇదం - ప్రత్యాధానం - ప్రాణః - స్థూణా - అన్నం - దామ.

ప్ర॥ యోహవై = ఎవఁడైతే, సాధానం = ఆధానముతోఁగూడినవాఁడును, సప్రత్యాధానం = ప్రత్యాధానముతోఁగూడుకొనినవాఁడును, సస్థూణం = స్తంభముతోఁగూడుకొనినవాఁడును, సదామం = పలుపుతోఁగూడుకొనినవాఁడునగు, శిశుం = ప్రాణమనుశిశువును, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః = వాడు), ద్విషతః = ద్వేషించుచున్న, సప్తహ = ఏడుగురగు, భ్రాతృవ్యాన్ = సహోదరునిపుత్రులగు విషయరాగములను, (శిరస్సునందైన చతుశ్శ్రోత్రనాసికములుఅఱును ముఖము ఒకటియు ఇవియేడును శబ్దాదివిషయములను పొందుటకు ద్వారములు. వానివలనపుట్టిన విషయరాగములు సహజమగుటవలన భ్రాతృవ్యములనఁబడుచున్నవి. అవి, జీవాత్మకు తనఆత్మయందు దృష్టినిశబ్దా

దివిషయములను చూచెడివానినిగా చేయుచున్నవి. ఇట్లుతనఆత్మస్వరూపమును చూచుటయందు
విరోధములగుటవలన ద్వేషించునట్టి భ్రాతృవ్యులనఁబడుచున్నవి. ఎవఁడుప్రాణము మొదలైనఆ చ
క్షురాదీంద్రియములయొక్క నిజస్థితిని తెలిసికొనుచున్నాఁడో, వాఁడు ఈ భ్రాతృవ్యులను), అవరు
ణద్ధి=అడ్డగించుచున్నాఁడు. (నశింపఁజేయుచున్నాఁడు). (ఈపూర్వము చెప్పఁబడిన శిశువుఎవఁ
డనిన), అయం=ఈ, మధ్యమః=శరీరమధ్యమునందున్న, ప్రాణః=ప్రాణము, యః=ఏదియో,
అయంవావ=ఇదియే, శిశుః=శిశువు. (అయిదువిధములుగా దేహమునందుండెడి ఆఈప్రాణము
శిశువువలెనే శబ్దాదివిషయములయందు ఒకఇంద్రియము ఇంకొక యింద్రియ విషయమందు వలెనే
అసమర్థమగుటవలన శిశువుగా చెప్పఁబడినది). (ఆశిశువునకు చెప్పఁబడినఆధానమను నదేదియనిన),
తస్య = ఆశిశువునకు, ఇదమేవ = ఈ శరీరమే, ఆధానం = ఆధానము. (కార్యాత్మకమైన
న శరీరమునందు ప్రాణముంచఁబడుచున్నది గనుక శరీరమాధానమనఁబడుచున్నది). (ప్రత్యా
ధానమేదియనిన), (ఈ శరీరమునందు వానివాని స్వరూపమును పొందియున్న యింద్రియము
లు శబ్దాదివిషయములను పొందుటకు ద్వారములగుచున్నవి. ఈ యింద్రియములు ప్రాణమా
త్రమునందు చేరియున్నప్పుడు విషయములను పొందుటకు ద్వారములుకావు. అది కాశీరా
జగు అజాతశత్రువుచేత నిద్రించియున్నవానిని హస్తముతో పొర్లించుట మొదలైనవానివలన
తేపుటచేత చూపింపఁబడినది). ఇదం=ఇది, ప్రత్యాధానం=ప్రత్యాధానము. (విజ్ఞానమయాత్మ
జాగ్రదవస్థయందు శిరఃప్రదేశమందలి చక్షుశ్శ్రోత్రములు మొదలైన విశేషప్రదేశములయం
దు తిరిగి యుంచఁబడుచున్నది గనుక ప్రత్యాధానమనఁబడును). (స్తంభమేదియనిన), ప్రాణః
=బలము, (అన్నపానములవలన పుట్టినశక్తి), స్థూణా = స్తంభము, (ప్రాణమను శిశువు
ఈశరీరమునందు స్తంభము ఆధారముగాఁగల శిశువువలెనె అన్నపానములవలన పుట్టినబలముఆ
ధారముగాఁగలవాఁడగుటవలన బలము స్తంభముగా చెప్పఁబడినది). (పలుపుఏదియనిన), అన్నం
=అన్నము, దామ=పలుపు, (భక్షింపఁబడిన యన్నముమూఁడువిధములుగా పరిణమించుచున్నది.
ఆమూఁడు విధములైన స్థూలమధ్యమ అణిష్ఠములను రసములలో మొదటి స్థూలరసము మూత్ర పు
రీషములై బయలువెడలుచున్నది. రెండవదియగు శ్రేష్ఠమైన మధ్యమరసము క్రమముగా రక్తము
మొదలైనవాని రూపముతో స్వకార్యములగు త్వక్కు, రక్తము, మాంసము, మేదస్సు, మజ్జ,
ఎముక, రేతస్సు, ఈ ఏడింటివలనఁబుట్టిన శరీరమును వృద్ధిపొందించుచున్నది. మూఁడవదియగు
మిక్కిలి సూక్ష్మమగు రసము, అమృతమని, ఊర్జమని, ప్రభావమని చెప్పఁబడుచున్నది. అదిపొక్కి
లికి ఊర్ధ్వముగానున్న హృదయదేశమునుపొంది హృదయమునుండి బయలువెడలివిశేషముగాదే
హమందంతటా వ్యాపించియున్నడెబ్బదిరెండువేల నాడులయందు ప్రవేశించియింద్రియసమూ
హమే రూపముగాకలిగిన శిశువనుపేరుగల లిఙ్గశరీరమును శరీరమందుంచుటకు కారణమైన స్థూ
ణమను పేరుగల బలమును పుట్టించుచున్నది. కనుక ఇట్లు అన్నము రెండువిధములుగా పలుపు
వలెనె ప్రాణశరీరములకు మిక్కిలి బంధించునదియగుచున్నది. కనుక అన్నముదామమని చెప్పఁబ
డినది).

తా॥ ఇంతకుపూర్వము పరబ్రహ్మస్వరూపమును నీకు చెప్పెదనని ప్రతిజ్ఞచేసి ఈప్రపంచమంతయు దేనివలనపుట్టి ఏ స్వరూపమైయుండి దేనియందు లీనమగుచున్నదో, అది అద్వితీయమగు పరబ్రహ్మముగా తెలియఁజేయఁబడినది. ఆజగత్తు ఏస్వరూపమైపుట్టుచున్నదనిన పంచభూతాత్మకమై పుట్టుచున్నది. ఇట్లుపంచభూతాత్మకమైపుట్టిన జగత్తును భూతములు నామరూపాత్మకములగుటవలన నామరూపాత్మకమనియును చెప్పఁబడుచున్నది. పంచభూతములు మూర్తామూర్త స్వరూపములగుటవలన సత్యములని చెప్పఁబడినవి. దేహేంద్రియములు ఆభూతస్వరూపములగుటవలన సత్యములని అంగీకరింపఁబడినవి. అట్టి దేహేంద్రియాత్మకములగు భూతములకు సత్యత్వమును నిర్ణయించుటయందలి కోరికచేత బ్రాహ్మణద్వయమారంభింపఁబడినది. ఆ దేహేంద్రియాదులను సత్యమునుగా నిర్ణయించునదియే ఉపనిషత్తు. దేహేంద్రియాదులకు సత్యత్వమును నిర్ణయించు ద్వారా సత్యస్యసత్యమనెడి పరబ్రహ్మము నిశ్చయింపఁబడుచున్నది. ఇట్లు బ్రహ్మోపనిషత్తులయొక్క ప్రసంగముచేత మార్గమునడిచెడివాఁడు మార్గమునందు పొందియున్న బావులు, ఉద్యానవనములు మొదలైనవానిని నిశ్చయించిన విధముగా ఇంద్రియములయొక్క స్వరూపము సయితము నిశ్చయింపఁబడుచున్నది. అయిదువిధములుగా ఈ దేహమునందుండెడి ఈ ప్రాణము శిశువువలెనె శబ్దాది విషయములయందు ఒక యింద్రియము ఇంకొక యింద్రియవిషయమునందువలెనె అసమర్థమగుటవలన శిశువుగాను ఇట్లు ఆ ప్రాణమను శిశువునకు అధిష్ఠానమగుటవలన శరీరము ఆధానమనియును ఇట్టి ఆధానమగు శరీరములోఁగూడుకొనుటవలన దేహమధ్యమునందలి ప్రాణమను శిశువును సాధనమునుగాను, ఈ ప్రాణమను శిశువును పొందియున్న విజ్ఞానమయాత్మ నిద్రవలన జాగ్రత్కాలమునందు శిరస్సునందున్న చక్షుశ్శ్రోత్రనాసికములయొక్క రంధ్రములనాటింటిని ముఖబిలమును ఈ యేడింటిని తిరిగి పొందియుండుటవలన ప్రత్యాధానమనియును, ఇట్టి ప్రత్యాధానముతోఁగూడుకొనుటవలన శిశువును సప్రత్యాధానమునుగాను, ప్రాణమను శిశువు ఈశరీరమునందు స్తంభము ఆధారముగాఁగల శిశువువలెనె అన్నపానములవలనఁబుట్టిన బలము ఆధారముగా కలవాఁడగుటవలన సస్థూణమునుగాను, భక్షింపఁబడిన అన్నము, స్థూలమధ్యమ అణిష్ఠములని మూడువిధములైనది. అందు స్థూలరూపమైన రసము మూత్రపురీషముగా బయలువెడలుచున్నది. మధ్యమరూపమగు రసము క్రమముగా రక్తము మొదలైనవాని రూపముతో స్వకార్యములగు త్వక్కు, రక్తము, మాంసము, మేదస్సు, మజ్జ, ఎముక, రేతస్సు ఈ ఏడింటివలనఁబుట్టిన శరీరమును వృద్ధిపొందించుచున్నది. అణిష్ఠరూపమగు రసము అమృతమని ఊర్జమని ప్రభావమని చెప్పఁబడును. అది బొడ్డునకుమీదనున్న హృదయదేశమునుపొంది హృదయమునుండి బయలువెడలి విశేషముగా దేహమునందంతటను వ్యాపించియున్న డెబ్బదిరెండువేల నాడులయందు ప్రవేశించి ఇంద్రియసమూహమే రూపముగా కలిగిన సూక్ష్మరూపమగు ప్రాణమను శిశువును శరీరమందుంచుటకు కారణమైన స్థూణమను పేరుగల శక్తిని కలుగఁజేయుచు శరీరప్రాణములను పలుపువలెనె బంధించుటవలన ఆప్రాణమను శిశువును సదామమునుగాను ఈప్రకారము దేహమధ్యమునందున్న ప్రాణమను శిశువును సాధానమునుగాను సప్రత్యాధానమునుగాను సస్థూణమునుగాను సదామమునుగాను తెలిసికొనువాఁడు (శిరఃప్రదేశమునందున్న శ్రోత్రనాసికాచక్షుస్సులాటును ముఖ

ము ఒకటియును ఈ యేడింటివలనఁబుట్టిన విషయరాగములు సహోదరుని బిడ్డలైనటువంటివి యును విజ్ఞానమయాత్మకు ఆత్మస్వరూపమునందలి దృష్టిని పోఁగొట్టి బాహ్యమునందలి శబ్దాదివి షయములను పొందునటులచేయుటవలన ద్వేషించునవియునైయున్నవి). అట్టివిషయరాగములను నశింపఁజేయుచున్నాఁడు.

ఉ॥ తమేతాః సప్తాక్షితయ ఉపతిష్ఠన్తే తద్యా ఇమా అక్షన్లోహిన్యో రాజయస్తాభిరే
నగ్ం రుద్రోఽన్వాయత్తోఽథయా అక్షన్నాపస్తాభిః పర్జన్యోయా కనీనికా తయా
దిత్యోయత్కృష్ణం తేనాగ్నిర్యచ్ఛుక్లం తేనేన్ద్రోఽధరయైనం వర్తన్యా పృథివ్య
న్వాయత్తా ద్యౌరుత్తరయా నాస్యాన్నం క్షీయతే య ఏవం వేద. ॥౨॥

ప॥ తం - ఏతాః - సప్త - అక్షితయః - ఉపతిష్ఠన్తే - తత్ యాః - ఇమాః - అక్షన్ - లోహిన్యః - రాజయః - తాభిః - ఏనం - రుద్రః - అన్వాయత్తః - అథ - యాః - అక్షన్ - ఆపః - తాభిః - పర్జన్యః - యా - కనీనికా - తయా - ఆదిత్యః - యత్ - కృష్ణం - తేన - అగ్నిః - యత్ - శుక్లం - తేన - ఇన్ద్రః - అధరయా - ఏనం - వర్తన్యా - పృథివీ - అన్వాయత్తా - ద్యౌః - ఉత్తరయా - న - అస్య - అన్నం - క్షీయతే - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ ఏతాః=ఈముందుచెప్పఁబోయెడి, సప్తాక్షితయః=ఏడుగురగునాశనములేని రుద్రాదిదేవతలు, తం=ఆప్రాణమును, ఉపతిష్ఠన్తే=పొందుచున్నారు. తత్ అక్షన్=ఆనేత్రమునందు, ఇమాః=ఈ ప్రసిద్ధములైన, లోహిన్యః=ఎఱ్ఱని, రాజయః=రేఖలు, యాః=ఏవియో, తాభిః=ఆ రేఖలతో, (ఆరేఖలద్వారా), రుద్రః=రుద్రుఁడు, ఏనం=ప్రాణమును, అన్వాయత్తః=అనుసరించిపొందుచున్నాఁడు. అథ=అనంతరము, అక్షన్=నేత్రమును, ఆపః=ఉదకములు, (పొగవెదలైనవానియొక్క కూడికవలనకలిగెడినీళ్లు), యాః=ఏవియో, తాభిః=ఆయుదకములతో, (ఆయుదకముద్వారా), పర్జన్యః=వర్షాధిదేవత, (ఏనం=ఈ ప్రాణమును, అన్వాయత్తః=అనుసరించి పొందుచున్నాఁడు). (అక్షిణి=నేత్రమునందు), కనీనికా=తారక, (నల్లగ్రుడ్డు), యా=ఏదియో తయా=దానితో, (దానిద్వారా), ఆదిత్యః=సూర్యుఁడు, (ఏనం=ఈ ప్రాణమును, అన్వాయత్తః=అనుసరించిపొందుచున్నాఁడు). (అక్షిణి=నేత్రమునందు), కృష్ణం=నలుపు, యత్=ఏదియో, తేన=దానితో, (దానిద్వారా), అగ్నిః=అగ్ని, (ఏనం=ఈప్రాణమును, అన్వాయత్తః=అనుసరించిపొందుచున్నది). (అక్షిణి=నేత్రమునందు), శుక్లం=తెలుపు, యత్=ఏదియో, తేన=దానితో, (దానిద్వారా)ఇంద్రః=ఇంద్రుఁడు, (ఏనం=ఈప్రాణమును,అన్వాయత్తః=అనుసరించిపొందుచున్నాఁడు). అధరయా=క్రిందనున్న, వర్తన్యా=రెప్పతో, (రెప్పద్వారా), పృథివీ=భూమి, ఏనం=ఈ ప్రాణమును, అన్వాయత్తా=అనుసరించి పొందుచున్నది. ఉత్తరయా=ఊర్ధ్వమునందున్న, వర్తన్యా=రెప్పతో, (రెప్పద్వారా), ద్యౌః=అంతరిక్షము, (ఏనం=ఈప్రాణమును, అన్వాయత్తా=అనుసరించి పొందుచున్నది). యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారము, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, అస్య=వీనికి, అన్నం=అన్నము, నక్షీయతే=నశింపదు.

తా॥ ఈ ఇంద్రియస్వరూపుఁడగు ప్రాణమను శిశువు సుషుప్త్యవస్థనుండి జాగ్రదవస్థయందు నేత్రమును పొందియుండఁగా ఆప్రాణమును రుద్రుఁడు నేత్రమునందలి రక్తరేఖలద్వారా పొందుచున్నాఁడు. పర్జన్యుఁడు పొగ మొదలయిన వానియొక్క కూడికచేత నేత్రమునందు కలిగిన యుదకములద్వారా పొందుచున్నాఁడు. సూర్యుఁడు నేత్రమునందలి నల్లగ్రుడ్డుద్వారా పొందుచున్నాఁడు. అగ్ని నేత్రమునందలి నల్లని కాంతిద్వారా పొందుచున్నాఁడు. ఇంద్రుఁడు నేత్రమునందలి తెల్లని కాంతిద్వారా పొందుచున్నాఁడు. భూమి నేత్రముయొక్క క్రింది రెప్పద్వారా పొందుచున్నది. అంతరిక్షము నేత్రముయొక్క పైరెప్పద్వారా పొందుచున్నది. ఈ ప్రకారము అన్నస్వరూపులైన రుద్రాదిదేవతలు ఏడుగురును నేత్రమునందున్న రక్తరేఖలు మొదలయినవానిద్వారా జాగ్రత్తయందు నేత్రమునందున్న ప్రాణమును పొందుట తెలిసికొనిన వానికి అన్నము నశింపదు.

ఉ॥ తదేషశ్లోకోభవతి అర్వాగ్బిలశ్చమస ఊర్ధ్వబుధ్నస్తస్మిన్యశోనిహితం విశ్వరూపం తస్యాసతఋషయస్సప్తతీరే వాగష్టమీబ్రహ్మణాసంవిదానేతిఅర్వాగ్బిలశ్చమస ఊర్ధ్వబుధ్నఇతీదంతచ్ఛిర ఏషహ్యర్వాగ్బిలశ్చమస ఊర్ధ్వబుధ్నస్తస్మిన్యశోనిహితం విశ్వరూపమితి ప్రాణావైయశోనిహితం విశ్వరూపం ప్రాణానేతదాహతస్యాసతఋషయః సప్తతీరఇతి ప్రాణావాఋషయః ప్రాణానేతదాహ వాగష్టమీ బ్రహ్మణాసంవిదానేతి వాగ్ఘ్యష్టమీ బ్రహ్మణాసంవిదత్తే. ॥3॥

ప॥ తత్ - ఏషః - శ్లోకః - భవతి - అర్వాగ్బిలః - చమసః - ఊర్ధ్వబుధ్నః - తస్మిన్ - యశః - నిహితం - విశ్వరూపం - తస్య - ఆసతే - ఋషయః - సప్త - తీరే - వాక్ - అష్టమీ - బ్రహ్మణా - సంవిదానా - ఇతి - అర్వాగ్బిలః - చమసః - ఊర్ధ్వబుధ్నః - ఇతి - ఇదం - తత్ - శిరః - ఏషః - హి - అర్వాగ్బిలః - చమసః - ఊర్ధ్వబుధ్నః - తస్మిన్ - యశః - నిహితం - విశ్వరూపం - ఇతి - ప్రాణాః - వై - యశః - నిహితం - విశ్వరూపం - ప్రాణాన్ - ఏతత్ - ఆహ - తస్య - ఆసతే - ఋషయః - సప్త - తీరే - ఇతి - ప్రాణాః - వై - ఋషయః - ప్రాణాన్ - ఏతత్ - ఆహ - వాక్ - అష్టమీ - బ్రహ్మణా - సంవిదానా - ఇతి - వాక్ - హి - అష్టమీ - బ్రహ్మణా - సంవిదత్తే.

ప్ర॥ తత్=ఆ అర్థమునందు, అర్వాగ్బిలః=క్రిందరంధ్రముకలిగిన, ఊర్ధ్వబుధ్నః=మీఁదలావుగానుండెడి, చమసః=చమసము; (యజ్ఞమునందు సోమపానముచేసెడిపాత్ర), తస్మిన్=ఆ పాత్రయందు, విశ్వరూపం=నానారూపమైన, యశః=యశస్సు, నిహితం=ఉంచఁబడినది. (భవతి=అగుచున్నది). తస్య=ఆ పాత్రయొక్క, తీరే=సమీపమునందు, సప్త=ఏడుగురగు, ఋషయః=ఋషులు, ఆసతే=ఉన్నారు. బ్రహ్మణా=బ్రహ్మచేత, సంవిదానా=సంవాదముచేయఁబడిన, (పలకఁబడిన), వాక్=వాక్కు, అష్టమీ=ఎనిమిదవది, (భవతి=అగుచున్నది). ఇతి=అనెడి, ఏషః=ఈ, శ్లోకః = మంత్రము, భవతి=అగుచున్నది. (ఈ మంత్రార్థమును శ్రుతియే వివరించుచున్నది ఎట్లనఁగా), అర్వాగ్బిలశ్చమస ఊర్ధ్వబుధ్నఇతి = క్రిందబిలముకలిగి మీఁదలావుగానుండెడి పాత్రవిశేషమనునట్టి, ఇదం = ఇది, తత్ = ఆప్రసిద్ధమగు, శిరః=శిరస్సు, (తల). ఏషఃహి = ఇదియే, అర్వాగ్బిలశ్చమసఊర్ధ్వబుధ్నః= క్రింద

బిలముకలిగి మీఁదలావుగానుండెడిపాత్రవిశేషము. (అనఁగా శిరస్సు, ఇదిముఖబిలము కలిగిమీఁద లావుగానుండుటవలన చమసయను సోమపాన పాత్రయొక్క ఆకారముకలిగియున్నది). తస్మిన్యశోనిహితం విశ్వరూపమితి=ఆ పాత్రమునందు, అనఁగా ఆశిరస్సునందునానారూపమైనయశస్సుఉంచఁబడినది యనెడి, (తత్=ఆయశస్సు, కిం=ఏదియనఁగా), ప్రాణావై=ప్రాణములే, విశ్వరూపం=నానారూపమైన, నిహితం=ఉంచఁబడిన, యశః=యశస్సు. (ఇతి=అని), ఏతత్=ఈమంత్రము, ప్రాణాన్=శ్రోత్రాది యిన్ద్రియములనుగూర్చి, ఆహ=చెప్పెను. (శిరస్సునందలి శ్రోత్రముమొదలైన ఏడుస్థానములయందు వాయువులు ఏడువిధములుగా వ్యాపించియున్నవి. దీనినే యశస్సునుగా మంత్రముచెప్పినది). తస్యాసతఋషయస్సప్తతీరఇతి=ఆపాత్రముయొక్క, అనఁగా ఆశిరస్సుయొక్క సమీపమునందు ఏడుగురు ఋషులు ఉన్నారనెడి, ఏతత్=ఈమంత్రము, ప్రాణావై=ప్రాణములే, (శిరస్సునందలి శ్రోత్రాదులయందు వ్యాపించియున్న చలనాత్మకములగు వాయువులే), ఋషయః=ఋషులు. (ఇతి=అని), ప్రాణాన్=శ్రోత్రాదీంద్రియములనుగూర్చి, ఆహ=చెప్పెను. వాగష్టమీబ్రహ్మణాసంవిదానేతి=బ్రహ్మచేత పలుకఁబడినవాక్కు ఎనిమిదవదియగుచున్నదనెడి, (ఈమంత్రమునందుచెప్పియుఅష్టమత్వమునకు కారణమును మంత్రముచెప్పుచున్నది). బ్రహ్మణా=బ్రహ్మచేత, అష్టమీ=ఎనిమిదవదియగు. వాక్=వాక్కే, సంవిదత్తే=సంవాదముచేయఁబడినది. (వాగింద్రియము తినుటయు పలుకుటయు ఈరెంటియొక్క భేదముచేత రెండువిధములుగా ఇష్టమగుచున్నది. ఆవాగింద్రియమునకు తినుటచేత సప్తమత్వమును పలుకుటచేత అష్టమత్వమును కలుగుచున్నదని భావము).

తా॥ పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పఁబడినరుద్రాదిశబ్దములు దేవతావిషయములగుటవలన మంత్రముకూడ దేవతావిషయమైనదేయని శంకించి నేత్రమునందు రుద్రాదిగణము చెప్పఁబడుటచేతను ఇంద్రియసంబంధమువలన ఆ రుద్రాదిదేవగణమునకు ఇంద్రియసముదాయత్వముతోఁచుచున్నది. అందువలన ఆ రుద్రాదిదేవతావిషయకమైన మంత్రము ప్రసిద్ధదేవతావిషయమైనదికాదని అంగీకరించి ఈమంత్రమును ఆ పూర్వమంత్రార్థమును వివరించుటకే కలిగినదని చెప్పఁబడుచున్నది. ఈమంత్రమునందు చెప్పిన శిరస్సు యజ్ఞమునందు సోమపానపాత్రయొక్క ఆకృతివలెనే క్రిందరంధ్రముకలిగి మీఁదలావుగానుండినది. దానియందుంచఁబడిన యశస్సు ఏదియనిన, శిరస్సునందలి శ్రోత్రచక్షుర్నాసికలు ఆఱును ముఖబిలమొకటియును ఈ ఏడుస్థానములయందును వాయువులు ఏడువిధములగా వ్యాపించియున్నవి. ఇదియే యశస్సు, ఆశిరస్సుయొక్క సమీపమునందు ఏడుగురుఋషులెవరనిన, ఆశిరస్సునందలి శ్రోత్రము మొదలైన ఏడుస్థానములయందు వ్యాపించియున్న చలనాత్మకములగు వాయువులే ఋషులు. బ్రహ్మచేతఁబలుకఁబడిన వేదరూపమగువాక్కు పూర్వముచెప్పిన ఏడింటికి వేఱై, ఎనిమిదవది యెట్లయినదనిన, వాగింద్రియము తినుటయు పలుకుటయు ఈ భేదముచేత రెండువిధములగుచున్నది. కనుక ఆ వాగింద్రియమునకు తినుటచేత సప్తమత్వమును పలుకుటచేత అష్టమత్వమును కలిగినది. ఈ రెంటికిని నాలుకే కారణము. అని ఈ ప్రకారము శ్రోత్రాదీంద్రియములనుగూర్చి మంత్రమే వివరించినది.

ఉ॥ ఇమావేవగౌతమభరద్వాజావయమేవగౌతమోఽయం భరద్వాజ ఇమావేవవి
శ్వామిత్రజమదగ్నీ అయమేవవిశ్వామిత్రోఽయం జమదగ్నిరిమావేవ వసిష్ఠక
శ్యపావయమేవ వసిష్ఠోఽయంకశ్యపోవాగేవాత్రిర్వాచాహ్యన్నమద్యతేఽత్తి

ర్హ్వై నామై తద్యదత్రిరితి సర్వస్యాత్తాభవతి సర్వమస్యాన్నంభవతియ ఏవం వేద. ॥౪॥

ఇతి చతుర్థాధ్యాయే-ద్వితీయ బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ ఇమౌ - ఏవ - గౌతమభరద్వాజౌ - అయం - ఏవ - గౌతమః - అయం - భరద్వాజః - ఇమౌ - ఏవ - విశ్వామిత్రజమదగ్నీ - అయం - ఏవ - విశ్వామిత్రః - అయం - జమదగ్నిః - ఇమౌ - ఏవ - వసిష్ఠకశ్యపౌ - అయం - ఏవ - వసిష్ఠః - అయం - కశ్యపః - వాక్ - ఏవ - అత్రిః - వాచా - హి - అన్నం - అద్యతే - అత్తిః - హవై - నామ - ఏతత్ - యత్ - అత్రిః - ఇతి - సర్వస్య - అత్తా - భవతి - సర్వం - అస్య - అన్నం - భవతి - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ ఇమావేవ=ఈశ్రోత్రములు రెండే, గౌతమభరద్వాజౌ=గౌతమభరద్వాజులను ఋషులు, అయమేవ=ఈదక్షిణకర్ణమే, గౌతమః=గౌతమఋషి. అయం=ఈఉత్తరకర్ణము, భరద్వాజః=భరద్వాజఋషి. ఇమావేవ=ఈ నేత్రములు రెండే, విశ్వామిత్రజమదగ్నీ=విశ్వామిత్ర జమదగ్నులను ఋషులు. అయమేవ=ఈదక్షిణనేత్రమే, విశ్వామిత్రః=విశ్వామిత్రఋషి. అయం=ఈఉత్తరనేత్రము, జమదగ్నిః=జమదగ్నిఋషి. ఇమావేవ=ఈనాసికలే, (ముక్కుపుటములే), వసిష్ఠకశ్యపౌ=వసిష్ఠకశ్యపులను ఋషులు. అయమేవ=ఈదక్షిణ నాసికాపుటమే, వసిష్ఠః=వసిష్ఠమహర్షి. అయం=ఈ ఉత్తరనాసికాపుటము, కశ్యపః = కశ్యపమహర్షి. వాగేవ=వాగింద్రియమే, అత్రిః=అత్రిమహర్షి. వాచా=వాగింద్రియముచేత, అన్నం = అన్నము, అద్యతేహి=ప్రసిద్ధముగా భక్షింపఁబడుచున్నది. (తస్మాత్=ఆకారణమువల్ల), అత్రిరితియత్=అత్రియను పేరేదియో, ఏతత్ = ఈ, నామ=పేరు, అత్తిర్హవై =అత్తియనే ప్రసిద్ధమైనది. (అన్నమును భక్షించుటవల్లనే అత్తియను పేరు. ఆ అత్తియననది అత్రియని చెప్పఁబడుచున్నది). (ఈ అత్రిశబ్దముయొక్క నిశ్చయకథనమును తెలిసికొనుటవలన), సర్వస్య=సమస్తమునకు, (ప్రాణముయొక్క అన్నసమూహమునకంతయు), అత్తా=భక్షించువాఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు. (అత్తయగుచున్నాఁడు). యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈపూర్వము చెప్పినప్రకారము,(పూర్వము చెప్పిన ప్రాణములయొక్క=అనఁగా శ్రోత్రాదీంద్రియములయొక్క నిజస్వరూపమును), వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, అస్య=వీనికి, సర్వం=సమస్తమైన, అన్నం=అన్నము, భవతి=అగుచున్నది. (ఈ ప్రకారము శ్రోత్రాదీంద్రియములయొక్క నిజస్వరూపమును తెలిసికొనెడివాఁడు మధ్యమప్రాణస్వరూపుఁడై పూర్వము చెప్పిన ఆధానప్రత్యాధానములనుపొంది భోక్తయగుచున్నాఁడు).

తా॥ పూర్వమంత్రమునందు చెప్పిన యజ్ఞమునందలి సోమపాన పాత్రాకృతియగు శిరస్సుయొక్క సమీపమునందున్న ఏడుగురు ఋషులెవరనిన, శిరస్సునందున్న దక్షిణపుచెవి గౌతమఋషి. ఉత్తరపుచెవి భరద్వాజఋషి. దక్షిణపునేత్రము విశ్వామిత్రఋషి. ఉత్తరపునేత్రము జమదగ్నిఋషి. దక్షిణపు నాసాపుటము వసిష్ఠఋషి, ఉత్తరపునాసాపుటము కశ్యపఋషి. వాక్కు అత్రిఋషి. (అన్నమును భక్షించుటవల్లనే అత్తియని పేరుకలుగుచున్నది. అత్తియనునదియె అత్రియని చెప్పఁబడుచున్నది) ఇట్లు అత్రిశబ్దముయొక్క నిశ్చయమును తెలిసికొన్నవాఁడు ప్రాణముయొక్క అన్నజాతమునకంతయు భోక్తయగుచున్నాఁడు. ఈచెప్పిన ప్రకారము శ్రోత్రాదీంద్రియములయొక్క నిజస్వరూపమును తెలిసికొనెడివాఁడు పూర్వము చెప్పిన ఆధాన ప్రత్యాధానములనుపొంది మధ్యమప్రాణస్వరూపుఁడై భోజ్యమగు అన్నముకంటె వేరైన భోక్తయగుచున్నాఁడు. వీనికి సమస్తమగు అన్నమును కలుగుచున్నది.

ఇట్లు చతుర్థాధ్యాయమునందు ద్వితీయబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకోపనిషత్ చతుర్థాధ్యాయః-తృతీయబ్రాహ్మణప్రారంభః.

ఉ॥ ద్వేవావబ్రహ్మణోరూపేమూర్తంచైవామూర్తంచ మర్త్యంచామృతంచస్థితం
చయచ్చసచ్చత్యచ్చ. ॥౧॥

ప॥ ద్వే - వావ - బ్రహ్మణః - రూపే - మూర్తం - చ - ఏవ - అమూర్తం - చ- మర్త్యం-
చ - అమృతం - చ - స్థితం - చ - యత్ - చ - సత్ - చ - త్యత్ - చ.

ప్ర॥ బ్రహ్మణః=పరమాత్మకు, రూపే=ఆకారములు, ద్వేవావ=రెండే. (ఆరెండు రూ
పములేవియనిన), మర్త్యంచ=మరణధర్మముకలదియును, స్థితంచ=పరిచ్ఛిన్నమైనదియును, (అ
వధికలది), సచ్చ=ప్రత్యక్షముగా కనఁబడునదియునగు, (సచ్ఛబ్దము. మూర్తత్వమర్త్యత్వస్థితత్వ
ములవలన విశేష్యమైనదై సాధారణ ధర్మవిశేషముకలది). మూర్తంచైవ=మూర్తస్వరూపమే.
(ఆకారముకలదియె). అమృతంచ=మరణధర్మములేనిదియును, యచ్చ=వ్యాపించియుండునది
యును, (అంతటను వ్యాపించి యవధిలేకయుండునదియును), త్యచ్చ=ప్రత్యక్షముకానిదియు
నగు, అమూర్తంచ=అమూర్తస్వరూపమె. (ఆకారములేనిదే. ఇక్కడ చకారము ఏవకారము
యొక్క అర్థముకలది).

తా॥ ఇంతవఱకుపూర్వము ప్రాణములే సత్యమని చెప్పఁబడినది. బ్రహ్మోపనిషత్ప్రసంగముచే
త ప్రాణస్వరూపమును చెప్పెడి యుపనిషత్తులు వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినవి. ఆప్రాణములు ఏ
స్వరూపములు, ఆ ప్రాణములకు సత్యత్వమెట్లుఅని ఇది చెప్పఁదగినదియని శరీరేంద్రియస్వరూ
పములును సత్యస్వరూపములునగు పంచభూతములయొక్క స్వరూపమును నిశ్చయించుటకు ఈ
బ్రాహ్మణమారంభింపఁబడుచున్నది. ఏ పరబ్రహ్మమునకు ఉపాధినాశముద్వారా సత్యత్వము నిశ్చ
యించుటకు కోరఁబడినదో, ఆపరబ్రహ్మమునకు, మరణధర్మముకలదియును అవధికలదియును నే
త్రేంద్రియప్రత్యక్షమునగు మూర్తస్వరూపమును, మరణధర్మములేనిదియును సర్వవ్యాపియును,
ప్రత్యక్షముకానిదియునగు అమూర్తస్వరూపమును, ఇవిరెండే స్వరూపములగుచున్నవి.

ఉ॥ తదేతన్మూర్తంయదన్యద్వాయోశ్చాన్తరిక్షాచ్చైతన్మర్త్యమేతత్స్థితమేతత్సత్త
స్యైతస్యమూర్తస్యైతస్య మర్త్యస్యైతస్య స్థితస్యైతస్యసతఏషరసోయ
ఏషతపతి సతోహ్యేషరసః. ॥౨॥

ప॥ తత్ - ఏతత్ - మూర్తం - యత్ - అన్యత్ - వాయోః - చ - అన్తరిక్షాత్ - చ -
ఏతత్ - మర్త్యం - ఏతత్ - స్థితం - ఏతత్ - సత్ - తస్య - ఏతస్య - మూర్తస్య - ఏతస్య - మ
ర్త్యస్య - ఏతస్య - స్థితస్య - ఏతస్య - సతః - ఏషః - రసః - యః - ఏషః - తపతి - సతః -
హి - ఏషః - రసః.

ప్ర॥ వాయోశ్చ =వాయువుకంటెను, అంతరిక్షాచ్చ=ఆకాశముకంటెను, అన్యత్=వే
రైన, యత్=ఏదియో, తత్=ఆ, ఏతత్=ఇది, మూర్తం=మూర్తస్వరూపము. (వాయురాకా
శములను భూతములరెంటికంటె వేరగుపృథివ్యప్తేజస్సులు మూడుభూతములు మూర్తము. అనఁ
గాపరస్పరమును కలిసికొనిన అవయవములుకల ఆకారము), ఏతత్=ఇది, మర్త్యం=మరణధ
ర్మముకలది. ఏతత్=ఇది, స్థితం=పరిచ్ఛిన్నమైనది. (పరిమితికలది). ఏతత్=ఇది, సత్=ప్రత్యక్ష

మనునది. తస్య=అటువంటి, ఏతస్య = ఈ, మూర్తస్య=మూర్తస్వరూపము గల, ఏతస్య= ఈ, మర్త్యస్య = మరణధర్మముగల, ఏతస్య=ఈ, స్థితస్య = పరిచ్ఛిన్నముగల, ఏతస్య = ఈ, సతః = ప్రత్యక్షమగుపృధివ్యప్తేజస్సులను మూడుభూతములయొక్క, (ఈ మూర్తస్వరూపము అన్యోన్యము ఎడతెగక యుండుటవలన సత్ అనఁబడుచున్నది). (ఈ మూర్తత్వము మొదలైననాలుగుధర్మములకు స్వేచ్ఛగా విశేషణ విశేష్యభావమును హేతుహేతుమద్భావము నుకలదు. సర్వవిధములుగాను ఈ నాలుగు విశేషములలోఁ గూడుకొనిన పృథివ్యప్తేజస్సులను మూడుభూతములును బ్రహ్మముయొక్క మూర్తమనురూపము. ఈ మూర్తత్వాదినాలుగు విశేణములలో ఒకవిశేషణము గ్రహించినయెడల ఇతరవిశేషణములు గ్రహింపఁబడినవే యగుచున్నవి). రసః=సారము, ఏషః=ఇది. (అచేతనమగు మండలము) యఃఏషః=ఏ ఈసూర్యుఁడు, మండలస్వరూపమైన సూర్యుఁడు), తపతి=తపింపఁజేయుచున్నాఁడో, ఏషః=ఈసూర్యుఁడు, (అనఁగాసూర్యమండలము) సతోహి=భూతత్రయముయొక్కయె, (అనఁగాపృధివ్యప్తేజస్సులయొక్క), రసః=సారము. (మూర్తస్వరూపమైన భూతత్రయముయొక్క సారమగుఈ మండలస్వరూపమైన సూర్యుఁడు లోకమును తపింపఁజేయుచున్నాఁడు).

తా॥ ఇంతకుపూర్వము పరబ్రహ్మకు చెప్పినటువంటి మూర్తామూర్తస్వరూపములరెంటిలో మూర్తస్వరూపము ఏదియనిన, వాయురాకాశములను రెండు భూతములకంటె వేరగుభూమి, జలము, తేజస్సు ఈమూడును. (అన్యోన్యముకలిసికొనిన అవయవములుగల ఈభూతముల యొక్క యాకారము). మూర్తస్వరూపము. ఇదిఇట్లుఅవయవములతోఁగూడిన ఆకారముగనుకనే మరణధర్మముకలదియును మరణధర్మముకలదిగనుకనే అవధికలదియును అవధికలదిగనుకనే ప్రత్యక్షమైనదియును అగుచున్నది. ఈ ప్రకారము ఆకారముగలదియును మరణధర్మముకలదియునుఅవధికలదియును ప్రత్యక్షమైనదియునగు పృథివ్యప్తేజస్సులను భూతత్రయముయొక్క సారమే ఈలోకమును తపింపఁజేయుచున్న మండలాకారమగు సూర్యుఁడు.

ఉ॥ అథామూర్తంవాయుశ్చాన్తరిక్షం చైతదమృతమే తద్యదేతత్త్యత్తస్యైతస్యామూర్తస్యై తస్యామృతస్యై తస్యయతఏతస్యత్యస్యైషరసో యఏషఏతస్మిన్మండలేపురుషస్త్యస్య హ్యేషరసఇత్యధి దైవతమ్. ॥౩॥

ప॥ అథ - అమూర్తం - వాయుః - చ - అన్తరిక్షం - చ - ఏతత్ - అమృతం - ఏతత్ - యత్ - ఏతత్ - త్యత్ - తస్య- ఏతస్య- అమూర్తస్య - ఏతస్య - అమృతస్య ఏతస్య - యతః - ఏతస్య - త్యస్య - ఏషః - రసః - యః - ఏషః- ఏతస్మిన్ - మణ్డలే - పురుషః - త్యస్య - హి- ఏషః -రసః - ఇతి - అధి దైవతం.

ప్ర॥ అథ=ఇప్పుడు, అమూర్తం=అమూర్తస్వరూపము, (పరబ్రహ్మముయొక్క అవయవములులేనిరూపము, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది). వాయుశ్చ=వాయువును, అన్తరిక్షంచ=ఆకాశమును, (పూర్వముచెప్పిన పృధివ్యప్తేతేజస్సులను మూడుభూతములకు వేరైన వాయురాకాశములనుభూతద్వయము, యత్=ఏదియో, ఏతత్=ఇది, అమూర్తం=అమూర్తస్వరూపము). ఏతత్=ఈఅమూర్తస్వరూపము, అమృతం=మరణధర్మములేనిది. ఏతత్=ఇది, యత్=వ్యాపించియుండునది, ఏతత్=ఇది, త్యత్=ప్రత్యక్షముకానిది. (కనఁబడనిది). తస్య=ఆ, ఏతస్య=ఈ,

అమూర్తస్య=అమూర్తస్వరూపము గల, ఏతస్య=ఈ, అమృతస్య=మరణధర్మములేని, ఏతస్య=ఈ, యతః=వ్యాపించియున్న, ఏతస్య=ఈ, త్యస్య=ప్రత్యక్షముగాని వాయురాకాశములను భూతద్వయము యొక్క. (ఈ అమూర్తత్వము మొదలయిన నాలుగుధర్మములకు స్వేచ్ఛాది విశేషణ విశేష్యభావమును, హేతుహేతుమద్భావమును కలదు. సర్వాత్మకములగు ఈ నాలుగు విశేషణములతోఁ గూడుకొనిన వాయురాకాశములను భూతద్వయమును పరబ్రహ్మము యొక్క అమూర్తస్వరూపము). రసః=సారము, (చేతనస్వరూపము), ఏషః=ఇది. ఏతస్మిన్=ఈ, మండలే=సూర్యమండలమునందు, ఏషః=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యః=ఎవఁడో, ఏషః=ఈ పురుషుఁడు, (సూర్యమండలమధ్యమునందుండెడి చేతనస్వరూపుఁడగు పురుషుఁడు), త్యస్యహి=వాయురాకాశములను భూతద్వయము యొక్కయే (పూర్వము చెప్పిన అమూర్తత్వాది నాలుగు విశేషణములలో ఒకవిశేషణము గ్రహించినను తక్కిన విశేషణములు గ్రహింపఁబడినవేయగుచున్నవి కనుక ఇక్కడ త్యత్ అను ఒకవిశేషణమును గ్రహించుటచేతనే అమూర్తత్వాది నాలుగు విశేషణములతోఁ గూడుకొనిన వాయురాకాశములను భూతద్వయము గ్రహింపఁబడినదగుచున్నది). రసః=చేతనస్వరూపుఁడు (భవతి=అగుచున్నాఁడు). ఇతి=ఈప్రకారము, అధిదైవతం=అధిదైవతస్వరూపము, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఇట్లుపరబ్రహ్మము యొక్క అచేతనాత్మకమగు మూర్తస్వరూపమును చెప్పియిప్పుడు చేతనాత్మకమగు అమూర్తస్వరూపము చెప్పఁబడుచున్నది. ఆ అమూర్తస్వరూపము ఏదియనిన, పూర్వము చెప్పిన పృథివ్యప్తేజస్సులను భూతత్రయముకంటె వేరగు వాయురాకాశములను భూతద్వయము అమూర్తస్వరూపము. ఇదియిట్లు ఆకారములేనిది గనుకనే మరణధర్మము లేనిదియును, మరణధర్మములేనిదిగనుకనే సర్వవ్యాపకమైనదియును, వ్యాపకమైనదిగనుకనే కనఁబడనిదియును అగుచున్నది. ఈ ప్రకారము ఆకారములేనిదియును మరణధర్మము లేనిదియును వ్యాపకమైనదియును పరోక్షమైనదియునగు వాయురాకాశములను భూతద్వయము యొక్క సారమే సూర్యమండలాంతర్గతమైన ఆధిదైవికమగు పురుషస్వరూపుఁడు.

మ॥ అథాధ్యాత్మమిదమేవమూర్తం యదన్యత్ప్రాణాచ్చ యశ్చాయమన్తరాత్మ
న్నాకాశ ఏతన్మర్త్యమేతత్స్థితమేతత్సత్తస్యైతస్యమూర్తస్యైతస్యమర్త్య
స్యైతస్యస్థితస్యైతస్య సతఏషరసోయచ్చక్షుః సతోహ్యేషరసః. ॥౪॥

ప॥ అథ - అధ్యాత్మం - ఇదం - ఏవ - మూర్తం - యత్ - అన్యత్ - ప్రాణాత్ - చ - యః - చ - అయం - అన్తరాత్మన్ - ఆకాశః - ఏతత్ - మర్త్యం - ఏతత్ - స్థితం - ఏతత్ - సత్ - తస్య - ఏతస్య - మూర్తస్య - ఏతస్య - మర్త్యస్య - ఏతస్య - స్థితస్య - ఏతస్య - సతః - ఏషః - రసః - యత్ - చక్షుః - సతః - హి - ఏషః - రసః.

ప్ర॥ అథ=ఇప్పుడు, అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మస్వరూపము, (ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది). ప్రాణాచ్చ=వాయువుకంటెను, అన్తరాత్మన్=శరీరములోపలనున్న, అయం=ఈ, ఆకాశః=ఆకాశము, యః=ఏదియో, (తస్మాత్=దానికంటెను), అన్యత్=ఇతరమైనది, యత్=ఏదిగా, ఇదమేవ=ఇదియే, మూర్తం=మూర్తస్వరూపము. (ఆకారము) ఏతత్=ఇది, మర్త్యం=మరణముకలది. ఏతత్=ఇది, స్థితం=పరిచ్ఛిన్నమైనది. ఏతత్=ఇది, సత్=ప్రత్యక్షమైన

ది. తస్య=అటువంటి, ఏతస్య=ఈ, మూర్తస్య=మూర్తస్వరూపముగల, ఏతస్య=ఈ, మర్త్యస్య=మరణధర్మముగల, ఏతస్య=ఈ, స్థితస్య=పరిచ్ఛేదముగల, ఏతస్య=ఈ, సతః=ప్రత్యక్షముగు పృథివ్యప్తేజస్సులను భూతత్రయముయొక్క, రసః=సారము, ఏషః=ఇది, చక్షుః=నేత్రము, యత్=ఏదియో, ఏషః=ఇది, సతోహి=ఆధ్యాత్మిక సంబంధమగుపృథివ్యప్తేజస్సులను భూతత్రయముయొక్కయే, రసః=సారము, (భవతి=అగుచున్నది.)

తా॥ ఇట్లు అధిదైవికసంబంధములగు మూర్తామూర్త స్వరూపములను చెప్పి యిప్పుడు ఆధ్యాత్మిక సంబంధములగు మూర్తామూర్త స్వరూపముల విభాగము చెప్పఁబడుచున్నది. దానిలో మూర్తస్వరూపమేదియనిన, ప్రాణవాయువుకంటెను దేహమధ్యమునందలి ఆకాశముకంటెను అన్యమగు శరీరారంభకమైన పృథివ్యప్తేజస్సులుమూడును మూర్తస్వరూపము. ఇదిమూర్తస్వరూపముగనుకనే మరణధర్మము కలదియును మరణధర్మము కలదిగనుకనే ఇంతయనిపరిమాణము చేయఁబడినదియును ఇట్లువేరుపఱుపఁబడి పరిచ్ఛిన్నమైనది గనుకనె ప్రత్యక్షమైనదియు నగుచున్నది. అటువంటి ఈ మూర్తత్వాది నాలుగుధర్మములతోఁ గూడుకొని ఆధ్యాత్మికమును శరీరారంభకమునునగు పృథివ్యప్తేజస్సులయొక్క సారమే ఈ కార్యాత్మకమైన స్థూలదేహము. ఈస్థూలదేహమునందలి నేత్రము అధిదైవతమునందు పృథివ్యప్తేజస్సులయొక్క సారమైనసూర్యమండలమువలెనే అధ్యాత్మమునందు పృథివ్యాదిభూతత్రయసారమగుచున్నది.

ఉ॥ అథామూర్తం ప్రాణశ్చ యశ్చాయ మన్తరాత్మన్నాకాశ ఏతదమృత మేతద్యదేతత్త్యత్తస్యైతస్యా మూర్తస్యైతస్యామృతస్యైతస్యయతఏతస్యత్యస్యైష రసో యో౽యందక్షిణే౽క్షన్ పురుష స్త్యస్య హ్యేష రసః. ॥౫॥

ప॥ అథ - అమూర్తం - ప్రాణః - చ - యః - చ - అయం - అన్తరాత్మన్ - ఆకాశః - ఏతత్ - అమృతం - ఏతత్ - యత్ - ఏతత్ - త్యత్ - తస్య - ఏతస్య - అమూర్తస్య - ఏతస్య - అమృతస్య - ఏతస్య - యతః - ఏతస్య - త్యస్య - ఏషః - రసః - యః - అయం - దక్షిణే - అక్షన్ - పురుషః - త్యస్య - హి - ఏషః - రసః.

ప్ర॥ అథ=ఇప్పుడు, అమూర్తం=అమూర్తస్వరూపము, (ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది). ప్రాణశ్చ=ప్రాణవాయువును, అన్తరాత్మన్=దేహములోపలనున్న, అయం=ఈ, ఆకాశః=ఆకాశము, యః=ఏదియో, (సః=ఆ ఆకాశమును, ఏతత్=ఈ రెండుభూతములును, అమూర్తం=అమూర్తస్వరూపము ఆకారములేనిస్వరూపము), ఏతత్=ఇది, అమృతం=మరణధర్మములేనిది. ఏతత్=ఇది, యత్=వ్యాపకమైనది. ఏతత్=ఇది, త్యత్=పరోక్షమైనది. (కనఁబడనిది). తస్య=అటువంటి, ఏతస్య=ఈ, అమూర్తస్య=అమూర్తస్వరూపమును, ఏతస్య=ఈ, అమృతస్య=మరణధర్మములేనిదియును, ఏతస్య=ఈ, యతః=వ్యాపకమైనదియును, ఏతస్య=ఈ, త్యస్య=ప్రత్యక్షము కానిదియునగు వాయురాకాశములను భూతద్వయముయొక్క, రసః=సారము, ఏషః=ఇది. దక్షిణే౽క్షన్=దక్షిణనేత్రమునందలి, అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యః=ఎవఁడో; ఏషః=వీఁడు, త్యస్యహి=వాయురాకాశములను భూతద్వయముయొక్కయే, (దేహములోపలి ప్రాణాకాశములయొక్క), రసః=సారము, (భవతి=అగుచున్నాఁడు).

తా॥ ఇట్లు అధ్యాత్మమునందు మూర్తస్వరూపమును చెప్పి అమూర్తస్వరూపము చెప్పఁబడుచున్నది. ఈ దేహమునందలి ప్రాణాకాశములు రెండును అమూర్తస్వరూపము. ఇది మరణధర్మము లేనిదియును వ్యాపకమైనదియును ప్రత్యక్షము కానిదియు నగుచున్నది. ఇట్లు అమూర్తత్వాదిధర్మములతోఁ గూడుకొనిన వాయురాకాశములను భూతద్వయముయొక్క సారమె ఈ లింగశరీరము. ఆ లింగశరీరముయొక్క దక్షిణనేత్రమునందలి ఈపురుషుడు, పృథివ్యాదిభూతత్రయముకంటె వేరగు వాయురాకాశములను భూతద్వయముయొక్క సారమై ఈ దేహాంతర్గతమను కరణాత్మకమునగు అధ్యాత్మస్వరూపుఁడగుచున్నాఁడు.

ఉ॥ తస్యహైతస్య పురుషస్యరూపం యథామాహారజనం వాసోయథాపాణ్డ్వావి
కంయథేన్ద్రగోపోయథాఽగ్న్యర్చిర్యథాపుణ్డరీకం । యథాసకృద్విద్యుత్త
గ్ సకృద్విద్యుత్తేవహవా అస్యశ్రీర్భవతియఏవం వేదాథాత ఆదేశోనేతినే
తి । నహ్యేతస్మాదితినేత్యన్యత్పరమస్త్యథనామధేయగ్ సత్యస్యసత్యమితి
ప్రాణావైసత్యం తేషామేష సత్యం. ॥౬॥

ఇతి చతుర్థాధ్యాయే తృతీయ బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ తస్య - హ - ఏతస్య - పురుషస్య - రూపం - యథా - మాహారజనం - వాసః - యథా - పాణ్డు - ఆవికం - యథా - ఇన్ద్రగోపః - యథా - అగ్న్యర్చిః - యథా - పుణ్డరీకం - యథా - సకృద్విద్యుత్తం - సకృద్విద్యుత్తా - ఇవ - హవై - అస్య - శ్రీః - భవతి - యః - ఏవం - వేద - అథ - అతః - ఆదేశః - న - ఇతి న - ఇతి - న - హి - ఏతస్మాత్ - ఇతి - న - ఇతి - అన్యత్ - పరం - అస్తి - అథ - నామధేయం - సత్యస్య - సత్యం - ఇతి - ప్రాణాః - వై - సత్యం - తేషాం - ఏషః - సత్యం,

ప్ర॥ తస్యహ=ఆ ప్రసిద్ధమైన, ఏతస్య=ఈలింగశరీరాత్మకమైన, పురుషస్య=పురుషుని యొక్క, రూపం=స్వరూపము, మాహారజనం=ఎఱ్ఱనైన, వాసోయథా=వస్త్రమువలెనె, పాణ్డు=తెల్లనైన, ఆవికంయథా=గొఱ్ఱెబొచ్చువలెనె, (కంబళివలెనె) ఇన్ద్రగోపోయథా=ఆర్ద్రపురుగువలెనె, అగ్న్యర్చ్యర్థా=అగ్నిజ్వాలవలెనె, యథాపుణ్డరీకం=శుక్లమువలెనె, యథాసకృద్విద్యుత్తం=మెఱుపువలెనె, (భవతి=అగుచున్నది). యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారముగా, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, అస్య=వీనియొక్క, శ్రీః=శోభ, (ఖ్యాతి), సకృద్విద్యుత్తేవహవై=ప్రసిద్ధముగా సర్వత్రప్రకాశించెడి మెఱుపువలెనె, భవతి=అగుచున్నది. అథ=అనన్తరము, సత్యస్యస్వరూపనిర్దేశానన్తరము ఏకారణమువలన సత్యస్యసత్యమనునది మిగిలియున్నదో), అతః=ఆకారణమువలన, నేతినేతి=నేతినేతియను ఈ నకారములరెంటిచేతను, (బ్రహ్మణః=పరబ్రహ్మముయొక్క), ఆదేశః=నిర్దేశము, (నిర్ణయము, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది). ఏతస్మాదితి=దీనికంటెనన్యమైనది, నహి=లేనేలేదు. (యస్మాత్=ఏకారణమువలన), అన్యత్=ఇతరమైన, పరం=శ్రేష్ఠమగుబ్రహ్మనిర్దేశనము, నాస్తీతి=లేనేలేదో, (తస్మాత్=ఆకారణమువలన, అయమేవ=ఈపూర్వము చెప్పినదే, బ్రహ్మణః=పరబ్రహ్మముయొక్క, నిర్దేశః=నిర్దేశము). అథ=అనంతరము, (బ్రహ్మణః=పరబ్రహ్మమునకు), సత్యస్యసత్యమితి=సత్యస్యసత్యమనునది, నామధేయం=పేరు, (భవతి=అగుచున్నది). ప్రాణాః=శ్రోత్రాదీంద్రియములు, వై=ప్రసిద్ధముగా, సత్యం=సత్యస్వరూపము, తేషాం=ఆప్రాణములలో, ఏషః=ఈఆత్మ, (ఈప్రత్యగాత్మ=విజ్ఞానాత్మ), సత్యం=సత్యస్వరూపము.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము పరబ్రహ్మమునకు ఉపాధిభూతములైన మూర్తామూర్తస్వరూపములకు శరీరేంద్రియ విభాగముచేతను సత్యశబ్దవాచ్యములైన అధ్యాత్మాధిదైవతములయొక్క విభాగము చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు ఇంద్రియాత్మకుఁడును లింగదేహస్వరూపుఁడును పరమాత్మైకదేశీయుఁడునగు విజ్ఞానమయాత్మయొక్క వాసనాస్వరూపమగు రూపములు చెప్పఁబడుచున్నవి. (ఇక్కడవాసనలనేకములగుటవలన రూపములని బహువచనము చెప్పఁబడినది). ఎట్లనఁగా లోకమునందు హారిద్రాచూర్ణముచేతను ఎఱ్ఱగాచేయఁబడినవస్త్రమువలెనే ఈ విజ్ఞానమయాత్మయొక్క చిత్తమునకు స్త్రీలుమొదలైనవారియొక్క విషయసంయోగమునందు రఞ్జనాకారమగు వాసనారూపమును, తెల్లనికంబళివలెను ఆర్ద్రపురుగువలెను ఒకానొకప్పుడు విషయవిశేషములయొక్క అపేక్షచేత ఒకానొకవస్తువునందలి అనురాగముయొక్క తారతమ్యమును, చిత్తవృత్తియొక్క అపేక్షచేత అగ్నిజ్వాలవలెనే ప్రకాశమగు ఒకానొకవస్తువుయొక్క వాసనారూపమును ఒకానొకప్పుడు పుండరీకమువలెనే ఒకానొకవస్తువుయొక్క పరిశుద్ధమగు వాసనారూపమును మెఱుపువలెనే జ్ఞానప్రకాశముయొక్క వివృద్ధ్యపేక్షచేతఒకానొకవస్తువుయొక్క వాసనారూపమును కలుగుచున్నది. ఇటువంటివాసనలనేకమగుటవలన ఈవాసనలకు ఆదిమధ్యఅంతకాలములును నిమిత్తములనేకములగుటవలన నిమిత్తమును నిశ్చయింపఁబడదు. ఈ వస్త్రాదిదృష్టాంతములు వాసనలయొక్క స్వరూపసంఖ్యలను నిశ్చయపఱుచుటయేప్రయోజనముగా కలవిగావు గాని వాసనలయొక్కరీతులు ఈ ప్రకారమైనవని చూపించుటయేప్రయోజనముగా కలవియగుచున్నవి. వెనుక దృష్టాంతములలో కడపటచెప్పఁబడిన మెఱుపువంటిదియగు వాసనారూపమేదియో దానినిహిరణ్యగర్భుని సంబంధమైన వాసనారూపమునుగా తెలిసికొనెడివానికి ఖ్యాతిమెఱుపువలెనే,సర్వత్రప్రకాశించుచున్నది. ఈప్రకారముసంపూర్ణముగా సత్యముయొక్క స్వరూపమునుచెప్పి అనంతరము ఆ పరబ్రహ్మముయొక్క సత్యస్యసత్యమను స్వరూపనిర్దేశముచెప్పఁబడుచున్నది. ఎట్లనఁగాఆరోపింపఁబడిననామరూపకర్మములద్వారాఎప్పుడుపోయినటువంటిసమస్తఉపాధివిశేషములుగల పరబ్రహ్మస్వరూపము నిర్దేశింపఁబడినదగుచున్నదో అప్పుడు నేతినేతియను నకారద్వయముచేతను పరబ్రహ్మమునందు ఆరోపితమైనదంతయు నిషేధింపఁబడుచున్నది. ఎప్పుడు సమస్తఉపాధులను నిరాకరించునట్టి ద్వారాసమస్తమైన దిక్కాలాదులను తెలిసికొనవలెననెడి కోరికనివర్తించిపోవుచున్నదో, అప్పుడు సైంధవ ఘనమువలెనే ఏకరసమును ప్రజ్ఞానఘనమును అనన్తరమును అబాహ్యమును సత్యస్యసత్యమునగు బ్రహ్మమునేనైతినెడిజిజ్ఞాస, సర్వత్ర నివర్తించి ప్రజ్ఞ ఆత్మయందే ఉన్నది. ఇట్లునేతినేతియ ననకారద్వయముచేత సమస్తఉపాధులను నిషేధించిపరబ్రహ్మ నిర్దేశముచేయుటకంటె అన్యమగుశ్రేష్ఠమైన బ్రహ్మనిర్దేశనము లేనేలేదు గనుక ఇదియేపరబ్రహ్మముయొక్కనిర్దేశము కావున ఆపరమాత్మనుచెప్పెడి ఆయుపనిషత్తునకు సత్యస్యసత్యమని పేరు. ఈప్రకారముగానే పరబ్రహ్మమునకు చెప్పఁబడిన సత్యస్యసత్యమను నామధేయము యుక్తమైనదియగుచున్నది. శ్రోత్రాదీంద్రియములును సత్యస్వరూపము ఆశ్రోత్రాదీంద్రియములలో పరమాత్మైకదేశమగు ఈ విజ్ఞానస్వరూపమైన పరమాత్మయును సత్యస్వరూపము.

ఇట్లు చతుర్థాధ్యాయమునందు తృతీయబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకోపనిషత్-చతుర్థాధ్యాయః- చతుర్థబ్రాహ్మణ ప్రారంభః.

ఉ॥ మైత్రేయీతిహోవాచయాజ్ఞవల్క్య ఉద్యాస్యన్వాఅరేఽహమస్మాత్ స్థానాద స్మిహన్తతేఽనయాకాత్యాయన్యాఽన్తంకరవాణీతి. ॥౧॥

ప॥ మైత్రేయి - ఇతి - హ - ఉవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - ఉద్యాస్యన్ - వై - అరే - అహం - అస్మాత్ - స్థానాత్ - అస్మి - హన్త - తే - అనయా - కాత్యాయన్యా - అన్తం - కరవాణి - ఇతి.

ప్ర॥ యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యమహాఋషి, మైత్రేయీతి = మైత్రేయీయనిపిలిచి, (తనమొదటిభార్యయగు మైత్రేయియను ఆమెనుపిలిచి), అరే=ఓ మైత్రేయి, అహం=నేను, అస్మాత్=ఈ, స్థానాత్=స్థానమునుండి, (ఈగృహస్థాశ్రమమునుండి), ఉద్యాస్యన్వై=ఊర్ధ్వాశ్రమమును పొందుటకుకోరినవాఁడనే,(సన్న్యాసాశ్రమమును పొందనిచ్ఛగలవాఁడనే),అస్మి=అగుచున్నాను. (అతః=అందువలన, తే=నీయొక్క), హన్త=అనుమతిని, (ప్రార్థయామి=కోరుచున్నాను). (కించ=మఱియు), తే=నీకు, అనయా=ఈ, కాత్యాయన్యా=కాత్యాయనితో, (రెండవభార్యయగు కాత్యాయనితో), అన్తం=విభాగమును, కరవాణీతి=చేసెదనని, హోవాచ=పలికెను.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము తృతీయాధ్యాయమునందు అవిద్యావిషయమంతయు ఉపసంహరముచేయఁబడినది. చతుర్థాధ్యాయమునందు బ్రహ్మవిద్యావిషయమైన ప్రత్యగాత్మను, "బ్రహ్మతేబ్రువాణీతి, బ్రహ్మజ్ఞాపయిష్యామీతిచ" అను ఈవాక్యములు ప్రస్తుతముచేసికొని, (ఉపక్రమించుకొని), ఏకమును అద్వితీయమును సర్వవిశేషశూన్యమనగు అపరబ్రహ్మమును క్రియాకారక ఫలస్వభావసత్యశబ్దవాచ్యాశేషభూతధర్మములయొక్క నిషేధముద్వారా నేతినేతియని తెలియఁజేయఁబడినది. ఇట్టిపరబ్రహ్మవిద్యకు అంగముగా సన్న్యాసమును విధింపవలెనని యిచ్ఛచేత ఈకథ ఉపక్రమింపఁబడుచున్నది. యాజ్ఞవల్క్యమహాఋషికి మైత్రేయికాత్యాయనులను ఇద్దరుభార్యలుకలరు. వారిలోమొదటిభార్యయగు మైత్రేయిని యాజ్ఞవల్క్యమహాఋషిపిలిచి ఓ మైత్రేయీ నేను ఈగృహస్థాశ్రమమునుండి శ్రేష్ఠమగు సన్న్యాసాశ్రమమును పొందుటకిచ్ఛగలవాఁడనగుచున్నాను. కనుక నీయంగీకారమును కోరుచున్నాను. మఱియు ఈ నారెండవభార్యయగు కాత్యాయనితో నీకుధనవిభాగమును చేసెదనని పలికెను.

ఉ॥ సాహోవాచమైత్రేయీ । యన్నుమఇయంభగోః సర్వాపృథివీవిత్తేన పూర్ణాస్యాత్కథంతేనామృతాస్యామితి నేతిహోవాచ యాజ్ఞవల్క్యోయథైవోపకరణవతాం జీవితం తథైవతేజీవితగ్ స్యాదమృతత్వస్యతునాశాస్తి విత్తేనేతి. ॥౨॥

ప॥ సా - హ - ఉవాచ - మైత్రేయీ - యత్ - ను - మే - ఇయం - భగోః - సర్వా - పృథివీ - విత్తేన - పూర్ణా - స్యాత్ - కథం - తేన - అమృతా - స్యాం - ఇతి - న - ఇతి - హ - ఉవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - యథా - ఏవ - ఉపకరణవతాం - జీవితం - తథా - ఏవ - తే - జీవితం - స్యాత్ - అమృతత్వస్య - తు - న - ఆశా - అస్తి - విత్తేన - ఇతి.

ప్ర॥ సా=ఆ, మైత్రేయీ=మైత్రేయి, యన్ను=ఓ చారింపఁగా, హే భగోః=ఓ యాజ్ఞవల్క్యమహాఋషీ, సర్వా=సమస్తమైన, ఇయం=ఈ, పృథివీ=భూమి, విత్తేన=ధనముచేతను, పూర్ణా=నిండినది, స్యాత్కథం=అగునా ఏమి? తేన=ఆధనసాధ్యమైన అగ్నిహోత్రాదికర్మచేత, (అహం=నేను), అమృతా=మరణములేనిదానను, (ముక్తురాలను), స్యామితి=అగుదునా ఏమియని, ఉవాచహ=పలికెను. యాజ్ఞవల్క్యః = యాజ్ఞవల్క్యమహాఋషి, నేతి=లేదని, హోవాచ=పలికెను. (అట్లయిన ఏమిప్రయోజనమనిన) ఉపకరణవతాం=సాధనములుగలవారలకు, (లోకే=లోకమునందు), జీవితం=జీవనము, యథైవ=ఏప్రకారముగానో, తథైవ=ఆప్రకారముగానే, తే=నీకు, విత్తేన=ధనముచేత,(ధనసాధ్యమైనకర్మముచేత),జీవితం=జీవనము, స్యాత్=అగును. అమృతత్వస్యతు=మోక్షమునకైన, ఆశా=కోరిక, (మనసాపి=మనస్సుచేతను), నాస్తీతి=లేదని. (యాజ్ఞవల్క్యమహాఋషి, ఉవాచహ=పలికెను).

తా॥ ఇట్లుయాజ్ఞవల్క్యమహాఋషిచేత పలుకఁబడిన ఆ మైత్రేయి ఓ యాజ్ఞవల్క్యమహాఋషీ ! సముద్రముచేత చుట్టఁబడిన ఈ సమస్తభూమియు ధనముచేతనిండినదగునా? అట్టిధనముచేత నేనుముక్తురాలనగుదునాయని పలుకఁగా ఆయన అట్లుకాదుగాని లోకమునందు సమస్తసాధనములుగలవారలకు సుఖజీవనమెట్లుకలుగునో అట్లుగానే నీకునుధనముచేత సుఖజీవనముకలుగునుగాని మనస్సుతోనైనను మోక్షేచ్ఛలేదని పలికెను.

ఉ॥ సాహోవాచమైత్రేయీ యేనాహంనామృతాస్యాంకిమహంతేన కుర్యాం యదేవ భగవాన్వేదతదేవమేబ్రూహీతి. ॥౩॥

ప॥ సా - హ - ఉవాచ - మైత్రేయీ - యేన - అహం - న - అమృతా - స్యాం - కిం - అహం - తేన - కుర్యాం - యత్ - ఏవ - భగవాన్ - వేద - తత్ - ఏవ - మే - బ్రూహి - ఇతి.

ప్ర॥ సా=ఆ, మైత్రేయీ=మైత్రేయి, ఉవాచహ=పలికెను. యేన=ఏధనముచేత, అహం=నేను, అమృతా=ముక్తురాలను, నస్యాం=కానో ; తేన=అటువంటిధనముతో, అహం=నేను, కిం=ఏమి, కుర్యాం=చేయుదును. భగవాన్ = పూజ్యుఁడవగునీవు, యదేవ=దేనినే, (ముక్తిసాధనమునుగా), వేద=తెలిసికొంటివో ; తదేవ=దానినే, మే=నాకొఱకు, బ్రూహీతి=చెప్పుమాయని, (మైత్రేయి పలికెను).

తా॥ ఈ పూర్వముచెప్పినప్రకారము యాజ్ఞవల్క్యమహాఋషిచేత పలుకఁబడిన ఆ మైత్రేయి ఓ యాజ్ఞవల్క్యమహాఋషీ ! నేను ఏధనముచేత ముక్తురాలనుకానో ; అట్టిధనముతో నేను ఏమిచేయుదును. కనుక పూజ్యుఁడవగు నీవుమోక్షసాధనమని దేనినేతెలిసికొనియున్నావో, అట్టి మోక్షసాధనమునే నాకొఱకు చెప్పుమాయని పలికెను.

ఉ॥ సహోవాచయాజ్ఞవల్క్యఃప్రియాబతారేనః సతీప్రియం భాషస ఏహ్యాస్స్వవ్యాఖ్యాస్యామితే వ్యాచక్షాణస్యతుమే నిదిధ్యాసస్వేతి. ॥౪॥

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - ప్రియా - బత - అరే - నః - సతీ - ప్రియం - భాషసే - ఏహి - ఆస్స్వ - వ్యాఖ్యాస్యామి - తే - వ్యాచక్షాణస్య - తు - మే - నిదిధ్యాసస్వ - ఇతి.

ప్ర॥ సః=ఆ, యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యమహాఋషి, ఉవాచహ=పలికెను. బత=అయ్యో, అరే=ఓ మైత్రేయి, నః=మాకు, (పూర్వం=పూర్వము), ప్రియాసతీ=ఇష్టురాలవై, (ఇదానీమపి=ఇప్పుడును), ప్రియం=ఇష్టమును, భాషసే=పలుకుచున్నావు. ఏహి=రమ్ము, ఆస్స్వ=కూర్చుండుము. తే=నీకు, (ఇష్టం=ఇష్టమైన, అమృతత్వసాధనం=మోక్షసాధనమైన, ఆత్మజ్ఞానం=బ్రహ్మజ్ఞానమును), వ్యాఖ్యాస్యామి=చెప్పెదను. వ్యాచక్షాణస్యతు=చెప్పుచున్న, మే=నాయొక్క, (వాక్యాని=వాక్యములను), నిదిధ్యాసస్వ ఇతి=ధ్యానింపనిచ్ఛయింపుమాయని, నేనుచెప్పినవాక్యములను అర్థమువలన నిశ్చయముగా ధ్యానించుటకు కోరుమాయని, ఉవాచ=పలికెను).

తా॥ ఇట్లు మైత్రేయి విత్తసాధ్యమైన మోక్షసాధనమును తిరస్కరింపఁగా ఆ యాజ్ఞవల్క్యమహాఋషి సంతోషించినవాఁడై ఓ మైత్రేయి! పూర్వమునాకు నీవు ఇష్టురాలవై తివి. ఆహా ఇప్పుడును ఇష్టమునే పలుకుచున్నావు. రమ్ము, కూర్చుండుము. నీకు ఇష్టమును మోక్షసాధనమునగు ఆత్మజ్ఞానమును చెప్పెదను, ఇట్లుచెప్పుచున్న నాయొక్క వాక్యములను అర్థముతో నిశ్చయముగా ధ్యానించుటకు కోరుమాయని పలికెను.

ఉ॥ సహోవాచనవాఅరేపత్యుః కామాయపతిః ప్రియోభవత్యాత్మనస్తు కామాయపతిః ప్రియోభవతి నవాఅరేజాయాయై కామాయజాయా ప్రియాభవత్యాత్మనస్తు కామాయజాయా ప్రియాభవతి । నవా అరేపుత్రాణాం కామాయపుత్రాః ప్రియాభవన్త్యాత్మనస్తు కామాయ పుత్రాః ప్రియాభవన్తి । నవా అరేవిత్తస్య కామాయ విత్తంప్రియంభవత్యాత్మనస్తు కామాయవిత్తంప్రియంభవతి । నవా అరేబ్రహ్మణః కామాయ బ్రహ్మప్రియంభవత్యాత్మనస్తు కామాయ బ్రహ్మప్రియంభవతి । నవా అరేక్షత్రస్య కామాయ క్షత్రంప్రియంభవత్యాత్మనస్తు కామాయక్షత్రం ప్రియంభవతి । నవా అరే లోకానాం కామాయలోకాః ప్రియాభవన్త్యాత్మనస్తు కామాయలోకాః ప్రియాభవన్తి । నవా అరేదేవానాం కామాయదేవాః ప్రియాభవన్త్యాత్మనస్తు కామాయదేవాః ప్రియాభవన్తి । నవా అరే భూతానాం కామాయభూతాని ప్రియాణి భవన్త్యాత్మనస్తు కామాయభూతాని ప్రియాణిభవన్తి । నవా అరే సర్వస్య కామాయ సర్వంప్రియంభవత్యాత్మనస్తు కామాయ సర్వంప్రియంభవత్యాత్మావా అరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యోమన్తవ్యోనిదిధ్యాసితవ్యోమైత్రేయ్యాత్మనోవా అరే దర్శనేన శ్రవణేనమత్యా విజ్ఞానేనేదగ్ం సర్వంవిదితం. ॥౫॥

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - న - వై - అరే - పత్యుః - కామాయ - పతిః - ప్రియః - భవతి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - పతిః - ప్రియః - భవతి - న - వై - అరే - జాయాయై - కామాయ - జాయా - ప్రియా - భవతి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - జాయా - ప్రియా -

భవతి - న - వై - అరే - పుత్రాణాం - కామాయ - పుత్రాః - ప్రియాః - భవన్తి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - పుత్రాః - ప్రియాః - భవన్తి - న - వై - అరే - విత్తస్య - కామాయ - విత్తం - ప్రియం - భవతి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - విత్తం - ప్రియం - భవతి - న - వై - అరే - బ్రహ్మణః - కామాయ - బ్రహ్మ - ప్రియం - భవతి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - బ్రహ్మ - ప్రియం - భవతి - న - వై - అరే - క్షత్రస్య - కామాయ - క్షత్రం - ప్రియం - భవతి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - క్షత్రం - ప్రియం - భవతి - న - వై - అరే - లోకానాం - కామాయ - లోకాః - ప్రియాః - భవన్తి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - లోకాః - ప్రియాః - భవన్తి - న - వై - అరే - దేవానాం - కామాయ - దేవాః - ప్రియాః - భవన్తి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - దేవాః - ప్రియాః - భవన్తి - న - వై - అరే - భూతానాం - కామాయ - భూతాని - ప్రియాణి - భవన్తి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - భూతాని - ప్రియాణి - భవన్తి - న - వై - అరే - సర్వస్య - కామాయ - సర్వం - ప్రియం - భవతి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - సర్వం - ప్రియం - భవతి - ఆత్మా - వై - అరే - ద్రష్టవ్యః - శ్రోతవ్యః - మన్తవ్యః - నిదిధ్యాసితవ్యః - మైత్రేయి - ఆత్మనః - వై - అరే - దర్శనేన - శ్రవణేన - మత్యా - విజ్ఞానేన - ఇదం - సర్వం - విదితం.

ప్ర॥ సః=ఆ యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఉవాచహ=పలికెను. అరే=ఓ మైత్రేయి, వై=ప్రసిద్ధముగా, పత్యుః=పెనిమిటియొక్క, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, పతిః=పెనిమిటి, ప్రియః=ఇష్టమైనవాఁడు, నభవతి=కాఁడు. ఆత్మనస్తు=ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, (భార్యాయాః=భార్యకు), పతిః=పెనిమిటి, ప్రియః=ఇష్టుఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు. జాయాయై=భార్యయొక్క, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, జాయా=భార్య, ప్రియా=ఇష్టురాలు, నవై భవతి=కాదు. ఆత్మనస్తు=ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, జాయా=భార్య, (పత్యుః=పెనిమిటికి), ప్రియా=ఇష్టురాలు, భవతి=అగుచున్నది. అరే=ఓ మైత్రేయి, పుత్రాణాం=పుత్రులయొక్క, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, పుత్రాః=పుత్రులు, ప్రియాః=ఇష్టులు, నవై భవన్తి=కారు. ఆత్మనస్తు=ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, పుత్రాః=పుత్రులు, ప్రియాః=ఇష్టులు, భవన్తి=అగుచున్నారు. అరే=మైత్రేయి, విత్తస్య=ధనముయొక్క, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, విత్తం=ధనము, ప్రియం=ఇష్టమైనది, నవై భవతి=కాదు. ఆత్మనస్తు=ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, విత్తం=ధనము, ప్రియం=ఇష్టమైనది, భవతి=అగుచున్నది. అరే=మైత్రేయి, బ్రహ్మణః=బ్రాహ్మణునియొక్క, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణుఁడు, ప్రియం=ఇష్టుఁడు, నవై భవతి=కాఁడు. ఆత్మనస్తు=ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణుఁడు, ప్రియం=ప్రియము, భవతి=అగుచున్నాఁడు. అరే=ఓ మైత్రేయి, క్షత్రస్య=క్షత్రియునియొక్క, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, క్షత్రం=క్షత్రియుఁడు, ప్రియం=ప్రియము, నవై భవతి=కాఁడు. ఆత్మనస్తు=ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, క్షత్రం=క్షత్రియుఁడు, ప్రియం=ప్రియము, భవతి=అగుచున్నాఁడు. అరే=మైత్రేయి, లోకానాం=లోకములయొక్క, కామాయ=ప్రయో

జనముకొఱకు, లోకాః=లోకములు, ప్రియాః=ప్రియములు, నవై భవన్తి=కావు. ఆత్మనస్తు=ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, లోకాః=లోకములు, ప్రియాః=ప్రియములు, భవన్తి=అగుచున్నవి. అరే=మైత్రేయి, దేవానాం=దేవతలయొక్క, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, దేవాః=దేవతలు, ప్రియాః=ప్రియులు, నవై భవన్తి=కారు. ఆత్మనస్తు=ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, దేవాః=దేవతలు, ప్రియాః=ప్రియులు, భవన్తి=అగుచున్నారు. అరే=మైత్రేయి, భూతానాం=భూతములయొక్క, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, భూతాని=భూతములు, ప్రియాణి=ప్రియములు, నవై భవన్తి=కావు. ఆత్మనస్తు=ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, భూతాని=భూతములు, ప్రియాణి=ప్రియములు, భవన్తి=అగుచున్నవి. అరే=మైత్రేయి, సర్వస్య=సమస్తముయొక్క, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, సర్వం=సమస్తము, ప్రియం=ప్రియము, నవై భవతి=కాదు. ఆత్మనస్తు=ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, సర్వం=సమస్తము, ప్రియం=ప్రియము, భవతి=అగుచున్నది. అరే=మైత్రేయి, ఆత్మావై=ఆత్మస్వరూపమే, ద్రష్టవ్యః=చూడఁదగినది. (చూపునకు విషయముగా చేసికొనఁదగినది). శ్రోతవ్యః=వినఁదగినది. (ముందుగా ఆత్మస్వరూపమును ఆచార్యునివలన వేదమునుండి వినవలసినది). మన్తవ్యః=మననముచేయవలసినది. (శ్రవణానంతరము తర్కమువలన ఆత్మనుఊహింపవలయును). నిదిధ్యాసితవ్యః = నిశ్చయముగా ధ్యానింపవలయును. (మననానంతరము ఆత్మనునిశ్చయముతో ధ్యానింపవలయును). అరే మైత్రేయి, ఓ మైత్రేయి, ఆత్మనోవై=ఆత్మస్వరూపముయొక్కయే, దర్శనేన=చూచుటచేతను, శ్రవణేన=వినుటచేతను, మత్యా=మననముచేతను, విజ్ఞానేన=విజ్ఞానముచేతను, ఇదంసర్వం=ఈ సమస్తము, విదితం=తెలియఁబడినది, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఇట్లు ఆయాజ్ఞవల్క్యమహాఋషి తనభార్యయగు మైత్రేయిని స్తుతించి మోక్షసాధనమగు వైరాగ్యమును ఉపదేశించుటకు కోరినవాఁడై ఆసన్న్యాసముకొఱకుజాయాపుత్రాదులనుండివిరాగమును పుట్టించుచున్నాఁడు. ఓ మైత్రేయి లోకమునందు పెనిమిటియొక్క ప్రయోజనముకొఱకు భార్యకుపెనిమిటిప్రియుఁడుకాఁడు. మఱియేమనిన, ఆత్మప్రయోజనముకొఱకే భార్యకుపెనిమిటి ప్రియుఁడగుచున్నాఁడు. ఆప్రకారముగానే జాయాపుత్రవిత్తాదులన్నియును ఆత్మప్రయోజనముకొఱకే ప్రియములగుచున్నవి. ఇట్లు ఇతరమైన జాయాపుత్రాది సమస్తమునందుండెడిప్రీతి ఆత్మప్రాధాన్యమైనదియేగాని సహజమైనదికాదు. కనుక ఆత్మప్రీతియేముఖ్యమైనది. అందువలన ఆత్మస్వరూపమే చూడఁదగినది. ఆచార్యునివలన వినఁదగినది. మననముచేయఁదగినది. ధ్యానించఁదగినది యగుచున్నది. ఇట్లు శ్రవణమనననిదిధ్యాసనములను నిమిత్తములచేత ఆత్మచూడఁబడినదగుచున్నది. ఆత్మయందు అజ్ఞానముచేత ఆరోపితజ్ఞానవిషయమైన బ్రహ్మక్షత్రాది కర్మనిమిత్తకమగు వర్ణాశ్రమాదిలక్షణము త్రాటియందు సర్పజ్ఞానమువలెనే కలుగుచున్నది. ఈ అజ్ఞానము ఆత్మస్వరూపముయొక్క శ్రవణమనననిదిధ్యాసనములచేత నివర్తించి సమస్తమును తెలియఁబడినదై బ్రహ్మాత్మైక్యవిషయమగు సమ్యగ్దర్శనము (బ్రహ్మస్వరూపమే నేననెడి నిశ్చయజ్ఞానము) కలుగుచున్నదని యాజ్ఞవల్క్యమహాఋషి భార్యయగు మైత్రేయితో పలికెను.

ఉ॥ బ్రహ్మతంపరాదాద్యోన్యత్రాత్మనో బ్రహ్మవేదక్షత్రం తంపరాదాద్యోన్యత్రాత్మనః క్షత్రంవేదలోకాస్తంపరాదుర్యోన్యత్రాత్మనోలోకాన్వేద దేవాస్తం

పరాదుర్యోన్యత్రాత్మనో దేవాన్వేద భూతాని తం పరాదుర్యోన్యత్రాత్మనో భూతాని వేద సర్వం తం పరాదాద్యోన్యత్రాత్మనః సర్వం వేదేదం బ్రహ్మేదం క్షత్రమిమే లోకా ఇమే దేవా ఇమాని భూతానీదగ్ం సర్వం యదయమాత్మా॥౬॥

ప్ర॥ బ్రహ్మ - తం - పరాదాత్ - యః - అన్యత్ర - ఆత్మనః - బ్రహ్మ - వేద - క్షత్రం - తం - పరాదాత్ - యః - అన్యత్ర - ఆత్మనః - క్షత్రం - వేద - లోకాః - తం - పరాదుః - యః అన్యత్ర - ఆత్మనః - లోకాన్ - వేద - దేవాః - తం - పరాదుః - యః - అన్యత్ర - ఆత్మనః - దేవాన్ - వేద - భూతాని - తం - పరాదుః - యః - అన్యత్ర - ఆత్మనః - భూతాని - వేద - సర్వం - తం - పరాదాత్ - యః - అన్యత్ర - ఆత్మనః - సర్వం - వేద - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం - క్షత్రం - ఇమే - లోకాః - ఇమే - దేవాః - ఇమాని - భూతాని - ఇదం - సర్వం - యత్ - అయం - ఆత్మా.

ప్ర॥ యః=ఎవఁడు, ఆత్మనః=ఆత్మస్వరూపముకంటె, అన్యత్ర=ఇతరమునందు, (వేరుగా), బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణజాతిని, వేద=తెలిసికొనునో, తం=వానిని, బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణజాతి, పరాదాత్=అన్యముగాచేయును. యః=ఎవఁడు, క్షత్రం=క్షత్రియజాతిని, ఆత్మనోన్యత్ర=ఆత్మస్వరూపముకంటె వేరుగా, వేద=తెలిసికొనునో, తం=వానిని, క్షత్రం=క్షత్రియజాతి, పరాదాత్=అన్యముగాచేయును. యః=ఎవఁడు, లోకాన్=లోకములను, అన్యత్రాత్మనః=ఆత్మస్వరూపముకంటె వేరుగా, వేద=తెలిసికొనునో, తం=వానిని, లోకాః=లోకములు, పరాదుః=అన్యముగాచేయుచున్నవి. యః=ఎవఁడు, దేవాన్=దేవతలను, అన్యత్రాత్మనః=ఆత్మస్వరూపముకంటెవేరుగా, వేద=తెలిసికొనునో, తం=వానిని, దేవాః=దేవతలు, పరాదుః=అన్యముగా చేయుచున్నారు. యః=ఎవఁడు, భూతాని=భూతములను, అన్యత్రాత్మనః=ఆత్మస్వరూపముకంటెవేరుగా, వేద=తెలిసికొనునో, తం=వానిని, భూతాని=భూతములు, పరాదుః=అన్యముగాచేయుచున్నవి. యః=ఎవఁడు, సర్వం=సమస్తమును, అన్యత్రాత్మనః=ఆత్మస్వరూపముకంటె వేరుగా, వేద=తెలిసికొనునో, తం=వానిని, సర్వం=సమస్తమున్ను, పరాదాత్=అన్యముగాచేయుచున్నది. ఇదం=ఈ, బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణజాతియును, ఇదం=ఈ, క్షత్రం=క్షత్రియజాతియును, ఇమే=ఈ, లోకాః=లోకములును, ఇమే=ఈ, దేవాః=దేవతలును, ఇమాని=ఈ, భూతాని=భూతములును, ఇదం=ఈ, సర్వం=సమస్తమును, (ఈకనఁబడెడిసర్వమును), యత్=ఏకారణమువలన, అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపమైనదో, (సృష్టిసంహారస్థితికాలయములయందు ఈ సమస్తమును ఆత్మస్వరూపమువలన పుట్టుచు, ఆత్మస్వరూపమందు లీనమగుచు, స్థితికాలమునందాత్మస్వరూపమైయున్నదో, తస్మాత్ = ఆకారణమువలన, సర్వం=సమస్తమును, ఆత్మైవ=ఆత్మస్వరూపమే, భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఇంతకుపూర్వము శ్రవణమనననిదిధ్యాసములచేత ఆత్మస్వరూపము తెలియఁబడినయెడల సమస్తమును తెలియఁబడుచున్నదని చెప్పఁబడినది. అదెట్లనఁగా ఆత్మయే సర్వస్వరూపముగనుక ఆసర్వస్వరూపమైన ఆత్మ తెలియఁబడఁగా సర్వమును తెలియఁబడుచున్నది. ఆత్మే సర్వస్వరూపమెట్లగుననిన, ఎవఁడు ఈ బ్రాహ్మణజాతిని క్షత్రియజాతిని లోకములను దేవతలను భూతములనుమరియు నితరమగు సమస్తమును ఆత్మస్వరూపముకంటె వేరుగాచూచుచున్నాఁడో,

వానిని ఈబ్రాహ్మణాదిసమస్తమును అన్యముగానే చేయుచున్నది. ఈకనఁబడెడి బ్రహ్మక్షత్రాది సమస్తమును సృష్టికాలమునందాత్మవలన పుట్టిలయకాలమునందు ఆత్మయందేలీనమై స్థితికాలము నందాత్మస్వరూపమైయున్నది. కాఁబట్టిఆత్మకంటె వేరుగాఏదియును తెలియఁబడదు. ఇట్లు తెలియఁబడకపోవుటవలన సర్వమును ఆత్మస్వరూపమయ్యేయున్నది. కనుక ఇట్లుఆత్మను తెలిసికొని ఆత్మే తానగుటవలన సర్వము తెలియఁబడినదగుచున్నది.

ఉ॥ సయథాదున్దుభేర్హన్యమానస్య నబాహ్యాఞ్ఛబ్దాఞ్ శక్నుయాద్గ్రహణాయ దున్దుభేస్తుగ్రహణేన దున్దుభ్యాఘాతస్యవాశబ్దోగృహీతః. ॥౭॥

ప్ర॥ సః - యథా - దున్దుభేః - హన్యమానస్య - న - బాహ్యాన్ - శబ్దాన్ - శక్నుయాత్ - గ్రహణాయ - దున్దుభేః - తు - గ్రహణేన - దున్దుభ్యాఘాతస్య - వా - శబ్దః - గృహీతః.

ప్ర॥ (లోకే=లోకమునందు), సః=అదృష్టాన్తము, యథా=ఏప్రకారమనగా, దున్దుభేః =భేరీ, హన్యమానస్య=కొట్టఁబడుచుండఁగా, బాహ్యాన్=వెలుపలయైన, శబ్దాన్=ధ్వనుల ను, గ్రహణాయ=గ్రహించుటకొఱకు, నశక్నుయాత్=సమర్థముకాదు. దున్దుభేస్తు=భేరియొ క్కయైనను, దున్దుభ్యాఘాతస్యవా=భేరికొట్టుటయొక్కయైనను, గ్రహణేన=గ్రహించుటచేత ను, శబ్దః=ధ్వని, గృహీతః=గ్రహింపఁబడినది, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఎట్లు ఈసర్వము ఆత్మస్వరూపముగానే గ్రహించుటకు శక్యమగుచున్నదియనిన సర్వమును చిన్మాత్రస్వరూపమును అనుసరించి పొందుటవలన అంతటనుచిత్స్వరూపతయే తోఁచు చున్నది. దీనికేదృష్టాంతమిక్కడచెప్పఁబడుచున్నది. అదెట్లనఁగా లోకమునందు దండము మొదలయిన దానిచేత భేర్యాదికము కొట్టఁబడఁగా బాహ్యశబ్దములు ఆభేరిధ్వనిని అతిశయించి నవి కాకపోవుటవలన, ఎట్లుగ్రహించుటకు శక్యములుకావో, భేరీని గ్రహించుటచేత శబ్దసామా న్యవిశేషణముచే ఇఁభేరీధ్వనుల నిగ్రహించుటకును, భేరీవాద్యమును తెలిసికొనుటచేతను ఆభేరిని పొందియున్న శబ్దవిశేషములు ఇవియనియునుగ్రహించుటకు నెట్లుశక్యములగుచున్నదో, అప్రకా రముగానే ప్రజ్ఞానస్వరూపముకంటె వేరుగానేదియు లేకపోవుటవలన స్వప్నజాగరములయందు దానికంటెవేరగు ఒకానొకవస్తు విశేషమును గ్రహింపఁబడదు. కనుక ప్రజ్ఞానస్వరూపమగు ఆత్మ స్వరూపమును తెలిసికొనుటచేతదానికంటెవేరుగా ఏదియునులేదు. అందువలన సర్వము ఆత్మ మాత్రమగుటయు క్తమగుచున్నది.

ఉ॥ సయథాశఙ్ఖస్యధ్మాయమానస్య నబాహ్యాఞ్ఛబ్దాఞ్ శక్నుయాద్గ్రహణాయ। శఙ్ఖస్యతుగ్రహణేన శఙ్ఖధ్మస్యవాశబ్దోగృహీతః. ॥౮॥

ప॥ సః - యథా - శఙ్ఖస్య- ధ్మాయమానస్య- న- బాహ్యాన్ - శబ్దాన్- శక్నుయాత్ - గ్రహణాయ- శఙ్ఖస్య - తు - గ్రహణేన - శఙ్ఖధ్మస్య - వా - శబ్దః - గృహీతః.

ప్ర॥ సః=అది, యథా=ఏప్రకారమనఁగా, శఙ్ఖస్య=శంఖము, ధ్మాయమానస్యసతః= పూరింపఁబడుచుండఁగా, బాహ్యాన్=వెలుపలయైన, శబ్దాన్=శబ్దములను, గ్రహణాయ=తెలి సికొనుటకొఱకు, నశక్నుయాత్=సమర్థముకాదు. శఙ్ఖస్యతు=శంఖముయొక్కయే, గ్రహణే న=గ్రహించుటచేత, శఙ్ఖధ్మస్యవా=శంఖమునుపూరించుట యొక్కయైనను, శబ్దః=ధ్వని, గృ హీతః=గ్రహింపఁబడినది, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఆభేరీదృష్టాంతమువలెనే ఇంకొక దృష్టాంతమిక్కడ చెప్పఁబడుచున్నది. అదియెట్లనిన లోకమునందు ఏప్రకారముగా శంఖము ధ్వనించుచుండఁగా బాహ్యములగు ధ్వనులు ఆధ్వనిని అతిక్రమించినవి కాకపోవుటవలన ఎట్లుగ్రహించుటకు శక్యములుకావో, శంఖమును గ్రహించుటచే శంఖమునూదుటచే కలిగిన శబ్దవిశేషములు నెట్లుగ్రహింపఁబడినవగునో, ఆప్రకారముగా ఆత్మస్వరూపమునతిక్రమించి యేదియు లేకపోవుటవలన స్వప్నజాగరములయందు ఆ ఆత్మస్వరూపముకంటె వేఱగువస్తువిశేషమొకటియు గ్రహింపఁబడదు. కనుక ఆత్మస్వరూపమును తెలిసికొనుటచే దానికంటెవేఱగు విశేషమేదియును లేకపోవుటవలన సర్వము ఆత్మస్వరూపమగుచున్నది.

ఉ॥ సయథావీణాయైవాద్యమానాయై నబాహ్యాఞ్ఛబ్దాఞ్ శక్నుయాద్గ్రహణాయ వీణాయై తుగ్రహణేన వీణావాదస్య వాశబ్దో గృహీతః. ॥౯॥

ప॥ సః - యథా - వీణాయై - వాద్యమానాయై - న - బాహ్యాన్ - శబ్దాన్ - శక్నుయాత్ - గ్రహణాయ - వీణాయై - తు - గ్రహణేన - వీణావాదస్య - వా - శబ్దః - గృహీతః.

ప్ర॥ సః=అది, యథా=ఏప్రకారముగా, వీణాయై=వీణ, వాద్యమానాయై=వాయించుచుండఁగా, (ఇక్కడషష్ఠీవిభక్తికి చతుర్థీవిభక్తి చెప్పఁబడియున్నది). బాహ్యాన్=బాహ్యములగు, శబ్దాన్=శబ్దములను, గ్రహణాయ=గ్రహించుటకొఱకు, నశక్నుయాత్=సమర్థముకాదు. వీణాయైతు=వీణయొక్కయే, గ్రహణేన=తెలిసికొనుటచేత, వీణావాదస్యవా=వీణావాద్యముయొక్కయైనను, శబ్దః=ధ్వని, గృహీతః=గ్రహింపఁబడినది, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఈ పూర్వము చెప్పిన భేరీశంఖదృష్టాంతములవలెనే ఇంకొక దృష్టాంతము చెప్పఁబడుచున్నది. అదియెట్లనిన లోకమునందు వీణవాయించుచుండఁగా అన్యశబ్దములు దానినతిశయించినవి కాకపోవుటవలన గ్రహించుటకెట్లు శక్యములుకావో, వీణను గ్రహించుటచేత వీణావాద్యముయొక్క విశేషములును ఎట్లుగ్రహింపఁబడినవగునో, ఆప్రకారముగా ఆత్మనతిశయించినదేదియులేకపోవుటవలన సర్వము ఆత్మేయగుచున్నది. (ఈ చెప్పఁబడిన భేరీశంఖవీణలయొక్క సామాన్య విశేషశబ్దములు వానియందంతర్భూతములై వానినతిక్రమించినవి కాకపోవుటవలన వానికి వేఱుగాక అవిగానె ఎట్లుగ్రహింపఁబడుచున్నవో ఆ ప్రకారముగానే స్థితికాలమునందు పరబ్రహ్మము, సామాన్యవిశేషములకు వేఱు కాకపోవుటవలన సర్వము పరబ్రహ్మమాత్రముగానే తెలిసికొనుటకు శక్యమగుచున్నది యనిభావము).

ఉ॥ సయథార్ద్రైధాగ్నేరభ్యాహితాత్పృథగ్ధూమావినిశ్చరన్త్యేవం వా అరేస్యమహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేదోయజుర్వేదః సామవేదోఽథర్వాఙ్గిరస ఇతిహాసః పురాణంవిద్యా ఉపనిషదశ్లోకాః సూత్రాణ్యనువ్యాఖ్యానాని వ్యాఖ్యానాన్యస్యైవైతాని సర్వాణి నిశ్వసితాని. ॥౧౦॥

ప॥ సః - యథా - ఆర్ద్రైధాగ్నేః - అభ్యాహితాత్ - పృథక్ - ధూమాః - వినిశ్చరన్తి - ఏవం - వై - అరే - అస్య - మహతః - భూతస్య - నిశ్వసితం - ఏతత్ - యత్ - ఋగ్వేదః -

యజుర్వేదః - సామవేదః - అథర్వాఙ్గిరసః - ఇతిహాసః - పురాణం - విద్యా - ఉపనిషదః - శ్లోకాః - సూత్రాణి - అనువ్యాఖ్యానాని - వ్యాఖ్యానాని - అస్య - ఏవ - ఏతాని - సర్వాణి- నిశ్వసితాని.

ప్ర॥ సః=అదృష్టాంతము, యథా=ఏప్రకారమనఁగా,అభ్యాహితాత్=ఉంచుకోఁబడిన, ఆర్ద్రైధాగ్నేః=తడికట్టెలుగల అగ్నివలన,ధూమాః=పొగలు,(ఇక్కడపొగలని బహువచనముగా చెప్పుటచేత మిణుఁగురులు మొదలైనవియునుకూడ గ్రహింపవలయును). పృథక్=వేరుగా, (యథా=ఏప్రకారము), వినిశ్చరన్తి=బయలువెడలుచున్నవో, ఏవంవై=ఈప్రకారముగా నే, అరే=ఓమైత్రేయి! అస్య=ఈ, మహతః=అనవచ్ఛిన్నమైన, (ఎడతెగని), భూతస్య=భూతము యొక్క, (పరమార్థముయొక్క), నిశ్వసితం=నిట్టూర్పువంటిది, ఏతత్= ఈ ముందుచెప్పఁబడి, (భవతి=అగుచున్నది). ఋగ్వేదః=ఋగ్వేదమును,యజుర్వేదః=యజుర్వేదమును, సామవేదః= సామవేదమును, అథర్వాఙ్గిరసః=అథర్వవేదమును, ఇతిహాసః=ఇతిహాసమును, (ఊర్వశీపురూరవులయొక్క సంవాదము మొదలైన బ్రాహ్మణమే), పురాణం=పురాణమును, (ఈ ఉపనిషత్తులలోని అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీదిత్యాదికములు), విద్యా=దేవజనవిద్య, (నృత్యగీతాది శాస్త్రము), ఉపనిషదః=ఉపనిషత్తులు, శ్లోకాః=మంత్రములు, (బ్రాహ్మణములవలనఁబుట్టినమంత్రములు), సూత్రాణి=పరమార్థవస్తువును చెప్పెడివాక్యములు, (వేదమునందు పరమాత్మస్వరూపమును చెప్పునట్టి, ‘‘ఆత్మేత్యేవోపాసీత’’ అనెడి మొదలైనవాక్యములు),అనువ్యాఖ్యానాని=మంత్రములయొక్క వివరణములును, వ్యాఖ్యానాని=అర్థవాదములును, (అర్థమును చెప్పునవి), యత్=ఏవియో; ఏతానిసర్వాణి=ఇవియన్నియును, అస్యైవ=ఈపరమార్థస్వరూపమగు మహాభూతముయొక్కయే, (ఈప్రకృతమైన పరమాత్మయొక్కయె), నిశ్వసితాని=నిట్టూర్పులవంటివే, (భవంతి=అగుచున్నవి. పురుషునియొక్క శ్వాసములవలెనె ఇవియన్నియు అప్రయత్నముగా పరమాత్మవలన కలుగుచున్నవి).

తా॥ ఉత్పత్తికాలమునందు ఉత్పత్తికంటె పూర్వము సర్వము పరబ్రహ్మమేయని తెలిసికొనుటకు శక్యమగుచున్నది. అది యెట్లనఁగా లోకమునందు అగ్నిసంబంధములగు, అగ్నికణములు, పొగ, నిప్పు, జ్వాల, కీనియొక్క విభాగముకంటె పూర్వము అగ్నికి ఒకటేస్వరూపమగుట ఎట్లో ఆప్రకారముగానే నామరూప వికారములుగల ఈ జగత్తుయొక్క ఉత్పత్తికంటె పూర్వము ఈ జగత్తు ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపమగు పరమాత్మయైయున్నది యని గ్రహించుట యుక్తము. ఇట్లు ఏకస్వరూపమైన ఆపరమాత్మయె ఈ సమస్తమునకు కారణమని ఇంతకు పూర్వము చెప్పఁబడియున్నది. అది యెట్లనిన అదియే ఇక్కడ వివరింపఁబడుచున్నది. ఋగ్యజుస్సామాథర్వణములును, ఇతిహాసమును, పురాణమును; నృత్తగీతాదిశాస్త్రమును ఉపనిషత్తులును, మంత్రములును,పరమాత్మస్వరూపమును తెలియఁజేసెడి వేదమునందలి వాక్యములును, మంత్రవివరణములును, వ్యాఖ్యానములును ఇవియన్నియును లోకమునందు పురుషునియొక్క నిశ్వాసములవలెనె అప్రయత్నముగా పరమాత్మయొక్క నిశ్వాసములవంటివై ఆపరమాత్మవలన కలుగుచున్నవి. కనుక ఈ సర్వము స్థితికాలమునందును ఈచెప్పిన అగ్ని దృష్టాంతముచే పరబ్రహ్మమాత్రమైయున్నది.

ఉ॥ సయథాసర్వాసామపాగ్ సముద్రఏకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ స్పర్శానాం త్వగేకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ రసానాం జిహ్వైకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ గన్ధానాగ్ నాసికే కాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ రూపాణాం చక్షురేకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ శబ్దానాగ్ శ్రోత్రమేకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ సఙ్కల్పానాగ్ మనఏకాయనమేవగ్ సర్వాసాగ్ విద్యానాగ్ హృదయమేకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ కర్మణాగ్ హస్తావేకాయనమేవగ్ సర్వేషామానన్దానాముపస్థఏకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ విసర్గాణాగ్ పాయురేకాయనమేవగ్ సర్వేషామధ్వనాగ్ పాదావేకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ వేదానాగ్ వాగేకాయనం. ॥౧౧॥

ప॥ సః - యథా - సర్వాసాం - అపాం - సముద్రః - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - స్పర్శానాం - త్వక్ - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - రసానాం - జిహ్వా - ఏకాయనం-ఏవం- సర్వేషాం - గన్ధానాం - నాసికా - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - రూపాణాం - చక్షుః - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - శబ్దానాం - శ్రోత్రం - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం- సఙ్కల్పానాం - మనః - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వాసాం - విద్యానాం - హృదయం - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - కర్మణాం - హస్తౌ - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - ఆనన్దానాం - ఉపస్థః - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - విసర్గాణాం - పాయుః - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - అధ్వనాం - పాదౌ - ఏకాయనం - ఏవం- సర్వేషాం- వేదానాం - వాక్ - ఏకాయనం.

ప్ర॥ సః=ఆ దృష్టాంతము, యథా=ఏప్రకారమనఁగా, సముద్రః=సముద్రము, సర్వాసాం=సమస్తములైన, అపాం=ఉదకములకు, (యథా=ఏప్రకారము), ఏకాయనం=ఒకటిగా పొందుట ప్రలయము, (అని భాగముగా పొందునది, భవతి=అగుచున్నదో), ఏవం=ఈప్రకారముగానే, త్వక్=త్వగింద్రియము, సర్వేషాం=సమస్తములైన, స్పర్శానాం = స్పర్శములకు, (మృదుకఠినము మొదలైన స్పర్శములకు), ఏకాయనం = ప్రలయమైనది. ఏవం=ఈప్రకారముగానే, సర్వేషాం=సమస్తములైన, రసానాం=రసములకు, (ఉప్పు, పులుసు, కారము, తీపు, వగరు, చేదు, వీనికి), జిహ్వా=నాలుక, ఏకాయనం=ప్రలయమైనది. ఏవం=ఈప్రకారముగానే, సర్వేషాం=సమస్తములైన, గన్ధానాం=గంధములకు, నాసికా=ఘ్రాణము, ఏకాయనం=ప్రలయమైనది. ఏవం=ఈప్రకారముగానే, సర్వేషాం రూపాణాం = అన్నిరూపములకు, చక్షుః=నేత్రము, ఏకాయనం= ప్రలయమైనది. ఏవం=ఈప్రకారముగానే, సర్వేషాంశబ్దానాం= అన్నిశబ్దములకు, శ్రోత్రం=శ్రోత్రము, ఏకాయనం=ప్రలయమైనది. ఏవం=ఈప్రకారముగానే, సర్వేషాంసఙ్కల్పానాం=అన్నితలంపులకు, మనః=మనస్సు, ఏకాయనం=ప్రలయమైనది. ఏవం=ఈప్రకారముగానే, సర్వాసాం విద్యానాం=అన్నివిద్యలకు, హృదయం=హృదయము, (అవస్థావిశేషముతోఁగూడుకొనిన మనస్సేహృదయమనఁబడుచున్నది). ఏకాయనం=ప్రలయమైనది. ఏవం=ఈప్రకారముగానే, సర్వేషాంకర్మణాం=అన్నికర్మలకు, (అన్నిపనులకు), హస్తౌ =హస్తములు, ఏకాయనం=ప్రలయమైనవి. ఏవం=ఈప్రకారముగానే, సర్వేషామానన్దానాం

= అన్ని ఆనందములకు, ఉపస్థః = యోని, ఏకాయనం = ప్రలయమైనది. ఏవం = ఈప్రకారముగానే, సర్వేషాం విసర్గాణాం = అన్ని విసర్గములకు, (వదలుటలన్నిటికి), పాయుః = గుదము, ఏకాయనం = ప్రలయమైనది. ఏవం = ఈప్రకారముగానే, సర్వేషాం అధ్వనాం = అన్ని మార్గములకు, పాదౌ = పాదములు, ఏకాయనం = ప్రలయమైనది. ఏవం = ఈప్రకారముగానే, సర్వేషాం వేదానాం = అన్ని వేదములకు, వాక్ = వాక్కు, ఏకాయనం = ప్రలయమైనది.

తా॥ ఇట్లు జగత్తు ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపమగు ఆత్మకంటె వేఱుగా లేకపోవుటవలన జగత్తునకు ఉత్పత్తి స్థితికాలములయందు మాత్రమే పరమాత్మ స్వరూపమగుటకాదు. ప్రలయకాలమునందును ఆపరమాత్మయందే లీనమగుచున్న నామరూపక్రియాత్మకమైన జగత్తు, నీటిబుగ్గలు నురుగు మొదలైనవి, నీటికి అన్యములుగాక నీరేయైనట్లు, పరమాత్మస్వరూపముకంటె వేఱుకాకపోవుటవలన పరమాత్మస్వరూపమేయని తెలిసికొనఁదగినది. ఎట్లనిన ఏప్రకారముగా నదీవాపీ తటాకాదులను పొందియున్న సమస్తఉదకములకును సముద్రమే వేఱుకాని ఏకస్వరూపమును పొందుచు వానిని తనయందే లీనపఱుచుకొనుచు అవితానేయైయున్నదో, ఈప్రకారముగానే మృదుకఠినాది సమస్తస్పర్శములకు త్వక్కును, మధురామ్లాది సమస్తరసములకును జిహ్వయును, సమస్తగంధములకు నాసికయును, సమస్తరూపములకు నేత్రమును, అన్నిశబ్దములకు శ్రోత్రమును, తలఁపులన్నిటికి మనస్సును, విద్యలన్నిటికి హృదయమును, కర్మలన్నిటికి హస్తములును, ఆనందములన్నిటికి యోనియును, విసర్గములన్నిటికి పాయువును, మార్గములన్నిటికి పాదములును, వేదములన్నిటికి వాక్కును, ఇవి తమతమవిషయములగు ఈచెప్పఁబడినస్పర్శరసగంధాదులు తమకువేఱుకాకపోవుటవలన వానితో నైక్యమును పొందుచు వానినితనయందే లీనపఱుచుకొనుచు అవిషయములు తామే యగుచున్నవి. ఇట్లు సర్వేంద్రియములును తమవిషయములన్నిటితోను క్రమముగా ప్రలయమును పొంది మనోమాత్రమై మనస్సు విజ్ఞానమాత్రమై, ఆవిజ్ఞానస్వరూపము నీటియందు సైంధవఘనమువలెనే నిరుపాధికమగుటవలన ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపమగుపరమాత్మయందు లీనమగుచున్నది.

ఉ॥ సయథా సైన్ధవఖిల్య ఉదకే ప్రాస్త ఉదకమేవానువిలీయేత నహాస్యోద్గ్రహణాయేవస్యాత్ యతోయతస్త్వాదదీత లవణమేవైవంవా అర ఇదంమహద్భూత మనన్తమపారం విజ్ఞానఘనఏవ । ఏతేభ్యో భూతేభ్యస్సముత్థాయ తాన్యేవాను వినశ్యతి నప్రేత్య సంజ్ఞాస్తీత్యరే బ్రవీమీతి హోవాచయాజ్ఞవల్క్యః. ॥౧౨॥

ప॥ సః - యథా - సైన్ధవఖిల్యః - ఉదకే - ప్రాస్తః - ఉదకం - ఏవ - అను - విలీయేత - న - హ - అస్య - ఉద్గ్రహణాయ - ఇవ - స్యాత్ - యతః - యతః - తు - ఆదదీత - లవణం - ఏవ - ఏవం - వై - అరే - ఇదం - మహద్భూతం - అనన్తం - అపారం - విజ్ఞానఘనః - ఏవ - ఏతేభ్యః - భూతేభ్యః - సముత్థాయ - తాని - ఏవ - అనువినశ్యతి - న - ప్రేత్య - సంజ్ఞా - అస్తి - ఇతి - అరే - బ్రవీమి - ఇతి - హ - ఉవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః.

ప్ర॥ సః=ఆదృష్టాన్తము, యథా=ఏప్రకారమనఁగా, సైన్ధవఖిల్యః=లవణశకలము, (ఉప్పుతాయి), (యథా=ఏప్రకారము), ఉదకే=నీటియందు, ప్రాస్తః=ఉంచఁబడినదై, ఉదకమేవ=నీటినే, అను=అనుసరించి, విలీయతే=లీనమగుచున్నదో; అస్య=ఈలవణముయొక్క, (ఈలవణమును), (సునిపుణోపి=మిక్కిలిసమర్థుఁడైనను), ఉద్గ్రహణాయ=ఎత్తిగ్రహించుటకు, నహైవస్యాత్=శక్తుఁడుకాఁడో, యతో యతః=ఏఏప్రదేశమునుండి, (తత్=ఆఉదకమును), ఆదదీత=గ్రహించిరుచిచూచునో. (ఆయాప్రదేశమునందంతయు,తత్=ఆఉదకము),లవణమేవ=ఉప్పుగానే, (భవతి=అగుచున్నదో), (తిరిగి ఉప్పుతాయి కాదో), ఏవంవై=ఈప్రకారముగానే, అరే=ఓ మైత్రేయి, ఇదం=ఈ, మహద్భూతం=గొప్పపారమార్థికస్వరూపమును, (ఇక్కడభూతశబ్దమునకు పారమార్థికమర్థము), అనన్తం=అంతములేనిదియును, అపారం=దట్టమైనదియునగు, విజ్ఞానఘనఏవ=విజ్ఞానఘనస్వరూపమే, (విశేషజ్ఞానములయొక్క ఏకభావమే=విజ్ఞానసారమగు జీవస్వరూపమే), ఏతేభ్యః=ఈ, భూతేభ్యః=భూతములనుండి, (సత్యశబ్దముచేత చెప్పఁబడిన భూతములవలన), సముత్థాయ=పుట్టి, తాన్యేవ=ఆభూతములనే, అనువినశ్యతి=అనుసరించి నశించుచున్నది. ప్రేత్య=మరణమునుపొంది, సంజ్ఞా=సంజ్ఞ, (దేహేంద్రియాది సముదాయమునుండి విడువఁబడిన ఈవిజ్ఞానఘనస్వరూపుఁడగు జీవునికి, నేను,నీవు,కనిపుత్రుఁడు, నాధనము, నాక్షేత్రము, నేను సుఖముగలవాఁడను నేను దుఃఖముగలవాడను అనెడి ఈ మొదలైన సంజ్ఞ), నాస్తి=లేదు, ఇతి=ఈప్రకారము, అరే=ఓ మైత్రేయి, బ్రవీమీతి=చెప్పుచున్నానని, యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, హోవాచ=పలికెను.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము ఈసమస్తము ఉత్పత్తిస్థితిలయములయందు ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపముకంటె వేఱుగా లేకపోవుటవలన ఆత్మస్వరూపమేయని ప్రతిజ్ఞచేయఁబడినదానిని ఇంతవఱకు యుక్తివలన సాధింపఁబడినది. బ్రహ్మవేత్తలకు బ్రహ్మవిద్యానిమిత్తకమైన బుద్ధిపూర్వకమగు ఈ ఆత్యన్తికప్రళయమునందు దృష్టాంతము చెప్పఁబడుచున్నది అది ఎట్లనఁగా నీళ్లవలనఁబుట్టిన ఉప్పుతాయి ఆనీటియందుంచఁబడి తిరిగి ఆఉప్పురాతినిగా నీటినుండి తీయుటకు ఎంత నిపుణుఁడైనను సమర్థుఁడుగాక ఆ నీటిని రుచిచూచి ఉప్పుగా తెలిసికొనుచున్నాఁడో, ఈప్రకారముగానే గొప్పపారమార్థిక స్వరూపమును నాశనములేనిదియునగు విజ్ఞానఘనస్వరూపమైన ఈ జీవాత్మయె నీటివలన కలిగిన సూర్యచంద్రాదిప్రతిబింబమువలెను స్వచ్ఛమగు స్ఫటికమునకు రక్తపీతాదివస్తుసంయోగమువలన కలిగిన రక్తపీతాది భావమువలెను, నామరూపాత్మకములై దేహేంద్రియ విషయాకారములుగా పరిణమించిన సత్యశబ్దవాచ్యములగు భూతములనుండి నీటివలన ఉప్పుగడ్డవలెనె (అజ్ఞానముచే నామరూపాత్మకమై పుట్టి ఆ దేహేంద్రియ విషయాకారములుగా పరిణమించిన భూతములు శాస్త్రాచార్యోపదేశముచేతనైన బ్రహ్మవిద్యచేత నదీసముద్రమువలెనె మిక్కిలిలీనపఱుపఁబడినవై సలిలఫేనబుద్బుదాదికమువలెనె నశించుచుండఁగా అజ్ఞానముచే నామరూపాత్మకమగు ఆ జీవభావము సూర్యాదిప్రతిబింబములకు హేతువులగునీళ్లును స్ఫటికమును రక్తపీతాది వస్తుసంయోగమును లేనప్పుడు సూర్యచంద్రస్ఫటికములు మొదలైన వానియొక్క ప్రతిబింబములవలెనె నశించుచున్నది. ఇట్లు నశించి కేవలబింబభూతములైన సూర్యచంద్రస్ఫటికములవలెనె, జీవాత్మ, బ్రహ్మజ్ఞానముచేత భూతములు నశింపఁగా తానును నశించి, అంతములేనిదియును దట్టమైనదియును, స్వచ్ఛమైనదియునగు ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపమగుపరమాత్మయైయున్నది.

ఇట్లు ఓ మైత్రేయి! దేహేంద్రియాది సముదాయములవలన ముక్తినిపొంది పరమాత్మస్వరూపమైనవానికి, నేను, వీఁడు, వీనిపుత్రుఁడు, నాక్షేత్రము, నాధనము, నేను సుఖముగలవాఁడను, నేను దుఃఖముగలవాఁడను అనెడి ఈ మొదలైన చిహ్నములుగల విశేషసంజ్ఞ లేదని యాజ్ఞవల్క్యముఋషి భార్యయైన మైత్రేయికొఱకు పరమార్థస్వరూపమును చెప్పెను.

ఉ॥ సాహోవాచ మైత్రేయ్యత్రైవ మాభగవాన మూముహన్న ప్రేత్యసంజ్ఞాస్తీతిస హోవాచయాజ్ఞవల్క్యోనవా అరేహం మోహంబ్రవీమ్యలంవా అర ఇదం విజ్ఞానాయ. ॥౧౩॥

ప॥ సా - హ - ఉవాచ - మైత్రేయీ - అత్ర - ఏవ - మా - భగవాన్ - అమూముహత్ - న - ప్రేత్య - సంజ్ఞా - అస్తి - ఇతి - సః - హ - ఉవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - న - వై - అరే - అహం - మోహం - బ్రవీమి - అలం - వై - అరె - ఇదం - విజ్ఞానాయ.

ప్ర॥ సా=ఆ, మైత్రేయీ=మైత్రేయి, భగవాన్=పూజ్యుఁడవైన నీవు, మా=నన్ను, అత్రైవ=ఈపరబ్రహ్మమునందే, ప్రేత్య=మరణమునుపొంది, సంజ్ఞా=సంజ్ఞ, (నేను, వీఁడు, అనెడి ఈ మొదలైన లక్షణములుగల విశేషసంజ్ఞ), నాస్తీతి=లేదని, అమూముహత్=భ్రమపెట్టితివియని, హోవాచ=పలికెను. సః=ఆ, యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యఋషి, అరే=ఓమైత్రేయి, అహం=నేను, మోహం=భ్రమను, నవై బ్రవీమి=చెప్పలేదని, హోవాచ=పలికెను. అరే=మైత్రేయి, ఇదం=ఈచెప్పఁబడిన విజ్ఞానఘనస్వరూపమును, విజ్ఞానాయ=తెలిసికొనుటకొఱకు, అలంవై=సమర్థమగుచున్నది.

తా॥ ఇట్లు పరమాత్మస్వరూపమును బోధింపఁబడిన ఆ మైత్రేయి ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! పరబ్రహ్మమునందు విరుద్ధధర్మము కలుగుటను చెప్పుచున్న నీచేతను నాకు భ్రాంతికలుగఁజేయఁబడినది. ఎట్లనఁగా పూర్వముజీవాత్మ విజ్ఞానఘనస్వరూపమేయని ప్రతిజ్ఞచేసి, తిరిగి ఆ జీవాత్మకు, మరణమును పొందినతరువాత నేను వీఁడు అనెడి ఈమొదలైన చిహ్నగల విశేషజ్ఞానము లేదని పలికితివి. కనుక ఒకటియగు అగ్ని, శీతోష్ణములును విరుద్ధములగు రెండు ధర్మములుకలది కాదనెడి యభిప్రాయముచేత నీవుచెప్పిన పరబ్రహ్మవిషయమై మూఢురాలనైతినని పలికెను. ఇట్లు పలుకఁబడినయాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ మైత్రేయీ! నేను ఒక ధర్మముగల వస్తువునందు అట్లుమోహరూపమైన వాక్యమును పలుకలేదు. నీవు భ్రాంతిచేత ఒకవస్తువును విరుద్ధధర్మముగా గ్రహించినావు. ఎట్లనఁగా అజ్ఞానముచేత కలిగిన దేహేంద్రియసంబంధమైన ఆత్మకు దేహేంద్రియాత్మకమగు జీవభావము కలిగినది. అది జ్ఞానముచేత నశింపఁగా ఆజీవభావనిమిత్తకమగు శరీరాది సంబంధమైన నేను, వీఁడు అనెడిసంజ్ఞ, దేహేంద్రియసంఘాతరూపమైన ఉపాధిలేకపోఁగా ఉదకము మొదలైన ఆధారములు లేనప్పుడు చంద్రాదిప్రతిబింబములవలెనె నశించుచున్నది. కేవలబింబభూతములైన చంద్రాదిత్యులవలెనె, అసంసారి బ్రహ్మస్వరూపమైన విజ్ఞానఘనస్వరూపమునకు నాశములేదు. అట్టి పరబ్రహ్మస్వరూపమే విజ్ఞానఘనమని చెప్పఁబడుచున్నది. ఆ ఆత్మస్వరూపమె ఈ సమస్తమై జగత్తుయొక్క నాశమునుండి నశింపకయుండునది. ఇదియె ఓమైత్రేయి ఇదివఱకు నేను చెప్పిన అనన్తమును అపారమునగు విజ్ఞానఘనస్వరూపమైన ఆత్మ. ఇది తెలిసికొనుటకు సమర్థమగుచున్నది.

ఉ॥ యత్రహిద్వైతమివభవతి తదితరఇతరం పశ్యతి తదితరఇతరంజిఘ్రతి తదితర ఇతరగ్ శృణోతి తదితరఇతరమభివదతి తదితరఇతరం మనుతే తదితరఇతరం విజానాతి యత్రవాఅస్యసర్వమాత్మైవాభూత్తత్కేనకంజిఘ్రేత్తత్కేనకం పశ్యేత్తత్కేనకగ్ శృణుయాత్తత్కేనకమభివదేత్తత్కేనకం మన్వీతతత్కేనకం విజానీయాత్। యేనేదగ్ సర్వం విజానాతి తంకేనవిజానీయాత్ విజ్ఞాతారమరేకేన విజానీయాదితి. ॥౧౪॥

ఇతి చతుర్థాధ్యాయే చతుర్థ బ్రాహ్మణమ్.

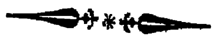
ప॥ యత్ర - హి - ద్వైతం - ఇవ - భవతి - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - పశ్యతి - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - జిఘ్రతి - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - శృణోతి - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - అభివదతి - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - మనుతే - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - విజానాతి - యత్ర - వై - అస్య - సర్వం - ఆత్మా - ఏవ - అభూత్ - తత్ - కేన - కం - జిఘ్రేత్ - తత్ - కేన - కం - పశ్యేత్ - తత్ - కేన - కం - శృణుయాత్ - తత్ - కేన - కం - అభివదేత్ - తత్ - కేన - కం - మన్వీత - తత్ - కేన - కం - విజానీయాత్ - యేన - ఇదం - సర్వం - విజానాతి - తం - కేన - విజానీయాత్ - విజ్ఞాతారం - అరే - కేన - విజానీయాత్ - ఇతి.

ప్ర॥ యత్ర=ఏపరబ్రహ్మమునందు, (అవిద్యాకల్పితమైన దేహేంద్రియసంఘాతోపాధివలనఁబుట్టిన విశేషాత్మయందు, జీవునియందు), సర్వం=సమస్తము, ఆత్మనః=పరమాత్మస్వరూపము కంటె), ద్వైతమివ=భిన్నమైనదివలెనె, భవతి=అగుచున్నదో; (పరమార్థముగా అద్వైతమగు పరబ్రహ్మమునందు ఆత్మకంటె భిన్నమైన మరియొకవస్తువువలెనె అగుచున్నదో); తత్=దానియందు, ఇతరః=అన్యుఁడగుచూచెడివాఁడు, (యథార్థమైన చంద్రాదులకంటె వేఱగు ఉదకమునందలి చంద్రాది ప్రతిబింబమువలెనె యథార్థమగు పరమాత్మకంటె వేఱగు అంతఃకరణమునందలి పరమాత్మ ప్రతిబింబమగు, జీవుఁడు=చూచెడి జీవాత్మ), ఇతరం=అన్యమగు చూడఁదగినరూపమును, పశ్యతి=చూచుచున్నాడు. (జీవుడు చక్షురాదీంద్రియములద్వారా చూడదగిన రూపాదికమును చూచుచున్నాఁడు). తత్=దానియందు, ఇతరః=అన్యుఁడగుఆఘ్రాణించెడివాఁడు, ఇతరం=అన్యమగు ఆఘ్రాణింపఁదగిన గంధమును, జిఘ్రతి=ఆఘ్రాణించుచున్నాఁడు. తత్=దానియందు, ఇతరః=అన్యుఁడగువినెడివాఁడు, ఇతరం=అన్యమగువినఁదగినదానిని, శృణోతి=వినుచున్నాఁడు. తత్=దానియందు, ఇతరః=అన్యుఁడగుపలికెడువాఁడు, ఇతరం=అన్యమగుపలుకఁదగినదానిని, అభివదతి=పలుకుచున్నాఁడు. తత్=దానియందు, ఇతరః=అన్యుఁడగుతలంచెడివాఁడు, ఇతరం=అన్యమగుతలంపఁదగినదానిని, మనుతే=తలంచుచున్నాఁడు. తత్=దానియందు, ఇతరః=అన్యుఁడగు తెలిసికొనెడివాఁడు, ఇతరం=అన్యమగు తెలిసికొనఁదగినదానిని, విజానాతి=తెలిసికొనుచున్నాఁడు. అస్య=ఈ బ్రహ్మవేత్తకు, యత్రవై=దేనియందే, సర్వం=సమస్తమును, ఆత్మైవ=ఆత్మస్వరూపముగానే, అభూత్=అయెనో, తత్=దానియందు, కేన=దేనిచేత, కం=దేనిని, జి

ఘ్రేత్ = ఆఘ్రాణించును. తత్ = దానియందు, కేన = దేని చేత, కం = దేనిని, పశ్యేత్ = చూచును. తత్ = దానియందు, కేన = దేని చేత, కం = దేనిని, శృణుయాత్ = వినును. తత్ = దానియందు, కేన = దేనిచేత, కం = దేనిని, అభివదేత్ = పలుకును. తత్ = దానియందు, కేన = దేనిచేత, కం = దేనిని, మన్వీత = తలంచును. తత్ = దానియందు, కేన = దేని చేత, కం = దేనిని, విజానీయాత్ = తెలిసికొనును. తత్రాపి = దానియందును, యేన = దేని చేత, ఇదం = ఈ, సర్వం = సమస్తమును, విజానాతి = తెలిసికొనుచున్నాడో, తం = దానిని, కేన = దేని చేత, విజానీయాత్ = తెలిసికొనును. (సర్వము ఆత్మమాత్రమైనపుడు దేని చేతను దేనిని ఎవడును అతిప్రయత్నముచేతనైనను చూడనేలేడు). అరే = ఓ మైత్రేయి, విజ్ఞాతారం = తెలిసికొనెడివానిని, కేన = దేని చేతను, విజానీయాత్ = తెలిసికొనవచ్చును. ఇతి = సమాప్తము.

తా॥ ఓ మైత్రేయి ఇదియే ఇదివఱకు నేను చెప్పిన అంతమును అపారమునగు విజ్ఞానఘన స్వరూపమైన ఆత్మ. ఇది తెలిసికొనుటకు సమర్థమగుచున్నదని యాజ్ఞవల్క్య మహాఋషి చెప్పెను. ఇప్పుడు ఇది వఱకు విజ్ఞానఘనస్వరూపమని చెప్పిన కేవలాత్మకు అజ్ఞానమువలన నామరూప క్రియాత్మకమైన దేహేంద్రియాది సంబంధముచేత కలిగిన జీవభావమునందు, నేను, వీఁడు, అనెడి ఈ మొదలైన ద్వైతజ్ఞానము కలుగుచున్నది. బ్రహ్మజ్ఞానము చేత ఆ నామరూప క్రియాత్మకమగు దేహేంద్రియాది సంబంధమువల్లనైన జీవభావము నశింపగా, నేను, వీఁడు, అనెడి ఈ మొదలైన ద్వైతజ్ఞానమును నశించుచున్నదని నేను చెప్పినవాక్యమునకు ఓ మైత్రేయి! నీవు లోకమునందు అగ్నియందు విరుద్ధధర్మములగు శీతోష్ణములు రెండును ఎట్లుండవో అట్లే విజ్ఞానఘనస్వరూపమైన ఆత్మకు, ఒకప్పుడు నేను, వీఁడు, అనెడి ఈ మొదలైన ద్వైతజ్ఞానము కలుగుటయును, ఒకప్పుడు ఆ ద్వైతజ్ఞానము లేదని చెప్పుటయును విరుద్ధమని నీకు కలిగిన సందేహమునకు సమాధానము చెప్పుచున్నాను. వినుము. అవిద్యచేత కల్పింపఁబడిన దేహేంద్రియ సంఘాతోపాధివలనఁబుట్టినజీవభావమునందు ఆత్మ సర్వమును ద్వైతమునువలెనే అగుచున్నది. అప్పుడు, చూచుట, ఆఘ్రాణించుట, వినుట, పలుకుట, తలంచుట, తెలిసికొనుట, ఈమొదలైన ద్వైతజ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఎప్పుడు బ్రహ్మవేత్తకు బ్రహ్మజ్ఞానముచేత సర్వము ఆత్మమాత్రమగుచున్నదో; అప్పుడు దేనిచేత దేనిని చూచును. దేని చేత దేనిని ఆఘ్రాణించును. దేని చేత దేనిని పలుకును. దేని చేత దేనిని వినును. దేనిచేత దేనిని తలంచును. దేని చేత దేనిని తెలిసికొనును. ఎవనిచేత సర్వమును తెలిసికొనఁబడుచున్నదో; వానిని దేనిచేత తెలిసికొనవచ్చును. ఓ మైత్రేయి ! సర్వమును తెలిసికొనునది విజ్ఞానమయాత్మయే; దానిని తెలిసికొనునది వేఱొకటి లేకపోవుటవలన జ్ఞానము చేత సర్వము తానైనప్పుడు బ్రహ్మవేత్తయొక్క ఈసర్వమును తెలిసికొనెడి విజ్ఞాతృస్వరూపమగు విజ్ఞానమయాత్మ, కేవల అద్వయస్వరూపమై విజ్ఞానఘనస్వరూపమగుచున్నది. అప్పుడు అజ్ఞానమువలనకలిగెడి, నేను, వీఁడు ఈ మొదలైనలక్షణముగల విశేషజ్ఞాన సంజ్ఞ లేదని చెప్పుట విరోధముకాదని భార్యయైనమైత్రేయితో యాజ్ఞవల్క్యఋషి చెప్పెను.

ఇట్లు బృహదారణ్యకము. చతుర్థాధ్యాయమునందు చతుర్థబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకోపనిషత్తు. చతుర్థాధ్యాయము.

పఞ్చమబ్రాహ్మణ ప్రారంభము.

ఉ॥ ఇయంపృథివీసర్వేషాంభూతానాం మధ్వస్యైపృథివ్యైసర్వాణిభూతాని మధుయశ్చాయమస్యాం పృథివ్యాంతేజోమయో ఽమృతమయః పురుషోయశ్చాయమధ్యాత్మగ్ం శారీరస్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవస యోఽయమాత్మేదమమృతమిదం బ్రహ్మేదగ్ం సర్వమ్. ॥౧॥

ప॥ ఇయం - పృథివీ - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు- అస్యై- పృథివ్యై - సర్వాణి- భూతాని - మధు - యః - చ - అయం - అస్యాం - పృథివ్యాం - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - యః - చ - అయం- అధ్యాత్మం - శారీరః - తేజోమయః - అమృతమయః- పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః - అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ- ఇదం - సర్వం.

ప్ర॥ ఇయం=ఈ, పృథివీ=భూమి, సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, (బ్రహ్మమొదలుకొని తృణపర్యంతముండెడి జీవులయొక్క), మధు=మధుస్వరూపమైనది. (కార్యము), సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములును, అస్యై=ఈ, పృథివ్యై=భూమియొక్క, మధు=మధుస్వరూపమైనది. అస్యాం=ఈ, పృథివ్యాం=భూమియందు, తేజోమయః=తేజోరూపమైన, అమృతమయః=అమృతస్వరూపమైన, అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యః=ఎవఁడో, అయం=ఈ, అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మస్వరూపమునందు, (దేహేంద్రియసంఘాతకర్తయందు), శారీరం=శరీరమందైన, తేజోమయః=తేజోరూపమైన, అమృతమయః=అమృతస్వరూపమైన, పురుషః=పురుషుఁడును, యః=ఎవఁడో, (లింగశరీరాభిమానియైన ఈజీవుఁడు), అయమేవ=ఈ పురుషుఁడే, సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము, (ఇదివరకుసర్వము ఆత్మస్వరూపమేయని ప్రతిజ్ఞచేయఁబడినఆత్మ), యః=ఏది, అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, ఇదం=ఇది, (మైత్రేయికొఱకు అమృతత్వసాధనరూపమైన యే ఆత్మవిజ్ఞానము చెప్పఁబడినదో ఇది), అమృతం=అమృతస్వరూపము. ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మస్వరూపము. ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తము, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ కర్మనుకోరనటువంటి మోక్షసాధనమైన ఆత్మజ్ఞానమేదియోదానిని చెప్పవలయునని మైత్రేయీ బ్రాహ్మణమారంభింపఁబడినది. ఆ ఆత్మజ్ఞానము సర్వసన్యాసాంగముతోఁ గూడుకొన్నది. అట్టి ఆత్మ తెలియఁబడుచుండఁగా, సమస్తము తెలియఁబడినదగుచున్నది. సమస్తమునకంటె ఆత్మస్వరూపముప్రియమైనది. గనుక ఆత్మచూడఁదగినదియును, వినఁదగినదియును, మననము చేయఁదగినదియును నిదిధ్యాసనము చేయఁదగి:దియున్నని ఆ ఆత్మదర్శనముయొక్క రీతులు చెప్పఁబడినవి. వానిలో ఆచార్యాగమమువలన వినఁదగినదనిన్ని తర్కమువలన మననము చేయఁదగినదినిన్ని చెప్పఁబడినది. అందుకు ఇంతవుపూర్వము, ఈ సమస్తముఆత్మేయని ప్రతిజ్ఞ చేసినదానికి ఆత్మే ఉత్పత్తిస్థితిలయాదులకు కారణమైయున్నది. అట్టికారణమసిద్ధమనిశంకించెడి శంకనివర్తించుటకు ఈ మధుబ్రాహ్మణము ప్రారంభింపఁబడినది. ఎట్లనఁగాలోకమునందు

ఈ పృథివ్యాది జగత్తంతయు పరస్పరోపకార్యోపకారకమైనది. ఇట్లుపరస్పరోపకార్యోపకారకమైనదంతయు ఏకకారణపూర్వకమును ఏకసామాన్యాత్మకమును ఏకప్రళయత్వముగా చూడఁబడుచున్నది. గనుక పృథివ్యాదిలక్షణమైన ఈ జగత్తంతయును పరస్పరమున్న కార్యకారణమగుటవలన అదే ప్రకారమగుటకు తగియున్నది. ఈ అర్థమే ఈ బ్రాహ్మణమునందు ప్రకాశింపఁజేయఁబడుచున్నది. ఎట్లనఁగా ఈ ప్రసిద్ధమగుభూమి బ్రహ్మమొదలుకొని స్తంబపర్యంతముండెడి సమస్తప్రాణులయొక్క కార్యమైనది. సమస్తభూతములున్ను ఈ భూమియొక్క కార్యము. ఈ భూమియందలి తేజోస్వరూపుఁడును అమృతస్వరూపుడనగు ఈపురుషుఁడును దేహేంద్రియ సముదాయకర్తయందు ఈ శరీరమునందలి తేజోస్వరూపుడును అమృతస్వరూపుఁడనగు లింగశరీరాభిమానియైన జీవుఁడును, ఇంతకుపూర్వము, "ఇదంసర్వంయదయమాత్మా" యని ప్రతిజ్ఞ చేయఁబడిన ఆ ఆత్మస్వరూపమే. ఈ ఆత్మస్వరూపమే మైత్రేయికొఱకు చెప్పఁబడినఅమృతత్వసాధనరూపమైన ఆత్మవిజ్ఞానము. ఇదియే అమృతస్వరూపము. ఇదియే పరబ్రహ్మస్వరూపము. ఇదియే సమస్తమునగుచున్నది.

ఉ॥ ఇమాఆపస్సర్వేషాంభూతానాం మధ్వాసామపాగ్ సర్వాణిభూతాని మధు
యశ్చాయమాస్వప్సు తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోయశ్చాయమధ్యా
త్మగ్ రైతసస్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవసయోఽయమాత్మే
దమమృతమిదం బ్రహ్మేదగ్ సర్వమ్. ॥౨॥

ప॥ ఇమాః - ఆపః - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు - ఆసాం - అపాం - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ - అయం - ఆసు - అప్సు - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - రైతసః - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః - అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం - సర్వం.

ప్ర॥ ఇమాః=ఈ, ఆపః=ఉదకములు, సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. (కార్యమగుసారము), సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, ఆసాం=ఈ, అపాం=ఉదకములయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము, ఆసు=ఈ, అప్సు=ఉదకములయందు, అయం=ఈ, తేజోమయః=తేజోస్వరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతస్వరూపుడునగు, పురుషః=పురుషుఁడు, యః=ఎవఁడో, అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మయందు, (దేహేంద్రియసంఘాతకర్తయందు), అయం=ఈ, రైతసః=రేతోసంబంధమైన, తేజోమయః=తేజోస్వరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతస్వరూపుఁడునగు, పురుషః=పురుషుఁడు, యః=ఎవఁడో, అయమేవ=ఈపురుషుఁడే, సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము. (ఇంతకుపూర్వము "ఇదంసర్వంయదయమాత్మా" యనిప్రతిజ్ఞచేయఁబడిన ఆత్మస్వరూపము). అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మ, యః=ఏదియో, ఇదం=ఇది, అమృతం=అమృతస్వరూపము. ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ=బ్రహ్మస్వరూపము. ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తము, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఈ ప్రసిద్ధములగు ఉదకములు సమస్తప్రాణులయొక్క కార్యభూతమగు సారాంశము. సమస్తప్రాణులను ఈ ప్రసిద్ధములగు ఉదకములయొక్క కార్యభూతమగు సారాంశము. ఈ ఉదకములయందలి తేజోమయుఁడును అమృతస్వరూపుఁడనగు పురుషుఁడును, ఈ దేహేం

ద్రియసముదాయకర్తయందు రేతస్సంబంధుఁడును తేజోమయుఁడును అమృతస్వరూపుఁడునగు పురుషుఁడును ఎవఁడో, వీడే, ఇదంసర్వంయదయమాత్మా'' యని ప్రతిజ్ఞచేసిన ఆ ఆత్మస్వరూపము. ఈ ఆత్మస్వరూపమేదియో ఇదియేఅమృతస్వరూపము. ఇదియేపరబ్రహ్మస్వరూపము, ఇదియేసర్వమునగుచున్నది.

ఉ॥ అయమగ్నిస్సర్వేషాంభూతానాం మధ్వస్యాగ్నేః సర్వాణిభూతాని మధుయ
శ్చాయమస్మిన్నగ్నౌ తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోయశ్చాయమధ్యా
త్మం వాఙ్మయస్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవసయోఽయమా
త్మేదమమృతమిదంబ్రహ్మేదగ్ సర్వమ్. ॥౩॥

ప॥ అయం - అగ్నిః - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు - అస్య - అగ్నేః - సర్వాణి భూతాని - మధు - యః - చ - అయం - అస్మిన్ - అగ్నౌ - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - వాఙ్మయః - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః - అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం - సర్వం.

ప్ర॥ అయం=ఈ, అగ్నిః=అగ్ని, సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము (కార్యమగుశ్రేష్ఠాంశము), సర్వాణిభూతాని=సమస్తభూతములున్ను, అస్యాగ్నేః=ఈ అగ్నియొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. అస్మిన్=ఈ, అగ్నౌ=అగ్నియందు, అయం=ఈ, తేజోమయః=తేజోరూపమైన, అమృతమయః=అమృతస్వరూపమైన, పురుషః=పురుషుఁడు, యః=ఎవఁడో, అధ్యాత్మం=దేహేంద్రియసంఘాతకర్తయందు, అయం=ఈ, వాఙ్మయః=వాగ్రూపమును, తేజోమయః=తేజోరూపమును, అమృతమయః=అమృతరూపమునగు, పురుషః=పురుషుఁడు, యః=ఎవఁడో, అయమేవ=ఈపురుషుడే, సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము. ("ఇదంసర్వంయదయమాత్మా''యనిప్రతిజ్ఞచేయఁబడినఆత్మస్వరూపము). అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, యః=ఏదియో, ఇదం=ఇది, అమృతం=అమృతస్వరూపము. ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మస్వరూపము. ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తము, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఈప్రశస్తమగు అగ్నిసమస్తప్రాణులయొక్క కార్యభూతమగు సారాంశము. సమస్తభూతములును ఈ అగ్నియొక్క సారాంశము. ఈ అగ్నియందలి తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగుపురుషుడును దేహేంద్రిసంఘాతకర్తయందు వాఙ్మయుఁడును తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగు పురుషుఁడును ఎవఁడో,వీడేఇదంసర్వంయదయమాత్మాయనిప్రతిజ్ఞచేసిచెప్పిన ఆ ఆత్మస్వరూపము. ఇదియే అమృతస్వరూపము. ఇదియే పరబ్రహ్మస్వరూపము. ఇదియే సమస్తమునగుచున్నది.

ఉ॥ అయంవాయుస్సర్వేషాంభూతానాం మధ్వస్యవాయోః సర్వాణిభూతానిమ
ధుయశ్చాయమస్మిన్వాయౌ తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోయశ్చాయ
మధ్యాత్మం ప్రాణస్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవసయోఽయ
మాత్మేదమమృతమిదంబ్రహ్మేదగ్ సర్వమ్. ॥౪॥

ప॥ అయం - వాయుః - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు - అస్య - వాయోః - సర్వాణి- భూతాని - మధు - యః - చ - అయం - అస్మిన్ - వాయౌ - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - ప్రాణః - తేజోమయః - అమృతమయః- పురుషః- అయం - ఏవ - సః - యః - అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం- సర్వం.

ప్ర॥ అయం=ఈ, వాయుః=వాయువు, సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. (శ్రేష్ఠాంశము). సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, అస్య=ఈ, వాయోః=వాయువుయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. అస్మిన్=ఈ, వాయౌ=వాయువుయందు, అయం=ఈ, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతరూపుఁడునగు,పురుషః=పురుషుఁడు,యః=ఎవఁడో,అధ్యాత్మం=దేహేంద్రియ సంఘాతకర్తయందు, అయం=ఈ, ప్రాణః=ప్రాణరూపుఁడును, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతరూపుఁడునగు,పురుషః=పురుషుఁడు,యః=ఎవఁడో,అయమేవ=వీఁడే సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము. అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, యః=ఏదియో, ఇదం=ఇది, అమృతం=అమృతస్వరూపము. ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మస్వరూపము. ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తమును, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఈ ప్రశస్తమగు వాయువు సమస్తభూతములయొక్క సారాంశము. సమస్తభూతములును, ఈ వాయువుయొక్క సారాంశము. ఈవాయువునందున్న తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగు ఈపురుషుఁడును దేహేంద్రియసంఘాతకర్తయందు ప్రాణరూపుఁడును తేజోరూపుఁడును అమృతరూపుఁడునగు ఈ పురుషుఁడును వీఁడే ఆ ఆత్మస్వరూపము. ఈ ఆత్మస్వరూపమే అమృతస్వరూపమును పరబ్రహ్మస్వరూపమును సర్వమునగుచున్నది.

ఉ॥ అయమాదిత్యస్సర్వేషాంభూతానాం మధ్వస్యాదిత్యస్య సర్వాణిభూతానిమ
ధుయశ్చాయమస్మిన్నాదిత్యే తేజోమయోఽమృతమయఃపురుషోయశ్చాయ
మధ్యాత్మం చాక్షుషస్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవసయో
యమాత్మేదమమృతమిదంబ్రహ్మేదగ్ సర్వమ్. ॥౫॥

ప॥ అయం - ఆదిత్యః - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు - అస్య - ఆదిత్యస్య - సర్వాణి- భూతాని - మధు - యః - చ - అయం - అస్మిన్ - ఆదిత్యే - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - చాక్షుషః - తేజోమయః- అమృతమయః- పురుషః- అయం - ఏవ - సః - యః - అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం- సర్వం.

ప్ర॥ అయం=ఈ, ఆదిత్యః=సూర్యుఁడు,సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. (శ్రేష్ఠాంశము). సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, అస్య=ఈ, ఆదిత్యస్య=సూర్యునియొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. అస్మిన్=ఈ, ఆదిత్యే=సూర్యునియందు, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతరూపుఁడునగు,అయం=ఈ,పురుషః=పురుషుఁడు, యః=ఎవఁడో, అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మయందు, చాక్షుషః=నేత్రసంబంధుఁడును,తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతస్వరూ

పుఁడునగు. అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యః=ఎవఁడో, అయమేవ=ఈపురుషుఁడే, సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము. అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, యః=ఏదియో, ఇదం=ఇది, అమృతం=అమృతస్వరూపము. ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మస్వరూపము, ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తమును, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఈ ప్రసిద్ధమగు సూర్యుఁడు సమస్తభూతములయొక్క శ్రేష్ఠాంశము. సమస్తభూతములును ఈసూర్యునియొక్క శ్రేష్ఠాంశము ఈసూర్యునియందున్న తేజోరూపుఁడును అమృతరూపుఁడునగుపురుషుఁడును దేహేంద్రియసంఘాతకర్తయందు నేత్రసంబంధుఁడును తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగుపురుషుఁడును, వీఁడే అప్రసిద్ధమగు ఆత్మస్వరూపము. ఈ ఆత్మస్వరూపమే అమృతస్వరూపమును పరబ్రహ్మస్వరూపమును సమస్తమునగుచున్నది.

ఉ॥ ఇమాదిశస్సర్వేషాంభూతానాం మధ్వాసాందిశాగ్ం సర్వాణి భూతాని మధు
యశ్చాయమాసుదిక్షు తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోయశ్చాయమ
ధ్యాత్మగ్ం శ్రౌత్రః ప్రాతిశ్రుత్క స్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయ
మేవసయోఽయమాత్మేదమమృతమిదంబ్రహ్మేదగ్ం సర్వమ్. ॥౬॥

ప॥ ఇమాః - దిశః - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు - ఆసాం - దిశాం - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ - అయం - ఆసు - దిక్షు - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - శ్రౌత్రః - ప్రాతిశ్రుత్కః - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః - అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం - సర్వం.

ప్ర॥ ఇమాః=ఈ, దిశః=దిక్కులు, సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. (శ్రేష్ఠాంశము). సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, ఆసాం=ఈ, దిశాం=దిక్కులయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము, ఆసు=ఈ, దిక్షు=దిక్కులయందు, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతస్వరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుఁడును, యః=ఎవఁడో, అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మయందు, శ్రౌత్రః=శ్రోత్రసంబంధుఁడును, ప్రాతిశ్రుత్కః=ప్రతిశ్రవణసమయమునందును పుట్టెడివాఁడును, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతస్వరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుఁడును, యః=ఎవఁడో, అయమేవ=ఈపురుషుఁడే, సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము. అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, యః=ఏదియో, ఇదం=ఇది, అమృతం=అమృతస్వరూపము. ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము. ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తమున్ను, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఈదిక్కులు సమస్తభూతములయొక్క సారాంశము సమస్తభూతములును ఈదిక్కులయొక్క సారాంశము. ఈదిక్కులయందలి తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగు పురుషుఁడును ఈ దేహేంద్రియసంఘాతకర్తయందు శ్రోత్రసంబంధుఁడును ప్రతిదానియొక్క వినెడికాలమందు కలిగెడివాఁడును, తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగు పురుషుఁడునైన వీఁడేఆ ఆత్మస్వరూపము. ఈ ఆత్మస్వరూపమే అమృతస్వరూపమును పరబ్రహ్మస్వరూపమును సమస్తమునగుచున్నది.

ఉ॥ అయంచన్ద్రస్సర్వేషాంభూతానాం మధ్వస్యచన్ద్రస్యసర్వాణిభూతాని
మధుయశ్చాయమస్మిగ్ శ్చన్ద్రేతేజోమయోఽమృతమయః పురుషోయశ్చాయ
మధ్యాత్మం మానసస్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోయమేవసయోఽ
యమాత్మేద మమృతమిదంబ్రహ్మేదగ్ సర్వమ్. ॥౭

ప॥ అయం - చన్ద్రః - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు - అస్య - చన్ద్రస్య - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ - అయం - అస్మిన్ - చన్ద్రే - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - మానసః - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః - అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం బ్రహ్మ - ఇదం - సర్వం.

ప్ర॥ అయం=ఈ, చన్ద్రః=చంద్రుఁడు, సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. (శ్రేష్ఠాంశము), సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, అస్య=ఈ, చన్ద్రస్య=చంద్రునియొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. అస్మిన్=ఈ చన్ద్రే=చంద్రునియందు, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతస్వరూపుఁడుగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుఁడును, యః=ఎవఁడో, అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మయందు మానసః=మనస్సంబంధుఁడును, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును,అమృతమయః=అమృతస్వరూపుఁడునగు,అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుఁడును, యః=ఎవఁడో, అయమేవ=ఈపురుషుఁడే సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము. అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, యః=ఏదియో, ఇదం=ఇది అమృతం=అమృతస్వరూపము. ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము. ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తమున్ను, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఈ ప్రసిద్ధమగు చంద్రుఁడు సమస్తభూతములయొక్క శ్రేష్ఠాంశము. సమస్తభూతములును ఈ చంద్రునియొక్క శ్రేష్ఠాంశము. ఈచంద్రునియందలి తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడనగు పురుషుఁడును, దేహేంద్రియసంఘాతకర్తయందు మనస్సంబంధుఁడును తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగు పురుషుఁడైనవీఁడే ఆ ఆత్మస్వరూపము. ఈ ఆత్మస్వరూపమే అమృతరూపమును పరబ్రహ్మమును సర్వమునగుచున్నది.

ఉ॥ ఇయంవిద్యుత్సర్వేషాంభూతానాం మధ్వస్యైవిద్యుతేసర్వాణిభూతాని మధు
యశ్చాయమస్యాం విద్యుతి తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోయశ్చాయమ
ధ్యాత్మం తైజసస్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవసయోఽ
యమాత్మేదమమృతమిదం బ్రహ్మేదగ్ సర్వమ్. ॥౮

ప॥ ఇయం - విద్యుత్ - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు - అస్యై - విద్యుతే - సర్వాణి భూతాని - మధు - యః - చ - అయం - అస్యాం - విద్యుతి - తేజోమయః - అమృతమయః పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - తైజసః - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః - అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం - సర్వం.

ప్ర॥ ఇయం=ఈ, విద్యుత్=మెఱుపు, సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. (శ్రేష్ఠాంశము). సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు. అస్యై=ఈ, విద్యుతే=మెఱుపుయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. అస్యాం=ఈ, విద్యుతి=మెఱుపునందు, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుఁడును, యః=ఎవఁడో, అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మయందున్న, తైజసః=తేజోసంబంధుఁడును, (చర్మముయొక్క తేజస్సుయందైనవాఁడును), తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుఁడును, యః=ఎవఁడో, అయమేవ=వీఁడే సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము. అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, యః=ఏదియో, ఇదం=ఇది, అమృతం=అమృతస్వరూపము. ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ=బ్రహ్మస్వరూపము. ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తమును (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఈ మెఱుపు సమస్తభూతములయొక్క సారాంశము. సమస్తభూతములును ఈ మెఱుపుయొక్క సారాంశము. ఈ మెఱుపునందలి తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగు పురుషుఁడును దేహేంద్రియసంఘాతకర్తయందు చర్మముయొక్క తేజోసంబంధుఁడును తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగు పురుషుఁడైనవీఁడే ఆ ఆత్మస్వరూపము. ఈ ఆత్మస్వరూపమే అమృతరూపమును పరబ్రహ్మమును సర్వమునగుచున్నది.

ఉ॥ అయగ్ స్తనయిత్నుః సర్వేషాంభూతానాం మధ్వస్య స్తనయిత్నోః సర్వాణి భూతాని మధుయశ్చాయమస్మిగ్ స్తనయిత్నౌ తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోయశ్చాయమధ్యాత్మగ్ శాబ్దస్సౌవరస్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవసయోఽయమాత్మేదమమృతమిదం బ్రహ్మేదగ్ సర్వమ్ ॥౯॥

ప॥ అయం - స్తనయిత్నుః - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు - అస్య - స్తనయిత్నోః - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ - అయం - అస్మిన్ - స్తనయిత్నౌ - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - శాబ్దః - సౌవరః - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః - అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం - సర్వం.

ప్ర॥ అయం=ఈ, స్తనయిత్నుః=గర్జనము, సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, అస్య=ఈ, స్తనయిత్నోః=గర్జనముయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము, అస్మిన్=ఈ, స్తనయిత్నౌ=గర్జనమునందు, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతస్వరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుఁడును, యః=ఎవఁడో, అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మయందు, (దేహేంద్రియసంఘాతకర్తయందు), శాబ్దః=శబ్దమందైనవాఁడును, సౌవరః=స్వరమందైనవాఁడును, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుఁడును, యః=ఎవఁడో, అయమేవ=ఈపురుషుఁడే, సః=ఆ ఆత్మస్వ

రూపము. అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, యః=ఏదియో, ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తమున్ను. (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఈ ప్రసిద్ధమగు మేఘగర్జనము సమస్తభూతములయొక్క సారము. సమస్తభూతములు మేఘగర్జనముయొక్క సారము. ఈ గర్జనమునందలి తేజోరూపుఁడును అమృతరూపుఁడునగు పురుషుఁడును దేహేంద్రియసంఘాతకర్తయందు శబ్దమంతైనవాఁడును స్వరమంతైనవాఁడును తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగు పురుషుఁడైనవీఁడే ఆ ఆత్మస్వరూపము. ఇదియే అమృతస్వరూపమును, పరబ్రహ్మస్వరూపమును సమస్తమునగుచున్నది.

ఉ॥ అయమాకాశస్సర్వేషాంభూతానాం మధ్వస్యాకాశస్యసర్వాణిభూతాని మధుయశ్చాయమస్మిన్నాకాశే తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోయశ్చాయమధ్యాత్మగ్ంహృద్యాకాశస్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవసయోఽయమాత్మేదమమృతమిదం బ్రహ్మేదగ్ంసర్వమ్. ॥౧౦॥

ప॥ అయం - ఆకాశః - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు - అస్య - ఆకాశస్య - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ - అయం - అస్మిన్ - ఆకాశే - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - హృది ఆకాశః - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః - అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం - సర్వం.

ప్ర॥ అయం=ఈ, ఆకాశః=ఆకాశము, సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, అస్య=ఈ, ఆకాశస్య=ఆకాశముయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. అస్మిన్=ఈ, ఆకాశే=ఆకాశమునందు, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతస్వరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుఁడును, యః=ఎవఁడో, అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మయందు, (దేహేంద్రియసంఘాతకర్తయందు), హృది=హృదయమునందు, ఆకాశః=ఆకాశస్వరూపుఁడును, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతస్వరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుఁడును, యః=ఎవఁడో, అయమేవ=ఈపురుషుఁడే, సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము. అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, యః=ఏదియో, ఇదం=ఇది, అమృతం=అమృతస్వరూపము. ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మస్వరూపము. ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తమును, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఈ ఆకాశము సమస్తభూతములయొక్క సారము. సమస్తభూతములను ఈ ఆకాశముయొక్క సారము. ఈ ఆకాశమునందలి తేజోరూపుఁడును, అమృతరూపుఁడునగు పురుషుఁడును దేహేంద్రియసంఘాతకర్తయందు హృదయాకాశస్వరూపుఁడును తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగు పురుషుఁడునైన వీఁడే ఆ ఆత్మస్వరూపము. ఈ ఆత్మస్వరూపమే అమృతస్వరూపును పరబ్రహ్మస్వరూపమును సర్వమునగుచున్నది.

ఉ॥ అయంధర్మస్సర్వేషాం భూతానాం మధ్వస్యధర్మస్యసర్వాణిభూతాని మధు యశ్చాయమస్మిన్ ధర్మే తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోయశ్చాయమ ధ్యాత్మం ధార్మస్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవసయోఽయ మాత్మేదమమృతమిదం బ్రహ్మేదగ్ సర్వమ్. ॥౧౧॥

ప॥ అయం - ధర్మః - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు - అస్య - ధర్మస్య - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ - అయం - అస్మిన్ - ధర్మే - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - ధార్మః - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః - అయం - ఆత్మా - ఇదం- అమృతం- ఇదం-బ్రహ్మ - ఇదం- సర్వం.

ప్ర॥ అయం=ఈ, ధర్మః=అపూర్వమనుపేరుగలధర్మము, సర్వేషాం = సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు =మధుస్వరూపము. సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, అస్య=ఈ, ధర్మస్య=ధర్మముయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. అస్మిన్= ఈ, ధర్మే=ధర్మమునందు, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతరూపుఁడు నగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుఁడున్ను, యః=ఎవఁడో, అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మయందు, ధార్మః=ధర్మనుండైనవాఁడును, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతస్వ రూపుఁడునగు, పురుషశ్చ=పురుషుఁడున్ను, యః=ఎవఁడో, అయమేవ=ఈపురుషుఁడే, సః= ఆ ఆత్మస్వరూపము, యః=ఏదియో, ఇదం=ఇది, అమృతం=అమృతస్వరూపము, ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మస్వరూపము. ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తమును, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఈ ప్రసిద్ధమగు సామాన్యవిశేషములచేత రెండువిధములైన అపూర్వమనుపేరుగల ధర్మము సమస్తభూతములయొక్క సారము. సమస్తభూతములను ఈ ధర్మముయొక్కసారము. ఈ పృథివ్యాదిభూతములయందలి సామాన్యధర్మమునందు తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడు నగు పురుషుఁడును దేహేంద్రియసంఘాత కర్తయందలి విశేషధర్మమండైనవాడును తేజోమ యుఁడును అమృతమయుఁడునగు పురుషుఁడును నైనవీఁడే ఆ ఆత్మస్వరూపము. ఇదియే అమృ తస్వరూపమును పరబ్రహ్మమును సర్వమునగుచున్నది.

ఉ॥ ఇదగ్ సత్యగ్ సర్వేషాంభూతానాం మధ్వస్యసత్యస్యసర్వాణిభూతాని మధు యశ్చాయమస్మిన్సత్యే తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోయశ్చాయమ ధ్యాత్మగ్ సాత్యస్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవసయోఽయ మాత్మేదమమృతమిదం బ్రహ్మేదగ్ సర్వమ్. ॥౧౨॥

ప॥ ఇదం - సత్యం - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు - అస్య - సత్యస్య - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ - అయం - అస్మిన్ - సత్యే - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - యః - చ - అయం - అధ్యాత్మం - సాత్యః - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః - అయం - ఆత్మా- ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం - సర్వం.

ప్ర॥ ఇదం=ఈ, సత్యం=సత్యము, సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, అస్య=ఈ, సత్యస్య=సత్యముయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. అస్మిన్=ఈ, సత్యే=సత్యమునందు, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుఁడున్ను, యః=ఎవఁడో, అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మయందు, సాత్యః=సత్యమందైనవాఁడును, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును,అమృతమయః=అమృతరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుఁడున్ను, యః=ఎవఁడో,అయమేవ=ఈపురుషుఁడే, సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము, అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, యః=ఏదియో, ఇదం=ఇది, అమృతం=అమృతస్వరూపము. ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మస్వరూపము, ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తమును, భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ పూర్వోక్తమైన ధర్మముచేయఁబడిన ఆచారరూపముతో సత్యమను పేరుగలదై సామాన్యవిశేషములచేత రెండువిధములగుచున్నది. ఈ ప్రసిద్ధమగుసత్యము సమస్తభూతములయొక్క సారము. సమస్తభూతములును ఈ సత్యముయొక్క సారము. ఈపృథివ్యాది భూతములయందలి సామాన్యముగానుండెడి క్రియారూపమైన సత్యమునందు తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగు పురుషుఁడును దేహేంద్రియ సంఘాతమునందున్న విశేషరూపమైన సత్యమందైనవాఁడును తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగుపురుషుఁడునైన వీఁడే ఆ ఆత్మస్వరూపము. ఇదియే అమృతస్వరూపమును, పరబ్రహ్మస్వరూపమును, సర్వమునగుచున్నది.

ఉ॥ ఇదంమానుషగ్ సర్వేషాంభూతానాం మధ్వస్యమానుషస్య సర్వాణిభూతాని మధుయశ్చాయమస్మిన్మానుషే తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోయశ్చాయమధ్యాత్మం మానుషస్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోయమేవస యోఽయ మాత్మేదమమృతమిదం బ్రహ్మేదగ్ సర్వమ్. ॥౧౩॥

ప॥ ఇదం - మానుషం - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు - అస్య - మానుషస్య - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ - అయం - అస్మిన్ - మానుషే- తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - యః - చ - అయం- అధ్యాత్మం - మానుషః- తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః - అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం - సర్వం.

ప్ర॥ ఇదం=ఈ, మానుషం=మనుష్యజాతి, సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, అస్య=ఈ, మానుషస్య= మనుష్యజాతియొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. అస్మిన్=ఈ, మానుషే=మనుష్యజాతియందు, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును,అమృతమయః=అమృతరూపుఁడునగు, అయం=ఈ,పురుషశ్చ=పురుషుఁడున్ను,యః=ఎవఁడో, అధ్యాత్మం=అధాత్మయందు, మానుషః=మనుష్యసంబంధమైనవాఁడును,తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతస్వరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుఁడున్ను, యః=ఎవఁడో, అయమేవ=

ఈపురుషుఁడే, సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము. అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, యః=ఏదియో, ఇదం=ఇది, అమృతం=అమృతస్వరూపము. ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము, ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తమున్ను, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ మనుష్యజాతిబాహ్యమని ఆధ్యాత్మికయని రెండువిధములు. అందు బాహ్యమనఁగా అన్యశరీరమును ఆశ్రయించియుండునట్టి మానుషజాతి; ఆధ్యాత్మికియనఁగా నిర్దేశించిచెప్పెడివానియొక్క స్వశరీరమందుండెడి మానుషజాతి, ఇట్టిమానుషజాతి సమస్తభూతములయొక్క సారము. సమస్తభూతములు ఈ మనుష్యజాతియొక్క సారము. ఈ అన్యమగు మానుషజాతియందలి తేజోరూపుఁడును అమృతరూపుఁడునగు పురుషుఁడును, నిర్దేశించువానియొక్క తనదేహేంద్రియాదిసముదాయమునందలి మనుష్యజాతి సంబంధుఁడును తేజోమయుఁడును అమృతమయుఁడునగు పురుషుఁడును నైనవీఁడే ఆ ఆత్మస్వరూపము ఇదియే అమృతస్వరూపమును పరబ్రహ్మస్వరూపమును సమస్తమునగుచున్నది.

ఉ॥ అయమాత్మా సర్వేషాం భూతానాం మధ్వస్యాత్మనః సర్వాణిభూతాని మ
ధుయశ్చాయమస్మిన్నాత్మని తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోయశ్చా
యమాత్మా తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోయమేవసయోఽయమా
త్మేదమమృతమిదం బ్రహ్మేదగ్ం సర్వమ్. ॥౧౪॥

ప॥ అయం - ఆత్మా - సర్వేషాం - భూతానాం - మధు - అస్య - ఆత్మనః - సర్వాణి - భూతాని - మధు - యః - చ - అయం - అస్మిన్ - ఆత్మని - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - యః - చ - అయం - ఆత్మా - తేజోమయః - అమృతమయః - పురుషః - అయం - ఏవ - సః - యః - అయం - ఆత్మా - ఇదం - అమృతం - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం - సర్వం.

ప్ర॥ అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, (మానుషాదిజాతితోఁకూడుకొనిన దేహేంద్రియాది సంఘాతమగు ఈ ఆత్మస్వరూపము). సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, అస్య=ఈ, ఆత్మనః=ఆత్మయొక్క, మధు=మధుస్వరూపము. అస్మిన్=ఈ, ఆత్మని=ఆత్మయందు (దేహేంద్రియసంఘాతమునందు) తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతస్వరూపుఁడునగు, అయం=ఈ, పురుషశ్చ=పురుషుడున్ను, యః=ఎవఁడో, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అమృతమయః=అమృతరూపుఁడును, అయం=ఈ, ఆత్మా=విజ్ఞానమయస్వరూపుఁడునగు; పురుషశ్చ=పురుషుఁడును, యః=ఎవఁడో, అయమేవ=ఈపురుషుఁడే, సః=ఆ ఆత్మస్వరూపము. ("ఇదంసర్వంయదయమాత్మా" యని ప్రతిజ్ఞచేసిచెప్పిన ఆత్మస్వరూపము), అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మ, యః=ఏదియో, ఇదం=ఇది, అమృతం=అమృతస్వరూపము. ఇదం=ఇది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మస్వరూపము. ఇదం=ఇది, సర్వం=సమస్తమున్ను, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ మానుషాదిజాతితోఁ కూడుకొనిన దేహేంద్రియాది సంఘాతమగు ఈ ఆత్మస్వరూపము సమస్త భూతములయొక్క శ్రేష్ఠాంశము. సమస్త భూతములును ఈ ఆత్మస్వరూపముయొక్క శ్రేష్ఠాంశము. ఈ దేహేంద్రియ సంఘాతాత్మయందు తేజోరూపుఁడును అమృతరూపుడునగుపురు

షుఁడునువిజ్ఞానమయుడును తేజోమయుడును అమృతమయుడునగు పురుషుఁడునునైన వీఁడే, "ఇదంసర్వంయదయమాత్మా" యని ప్రతిజ్ఞ చేసి ఇంతకుపూర్వము చెప్పిన ఆ ఆత్మస్వరూపము. ఇదియే అమృతస్వరూపమును పరబ్రహ్మస్వరూపమును సర్వమునగుచున్నది.

ఉ॥ సవాఅయమాత్మాసర్వేషాం భూతానామధిపతి స్సర్వేషాంభూతానాగ్ రా
జాతద్యథారథనాభౌచ రథనేమౌచారాః సర్వేసమర్పితా ఏవమేవాస్మి
న్నాత్మని సర్వేప్రాణాస్సర్వేలోకా స్సర్వేదేవాస్సర్వాణిభూతాని సర్వ
మేతఆత్మాన స్సమర్పితాః. ॥౧౫॥

ప॥ సః - వై - అయం - ఆత్మా - సర్వేషాం - భూతానాం - అధిపతిః - సర్వేషాం - భూతానాం - రాజా - తత్ - యథా - రథనాభౌ - చ - రథనేమౌ - చ - అరాః - సర్వే - సమర్పితాః - ఏవం - ఏవ - అస్మిన్ - ఆత్మనే - సర్వే - ప్రాణాః - సర్వే - లోకాః - సర్వే - దేవాః - సర్వాణి - భూతాని - సర్వే - ఏతే - ఆత్మానః - సమర్పితాః.

ప్ర॥ సవై=ఆప్రసిద్ధమగు, అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, (పూర్వపర్యాయము లయందు చెప్పనిదియును అంత్యపర్యాయమునందు ఈ ఆత్మాయని చెప్పఁబడిన విజ్ఞానమయాత్మయే బ్రహ్మవిద్యచేత ఆత్మస్వరూపమునందు ప్రవేశింపఁబడి ఆ పరమాత్మతోటి అభేదమును పొందుచున్నదో, అట్టి ఆత్మస్వరూపము), సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములకు, అధిపతిః=స్వామియును, (స్వతంత్రమైనది), సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం= భూతములకు, రాజా=రాజును, (ఒకానొకఁడు రాజుకుఁదగిన వృత్తినిఆశ్రయించిరాజు అగుచున్నాఁడు. అధిపతికానేరడు, గనుక రాజా అధిపతి శబ్దములకు భేదముకలదు). (భవతి=అగుచున్నది). తద్యథా=అదెట్లనఁగా, సర్వే=సమస్తమైన,అరాః=ఆకులు, రథనాభౌచ=చక్రముయొక్క మధ్య భాగమునందున్ను, రథనేమౌచ=చక్రముయొక్క పట్టాయందున్ను, (యథా=ఏప్రకారము), సమర్పితాః=ఉంచఁబడినవో, ఏవమేవ=ఈ ప్రకారముగానే, సర్వే=సమస్తములైన, ప్రాణాః =ప్రాణములున్ను, సర్వేలోకాః=సమస్తలోకములున్ను, సర్వేదేవాః=సమస్తదేవతలున్ను, సర్వాణిభూతాని=సమస్తభూతములున్ను, ఏతే=ఈ, సర్వేఆత్మానః=సమస్త ఆత్మలున్ను, అస్మిన్=ఈ, ఆత్మని=ఆత్మయందు, సమర్పితాః=ఉంచఁబడినవి.

తా॥ పరబ్రహ్మవిద్యచేతను కేవలాత్మయందు ప్రవేశించి పరమాత్మతో నైక్యమును పొందిన ఆ ప్రసిద్ధమగు ఈ విజ్ఞానాత్మ సమస్తభూతములకు నధిపతియును రాజునగుచున్నది. ఇట్టి ఆత్మస్వరూపమునందు సర్వప్రాణులున్ను సమస్తలోకములున్ను సర్వదేవతలును సర్వభూతములును ఈ సమస్త ఆత్మలును ఇవియన్నియును చక్రమధ్యమునందు రంధ్రముతోఁగూడుకొనియున్న అడ్డయందును చక్రమునకుచుట్టు అమర్చిన కొయ్యయందును ఉంచబడిన బండిచక్రముయొక్క ఆకులు వలెనె ఉంచఁబడియున్నవి.

ఉ॥ ఇదంవైతన్మధుదధ్యఙ్ఙాథర్వణోఽశ్విభ్యాముమువాచతదేతదృషిః పశ్యన్నవోచత్
తద్వాంనరాసనయేదగ్ సఉగ్రమావిష్కృణోమితన్యతుర్నవృష్టిం। దధ్యఙ్
హయన్మధ్వాథర్వణోవామశ్వస్యశీర్ష్ణాప్రయదీమువాచేతి. ॥౧౬॥

ప॥ ఇదం - వై - తత్ - మధు - దధ్యఙ్ - ఆధర్వణః - అశ్విభ్యాం- ఉవాచ - తత్ - ఏతత్ - ఋషిః - పశ్యన్ - అవోచత్ - తత్ - వాం - నరా - సనయే - దంసః - ఉగ్రం - ఆవిష్కృణోమి - తన్యతుః - న-వృష్టిం- దధ్యఙ్ - హ- యత్ - మధు - ఆధర్వణః - వాం - అశ్వస్య - శీర్ష్ణా ప్ర - యదీం - ఉవాచ - ఇతి.

ప్ర॥ తత్=ఆ, ఇదంవై=ఈప్రసిద్ధమగు, మధు=మధుస్వరూపమును, ఆధర్వణః=అధర్వణపుత్రుఁడగు, దధ్యఙ్=దధ్యఙ్ఙను వాఁడు,అశ్విభ్యాం=అశ్వినీదేవతలకొఱకు, ఉవాచ=పలికెను. తదేతత్=ఆదీనిని, ఋషిః=మంత్రము, పశ్యన్=పొందినదై, అవోచత్=పలికెను, హే నరా=ఓ అశ్వినీదేవతలారా! వాం=మీకు, సనయే=లాభముకొఱకు, (కృతం=చేయఁబడిన), ఉగ్రం=క్రూరమైన, దంసః=దంసమను పేరుగల, తత్=ఆకర్మను,తన్యతుః=పర్జన్యుఁడు,వృష్టింన=వర్షమునువలెనె, ఆవిష్కృణోమి=ప్రకటనచేయుచున్నాను. (అనిపలికెను). ఆధర్వణః=అధర్వణపుత్రుఁడగు,దధ్యఙ్=దధ్యఙ్ అనువాఁడు, యత్=ఏ, మధు=మధుస్వరూపమును,వాం=మీకు, అశ్వస్య=గుఱ్ఱముయొక్క, శీర్ష్ణా=శిరస్సుచేతను, ప్రయదీమువాచేతి=పలికెననునది ఏదియో, (తత్=దానిని, ఆవిష్కృణోమి=ప్రకటనచేయుచున్నానని, అవోచత్=పలికెను).

తా॥ ఇదివరకు చెప్పఁబడిన పరబ్రహ్మవిద్యాస్తుతికొఱకు ఈ కథ ప్రారంభింపఁబడినది. యెదియనఁగా, పూర్వము అధర్వణపుత్రుఁడగు దధ్యఙ్ అనుఋషి ఇంద్రునివలన ఆత్మజ్ఞానలక్షణమైనమధుబ్రాహ్మణముచేత చెప్పఁబడినపరబ్రహ్మవిద్యనుపొంది ఆశవలన దేవవైద్యులగు అశ్వినీదేవతలయొద్దకువచ్చి ఓ అశ్వినీ దేవతలారా! ఇంద్రుఁడు ఈ మధుబ్రాహ్మణముచేత చెప్పఁబడుటవలన మధువనుపేరుగల బ్రహ్మవిద్యను ఎవరికిని చెప్పకూడదనిన్ని చెప్పినయెడల నీ శిరస్సును ఛేదించుచున్నానని ఉపదేశ సమయమున ప్రతిజ్ఞచేసి నాకు చెప్పెనుకాబట్టి మీకు చెప్పుటకు భయపడుచున్నాను. అభయముమీచేతపోఁగొట్టఁబడినయెడల మీకు ఆ మధువను పేరుగల బ్రహ్మవిద్యను ఉపదేశించుచున్నానని పలికెను. అప్పుడశ్వినీదేవతలు ఓ ఆధర్వణుఁడా! నీకా భయమెంత మాత్రమును లేదు. మేమిప్పుడు నీ శిరస్సును ఛేదించి వేరొకప్రదేశమున పెట్టి అశ్వశిరస్సుతో నిన్ను కూర్చుచున్నాము. ఆశిరస్సుతో మాకుపదేశించుమా! ఆ ఉపదేశముచే ఇంద్రుఁడు కోపించి ఆశిరస్సు ఛేదించినయెడల తిరిగి నీశిరస్సును యథాప్రకారము కూర్చుచున్నాము. అని ప్రతిజ్ఞచేసిచెప్పి ఆ ప్రకారముచేసి అశ్వినీదేవతలు ఆధర్వణుఁడను దధ్యఙ్ అనువానివలన మధువను బ్రహ్మవిద్యను పొందిరి. ఆ ఇదియె మధుస్వరూపము. దీనిని అశ్వినీదేవతలకొఱకు దధ్యఙ్ అను ఋషి చెప్పెను. దీనిని మంత్రము పొందినదై దధ్యఙ్ అనువాఁడు తన శిరస్సును అశ్వినీదేవతలచే ఛేదింపఁబడినవాఁడై అశ్వశిరస్సుతోఁగూడుకొని ప్రవర్గ్యమనుకర్మ ప్రకరణమందు సూచింపఁబడిన మధువను బ్రహ్మవిద్యను అశ్వినీదేవతలకొఱకు చెప్పుట ఈమొదలైనక్రూరమగు కర్మను పర్జన్యుఁడు ఉరుము మొదలైనవానిచేత వర్షమునువలెనె లోకమునందు ప్రకటనచేయుచున్నానని పలికెను.

ఉ॥ ఇదంవై తన్మధుదధ్యఙ్ఙాథర్వణో౽శ్విభ్యాముమువాచతదేతదృషిఃపశ్యన్నవోచత్ అథర్వణాయాశ్వినాదధీచే౽శ్వ్యగ్ శిరఃప్రత్యైరయతం । సవాంమధుప్రవోచదృతాయన్ త్వాష్ట్రంయద్దస్రావపికక్ష్యంవామితి. ॥౧౭॥

ప॥ ఇదం - వై - తత్ - మధు - దధ్యఙ్ - ఆథర్వణః - అశ్విభ్యాం - ఉవాచ - తత్ - ఏతత్ - ఋషిః - పశ్యన్ - అవోచత్ - ఆథర్వణాయ - అశ్వినా - దధీచే - అశ్వ్యం - శిరః - ప్రతి - ఐరయతం - సః - వాం - మధు - ప్రవోచత్ - ఋతాయన్ - త్వాష్ట్రం - యత్ - దస్రా - అపి - కక్ష్యం - వాం - ఇతి,

ప్ర॥ తత్ = ఆ, ఇదంవై = ఈప్రసిద్ధమగు, మధు = మధుస్వరూపమును, ఆథర్వణః = అథర్వణపుత్రుఁడగు, దధ్యఙ్ = దధ్యఙ్ అనువాఁడు, (పూర్వము చెప్పినవానికంటె అన్యుఁడగు దధ్యఙ్ అనువాఁడు), అశ్విభ్యాం = దేవవైద్యులగు అశ్వినీదేవతలకొఱకు, ఉవాచ = పలికెను. తదేతత్ = ఆ దీనిని, ఋషిః = మంత్రము, పశ్యన్ = పొందినదై, హేఅశ్వినా = ఓఅశ్వినీదేవతలారా! (మీచేతను) దధీచే = దధ్యఙ్ అను పేరుగల, ఆథర్వణాయ = అథర్వపుత్రుఁడగు వానికొఱకు, అశ్వ్యం = అశ్వసంబంధమైన, శిరః = శిరస్సు, ప్రత్యైరయతం = పొందింపఁబడినది. సః = ఆదధ్యఙ్ అనువాఁడు, ఋతాయన్ = సత్యమునుపరిపాలించుకొన నిచ్ఛగలవాఁడై, వాం = మీకొఱకు, త్వాష్ట్రం = త్వష్ట్రుసంబంధమైన, (త్వష్టయను సూర్యసంబంధమైన), మధు = మధుస్వరూపమును, (అనఁగా యజ్ఞసంబంధమగు ఛేదింపఁబడిన శిరస్సు త్వష్టయను ఆదిత్యుఁడాయెను. ఆ శిరస్సును అను సంధానముచేయుటకు ప్రవర్గ్యమను కర్మ కలిగినది. ఆ ప్రవర్గ్యకర్మాంగ భూతమైన శిరచ్ఛేదనశిరస్సంధానాదిరూపమగు విజ్ఞానము త్వాష్ట్రంమధువని చెప్పఁబడును), ప్రవోచత్ = పలికెను. అపిచ = మరిన్ని, హేదస్రౌ = శత్రుహంతకులగు ఓ అశ్వినీదేవతలారా! కక్ష్య = రహస్యమైనపరమాత్మసంబంధమగు మధుస్వరూపము, యత్ = ఏదియో, (తచ్చ = అదిన్ని), వాం = మీకొఱకు, ప్రవోచదితి = పలికెనని, అవోచత్ = చెప్పెను.

తా॥ పూర్వము చెప్పినవానికంటె అన్యుఁడగు అథర్వపుత్రుఁడగు దధ్యఙ్ అనువాఁడు ఆ ఈ ప్రసిద్ధమైన మధుస్వరూపమును దేవవైద్యులగు అశ్వినీదేవతలకొఱకు చెప్పెను. దీనిని మంత్రము పొందినదై ఓ అశ్వినీదేవతలారా! మీచేత దధ్యఙ్ అనువానికొఱకు అశ్వసంబంధమైన శిరస్సు పొందింపఁబడినది. ఆదధ్యఙ్ అనువాఁడు తాను ముందు మీకుఉపదేశించుతానని చెప్పినవాక్యమును తప్పక సత్యపాలనమందిచ్ఛగలవాఁడై, ప్రవర్గ్యకర్మాంగ భూతమైన శిరచ్ఛేదనసిరస్సంధానాదిరూపమగు విజ్ఞానమునున్ను రహస్యమైన పరమాత్మసంబంధమైన విజ్ఞానమునున్ను మీకొఱకు చెప్పెనని పలికెను.

ఉ॥ ఇదంవై తన్మధుదధ్యఙ్ఙాథర్వణోశ్విభ్యామువాచ తదేతదృషిః పశ్యన్నవోచత్ పు
రశ్చక్రేద్విపదః పురశ్చక్రేచతుష్పదః । పురఃసపక్షీభూత్వాపురః పురుష
ఆవిశదితి సవా అయం పురుషః సర్వాసు పూర్షుపురిశయోనైనేనకించనా
నావృతంనైనేనకించనా సంవృతమ్. ॥౧౮॥

ప॥ ఇదం - వై - తత్ - మధు - దధ్యఙ్ - ఆథర్వణః - అశ్విభ్యాం - ఉవాచ - తత్ - ఏతత్ - ఋషిః - పశ్యన్ - అవోచత్ - పురః - చక్రే - ద్విపదః - పురః - చక్రే - చతుష్పదః - పురః - సః - పక్షీ - భూత్వా - పురః - పురుషః - ఆవిశత్ - ఇతి - సః - వై - అయం - పురుషః - సర్వాసు, పూర్షు - పురిశయః - న - అనేన - కించన - న - అనావృతం - న - అనేన - కించన - అసంవృతం.

ప్ర॥ దధ్యఙ్ = దధ్యఙ్ అను పేరుగల, ఆధర్వణః = అధర్వపుత్రుఁడగు వాఁడు, తత్ = ఆ, ఇదంవై = ఈప్రసిద్ధమగు, మధు = మధుస్వరూపమును, అశ్విభ్యాం = దేవవైద్యులగు అశ్వినీదేవతల కొఱకు, ఉవాచ = పలికెను. తదేతత్ = ఆ దీనిని, ఋషిః = మంత్రము, పశ్యన్ = పొందినదై, అవోచత్ = పలికెను. (పరమాత్మసంబంధమైన రహస్యమగు యేమధుస్వరూపమును ఆథర్వణుఁడు మీకొఱకు చెప్పెనని చెప్పఁబడినదో, అదియేదియనిన చెప్పఁబడుచున్నది). (సః = ఆపరమేశ్వరుఁడు, అవ్యాకృతే = అవ్యాకృతములగు, నామరూపే = నామరూపములను, వ్యాకుర్వాణః = చేయువాఁడై, ప్రథమం = ముందుగా, భూరాదిలోకాన్ = భూలోకమొదలైన లోకములను, సృష్ట్వా = సృజించి), ద్విపదః = రెండుపాదములుఁగల, (ద్విపాదుపలక్షితములైన), పురః = శరీరములను, (మనుష్యశరీరములను). చక్రే = చేసెను. (తథా = అప్రకారముగానే), చతుష్పదః = నాలుగుపాదములుగల, పురః = శరీరములను, (చతుష్పాదుపలక్షితములైనపశుశరీరములను), చక్రే = చేసెను. సః = ఆ ఈశ్వరుఁడు, పురః = ముందుగా, పక్షీ = లింగశరీరము, భూత్వా = అయి, పురః = శరీరములను, పురుషః = పురుషరూపుఁడుగా, ఆవిశదితి = ప్రవేశించెనని, (అవోచత్ = పలికెను). సవై = అప్రసిద్ధుఁడైన, అయంపురుషః = ఈపురుషుఁడే, సర్వాసు = సమస్తములైన, పూర్షు = దేహములయందు, పురిశయస్సన్ = పురశబ్దవాచ్యమగు దేహమునందుండువాఁడై, (దేహమందుండెడి వాఁడనెడివ్యుత్పత్తిచేత, పురుషఇతి = పురుషుఁడని, ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నాఁడు). అనేన = ఈ ఈశ్వరునిచేతను, కించన = కొంచమున్ను, అనావృతం = అచ్ఛాదింపఁబడనిది, (కప్పఁబడినది), న = లేదు. అనేన = ఈ ఈశ్వరునిచేతను, అసంవృతం = లోపలప్రవేశింపబడినది, కించన = కొంచెమున్ను, న = లేదు. (బాహ్యాంతరములై నామరూపాత్మకములగు దేహేంద్రియరూపములతోనిండియున్నాఁడు).

తా॥ ఇంతకుపూర్వము రెండుమంత్రములచేత ప్రవర్గ్యరూపమగు కర్మప్రయోజనముగాఁగల రెండుఅధ్యాయములయొక్క అర్థము ప్రకాశింపఁజేయఁబడినది. ఉత్తరమునందు ఇంకరెండుమంత్రములచేతను పరబ్రహ్మవిద్యయేప్రయోజనముగా కలిగినటువంటి రెండుఅధ్యాయముల యొక్క అర్థముప్రకాశింపఁజేయఁదగినది యనేకారణమువలన ప్రవర్తించుచున్నది. వెనుకపదియేడవమంత్రముయొక్క అంతమునందు దేవవైద్యుఁడగుఅశ్వినులకొఱకు చెప్పఁబడినరహస్యమైనపరమాత్మసంబంధమగు మధుస్వరూపమేదియో అదియేదియనఁగాఇక్కడ చెప్పఁబడుచున్నది. పూర్వము ఆపరమేశ్వరుఁడు అవ్యాకృతములగునామరూపములను చేయనిచ్ఛయించినవాఁడైముందుగా భూరాదిలోకములను సృజించిఅనంతరము రెండుపాదములుఁగల మనుష్యశరీరములను తరువాత నాలుగుపాదములుఁగల పశుశరీరములను చేసెను. ఆశరీరములను ఈశ్వరుడు లింగశరీరియైప్రవేశించెను గనుకనే ఈశ్వరుఁడేసమస్తదేహములయందును ఉంచున్నాఁడు. ఇట్లు ఈశ్వరుఁడుదేహమందుండుటవలననే పురుషుఁడనిన్ని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. ఇట్లు పురుషస్వరూపుఁడైన ఈశ్వరునిచేత కప్పఁబడినదియును లోపలప్రవేశింపఁబడనిదియును. కొంచెమైననులేదు. ఇట్లు బాహ్యాంతరమును నామరూపాత్మకమనగు దేహేంద్రియరూపములతోనున్నటువంటి ఈశ్వరునిచేతనిండియుండనిది కొంచెమైనను లేకపోవుటచేత పూర్ణుఁడనియును గనుకనేపురుషుఁడనియును చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. ఇదియేదధ్యఙ్ అనుఆధర్వణుఁడు దేవవైద్యులగు అశ్వినీదేవతలకొఱకు చెప్పినరహస్యమగు పరమాత్మసంబంధమైన మధుస్వరూపము. దీనినే మంత్రముపొందినదై చెప్పెను.

ఉ॥ ఇదంవై తన్మధుదధ్యఙ్ఙాథర్వణో౽శ్విభ్యాముువాచ తదేతదృషిః పశ్యన్నవోచత్ రూపగ్ంరూపం ప్రతిరూపో బభూవ తదస్య రూపం ప్రతిచక్షణాయ । ఇన్ద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయతే యుక్తాహ్యస్య హరయః శతాదశేతి అయంవై హరయో౽యంవై దశచ సహస్రాణి బహూనిచానన్తానిచ తదేతద్బ్రహ్మాపూర్వమనపరమనన్తరమబాహ్యమయమాత్మా బ్రహ్మ సర్వానుభూరిత్యనుశాసనమ్. ॥౧౯॥

ఇతి చతుర్థాధ్యాయే పఞ్చమం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ ఇదం - వై - తత్ - మధు - దధ్యఙ్ - ఆథర్వణః - అశ్విభ్యాం - ఉవాచ - తత్ - ఏతత్ - ఋషిః - పశ్యన్ - అవోచత్ - రూపం - రూపం - ప్రతిరూపః - బభూవ - తత్ - అస్య - రూపం - ప్రతిచక్షణాయ - ఇన్ద్రః - మాయాభిః - పురురూపః - ఈయతే - యుక్తాః - హి - అస్య - హరయః - శతా - దశ - ఇతి - అయం - హరయః - అయం - వై - హరయః . అయం - వై - దశ - చ - సహస్రాణి - బహూని - చ - అనన్తాని - చ - తత్ - ఏతత్ - బ్రహ్మ - అపూర్వం - అనపరం - అనన్తరం - అబాహ్యం - అయం - ఆత్మా - బ్రహ్మ - సర్వానుభూః - ఇతి - అనుశాసనం.

ప్ర॥ దధ్యఙ్=దధ్యఙ్ అను పేరుగల, అథర్వణః=అథర్వణపుత్రుఁడగువాడు, తత్=ఆ, ఇదంవై=ఈప్రసిద్ధమగు, మధు=మధుస్వరూపమును, అశ్విభ్యాం=దేవవైద్యులగు అశ్వినీదేవతలకొఱకు, ఉవాచ=పలికెను. తదేతత్=ఆదీనిని, ఋషిః=మంత్రము, పశ్యన్=పొందినదై, అవోచత్=పలికెను. (సః=ఆపరమేశ్వరుఁడు), అస్య=ఈ ఆత్మస్వరూపముయొక్క, రూపం=స్వరూపమును, ప్రతిచక్షణాయ=చెప్పికొఱకు, రూపంరూపం=ప్రతిరూపమునుగూర్చి, ప్రతిరూపః=సమానమైన వేఱొకరూపముగలవాఁడు, బభూవ=ఆయెను. (పరమేశ్వరుఁడు తన స్వరూపమును చెప్పుటకు మనుష్యాది జాతులయందు మాతాపితరులకు సమానమగు వేరురూపమును పొందుచున్నాడు). ఇన్ద్రః=పరమేశ్వరుఁడు, మాయాభిః=ప్రజ్ఞలచేతను, పురురూపః=అనేకరూపములుకలవాడుగా, ఈయతే=ఉంచున్నాఁడు. అస్య=ఈపరమేశ్వరునికి, యుక్తాః=కూడుకొనిన, (దేహమునందుకూడుకొనిన), హరయః=ఇంద్రియములు, దశ=పదియైన, శతా=నూర్లు, భవన్తి=అగుచున్నవి). ఇతి=గనుక, అయంవై=పరమేశ్వరుఁడే, హరయః=ఇంద్రియములు. అయంవై=ఈపరమేశ్వరుఁడే, దశ=పదియైన, సహస్రాణిచ=వేలున్ను, బహూనిచ=అనేకములున్ను, అనన్తానిచ=అంతములు లేనియును, (భవతి=అగుచున్నాఁడు). (యః=యేఆత్మ), అపూర్వం=పూర్వము లేనిదియో, (కారణములేనిది), అనపరం=పరములేనిదియో, (కార్యములేనిది), అనన్తరం=అంతరములేనిదియో, (ఈ ఆత్మమధ్యమునందు వేఱొకజాతిలేనిది), అబాహ్యములేనిదియో, (ఈఆత్మకు వెలుపలలేదు), తదేతత్=ఆఇది, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము. సర్వానుభూః=సమస్తములు అనుభవించుచున్న, (సర్వస్వరూపముతో సమస్తమును అనుభవించుచున్న), అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మ, (చూచునది, వినునది, తలంచునది, తెలుసుకొనునది, విజ్ఞాతయనునది ఏదియో, ఈప్రత్యగాత్మ) బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మస్వరూపము. ఇతి=ఇది, అనుశాసనం=ఉపదేశము.

తా॥ పరమేశ్వరుఁడు ఆత్మస్వరూపమును తెలియఁజేయుటకు మనుష్యాది జాతులయందు మాతాపితృలకు సమానమగు వేరురూపమును పొందెను. ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపుఁడైన ఆయనఒక్కఁడయ్యె. అవిద్యాప్రజ్ఞలచేతఅనేకరూపములుగలవాఁడుగా తోఁచఁబడుచున్నాఁడు. ఏప్రకారము అనఁగా, ఈపరమేశ్వరునకు మనుష్యాదిదేహములయందు కూడుకొన్న ఇంద్రియములు ప్రాణిభేదముయొక్క విశేషమువలన అనేకములగుచున్నవి. ఆ ఇంద్రియములు అనేకములగు ఇంద్రియ విషయములను ప్రకాశింపఁజేయుటకు దేహములయందు రథమునందు గుఱ్ఱములవలెనె కూడుకొనియున్నవిగాని ఆత్మను ప్రకాశింపఁజేయుటకు కూడుకొన్నవిగావు. కనుకనే ఆ పరమేశ్వరుఁడు ఆ ఇంద్రియవిషయ స్వరూపములచేత బహుస్వరూపుఁడుగా తోఁచఁబడుచున్నాఁడే గాని ప్రజ్ఞానఘనైకమగు స్వరూపములో బహుస్వరూపుఁడుగా తోఁచఁబడుటలేదు. ఇందుచే పరమేశ్వరుఁడు వేఱు ఇంద్రియములు వేఱు కాదు. ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపమైన పరమాత్మకు రథస్థానీయమగు శరీరమునందుఁగూడుకొనియున్న ఇంద్రియములు తమ విషయములను ప్రకాశింపఁజేయుటయందు ప్రవర్తించుచున్నవి. కనుక ఆ ఇంద్రియములయొక్కయు ఆఇంద్రియవిషయములయొక్కయు బాహుళ్యమునుండి వానిరూపములచేత ఈపరమేశ్వరుఁడు బహురూపుఁడుగా తోఁచుచున్నాఁడు. ఆపరమాత్మకే అజ్ఞానముచేత ఆ యా ఇంద్రియాదిరూపముతో ప్రకాశము కలుగుటవలన పరమాత్మయె ఇంద్రియములును అనేకములును అనంతములునగు విషయములునగుచున్నాఁడు. ఇదియే అపూర్వమును, అనపరమును, అనన్తరమును, అబాహ్యమునగు పరబ్రహ్మము. చూచుట, వినుట, తలంచుట, తెలిసికొనుట, ఈ మొదలైన సర్వ స్వరూపములతో సమస్తమును అనుభవించుచున్న ఈప్రత్యగాత్మే పరబ్రహ్మము. ఇది ఉపదేశము. ఈ పరమాత్మసంబంధమగు రహస్యమైన మధుస్వరూపమును ఆథర్వణుఁడగు దధ్యఙ్ అనువాఁడు దేవ వైద్యులగు అశ్వినీదేవతలకొఱకు చెప్పెను. దీనినె మంత్రము పొందినదై పలికెను.

ఇట్లు బృహదారణ్యకము, చతుర్థాధ్యాయమునందు పఞ్చమబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకోపనిషత్తు. చతుర్థాధ్యాయము.

షష్ఠబ్రాహ్మణ ప్రారంభము.

ఉ॥ అథవꣳశః పౌతిమాష్యో గౌపవనాద్గౌపవనః పౌతిమాష్యాత్పౌతిమాష్యో గౌపవనాద్గౌపవనః కౌశికాత్కౌశికః కౌణ్డిన్యాత్కౌణ్డిన్యః శాణ్డిల్యాచ్ఛాణ్డిల్యః కౌశికాచ్చ గౌతమాచ్చ గౌతమః. ॥౧॥

ఆగ్నివేశ్యాదాగ్నివేశ్యః శాణ్డిల్యాచ్చానభిమ్లాతా చ్చానభిమ్లాత ఆనభిమ్లాతాదానభిమ్లాత ఆనభిమ్లాతాదానభిమ్లాతో గౌతమాద్గౌతమః సైతవప్రాచీనయోగ్యాభ్యాꣳ సైతవప్రాచీనయోగ్యౌ పారాశర్యాత్పారశర్యో భారద్వాజాద్భారద్వాజో భారద్వాజాచ్చ గౌతమాచ్చ గౌతమో భారద్వాజాద్భారద్వాజః పారాశర్యాత్పారాశర్యో బైజవాపాయనాద్బైజవాపాయనః కౌశికాయనేః కౌశికాయనిః. ॥౨॥

ఘృతకౌశికాద్ఘృతకౌశికః పారాశర్యాయణాత్పారాశర్యాయణః పారాశర్యాత్పారాశర్యో జాతూకర్ణ్యాజ్జాతూకర్ణ్య ఆసురాయణాచ్చ యాస్కాచ్చాసురాయణస్త్రైవణేస్త్రైవణి రౌపజన్ధనే రౌపజన్ధనిరాసురే రాసురిర్భారద్వాజాద్భారద్వాజ ఆత్రేయాదాత్రేయో మాణ్టేర్మాణ్టిర్గౌతమాద్గౌతమో గౌతమాద్గౌతమో వాత్స్యాద్వాత్స్యః శాణ్డిల్యాచ్ఛాణ్డిల్యః కైశోర్యాత్కాప్యాత్కైశోర్యః కాప్యః కుమారహారితాత్కుమారహారితో గాలవాద్గాలవో విదర్భీకౌణ్డిన్యాద్విదర్భీ కౌణ్డిన్యోవత్సనపాతో బాభ్రవాద్వత్సనపాద్బాభ్రవః పథస్సౌభరాత్పన్థాస్సౌభరోఽయాస్యాదాఙ్గిరసాదయాస్య ఆఙ్గిరస ఆభూతేస్త్వాష్ట్రాదాభూతి స్త్వాష్ట్రోవిశ్వరూపాత్త్వాష్ట్రాద్విశ్వరూప స్త్వాష్ట్రోఽశ్విభ్యామశ్వినౌదధీచ ఆథర్వణాద్దధ్యఙ్ఙాథర్వణోథర్వణో దైవాదథర్వాదైవోమృత్యోః ప్రాధ్వంసనాన్మృత్యుః ప్రాధ్వంసనః ప్రధ్వంసనాత్ప్రధ్వంసన ఏకఋషే రేకఋషిర్విప్రచిత్తే ర్విప్రచిత్తిర్వ్యష్టేర్వ్యష్టిస్సనారోః సనారుస్సనాతనాత్సనాతనస్సనకాత్సనకః పరమేష్ఠినః పరమేష్ఠీబ్రహ్మణోబ్రహ్మస్వయమ్భు బ్రహ్మణేనమః ॥౩॥

ఇతిచతుర్థాధ్యాయే - షష్ఠంబ్రాహ్మణమ్.

చతుర్థాధ్యాయస్సమాప్తః - ఓంతత్సత్.

ప॥ అథ- వంశః- పౌతిమాష్యః- గౌపవనాత్- గౌపవనః- పౌతిమాష్యాత్- పౌతిమాష్యః- గౌపవనాత్- గౌపవనః- కౌశికాత్- కౌశికః- కౌణ్డిన్యాత్- కౌణ్డిన్యః- శాణ్డిల్యాత్- శాణ్డిల్యః- కౌశికాత్ - చ - గౌతమాత్ - చ - గౌతమః ॥ ఆగ్నివేశ్యాత్ - ఆగ్నివేశ్యః - శాణ్డిల్యాత్ - చ- ఆనభిమ్లాతాత్ - చ - ఆనభిమ్లాతః - ఆనభిమ్లాతాత్- ఆనభిమ్లాతః- ఆనభిమ్లాతాత్- ఆనభిమ్లాతః- గౌతమాత్ - గౌతమః- సైతవప్రాచీనయోగ్యాభ్యాం- సైతవప్రాచీనయోగ్యా- పారాశర్యాత్ - పారాశర్యః - భారద్వాజాత్ - భారద్వాజః - భారద్వాజాత్ - చ - గౌతమాత్ - చ - గౌతమః - భారద్వాజాత్ - భారద్వాజః - పారాశర్యాత్ - పారాశర్యః - బైజవాపాయనాత్- బైజవాపాయనః - కౌశికాయనేః - కౌశికాయనిః ॥ ఘృతకౌశికాత్ - ఘృతకౌశికః - పారాశర్యాయణాత్ - పారాశర్యాయణః - పారాశర్యాత్ - పారాశర్యః - జాతూకర్ణ్యాత్- జాతూకర్ణ్యః - ఆసురాయణాత్ - చ - యాస్కాత్ - చ - ఆసురాయణః - త్రైవణేః- త్రైవణిః- ఔపజన్ధనేః - ఔపజన్ధనిః - ఆసురేః - ఆసురిః - భారద్వాజాత్ - భారద్వాజః - ఆత్రేయాత్ - ఆత్రేయః - మాణ్టేః - మాణ్టిః - గౌతమాత్ - గౌతమః - గౌతమాత్ - గౌతమః - వాత్స్యాత్ - వాత్స్యః - శాణ్డిల్యాత్ - శాణ్డిల్యః - కైశోర్యాత్ - కాప్యాత్ - కైశోర్యః - కాప్యః - కుమారహారితాత్ - కుమారహారితః - గాలవాత్ - గాలవః - విదర్భీకౌణ్డిన్యాత్ - విదర్భీకౌణ్డిన్యః - వత్సపాతః - బాభ్రవాత్ - వత్సనపాత్ - బభ్రవః - పథస్సౌభరాత్ - పన్థాస్సౌభరః -

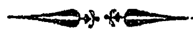
ఆయాస్యాదాఙ్గిరసాత్ - ఆయాస్య ఆఙ్గిరసః - అభూతేస్త్వాష్ట్రాత్ - అభూతిస్త్వాష్ట్రః - విశ్వరూపాత్త్వాష్ట్రాత్ - విశ్వరూపస్త్వాష్ట్రః - అశ్విభ్యాం - అశ్వినా - దధీచ అథర్వణాత్ - దధ్యఙ్ఙాథర్వణః - అథర్వణోదైవాత్ - అథర్వాదైవః - మృత్యోః - ప్రాధ్వగ్ సనాత్ - మృత్యుఃప్రాధ్వంసనః - ప్రధ్వగ్ సనాత్ - ప్రధ్వగ్ సనః - ఏకఋషేః - ఏకఋషిః - విప్రచిత్తేః - విప్రచిత్తిః - వ్యష్టేః - వ్యష్టిః - సనారోః - సనారుః - సనాతనాత్ - సనాతనః - సనకాత్ - సనకః - పరమేష్ఠినః - పరమేష్ఠీ - బ్రహ్మణః - బ్రహ్మ - స్వయమ్భు - బ్రహ్మణే - నమః.

ప్ర॥ అథ=ఇప్పుడు, వంశః=వంశము, (ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది. ఈ నాలుగు అధ్యాయములకు ఆచార్యపరంపరాక్రమము చెప్పఁబడుచున్నది). పౌతిమాష్యః=పౌతిమాష్యుఁడనువాఁడు, గౌపవనాత్=గౌపవనునివల్లను, గౌపవనః=గౌపవనుఁడనువాఁడు, పౌతిమాష్యాత్=పౌతిమాష్యునివల్లను, పౌతిమాష్యః=పౌతిమాష్యుఁడు, గౌపవనాత్ = గౌపవనునివల్లను, గౌపవనః=గౌపవనుఁడు, కౌశికాత్=కౌశికునివల్లను, కౌశికః=కౌశికుఁడు, కౌణ్డిన్యాత్ = కౌణ్డిన్యునివల్లను, కౌణ్డిన్యః = కౌణ్డిన్యుఁడు, శాణ్డిల్యాత్ = శాణ్డిల్యునివల్లను, శాణ్డిల్యః = శాణ్డిల్యుఁడు, కౌశికాచ్చ = కౌశికునివల్లను, గౌతమాచ్చ = గౌతమునివల్లను, గౌతమః = గౌతముఁడు, అగ్నివేశ్యాత్=అగ్నివేశ్యునివల్లను, అగ్నివేశ్యః=అగ్నివేశ్యుఁడు, శాణ్డిల్యాచ్చ=శాండిల్యునివల్లను, ఆనభిమ్లాతాచ్చ = ఆనభిమ్లాతునివల్లను, ఆనభిమ్లాతః= ఆనభిమ్లాతుఁడు, ఆనభిమ్లాతాత్=ఆనభిమ్లాతునివల్లను, ఆనభిమ్లాతః=ఆనభిమ్లాతుఁడు, గౌతమాత్=గౌతమునివల్లను, గౌతమః=గౌతముఁడు, సైతవప్రాచీనయోగ్యాభ్యాం=సైతవప్రాచీనయోగ్యులను వారిద్దరివల్లను, సైతప్రాచీనయోగ్యౌ = సైతప్రాచీనయోగ్యులను వారిద్దరు, పారాశర్యాత్=పారాశర్యునివల్లను, పారాశర్యః=పారాశర్యుఁడు, భారద్వాజాత్=భారద్వాజునివల్లను, భారద్వాజః=భారద్వాజుఁడు, భారద్వాజాచ్చ= భారద్వాజునివల్లను, గౌతమాచ్చ = గౌతమునివల్లను, గౌతమః=గౌతముఁడు, భారద్వాజాత్=భారద్వాజునివల్లను, భారద్వాజః=భారద్వాజుఁడు, పారాశర్యాత్=పారాశర్యునివల్లను, పారాశర్యః=పారాశర్యుఁడు, బైజవాపాయనాత్=బైజవాపాయనునివల్లను, బైజవాపాయనః=బైజవాపాయనుఁడు, కౌశికాయనేః=కౌశికాయనునివల్లను, కౌశికాయనిః=కౌశికాయనుఁడు, ఘృతకౌశికాత్=ఘృతకౌశికునివల్లను, ఘృతకౌశికః=ఘృతకౌశికుఁడు, పారాశర్యాయణాత్=పారాశర్యాయణునివల్లను, పారాశర్యాయణః=పారాశర్యాయణుఁడు, పారాశర్యాత్=పారాశర్యునివల్లను, పారాశర్యః=పారాశర్యుఁడు, జాతూకర్ణ్యాత్=జాతూకర్ణ్యునివల్లను, జాతూకర్ణ్యః=జాతూకర్ణ్యుఁడు, ఆసురాయణాచ్చ=ఆసురాయణునివల్లను, యాస్కాచ్చ= యాస్కునివల్లను, ఆసురాయణః=ఆసురాయణుఁడు, త్రైవణేః=త్రైవణివల్లను, త్రైవణిః=త్రైవణి, ఔపజన్ధనేః=ఔపజన్ధనివల్లను, ఔపజన్ధనిః=ఔపజన్ధని, ఆసురేః=ఆసురివల్లను, ఆసురిః=ఆసురి, భారద్వాజాత్=భారద్వాజునివల్లను, భారద్వాజః=భారద్వాజుఁడు, ఆత్రేయాత్=ఆత్రేయునివల్లను, ఆత్రేయః=ఆత్రేయుఁడు, మాణ్టేః=మాణ్టివల్లను, మాణ్టిః=మాణ్టి, గౌతమాత్=గౌతమునివల్లను, గౌతమః=గౌతముఁడు, గౌతమాత్ =గౌతమునివల్లను, గౌతమః=గౌతముఁడు, వాత్స్యాత్=వాత్స్యునివల్లను, వాత్స్యః=వాత్స్యుఁడు, శాణ్డిల్యాత్=శాండిల్యునివల్లను, శాణ్డిల్యః=శాండిల్యుఁడు, కైశోర్యాత్=కైశోర్యుఁడను, కాప్యాత్=కాప్యునివల్లను, కైశోర్యః=కైశోర్యుఁడను, కాప్యః=కాప్యుఁడు, కుమారహారితాత్ =

కుమారహారితునివల్లను, కుమారహారితః=కుమారహారితుఁడు, గాలవాత్=గాలవునివల్లను, గాలవః=గాలవుఁడు, విదర్భీకౌణ్డిన్యాత్=విదర్భీకౌణ్డిన్యునివల్లను, విదర్భీకౌణ్డిన్యః=విదర్భీకౌణ్డిన్యుఁడు, వత్సపాతః=వత్సపాత్తను, బాభ్రవాత్=బాభ్రవునివల్లను, వత్సపాత్=వత్సపాత్తను, బాభ్రవః=బాభ్రవుఁడు, పథస్సౌభరాత్=పంథాయను సౌభరునివల్లను, పన్థాస్సౌభరః=పంథాయను సౌభరుఁడు, అయాస్యాదాఙ్గిరసాత్=అయాస్యయను ఆఙ్గిరసునివల్లను, అయాస్య ఆఙ్గిరసః=అయాస్యయను ఆఙ్గిరసుఁడు, అభూతేస్త్వాష్ట్రాత్=అభూతియను త్వాష్ట్రునివల్లను, అభూతిస్త్వాష్ట్రః=అభూతియను త్వాష్ట్రుఁడు, విశ్వరూపాత్త్వాష్ట్రాత్=విశ్వరూపుఁడను త్వాష్ట్రునివల్లను, విశ్వరూపస్త్వాష్ట్రః=విశ్వరూపుఁడను త్వాష్ట్రుఁడు, అశ్విభ్యాం=అశ్వినులవల్లను, అశ్వినౌ=అశ్వినులు, దధీచ ఆథర్వణాత్=దధ్యఙ్ఙను ఆథర్వణునివల్లను, దధ్యఙ్ఙాథర్వణః=దధ్యఙ్ అను ఆథర్వణుఁడు, ఆథర్వణో దైవాత్=అథర్వుఁడను దేవునివల్లను, అథర్వా దైవః=అథర్వుఁడను దైవము, మృత్యోః ప్రాధ్వంసనాత్=మృత్యువను ప్రాధ్వంసనునివల్లను, మృత్యుః ప్రాధ్వంసనః=మృత్యువను ప్రాధ్వంసనుఁడు, ప్రధ్వంసనాత్=ప్రధ్వంసనునివల్లను, ప్రధ్వంసనః=ప్రధ్వంసనుఁడు, ఏకఋషేః=ఏకఋషివల్లను, ఏకఋషిః=ఏకఋషి, విప్రచిత్తేః=విప్రచిత్తివల్లను, విప్రచిత్తిః=విప్రచిత్తి, వ్యష్టేః=వ్యష్టి వల్లను, వ్యష్టిః=వ్యష్టి, సనారోః=సనారునివల్లను, సనారుః=సనారువు, సనాతనాత్=సనాతనునివల్లను, సనాతనః=సనాతనుఁడు, సనకాత్=సనకునివల్లను, సనకః=సనకుఁడు, పరమేష్ఠినః=విరాట్టువల్లను, పరమేష్ఠీ=విరాట్టు, బ్రహ్మణః=హిరణ్యగర్భునివల్లను, (ఇక్కడపరమేష్ఠిబ్రహ్మశబ్దములకు ఒకయర్థమేయైనను బ్రహ్మముఖములవలన తనంతటనేపుట్టినవేదము హిరణ్యగర్భునఁబడును. ఈశ్వరాను గృహీతుఁడైన బ్రహ్మకు తనబుద్ధియందు కలిగినవేదమువల్లనే జ్ఞానముదయించుటవలన ఇట్లుచెప్పఁబడినది). బ్రహ్మ=వేదము, స్వయమ్భు=తనంతట తానుపుట్టినది. (తస్మై=అటువంటి = వేఱొకకారణములేక తనంతటనే పుట్టినటువంటి వేదస్వరూపమైన), బ్రహ్మణే=బ్రహ్మముకొఱకు, నమః=నమస్కారము.

తా॥ ఇప్పుడు ఇంతకుపూర్వము చెప్పిన పరబ్రహ్మవిద్యకు పౌతిమాష్యుఁడు మొదలుకొని వేదమనుపేరుగలబ్రహ్మపర్యంతము గురుశిష్యవంశ పరంపరనుచెప్పి ఆద్యంతములయందు చేయఁదగిన మంగళమును తెలియఁజేయుటకు అంతమునందు బ్రహ్మముకొఱకు నమస్కారమని చెప్పఁబడినది.

ఇట్లు బృహదారణ్యకము చతుర్థాధ్యాయమునందు షష్ఠబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకోపనిషత్తు, పఞ్చమాధ్యాయము.

హరిః ఓమ్॥

ఉ॥ జనకో హ వైదేహో బహుదక్షిణేన యజ్ఞేనేజేతత్ర హ కురుపాఞ్చాలానాం బ్రాహ్మణా అభిసమేతా బభూవుస్తస్య హ జనకస్య వైదేహస్య విజిజ్ఞాసా బభూవ కస్స్విదేషాం బ్రాహ్మణానామనూచానతమ ఇతి స హ గవాగ్ సహస్రమవరురోధ దశదశపాదా ఏకైకస్యాః శృఙ్గయోరాబద్ధా బభూవుః.॥౧॥

ప॥ జనకః హ - వైదేహః - బహుదక్షిణేన - యజ్ఞేన - ఈజే - తత్ర - హ - కురు పాఞ్చాలానాం - బ్రాహ్మణాః - అభిసమేతాః - బభూవుః - తస్య - హ - జనకస్య - వైదేహస్య - విజిజ్ఞాసా - బభూవ - కః - స్విత్ - ఏషాం - బ్రాహ్మణానాం - అనూచానతమః - ఇతి - సః - హ - గవాం - సహస్రం - అవరురోధ - దశ - దశ - పాదాః - ఏకైకస్యాః - శృఙ్గయోః - ఆబద్ధాః - బభూవుః.

ప్ర॥ వైదేహః=విదేహదేశమందైన, జనకోహవై=జనకమహారాజు, బహుదక్షిణేన=బహుదక్షిణమను పేరుగల, యజ్ఞేన=యజ్ఞముచేతను, (లేక అశ్వమేధయాగముచేతను), ఈజే=యాగము చేసెను. తత్రహ=ఆయజ్ఞమునందు,కురుపాఞ్చాలానాం=కురుపాంచాలదేశములలోని, బ్రాహ్మణాః=బ్రాహ్మణులు, అభిసమేతాః=కూడి వచ్చినవారలు, బభూవుః=అయిరి. ఏషాంబ్రాహ్మణానాం=ఈబ్రాహ్మణులలో, అనూచానతమః=మిక్కిలి సాంగవేదాధ్యాపకుడు,(షడంగములతో వేదమును చదువుకొన్నవాడు), కస్స్విత్=ఎవడో, ఇతి=అని, తస్యహ=అప్రసిద్ధుండగు, వైదేహస్య=విదేహదేశమందైన, జనకస్య=జనకమహారాజునకు, విజిజ్ఞాసా=తెలిసికొనుటకుఇచ్ఛ, బభూవ=కలిగెను. సహ=ఆజనకమహారాజు, గవాం=గోవులయొక్క, సహస్రం=వేయింటిని, అవరురోధ=అడ్డగించెను. (పశువులదొడ్డియందు అరికట్టెను). ఏకైకస్యాః=ఒక్కొకగోవుయొక్క, శృంగయోః=కొమ్ములయందు, దశదశ=పదేసిపదేసి, పాదాః=పాదములు, (బంగారముయొక్క పలమునకు నాలవభాగము పాదమనఁబడును, అనఁగా ముప్పాతికతులము. అటువంటిముప్పాతికతులములు అయిదేసి చొప్పున రెండుకొమ్ములయందును పదిముప్పాతిక తులములు, అనఁగా ఏడున్నరతులములబంగారము), ఆబద్ధాః=కూర్పఁబడినవి, బభూవుః=అయెను.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము ఆత్మైకత్వమును హస్తమును పొందినట్లు సమారేడు ఫలమువలెనే ప్రత్యక్షముగా ప్రకాశింపఁజేయుటకు సమర్థములైన ఆగమోపపత్తులరెంటిలో ఆగమప్రధానమైన మధుకాండమునుచెప్పి ఉపపత్తి ప్రధానమైన యాజ్ఞవల్క్య సంబంధమగు కాండము ప్రారంభింపఁబడినది. ఈకథ బ్రహ్మవిద్యా ప్రాప్తియొక్క యుపాయమును చూపించుటయే ప్రయోజనముగా కలది. పూర్వము విదేహదేశములకు ప్రభువైనమండలాధిపతియగు జనకమహారాజు కలఁడు. ఆయన బహు దక్షిణమను పేరుగల యాగమునుచేసెను. ఆయాగమునకు పిలువఁబడినవారును చూడవలయునను కోరికగలవారునగు కురుపాంచాల దేశములలోని గొప్ప విద్వాంసులు వచ్చిరి. అప్పుడు జనకమహారాజు ఆ గొప్పవిద్వాంసుల సముదాయమును చూచి వీరిలో పరబ్రహ్మము తెలిసినవారెవరో ఒకరా? లేక వీరందరునా ? యని తెలిసికొననిచ్ఛగలవాఁడై అట్లు తెలిసికొనుటకుపాయార్థమై ఒక్కొక గోవునకు ఒక్కొక కొమ్మునకు మూడుతులాలన్నరయెత్తుగల బంగారపు కొమ్ములు ప్రతిగోవునకు రెండుకొమ్ములయందు అమర్చి వేయి గోవులను ఒక పశువుల దొడ్డియందునింపెను.

ఉ॥ తాన్ హోవాచ బ్రాహ్మణా భగవన్తోయోవో బ్రహ్మిష్ఠఃసఏతా గా ఉదజతామితి । తేహబ్రాహ్మణానదధృషురథహ యాజ్ఞవల్క్యః స్వమేవబ్రహ్మచారిణముఆచైతాః సోమ్యోదజసామశ్రవఇతి తాహోదాచకార తేహ బ్రాహ్మణాశ్చుక్రుధుః కథంనో బ్రహ్మిష్ఠోబ్రవీతేత్యథహ జనకస్య వైదేహస్యహో

తాశ్వలో బభూవ స హైనం పప్రచ్ఛ త్వం నుఖలు నో యాజ్ఞవల్క్య బ్రహ్మిష్ఠో
సీ ౩ ఇతి స హోవాచ నమో వయం బ్రహ్మిష్ఠాయ కుర్మో గోకామా ఏవవ
యగ్ స్మ ఇతి తగ్ం హ తత ఏవ ప్రష్టుం దధ్రే హోతాశ్వలః. ||౨||

ప॥ తాన్ - హోవాచ - బ్రాహ్మణాః - భగవన్తః - యః - వః - బ్రహ్మిష్ఠః - సః - ఏతాః - గాః - ఉదజతాం - ఇతి - తే - హ - బ్రాహ్మణాః - న - దధృషుః - అథ - హ - యాజ్ఞవల్క్యః - స్వం - ఏవ - బ్రహ్మచారిణం - ఉవాచ - ఏతాః - సోమ్య - ఉదజ - సామశ్రవః - ఇతి - తాః - హోదాచకార - తే - హ - బ్రాహ్మణాః - చుక్రుధుః - కథం - నః - బ్రహ్మిష్ఠః - బ్రువీత - ఇతి - అథ - హ - జనకస్య - వైదేహస్య - హోతా - అశ్వలః - బభూవ - సః - హ - ఏనం - పప్రచ్ఛ - త్వం - ను - ఖలు - నః - యాజ్ఞవల్క్య - బ్రహ్మిష్ఠః - అసీ - ఇతి - సః - హోవాచ - నమః - వయం - బ్రహ్మిష్ఠాయ - కుర్మః - గోకామాః - ఏవ - వయం - స్మ - ఇతి - తం - హ - తతః - ఏవ - ప్రష్టుం - దధ్రే - హోతా - అశ్వలః.

ప్ర॥ హేభగవన్తః=పూజ్యులగు, హేబ్రాహ్మణాః=ఓబ్రాహ్మణులారా! వః=మీలోపల, బ్రహ్మిష్ఠః=బ్రహ్మవేత్త, యః=ఎవఁడో, సః=వాఁడు, ఏతాః=ఈ, గాః=గోవులను, ఉదజతామితి=తోలుకొని పోవును గాకయని, (సః=ఆజనకమహారాజు), తాన్=ఆబ్రాహ్మణులను గూర్చి, హోవాచ=పలికెను. తేహ=ఆప్రసిద్ధులగు, బ్రాహ్మణాః=బ్రాహ్మణులు, నదధృషుః=సమర్థులు కాకపోయిరి. అథహ=అనంతరము, యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, స్వమేవ=తన సంబంధుఁడగు,బ్రహ్మచారిణం=శిష్యునిగూర్చి, హేసోమ్య=ఓసౌమ్యుఁడా! హేసామశ్రవః=సామవిధిని వినెడి ఓ శిష్యుఁడా! (త్వం=నీవు), ఏతాః=ఈగోవులను, ఉదజ=తోలుకొనిపొమ్ము, ఇతి=అని, ఉవాచ=పలికెను. (సః=ఆసామశ్రవుడు), తాః=ఆగోవులను, హోదాచకార=తోలుకొనిపోయెను. తేహ=ఆప్రసిద్ధులగు, బ్రాహ్మణాః=బ్రాహ్మణులు, నః=మనలోపల, (అయం=ఈ యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, అహం=నేను), బ్రహ్మిష్ఠః=బ్రహ్మవేత్తను, (ఇతి=అని), కథం=ఎట్లు, బ్రువీతేతి=పలికెనని, చుక్రుధుః = కోపించిరి. అథహ=అనంతరము, వైదేహస్య=విదేహదేశమునందుపుట్టిన, జనకస్య=యాజమానియగు జనకమహారాజునకు, అశ్వలః=అశ్వలుఁడను పేరుగల, హోతా=ఋత్విక్కు, బభూవ=ఉండెను. సహ=ఆ అశ్వలుఁడు, ఏనం=ఈ యాజ్ఞవల్క్యునిఁగూర్చి, హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! త్వం=నీవు, ఖలు=నిశ్చయముగా, నః=మాలో,కథం=ఎట్లు, బ్రహ్మిష్ఠః=బ్రహ్మవేత్తవు, అసీ=అయితివి, ఇతి=అని, పప్రచ్ఛ=అడిగెను. సః=ఆయాజ్ఞవల్క్యుఁడు, హోవాచ=పలికెను. వయం=మేము, బ్రహ్మిష్ఠాయ=బ్రహ్మవేత్తకొఱకు, నమః=నమస్కారమును, కుర్మః=చేయుచున్నాము. వయం=మేము, గోకామాయేవ=గోవులనుకోరువారమే, స్మః=అగుచున్నాము, ఇతి=అని, (ఉవాచ=పలికెను). తత ఏవ=అందువల్లనే, హోతా=ఋత్విక్కగు, అశ్వలః=అశ్వలుఁడు,తంహ=ఆయాజ్ఞవల్క్యుని, ప్రష్టుం=అడుగుటకు, (మనః=మనస్సును), దధ్రే=ధరించెను.

తా॥ జనకమహారాజు ఇట్లు వేయిగోవులను దొడ్డియందునచి పూజ్యులగు ఓ బ్రాహ్మణులారా! మీలోపల బ్రహ్మవేత్తయగువాఁడు ఈ గోవులను తోలుకొని పోవలసినదని పలుకఁగా ఆ బ్రాహ్మణులు ధైర్యములేనివారైరి, అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, తనసంబంధుఁడగుసామశ్రవుఁ

డను శిష్యునిపిలిచి నీవు ఈగోవులను మనయింటికి తోలుకొని పొమ్మనిచెప్పఁగా ఆశిష్యుఁడు ఆగోవులను ఇంటికి తోలుకొనిపోయెను. అప్పుడా బ్రాహ్మణులందఱు ఈ యాజ్ఞవల్క్యుఁడు మన అందఱిలో నేను బ్రహ్మవేత్తనని ఎట్లు పలికెనని కోపముగలవారైరి. ఇట్లుండఁగా యాగమును చేయుచున్న జనకమహారాజునకు ఋత్విక్కైన అశ్వలుఁడనువాఁడు ఈయాజ్ఞవల్క్యునిఁ గూర్చి ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా ! నీవే మా అందఱిలో ఎట్టుబ్రహ్మవేత్తవు అయితివని అడిగెను. ఇట్లడుగఁగా ఆ యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఆ అశ్వలునిగూర్చి మేము బ్రహ్మవేత్తకొఱకు నమస్కరించుచున్నాము. మేము బ్రహ్మవేత్తృత్వమునకు పణముగానుంచిన గోవులను గోకాములమై తోలుకొనిపోతిమిగాని బ్రహ్మవేత్తృత్వమునందభిమానముకలిగి తోలుకొనిపోలేదుగనుక మేము గోవులను కోరువారమే అగుచున్నామని పరిహాసముగా పలికెను. ఇట్లు బ్రహ్మిష్ఠపణమును గ్రహించుటవలన ఋత్విక్కగు అశ్వలుఁడు ఆ యాజ్ఞవల్క్యుని ప్రశ్నచేసి యడుగుటకు మనస్సుకలవాఁడాయెను.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతిహోవాచ యదిదగ్ సర్వం మృత్యునాప్తగ్ సర్వం మృత్యునాభిపన్నంకేన యజమానో మృత్యోరాప్తిమతిముచ్యతఇతి హోత్రర్త్విజాగ్నినా వాచా వాగ్వై యజ్ఞస్య హోతా తద్యేయం వాక్సోఽయమగ్నిః స హోతాసముక్తిస్సాతిముక్తిః. ॥౩॥

ప॥ యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - యత్ - ఇదం - సర్వం - మృత్యునా - ఆప్తం - సర్వం - మృత్యునా - అభిపన్నం - కేన - యజమానః - మృత్యోః - ఆప్తిం - అతి - ముచ్యతే - ఇతి - హోత్రర్త్విజా - అగ్నినా - వాచా - వాక్ - వై - యజ్ఞస్య - హోతా - తత్ - యా - ఇయం - వాక్ - సః - అయం - అగ్నిః - సః - హోతా - సః - ముక్తిః - సా - అతిముక్తిః.

ప్ర॥ (సః=ఆ అశ్వలుఁడు), యాజ్ఞవల్క్యేతి=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా యని, (సంబోధించి నిట్టి ప్రశ్నను), హోవాచ=పలికెను. యదిదంసర్వం=ఏ ఈ సమస్తము, మృత్యునా=మృత్యువుచేతను, ఆప్తం=వ్యాప్తమైనది. సర్వం=సమస్తము, మృత్యునా=మృత్యువుచేతను, అభిపన్నం=స్వాధీనముచేసికొనఁబడ్డది. యజమానః=యజమానుఁడు, కేన=ఏసాధనముచేత, మృత్యోః=మృత్యువుయొక్క, ఆప్తిం=కూడికను, (గోచరమగుటను), అతిముచ్యతే=అతిక్రమించి విడుచుచున్నాఁడు. ఇతి=అని, (హోవాచ=పలికెను). హోత్రర్త్విజా=హోతయైన ఋత్విక్స్వరూపుఁడును, (హోతయనఁగా ఋగ్వేదము తెలిసిన ఋత్విక్కు), అగ్నినా=అగ్నిస్వరూపమగు, వాచా=వాక్కుచేతను, (అతిముచ్యతే=అతిక్రమించి విడుచుచున్నాఁడు అని, యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఆహ=చెప్పెను). యజ్ఞస్య=యజమానియొక్క, వాగ్వై=వాక్కే, హోతా=హోతయను ఋత్విక్కు, తత్=వానియందు, (ఆయజమానియందు), ఇయంవాక్=ఈవాక్కు, యా=ఏదియో, అయం=ఇది, సః=ఆప్రసిద్ధమైన, అగ్నిః=అగ్ని, సః=అది, హోతా=హోతయను ఋత్విక్కు, సః=అది, ముక్తిః=ముక్తి, సా=అది. (అముక్తియె) అతిముక్తిః=అతిక్రమించినముక్తి. (ఫలభూతమగు అగ్నిభావమును పొందుట అతిముక్తిఅనఁగా మృత్యువుయొక్క ప్రాప్తిని అతిక్రమించినముక్తి).

తా॥ అశ్వలుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! మనుష్యునియొక్క కర్మకు సాధనమైనఋత్విక్కు-అగ్ని మొదలయిన ఇదియంతయు కర్మలక్షణమైన మృత్యువుచేతను వ్యాపించి మృత్యుస్వాధీనమైయున్నది. యజమాని ఏ సాధనము చేత మృత్యువునకు గోచరముగుటను అతిక్రమించి విడిచి స్వతంత్రుఁడై మృత్యువునకు స్వాధీనుఁడు కాఁడని ప్రశ్నము చేసెను. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓఅశ్వలుఁడా! యజమానివాక్కే హోతగాను ఈ వాక్కే ఆ అగ్నిగాను ఈ అగ్నియే ఆహోతగాను తెలిసికొని ఇట్లుకర్మసాధనమైన హోతావాక్కులు రెంటిని అధిదైవతమగు అగ్నిరూపముతో చూచుట ముక్తి. అధిదేవతా స్వరూపమగు ముక్తియే అధ్యాత్మ అధిభూతములే అవధిగాఁ గలవిషయములయందు మిక్కిలి కూడియుండుటయే స్థానమగు మృత్యువును అతిక్రమించి ఫలస్వరూపమగు అధిదేవతాస్వరూపమైన అగ్నిభావనయొక్క ప్రాప్తి అతిముక్తి. ఇట్లుయజమాని కర్మసాధనములగు హోతావాక్కులరెంటిని అగ్నిస్వరూపముగా చూచుటచేత మృత్యువును అతిక్రమించి ప్రకాశించుచున్నాఁడని పలికెను.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యదిదగ్ం సర్వమహోరాత్రాభ్యామాప్తగ్ం సర్వ
మహోరాత్రాభ్యామభిపన్నం కేన యజమానోఽహోరాత్రయోరాప్తిమతి
ముచ్యత ఇత్యధ్వర్యుణర్త్విజా చక్షుషాదిత్యేన చక్షుర్వై యజ్ఞస్యాధ్వర్యు
స్తద్యదిదం చక్షుః సోఽసావాదిత్యః సోఽధ్వర్యుః స ముక్తిః సాతిముక్తిః. ॥౪॥

ప॥ యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - యత్ - ఇదం - సర్వం- అహోరాత్రాభ్యాం- ఆప్తం - సర్వం - అహోరాత్రాభ్యాం - అభిపన్నం - కేన- యజమానః- అహోరాత్రయోః- ఆప్తిం - అతిముచ్యతే - ఇతి - అధ్వర్యుణ ఋత్విజా - చక్షుషా - ఆదిత్యేన - చక్షుః-వై- యజ్ఞస్య - అధ్వర్యుః - తత్ - యత్ - ఇదం - చక్షుః - సః - అసౌ - ఆదిత్యః- సః-అధ్వర్యుః- సః - ముక్తిః- సా - అతిముక్తిః.

ప్ర॥ (సః=ఆఅశ్వలుఁడు), హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఇతి=అని, హోవాచ=పలికెను, యదిదంసర్వం=ప్రసిద్ధమగు ఈసమస్తము, అహోరాత్రాభ్యాం=రాత్రిపగళ్లచేతను, ఆప్తం=వ్యాప్తమైనది. సర్వం=సమస్తము, అహోరాత్రాభ్యాం=రాత్రిపగళ్లచేతను, అభిపన్నం=స్వాధీనముచేసికొనఁబడ్డది. యజమానః=యజమానుఁడు, కేన=ఏసాధనముచేతను,అహోరాత్రయోః=రాత్రిపగళ్లయొక్క, ఆప్తిం=వ్యాప్తిని, అతిముచ్యతే=అతిక్రమించి విడుచుచున్నాఁడు,ఇతి=అని,(హోవాచ=పలికెను). అధ్వర్యుణ ఋత్విజా=అధ్వర్యుఁడను ఋత్విక్కును, (అధ్వర్యుఁడనఁగా యజుర్వేదము తెలిసిన ఋత్విక్కు), చక్షుషా=నేత్రరూపుఁడునగు, ఆదిత్యేన=సూర్యునిచేతను, (అతిముచ్యతే=అతిక్రమించివిడుచుచున్నాఁడని, యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఆహ=చెప్పెను). యజ్ఞస్య=యజమానియొక్క, చక్షుర్వై=నేత్రమే,అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు. తత్= అక్కడ, (ఆ యజమానియందు), ఇదంచక్షుః=ఈనేత్రము, యత్=ఏదియో, సః=అది,అసౌఆదిత్యః=ఈసూర్యుఁడు. సః=ఆఆదిత్యుఁడు, అధ్వర్యుః=అధ్వర్యుఁడు, సః=ఆ ఆదిత్యుఁడు, ముక్తిః=ముక్తి, సా=ఆముక్తి, అతిముక్తిః=మృత్యువునతిక్రమించినముక్తి.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము స్వాభావికమైన అజ్ఞానాసంగప్రయుక్తమగు కర్మలక్షణమైన మృత్యువునుండి అతిముక్తి వ్యాఖ్యానముచేయఁబడినది. కర్మరూపమైన మృత్యువునకు ఆశ్రయభూతములగు దర్శపూర్ణమాసములు మొదలైన సాధనములయొక్క పరిణామమునకు హేతువగు కాలమునుండి వేఱుగా అతిముక్తి చెప్పఁదగినదియని ఇది ఆరంభింపఁబడినది. అశ్వలుఁడు వేఱొక ప్రశ్నమును చేయుచున్నాఁడు. ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఈ సమస్తము అహోరాత్రములచే వ్యాపించి అహోరాత్రములచేత స్వాధీనము చేసికొనఁబడినది. అహోరాత్రాది రూపమైనకాలము కర్మాశ్రయములగు దర్శపూర్ణమాసాదులకు హేతువగుటవలన కాలమును మృత్యుస్వరూపమైనది, ఇట్టికాలమను మృత్యువుయొక్క వ్యాప్తిని యజమాని ఏసాధనముచేత అతిక్రమించి విడుచుచున్నాఁడని అశ్వలుఁడు ప్రశ్నచేసెను. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ అశ్వలుఁడా! యజమాని అధ్వర్యుఁడను ఋత్విక్స్వరూపమును నేత్రరూపమునగు ఆదిత్యునిచే కాలమును మృత్యువునుండి అతిక్రమించి విడుచుచున్నాఁడు. ఎట్లనఁగా యజమానియొక్క నేత్రమే అధ్వర్యుఁడు. ఈ యజమానినేత్రమే సూర్యుఁడు. ఈ సూర్యుఁడే అధ్వర్యుఁడు. ఇట్లు అధ్యాత్మరూపమైన చక్షువును కర్మసాధనులగు ఆదిత్యాధ్వర్యులను ఒక్క అధిదేవతారూపమైన సూర్యస్వరూపముతో చూచుటముక్తి. ఇట్లు చూచుటవలన యజమాని అధ్యాత్మాది భూతములే అవధిగాఁగల విషయములయందు మిక్కిలి కూడియుండుటయే స్థానమగుమృత్యువును అతిక్రమించి ముక్తుఁడగుచున్నాఁడు. ఇదియే అతిముక్తి. ఇట్లు యజమాని కర్మసాధనములగు అధ్వర్యు ఆదిత్యులనిద్దరిని ఆదిత్యునిగా చూచుటచేత మృత్యువు నతిక్రమించి ప్రకాశించుచున్నాఁడని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతిహోవాచయదిదగ్ం సర్వంపూర్వపక్షాపరపక్షాభ్యా మాప్త
గ్ం సర్వంపూర్వపక్షాపరపక్షాభ్యామభిపన్నంకేన యజమానః పూర్వప
క్షాపరపక్షయోరాప్తిమతిముచ్యత ఇత్యుద్గాత్రర్త్విజావాయునా ప్రాణే
నప్రాణోవై యజ్ఞస్యోద్గాతా తద్యోయం ప్రాణస్సవాయుః స ఉద్గాతా
సముక్తిఃసాతిముక్తిః. ॥౫॥

ప॥ యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - యత్ - ఇదం - సర్వం - పూర్వపక్షాపరపక్షాభ్యాం - ఆప్తం - సర్వం - పూర్వపక్షాపరపక్షాభ్యాం - అభిపన్నం - కేన - యజమానః - పూర్వపక్షాపరపక్షయోః - ఆప్తిం - అతిముచ్యతే - ఇతి - ఉద్గాత్రర్త్విజా - వాయునా - ప్రాణేన - ప్రాణః - వై - యజ్ఞస్య - ఉద్గాతా - తత్ - యః - అయం - ప్రాణః - సః - వాయుః - సః - ఉద్గాతా - సః - ముక్తిః - సా - అతిముక్తిః.

ప్ర॥ (సః=ఆ అశ్వలుఁడు), హేయాజ్ఞవల్క్యేతి = ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడాయని, హోవాచ=పలికెను. యదిదంసర్వం=ప్రసిద్ధమగు ఈ సమస్తము, పూర్వపక్షాపరపక్షాభ్యాం=శుక్లపక్షకృష్ణపక్షములచేత, ఆప్తం=వ్యాప్తమైనది. సర్వం=సమస్తమును, పూర్వపక్షాపరపక్షాభ్యాం=శుక్లపక్షకృష్ణపక్షములచేతను, అభిపన్నం=స్వాధీనపఱచుకొనఁబడినది. యజమానః=యజమానుఁడు, కేన=ఏయుపాయముచేతను, పూర్వపక్షాపరపక్షయోః=శుక్లపక్షకృష్ణపక్షములయొక్క, ఆప్తిం=వ్యాప్తిని, అతిముచ్యతే=అతిక్రమించి విడుచుచున్నాఁడు, ఇతి=అని, (అని

పలికెను). ఉద్గాత్రర్త్విజా=ఉద్గాతయను ఋత్విక్కును, (ఉద్గాతయనఁగా సామవేదము తెలిసిన ఋత్విక్కు), వాయునా=వాయురూపమునను, ప్రాణేన = ప్రాణము చేతను, (యజమానిమృత్యువునతిక్రమించి విడుచుచున్నాఁడని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను). యజ్ఞస్య = యజమానియొక్క, ప్రాణోవై=ప్రాణమే, ఉద్గాతా=సామగానము చేయునట్టి ఋత్విక్కు, తత్=ఆయజమానియందు, అయం=ఈ, ప్రాణః=ప్రాణము, యః=ఏదియో, సః=అది, వాయుః = వాయువు. సః=ఆ వాయువు, ఉద్గాతా=సామగానము చేయునట్టి ఋత్విక్కు. సః=ఆ వాయువు, ముక్తిః=ముక్తి, సా=ఆముక్తి, అతిముక్తిః=మృత్యువునతిక్రమించినముక్తి.

తా॥ ఇప్పుడు తిథ్యాది లక్షణమైన మృత్యువువలన అతిముక్తి చెప్పఁబడుచున్నది. అశ్వలుఁడు వేఱొకప్రశ్నమును చేయుచున్నాఁడు, ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఈ సమస్తము శుక్లపక్షకృష్ణపక్షములచేత వ్యాపించి సమస్తము శుక్లపక్షకృష్ణపక్షములచే స్వాధీనము చేసికొనఁబడియున్నది. ఇట్లు వ్యాపించిన శుక్లకృష్ణపక్షాదిరూపమైన కాలమునుమృత్యువును యజమాని ఏ యుపాయముచేత అతిక్రమించివిడుచుచున్నాఁడు అనిఅశ్వలుఁడు ప్రశ్నము చేసెను. ఇట్లుప్రశ్న చేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ అశ్వలుఁడా! యజమాని ఉద్గాతయను ఋత్విక్స్వరూపమునువాయుస్వరూపమునగు ప్రాణముచేత శుక్లపక్షకృష్ణపక్షాది రూపకాలమను మృత్యువునుండి అతిక్రమించి విడుచుచున్నాఁడు. ఎట్లనఁగా యజమానియొక్క ప్రాణమే సామగానము చేయునట్టి ఉద్గాతయను ఋత్విక్కు. ఆయజమానియందలి ఈ ప్రసిద్ధమగు ప్రాణమే ఆవాయువు. ఆవాయువే ఉద్గాత. ఇట్లు అధ్యాత్మరూపమైన ప్రాణమును కర్మసాధనములగు ఉద్గాతవాయువులును ఒక్కటియగు అధిదైవ స్వరూపమైన వాయురూపముతో చూచుటముక్తి. ఇట్లు చూచుటవల్ల యజమాని అధ్యాత్మ అధి భూతములే అవధిగాఁగల విషయములయందు మిక్కిలి కూడియుండు టె స్థానమగు మృత్యువును అతిక్రమించి ముక్తుఁడగుచున్నాఁడు. ఇదియే అతిముక్తి. ఇట్లు యజమాని కర్మసాధనములగు ఉద్గాతవాయువులను రెంటిని వాయుస్వరూపముగా చూచుటచేత మృత్యువునతిక్రమించి ప్రకాశించుచున్నాఁడని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యదిదమన్తరిక్షమనారమ్భణమివ కేనాక్రమేణ యజమానః స్వర్గంలోకమాక్రమత ఇతి బ్రహ్మణర్త్విజా మనసా చన్ద్రేణ మనోవై యజ్ఞస్యబ్రహ్మాతద్యదిదం మనఃసోఽసౌచన్ద్రః సబ్రహ్మాసముక్తిః సాతిముక్తిరిత్యతిమోక్షాఅథసమ్పదః. ॥౬॥

ప॥ యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - యత్ - ఇదం - అన్తరిక్షం - అనారమ్భణం - ఇవ - కేన - ఆక్రమేణ - యజమానః - స్వర్గం - లోకం - ఆక్రమతే - ఇతి - బ్రహ్మణర్త్విజా - మనసా - చన్ద్రేణ - మనః - వై - యజ్ఞస్య - బ్రహ్మా - తత్ - యత్ - ఇదం - మనః - సః - అసౌ - చన్ద్రః - సః. బ్రహ్మా- సః- ముక్తిః- సా - అతిముక్తిః- ఇతి- అతిమోక్షాః- అథ-సమ్పదః.

ప్ర॥ (సః=ఆఅశ్వలుఁడు), యాజ్ఞవల్క్యేతి=ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడాఅని, హోవాచ=పలికెను. యదిదమంతరిక్షం=ఈ ప్రసిద్ధమగు ఆకాశము, అనారమ్భణమివ=ఆధారములేనిదివలెనే, (దృశ్యతే=చూడఁబడుచున్నది). యజమానః=యజమానుఁడు, కేనఆక్రమేణ=ఏఆక్రమణమును చేతను,(దేని ఆధారముచేతను), స్వర్గంలోకం=స్వర్గలోకమును,ఆక్రమతే=ఆక్రమించుచున్నాఁ

డు,(కర్మఫలమగుస్వర్గలోకమును అతిక్రమించియు క్తుఁడగుచున్నాఁడు),ఇతి=అని,(హోవాచ=పలికెను). బ్రహ్మణ ర్త్విజా=బ్రహ్మయనుఋత్విక్కుచే, మనసా=మనస్సనగు, చన్ద్రేణ=చంద్రునిచేతను, (యజమానికర్మఫలరూపమైనమృత్యువు నతిక్రమించి ముక్తుఁడగుచున్నాఁడని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను). యజ్ఞస్య=యజమానియొక్క, మనోవై=మనస్సే, బ్రహ్మా=బ్రహ్మయను ఋత్విక్కు, తత్=ఆయజమానియందు, ఇదంమనః=ఈమనస్సు, యత్=ఏదియో, సః=అది, అసౌచన్ద్రః=ఈ చంద్రుఁడు, సః=ఆ చంద్రుఁడు, బ్రహ్మా=బ్రహ్మయనుఋత్విక్కు, సః=ఆ చంద్రుఁడు, ముక్తిః=ముక్తి. సా=ఆముక్తి, అతిముక్తిః=అతిముక్తి. (మృత్యువునతిక్రమించినముక్తి). అతిమోక్షాః=అతిముక్తులు, ఇతి=ఈ ప్రకారముగానైనవి. అథ=ఇప్పుడు, సమ్పదః=సమ్పదలు (కర్మకు సాధనములైన) సంపత్తులు, ఉచ్యన్తే=చెప్పఁబడుచున్నవి.

తా॥ ఇంతవఱకు యజమానునికి మృత్యురూపమైనకాలమునుండి అతిముక్తి వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది. అశ్వలుఁడు ప్రశ్నముచేయుచున్నాఁడు. ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఈ ఆకాశము వేఱుఆధారములేనిదై చూడఁబడుచున్నది. యజమాని దేనియాధారముచేత కర్మఫలమగు స్వర్గము నతిక్రమించి అతిముక్తుఁడగుచున్నాఁడు. అని ప్రశ్నముచేసెను. ఇట్లు ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ అశ్వలుఁడా! యజమాని బ్రహ్మయను ఋత్విక్స్వరూపుఁడును మనోరూపుఁడునగు చంద్రునిచేత కర్మఫలమగు స్వర్గలోకము నతిక్రమించి అతిముక్తుఁడగుచున్నాఁడు. ఎట్లనఁగా యజమానియొక్క మనస్సే బ్రహ్మయనుఋత్విక్కు. అధ్యాత్మస్వరూపమగు ఆయజమానిమనస్సే అధిదైవతమగు ఈ చంద్రుఁడు. ఈచంద్రుఁడే బ్రహ్మయనుఋత్విక్కు. ఇట్లుఅధ్యాత్మరూపమైన మనస్సును కర్మసాధనములగు బ్రహ్మయను ఋత్విక్కును చంద్రుఁడును ఒక్కటియగు అధిదైవతమగు చంద్రరూపముతో చూచుటముక్తి. ఇట్లుచూచుటవల్ల యజమాని అధ్యాత్మ అధిభూతములే అవధిగాఁగల విషయములయందు మిక్కిలి కూడియుండుటే స్థానముగమృత్యువుయొక్క స్వరూపముగానుండెడి కర్మఫలమగు స్వర్గలోకమునువిడిచి అతిముక్తుఁడగుచున్నాఁడు. ఈప్రకారము యజమాని కర్మసాధనములగు బ్రహ్మ చంద్రులను ఇద్దరినిఅధిదేవతాస్వరూపమగు చంద్రునిగా చూచుటచేత మృత్యురూపమగు స్వర్గలోకము నతిక్రమించి ప్రకాశించుచున్నాఁడు అనియాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను. ఈప్రకారము అతిముక్తులుచెప్పి ఇప్పుడుకర్మసాధనములగు ఆజ్యాద్యాపత్తిసంపాదనరూపమైన సంపత్తులు చెప్పఁబడుచున్నవి.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతిహోవాచ కతిభిరయమద్యర్గ్భిర్హోతాస్మిన్యజ్ఞే కరిష్యతీతి తిసృభిరితికతమాస్తాస్తిస్ర ఇతి పురోనువాక్యాచ యాజ్యాచ శస్యైవచ తృతీయా కింతాభిర్జయతీతి యత్కించేదంప్రాణభృదితి. ॥౭॥

ప॥ యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - కతిభిః - అయం - అద్య - ఋగ్భిః - హోతా - అస్మిన్ - యజ్ఞే - కరిష్యతి - ఇతి - తిసృభిః - ఇతి - కతమాః - తాః - తిస్రః - ఇతి - పురోనువాక్యా - చ - యాజ్యా - చ - శస్యా - ఏవ - చ - తృతీయా - కిం - తాభిః - జయతి - ఇతి - యత్కించ - ఇదం - ప్రాణభృత్ - ఇతి.

ప్ర॥ (సః=ఆ అశ్వలుఁడు), యాజ్ఞవల్క్యేతి=ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడాయని, హోవాచ=పలికెను. అయం=ఈ, హోతా=ఋత్విక్కు, (యజ్ఞమునందు ఋగ్వేదమును చెప్పెడి ఋత్వి

ఋక్కు- హోతయనఁబడును), అద్య=ఇప్పుడు, అస్మిన్=ఈ, యజ్ఞే=యజ్ఞమునందు, కతిభిః ఋగ్భిః=ఎన్ని ఋఙ్మంత్రములచేతను, (హౌత్రమును), కరిష్యతీతి=చేయుచున్నాఁడని, (హోవాచ=పలికెను). యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), తిసృభిరితి=మూఁడింటిచేతనని, (ఉవాచ పలికెను). తాః=ఆ, తిస్రః=మూఁడును, కతమాః=ఏవి. ఇతి=అని, (అశ్వలుఁడు ప్రశ్నము చేసెను), పురోనువాక్యాచ=పురోనువాక్యయనునదియును, యాగకాలముకంటె పూర్వము చెప్పెడి ఋగ్వేదమంత్రములు పురోనువాక్యలనఁబడును). యాజ్యాచ=యాజ్యయును, (యాగముకొఱకు ప్రయోగింపఁబడెడి ఋగ్వేదమంత్రములు యాజ్యలనఁబడును). తృతీయా=మూఁడవదియగు, శస్యైవచ=శస్యయనునదియును, (యాగమునందు శస్త్రముకొఱకు ఉపయోగింపఁబడెడి ఋగ్వేదమంత్రములు శస్యములనఁబడును). ఇట్లుయాజ్ఞవల్క్యుఁడు త్తరము చెప్పెను). తాభిః=వానిచేతను, కిం=ఏమి, జయతి=జయించుచున్నాఁడు. ఇతి=అని, (అశ్వలుఁడు ప్రశ్నము చేసెను). యత్కించేదం=ఈసమస్తమును, ప్రాణభృత్=ప్రాణిసముదాయమును, (జయతి=జయించుచున్నాఁడు), ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు త్తరమును చెప్పెను).

తా॥ అశ్వలుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడాయని పిలిచి హోతయను ఋత్విక్కు- యజ్ఞమునందు ఎన్నిఋగ్వేదమంత్రములచేత హౌత్రమును చేయుచున్నాఁడని ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ అశ్వలుఁడా హోతయను ఋత్విక్కు- యజ్ఞమునందు పురోనువాక్యలని యాజ్యలని శస్యలని మూఁడువిధములైన ఋగ్వేదమంత్రములచేతను హౌత్రమును చేయుచున్నాఁడని చెప్పెను. అశ్వలుఁడు హోతయను ఋత్విక్కు- మూఁడువిధములైన ఆఋగ్వేదమంత్రములచే ఏమి జయించుచున్నాఁడని ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓఅశ్వలుఁడా! వానిచేత ఈమూఁడులోకములను జయించుచున్నాఁడని పలికెను.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతిహోవాచ కత్యయమద్యాధ్వర్యురస్మిన్యజ్ఞ ఆహుతీర్హోష్యతీతి
తిస్రఇతి కతమాస్తాస్తిస్రఇతి యాహుతాఉజ్జ్వలన్తియాహుతా అతినేదన్తే
యాహుతా అధిశేరతే కింతాభిర్జయతీతి యాహుతా ఉజ్జ్వలన్తి దేవలోకమేవ
కమేవతాభిర్జయతి దీప్యతఇవహి దేవలోకో యాహుతా అతినేదన్తేపితృ
లోకమేవతాభిర్జయత్యతీవహి పితృలోకోయాహుతా అధిశేరతే మనుష్య
లోకమేవతాభిర్జయత్యధ ఇవహి మనుష్యలోకః. ॥౮॥

ప॥ యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - కతి - అయం - అద్య- అధ్వర్యుః- అస్మిన్- యజ్ఞే - ఆహుతీః - హోష్యతి - ఇతి - తిస్రః - ఇతి- కతమాః - తాః- తిస్రః - ఇతి- యాః- హుతాః - ఉజ్జ్వలన్తి - యాః - హుతాః - అతినేదన్తే - యాః - హుతాః - అధిశేరతే - కిం- తాభిః - జయతి - ఇతి - యాః - హుతాః - ఉజ్జ్వలన్తి - దేవలోకం - ఏవ - తాభిః - జయతి- దీప్యతే - ఇవ - హి - దేవలోకః - యాః - హుతాః - అతినేదన్తే - పితృలోకం - ఏవ - తాభిః - జయతి - అతి - ఇవ - హి - పితృలోకః - యాః - హుతాః - అధిశేరతే - మనుష్యలోకం - ఏవ - తాభిః - జయతి - అధః - ఇవ - హి - మనుష్యలోకః.

ప్ర॥ (సః=ఆ అశ్వలుఁడు), యాజ్ఞవల్క్యేతి=ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా యని, హోవాచ= పలికెను. అద్య=ఇప్పుడు, అయం=ఈ, అధ్వర్యుః = అధ్వరుఁడనుఋత్విక్కు, అస్మిన్=ఈ, యజ్ఞే=యజ్ఞమునందు, కతిఆహుతీః=ఎన్నిఆహుతులను, హోష్యతి = హోమముచేయుచున్నాఁడు. ఇతి=అని, (హోవాచ=పలికెను). తిస్రఇతి=మూఁడుఆహుతులని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడుపలికెను). తాః=ఆ, తిస్రః=మూఁడు ఆహుతులు, కతమాః=ఏవి, ఇతి=అని, (అశ్వలుఁడు ప్రశ్నము చేసెను). యాః=ఏ, హుతాః=ఆహుతులు, ఉజ్వలన్తి=ప్రకాశించుచున్నవో, (సమిదాజ్యాద్యాహుతులు), యాః=ఏ, హుతాః=ఆహుతులు, అతినేదన్తే=మిక్కిలిధ్వనిచేయుచున్నవో, (మాంసము మొదలైన ఆహుతులు), యాః=ఏ, హుతాః=ఆహుతులు, అధిశేరతే=భూమిక్రిందికిపోయి ఉన్నవో, (పయస్సోమాహుతులు), (తాః=ఆమూఁడువిధములైన ఆహుతులని యాజ్ఞవల్క్యుఁడుపలికెను). తాభిః=ఆ ఆహుతులచేతను, కిం=ఏమి, జయతి=జయించుచున్నాఁడు. ఇతి=అని, (అశ్వలుఁడు ప్రశ్నము చేసెను). యాః=ఏ, హుతాః=ఆహుతులు, ఉజ్వలన్తి=ప్రకాశించుచున్నవో, తాభిః=ఆ ఆజ్యాద్యాహుతులచేతను, దేవలోకమేవ = దేవలోకమునే, జయతి=జయించుచున్నాఁడు. దేవలోకఇవ=దేవలోకమే, దీప్యతేహి = ప్రకాశించుచున్నదిగదా. యాః=ఏ, హుతాః=ఆహుతులు, అతినేదన్తే = మిక్కిలి ధ్వనిచేయుచున్నవో, తాభిః=ఆమాంసాహుతులచేతను, పితృలోకమేవ=పితృలోకమునే, జయతి=జయించుచున్నాఁడు. పితృలోకోహి=పితృలోకమే, అతీవ=మిక్కిలి. (శబ్దః=శబ్దముకలది, భవతి=అగుచున్నది). పితృలోకసంబంధమైనయమపట్టణమునందు యమునిచేత హింసింపఁబడువారలయొక్క అయ్యో కొట్టఁబడుచున్నాము విడువుము విడువుము అనెడి శబ్దము పితృలోకమునందు కలుగుచున్నది). యాః=ఏ, హుతాః=ఆహుతులు, అధిశేరతే=క్రింద ఉన్నవో, తాభిః=ఆపయస్సోమాద్యాహుతులచేతను, మనుష్యలోకమేవ = మనుష్యలోకమునే, జయతి=జయించుచున్నాఁడు. మనుష్యలోకః=మనుష్యలోకము, అధఇవహి=క్రిందనేయున్నదిగదా.

తా॥ అశ్వలుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడాయనిపిలిచి అధ్వర్యుఁడు ఈయజ్ఞమునందు ఎన్ని ఆహుతులను హోమముచేయుచున్నాఁడని ప్రశ్నముచేసెను. ఇట్లుప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓఅశ్వలుఁడా! అధ్వర్యుఁడను ఋత్విక్కు యజ్ఞమునందు ప్రకాశించునట్టి ఆజ్యాద్యాహుతులచేతను, ధ్వనిచేయునట్టి మాంసాహుతులచేతను, భూమిక్రింద నిలిచియుండునట్టి పయస్సోమాద్యాహుతులచేతను, ఈ మూఁడువిధములైన ఆహుతులచేత హోమము చేయుచున్నాఁడనిపలికెను. ఇట్లు చెప్పఁగా అశ్వలుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! అధ్వర్యుఁడా మూఁడువిధములైన ఆహుతులచేతను ఏమి జయించుచున్నాఁడని ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ అశ్వలుఁడా అధ్వర్యుఁడు ప్రకాశించునట్టి ఆజ్యాద్యాహుతులచేతను అట్టిప్రకాశముగల దేవలోకమును, ధ్వనిచేయునట్టి మాంసాహుతులచేతను ఆదేప్రకారము యమునివలన యాతనను పొందుచున్న జీవులయొక్క ధ్వనిగల పితృలోకమును, భూమిక్రింద నిలిచియుండునట్టి పయస్సోమాద్యాహుతులచేత ఊర్ధ్వముగానుండెడి దేవలోకాదులకు క్రిందనుండెడి మనుష్యలోకమును జయించుచున్నాఁడని చెప్పెను.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతిహోవాచకతిభిరయమద్యబ్రహ్మా యజ్ఞందక్షిణతో దేవతాభిర్గోపాయతీత్యేకయేతి కతమాసైకేతిమన ఏవేత్యనన్తంవై మనోఽనన్తావిశ్వేదేవా అనన్తమేవస తేనలోకంజయతి. ॥౯॥

ప॥ యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - కతిభిః - అయం - అద్య - బ్రహ్మా - యజ్ఞం-దక్షిణతః - దేవతాభిః - గోపాయతి - ఇతి - ఏకయా - ఇతి - కతమా - సా - ఏకా - ఇతి - మనః - ఏవ - ఇతి - అనన్తం - వై - మనః - అనన్తాః - విశ్వేదేవాః - అనన్తం - ఏవ - సః-తేన - లోకం - జయతి.

ప్ర॥ (సః=ఆ అశ్వలుఁడు), యాజ్ఞవల్క్యేతి=యాజ్ఞవల్క్యుఁడాయని, హోవాచ=పలికెను. అద్య=ఇప్పుడు, అయం=ఈ, బ్రహ్మా=బ్రహ్మయనుఋత్విక్కు, దక్షిణతః=దక్షిణము గాను,(బ్రహ్మాసనమునందుండి), యజ్ఞం=యజ్ఞమును, కతిభిః దేవతాభిః=ఎందఱు దేవతలచేతను, గోపాయతి=రక్షించుచున్నాఁడు. ఇతి=అని, (ప్రశ్నముచేసెను). ఏకయేతి=ఒక్క దేవతచేతన ని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). సా=ఆప్రసిద్ధమగు, ఏకా=ఒక్కటియైన దేవత, కతమా=ఏది, ఇతి=అని, (అశ్వలుఁడు ప్రశ్నము చేసెను). మనఏవేతి=మనస్సేఅని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను.) మనః=మనస్సు, అనన్తంవై=ప్రసిద్ధముగా అనన్తమైనది. విశ్వే=సమస్తమైన, దేవాః=దేవతలు, అనన్తాః=అనన్తమైనవారు. సః=ఆబ్రహ్మయనుఋత్విక్కు, తేన=ఆధ్యానము చేతను, (మనస్సునందు విశ్వేదేవదృష్టితో ధ్యానించుటచేతను). అనన్తమేవలోకం=అనన్తమైనలోకమునే, జయతి=జయించుచున్నాఁడు.

తా॥ అశ్వలుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా యనిపిలిచి యజ్ఞమునందు బ్రహ్మయనుఋత్విక్కు దక్షిణముగా బ్రహ్మాసనమునందుకూర్చుండి ఎందఱు దేవతలచేత ఈ యజ్ఞమును కాపాడుచున్నాఁడని ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు మనస్సను ఒక్క దేవతచేతను కాపాడుచున్నాఁడు అని చెప్పి మనస్సును వృత్తిభేదముచేత అనన్తమైనది. విశ్వేదేవులు అనన్తమైనవారు. ఇట్టి దేవతలు మనస్సునందు ఏకమగుచున్నారు. కనుక మనస్సు సర్వదేవతారూపమైనది. అనిఇట్లుమనస్సునందు విశ్వేదేవదృష్టితో ధ్యానించుటచేత బ్రహ్మయను ఋత్విక్కు అనన్తమగు లోకమును జయించుచున్నాఁడని యాజ్ఞవల్క్యుఁడుపలికెను.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ కత్యయమద్యోద్గాతాస్మిన్యజ్ఞే స్తోత్రియాస్తోష్యతీతి తిస్రఇతి కతమాస్తాస్తిస్రఇతి పురోనువాక్యాచ యాజ్యాచశస్యైవచ తృతీయా కతమాస్తాయా అధ్యాత్మమితిప్రాణ ఏవపురోనువాక్యాఽపానో యాజ్యావ్యానశ్శస్యా కింతాభిర్జయతీతి పృథివీలోకమేవ పురోనువాక్యయా జయత్యన్తరిక్షలోకం యాజ్యయాద్యులోకగ్ం శస్య యాతతోహ హోతా శ్వలఉపరరామ. ॥౧౦॥

ఇతిపఞ్చమాధ్యాయే ప్రథమంబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - కతి - అయం - అద్య - ఉద్గాతా - అస్మిన్ - యజ్ఞే - స్తోత్రియాః - స్తోష్యతి - ఇతి - తిస్రః - ఇతి - కతమాః - తాః - తిస్రః - ఇతి - పురోనువాక్యా - చ - యాజ్యా - చ - శస్యా - ఏవ - చ - తృతీయా - కతమాః - తాః - యాః - అధ్యాత్మం - ఇతి - ప్రాణః - ఏవ - పురోనువాక్యా - అపానః - యాజ్యా - వ్యానః - శస్యా - కిం - తాభిః - జయతి - ఇతి - పృథివీలోకం - ఏవ - పురోనువాక్యయా - జయతి - అన్తరిక్షలోకం - యాజ్యయా - ద్యులోకం - శస్యయా - తతః - హ - హోతా - అశ్వలః - ఉపరరామ.

ప్ర॥ (సః=ఆ అశ్వలుఁడు), హేయాజ్ఞవల్క్యేతి=ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడాయని, హోవాచ=పలికెను. అద్య=ఇప్పుడు, అయం=ఈ, ఉద్గాతా=ఉద్గాతయనుఋత్విక్కు, అస్మిన్=ఈ, యజ్ఞే=యజ్ఞమునందు, కతి=ఎన్ని, స్తోత్రియాః= స్తోత్రియములను=ఋగ్వేదమంత్రములను, (విశేషగానముగల ఋగ్వేదమంత్రములు స్తోత్రీయములనఁబడును. ఋక్సామసముదాయములగు ఋక్కులు).స్తోష్యతి=స్తుతించుచున్నాఁడు. ఇతి=అని,(ప్రశ్నము చేసెను). తిస్రఇతి=మూఁడుఅని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను). తాః=ఆ, తిస్రః=మూఁడు, కతమాః=ఏవి, ఇతి=అని, (అశ్వలుఁడుప్రశ్నము చేసెను). పురోనువాక్యాచ=పురోనువాక్యయును, యాజ్యాచ=యాజ్యయును, తృతీయా=మూఁడవదియగు, శస్యైవచ=శస్యయనునదియును, (ఈపురోనువాక్యాదుల వివరమును ఈ అధ్యాయము ప్రథమబ్రాహ్మణమునందు ఏడవమంత్రములో చెప్పఁబడినది). (ఇట్లు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). తాః=ఆమూఁడువిధములైనపురోనువాక్యాదులు, యాః=ఏవియో, (తాః=అవి), అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మయందు.(దేహేంద్రియసముదాయకర్తయందు),కతమాః=ఏవి, ఇతి=అని, (అశ్వలుఁడుప్రశ్నము చేసెను). ప్రాణఏవ=ప్రాణమే పురోనువాక్యా=పురోనువాక్యయనునది. అపానః=అపానము, యాజ్యా=యాజ్యయనునది, వ్యానః=వ్యానము, శస్యా=శస్యయనునది. (ఇట్లుయాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). తాభిః=ఆమూఁటిచేతను, కిం=దేనిని, జయతి=జయించుచున్నాఁడు,ఇతి=అని,(అశ్వలుఁడు ప్రశ్నము చేసెను). పురోనువాక్యయా=పురోనువాక్యయనుదానిచేతను, పృథివీలోకమేవ = భూలోకమునే, జయతి=జయించుచున్నాఁడు. యాజ్యయా=యాజ్యయనుదానిచేతను, అన్తరిక్షలోకం=అన్తరిక్షలోకమును, (జయతి=జయించుచున్నాఁడు). శస్యయా=శస్యయనుదానిచేతను, ద్యులోకం=స్వర్గలోకమును, (జయతి=జయించుచున్నాఁడు). (అనియాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). తతో హ=ఆకారణమువల్లనే, (తనప్రశ్నములను నిర్ణయించుటవలన), హోతా=హోతయనుఋత్విక్కు.అగు, అశ్వలః=అశ్వలుఁడనువాఁడు, ఉపరరామ=ఊరకయుండెను.

తా॥ అశ్వలుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడాయని పిలిచియజ్ఞమునందుఉద్గాతయను ఋత్విక్కు స్తోత్రీయములనుఎన్నిఋఙ్మంత్రములనుస్తుతించుచున్నాఁడనిప్రశ్నముచేయఁగాయాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ అశ్వలుఁడా! పురోనువాక్య, యాజ్య, శస్యలను ఈమూఁడుఅనిచెప్పెను. అశ్వలుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా ! ఆపురోనువాక్యాదులుమూఁడును అధ్యాత్మస్వరూపమగు దేహేంద్రియసముదాయకర్తయందు ఏవియని ప్రశ్నము చేయఁగాయాజ్ఞవల్క్యుఁడుఓఅశ్వలుఁడా! అధ్యాత్మయందు ప్రాణమే పురోనువాక్యయనునది. అపానమేయాజ్యయనునది. వ్యానమేశస్యయనునది. అని పలికెను. అప్పుడు అశ్వలుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా ! ఈ మూఁటిచేతను ఉద్గాతయను ఋత్వి

ష్క ఏమిజయించుచున్నాఁడని ప్రశ్నము చేసెను. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ అశ్వలుఁడా! ఉద్గాతప్రాణరూపమైన పురోనువాక్యయనుదానిచే భూలోకమును అపానరూపమగు యాజ్యయనుదానిచేత అంతరిక్షలోకమును వ్యానరూపమైన శస్యయనుదానిచేతను ద్యులోకమును జయించుచున్నాఁడని చెప్పఁగా అశ్వలుఁడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడీప్రకారము తానడిగిన ప్రశ్నములన్నిటికిని సమాధానము చెప్పుటవలన వేఱొకప్రశ్నము తోఁచనివాఁడై ఊరకయుండెను.

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు పఞ్చమాధ్యాయము ప్రథమబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకోపనిషత్తు. పఞ్చమాధ్యాయము.

ద్వితీయబ్రాహ్మణ ప్రారంభము.

ఉ॥ అథ హైనం జారత్కారవ ఆర్తభాగః పప్రచ్ఛ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ కతి గ్రహాః కత్యతిగ్రహా ఇతి అష్టౌ గ్రహా అష్టావతిగ్రహా ఇతి యే తే ఽష్టౌ గ్రహా అష్టావతిగ్రహాః కతమే త ఇతి. ॥౧॥

ప॥ అథ - హ - ఏనం - జారత్కారవః - ఆర్తభాగః - పప్రచ్ఛ - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - కతి - గ్రహాః - కతి - అతిగ్రహాః - ఇతి - అష్టౌ - గ్రహాః - అష్టౌ - అతిగ్రహాః - ఇతి - యే - ఏతే - అష్టౌ - గ్రహాః - అష్టౌ - అతిగ్రహాః - కతమే - తే - ఇతి.

ప్ర॥ అథహ=అనన్తరము, జారత్కారవః=జరత్కారుగోత్రమునందుఁబుట్టిన, ఆర్తభాగః=ఋతభాగునిపుత్రుఁడు, ఏనం=ఈయాజ్ఞవల్క్యుని, పప్రచ్ఛ=అడిగెను. యాజ్ఞవల్క్యేతి=ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా యనిపిలిచి, గ్రహాః=గ్రహములు, కతి=ఎన్ని, అతిగ్రహాః=అతిగ్రహములు, కతి=ఎన్ని, ఇతి=అని, హోవాచ=పలికెను. (అనిప్రశ్నము చేసెను.) గ్రహాః=గ్రహములు, అష్టౌ=ఎనిమిది, అతిగ్రహాః=అతిగ్రహములు, అష్టౌ=ఎనిమిది, ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను). ఏతే=ఈ, అష్టౌ=ఎనిమిదియైన, గ్రహాః=గ్రహములును, అష్టౌ=ఎనిమిదియైన, అతిగ్రహాః=అతిగ్రహములును, యే=ఏవియో, తే=అవి, కతమే=ఏవి, ఇతి=అని, (ఆర్తభాగుఁడుప్రశ్నము చేసెను).

తా॥ ఇంతవఱకుపూర్వము అశ్వలప్రశ్నయందు యజమానికి జ్ఞానసహితములైన కర్మలయొక్క ఫలరూపమైన యగ్ని మొదలైనఅధిదైవతములయొక్క రూపములో కాలలక్షణమును కర్మలక్షణమునగు మృత్యువునుండి ముక్త్యతిముక్తులను చెప్పి గ్రహాతిగ్రహలక్షణమైన మృత్యువునుండి ముక్తిచెప్పవలయునని ఈ బ్రాహ్మణమారంభింపఁబడినది. ఈ పూర్వబ్రాహ్మణమునందు చెప్పిన ప్రకారము అశ్వలుఁడు ప్రశ్నము చేసి పరాజయమునుపొంది ఊరకయున్నతరువాత ఆర్తభాగుఁడను వాఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడాయనిపిలిచి ప్రశ్నము చేయుచున్నాఁడు. ఏమనఁగా గ్రహములు ఎన్నిఅతిగ్రహములు ఎన్ని అని ఈ యాజ్ఞవల్క్యునిఁగూర్చి ఆర్తభాగుఁడు ప్రశ్నము చేసెను. అప్పుడుయాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓఆర్తభాగుఁడా! గ్రహములు ఎనిమిదిఅతిగ్రహములుఎనిమిదియని చెప్పెను. ల ఆర్తభాగుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా ఆఎనిమిదియైన గ్రహములును ఎనిమిదియైన అతిమర గ్రహములును ఏవియని ప్రశ్నము చేసెను.

ఉ॥ ప్రాణో వై గ్రహః సోఽపానేనాతిగ్రాహేణ గృహీతోఽపానేనహి గన్ధాన్ జిఘ్రతి. ॥౨॥

ప॥ ప్రాణః - వై - గ్రహః - సః - అపానేన - అతిగ్రాహేణ - గృహీతః - అపానేన - హి - గన్ధాన్ - జిఘ్రతి.

ప్ర॥ ప్రాణో వై = ఘ్రాణమే, (ఇక్కడ ప్రాణశబ్దమునకు ఘ్రాణేన్ద్రియమర్థము). గ్రహః = గ్రహము, (గంధమును గ్రహించునది గనుక గ్రహమనఁబడును), సః = ఆఘ్రాణేంద్రియము, అతిగ్రాహేణ = అతిగ్రహమైన, (మిక్కిలి గ్రహించునట్టిది గనుక అతిగ్రహమనఁబడును), అపానేన = గన్ధము చేతను, (ఇక్కడ అపానశబ్దమునకు గన్ధమర్థము). గృహీతః = గ్రహింపఁబడినది, (భవతి = అగుచున్నది). అపానేనహి = నిశ్వాసవాయువు చేతనే, (ఉనీతాన్ = తీసికొనిరాఁబడిన), గన్ధాన్ = గంధములను, (లోకః = జనము, ఘ్రాణేన = ఘ్రాణేంద్రియము చేతను), జిఘ్రతి = ఆఘ్రాణించుచున్నది.

తా॥ ఓ ఆర్తభాగుఁడా! ఘ్రాణేంద్రియమే గ్రహము. ఘ్రాణేంద్రియవిషయమగు గంధమే అతిగ్రహము. ఈ అతిగ్రహమగు గంధము చేతను ఆఘ్రాణేంద్రియము గ్రహింపఁబడినదగుచున్నది. ఇట్లు అతిగ్రహమగు విషయమైన గంధముచే మిక్కిలి గ్రహింపఁబడిన ఘ్రాణేంద్రియముతో లోకము నిశ్వాసవాయువుచే తీసికొనిరాఁబడి గంధమును ఆఘ్రాణించుచున్నది.

ఉ॥ వాగ్వై గ్రహః సనామ్నాతిగ్రాహేణ గృహీతో వాచాహి నామాన్యభివదతి ॥౩॥

ప॥ వాక్ - వై - గ్రహః - సః - నామ్నా - అతిగ్రాహేణ - గృహీతః - వాచా - హి - నామాని - అభివదతి.

ప్ర॥ వాగ్వై = వాగింద్రియమే, గ్రహః = గ్రహము. అతిగ్రాహేణ = అతిగ్రహమగు, నామ్నా = పేరి చేతను, సః = ఆవాగింద్రియమను గ్రహము, గృహీతః = గ్రహింపఁబడినది, (భవతి = అగుచున్నది). వాచాహి = వాక్కు చేతనే, నామాని = నామములను, (లోకః = జనము), అభివదతి = పలుకుచున్నది).

తా॥ వాక్కు గ్రహము. వక్తవ్యవిషయమే అతిగ్రహము. ఆవాగాఖ్యగ్రహము అతిగ్రహమగు వక్తవ్యవిషయము చేతను గ్రహింపఁబడినదై వ్యాపించియున్నది. ఆవాక్కు చేతనే లోకము నామములను పలుకుచున్నది.

ఉ॥ జిహ్వా వై గ్రహః స రసేనాతిగ్రాహేణ గృహీతో జిహ్వయాహి రసాన్విజానాతి॥

ప॥ జిహ్వా - వై - గ్రహః - సః - రసేన - అతిగ్రాహేణ - గృహీతః - జిహ్వయా - హి - రసాన్ - విజానాతి.

ప్ర॥ జిహ్వా వై = నాలుకే, గ్రహః = గ్రహము. సః = ఆనాలుకయను గ్రహము, అతిగ్రాహేణ = అతిగ్రహమగు, రసేన = రసము చేతను, గృహీతః = గ్రహింపఁబడినది, (భవతి = అగుచున్నది). జిహ్వయాహి = నాలుక చేతనే, (లోకః = లోకము), రసాన్ = రసములను, విజానాతి = తెలిసికొనుచున్నది.

తా॥ నాలుకే గ్రహము. దానికి విషయమైనరసమే అతిగ్రహము. ఆనాలుకయను గ్రహము అతిగ్రహమగు రసముచేత గ్రహింపఁబడి వ్యాపించుచున్నది. అట్టినాలుకచేతనేలోకము రసములను గ్రహించుచున్నది.

ఉ॥ చక్షుర్వై గ్రహః సరూపేణాతిగ్రాహేణ గృహీతశ్చక్షుషా హి రూపాణి పశ్యతి. ॥౫॥

ప॥ చక్షుః - వై - గ్రహః - సః - రూపేణ - అతిగ్రాహేణ - గృహీతః - చక్షుషా - హి - రూపాణి - పశ్యతి.

ప్ర॥ చక్షుర్వై=నేత్రమే, గ్రహః=గ్రహము. సః=ఆనేత్రమను గ్రహము, అతిగ్రాహేణ=అతిగ్రహమగు, రూపేణ=రూపముచేతను, గృహీతః=గ్రహింపఁబడినది, (భవతి=అగుచున్నది). చక్షుషాహి=నేత్రముచేతనే, (లోకః=లోకము), రూపాణి=రూపములను, పశ్యతి=చూచుచున్నది.

తా॥ నేత్రమే గ్రహము. ఆనేత్రమునకు విషయమైనరూపమే అతిగ్రహము. ఆనేత్రమను గ్రహము అతిగ్రహమగురూపముచేత గ్రహింపఁబడినదై వ్యాపించుచున్నది. అట్టినేత్రముచేతనే లోకము రూపములను గ్రహించుచున్నది.

ఉ॥ శ్రోత్రం వై గ్రహః స శబ్దేనాతిగ్రాహేణ గృహీతః శ్రోత్రేణ హి శబ్దాన్ శృణోతి॥౬॥

ప॥ శ్రోత్రం - వై - గ్రహః - సః - శబ్దేన - అతిగ్రాహేణ - గృహీతః - శ్రోత్రేణ - హి - శబ్దాన్ - శృణోతి.

ప్ర॥ శ్రోత్రంవై=చెవియే, గ్రహః=గ్రహము. సః=ఆశ్రోత్రమను గ్రహము, అతిగ్రాహేణ=అతిగ్రహమగు, శబ్దేన=శబ్దముచేతను, గృహీతః=గ్రహింపఁబడినది, (భవతి=అగుచున్నది). శ్రోత్రేణహి=శ్రోత్రము చేతనే, (లోకః=లోకము), శబ్దాన్=శబ్దములను, శృణోతి=వినుచున్నది.

తా॥ శ్రోత్రమే గ్రహము. ఆశ్రోత్రమునకు విషయమైనశబ్దమే అతిగ్రహము. ఆశ్రోత్రమను గ్రహము అతిగ్రహమగు శబ్దముచేత గ్రహింపఁబడి వ్యాపించుచున్నది. అట్టిశ్రోత్రముచేతనే లోకము శబ్దములను వినుచున్నది.

ఉ॥ మనో వై గ్రహః స కామేనాతిగ్రాహేణ గృహీతో మనసా హి కామాన్ కామయతే. ॥౭॥

ప॥ మనః - వై - గ్రహః - సః - కామేన - అతిగ్రాహేణ - గృహీతః - మనసా - హి - కామాన్ - కామయతే.

ప్ర॥ మనోవై=మనస్సే, గ్రహః=గ్రహము. సః=ఆమనస్సను గ్రహము, అతిగ్రాహేణ=అతిగ్రహమగు, కామేన=కామముచేతను, గృహీతః=గ్రహింపఁబడినది. (భవతి=అగుచున్నది). మనసాహి=మనస్సుచేతనే, (లోకః=లోకము), కామాన్=కామములను, కామయతే=కోరుచున్నది.

తా॥ మనస్సే గ్రహము. ఆమనస్సునకు విషయమైన కామమే అతిగ్రహము. ఆ మనస్సను గ్రహము అతిగ్రహమగుకామముచేత గ్రహింపఁబడి వ్యాపించుచున్నది. అట్టిమనస్సుచేతనే లోకము కామములను కోరుచున్నది.

౭॥ హస్తౌవై గ్రహః స కర్మణాతిగ్రాహేణ గృహీతో హస్తాభ్యాగ్ హి కర్మ కరోతి. ॥౮॥

ప॥ హస్తౌ - వై - గ్రహః - సః - కర్మణా- అతిగ్రాహేణ - గృహీతః- హస్తాభ్యాం- హి - కర్మ - కరోతి.

ప్ర॥ హస్తౌవై=చేతులే, గ్రహః=గ్రహము. సః=ఆ హస్తములను గ్రహము, అతిగ్రాహేణ=అతిగ్రహమగు, కర్మణా=కర్మచేతను, గృహీతః=గ్రహింపఁబడినది, (భవతి=అగుచున్నది). హస్తాభ్యాంహి=హస్తములచేతనే, (లోకః=లోకము), కర్మ=పనిని, కరోతి=చేయుచున్నది.

తా॥ హస్తములే గ్రహము. ఆ హస్తములకు విషయమైన కర్మమే అతిగ్రహము. ఆహస్తములనుగ్రహము అతిగ్రహమగు కర్మముచేతను గ్రహింపఁబడి వ్యాపించుచున్నది. అట్టి హస్తములను గ్రహముచేతనే లోకము పనిచేయుచున్నది.

౮॥ త్వగ్వై గ్రహః సస్పర్శేనాతిగ్రాహేణ గృహీతస్త్వచాహి స్పర్శాన్వేదయత ఇత్యేతేష్టౌ గ్రహా అష్టావతిగ్రహాః. ॥౯॥

ప॥ త్వక్ - వై - గ్రహః - సః - స్పర్శేన - అతిగ్రాహేణ - గృహీతః - త్వచా - హి - స్పర్శాన్ - వేదయతే - ఇతి - ఏతే - అష్టౌ - గ్రహాః - అష్టౌ - అతిగ్రహాః.

ప్ర॥ త్వగ్వై=చర్మమే, గ్రహః=గ్రహము. సః=త్వక్కు అనుగ్రహము, అతిగ్రాహేణ=అతిగ్రహమగు, స్పర్శేన=స్పర్శముచేతను, (తాకిడిజ్ఞానముచేతను), గృహీతః=గ్రహింపఁబడినది, (భవతి=అగుచున్నది). త్వచాహి=త్వగింద్రియముచేతనే, (లోకః=జనము), స్పర్శాన్=స్పర్శములను, వేదయతే=తెలిసికొనుచున్నది. ఇతి=ఈప్రకారము, ఏతే=ఇవి, అష్టౌ=ఎనిమిదియైన, గ్రహాః=గ్రహములు,(ఏతే=ఇవి)అష్టౌ=ఎనిమిదియైన,అతిగ్రహాః=అతిగ్రహములు.

తా॥ త్వగింద్రియమే గ్రహము. ఆ త్వగింద్రియవిషయమైన స్పర్శమే అతిగ్రహము. ఆత్వగింద్రియమను గ్రహము అతిగ్రహమగు స్పర్శముచేతను గ్రహింపఁబడినదై వ్యాపించుచున్నది. అట్టి త్వగింద్రియముచేతనే లోకము స్పర్శములను తెలిసికొనుచున్నది. ఓ ఆర్తభాగుఁడా! ఇట్లు త్వగింద్రియపర్యంతము చెప్పిన ఈయెనిమిదియును గ్రహములు, స్పర్శపర్యంతము చెప్పిన ఈయెనిమిదియును అతిగ్రహములు అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు గ్రహాతిగ్రహములను చెప్పెను.

౯॥ యాజ్ఞవల్క్యేతిహోవాచ యదిదగ్ సర్వం మృత్యోరన్నం కాస్విత్సా దేవతా యస్యామృత్యురన్నమిత్యగ్నిర్వై మృత్యుః సోపామన్నమపపునర్మృత్యుం జయతి. ॥౧౦॥

ప॥ యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - యత్ - ఇదం - సర్వం - మృత్యోః - అన్నం - కా - స్విత్ - సా - దేవతా - యస్యాః - మృత్యుః - అన్నం - ఇతి - అగ్నిః - వై - మృత్యుః - సః - అపాం - అన్నం - అప - పునః - మృత్యుం - జయతి.

ప్ర॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి=ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! యని, హోవాచ=పలికెను. యదిదంసర్వం=ఈ ప్రసిద్ధమగు సమస్తమును, మృత్యోః=మృత్యువునకు, అన్నం=అన్నము, (భవతి=అగుచున్నది). యస్యాః=ఏదేవతకు, మృత్యుః=మృత్యువు, అన్నం=అన్నమో, సా=ఆ, దేవతా=దేవత, కాస్విత్=ఏది, ఇతి=అని, (ఆర్తభాగుఁడు ప్రశ్నముచేసెను). అగ్నిర్వై=అగ్ని

యే, మృత్యుః=మృత్యువు. సః=ఆ అగ్ని, అపాం=ఉదకములకు, అన్నం=అన్నము, (భవతి=అగుచున్నది). (అతః=అందువలన, పురుషః=పురుషుఁడు), పునఃమృర్త్యుం=మరల మృత్యువును, అపజయతి=జయించుచున్నాఁడు. (ఒకసారి మరణమునుపొంది తిరిగి మరణమునుపొందఁడు).

తా॥ ఆర్తభాగుఁడు మరలప్రశ్నముచేయుచున్నాఁడు. ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఈ ప్రసిద్ధమగు సమస్తమును మృత్యువునకు అన్నమగుచున్నది. మృత్యువు ఏదేవత కన్నమగుచున్నదో ఆ దేవత ఏదియనిఅడిగెను. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ ఆర్తభాగుఁడా ! అగ్నియే మృత్యువు. ఆ అగ్నియే ఉదకములకు అన్నమగుచున్నదియని చెప్పి ఇట్టివిజ్ఞానమువల్ల నే పురుషుఁడు మరణమైన తరువాత ఇఁక జన్మమెత్తి మరల మరణమును పొందఁడని పలికెను.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యత్రాయం పురుషో మ్రియత ఉదస్మాత్ప్రాణాః
క్రామన్త్యాహో 3 నేతినేతిహోవాచయాజ్ఞవల్క్యోఽత్రైవసమవనీయన్తే
స ఉచ్ఛ్వయత్యాధ్మాయత్యాధ్మాతోమృతశ్శేతే. ॥౧౧॥

ప॥ యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - యత్ర - అయం - పురుషః - మ్రియతే - ఉత్ - అస్మాత్ - ప్రాణాః - క్రామన్తి - ఆహో - న - ఇతి - న - ఇతి - హోవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - అత్ర - ఏవ - సమవనీయన్తే - సః - ఉచ్ఛ్వయతి - ఆధ్మాయతి - ఆధ్మాతః - మృతః - శేతే.

ప్ర॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి=యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! యని, హోవాచ=పలికెను. అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యత్ర=ఎక్కడ, మ్రియతే=మరణమును పొందుచున్నాఁడో, అస్మాత్=ఈపురుషునివలన, ప్రాణాః=ప్రాణములు, ఉత్క్రామన్త్యాహో=ఊర్ధ్వముగా పోవుచున్నవా? న=లేదా? ఇతి=అని, (ఆర్తభాగుఁడు ప్రశ్నముచేసెను). యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, నేతి=లేదని, హోవాచ=పలికెను. అత్రైవ=ఇక్కడనే, (ఈపరమాత్మయందే), సమవనీయన్తే=కలిసికొనుచున్నవి. (పరబ్రహ్మతత్త్వమునందు సముద్రమునందు తరంగములవలెనే ఏకమైలీనమగుచున్నవి). సః=ఆపురుషుఁడు, ఉచ్ఛ్వయతి=నిద్రించుచున్నాఁడు. ఆధ్మాయతి=(బాహ్యవాయువుచేత) పూరింపఁబడుచున్నాఁడు. ఆధ్మాతః=వాయువుచేత పూరింపఁబడినవాఁడును, మృతః=మరణమునుపొందినవాఁడునై, శేతే=పండుకొనియున్నాఁడు. (నిశ్చేష్టితుఁడై యున్నాఁడు).

తా॥ ఇదివఱకు పరబ్రహ్మజ్ఞానము గలవాఁడు మృత్యువును జయించుచున్నాఁడని చెప్పిన ఫలమును విశదపఱుచుటకు వేఱొకప్రశ్నమును చేయుచున్నాఁడు. ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! యని పిలిచి పరబ్రహ్మవేత్తయగు ఈ పురుషుఁడు మరణమునుపొందఁగా ఈ పురుషునివలన ప్రాణములులేచిపోవుచున్నవా? లేదా? యని ఆర్తభాగుఁడు ప్రశ్నముచేసెను. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఓఆర్తభాగుఁడా ! ఈ పురుషునియొక్క ప్రాణములు ఇక్కడనే పరబ్రహ్మతత్త్వమునందు లీనమగుచున్నవి. అనంతరము ఈపురుషుఁడు నిద్రాళుతనుపొంది బాహ్యవాయువుచేత నిండింపఁబడినవాఁడై నిశ్చేష్టితుఁడై యున్నాఁడు. ఇట్లుబంధము నశించుటతోనే ముక్తుఁడగువాఁడు ఎక్కడికిపోక అంతటను పరిపూర్ణుఁడగుచున్నాఁడు.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యత్రాయంపురుషో మ్రియతే కిమేనం నజహాతీతి నామేత్యనన్తం హవైనామానన్తా విశ్వేదేవా అనన్తమేవ సతేన లోకం జయతి. ॥౧౨॥

ప॥ యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - యత్ర - అయం - పురుషః - మ్రియతే - కిం - ఏనం - న - జహాతి - ఇతి - నామ - ఇతి - అనన్తం - హవై - నామ - అనన్తాః - విశ్వేదేవాః - అనన్తం - ఏవ - సః - తేన - లోకం - జయతి.

ప్ర॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి=యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! యని, హోవాచ=పలికెను. అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యత్ర=ఎక్కడ, మ్రియతే=మరణమును పొందుచున్నాఁడో, ఏనం=ఈ పురుషుని, కిం=ఏమి, నజహాతి=విడువదు. ఇతి=అని, (ఆర్తభాగుఁడు ప్రశ్నము చేసెను). నామ=నామమాత్రము, (నలీయతే = లీనము కాదు), ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). నామ=నామము, అనన్తంహవై = అనన్తమైనది. విశ్వేదేవాః=విశ్వేదేవులు, అనన్తాః=అనన్తమైనవారు. తేన=దానిచేతను, (నామము నిత్యమైనది. నిత్యత్వమే నామమునకు అనన్త్యత్వము. అట్టి అనన్త్యత్వమును పొందినవారు విశ్వేదేవులు. ఇట్లు ఆనామముయొక్క అనన్త్యత్వమును పొందినవిశ్వేదేవులను ఆత్మత్వమునపొంది చూచుటచేతను), సః=ఆ పురుషుఁడు, అనన్తం=అనన్తమగు, లోకమేవ=లోకమునే, జయతి=జయించుచున్నాఁడు.

తా॥ ఇదివఱకు ముక్తునియొక్క ప్రాణములు మాత్రము పరబ్రహ్మతత్త్వమునందు లీనమగుచున్నవని చెప్పఁబడినది. ప్రాణేతరమగు సమస్తమున్నుండఁగా వానికిముక్తి ఎట్లుకలుగునో దానిని తెలిసికొనుటకు ఈ ప్రశ్నము చేయుచున్నాఁడు. ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! యని పిలిచి ఈ పురుషుఁడు మరణమును పొందఁగా వీనిని విడిచి పోనిదియేదియని ఆర్తభాగుఁడు ప్రశ్నము చేసెను. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఓ ఆర్తభాగుఁడా! ఈపురుషుని పేరు మాత్రము విడిచిపోదు. బ్రహ్మవేత్తయొక్క వ్యావహారికనామము వానిదృష్టితో శేషింపకయే పోవుచున్నది. ఇతరులయొక్కదృష్టితో వ్యావహారికనామము మిగిలియున్నది. ఎట్లనఁగా ముక్తులైన శుకాదుల నామములవలెనే. ఇట్లు నిత్యమై అనన్త్యమునగు నామాధికృతులగు విశ్వేదేవులను బ్రహ్మమునేనైతిని అని ఆత్మస్వరూపముతో చూచుటచేత బ్రహ్మవేత్తయగు పురుషుఁడు అనన్తమగు లోకమును జయించుచున్నాఁడు. అనఁగా పరమాత్మైక్యమును పొంది ముక్తుఁడగుచున్నాఁడు.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యత్రాస్య పురుషస్య మృతస్యాగ్నిం వాగప్యేతి వాతం ప్రాణశ్చక్షురాదిత్యం మనశ్చన్ద్రందిశః శ్రోత్రంపృథివీగ్ంశరీరమాకాశమాత్మౌషధీర్లోమాని వనస్పతీన్కేశా అప్సులోహితంచ రేతశ్చనిధీయతే క్వాయం తదాపురుషోభవతీత్యాహర సోమ్యహస్తమార్తభాగావామేవైతస్యవేదిష్యావోనసావేతత్ సజనఇతి తౌహోత్క్రమ్య మన్త్రయాఞ్చక్రాతే తౌహయదూచతుఃకర్మహైవతదూచతురథయత్ప్రశశగ్ంసతుః కర్మహైవ తత్ప్రశశగ్ంసతుః పుణ్యోవైపుణ్యేనకర్మణాభవతి పాపఃపాపేనేతి తతోహజారత్కారవ ఆర్తభాగఉపరరామ. ॥౧౩॥

ఇతి బృహదారణ్యకే - పఞ్చమాధ్యాయే - ద్వితీయంబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - యత్ర - అస్య - పురుషస్య - మృతస్య - అగ్నిం - వాక్ - అపి - ఏతి - వాతం - ప్రాణః - చక్షుః - ఆదిత్యం - మనః - చంద్రం - దిశః - శ్రోత్రం - పృథివీం - శరీరం - ఆకాశం - ఆత్మా - ఓషధీః - లోమాని - వనస్పతీన్ - కేశాః - అప్సు - లోహితం - చ - రేతః - చ - నిధీయతే - క్వ - అయం - తదా - పురుషః - భవతి - ఇతి - ఆహర - సోమ్య - హస్తం - ఆర్తభాగ - ఆవాం - ఏవ - ఏతస్య - వేదిష్యావః - న - నౌ - ఏతత్ - సజనే - ఇతి - తౌ - హ - ఉత్క్రమ్య - మన్త్రయాంచక్రాతే - తౌ - హ - యత్ - ఊచతుః - కర్మ - హ - ఏవ - తత్ - ప్రశశంసతుః - పుణ్యః - వై - పుణ్యేన - కర్మణా - భవతి - పాపః - పాపేన - ఇతి - తతః - హ - జారత్కారవః - ఆర్తభాగః - ఉపరరామ.

ప్ర॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి=ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! యని, హోవాచ=పలికెను. యత్ర=ఎప్పుడు, అస్య=ఈ, మృతస్య=మరణమును పొందిన, పురుషస్య=పురుషునియొక్క, (బ్రహ్మజ్ఞాని కానివాఁడును, శిరఃపాణ్యాదులు గలవాఁడును, మృతుఁడైనవాఁడునగు పురుషునియొక్క, =అజ్ఞానియొక్క), వాక్ = వాగింద్రియము, అగ్నిం=అగ్నిని, అప్యేతి=పొందుచున్నది. ప్రాణః=ప్రాణము, వాతం=వాయువును, అప్యేతి=పొందుచున్నది. చక్షుః=నేత్రము, ఆదిత్యం=సూర్యుని, అప్యేతి=పొందుచున్నది. మనః=మనస్సు, చంద్రం=చంద్రుని, అప్యేతి=పొందుచున్నది. శ్రోత్రం=శ్రోత్రము, దిశః=దిక్కులను, అప్యేతి=పొందుచున్నది. శరీరం=దేహము, పృథివీం=భూమిని, అప్యేతి=పొందుచున్నది. ఆత్మా=ఆత్మ, ఆకాశం=ఆకాశమును, అప్యేతి=పొందుచున్నది. (ఇక్కడ ఆత్మకధిష్ఠానము హృదయాకాశము గనుక ఆత్మ ఆకాశమునుపొందుచున్నది. లోమాని=దేహమునందలి వెండ్రుకలు, ఓషధీః=ఓషధులను, (చెట్లు పొదలు తీఁగలు మొదలైనవానిని), అప్యేతి=పొందుచున్నవి. కేశాః=శిరస్సునందలి వెండ్రుకలు, వనస్పతీన్=వనస్పతులను, (పుష్పింపక ఫలించెడి మఱ్ఱిచెట్టు మొదలైనవి వనస్పతులనఁబడును), అప్యేతి=పొందుచున్నవి. లోహితంచ=రక్తమును, రేతశ్చ=శుక్లమును, అప్సు=ఉదకములయందు, నిధీయతే=ఉంచఁబడుచున్నది. తదా=అప్పుడు, (దేహేంద్రియాదులన్నియు పోయినిరాధారమైన సమయమునందు), అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, క్వ=ఎక్కడ, భవతి=ఉన్నాఁడు, ఇతి=అని, (విదేహుఁడై అస్వతంత్రుఁడైన కర్తయగు పురుషుఁడు ఏ ఆశ్రయమును ఆశ్రయించి మరల ఈదేహేంద్రియ సముదాయమును స్వీకరించుచున్నాఁడు. అదిఏదిఅని ఆర్తభాగుఁడు ప్రశ్నముచేసెను). హేసోమ్య=ఓసౌమ్యుఁడా! హేఆర్తభాగ=ఓ ఆర్తభాగుఁడా! హస్తం=హస్తమును, ఆహర=తెమ్ము. ఆవామేవ=మనమిద్దరమే. ఏతస్య=ఈ నీవుఅడిగినదానియొక్క, (వేదితవ్యం=తెలిసికొనఁదగినది. యత్=ఏదియో, తత్=దానిని), వేదిష్యావః=తెలిసికొందము. (నిరూపింతము). ఏతత్ = ఇది, నౌ=మనయిద్దఱికిని, సజనే=జనసముదాయమునందు, (నిర్ణేతుం=నిర్ణయించుటకు), న=శక్యముకాదు. ఇతి=అని, తౌహ=ఆయాజ్ఞవల్క్య, ఆర్తభాగులిద్దరును, ఉత్క్రమ్య = లేచివెళ్లి, (లేచిఏకాంతప్రదేశమునుపొంది), మన్త్రయాంచక్రాతే=ఆలోచించిరి. (లౌకికవాదులపక్షములలో నొక్కదానిని పరిగ్రహించి విచారించిరి). తౌహ=వారిద్దఱును, (విచార్య=విచారించి), యత్=దేనిని, ఊచతుః=పలికిరి. (ఏతత్=ఈ), కర్మైవహ=కర్మమునే, తత్=అక్కడ, ఊచతుః=చెప్పిరి. అథ=అనంతరము, యత్=దేనిని, ప్రశశంసతుః=స్తుతించిరి. కర్మహైవ=కర్మమునే, తత్=ఆవిచారసమయము

నందు, ప్రశశంసతుః=స్తుతించిరి. (ఏకారణమువలన ఆయాజ్ఞవల్క్య, ఆర్తభాగులిద్దరును దేహాంతరప్రాప్తికారణములగు కాలకర్మదైవములలో కర్మేప్రధానమైనదని చెప్పి శ్లాఘించిరో ఆ కారణమువలన), పుణ్యోవై=పుణ్యాత్ముఁడే పుణ్యేనకర్మణా=శాస్త్రవిహితమైన పుణ్యకర్మముచేతను, భవతి=అగుచున్నాఁడు. పాపః=పాపాత్ముఁడు, పాపేన=పాపకర్మముచేతను, (భవతి=అగుచున్నాఁడు). ఇతి=సమాప్తము. తతోహ=అందువల్లనే, జారత్కారవః=జరత్కారుఁడని గోత్రమందుఁబుట్టిన, ఆర్తభాగః=ఆర్తభాగుఁడనువాఁడు, ఉపరరామ=ఊరకయుండెను.

తా ॥ ఇంతకుపూర్వము గ్రహాతిగ్రహారూపమైనమృత్యురూపబంధనమును, ఆ బంధమునుండి జ్ఞానియగువానికి ఇక్కడనే ప్రదీపనిర్వాణమువలె ముక్తియును చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు గ్రహాతిగ్రహమను పేరుగల మృత్యురూపమైనబన్ధనముయొక్క ప్రయోజనమును నిర్ధారణ చేయుటకు ఈ ప్రశ్న ము ఆరంభింపఁబడినది. ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! యని పిలిచి అజ్ఞానియై మృతి పొంది పురుషునియొక్క వాక్కు అగ్నిని ప్రాణము వాయువును నేత్రము సూర్యుని మనస్సు చంద్రుని శ్రోత్రము దిక్కులను శరీరము భూమిని ఆత్మ ఆకాశమును లోమములు ఓషధులను కేశములు వనస్పతులను పొందుచున్నది. రక్తమును శుక్లమునునీళ్లయందుంచఁబడుచున్నది. ఇట్లు దేహేంద్రియాదులన్నియు పోయి నిరాశ్రయుఁడైనప్పుడువిదేహియును అస్వతంత్రుఁడును అజ్ఞానియునగుకర్తయైన ఈపురుషుఁడు దేనినిఆశ్రయించి మరల ఈదేహేంద్రియాదిసమమును పొందుచున్నాఁడు, అది ఏదియని ఆర్తభాగుఁడుప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ ఆర్తభాగుఁడా! నీ హస్తమును తెమ్ము అనిహస్తమునుచాచి ఆర్తభాగుని హస్తమును పట్టుకొని పలికెను. నీవు ఆడిగినదానిని మనమిద్దరమును నిరూపింతము. ఇక్కడవాదులచేత, స్వభావ, యదృచ్ఛా, కాల, కర్మ, దైవ, విజ్ఞానమాత్ర శూన్యములుకల్పింపఁబడినవి. కనుక ఇది విరోధస్థానమగుటవలన ఈ జనసముదాయమునందు ఆ వస్తువును నిర్ణయించుటకు మనకు శక్యముకాదు. కనుక దానిని విచారించుటకు ఏకాంతప్రదేశమునుగూర్చి వెళ్లుదము అని పలికెను. ఇట్లుపలికి ఆయాజ్ఞవల్క్య, ఆర్తభాగులిద్దరును ఆ జనసముదాయ ప్రదేశమునుండిలేచి రహస్యస్థానమును పొంది ముందుగా లౌకికవాదులయొక్క పక్షములలో ఒక్కొకదానిని పరిగ్రహించివిచారించిసమస్తములైన పూర్వపక్షములనుపోఁగొట్టి మరలమరలదేహేంద్రియాదులను గ్రహించుటకు కర్మమే హేతువు. విదేహియైమృతిపొందినకర్తయగు ఈపురుషునకుకర్మేఆశ్రయమైనది యని నిర్ణయించి పలికి కాలకర్మదైవములను ఈమూడుకారణములలో కర్మమే మిక్కిలి ప్రధానమైనదని స్తుతించిరి. ఇట్లు వారు మాటిమాటికి దేహేంద్రియసముదాయమును స్వీకరించుట, కర్మప్రయుక్తమైనదిగా నిర్ధారణచేసిరి. ఆ కారణమువలన పుణ్యాత్ముఁడు శాస్త్రవిహితమైన పుణ్యకర్మతో పుణ్యకర్మ ఆశ్రయముగా కలవాఁడై బ్రాహ్మణాది జన్మమును పాపాత్ముఁడు శాస్త్రవిపరీతమైన పాపకర్మతో పాపకర్మ ఆశ్రయముగా కలవాఁడై శ్వ, సూకరాది జన్మమునుపొందుచున్నాఁడు అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను. ఇట్లు చెప్పుటవలన జరత్కారునిగోత్రమునందుపుట్టిన ఆర్తభాగుఁడునిరుత్తరుఁడై వేఱుప్రశ్నముచేయక యూరకుండెను.

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు పఞ్చమాధ్యాయము- ద్వితీయబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకము, పఞ్చమాధ్యాయము.

తృతీయ బ్రాహ్మణప్రారంభము.

ఉ॥ అథ హైనంభుజ్యుర్లాహ్యాయనిః పప్రచ్ఛయాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ। మద్రేషు చరకాః పర్యవ్రజామ తే పతఞ్చలస్య కాప్యస్య గృహానైమ తస్యాసీద్దుహితా గన్ధర్వగృహీతా తమపృచ్ఛామ కోఽసీతి సోఽబ్రవీత్సుధన్వాఙ్గిరస ఇతి తం యదా లోకానామన్తానపృచ్ఛామాథైనమబ్రూమ క్వ పారిక్షితా అభవన్నితి క్వ పారిక్షితా అభవన్స త్వాపృచ్ఛామి యాజ్ఞవల్క్య క్వ పారిక్షితా అభవన్నితి.

ప॥ అథ - హ - ఏనం - భుజ్యుః - లాహ్యాయనిః - పప్రచ్ఛ - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హ - ఉవాచ - మద్రేషు - చరకాః - పర్యవ్రజామ - తే - పతఞ్చలస్య - కాప్యస్య - గృహాన్ - ఐమ - తస్య - ఆసీత్ - దుహితా - గన్ధర్వగృహీతా - తం - అపృచ్ఛామ - కః - అసి - ఇతి - సః - అబ్రవీత్ - సుధన్వా - అఙ్గిరసః - ఇతి - తం - యదా - లోకానాం - అన్తాన్ - అపృచ్ఛామ - అథ - ఏనం - అబ్రూమ - క్వ - పారిక్షితాః - అభవన్ - ఇతి - క్వ - పారిక్షితాః - అభవన్ - సః - త్వా - పృచ్ఛామి - యాజ్ఞవల్క్య - క్వ - పారిక్షితాః - అభవన్ - ఇతి.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (జారత్కారుఁడు ప్రశ్నముచేసి ఊరకున్నతరువాత), లాహ్యాయనిః=లహ్యునియొక్క పుత్రుఁడగు, భుజ్యుః=భుజ్యువుఅను పేరుగలవాఁడు, పప్రచ్ఛ=అడిగెను. యాజ్ఞవల్క్యేతి=ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! యని, హోవాచ=పలికెను. చరకాః=వ్రతాచరణముచేయుచున్న, (అధ్యయనముకొఱకు వ్రతమును ఆచరించుచున్న, వయం=మేము), మద్రేషు=మద్రదేశములయందు, పర్యవ్రజామ=తిరిగితిమి. తే=ఆ తిరుగుచున్న, (వయం=మేము), కాప్యస్య=కపిగోత్రమునందు పుట్టిన, పతఞ్చలస్య=పతంజలుఁడనువానియొక్క, గృహాన్=గృహమునుగూర్చి, ఐమ=పోతిమి. తస్య=ఆపతఞ్చలుఁడనువానికి, గన్ధర్వగృహీతా=గన్ధర్వగ్రహముచేత గ్రహింపఁబడిన, (అమానుషమగు గంధర్వగ్రహావిష్టమైన), దుహితా=కొమార్తె, ఆసీత్=ఉండెను. తం=ఆగంధర్వుని, (త్వం=నీవు), కోఽసీతి=ఎవఁడవుఅగుచున్నావని, (వయం=మేము), అపృచ్ఛామ=అడిగితిమి. సః=ఆగంధర్వుఁడు, (అహం=నేను), ఆఙ్గిరసః=అంగిరసగోత్రమునందుపుట్టిన, సుధన్వా=సుధన్వుఁడను పేరుగలవాఁడను, ఇతి=అని, అబ్రవీత్=పలికెను. తం=ఆగంధర్వుని, (వయం=మేము), యదా=ఎప్పుడు, లోకానాం = లోకములయొక్క, అన్తాన్=అవసానములను, అపృచ్ఛామ=అడిగితిమో, అథ=అనంతరము, (వయం=మేము), పారిక్షితాః=పరిక్షిత్తను వానియొక్క పుత్రులు, క్వ=ఎక్కడ, (ఏలోకమునందు), అభవన్నితి=ఉండిరని, ఏనం=ఈగంధర్వునిఁగూర్చి, అబ్రూమ=పలికితిమి. సః=ఆగంధర్వుఁడు, పారిక్షితాః=పరిక్షిత్పుత్రులు, క్వ=ఎక్కడ,అభవన్=ఉండిరో,(సర్వం=సమస్తమును, అస్మభ్యం=మాకొఱకు, అబ్రవీత్=పలికెను). సః=ఆ, (అహం=నేను), త్వా=నిన్ను, పారిక్షితాః=పరిక్షిత్పుత్రులు, క్వ=ఎక్కడ, అభవన్నితి=ఉండిరని, పృచ్ఛామి=అడుగుచున్నాను. హే యాజ్ఞవల్క్య=ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! (త్వం=నీవు), కథయ=చెప్పుము). ఇతి=అని,(భుజ్యువు అనువాఁడు ప్రశ్నముచేసెను).

తా॥ ఇష్టమునకర్మఫలములకు సంసారత్వము చూపించుటకు ఈ బ్రాహ్మణమారంభింపఁబడినది. బుళభాగుని పుత్రుఁడగు జారత్కారవుఁడు ఊరకయున్న తరువాత లహ్యుని పుత్రుఁడగు భుజ్యువనువాఁడు సమష్టివ్యష్టి రూపమైన ఆత్మదర్శనమునకు (సమష్టి అనఁగా ఏకము, వ్యష్టి అనఁగా అనేకము), అలౌకికత్వమును చూపించుటకు తనప్రవర్తనరూపమైన ఈ కథను చేయుచు దీనిచేత ప్రతివాదిబుద్ధిని మోహపెట్టఁగలనని తలంచి అడుగుచున్నాఁడు. ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! యని పిలిచి పలికెను. మేము మద్రదేశములయందు అధ్యయనముకొఱకు వ్రతాచరణమును చేయువారలమై తిరుగుచు కపిగోత్రమునందు పుట్టిన పతంజలుఁడనువాని గృహమునకు పోతిమి. అక్కడ అతని కొమార్తె అమానుషమగు గంధర్వ గ్రహావిష్టయైయుండెను. అప్పుడు మేమందఱమును ఆ స్త్రీయందు ఆవహించియున్న గంధర్వ గ్రహమును చుట్టుకొన్నవారమై నీవు ఎవరు? నీపేరేమి? యని అడిగితిమి. ఆ గంధర్వుఁడు నేను అంగిరసగోత్రోత్పన్నుఁడనైన సుధన్వుఁడనువాఁడనని పలికెను. అప్పుడు మేమందఱము లోకములయొక్క పరిమాణములను తెలిసికొనుటకు ఈ గంధర్వుని పరిక్షిత్పుత్రులు ఏలోకమందుండిరని అడిగితిమి. ఆ గంధర్వుఁడు మాకొఱకు పరిక్షిత్పుత్రులు ఎక్కడవున్నది సమస్తమును చెప్పెను. ఈప్రకారము నాచేత గంధర్వులవలన జ్ఞానము పొందఁబడినది. ఇట్లు గంధర్వునివలన జ్ఞానమును పొందినవాఁడును విద్యాసంపత్తిగలవాఁడునునగు నేను ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నిన్ను పరిక్షిత్పుత్రులు ఎక్కడఉన్నారని అడుగుచున్నాను. నీవు దానిని తెలిసికొనియుంటివా చెప్పుము అని భుజ్యువనువాఁడు ప్రశ్నము చేసెను.

ఉ॥ సహోవాచోవాచవైసో గచ్ఛన్వై తే తద్యత్రాశ్వమేధయాజినో గచ్ఛన్తీతి క్వన్వశ్వమేధయాజినోగచ్ఛన్తీతి ద్వాత్రిగ్ంశతంవై దేవరథాహ్న్యయం లోకస్తగ్ంసమన్తం పృథివీద్విస్తావత్పర్యేతితాగ్ంసమన్తంపృథివీం ద్విస్తావత్సముద్రఃపర్యేతి తద్యావతీ క్షురస్య ధారాయావద్వామక్షికాయాః పత్రంతావనన్తరేణాకాశస్తానిన్ద్రః సుపర్ణోభూత్వావాయవే ప్రాయచ్ఛత్తాన్వాయురాత్మనిధిత్వా తత్రాగమయద్యత్రాశ్వమేధయాజినో భవన్నిత్యేవమివవై సవాయుమేవ ప్రశశగ్ంస తస్మాద్వాయురేవవ్యష్టిరాయుస్సమష్టిరపపునర్మృత్యుంజయతి యఏవంవేదతతోహ భుజ్యుర్లాహ్యాయనిరుపరరామ. ॥౨॥

ఇతి పఞ్చమాధ్యాయే - తృతీయం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - ఉవాచ - వై - సః - అగచ్ఛన్ - వై - తే - తత్ - యత్ర - అశ్వమేధయాజినః - గచ్ఛన్తి - ఇతి - క్వ - ను - అశ్వమేధయాజినః - గచ్ఛన్తి - ఇతి - ద్వాత్రింశతం - వై - దేవరథాహ్న్యని - అయం - లోకః - తం - సమన్తం - పృథివీ - ద్విః - తావత్ - సముద్రః - పర్యేతి - తత్ - యావతీ - క్షురస్య - ధారా - యావత్ - వా - మక్షికాయాః - పత్రం - తావాన్ - అన్తరేణ - ఆకాశః - తాన్ - ఇన్ద్రః - సుపర్ణః - భూత్వా - వాయవే - ప్రాయచ్ఛత్ - తాన్ - వాయుః - ఆత్మని - ధిత్వా - తత్ర - ఆగమయత్ - య

త్ర - అశ్వమేధయాజినః - అభవన్ - ఇతి - ఏవం - ఇవ - వై - సః - వాయుం - ఏవ - ప్రశశంస - తస్మాత్ - వాయుః - ఏవ - వ్యష్టిః - వాయుః - సమష్టిః - అప - పునః - మృత్యుం - జయతి - యః - ఏవం - వేద - తతః - హ - భుజ్యుః - లాహ్యాయనిః - ఉపరరామ.

ప్ర॥ సః = ఆ యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, హోవాచ = పలికెను. అశ్వమేధయాజినః = అశ్వమేధయాగము చేసినవారు, యత్ర = ఏలోకమునకు, గచ్ఛన్తి = పోవుచున్నారో, తత్ = ఆలోకమును, తే = ఆపరిక్షిత్పుత్రులు, అగచ్ఛన్నితి = పొందిరిఅని, సః = ఆగంధర్వుఁడు, (తుభ్యం = మీకొఱకు), ఉవాచవై = పలికెను. అశ్వమేధయాజినః = అశ్వమేధయాగము చేసినవారు, క్వను = దేనియందు, గచ్ఛన్తి = పోవుచున్నారు, ఇతి = అని, (భుజ్యువను వాఁడు మరలప్రశ్నము చేసెను). (ఆ అశ్వమేధయాగమును చేసినవారియొక్క గతిని చెప్పవలయునను ఇచ్ఛచేత భువనకోశముయొక్క పరిమాణమును చెప్పెను). అయం = ఈ, లోకః = లోకము, (ఎక్కడవిరాట్పురుషునిశరీరమో, యొక్కడ ప్రాణులయొక్క కర్మఫలముఅనుభవించుటయో, అటువంటిదియగు లోకము = అనఁగా లోకాలోకపర్వతముచేత చుట్టుకొనఁబడిన ఈలోకము), ద్వాత్రింశతంవై = ముప్పదిరెండైన, దేవరథాహ్న్యని = దేవరథ = సూర్యరథముయొక్క, అహ్న్యని = అహ్న్యములైనది. (సూర్యరథము ఒకరోజులో ఎంతదేశము తిరుగునో ఆదేశపరిమితి దేవరథాహ్న్యమని చెప్పఁబడును. అటువంటి ముప్పదిరెండు దేవరథాహ్న్యముల ప్రమాణముకలది ఈ లోకము). తం = ఆలోకమును, సమన్తం = అంతటను, (లోకాలోకమును వ్యాపించియున్న ఈ లోకమునంతయు) పృథివీ = భూమి, ద్విస్తావత్ = రెండింతలపరిమితితో, పర్యేతి = చుట్టుకొనియున్నది. తాం = ఆ, పృథివీం = భూమిని, సమన్తం = అంతటను, సముద్రః = సముద్రుఁడు, ద్విస్తావత్ = రెండింతలపరిమితితో, పర్యేతి = చుట్టుకొనియున్నది. (అశ్వమేధయాగమును చేసినవారు ఏమార్గముచేతను బయటపోయి వ్యాపించుచున్నారో. అటువంటి అండకపాలములయొక్క రంధ్రపరిమాణము చెప్పఁబడుచున్నది). క్షురస్య = మంగలకత్తియొక్క, ధారా = వాడియొక్కకొన, యావతీ = ఎంతపరిమాణముకలదియో, మక్షికాయాః = ఈగయొక్క, పత్రం = ఱెక్క, యావద్వా = ఎంతపరిమితిగలదియో, తావాన్ = అటువంటిది, (అట్టిసూక్ష్మపరిమాణముకలది). తత్ = ఆ అండకపాలములయొక్క, అన్తరేణ = మధ్యమందలి, ఆకాశః = ఆకాశము. (రంధ్రము), ఇన్ద్రః = పరమేశ్వరుఁడు, సుపర్ణోభూత్వా = పక్షియై, (ఱెక్కలుతోఁకగల పక్షిరూపమై), తాన్ = ఆపరిక్షిత్పుత్రులను, వాయవే = వాయువుకొఱకు, ప్రాయచ్ఛత్ = ఇచ్చెను. వాయుః = వాయువు, తాన్ = ఆపరిక్షిత్పుత్రులను, ఆత్మని = తనయందు, ధిత్వా = ఉంచుకొని, (తనస్వరూపమైనవారలనుగాచేసికొని), తత్ర = అక్కడికి, (బ్రహ్మాండమునకు వెలుపలనుండెడి దేశమునకు), అగమయత్ = పొందించెను. యత్ర = ఏప్రదేశమునందు, అశ్వమేధయాజినః = అశ్వమేధయాగమునుచేసిన పరిక్షిత్పుత్రులు, అభవన్నితి = ఉండిరని, (ఆగంధర్వుఁడుచెప్పినదిఇదే). ఏవమివవై = ఈప్రకారముగానే, సః = ఆగంధర్వుఁడు, వాయుమేవ = వాయువునే, ప్రశశంస = స్తుతించెను. తస్మాత్ = అందువలన, వాయురేవ = వాయువే, వ్యష్టిః = వ్యష్టిరూపమైనది, (అధ్యాత్మఅధిభూత అధిదైవభాగముతో నానావిధమైనది). వాయుః = వాయువు, సమష్టిః = సమష్టిరూపమైనది. (కేవలసూత్రాత్మస్వరూపముతో ఒక్కటియైనది). ఏవం = ఈప్రకారము, యః = ఎవఁడు, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః = వాఁడు), పునర్మృత్యుం = మరలమరణమును, అపజయతి = జయించుచున్నాఁడు. (ఒకసారిమరణమునుపొంది

మరలమరణమునుపొందఁడు. అనఁగా మరలజన్మములేనివాఁడగుచున్నాఁడు). తతోహ=అందువలననే, (ఇట్లుయాజ్ఞవల్క్యుఁడు తనప్రశ్నములను నిర్ణయించి చెప్పుటవలన), లాహ్యాయనిః=లహ్యునిపుత్రుఁడగు, భుజ్యుః=భుజ్యుననువాఁడు, ఉపరరామ=ఊరకయుండెను.

. తా॥ ఈ పూర్వప్రకారము ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ భుజ్యుఁడా! అపరిక్షిత్పుత్రులు, అశ్వమేధయాగము చేసినవారలెక్కడికి పోవుచున్నారో అక్కడికి పోయిరని ఆ గంధర్వుఁడు మీకు చెప్పెనని పలికెను. ఇట్లు యాజ్ఞవల్క్యుఁడుత్తరమును చెప్పఁగానే భుజ్యుఁడనువాఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! అశ్వమేధయాగమును చేసినవారు పోవునట్టి ప్రదేశమేదియని మరలప్రశ్నముచేసెను. ఇట్లడుగఁగా ఆ యశ్వమేధయాగమును చేసినవారిగతిని చెప్పుటకు లోకపరిమాణమును చెప్పుచున్నాఁడు. ప్రాణులయొక్క కర్మఫలములననుభవించుటకు స్థానమైనదియును విరాట్పురుష సంబంధమైన దేహమైనదియును లోకాలోకపర్వతముచేత చుట్టుకోఁబడినదియునగు ఈలోకము, సూర్యరథము ఒకపగటిలో ఎంతదేశము తిరుగునో ఆదేశపరిమితి, దేవరథాహ్న్యమనఁబడును. అట్టి ప్రమాణములు ముప్పదిరెండింతలుగలది. ఇంతపరిమితిగల ఆ యీలోకమునంతటను రెండింతలపరిమితిగల భూమి చుట్టుకొనియున్నది. ఇంతపరిమితిగల ఆ భూమిని రెండింతలపరిమితిగల సముద్రము చుట్టుకొనియున్నది. ఇటువంటి బ్రహ్మాండకటాహమును భేదించుకొని అశ్వమేధయాగమును చేసినవారు బ్రహ్మాండముయొక్క వెలుపలికి పోవుచున్నారు. ఆమార్గము ఏదియనఁగా అండకపాలములయొక్క రంధ్రము. ఇది మిక్కిలి సూక్ష్మమైన మంగలకత్తియొక్క వాడికొనవలెను ఈగయొక్క రెక్కవలెను అండకపాలములయొక్క మధ్యమందున్నది. పరమేశ్వరుఁడు అశ్వమేధయాగము చేసిన ఆ పరిక్షిత్పుత్రులను తాను పక్షిరూపుఁడై మోసికొనిపోయి బాహ్యాంతరములయందు సమష్టివ్యష్టిస్వరూపములతో అంతటను వ్యాపించియున్న వాయువుకొఱకు ఇచ్చెను. ఆ వాయువు ఆ పరిక్షిత్పుత్రులను తన స్వరూపులనుగాచేసికొని ఆ అండకపాలములయొక్క మధ్యమందున్న యతిసూక్ష్మమగు ఆమార్గముద్వారా బ్రహ్మాండముయొక్క వెలుపలికి తీసికొనిపోయెను. దీనినే ఆగంధర్వుఁడు మీకుచెప్పి ఈప్రకారముగానే పరిక్షిత్పుత్రులయొక్క గతినిగూర్చి వాయువును స్తుతించెను. ఇట్లు వాయువు ఆధ్యాత్మిక ఆధిభౌతిక ఆధిదైవికస్వరూపములతో అనేకవిధములుగాను కేవలసూత్రాత్మ స్వరూపముతో ఒక విధముగాను ఉండుటవలన సమష్టివ్యష్టిరూపుఁడాయెను. ఇట్లు వాయువును సమష్టిగాను వ్యష్టిగాను తెలిసికొనినవాఁడు మరల జన్మమెత్తఁడు. అని ఇట్లుయాజ్ఞవల్క్యుఁడు తాను చేసిన ప్రశ్నములను నిర్ణయించి చెప్పుటవలన లహ్యునిపుత్రుఁడగు భుజ్యుననువాఁడు వేరుప్రశ్నముచేయనివాఁడై ఊరకుండెను.

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు పఞ్చమాధ్యాయము- తృతీయబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకము - పఞ్చమాధ్యాయము

చతుర్థబ్రాహ్మణ ప్రారంభము.

ఉ॥ అథహైనముషస్తశ్చాక్రాయణః పప్రచ్ఛయాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచయత్సా
క్షాదపరోక్షాద్బ్రహ్మయ ఆత్మాసర్వాన్తరస్తంమేవ్యాచక్ష్వేత్యేషత ఆత్మా
సర్వాన్తరః కతమో యాజ్ఞవల్క్యసర్వాన్తరోయః ప్రాణేనప్రాణితిసత

ఆత్మా సర్వాన్తరో యోపానేనాపానితి సత ఆత్మా సర్వాన్తరో యో వ్యానేన వ్యానితి సతఆత్మా సర్వాన్తరో య ఉదానేనోదానితి సతఆత్మా సర్వాన్తర ఏషతఆత్మా సర్వాన్తరః. ॥౧॥

ప॥ అథ - హ - ఏనం - ఉషస్తః - చాక్రాయణః - పప్రచ్ఛ - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - యత్ - సాక్షాత్ - అపరోక్షాత్ - బ్రహ్మ - యః - ఆత్మా - సర్వాన్తరః - తం - మే - వ్యాచక్ష్వ - ఇతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - సర్వాన్తరః - కతమః - యాజ్ఞవల్క్య - సర్వాన్తరః - యః - ప్రాణేన - ప్రాణితి - సః - తే - ఆత్మా - సర్వాన్తరః - యః - అపానేన - అపానితి - సః - తే - ఆత్మా - సర్వాన్తరః - యః - వ్యానేన - వ్యానితి - సః - తే - ఆత్మా - సర్వాన్తరః - యః - ఉదానేన - ఉదానితి - సః - తే - ఆత్మా - సర్వాన్తరః - ఏషః - తే - ఆత్మా - సర్వాన్తరః.

ప్ర॥ అథహ=అనన్తరము, చాక్రాయణః=చక్రునియొక్క పుత్రుఁడగు, ఉషస్తః=ఉషస్తుఁడనువాఁడు, ఏనం=ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని, పప్రచ్ఛ=అడిగెను. యాజ్ఞవల్క్యేతి=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! యని, హోవాచ=పలికెను. సాక్షాత్=సమీపమైనదియును, (ద్రష్టయగువానికి సమీపమైనదియును), అపరోక్షాత్=ప్రత్యక్షమైనదియునగు, (గౌణము కానిదియును), బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము, యత్=ఏదియో, సర్వాన్తరః=సమస్తమునకు అంతరమునందుండునదియగు, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, యః=ఏదియో, తం=అటువంటి యాత్మస్వరూపమును, మే=నాకొఱకు, వ్యాచక్ష్వేతి=స్పష్టముగా చెప్పుమాయని, (కొమ్ములనుబట్టుకొని గోవును చూపించినట్టు వాఁడేవీఁడని విస్పష్టముగా చూపించుమాయని ఉషస్తుఁడు ప్రశ్నముచేసెను). తే=నీయొక్క, (దేహేంద్రియసంఘాతమగు నీయొక్క), ఏషః=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మ, సర్వాన్తరః=సమస్తమునకు లోపలనుండునది. (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పను). హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! సర్వాన్తరః=సమస్తమునకు లోపలనున్న, (మే=నాయొక్క, ఆత్మా=ఆత్మ), కతమః=ఏది. (అని ఉషస్తుఁడు మరల అడిగెను). యః=ఏది, ప్రాణేన=ప్రాణవాయువుచేతను, ప్రాణితి=ప్రాణవ్యాపారమును చేయుచున్నదో, సః=అది, తే=దేహేంద్రియ సంఘాతమగునీయొక్క, సర్వాన్తరః=సమస్తమునకు లోపలనుండెడి, ఆత్మా=విజ్ఞానమయమగు ఆత్మస్వరూపము. యః=ఏది, అపానేన=అపానవాయువుచేతను, అపానితి=అపానవ్యాపారమును చేయుచున్నదో, సః=అది, తే=దేహేంద్రియసంఘాతమగునీయొక్క, సర్వాన్తరః=సమస్తమునకు లోపలనుండెడి, ఆత్మా=విజ్ఞానమయమగు ఆత్మస్వరూపము. యః=ఏది, వ్యానేన=వ్యానవాయువుచేతను, వ్యానితి=వ్యానవ్యాపారమునుచేయుచున్నదో, సః=అది, తే = దేహేంద్రియసముదాయమగు నీయొక్క, సర్వాన్తరః=సమస్తమునకు లోపలనుండెడి, ఆత్మా=విజ్ఞానమయమగు ఆత్మస్వరూపము. యః=ఏది, ఉదానేన=ఉదానవాయువుచేతను, ఉదానితి=ఉదానవ్యాపారమును చేయుచున్నదో, సః=అది, తే=దేహేంద్రియసముదాయమగు నీయొక్క, సర్వాన్తరః = సమస్తమునకు లోపలనుండెడి, ఆత్మా=విజ్ఞానమయమగు ఆత్మస్వరూపము. ఏషః=ఇది, సర్వాన్తరః=సమస్తమునకు లోపలనుండెడి, తే=దేహేంద్రియసంఘాతమగునీయొక్క, ఆత్మా=విజ్ఞానమయమగుఆత్మ.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము చెప్పిన గ్రహాతిగ్రహలక్షణమగు మృత్యువుచే మ్రింగఁబడి సంసారమును పొందినవాఁడు, ఉన్నాఁడా? లేఁడా? ఉన్నయెడల ఏమిచిహ్నముగలవాఁడు అని ఈ

ప్రకారముగా ఆత్మస్వరూపమును వివేకముతోఁ దెలిసికొనుటకు ఉషస్తప్రశ్నము ఆరంభింపఁబడుచున్నది. లాహ్యాయనుఁడగు భుజ్యువు ప్రశ్నమును చాలించిన తరువాత చాక్రాయణుఁడగు ఉషస్తుఁడు ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని అడిగెను. ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! యనిపిలిచి మిక్కిలిసమీపమైనదియును ప్రత్యక్షమైనదియునగు పరబ్రహ్మమును, సమస్తమునకు లోపలనుండెడి ప్రత్యగాత్మయును ఇట్లుపరబ్రహ్మప్రత్యగాత్మశబ్దములతో ప్రసిద్ధమగు పరమాత్మ స్వరూపమేదియోదానిని గోవుయొక్క కొమ్మునుపట్టుకొని గోవునుచూపించినట్లు ఆపరబ్రహ్మమే ఈ ప్రత్యగాత్మస్వరూపమని విస్పష్టముగా చెప్పుమాయని ప్రశ్నముచేసెను. ఇట్లుప్రశ్నముచేయఁబడి యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ ఉషస్తుఁడా! నీయొక్క ఆత్మ, సమీపమును ప్రత్యక్షమును బ్రహ్మమును సర్వాన్తరమును ప్రత్యగాత్మయునుఅను ఇట్టివిశేషణములతోఁగూడుకొన్న ఇదియేఅనిపలికెను. ఇది అనఁగా ఏఆత్మచేతను నీదేహేంద్రియ సంఘాతము ఆత్మకలదియగుచున్నదో అదియే నీదేహేంద్రియ సంఘాతమునకు ఆత్మయనిపలికెను. ఇట్లుయాజ్ఞవల్క్యునిచే పలుకఁబడిన ఆ ఉషస్తుఁడు,ఆత్మస్వరూపము ఈ దేహమా; లేక దేహములోపలనుండెడి యింద్రియసంఘాతమగు లింగాత్మా; లేకమూడవదియగు యింకొకటియా; యనిసందేహముకలవాఁడై ఈ మూటిలో సర్వాన్తరమగునాయొక్క ఆత్మ గానీచేత చెప్పఁబడినది యెదియనిపలికెను. ఇట్లుఉషస్తునిచేత పలుకఁబడినఆయాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఓ ఉషస్తుఁడా! దేనిచేత నీముఖమునాసికాసంచారముగల ప్రాణవాయువు ప్రాణవ్యాపారమును పొందింపఁబడుచున్నదో అదియే నీదేహేంద్రియాదిసంఘాతమునకు విజ్ఞానమయమగు ఆత్మస్వరూపము. ఈప్రకారమే దేనిచేతను నీయొక్క అపానవ్యానోదానములును వానివానివ్యాపారములను పొందింపఁబడుచున్నవో అదియే నీదేహేంద్రియసంఘాతమునకు విజ్ఞానమయమగు ఆత్మస్వరూపము. దేహేంద్రియాదివిలక్షణమైన అట్టి విజ్ఞానమయాత్మచే దేహేంద్రియ సంఘాతము, అధిష్ఠింపఁబడినదై దారుయంత్రమువలెనే (ప్రాణములుగల మనుష్యాదులతోఁగూడుకొని నిర్జీవములగు రథములుచలనాదివ్యాపారమునుపొందినట్లు), ప్రాణనాదివ్యాపారమునుపొందుచున్నది. కనుక ఈదేహేంద్రియాది సముదాయమునకంటె వేరగు విజ్ఞానమయమగుఆత్మయున్నది. ఇదియే సర్వాన్తరమగు నీయొక్కఆత్మయని యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను.

ఉ॥ సహోవాచోషస్తశ్చాక్రాయణో యథావిబ్రూయాదసౌ గౌరసావశ్వఇత్యే
వమేవైతద్వ్యపదిష్టంభవతియదేవసాక్షాదపరోక్షాద్బ్రహ్మయ ఆత్మాస
ర్వాన్తరస్తంమేవ్యాచక్ష్వేత్యేషత ఆత్మాసర్వాన్తరఃకతమో యాజ్ఞవ
ల్క్యసర్వాన్తరః । నదృష్టేర్ద్రష్టారంపశ్యేర్నశ్రుతేః శ్రోతారగ్ శృణు
యానమతేర్మన్తారంమన్వీథాన విజ్ఞాతేర్విజ్ఞాతారంవిజానీయాః । ఏషతఆ
త్మాసర్వాన్తరోతోన్యదార్తంతతోహోషస్తశ్చాక్రాయణ ఉపరరామ॥౨॥

ఇతి పఞ్చమాధ్యాయే చతుర్థంబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ సః - హోవాచ - ఉషస్తః - చాక్రాయణః - యథా - విబ్రూయాత్ - అసౌ - గౌః - అసౌ - అశ్వః - ఇతి - ఏవం - ఏవ - ఏతత్ - వ్యపదిష్టం - భవతి - యత్ - ఏవ - సాక్షాత్ - అపరోక్షాత్ - బ్రహ్మ - యః - ఆత్మా - సర్వాన్తరః - తం - మే - వ్యాచక్ష్వ -

ఇతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - సర్వాన్తరః - కతమః - యాజ్ఞవల్క్య - సర్వాన్తరః - న - దృష్టేః - ద్రష్టారం - పశ్యేః - న - శ్రుతేః - శ్రోతారం - శృణుయాః - న - మతేః - మన్తారం - మన్వీథాః - న - విజ్ఞాతేః - విజ్ఞాతారం - విజానీయాః - ఏషః - తే - ఆత్మా - సర్వాన్తరః - అతః - అన్యత్ - ఆర్తం - తతః - హ - ఉషస్తః - చాక్రాయణః - ఉపరరామ.

ప్ర॥ చాక్రాయణః=చాక్రాయణుఁడగు, సః=ఆ, ఉషస్తః=ఉషస్తుఁడు, హోవాచ=పలికెను. అసౌ=ఇది, గౌః=గోవు, అసౌ=ఇది, అశ్వః=గుఱ్ఱము, ఇతి=అని, (ప్రత్యక్షముగా చూపించెదనని ముందుప్రతిజ్ఞచేసి, అనంతరము గోవుచలించునది, గుఱ్ఱముపరిగెత్తునదియని), యథా=ఏప్రకారము, విబ్రూయాత్=విరుద్ధముగాపలుకునో, ఏవమేవ=ఈప్రకారముగానే, ఏతత్=ఈ ఆత్మస్వరూపము, (త్వయా=నీచేతను), వ్యపదిష్టం=మిమచేతనిర్దేశింపఁబడినది, భవతి=అగుచున్నది. (అట్టిమిషనువదిలిపెట్టి), సాక్షాత్=మిక్కిలిసమీపమైనదియును, అపరోక్షాత్=ప్రత్యక్షమైనదియునగు, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము, యత్=ఏదియో, సర్వాన్తరః=సమస్తమునకు లోపలనుండునట్టి, ఆత్మా=ప్రత్యగాత్మ, యః=ఏదియో, తం=అట్టిఆత్మస్వరూపమును, మే=నాకొఱకు, వ్యాచక్ష్వ=విస్పష్టముగా చెప్పుమా, ఇతి=అని, (ఉషస్తుఁడుప్రశ్నముచేసెను). తే=నీయొక్క, ఏషః=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మ, సర్వాన్తరః=సమస్తమునకు లోపలనుండునది. (అనియాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! (మే=నాయొక్క), సర్వాన్తరః=సమస్తమునకు లోపలనున్న, (ఆత్మా=ఆత్మ), కతమః=ఏది. (అని ఉషస్తుఁడు మరలఅడిగెను), దృష్టేః=చూపుయొక్క, ద్రష్టారం=చూచెడువానిని, (చూపునకుకర్తయైనవానిని అంతటను ఇట్లుచూచుకొనవలయును), నపశ్యేః=చూడలేవు. శ్రుతేః=శ్రవణముయొక్క, శ్రోతారం=వినెడివానిని, నశృణుయాః=వినలేవు. మతేః=మనోవృత్తియొక్క, మన్తారం=మననముచేసెడివానిని, నమన్వీథాః=తలంపలేవు. విజ్ఞాతేః=బుద్ధివృత్తియొక్క, విజ్ఞాతారం=తెలిసికొనెడివానిని, నవిజానీయాః=తెలిసికొనలేవు. తే=నీయొక్క, సర్వాన్తరః=సమస్తమునకు లోపలనుండునట్టి, ఆత్మా=విజ్ఞానమయమగు ఆత్మ, ఏషః=ఇది, అతః=ఈ ఆత్మకంటె, అన్యత్=ఇతరమైనది, ఆర్తం=నశించునట్టిదేహేంద్రియసంఘాతము. (కార్యమగుదేహము, కరణాత్మకమగు లిఙ్గము), తతోహ=అందువలన, (అట్లుప్రశ్నములను నిర్ణయించి చెప్పుటవలన), చాక్రాయణః=చాక్రాయణుఁడగు, ఉషస్తః=ఉషస్తుఁడు, ఉపరరామ=ఊరకుండెను.

తా॥ ఉషస్తుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! లోకమునందొకానొక జనుఁడు ముందు ఇదిగోవు ఇదిగుఱ్ఱము అని ప్రత్యక్షముగా చూపించుచున్నానని ప్రతిజ్ఞచేసి మరలగోవు చలించునది. గుఱ్ఱము పరిగెత్తునది యని ఎట్లువిరుద్ధముగా పలుకునో అదేప్రకారము నీవు బ్రహ్మప్రత్యగాత్మశబ్దములచే ప్రసిద్ధమగు ఈ ఆత్మను కొమ్ములనుపట్టుకొని గోవునుచూపించినట్లు అబ్రహ్మమే ఈ ప్రత్యగాత్మయని ప్రత్యక్షముగా చూపించుచున్నానని ప్రతిజ్ఞచేసిచేతనాధిష్ఠితమైన రథచలనాదిదృష్టాంతవ్యాజముతో చూపించితివి. అట్టివ్యాజమునువదలి నీవు ఇదివఱకు చెప్పినమిక్కిలి సమీపమైనదియును ప్రత్యక్షమైనదియునగు పరబ్రహ్మమును సర్వాన్తరమగు ప్రత్యగాత్మయునైయున్ననాయొక్క ఆత్మస్వరూపము ఏదియో దానిని ప్రత్యక్షముగా చూపించుమాయని ప్రశ్నము చేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పుచున్నాఁడు. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓఉషస్తుఁడా! ఇంతకుపూర్వము ప్రతిజ్ఞచేసి చెప్పిన ఆత్మను ఘటపటాదికమునువలెనే విషయముగాఁజేసికొనమనఁగా,-ఉ

స్తుఁడు, ఆ ఆత్మ ఘటాదికమువలెనే విషయము గాఁ జేసికొనుటకు అశక్యమగుటవలన విషయము
గాఁజేసికొనఁబడదనెను. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఎందువలన అశక్యమైనదియనఁగా ఉషస్తుఁడు
ఆత్మవస్తువుయొక్క స్వాభావ్యమువలన గోచరము చేసికొనుటకు శక్యముకాదు. యాజ్ఞవ
ల్క్యుఁడు, ఆ ఆత్మవస్తు స్వాభావ్యమేమనఁగా. ఉషస్తుఁడు, ఆ ఆత్మవస్తువునకు దృష్టి మొదలైన
వానియొక్క కర్తృత్వమే స్వాభావ్యమనెను. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, దృష్ట్యాదికర్తృత్వము ఆత్మ
వస్తుస్వాభావ్యము గనుక దృష్టికిఁ ద్రష్టయే ఆత్మయైయున్నది. అటువంటి దృష్టికికర్తయైన ద్రష్ట
యగు ఆత్మను నీవు చూడలేవు. ఈప్రకారముగానే శ్రవణమునకును కర్తయైన శ్రోతయగు ఆత్మను వి
నలేవు. మనోవృత్తికి కర్తయైన మన్తయగు ఆత్మను తలంపలేవు. బుద్ధివృత్తికి కర్తయైన విజ్ఞాతయగు
ఆత్మను తెలిసికొనలేవు. ఇట్లు చూచుటకును వినుటకును తలంచుటకును తెలిసికొనుటకును శక్యము
గానటువంటిదియును అవినాశియును కూటస్థమునగు ఇదియే, నీయొక్క సర్వాన్తరమగు ప్రత్యగా
త్మస్వరూపమైన ఆత్మ. ఇట్టి ఆత్మస్వరూపముకంటె వేఱైనది నశించునదియగు దేహమును ఇంద్రి
యాత్మకమగు లింగశరీరమును అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను. ఇట్లు ప్రశ్నములను నిర్ణయించి
చెప్పుటవలన చాక్రాయణుఁడగు ఉషస్తుఁడు వేఱొక ప్రశ్నము చేయక ఊరకుండెను.

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు పఞ్చమాధ్యాయము. చతుర్థబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకము - పఞ్చమాధ్యాయము.

పఞ్చమబ్రాహ్మణప్రారంభము.

శ్లో॥ అథ హైనం కహోళః కౌషీతకేయః పప్రచ్ఛ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యదేవ
సాక్షాదపరోక్షాద్బ్రహ్మ య ఆత్మా సర్వాన్తరస్తం మే వ్యాచక్ష్వేత్యేష త ఆ
త్మా సర్వాన్తరః । కతమో యాజ్ఞవల్క్య సర్వాన్తరో యోఽశనాయాపి
పాసే శోకం మోహం జరాం మృత్యుమత్యేతి ॥ ఏతం వై తమాత్మానం విదిత్వా
బ్రాహ్మణాః పుత్రైషణాయాశ్చ విత్తైషణాయాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ వ్యుత్థా
య । అథ భిక్షాచర్యం చరన్తి యా హ్యేవ పుత్రైషణా సా విత్తైషణా యా విత్తై
షణా సా లోకైషణోభే హ్యేతే ఏషణే ఏవ భవతః । తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాణ్డి
త్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేత్ బాల్యం చ పాణ్డిత్యం చ నిర్విద్యాథ మునిరమౌ
నం చ మౌనం చ నిర్విద్యాథ బ్రాహ్మణః స బ్రాహ్మణః కేన స్యాద్యేన స్యాత్తేనేదృ
శ ఏవాతోఽన్యదార్తం తతో హ కహోళః కౌషీతకేయ ఉపరరామ. ॥౧॥

ఇతి పఞ్చమాధ్యాయే - పఞ్చమం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ అథ - హ - ఏనం - కహోళః - కౌషీతకేయః - పప్రచ్ఛ - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి-
హోవాచ - యత్ - ఏవ - సాక్షాత్ - అపరోక్షాత్ - బ్రహ్మ - యః - ఆత్మా - సర్వాన్తరః-
కతమః - యాజ్ఞవల్క్య - సర్వాన్తరః - యః - అశనాయాపిపాసే - శోకం - మోహం - జ

రాం - మృత్యుం - అత్యేతి - ఏతం - వై - తం - ఆత్మానం - విదిత్వా - బ్రాహ్మణాః - పుత్రై ష.ణాయాః - చ - విత్తైషణాయాః - చ - లోకైషణాయాః - చ - వ్యుత్థాయ - అథ - భిక్షాచర్యం - చరన్తి - యా - హి - ఏవ - పుత్రైషణా - సా - విత్తైషణా - యా - విత్తైషణా - సా - లోకైషణా - ఉభే - హి - ఏతే - ఏషణే - ఏవ - భవతః - తస్మాత్ - బ్రాహ్మణః - పాణ్డిత్యం - నిర్విద్య - బాల్యేన - తిష్ఠాసేత్ - బాల్యం - చ - పాణ్డిత్యం - నిర్విద్య - అథ - మునిః - అమౌనం - చ - నిర్విద్య - అథ - బ్రాహ్మణః - సః - బ్రాహ్మణః - కేన - స్యాత్ - యేన - స్యాత్ - తేన - ఈదృశః - ఏవ - అతః - అన్యత్ - ఆర్తం - తతః - హ - కహోళః - కౌషీతకేయః - ఉపరరామ.

ప్ర॥ అథహ=అనంతరము, కౌషీతకేయః=కుషీతకునియొక్క పుత్రుఁడగు, కహోళః=కహోళుఁడనువాఁడు, ఏనం=ఈయాజ్ఞవల్క్యుని,పప్రచ్ఛ=అడిగెను. హేయాజ్ఞవల్క్యేతి=ఓ,యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! యనిపిలిచి, (త్వం=నీవు), సాక్షాత్=సమీపమైనదియును,అపరోక్షాత్=ప్రత్యక్షమైనదియునగు, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము, యత్=ఏదియో, సర్వాన్తరః=సమస్తమునకులోపలనుండెడి, ఆత్మా=ప్రత్యగాత్మ, యః=ఏదియో, తం=ఆ ఆత్మస్వరూపమును, మే=నాకొఱకు, వ్యాచక్ష్వేతి=విస్పష్టముగాఁజెప్పుమాయని, హోవాచ=పలికెను. తే=నీయొక్క, ఏష ఆత్మా=ఈఆత్మ, సర్వాన్తరః=సమస్తమునకులోపలనుండునది. (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడుపలికెను). హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా ! సర్వాన్తరః=సమస్తమునకు లోపలనుండెడి, (మే=నాయొక్క, ఆత్మా=ఆత్మ),కతమః=ఏది. (కహోళుఁడు ప్రశ్నముచేసెను). యః=ఏది,అశనాయాపిపాసే=భోజనేచ్ఛపానేచ్ఛలను, శోకం=దుఃఖమును, మోహం=మోహమును,జరాం=వృద్ధత్వమును, మృత్యుం=మరణమును,అత్యేతి=అతిక్రమించియున్నదో, తం=ఆప్రసిద్ధమగు, ఏతంవై=ఈ, ఆత్మానం=ఆత్మస్వరూపమును, విదిత్వా=తెలిసికొని,బ్రాహ్మణాః=బ్రాహ్మణులు, పుత్రైషణాయాశ్చ=పుత్రులకొఱకైన కోరికవల్లనుండి,(పుత్రునిచేత ఈలోకమును జయింపఁదగినది యని లోకజయసాధనమైన పుత్రునిగూర్చిన కోరిక=అనఁగా వివాహముచేసికొనుటవలన), విత్తైషణాయాచ్చ=(కర్మసాధనమగు గోవులుమొదలైన) ధనమువల్లనుండి, (ఈ గవాదిధనముచేతను కర్మచేసి పితృలోకమును జయింపవలెననెడి కోరికనుండి), లోకైషణాయాశ్చ=లోకముయొక్క కోరికవల్లనుండి, (దైవవిత్తమగుహిరణ్యగర్భవిద్యచేత దేవలోకమును జయింపవలెననెడి కోరికవల్లనుండి), వ్యుత్థాయ=మళ్లి, అనాత్మలోకప్రాప్తిసాధనములైనమూడగుభార్యా విత్త విద్యలసాధనములయందు ఆశనుచేయక సన్న్యసించి), అథ=అనంతరము, భిక్షాచర్యం=భిక్షకొఱకైనసంచారమును,చరన్తి=చేయుచున్నారు. (సమస్తకర్మలను కర్మసాధనములనువిడిచి పరమహంసరూపమైనసన్న్యాసమును పొంది భిక్షాచరణమునుచేయుచున్నారు). పుత్రైషణా=పుత్రులకొఱకైనకోరిక, యాహ్యేవ=ఏదియో, సా=అది, విత్తైషణా=గోవుమొదలైనధనముయొక్క కోరిక; విత్తైషణా=గవాదిధనముయొక్క కోరిక, యా=ఏదియో, సా=అది, లోకైషణా=లోకముయొక్క కోరిక; (గనుక కోరిక ఒకటె). ఏతే=ఈ,ఏషణే=కోరికలు,ఉభేహ్యేవ=రెండే, భవతః=అగుచున్నవి. (ఆఒకటియైనకోరికసాధ్యసాధనములయొక్క భేదముచేతను రెండగుచున్నవి). (ఏకారణమువలనబ్రాహ్మణులుఅసాధనఫలస్వభావమైన ఈఆత్మజ్ఞానమును తెలిసికొని దృష్టాదృష్టార్థమగుకర్మనుఆకర్మసాధనమునువిడిచిసన్న్యసించిభిక్షాచరణమునుచేయుచున్నారో),

తస్మాత్=ఆకారణమువలన, బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుఁడు, (బ్రహ్మవేత్త), పాణ్డిత్యం=పండితభావమును, (ఈఆత్మవిజ్ఞానమును), నిర్విద్య=నిశ్శేషముగాఁదెలిసికొని, (ఆచార్యునివలన ఆగమమువలన బాగుగాఁదెలిసికొని), బాల్యేన=బలభావముతో, (అసాధనస్వరూపమగు ఆత్మవిజ్ఞానమే బలము; బలమనఁగా బ్రహ్మవిద్యవలన సమస్తమైన విషయములయొక్క దృష్టిని తిరస్కరించుట. అట్టిబలముయొక్క భావమే బాల్యమనఁబడును). తిష్ఠాసేత్=ఉండుటకుకోరును. బాల్యంచ=ఆత్మవిజ్ఞానబలభావమును, పాణ్డితంచ=పణ్డితభావమును, నిర్విద్య = నిశ్శేషముగాఁదెలిసికొని, అథ = అనంతరము, మునిః=యోగి, (భవతి=అగుచున్నాఁడు). సమస్తమైన ఆనాత్మజ్ఞానముచు తిరస్కరించి కృతకృత్యుఁడగుచున్నాఁడు). అమానంచ=అమానమునున్ను, (ఆత్మజ్ఞానమునున్ను, అనాత్మజ్ఞానమును తిరస్కరించుటయున్ను,ఇవిరెండు పాణ్డిత్యబాల్యములు; ఈరెంటిని శేషములేకుఁడా చేయుటయే అమానమనఁబడును). మౌనంచ=మౌనమునున్ను, (అనాత్మజ్ఞానమును తిరస్కరించుటయొక్క అంతమునందైనఫలము మౌనమనఁబడును). నిర్విద్య=నిశ్శేషముగాఁదెలిసికొని, అథ=అనంతరము, బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుఁడు, (భవతి=అగుచున్నాఁడు). (సమస్తముబ్రహ్మస్వరూపమే యనెడి జ్ఞానము పుట్టుచున్నది). సఃబ్రాహ్మణః=అట్టిబ్రాహ్మణుఁడు, కేన=దేనిచేతను, స్యాత్=అగును? యేన=ఈపూర్వోక్తమైన ఏఆచరణచేతను, స్యాత్=అగునో, తేన=దానిచేతను, ఈదృశఏవ=ఈపూర్వోక్తమైన బ్రాహ్మణుఁడే, (భవతి=అగుచున్నాఁడు). అతః=దీనికంటె, (అశనాయాద్యతీతమును నిత్యతృప్తమును బ్రాహ్మణ్యావస్థానమునగు ఈ ఆత్మస్వరూపమునకంటె), అన్యత్=ఇతరమైనది. (అవిద్యావిషయమైన పూర్వముచెప్పిన పుత్రేషణాదిలక్షణమైన అన్యవస్తువు), ఆర్తం=నశించునది. తతోహ=అందువలన (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఇట్లుప్రశ్నమును నిర్ణయించిచెప్పుటవలన), కౌషీతకేయః=కుషీతకునిపుత్రుఁడగు, కహోళః=కహోళుఁడనువాఁడు, ఉపరరామ=ఊరకయుండెను.

తా॥ ఇప్పుడు బంధ మోక్షసాధనమైన సన్న్యాససహితమగు ఆత్మజ్ఞానము చెప్పఁదగినదని కహోళప్రశ్నమారంభింపఁబడుచున్నది. పూర్వమునందు ప్రశ్నముచేసిన ఉషస్తుఁడును ఈకహోళుఁడును వీరిద్దఱును చేరి చేసినప్రశ్నములలోనొకటిని ఉషస్తుఁడుచేయఁగా, పూర్వప్రశ్నమునందు గ్రహాతిగ్రహలక్షణమైన మృత్యురూపమగు దేహేంద్రియాది బంధముకంటె వేరగు ఆత్మస్వరూపమున్నదని చూపింపఁబడినది. రెండవదియగు ఈకహోళప్రశ్నమందుపూర్వముచెప్పినదానికంటె వేరు విశేషముగా ఆఆత్మస్వరూపమునకే క్షుత్పిపాసాది సంసారధర్మమునకంటె అతీతమైయుండుట చెప్పఁబడుచున్నది. కహోళుఁడనువాఁడు యాజ్ఞవల్క్యుని, ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! యనిపిలిచి సన్నిహితమైప్రత్యక్షముగా నుండెడి పరబ్రహ్మస్వరూపమును సర్వాంతరమగు ప్రత్యగాత్మస్వరూపమునగు ఆ ఆత్మస్వరూపమును నాకొఱకు విస్పష్టముగాఁజెప్పుమా యని ప్రశ్నముచేయఁగా, ఓకహోళుఁడా! నీయొక్క ఈ ఆత్మస్వరూపము సర్వాంతరమైనదియని యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను. ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! సర్వాంతరమగు నాఆత్మస్వరూపము ఏదియని మరల కహోళుఁడుప్రశ్నముచేసెను. ఓకహోళుఁడా! ప్రాణమనశ్శరీరములే అధికరణములుగాఁగల క్షుత్పిపాసలును శోకమోహములును జరామరణములును ప్రాణులయందు అహోరాత్రములు వలెనే సముద్రతరంగములువలెనే యున్నవై సంసారమని చెప్పఁబడుచున్నవి. బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతముండెడి జీవులయొక్క ఈపూర్వోక్తమగు సంసారధర్మములై

న క్షుత్పిపాసాదులచేతను సమీపమును ప్రత్యక్షమును సర్వాన్తరమునగు ఆత్మస్వరూపము మేఘములొండవలైన వానియొక్క మాలిన్యములచేత ఆకాశమువలెనే స్పృశింపఁబడకయుంచున్నది. అటువంటి ఈఆత్మస్వరూపమును తెలిసికొని బ్రాహ్మణులు దారేషణ ధనేషణ లోకేషణలనుండి విరక్తులై సన్యసించి దేహధారణార్థమై భిక్షాచరణమును మాత్రముచేయుచున్నారు. ఇట్లు బ్రాహ్మణులు అసాధనఫలస్వభావమైన ఆత్మజ్ఞానమును తెలిసికొని దృష్టాదృష్టార్థమగు కర్మను కర్మసాధనమును విడిచిసన్యసించి భిక్షాచరణమును చేయుటవలన బ్రహ్మవేత్త ఆత్మవిజ్ఞానమును ఆచార్యాగమములవలన నిశ్శేషముగాఁదెలిసికొని బ్రహ్మవిద్యవలన సమస్తమైన విషయములయొక్క దృష్టిని తిరస్కరించుటయనెడి బలముయొక్క భావముతో నుండుటకుకోరవలయును. ఇట్లు ఆత్మవిజ్ఞానమును, అనాత్మజ్ఞానములగు విషయములయొక్క దృష్టిని, తిరస్కరించుటను నిశ్శేషముగాఁదెలిసికొని సమస్తమైన అనాత్మజ్ఞానమును తిరస్కరించి కృతకృత్యుఁడగు మునియగుచున్నాఁడు. ఆత్మజ్ఞానమును అనాత్మజ్ఞానతిరస్కారమును నిశ్శేషముగాఁజేయుటయే స్వరూపముగాఁగల అమౌనమును, మునిభావమగు మౌనమును, నిశ్శేషముగాఁదెలిసికొని సమస్తము బ్రహ్మస్వరూపమేయనెడి జ్ఞానముగల బ్రాహ్మణుఁడగుచున్నాఁడు. అట్టిబ్రాహ్మణుఁడు ఈపూర్వము చెప్పిన ఆచరణముచేతనే యగుచున్నాఁడని చెప్పి క్షుత్పిపాసాద్యతీతమును నిత్యతృప్తమును బ్రాహ్మణ్యావస్థానమునగు ఈ ఆత్మస్వరూపముకంటె అన్యమగు అవిద్యావిషయమును పూర్వము చెప్పినపుత్రైషణాది లక్షణమునగువస్తువు స్వప్నమాయా మరీచ్యుదకములకు సమానమై నశించుచున్నదియని యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను. ఇట్లుయాజ్ఞవల్క్యుఁడు తానుచేసిన ప్రశ్నమును నిర్ణయించిచెప్పుటవలన కౌషీతకపుత్రుఁడగు కహోళుఁడు వేఱొకప్రశ్నమును చేయనివాఁడై యూరకయుండెను.

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు పఞ్చమాధ్యాయమునందు పఞ్చమబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకము - పఞ్చమాధ్యాయము.

షష్ఠబ్రాహ్మణప్రారంభము.

ఉ॥ అథహైనంగార్గీ వాచక్నవీ పప్రచ్ఛయాజ్ఞవల్క్యేతిహోవాచ యదిదగ్ం సర్వమప్స్వోతంచప్రోతంచ కస్మిన్నుఖల్వాపఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చేతి । వాయౌ
గార్గీతి కస్మిన్ను ఖలువాయురోతశ్చ ప్రోతశ్చేత్యన్తరిక్షలోకేషు గార్గీతి
కస్మిన్ను ఖల్వన్తరిక్షలోకా ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి గన్ధర్వలోకేషుగార్గీతి క
స్మిన్ను ఖలుగన్ధర్వలోకా ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేత్యాదిత్యలోకేషుగార్గీతి కస్మి
న్ను ఖల్వాదిత్యలోకా ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి చన్ద్రలోకేషుగార్గీతి కస్మిన్ను
ఖలుచన్ద్రలోకా ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి నక్షత్రలోకేషుగార్గీతికస్మిన్ను ఖ
లునక్షత్రలోకాఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి దేవలోకేషుగార్గీతికస్మిన్ను ఖలుదేవ
లోకా ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతీన్ద్రలోకేషు గార్గీతి కస్మిన్ను ఖల్విన్ద్రలో
కా ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి ప్రజాపతిలోకేషుగార్గీతి కస్మిన్నుఖలుప్ర

జాపతిలోకా ఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చేతి బ్రహ్మలోకేషు గార్గీతి కస్మిన్నుఖలు
బ్రహ్మలోకా ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి సహోవాచగార్గి మాతిప్రాక్షీ ర్మాతే
మూర్ధావ్యప ప్తదనతిప్రశ్న్యాం వై దేవతామతిపృచ్ఛసి గార్గిమాతిప్రా
క్షీరితి తతోహగార్గీవాచక్నవ్యుపరరామ. ॥౧॥

ఇతి పఞ్చమాధ్యాయే షష్ఠబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ అథ - హ - ఏనం - గార్గీ - వాచక్నవీ - పప్రచ్ఛ - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హో
వాచ - యత్ - ఇదం - సర్వం - అప్సు - ఓతం - చ - ప్రోతం - చ - కస్మిన్ - ను - ఖలు -
ఆపః - ఓతాః - చ - ప్రోతాః - చ - ఇతి - వాయౌ - గార్గి - ఇతి - కస్మిన్ - ను - ఖలు - వాయుః -
ఓతః - చ - ప్రోతః - చ - ఇతి - అన్తరిక్షలోకేషు - గార్గి - ఇతి - కస్మిన్ - ను - ఖలు -
అన్తరిక్షలోకాః - ఓతాః - చ - ప్రోతాః - చ - ఇతి - గన్ధర్వలోకేషు - గార్గి - ఇతి - క
స్మిన్ - ను - ఖలు - గన్ధర్వలోకాః - ఓతాః - చ - ప్రోతాః - చ - ఇతి - ఆదిత్యలోకేషు -
గార్గి - ఇతి - కస్మిన్ - ను - ఖలు - ఆదిత్యలోకాః - ఓతాః - చ - ప్రోతాః - చ - ఇతి - చన్ద్రలో
కేషు - గార్గి - ఇతి - కస్మిన్ - ను - ఖలు - చన్ద్రలోకాః - చ - ఓతాః - చ - ప్రోతాః - చ -
ఇతి - నక్షత్రలోకేషు - గార్గి - ఇతి - కస్మిన్ - ను - ఖలు - నక్షత్రలోకాః - ఓతాః - చ -
ప్రోతాః - చ - ఇతి - దేవలోకేషు - గార్గి - ఇతి - కస్మిన్ - ను - ఖలు - దేవలోకాః -
ఓతాః - చ - ప్రోతాః - చ - ఇతి - ఇన్ద్రలోకేషు - గార్గి - ఇతి - కస్మిన్ - ను -
ఖలు - ఇన్ద్రలోకాః - ఓతాః - చ - ప్రోతాః - చ - ఇతి - ప్రజాపతిలోకేషు - గార్గి - ఇతి -
కస్మిన్ - ను - ఖలు - ప్రజాపతిలోకాః - ఓతాః - చ - ప్రోతాః - చ - ఇతి - బ్రహ్మలోకేషు - గార్గి - ఇతి -
కస్మిన్ - ను - ఖలు - బ్రహ్మలోకాః - ఓతాః - చ - ప్రోతాః - చ - ఇతి - సః -
హోవాచ - గార్గి - మా - అతిప్రాక్షీః - మా - తే - మూర్ధా - వ్యపప్తత్ - అనతిప్రశ్న్యాం -
వై - దేవతాం - అతిపృచ్ఛసి - గార్గి - మా - అతిప్రాక్షీః - ఇతి - తతః - హ - గార్గీ - వా
చక్నవీ - ఉపరరామ.

ప్ర॥ అథహ=అనంతరమునందు, వాచక్నవీ=వచక్నుని పుత్రికయగు, గార్గీ=గార్గియ
నునది, ఏనం=ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని, పప్రచ్ఛ=అడిగెను. యాజ్ఞవల్క్యేతి=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁ
డాయని, హోవాచ=పలికెను. ఇదంసర్వం=ఈసమస్తమున్ను, (భూసంబంధమగు ధాతుజాత
మంతయు), అప్సు=ఉదకములయందు; ఓతంచ=పటముయొక్క దీర్ఘతంతువులువలెనె కల్పింపఁ
బడినది. (పడుగువలెనె చేయఁబడినది). ప్రోతంచ=పటముయొక్క తిర్యక్తంతువులువలెనె క
ల్పింపఁబడినది. పేకవలెనె చేయఁబడినది). ఆపః=ఉదకములు, కస్మిన్నుఖలు=దేనియందు,
ఓతాశ్చప్రోతాశ్చ=వస్త్రముయొక్క పడుగు పేకలువలెఁగల్పింపఁబడినవి. ఇతి=అని, (గార్గి
ప్రశ్నచేసెను). హేగార్గి=ఓగార్గి! వాయౌ=వాయువునందు,ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁ
డు చెప్పెను). వాయుః=వాయువు. కస్మిన్నుఖలు=దేనియందు, ఓతశ్చప్రోతశ్చేతి=వస్త్రము
యొక్క పడుగుపేకలువలెనె కల్పింపఁబడినవి అని, (గార్గి ప్రశ్నచేసెను). హేగార్గి=ఓగా
ర్గి! అన్తరిక్షలోకేషు=అన్తరిక్షలోకములయందు, ఇతి=అని,(యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను). అన్త
రిక్షలోకాః=అంతరిక్షలోకములు కస్మిన్నుఖలు=దేనియందు, ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి=వస్త్రము

యొక్క పడుగుపేకలువలెనే కల్పింపఁబడినవి అని, (గార్గి ప్రశ్నచేసెను). హేగార్గి=ఓగార్గి! గన్ధర్వలోకేష్వితి=గన్ధర్వలోకములయందని,(యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను). గన్ధర్వలోకాః=గంధర్వలోకములు, కస్మిన్నుఖలు=దేనియందు, ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి=వస్త్రములయొక్క పడుగుపేకలువలెనె కల్పింపఁబడినవని, (గార్గిప్రశ్నచేసెను). హేగార్గి=ఓగార్గి! ఆదిత్యలోకేష్వితి=ఆదిత్యలోకములయందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను). ఆదిత్యలోకాః=ఆదిత్యలోకములు, కస్మిన్నుఖలు=దేనియందు, ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి=వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలువలెనె కల్పింపఁబడినవని, (గార్గి ప్రశ్నచేసెను). హేగార్గి=ఓగార్గి, చన్ద్రలోకేష్వితి=చంద్రలోకములయందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను). చన్ద్రలోకాః=చంద్రలోకములు, కస్మిన్నుఖలు=దేనియందు, ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి=వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలువలెనే కల్పింపఁబడినవని, (గార్గిప్రశ్నచేసెను). హేగార్గి=ఓగార్గి, నక్షత్రలోకేష్వితి = నక్షత్రలోకములయందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను). నక్షత్రలోకాః=నక్షత్రలోకములు, కస్మిన్నుఖలు=దేనియందు, ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి=వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలువలెనె కల్పింపఁబడినవని, (గార్గిప్రశ్నచేసెను). హేగార్గి=ఓగార్గి, దేవలోకేష్వితి=దేవలోకములయందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను). దేవలోకాః=దేవలోకములు, కస్మిన్నుఖలు=దేనియందు, ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి=వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలువలెనె కల్పింపఁబడినవని, (గార్గి ప్రశ్నచేసెను). హే గార్గి=ఓగార్గి, ఇన్ద్రలోకేష్వితి=ఇన్ద్రలోకములయందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను). ఇన్ద్రలోకాః=ఇంద్రలోకములు, కస్మిన్నుఖలు=దేనియందు, ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి=వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలువలెనె కల్పింపఁబడినవని,(గార్గి ప్రశ్నచేసెను), హేగార్గి=ఓగార్గి! ప్రజాపతిలోకేష్వితి=ప్రజాపతిలోకములయందని,(యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను). ప్రజాపతిలోకాః=ప్రజాపతిలోకములు, కస్మిన్నుఖలు=దేనియందు, ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి=పడుగుపేకలువలెనే కల్పింపఁబడినవని,(గార్గిప్రశ్నముచేసెను). బ్రహ్మలోకేష్వితి=బ్రహ్మలోకములయందని(యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను).బ్రహ్మలోకాః=బ్రహ్మలోకములు,కస్మిన్నుఖలు=దేనియందు,ఓతాశ్చప్రోతాశ్చేతి=వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలువలెనెకల్పింపఁబడినవని,(గార్గిప్రశ్నచేసెను). సః=ఆయాజ్ఞవల్క్యుఁడు,హేగార్గి=ఓగార్గి, మాతిప్రాక్షీః=న్యాయమును అతిక్రమించిప్రశ్నచేయకుము. తే=నీయొక్క, (న్యాయమును అతిక్రమించి ప్రశ్నముచేయుచున్న నీయొక్క), మూర్ధా=శిరస్సు, వ్యపప్తత్=పగిలిపడును. అనతిప్రశ్న్యాంవై=ప్రసిద్ధముగాన్యాయమునుఅతిక్రమించిప్రశ్నముచేయఁగూడని, దేవతాం=దేవతను, అతిపృచ్ఛసి=న్యాయమును అతిక్రమించి అడుగుచున్నావు. హేగార్గి=ఓగార్గి,మాతిప్రాక్షీః=(న్యాయమును) అతిక్రమించి అడుగకుము, ఇతి=అని, హవాచ=పలికెను. తతోహ=అందువలన, వాచక్నవీ=వచక్నుని పుత్రికయగు, గార్గీ=గార్గి, ఉపరరామ=ఊరకయుండెను.

తా॥ పూర్వము చెప్పిన చతుర్థ పఞ్చమబ్రాహ్మణముల రెంటియందు ఆత్మకు సర్వాన్తరత్వము చెప్పఁబడినది. బాహ్యాన్తర్భావముతోను భూమిమొదలు ఆకాశాంతమువరకుండెడి భూతములయొక్క బాహ్యమునుపొంది నిరాకరించుచు ద్రష్టయొక్క సాక్షాత్సర్వాన్తరమగు సమస్తసంసారధర్మముల విడిచియున్న ఆత్మస్వరూపము చూపించఁదగినదియని ఈ బ్రాహ్మణము ఆరంభింపఁబడినది. కహోళప్రశ్నానంతరము వచక్నునిపుత్రికయగుగార్గి, ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా! ఈ పృథివీసంబంధమగు ధాతుజాతమంతయు వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలలోనుండెడి దారములువ

లెనె బాహ్యాన్తర్భూతములగు ఉదకములచేత అంతటను వ్యాపింపఁబడియున్నది. ఆప్రకారముగానె ఆ యుదకములు దేనియందున్నవని ప్రశ్నచేయగా వాయువునందున్నదనియును, వాయువు దేనియందని ప్రశ్నచేయగా అంతరిక్షలోకములయందున్నదనియును, అంతరిక్షలోకములు దేనియందని ప్రశ్నచేయగా గంధర్వలోకములయందున్నవనియును, గంధర్వలోకములు దేనియందని ప్రశ్నచేయగా ఆదిత్యలోకములయందున్నవనియును, ఆదిత్యలోకములు దేనియందని ప్రశ్నచేయగా చంద్రలోకములయందున్నవనియును, చంద్రలోకములు దేనియందని ప్రశ్నచేయగా నక్షత్రలోకములయందున్నవనియును, నక్షత్రలోకములు దేనియందని ప్రశ్నచేయగా దేవలోకములయందున్నవనియును, దేవలోకములు దేనియందని ప్రశ్నచేయగా ఇంద్రలోకములయందున్నవనియును, ఇంద్రలోకములు దేనియందని ప్రశ్నచేయగా ప్రజాపతిలోకములయందున్నవనియును, ప్రజాపతిలోకములు దేనియందని ప్రశ్నచేయగా బ్రహ్మలోకములయందున్నవనియును, చెప్పి యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఈప్రకారముగా గార్గియడిగినప్రశ్నలు అనఁగా అనుమానముచేతనడుగఁదగిన పృథివ్యాదిభూతములను గురించియును, ఆభూతములవలన కలిగిన అంతరిక్షాది బ్రహ్మలోకములనుగురించియును, క్రమముగాఁ గార్యకారణములైన వాటినన్నిటిని చెప్పి భూతములకును భూతవికారములగు అంతరిక్షాది బ్రహ్మలోకములకును అతీతమైనదియును పూర్వప్రకారము అనుమానముచేఁదర్కించుటకు నర్హముగానిదియునగు ఆగమప్రమాణముచేఁ దెలిసికొనఁదగిన దేవతాస్వరూపమును తెలిసికొనుటకు పూర్వమువలెనె న్యాయమునతిక్రమించి అనుమానముచే గార్గి ప్రశ్నచేయగా, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఓ గార్గీ! ఇట్లు న్యాయమునతిక్రమించి ప్రశ్నముచేయఁగూడదు. నీవుఅట్లుచేసితివేని నీశిరస్సుపగిలి క్రిందపడును. కాఁబట్టి నీవు బ్రతికియుండుటకు ఇచ్ఛకలదానవైతివేని అట్లు ప్రశ్నముచేయకుమూయని పలుకగా వచక్నుని పుత్రికయగు గార్గి వేఱొక ప్రశ్నముచేయక యూరకుండెను.

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు పఞ్చమాధ్యాయమునందు షష్ఠబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకము - పఞ్చమాధ్యాయము.

సప్తమంబ్రాహ్మణం ప్రారంభము.

ఉ॥ అథ హైనముద్దాలక ఆరుణిః పప్రచ్ఛ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ మద్రేష్వవసామపతఞ్జలస్య కాప్యస్యగృహేషు యజ్ఞమధీయానాస్తస్యాసీద్భార్యా గంధర్వ గృహీతా తమపృచ్ఛామకోసీతి సోబ్రవీత్ కబన్ధఆథర్వణ ఇతి సోబ్రవీత్పతఞ్జలంకాప్యం యాజ్ఞికాగ్ శ్చ వేత్థనుత్వంకాప్య తత్సూత్రం యేనాయంచ లోకఃపరశ్చ లోకఃసర్వాణిచ భూతాని సన్దృబ్ధాని భవన్తీతి సోబ్రవీత్పతఞ్జలః కాప్యోనాహంతం భగవన్వేదేతి.। సోబ్రవీత్పతఞ్జలం కాప్యం యాజ్ఞికాగ్ శ్చ వేత్థనుత్వం కాప్యతమన్తర్యామిణం యఇమంచలోకంపరంచ లోకగ్ సర్వాణిచ భూతానియోన్తరోయమయతీతి సోబ్రవీత్పతఞ్జలః కాప్యోనాహంతం భగవన్వేదేతి సోబ్రవీత్పతఞ్జలంకాప్యం యాజ్ఞికాగ్ శ్చయోవై తత్కాప్యసూత్రం విద్యాత్తంచాన్తర్యామిణమితిస బ్రహ్మ

విత్స లోకవిత్స దేవవిత్స వేదవిత్స భూతవిత్స ఆత్మవిత్స సర్వవిదితి తే
భ్యో బ్రవీత్తదహం వేద తచ్చేత్త్వం యాజ్ఞవల్క్య సూత్రమవిద్వాగ్
స్తం చాన్తర్యామిణం బ్రహ్మగవీరుదజసే మూర్ధా తే విపతిష్యతీతి వేద వా అ
హం గౌతమ తత్సూత్రం తం చాన్తర్యామిణమితి యో వా ఇదం కశ్చిద్బ్రూ
యాద్వేద వేదేతి యథా వేత్థ తథా బ్రూహీతి. ||౧||

ప॥ అథ - హ - ఏనం - ఉద్దాలకః - ఆరుణిః - పప్రచ్ఛ - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - మద్రేషు - అవసామ - పతఞ్జలస్య - కాప్యస్య - గృహేషు - యజ్ఞం - అధీయానాః - తస్య - ఆసీత్ - భార్యా - గన్ధర్వగృహీతా - తం - అపృచ్ఛామ - కః - అసి - ఇతి - సః - అబ్రవీత్ - కబన్ధః - ఆథర్వణః - ఇతి - సః - అబ్రవీత్ - పతఞ్జలం - కాప్యం - యాజ్ఞికాన్ - చ - వేత్థ - ను - త్వం - కాప్య - తత్ - సూత్రం - యేన - అయం - చ - లోకః - పరః - చ - లోకః - సర్వాణి - చ - భూతాని - సన్దృబ్ధాని - భవన్తి - ఇతి - సః - అబ్రవీత్ - పతఞ్జలః - కాప్యః - న - అహం - తం - భగవన్ - వేద - ఇతి - సః - అబ్రవీత్ - పతఞ్జలం - కాప్యం - యాజ్ఞికాన్ - చ - వేత్థ - ను - త్వం - కాప్య - తం - అన్తర్యామిణం - యః - ఇమం - చ - లోకం - పరం - చ - లోకం - సర్వాణి - చ - భూతాని - యః - అన్తరః - యమయతి - ఇతి - సః - అబ్రవీత్ - పతఞ్జలః - కాప్యః - న - అహం - తం - భగవన్ - వేద - ఇతి - సః - అబ్రవీత్ - పతఞ్జలం - కాప్యం - యాజ్ఞికాన్ - చ - యః - వై - తత్ - కాప్య - సూత్రం - విద్యాత్ - తం - చ - అన్తర్యామిణం - ఇతి - సః - బ్రహ్మవిత్ - సః - లోకవిత్ - సః - దేవవిత్ - సః - వేదవిత్ - సః - భూతవిత్ - సః - ఆత్మవిత్ - సః - సర్వవిత్ - ఇతి - తేభ్యః - అబ్రవీత్ - తత్ - అహం - వేద - తత్ - చేత్ - త్వం - యాజ్ఞవల్క్య - సూత్రం - అవిద్వాన్ - తం - చ - అన్తర్యామిణం - బ్రహ్మగవీః - ఉదజసే - మూర్ధా - తే - విపతిష్యతి - ఇతి - వేద - వా - అహం - గౌతమ - తత్ - సూత్రం - తం - చ - అన్తర్యామిణం - ఇతి - యః - వై - ఇదం - కః - చిత్ - బ్రూయాత్ - వేద - వేద - ఇతి - యథా - వేత్థ - తథా - బ్రూహి - ఇతి.

ప్ర॥ అథహ=అనంతరము, ఆరుణిః=అరుణపుత్రుఁడగు, ఉద్దాలకః=ఉద్దాలకుఁడనువాఁడు, ఏనం=ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని, పప్రచ్ఛ=అడిగెను. హే యాజ్ఞవల్క్యేతి=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడాయని, హోవాచ=పలికెను. (వయం=మేము), మద్రేషు=మద్రదేశములయందు, కాప్యస్య=కపిగోత్రోత్పన్నుఁడైన, పతఞ్జలస్య=పతంజలుఁడనువానియొక్క, గృహేషు=గృహమునందు, యజ్ఞం=యజ్ఞశాస్త్రమును, (కల్పసూత్రమును), అధీయానాః=అధ్యయనమును చేయువారమై, అవసామ=నివసించియుంటిమి. తస్య=ఆ పతంజలునియొక్క, భార్యా=భార్య, గన్ధర్వగృహీతా=గంధర్వునిచే గ్రహింపఁబడినదై, ఆసీత్=ఉండెను. తం=ఆ గంధర్వగ్రహమును, (వయం=మేము), కోసీతి=ఎవఁడవగుచున్నావని, అపృచ్ఛామ=అడిగితిమి. సః=ఆ గంధర్వుఁడు, ఆథర్వణః=అథర్వుని పుత్రుఁడగు, కబన్ధఇతి=కబంధుఁడనని, అబ్రవీత్=పలికెను. సః=ఆ గంధర్వుఁడు, కాప్యం=కపిగోత్రోత్పన్నుఁడైన, పతఞ్జలం=పతంజలుఁడనువానిని గూర్చియును, యాజ్ఞికాంశ్చ=యజ్ఞశాస్త్రాధ్యయనమును చేయునట్టి ఆయన శిష్యులను గూర్చియును, అబ్రవీత్=పలికెను. యేన=ఏ సూత్రముచేతను, అయంచలోకః=ఈ జన్మమును, పరశ్చలోకః=అన్యజన్మమును, (పొందఁదగిన జన్మమును), సర్వాణిచ భూతాని=సమస్తభూతములును, (బ్రహ్మ మొదలుకొని స్తంబపర్యంతముండెడి భూతములును), సన్దృబ్ధాని=కూర్చఁబడినవి, (దారముచేత పుష్పమాలికలువలెనే కూర్చఁబడినవి), భవన్తి=అగుచున్నవో, హే కాప్య=కపిగోత్రోత్పన్నుఁడవైన ఓ

యాత్ = పలుకుదువు? (అట్లు వ్యర్థముగాఁబలుకుటతో నేమి ప్రయోజనము?) యథా = ఏప్రకారము, (త్వం = నీవు) వేత్థ = తెలిసికొంటివో, తథా = ఆప్రకారము, బ్రూహి = చెప్పుము, ఇతి = అని, (అబ్రవీత్ = పలికెను).

తా॥ ఇంతకుపూర్వము సూత్రాత్మకంటె తక్కువైన వ్యాపకస్వరూపము చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు సూత్రస్వరూపమునున్ను ఆసూత్రాంతర్గతమైన అంతర్యామిస్వరూపమునున్ను చెప్పుటకు ఈ బ్రాహ్మణమారంభింపఁబడినది. ఆ సూత్రాంతర్యామిస్వరూపమును ఆగమన్యాయముచేతనే అడుగఁదగినదియని ఇతిహాసముచేతను ఆగమోపన్యాసము చేయఁబడుచున్నది. (ఆగమమనఁగా ఆచార్యోపదేశము). గార్గియనునది వేరొక ప్రశ్నను చేయకుండ నూరకున్నతరువాత అరుణపుత్రుఁడగు ఉద్దాలకుఁడను వాఁడు ఈయాజ్ఞవల్క్యుని, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! మేము మద్రదేశములయందు కపిగోత్రోత్పన్నుఁడైన పతంజలుఁడను వానిగృహమునందు యజ్ఞశాస్త్రాధ్యయనమును చేయుచున్నవారమై నివసించియుంటిమి. అప్పుడాపతంజలునియొక్క భార్య గంధర్వగ్రహావిష్టమైయుండెను. ఆ గంధర్వుని మేమునీవెవరవనిఅడిగితిమి. అంతట, గంధర్వుఁడు అథర్వుని పుత్రుఁడనగు కబన్ధుఁడనువాఁడనని చెప్పి కపిగోత్రోత్పన్నుఁడైనఆపతంజలునిగూర్చియును యజ్ఞశాస్త్రాధ్యయనమునుచేయుచున్న మమ్మునుగూర్చియును పలికెను. ఏసూత్రముచేత ఈజన్మమున్ను పరజన్మమున్ను బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతముండెడిసమస్తభూతములున్ను దారముతో పుష్పమాలికలువలెనె కూర్చఁబడియున్నవో ఆసూత్రములను ఓపతంజలుఁడా! నీవు తెలిసికొంటివాయనిపలికెను. అనంతరమాపతంజలుఁడు పూజ్యుఁడవగు ఓ గంధర్వుఁడా! ఆసూత్రమును నేను తెలిసికొనలేదని పలికెను. తిరిగి ఆగంధర్వుఁడు ఓపతంజలుఁడా! నీవు, ఈజన్మ పరజన్మములను, బ్రహ్మాది స్తంబపర్యన్తముండెడిసమస్తభూతములను, అభ్యంతరుఁడై నియమించునట్టి అంతర్యామిస్వరూపమును తెలిసికొంటివాయని అడుగఁగా, ఓ పూజ్యుఁడవగు గంధర్వుఁడా! నేను ఆ అంతర్యామిస్వరూపమును తెలిసికొనలేదని పతంజలుఁడుచెప్పెను. తిరిగి ఆ గంధర్వుఁడు కాప్యుఁడవగు ఓపతంజలుఁడా! ఏజనుఁడైతే ఆసూత్రస్వరూపమును అంతర్యామియగు పరమాత్మస్వరూపమును తెలిసికొనుచున్నాఁడో వాఁడేపరమాత్మను భూరాదిలోకములను అగ్నిమొదలగు దేవతలను సమస్తప్రమాణభూతములైన వేదములను బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతముండెడి సమస్తభూతములను అంతర్యామిచే నియమింపఁబడినదియును కర్తృత్వభోక్తృత్వములతోఁ గూడుకొనినదియునగు ఆత్మస్వరూపమును సమస్తమును తెలిసికొనిన వాఁడగుచున్నాఁడని గంధర్వుఁడు సూత్రాన్తర్యామి విజ్ఞానమును ఇట్లు స్తుతించఁగా కాప్యుఁడగు పతంజలుఁడును యజ్ఞశాస్త్రాధ్యయనమును చేయుచున్న మేమును ఆసూత్రాన్తర్యామి విజ్ఞానమును కోరువారమై ఆ గంధర్వునకభిముఖులమై ప్రార్థించితిమి. అప్పుడాగంధర్వుఁడు ఆ సూత్రాన్తర్యామి విజ్ఞానమునుమాకొఱకు చెప్పెను. గనుక ఆసూత్రాన్తర్యామివిజ్ఞానమును నేనుగుర్తెఱుఁగుదును. ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీవు ఆసూత్రమునున్ను ఆ అంతర్యామినిన్ని తెలియనివాఁడవై బ్రహ్మవేత్తలయొక్క ధనమైన ఈ గోవులను తోలించుకొనిపోయినయెడల నీశిరస్సు విస్పష్టముగా పడిపోవునని అరుణపుత్రుఁడగు ఉద్దాలకుఁడనఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు గౌతమగోత్రోత్పన్నుఁడవైన ఓయుద్దాలకుఁడా! నాకుసూత్రాన్తర్యామిస్వరూపములు తెలియుననిపలుకగా, గౌతముఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ప్రాకృతుఁడగు యేజనుఁడైనను ఆసూత్రాన్తర్యామి స్వరూపములను తెలిసికొనియున్నానని పలుకునా? అట్లు పలికినంతమాత్రముతో నేమిప్రయోజనము? లేదు. గనుక ఎట్లు తెలిసికొంటివో ఆప్రకారమును చెప్పుమూయనిఅడిగెను.

పతంజలుఁడా, త్వం=నీవు, తత్=ఆ, సూత్రం=సూత్రమును, వేత్థను=తెలిసికొంటివా, ఇతి=అని, (అబ్రవీత్=పలికెను). సః=ఆ, కాప్యః=కపిగోత్రోత్పన్నుఁడైన, పతఞ్జలః=పతంజులుఁడనువాఁడు, హే భగవన్=పూజ్యుఁడవగు ఓ గంధర్వుఁడా, అహం=నేను, తత్=ఆ సూత్రమును, నవేదేతి=తెలిసికొనలేదని, అబ్రవీత్=పలికెను. సః=ఆ గంధర్వుఁడు, కాప్యం=కపిగోత్రోత్పన్నుఁడైన, పతఞ్జలం=పతంజలుఁడనువానినిగూర్చియును, యాజ్ఞికాంశ్చ=యజ్ఞశాస్త్రాధ్యయనమునుచేయుచున్నట్టి శిష్యులనుగూర్చియును, అబ్రవీత్=పలికెను. హే కాప్య=కపిగోత్రోత్పన్నుఁడవైన ఓ పతంజలుఁడా, త్వం=నీవు, యః=ఎవఁడు, ఇమంచలోకం=ఈ జన్మమును, పరంచలోకం=అన్యజన్మమును, అన్తరః=లోపలనున్నవాఁడై, యమయతి=నియమించుచున్నాఁడో, యః=ఎవఁడు, సర్వాణిచభూతాని=సమస్తభూతములను, (అన్తరః=లోపలనున్నవాఁడై, యమయతి=నియమించుచున్నాఁడో), తం=అటువంటి, అన్తర్యామిణం=అంతర్యామియగు పరమాత్మను, వేత్థను=తెలిసికొనియుంటివా, ఇతి=అని, (గంధర్వుఁడు, అబ్రవీత్=పలికెను). కాప్యః=కపిగోత్రోత్పన్నుఁడైన, సః పతఞ్జలః=ఆ పతంజలుఁడనువాఁడు, హే భగవన్=పూజ్యుఁడవైన ఓ గంధర్వుఁడా, అహం=నేను, తం=అంతర్యామియగు ఆపరమాత్మను, నవేదేతి=తెలిసికొనలేదని (అబ్రవీత్=పలికెను). సః=ఆ గంధర్వుఁడు, కాప్యం=కపిగోత్రోత్పన్నుఁడైన, పతఞ్జలం=పతంజలునిగూర్చియును, యాజ్ఞికాంశ్చ=యజ్ఞశాస్త్రాధ్యయనమునుచేయుచున్నశిష్యులగూర్చియును, అబ్రవీత్=పలికెను. హే కాప్య=కపిగోత్రోత్పన్నుఁడవైన పతంజలుఁడా, యోవై=ఎవఁడైతే, తత్ సూత్రం=ఆ సూత్రస్వరూపమునున్న, తంచాన్తర్యామిణం=ఆయంతర్యామిస్వరూపమునున్న, ఇతి=ఈ పూర్వముచెప్పినప్రకారముగా, విద్యాత్=తెలిసికొనునో, సః=వాఁడు, బ్రహ్మవిత్=పరమాత్మను తెలిసికొనినవాఁడు. సః=వాఁడు, లోకవిత్=భూమిమొదలగు లోకములను తెలిసికొనినవాఁడు. సః=వాఁడు, దేవవిత్=అగ్నిమొదలగు దేవతలను తెలిసికొనినవాఁడు. సః=వాఁడు, వేదవిత్=సమస్తప్రమాణభూతములైన వేదములను తెలిసికొనినవాఁడు. సః=వాఁడు, భూతవిత్=బ్రహ్మమొదలైన సమస్తభూతములను తెలిసికొనినవాఁడు. సః=వాఁడు, ఆత్మవిత్=ఆత్మను తెలిసికొనినవాఁడు. (ఆఅన్తర్యామిచేనియమింపఁబడినదియును. కర్తృత్వభోక్తృత్వములతోఁగూడుకొనియున్నదియునగు ఆ ఆత్మను తెలిసికొన్నవాఁడు), సః=వాఁడు, సర్వవిత్=సమస్తమును తెలిసికొన్నవాఁడు, ఇతి=ఈప్రకారము. (గంధర్వుఁడు సూత్రాన్తర్యామి విజ్ఞానమును స్తుతించగా ఆకపిగోత్రోత్పన్నుఁడైన పతంజలుఁడును, యజ్ఞశాస్త్రాధ్యయనమును చేయుచున్న మేమునుదానినికోరువారమైఅభిముఖులమైతిమి). తేభ్యః=అటువంటిమాకొఱకు, (గంధర్వః=గంధర్వుఁడు, సూత్రం=సూత్రస్వరూపమును, అన్తర్యామిణంచ=అన్తర్యామిస్వరూపమును), అబ్రవీత్=పలికెను. తత్=ఆ సూత్రాన్తర్యామి విజ్ఞానమును, అహం=నేను, వేద=గుర్తెఱుఁగుదును. హే యాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! త్వం=నీవు, తత్=ఆ, సూత్రం=సూత్రమును, తంచాన్తర్యామిణం=ఆఅంతర్యామిని, అవిద్వాన్=తెలిసికొననివాఁడవై, బ్రహ్మగవీః=బ్రహ్మవేత్తలయొక్క ధనమైనగోవులను, ఉదజసేచేత్=తోలుకొనిపోతివేని, తే=నీయొక్క, మూర్ధా=శిరస్సు, విపతిష్యతి=విస్పష్టముగా పడిపోఁగలదు, ఇతి=అని, (అరుణపుత్రుఁడగు ఉద్దాలకుఁడుపలికెను). హే గౌతమ=గౌతమగోత్రోత్పన్నుఁడవైన ఉద్దాలకుఁడా! అహం=నేను, తత్సూత్రం=ఆసూత్రస్వరూపమును, తంచాంతర్యామిణం=ఆ యంతర్యామిస్వరూపమును, వేదవై=గుర్తెఱుఁగుదును. ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడుపలికెను). (గౌతమః=గౌతముఁడు), యోవాకశ్చిత్=ఎవఁడైనను, ఇదం=దీనిని, (నీచేతఁజెప్పఁబడినదానిని) వేదవేదేతి=ఎఱుఁగుదును ఎఱుఁగుదునని, బ్రూ

ఉ॥ సహోవాచవాయుర్వై గౌతమతత్సూత్రం వాయునావై గౌతమసూత్రేణా
యంచలోకః పరశ్చలోకః సర్వాణిచ భూతాని సన్దృబ్ధానిభవన్తి తస్మా
ద్వై గౌతమపురుషం ప్రేతమాహుర్వ్యస్రగ్ సిషతాస్యాఙ్గానీతివాయు
నాహి గౌతమసూత్రేణ సన్దృబ్ధాని భవన్తీత్యేవమేవై తద్యాజ్ఞవల్క్యా
న్తర్యామిణంబ్రూహీతి. ||౨||

ప॥ సః - హోవాచ - వాయుః - వై - గౌతమ - తత్ - సూత్రం - వాయునా - వై - గౌతమ - సూత్రేణ - అయం - చ - లోకః - పరః - చ - లోకః - సర్వాణి - చ - భూతాని - సన్దృబ్ధాని - భవన్తి - తస్మాత్ - వై - గౌతమ - పురుషం - ప్రేతం - ఆహుః- వ్యస్రంసిషత - అస్య - అఙ్గాని - ఇతి - వాయునా - హి - గౌతమ - సూత్రేణ - సన్దృబ్ధాని - భవన్తి - ఇతి - ఏవం - ఏవ - ఏతత్ - యాజ్ఞవల్క్య - అన్తర్యామిణం - బ్రూహి - ఇతి.

ప్ర॥ సః=ఆ యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, హోవాచ=పలికెను. హేగౌతమ=గౌతమగోత్రోత్పన్నుఁడవైన ఓ ఉద్దాలకుఁడా! ఏతత్=ఈ,సూత్రం=సూత్రము,వాయుర్వై=వాయువే. హే గౌతమ=గౌతమగోత్రోత్పన్నుఁడవైన ఓ ఉద్దాలకుఁడా! సూత్రేణ=సూత్రరూపమైన, వాయునావై=వాయువుచేతనే, అయంచలోకః=ఈ జన్మమును, పరశ్చలోకః=పరజన్మమును, సర్వాణిచభూతాని=సమస్తభూతములును, సన్దృబ్ధాని=కూర్చఁబడినవి, భవన్తి=అగుచున్నవి. తస్మాద్వై=ఆకారణమువల్లనుంచియే, హేగౌతమ=గౌతముఁడవగు ఓ ఉద్దాలకుఁడా! పురుషం=పురుషునిని, ప్రేతం=చచ్చినవానినిగా, ఆహుః=చెప్పిరి. అస్య=ఈ పురుషునియొక్క, అఙ్గాని=అవయవములు, వ్యస్రంసిషత=జారిపోయినవి. ఇతి=గనుక, హేగౌతమ=ఓ గౌతముఁడా, సూత్రేణ=సూత్రరూపమైన, వాయునాహి=వాయుస్వరూపముచేతనే,(అంగాని=అవయవములు), సన్దృబ్ధాని=కూర్చఁబడినవి, భవన్తి=అగుచున్నవి. ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను. గౌతముఁడు), ఏతత్=ఈ సూత్రస్వరూపము, ఏవమేవ=ఈప్రకారముగానే, హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! అన్తర్యామిణం = అంతర్యామిస్వరూపమును, (ఆ సూత్రాంతర్గతమైన అంతర్యామిస్వరూపమును), బ్రూహీతి=చెప్పుమాయని, (హోవాచ=పలికెను).

తా॥ యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఓ గౌతముఁడా ! ఆ సూత్రస్వరూపము వాయువే. ఆ సూత్రస్వరూపమైన వాయువుచేతనే ఈ జన్మమును పరజన్మమును బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతముండెడి సమస్తభూతములును దారముతో పుష్పమాలికవలెనే కూర్చఁబడియున్నవి. గనుక ఈ వాయువు విడిచిపోయినప్పుడు ఇవియన్నియు దారము తెగినప్పుడు పుష్పములువలెనే విడి శిథిలమగుచున్నవి. అందువల్లనే వాయువు విడిచిపోయినప్పుడు పురుషునిచనిపోయినాఁడని చెప్పుచున్నారు. ఈ పురుషుని అవయవములన్నియు శిథిలమై పోవుచున్నవి. గనుకనే ఓ గౌతముఁడా ! సూత్రస్వరూపమైన వాయువుచేతనే అన్నియుఁగూర్చఁబడియున్నవి అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పఁగా గౌతముఁడు, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా ! నీచేతను సూత్రస్వరూపము బాగుగాఁజెప్పఁబడినది. ఇప్పుడాసూత్రాంతర్గతమైనవాఁడును ఆ సూత్రమునకు నియామకుఁడునగు అంతర్యామి స్వరూపమును చెప్పుమాయని పలికెను.

ఉ॥ యః పృథివ్యాంతిష్ఠన్ పృథివ్యా అన్తరోయం పృథివీనవేదయస్య పృథివీశరీరం యః పృథివీమన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః. ॥౩॥

ప॥ యః - పృథివ్యాం - తిష్ఠన్ - పృథివ్యాః - అన్తరః - యం - పృథివీ - న - వేద-యస్య - పృథివీ - శరీరం - యః - పృథివీం - అన్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామీ - అమృతః.

ప్ర॥ యః=ఏది, పృథివ్యాం=భూమియందు, తిష్ఠన్=ఉన్నదై, పృథివ్యాః=భూమికంటె, అన్తరః=అభ్యన్తరమైనదో, పృథివీ=భూమి, యం=దేనిని, నవేద=తెలిసికొనలేదో, పృథివీ=భూమి, యస్య=ఎవనికి, శరీరం=దేహమో, యః=ఏది, పృథివీం=భూమిని, అన్తరః=లోపలనున్నదై, నియమయతి=నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అమృతః=నాశనములేని, అన్తర్యామీ=అంతర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము.

ఉ॥ యోప్సుతిష్ఠన్నద్భ్యోన్తరోయమాపోన విదుర్యస్యాపశ్శరీరం యోపామన్తరో యమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః. ॥౪॥

ప॥ యః - అప్సు - తిష్ఠన్ - అద్భ్యః - అన్తరః - యం - ఆపః - న - విదుః - యస్య - ఆపః - శరీరం - యః - అపాం - అన్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామీ - అమృతః.

ప్ర॥ యః=ఏది, అప్సు=ఉదకములయందు, తిష్ఠన్=ఉన్నదై, అద్భ్యః=ఉదకములకంటె, అన్తరః=లోపలనుండెడివాఁడు, (భవతి=అగుచున్నాఁడో), ఆపః=ఉదకములు, యం=దేనిని, నవిదుః = తెలిసికొనలేవో, యస్య=దేనికి, ఆపః=ఉదకములు, శరీరం=దేహమో, యః=ఏది, అపాం=ఉదకములను, అన్తరః=అభ్యంతరమైనదై, యమయతి=నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అమృతః=నాశనరహితమగు, అన్తర్యామీ = అన్తర్యామిస్వరూపమైన, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము.

ఉ॥ యోగ్నౌతిష్ఠన్నగ్నే రన్తరోయమగ్నిర్నవేదయస్యాగ్నిః శరీరంయోగ్నిమన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః. ॥౫॥

ప॥ యః - అగ్నౌ - తిష్ఠన్ - అగ్నేః - అన్తరః - యం - అగ్నిః - న - వేద - యస్య - అగ్నిః - శరీరం - యః - అగ్నిం - అన్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామి - అమృతః.

ప్ర॥ యః=ఏది, అగ్నౌ=అగ్నియందు, తిష్ఠన్=ఉన్నదై, అగ్నేః=అగ్నికంటె, అన్తరః=అభ్యన్తరమైనది, (భవతి=అగుచున్నదో), అగ్నిః=అగ్ని, యం=దేనిని, నవేద=తెలిసికొనలేదో, యస్య=దేనికి, అగ్నిః=అగ్ని, శరీరం=దేహమో, యః=ఏది, అగ్నిం=అగ్నిని, అభ్యన్తరః=లోపలనున్నదై, యమయతి = నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అమృతః=నాశనములేని, అన్తర్యామీ=అన్తర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా=ఆత్మ,(భవతి=అగుచున్నది).

ఉ॥ యోన్తరిక్షేతిష్ఠన్నన్తరిక్షాదన్తరోయమన్తరిక్షంనవేదయస్యాన్తరిక్షగ్ం శరీరం యోన్తరిక్షమన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః. ॥౬॥

ప॥ యః - అన్తరిక్షే - తిష్ఠన్ - అన్తరిక్షాత్ - అన్తరః - యం - అన్తరిక్షం - న - వేద - యస్య - అన్తరిక్షం - శరీరం - యః - అన్తరిక్షం - అన్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామీ - అమృతః.

ప్ర॥ యః=ఏది, అన్తరిక్షే=అంతరిక్షమునందు, తిష్ఠన్=ఉన్నదై, అన్తరిక్షాత్=అంతరిక్షముకంటె, అన్తరః= లోపలనున్నది, (భవతి=అగుచున్నదో), అన్తరిక్షం=అంతరిక్షము, యం=దేనిని, నవేద=తెలిసికొనలేదో, అన్తరిక్షం=అంతరిక్షము, యస్య=దేనికి, శరీరం=దేహమో, యః=ఏది, అన్తరిక్షం=అంతరిక్షమును, అన్తరః=లోపలనున్నదై, యమయతి=నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అమృతః=నాశనములేని, అన్తర్యామీ=అంతర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా=ఆత్మ, (భవతి=అగుచున్నది).

ఉ॥ యోవాయౌతిష్ఠన్వాయోరన్తరోయంవాయుర్న వేదయస్యవాయుః శరీరంయోవాయుమన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః. ॥౭॥

ప॥ యః - వాయౌ - తిష్ఠన్ - వాయోః - అన్తరః - యం - వాయుః - న - వేద - యస్య - వాయుః - శరీరం - యః - వాయుం - అన్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామీ - అమృతః.

ప్ర॥ యః=ఏది, వాయౌ=వాయువునందు, తిష్ఠన్=ఉన్నదై, వాయోః=వాయువుకంటె, అన్తరః = లోపలనుండునది, (భవతి=అగుచున్నదో), యం=దేనిని, వాయుః=వాయువు, నవేద=తెలిసికొనలేదో, వాయుః=వాయువు, యస్య=దేనికి, శరీరం=దేహమో, యః=ఏది, వాయుం=వాయువును, అన్తరః=లోపలనున్నదై, యమయతి = నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అమృతః=నాశనములేని, అన్తర్యామీ=అంతర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా=ఆత్మ, (భవతి=అగుచున్నది).

ఉ॥ యోదివితిష్ఠన్దివోన్తరోయంద్యౌర్న వేదయస్యద్యౌః శరీరంయోదివమన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః. ॥౮॥

ప॥ యః - దివి - తిష్ఠన్ - దివః - అన్తరః - యం - ద్యౌః- న- వేద- యస్య- ద్యౌః- శరీరం - యః - దివం - అన్తరః - యమయతి - ఏషః- తే- ఆత్మా - అన్తర్యామీ- అమృతః.

ప్ర॥ యః=ఏది, దివి=ద్యులోకమునందు, తిష్ఠన్=ఉన్నదై, దివః=ద్యులోకముకంటె, అన్తరః=లోపలనున్నది, (భవతి=అగుచున్నదో), ద్యౌః=ద్యులోకము, యం=దేనిని, నవేద=తెలిసికొనలేదో, యస్య=దేనికి, ద్యౌః=ద్యులోకము, శరీరం=దేహమో, యః=ఏది, దివం=ద్యులోకమును, అన్తరః=లోపలనున్నదై, యమయతి=నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అమృతః=నాశనములేని, అన్తర్యామీ=అంతర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా=ఆత్మ, (భవతి=అగుచున్నది).

ఉ॥ య ఆదిత్యేతిష్ఠన్నాదిత్యాదన్తరోయ మాదిత్యోనవేదయస్యాదిత్యఃశరీరం య ఆదిత్యమన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః. ॥౯॥

ప॥ యః - ఆదిత్యే - తిష్ఠన్ - ఆదిత్యాత్ - అన్తరః - యం - ఆదిత్యః - న - వేద - యస్య - ఆదిత్యః - శరీరం - యః - ఆదిత్యం - అన్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామీ - అమృతః.

ప్ర॥ యః=ఏది, ఆదిత్యే=సూర్యునియందు, తిష్ఠన్=ఉన్నదై, ఆదిత్యాత్=సూర్యునికంటె, అన్తరః=లోపలనున్నది, (భవతి=అగుచున్నది). ఆదిత్యః=సూర్యుఁడు, యం=దేనిని, న వేద=తెలిసికొనలేదో, ఆదిత్యః=సూర్యుఁడు, యస్య=దేనికి, శరీరం=దేహమో, యః=ఏది, ఆదిత్యం=సూర్యుని, అన్తరః=లోపలనున్నదై, యమయతి = నియమించుచున్నది. ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అమృతః=నాశనరహితమైన, అన్తర్యామీ=అంతర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా=ఆత్మ, (భవతి=అగుచున్నది).

ఉ॥ యోదిక్షుతిష్ఠన్దిగ్భ్యోన్తరోయందిశోనవిదుర్యస్యదిశశ్శరీరం యోదిశోన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః. ॥౧౦॥

ప॥ యః - దిక్షు - తిష్ఠన్ - దిగ్భ్యః - అన్తరః - యం - దిశః - న - విదుః- యస్య- దిశః - శరీరం - యః - దిశః- అన్తరః- యమయతి- ఏషః- తే- ఆత్మా- అన్తర్యామీ- అమృతః.

ప్ర॥ యః=ఏది, దిక్షు=దిక్కులయందు, తిష్ఠన్=ఉన్నదై, దిగ్భ్యః = దిక్కులకంటె, అన్తరః=లోపలనున్నది, (భవతి=అగుచున్నదో), దిశః=దిక్కులు, యం=దేనిని, నవిదుః=తెలిసికొనలేవో, దిశః=దిక్కులు, యస్య=దేనికి, శరీరం=దేహమో, యః=ఏది, దిశః = దిక్కులను, అన్తరః=లోపలనున్నదై, యమయతి=నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అమృతః = నాశనములేని, అన్తర్యామీ = అంతర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా=ఆత్మ, (భవతి=అగుచున్నది).

ఉ॥ యశ్చన్ద్రతారకేతిష్ఠగ్ శ్చన్ద్రతారకాదన్తరోయం చన్ద్రతారకంనవేదయస్య చన్ద్రతారకగ్ శరీరంయశ్చన్ద్రతారకమన్తరో యమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః. ॥౧౧॥

ప॥ యః - చన్ద్రతారకే - తిష్ఠన్ - చన్ద్రతారకాత్ - అన్తరః - యం - చన్ద్రతారకం - న - వేద - యస్య - చన్ద్రతారకం - శరీరం - యః - చన్ద్రతారకం - అన్తరః- యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామీ - అమృతః.

ప్ర॥ యః=ఏది, చన్ద్రతారకే=చంద్రనక్షత్రములయందు, తిష్ఠన్=ఉన్నదై, చన్ద్రతారకాత్ = చంద్రనక్షత్రములకంటె, అన్తరః=లోపలనున్నదై, (భవతి=అగుచున్నదో), యం=దేనిని, చన్ద్రతారకం=చంద్రనక్షత్రములు, నవేద=తెలిసికొనలేవో, యస్య=దేనికి, చంద్రతారకం=చంద్రనక్షత్రములు, శరీరం=దేహమో, యః=ఏది, చన్ద్రతారకం=చంద్రనక్షత్రములను, అన్తరః=లోపలనున్నదై, యమయతి=నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అమృతః=నాశనములేని, అన్తర్యామీ = అంతర్యామిస్వరూపమైన, ఆత్మా=ఆత్మ, (భవతి=అగుచున్నది).

ఉ॥ య ఆకాశేతిష్ఠన్నాకాశాదన్తరో యమాకాశోనవేదయస్యాకాశశ్శరీరం య ఆకాశమన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః. ॥౧౨॥

ప॥ యః - ఆకాశే - తిష్ఠన్ - ఆకాశాత్ - అన్తరః - యం - ఆకాశః - న - వేద- యస్య - ఆకాశః - శరీరం - యః - ఆకాశం - అన్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామీ - అమృతః.

ప్ర॥ యః=ఏది, ఆకాశే=ఆకాశమునందు, తిష్ఠన్=ఉన్నదై, ఆకాశాత్=ఆకాశమునకంటె, అన్తరః - లోపలనున్నది, (భవతి=అగుచున్నదో), ఆకాశః=ఆకాశము, యం=దేనిని, నవేద=తెలిసికొనలేదో, యస్య=దేనికి,ఆకాశః=ఆకాశము, శరీరం=దేహమో,యః=ఏది, ఆకాశం=ఆకాశమును, అన్తరః=లోపలనున్నదై, యమయతి=నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అమృతః=నాశనములేని, అన్తర్యామీ=అంతర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా=ఆత్మ, (భవతి=అగుచున్నది.)

ఉ॥ యస్తమసితిష్ఠగ్ స్తమసోన్తరోయం తమోనవేదయస్యతమశ్శరీరం యస్తమోన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః. ॥౧౩॥

ప॥ యః - తమసి - తిష్ఠన్ - తమసః - అన్తరః - యం - తమ - న - వేద - యస్య - తమః - శరీరం - యః - తమః- అన్తరః- యమయతి- ఏషః- తే- ఆత్మా- అన్తర్యామీ- అమృతః.

ప్ర॥ యః=ఏది, తమసి=చీకటియందు, (ఆవరణాత్మకమైన బాహ్యామండలి చీకటియందు), తిష్ఠన్=ఉన్నదై, తమసః=చీకటికంటె, అన్తరః=లోపలనున్నది, (భవతి=అగుచున్నది). తమః=చీకటి, యం=దేనిని, నవేద=తెలిసికొనలేదో, యస్య=దేనికి, తమః=చీకటి, శరీరం=దేహమో, యః=ఏది, తమః=చీకటిని, అన్తరః=లోపలనున్నదై, యమయతి=నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అమృతః=నాశనములేని, అన్తర్యామీ=అన్తర్యామిస్వరూపమైన, ఆత్మా=ఆత్మ, (భవతి=అగుచున్నది).

ఉ॥ యస్తేజసితిష్ఠగ్ స్తేజసోన్తరోయంతేజోనవేదయస్య తేజశ్శరీరంయస్తేజోన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత ఇత్యధిదైవతమథాధిభూతమ్.

ప॥ యః - తేజసి - తిష్ఠన్ - తేజసః - అన్తరః - యం - తేజః - న - వేద - యస్య - తేజః - శరీరం - యః - తేజః - అన్తరః - యమయతి - ఏష - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామీ - అమృతః - ఇతి - అధిదైవతం - అథ - అధిభూతం.

ప్ర॥ యః=ఏది, తేజసి=తేజస్సునందు, తిష్ఠన్=ఉన్నదై, తేజసః=తేజస్సుకంటె, అన్తరః=లోపలనున్నది, (భవతి=అగుచున్నదో), తేజః=తేజస్సు, యం=దేనిని, నవేద=తెలిసికొనలేదో, యస్య=దేనికి, తేజః=తేజస్సు, శరీరం=దేహమో, యః=ఏది, తేజః=తేజస్సును, అన్తరః=లోపలనున్నదై, యమయతి=నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అమృతః=నాశనములేని, అన్తర్యామీ=అంతర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా=ఆత్మ, (భవతి=అగుచున్నది). ఇతి=ఇట్లు, అధిదైవతం=అధిదైవతస్వరూపము. అథ=అనంతరము, అధిభూతం=అధిభూతస్వరూపము, (ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది).

తా॥ ఓ గౌతముఁడా! అధిదైవతములగు భూమి, ఉదకము, అగ్ని, అన్తరిక్షలోకము, వాయువు, ద్యులోకము,సూర్యుఁడు, చన్ద్రతారకములు, ఆకాశము, చీఁకటి, తేజస్సు వీటిలోపలనుండి వాటినన్నిటిని నియమించుచు వాటిచేఁదెలిసికొనఁబడక విలక్షణముగానుండెడి నాశరహితమగు అంతర్యామిస్వరూపమే నీయాత్మయని ఈప్రకారము అధిదైవతమునుచెప్పి, అధిభూతమును యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.

ఉ॥ యస్సర్వేషుభూతేషు తిష్ఠన్సర్వేభ్యోభూతేభ్యోన్తరోయగ్ం సర్వాణి భూతాని నవిదుర్యస్యసర్వాణిభూతాని శరీరంయస్సర్వాణిభూతాన్యన్తరో యమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతఇత్యధిభూతమథాధ్యాత్మం. ॥౧౫॥

ప॥ యః - సర్వేషు - భూతేషు - తిష్ఠన్ - సర్వేభ్యః - భూతేభ్యః - అన్తరః - యం - సర్వాణి - భూతాని - న - విదుః - యస్య - సర్వాణి - భూతాని - శరీరం - యః - సర్వాణి - భూతాని - అన్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామీ - అమృతః - ఇతి - అధిభూతం - అథ - అధ్యాత్మం.

ప్ర॥ యః=ఏది, సర్వేషు=సమస్తములైన, భూతేషు=భూతములయందు, (బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతముండెడి అన్నిభూతములయందును), తిష్ఠన్=ఉన్నదై, సర్వేభ్యః=సమస్తములైన, భూతేభ్యః=భూతములకంటె, అన్తరః=లోపలనుండునది, (భవతి=అగుచున్నదో), సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, యం=దేనిని, నవిదుః=తెలిసికొనలేవో, సర్వాణిభూతాని=సమస్తభూతములును, యస్య=దేనికి, శరీరం=దేహమో, యః=ఏది, సర్వాణిభూతాని=సమస్తభూతములను, అన్తరః=లోపలనున్నదై, యమయతి=నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అమృతః=నాశనములేని, అన్తర్యామీ=అంతర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా=ఆత్మ, (భవతి=అగుచున్నది). ఇతి=ఈప్రకారము, అధిభూతం=అధిభూతస్వరూపము. అథ=అనంతరము, అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మస్వరూపము, (ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది).

తా॥ ఓ గౌతముఁడా! అధిభూతములగు బ్రహ్మ మొదలు గడ్డిపోచవరకుండెడి సమస్తజీవకోట్లయందుండి వాటినన్నిటిని నియమించుచు వాటిచేఁదెలిసికొనఁబడక విలక్షణమై సర్వాన్తరమగు నాశనరహితమైన అన్తర్యామిస్వరూపమే నీ యాత్మయనిచెప్పి యాజ్ఞవల్క్యుఁడు అధ్యాత్మమునందంతర్యామి స్వరూపమును చెప్పుచున్నాఁడు.

ఉ॥ యః ప్రాణేతిష్ఠన్ప్రాణాదన్తరోయం ప్రాణోనవేదయస్య ప్రాణశ్శరీరంయః ప్రాణమన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః. ॥౧౬॥

ప॥ యః - ప్రాణే - తిష్ఠన్ - ప్రాణాత్ - అన్తరః - యం - ప్రాణః - న - వేద - యస్య - ప్రాణః - శరీరం - యః - ప్రాణం - అన్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామీ - అమృతః.

ప్ర॥ యః=ఏది, ప్రాణే=ప్రాణమునందు, (ప్రాణవాయువుసహితమైన ఘ్రాణమునందు,) తిష్ఠన్=ఉన్నదై, ప్రాణాత్=ప్రాణముకంటె, అన్తరః=లోపలనుండునది, (భవతి=అగుచున్నదో), ప్రాణః=ప్రాణము, యం=దేనిని, నవేద=తెలిసికొనలేదో, ప్రాణః=ప్రాణము, యస్య=దేనికి, శరీరం=దేహమో, యః=ఏది, ప్రాణం=ప్రాణమును, అన్తరః=లోపలనున్నదై, యమయతి=నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అమృతః=నాశనములేని, అన్తర్యామీ=అంతర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా=ఆత్మ, (భవతి=అగుచున్నది).

ఉ॥ యోవాచి తిష్ఠన్వాచోన్తరోయం వాఙ్నవేదయస్య వాక్శరీరం యోవాచమన్తరో యమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః. ॥౧౭॥

ప॥ యః - వాచి - తిష్ఠన్ - వాచః - అన్తరః - యం - వాక్ - న - వేద - యస్య - వాక్ - శరీరం - యః - వాచం - అన్తరః - యమయతి- ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామీ - అమృతః.

ప్ర॥ యః=ఏది, వాచి=వాక్కునందు, తిష్ఠన్=ఉన్నదై, వాచః=వాక్కుకంటె, అన్తరః=లోపలనుండునది, (భవతి=అగుచున్నదో), వాక్=వాక్కు, యం=దేనిని, నవేద=తెలిసికొనలేదో, యస్య=దేనికి, వాక్=వాక్కు, శరీరం=దేహమో, యః=ఏది, వాచం=వాక్కును, అన్తరః=లోపలనున్నదై, యమయతి = నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అమృతః=నాశనములేని, అన్తర్యామీ = అంతర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, (భవతి=అగుచున్నది).

ఉ॥ యశ్చక్షుషితిష్ఠగ్ శ్చక్షుషోఽన్తరోయం చక్షుర్నవేదయస్య చక్షుశ్శరీరం యశ్చక్షురన్తరో యమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః. ॥౧౮॥

ప॥ యః - చక్షుషి - తిష్ఠన్ - చక్షుషః - అన్తరః - యం - చక్షుః - న - వేద - యస్య - చక్షుః - శరీరం - యః - చక్షుః - అన్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామీ - అమృతః.

ప్ర॥ యః=ఏది, చక్షుషి=నేత్రమునందు, తిష్ఠన్=ఉన్నదై, చక్షుషః=నేత్రముకంటె, అన్తరః=లోపలనుండునది, (భవతి=అగుచున్నదో), చక్షుః=నేత్రము, యం=దేనిని, నవేద=తెలిసికొనలేదో, యస్య=దేనికి, చక్షుః=నేత్రము, శరీరం=దేహమో, యః=ఏది, చక్షుః=నేత్రమును, అన్తరః=లోపలనున్నదై, యమయతి=నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అమృతః=నాశనములేని, అన్తర్యామీ=అంతర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా=ఆత్మ, (భవతి=అగుచున్నది).

ఉ॥ యశ్శ్రోత్రేతిష్ఠన్ శ్రోత్రాదన్తరోయగ్ శ్రోత్రంనవేదయస్య శ్రోత్రగ్ శరీరం యశ్శ్రోత్రమన్తరో యమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః. ॥౧౯॥

ప॥ యః - శ్రోత్రే - తిష్ఠన్ - శ్రోత్రాత్ - అన్తరః - యం - శ్రోత్రం - న - వేద - యస్య - శ్రోత్రం - శరీరం - యః - శ్రోత్రం - అన్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామీ - అమృతః.

ప॥ యః=ఏది, శ్రోత్రే=చెవియందు, తిష్ఠన్=ఉన్నదై, శ్రోత్రాత్=చెవికంటె, అన్తరః=అభ్యంతరమైనది, (భవతి=అగుచున్నదో), శ్రోత్రం=చెవి, యం=దేనిని,నవేద=తెలిసికొనలేదో, శ్రోత్రం=చెవి, యస్య=దేనికి, శరీరం=దేహమో,యః=ఏది, శ్రోత్రం=చెవిని, అన్తరః=అభ్యంతరమైనదై, యమయతి=నియమించుచున్నదో,ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అమృతః=నాశనములేని, అన్తర్యామీ=అంతర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా=ఆత్మ, (భవతి=అగుచున్నది).

ఉ॥ యోమనసితిష్ఠన్మనసోఽన్తరోయం మనోనవేదయస్య మనశ్శరీరం యోమనోన్తరో యమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః. ॥౨౦॥

ప॥ యః - మనసి - తిష్ఠన్ - మనసః - అన్తరః - యం - మనః - న - వేద - యస్య-మనః - శరీరం - యః - మనః - అన్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామీ - అమృతః.

ప్ర॥ యః=ఏది, మనసి=మనస్సునందు, తిష్ఠన్=ఉన్నదై, మనసః=మనస్సుకంటె, అన్తరః=లోపలనుండునది, (భవతి=అగుచున్నదో), మనః=మనస్సు, యం=దేనిని, నవేద=తెలిసికొనలేదో, మనః=మనస్సు, యస్య=దేనికి, శరీరం=దేహమో, యః=ఏది, మనః=మనస్సును, అన్తరః=లోపలనుండునదై, యమయతి=నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అమృతః=నాశనము లేని, అన్తర్యామీ=అంతర్యామి స్వరూపమైన, ఆత్మా=ఆత్మ, (భవతి=అగుచున్నది).

ఉ॥ యస్త్వచితిష్ఠగ్‌ంస్త్వచోన్తరోయంత్వఙ్న వేదయస్యత్వక్శరీరంయస్త్వచమన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః. ॥౨౧॥

ప॥ యః - త్వచి - తిష్ఠన్ - త్వచః - అన్తరః - యం - త్వక్ - న - వేద - యస్య - త్వక్ - శరీరం - యః - త్వచం - అన్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామీ - అమృతః.

ప్ర॥ యః=ఏది, త్వచి=చర్మమునందు, తిష్ఠన్=ఉన్నదై, త్వచః=చర్మమునకంటె, అన్తరః=లోపలనుండునది, (భవతి=అగుచున్నదో), త్వక్=చర్మము, యం=దేనిని, నవేద=తెలిసికొనలేదో, యస్య=దేనికి, త్వక్=చర్మము, శరీరం=దేహమో, యః=ఏది, అన్తరః=లోపలనుండునదియై, త్వచం=చర్మమును, యమయతి=నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అమృతః=నాశనములేని, అన్తర్యామీ=అంతర్యామిస్వరూపమగు,ఆత్మా=ఆత్మ, (భవతి=అగుచున్నది).

ఉ॥ యోవిజ్ఞానేతిష్ఠన్విజ్ఞానాదన్తరోయంవిజ్ఞానంనవేదయస్య విజ్ఞానగ్‌ంశరీరంయో విజ్ఞానమన్తరోయమయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః. ॥౨౨॥

ప॥ యః - విజ్ఞానే - తిష్ఠన్ - విజ్ఞానాత్ - అన్తరః - యం - విజ్ఞానం - న - వేద - యస్య - విజ్ఞానం - శరీరం - యః - విజ్ఞానం - అన్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామీ - అమృతః.

ప్ర॥ యః=ఏది, విజ్ఞానే=విజ్ఞానమునందు, (బుద్ధియందు), తిష్ఠన్=ఉన్నదై, విజ్ఞానాత్=బుద్ధికంటె, అన్తరః=లోపలనుండునది, (భవతి=అగుచున్నదో), విజ్ఞానం=బుద్ధి, యం=దేనిని, నవేద=తెలిసికొనలేదో, విజ్ఞానం=బుద్ధి, యస్య=దేనికి, శరీరం=దేహమో, యః=ఏది, విజ్ఞానం=బుద్ధిని, అంతరః=లోపలనుండునదై, యమయతి=నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అమృతః=నాశనములేని, అన్తర్యామీ=అంతర్యామిస్వరూపమైన, ఆత్మా=ఆత్మ, (భవతి=అగుచున్నది).

ఉ॥ యో రేతసితిష్ఠన్రేతసో న్తరోయగ్ం రేతో నవేదయస్య రేతశ్శరీరం యో రేతో న్తరోయ మయత్యేషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతో౽దృష్టో ద్రష్టా౽శ్రుతః శ్రోతా౽మతో మన్తా౽విజ్ఞాతో విజ్ఞాతా నాన్యోతో స్తి ద్రష్టానాన్యోతో స్తి శ్రోతానాన్యోతో స్తి మన్తానాన్యోతో స్తి విజ్ఞాతైషత ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతో౽తో౽న్యదార్తంతతో హోద్దాలక ఆరుణిరుపరరామ. ॥౨౩॥

ఇతి బృహదారణ్యకే - పఞ్చమాధ్యాయే - సప్తమంబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ యః - రేతసి - తిష్ఠన్ - రేతసః - అన్తరః - యం - రేతః - న - వేద - యస్య - రేతః - శరీరం - యః - రేతః - అన్తరః - యమయతి - ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామీ - అమృతః - అదృష్టః - ద్రష్టా - అశ్రుతః - శ్రోతా - అమతః - మన్తా - అవిజ్ఞాతః - విజ్ఞాతా - న - అన్యః - అతః - అస్తి - ద్రష్టా - న - అన్యః - అతః - అస్తి - శ్రోతా - న - అన్యః - అతః - అస్తి - మన్తా - న - అన్యః - అతః - అస్తి - విజ్ఞాతా - ఏషః - తే - ఆత్మా - అన్తర్యామీ - అమృతః - అతః - అన్యత్ - ఆర్తం - తతః - హ - ఉద్దాలకః - ఆరుణిః - ఉపరరామ.

ప్ర॥ యః=ఏది, రేతసి=రేతస్సునందు, (ప్రజననమందు=ఉత్పత్తియందు), తిష్ఠన్=ఉన్నదై, రేతసః=రేతస్సుకంటె, అన్తరః=లోపలనుండునది, (భవతి=అగుచున్నది). రేతః=రేతస్సు, యం=దేనిని, నవేద=తెలిసికొనలేదో, రేతః=రేతస్సు, యస్య=దేనికి, శరీరం=దేహమో, యః=ఏది, రేతః=రేతస్సును, అన్తరః = లోపలనుండునదై, యమయతి=నియమించుచున్నదో, ఏషః=ఇది, తే = నీయొక్క, అమృతః = నాశనములేని, అన్తర్యామీ=అన్తర్యామిస్వరూపమగు, ఆత్మా = ఆత్మ, (భవతి = అగుచున్నది). (ఏకారణమువలన పృథివ్యాదిదేవతలు తమ్ము నియమించుచు తమయందున్నటువంటి అంతర్యామి స్వరూపమును తెలిసికొనలేవు. అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు). (సః=ఆ అంతర్యామి స్వరూపమైన ఆత్మ), అదృష్టః=నేత్రముయొక్క చూపునకు కనఁబడనిదై, ద్రష్టా=చూచునదియును, (నేత్రమునకు సమీపమగుటవలన దృక్స్వరూపమైయున్నది). అశ్రుతః=చెవికివినఁబడనిదై, శ్రోతా = వినునదియును, (శ్రోత్రమునకు సమీపమైనదగుటవలన శ్రోతయైనదియును), అమతః=మనస్సంకల్పమునకు గోచరముకానిదై, మన్తా=సంకల్పించునదియును, (మనస్సునందు సమీపించి యున్నదగుటవలన సంకల్పించునదియును), అవిజ్ఞాతః=నిశ్చయమునకు విషయముకానిదై, విజ్ఞాతా=నిశ్చయించునదియును, (లోపములేని విజ్ఞానముకలదియై సమీపించి యున్నదగుటవలన తెలిసికొన నిశ్చయించునది అగుచున్నది). అతః=ఈ అంతర్యామిస్వరూపముకంటె, అన్యః=వేరైన, ద్రష్టా=చూచునది, నాస్తి=లేదు. అతః=ఈఅంతర్యామికంటె, అన్యః=వేరైన, శ్రోతా=వినునది, నాస్తి=లేదు. అతః=ఈ అంతర్యామికంటె, అన్యః=వేరైన, మన్తా=సంకల్పించునది, నాస్తి=లేదు. అతః=ఈ అంతర్యామికంటె, అన్యః=వేరైన, విజ్ఞాతా=తెలిసికొనునది, నాస్తి=లేదు. అమృతః=నాశనములేని, ఏషః=ఇది, తే=నీయొక్క, అన్తర్యామీ=అన్తర్యామిస్వరూపమైన, ఆత్మా=ఆత్మ, (భవతి=అగుచున్నది). అతః=ఈ పరమాత్మయగు అంతర్యామి స్వరూపముకంటె, అన్యత్=ఇతరమైనది, ఆర్తం=నశించునది. తతో హ=అందువలన, (ఈ ప్రకారము ప్రశ్నమును నిర్ణయించి చెప్పుటవలన), ఆరుణిః=అరుణపుత్రుఁడగు, ఉద్దాలకః=ఉద్దాలకుఁడు, ఉపరరామ=వేఱుప్రశ్నముచేయక యూరకయుండెను.

తా॥ ఓ ఉద్దాలకుఁడా ! అధ్యాత్మస్వరూపములగు ప్రాణ వాక్చక్షుస్సులు మొదలైన టియందున్నదై, వానిచేతఁ దెలిసికొనఁబడక అవియే దేహముగాఁ గలిగి వాటివాటిని నియమిఁచు నాశనరహితమైన అంతర్యామి స్వరూపమగునాత్మ, చూపునకును, వినికికిని, తలంపునకు బుద్ధిజ్ఞానమునకును, గోచరముకానిదై ఆ చక్షురాదీంద్రియములకు సమీపమైనదగుటవలన చునదియును వినునదియును తలంచునదియును తెలిసికొనునదియు నగుచున్నది. ఇట్లు సమ మునకు ద్రష్టయై దేనిచేతనున్ను చూడఁబడక సర్వాంతరమై అంతర్యామి స్వరూపమునగు రమాత్మకంటె అన్యమగు ద్రష్టయును, శ్రోత్రయును, మన్తయును, విజ్ఞాతయును, ఏకారణ వలనలేదో ఆ కారణమువలన నాశనరహితమును, సమస్తమైన సంసారులయొక్క కర్మఫలవ ను విభజించునట్టినదియును, సమస్తసంసార ధర్మములేనిదియునగు ఈ ఆత్మ ఏదియో ఇదే నీ క్క నాశనరహితమగు అంతర్యామి స్వరూపము. ఇట్టి అంతర్యామి స్వరూపమగు పరమాత్మ టె వేఱైనది యంతయు నశించునదియె అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు తానుచేసిన ప్రశ్నమును ని పించి చెప్పుటవలన అరుణపుత్రుఁడగు ఉద్దాలకుఁడు వేఱు ప్రశ్నమును చేయకయుండెను.

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు పఞ్చమాధ్యాయము సప్తమబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకము - పఞ్చమాధ్యాయము.

అష్టమబ్రాహ్మణ ప్రారంభము.

ఉ॥ అథహవాచక్నవ్యువాచ బ్రాహ్మణాభగవన్తో హన్తాహమిమంద్వౌప్రశ్నౌ
ప్రక్ష్యామితౌచేన్మేవక్ష్యతి నవైజాతు యుష్మాకమిమం కశ్చిద్బ్రహ్మోద్యం
జేతేతి పృచ్ఛగార్గీతి. ॥౧॥

ప॥ అథ - హ - వాచక్నవీ - ఉవాచ - బ్రాహ్మణాః - భగవన్తం - హన్త - అహం ఇమం - ద్వౌ - ప్రశ్నౌ - ప్రక్ష్యామి - తౌ - చేత్ - మే - వక్ష్యతి - న - వై - జాతు యుష్మాకం - ఇమం - కః - చిత్ - బ్రహ్మోద్యం - జేతా - ఇతి - పృచ్ఛ - గార్గి - ఇతి.

ప్ర॥ అథహ=అనంతరము, వాచక్నవీ=వచక్నునిపుత్రికయగు గార్గి, ఉవాచ=పలికెన హే బ్రాహ్మణాః=ఓ బ్రాహ్మణులారా ! భగవన్తః=పూజావంతులైనమీరు, (శ్రుణుత=వినుఁడీ హన్త=మీకు అనుమతియైనయెడల, అహం=నేను, ఇమం=ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని, ద్వౌప్రశ్నౌ =రెండుప్రశ్నలను, ప్రక్ష్యామి=అడిగెదను. తౌ=ఆ ప్రశ్నలను, మే=నాకు, వక్ష్యతిచేత్ చెప్పినయెడల, యుష్మాకం=మీలోపల, కశ్చిత్=ఎవఁడును, ఇమం=ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని, బ్రహ్మోద్యం=బ్రహ్మసంబంధవాదమునుగూర్చి, జాతు=ఒకానొకప్పుడును, జేతా=జయించువా డు, నవై=లేఁడు. ఇతి=అని, (గార్గి పలికెను). హే గార్గి=ఓ గార్గీ ! (త్వం=నీవు), పృ తి=అడుగుమాయని, (బ్రాహ్మణులు పలికిరి).

తా॥ ఉద్దాలకుఁడు ఊరకున్న తరువాత పూర్వము శిరః పతనభయమువలన ఊరకయు గార్గి మరల పూజ్యులగు ఓ బ్రాహ్మణులారా ! మీరు అంగీకరించితిరేని నేను ఈ యాజ్ఞవల్క్యు రెండు ప్రశ్నములను అడిగెదను. ఆ ప్రశ్నములను గూర్చి యాజ్ఞవల్క్యుఁడుత్తరమును చెప్పినయె డల మిలో నెవరును బ్రహ్మసంబంధవాదమునుగూర్చి ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని జయించువారులేరు అ పలికి బ్రాహ్మణులను ప్రార్థింపఁగా బ్రాహ్మణులు, ఓ గార్గీ! అప్రకారమే అడుగుమాయని పలి

ఉ॥ సాహోవాచాహంవై త్వా యాజ్ఞవల్క్య యథా కాశ్యోవా వైదేహోవోగ్ర పుత్ర ఉజ్జ్యంధనురధిజ్యంకృత్వా ద్వౌబాణవన్తౌ సపత్నాతి వ్యాధినౌ హస్తేకృత్వోపోత్తిష్ఠే దేవమేవాహంత్వాం ద్వాభ్యాం ప్రశ్నాభ్యా ముపో దస్థాం తౌమేబ్రూహీతి పృచ్ఛగార్గీతి. ॥౨॥

ప॥ సా - హ - ఉవాచ - అహం - వై - త్వా - యాజ్ఞవల్క్య - యథా - కాశ్యః - వా - వైదేహః - వా - ఉగ్రపుత్రః - ఉజ్జ్యం - ధనుః - అధిజ్యం - కృత్వా - ద్వౌ - బాణవన్తౌ - సపత్నాతివ్యాధినౌ - హస్తే - కృత్వా - ఉపోత్తిష్ఠేత్ - ఏవం - ఏవ - అహం - త్వాం - ద్వాభ్యాం - ప్రశ్నాభ్యాం - ఉపోదస్థాం - తౌ - మే - బ్రూహి - ఇతి - పృచ్ఛ - గార్గి - ఇతి.

ప్ర॥ సా=ఆ గార్గి, హోవాచ=పలికెను. హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! అహంవై=నేను, త్వా=నిన్ను, (ద్వౌప్రశ్నౌ=రెండు ప్రశ్నములను. ప్రక్ష్యామి=అడిగెదను). కాశ్యోవా=కాశిదేశమునందు పుట్టినవాఁడైనను, వైదేహోవా=విదేహదేశమునందు పుట్టినవాఁడైననునను, ఉగ్రపుత్రః=శూరవంశమునందు పుట్టిన రాజపుత్రుఁడు, ఉజ్జ్యం=దింపఁబడిననారిగల. ధనుః=ధనుస్సును, అధిజ్యం=తిరిగి యెక్కుపెట్టఁబడిన నారి కలదానినిఁగా, కృత్వా=చేసి, సపత్నాతివ్యాధినౌ=శత్రువులను మిక్కిలి వ్యధపెట్టుచుండెడి, ద్వౌ=రెండైన, బాణవన్తౌ=కొనయందు వెదురుఖండముగల శరములను, (ఇక్కడ బాణశబ్దమునకు వెదురుఖండమర్థము). హస్తే=హస్తమునందు, కృత్వా=చేసికొని, (హస్తమునందుంచుకొని), యథా=ఏప్రకారము, ఉపోత్తిష్ఠేత్ = సమీపముగానుండునో, (శత్రువు సమీపముగాఁజూపించునో) ఏవమేవ=ఈప్రకారముగానే, అహం=నేను, త్వాం=నిన్ను, ద్వాభ్యాం=రెండైన, ప్రశ్నాభ్యాం=ప్రశ్నములచేతను, ఉపోదస్థాం=సమీపించితిని. (నీ సమీపమునందు చేరితిని). తౌ=ఆ ప్రశ్నములను, మే=నాకొఱకు, బ్రూహి=చెప్పుమా, ఇతి=అని, (గార్గి అడిగెను). హేగార్గి=ఓగార్గి, పృచ్ఛ=అడుగుమా, ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను).

తా॥ ఇట్లుగార్గి బ్రాహ్మణానుజ్ఞను పొంది యాజ్ఞవల్క్యుని అడిగెను. ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! కాశీ విదేహదేశములయందైన శూరవంశమునందు పుట్టిన రాజపుత్రుఁడు ధనుస్సు నెక్కుపెట్టుకొని శత్రువులను వ్యధపెట్టునట్టి రెండు మంచిబాణములను హస్తమునందుంచుకొని యెట్లు శత్రువును సమీపించునో ఆప్రకారముగానే నేను నిన్ను రెండుశ్రేష్ఠములైన ప్రశ్నములతో సమీపించియున్నాను. నీవు బ్రహ్మవేత్తవు అయితివేని ఆ ప్రశ్నలకు సమాధానములను నాకు చెప్పుమా యని గార్గి అడుగఁగా, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఓ గార్గీ! ప్రశ్నను చేయుమాయని మరల పలికెను.

ఉ॥ సాహోవాచయదూర్ధ్వం యాజ్ఞవల్క్యదివోయద వాక్పృథివ్యాయదన్తరా ద్యావాపృథివీ ఇమేయద్భూతంచ భవచ్చభవిష్యచ్చేత్యా చక్షతేకస్మిగ్‌ స్త దోతంచప్రోతంచేతి. ॥౩॥

ప॥ సా - హ - ఉవాచ - యత్ - ఊర్ధ్వం - యాజ్ఞవల్క్య - దివః - యత్ - అవాక్ - పృథివ్యాః - యత్ - అన్తరా - ద్యావాపృథివీ - ఇమే - యత్ - భూతం - చ - భవత్ - చ - భవిష్యత్ - చ - ఇతి - ఆచక్షతే - కస్మిన్ - తత్ - ఓతం - చ - ప్రోతం - చ - ఇతి.

ప్ర॥ సా=ఆగార్గి, హోవాచ=పలికెను హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! దివః=ద్యులోకముకంటె, (అణ్డకపాలముకంటె), ఊర్ధ్వం=పైన, యత్=ఏదియో, పృథివ్యాః=భూమికంటె, అవాక్=క్రిందుగాను, (అండకపాలముకంటె క్రిందుగాను), యత్=ఏదియో, అన్తరా=అండకపాలములయొక్క మధ్యమునందు, ఇమేద్యావాపృథివీ=ఈ భూమ్యంతరిక్షములు, యత్=ఏదియో, భూతంచ=గడిచిపోయినదియును, భవచ్చ=ప్రవర్తించుచున్నదియును, భవిష్యచ్చ=ముందురాఁబోవునదియును, యత్=ఏదియో, ఇతి=ఈ సమస్తమున్ను, (ఆగమమువలన దేనియందు ఏకీభవించియున్నదని), ఆచక్షతే=చెప్పుచున్నారో, తత్=ఆ సమస్తము, కస్మిన్=దేనియందు, ఓతంచ=పడుగుగాను, ప్రోతంచ=పేకగాను, (వస్త్రముయొక్క పడుగు పేకలువలెనే కల్పింపఁబడినది), ఇతి=అని, (గార్గి అడిగెను)

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! బ్రహ్మాణ్డముకంటె ఉపరిభాగమునందును క్రింది భాగమునందును మధ్యమునందును భూతమును వర్తమానమును భవిష్యత్తును నగు ద్వైతమైన ఈ సమస్తమును దేనియందు ఏకీభవించియున్నదని ఆగమ న్యాయమువలన చెప్పుదురో, అట్టి సమస్తమును దేనియందు, వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలువలెనే, ఏకముగాఁ గల్పింపఁబడియున్నదని గార్గి యడిగెను

ఉ॥ సహోవాచయదూర్ధ్వం గార్గి దివోయదవాక్పృథివ్యాయదన్తరాద్యావాపృథివీ ఇమేయద్భూతంచ భవచ్చ భవిష్యచ్చేత్యాచక్షత ఆకాశే తదోతంచ ప్రోతంచేతి. ॥౪॥

ప॥ సః - హోవాచ - యత్ - ఊర్ధ్వం - గార్గి - దివః - యత్ - అవాక్ - పృథివ్యాః - యత్ - అన్తరా - ద్యావాపృథివీ - ఇమే - యత్ - భూతం - చ - భవత్ - చ భవిష్యత్ - చ - ఇతి - ఆచక్షతే - ఆకాశే - తత్ - ఓతం - చ - ప్రోతం - చ - ఇతి

ప్ర॥ సః=ఆ యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, హోవాచ=పలికెను హేగార్గి=ఓగార్గీ, దివః=ద్యులోకముకంటె, ఊర్ధ్వం=మీఁదను, యత్=ఏదియో, పృథివ్యాః=భూమికంటె, అవాక్=క్రిందను, అన్తరా=మధ్యమునందు, (అణ్డముయొక్క ఊర్ధ్వాధోకపాలములగు ద్యావా పృథువులయొక్క మధ్యమునందు), ఇమేద్యావాపృథివీ=ఈ ఆకాశభూములు, యత్=ఏదియో, భూతం=గడిచిపోయినదియును, భవచ్చ=ప్రవర్తించుచున్నదియును, భవిష్యచ్చ=ముందు కలుగపోవునదియును, యత్=ఏదియో, (తత్సర్వం=ఆ సమస్తమును, యత్=ఏసూత్రము), ఇతి=అని, ఆచక్షతే=చెప్పుచున్నారో, తత్=ఆసూత్రము, ఆకాశే=ఆకాశమునందు, ఓతంచప్రోతంచం=వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలువలెనే కల్పింపఁబడినది, ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను)

తా॥ ఓ గార్గి! బ్రహ్మాండమునకంటె ఊర్ధ్వభాగమునందును క్రిందిభాగమునందును మధ్యమునందును భూతమును వర్తమానమును భవిష్యత్తునునగు వ్యాకృతమైన సూత్రాత్మకమగు జగత్తంతయు దేనియందు ఏకముగాఁగల్పింపఁబడియున్నదని చెప్పుదురో అట్టి సూత్రము అవ్యాకృతాకాశమునందు ఉత్పత్తిస్థితిలయకాలములయందు వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలువలెనే ఏకముగాఁగల్పింపఁబడియున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడుపలికెను.

। సాహోవాచ నమ స్తేఽస్తు యాజ్ఞవల్క్య యో మ ఏతం వ్యవచో ఽపరస్మై ధారయస్వేతి పృచ్ఛ గార్గీతి ॥౫॥

ప॥ సా - హోవాచ - నమః - తే - అస్తు - యాజ్ఞవల్క్య - యః - మే - ఏతం వ్యవ ః - అపరస్మై - ధారయస్వ - ఇతి - పృచ్ఛ - గార్గి - ఇతి

ప్ర॥ సా=ఆ గార్గి, హోవాచ=పలికెను హే యాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా, యః=ఏ,(త్వం=నీవు), ఏతం=ఈ ప్రశ్నమును, మే=నాకు, వ్యవచః=విశేషముగాఁజెప్పితివో, స్మై=అటువంటి), తే=నీకొఱకు, నమః=నమస్కారము, అస్తు=అగునుగాక పరస్మై=ఇంకొ ప్రశ్నముకొఱకు, (ఆత్మానం=నన్ను), ధారయస్వ=దృఢముగాఁజేయుము, ఇతి=అని, (గార్గి లికెను) హే గార్గి=ఓ గార్గీ! (త్వం=నీవు), పృచ్ఛ=అడుగుము,ఇతి=అని (యాజ్ఞవల్క్యుఁ ు పలికెను)

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీవు నేను అడిగిన ప్రశ్నమును విశేషముగా నాకుచెప్పితి గనుక నీకొఱకు నమస్కరించుచున్నాను ఇంకొక ప్రశ్నముచేయుటకు నన్ను ధైర్యముకల ానినిగాఁజేయుము, అని గార్గి పలుకగా ఓ గార్గీ! నీవు ప్రశ్నమును అడుగుమాయని యా వల్క్యుఁడు పలికెను

॥ సాహోవాచయదూర్ధ్వం యాజ్ఞవల్క్యదివోయదవాక్పృథివ్యాయదన్తరా ద్యావాపృథివీ ఇమేయద్భూతంచ భవచ్చభవిష్యచ్చేత్యాచక్షతే కస్మిగ్ స్త దోతంచ ప్రోతంచేతి. ॥౬॥

ప॥ సా - హోవాచ - యత్ - ఊర్ధ్వం - యాజ్ఞవల్క్య - దివః - యత్ - అవాక్ - పృథివ్యాః - యత్ - అన్తరా - ద్యావాపృథివీ - ఇమే - యత్ - భూతం - చ - భవత్ - చ - భవిష్యత్ - చ - ఇతి - ఆచక్షతే - కస్మిన్ - తత్ - ఓతం - చ - ప్రోతం - చ - ఇతి.

ప్ర॥ సా=ఆగార్గి, హోవాచ=పలికెను హే యాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! దివః = ద్యులోకముకంటె, (అండకపాలముకంటె), ఊర్ధ్వం =మీఁదను, యత్=ఏదియో, పృథివ్యాః=భూమికంటె, అవాక్=క్రిందుగాను, (అండకపాలముకంటే క్రిందుగాను), యత్= ఏదియో, అంతరా= (అండకపాలములయొక్క మధ్యమునందు, ఇమేద్యావాపృథివీ=ఈ భూ మ్యన్తరిక్షములు, యత్=ఏదియో, భూతంచ = గడచిపోయినదియును, భవచ్చ = జరుగు చున్నదియును, భవిష్యచ్చ = ముందు కలుగబోవునదియును, యత్ = ఏదియో, (తత్సర్వం =ఆ సమస్తమున్ను, యత్=ఏసూత్రము) ఇతి=అని, ఆచక్షతే = చెప్పుచున్నారో, తత్= ఆసూత్రము, కస్మిన్=దేనియందు, ఓతంచప్రోతంచ=వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలువలెనే కల్పింపఁబడినది ఇతి=అని, (గార్గి ప్రశ్నచేసెను)

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! బ్రహ్మాండముకంటె ఊర్ధ్వభాగమునందును క్రిందిభాగము నందును మధ్యమునందును భూతమును వర్తమానమును భవిష్యత్తును నగు ఈ సమస్తమును ఏ సూ

త్రమని చెప్పుచున్నారో అది దేనియందు వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలవలెనే కల్పింపఁబడిన దని గార్గి ప్రశ్నచేసెను

ఉ॥ సహోవాచ యదూర్ధ్వం గార్గి దివో యదవాక్పృథివ్యా యదన్తరా ద్యావాపృథివీ ఇమే యద్భూతంచ భవచ్చ భవిష్యచ్చేత్యాచక్షత ఆకాశ ఏవ తదోతంచ ప్రోతంచేతి కస్మిన్ను ఖల్వాకాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చేతి. ॥౭॥

ప॥ సః - హోవాచ - యత్ - ఊర్ధ్వం - గార్గి - దివః - యత్ - అవాక్ - పృథివ్యాః - యత్ - అన్తరా - ద్యావాపృథివీ - ఇమే - యత్ - భూతం - చ - భవత్ - చ - భవిష్యత్ - చ - ఇతి - ఆచక్షతే - ఆకాశే - ఏవ - తత్ - ఓతం - చ - ప్రోతం - చ - ఇతి - కస్మిన్ - ను - ఖలు - ఆకాశః - ఓతః - చ - ప్రోతః - చ - ఇతి

ప్ర॥ సః=ఆ యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, హోవాచ=పలికెను హే గార్గి=ఓ గార్గీ దివఃఊర్ధ్వం=ద్యులోకముకంటె మీఁదుగాను, యత్=ఏదియో, అవాక్పృథివ్యాః=భూమికంటె క్రిందుగాను, యత్=ఏదియో, అన్తరా=బ్రహ్మాండ ఊర్ధ్వాధో భాగములయొక్క మధ్యయిందును, ఇమే ద్యావాపృథివీ=ఈ భూమ్యంతరిక్షములు, యత్=ఏదియో, భూతంచ=భూతమును, భవచ్చ=వర్తమానమును, భవిష్యచ్చ=ముందు కలుగఁబోవునదియును, యత్=ఏదియో, (తత్సర్వం=ఆ సమస్తమును, యత్=ఏసూత్రము) ఇతి=అని, ఆచక్షతే=చెప్పుచున్నారో, తత్=సూత్రస్వరూపమగు ఆ సమస్తము, ఆకాశఏవ=ఆకాశమునందె ఓతంచ ప్రోతంచ=వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలవలెనే కల్పింపఁబడినది ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) ఆకాశః=ఆకాశము, కస్మిన్నుఖలు=దేనియందు, ఓతశ్చ ప్రోతశ్చేతి=వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలవలెనే కల్పింపఁబడియున్నదని, (గార్గి మరల ప్రశ్నముచేసెను)

తా॥ ఓగార్గి! బ్రహ్మాండముయొక్క ఊర్ధ్వాధోభాగములయందును మధ్యభాగమునందును భూతమును భవిష్యత్తును వర్తమానమునగు ఈ సూత్రరూపమైన సమస్తమును దేనినిగాఁ జెప్పుచున్నారో ఆ సూత్రరూపమగు సర్వమును అవ్యాకృతమగు ఆకాశమునందు పడుగుపేకలుగాఁ గల్పింపఁబడియున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పగా, గార్గి, అవ్యాకృతాకాశ స్వరూపము అవాచ్యముగనుక అప్రతిపత్తియని, (పొందనశక్యము), అవాచ్యమైన దానిని చెప్పినయెడల విప్రతిపత్తియని, రెండు దోషములు కలుగుచున్నవి ఆ దోషములను పరిహరించి చెప్పుట శక్యమని తలంచి ప్రశ్నచేయుచున్నది ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఆ అవ్యాకృతాకాశము దేనియందు పడుగుపేకవలెనే కల్పింపఁబడియున్నదని ప్రశ్నచేసెను

ఉ॥ సహోవాచైతద్వై తదక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభివదన్త్యస్థూలమనణ్వహ్రస్వమదీర్ఘమలోహితమస్నేహమచ్ఛాయమతమోఽవాయ్వనాకాశమసఙ్గమరసమగన్ధమచక్షుష్కమశ్రోత్రమవాగమనోఽతేజస్కమప్రాణమముఖమమాత్రమనన్తరమబాహ్యం న తదశ్నాతి కించన న తదశ్నాతి కశ్చన. ॥౮॥

ప॥ సః - హోవాచ - ఏతత్ - వై - ఏతత్ - అక్షరం - గార్గి - బ్రాహ్మణాః - అభివదన్తి - అస్థూలం - అనణు - అహ్రస్వం - అదీర్ఘం - అలోహితం - అస్నేహం - అచ్ఛాయం - అత

౫ సాహోవాచ నమస్తేఽస్తు యాజ్ఞవల్క్య యో మ ఏతం వ్యవచోఽపరస్మై ధారయస్వేతి పృచ్ఛ గార్గీతి. ॥౫॥

ప॥ సా - హోవాచ - నమః - తే - అస్తు - యాజ్ఞవల్క్య - యః - మే - ఏతం - వ్యవచః - అపరస్మై - ధారయస్వ - ఇతి - పృచ్ఛ - గార్గి - ఇతి.

ప్ర॥ సా=ఆ గార్గి, హోవాచ=పలికెను. హే యాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా, యః=ఏ,(త్వం=నీవు), ఏతం=ఈ ప్రశ్నమును, మే=నాకు, వ్యవచః=విశేషముగాఁజెప్పితివో, (తస్మై=అటువంటి), తే=నీకొఱకు, నమః=నమస్కారము, అస్తు=అగునుగాక. పరస్మై=ఇంకొక ప్రశ్నముకొఱకు, (ఆత్మానం=నన్ను), ధారయస్వ=దృఢముగాఁజేయుము, ఇతి=అని, (గార్గి పలికెను). హే గార్గి=ఓ గార్గీ! (త్వం=నీవు), పృచ్ఛ=అడుగుము, ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను).

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీవు నేను అడిగిన ప్రశ్నమును విశేషముగా నాకుచెప్పితివి గనుక నీకొఱకు నమస్కరించుచున్నాను. ఇంకొక ప్రశ్నముచేయుటకు నన్ను ధైర్యముకల దానినిగాఁజేయుము, అని గార్గి పలుకగా ఓ గార్గీ! నీవు ప్రశ్నమును అడుగుమాయని యాజ్ఞవల్క్యుఁడుపలికెను.

౬॥ సాహోవాచయదూర్ధ్వం యాజ్ఞవల్క్యదివోయదవాక్పృథివ్యాయదన్తరా ద్యావాపృథివీ ఇమేయద్భూతంచ భవచ్చభవిష్యచ్చేత్యాచక్షతే కస్మిగ్ స్తదోతంచ ప్రోతంచేతి. ॥౬॥

ప॥ సా - హోవాచ - యత్ - ఊర్ధ్వం - యాజ్ఞవల్క్య - దివః - యత్ - అవాక్ - పృథివ్యాః - యత్ - అన్తరా - ద్యావాపృథివీ - ఇమే - యత్ - భూతం - చ - భవత్ - చ - భవిష్యత్ - చ - ఇతి - ఆచక్షతే - కస్మిన్ - తత్ - ఓతం - చ - ప్రోతం - చ - ఇతి.

ప్ర॥ సా=ఆగార్గి, హోవాచ=పలికెను. హే యాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! దివః = ద్యులోకముకంటె, (అండకపాలముకంటె), ఊర్ధ్వం =మీఁదను, యత్=ఏదియో, పృథివ్యాః=భూమికంటె, అవాక్=క్రిందుగాను, (అండకపాలముకంటె క్రిందుగాను), యత్=ఏదియో, అంతరా= (అండకపాలములయొక్క మధ్యమునందు, ఇమే ద్యావాపృథివీ=ఈ భూమ్యన్తరిక్షములు, యత్=ఏదియో, భూతంచ = గడిచిపోయినదియును, భవచ్చ = జరుగుచున్నదియును, భవిష్యచ్చ = ముందు కలుగబోవునదియును, యత్ = ఏదియో, (తత్సర్వం =ఆ సమస్తమును, యత్=ఏమాత్రము) ఇతి=అని, ఆచక్షతే = చెప్పుచున్నారో, తత్=ఆమాత్రము, కస్మిన్=దేనియందు, ఓతంచప్రోతంచ=వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలువలెనే వ్యాపింపఁబడినది. ఇతి=అని, (గార్గి ప్రశ్నచేసెను).

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! బ్రహ్మాండముకంటె ఊర్ధ్వభాగమునందును క్రిందిభాగమునందును మధ్యమునందును భూతమును వర్తమానమును భవిష్యత్తును నగు ఈ సమస్తమును ఏ సూ

తా॥ ఇట్లు సర్వవిశేషశూన్యమైన అక్షరమున్నదియని శ్రుతిచేతఁ జెప్పఁబడినది ఇప్పుడా అక్షరముండుటకు అనుమాన ప్రమాణమును చూపించుచున్నాఁడు ఓ గార్గీ! ఇంతకు పూర్వము చెప్పిన అశనాయాది ధర్మాతీతమును సమీపమును ప్రత్యక్షమును సర్వాంతరమునగు పరబ్రహ్మమైన అక్షరస్వరూపమేది పొందఁబడినదో దానియొక్క ఆజ్ఞవలన సూర్యచంద్రులు ఆయా కాలములయందు తప్పకుండ ప్రకాశించుచున్నారు ఆద్యేప కారము భూమ్యంతరిక్షములును అక్షర పరబ్రహ్మముయొక్క ఆజ్ఞవలన వాటివాటి మితినిమీఱక నిలిచియున్నవి ఆ అక్షర పరబ్రహ్మముయొక్క ఆజ్ఞవలననే నిమేష ముహూర్తము అహోరాత్రము పక్షము మాసము సంవత్సరము మొదలైన పేరులుగల ఆయాకాలములును తప్పకుండ కలుగుచున్నవి హిమవంతము మొదలైన పర్వతములనుండి తూర్పుగా ప్రవహించునట్టి నదులు తూర్పుగాను, పశ్చిమముగా ప్రవహించునట్టి నదులు పశ్చిమముగాను, ఇంక వాయాదిక్కులకు ప్రవహించెడి నదులు ఆయా దిఙ్ముఖములుగాను, ఆ అక్షర పరబ్రహ్మముయొక్క ఆజ్ఞవలననే తప్పక ప్రవహించుచున్నవి ప్రమాణమును గుర్తెఱిఁగిన మనుష్యులు దానార్హములగు బంగారు మొదలైన వాటిని అక్షర పరబ్రహ్మముయొక్క ఆజ్ఞవలన స్తుతించుచున్నారు దేవతలు పురోడాశము మొదలైన జీవనపదార్థముల నిమిత్తమై యజమానునిన్ని పితృదేవతలు దర్వీహోమమునున్ను అనుసరించి పొందుచున్నారు ఇట్లు అక్షర పరబ్రహ్మముయొక్క ఆజ్ఞవలన ఈ సూర్యచంద్రులు మొదలైన వీరందఱు తమ తమ పనులయందు రాజాజ్ఞవలన రాజ్యమువలెనే నియతముగా ప్రవర్తించుచున్నారు.

ఉ॥ యోవాఏ తదక్షరం గార్గ్యవిదిత్వాఽస్మిఁల్లోకే జుహోతి యజతే తపస్తప్యతే బహూని వర్ష సహస్రాణ్యన్తవదేవాస్యతద్భవతి। యోవా ఏ తదక్షరం గార్గ్యవిదిత్వాస్మాల్లోకాత్ప్రైతి స కృపణోఽథ య ఏ తదక్షరం గార్గి విదిత్వాఽస్మాల్లోకాత్ప్రైతి స బ్రాహ్మణః. ॥౧౦॥

ప॥ యః - వై - ఏతత్ - అక్షరం - గార్గి - అవిదిత్వా - అస్మిన్ - లోకే - జుహోతి - యజతే - తపః - తప్యతే - బహూని - వర్షసహస్రాణి - అన్తవత్ - ఏవ - అస్య - తత్ - భవతి - యః - వై - ఏతత్ - అక్షరం - గార్గి - అవిదిత్వా - అస్మాత్ - లోకాత్ - ప్రైతి - సః - కృపణః - అథ - యః - ఏతత్ - అక్షరం - గార్గి - విదిత్వా - అస్మాత్ - లోకాత్ - ప్రైతి - సః - బ్రాహ్మణః

ప్ర॥ హేగార్గి=ఓగార్గీ! యోవై=ఎవఁడైతే, ఏతదక్షరం=ఈ అక్షరమును, అవిదిత్వా=తెలిసికొనక, అస్మిన్=ఈ, లోకే=లోకమునందు, జుహోతి=హోమము చేయుచున్నాఁడో, యజతే=యాగముచేయుచున్నాఁడో, బహూనివర్షాణి=అనేకసంవత్సరములు, తపః=తపస్సును, తప్యతే=తపస్సుచేయుచున్నాఁడో, అస్య=వీనియొక్క, తత్=ఆ కర్మఫలము, అన్తవదేవ=నాశముకలదె, భవతి=అగుచున్నది హేగార్గి=ఓగార్గీ! యోవై=ఎవఁడు, ఏతదక్షరం=ఈ అక్షరమును, అవిదిత్వా=తెలిసికొనక, అస్మాల్లోకాత్=ఈ లోకమునుండి, ప్రైతి=మరణమును పొందుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, కృపణః=కృపణుఁడు (డబ్బుచేకొనుకొనఁబడిన దాసుఁడు మొదలయిన వానివంటివాఁడు) అథ=మఱియు, హేగార్గి=ఓగార్గీ! యః=ఎవఁడు, ఏతదక్షరం=ఈ అక్షరమును, విదిత్వా=తెలిసికొని, అస్మాల్లోకాత్=ఈలోకమునుండి, ప్రైతి=మరణమునుపొందుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుఁడు, (బ్రహ్మవేత్త).

తా॥ ఈ చెప్పెడి హేతువువల్ల నున్న ఆ అక్షరస్వరూపమున్నదని చూపించుచున్నాఁడు ఓ గార్గీ! ఎవఁడు ఈ అక్షరపరబ్రహ్మమును తెలిసికొనక ఈ లోకమునందు హోమమును చేయుచున్నాఁడో, యాగమును చేయుచున్నాఁడో, తపస్సును అనేక సంవత్సరములు చేయుచున్నాఁడో అట్టివానియొక్క ఆ కర్మఫలమంతయు నాశముకలదే యగుచున్నది ఎవఁడు ఈ అక్షరపరబ్రహ్మమును తెలిసికొనక ఈ లోకమునుండి మరణమును పొంది పోవుచున్నాఁడో వాఁడు నీచుఁడై జననమరణ రూపసంసార కష్టమును ఎడతెగక పొందుచున్నాఁడు ఎవఁడు ఈ అక్షరపరబ్రహ్మమును తెలిసికొని ఈ లోకమునుండి మరణమునుపొంది పోవుచున్నాఁడో వాఁడు ఆ అక్షరపరబ్రహ్మస్వరూపియగు బ్రాహ్మణుఁడగుచున్నాఁడు, అనఁగా అక్షరపరబ్రహ్మమగుచున్నాఁడు

ఉ॥ తద్వా ఏ తదక్షరం గార్గ్య దృష్టం ద్రష్ట్ర శ్రుతగ్ శ్రోత్రమతం మన్తృ విజ్ఞాతం విజ్ఞాతృనాన్య దతోఽస్తి ద్రష్టృనాన్య దతోఽస్తి శ్రోతృనాన్య దతోఽస్తి మన్తృనాన్య దతోఽస్తి విజ్ఞాత్రే తస్మిన్నుఖల్వక్షరే గార్గ్యాకాశ ఓతశ్చప్రోతశ్చేతి ॥౧౧॥

ప॥ తత్ - వై - ఏతత్ - అక్షరం - గార్గి - అదృష్టం - ద్రష్టృ - అశ్రుతం - శ్రోతృ - అమతం - మన్తృ - అవిజ్ఞాతం - విజ్ఞాతృ - న - అన్యత్ - అతః - అస్తి - ద్రష్టృ - న అన్యత్ - అతః - అస్తి - శ్రోతృ - న - అన్యత్ - అతః - అస్తి - మన్తృ - న - అన్యత్ - అతః - అస్తి - విజ్ఞాతృ - ఏతస్మిన్ - ను - ఖలు - అక్షరే - గార్గి - ఆకాశః - ఓతః - చ - ప్రోతః - చ - ఇతి.

ప్ర॥ హేగార్గి=ఓగార్గీ! తద్వై=ఆ ప్రసిద్ధమగు, ఏతత్=ఈ, అక్షరం=అక్షరస్వరూపము, అదృష్టం=చూడఁబడనిదియై, ద్రష్టృ=చూచునదియును, అశ్రుతం=వినఁబడనిదియై, శ్రోతృ=వినునదియును, అమతం=తలంచఁబడనిదియై, మన్తృ=తలంచునదియును, అవిజ్ఞాతం=తెలిసికొనఁబడనిదియై, విజ్ఞాతృ=తెలిసికొనునదియును, (భవతి=అగుచున్నది) అతః=ఈ అక్షరపరబ్రహ్మముకంటె, అన్యత్=ఇతరమైనది, ద్రష్టృ=చూచునది, నాస్తి=లేదు అతః ఈ అక్షరునికంటె, అన్యత్=ఇతరమైనది, శ్రోతృ=వినునది, నాస్తి=లేదు అతః=ఈఅక్షరునికంటె, అన్యత్=ఇతరమైనది, మన్తృ=తలంచునది, నాస్తి=లేదు అతః=ఈ అక్షరునికంటె, అన్యత్=ఇతరమైనది, విజ్ఞాతృ=తెలిసికొనునది, నాస్తి=లేదు హేగార్గి=ఓగార్గీ! ఆకాశః=ఆకాశము, ఏతస్మిన్నుఖలుఅక్షరే = ఈ అక్షరమునందే, ఓతశ్చప్రోతశ్చ=వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకలువలనే కల్పింపఁబడియున్నది. ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను)

తా॥ ఓగార్గీ! ఆ ప్రసిద్ధమగు ఈ అక్షరస్వరూపము తాను చూపునకు విషయముగాక దృక్స్వరూపమును శ్రోత్రమునకు విషయముగాక శ్రుతిస్వరూపమును మనస్సునకు విషయముగాక తలంచునదియును బుద్ధికి విషయముగాక విజ్ఞాతృస్వరూపమునగుచున్నది. మఱియు ఇట్టి అక్షర పరబ్రహ్మస్వరూపముకంటె వేఱుద్రష్టయును వేఱుశ్రోతయును వేఱుమన్తయును వేఱువిజ్ఞాతయును లేదు ఓగార్గీ! ఇట్టి అక్షరస్వరూపమునందే అవ్యాకృతాకాశము వస్త్రముయొక్క పడుగు పేకలువలెనే, ఏకముగ కల్పింపఁబడియున్నది యని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను.

ఉ॥ సా హోవాచ బ్రాహ్మణా భగవన్తస్తదేవ బహుమన్యేధ్వం యదస్మాన్నమ
స్కారేణ ముచ్యేధ్వం న వై జాతు యుష్మాక మిమం కశ్చిద్బ్రహ్మోద్యం
జేతేతి తతో హ వాచక్నవ్యుపరరామ. ॥౧౨॥

ఇతి శ్రీ బృహదారణ్యకే పఞ్చమాధ్యాయే అష్టమం బ్రాహ్మణమ్

ప॥ సా - హోవాచ - బ్రాహ్మణాః - భగవన్తః - తత్ - ఏవ - బహుమన్యేధ్వం - యత్ - అస్మాత్ - నమస్కారేణ - ముచ్యేధ్వం - న - వై - జాతు - యుష్మాకం - ఇమం - కః- చిత్ - బ్రహ్మోద్యం - జేతా - ఇతి - తతః - హ - వాచక్నవీ - ఉపరరామ

ప్ర॥ సా=ఆగార్గి, హోవాచ=పలికెను హే భగవన్తః బ్రాహ్మణాః=పూజ్యులగు ఓ బ్రాహ్మణులారా! అస్మాత్=ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని వలన, నమస్కారేణ=నమస్కారము చేతను, ముచ్యేధ్వంయత్=ముక్తులు అగుడీ అనునది యేదియో, తదేవ=దానినే, (యూయం=మీరు), బహుమన్యేధ్వం=విశేషముగా తలంచుడీ యుష్మాకం=మీలోపల, కశ్చిత్=ఎవడును, ఇమం=ఈయాజ్ఞవల్క్యుని, బ్రహ్మోద్యం=పరబ్రహ్మవాదమునుగూర్చి, జాతు=ఒకానొకప్పుడును, జేతా=జయించువాఁడు, న వై=లేనే లేఁడు ఇతి=అని, (గార్గి పలికెను) తతో హ=అందువలన, వాచక్నవీ=వచక్నుని పుత్రికయగు గార్గి, ఉపరరామ=ఊరకయుండెను

తా॥ ఇట్లు యాజ్ఞవల్క్యునకు తాను చేసిన ప్రశ్నమును నిరూపించి చెప్పుటవలన గార్గి బ్రహ్మసభయందలి బ్రాహ్మణులనుగూర్చి, పూజ్యులగు ఓ బ్రాహ్మణులారా! మీరుయాజ్ఞవల్క్యునికొఱకు నమస్కరించి ముక్తులగుటనే విశేషముగా తలంచుడీ! మీలో బ్రహ్మవాదమును గూర్చి ఈ యాజ్ఞవల్క్యుని నెప్పటికిని జయించువాఁడొకఁడును లేఁడు అని చెప్పి గార్గి వేఱొక ప్రశ్నను చేయకుండ ఊరకయుండెను

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు పఞ్చమాధ్యాయము అష్టమ బ్రాహ్మణము సమాప్తము

బృహదారణ్యకము - పఞ్చమాధ్యాయము
నవమబ్రాహ్మణము ప్రారంభము.

ఉ॥ అథ హైనం విదగ్ధః శాకల్యః పప్రచ్ఛ కతి దేవా యాజ్ఞవల్క్యేతి స హైతయై
వనివిదా ప్రతిపేదే యావన్తో వైశ్వదేవస్య నివిద్యుచ్యన్తే త్రయశ్చ త్రీ చ
శతా త్రయశ్చ త్రీ చ సహస్రేత్యోమితి హోవాచ కత్యేవ దేవా యాజ్ఞవ
ల్క్యేతి త్రయస్త్రింశదిత్యోమితి హోవాచ కత్యేవ దేవా యాజ్ఞవల్క్యే
తి షడిత్యోమితి హోవాచ కత్యేవ దేవా యాజ్ఞవల్క్యేతి త్రయ ఇత్యో
మితి హోవాచ కత్యేవ దేవా యాజ్ఞవల్క్యేతి ద్వావిత్యోమితి హో
వాచ కత్యేవ దేవా యాజ్ఞవల్క్యే త్యధ్యర్ధ ఇత్యోమితి హోవాచ కత్యేవ
దేవా యాజ్ఞవల్క్యేత్యేక ఇత్యోమితి హోవాచ కతమే తే త్రయశ్చ త్రీ చ
శతా త్రయశ్చ త్రీ చ సహస్రేతి. ॥౧॥

మ॥ అథ - హ - ఏనం - విదగ్ధః - శాకల్యః - పప్రచ్ఛ - కతి - దేవాః - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - స - హ - ఏతయా - ఏవ - నివిదా - ప్రతిపేదే - యావన్తః - వైశ్వదేవస్య - నివిది - ఉచ్యన్తే - త్రయః - చ - త్రీ - చ - శతా - త్రయః - చ - త్రీ - చ - సహస్రా - ఇతి - ఓం - ఇతి - హోవాచ - కతి - ఏవ - దేవాః - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - త్రయస్త్రింశత్ - ఇతి - ఓం - ఇతి - హోవాచ - కతి - ఏవ - దేవాః - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - షట్ - ఇతి - ఓం - ఇతి - హోవాచ - కతి - ఏవ - దేవాః - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - త్రయః - ఇతి - ఓం - ఇతి - హోవాచ - కతి - ఏవ - దేవాః - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - ద్వౌ - ఇతి - ఓం - ఇతి - హోవాచ - కతి - ఏవ - దేవాః - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - అధ్యర్ధః - ఇతి - ఓం - ఇతి - హోవాచ - కతి - ఏవ - దేవాః - యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - ఏకః - ఇతి - ఓం - ఇతి - హోవాచ - కతమే - తే - త్రయః - త్రీ - చ - శతా - త్రయః - చ - త్రీ - చ - సహస్రా - ఇతి॰

ప్ర॥ అథహ=అనంతరము, శాకల్యః=శకలపుత్రుండగు, విదగ్ధః=విదగ్ధుడను వాండు ఏనం=ఈయాజ్ఞవల్క్యుని, హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓయాజ్ఞవల్క్యుండా! దేవాః=దేవతలు కతీతి=ఎందఱని, పప్రచ్ఛ=అడిగెను సహ=ఆ యాజ్ఞవల్క్యుండు, ఏతయా=ఈ చెప్పంబోయెడి, నివిదైన=నివిత్తను పెరుగల మంత్రముచేతనే, (దేవసంఖ్యను), ప్రతిపేదే=పొందెను వైశ్వదేవస్య=వైశ్వదేవ శస్త్రముయొక్క, నివిది=నివిత్తను మంత్రమునందు, (దేవసంఖ్యను తెలిపెడి మంత్రము నివిత్తనంబడును) యావన్తః=ఎంతమంది దేవతలు, ఉచ్యన్తే=చెప్పంబడుచున్నారో (అందఱు దేవతలు వినంబడుచున్నారు అదియేదియనంగా), త్రయశ్చ=ముగ్గురున్ను, త్రీచశతా=మూడువందలున్ను, (మూడువందల ముగ్గురు), త్రయశ్చ=ముగ్గురున్ను త్రీచసహస్రా=మూడువేలున్ను, (మూడువేలముగ్గురు), ఇతి=అని (యాజ్ఞవల్క్యుండు పలికెను) (శాకల్యుండు మరల) ఓమితి=సరేయని, హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓయాజ్ఞవల్క్యుండా! దేవాః=దేవతలు, కత్యేవేతి=ఎందఱుఅని, హోవాచ=పలికెను (యాజ్ఞవల్క్యుండు), త్రయస్త్రింశదితి=ముప్పదిముగ్గురని(పలికెను) ఓమితి=సరేయని,(శాకల్యః=శాకల్యుండు), యాజ్ఞవల్క్య=ఓయాజ్ఞవల్క్యుండా! దేవాః=దేవతలు, కత్యేవేతి=ఎందరేయని, హోవాచ=పలికెను (యాజ్ఞవల్క్యుండు), షడితి=ఆఱుగురని (పలికెను) ఓమితి=సరేయని,(శాకల్యుండు),యాజ్ఞవల్క్య=ఓయాజ్ఞవల్క్యుండా! దేవాః=దేవతలు,కత్యేవేతి=ఎందరేయని, హోవాచ=పలికెను (యాజ్ఞవల్క్యుండు), త్రయఇతి=ముగ్గురని. (పలికెను) ఓమితి=సరేయని,(శాకల్యుండు), హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓయాజ్ఞవల్క్యుండా! దేవాః=దేవతలు,కత్యేవేతి=ఎందరేయని, హోవాచ=పలికెను (యాజ్ఞవల్క్యుండు), ద్వావితి=ఇద్దఱని (పలికెను) ఓమితి=సరేయని, (శాకల్యుండు), హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓయాజ్ఞవల్క్యుండా! దేవాః=దేవతలు, కత్యేవేతి=ఎందరేయని, హోవాచ=పలికెను (యాజ్ఞవల్క్యుండు), అధ్యర్ధఇతి = ఒకటిన్నరయని, (పలికెను) ఓమితి=సరేయని, (శాకల్యుండు), హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓయాజ్ఞవల్క్యుండా! దేవాః=దేవతలు, కత్యేవేతి=ఎందరేయని, హోవాచ=పలికెను. (యాజ్ఞవల్క్యుండు), ఏకఇతి=ఒకండని, (పలికెను) ఓమితి=సరేయని,(శాకల్యుండు), తే=ఆ, త్రయశ్చత్రీచశతా=మూడువందలముగ్గురును, త్రయశ్చత్రీచసహస్రా=మూడువేలముగ్గురును, కతమఇతి=ఎవరుఅని, హోవాచ=పలికెను

తా॥ ఇంతకు పూర్వము భూమి మొదలైనవాటికి సూక్ష్మతారతమ్య క్రమముచే పూర్వ పూర్వమునకు ఉత్తరోత్తరమునందు ఓతప్రోత భావమును చెప్పుచు సర్వాంతరమగు పరబ్రహ్మము ను ప్రకాశింపఁజేసెను ఆ పరబ్రహ్మమునకు అవ్యాకృత విషయమునందు సూత్రదేవములయందు నియంతృత్వము చెప్పఁబడినది ఆ పరబ్రహ్మముయొక్కయే సాక్షాదపరోక్షత్వములు నియమింపఁ బడిన దేవతావిభూతులయొక్క సంకోచ వికాసములద్వారా పొందఁదగినవియని అందు నిమిత్త మై శాకల్య బ్రాహ్మణమారంభింపఁబడినది గార్గి వేఱొక ప్రశ్నము చేయక యూరకున్న తరు వాత శాకల్యుఁడు ఈ యాజ్ఞవల్క్యునిగూర్చి ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా దేవతలెందరని ప్రశ్నచేసె ను అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ శాకల్యుఁడా! వైశ్వదేవశస్త్రము యొక్క దేవతాసంఖ్యను తెలుపుటకై నివిత్తను మంత్రముచేతను యెంత సంఖ్యగల దేవతలేర్పడుచున్నారో అందఱు దేవత లని చెప్పెను శాకల్యుఁడు ఆ నివిత్తను మంత్రమునందు ఎంత సంఖ్య చెప్పుచున్నదని యడుగఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు మూఁడు నందల మూఁడు, మూఁడువేల మువ్వురు, అని చెప్పుచున్నదని పలికెను శాకల్యుఁడు మరల ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! దేవతలెందరని అడుగఁగా, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ముప్ప దిమువ్వురని చెప్పెను సరేయని శాకల్యుఁడు మరల ఎందరు దేవతలని యడిగెను యాజ్ఞవల్క్యుఁ డు ఆఱుగురని చెప్పెను సరేనని శాకల్యుఁడు మరల ఎందరు దేవతలని అడిగెను యాజ్ఞవల్క్యుఁ డు ముగ్గురని చెప్పెను సరేనని శాకల్యుఁడు మరల దేవతలెందరని అడిగెను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఇద్దఱు అని చెప్పెను సరే అని శాకల్యుఁడు మరల ఎందరు దేవతలని అడిగెను యాజ్ఞవల్క్యుఁ డు ఒకటిన్నర దైవమని పలికెను సరేనని శాకల్యుఁడు మరల దేవతలెందరని ప్రశ్నముచేసెను. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఒక్కఁడని చెప్పెను శాకల్యుఁడు సరెయని మూఁడువందల మూఁడు మూఁ డువేల మూఁడు, సంఖ్యగల ఆ దేవతలు ఎవరని ప్రశ్నముచేసెను

ఉ॥ సహోవాచ మహిమాన ఏవైషామేతే త్రయస్త్రిగ్ంశత్త్వేవ దేవా ఇతి కత
మేతేత్రయస్త్రిగ్ంశదిత్యష్టౌవ సవఏకాదశ రుద్రాద్వాదశాదిత్యాస్త ఏక
త్రిగ్ంశదిన్ద్రశ్చైవ ప్రజాపతిశ్చత్రయస్త్రిగ్ంశావితి. ॥౨॥

ప॥ సః - హోవాచ - మహిమానః - ఏవ - ఏషాం - మే - తే - త్రయస్త్రిగ్ంశత్ - తు - ఏవ - దేవాః - ఇతి - కతమే - తే - త్రయస్త్రింశత్ - ఇతి - అష్టౌ - వసవః - ఏకాదశ - రు ద్రాః - ద్వాదశ - ఆదిత్యాః - తే - ఏకత్రింశత్ - ఇన్ద్రః - చ - ఏవ - ప్రజాపతిః - చ - త్రయస్త్రింశౌ - ఇతి

ప్ర॥ సః=ఆ యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, హోవాచ=పలికెను ఏషాం = ఈ ముప్పదిమువ్వురు దేవతలయొక్క, మహిమానఏవ=విభూతులే, ఏతే=ఈ పూర్వము చెప్పఁబడిన మూఁడువందల మువ్వురు దేవతలు, (పరమార్థముగానైతే), త్రయస్త్రింశత్త్వేవాదేవాః=ముప్పదిమువ్వురు దేవత లే, ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) త్రయస్త్రింశత్=ముప్పదిమువ్వురగు, తే=ఆ దేవ తలు, కతమే=ఎవరు, ఇతి=అని (శాకల్యుఁడడిగెను) అష్టౌ=ఎనమండ్రుగురగు, వసవః=వసు వులును, ఏకాదశ=పదునొకొండ్రుగురగు, రుద్రాః=రుద్రులును, ద్వాదశ=పండ్రెండ్రుగురగు, ఆదిత్యాః=ఆదిత్యులునగు, తే=వారు, ఏకత్రింశత్=ముప్పదియొక్కరును, ఇన్ద్రశ్చ=ఇంద్రుఁ డును, ప్రజాపతిశ్చ=బ్రహ్మయును, త్రయస్త్రింశావితి=ముప్పదిమువ్వురని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను).

తా॥ ఓ శాకల్యుఁడా! ఈ ముప్పది మూఁడు దేవతలయొక్క విభూతులే పూర్వము చెప్పిన మూఁడువందల మున్నూరు దేవతలు నిజముగా ముప్పదిమూఁడె దేవతలని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను మరల శాకల్యుఁడు ఆ ముప్పది మూఁడురు దేవతలెవరని అడిగెను ఓ శాకల్యుఁడా! అష్టవసువులును, ఏకాదశ రుద్రులును, ద్వాదశాదిత్యులును, వీరు ముప్పదియొక్కరును ఇంద్రుఁడును, ప్రజాపతియును, ఈ ముప్పది మూఁడురు దేవతలని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను

ఉ॥ కతమే వసవ ఇత్యగ్నిశ్చ పృథివీచ వాయుశ్చాన్తరిక్షం చాదిత్యశ్చ ద్యౌశ్చ చన్ద్రమాశ్చ నక్షత్రాణి చైతేవసవ ఏతేషు హీదంవసు సర్వగ్ం హితమితి తస్మాద్వసవఇతి ॥౩॥

ప॥ కతమే - వసవః - ఇతి - అగ్నిః - చ - పృథివీ - చ - వాయుః - చ - అన్తరిక్షం-చ- ఆదిత్యః - చ - ద్యౌః - చ - చన్ద్రమాః - చ - నక్షత్రాణి - చ - ఏతే - వసవః - ఏతేషు - హి- ఇదం - వసు - సర్వం - హితం - ఇతి - తస్మాత్ వసవః - ఇతి

ప్ర॥ వసవః=వసువులు, కతమే=ఎవరు, ఇతి=అని, (శాకల్యుఁడడిగెను) అగ్నిశ్చ=అగ్నియును, పృథివీచ=భూమియును, వాయుశ్చ=గాలియును, అన్తరిక్షంచ=ఆకాశమును, ఆదిత్యశ్చ=సూర్యుఁడును, ద్యౌశ్చ=ద్యులోకమును, చన్ద్రమాశ్చ=చంద్రుఁడును, నక్షత్రాణిచ=నక్షత్రములును, ఏతే=వీరు, వసవః=వసువులు ఏతేషు=ఈ వసువులయందు, వసు=ధనరూపమైన, ఇదంసర్వం=ఈ సమస్త జగత్తును, హితంహి=ఉంచఁబడినది, ఇతి=అని (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), తస్మాత్=అందువల్లనుంచి, వసవఇతి=వసువులని, (చెప్పఁబడుచున్నారని పలికెను)

తా॥ ఆ అష్ట వసువులెవరని శాకల్యుఁడడుగఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఓ శాకల్యుఁడా! అగ్ని, భూమి, వాయువు, ఆకాశము, సూర్యుఁడు, ద్యులోకము, చంద్రుఁడు, నక్షత్రములు ఈ యెనిమిది అష్ట వసువులు. వీటియందే ధనరూపమైన ఈ సమస్త జగత్తు ఉంచబడియున్నది. గనుకనే వీరు వసువులని చెప్పఁబడుచున్నారని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను

ఉ॥ కతమే రుద్రా ఇతి దశేమే పురుషే ప్రాణా ఆత్మైకాదశస్తేయదాస్మాచ్ఛరీరాన్మర్త్యాదుత్క్రామన్త్యథరోదయన్తి తద్యద్రోదయన్తి తస్మాద్రుద్రా ఇతి ॥౪॥

ప॥ కతమే - రుద్రాః - ఇతి దశ - ఇమే - పురుషే - ప్రాణాః - ఆత్మా - ఏకాదశ - తే - యదా - అస్మాత్ - శరీరాత్ - మర్త్యాత్ - ఉత్క్రామన్తి- అథ- రోదయన్తి- తత్ - యత్ - రోదయన్తి - తస్మాత్ - రుద్రాః - ఇతి

ప్ర॥ రుద్రాః=రుద్రులు, కతమే=ఎవరు, ఇతి=అని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను) పురుషే=పురుషునియందు, ఇమే=ఈ, ప్రాణాః=ఇంద్రియములు, (జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములు), దశ=పదియును, ఏకాదశః=పదునొకండవదియగు, ఆత్మా=మనస్సును, తే=ఆ ఏకాదశ రుద్రులును, యదా=ఎప్పుడు, అస్మాత్=ఈ, మర్త్యాత్=మరణధర్మముగల, శరీరాత్=దేహమునుండి, ఉత్క్రామన్తి=లేచిపోవుచున్నారో, అథ=అప్పుడు, రోదయన్తి=ఏడుచుచున్నారు తత్=ఆ మరణ సమయమునందు, యత్=ఏ కారణమువలన, రోదయన్తి=ఏడ్పుచున్నారో, తస్మాత్=ఆకారణమువలన, రుద్రాఇతి=రుద్రులని, (చెప్పఁబడుచున్నారని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను)

తా॥ శాకల్యుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా ! ఆరుద్రులు ఎవరు అని ప్రశ్నము చేయఁగా, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పురుషుని యందలి జ్ఞానేంద్రియములగు త్వక్చక్షుశ్శ్రోత్ర జిహ్వాఘ్రాణములు అయిదును, కర్మేంద్రియములగు వాక్పాణిపాదపాయూపస్థలు అయిదును, మనస్సనొకటియును ఇవి పదునొకొండును ఏకాదశరుద్రులని పలికి ఇవి ఈమరణధర్మమగు శరీరమునుండి లేచిపోవుటతోనే మరణమునుపొందిన పురుషునిగూర్చి జనులు ఏడ్చుటవలన ఇవి రుద్రులని చెప్పఁబడుచున్న వని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను

ఉ॥ కతమఆదిత్యాఇతి ద్వాదశవై మాసాః సంవత్సరస్యైత ఆదిత్యా ఏతేహీదగ్ం సర్వమాదదానాయన్తి తే యదిదగ్ం సర్వమాదదానాయన్తి తస్మాదాదిత్యా ఇతి ॥౫॥

ప॥ కతమే - ఆదిత్యాః - ఇతి - ద్వాదశ- వై-మాసాః- సంవత్సరస్య- ఏతే- ఆదిత్యాః ఏతే - హి - ఇదం - సర్వం - ఆదదానాః - యన్తి - తే - యత్ - ఇదం - సర్వం - ఆదదానాః- యన్తి - తస్మాత్ - ఆదిత్యాః - ఇతి

ప్ర॥ ఆదిత్యాః=సూర్యులు, కతమే=ఎవరు, ఇతి=అని, (శాకల్యుఁడుపలికెను) సంవత్సరస్య=సంవత్సరముయొక్క, ద్వాదశవైమాసాః=పండ్రెండు మాసములే, ఆదిత్యాః=సూర్యులు ఏతేహి=ఈ సూర్యులే, ఇదంసర్వం=ఈసమస్తమును, (ప్రాణులయొక్క ఆయుస్సును, కర్మఫలమును, ఈసమస్తమును) ఆదదానాః=గ్రహించుచున్నవారై, యన్తి=పోవుచున్నారు. తే=ఆసూర్యులు, యత్=ఏకారణమువలన, ఇదంసర్వం=ఈ సమస్తమును, ఆదదానాః=గ్రహించుచున్నవారై, యన్తి=పోవుచున్నారో, తస్మాత్=అందువల్లనుంచి, ఆదిత్యాఇతి=ఆదిత్యులని, (చెప్పఁబడుచున్నారని యాజ్ఞవల్క్యుఁడుపలికెను)

తా॥ శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఆ ఆదిత్యులెవరని ప్రశ్నముచేయఁగా, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు సంవత్సరావయవములు గానుండెడి పండ్రెండు మాసములే ఆ ద్వాదశాదిత్యులు ఈ సూర్యులే ప్రాణులయొక్క ఆయుః కర్మఫలరూపమైన సమస్తమును తీసికొని పోవుచున్నారు ఓ శాకల్యుఁడా! ఆ ఆదిత్యులు ఏకారణమువల్ల ఇట్లు ప్రాణులయొక్క ఆయుః కర్మఫలములను గ్రహించుకొనిపోవుచున్నారో అందువలననే ఆదిత్యులని చెప్పఁబడుచున్నారని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను

ఉ॥ కతమ ఇన్ద్రః కతమః ప్రజాపతిరితి స్తనయిత్నురేవేన్ద్రో యజ్ఞః ప్రజాపతిరితి కతమస్స్తనయిత్నురిత్యశనిరితి కతమోయజ్ఞ ఇతి పశవఇతి. ॥౬॥

ప॥ కతమః - ఇన్ద్రః - కతమః - ప్రజాపతిః - ఇతి - స్తనయిత్నుః - ఏవ- ఇన్ద్రః - యజ్ఞః - ప్రజాపతిః - ఇతి - కతమః - స్తనయిత్నుః - ఇతి - అశనిః - ఇతి - కతమః - యజ్ఞః - ఇతి - పశవః - ఇతి

ప్ర॥ ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, కతమః=ఎవఁడు? ప్రజాపతిః=బ్రహ్మ, కతమః=ఎవఁడు? ఇతి=అని, (శాకల్యుఁడు అడిగెను) స్తనయిత్నురేవ=స్తనయిత్నువే, ఇన్ద్రః=ఇంద్రుఁడు, యజ్ఞః=యజ్ఞము, ప్రజాపతిః=బ్రహ్మ, ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) స్తనయిత్నుః=స్తనయిత్నువు, కతమః=ఏది? ఇతి=అని, (శాకల్యుఁడు పలికెను) అశనిః=వజ్రము,

(వీర్యము, పెక బలము, ప్రాణియొక్క హింసనము ఇంద్రత్వము), ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) యజ్ఞః=యజ్ఞము, కతమఇతి=ఏదియని, (శాకల్యుఁడడిగెను) పశవః=పశువులు, ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను)

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా ! ఇంద్రప్రజాపతులెవరని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేయఁగా, స్తనయిత్నువే ఇంద్రుఁడు, యజ్ఞమే ప్రజాపతి, యని యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను మరల శాకల్యుఁడు స్తనయిత్నువు యజ్ఞము అనఁగా ఏవి యని ప్రశ్నముచేయగా, వజ్రమే స్తనయిత్నువు, పశువే యజ్ఞము, అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను

ఉ॥ కతమే షడిత్యగ్నిశ్చ పృధివీచ వాయుశ్చాన్తరిక్షం చాదిత్యశ్చ ద్యౌశ్చైతే షడేతే హీదగ్ సర్వగ్ షడితి. ॥౭॥

ప॥ కతమే - షట్ - ఇతి - అగ్నిః - చ - పృధివీ - చ - వాయుః చ - అన్తరిక్షం - చ - ఆదిత్యః - చ - ద్యౌః - చ - ఏతే - షట్ - ఏతే - హి - ఇదం - సర్వం - షట్ - ఇతి

ప్ర॥ షట్=ఆఱుగురు, కతమే=ఎవరు, ఇతి=అని, (శాకల్యుఁడడిగెను) అగ్నిశ్చ=అగ్నియును, పృధివీచ=భూమియును, వాయుశ్చ=వాయువును, అన్తరిక్షంచ = ఆకాశమును, ఆదిత్యశ్చ=సూర్యుఁడును, ద్యౌశ్చ=ద్యులోకమును,ఏతే=ఇవి, షట్=ఆఱు, ఇదంసర్వం=ఈ సమస్తప్రపంచము, ఏతేహిషట్=ఈ ఆఱే, (భవన్తి=అగుచున్నవి)

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా ! ఆఱు అనునవి యేవయని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేయఁగా, ఓశాకల్యుఁడా ! అగ్ని భూమి వాయువు అన్తరిక్షము సూర్యుఁడు ద్యులోకము ఇవి ఆఱు ఏకారణమువలన ఇదివరకు చెప్పిన ముప్పది మువ్వురును ఈ సమస్తమును ఈ ఆఱుగురె యగుచున్నదో ఆకారణమువలన ఈ ఆఱుగురే యగుచున్నారని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను

ఉ॥ కతమే తే త్రయో దేవాఇతి మఏవత్రయోలోకా ఏషుహీమే సర్వే దేవాఇతి కతమౌతౌద్వౌదేవా విత్యన్నంచైవ ప్రాణశ్చేతి కతమోధ్యర్ధఇతి యోయం పవతఇతి.

ప॥ కతమే - తే - త్రయః - దేవాః - ఇతి - ఇమే - ఏవ - త్రయః - లోకాః - ఏషు - హి - ఇమే - సర్వే - దేవాః - ఇతి - కతమౌ - తౌ - ద్వౌ - దేవౌ - ఇతి - అన్నం - చ - ఏవ - ప్రాణః - చ - ఇతి - కతమః - అధ్యర్ధః - ఇతి - యః - అయం - పవతే - ఇతి

ప్ర॥ తే=ఆ పూర్వోక్తమైన, త్రయోదేవాః=మువ్వురు దేవులు, కతమే=ఎవరు, ఇతి=అని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను) ఇమే=ఈ, త్రయోలోకాఏవ=మూడు లోకములే, ఏషుహి=ఈ మువ్వురు దేవతలయందే,ఇమే=ఈ,సర్వేదేవాః=అందఱు దేవతలు, (అన్తర్భవన్తి=అంతర్భావమును పొందియున్నారు) ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) తౌ=ఆ పూర్వోక్తమైన, ద్వౌ=ఇద్దఱగు, దేవౌ=దేవతలు,కతమౌ=ఎవరు,ఇతి=అని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను) అన్నంచైవ=అన్నమున్ను, ప్రాణశ్చ=ప్రాణమున్ను, ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) అధ్యర్ధః=సగము అధికముగాఁగల ఒక దైవము, కతమః=ఎవరు, ఇతి=అని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను). యః=ఏది, పవతే=వీచుచున్నదో, అయం=ఈ వాయువు, ఇతి=అని (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను).

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఆ ముగ్గురు దేవతలు ఎవరని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేయగా ఈ మూడులోకములే అని చెప్పి యేకారణమువలన ఈ మూడులోకములయందే సమస్త దేవతలు అన్తర్భవించి యుంచున్నారో ఆ కారణమువలన ఈ ముగ్గురు దేవతలు అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను ఆ ఇద్దఱు దేవతలు ఎవరని శాకల్యుఁడు మరల ప్రశ్నచేయగా అన్నమును ప్రాణమును అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను అర్థాధికమైన ఒక దైవమెవరని శాకల్యుఁడు మరల ప్రశ్నచేయగా ఈ విసరుచుట్టి వాయువని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను

ఉ॥ తదాహుర్యదయమేక ఇవైవపవతేఽథకథమధ్యర్ధఇతి యదస్మిన్నిదగ్ సర్వమధ్యార్ధ్నోత్తేనాధ్యర్ధఇతి కతమ ఏకోదేవఇతి ప్రాణఇతి స బ్రహ్మత్యదిత్యాచక్షతే ॥౯॥

ప॥ తత్ - ఆహుః - యత్ - అయం - ఏకః - ఇవ - ఏవ - పవతే - అథ - కథం - అధ్యర్ధః - ఇతి - యత్ - అస్మిన్ - ఇదం - సర్వం - అధ్యార్ధ్నోత్ - తేన - అధ్యర్ధః - ఇతి - కతమః - ఏకః - దేవః - ఇతి - ప్రాణః - ఇతి - సః - బ్రహ్మ - త్యత్ - ఇతి - ఆచక్షతే

ప్ర॥ తత్=దానియందు, ఆహుః=పలికిరి యదయమేకఇవైవ=ఒక్కటేయగు ఈ వాయువే, పవతే=వీచుచున్నది అథకథం=సరేయెట్లుగా, అధ్యర్ధఇతి=అర్ధాధికమైన ఒక దైవమని, (శంకచేయుగా ఉత్తరువును చెప్పుచున్నారు) యత్=ఏ కారణమువలన, అస్మిన్=ఈ వాయువునందు, ఇదంసర్వం=ఈ సమస్తమును,అధ్యార్ధ్నోత్=అధికమైన బుద్ధిని పొందుచున్నదో, తేన=దానివలనను, అధ్యర్ధఇతి=అధ్యర్ధమని, (చెప్పఁబడుచున్నది) ఏక=ఒక్కఁడగు, దేవః=దేవుఁడు, కతమ=ఎవఁడు, ఇతి=అని, (శాకల్యుఁడు అడిగెను) ప్రాణఇతి=ప్రాణమని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) సః=ఆ ప్రాణము, బ్రహ్మ=మహత్తగు, త్యదితి=ఆ పరబ్రహ్మమని ఆచక్షతే=చెప్పఁబడుచున్నది

తా॥ వాయువు అధ్యర్ధమని చెప్పినదాని విషయమై కొందఱు ఒక్కటేయగు వాయువు వీచుచుండెను అది అర్ధాధికమగు ఒక దైవమెట్లైనదియని శంకించగా ఉత్తరువు చెప్పఁబడుచున్నది ఏ కారణమువలన ఈ వాయువునందు సమస్తమును వృద్ధిని పొందుచున్నదో ఆకారణమువలననే అధ్యర్ధమైనదని చెప్పిరి యని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను మరల శాకల్యుఁడు ఒక్కఁడైన దేవుఁడెవఁడని ప్రశ్నచెయగా ప్రాణమేయని చెప్పి యేకారణమువలన పూర్వము చెప్పిన అందఱు దేవతలు ఈ ఒకటియగు ప్రాణమునందే అంతర్భవించుచు ఈ ప్రాణమే నానా విధములగు దేవతలగుటవలన ఆ ప్రాణమే బృహత్స్వరూపమైన ఆ పరబ్రహ్మమని చెప్పఁబడుచున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను

ఉ॥ పృథివ్యేవయస్యాయతనమగ్నిర్లోకోమనోజ్యోతిర్యోవైతంపురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణగ్ సవైవేదితాస్యాత్ । యాజ్ఞవల్క్యవేదవా అహంతం పురుషగ్ సర్వస్యాత్మనః పరాయణం యమాత్థయ ఏవాయగ్ శారీరః పురుషః సఏషవదైవ శాకల్యతస్యకా దేవతేత్యమృతమితి హోవాచ. ॥౧౦॥

ప॥ పృథివి - ఏవ - యస్య - ఆయతనం - అగ్నిర్లోకః - మనోజ్యోతి - ర్య - వా ఏతం - పురుషం విద్యాత్ - సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - స - వై - వేదితా స్యాత్ - యాజ్ఞవల్క్య - వేద - వై - అహం - తం - పురుషం - సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - యం - ఆత్థ - యః - ఏవ - అయం - శారీరః - పురుషః - సః - ఏషః - వద - ఏవ శాకల్య - తస్య - కా - దేవతా - ఇతి - అమృతం - ఇతి - హోవాచ

ప్ర॥ యస్య=ఏదేవునికి, పృథివ్యేవ=భూమియే, ఆయతనం=స్థానమో, అగ్నిర్లోకః= అగ్నియే లోకమో, (అగ్నిచేత చూచుటయో), మనోజ్యోతిః=మనస్సే జ్యోతిస్సో మనస్సుచేతనే సంకల్ప వికల్పాది కార్యము చేయుచున్నదియో) ఏతం=ఈ, పురుషం=పురుషుని, యో వై=ఎవఁడైనను, సర్వస్య=సమస్తమైన, ఆత్మనః=ఆత్మకు (ఆధ్యాత్మికమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు) పరాయణం=మిక్కిలి ఆశ్రయమును గాను, (తల్లివలనఁబుట్టిన త్వఙ్మాంసరుధిరరూపమగు క్షేత్రస్థానీయము చేత తండ్రివలనఁబుట్టిన అస్థిమజ్జాశుక్రరూపమైన బీజస్థానీయమగు ఇంద్రియాత్మకు మిక్కిలి ఆశ్రయమునుగాను), విద్యాత్=తెలిసికొనునో, స వై=వాఁడే వేదితా=తెలిసికొనువాఁడు,(పండితుఁడు), స్యాత్=అగును హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా, అహం=నేను, తం=ఆ పురుషం=పురుషుని, సర్వస్యాత్మనః=సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు,పరాయణం=మిక్కిలి ఆశ్రయమునుగాను, వేదవా=గుర్తెఱుఁగుదును (అని) యం=ఎవనిని, ఆత=పలికితివో, (తం=వానిని, అహం=నేను, వేద=గుర్తెఱుఁగుదును త్వం=నీవు, తంపురుషం=ఆపురుషుని వేద్థయిది=తెలిసికొనియుంటివేని, అసౌ=ఈదేవుఁడు కింవిశేషణః=ఏమివిశేషణముగలవాఁడు, బ్రూహి=చెప్పుమా అని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను) శారీరః=శరీరమందైన, అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యఏవ=ఎవఁడో, స=వాఁడే, ఏషః=ఈ పురుషుఁడు (ఓ శాకల్యుఁడా నీచెత అడుగఁబడిన పురుషుఁడు వాఁడే), హేశాకల్య =ఓశాకల్యుఁడా, (నీవు ఇంకా యేమైనను విశేషణములు అడుగవలసియున్న యెడల), వదైవ =అడుగుము (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) తస్య=ఆ పురుషునకు, దేవతా=దేవత, కా =ఏది,ఇతి=అని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను) అమృతమితి=అమృతముఅని, హోవాచ=పలికెను (అనుభవించిన అన్నముయొక్క రసము తల్లివలన పుట్టిన రక్తమనను తండ్రివలన పుట్టిన శుక్రమనను కారణము ఈ రక్తశుక్రములు శరీరోత్పత్తికి కారణములు అవియె పురుషునికి దేవతాస్వరూపమైన అమృతమని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను)

తా॥ ఇప్పుడు ఆ ప్రాణమను పరబ్రహ్మమునకే మరల యెనిమిది విధములైన భేదములు ధ్యానముకొఱకు ఉపదేశింపఁబడుచున్నవి ఓ శాకల్యుఁడా' ఎవఁడు భూమియే స్థానముగాఁగలిగి అగ్నిచేతనే సర్వమును చూచుచున్న మనస్సనెడి జ్యోతిస్సుతో సంకల్ప వికల్పాది కార్యము చేయుచున్న ఈ పురుషుని సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు మిక్కిలి స్థానమును గాఁదెలిసికొనుచున్నాఁడో,వాఁడే పండితుఁడగుచున్నాఁడని యాజ్ఞవల్క్యుఁడనెను శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా నేను ఆ పురుషుని గుర్తెఱుఁగుదును అని నీవు చెప్పిన పురుషుని నేను గుర్తెఱుఁగుదును నీవు ఆ పురుషుని గుర్తెఱిఁగితివేని ఆ పురుషుఁడే విశేషణముగలవాఁడో చెప్పుమాయని ప్రశ్నచేసెను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ శాకల్యుఁడా! ఆ పురుషుఁడే విశేషణముగలవాఁడో చెప్పుచున్నాను వినుము ఓ శాకల్యుఁడా! శరీరమందైన పురుషుఁడేయని చెప్పి ఇంకా నీవు

అడుగఁదగిన దెదియైనను కలదేని అడుగుమాయని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను. అప్పుడు శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఆ పురుషునికి ఏది దేవతయని ప్రశ్నచేసెను. ఓ శాకల్యుఁడా శరీరోత్పత్తికి కారణములైన శుక్లశోణితరూపమైన అమృతమే ఆ పురుషునికి దేవతయని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను.

ఉ॥ కామఏవ యస్యాయతనగ్ హృదయంలోకో మనోజ్యోతిర్యోవైతం పురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణగ్ సవైవేదితాస్యాత్ । యాజ్ఞవల్క్య వేదవా అహంతంపురుషగ్ సర్వస్యాత్మనః పరాయణంయమాత్థయ ఏవాయంకామమయః పురుషః స ఏషవదైవ శాకల్యతస్యకా దేవతేతి స్త్రియ ఇతి హోవాచ ॥౧౧॥

ప॥ కామం - ఏవ - యస్య - ఆయతనం - హృదయం - లోకః - మనః - జ్యోతిః - యః - వా - ఏతం - పురుషం - విద్యాత్ - సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - సః - వై - వేదితా - స్యాత్ - యాజ్ఞవల్క్య - వేద - వై - అహం - తం - పురుషం - సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - యం - ఆత్థ - యః - ఏవ - అయం - కామమయః - పురుషః - సః - ఏషః - వద - ఏవ - శాకల్య - తస్య - కా - దేవతా - ఇతి - స్త్రియః - ఇతి - హోవాచ

ప్ర॥ యస్య=ఏ దేవునికి, కామఏవ=కామమే (కామశరీరము), ఆయతనం=స్థానమో, హృదయంలోకః=హృదయము లోకమో (బుద్ధిచేత చూచుచున్నవాఁడో), మనోజ్యోతిః=మనస్సే జ్యోతిస్సో (మనస్సుచేతనే సంకల్పవికల్పాదికార్యము చేయుచుండునో), ఏతంపురుషం=ఈ పురుషుని, యోవా=ఎవఁడైనను, సర్వస్య=సమస్తమైన ఆత్మనః=దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం=మిక్కిలి స్థానముగాను, విద్యాత్=తెలిసికొనునో, సవై=వాఁడే, వేదితా=తెలిసికొనువాఁడు, (పండితుఁడు), స్యాత్=అగును. హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా, అహం=నేను, సర్వస్య=సమస్తమైన, ఆత్మన=దేహేంద్రియ సముదాయమునకు, పరాయణం=మిక్కిలి ఆశ్రయమైన, తంపురుషం=ఆపురుషుని, వేదవై=గుర్తెఱుఁగుదును (అని), యం=పురుషుని ఆత్థ=పలికితివో, (ఆపురుషుని నేను గుర్తెఱుఁగుదును నీవు అపురుషుని గుర్తెఱింగితివేని ఆపురుషుఁడే విశేషణములు గలవాఁడో చెప్పుమాయని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను) కామమయః=కామరూపమైన, అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యఃఏవ=ఎవఁడో. సః=వాఁడు, ఏషః=ఈపురుషుఁడు (నీచేత అడుగఁబడిన పురుషుఁడు వాఁడే), హేశాకల్య=ఓశాకల్యుఁడా, (నీవు ఇఁకను విశేషణములడుగవలసియున్నయెడల వదైవ=అడుగుమా, (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) తస్య=ఆ కామరూపుఁడైన పురుషునికి, దేవతా=దేవత, కా=ఏది, ఇతి=అని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను) స్త్రియఇతి=స్త్రీలని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), హోవాచ=పలికెను

తా॥ ఓ శాకల్యుఁడా! ఎవనికి స్త్రీసంభోగాభిలాషయే ఆశ్రయమును, బుద్ధిచేతను చూచుటయును, మనస్సను జ్యోతిస్సుచేత సంకల్పాదికమును చేయుటయును కలదో అట్టి పురుషుని యెవఁడు దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు మిక్కిలి ఆశ్రయముగాఁ దెలిసికొనునో, వాఁడె పండితుఁడగునని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలుకగా, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నేను ఆదేహేంద్రియా

ది సముదాయమునకు మిక్కిలి ఆశ్రయమైన ఆ పురుషుని గుర్తెఱుఁగుదునని నీవు చెప్పిన ఆ పురు షుని నేను గుర్తెఱుఁగుదును గనుక వాని విశేషణములు చెప్పుమాయని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేయగా, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ శాకల్యుఁడా! కామరూపమైన పురుషుఁడే వాఁడని చెప్పి యింకను నీవు అడుగఁదగిన దేదియైనను ఉండెనేని అడుగుమాయని పలికెను అప్పుడు శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఆ కామరూపమైన పురుషునికి దేవత ఏది యను ప్రశ్న చేయుగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు స్త్రీలవలన కామమునకు ప్రకాశము కలుగుచున్నదిగనుక ఆ కామరూపమైన పురుషునికి స్త్రీలే దేవతయని పలికెను

ఉ॥ రూపాణ్యేవయస్యాయతనం చక్షుర్లోకోమనోజ్యోతిర్యోవైతం పురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణగ్ం సవైవేదితాస్యాత్ యాజ్ఞవల్క్య వేద వా అహంతంపురుషగ్ం సర్వస్యాత్మనః పరాయణం యమాత్థయ ఏవాసా వాదిత్యే పురుషః స ఏషవదైవశాకల్యతస్య కా దేవతేతి సత్యమితి హోవాచ ॥౧౫॥

ప॥ రూపాణి - ఏవ - యస్య - ఆయతనం - చక్షుః - లోకః - మనః - జ్యోతిః - యః - వై - తం - పురుషం - విద్యాత్ - సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - సః - వై - వేదితా - స్యాత్ - యాజ్ఞవల్క్య - వేద - వై - అహం - తం - పురుషం - సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - యం - ఆత్థ - యః - ఏవ - అసౌ - ఆదిత్యే - పురుషః - సః - ఏషః - వద - ఏవ - శాకల్య - తస్య - కా - దేవతా - ఇతి - సత్యం - ఇతి - హోవాచ

ప్ర॥ యస్య=ఎవనికి, రూపాణ్యేవ=ఆకారములే, ఆయతనం=స్థానమో, చక్షుర్లోకః=నేత్రమేచూపో, (నేత్రముచేతనే చూచుటయో), మనోజ్యోతిః=మనస్సే జ్యోతిస్సో (మనస్సుచేతనే సంకల్పవికల్పాది కార్యమును చేయుటయో), తం=ఆ, పురుషం=పురుషుని, యోవా=ఎవఁడైనను, సర్వస్య=సమస్తమైన, ఆత్మనః=దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం=మిక్కిలి స్థానమునుగాను, విద్యాత్=తెలిసికొనునో, సవై=వాఁడే వేదితా=తెలిసినవాఁడు, స్యాత్=అగును హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా, అహం=నేను, సర్వస్య=సమస్తమైన, ఆత్మనః=దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం=మిక్కిలి ఆశ్రయమైన, తంపురుషం=ఆపురుషుని, వేదవై=గుర్తెఱుఁగుదును (అని), యం=ఏ పురుషుని, ఆత్థ=పలికితివో, (ఆపురుషుని నేను గుర్తెఱుఁగుదును నీవు ఆపురుషుని గుర్తెఱుఁగుదునని ఆపురుషుఁడే విశేషణములు కలవాఁడో చెప్పుమాయని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను). ఆదిత్యే=సూర్యునియందు, అసౌ=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యఏవ=ఎవఁడో, సః=వాఁడే, ఏషః=ఈపురుషుఁడు (అని చెప్పి) హేశాకల్య=ఓశాకల్యుఁడా, (నీవు ఇంకను ప్రశ్నములడుగవలసియున్నయెడల), వదైవ=అడుగుమూ, (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) తస్య=ఆపురుషునికి, దేవతా=దేవత, కా=ఏది, ఇతి=అని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను) సత్యమితి=సత్యమని, హోవాచ=పలికెను

తా॥ ఓశాకల్యుఁడా! ఎవనికి ఆకారములే నివాసమును, నేత్రముచేతనే చూపును, మనస్సను జ్యోతిస్సుచేతనే సంకల్ప వికల్పాది కార్యమును చేయుటయో, ఇట్టి పురుషుని ఎవఁడు దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు మిక్కిలి ఆశ్రయమును గాను తెలిసికొనువాఁడు పండితుఁడగు

సని యాజ్ఞవల్క్యుడు పలుకగా ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీవు గుర్తెఱుఁగుదునని చెప్పిన ఆపురుషుని నేను గుర్తెఱుఁగుదును వానిని చెప్పుమాయని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ శాకల్యుఁడా! ఈ సూర్యునియందున్న పురుషుఁడే నీవు దేహేంద్రియాది సముదాయమునకాశ్రయమైన పురుషుఁడు అని చెప్పి యింకా నీవడుగఁదలఁచినదున్నదా యని పలికెను అప్పుడు శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఆపురుషునికి దేవతేదియని ప్రశ్నచేయఁగా, సత్యమని మరల యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను (ఇక్కడ సత్యమనఁగా పృథివ్యప్తేజస్సులు)

ఉ॥ ఆకాశఏవయస్యాయతనగ్ శ్రోత్రంలోకోమనోజ్యోతిర్యోవైతం పురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణగ్ సవైవేదితాస్యాత్ యాజ్ఞవల్క్యవేద వా అహంతంపురుషగ్ సర్వస్యాత్మనః పరాయణంయమాత్థ య ఏవాయగ్ శ్రోత్రఃప్రాతిశ్రుత్కఃపురుషః సఏషవదైవశాకల్యతస్య కా దేవతేతిదిశ ఇతి హోవాచ ॥౧౩॥

గ॥ ఆకాశః - ఏవ - యస్య - ఆయతనం - శ్రోత్రంలోకః- మనోజ్యోతిః - యః- వా- ఏతం - పురుషం - విద్యాత్ - సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - సః - వై - వేదితా - స్యాత్ - యాజ్ఞవల్క్య - వేద - వై - అహం - తం - పురుషం - సర్వస్య - ఆత్మనః పరాయణం - యం - ఆత్థ - యః - ఏవ - అయం - శ్రోత్రం - ప్రాతిశ్రుత్కః - పురుషః - సః- ఏషః- వద- ఏవ - శాకల్య - తస్య - కా - దేవతా ఇతి - దిశః - ఇతి - హోవాచ

ప్ర॥ యస్య=ఎవనికి, ఆకాశఏవ=ఆకాశమే, ఆయతనం=స్థానమో శ్రోత్రంలోకః=చెవియె చూపో, మనోజ్యోతిః=మనస్సే జ్యోతియో (మనస్సుచేత తెలిసికొనుటయో), ఏతం=ఈ, పురుషం=పురుషుని, యోవా=ఎవఁడైనను, సర్వస్యాత్మనః=సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం=మిక్కిలి స్థానముగాను, విద్యాత్=తెలిసికొనునో, సవై==వాఁడే, వేదితా=తెలిసికొనువాఁడు, స్యాత్=అగును హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా అహం=నేను, సర్వస్యాత్మనః=సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం=మిక్కిలి స్థానమైన, తం=ఆ, పురుషం=పురుషుని, వేదవై=గుర్తెఱుఁగుదును (అని), యం=ఏపురుషుని, ఆత్థ=పలికితివో, (ఆపురుషుని నేను గుర్తెఱుఁగుదును నీవు ఆపురుషుని గుర్తెఱింగితివేని ఆపురుషుఁడే విశేషములు కలవాఁడో చెప్పుమాయని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను) అయం=ఈ, ప్రాతిశ్రుత్కః=ప్రతిదానిని వినదగినవాఁడును, శ్రోత్రం=శ్రోత్రమునందుండువాఁడునగు, పురుషః=పురుషుఁడు, యఏవ=ఎవఁడో, సః=వాఁడే ఏషః=ఈపురుషుఁడు, (అని చెప్పి), హేశాకల్య=ఓ శాకల్యుఁడా, (నీవు యింకా విశేషణములడుగవలసినవి యున్నయెడల) వదైవ=అడుగుమా, (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) తస్య=ఆపురుషునికి, కాదేవతేతి=దేవతఏదియని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను) దిశఇతి=దిక్కులని, హోవాచ=పలికెను (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను)

తా॥ ఓ శాకల్యుఁడా! ఎవనికి ఆకాశము స్థానమును, చెవిచేత చూచుటయును, మనస్సుచేత తెలిసికొనుటయును, కలదో, ఇట్టి పురుషుని సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయము

నకు స్థానముగాఁ దెలిసికొనువాఁడే పండితుఁడౌనని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలుకగా, యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీవు గుర్తెఱుంగుదునని చెప్పిన ఆ పురుషుని నే నెఱుఁగుదును వానిని చెప్పుమాయని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేయఁగ యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ శాకల్యుఁడా ప్రతిదానిని ననపిశా వల్లనైనవాఁడును, ఛాయగు స్వరూపమైనవాఁడును ఈ పురుషుఁడే ఆ దేహేంద్రియాది సముదాయమునకాశ్రయమైన పురుషుఁడు అనిచెప్పి యింకా నీవు అడుగఁదలఁచినది యున్నయెడల అడుగుమాయని పలికెను అప్పుడు శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఆపురుషునికి దేవతయని మరల ప్రశ్నచేయఁగా, మృత్యువు దేవతయని మరల యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను

ఉ॥ తమేవయస్యాయతనగ్ం హృదయంలోకోమనోజ్యోతిర్యోవైతం పురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణగ్ం సవైవేదితాస్యాత్ యాజ్ఞవల్క్యవేద వా అహంతం పురుషగ్ం సర్వస్యాత్మనః పరాయణం యమాత్థయఏవా యంఛాయామయః పురుషఃసఏషవదైవశాకల్య తస్యకాదేవతేతి మృత్యురితిహోవాచ ||౧౪||

ప॥ తమః - ఏవ - యస్య ఆయతనం - హృదయం - లోకః - మనోజ్యోతిః - యః - వా - ఏతం - పురుషం - విద్యాత్ - సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - స - వై - వేదితా - స్యాత్ - యాజ్ఞవల్క్య - వేద - వై - అహం - తం - పురుషం - సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - యం - ఆత్థ - యః - ఏవ - అయం - ఛాయామయః - పురుషః - సః - ఏషః - వద - ఏవ - శాకల్య - తస్య - కా - దేవతా - ఇతి - మృత్యుః - ఇతి - హోవాచ

ప్ర॥ యస్య=ఎవనికి, తమఏవ=చీఁకటియె, ఆయతనం=స్థానమో, హృదయంలోకః=హృదయము చూపో, (హృదయముచేత చూచుటయో) మనోజ్యోతి=మనస్సు తెలిసికొనుటయో, (మనస్సుచేత తెలిసికొనుటయో), ఏతం=ఈ, పురుషం=పురుషుని, యోవా=ఎవఁడైనను, సర్వస్యాత్మనః=సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం=మిక్కిలి స్థానమునుగాను, విద్యాత్=తెలిసికొనునో, సవై=వాఁడే, వేదితా=తెలిసికొనువాఁడు (పండితుఁడు), స్యాత్=అగును హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా అహం=నేను, సర్వస్యాత్మనః=సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం = మిక్కిలి స్థానమైన, తం=ఆ, పురుషం=పురుషుని, వేదవై=గుర్తెఱుంగుదును, (అని), యం=ఏపురుషుని, ఆత్థ=పలికితివో, (ఆపురుషుని నేను గుర్తెఱుంగుదును నీవు ఆపురుషుని గుర్తెఱింగితివేని ఆ పురుషుఁడే విశేషణముకలవాఁడో చెప్పుమాయని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను) అయం=ఈ, ఛాయామయః=అజ్ఞానస్వరూపుఁడైన, పురుషః=పురుషుఁడు, యఏవ=ఎవఁడో, సః=వాఁడే, ఏషః=ఈపురుషుఁడు, (అనిచెప్పి), హేశాకల్య=ఓశాకల్యుఁడా, (నీవు ఇంకను విశేషణములడుగవలసినవి యున్నయెడల), వదైవ=అడుగుమా (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) తస్య=ఆపురుషునికి, కాదేవతేతి=ఏదేవతయని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను) మృత్యురితి=మృత్యువుఅని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), హోవాచ=పలికెను.

తా॥ ఓ శాకల్యుఁడా! దేనికి చీకటిమే స్థానముగను హృదయము చేత మాటయును మనస్సు తెజస్సుగాను తెలిసికొనుటయును కలదో అట్టి పురుషుని సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు మిక్కిలి స్థానముగాఁ దెలిసికొనువాఁడు పండితుఁడై యున్నాఁడని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను. అప్పుడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీవు గుర్తెఱుంగుదునని చెప్పిన ఆపురుషుని నేను గుర్తెఱుంగుదును వానిని చెప్పుమాయని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ శాకల్యుఁడా అజ్ఞాన స్వరూపుఁడైన ఏ పురుషుడే ఆ దేహేంద్రియాది సముదాయమునకాశ్రయుఁడైన ఆపురుషుఁడు అని చెప్పి యింకను నీవు అడుగఁదగినది యున్నయెడల అడుగుమాయని పలికెను. అప్పుడు శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఆ అజ్ఞానమయ పురుషునికి ఏది దేవతయని ప్రశ్నచేయగా మృత్యువె ఆ అజ్ఞానమయ పురుషునికి దేవతయని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను

ఉ॥ రూపాణ్యేవయస్యాయతనం చక్షుర్లోకోమనోజ్యోతిర్యోవై తం పురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణగ్ం సవై వేదితాస్యాత్ యాజ్ఞవల్క్యవేద వా అహంతం పురుషగ్ం సర్వస్యాత్మనః పరాయణం యమాత్థయ ఏవాయమాదర్శేపురుషః స ఏషవదైవశాకల్యతస్యకా దేవతేత్యసురితిహోవాచ

ప॥ రూపాణి - ఏవ - యస్య - ఆయతనం - చక్షుః - లోకః - మనోజ్యోతి - యః - వా - ఏతం - పురుషం - విద్యాత్ - సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - సః - వై - వేదితా - స్యాత్ - యాజ్ఞవల్క్య - వేద - వై - అహం - తం - పురుషం - సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - యం - ఆత్థ - యః - ఏవ - అయం - ఆదర్శే - పురుషః - సః - ఏషః - వద - ఏవ - శాకల్య - తస్య - కా - దేవతా - ఇతి - అసుః - ఇతి - హోవాచ ||౧౫||

ప్ర॥ యస్య=ఎవనికి, రూపాణ్యేవ=ఆకారములే, ఆయతనం=స్థానమో, చక్షుర్లోకః=నేత్రముచూపో, మనోజ్యోతిః=మనస్సె తేజస్సో, ఏతం=ఈ, పురుషం=పురుషుని, యోవా=ఎవఁడైనను, సర్వస్యాత్మనః=సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం=మిక్కిలి స్థానముగాను, విద్యాత్=తెలిసికొనునో, సవై=వాఁడే, వేదితా=తెలిసికొనువాఁడు, (పండితుఁడు), స్యాత్=అగును హేయాజ్ఞవల్క్య= ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా, అహం=నేను, సర్వస్యాత్మనః=సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు పరాయణం=స్థానమైన, తం పురుషం=ఆపురుషుని, వేదవై=గుర్తెఱుంగుదును, (అని), యం=ఏపురుషుని, ఆత్థ=పలికితివో, (ఆపురుషుని నేను గుర్తెఱుంగుదును నీవు ఆపురుషుని గుర్తెఱింగితివేని ఆపురుషుఁడు ఏవిశేషణములుకలవాఁడో (చెప్పుమాయని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను) ఆదర్శే=అద్దమునందలి, అయం=ఈ, పురుష=పురుషుఁడు, యఏవ=ఎవఁడో, సః=వాఁడు, ఏషః=ఈ పురుషుఁడు (అనిచెప్పి), హేశాకల్య=ఓ శాకల్యుఁడా (నీవు ఇంకను విశేషణములడుగవలసినవి యున్నయెడల), వదైవ=అడుగుమా, (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) తస్య=ఆప్రతిబింబస్వరూపుఁడైన పురుషునికి, కా దేవతేతి=దేవతఏదియని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను) అసురితి=ప్రాణమని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), హోవాచ=పలికెను

తా॥ ఓ శాకల్యుఁడా! ఎవనికి రూపములే స్థానమును నేత్రములచేతనే చూచుటయును మనస్సుచేత తెలిసికొనుటయును కలదో యిట్టి పురుషుని సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సమూహమునకు ఆశ్రయునిగాఁ దెలిసికొనువాఁడు పండితుఁడని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను. అప్పుడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా నీవు గుర్తెఱుఁగుదునని చెప్పిన ఆ పురుషుని నేను గుర్తెఱుఁగుదును వానిని చెప్పుమాయని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ శాకల్యుఁడా! అద్దమునందలి ప్రతిబింబముగా నుండెడి ఆ పురుషుఁడే ఈ దేహేంద్రియాది సముదాయమున కాశ్రయుఁడైన పురుషుఁడు అని చెప్పి యింకను నీవు అడుగఁదగినది యున్నయెడల అడుగుమాయని పలికెను. అప్పుడు శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఆ ప్రతిబింబస్వరూపమైన పురుషునికేది దేవతయని ప్రశ్నచేసెను. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ శాకల్యుఁడా ఆ ప్రతిబింబరూపుఁడైన పురుషునికి ప్రతిబింబమునకు కారణమైన ప్రాణమే దేవతయని పలికెను.

ఉ॥ ఆప ఏవ యస్యాయతనగ్ం హృదయం లోకో మనోజ్యోతిర్యో వై తం పురుషం వి
ద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణగ్ం స వై వేదితా స్యాత్ యాజ్ఞవల్క్య వేద
వా అహం తం పురుషగ్ం సర్వస్యాత్మనః పరాయణం యమాత్థ య ఏవా
యమప్సు పురుషః స ఏష వదైవ శాకల్య తస్య కా దేవతేతి వరుణ ఇతి
హోవాచ ॥౧౭॥

ప॥ ఆపః - ఏవ - యస్య - ఆయతనం - హృదయం - లోకః - మనోజ్యోతిః - యః - వా - ఏతం - పురుషం - విద్యాత్ - సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - సః - వై - వేదితా - స్యాత్ - యాజ్ఞవల్క్య - వేద - వై - అహం - తం - పురుషం - సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - యం - ఆత్థ - యః - ఏవ - అయం - అప్సు - పురుషః - సః - ఏషః - వద - ఏవ - శాకల్య - తస్య - కా - దేవతా - ఇతి - వరుణః - ఇతి - హోవాచ

ప్ర॥ యస్య=ఎవనికి, ఆపః=ఉదకములు, ఆయతనం=స్థానమో, హృదయంలోకః=హృదయము చూపో, (హృదయముచేత చూచుటయో), మనోజ్యోతిః=మనస్సే జ్యోతిస్సో, (మనస్సుచేతఁ దెలిసికొనునదియో), ఏతం=ఇటువంటి, పురుషం=పురుషుని, యోవా=ఎవఁడైనను, సర్వస్యాత్మనః=సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు పరాయణం=మిక్కిలి ఆశ్రయమునుగాను, విద్యాత్=తెలిసికొనునో, సవై=వాఁడే, వేదితా=తెలిసికొన్నవాఁడు, (పండితుఁడు), స్యాత్=అగును. హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా, అహం=నేను, సర్వస్యాత్మనః=సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం=మిక్కిలి ఆశ్రయమైన, తంపురుషం=ఆ పురుషుని, వేదవై=గుర్తెఱుఁగుదును, (అని), యం=ఏపురుషుని ఆత్థ=పలికితివో, (ఆపురుషుని నేను గుర్తెఱుఁగుదును నీవు ఆపురుషుని గుర్తెఱిఁగితివేని ఆపురుషుఁడే విశేషణములు కలవాఁడో చెప్పుమాయని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను) అప్సు=ఉదకములయందలి, అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యఏవ=ఎవఁడో, సః=వాఁడు, ఏషః=ఈపురుషుఁడు, (అనిచెప్పి), హేశాకల్య=ఓశాకల్యుఁడా, (నీవడుగవలసినదియున్నయెడల), వదైవ=అడుగుమా, (యని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) తస్య=ఆపురుషునికి, కాదేవతేతి=ఎదిదేవతయని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను). వరుణఇతి=వరుణదేవుఁడని, హోవాచ=పలికెను

తా॥ ఓ శాకల్యుఁడా! ఎవనికి ఉదకములే స్థానమును హృదయముచేతనే చూచుటయును మనస్సుచేతనే తెలిసికొనుటయును కలదో అటువంటి పురుషుని సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకాశ్రయునిగా తెలిసికొనువాఁడు పండితుఁడగునని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను అప్పుడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీవు గుర్తెఱుఁగుదునని చెప్పిన ఆ పురుషుని నేను గుర్తెఱుఁగుదును వానిని చెప్పుమాయని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ శాకల్యుఁడా! ఉదకములయందలి ఈ పురుషుఁడే దేహేంద్రియాది సముదాయమున కాశ్రయుఁడైన ఆ పురుషుఁడు అని చెప్పి యింకను నీవు అడుగఁదగినది యున్నయెడల అడుగుమాయని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను అప్పుడు శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఉదకములయందలి ఈ పురుషునికి దేవత ఏదియని ప్రశ్నముచేసెను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ శాకల్యుఁడా! ఉదకములయందైన ఈ పురుషునికి వరుణుఁడు దేవతయని పలికెను

ఉ॥ రేతఏవయస్యాయతనగ్ హృదయం లోకోమనోజ్యోతిర్యోవైతం పురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణగ్ సవై వేదితాస్యా ద్యాజ్ఞవల్క్యవేదవా అహంతం పురుషగ్ సర్వస్యాత్మనః పరాయణం యమాత్థయ ఏవాయం పుత్రమయః పురుషః స ఏషవదైవ శాకల్య తస్యకాదేవ తేతి ప్రజాపతి రితి హోవాచ. ॥౧౭॥

ప॥ రేతః - ఏవ - యస్య - ఆయతనం - హృదయం - లోకః - మనోజ్యోతిః - యః - వా - ఏతం - పురుషం - విద్యాత్ - సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - సః - వై - వేదితా - స్యాత్ - యాజ్ఞవల్క్య - వేద - వై - అహం - తం - పురుషం - సర్వస్య - ఆత్మనః - పరాయణం - యం - ఆత్థ - యః - ఏవ - అయం - పుత్రమయః - పురుషః - సః - ఏషః - వద - ఏవ - శాకల్య - తస్య - కా - దేవతా - ఇతి - ప్రజాపతిః - ఇతి - హోవాచ

ప్ర॥ యస్య=ఎవనికి, రేతఏవ=రేతస్సే, ఆయతనం=స్థానమో, హృదయంలోకః=హృదయము చూపో, (హృదయముచేతనే చూచుటయో), మనోజ్యోతిః=మనస్సేజ్యోతిస్సో, (మనస్సుచేతనే తెలిసికొనుటయో), ఏతం=ఇటువంటి, పురుషం=పురుషుని, యోవా=ఎవఁడైనను, సర్వస్యాత్మనః=సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం=మిక్కిలి స్థానమునుగాను, విద్యాత్=తెలిసికొనునో, సవై=వాఁడే, వేదితా=తెలిసికొనువాఁడు, (పండితుఁడు), స్యాత్=అగును హేయాజ్ఞవల్క్య= ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! అహం=నేను, సర్వస్యాత్మనః=సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు, పరాయణం=మిక్కిలి స్థానమైన, తం పురుషం=ఆపురుషుని, వేదవై =గుర్తెఱుఁగుదును (అని), యం=ఏపురుషుని, ఆత్థ=పలికితివో, (ఆపురుషుని నేను గుర్తెఱుఁగుదును నీవు ఆ పురుషుని గుర్తెఱిఁగితివేని ఆ పురుషుఁడే విశేషణములుకలవాఁడో చెప్పుమాయని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను) పుత్రమయః=పుత్రరూపుఁడైన, అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, య ఏవ=ఎవఁడో, సః=వాఁడు, ఏషః=ఈపురుషుఁడు, (అనిచెప్పి), హేశాకల్య=ఓశాకల్యుఁడా! (ఇంకను నీవడుగవలసిన విశేషణములున్నయెడల), వదైవ=అడుగుమా, (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) తస్య=ఆపుత్రరూపుఁడైన పురుషునికి, కాదేవతేతి=ఏదిదేవతయని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను) ప్రజాపతిరితి=తండ్రియని, హోవాచ=పలికెను

తా॥ ఓ శాకల్యుఁడా! ఎవనికి రేతస్సే స్థానమును హృదయముచేతనే చూచుటయును మనస్సుచేతనే తెలిసికొనుటయునుగలదో అటువంటి పురుషుని సమస్తమైన దేహేంద్రియాది సముదాయమునకు మిక్కిలి ఆశ్రయునిగాను తెలిసికొనువాఁడే పండితుఁడగునని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలుకఁగా శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీవు గుర్తెఱుఁగుదునని చెప్పిన ఆపురుషుని నేను గుర్తెఱుఁగుదును వానిని చెప్పుమాయని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ శాకల్యుఁడా! ఈ పుత్రస్వరూపుఁడైన పురుషుఁడే దేహేంద్రియాది సముదాయమునకాశ్రయుఁడైన ఆ పురుషుఁడని చెప్పి యింకను నీవడుగఁదగినది యున్నయెడల అడుగుమాయని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను అప్పుడు శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! పుత్రస్వరూపుఁడైన ఆ పురుషునికి ఏది దేవతయని ప్రశ్నముచేసెను మరల యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ శాకల్యుఁడా పుత్రస్వరూపుఁడైన పురుషునికి తండ్రియే దేవతయని పలికెను

ఉ॥ శాకల్యేతి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యస్త్వాగ్ స్విదిమే బ్రాహ్మణా అఙ్గారావక్షయణమక్రతా ౩ ఇతి ॥౧౮॥

ప॥ శాకల్య - ఇతి - హోవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - త్వాం - స్విత్ - ఇమే - బ్రాహ్మణాః - అఙ్గారావక్షయణం - అక్రత - ఇతి

ప్ర॥ హేశాకల్యేతి=ఓ శాకల్యుఁడాయని, యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుడు, హోవాచ=పలికెను ఇమే=ఈ, బ్రాహ్మణాః=బ్రాహ్మణులు, త్వాంస్విత్=నిన్నె, అఙ్గారావక్షయణం=దహింపఁదగినవానినిఁగా, అక్రత=చేసిరి, ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను)

తా॥ ఇంతకు పూర్వము ఆ ప్రాణమే సూత్రాత్మయైనది ఈ చెప్పఁబడిన సమస్తము ఆ ప్రాణభేదనుగుటవలన ఆ ప్రాణము ఉపాసనకొఱకు ఎనిమిది విధములుగా ఉపదేశింపఁబడినది ఇప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఊరకయున్న శాకల్యునిగూర్చి బుద్ధిపూర్వకముగాని శత్రుత్వమును గలుగఁజేసికొనుటను చూపించుచు దిక్కులయొక్క విభాగముచేతను అయిదు విధములుగా విభక్తమైనదానికి హృదయమునందుపసంహారముచేయు నిమిత్తము చెప్పుచున్నాఁడు ఓ శాకల్యుఁడా! ఈ బ్రాహ్మణులందఱు వాదమునందు భయపడినవారలై నిన్ను నాచేత దహింపఁజేయఁదగినవానినిఁగాఁజేసిరి దానిని నీవు తెలిసికొనక పోతివని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను.

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ శాకల్యోయదిదం కురుపాఞ్చాలానాం బ్రాహ్మణానత్యవాదీః కిం బ్రహ్మవిద్వానితి దిశో వేద సదేవాస్సప్రతిష్ఠా ఇతి యద్దిశో వేత్థ సదేవాస్సప్రతిష్ఠాః ॥౧౯॥

ప॥ యాజ్ఞవల్క్య - ఇతి - హోవాచ - శాకల్యః - యత్ - ఇదం - కురుపాఞ్చాలానాం - బ్రాహ్మణాన్ - అత్యవాదీః - కిం - బ్రహ్మవిద్వాన్ - ఇతి - దిశః - వేద - సదేవాః - సప్రతిష్ఠాః - ఇతి - యత్ - దిశః - వేత్థ - సదేవాః - సప్రతిష్ఠాః

ప్ర॥ శాకల్యః=శాకల్యుఁడు, హేయాజ్ఞవల్క్యేతి = ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడాయని, హోవాచ=పలికెను యదిదం=ఏ ఈ వాక్యమును, కురుపాఞ్చాలానాం=కురుపాంచాలదేశముల లోని, బ్రాహ్మణాన్=బ్రాహ్మణులను, అత్యవాదీః=అతిక్రమించి పలికితివి (త్వం=నీవు), కింబ్రహ్మవిద్వాన్=బ్రహ్మవేత్తవా ఏమి, ఇతి=అని, (శాకల్యుఁడు పలికెను). (యాజ్ఞవల్క్యః=యా

జ్ఞవల్క్యుఁడు అహం=నేను), సదేవాః=దేవతలతోఁగూడుకొన్నయును సప్రతిష్ఠాః=ప్రతిష్ఠలతోఁగూడుకొన్నవియైనవగు, దిశః=దిక్కులను వేద=గుర్తెఱుఁగుదును ఇతి=అని, (పలికెను) (శాకల్యః=శాకల్యుఁడు, యాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా, త్వం=నీవు) సదేవాః=దేవతలతోఁగూడుకొన్న, సప్రతిష్ఠాః=ప్రతిష్ఠలతోఁగూడుకొన్న దిశః=దిక్కులను వేత్థయిత్=తెలిసికొంటివని, (నీచేత ప్రతిజ్ఞచేయఁబడిన జ్ఞానము సఫలమైనది అయెనేని నేను అడిగెదను చెప్పుమూయని పలికెను

తా॥ ఇప్పుడు శాకల్యుఁడు కాలముచే ప్రేరితుఁడగుటవలన దానికనుకూలమైన వేఱు జ్ఞానమునే గ్రహించి శంకించుచున్నాఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడాయని పిలిచి కురుపాంచాలదేశములలోని ఈ బ్రాహ్మణులు వాదమునందు భయపడినవారై నిన్ను దహింపఁజేయఁదగిన వానినిఁగాఁజేసిరి నీవు దానిని తెలిసికొనక పోతివని నీవు బ్రహ్మవిద్వాంసుఁడనయ్యే ఈ బ్రాహ్మణులను ఆక్షేపించి పలుకుచున్నావా అట్లు నీకుఁగల బ్రహ్మవిజ్ఞానమేదియని శాకల్యుఁడు పలికెను అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓశాకల్యుఁడా' నాకుఁగల బ్రహ్మవిజ్ఞానమేలాటిదనఁగా అధిష్ఠానదేవతలతోడను స్థితులతోడను కూడుకొన్న దిగ్విషయకమగు జ్ఞానమని పలికెను అప్పుడు శాకల్యుఁడు, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీవు అధిష్ఠానదేవతలతోడను స్థితులతోడను కూడుకొన్న దిగ్విషయకమైన జ్ఞానమును తెలిసికొనియుంటివేని నేను అడిగెడి దానిని చెప్పుమూయని అడిగెను

ఉ॥ కిందేవతోఽస్యాం ప్రాచ్యాం దిశ్యసీత్యాదిత్యదేవత ఇతి స ఆదిత్యః కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి చక్షుషీతి కస్మిన్ను చక్షుః ప్రతిష్ఠితమితి రూపేష్వితి చక్షుషా హి రూపాణి పశ్యతి కస్మిన్ను రూపాణి ప్రతిష్ఠితా నీతి హృదయ ఇతి హోవాచ యస్మాద్ధృదయేన హి రూపాణి సర్వో లోకో జానాతి తస్మాద్ధృదయే హ్యేవ రూపాణి ప్రతిష్ఠితాని భవన్తీత్యేవమేవైతద్యాజ్ఞవల్క్య ॥౨౦॥

ప॥ కిం - దేవతః - అస్యాం - ప్రాచ్యాం - దిశి - అసి - ఇతి - ఆదిత్యదేవతః - ఇతి - సః - ఆదిత్యః - కస్మిన్ - ప్రతిష్ఠితః - ఇతి - చక్షుషి - ఇతి - కస్మిన్ - ను - చక్షుః ప్రతిష్ఠితం - ఇతి - రూపేషు - ఇతి - చక్షుషా - హి - రూపాణి - పశ్యతి కస్మిన్ - ను - రూపాణి - ప్రతిష్ఠితాని - ఇతి - హృదయే - ఇతి - హోవాచ - యస్మాత్ హృదయేన - హి - రూపాణి - సర్వః - లోకః - జానాతి - తస్మాత్ - హృదయే - హి - ఏవ - రూపాణి - ప్రతిష్ఠితాని - భవన్తి - ఇతి - ఏవం - ఏవ - ఏతత్ - యాజ్ఞవల్క్య

ప్ర॥ అస్యాం=ఈ, ప్రాచ్యాందిశి=తూర్పుదిక్కునందు, (త్వం=నీవు), కిందేవతః=ఏదేవతాస్వరూపము, అసి=అగుచున్నావు, ఇతి=అని (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను) ఆదిత్యదేవఇతి=ఆదిత్యదేవతనని, (సూర్యుఁడనని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) సః=ఆ, ఆదిత్యః=సూర్యుఁడు, కస్మిన్=దేనియందు, ప్రతిష్ఠితః=ఉంచఁబడెను, ఇతి=అని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నము చేసెను) చక్షుషీతి=నేత్రమునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) చక్షుః=నేత్రము, కస్మిన్ను=దేనియందు, ప్రతిష్ఠితమితి=ఉంచఁబడినదియని,(శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను) రూపేష్వితి=ఆకారములయందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) రూపాణి=ఆకారములను, (జనము), చక్షుషా=నేత్రము చేత, పశ్యతిహి=చూచుచున్నదిగదా రూపాణి=ఆకారములు, కస్మిన్ను=దే

నియందు, ప్రతిష్ఠితానీతి=ఉంచఁబడినవియని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను) హృదయఇతి= హృదయమునందని, (బుద్ధి మనస్సులను ఒకటిగాచేసి ఇక్కడ హృదయమని చెప్పఁబడినది) (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), హొవాచ=పలికెను యస్మాత్=ఏకారణమువలన, సర్వః=సమస్తమైన, లోకః=జనము, హృదయేనహి=హృదయముచేతనే, రూపాణి=ఆకారములను, జానాతి= తెలిసికొనుచున్నదో, తస్మాత్=ఆకారణమువలన, రూపాణి=ఆకారములు, హృదయేహ్యేవ =హృదయమునందే, ప్రతిష్ఠితాని=ఉంచఁబడినవి, భవన్తీతి=అగుచున్నవని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఏతత్=ఇది, ఏవమేవ=ఈప్రకారము గానే, (అని శాకల్యుఁడు ఒప్పుకొనెను)

తా॥ ఈ యాజ్ఞవల్క్యుఁడు తన సంబంధమైన హృదయము దిక్కులయందు దిగాత్మస్వరూపమై అయిదు విధములుగా వేఱువేఱుపఁబడియున్నది తద్వారా సమస్త జగత్తును ఆత్మస్వరూపముగాపొంది నేను దిగాత్మస్వరూపుఁడనైతినని ప్రతిజ్ఞ చేసెను ఆప్రతిజ్ఞానుసారముగా శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేయుచున్నాఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఈ ప్రాగ్దిక్కునందు నీవు ఏదేవతాస్వరూపుఁడవై తివని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు సూర్యదేవతా స్వరూపుఁడనని చెప్పెను మరల ఆ సూర్యుఁడెక్కడ ఉంచఁబడెనని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు నేత్రమునందుంచఁబడియున్నాఁడని చెప్పెను మరల ఆ నేత్రమెక్కడ యుంచఁబడియున్నదని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు నేత్రముచేతనే జనము ఆకారములను చూచుచున్నదిగనుక నేత్రము ఆకారములయందుంచబడియున్నదని చెప్పెను మరల ఆ రూపములు దేనియందుంచఁబడియున్నవని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచెయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు సర్వజనము హృదయముచేతనే ఆకారములను తెలిసికొనుచున్నది గనుక రూపములు హృదయమునందే యుంచఁబడియున్నవని చెప్పెను ఇట్లు చెప్పఁగా శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుడా! ఇది ఈప్రకారమే యని ఒప్పుకొనెను

ఉ॥ కిందేవతోస్యాందక్షిణాయాం దిశ్యసీతియమదేవతఇతి స యమః కస్మిన్ప్రతిష్ఠితఇతి యజ్ఞ ఇతి కస్మిన్నుయజ్ఞః ప్రతిష్ఠితఇతి దక్షిణాయామితి కస్మిన్నుదక్షిణా ప్రతిష్ఠితేతి శ్రద్ధాయామితి యదాహ్యేవ శ్రద్ధత్తేఽథదక్షిణాందదాతి శ్రద్ధాయాగ్ంహ్యేవదక్షిణా ప్రతిష్ఠితేతి కస్మిన్నుశ్రద్ధాప్రతిష్ఠితేతి హృదయఇతి హొవాచ హృదయేనహి శ్రద్ధాంజానాతి హృదయేహ్యేవ శ్రద్ధాప్రతిష్ఠితా భవతీత్యేవమేవైతద్యాజ్ఞవల్క్య. ॥౨౧॥

ప॥ కిందేవతః - అస్యాం - దక్షిణాయాం - దిశి - అసి - ఇతి - యమదేవతః- ఇతి- సః- యమః - కస్మిన్ - ప్రతిష్ఠితః - ఇతి - యజ్ఞే - ఇతి - కస్మిన్ - ను - యజ్ఞః- ప్రతిష్ఠితః- ఇతి- దక్షిణాయాం - ఇతి - కస్మిన్ - ను - దక్షిణా - ప్రతిష్ఠితా - ఇతి - శ్రద్ధాయాం - ఇతి - యదా - హి - ఏవ - శ్రద్ధత్తే - అథ - దక్షిణాం - దదాతి - శ్రద్ధాయాం - హి - ఏవ- దక్షిణా- ప్రతిష్ఠితా - ఇతి - కస్మిన్ - ను - శ్రద్ధా - ప్రతిష్ఠితా - ఇతి - హృదయే - ఇతి - హొవాచ- హృదయేన - హి - శ్రద్ధాం - జానాతి - హృదయే - హి - ఏవ - శ్రద్ధా - ప్రతిష్ఠితా - భవతి- ఇతి - ఏవం - ఏవ - ఏతత్ - యాజ్ఞవల్క్య.

ప్ర॥ అస్యాం=ఈ, దక్షిణాయాందిశి=దక్షిణదిక్కునందు, (త్వం=నీవు కిందేవతః=ఏదేవతాస్వరూపుఁడవు, అసి=అగుచున్నావు, ఇతి=అని, శాకల్యుఁడు ప్రశ్నము చేసెను) యమదేవతఇతి=యమదేవతాస్వరూపుఁడనైతినని. (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) సః=ఆ, యమః=యముఁడు, కస్మిన్=దేనియందు, ప్రతిష్ఠితఇతి=ఉంచఁబడియున్నాఁడని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నము చేసెను) యజ్ఞ ఇతి=యజ్ఞమునందని (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) యజ్ఞః=యజ్ఞము, కస్మిన్=దేనియందు, ప్రతిష్ఠితఇతి=ఉంచఁబడియున్నదని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నము చేసెను) దక్షిణాయామితి=దక్షిణయందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) దక్షిణా=దక్షిణ, కస్మిన్=దేనియందు, ప్రతిష్ఠితేతి=ఉంచఁబడియున్నదని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నము చేసెను) శ్రద్ధాయామితి=శ్రద్ధయందని,(శ్రద్ధయనఁగా భక్తిసహితమైన ఆస్తిక్యబుద్ధి అని) (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పి ఆశ్రద్ధయందుండుటనే ప్రతిపాదించుచున్నాఁడు) యదాహ్యేవ=ఎప్పుడైతే, శ్రద్ధత్తే=శ్రద్ధఁగలవాఁడగుచున్నాఁడో, అథ=అప్పుడు, దక్షిణాం=దక్షిణను, దదాతి=ఇచ్చుచున్నాఁడు (కనుక), దక్షిణా=దక్షిణ, శ్రద్ధాయాంహ్యేవ=శ్రద్ధయందే, ప్రతిష్ఠితేతి=ఉంచఁబడియున్నదని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) శ్రద్ధా=శ్రద్ధ కస్మిన్=దేనియందు, ప్రతిష్ఠితేతి=ఉంచఁబడియున్నదని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నము చేసెను) హృదయఇతి=హృదయమునందని,(యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పి శ్రద్ధ హృదయమునందుండుటనే ప్రతిపాదించుచున్నాఁడు) హృదయేనహి=హృదయముచేతనే, శ్రద్ధాం=శ్రద్ధను, (జనము), జానాతి=తెలిసికొనుచున్నది (కనుక), శ్రద్ధా=శ్రద్ధ, హృదయేహ్యేవ=హృదయమునందే, ప్రతిష్ఠితా=ఉంచఁబడినది, భవతీతి=అగుచున్నదని (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), హోవాచ=పలికెను హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఏతత్=ఇది, ఏవమేవ=ఈప్రకారముగానే, (అని శాకల్యుఁడు ఒప్పుకొనెను)

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీవు ఈ దక్షిణ దిక్కునందు ఏ దేవతాస్వరూపుఁడవైతివని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేయగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు యమదేవతాస్వరూపుఁడనని చెప్పెను మరల ఆ యమదేవత ఎక్కడ ఉంచఁబడియున్నదని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేయఁగా యజ్ఞమునందుంచబడియున్నాఁడని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను మరల ఆ యజ్ఞము దేనియందుంచఁబడియున్నదని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నము చేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు దక్షిణయందుంచఁబడియున్నదనెను మరల దక్షిణ దేనియందుంచఁబడియున్నదని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నను చేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు శ్రద్ధకలవాఁడు దక్షిణను ఇచ్చుచున్నాఁడు గనుక దక్షిణ శ్రద్ధయందుంచఁబడియున్నదని చెప్పెను అప్పుడు శాకల్యుఁడు శ్రద్ధ దేనియందుంచఁబడియున్నదని మరల ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు హృదయముచేతనే జనము శ్రద్ధను తెలిసికొనుచున్నది గనుక శ్రద్ధ హృదయమునందే యుంచఁబడి యున్నదని చెప్పెను ఇట్లు చెప్పఁగా శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా ఇది ఈ ప్రకారమేయని ఒప్పుకొనెను

ఉ॥ కిందేవతోఽస్యాం ప్రతీచ్యాందిశ్యసీతి వరుణదేవతఇతి సవరుణః కస్మిన్ప్రతిష్ఠిత ఇత్యప్స్వితికస్మిన్న్వాపః ప్రతిష్ఠితాఇతి రేతసీతికస్మిన్నురేతః ప్రతిష్ఠితమితి హృదయఇతి తస్మాదపిజాతమాహుర్హృదయాదివసృప్తోహృదయాదివ నిర్మితఇతిహృదయేహ్యేవ రేతఃప్రతిష్ఠితంభవతీత్యేవమేవైతద్యాజ్ఞవల్క్య ౨౨॥

ప॥ కిందేవతః - అస్యాం - ప్రతీచ్యాం - దిశి - అసి - ఇతి - వరుణదేవత - ఇతి - సః - వరుణ - కస్మిన్ - ప్రతిష్ఠితః - ఇతి - అప్సు - ఇతి - కస్మిన్ - ను - ఆపః - ప్రతిష్ఠితాః - ఇతి - రేతసి - ఇతి - కస్మిన్ - ను - రేతః - ప్రతిష్ఠితం - ఇతి - హృదయే - ఇతి - తస్మాత్ - అపి - ప్రతిరూపం - జాతం - ఆహుః - హృదయాత్ - ఇవ - సృప్తః - హృదయాత్ - ఇవ - నిర్మిత - ఇతి - హృదయే - హి - ఏవ - రేతః ప్రతిష్ఠితం - భవతి - ఇతి - ఏవం - ఏవ - ఏతత్ - యాజ్ఞవల్క్య

ప్ర॥ అస్యాం=ఈ, ప్రతీచ్యాందిశి=పశ్చిమదిక్కునందు, (త్వం=నీవు), కిందేవతః=ఏదేవతాస్వరూపుఁడవు, అసీతి=అగుచున్నావని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను) వరుణదేవత ఇతి =వరుణదేవతాస్వరూపుఁడనని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) స =ఆ, వరుణ =వరుణుడు, కస్మిన్=దేనియందు, ప్రతిష్ఠితఇతి=ఉంచఁబడియున్నాఁడని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను) అప్స్వితి=ఉదకములయందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) ఆపః=ఉదకములు, కస్మిన్ను =దేనియందు, ప్రతిష్ఠితా ఇతి=ఉంచఁబడియున్నవని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను) రేతసీతి= రేతస్సునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) రేతః=రేతస్సు, కస్మిన్ను=దేనియందు, ప్రతిష్ఠితమితి=ఉంచఁబడియున్నదని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను) హృదయఇతి=హృదయమునందని,(యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పి దానినే వివరించుచున్నాఁడు) (యస్మాత్=ఏకారణమువలన), హృదయాదివ=హృదయమునుండియే (పుత్రుఁడు) సృప్తః=జాయమానుఁడో హృదయాదివ=హృదయమునుండియే, నిర్మిత =నిర్మింపఁబడుచున్నాఁడో, తస్మాదపి=ఆకారణమువలన, (లౌకికాః=లోకసంబంధులగు జనులు) జాతం=పుట్టిన పుత్రుని, ప్రతిరూపం=సమానరూపము గలవానినిఁగా, ఆహుః=చెప్పుచున్నారు ఇతి=కనుక, రేతః=రేతస్సు, హృదయే హ్యేవ=హృదయమునందే, ప్రతిష్ఠితం=ఉంచఁబడినది, భవతీతి=అగుచున్నదని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఏతత్=ఇది, ఏవమేవ=ఈప్రకారముగానే, (అని శాకల్యుఁడు ఒప్పుకొనెను)

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీవు ఈ పశ్చిమదిక్కునందు ఏదేవతాస్వరూపుఁడవై తివని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు నేను వరుణదేవతాస్వరూపుఁడనని చెప్పెను మరల ఆవరుణుఁడు ఎక్కడనుంచఁబడియున్నాఁడని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఉదకములయందుంచఁబడియున్నాఁడని చెప్పెను మరల ఆ యుదకములు దేనియం దుంచఁబడినవని శాకల్యుఁడడుగఁగా రేతస్సునందుంచఁబడియున్నవని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను ఆ రేతస్సు దేనియందుంచబడియున్నదని శాకల్యుఁడడుగఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పుత్రుఁడు హృదయమునుండియే జాయమానుఁడనియును, హృదయమునుండియే పుత్రుఁడు బంగారము నుండి కుండలములు మొదలైన భూషణములవలెనే నిర్మింపఁబడుచున్నాఁడనియును, లోకులు పుట్టిన కుమారుని తనకు సమానరూపునిఁగాఁజెప్పుచున్నారుగనుక రేతస్సు హృదయమునందె ఉంచఁబడియున్నదని చెప్పెను అప్పుడు శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఇది ఈ ప్రకారముగానే యని ఒప్పుకొనెను.

ఉ॥ కిందేవతోऽస్యాముదీచ్యాం దిశ్యసీతి సోమదేవత ఇతి స సోమః కస్మిన్ప్రతిష్ఠిత ఇతి దీక్షాయామితి కస్మిన్ను దీక్షా ప్రతిష్ఠితేతి సత్య ఇతి తస్మాదపి దీక్షితమాహుః సత్యం వదేతి సత్యే హ్యేవ దీక్షా ప్రతిష్ఠితేతి కస్మిన్ను సత్యం ప్రతిష్ఠితమితి హృదయ ఇతి హోవాచ హృదయేన హి సత్యం జానాతి హృదయే హ్యేవ సత్యం ప్రతిష్ఠితం భవతీత్యేవమేవైతద్యాజ్ఞవల్క్య ॥౨౩॥

ప॥ కిందేవత - అస్యాం - ఉదీచ్యాం - దిశి - అసి - ఇతి - సోమదేవతః - ఇతి - సః - సోమ - కస్మిన్ - ప్రతిష్ఠితః - ఇతి - దీక్షాయాం - ఇతి - కస్మిన్ - ను - దీక్షా - ప్రతిష్ఠితా - ఇతి సత్యే - ఇతి - తస్మాత్ - అపి - దీక్షితం - ఆహుః - సత్యం వద - ఇతి - సత్యే - హి - ఏవ - దీక్షా - ప్రతిష్ఠితా - ఇతి - కస్మిన్ - ను - సత్యం - ప్రతిష్ఠితం - ఇతి - హృదయే ఇతి - హోవాచ - హృదయేన - హి - సత్యం - జానాతి - హృదయే - హి - ఏవ - సత్యం - ప్రతిష్ఠితం - భవతి - ఇతి - ఏవం - ఏవ - ఏతత్ - యాజ్ఞవల్క్య

ప్ర॥ అస్యాం=ఈ, ఉదీచ్యాందిశి=ఉత్తరదిక్కునందు, (త్వం=నీవు), కిందేవతః=ఏదేవతాస్వరూపుఁడవు, అసీతి=అగుచున్నావని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను) సోమదేవతఇతి=సోమదేవతాస్వరూపుఁడను అని (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) సః=ఆ, సోమః=సోముఁడను నేవత, కస్మిన్=దేనియందు, ప్రతిష్ఠితఇతి=ఉంచఁబడియున్నదని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నము చేసెను) దీక్షాయామితి=దీక్షయందని, (యజ్ఞదీక్ష), (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) దీక్షా=దీక్ష, కస్మిన్ను=దేనియందు, ప్రతిష్ఠితా=ఉంచఁబడియున్నది ఇతి=అని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను) సత్యఇతి=సత్యమునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను, దానినే ప్రతిపాదించుచున్నాఁడు) (యస్మాత్=ఏ కారణమువలన), దీక్షితం=దీక్షను పొందినవానిని, (యాజకా=యాగమును చేయించువారలు), సత్యం=సత్యమును, వదేతి=చెప్పుమాయని, ఆహుః=చెప్పుచున్నారో, తస్మాదపి=ఆకారణమునుండియు, దీక్షా=దీక్ష, సత్యే హ్యేవ=సత్యమునందే, ప్రతిష్ఠితేతి=ఉంచఁబడియున్నదని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) సత్యం=సత్యము, కస్మిన్ను=దేనియందు, ప్రతిష్ఠితమితి=ఉంచఁబడియున్నదని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నము చేసెను) హృదయఇతి=హృదయమునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), హోవాచ=పలికెను (ఇట్లు చెప్పిన దానినే ప్రతిపాదించుచున్నాఁడు) హృదయేనహి=హృదయముచేతనే, (లోకః=జనము), సత్యం=సత్యమును, జానాతి=తెలిసికొనుచున్నది (కనుక), సత్యం=సత్యము, హృదయే హ్యేవ=హృదయమునందే, ప్రతిష్ఠితం=ఉంచఁబడినది, భవతీతి=అగుచున్నదని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఏతత్=ఇది, ఏవమేవ=ఈ ప్రకారముగానే, (అని శాకల్యుఁడు ఒప్పుకొనెను)

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీవు ఈ యుత్తరదిక్కునందు ఏ దేవతాస్వరూపుఁడవై తివని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు నేను సోమదేవతాస్వరూపుఁడనై యు

న్నానని చెప్పెను మరల శాకల్యుఁడు సోమదేవత దేనియందుంచఁబడియున్నదని అడుగఁగా దీక్ష యందుని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను ఆ దీక్ష దేనియందుంచఁబడియున్నదని శాకల్యుఁడడుగఁ గా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు యాగమును చేయించెడి వారు యజ్ఞదీక్షను పొందినవానిని, సత్యమును పలుకుమాయని చెప్పుటవలన, దీక్ష సత్యమునంగుంచఁబడియున్నదని చెప్పెను ఆ సత్యము దేని యందుంచఁబడినదియని మరల శాకల్యుఁడు ప్రశ్నము చేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు హృదయ ముచేతనే జనము సత్యమును తెలిసికొనుచున్నది గనుక సత్యము హృదయమునందే ఉంచఁబడి యున్నదని చెప్పెను ఇట్లు చెప్పఁగా అప్పుడు శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఇది ఈ ప్రకారముగానే యని ఒప్పుకొనెను

ఉ॥ కిందేవతోఽస్యాంధ్రువాయాం దిశ్యసీత్యగ్ని దేవత ఇతి సోఽగ్నిః కస్మిన్ప్రతిష్ఠిత ఇతి వాచీతి కస్మిన్నువాక్ప్రతిష్ఠితేతి హృదయ ఇతి కస్మిన్నుహృదయం ప్రతిష్ఠిత మితి ॥౨౪॥

ప॥ కిందేవతః - అస్యాం - ధ్రువాయాం - దిశి - అసి - ఇతి - అగ్నిదేవతః - ఇతి - సః - అగ్నిః - కస్మిన్ - ప్రతిష్ఠితః - ఇతి - వాచి - ఇతి - కస్మిన్ - ను - వాక్ - ప్రతిష్ఠితా - ఇతి - హృదయే - ఇతి - కస్మిన్ - ను - హృదయం - ప్రతిష్ఠితం - ఇతి

ప్ర॥ అస్యాం=ఈ, ధ్రువాయాందిశి = ధ్రువదిక్కునందు, (మేరుపర్వతమునకు అంతటను నివసించువారలకు ఎడతెగక ఊర్ధ్వముగానుండెడి దిక్కు ధ్రువయని చెప్పఁబడును) కిందేవతః=ఏదేవతాస్వరూపుఁడవు, అసీతి=అగుచున్నావని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నము చేసెను) అగ్నిదేవత ఇతి=అగ్నిదేవతనని (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) సః=ఆ, అగ్నిః=అగ్ని, కస్మిన్=దేనియందు, ప్రతిష్ఠిత ఇతి=ఉంచఁబడియున్నదియని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను) వాచీతి=వాక్కునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) వాక్=వాక్కు, కస్మిన్ను=దేనియందు, ప్రతిష్ఠితేతి= ఉంచఁబడియున్నదని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను) హృదయ ఇతి=హృదయ మునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) హృదయం=హృదయము, కస్మిన్ను = దేనియందు, ప్రతిష్ఠితమితి=ఉంచఁబడియున్నదని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను)

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీవు ఈ ఊర్ధ్వదిక్కునందు ఏదేవతాస్వరూపుఁడవై తివని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేయఁగా, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు నేను అగ్నిదేవతాస్వరూపుఁడనని చెప్పెను ఆ అగ్నిదేవత దేనియందుంచఁబడియున్నదని మరల శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేయఁగా, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు వాక్కునందుంచఁబడియున్నదని చెప్పెను ఆవాక్కు దేనియందుంచఁబడియున్నదని శాకల్యుఁడు మరల ప్రశ్నముచేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు హృదయమునందుంచఁబడియున్న దనిచెప్పెను ఇట్లు చెప్పఁగా శాకల్యుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! సర్వాత్మకమగు ఈ హృదయ ము దేనియందుంచఁబడినదియని మరల ప్రశ్నముచేసెను

ఉ॥ అహల్లికేతిహోవాచ యాజ్ఞవల్క్యో యత్రైతదన్యత్రాస్మన్మన్యాసై యద్ధ్యేతదన్యత్రాస్మత్స్యాచ్ఛ్వానోవైనదద్యుర్వయాంసి వైనద్విమథ్నీర న్నితి. ॥౨౫॥

ప॥ అహల్లిక - ఇతి - హ-ఉవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - యత్ర - ఏతత్ - అన్యత్ర - అస్మత్ - మన్యాసై - యత్ - హి - ఏతత్ - అన్యత్ర - అస్మత్ - స్యాత్ - శ్వానః - వా - ఏనత్ - అద్యుః - వయాంసి - వా - ఏనత్ - విమథ్నిరన్ - ఇతి

ప్ర॥ యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, అహల్లి కేతి=అహల్లికుఁడాయని (వేఱొక పేరితో శాకల్యుని పిలిచి, అహల్లికుఁడనఁగా పగటియందు ప్రేతత్వముతో లీనమై పోవువాఁడు), హోవాచ=పలికెను యత్ర=ఏకాలమునందు, (అస్య=ఈ శరీరమునకు, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపమైన), ఏతత్=ఈ హృదయము, అస్మత్=మనవల్ల నుండి, అన్యత్ర=మఱియొక ప్రదేశమునంగు, (వర్తతఇతి=ఉన్నదని), మన్యాసై = తలంచుచున్నావో, ఏతత్=ఈ హృదయము, అస్మత్=మనకంటె అన్యత్ర=మఱియొక ప్రదేశమునందు, స్యాద్యద్ధి=ఉండెనేని, ఏనత్=ఈ శరీరమును, శ్వానోవా=కుక్కలైనను, అద్యుః=భక్షించును ఏనత్=ఈ శరీరమును, వయాంసి వా=పక్షులైనను, విమథ్నీరన్=చలింపఁజేయును (అనఁగా పొడిచి లాగుకొనిపోవును). ఇతి =అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను)

తా॥ ఇట్లు ప్రశ్నము చేయఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు శాకల్యుని అహల్లికుఁడాయని వేఱొక పేరితోఁబిలిచి నీవు ఈహృదయము మన శరీరముకంటె అన్యమగుప్రదేశమునందు ఏకాలమందైనను ఉండునని తలంచుచున్నావా? అట్లు ఈ హృదయము మనదేహముకంటె వేఱు ప్రదేశమునందుండెనేని ఈ శరీరమును కుక్కలైనను తినిపోవును. కాకాదిపక్షులైనను పొడిచి ఈడ్చుకొనిపోవును గనుక నా శరీరమునందే ఈ హృదయముంచఁబడియున్నదని చెప్పెను.

ఉ॥ కస్మిన్నుత్వంచాత్మాచ ప్రతిష్ఠితౌస్థఇతి ప్రాణఇతి కస్మిన్నుప్రాణః ప్రతిష్ఠిత ఇత్యపాన ఇతికస్మిన్న్వపానః ప్రతిష్ఠితఇతి వ్యానఇతి కస్మిన్నువ్యానః ప్రతిష్ఠిత ఇత్యుదానఇతి కస్మిన్నుదానః ప్రతిష్ఠితఇతి సమానఇతి స ఏషనేతినేత్యాత్మాఽగృహ్యోనహి గృహ్యతేఽశీర్యోనహి శీర్యతేఽసఙ్గోనహిసజ్జ్యతేఽసితో నవ్యథతేనరిష్యతి। ఏతాన్యష్టావాయతనాన్యష్టాలోకా అష్టాదేవా అష్టౌపురుషాః సయస్తాన్పురుషాన్నిరూహ్య ప్రత్యూహ్యత్యక్రామత్తన్త్వౌపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామితంచెన్మేనవివక్ష్యసి మూర్ధాతేవిపతిష్యతీతి। తగ్ హానమేనే శాకల్యస్తస్యహమూర్ధావిపపాతాపిహాస్య పరిమోషిణోఽస్థీన్యపజహ్రురన్యన్మన్యమానాః. ॥౨౬॥

ప॥ కస్మిన్ - ను - త్వం - చ - ఆత్మా-చ - ప్రతిష్ఠితౌ - స్థః - ఇతి - ప్రాణే - ఇతి - కస్మిన్ - ను - ప్రాణః - ప్రతిష్ఠితః - ఇతి - అపానే - ఇతి - కస్మిన్ - ను - అపానః - ప్రతిష్ఠితః - ఇతి - వ్యానే - ఇతి - కస్మిన్ - ను - వ్యానః - ప్రతిష్ఠితః - ఇతి - ఉదానే - ఇతి - కస్మిన్ - ను - ఉదానః - ప్రతిష్ఠితః - ఇతి - సమానే - ఇతి - సః - ఏషః - న - ఇతి - న - ఇతి - ఆత్మా - అగృహ్యః - న - హి - గృహ్యతే - అశీర్యః - న - హి - శీర్యతే - అసఙ్గః - న - హి - సజ్జ్యతే - అసితః - న - వ్యథతే - నరిష్యతి - ఏతాని - అష్టౌ - ఆయతనాని - అష్టౌ - లోకాః - అష్టౌ - దేవాః - అష్టౌ - పురుషాః - సః - యః - తాన్ - పురుషాన్ - నిరూహ్య - ప్రత్యూహ్య - అత్యక్రామత్ - తం - త్వా - ఔపనిషదం - పురుషం - పృచ్ఛా

మి - తం - చేత్ - మే - న - వివక్ష్యసి - మూర్ధా - తే - విపతిష్యతి - ఇతి - తం - హ - న - మేనే - శాకల్యః - తస్య - హ - మూర్ధా విపపాత - అపి - హ - అస్య - పరిమోషిణః - అస్థీని - అపజహ్రుః - అన్యత్ - మన్యమానాః

ప్ర॥ త్వంచ = నీవును, (నీశరీరమును), ఆత్మాచ = హృదయమును, (నీహృదయమును), కస్మిన్ను=దేనియందు, ప్రతిష్ఠితౌ=ఉంచఁబడినవై, స్థః=ఉన్నవి ఇతి=అని, (శాకల్యుఁడు ప్రశ్నముచేసెను) ప్రాణఇతి=ప్రాణవాయువునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను) ప్రాణః= ప్రాణవాయువు, కస్మిన్ను=దేనియందు, ప్రతిష్ఠితఇతి=ఉంచఁబడియున్నదని, (శాకల్యుఁడడిగెను), అపానఇతి=అపానవాయువునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను) అపానః=అపానవాయువు, కస్మిన్ను=దేనియందు, ప్రతిష్ఠితః=ఉంచఁబడియున్నది, ఇతి=అని (శాకల్యుఁడడిగెను) వ్యానఇతి=వ్యానవాయువునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను) వ్యానః=వ్యానవాయువు, కస్మిన్ను=దేనియందు, ప్రష్ఠితఇతి=ఉంచఁబడియున్నదని, (శాకల్యుఁడడిగెను) ఉదానఇతి=ఉదానవాయువునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) ఉదానం=ఉదానవాయువు, కస్మిన్ను=దేనియందు, ప్రతిష్ఠతఇతి=ఉంచఁబడియున్నదని, శాకల్యుఁడడిగెను) సమానఇతి= సమానవాయువునందని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పి), నేతినేతీతి=నేతినేతియని సమస్తమును నిషేధించి నిర్దేశింపఁబడిన, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, (యః=ఏదియో), సః=అటువంటి, ఏషః= ఈ ఆత్మ, అగృహ్యః=గ్రహింప శక్యముకానిది, (సమస్తమైన కార్యధర్మముల నతిక్రమించియున్నదిగనుక గ్రహింప శక్యముకానిది గనుకనే), నహిగృహ్యతే = గ్రహింపఁబడుటలేదు అశీర్యః=నశింపనిది, (శరీరధర్మములేనిదిగనుక నశింపనిదిగనుకనే), నహిశీర్యతే = నశించుటలేదు అసఙ్గః=కూడుకొననిది (మూర్తస్వరూపముకాదు గనుక వేరొకదానితో కూడుకొననిదిగనుకనే, నహిసజ్జ్యతే=కూడుకొనదు అసితః=బంధింపఁబడనిది, (దేనిచేతను బాధింపఁబడనిదిగనుకనే) నవ్యథతే=పీడింపఁబడదు నరిష్యతి=నశింపదు ఏతాని=ఈ పూర్వోక్తములైన, అష్టౌ=ఎనిమిదియగు, ఆయతనాని=పృథివిమొదలగు స్థానములును, అష్టౌ=ఎనిమిదియగు, లోకాః=అగ్నిలోకము మొదలైన లోకములును, అష్టౌ=ఎనమండ్రుగురగు, దేవాః=అమృతము మొదలైన దేవులును, అష్టౌపురుషాః=ఎనమండ్రుగురగు శరీరము మొదలైన పురుషులును, (ఏవియో), తాన్ పురుషాన్=ఆ పురుషులను, యః=ఒకానొకఁడు, (ఆస్థానములను, లోకములను, దేవతలను, పురుషులను), నిరూహ్య=నిశ్చయముగపొందించి, (ప్రాగ్దిక్కు మొదలైనవాని ద్వారా హృదయమునందు) ప్రత్యూహ్య=ఉప్పసంహరించి, అత్యక్రామత్=అతిక్రమించుచున్నాఁడో, (ఉపాధిధర్మమగు హృదయాద్యాత్మత్వమును స్వస్వరూపముతో పొందినవాఁడై దీనిని అతిక్రమించుచున్నాఁడో), తం=అటువంటి, ఔపనిషదం=ఉపనిషత్ప్రమాణముచేత ప్రతిపాదింపఁబడిన, పురుషం=పురుషునిగూర్చి, త్వా=నిన్ను, పృచ్ఛామి=అడుగుచున్నాను తం=ఆ పురుషుని, మే=నాకొఱకు, నవివక్ష్యసిచేత్=చెప్పకపోతివేని, తే=నియొక్క, మూర్ధా=శిరస్సు, విపతిష్యతి=పడిపోఁగలదు ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) శాకల్యః=శాకల్యుఁడు, తం= ఆ పురుషుని, నమేనేహ=తెలిసికొనకపోయెను తస్యహ = ఆ శాకల్యునియొక్క, మూర్ధా=శిరస్సు, విపపాత=పడిపోయెను అస్యహ=ఈ శాకల్యునియొక్కయె, అస్థీన్యపి=ఎముకలను సయితము, పరిమోషిణః=దొంగలు, అన్యత్=ఇతరమగు ధనమునుగాను, మన్యమానాః=తలంచినవారలై, అపజహ్రుః=హరించిరి.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము కార్యకారణములైన హృదయశరీరములను రెండును అన్యోన్యము ఒకదానియందొకటియుండుట చెప్పఁబడినదిగనుక ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఇప్పుడు నిన్నడుగుచున్నాను ఏమనఁగా, ఈ నీ శరీరము నీహృదయమును దేనియందున్నవని శాకల్యుఁడు ప్రశ్నము చేసెను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓశాకల్యుఁడా! ఆహృదయశరీరములు రెండును ప్రాణమునందుంచఁబడినవైయున్నవని చెప్పెను, మరల శాకల్యుఁడు ప్రాణము దేనియందుంచఁబడియున్నదని అడిగెను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ప్రాణము అపానమునందుంచఁబడినదని పలికెను శాకల్యుఁడు అపానము దేనియందుంచఁబడియున్నదని మరల అడిగెను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఆ అపానము వ్యానమునందుంచఁబడియున్నదని చెప్పెను శాకల్యుఁడు వ్యానము దేనియందుంచఁబడియున్నదని మరల అడిగెను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు అవ్యానము ఉదానమునందుంచఁబడి యున్నదని చెప్పెను శాకల్యుఁడు ఆఉదానము దేనియందుంచఁబడియున్నదని మరల అడిగెను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఉదానము సమానమునందుంచఁబడియున్నదని చెప్పి శరీరమును హృదయమును ప్రాణాది వాయువులును సమూహముచేత ఒకదానియందొకటి ఉంచఁబడినవై విజ్ఞానమయముతో ఉపయుక్తములై నియతములుగా ప్రవర్తించుచున్నవి ఈసమస్తమును ఎవనిచేత నియతమైనదియో, ఎవనియందు ఆకాశాంతమువనుకనుండెడి సమస్తమును వస్త్రముయొక్క పడుగుపేకవలెనే ఉంచఁబడియున్నదో, అట్టి నిరుపాధికమగు పరబ్రహ్మముయొక్క నిర్దేశము చేయఁదగినదని మరల యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ప్రశ్నముచేయుచున్నాఁడు ఓశాకల్యుఁడా! నేతినేతియను వాక్యముచేత సమస్తమును నిషేధించి పల్కఁబడిన ఆత్మస్వరూపము,శరీరధర్మముల నతిక్రమించియుండు నదిగనుక గ్రహింప శక్యముకానిదియును అట్టిదిగనుకనే శిథిలము కానిదియును ఆకారములేనిదిగనుక దేనితోను కూడుకొననిదియును బంధింపఁబడనిదియునై యున్నది ఈఆత్మ,ఇంతకుపూర్వము చెప్పిన భూమిమొదలగు ఎనిమిదిస్థానములను, అగ్నిలోకము మొదలగు ఎనిమిదిలోకములను, అమృతము మొదలైన ఎనమండ్రుగురు దేవతలను శరీరముమొదలగు ఎనమండ్రుగురు పురుషులను స్వస్వరూపముతో నతిక్రమించినదై ప్రాగాదిదిక్కులయొక్క ఆత్మస్వరూపముతో హృదయమునందుపాధిధర్మము నతిక్రమించియున్నది ఉపనిషత్తులయందు తెలిసికొనఁదగిన అట్టిఆత్మను నిన్నుఅడుగుచున్నాను దానిని నీవు చెప్పకపోతివేని నీశిరస్సు పగిలిపడిపోవునని యాజ్ఞవల్క్యుఁడుపలికెను అప్పుడు శాకల్యుఁడు ఆత్మస్వరూపము తెలియనివాఁడుగనుక ఆశాకల్యుని శిరస్సుభిన్నమైపడిపోయెను ఇట్లు బ్రాహ్మణశాపహతుఁడైన శాకల్యునికి ఊర్ధ్వలోకక్రియలనుచేసి పుణ్యలోకావాప్తికలుగఁజేయవలయునని శిష్యులు ఆయన అస్థులనుతీసికొనిపోవుచుండఁగా మార్గమధ్యమునందు దొంగలు ఆఅస్థులను ధనమనితలంచి యెత్తికొనిపోయిరి గనుక బ్రహ్మవేత్తను ద్వేషించువానికి ఇహపరలోకములు రెండును లేకపోవుచున్నవి

ఉ॥ అథహోవాచ బ్రాహ్మణాభగవన్తోయోవః కామయతే సమాపృచ్ఛతు సర్వే
వామాపృచ్ఛతయోవః కామయతేతంవః పృచ్ఛామిసర్వాన్వావః పృచ్ఛామీతి తేహ బ్రాహ్మణానదధృషుః॥ ౨౭॥

ప॥ అథ- హ-ఉవాచ- బ్రాహ్మణాః- భగవన్తః- యః- వః కామయతే- సః- మా- పృచ్ఛతు- సర్వే- వా- మా- పృచ్ఛత- యః- వః- కామయతే- తం- వః- పృచ్ఛామి- సర్వాన్- వా- వః పృచ్ఛామి- ఇతి- తే- హ- బ్రాహ్మణాః- న దధృషుః

ప్ర॥ అథహ=అనంతరము, హేభగవన్తః=పూజ్యులగు, హేబ్రాహ్మణాః= ఓబ్రాహ్మణులారా! (అనిసంబోధించి, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), హోవాచ=పలికెను. వః = మీలోపల, యః=ఎవఁడు, (యాజ్ఞవల్క్యుని అడుగవలయునని), కామయతే=కోరుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, మా=నన్ను, పృచ్ఛతు=అడుగును గాక! సర్వేవా=మీరందఱైనను, మా=నన్ను, పృచ్ఛత=అడుగుదురుగాక! వః=మీలోపల, యః=ఎవఁడు, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు నన్ను అడుగును గాకయని), కామయతే=కోరుచున్నాఁడో, వః=మీలోపల, తం=వానిని, పృచ్ఛామి=అడుగుచున్నాను. వః=మీలోపల, సర్వాన్వా=అందఱినైనను, పృచ్ఛామి=అడుగుచున్నాను. ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను). తేహబ్రాహ్మణాః=ఆబ్రాహ్మణులే, (ప్రత్యుత్తరమును చెప్పుటకు), నదధృషుః=ధైర్యముకలవారు కాకపోయిరి.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము బ్రహ్మేతరములగు వస్తువులను నిషేధించుటచేత పరబ్రహ్మము యొక్క నిర్దేశము చేయఁబడినది. ఇప్పుడు పరబ్రహ్మమును విధిముఖముచే నిర్దేశింపవలయునని జగత్తునకు మూలమైన పరబ్రహ్మవస్తువును చెప్పవలయునని ఆబ్రహ్మవేత్తలగు బ్రాహ్మణులను జయించి గోధనమును హరించుట న్యాయమనితలంచి యాజ్ఞవల్క్యుఁడు మరల కథనే ఆశ్రయించి చెప్పుచున్నాఁడు. పూజ్యులగు ఓబ్రాహ్మణులారా! మీలో యాజ్ఞవల్క్యుఁడవైననన్ను అడుగవలయునని కోరువాఁడు నన్ను అడుగును గాక! లేక మీరందఱైనను అడుగుదురుగాక! మీలోనేను అడుగవలయునని కోరువానిని నేను అడుగుచున్నాను. లేక మీరందఱినైనను అడుగుచున్నాను. అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఆబ్రాహ్మణులనుగూర్చి పలుకఁగా ఆబ్రాహ్మణులు ప్రత్యుత్తరమును చెప్పుటకు ధైర్యములేనివారలై యూరకయుండిరి.

ఉ॥ తాన్ హైతైః శ్లోకైః పప్రచ్ఛ । యథావృక్షో వనస్పతిస్తథైవపురుషోఽమృషా।
తస్యలోమానిపర్ణానిత్వగస్యోత్పాటికాబహిః । త్వచఏవాస్యరుధిరంప్రస్య
న్దిత్వచఉత్పటః । తస్మాత్తదాతృణ్ణాత్ప్రైతిరసోవృక్షాదివాహతాత్। మాం
గ్ సాన్యస్యశకరాణికి నాటగ్ స్నావతత్థిరం । అస్థీన్యన్తరతోదారూణిమ
జ్జామజ్జోపమాకృతా । యద్వృక్షోవృక్ణోరోహతి మూలాన్నవతరఃపునః।
మర్త్యఃస్విన్మృత్యునావృక్ణఃకస్మాన్మూలాత్ప్రరోహతి । రేతసఇతిమావోచ
తజీవతస్తత్ప్రజాయతే । ధానారుహఇవవైవృక్షోఽఞ్జసా ప్రేత్యసమ్భ
వః । యత్సమూలమావృహేయుర్వృక్షం నపునరాభవేత్ । మర్త్యఃస్వి
న్మృత్యునావృక్ణః కస్మాన్మూలాత్ప్రరోహతి । జాతఏవనజాయతే కోన్వే
నంజనయేత్పునః । విజ్ఞానమానన్దం బ్రహ్మరాతిర్దాతుః పరాయణం । తిష్ఠ
మానస్యతద్విదఇతి॥ ౨౮॥

ఇతి బృహదారణ్యకే పఞ్చమాధ్యాయే నవమం బ్రాహ్మణమ్

పఞ్చమాధ్యాయస్సమాప్తః—ఓంతత్సత్.

ప॥ తాన్ - హ - ఏతైః - శ్లోకైః - పప్రచ్ఛ - యథా - వృక్షః - వనస్పతిః - తథా - ఏవ - పురుషః - అమృషా - తస్య - లోమాని - పర్ణాని - త్వక్ - అస్య - ఉత్పాటికా - బహిః - త్వచః - ఏవ - అస్య - రుధిరం - ప్రస్యన్ది - త్వచః - ఉత్పటః - తస్మాత్ - తదా - తృణ్ణాత్ - ప్రైతి - రసః - వృక్షాత్ - ఇవ - ఆహతాత్ - మాంసాని - అస్య - శకరాణి - కినాటం - స్నావ - తత్ - స్థిరం - అస్థీని - అన్తరతః - దారూణి - మజ్జా - మజ్జోపమా - కృతా - యత్ - వృక్షః - వృక్ణః - రోహతి - మూలాత్ - నవతరః - పునః - మర్త్యః - స్విత్ - మృత్యునా - వృక్ణః - కస్మాత్ - మూలాత్ - ప్రరోహతి - రేతసః - ఇతి - మా - అవోచత - జీవతః - తత్ - ప్రజాయతే - ధానారుహః - ఇవ - వై - వృక్షః - అఞ్జసా - ప్రేత్య - సమ్భవః - యత్ - సమూలం - ఆవృహేయుః - వృక్షం - న - పునః - ఆభవేత్ - మర్త్యః - స్విత్ - మృత్యునా - వృక్ణః - కస్మాత్ - మూలాత్ - ప్రరోహతి - జాతః - ఏవ - న - జాయతే - కః - అను - ఏనం - జనయేత్ - పునః - విజ్ఞానం - ఆనన్దం - బ్రహ్మ - రాతిర్దాతుః - పరాయణం - తిష్ఠమానస్య - తద్విదః - ఇతి

ప్ర॥ (యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), ఏతైః=ఈ ముందు చెప్పెడి, శ్లోకైః=శ్లోకముల చేతను, తాన్ హ=ఆ బ్రాహ్మణులను, పప్రచ్ఛ=అడిగెను వనస్పతిః=పుష్పఫలములుగల, వృక్షః=వృక్షము, యథా=ఏప్రకారమో, తథైవ=ఆప్రకారముగానే, పురుషః=పురుషుఁడు, అమృషా=సత్యమైనవాఁడు తస్య=ఆ పురుషునికి, లోమాని=వెండ్రుకలు, ఇతరస్య=అన్యమైన వృక్షమునకు), పర్ణాని=ఆకులు, అస్య=ఈ పురుషునికి, త్వక్=చర్మము, (ఇతరస్య=అన్యమైన వృక్షమునకు) బహిః=వెలుపలనుండెడి, ఉత్పాటికా=బరడు, అస్య=ఈ పురుషునికి, త్వచ ఏవ=చర్మసామీప్యమునుండియే, రుధిరం=రక్తము, ప్రస్యన్ది=బయలు వెడలుచున్నది (ఇతరస్య=అన్యమగు వృక్షమునకు), త్వచః=చర్మసామీప్యమునుండి, ఉత్పటః=బంక, (ప్రస్యన్ది=బయలు వెడలుచున్నది) (ఏకారణమువలన వృక్షమునకును పురుషునికిని సమస్తము ఈ ప్రకారమే సమానమో), తస్మాత్=ఆ కారణమునుండి, ఆతృణ్ణాత్=ఖండింపఁబడిన పురుషునివలన, తత్=ఆరక్తము, ప్రైతి=బయలు వెడలుచున్నది ఆహతాత్=కొట్టఁబడిన, వృక్షాదివ=వృక్షమునుండియే, రసః=రసము (ప్రైతి=బయలు వెడలుచున్నది) అస్య=ఈ పురుషునికి, మాంసాని=మాంసములు, (ఇతరస్య=అన్యమగు వృక్షమునకు), శకరాణి=శకలములు, (వృక్షస్య=వృక్షముయొక్క), కినాటం=నార, (కినాటమనఁగా శకలములకంటె లోపల నారరూపమై కొయ్యయందు కలిసికొనియుండునది) తత్=ఆ నార, (పురుషస్య=పురుషునియొక్క), స్నావ=నరవువలెనె, స్థిరం=దృఢమైనది (పురుషస్య=పురుషునియొక్క, స్నావ్నః=నరముకంటె), అన్తరతః=లోపలగా, అస్థీని=ఎముకలు, (భవన్తి=ఉన్నవి) తథా = ఆప్రకారముగానే, వృక్షస్య=వృక్షముయొక్క, కినాటస్యాభ్యన్తరత = నార లోపలగా), దారూణి=కొయ్యలు (భవన్తి= ఉన్నవి) (వృక్షస్య=వృక్షముయొక్క), మజ్జా=చెవ, (పురుషస్య=పురుషునియొక్క), మజ్జోపమా=క్రొవ్వుతో పోల్చఁదగినదిగా, కృతా=చేయఁబడినది (ఈ చెప్పిన త్వక్కు, చర్మము, రుధిరము, మాంసము, క్రొవ్వు, ఎముకలు, ఇవి వృక్షమునకువలెనె శరీరరూపమైన పురుషునికిని, శరీరరూపమైన పురుషునికివలెనె వృక్షమునకును, సమానముగా చెప్పఁబడినది. ఇతరమైన విశేషమేమియును లేదు). వృక్ణః=ఛేదింపఁబడిన, యద్వృక్షః=వృక్షమైతే, మూలాత్=మొదటినుండి, పునః=తిరిగి, నవ

తరః=మిక్కిలి నూతనమైనదై, రోహతి=మొలుచుచున్నది మృత్యునా=మృత్యువుచేతను వృక్ణ=ఛేదింపఁబడిన, (చంపఁబడిన), మర్త్యస్స్విత్=మనుష్యుఁడైతే, కస్మాన్మూలాత్=ఏ మొదటి నుండి, ప్రరోహతి=మొలచుచున్నాఁడు (పుట్టుచున్నాఁడు) (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ప్రశ్నము చేసి, ఓ బ్రాహ్మణులారా! రేతస్సువలన పుట్టుచున్నాఁడని అంటిరా), రేతసఇతి=శుక్రమువల్లనని మావోచత=చెప్పవద్దు తత్=ఆ రేతస్సు, జీవతః=బ్రతికియున్నవానికే ప్రజాయతే=పుట్టుచున్నది, (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) వృక్షః=చెట్టు, ధానారుహఇవహై=బీజమువలన పుట్టినదే (గనుక, వనస్పతేః=చెట్టునకు), అఞ్జసాప్రేత్య=ప్రత్యక్షముగా చనిపోయి, (బీజము నుండి), సమ్భవః=పుట్టుట (భవేత్=కలుగును) వృక్షం=చెట్టును, సమూలం=మొదటితో కూడ, ఆవృహేయుర్యత్ = పెరికివేసినయెడల, నపునరాభవేత్ = తిరిగిమొలవదు (గనుక ఓ బ్రాహ్మణులారా! మిమ్మును సమస్త జగత్తునకు మూలమైన దానిని అడుగుచున్నానని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు) మృత్యునా=మృత్యువుచేతను, వృక్ణః=ఖండింపఁబడిన (చంపఁబడిన) మర్త్యః స్విత్=మనుష్యుఁడైతే, కస్మాన్మూలాత్=ఏమూలమునుండి, ప్రరోహతి = మొలచుచున్నాఁడు (పుట్టుచున్నాఁడు అని ప్రశ్నము చేసెను) (అయం=ఈ పురుషుఁడు), జాతఏవ=పుట్టినవాఁడే, నజాయతే=పుట్టఁడు (గనుక ఈ మనుష్యుని విషయమై ప్రశ్నము కలుగదు అని అంటిరా అట్లనఁగూడదు ఏలయనిన పుట్టినవానికి చచ్చినతరువాత జన్మములేనియెడల వీనికి చేసిన పుణ్యపాపఫలము నశించుటయును, చేయని పుణ్యపాపఫలము వచ్చుటయును, కలుగును కాఁబట్టి మరణమునుపొందినవాఁడు తిరిగి పుట్టుచున్నాఁడు అందువలననే, ఓ బ్రాహ్మణులారా! మిమ్మును అడుగుచున్నానని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఏనం=మరణమునుపొందిన ఈమనుష్యుని, కోన=ఎవఁడు, పునః=తిరిగి, జనయేత్=పుట్టించును (అని ప్రశ్నము చేయఁగా ఆబ్రాహ్మణులచేత జగత్తునకు మూలమైన పరబ్రహ్మవస్తువు తెలిసికొనఁబడకపోవుటవలన వారు ఉత్తరువును చెప్పలేకపోయిరి అంతట యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఆబ్రాహ్మణులను జయించినవాఁడై ఆ గోవులను తోలుకొనిపోయెను ఈయాజ్ఞవల్క్యుఁడు ప్రశ్నము చేసిన జగత్తునకుమూలమైన ఆ పరబ్రహ్మవస్తువును శ్రుతియే స్వకీయముగా చెప్పుచున్నది) విజ్ఞానం=విజ్ఞానస్వరూపమును, ఆనన్దం=ఆనందస్వరూపమునగు, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము (తత్=ఆపరబ్రహ్మము) రాతిర్దాతుః=ధనము ఇచ్చెడివానికిని, తద్విదః=ఆపరబ్రహ్మమును తెలిసికొనినవాఁడై, తిష్ఠమానస్య=ఉన్నవానికిని, పరాయణం = శ్రేష్ఠమైనగతి, ఇతి=అని, (శ్రుతియే చెప్పెను)

తా॥ ఇట్లుసమర్థులై ఆబ్రాహ్మణులు ఊరకుండఁగా, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఆబ్రాహ్మణులను ఈశ్లోకములచేత అడుగుచున్నాఁడు ఓబ్రాహ్మణులారా! శరీరాకృతిగల ఈపురుషుఁడును పుష్పఫలాదులుగల వృక్షమును సత్యమైనవి ఈపురుషవృక్షములకు రెంటికిని, త్వక్కు-చర్మము, రుధిరము, మాంసము, నరము, మజ్జ, ఎముకలును, శరీరముగల పురుషునికిని బెరడు, తొక్కు, రసము, బంక, నార, చేవ, కొయ్యయును వృక్షమునకును, ఇవి ఒకదానికొకటి లోపల నుండునవియై

సమానము గానున్నది అయినను చేదింపఁబడిన వృక్షము మొదలునుండి తిరిగి మిక్కిలి నూతనమై నదై పుట్టుచున్నది ఆప్రకారముగానె మృత్యువుచేత చంపఁబడిన ఈశరీరమను పురుషుఁడు ఏమొదలునుండి పుట్టుచున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ప్రశ్నముచేసి, ఓబ్రాహ్మణులారా! రేతస్సు వలన ఈశరీరమను పురుషుఁడు పుట్టుచున్నాఁడని అంటిరా అట్లు అనవద్దు ఆరేతస్సు బ్రతికియున్నవానివలన పుట్టుచున్నదిగాని చచ్చినవానివలన పుట్టుటలేదు చెట్టుబీజమువలన పుట్టునదెగనుక చెట్టు నశించిపోయి తిరిగి బీజమునుండి పుట్టుట కలుగును చెట్టును వేళ్లతోకూడ పెకికివేసినయెడల తిరిగిమూలమునుండి మొలచుటలేనేలేదు కాఁబట్టి, ఓబ్రాహ్మణులారా! మిమ్మను సమస్తజగత్తునకు మూలమైనదానిని అడుగుచున్నానని, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, మృత్యువుచేత చంపఁబడిన మనుష్యుఁడు ఏమూలమునుండి పుట్టుచున్నాఁడని ప్రశ్నముచేసి, ఓబ్రాహ్మణులారా! పుట్టిన మనుష్యుఁడు తిరిగిపుట్టఁడుగనుక మనుష్యుని విషయమై ఈప్రశ్నము కలుగదని అంటిరా అట్లనఁగూడదు ఏలయనిన, పుట్టినవానికి చచ్చిన తరువాత జన్మము లేనియెడల ఈమనుష్యునికిచేసినపుణ్యాపాపఫలము నశించుటయును, చేయనిపుణ్యపాపఫలమువచ్చుటయును, కలుగును కాఁబట్టి మరణమునుపొందినవాఁడు తిరిగిపుట్టుచున్నాఁడు గనుక మనుష్యునివిషయమై మృత్యువుచేత చంపఁబడిన పురుషుఁడు ఏమూలమునుండి కలుగుచున్నాఁడని నేనుచేసిన ప్రశ్నము సరియైనదియే యని చెప్పి, ఓబ్రాహ్మణులారా! మరణమునుపొందిన ఈమనుష్యునితిరిగియెవఁడుపుట్టించును అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ప్రశ్నముచేయఁగా, ఆజనకసభయందలి బ్రాహ్మణులు సమస్తమునకు కారణమైన పరబ్రహ్మమును తెలిసికొనకపోవుటవలన ప్రత్యుత్తరమును చెప్పలేకపోయిరి అంతట యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఆబ్రాహ్మణులను జయించినవాఁడై ఆగోవులను తోలుకొనిపోయెను ఇట్లు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ప్రశ్నముచేసిన సమస్తమునకును మూలమైన ఆపరబ్రహ్మవస్తువు విజ్ఞానస్వరూపమును ఆనందస్వరూపమునగు పరబ్రహ్మము ఆపరబ్రహ్మమే కర్మచేయువానికి కర్మఫలమును ఇచ్చునదియునై బ్రహ్మవేత్తయై తానుగానే నిలిచియున్నవానికి వాఁడుతానైయైనదియునై శ్రేష్ఠమైనగతిగా నున్నదియని శ్రుతియె స్వకీయముగాఁ జెప్పినది

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు పఞ్చమాధ్యాయమునందునవమబ్రాహ్మణము సమాప్తము

ఇట్లు పఞ్చమాధ్యాయము సమాప్తము

బృహదారణ్యకోపనిషత్ - షష్ఠాధ్యాయః.

ఉ॥ జనకోహవై దేహ ఆసాఞ్చక్రేఽథహ యాజ్ఞవల్క్య ఆవవ్రాజ। తగ్ంహోవాచ యాజ్ఞవల్క్య కిమర్థమచారీః పశూనిచ్ఛన్నణ్వన్తానితి । ఉభయమేవ సమ్రాడితి హోవాచ. ॥౧॥

ప॥ జనకః - హ - వైదేహః - ఆసాఞ్చక్రే - అథ - హ - యాజ్ఞవల్క్యః- ఆవవ్రాజ- తం - హోవాచ - యాజ్ఞవల్క్య - కిమర్థం - అచారీః - పశూన్ - ఇచ్ఛన్ - అణ్వన్తాన్ - ఇతి - ఉభయం - ఏవ - సమ్రాట్ - ఇతి - హోవాచ

ప్ర॥ వైదేహః=విదేహదేశప్రభువైన, జనకోహ=జనకమహారాజు, ఆసాఞ్చక్రే=కూర్చుండెను అదహ=ఆ సమయమునందు, యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఆవవ్రాజ=వచ్చెను (జనకః=జనకమహారాజు), తం=ఆ యాజ్ఞవల్క్యునిగూర్చి, హోవాచ=పలికెను హే యాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! కిమర్థం=ఎందునిమిత్తము, అచారీః=వచ్చితివి పశూన్=పశువులను, ఇచ్ఛన్=కోరినవాఁడవై యా? (లేక), అణ్వన్తాన్=సూక్ష్మవస్తువే అన్తముగాఁగల ప్రశ్నలను (నుత్తః=నావలన, శ్రోతుం=వినుటకు, ఇచ్ఛన్=కోరికగలవాఁడవై యా?) ఇతి=అని, (జనకమహారాజు పలికెను) (యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), హేసమ్రాట్=ఓ జనకమహారాజా! ఉభయమేవ=రెంటినిగూర్చియె, ఇతి=అని, హోవాచ=పలికెను

తా॥ పూర్వాధ్యాయమునందు జల్పన్యాయము చేతను (జల్పన్యాయమనఁగా=పరమతమును ఖండించుచు స్వమతమును స్థాపించెడి కథ జల్పమనఁబడును) సచ్చిదానందస్వరూపమగు పరబ్రహ్మము నిర్ధారణచేయఁబడినది ఇప్పుడు వాదన్యాయము చేతను, (నిజమును తెలిసికొనవలెనను ఇచ్ఛగలవానియొక్క వాక్యము వాదమనఁబడును) ఆ పరబ్రహ్మమునే నిర్ధారణచేయుటకు ఈ అధ్యాయమారంభింపఁబడినది విదేహదేశప్రభువైన జనకమహారాజు తన్ను చూచుటకుఁగోరికగల వారలకుదర్శనమును ఇచ్చుటకు సభయందుఁగూర్చుండెను ఆ సమయమునందు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు తనయొక్క యోగక్షేమముకొఱకును, రాజుయొక్క బ్రహ్మజిజ్ఞాసనుచూచి యనుగ్రహించుటకొఱకును, వచ్చెను అట్లువచ్చిన యాజ్ఞవల్క్యుని జనకమహారాజు యథాశాస్త్రముగాఁబూజించి, ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! మరల పసువులను కోరియా లేక సూక్ష్మవస్తువుయొక్క నిర్ణయమే అంతముగాఁగల ప్రశ్నలను నావలన వినుటకు కోరియా యెందుకువచ్చితివని అడిగెను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఓ జనకమహారాజా! ఆ రెంటినిగూర్చియె వచ్చినానని పలికెను

ఉ॥ యత్తేకశ్చిదబ్రవిత్తచ్ఛృణవామేత్యబ్రవీన్మే జిత్వాశైలినిర్వాగ్వై బ్రహ్మేతియథా మాతృమాన్పితృమా నాచార్యవాన్బ్రూయాత్తథా తచ్ఛైలినోబ్రవీద్వాగ్వైబ్రహ్మేత్యవదతోహికిగ్ స్యాదిత్య బ్రవీత్తుతే తస్యాయతనం ప్రతిష్ఠాంనమెబ్రవీదిత్యేకపాద్వా ఏతత్సమ్రాడితి సవైనోబ్రూహియాజ్ఞవల్క్య వాగేవాయతనమాకాశః ప్రతిష్ఠా ప్రజ్ఞేత్యేనదుపాసీత। కా ప్రజ్ఞతాయాజ్ఞవల్క్య! వాగేవసమ్రాడితిహోవాచ। వాచావై సమ్రాడ్బన్ధుః ప్రజ్ఞాయతే ఋగ్వేదో యజుర్వేద స్సామవేదోథర్వాఙ్గిరస ఇతిహాసః పురాణం విద్యా ఉపనిషదః శ్లోకాః సూత్రాణ్యనువ్యాఖ్యానాని వ్యాఖ్యానానీష్టగ్ హుతమాశితం పాయితమయంచలోకః పరశ్చలోకః సర్వాణిచ భూతానివాచైవ సమ్రాడ్జ్ఞాయతే వాగ్వైసంమ్రాట్పరమం బ్రహ్మ। నైనంవాగ్జహాతిసర్వాణ్యేనం భూతాన్యభిక్షరన్తిదేవో భూత్వాదేవానప్యేతియ ఏవంవిద్వానేతదుపాస్తే। హస్త్యృషభగ్ సహస్రందదామీతిహోవాచ జనకోవైదేహః।సహోవాచయాజ్ఞవల్క్యఃపితామెఽమన్యతనాననుశిష్యహరేతేతి.౨॥

ప॥ యత్ - తే కః - చిత్ - అబ్రవిత్ - తత్ - శృణవామ - ఇతి - అబ్రవీత్ - మే - జిత్వా - శైలినః - వాక్ - వై - బ్రహ్మ - ఇతి - యథా - మాతృమాన్ - పితృమాన్ - ఆచార్యవాన్ - బ్రూయాత్ - తథా - తత్ - శైలినః - అబ్రవీత్ - వాక్ - వై - బ్రహ్మ - ఇతి - అవదతః - హి - కిం - స్యాత్ - ఇతి - అబ్రవీత్ - తు - తే - తస్య - ఆయతనం - ప్రతిష్ఠాం - న - మే - అబ్రవీత్ - ఏకపాత్ - వా - ఏతత్ - సమ్రాట్ - ఇతి - సః - వై - నః - బ్రూహి - యాజ్ఞవల్క్య - వాక్ - ఏవ - ఆయతనం - ఆకాశః - ప్రతిష్ఠా - ప్రజ్ఞా - ఇతి - ఏనత్ - ఉపాసీత - కా - ప్రజ్ఞతా - యాజ్ఞవల్క్య - వాక్ - ఏవ - సమ్రాట్ - ఇతి - హోవాచ - వాచా - వై - సమ్రాట్ - బన్ధుః - ప్రజ్ఞాయతే - ఋగ్వేదః - యజుర్వేదః - సామవేదః - అథర్వాఙ్గిరసః - ఇతిహాసః - పురాణం - విద్యాః - ఉపనిషదః - శ్లోకాః - సూత్రాణి - అనువ్యాఖ్యానాని - వ్యాఖ్యానాని - ఇష్టం - హుతం ఆశితం - పాయితం - అయం - చ - లోకః - పరః - చ - లోకః - సర్వాణి - చ - భూతాని - వాచా - ఏవ - సమ్రాట్ - జ్ఞాయతే - వాక్ - వై - సమ్రాట్ - పరమం - బ్రహ్మ - న - ఏనం - వాక్ - జహాతి - సర్వాణి - ఏనం - భూతాని - అభిక్షరన్తి - దేవః - భూత్వా - దేవాన్ - అపి - ఏతి - యః - ఏవం - విద్వాన్ - ఏతత్ - ఉపాస్తే - హస్త్యృషభం - సహస్రం - దదామి - ఇతి - హోవాచ - జనకః - వైదేహః - సః - హోవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - పితా - మే - అమన్యత - న - అననుశిష్య - హరేత - ఇతి

ప్ర॥ కశ్చిత్=ఒకానొకఁడగు ఆచార్యుఁడు, తే=నీకొఱకు, యత్=దేనిని, అబ్రవీత్=చెప్పెనో, తత్=దానిని, శ్రుణవామ=వినుదునుగాక, ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, అబ్రవీత్=పలికెను) శైలినిః=శిలుని పుత్రుఁడగు, జిత్వా=జిత్వయనువాఁడు, మే=నాకొఱకు, వాగ్వై=వాక్కే, బ్రహ్మేతి=బ్రహ్మమని, అబ్రవీత=పలికెను, (అని జనకమహారాజు చెప్పెను) మాతృమాన్=తల్లిగలవాఁడును, పితృమాన్=తండ్రిగలవాఁడును, ఆచార్యవాన్=ఆచార్యుఁడు గలవాఁడునగు (జనుడు), యథా=ఏప్రకారము, బ్రూయాత్=పలుకునో, తథా=అప్రకారము, శైలినః=శైలినియనువాఁడు, తత్=అ, వాగ్వైబ్రహ్మేతి=వాక్కే బ్రహ్మమని, అబ్రవీత్=పలికెను అవదతః = పలుకనివానికి, కిం=ఏమి, స్యాత్=అగును? వాగ్వ్యాపారములేని మూగవానికి ఏదియును సిద్ధించదు) ఇతి=గనుక, (వాక్కే బ్రహ్మమని పలికెను) (కింతు=ఇంకనేమియనిన, సః=ఆ శైలినియను వాఁడు), తే=నీకొఱకు, తస్య=ఆ వాక్బ్రహ్మమునకు ఆయతనం=శరీరమును ప్రతిష్ఠాం=స్థితిని, (మూఁడుకాలములయందలి ఆశ్రయమును), (కిం=ఏమి), అబ్రవీత్=చెప్పెను, (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు అడిగెను) మే=నాకొఱకు, నాబ్రవీదితి=చెప్పలేదని, (జనకమహారాజు పలికెను) హే సమ్రాట్=సార్వభౌముఁడవగు ఓ జనకమహారాజా ఏతత్=వాగ్బ్రహ్మము, ఏకపాద్వై=ఒకపాదమైనదే, ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! సవై=అటువంటి, (త్వం=నీవు), నః=మాకొఱకు, బ్రూహి=చెప్పుమా (అని జనకుఁడు అడిగెను) వాగేవ=వాక్కే, ఆయతనం=శరీరము ఆకాశః=అవ్యాకృతాకాశము, ప్రతిష్ఠా=ఆశ్రయము (ఉత్పత్తిస్థితిలయకాలములయందాశ్రయమైనది) ఏనత్=చతుర్థపాదమగు ఈ వాగ్రూపమైన బ్రహ్మమును, ప్రజ్ఞేతి=ప్రజ్ఞయని, ఉపాసీత=ఉపాసనచేయుఁడీ! (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను)।

హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ప్రజ్ఞతా=ప్రజ్ఞ, కా=ఏది? (అని జనకుఁడు ప్రశ్న చేసెను), హేసమ్రాట్=ఓ జనకమహారాజా, వాగేవేతి=వాక్కే అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు) హోవాచ=పలికెను హేసమ్రాట్=ఓజనకమహారాజా, వాచావై=వాక్కుచేతనే, బన్ధుః=చుట్టము, (యథా=ఏప్రకారము), ప్రజ్ఞాయతే=తెలిసికొనఁబడుచున్నాఁడో, (తదా=ఆప్రకారముగానే), ఋగ్వేదః=ఋగ్వేదమును, యజుర్వేదః=యజుర్వేదమును, సామవేదః=సామవేదమును, అథర్వాఙ్గిరసః=అథర్వణవేదమును, ఇతిహాసః=ఇతిహాసమును, (రామాయణము మొదలైనవియును), పురాణం=పురాణమును, (విష్ణుపురాణము మొదలైనవియును), విద్యాః=అఱువదినాలుగు విద్యలును, ఉపనిషదః=ఉపనిషత్తులును, శ్లోకాః=శ్లోకములును, (మన్వాదిస్మృతిరూపమైన శ్లోకములును), సూత్రాణి=బ్రహ్మసూత్రములును, అనువ్యాఖ్యానాని=భాష్యవ్యాఖ్యానములును, వ్యాఖ్యానాని=భాష్యములును, ఇష్టం=యాగాది నిమిత్తకమైన ధర్మమును, హుతం=హోమనిమిత్తమైన ధర్మమును, ఆశితం=అన్నదాననిమిత్తమైన ధర్మమును, పాయితం=ఉదకదాననిమిత్తమైన ధర్మమును, అయంచలోకః=ఈ జన్మమున్ను, పరశ్చలోకః=ముందు పొందఁదగిన జన్మమున్ను, సర్వాణిచభూతాని=సమస్తభూతములున్ను, హేసమ్రాట్=ఓ జనకమహారాజా, వాచైవ=వాక్కుచేతనే, జ్ఞాయతే= తెలిసికొనఁబడుచున్నది (గనుక), హేసమ్రాట్=ఓ జనకమహారాజా, వాగ్వై=వాక్కే, పరమంబ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము వాక్=వాక్కు, ఏనం=(ఈపూర్వము చెప్పినప్రకారము తెలిసికొనిన) వీనిని, నజహాతి=విడువదు సర్వాణిభూతాని=సమస్తభూతములును, ఏనం = వీనిని, అభిక్షరన్తి = ప్రేమించుచున్నవి (పూజలను కానుకలను ఇచ్చుటచేత ప్రేమించుచున్నారు) యః = ఎవఁడు, ఏవం = ఈప్రకారముగాను, విద్వాన్=తెలిసికొనినవాఁడై, ఏతత్=ఈబ్రహ్మమును, ఉపాస్తే = ఉపాసనచేయుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు, ఇహ=ఇక్కడ), దేవోభూత్వా=దేవుఁడై, (శరీరము పడిపోయినతరువాత) దేవాన్=దేవతలను, అప్యేతి=పొందుచున్నాఁడు (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) వైదేహః=విదేహదేశమునకు రాజైన, జనకః=జనకుఁడు, సహస్రం=వెయి, హస్త్యృషభం=ఏనుఁగులవంటి యెద్దులను, దదామీతి=ఇచ్చుచున్నానని, హోవాచ=పలికెను సః=ఆ, యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, అననుశిష్య= శిష్యుని కృతార్థునిచేయక, (శిష్యాత్=శిష్యునివలన, ధనం=ధనమును), నాహరేత = తీసికొనఁగూడదు, ఇతి=అని, మే=నాయొక్క, పితా=తండ్రి, అమన్యత=బోధించెను (అని), హోవాచ=పలికెను

తా॥ ఓ జనకమహారాజా! నీకు ఏ ఆచార్యుఁడేమి చెప్పినాఁడో దానిని నేను వినవలయును చెప్పుమాయని యాజ్ఞవల్క్యుఁడడిగెను ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! శిలపుత్రుఁడగు జిత్వయను వాఁడు లోకమునందు తల్లిదండ్రులచేతనున్ను ఆచార్యునిచేతనున్ను శిక్షితుఁడగు ప్రమాణభిన్నముగాని బుద్ధిగలవాఁడెట్లు ప్రమాణమునకు వేరుగాని వాక్యమును పలుకునో, ఆప్రకారముగానే, వాక్కులేనివానికి ఏమియుసిద్ధించదు గనుక వాక్కే బ్రహ్మస్వరూపమని నాకు చెప్పెనని జనకుఁడు పలికెను మరల యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఓ జనకుఁడా! ఆ శైలిని యనువాఁడు వాగ్రూపమైన బ్రహ్మమునకు శరీరమునున్ను ఆశ్రయమునున్ను చెప్పినాఁడాయని ప్రశ్నముచేయగా, జనకుఁడు నాకు చెప్పలేదని చెప్పెను అప్పుడాయాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ జనకుఁడా! ఇది యేకపాద స్వరూపమైన బ్రహ్మమని పలికెను తరువాత ఆ జనకుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా మాకు ఏకపాద స్వరూ

పమైన బ్రహ్మమును చెప్పుమాయని యడుగగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓజనకుఁడా ఈ వాగ్రూపమైన
బ్రహ్మమునకు వాక్కే శరీరము అవ్యాకృతాకాశమే ఆశ్రయము ఇట్టి ఏకపాదస్వరూపమైన
వాగ్రూప బ్రహ్మమును ప్రజ్ఞయని ఉపాసన చెయవలయునని పలికెను జనకుఁడు మరల యాజ్ఞ
వల్క్యుఁడా! ప్రజ్ఞ ఏదియని అడిగెను. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ జనకుఁడా! వాక్కుచేత మనకు
వీఁడు బంధువు అనియును తెలిసికొనఁబడుచున్నది మఱియు ఋగ్వేద యజుర్వేద సామవేదా
థర్వాణ వేదములును, రామాయణాది ఇతిహాసములును, విష్ణ్వాదిపురాణములును, అఱువదినాలుగు
విద్యలును, ఉపనిషత్తులును మన్వాదిస్మృతులును, బ్రహ్మసూత్రములును భాష్యములును, భాష్యవ్యా
ఖ్యానములును, యాగనిమిత్తమైన ధర్మమును, హోమనిమిత్తమైన ధర్మమును, భక్షణనిమిత్తమైన
ధర్మమును, పాననిమిత్తమైన ధర్మమును, ఈ జన్మమును, పరజన్మమును, సమస్తభూతములును, వా
క్కుచేతనే తెలిసికొనఁబడుచున్నవిగనుక వాక్కే ప్రజ్ఞ వాక్కే పరబ్రహ్మము అనిచెప్పి ఇట్లు
ఉపాసనచేసెడి వానిని వాక్కు ఎప్పటికిని విడిచిపోదు అనఁగా, అట్టివాఁడు, అధ్యయనచేసిన బ్ర
హ్మవిద్యను ఎన్నటికిని మఱచిపోఁడు వానిని సమస్తభూతములును బలిదానాదులచేత గోవు లేఁగ
నునలెనే ప్రేమించుచున్నవి ఇట్లు తెలిసికొని ఉపాసించెడివాఁడు ఇక్కడనే దైవస్వరూపుఁడై
దేహపాతానంతరము దేవతలను పొందుచున్నాఁడని చెప్పెను ఇట్లు చెప్పగా విదేహ ప్రభువై
న జనకమహారాజు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీకు ఏనుఁగులతో సమానములగు వెయి వృషభము
లను ఇచ్చెదనని చెప్పెను అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ జనకుఁడా! మాతండ్రి శిష్యుని కృతార్థు
ని చేయక శిష్యునివలన ధనమును గ్రహించఁగూడదని నాకు బోధచేసెను నాకును అదియె అభి
ప్రాయము గనుక నేను గ్రహించనని పలికెను

ఉ॥ యదేవ తేకశ్చిద బ్రవీత్తచ్ఛృణవామేత్య బ్రవీన్మ ఉదఙ్కః శౌల్బాయనః ప్రా
ణోవై బ్రహ్మేతి యథా మాతృమాన్ పితృమానాచార్యవాన్ బ్రూయా
త్తథాతచ్ఛౌల్బాయనో బ్రవీత్ప్రాణోవై బ్రహ్మేత్యప్రాణతోహికిగ్ స్యా
దిత్యబ్రవీత్తుతే తస్యాయతనం ప్రతిష్ఠాంనమే బ్రవీదిత్యేకపాద్వా ఏతత్స
మ్రాడితి సవైనోబ్రూహి యాజ్ఞవల్క్యప్రాణ ఏవాయతనమాకాశః ప్ర
తిష్ఠాప్రియమిత్యేనదుపాసీతకా ప్రియతా యాజ్ఞవల్క్య ప్రాణఏవ సమ్రా
డితి హోవాచ ప్రాణస్య వై సమ్రాట్కామాయాయాజ్యం యాజ
యత్య ప్రతిగృహ్యస్య ప్రతిగృహ్ణాత్యపితత్రవధాశఙ్కం భవతి యాందిశ
మేతి ప్రాణస్యైవ సమ్రాట్కామాయ ప్రాణోవై సమ్రాట్పరమం
బ్రహ్మనైనం ప్రాణోజహాతి సర్వాణ్యేనం భూతాన్యభిక్షరన్తి దేవోభూ
త్వాదేవానప్యేతి యఏవం విద్వానేతదుపాస్తే హస్త్యృషభగ్ం సహస్రం
దదామీతిహోవాచ జనకోవైదేహః సహోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః పితా
మేఽమన్యతనానను శిష్యహరేతేతి. ॥౩॥

ప॥ యత్ - ఏవ - తే - కః - చిత్ - అబ్రవీత్ - తత్ శృణవామ - ఇతి - అబ్రవీ
త్ - మే - ఉదఙ్కః - శౌల్బాయనః - ప్రాణః - వై - బ్రహ్మ - ఇతి యథా - మాతృమాన్ -

పితృమాన్ - ఆచార్యవాన్ - బ్రూయాత్ - తథా - తత్ - శౌల్బాయనః - అబ్రవీత్ - ప్రాణః - వై - బ్రహ్మ - ఇతి - అప్రాణతః - హి - కిం - స్యాత్ ఇతి - అబ్రవీత్ - తు - తే - తస్య - ఆయతనం - ప్రతిష్ఠాం - న - మే - అబ్రవీత్ - ఇతి - ఏకపాత్ - వై - ఏతత్ - సమ్రాట్ - ఇతి - సః - వై - నః - బ్రూహి - యాజ్ఞవల్క్య - ప్రాణః - ఏవ - ఆయతనం - ఆకాశః - ప్రతిష్ఠా - ప్రియం - ఇతి - ఏనత్ - ఉపాసీత - కా - ప్రియతా - యాజ్ఞవల్క్య - ప్రాణః - ఏవ - సమ్రాట్ - ఇతి - హోవాచ - ప్రాణస్య - వై - సమ్రాట్ - కామాయ - అయాజ్యం - యాజయతి - అప్రతిగృహ్యస్య - ప్రతిగృహ్ణాతి - అపి - తత్ర - వధాశఙ్కం - భవతి - యాం - దిశం - ఏతి - ప్రాణస్య - ఏవ - సమ్రాట్ - కామాయ - ప్రాణః - వై - సమ్రాట్ - పరమం - బ్రహ్మ - న - ఏనం - ప్రాణః - జహాతి - సర్వాణి - ఏనం - భూతాని - అభిక్షరన్తి - దేవః - భూత్వా - దేవాన్ - అపి ఏతి - యః - ఏవం - విద్వాన్ - ఏతత్ - ఉపాస్తే - హస్త్యృషభం - సహస్రం - దదామి - ఇతి - హోవాచ - జనకః - వైదేహః - సః - హోవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - పితా - మే - అమన్యత - న - అననుశిష్య - హరేత - ఇతి

ప్ర॥ కశ్చిత్=ఒకానొకఁడగు ఆచార్యుఁడు, తే=నీకొఱకు, యదేవ=దేనినే, అబ్రవీత్=చెప్పెనో, తత్=దానిని, (అహం=నేను), శృణవామ=వినవలయును, ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) శౌల్బాయనః=శుల్బపుత్రుఁడగు, ఉదఙ్కః=ఉదంకుఁడనువాఁడు, ప్రాణో వై=ప్రాణమే, బ్రహ్మేతి=బ్రహ్మమని, మే=నాకొఱకు, అబ్రవీత్=పలికెను (జనకమహారాజు పలికెను) మాతృమాన్=తల్లిగలవాఁడును, పితృమాన్=తండ్రిగలవాఁడును, ఆచార్యవాన్=ఆచార్యుఁడుగలవాఁడును, యథా=ఏప్రకారము, బ్రూయాత్=పలుకునో, తథా=అప్రకారము, శౌల్బాయనః=శుల్బపుత్రుఁడగు ఉదంకుఁడు, అప్రాణతో హి=ప్రాణములేనివానికైతే, కిం స్యాత్=ఏమికలుగును? (ఏమియు కలుగదు) ఇతి=అని, తత్=అ, ప్రాణో వై=ప్రాణమే, బ్రహ్మేతి=బ్రహ్మమని, అబ్రవీత్=పలికెను (అని జనకుఁడు చెప్పగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), (ఓ జనకుఁడా), తే=నీకొఱకు తస్య=ఆ ప్రాణరూపమైన బ్రహ్మముయొక్క, ఆయతనం=శరీరమునున్ను, ప్రతిష్ఠాం=ఆశ్రయమునున్ను, అబ్రవీత్తు=చెప్పెనా? (అని ప్రశ్నచేసెను) మే=నాకొఱకు, నాబ్రవీదితి=చెప్పలేదని,(జనకుఁడు చెప్పెను) హే సమ్రాట్=సార్వభౌముఁడవగు ఓజనకుఁడా, ఏతత్=ఈ ప్రాణరూపమైన బ్రహ్మము, ఏకపాద్వై=ఒకపాదమైనదే, ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) హే యాజ్ఞవల్క్య = ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా, సవై=అటువంటివాఁడవే యగు నీవు, నః=మాకొఱకు, బ్రూహి=చెప్పుమా (అని జనకుఁడు అడిగెను). ప్రాణ ఏవ=ప్రాణమే, ఆయతనం=శరీరము ఆకాశః=అవ్యాకృతాకాశము, ప్రతిష్ఠా=ఆశ్రయము (ఉత్పత్తిస్థితిలయకాలములయందాశ్రయమైనది). ఏనత్=ఈప్రాణరూపబ్రహ్మమును, ప్రియమితి=ప్రేమరూపమని, ఉపాసీత=ధ్యానించవలయును (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) హే యాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా, ప్రియతా=ప్రియత్వము, కా=ఏది (అని జనకుఁడు ప్రశ్నచేసెను) హే సమ్రాట్=సార్వభౌముఁడవగు ఓ జనకుఁడా! ప్రాణ ఏవ=ప్రాణమే, ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), హోవాచ=పలికెను హే సమ్రాట్= సార్వభౌముఁడవగు ఓ జనకమహారాజా, (జనుఁడు), ప్రాణస్య = ప్రాణముయొక్క, కామాయ వై = కామముకొఱకే, అయాజ్యం=(యాగార్హుఁడు కానివానిని, (పతితుని), యాజయతి = యాగముచేయించుచున్నాఁడు అప్ర

తిగృహ్యాస్యాపి = గ్రహించుటకు అర్హముకానిదానిన్ని, ప్రతిగృహ్ణాతి = ప్రతిగ్రహించుచున్నాఁడు హేసమ్రాట్ = సార్వభౌముఁడవగు ఓజనకుఁడా! ప్రాణస్య = ప్రాణముయొక్క, కామాయైవ = కోరికకొఱకే, యాం = ఏ, దిశం = దిక్కును, ఏతి= పొందుచున్నాఁడో, తత్ర=అక్కడ, వధాశఙ్కం = సంహారనిమిత్తకమైన భయమున్ను, భవతి = కలుగుచున్నది (గనుక), హేసమ్రాట్=సార్వభౌముఁడవగు ఓజనకుఁడా, ప్రాణోవై=ప్రాణమే. పరమంబ్రహ్మ = పరబ్రహ్మము ఏనం = ఇటువంటివానిని, ప్రాణః = ప్రాణము, నజహాతి=విడిచిపోదు సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, ఏనం=ఇట్టివానిని, అభిక్షరన్తి = స్నేహించుచున్నవి యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారముగాను, విద్వాన్=తెలిసికొనినవాఁడై, ఏతత్=ఈప్రాణరూపమైన బ్రహ్మమును ఉపాస్తే=ధ్యానించుచున్నాఁడో,(సః=వాఁడు, ఇహ=ఇక్కడ), దేవోభూత్వా=దేవుఁడై, (శరీరము పడిపోయినతరువాత), దేవాన్=దేవతలను, అప్యేతి=పొందుచున్నాఁడు (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను) వైదేహః=విదేహదేశప్రభువైన, జనకః=జనకమహారాజు, హస్త్యృషభం=ఏనుఁగులవంటి యెద్దులను,సహస్రం=వెయ్యింటిని, దదామీతి = ఇచ్చుచున్నానని, హోవాచ = పలికెను సః = ఆ, యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, అననుశిష్య=శిష్యునిచేయక, (శిష్యునికృతార్థునిచేయక శిష్యునివలనధనమును), నాహరేతేతి=తీసికొనఁగూడదని, మే=నాయొక్క, పితా= తండ్రి, అమన్యత=బోధించెను (అని), హోవాచ=పలికెను

తా॥ ఓ జనకమహారాజా! ఇంకనే ఆచార్యుఁడేమిచెప్పినాఁడో దానిని నేను వినవలయును చెప్పుమాయని యాజ్ఞవల్క్యుఁడడిగెను జనకమహారాజు, ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! శుల్బపుత్రుఁడగు ఉదంకుఁడనువాఁడు లోకమునందు మాతాపితృ ఆచార్యులచేఁగ్రమముగా శిక్షితుఁడైనవాఁడెట్లు సత్యముగా పలుకునో ఆప్రకారముగానే ప్రాణములేనివానికేమియు కలుగదు గనుక ప్రాణమే బ్రహ్మస్వరూపమని సత్యముగా నాకుచెప్పెనని పలికెను అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓజనకుఁడా! ఉదంకుఁడు ఆప్రాణరూప పరబ్రహ్మమునకు శరీరమును ఆశ్రయమును చెప్పెనాయని మరల యడుగగా జనకుఁడు నాకుచెప్పలేదనెను అప్పుడా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు సార్వభౌముడవగు ఓజనకుఁడా! ఈప్రాణబ్రహ్మమె ఏకపాదస్వరూపమైన పరబ్రహ్మమని చెప్పెను మరల జనకుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! దాన్నినాకొఱకు చెప్పుమాయని అడిగెను ఇట్లు అడుగగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓజనకుఁడా! ఆప్రాణరూప పరబ్రహ్మమునకు ప్రాణమే శరీరము అవ్యాకృతాకాశమే ఉత్పత్తి స్థితిలయకాలములయందు ఆశ్రయము ఇట్టి పరబ్రహ్మముయొక్క ఏకపాదస్వరూపమునగు ప్రాణరూపమైన బ్రహ్మమును ప్రియమని ఉపాసనచేయవలయునని చెప్పెను అప్పుడు జనకుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ప్రియమనునది ఏదియని మరల ప్రశ్నచేసెను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓజనకుఁడా! ప్రాణమేప్రియమైనది ఏలననఁగా,జనుఁడు ప్రాణమును కాపాడుకొనవలయునను ఇచ్ఛచేత ధనమును ఆర్జించుటకు యాగము చేయుటకు అర్హుఁడు గాని పతితుని యాగముచేయించుచున్నాఁడు గ్రహించుటకలవిగాని తీక్ష్ణములైనవాటిని గ్రహించుచున్నాఁడు ప్రాణమును పోషించుకొనవలయుననెడి కోరికకొఱకే సంహారనిమిత్తకమైన భయముగల దిక్కునుగూర్చియును పోవుచున్నాఁడు గనుక అన్నిటికంటె ప్రియమైనది ప్రాణమె ఇది పరబ్రహ్మము ఇట్లు ప్రాణము పరబ్రహ్మమని ఉపాసించెడివానిని ప్రాణము విడిచిపోదు సమస్తభూతములును స్నేహించుచున్నవి ఇట్లు తెలి

కొని ప్రాణబ్రహ్మోపాసనచేసెడివాఁడు ఇక్కడనే దైవస్వరూపుఁడై దేహపాతానంతరము దేవత
లను పొందుచున్నాఁడని చెప్పెను ఇట్లుచెప్పగావిని విదేహప్రభువైన జనకమహారాజు ఓయాజ్ఞ
వల్క్యుఁడా నీకు ఏనుఁగులతో సమానములగు వేయి యెద్దులను ఇచ్చెదనని చెప్పెను అప్పుడు యా
జ్ఞవల్క్యుఁడు, ఓజనకుఁడా! నాతండ్రి శిష్యుని కృతార్థునిచేయక శిష్యునివలన ధనమునుతీసికొనఁ
గూడదని నాకుబోధించెను నాకును అదే అభిప్రాయముగనుక నేను గ్రహించనని పలికెను

ఉ॥ యదేవ తే కశ్చిదబ్రవీత్తచ్ఛృణవామేత్యబ్రవీన్మే బర్కుర్వార్ష్ణశ్చక్షుర్వై బ్రహ్మే
తియథా మాతృమాన్పితృమానాచార్యవాన్బ్రూయాత్తథా తద్వార్ష్ణో౽
బ్రవీచ్చక్షుర్వై బ్రహ్మేత్యపశ్యతో హి కిꣳ స్యాదిత్యబ్రవీత్తు తే తస్యాయ
తనం ప్రతిష్ఠాంన మే౽బ్రవీదిత్యేకపాద్వా ఏతత్సమ్రాడితి స వై నో బ్రూహి
యాజ్ఞవల్క్య చక్షురేవాయతనమాకాశః ప్రతిష్ఠా సత్యమిత్యేనదుపాసీత
కా సత్యతా యాజ్ఞవల్క్య చక్షురేవ సమ్రాడితి హోవాచ చక్షుషా వై స
మ్రాట్ పశ్యన్తమాహురద్రాక్షీరితి స ఆహాద్రాక్షమితి తత్సత్యం భవతి చక్షు
ర్వై సమ్రాట్ పరమం బ్రహ్మ నైనం చక్షుర్జహాతి సర్వాణ్యేనం భూతాన్యభి
క్షరన్తి దేవో భూత్వా దేవానప్యేతి య ఏవం విద్వానేతదుపాస్తే హస్త్యృ
షభꣳ సహస్రం దదామీతి హోవాచ జనకో వైదేహః స హోవాచ యా
జ్ఞవల్క్యః పితా మే౽మన్యత నాననుశిష్య హరేతేతి ॥౪॥

ప॥ యత్ - ఏవ - తే - కః - చిత్ - అబ్రవీత్ - తత్ - శృణవామ - ఇతి - అబ్రవీత్ - మే - బర్కుః - వార్ష్ణః - చక్షుః - వై - బ్రహ్మ - ఇతి - యథా - మాతృమాన్ - పితృమాన్ - ఆచార్యవాన్ - బ్రూయాత్ - తథా - తత్ - వార్ష్ణః - అబ్రవీత్ - చక్షుః - వై - బ్రహ్మ - ఇతి - అపశ్యతః - హి - కిం - స్యాత్ - ఇతి - అబ్రవీత్ - తు - తే - తస్య - ఆయతనం - ప్రతిష్ఠాం - న - మే - అబ్రవీత్ - ఇతి - ఏకపాత్ - వై - ఏతత్ - సమ్రాట్ - ఇతి - సః వై - నః - బ్రూహి - యాజ్ఞవల్క్య - చక్షుః - ఏవ - ఆయతనం - ఆకాశః - ప్రతిష్ఠా - సత్యం - ఇతి - ఏనత్ - ఉపాసీత - కా - సత్యతా - యాజ్ఞవల్క్య - చక్షుః - ఏవ - సమ్రాట్ - ఇతి - హోవాచ - చక్షుషా - వై - సమ్రాట్ - పశ్యన్తం - ఆహుః - అద్రాక్షీః - ఇతి - సః - ఆహ - అద్రాక్షం - ఇతి - తత్ - సత్యం - భవతి - చక్షుః - వై - సమ్రాట్ - పరమం - బ్రహ్మ - న - ఏనం - చక్షుః - జహాతి - సర్వాణి - ఏనం - భూతాని - అభిక్షరన్తి - దేవః - భూత్వా - దేవాన్ - అపి - ఏతి - యః - ఏవం - విద్వాన్ - ఏతత్ - ఉపాస్తే - హస్త్యృషభం - సహస్రం - దదామి - ఇతి - హోవాచ - జనకః - వైదేహః - సః - హోవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - పితా - మే - అమన్యత - న - అననుశిష్య - హరేత - ఇతి

ప్ర॥ కశ్చిత్ = ఒకానొకఁడగు ఆచార్యుఁడు, తే = నీకొఱకు, యదేవ = దేనినె, అబ్రవీత్ = చెప్పెనో, తత్ = దానిని, (అహం = నేను), శృణవామ = వినవలయును, ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడుపలికెను) వార్ష్ణః = వృష్ణునిపుత్రుఁడగు, బర్కుః = బర్కుయనువాఁడు, చక్షు

డను వాఁడు లోకమునందు మాతాపితృ ఆచార్యులచే క్రమముగా శిక్షితుఁడైన వాఁడెట్లు సత్యముగాఁ బలుకునో ఆప్రకారముగానే చూపులేనివానికేమియు సిద్ధించదుగనుక నేత్రమే బ్రహ్మమని సత్యముగా నాకుచెప్పెనని పలికెను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఓజనకుఁడా! బర్కుఁడను వాఁడు నేత్రబ్రహ్మమునకు శరీరమును ఆశ్రయమును చెప్పినాఁడాయని తిరిగియడుగగా జనకుఁడు ఆబర్కుఁడు నాకు చెప్పలేదనెను అప్పుడాయాజ్ఞవల్క్యుఁడు సార్వభౌముఁడవగు ఓజనకుఁడా! ఈ నేత్రబ్రహ్మమే పరబ్రహ్మముయొక్క నాలుగవభాగ స్వరూపమైనదని చెప్పెను తిరిగిజనకుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఆపరబ్రహ్మమును తెలిసికొనిన నీవు పరబ్రహ్మముయొక్క ఒకభాగమగు ఆనేత్రబ్రహ్మమును మాకుచెప్పుమూయని అడిగెను ఇట్లడుగగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓజనకుఁడా! ఆ నేత్రరూపబ్రహ్మమునకు నేత్రమే శరీరము అవ్యాకృతాకాశము ఆనేత్రబ్రహ్మమునకుత్పత్తిస్థితిలయ కాలములయందు ఆశ్రయమైనది పరబ్రహ్మముయొక్క ఏకభాగమగు నేత్రరూపమైన పరబ్రహ్మమును సత్యస్వరూపమని ఉపాసించవలయునని చెప్పెను అప్పుడు జనకుఁడు, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! సత్యమనునది ఏదియని తిరిగి ప్రశ్నచేసెను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓజనకుఁడా! నేత్రమే సత్యస్వరూపమైనది ఏలననఁగా, లోకమునందు నేత్రముచేత జనుఁడు దేన్నిని చూచుచున్నాఁడో అది సత్యమైనదియగుచున్నది శ్రోత్రముచేతవినఁబడినది అబద్ధమైనదియునగుచున్నది నేత్రముచే చూడఁబడినది యెప్పటికిని అసత్యముకాదు గనుక, నేత్రమె సత్యమైనదియని చెప్పి నేత్రమె పరబ్రహ్మము ఇట్టి నేత్రబ్రహ్మమును ధ్యానించువానిని నేత్రమువిడిచిపోదు సమస్తభూతములును వీనిని లేఁగనుగోవువలెనే స్నేహించుచున్నవి. ఈ నేత్రబ్రహ్మోపాసకుఁడు ఇక్కడనే దైవస్వరూపుఁడై దేహపాతానంతరము దేవతల్లను పొందుచున్నాఁడు అనిచెప్పెను ఇట్లుచెప్పగా విని విదేహదేశపురాజైన జనకుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీకు ఏనుఁగులతో సమానములగు వేయి యెద్దులను ఇచ్చెదనని చెప్పెను. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ జనకుఁడా! మాతండ్రి శిష్యుని కృతార్థునిచేయక శిష్యునివలన ధనమును తీసికొనఁగూడదని నాకు బోధించెనుగనుక నాకును అదియె అభిప్రాయము కాఁబట్టి నేను గోధనమును తీసికొననని పనికెను.

ఉ॥ యదేవతేకశ్చిదబ్రవీత్తచ్ఛృణవామేత్యబ్రవీన్మేగర్దభీవిపీతో భారద్వాజః శ్రోత్రం వైబ్రహ్మేతి యథామాతృమాన్పితృమానాచార్య వాన్బ్రూయాత్తథాతద్భారద్వాజోఽబ్రవీచ్ఛ్రోత్రంవై బ్రహ్మేత్యశృణ్వతోహికిగ్‌ స్యాదిత్యబ్రవీత్తుతేతస్యాయతనం ప్రతిష్ఠాంనమె బ్రవీదిత్యేకపాద్వా ఏతత్సమ్రాడితి సవైనో బ్రూహియాజ్ఞవల్క్య శ్రోత్రమేవాయతనమాకాశః ప్రతిష్ఠానన్త ఇత్యేనదుపాసీతకానన్తతా యాజ్ఞవల్క్యదిశ ఏవసమ్రాడితి హోవాచతస్మాద్వైసమ్రాడపియాం కాంచదిశంగచ్ఛతినైవాస్యా అన్తంగచ్ఛత్యనన్తాహిదిశోదిశోవైసమ్రాట్‌ శ్రోత్రగ్‌ శ్రోత్రంవై సమ్రాట్ పరమంబ్రహ్మనైనగ్‌ శ్రోత్రంజహాతి సర్వాణ్యేనంభూతాన్యభిక్షరన్తి దేవోభూత్వాదేవానప్యేతియ ఏవంవిద్వానేతదుపాస్తేహస్త్యృషభగ్‌సహస్రందదామీతిహోవాచ జనకోవైదేహః సహోవాచయాజ్ఞవల్క్యః పితామేమన్యతనాననుశిష్యహరేతేతి ॥౫॥

క్క అసన్నిత్వమో), తస్మాద్వై=ఆకారణమునుండియే, హేసమ్రాట్= ఓజనకమహారాజా, (కశ్చి దపి=ఎవఁడును) యాంకాంచదిశమపి=ఏయేదిక్కును గూర్చియైనను, గచ్ఛతి=పోవుచున్నాఁడో అస్యాః= ఈ దిక్కుయొక్క, అన్తం = కొనను, నైవగచ్ఛతి= పొందనేపొందఁడు దిశః= దిక్కులు, అనన్తాహి = అంతములేనివిగదా? హేసమ్రాట్ = ఓ జనకమహారాజా! దిశోవై= దిక్కులే, శ్రోత్రం = శ్రవణము హేసమ్రాట్ = ఓ జనకమహారాజా! శ్రోత్రంవై=శ్రవణమే, పరమంబ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము ఏవం=ఈ శ్రోత్రబ్రహ్మోపాసకుని, శ్రోత్రం=శ్రవణము, నజహాతి=విడువదు సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, ఏనం=ఈ శ్రోత్రబ్రహ్మోపాసకుని, అభిక్షరన్తి = స్నేహించుచున్నవి యః=ఎవఁడు, ఏవం = ఈ ప్రకారము గాను, విద్వాన్=తెలిసికొనినవాఁడై, ఏతత్ = ఈ శ్రోత్రబ్రహ్మమును, ఉపాస్తే =ధ్యానించుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు, ఇహ=ఇక్కడ), దేవోభూత్వా=దేవుఁడై, దేవాన్ = దేవతలను, అప్యేతి=పొందుచున్నాఁడు అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) వైదేహః=విదేహదేశప్రభువైన, జనకః=జనకమహారాజు, హస్త్యృషభం=ఎనుఁగులవంటి యెద్దులను, సహస్రం=వేయింటిని, దదామీతి=ఇచ్చెదనని, హోవాచ=పలికెను సః=ఆ, యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, అననుశిష్య=శిష్యునిచేయక, (శిష్యుని కృతార్థునిచేయక, శిష్యునివలన ధనమును) నాహరేతేతి=తీసికొనఁగూడదని, మే=నాయొక్క, పితా=తండ్రి, అమన్యత= బోధించెను (అని), హోవాచ=పలికెను

తా॥ ఓ జనకమహారాజా! ఇంకనేయాచార్యుఁడేమిచెప్పెనో దానిని నేను వినవలయును చెప్పుమాయని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు అడిగెను జనకుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! భరద్వాజపుత్రుఁడగు గర్దభీవిపీతుఁడనువాఁడు లోకమునందు మాతాపితాచార్యులచేత క్రమముగా శిక్షితుఁడైన వాఁడెట్లు సత్యముగాఁ బలుకునో ఆ ప్రకారముగానే శ్రవణము లేకపోవుటవలన ఏమియు సిద్ధించదు గనుక శ్రవణమే బ్రహ్మమని సత్యముగా నాకు చెప్పెనని పలికెను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ జనకుఁడా! గర్దభీవిపీతుఁడనువాఁడు శ్రోత్రబ్రహ్మమునకు శరీరమునున్ను ఆశ్రయమునున్ను చెప్పినాఁడాయని మరల అడుగగా జనకుఁడు ఆగర్దభీవిపీతుఁడు శ్రోత్రబ్రహ్మముయొక్క శరీరాశ్రయములను నాకు చెప్పలేదని పలికెను అప్పుడా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు సార్వభౌముఁడవగు ఓ జనకుఁడా! ఈ శ్రోత్రబ్రహ్మమే పరబ్రహ్మములో నాలుగవభాగమని చెప్పెను మరల జనకుఁడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఆ పరబ్రహ్మమును తెలిసికొనిన నీవు పరబ్రహ్మములో నాలుగవభాగమగు శ్రోత్రబ్రహ్మమును మాకు చెప్పుమాయని అడిగెను ఇట్లడుగగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ జనకుఁడా! ఆశ్రోత్రబ్రహ్మమునకు శ్రోత్రమే శరీరము అవ్యాకృతాకాశము ఆ శ్రోత్రబ్రహ్మమునకుత్పత్తి స్థితిలయకాలములయందాశ్రయమైనది పరబ్రహ్మముయొక్క నాలుగవభాగమగు శ్రోత్రబ్రహ్మమును అనన్తమునుగా ఉపాసించవలయునని చెప్పెను. అప్పుడు జనకుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! అనన్తమనగా ఏది? అని మరల ప్రశ్నచేసెను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ జనకుఁడా! దిక్కులె అనన్తమైనవి ఏలననఁగా లోకమునందు ఎవఁడైనను తూర్పు మొదలైన దిక్కులలో యే దిక్కునుగూర్చిగాని పోయి ఆ దిక్కుయొక్క అంతమును పొందనేలేఁడు గనుక దిక్కులు అనన్తములైనవి ఓ జనకుఁడా! ఆ దిక్కులే శ్రోత్రస్వరూపము ఆశ్రోత్రమె పరబ్రహ్మస్వరూపము ఇటువంటి శ్రోత్రబ్రహ్మమునుపాసించువానిని శ్రోత్రము విడిచిపోదు వానిని

సమస్తభూతములును దిక్కులవలెనే స్నేహింతురు మఱియు ఈ శ్రోత్రబ్రహ్మోపాసకుఁడు ఇక్క డనె దైవస్వరూపుఁడై దేహపాతానంతరము దేవతలను పొందుచున్నాఁడు అని చెప్పెను ఇట్లు చెప్పఁగా విని విదేహదేశపురాజైన జనకమహారాజు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీకు ఏనుఁగులతో సమానములైన వేయి యెద్దులను ఇచ్చెదనని చెప్పెను అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ జనకుఁడా! మాతండ్రి శిష్యుని కృతార్థునిఁజేయక శిష్యునివలన ధనమును తీసికొనఁగూడదని నాకు బోధించెను నాకును అదియే యభిప్రాయము కాఁబట్టి నేను గోధనమును తీసికొననని పలికెను.

ఉ॥ యదేవ తే కశ్చిదబ్రవీత్తచ్ఛృణవామేత్యబ్రవీన్మే సత్యకామో జాబాలో మనో వై
బ్రహ్మేతి యథా మాతృమాన్పితృమానాచార్యవాన్బ్రూయాత్తథా తజ్జా
బాలోఽబ్రవీన్మనో వై బ్రహ్మేత్యమనసో హి కిగ్ం స్యాదిత్యబ్రవీత్తు తే తస్యాయ
తనం ప్రతిష్ఠాం న మేఽబ్రవీదిత్యేకపాద్వా ఏతత్సమ్రాడితి స వై నో బ్రూహి
యాజ్ఞవల్క్య మన ఏవాయతనమాకాశః ప్రతిష్ఠాఽఽనన్ద ఇత్యేనదుపాసీత కా
ఽఽనన్దతా యాజ్ఞవల్క్య మన ఏవ సమ్రాడితి హోవాచ మనసా వై సమ్రా
ట్ స్త్రియమభిహార్యతే తస్యాం ప్రతిరూపః పుత్రో జాయతే స ఆనన్దో మ
నో వై సమ్రాట్ పరమం బ్రహ్మ నైనం మనో జహాతి సర్వాణ్యేనం భూతా
న్యభిక్షరన్తి దేవో భూత్వా దేవానప్యేతి య ఏవం విద్వానేతదుపాస్తే
హస్త్యృషభగ్ం సహస్రం దదామీతి హోవాచ జనకో వైదేహః స హో
వాచ యాజ్ఞవల్క్యః పితా మేఽమన్యత నాననుశిష్య హరేతేతి ॥౬॥

ప॥ యత్ - ఏవ - తే - కః - చిత్ - అబ్రవీత్ - తత్ - శృణవామ - ఇతి - అబ్రవీత్ - మే - సత్యకామః - జాబాల - మనః - వై - బ్రహ్మ - ఇతి - యథా - మాతృమాన్ - పితృమాన్ - ఆచార్యవాన్ - బ్రూయాత్ - తథా - తత్ - జాబాలః - అబ్రవీత్ - మనః - వై - బ్రహ్మ - ఇతి - అమనసః - హి - కిం - స్యాత్ - ఇతి - అబ్రవీత్ - తు - తే - తస్య - ఆయతనం - ప్రతిష్ఠాం - న - మే - అబ్రవీత్ - ఇతి - ఏకపాత్ - వై - ఏతత్ - సమ్రాట్ - ఇతి - సః - వై - నః - బ్రూహి - యాజ్ఞవల్క్య - మనః - ఏవ - ఆయతనం - ఆకాశః - ప్రతిష్ఠా - ఆనన్దః - ఇతి - ఏనత్ - ఉపాసీత - కా - ఆనన్దతా - యాజ్ఞవల్క్య - మనః - ఏవ - సమ్రాట్ - ఇతి - హోవాచ - మనసా - వై - సమ్రాట్ - స్త్రియం - అభిహార్యతే - తస్యాం - ప్రతిరూపః - పుత్రః - జాయతే - సః - ఆనన్దః - మనః - వై - సమ్రాట్ - పరమం - బ్రహ్మ - న - ఏనం - మనః - జహాతి - సర్వాణి - ఏనం - భూతాని - అభిక్షరన్తి - దేవః - భూత్వా - దేవాన్ - అపి - ఏతి - యః - ఏవం - విద్వాన్ - ఏతత్ - ఉపాస్తే - హస్త్యృషభం - సహస్రం - దదామి - ఇతి - హోవాచ - జనకః - వైదేహః - సః - హ - ఉవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - పితా - మే - అమన్యత - న - అననుశిష్య - హరేత - ఇతి

ప్ర॥ కశ్చిత్=ఒకానొక ఆచార్యుఁడు, తే=నీకొఱకు, యదేవ=ఏదినె, అబ్రవీత్=పలికెనో, తత్=దానిని, (అహం=నేను) శృణవామ=వినవలెను ఇతి=అని (యాజ్ఞవ

ల్క్యుఁడు పలికెను) జాబాలః=జబాలయనుదాని పుత్రుఁడగు, సత్యకామః=సత్యకాముఁడను వాఁడు, మనోవై=మనస్సే, బ్రహ్మేతి=బ్రహ్మమని, మే=నాకొఱకు, అబ్రవీత్=పలికెను, ఇతి=అని, (జనకుఁడు పలికె మరల), మాతృమాన్=తల్లిగలవాఁడును, పితృమాన్=తండ్రిగలవాఁడును, ఆచార్యవాన్=ఆచార్యుఁడుగలవాఁడును, యథా=ఏప్రకారము, బ్రూయాత్=పలుకునో, తథా=ఆప్రకారము, జాబాల=జబాలపుత్రుఁడగు సత్యకాముఁడు, అమనసోహి=మనస్సు లేనివానికైతే, కింస్యాత్=ఏమికలుగును? (ఏమియుకలుగదు), ఇతి=గనుక, తత్=ఆ, మనోవై=మనస్సే, బ్రహ్మేతి=బ్రహ్మమని, అబ్రవీత్=పలికెను (ఇట్లు జనకుఁడు చెప్పఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓజనకుఁడా), తే=నీకొఱకు, తస్య=ఆ మనోబ్రహ్మముయొక్క, ఆయతనం=శరీరమును, ప్రతిష్ఠాం=ఆశ్రయమునున్ను, అబ్రవీత్తు=చెప్పెనా (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ప్రశ్న చేసెను) మే=నాకొఱకు, నాబ్రవీదితి=చెప్పలేదని, (జనకుఁడు పలికెను) హేసమ్రాట్=సార్వభౌముఁడవగు ఓ జనకుఁడా! ఏతత్=ఈ మనోబ్రహ్మము, ఏకపాద్వై=పరబ్రహ్మముయొక్క నాలుగవభాగమైనది, ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా, సవై=అటువంటి నీవె, (దానిని తెలిసిన నీవె), నః=మాకొఱకు, బ్రూహి=చెప్పుము, (అని జనకుఁడు అడిగెను) మనఏవ=మనస్సె, ఆయతనం=శరీరము, ఆకాశః=అవ్యాకృతాకాశము, ప్రతిష్ఠా=ఆశ్రయమైనది (ఉత్పత్తిస్థితిలయకాలములయందు ఆశ్రయమైనది) ఏనత్=ఈ మనోబ్రహ్మమును, ఆనన్దఇతి=ఆనందస్వరూపమని ఉపాసీత=ధ్యానించవలయును (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా, ఆనన్దతా=ఆనన్దస్వరూపత, కా=ఏది? (అని జనకుఁడు ప్రశ్నచేసెను) హేసమ్రాట్=సార్వభౌముఁడవగు ఓ జనకుఁడా మనఏవ=మనస్సే, ఇతి=అని, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), హోవాచ=పలికెను (ఏకారణమువలన మనస్సె ఆనన్దమో ఆకారణమువలన, హేసమ్రాట్=ఓ జనకమహారాజా, మనసావై=మనస్సుచేతనే, (జనుఁడు) స్త్రియం=స్త్రీనిగూర్చి అభిహార్యతే=కోరినవాఁడై విహరించుచున్నాఁడు తస్యాం=ఆ స్త్రీయందు, ప్రతిరూప=అనురూపుఁడగు (సమానరూపముగల), పుత్రం=పుత్రుఁడు, జాయతే=పుట్టుచున్నాఁడు సః=వాఁడు, ఆనన్దః=ఆనన్దము (ఆనన్ద హేతువైనవాఁడు పుత్రుఁడు) హేసమ్రాట్=ఓ జనకమహారాజా, మనోవై=మనస్సే పరమంబ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము ఏవం=ఈ మనోబ్రహ్మోపాసకుని, మనః=మనస్సు, నజహాతి=విడిచిపోదు ఏవం=వీనిని, సర్వాణిభూతాని=సమస్తభూతములును, అభిక్షరన్తి=స్నేహించుచున్నవి యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారము, విద్వాన్=తెలిసికొనినవాఁడై, ఏతత్=మనోబ్రహ్మమును, ఉపాస్తే=ఉపాసనచేయుచున్నాఁడో (సః=వాఁడు, ఇహ=ఇక్కడ), దేవోభూత్వా=దేవుఁడై దేవాన్=దేవతలను, అప్యేతి=పొందుచున్నాఁడు (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) వైదేహః=విదేహదేశప్రభువైన, జనక=జనకమహారాజు, హస్త్యృషభం=ఏనుఁగులవంటి వృషభములను, సహస్రం=వేయింటిని, దదామీతి=ఇచ్చెదనని, హోవాచ=పలికెను సః=ఆ, యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, అననుశిష్య=శిష్యునిచేయక, (శిష్యుని కృతార్థునిచేయక శిష్యునివలన ధనమును), నాహరేతేతి=తీసికొనఁగూడదని, మే=నాయొక్క, పితా=తండ్రి. అమన్యత=బోధించెను (అని), హోవాచ=పలికెను.

తా॥ ఓ జనకమహారాజా! ఇంక నీయాచార్యుఁడేమి చెప్పినాఁడో దానిని నేను వినవలయును చెప్పవలయునని యాజ్ఞవల్క్యుఁ డడిగెను. జనకుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! జబాలపుత్రుఁడగు సత్యకాముఁడను వాఁడు లోకమునందు మాతాపితాచార్యులచే క్రమముగా శిక్షితుఁడైనవాఁడెట్లు సత్యముగాఁ బలుకునో ఆప్రకారముగానె మనస్సు లేకపోవుటచే నేమియు కలుగదుగనుక మనస్సే బ్రహ్మమని సత్యముగా నాకు చెప్పెనని పలికెను. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓజనకుఁడా! ఆసత్యకాముఁడను వాఁడు మనోబ్రహ్మమునకు శరీరమునున్న ఆశ్రయమును నీకు చెప్పినాఁడా యని మరల అడుగఁగా జనకుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! మనోబ్రహ్మముయొక్క శరీరాశ్రయములను నాకు చెప్పలేదని పలికెను. అప్పుడు ఆయాజ్ఞవల్క్యుఁడు సార్వభౌముఁడవగు ఓజనకుఁడా! ఈమనోబ్రహ్మము అపరబ్రహ్మములో నాలుగవ భాగమైనదని చెప్పెను. మరల జనకుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! అపరబ్రహ్మమును తెలిసిననీవు అపరబ్రహ్మములో నాలుగవభాగమగు మనోబ్రహ్మమును మాకు చెప్పుమా యని అడిగెను. ఇట్లడుగఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ జనకుఁడా! ఆమనోబ్రహ్మమునకు మనస్సే శరీరము అవ్యాకృతాకాశమె ఉత్పత్తిస్థితిలయకాలములయందు ఆశ్రయమైనది. పరబ్రహ్మముయొక్క నాలుగవ భాగమగు ఈమనోబ్రహ్మమును ఆనందస్వరూపమని ధ్యానించవలయునని చెప్పెను. అప్పుడు జనకుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఆనందస్వరూపత ఏది యని తిరిగి ప్రశ్నచేసెను. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓజనకుఁడా! మనస్సే ఆనందస్వరూపమైనది ఏలననఁగా లోకమునందు జనుఁడు మనస్సుచేతనే స్త్రీని కోరినవాఁడై విహరించుచున్నాఁడు ఆ స్త్రీయందు తనకు సమానుఁడగు పుత్రుఁడు పుట్టుచున్నాఁడు ఇట్లు ఆనందహేతువైనవాఁడు పుత్రుఁడగుగనుక ఓజనకుఁడా! మనస్సే పరబ్రహ్మము ఈమనోబ్రహ్మమును ఉపాసించెడివానిని మనస్సు విడిచిపోదు వానిని సమస్త భూతములు స్నేహించుచున్నవి. ఈప్రకారము మనోబ్రహ్మోపాసనచేయువాఁడు ఇక్కడనే దేవస్వరూపుఁడై దేహపాతానంతరము దేవతలను పొందుచున్నాఁడు అని చెప్పెను. ఇట్లు చెప్పగా విని విదేహదేశ ప్రభువైన జనకమహారాజు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీకు ఏనుఁగులతో సమానములైన వేయియెద్దులను ఇచ్చెదనని చెప్పెను. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓజనకుఁడా! మాతండ్రి, శిష్యుని కృతార్థుని చేయక శిష్యునివలన ధనమును తీసికొనఁగూడదని నాకు బోధించెను నాకును అదియే అభిప్రాయము గాఁబట్టి నేను గోధనమును తీసికొనననని పలికెను.

ఉ॥ యదేవ తే కశ్చిదబ్రవీత్తచ్ఛృణవామేత్యబ్రవీన్మే విదగ్ధః శాకల్యో హృదయం వై బ్ర
హ్మేతి యథా మాతృమాన్పితృమానాచార్యవాన్బ్రూయాత్తథా తచ్ఛాకల్యో
బ్రవీద్ధృదయం వై బ్రహ్మేత్యహృదయస్య హి కిగ్ం స్యాదిత్యబ్రవీత్తు తే తస్యా
యతనం ప్రతిష్ఠాం న మే బ్రవీదిత్యేకపాద్వా ఏతత్సమ్రాడితి స వై నో బ్రూ
హి యాజ్ఞవల్క్య హృదయమేవాయతనమాకాశః ప్రతిష్ఠా స్థితిరిత్యేనదు
పాసీత కా స్థితతా యాజ్ఞవల్క్య హృదయమేవ సమ్రాడితి హోవాచ
హృదయం వై సమ్రాట్ సర్వేషాం భూతానామాయతనగ్ం హృదయం

వై సమ్రాట్ సర్వేషాం భూతానాం ప్రతిష్ఠా హృదయే హ్యేవ సమ్రాట్ సర్వాణి భూతాని ప్రతిష్ఠితాని భవన్తి హృదయం వై సమ్రాట్ పరమం బ్రహ్మ నైనగ్ం హృదయం జహాతి సర్వాణ్యేనం భూతాన్యభిక్షరన్తి దేవో భూత్వా దేవానప్యేతి య ఏవం విద్వానేతదుపాస్తే హస్త్యృషభగ్ం సహస్రం దదామీతి హోవాచ జనకో వైదేహః స హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః పితా మేఽమన్యత నాననుశిష్య హరేతేతి. ॥౭॥

ఇతి బృహదారణ్యకే షష్ఠాధ్యాయే - ప్రథమం బ్రాహ్మణమ్

ప॥ యత్ - ఏవ - తే - కః - చిత్ - అబ్రవీత్ - తత్ - శృణవామ - ఇతి - అబ్రవీత్ - మే - విదగ్ధః - శాకల్యః - హృదయం - వై - బ్రహ్మ - ఇతి - యథా - మాతృమాన్ - పితృమాన్ - ఆచార్యవాన్ - బ్రూయాత్ - తథా - తత్ - శాకల్యః - అబ్రవీత్ - హృదయం - వై - బ్రహ్మ - ఇతి - అహృదయస్య - హి - కిం - స్యాత్ - ఇతి - అబ్రవీత్ - తు - తే - తస్య - ఆయతనం - ప్రతిష్ఠాం - న - మే - అబ్రవీత్ - ఇతి - ఏకపాత్ - వై - ఏతత్ - సమ్రాట్ - ఇతి - సః - వై - నః - బ్రూహి - యాజ్ఞవల్క్య - హృదయం - ఏవ - ఆయతనం - ఆకాశః - ప్రతిష్ఠా - స్థితిః - ఇతి - ఏనత్ - ఉపాసీత - కా - స్థితతా - యాజ్ఞవల్క్య - హృదయం - ఏవ - సమ్రాట్ - ఇతి - హ - ఉవాచ - హృదయం - వై - సమ్రాట్ - సర్వేషాం - భూతానాం - ఆయతనం - హృదయం - వై - సమ్రాట్ - సర్వేషాం - భూతానాం - ప్రతిష్ఠా - హృదయే - హి - ఏవ - సమ్రాట్ - సర్వాణి - భూతాని - ప్రతిష్ఠితాని - భవన్తి - హృదయం - వై - సమ్రాట్ - పరమం - బ్రహ్మ - న - ఏనం - హృదయం - జహాతి - సర్వాణి - ఏనం - భూతాని - అభిక్షరన్తి - దేవః - భూత్వా - దేవాన్ - అపి - ఏతి - యః - ఏవం - విద్వాన్ - ఏతత్ - ఉపాస్తే - హస్త్యృషభం - సహస్రం - దదామి - ఇతి - హ - ఉవాచ - జనకః - వైదేహః - సః - హ - ఉవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - పితా - మే - అమన్యత - న - అననుశిష్య - హరేత - ఇతి

ప్ర॥ కశ్చిత్ = ఒకానొకఁడగు ఆచార్యుఁడు, తే = నీకొఱకు, యదేవ = దేనినే, అబ్రవిత్ = పలికెనో, తత్ = దానిని (అహం = నేను), శృణవామ = వినవలయును ఇతి = అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) శాకల్యః = శకలపుత్రుఁడగు విదగ్ధః = విదగ్ధుఁడనువాఁడు హృదయం వై = హృదయమే, (బుద్ధియె), బ్రహ్మేతి = బ్రహ్మమని, మే = నాకొఱకు, అబ్రవిత్ = పలికెను ఇతి = అని, (జనకుఁడు పలికె తిరిగి), మాతృమాన్ = తల్లిగలవాఁడును, పితృమాన్ = తండ్రిగలవాఁడును ఆచార్యవాన్ = ఆచార్యుఁడుకలవాఁడును, యథా = ఏప్రకారము, బ్రూయాత్ = పలుకునో, తథా = ఆప్రకారము, శాకల్యః = శాకల్యుఁడు, అహృదయస్య = హృదయము లేనివానికి, కింస్యాత్ = ఏమికలుగును? (ఏమియుకలుగదు) ఇతి = గనుక, తత్ = ఆ, హృదయం వై = హృదయమే, బ్రహ్మేతి = బ్రహ్మమని, అబ్రవిత్ = పలికెను (ఇట్లు జనకుఁడు చెప్పగా, యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓజనకుఁడా), తే = నీకొఱకు, తస్య = ఆహృదయ పరబ్రహ్మముయొక్క, ఆయతనం = శరీరమునున్ను, ప్రతిష్ఠాం = ఆశ్రయమునున్ను, అబ్రవీత్తు = చెప్పినాఁడా? అని

యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ప్రశ్నచేసెను) మే=నాకొఱకు నాబ్రవీదితి=చెప్పలేదని (జనకుఁడు పలికెను) హేసమ్రాట్ = సార్వభౌముఁడవగు ఓజనకుఁడా! ఏతత్=ఈహృదయబ్రహ్మము, ఏకపాద్వై = పరబ్రహ్మముయొక్క నాలుగవభాగమైనది ఇతి=అని (యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను) హేయాజ్ఞవల్క్య = ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! సవై = అటువంటినీవు, (దానిని తెలిసిననీవు, నః=మాకొఱకు బ్రూహి=చెప్పుమా, (అని జనకుఁడు అడిగెను) హృదయమేవ=హృదయమే, ఆయతనం = శరీరము ఆకాశః = అవ్యాకృతాకాశము, ప్రతిష్ఠా=ఆశ్రయము (ఉత్పత్తిస్థితిలయకాలములయందాశ్రయమైనది) ఏనత్=ఈహృదయబ్రహ్మమును, స్థితిరితి= స్థితియని, ఉనికియని) ఉపాసీత = ధ్యానించవలయును (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) హే యాజ్ఞవల్క్య = ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా, స్థితతా = ఉనికి కలుగుట, కా=ఏది. (అనిజనకుఁడు ప్రశ్న చేసెను) హేసమ్రాట్=సార్వభౌముఁడవగు ఓజనకుఁడా! హృదయమేవేతి=హృదయమేయని (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), హోవాచ=పలికెను హేసమ్రాట్= ఓజనకమహారాజా, హృదయంవై = హృదయమే, సర్వేషాం=సమస్తములైన, భూతానాం=భూతములకు, ఆయతనం=శరీరము హేసమ్రాట్ = ఓజనకమహారాజా, హృదయంవై = హృదయమే, సర్వేషాంభూతానాం = సమస్తభూతములకు, ప్రతిష్ఠా = ఆశ్రయము హేసమ్రాట్ = ఓజనకమహారాజా, సర్వాణిభూతాని = సమస్తభూతములున్ను హృదయే హ్యేవ = హృదయమునందే, ప్రతిష్ఠితాని=ఉంచఁబడినవి, భవన్తి = అగుచున్నవి (గనుక), హేసమ్రాట్ = ఓజనకుఁడా, హృదయంవై = హృదయమె, పరమంబ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము ఏనం=ఈహృదయ బ్రహ్మోపాసకుని, హృదయం=హృదయము, నజహాతి = విడిచిపోదు ఏనం = ఈహృదయబ్రహ్మోపాసకుని, సర్వాణిభూతాని = సమస్తభూతములు, అభిక్షరన్తి = స్నేహించుచున్నవి యః= ఎవఁడు, ఏవం = ఈప్రకారము,విద్వాన్=తెలిసికొనినవాఁడై ఏతత్=ఈహృదయబ్రహ్మమును, ఉపాస్తే=ధ్యానించుచున్నాఁడో,(సః=వాఁడు,ఇహ=ఇక్కడ),దేవో భూత్వా=దేవుఁడై దేవాన్=దేవతలను, అప్యేతి = పొందుచున్నాఁడు (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను) వైదెహః=విదేహదేశప్రభువైన, జనకః = జనకమహారాజు, హస్త్యృషభం=ఏనుఁగులతో సమానములైన యెద్దులను, సహస్రం = వేయింటిని, దదామీతి = ఇచ్చుచున్నానని హోవాచ = పలికెను సః=ఆ, యాజ్ఞవల్క్యః = యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, అననుశిష్య = శిష్యునిచేయక, (శిష్యునికృతార్థునిచెయక శిష్యునివలన ధనమును), నాహరేతేతి=తీసికొనఁగూడదని, మే=నాయొక్క పితా=తండ్రి, అమన్యత=బోధించెను (అని), హోవాచ=పలికెను

తా॥ ఓ జనకమహారాజా! ఇంకనేయాచార్యుఁడు ఏమిచెప్పినాఁడో దానిని నేను వినవలయును చెప్పుమా యని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు అడిగెను జనకుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! శకలపుత్రుఁడగు విదగ్ధుఁడనువాఁడు లోకమునందు మాతాపితృాచార్యులచేత క్రమముగా శిక్షితుఁడైనవాఁడెట్లుసత్యముగాఁబలుకునో ఆప్రకారముగానే బుద్ధిలెకపోవుటచే నేమియుకలుగదుగనుక బుద్ధియె బ్రహ్మమని సత్యముగా నాకుచెప్పెనని పలికెను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓజనకుఁడా! అశాకల్యుఁడు ఆబుద్ధిబ్రహ్మమునకు శరీరమునున్ను ఆశ్రయమునున్ను నీకుచెప్పినాఁడాయనితిరిగిప్రశ్నచేయఁగా, జనకుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! బుద్ధి బ్రహ్మముయొక్క శరీరాశ్రయములను అశాకల్యుఁడు నాకు చెప్పలేదని పలికెను అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు సార్వభౌముఁడవగు ఓజనకుఁడా! [illegible]

ము అపరబ్రహ్మములో నాలుగవభాగమైనది యనిచెప్పెను. తిరిగి జనకుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడ అపరబ్రహ్మమును తెలిసికొనిన నీవు అపరబ్రహ్మములో నాలుగవభాగమైనబుద్ధి బ్రహ్మమును మాకు ప్పుమాయనిఅడిగెను ఇట్లడుగఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓజనకుఁడా! ఆబుద్ధిబ్రహ్మమునకు బుద్ధి శరీరము అవ్యాకృతాకాశము సర్వకాలములయందు ఆశ్రయమైనది పరబ్రహ్మముయొక్క నాలు భాగమైన ఈబుద్ధిబ్రహ్మమును స్థితిస్వరూపమని ధ్యానించవలయునని చెప్పెను అప్పుడుజనకుఁడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడా స్థితియనునది ఏదియనితిరిగిప్రశ్నచేసెను యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓజనకుఁడా! యెస్థితియైనది ఎట్లనఁగా, సమస్తభూతములకు బుద్ధియె శరీరము, స్థానము, అయినది గనుక స్థితి యంచే సమస్తభూతములు ఉంచఁబడియున్నవి ఓజనకుఁడా! ఇట్లు సమస్త భూతములకు యగుటవలన బుద్ధియె పరబ్రహ్మము ఈబుద్ధి బ్రహ్మోపాసకునిబుద్ధినిఁవిడిచిపోదు వీనిని సమస్తభూ తములు స్నేహించుచున్నవి ఈప్రకారము బుద్ధి బ్రహ్మోపాసనచేయువాఁడు ఇక్కడనే దేవ రూపుఁడై దేహము పడిపోయిన తరువాత దేవతలనుపొందుచున్నాఁడు అనిచెప్పెను ఇట్లు చె గా విని విదేహదేశపురాజైన జనకమహారాజు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీకుఏనుఁగులతో సమా లైన వేయియెద్దులను ఇచ్చెదనని చెప్పెను అప్పుడా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓజనకుఁడా! మాతం శిష్యుని కృతార్థుని చేయక శిష్యునివలన ధనమును తీసికొనఁగూడదని నాకుబోధించెను నాప అదియె అభిప్రాయము కాఁబట్టి నేను ధనమును తీసికొననని పలికెను

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు షష్ఠాధ్యాయమునందు ప్రథమబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకోపనిషత్తు - షష్ఠాధ్యాయము

ద్వితీయబ్రాహ్మణము ప్రారంభము

ఉ॥ జనకోహవైదేహః కూర్చాదుపావసర్పన్నువాచనమస్తేఽస్తు యాజ్ఞవల్క్య
నుమాశాధీతి సహోవాచయథావై సమ్రాణ్మహాన్త మధ్వానమేష్యన్
థంవానావంవాసమాదదీతైవ మేవైతాభిరుపనిషద్భిః సమాహితాత్మా
స్యేవంబృన్దారక ఆఢ్యస్సన్నధీతవేద ఉక్తోపనిషత్క ఇతోవిముచ్యమాన
క్వగమిష్యసీతినాహంతద్భగవన్వేద యత్రగమిష్యామీత్యథవై తేఽహంతద్వ
క్ష్యామియత్రగమిష్యసీతి బ్రవీతు భగవానితి. ॥౧॥

ప॥ జనకః - హ - వై దేహః - కూర్చాత్ - ఉప - అవసర్పన్ - ఉవాచ - నమః - తే అస్తు - యాజ్ఞవల్క్య - అను - మా - శాధి - ఇతి - సః - హ - ఉవాచ - యథా - వై - స మ్రాట్ - మహాన్తం - అధ్వానం - ఏష్యన్ - రథం - వా - నావం - వా - సమాదదీత - ఏ వం - ఏవ - ఏతాభిః - ఉపనిషద్భిః - సమాహితాత్మా - అసి - ఏవం - బృన్దారకః - ఆఢ్యః - స - అధీతవేదః - ఉక్తోపనిషత్కః - ఇతః - విముచ్యమానః - క్వ - గమిష్యసి - ఇతి - న - అహం తత్ - భగవన్ - వేద - యత్ర - గమిష్యామి - ఇతి - అథ - వై - తే - అహం - తత్ - వక్ష్యా మి - యత్ర - గమిష్యసి ఇతి - బ్రవీతు - భగవాన్ - ఇతి -

ప్ర॥ వైదేహః=విదేహదేశప్రభువైన, జనకోహ= జనకమహారాజే, కూర్చాత్=ఆసనము నుండి, ఉపావసర్పన్=సమీపించినవాఁడై, హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా, తే=నీకొఱకు, నమః=నమస్కారము, అస్తు=అగునుగాక మా=నన్ను, అనుశాధీతి=శిక్షింపుమాయని, (ఉపదేశింపుమాయని), ఉవాచ= పలికెను సః=ఆయాజ్ఞవల్క్యుఁడు, హేసమ్రాట్=ఓజనకమహారాజా, (త్వం = నీవు, లోకే = లోకమునందు, జనః= జనుఁడు), మహాన్తం = విస్తారమైన, అధ్వానం=మార్గమును, ఏష్యన్ = వెళ్లనిచ్చగలవాఁడై, రథంవా=రథమునైనను, నావంవా = ఓడనైనను, యథావై = ఏప్రకారముగా, సమాదదీత= గ్రహించునో, ఏవమేవ=ఈప్రకారముగానే, ఏతాభిః = ఈపూర్వోక్తములైన, ఉపనిషద్భిః= ఉపనిషత్తులతో, సమాహితాత్మా=సమాహిత=కూర్చబడిన, ఆత్మా=స్వరూపముగలవాఁడవు, అసి=అగుచున్నావు బృన్దారకః=పూజ్యుఁడవును, ఆఢ్యః=ఈశ్వరుఁడవును, అధీతవేదః=అధ్యయనముచేయఁబడినవేదములుగలవాఁడవును, ఉక్తోపనిషత్కః = ఉక్త=చెప్పఁబడిన, ఉపనిషత్కః = ఉపనిషత్తులుగలవాఁడవును, (ఆచార్యులచేత సర్వోపనిషత్తులుపదేశింపఁబడినవాఁడవును), ఏవంసన్ = ఈప్రకారమైనవాఁడవునై (భయమునుపొందినవాఁడవై అయితివి) ఇతః=ఈదేహమువలన, విముచ్యమానః=విడువఁబడినవాఁడవై. క్వగమిష్యసీతి = ఎక్కడికిపోగలవని, (ఏవస్తువును పొందగలవని), హోవాచ=పలికెను. భగవన్= పూజ్యుఁడవగు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా, అహం = నేను యత్ర=ఎక్కడికి, గమిష్యామి=పోగలనో, (ఏవస్తువునుపొందగలనో), తత్=ఆవస్తువును, నవేద=నెఱుఁగను ఇతి=అని, (జనకుఁడుపలికెను) అథ=అట్టయితే, (నీకు తెలియకపోయినయెడల), అహంవై=నేనె, (త్వం=నీవు), యత్ర=ఎక్కడికి, గమిష్యసి=పోగలవో, తత్= ఆవస్తువును, తే=నీకొఱకు, వక్ష్యామీతి=చెప్పెదనని (యాజ్ఞవల్క్యుఁడుపలికెను) భగవాన్=పూజ్యుఁడవగునీవు, బ్రవీతు=చెప్పుదువుగాక, ఇతి=అని, (జనకుఁడు పలికెను)

తా॥ ఇట్లు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఇదివరకుచెప్పిన జ్ఞానసాధనములగు బ్రహ్మోపాసనలన్నిటిని విశేషణములతోఁగూడా తెలిసికొనియున్నాఁడు గనుక జనకమహారాజు ఆచార్యకత్వమును వదిలి ఆసనవిశేషమునుండిలేచి యాజ్ఞవల్క్యుని పాదములయందుపడి, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీకు నమస్కరించుచున్నాను నాకు ఆత్మజ్ఞానమును ఉపదేశించుమాయని పలికెను. ఆ యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఓజనకుఁడా! నీవు లోకమునందు విస్తారమార్గమునునడిచిపోనిచ్ఛయించినవాఁడు మెరకదారియందు రథమును నీటియందు ఓడను గ్రహించినట్లు రథనావస్థానీయములగు ఉపనిషత్తులతోఁగూడుకొనిన స్వరూపముగలవాఁడవైతివి ఓజనకుఁడా! నీవు ఈప్రకారము రాజువగుటవలన పూజ్యుఁడవును ధనికుఁడవును సమస్తవేదములను అధ్యయనముచేసినవాఁడవును ఆచార్యులచే సమస్త ఉపనిషత్తులుఉపదేశము చేయఁబడినవాఁడవైనను పరమాత్మజ్ఞానము లేకపోవుటచేత భయమునుపొందినవాఁడవై కృతార్థుఁడవేకాకపోతివి ఈదేహమునుండి విడువఁబడినవాఁడవై ఏవస్తువును పొందగలవని ప్రశ్నచేసెను అప్పుడు జనకుఁడు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నేను ఏ వస్తువునుపొందఁగలనో దానినిగుర్తెఱుఁగను అనిచెప్పెను. యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓజనకుఁడా! నీకు తెలియకపోయినయెడల నేను నీవు పొందగలవస్తువును నీకుచెప్పెదననిపలికెను మరల జనకుఁడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నన్ను అనుగ్రహించ నిచ్ఛయుండెనేని చెప్పుదువుగాక యనిపలికెను.

ఉ॥ ఇన్ధో హ వై నామైష యోఽయం దక్షిణేఽక్షన్పురుష స్తంవా ఏతమిన్ధగ్ం సన్తమి న్ద్ర ఇత్యాచక్షతే పరోక్షేణైవ పరోక్షప్రియా ఇవహి దేవాః ప్రత్యక్ష ద్విషః ॥౨॥

ప॥ ఇన్ధః - హ - వై - నామ - ఏషః - యః - అయం - దక్షిణే - అక్షన్-పురుషః- తం-వై - ఏతం - ఇన్ధం - సన్తం- ఇన్ద్రః - ఇతి ఆచక్షతే - పరోక్షేణ-ఏవ - పరోక్షప్రియాః- ఇవ-హి-దేవాః - ప్రత్యక్షద్విషః

ప్ర॥ దక్షిణేఽక్షన్ = దక్షిణనేత్రమునందు, అయంపురుషః = ఈపురుషుఁడు, యః= ఎవఁడో, ఏష =వీఁడు, ఇన్ధోహవైనామ=ఇన్ధుఁడను పేరుగలవాఁడై (ప్రకాశించువాఁడుగనుక ఇన్ధుఁడను పేరుగలవాఁడు) ఇన్ధంసన్తం=ఇన్ధుఁడైయున్న ఏతం=ఈ,తంవై =ఆపురుషుని నే,పరో క్షేణైవ = అప్రత్యక్షముచేత నే, ఇన్ద్రఇతి=ఇన్ద్రుఁడని, ఆచక్షతే=చెప్పుచున్నారు దేవాః=దే వతలు, పరోక్షప్రియాఇవహి = అప్రత్యక్షముగానే ప్రియమైనవారును, (పరోక్షముగా నామ గ్రహణమందు ప్రియమైనవారు) ప్రత్యక్షద్విషః = ప్రత్యక్షముగా గ్రహించుటయందు ద్వేషిం చువారలును, (భవన్తి=అగుచున్నారు)

తా॥ విశ్వ తైజస ప్రాజ్ఞులను చెప్పుటచేతను తురీయమగు బ్రహ్మమును చూపించుటకుముం దుగా విశ్వస్వరూపమును చెప్పుచున్నాఁడు ఓజనకుఁడా! దేవతలు అప్రత్యక్షముగా, నామగ్ర హణమునందు ప్రీతిగలవారును, ప్రత్యక్షముగా నామగ్రహణమునందు ద్వేషించువారునగుచున్నా రు గనుక, ఈదక్షిణనేత్రమునందు ప్రకాశించుచున్నపురుషుఁడును, ఈసూర్యమండలమునందు ప్ర కాశించెడి పురుషుఁడును, ఒక్కఁడైయి ప్రకాశస్వరూపుఁడుగనుక ప్రత్యక్షముగా ఇన్ధుఁడనుపే రుగలవాఁడగుచున్నాఁడు ఈపురుషుఁడు అప్రత్యక్షముగా ఇన్ద్రుఁడనిచెప్పఁబడుచున్నాఁడు వీఁడేజాగ్రదవస్థయందు దక్షిణనేత్రమునందు ప్రకాశించుచున్న పురుషుఁడు ఇట్టి నీవు విశ్వుఁడ నుపేరుగల పురుషుఁడవ్వనగుచున్నావని యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను

ఉ॥ అథైతద్వామేఽక్షిణిపురుషరూపమేషాస్యపత్నీవిరాట్ తయోరేషసగ్ం స్తావోయ ఏషోన్తర్హృదయ ఆకాశోఽథైనయోరేతదన్నంయ ఏషోన్తర్హృదయేలోహిత పిణ్డోఽథైనయోరేతత్ప్రావరణం యదేతదన్తర్హృదయే జాలకమివాథైనయోరేషాసృతిః సఞ్చరణీయైషా హృదయాదూర్ధ్వానా డ్యుచ్చరతియథాకేశః సహస్రధాభిన్న ఏవమస్యైతాహితానామనాడ్యో న్తర్హృదయేప్రతిష్ఠితాభవన్త్యేతాభిర్వా ఏతదాస్రవదాస్రవతి తస్మాదేష ప్రవివిక్తాహారతర ఇవైవ భవత్యస్మాచ్ఛారీరాదాత్మనః ॥౩॥

ప॥ అథ, ఏతత్, వామే, అక్షిణి, పురుషరూపం, ఏషా, అస్య, పత్నీ,విరాట్, తయోః ఏషః, సంస్తావః, యః, ఏషః, అన్తర్హృదయే, ఆకాశః, అథ, ఏనయోః, ఏతత్, అన్నం, యః, ఏషః, అన్తర్హృదయే, లోహితపిణ్డః, అథ, ఏనయోః, ఏతత్, ప్రావరణం, యత్, ఏతత్, అ న్తర్హృదయే, జాలకం, ఇవ, అథ, ఏనయోః, ఏషా, సృతిః, సఞ్చరణీ, యా, ఏషా, హృదయా త్, ఊర్ధ్వా-నాడీ, ఉచ్చరతి, యథా, కేశః, సహస్రధా, భిన్నః, ఏవం, అస్య,ఏతాః, హితానా మనాడ్యః, అన్తర్హృదయే, ప్రతిష్ఠితాః,భవన్తి, ఏతాభిః, వై, ఏతత్, ఆస్రవత్ ఆస్రవతి, తస్మా త్, ఏషః, ప్రవివిక్తాహారతరః, ఇవ, ఏవ, భవతి, అస్మాత్, శారీరాత్, ఆత్మనః

౩॥ అథ=అనంతరము వామే అక్షిణి=వామనేత్రమందలి ఏతత్=ఈ, పురుషరూపం=పురుషస్వరూపము, అస్య=ఈపురుషునికి, (దక్షిణనేత్రమునందలిపురుషునికి, ఏషా=ఇది, పత్నీ=భార్య విరాట్=విరాట్స్వరూపము=అన్నము (కుడినేత్రమునందలిపురుషరూపము భోక్తయగుపురుషుఁడును,ఎడమనేత్రమునందలిపురుషరూపము భోగ్యయగు స్త్రీయును ఇట్లు జాగ్రదవస్థయందు కుడి యెడమనేత్రములయందలి పురుషరూపమె విశ్వశబ్దము చేత చెప్పఁబడిన స్త్రీపురుషద్వంద్వము) అన్తర్హృదయే=హృదయమునందలి మాంసపిండము యొక్క మధ్యమునందు, ఏషః=ఈ, ఆకాశం=ఆకాశము, (చిదాకాశము), యం=ఎదియో, ఏష=ఇది, తయోః=ఆ స్త్రీపురుషులకు,సంస్తావః=సంభోగస్థానము అథ=అనన్తరము అన్తర్హృదయే=హృదయమధ్యమునందు,ఏషః=ఈ,లోహితపిణ్డః=రక్తపుముద్ద,(రక్తమేపిండాకారమగుటచేలోహితపిండమనఁబడును) (యం=ఏదియో),ఏతత్=ఇది,అనయోః=ఈ స్త్రీపురుషులకు (మిథునమునకు),అన్నం=అన్నము అథ=అనంతరము, అన్తర్హృదయే=హృదయమధ్యమునందు,జాలకమివ=సాలెపురుగు మగ్గమువంటిదె యగు,ఏతత్=ఈముందు చెప్పఁబోయెడినాడులయొక్కసమూహము,యత్=ఎదియో, ఏతత్=ఈనాడీసమూహము ఏనయోః=ఈ స్త్రీపురుషులకు, (ఈస్త్రీపురుషమిథునమునకు), ప్రావరణం=వస్త్రము, (భవతి=అగుచున్నది) అథ=అనన్తరము హృదయాత్=హృదయప్రదేశమునుండి, ఊర్ధ్వా=ఊర్ధ్వాభిముఖమైనదై యా=ఏ ఏషా=ఈ, నాడీ=నాడి, ఉచ్చరతి=ఉండుచున్నదో, ఏషా=ఈ నాడి, ఏనయోః=ఈ స్త్రీపురుషులకు, (ఈ స్త్రీపురుషమిథునమునకు) సఞ్చరణీ=సంచరించునట్టి, సృతిః=మార్గము (స్వప్నమునుండి జాగ్రతదేశమునకు వచ్చెడిమార్గము) కేశః=వెంట్రుక, సహస్రధా=వేయి భాగములుగా, భిన్నః=ఖండింపఁబడినదై, యథా=ఏప్రకారము, (అత్యన్తసూక్ష్మః=మిక్కిలిసూక్ష్మమైనది భవతి=అగుచున్నదో), ఏవం=ఈప్రకారముగా, ఏతాః=ఈ, హితానామ=హితములనిచెప్పబడెడి, నాడ్యః=నాడులు. అస్య=ఈదేహము యొక్క, అన్తర్హృదయే=హృదయమధ్యమునందు,హృదయమునందలి మాంసపిండమునందు), ప్రతిష్ఠితాః=ఉంచఁబడినవి, భవన్తి=అగుచున్నవి (ఆనాడు లన్నియు హృదయమునుండి, కడిమపుష్పము యొక్క కింజల్కములవలెనే, దేహమంతటను వ్యాపించియున్నవి (ఏతాభిర్వై=ఈనాడులచేతనే, ఏతత్=ఈఅన్నము, ఆస్రవత్=అంతటను వ్యాపించినదై, ఆస్రవతి=వృద్ధిపొందించుచున్నది,(ఏకారణమువలన స్థూలరూపమైన అన్నముచేతను దేహము వృద్ధిపొందుచున్నదో), తస్మాత్=ఆకారణము వలన,ఏష=ఈలింగశరీరాత్మ (తైజసాత్మ), అస్మాత్=ఈ, శారీరాత్=శరీరసంబంధమైన, ఆత్మన=విశ్వాత్మకంటె ప్రవివిక్తాహారతర ఇవైవ=మిక్కిలి పెరుపఱచఁబడిన ఆహారముకలవాఁడుగానె, భవతి=అగుచున్నాఁడు (తైజసుఁడు సూక్ష్మమగు అన్నముచేత వృద్ధిపొందినవాఁడగుచున్నాఁడు)

తా॥ ఓజనకమహారాజా!ఇంతకుపూర్వము చెప్పినకుడినేత్రమునందలిప్రకాశమానుఁడగుపురుషుఁడు భోక్తయునుభర్తయునగు ఇంద్రుఁడును ఎడమనేత్రమునందలిపురుషరూపము భోగ్యమగుఅన్నమును భార్యయునింద్రాణియునగుచున్నది ఇదియె జాగ్రతయందువిశ్వుఁడను పేరుతో చెప్పఁబడిగిన కుడియెడమనేత్రములయందైన స్త్రీపురుషద్వంద్వము ఈస్త్రీపురుషద్వంద్వమునకు హృదయమునందలి మాంసపిండముయొక్కమధ్యయందున్న చిదాకాశము సంభోగస్థానము హృదయమునందు ఘనీభవించినరక్తపుముద్దయె ఈస్త్రీపురుషమిథునమునకన్నము హృదయముయొక్కమాంసం

దేమునందు సాలెపురుగు వగ్గమువలెనున్న నాడీ సమూహమె ఈస్త్రీపురుషమిథునమునకు వస్త్రము ఈ స్త్రీపురుష మిథునము స్వప్నమునుండి జాగ్రతదేశమున వచ్చెడి మార్గమైన నాడి అతి సూక్ష్మమై హృదయమునుండి ఊర్ధ్వాభి ముఖమై మీఁదుగానుంచున్నది ఈనాడి ఒకవెంట్రుక వేయి తునకలు చేసినయెడల నెతసూక్ష్మమో అంతసూక్ష్మమైనదైయున్నది ఈప్రకారముగానె మిక్కిలిసూక్ష్మములగు ఈదేహసంబంధములైన నాడులు, లోపలహృదయమని చెప్పఁబడెడిమాంసపిండమునంగుంచఁబడియున్నవి ఈ నాడులద్వారా అన్నము దేహమంతా వ్యాపించినదై వృద్ధిపొందించుచున్నది స్థూలదేహమును వృద్ధిపొందించునట్టి అన్నము స్థూలమగు మూత్రపురీషాదికముకంటె వేరైనదియె దేవతాశరీరమగు లింగశరీరమును వృద్ధి పొందించునట్టి అన్నము దానికంటె మిక్కిలి సూక్ష్మమైనది గనుక స్థూలదేహము వేరుపఱచ బడిన ఆహారము కలదియును,సూక్ష్మమైనలింగదేహము మిక్కిలి వేరుపఱచబడిన ఆహారము కలదియునగుచున్నది కాఁబట్టి ఈస్థూల దేహసంబంధమైన విశ్వాత్మకంటె సూక్ష్మదేహ సంబంధమైన తైజసాత్మ మిక్కిలి సూక్ష్మాన్నముచే వృద్ధిపొందింపఁబడుచున్నాఁడు ఈతైజసుఁడను పురుషుఁడు స్వప్నావస్థయందు కంఠమందుండి ప్రకాశించుచున్నాఁడు స్వప్నావస్థయందిట్టివాఁడవగు నీవు తైజసుఁడను పేరుగలవాఁడవగుచున్నావని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను.

ఉ॥ తస్యప్రాచీదిక్ ప్రాఞ్చః ప్రాణాదక్షిణాదిగ్దక్షిణే ప్రాణాః ప్రతీచీదిక్ప్రత్యఞ్చః ప్రాణాఉదీచీదిగుదఞ్చః ప్రాణాఊర్ధ్వాదిగూర్ధ్వాః ప్రాణాఅవాచీదిగవాఞ్చః ప్రాణాఃసర్వాదిశః సర్వేప్రాణాస్స ఏషనేతినేత్యాత్మాఽగృహ్యోనహిగృహ్యతేఽశీర్యోనహి శీర్యతేఽసఙ్గోనహిసజ్యతేఽసితోనవ్యథతేనరిష్యత్యభయం వైజనకప్రాప్తోఽసీతిహోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః । స హోవాచజనకో వైదేహోఽభయంత్వాగచ్ఛతాద్యాజ్ఞవల్క్యయోనో భగవన్నభయం వేదయసేనమస్తేఽస్త్విమేవిదేహా అయమహమస్మి ఇతి ౪॥

ప॥ తస్య - ప్రాచీ - దిక్ - ప్రాఞ్చః - ప్రాణాః - దక్షిణా - దిక్ - దక్షిణే - ప్రాణాః - ప్రతీచీ - దిక్ - ప్రత్యఞ్చః - ప్రాణాః - ఉదీచీ - దిక్ - ఉదఞ్చః - ప్రాణాః - ఊర్ధ్వా - దిక్ - ఊర్ధ్వాః - ప్రాణాః - అవాచీ - దిక్ - అవాఞ్చః - ప్రాణాః - సర్వాః - దిశః - సర్వే - ప్రాణాః - సః - ఏషః - న - ఇతి - న - ఇతి - ఆత్మా - అగృహ్యః - న - హి - గృహ్యతే - అశీర్యః - న - హి - శీర్యతే - అసఙ్గః - న - హి - సజ్యతే - అసితః - న - వ్యథతే - న - రిష్యతి - అభయం - వై - జనక - ప్రాప్తః - అసి - ఇతి - హ - ఉవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - సః - హ - ఉవాచ - జనకః - వైదేహః - అభయం - త్వా - గచ్ఛతాత్ - యాజ్ఞవల్క్య - యః - నః - భగవన్ - అభయం - వేదయసే - నమః - తే - అస్తు - ఇమే - విదేహాః - అయం - అహం - అస్మి - ఇతి

ప్ర॥ తస్య=ఆప్రాజ్ఞాత్మను పొందినవానికి, (క్రమముగా విశ్వాత్మనుండి తైజసాత్మను పొంది తైజసాత్మనుండి ప్రాజ్ఞాత్మను పొందిన వానికి), ప్రాఞ్చః=తూర్పుదిక్కును పొందియున్న, ప్రాణాః=ప్రాణములు, ప్రాచీదిక్=పూర్వదిక్కు దక్షిణే=దక్షిణ దిక్కునందైన, ప్రాణాః=ప్రాణములు, దక్షిణాదిక్=దక్షిణదిక్కును ప్రత్యఞ్చః=పశ్చిమదిక్కును పొందియున్న, ప్రాణాః=ప్రాణములు ప్రతీచీదిక్=పశ్చిమదిక్కు ఉదఞ్చః=ఉత్తరదిక్కును పొందియున్న, ప్రాణాః=ప్రాణములు, ఉదీచీదిక్=ఉత్తరదిక్కు. ఊర్ధ్వాః=ఊర్ధ్వ దిక్కును పొం

దియున్న, ప్రాణాః=ప్రాణములు, ఊర్ధ్వాదిక్=ఊర్ధ్వదిక్కు అవాఞ్చః= అధోదిక్కనందైన, ప్రాణాః=ప్రాణములు అవాచీదిక్=అధోదిక్కు సర్వే=సమస్తములైన, ప్రాణాః=ప్రాణములు, సర్వాఃదిశః=సమస్తదిక్కులు (ఇట్లు తెలిసికొనిన విద్వాంసుఁడు క్రమముగా సర్వాత్మకమైన ప్రాణమును ఆత్మస్వరూపముగాపొందినవాడగుచున్నాఁడు అనఁగా సర్వాత్మకమైన ఆప్రాణమును ప్రత్యగాత్మయందుపసంహరించి నేతి నేతి యని సర్వమును నిషేధించుచు తురీయమగు ఆత్మను పొందుచున్నాఁడు) ఈవిద్వాంసుఁడు ఏఆత్మను ఈక్రమముతో పొందుచున్నాడో) సః= అటువంటి, ఏషః=ఈ, నేతినేత్యాత్మా = సర్వప్రతిషేధపూర్వకమైన ఆత్మ, అగృహ్యః=గ్రహింప శక్యముగానిది, (గనుక), నహిగృహ్యతే=గ్రహింపఁబడదు అశీర్యః=శరీరధర్మములేనిది, (గనుక), నహిశీర్యతే=శిథిలము కాదు అసఙ్గః=దేనితోను కూడుకొననిది, (గనుక), నహిసజ్యతే= కలిసికొనదు అసితః = బద్ధింపఁబడనిది, (గనుక), నవ్యథతే = పీడింపఁబడదు (ఆత్మ, గ్రహణము శిథిలము సఙ్గము బన్ధము ఈ కార్యములు లేని దగుటవలన), నరిష్యతి= హింసను పొందదు (నశించదు) యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు హేజనక=ఓజనకుఁడా! (త్వం=నీవు), అభయంవై=భయములేక పోవుటను, (జన్మమరణాదినిమిత్తకమైన భయములేక పోవుటను), ప్రాప్తోసీతిహ=పొందితివి గదా యని, హోవాచ=పలికెను సః=ఆ, వైదేహః= విదేహదేశప్రభువైన, జనకః=జనకమహారాజు, హోవాచ=పలికెను హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! త్వా=నిన్నుగూర్చియును, అభయం=భయరహితమైనబ్రహ్మమే, గచ్ఛతాత్ = పొందునుగాక హేభగవన్=పూజ్యుఁడవగుఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! యః=ఏ (త్వం=నీవు),నః= మమ్మును, అభయం=భయరహితమైన బ్రహ్మమును, వేదయసే=తెలియఁజేసితివో, (ఉపాధికృతమైన అజ్ఞానమును దూరముగాచేసి పోఁగొట్టుటచేతను పొందించితివో), తే =నీకొఱకు, నమః=నమస్కారము, అస్తు=అగునుగాక ఇమేవిదేహాః=ఈవిదేహదేశములు, (తవ=నీసంబంధమైనవి యథేష్టముగా నీవు వీటిని అనుభవించుదువుగాక) అయమహం=ఈనేను, అస్మి= అగుచున్నానని (దాసభావమునందున్నవాఁడనైతిని యని పలికెను నన్నున్నరాజ్యమునున్న యథేష్టముగా పొందుమా యని పలికెను)

తా॥ ఈహృదయభూతమైన తైజసాత్మ, సూక్ష్మమగు ప్రాణముచే ధరింపఁబడినవాఁడై ప్రాణమె (ప్రాజ్ఞుఁడె)యగుచున్నాఁడు ఈపూర్వము చెప్పినప్రకారము క్రమముగా విశ్వాత్మవలన తైజసాత్మను, తైజసాత్మవలన అజ్ఞాతమగు ప్రత్యగాత్మస్వరూపమైన ప్రాజ్ఞాత్మ యగుచున్నది. ఇట్టి ప్రాజ్ఞాత్మను ప్రాగ్దిక్కు ప్రాగ్దిక్కునుపొందిన ప్రాణములు దక్షిణదిక్కునుపొందిన ప్రాణములు దక్షిణదిక్కు పశ్చిమదిక్కునుపొందిన ప్రాణములు పశ్చిమదిక్కు ఉత్తరదిక్కునుపొందిన ప్రాణములు ఉత్తరదిక్కు ఊర్ధ్వదిక్కునుపొందిన ప్రాణములు ఊర్ధ్వదిక్కు అధోదిక్కును పొందిన ప్రాణములు అధోదిక్కు సమస్తప్రాణములు సర్వదిక్కులగుచున్నవి ఇట్లు సర్వాత్మకమైనప్రాణమును ప్రత్యగాత్మయందుపసంహరించి ఇదికాదు ఇదికాదు అని సర్వమును నిషేధించుచు తురీయమగు ఏ ఆత్మను విద్వాంసుఁడు క్రమముగా పొందుచున్నాఁడో అట్టి సర్వప్రతిషేధపూర్వకమగు ఈ ఆత్మ, సమస్తకార్యధర్మాతీతమై చక్షురాదీంద్రియ గోచరముకానిదిగనుక గ్రహింపఁబడనిదియును, మూర్తమగు శరీరాదికముకాదుగనుక శిథిలముకానిదియును, సంగముకానిదియును, బంధింపఁబడనిదియును, నశించనిదియు నగుచున్నది ఓజనకుఁడా! నీవు ఈఆత్మస్వరూపుఁ

డవెగనుకజననమరణనిమిత్తకమైన భయములేకపోవుటను పొందినవాఁడవైతివనియాజ్ఞవల్క్యుఁ డుపలికెను ఇట్లుపలుకగా జనకుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా నీవును జననమరణాదిరహితమైన పరబ్రహ్మమె పొందుదువుగాకయని ప్రాజ్ఞుడవగు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా నీవు ఉపాధికృతమైన అజ్ఞానమును దూరముగాఁబోఁగొట్టుటచే జననమరణాదిరహితమైన బ్రహ్మమును పొందించితివి ఇట్లు ప్రత్యక్షముగా ఆత్మస్వరూపమును పొందించిన నీకు విద్యానిష్క్రియముగాను నేను నన్యము నేమినిత్తును గనుక నీకునమస్కారమగుచుగాకయని పలికి, ఇదిగో విదేహదేశములు ఇదిగో ఈదేశములకు ప్రభువునైన నేను ఈరాజ్యమునున్న నన్నునన్ను నీవు యథేష్టముగా పొందుమా యనిపలికెను

ఇతి బృహదారణ్యకే షష్ఠాధ్యాయే - ద్వితీయంబ్రాహ్మణమ్.

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు షష్ఠాధ్యాయము ద్వితీయబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు, షష్ఠాధ్యాయము, తృతీయబ్రాహ్మణము ప్రారంభము

ఉ॥ జనకగ్ హవైదేహం యాజ్ఞవల్క్యో జగామ సమేనేన వదిష్య ఇత్యథహయాజ్ఞ
నకశ్చ వైదేహో యాజ్ఞవల్క్యశ్చాగ్నిహోత్రేసముదాతే తస్మైహయా
జ్ఞవల్క్యో వరందదౌ సహకామ ప్రశ్నమేవవవ్రేతగ్ హాస్మైదదౌతగ్ హాస
మ్రాడేవపూర్వం పప్రచ్ఛ. ||౧||

ప॥ జనకం - హ - వైదేహం - యాజ్ఞవల్క్యః - జగామ - సః- మేనే - న- వదిష్యే- ఇతి - అథ - హ-యత్ - జనకః - చ-వైదేహః - యాజ్ఞవల్క్యః - చ- అగ్నిహోత్రే- సముదాతే తస్మై హ- యాజ్ఞవల్క్యః- వరం- దదౌ- సహ కామప్రశ్నం- ఏవ- వవ్రేతం- హ- అస్మై- దదౌ-తం హ - సమ్రాట్ - ఏవ - పూర్వం - పప్రచ్ఛ

ప్ర। యాజ్ఞవల్క్యః = యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, వైదేహం = విదేహదేశప్రభువైన, జనకం హ=జనకమహారాజునుగూర్చి జగామ = పోయెను సః = యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, (గచ్ఛన్ = పోవుచు, రాజ్ఞే=రాజుకొఱకు కించిదపి = కొంచెమును), నవదిష్యఇతి= పలుకననని, మేనే= తలంచెను అథహ=అప్పుడు, వైదేహః=విదేహదేశప్రభువైన, జనకశ్చ = జనకమహారాజును, యత్=దేనిని, (పృష్టవాన్ = అడిగెనో, తత్=దానిని, యాజ్ఞవల్క్యశ్చ = యాజ్ఞవల్క్యుఁడును, (ప్రతిపేదె=పొందెను) (మునుపుసంకల్పించినదానిని వేరుగాచేయుటయందు కారణమేమనిన పూర్వము జనక యాజ్ఞవల్క్యులిద్దఱును), అగ్నిహోత్రే=అగ్నిహోత్రవిషయమునందు, సముదాతె = సంవాదమును చేసిరి యాజ్ఞవల్క్యం = యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, (జనకమహారాజు సంబంధమైన అగ్నిహోత్రవిషయికమగు జ్ఞానమునుపొంది సంతోషించినవాఁడై), తస్మైహ = ఆజనకమహారాజుకొఱకె, వరం = వరమును, దదౌ = ఇచ్చెను (ఇష్టమునువరించుమాయనిపలికెను) సహ=ఆజనకమహారాజు, కామప్రశ్నమేవ = కోరికలను ప్రశ్నచెయుటనే, వవ్రే=వరించెను. (యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), తంహ=ఆవరమునే, అస్మై= ఈజనకమహారాజుకొఱకు, దదౌ = ఇచ్చెను (ఆకారణముచేత), సమ్రాడేవ=జనకమహారాజే, పూర్వం=ముందుగా, తంహ=ఆయాజ్ఞవల్క్యునిగూర్చి, పప్రచ్ఛ=అడిగెను

తా॥ విజ్ఞానమయమైన ఆత్మ, అవ్యవధానమును ప్రత్యక్షమును సర్వాన్తరమును పరమును నగు బ్రహ్మమే. త్రాడు, చవిటిభూమి, ముత్తెపుచిప్ప, ఆకాశము, వీనియందు క్రమముగా సర్పము, ఉదకము, వెండి మాలిన్యము, ఇవిపరారోపణమునిమిత్తమైకలిగినట్లు ఈపరబ్రహ్మమునకు సంసారము అన్యములు ఉపాధియే నిమిత్తముగాఁగలది యగుచున్నది జ్ఞానముచేతత్రాడు మొదలైన వాటియందలి సర్పము మొదలైనవాటిని తిరస్కరించి త్రాడుమొదలైనవాటిని తెలిసికొనినట్లు యాజ్ఞవల్క్యునిచేత బ్రహ్మస్వరూపమును బోధించుటచే ఉపాధినిమిత్తకమైన సంసారము సర్వప్రతిషేధపూర్వకముగా పోఁగొట్టి ఆగమమునుండి సంక్షేపముగా జనకమహారాజు అభయస్వరూపమైన బ్రహ్మముపొందింపఁబడెను ఇంతకుపూర్వము జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తి తుర్యములు చెప్పఁబడినవి ఇప్పుడు జాగ్రత్స్వప్నాదులద్వారాగానే గొప్పతర్కముతో విస్తారముగా అభయస్వరూపమును పొందించవలయుననియు ఆత్మకు విరోధశంకలను నిరాకరించుటద్వారాగా వ్యతిరిక్తత్వమును, శుద్ధత్వమును, స్వయంజ్యోతిష్ట్వమును అలుప్తశక్తిస్వరూపత్వమును, నిరతిశయానందస్వాభావ్యమును, అద్వైతత్వమును, పొందించవలయునని ఈ బ్రాహ్మణమారంభింపఁబడుచున్నది యాజ్ఞవల్క్యుఁడు జనకమహారాజునుగూర్చి వెళ్లుచు మార్గమునందు రాజుకొఱకు కొంచెమైనను పలుకకయుండవలయునని సంకల్పించెను ఇట్లు సంకల్పించియును యాజ్ఞవల్క్యుఁడు జనకమహారాజు అడిగినదానినిపొంది ఉత్తరువుచెప్పుచుండెను ఈప్రకారము సంకల్పమునకు విరోధముగాచేయుటకు కారణమేమనఁగా, పూర్వము,జనక యాజ్ఞవల్క్యులిద్దఱు అగ్నిహోత్రవిషయమై సంవాదముచేయునపుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు జనకమహారాజు సంబంధమైన అగ్నిహోత్రవిషయకమగు విజ్ఞానమునుపొంది సంతోషించినవాఁడై జనకునకు నీయిష్టమును కోరుమా ఇచ్చెదనని వరమిచ్చెను అప్పుడు జనకుఁడు నాకోరికలవడుగుటకు వరమునియ్యుమని యడిగెను. తరువాత యాజ్ఞవల్క్యుఁడావరమును జనకునకునిచ్చెను ఆవరదాన సామర్థ్యము చేతనే జనకమహారాజు చెప్పనిచ్ఛలేనివాఁడై ఊరకయున్నను యాజ్ఞవల్క్యుని ముందుగా అడిగెను

ఉ॥ యాజ్ఞవల్క్య కింజ్యోతిరయంపురుష ఇతి। ఆదిత్యజ్యోతిః సమ్రాడితి హోవాచ ఆదిత్యేనైవజ్యోతిషాస్తేపల్యయతె కర్మకురుతే విపల్యేతీత్యేవ మేవైతద్యాజ్ఞవల్క్య ॥౨॥

ప॥ యాజ్ఞవల్క్య - కిం - జ్యోతిః - అయం - పురుషః - ఇతి - ఆదిత్యజ్యోతిః- సమ్రాట్ - ఇతి - హోవాచ - ఆదిత్యేన - ఏవ - జ్యోతిషా - ఆస్తే - పల్యయతే - కర్మ - కురుతే- విపల్యేతి - ఇతి - ఏవం - ఏవ - ఏతత్ - యాజ్ఞవల్క్య

ప్ర॥ హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, కింజ్యోతిరితి=ఏ తేజస్సుగలవాఁడని, (జనకుఁడు ప్రశ్నచేసెను) హేసమ్రాట్=ఓ జనకమహారాజా! (ఈ పురుషుఁడు), ఆదిత్యజ్యోతిరితి=సూర్యుఁడే తేజస్సుకలవాఁడని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు), హోవాచ=పలికెను (ఈ పురుషుఁడు), ఆదిత్యేనైవజ్యోతిషా = సూర్యతేజస్సుచేతనే, ఆస్తే=కూర్చుండుచున్నాఁడు పల్యయతే=తిరుగుచున్నాఁడు కర్మ=కర్మను, (లౌకికవైదికకర్మలను), కురుతే=చేయుచున్నాఁడు విపల్యేతి=వచ్చుచున్నాఁడు ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా, ఏతత్=ఇది, ఏవమేవ=ఈప్రకారమే, (అని జనకుఁడు ఒప్పుకొనెను)

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! కరచరణాద్యవయవములుగల ఈ పురుషునికి గమనాది సాధనమగు తేజస్సు ఏదియని జనకుఁడు ప్రశ్నచేసెను. ఓ జనకమహారాజా! ఈ ప్రాకృతుఁడగు పురుషుఁడు సూర్యతేజస్సుచేతనే కూర్చుండుచున్నాఁడు క్షేత్రారణ్యములనుగూర్చి పోవుచున్నాఁడు తిరిగి వచ్చుచున్నాఁడు లౌకిక వైదిక కర్మలను చేయుచున్నాఁడు గనుక సూర్యుఁడే తేజస్సని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను. జనకుఁడు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఇది సరేయని ఒప్పుకొనెను

ఉ॥ అస్తమిత ఆదిత్యే యాజ్ఞవల్క్య కింజ్యోతిరేవాయం పురుష ఇతి చన్ద్రమా ఏవాస్య జ్యోతిర్భవతీతి చన్ద్రమసైవాయం జ్యోతిషాస్తే పల్యయతే కర్మ కురుతే విపల్యేతీత్యేవమేవైతద్యాజ్ఞవల్క్య ॥౩॥

ప॥ అస్తమితే - ఆదిత్యే - యాజ్ఞవల్క్య - కింజ్యోతిః - ఏవ - అయం - పురుషః - ఇతి - చన్ద్రమాః - ఏవ - అస్య - జ్యోతిః - భవతి - ఇతి - చన్ద్రమసా - ఏవ - అయం - జ్యోతిషా - ఆస్తే - పల్యయతే - కర్మ - కురుతే - విపల్యేతి - ఇతి - ఏవం - ఏవ - ఏతత్ - యాజ్ఞవల్క్య

ప్ర॥ హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఆదిత్యే=సూర్యుఁడు, అస్తమితేసతి=అస్తమానమును పొందుచుండగా, అయంపురుషః=ఈ పురుషుఁడు, కింజ్యోతిరేవ=ఏమి తేజస్సు కలవాఁడే, (భవతి=అగుచున్నాఁడు). ఇతి=అని, (జనకుఁడు ప్రశ్నచేసెను) అస్య=ఈపురుషునికి, చన్ద్రమాఏవ=చంద్రుఁడే, జ్యోతిః=తేజస్సు, భవతీతి=అగుచున్నదని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను) అయం=ఈ పురుషుఁడు, చన్ద్రమసైవజ్యోతిషా=చంద్రతేజస్సుచేతనే, ఆస్తే=కూర్చుండుచున్నాఁడు పల్యయతే=నడిచిపోవుచున్నాఁడు. కర్మ=కర్మను, కురుతే=చేయుచున్నాఁడు విపల్యేతి=తిరిగివచ్చుచున్నాఁడు ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను). హే యాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా, ఏతత్=ఇది, ఏవమేవ=ఈప్రకారమే అని జనకుఁడు ఒప్పుకొనెను

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! కరచరణాద్యవయవములుగల ప్రాకృతుఁడగు ఈపురుషుఁడు సూర్యాస్తమానమైన తరువాత ఏతేజస్సుకలవాఁడగుచున్నాఁడని జనకుఁడు ప్రశ్నచేసెను. ఓ జనకుఁడా! ఈ ప్రాకృత పురుషుఁడు సూర్యాస్తమానమైనతరువాత చంద్రతేజస్సుచేతనే కూర్చుండుచున్నాఁడు నడిచిపోవుచున్నాఁడు వచ్చుచున్నాఁడు లౌకిక వైదికవ్యాపారమును చేయుచున్నాఁడు గనుక, ఈ పురుషునికి సూర్యాస్తమానమైన తరువాత చంద్రుఁడే తేజస్సు అగుచున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను. అప్పుడు జనకమహారాజు, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఇది సరేయని ఒప్పుకొనెను

ఉ॥ అస్తమిత ఆదిత్యే యాజ్ఞవల్క్య చన్ద్రమస్యస్తమితే కింజ్యోతిరేవాయం పురుష ఇత్యగ్నిరేవాస్య జ్యోతిర్భవతీత్యగ్నినైవాయం జ్యోతిషాస్తే పల్యయతే కర్మ కురుతే విపల్యేతీత్యేవమేవైతద్యాజ్ఞవల్క్య. ॥౪॥

ప॥ అస్తమితే - ఆదిత్యే - యాజ్ఞవల్క్య - చన్ద్రమసి - అస్తమితే - కింజ్యోతిః - ఏవ - అయం - పురుషః - ఇతి - అగ్నిః - ఏవ - అస్య - జ్యోతిః - భవతి - ఇతి - అగ్నినా - ఏవ - అయం - జ్యోతిషా - ఆస్తే - పల్యయతే - కర్మ - కురుతే - విపల్యేతి - ఇతి - ఏవం - ఏవ - ఏతత్ - యాజ్ఞవల్క్య

ప్ర॥ హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఆదిత్యే=సూర్యుఁడు, అస్తమితేసతి=అస్తమానమును పొందుచుండఁగా, చన్ద్రమసి=చంద్రుఁడు, అస్తమితేసతి=అస్తమానమును పొందుచుండఁగా, అయంపురుషః=ఈ పురుషుఁడు, కింజ్యోతిరేవ=ఏ తేజస్సుగలవాఁడై, (భవతి=అగుచున్నాఁడు), ఇతి=అని, (జనకుఁడు ప్రశ్నముచేసెను) అస్య=ఈ పురుషునికి, అగ్నిరేవ=అగ్నియే, జ్యోతిః=తేజస్సు భవతి=అగుచున్నది, ఇతి=అని (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) అయం=ఈ పురుషుఁడు, అగ్నినైవజ్యోతిషా=అగ్నితేజస్సుచేతనే, ఆస్తే=కూర్చుండుచున్నాఁడు పల్యయతే=నడచిపోవుచున్నాఁడు కర్మ=కర్మను, కురుతే=చేయుచున్నాఁడు విపల్యేతి=తిరిగి వచ్చుచున్నాఁడు, ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఏతత్=ఇది, ఏవమేవ=ఈప్రకారమే, (అని జనకుఁడు ఒప్పుకొనెను)

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! కరచరణాద్యవయవములుగల ప్రాకృతుఁడగు ఈపురుషుఁడు సూర్యచంద్రులస్తమించునపుడు ఏ తేజస్సుగలవాఁడగుచున్నాఁడని జనకుఁడు ప్రశ్నముచేసెను ఓ జనకుఁడా! ఈ ప్రాకృతపురుషుఁడు సూర్యచంద్రులు లేనప్పుడు అగ్నితేజస్సుచేతనే కూర్చుండుచున్నాఁడు, నడచిపోవుచున్నాఁడు, వచ్చుచున్నాఁడు, లౌకిక వైదికకర్మను చేయుచున్నాఁడు కనుక ఈ ప్రాకృతుఁడగు పురుషునికి సూర్యచంద్రులు లేనపుడు అగ్నియే తేజస్సగుచున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను. అప్పుడు, జనకమహారాజు, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఇదిసరేయని ఒప్పుకొనెను

ఉ॥ అస్తమితఆదిత్యే యాజ్ఞవల్క్యచన్ద్రమస్యస్తమితే శాన్తేగ్నౌ కింజ్యోతిరేవా
యంపురుషఇతి వాగేవాస్యజ్యోతిర్భవతీతివాచైవాయం జ్యోతిషాస్తేపల్యయ
తే కర్మకురుతే విపల్యేతీతి తస్మాద్వైసమ్రాడపియత్రస్వఃపాణిర్న వినిర్జ్ఞా
యతేథయత్రవాగుచ్చరత్యుపైవతత్రన్యేతీత్యేవమేవైతద్యాజ్ఞవల్క్య. ॥౫॥

ప॥ అస్తమితే - ఆదిత్యే - యాజ్ఞవల్క్య - చన్ద్రమసి - అస్తమితే - శాన్తే- అగ్నౌ- కింజ్యోతిః - ఏవ - అయం - పురుషః - ఇతి - వాక్ - ఏవ - అస్య - జ్యోతిః- భవతి- ఇతి- వాచా - ఏవ - అయం - జ్యోతిషా - ఆస్తే - పల్యయతే - కర్మ - కురుతే - విపల్యేతి- ఇతి- తస్మాత్ - వై - సమ్రాట్ - అపి - యత్ర - స్వః - పాణిః - న - వినిర్జ్ఞాయతే- అథ- యత్ర- వాక్ - ఉచ్చరతి - ఉప - ఏవ - తత్ర - న్యేతి - ఇతి - ఏవం - ఏవ- ఏతత్- యాజ్ఞవల్క్య.

ప్ర॥ హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఆదిత్యే=సూర్యుఁడు, అస్తమితేసతి=అస్తమానమగుచుండఁగా, చన్ద్రమసి=చంద్రుఁడు, అస్తమితేసతి=అస్తమానమగుచుండఁగా, అగ్నౌ=అగ్ని, శాన్తే సతి=శమించుచుండఁగా, అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, కింజ్యోతిరేవ=ఏ తేజస్సుగలవాఁడు, (భవతి=అగుచున్నాఁడు), ఇతి=అని, (జనకుఁడడిగెను) అస్య=ఈపురుషునికి, వాగేవ=వాక్కే, జ్యోతిః=తేజస్సు, భవతీతి=అగుచున్నదని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను). (ఏలయనఁగా), అయం=ఈపురుషుఁడు, వాచైవజ్యోతిషా=వాగ్జ్యోతిస్సుచేతనే, ఆస్తే=కూర్చుండుచున్నాఁడు, పల్యయతే=నడచిపోవుచున్నాఁడు కర్మ=కర్మను, కురుతే=చేయుచున్నాఁడు విపల్యేతి=తిరిగివచ్చుచున్నాఁడు, ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పె

ను ఇట్లుచెప్పఁగా జనకుఁడు వాక్కునకు తేజస్సుకలుగుట అప్రసిద్ధమైనదిగనుక ఎట్లు వాక్కునకు తేజస్సుకలుగుట యని ప్రశ్నముచేయఁగా చెప్పుచున్నాఁడు) హేసమ్రాట్=ఓ జనకమహారాజా! అపియత్ర=ఏకాలమునందు, స్వః=తనదియగు, పాణిః=హస్తము, నవినిర్జ్ఞాయతే=తెలిసికొనఁబడదో, అథ=అప్పుడు, యత్ర=ఎక్కడ, వాక్=వాక్కు, ఉచ్చరతి=పలుకుచున్నదో, తత్ర=అక్కడికి, ఉపైన=సమీపముగానే, న్యేతి=మిక్కిలి పొందుచున్నది తస్మాద్వై=అందువల్లనె, (వాచః=వాక్కునకు, జ్యోతిష్ట్వం=తేజస్సుకలుగుట, ప్రసిద్ధం=ప్రసిద్ధమైనది), ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను) యాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఏతత్=ఇది, ఏవమేవ=ఈప్రకారమె, (అని జనకమహారాజు ఒప్పుకొనెను)

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ప్రాకృతుఁడగు కరచరణాద్యవయవములుగల ఈ పురుషుఁడు సూర్యచంద్రాగ్నులు లేనప్పుడు ఏతేజస్సుగలవాఁడగుచున్నాఁడని జనకుఁడు ప్రశ్నముచేసెను ఓజనకుఁడా! మేఘముచేత కలిగిన అంధకారమునందు తన హస్తమైనను తనకు తెలిసికొన శక్యముగాని సమయమునందు కుక్క అఱచినను గాడిదకూసినను మనుష్యుఁడు మాట్లాడినను జనుఁడు శబ్దమాత్రముచేత ఇవి సమీపముగానున్నవి దూరముగానున్నవని మిక్కిలి తెలిసికొనుచున్నాఁడు ఇదేప్రకారము ప్రాకృతజనుఁడు వాఙ్మాత్రముచేతనే సర్వమును తెలిసికొని కూర్చుండుచున్నాఁడు నడచిపోవుచున్నాఁడు తిరిగివచ్చుచున్నాఁడు లౌకిక వైదిక కర్మను చేయుచున్నాఁడు కనుకనే ఓ జనకుఁడా! ఈ ప్రాకృతపురుషునికి సూర్యచంద్రాగ్నులు లేనప్పుడు వాక్కే తేజస్సగుచున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను ఇట్లుచెప్పఁగా ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఇది సరేయని జనకమహారాజు ఒప్పుకొనెను

ఉ॥ అస్తమితఆదిత్యే యాజ్ఞవల్క్యచన్ద్రమస్యస్తమితే శాన్తేగ్నౌశాన్తాయాంవాచికంజ్యోతిరేవాయం పురుషఇత్యాత్మైవాస్యజ్యోతిర్భవతీత్యాత్మనైవాయం జ్యోతిషాస్తే పల్యయతే కర్మకురుతే విపల్యేతీతి ॥౬॥

ప॥ అస్తమితే - ఆదిత్యే - యాజ్ఞవల్క్య - చన్ద్రమసి - అస్తమితే - శాన్తే - అగ్నౌ - శాన్తాయాం - వాచి - కింజ్యోతిః - ఏవ - అయం - పురుషః - ఇతి - ఆత్మా - ఏవ - అస్య - జ్యోతిః - భవతి - ఇతి - ఆత్మనా - ఏవ - అయం - జ్యోతిషా - ఆస్తే - పల్యయతే కర్మ - కురుతే - విపల్యేతి - ఇతి

ప్ర॥ హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఆదిత్యే=సూర్యుఁడు, అస్తమితేసతి=అస్తమానము పొందుచుండఁగా, చన్ద్రమసి=చంద్రుఁడు, అస్తమితేసతి=అస్తమానము పొందుచుండఁగా, అగ్నౌ=అగ్ని, శాన్తేసతి=శమించుచుండఁగా, వాచి=వాక్కు, శాన్తాయాంసత్యాం=శమించుచుండఁగా, అయంపురుషః=ఈపురుషుఁడు, కింజ్యోతిః=ఏ తేజస్సుగలవాఁడు, (భవతి=అగుచున్నాఁడు), ఇతి=అని, జనకమహారాజు అడిగెను) అస్య=ఈపురుషునికి, ఆత్మైవ=ఆత్మయే, జ్యోతిః=తేజస్సు, భవతీతి=అగుచున్నదని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను ఎట్లనఁగా), అయం=ఈపురుషుఁడు, ఆత్మనైవజ్యోతిషా=ఆత్మతేజస్సుచేతనే, ఆస్తే=కూర్చుండుచున్నాఁడు పల్యయతే=నడచిపోవుచున్నాఁడు కర్మ=కర్మను, కురుతే=చేయుచున్నాఁడు, విపల్యేతి=తిరిగివచ్చుచున్నాఁడు ఇతి=కనుక, (ఆత్మే తేజస్సని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను).

తా। ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా ప్రాకృతులైన కరచరణాద్యవయవములుగల పురుషుండు సూర్యచంద్రాగ్ని వాక్కులులేనిసమయమున ఏ తేజస్సుగలవాడై యుండునని జనకుడు ప్రశ్నముచేసెను ఓజనకుడా ఈప్రాకృతపురుషుడు ఆత్మతేజస్సుచేతనే కూర్చుండుచున్నాడు క్షేత్రారణ్యాదులకు పోవుచున్నాడు మరల వచ్చుచున్నాడు కర్మ చేయుచున్నాడు గనుక, ఈపురుషునికి సూర్యచంద్రాగ్ని వాక్కులు లేకపోయినను ఆత్మ తేజస్సు గలవాడగుచున్నాడని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను

ఉ॥ కతమ ఆత్మేతి యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృద్యన్తర్జ్యోతిః పురుషః। స
సమానస్సన్నుభౌ లోకావనుసఞ్చరతి ధ్యాయతీవ లేలాయతీవ సహి స్వ
ప్నోభూత్వేమం లోకమతిక్రామతి మృత్యో రూపాణి ౭॥

ప॥ కతమః - ఆత్మా - ఇతి - యః - అయం - విజ్ఞానమయః - ప్రాణేషు - హృది - అన్తర్జ్యోతిః - పురుషః - సః - సమానః - సన్ - ఉభౌ - లోకౌ - అనుసఞ్చరతి - ధ్యాయతి - ఇవ - లేలాయతి - ఇవ - సః - హి - స్వప్నః - భూత్వా - ఇమం - లోకం - అతిక్రామతి మృత్యోః - రూపాణి -

ప్ర॥ ప్రాణేషు = ప్రాణములయందు, (దేహేంద్రియప్రాణమనస్సులయందు) యః = ఏ అయం = ఈ = విజ్ఞానమయః = విజ్ఞానస్వరూపుడగు, ఆత్మా = ఆత్మ, కతమ ఇతి = ఏదియని, జనక మహారాజు ప్రశ్నముచేసెను) హృది = బుద్ధియందు = అన్తః = లోపలనున్న జ్యోతిః = తేజోరూపుడగు, పురుషః = పురుషుడు (ఆత్మయని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను) = విజ్ఞానస్వరూపమగు ఆత్మ, (బుద్ధి ధ్యానించుచుండగా) ధ్యాయతీవ = ధ్యానించుచున్నదానివలెనె (బుద్ధ్యాదింద్రియములు చలించుచుండగా), లేలాయతీవ - చలించుచున్నదానివలెనే, సమానస్సన్ = బుద్ధితో సమానమై, ఉభౌ లోకౌ = రెండైన ఇహపరలోకములను, అనుసఞ్చరతి = అనుసరించి తిరుగుచున్నది సహి = ఆ ఆత్మయె, స్వప్నో భూత్వా = స్వప్నస్వరూపమై, ఇమంలోకం = ఈలోకమును జాగ్రద్వ్యవహారలక్షణమును, దేహేంద్రియ సంఘాతస్వరూపమును ఈలోకమును), మృత్యోః = మృత్యువుయొక్క, రూపాణి = రూపములను కర్మాద్యాదిరూపమైన మృత్యువు యొక్క రూపములైన దేహేంద్రియములను), అతిక్రామతి = అతిక్రమించియున్నది (సర్వవిలక్షణమై స్వయం ప్రకాశకమగు ఆత్మ తన తేజస్సుచేత బుద్ధిని ప్రకాశింపజేయుచు ఈబుద్ధ్యాది సర్వమును అతిక్రమించుచున్నది)

తా॥ ఓయాజ్ఞవల్క్యుడా! దేహేంద్రియ ప్రాణమనస్సులయందు విజ్ఞానస్వరూపమగు ఆత్మయేదియని జనకుడు ప్రశ్నముచేసెను హృదయమునందు అపరోక్షముగా ప్రకాశించుచుండెడి మాంసపిండముయొక్క మధ్యనున్న బుద్ధి యందలి తేజోరూపమైన పురుషుడే ఆత్మయని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పెను ఇట్లుచెప్పి ఓజనకమహారాజా! అట్టిఆత్మ బుద్ధి ధ్యాన వ్యాపారమును చేయుచుండగా తాను ధ్యానించుచున్న దానివలెను ప్రాణమనోబుద్ధులు చలించుచుండగా తాను చలించుచున్నదానివలెను ఉన్నదై బుద్ధితో సమానమై బుద్ధి ద్వారా ఇహపరలోకములను రెంటిని అనుసరించి తిరుగుచున్నదియె గాని ఆత్మకు స్వకీయముగా ఇహపరలోక సంచారము లేక యే కేవలస్వరూపమై యున్నది అట్టి ఈఆత్మయె స్వప్నరూపమై జాగ్రదవస్థయందలి వ్యవహారమై

గుణములుగాఁగలదియును శరీరము ఇంద్రియములు వీనియొక్క సముదాయమే స్వరూపముగాఁగలదియును లోకసంబంధమును శాస్త్రసంబంధమునగు వ్యవహారమునకు స్థానమునగు ఈ లోకమును మృత్యువుయొక్క రూపములైన శరీరేంద్రియములను అతిక్రమించుచున్నది ఆత్మ ఇట్లు జాగ్రత్స్వప్నములను ప్రకాశింపఁజేయుచు ఈ బుద్ధి మనః ప్రాణములతోఁగూడుకొని వీనికంటెను వేఱైనదై స్వయం జ్యోతిస్స్వరూపమై కర్తృక్రియాకారకఫలములు లేనిదియై పరిశుద్ధమైయున్నదియని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను

ఉ॥ సవాఅయం పురుషోజాయమానః శరీరమభిసమ్పద్యమానః పాప్మభిఃసగ్‌ స్పృజ్యతే సఉత్క్రామన్మ్రియమాణః పాప్మనో విజహాతి. ॥౮॥

ప॥ సః - వై - అయం - పురుషః - జాయమానః - శరీరం, అభిసమ్పద్యమానః - పాప్మభిః - సంసృజ్యతే - సః - ఉత్క్రామన్ - మ్రియమాణః - పాప్మనః - విజహాతి -

ప॥ సవై=ఆయాత్మస్వరూపమేయైన, అయంపురుషః=ఈపురుషుఁడు, జాయమానః=పుట్టినవాఁడై, శరీరం=దేహమును, అభిసమ్పద్యమానః=పొందినవాఁడై, (శరీరమునందు ఆత్మభావమును పొందినవాఁడై), పాప్మభిః=పాపములతో, సంసృజ్యతే=కూడుకొనుచున్నాఁడు సః=ఆపురుషుఁడు, ఉత్క్రామన్=వేఱొక శరీరమును పొందుచు, మ్రియమాణః=చనిపోయినవాఁడై, పాప్మనః=పాపములను, (పాపరూపములైన దేహేంద్రియములను) విజహాతి=విడుచుచున్నాఁడు

తా॥ ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఆయాత్మస్వరూపమగు ఈపురుషుఁడు బుద్ధితో సమానుఁడై స్వప్నజాగ్రదవస్థలయందు ప్రవర్తించెడి వాఁడగుచు పాపరూపములైనదేహేంద్రియ సముదాయములను గ్రహించుటచేతను విడుచుటచేతను ఎల్లప్పుడు ఒక దేహమునందెట్లుసంచరించునో ఆప్రకారముగానే ఈయాత్మస్వరూపుఁడగు పురుషుఁడు పుట్టుచు దేహేంద్రియసముదాయమె తానని అభిప్రాయమునుపొందినవాఁడై పాపరూపములైనదేహేంద్రియములతోఁగూడుకొనుచున్నాఁడు వెఱొక శరీరమునుపొందుచు చనిపోయినవాఁడై పాపరూపములైన దేహేంద్రియములను విడుచుచున్నాఁడు. ఇట్లు పురుషుఁడు ఇహపరలోకములను రెంటిని జన్మమరణములచేత దేహేంద్రియోపాదాన పరిత్యాగములనుపొంది సంసారమును విడిచి మోక్షమునుపొందు పర్యంతము సంచరించుచున్నాఁడు కనుక ఆత్మజ్యోతిస్సునకు పాపస్వరూపములగు దేహేంద్రియములకంటె వేఱగుట సిద్ధమైనదియని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను

ఉ॥ తస్యవా ఏతస్య పురుషస్యద్వే ఏవస్థానే భవత ఇదంచ పరలోక స్థానంచ సన్ధ్యం తృతీయగ్‌ స్వప్న స్థానం తస్మిన్సన్ధ్యే స్థానే తిష్ఠన్నేతే ఉభేస్థానేపశ్యతిదంచపరలోక స్థానంచ, అథయథాక్రమోయం పరలోక స్థానే భవతి తమాక్రమమాక్రమ్యో భయాన్పాప్మన ఆనన్దాగ్‌శ్చపశ్యతి ॥ సయత్రప్రస్వపిత్యస్యలోకస్య సర్వావతో మాత్రా మపాదాయ స్వయం విహత్యస్వయంనిర్మాయస్వేన భాసాస్వేన జ్యోతిషాప్రస్వపిత్యత్రాయం పురుషః స్వయంజ్యోతిర్భవతి. ॥౯॥

ప॥ తస్య - వై - ఏతస్య - పురుషస్య - ద్వే - ఏవ - స్థానే - భవతః - ఇదం - చ - పరలోకస్థానం - చ - సన్ధ్యం - తృతీయం - స్వప్నస్థానం - తస్మిన్ - సన్ధ్యే - స్థానే - తి

ష్ఠన్ - ఏతే - ఉభే - స్థానే - పశ్యతి - ఇదం - చ - పరలోకస్థానం - చ - అథ - యథా క్రమః - అయం - పరలోకస్థానే - భవతి - తం - ఆక్రమం - ఆక్రమ్య - ఉభయాన్ - పాప్మనః - ఆనన్దాన్ - చ - పశ్యతి - సః - యత్ర - ప్రస్వపితి - అస్య - లోకస్య - సర్వావతః - మాత్రాం - అపాదాయ - స్వయం - విహత్య - స్వయం - నిర్మాయ - స్వేన - భాసా - స్వేన - జ్యోతిషా - ప్రస్వపితి - అత్ర - అయం - పురుషః - స్వయంజ్యోతిః - భవతి

ప్ర॥ తస్యవై=అప్రసిద్ధుఁడగు, ఏతస్యపురుషస్య=ఈపురుషునికి, ఇదంచ=ఈలోకస్థానము, పరలోకస్థానంచ=పరలోకస్థానమునగు, ద్వేఏవస్థానే=రెండు స్థానములే, భవతః=అగుచున్నవి. తృతీయం=మూఁడవదియగు, సన్ధ్యం=సందియందైనది,(ఇహపరలోకములయొక్క సంధియందైనది), స్వప్నస్థానం=స్వప్నస్థానము (ఈపురుషుఁడు) తస్మిన్=ఆ, సన్ధ్యే=సందియందైన,=స్థానే=స్థానమునందు, తిష్ఠన్=ఉన్నవాఁడై, ఇదంచ=ఈలోకస్థానమును, పరలోకస్థానంచ=పరలోకస్థానమునగు, ఏతే=ఈ, ఉభేస్థానే=రెండు స్థానములను, పశ్యతి=చూచుచున్నాఁడు అయం=ఈపురుషుఁడు,పరలోకస్థానే=పరలోకస్థానమునందు, యథాక్రమః=ఎటువంటి ఆశ్రయముగలవాఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడో తంఆక్రమం=అట్టి ఆశ్రయమును, ఆక్రమ్య=ఆశ్రయించి, అథ=అప్పుడు, (స్వప్నమునందు), ఉభయాన్=రెండైన, పాప్మనః=పాపస్వరూపములగు దుఃఖములను, (పాపఫలములైన దుఃఖములను) ఆనన్దాంశ్చ=(పుణ్యఫలములగు) సుఖములను, పశ్యతి=చూచుచున్నాఁడు సః=ఆపురుషుఁడు, యత్ర=ఎప్పుడు, (ఏస్వప్నకాలమునందు), ప్రస్వపితి=మిక్కిలి నిద్రననుభవించుచున్నాఁడో, (తదా=అప్పుడు), సర్వావతః=సమస్తముగల, (సంసర్గ కారణములగు భూతభౌతికములలేశములుగల), అస్యలోకస్య=ఈలోకముయొక్క, విషయవేదనతోఁగూడుకొనిన దేహేంద్రియ సంఘాతముయొక్క, మాత్రాం=లేశమును, (ఏకదేశమును), అపాదాయ=గ్రహించి, స్వయం=తానె,(దేహం=దేహమును),విహత్య=పడవేసి, (జాగ్రత్తలేకుండునట్లుచేసి, స్వయం=తానె),వాసనామయం=జాగ్రద్వాసనారూపమైన, స్వప్నదేహం=స్వప్నదేహమును, మాయామయమివ=మాయాస్వరూపమును వలెనే, నిర్మాయ=నిర్మించి, స్వేన=తనసంబంధమగు, భాసా=ప్రకాశముచేతను, (సమస్తవాసనాత్మకమగు అంతఃకరణవృత్తి ప్రకాశముచేతను), స్వేనజ్యోతిషా=స్వకీయతేజస్సుతో, ఆయంతఃకరణప్రకాశమే విషయమైన వేఱుపఱచఁబడిన లోపముచేయఁబడని దృక్స్వభావముతో వాసనాత్మకమైన అప్రకాశరూపమునువిషయముగాఁజేసికొనుచు), ప్రస్వపితి=మిక్కిలి స్వాపమునుపొందుచున్నాఁడు అత్ర=ఈఅవస్థయందు,అయంపురుషః=ఈపురుషుఁడు,స్వయంజ్యోతిః=స్వయంప్రకాశమైన తేజస్సు, భవతి=అగుచున్నాఁడు. (ఎప్పుడు వాసనాత్మకమైన ఆఅంతఃకరణ ప్రకాశము గోచరమైన దగుచున్నదో అప్పుడు సమస్తమైన వానినుండి వేఱుచేయఁబడినదియును నేత్రము మొదలైన దేహేంద్రియములను వదలినకేవల స్వరూపమైనదియును లోపముచేయఁబడ

ని దృక్స్వరూపమునగు ఆత్మజ్యోతి, ఒరనుండి తీయఁబడిన కత్తి వలెనే స్వకీయ రూపముతోఁ ప్రకాశించునదియై గ్రహింపఁబడుచున్నది కనుక ఈఅవస్థయందు ఈపురుషుఁడు స్వయంజ్యోతియగుచున్నాఁడు)

తా॥ జనుఁడు స్వప్నజాగ్రత్తులను వలెనే జనన మరణములచేతను క్రమముగా ఇహపరలోకములను అనుసరించి పొందుచున్నాఁడు స్వప్నజాగ్రత్తలన్ననో ప్రత్యక్షముగా పొందఁబడుచున్నవి ఇహపరలోకములు ఏప్రమాణముచేతనున్ను పొందఁబడుటయులేదు కనుక ఈస్వప్నజాగ్రత్తలే ఇహపరలోకములని శంకింపఁగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది ఓజనకుఁడా! పురుషునికి రెండే స్థానములు అవియేయనగా, జన్మశరీరేంద్రియవిషయవేదనలతోఁగూడుకొని ప్రత్యక్షముగా అనుభవింపఁబడుచుండెడి ఈలోకమును, ఈశరీరాదులయొక్క వియోగానంతరము కాఁదగిన పరలోకమును ఇవియె ఆరెండు స్థానములు స్వప్నమె పరలోకమైనయెడల రెండే స్థానములని చెప్పుట అయుక్తము ఎట్లనఁగా ఇహపరలోకములయొక్క సంధియందైన మూఁడవదియగు స్థానము స్వప్నస్థానము ఆస్వప్నస్థానమునందీ పురుషుఁడుండి ఇహపరలోక స్థానములను రెంటిని చూచుచున్నాఁడు కనుక ఇహపరలోకములు రెండును స్వప్నజాగ్రత్తల కంటె వేఱైనవి పురుషుఁడు పరలోక ప్రాప్తిసాధనమైన విద్యాకర్మలే ముందుగాఁగల విజ్ఞాన లక్షణముతోఁగూడుకొనినవాఁడై పరలోకస్థుఁడగుచున్నాఁడు అట్టి విద్యాకర్మలయొక్క విజ్ఞానము నాశ్రయించి పురుషుఁడు స్వప్నమునందు పాపఫలములగు దుఃఖములను పుణ్యఫలములగు సుఖములను చూచుచున్నాఁడు ఇంతకు పూర్వము వెలుపలనుండెడి ఆదిత్యాది తేజస్సులులేనప్పుడు ఈదేహేంద్రియ సంఘాతరూపమైన పురుషుఁడు విలక్షణమైన ఆత్మజ్యోతిస్సుచేతనె వ్యవహరించుచున్నాఁడని చెప్పఁబడినది ఆ తేజస్సులేనే లేదు ఎలయనఁగా, ఎల్లప్పుడును ఈదేహేంద్రియాది సంఘాతము సృజింపఁబడినదియగుచు పొందఁబడుచున్నది కనుక వేఱొకటి లేనిదియును స్వయం ప్రకాశమునగు ఆత్మ లేనే లేదు ఉన్నయెడల ఆధ్యాత్మికాదులయొక్క కూడికలేని ఈస్వయంజ్యోతి స్వరూపమైన ఆత్మ ఎక్కడ పొందఁబడునని యనఁగా చెప్పుచున్నాఁడు ఈఆత్మ స్వాపము ననుభవించునపుడు సంసర్గ కారణములగు భూతభౌతికములుగల విషయవేదనలతోఁగూడుకొనిన దేహేంద్రియ సంఘాతముయొక్క ఏకదేశమును గ్రహించి తానే జాగ్రత్తను విడిచి ఈదేహమును వదలి జాగ్రద్వాసనారూపమైన స్వప్నదేహమును, మాయారూపమునువలెనేనిర్మించి సమస్త వాసనారూపమై అంతఃకరణవృత్తి ప్రకాశముచేతను ఆ అంతఃకరణ ప్రకాశమె విషయముగాఁగల వెలుపలఁబడిన లోపముచేయఁబడని స్వయంప్రకాశమగు దృక్స్వరూపముతో వాసనాత్మకమైన ఆ అంతఃకరణ ప్రకాశరూపమును గోచరింపఁజేసికొనుచు మిక్కిలి స్వాపమును పొందుచున్నాఁడు ఇట్లు వాసనాస్వరూపమగు అంతఃకరణవృత్తి ప్రకాశము గోచరమగునపుడు సమస్తమైన వానినుండి వెలుపలఁబడినదియును నేత్రము మొదలైన దేహేంద్రియములను వదలిన కేవలస్వరూపమైనదియును లోపముచేయఁబడని దృక్స్వరూపమునగు ఆత్మ జ్యోతి ఒరనుండి తీయఁబడిన కత్తివలెనే స్వకీయ రూపముతోఁ ప్రకాశించునదియై గ్రహింపఁబడుచున్నది కాఁబట్టి ఈఆత్మ స్వయం ప్రకాశమైన తేజస్సని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను

ఉ॥ న తత్ర రథాన రథయోగా నపన్థానో భవన్త్యథరథాన్ రథయోగా న్పథస్సృజతే నతత్రానన్దాముదః ప్రముదో భవన్త్యథానన్దాన్ముదః ప్రముదః సృజతేన తత్రవేశాన్తాః పుష్కరిణ్యః స్రవన్త్యో భవన్త్య థవేశాన్తాః పుష్కరిణ్యః స్రవన్త్యస్సృజతే సహికర్తా ॥౧౦॥

ప॥ న - తత్ర - రథాః - న - రథయోగాః - న - పన్థానః - భవన్తి - అథ - రథాన్ - రథయోగాన్ - పథః - సృజతే - న - తత్ర - ఆనన్దాః - ముదః - ప్రముదః - భవన్తి - అథ - ఆనన్దాన్ - ముదః - ప్రముదః - సృజతే - న - తత్ర - వేశాన్తాః - పుష్కరిణ్యః - స్రవన్త్యః - భవన్తి - అథ - వేశాన్తాః - పుష్కరిణ్యః స్రవన్త్యః - సృజతే - సః - హి - కర్తా

ప॥ తత్ర=ఆస్వప్నమునందు. రథాః=రథములు, న=లేవు రథయోగాః=రథములకుఁ గూర్చెడి గుఱ్ఱములు, న=లేవు పన్థానః=మార్గములు, నభవన్తి=లేవు అథ=మఱియు, (ఈ పురుషుఁడు ఆస్వప్నమునందు), రథాన్=రథములను, రథయోగాన్ = అశ్వములను, పథః= మార్గములను, సృజతే=సృజించుచున్నాఁడు తత్ర=ఆస్వప్నమునందు, ఆనన్దాః=సుఖాతిశయములును, ముదః=సంతోషములును, (పుత్రాదిలాభనిమిత్తకములైన సంతోషములును), ప్రముదః=మిక్కిలి ఆధిక్యముతోఁగూడుకొనిన ఆసంతోషములును, నభవన్తి=లేవు అథ= మఱియు, (ఆత్మ ఆ స్వప్నమునందు), ఆనన్దాన్=సుఖాతిశయములను, ముద =సంతోషములను, ప్రముదః = మిక్కిలి ఆధిక్యముతోఁగూడుకొనిన సంతోషములను, సృజతే = సృజించుచున్నాఁడు తత్ర=ఆస్వప్నమునందు, వేశాన్తాః=చిన్న నీటిగుంటలును, పుష్కరిణ్యః=చెఱువులును, స్రవన్త్యః=నదులును, నభవన్తి=లేవు అథ=మఱియు, (ఆత్మ స్వప్నమునందు) వేశాన్తాః = చిన్న నీటిగుంటలను, పుష్కరిణ్యః = తటాకములను, స్రవన్త్యః=నదులను, సృజతే= సృజించుచున్నాఁడు. (కనుక)సహి = ఆయాత్మయె, కర్తా=కర్త, (భవతి=అగుచున్నాఁడు).

తా॥ ఓజనకుఁడా! స్వయంజ్యోతి స్స్వరూపమైన ఆత్మఇంద్రియములను ఆఇంద్రియములకు సహాయములైన ఆదిత్యాది తేజస్సులునులేకయే స్వకీయముగా ఆస్వప్నమునందు లేనటువంటి వియునువాసనా మాత్రములునగు రథములను రథములకు కట్టిన గుఱ్ఱములను ఆరథములు సంచరించునట్టి మార్గములను సుఖాతిశయములను పుత్రాదిలాభనిమిత్తములైన సంతోషములను మిక్కిలి అతిశయముతోఁగూడుకొనిన సంతోషములను చిన్ననీటిగుంటలను తటాకములను నదులను సృజించుటవలన కర్తయగుచున్నది ఇట్లు ఆత్మవాసనను ఆశ్రయించియున్న చిన్నవృత్తి పుట్టుటకునిమిత్తమైన కర్మకు కారణమగుట చేత ఇక్కడ ఆత్మకు ఔపచారికముగా స్వప్నమునందలి రథాది సృష్టి కర్తృత్వము కలిగి కర్తయగుచున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను

ఉ॥ తదేతేశ్లోకాభవన్తి ॥ స్వప్నేనశారీరమభిప్రహత్యాసుప్తః సుప్తానభిచాకశీతి। శుక్రమాదాయ పునరేతి స్థానగ్ం హిరణ్మయః పురుషఏకహగ్ంసః. ॥౧౧॥

ప॥ తత్ - ఏతే - శ్లోకాః - భవన్తి॥- స్వప్నేన - శారీరం - అభిప్రహత్య - అసుప్తః- సుప్తాన్ - అభిచాకశీతి - శుక్రం - ఆదాయ - పునః - ఏతి - స్థానం - హిరణ్మయః- పురుషః- ఏకహంసః

ప్ర॥ తత్=ఆచెప్పఁబడిన అర్థమునందు, ఏతే=ఈముందుచెప్పఁబోయెడి, శ్లోకాః=మంత్రములు, భవన్తి=అగుచున్నవి ॥ హిరణ్మయః=హిరణ్మయస్వరూపుఁడును, (బంగారు స్వరూపమైనవానివలెనే చైతన్యజ్యోతిస్వభావుఁడును), ఏకహంసః = ఏకహంసస్వరూపుఁడునగు,(ఒక్కఁడె జాగ్రత్స్వప్న ఇహపరలోకములను పొందెడివాఁడునగు), పురుషః=పురుషుఁడు,స్వయంజ్యోతిస్వరూపమైన ఆత్మ), స్వప్నేన=స్వప్నముచేతను, శారీరం=దేహమును, అభిప్రహత్య=కొట్టి, (నిశ్చేష్టతను పొందించి), అసుప్తః= సుప్తినిపొందనివాఁడై, (తాను లోఁబఱుపఁబడని దృక్కు మొదలైన సామర్థ్యస్వభావముకలుగుటవలన సుప్తినిపొందనివాఁడై), సుప్తాన్=సుప్తినిపొందినవానిని, (అంతఃకరణవృత్తిని ఆశ్రయించియున్న వాసనారూపముతో పుట్టిన బాహ్యములగు ఆధ్యాత్మికాదిసమస్తభావములను), అభిచాకశీతి = చూచుచున్నాఁడు (అలుప్తమగు ఆత్మదృష్టితో ప్రకాశింపఁజేయుచున్నాఁడు) శుక్రం=తేజస్సును, (తేజస్సుగల ఇంద్రియమాత్రరూపమును), ఆదాయ=తీసికొని, పునః=తిరిగి, స్థానం=జాగరితస్థానమును, ఏతి=పొందుచున్నాఁడు

తా॥ చైతన్యజ్యోతి స్వభావమును జాగ్రత్స్వప్నములను ఇహపరలోకములను పొందెడి ఒక్కటియునగు స్వయంజ్యోతి స్స్వరూపమైన ఈయాత్మ, తాను నిద్రించనిదియై స్వప్నావస్థచేత ఈదేహమును నిశ్చేష్టితను పొందించి అంతఃకరణవృత్తి నాశ్రయించి జాగ్రద్వాసనతోఁబుట్టి నరథములు మొదలైన సమస్త భావములను స్వప్నమునందుచూచుచు స్వప్నదేహము నందలి తేజస్సుగల పరిశుద్ధమగు ఇంద్రియమాత్రరూపమును తీసికొని మరల జాగరిత స్థానమును పొందుచున్నది

ఉ॥ ప్రాణేన రక్షన్నవరంకులాయం బహిష్కులాయాదమృతశ్చరిత్వా । స ఈయతే అమృతో యత్రకామగ్ హిరణ్మయః పురుషఏకహగ్ సః ॥౧౨॥

ప॥ ప్రాణేన - రక్షన్ - అవరం - కులాయం - బహిః - కులాయాత్ - అమృతః - చరిత్వా - సః - ఈయతే - అమృతః - యత్ర - కామం - హిరణ్మయః - పురుషః- ఏకహంసః.

ప్ర॥ సః=ఆప్రసిద్ధుఁడును,అమృతః=మరణములేనివాఁడును,హిరణ్మయః=తేజోమయుఁడును,ఏకహంసః=ఒక్కఁడె జాగ్రత్స్వప్నములను ఇహపరలోకములను పొందువాఁడునగు,పురుషః=పురుషుఁడు, (ఆత్మ), ప్రాణేన=ప్రాణవాయువు చేతను, అవరం=నీచమగు, కులాయం=గూటిని, (శరీరమును), రక్షన్=కాపాడుకొనుచు, కులాయాత్=గూటికంటె, (శరీరముకంటె), బహిః=వెలుపల, చరిత్వా=తిరిగి, (సంచరించి), (విచారించఁగా ఆత్మ శరీరమందుండియె స్వప్నమును చూచుచున్నది. అయినప్పటికిని ఆశరీరసంబంధము ఆత్మకులేక పోవుటవలన ఆశరీరమందున్న ఆకాశమువలెనే వెలుపలతిరిగియని చెప్పఁబడుచున్నది) అమృతస్సన్=మరణమునుపొందనివాఁడై, యత్ర=ఎక్కడ, కామం=భోగ్యపదార్థము, (భవతి=ఉన్నదో, తత్ర=అక్కడ, తం=ఆభోగ్యపదార్థమును), ఈయతే=పొందుచున్నాఁడు

తా॥ మఱియును ఆత్మ స్వయముగ తేజోమయుఁడై శరీరము ప్రాణాపానవ్యానోదాన సమానములను అయిదు వృత్తులుగల ప్రాణవాయువుచేతను రక్షించుచు ఈదేహమును కాపాడుచు ఆత్మ ఈ శరీరమందుండియే స్వప్నమును పొందుచున్నప్పుడును ఆకాశమునకు ఆత్మ సంబంధము లేకపోవుటవలన ఈ శరీరమందున్న ఆకాశమువలెనే ఈశరీరముతోటి సంబంధములేనివాఁడై స్వప్నదర్శనము చేయుచు మరలఁ జాగ్రత్తుకు వచ్చి ఆ జాగ్రత్తును పొందుచున్నాఁడని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను

ఉ॥ స్వప్నాన్త ఉచ్చావచమీయమానో రూపాణి దేవః కురుతే బహూని । ఉతేవ స్త్రీభిః సహమోదమానో జక్షదుతేవాపి భయానిపశ్యన్ ॥౧౩॥

ప. స్వప్నాన్తే - ఉచ్చావచం - ఈయమానః - రూపాణి - దేవః - కురుతే - బహూని - ఉత - ఇవ - స్త్రీభిః - సహ - మోదమానః - జక్షత్ - ఉత - ఇవ - అపి - భయాని - పశ్యన్

ప్ర॥ దేవః=ప్రకాశమానమగు ఆత్మ, స్వప్నాన్తే=స్వప్నస్థానమునందు, ఉచ్చావచం=అధికనీచములను (అధికమగు దేవాది భావమును నీచమగు తిర్యగాది భావమును), ఈయమానః=పొందినవాఁడై బహూని=అనేకములగు, రూపాణి=ఆకారములను కురుతే=చేయుచున్నాఁడు. ఉత=మఱియును, స్త్రీభిస్సహ=స్త్రీలతోఁ గూడి, మోదమాన ఇవ=సంతోషించుచున్నాఁడు వలెనే, జక్షదివ=నవ్వుచున్నవాఁడువలెనే, ఉత=మఱియును. భయాని=భయరూపములగు పెద్దపులులు మొదలైనవాటిని, పశ్యన్నివాపి = చూచుచున్నవాఁడు వలెనున్నను, (భవతి =అగుచున్నాఁడు)

తా॥ ఇంతేకాదు ఓజనకుఁడా మఱియును స్వయంజ్యోతి స్స్వరూపమైన ఈ ఆత్మ స్వప్నస్థానమునందుచ్చనీచములగు దేవతిర్యగాది భావములను పొందుచు అనేకములగు వాసనారూపములను చేయుచు స్త్రీలతోఁ సంతోషించు వాఁడువలెను, స్నేహితులతోఁ నవ్వుచున్న వాఁడువలెనే,భయరూపములగు పెద్దపులులు మొదలైన వాటిని చూచుచున్నవాఁడువలెనే యుంచున్నాఁడని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను

ఉ॥ ఆరామమస్య పశ్యన్తినతం పశ్యతికశ్చనేతి । తంనాయతం బోధయేదిత్యాహుః । దుర్భిషజ్యగ్ హాస్మైభవతి యమేషనప్రతిపద్యతే అథోఖల్వాహుర్జాగరితదేశఏవాస్యైష ఇతియానిహ్యేవ జాగ్రత్పశ్యతితానిసుప్త ఇత్యత్రాయంపురుషః స్వయంజ్యోతిర్భవతి సోహంభగవతే సహస్రందదామ్యతఊర్ధ్వం విమోక్షాయ బ్రూహీతి ॥౧౪॥

ప॥ ఆరామం - అస్య - పశ్యన్తి - న - తం - పశ్యతి - కః - చన - ఇతి - తం - న - ఆయతం - బోధయేత్ - ఇతి - ఆహుః - దుర్భిషజ్యం - హ - అస్మై - భవతి - యం - ఏషః - న - ప్రతిపద్యతే - అథో - ఖలు - ఆహుః - జాగరితదేశః - ఏవ - అస్య - ఏషః - ఇతి - యాని - హి - ఏవ - జాగ్రత్ - పశ్యతి - తాని - సుప్తః - ఇతి - అత్ర - అయం - పురుషః - స్వయంజ్యోతిః - భవతి - సః - అహం - భగవతే - సహస్రం - దదామి - అతః - ఊర్ధ్వం - విమోక్షాయ - బ్రూహి - ఇతి

ప్ర॥ (లౌకికాః=జనులు), అస్య=ఈఆత్మయొక్క, ఆరామం=క్రీడాస్థానమును, (గ్రామనగరస్త్రీఅన్నాదులను), పశ్యన్తి=చూచుచున్నారు కశ్చన=ఎవఁడును, తం=ఆఆత్మను, పశ్యతి=చూడడములేదు ఆయతం=గాఢసుషుప్తినిపొందిన, తం=ఆఆత్మను, నబోధయేదితి=పకూడదని, (కేచిత్=కొందఱు), ఆహుః=చెప్పిరి (అట్లు లేపినప్పుడు), ఏషః=ఈఆత్మ యం=ఏఇంద్రియ ప్రదేశమును, నప్రతిపద్యతే=పొందదో, (తం=ఆఇంద్రియ ప్రదేశమునుగు ర్చి), అస్మై=ఈదేహముకొఱకు, దుర్భిషజ్యంహ=దుష్టమైన వైద్యముకలుగుట, భవతి=అగుచున్నది ఇతి=గనుక, (ఆత్మస్వప్నమునందు స్వయంజ్యోతిస్స్వరూపమైనది) అథోఖలు=మఱియును, (అన్యే=కొందఱు), అస్య=ఈఆత్మకు, ఏషః=ఈస్వప్నస్థానము, జాగరితదేశఏవేతి=జాగరితస్థానమేయని, ఆహుః=చెప్పిరి (ఇదిసరియైనదికాదు, ఏలయనగా, జనుఁడు), జాగ్రత్=జాగరిత స్థానముగలవాఁడై, యానిహ్యేవ=వేనినె, పశ్యతి=చూచుచున్నాఁడో, సుప్తః=నిద్రింనవాఁడై, తాన్యేవ=వానినె, పశ్యతి=చూచుచున్నాఁడు ఇతి=గనుక, (జాగ్రత స్వప్నముకాదు) అత్ర=ఈస్వప్నమునందు,అయంపురుషః=ఈపురుషుఁడు,(ఆత్మ),స్వయంజ్యోతిః=స్వయంప్రకాశమగు తేజస్సు, భవతి=అగుచున్నది (అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు బోధించగా), సః=ఆ బోధింపఁబడిన, అహం=నేను, భగవతే=నీకొఱకు, (గవాం=గోవులయొక్క),సహస్రం=వేయింటిని,"దదమి=ఇచ్చుచున్నాను అతఊర్ధ్వం=అటుతరువాత, విమోక్షాయ=మోక్షముకొఱకు, బ్రూహి=చెప్పుమా, ఇతి=అని, (జనకమహారాజు పలికెను)

తా॥ ఓజనకుఁడా! జనులు ఈఆత్మకు క్రీడాస్థానములగు గ్రామ నగర స్త్రీలను శరీరము మొదలైన వాటిని చూచుచున్నారుగాని ఎవఁడును ఆ ఆత్మను చూచుటలేదు ఇది గాక కొందఱు వైద్యశాస్త్రజ్ఞులుగాఢ సుషుప్తినిపొందిన ఆయాత్మను లేపకూడదు లేపినయెడల ఆత్మ చక్షురాదీంద్రియ ప్రదేశములను క్రమముగా పొందదు. అప్పుడు ఆ ఇంద్రియదేశములకు గ్రుడ్డి, చెవుడు మొదలైనవి కలుగును గనుక దేహము దుఃఖముతో చికిత్సచేయఁదగినదియగును అని చెప్పెదరు కాఁబట్టియె ఇదివరకు ఆత్మ, స్వప్నరూపమైమృత్యు స్వరూపమైన దేహేంద్రియాదులను అతిక్రమించి స్వయంజ్యోతి స్వరూపమైయున్నదని చెప్పఁబడినది ఇట్లు ఆత్మ స్వప్నమునందు స్వయంజ్యోతి స్వరూపమైనది ఇంకనుమఱికొందఱు ఆత్మకు జాగరితస్థానమె ఈస్వప్నస్థానమనిచెప్పెదరు అదిసరియైనదికాదు ఏలయనిన, ఆత్మ జాగరితస్థానమునందు చక్షురాదీంద్రియములతోఁగూడుకొని ఏనుఁగులు గుఱ్ఱములు రథములు మొదలైన వాటిని చూచుచున్నది తిరిగి ఆ ఆత్మ స్వప్నమునందు చక్షురాదీంద్రియములు లేకుండనే స్వయంజ్యోతి రూపమై జాగ్రద్వాసనతో స్వకల్పితములైన ఆ ఏనుఁగులు గుఱ్ఱములు రథములు మొదలైన వాటిని చూచుచున్నది. ఇట్లు జాగ్రత్స్వప్నములకు భేదముకలుగుటవలన స్వప్నజాగ్రతలు రెండును వేరైనవిగాని ఒకటికాదు ఈఆత్మస్వప్నమునందు స్వయంజ్యోతి స్వరూపమగుచున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు మోక్షములో ఏకదేశముగా నుండెడి ఆత్మయొక్క స్వయంజ్యోతి స్వరూపమును బోధించగా, ఆ జనకమహారాజు, ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నేను నీకొఱకు వేయిగోవులను ఇచుచ్చున్నానని చెప్పి యింకమీఁదట ఇతరసాధనము అక్కఱలేదు మోక్షముకొఱకైన సాధనమును చెప్పుమాయని అడిగెను

ఉ॥ సవా ఏష ఏతస్మిన్ సమ్ప్రసాదేరత్వాచరిత్వాదృష్ట్వైవపుణ్యంచపాపంచ। పునఃప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యాద్రవతి స్వప్నాయైవసయత్తత్రకించిత్పశ్య

త్వనన్వాగతస్తేన భవత్యసఙ్గో హ్యయం పురుష ఇత్యేవమేవైతద్యాజ్ఞవల్క్య
సోఽహం భగవతే సహస్రం దదామ్యత ఊర్ధ్వం విమోక్షాయైవ బ్రూహీతి ॥౧౫॥

ప॥ సః - వై - ఏషః - ఏతస్మిన్ - సమ్ప్రసాదే - రత్వా - చరిత్వా - దృష్ట్వా - ఏవ - పుణ్యం - చ - పాపం - చ - పునః - ప్రతిన్యాయం - ప్రతియోని - ఆద్రవతి - స్వప్నాయ - ఏవ - సః - యత్ - తత్ర - కించిత్ - పశ్యతి - అనన్వాగతః - తేన - భవతి - అసఙ్గః - హి - అయం - పురుషః - ఇతి - ఏవం - ఏవ - ఏతత్ - యాజ్ఞవల్క్య - సః - అహం - భగవతే - సహస్రం - దదామి - అతఊర్ధ్వం - విమోక్షాయ - ఏవ - బ్రూహి - ఇతి.

ప్ర॥ సవై=ఆ స్వయంజ్యోతిస్స్వరూపమైన, ఏషః=ఈ ఆత్మ, (స్వప్నమునుండి సుషుప్తిని పొంద నిచ్ఛయించినవాఁడై స్వప్నమునందే), రత్వా=అనురాగమును పొంది, (మిత్రబంధుజన దర్శనాదులతో అనురాగమును పొంది), చరిత్వా=విహరించి, (అనేకవిధముల విహరించి శ్రమను పొంది), పుణ్యంచ=పుణ్యఫలమును, పాపంచ=పాపఫలమును, దృష్ట్వైవ=చూచియే (స్వప్నానంతరము), ఏతస్మిన్=ఈ, సంప్రసాదే=సుషుప్తియందు, (జాగ్రతయందు దేహేంద్రియముల యొక్క అనేక వ్యాపారములయొక్క కూడికవలనఁబుట్టిన కాలుష్యమును వదలి ఆ దేహేంద్రియాదులను జాగ్రద్వాసనలను స్వప్నవ్యాపారములనువిడిచి మిక్కిలి నిర్మలమైనగాఢ సుషుప్తి సంప్రసాదమనఁబడును, స్థిత్వా=ఉండి), పునః=తిరిగి, స్వప్నాయైవ=స్వప్నముకొఱకే, ప్రతిన్యాయం=న్యాయప్రకారము, (ఎట్లువచ్చెనో అట్లాగే), ప్రతియోని=ప్రతిస్థానమును, ఆద్రవతి=పొందుచున్నది సః=ఆ ఆత్మ, తత్ర=ఆ స్వప్నస్థానమునందు, యత్కించిత్=ఏ పుణ్యపాపఫలమును, పశ్యతి=చూచుచున్నాఁడో, తేన=ఆ పాపఫలముతో, అనన్వాగతః=అనుసరించబడనివాఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు (గనుక), అయంపురుషః=ఈపురుషుఁడు (ఈ ఆత్మ, అసఙ్గోహి=అసంగుడే (దేనితోను కూడుకొననివాఁడు అందువలన ఆత్మ మరణధర్మములేనివాఁడు), ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడుచెప్పెను) సః=ఆ జనకమహారాజు, హేయాజ్ఞవల్క్య=ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా' ఏతత్=ఇది, ఏవమేవ=ఈప్రకారముగానే, (అని అంగీకరించి, అహం=నేను, (గవాం=గోవులయొక్క), సహస్రం=వేయింటిని, భగవతే=నీకొఱకు, దదామి=ఇచ్చుచున్నాను. అతఊర్ధ్వం=అటుతర్వాత, విమోక్షాయైవ=మోక్షముకొఱకే, బ్రూహీతి=చెప్పుమాయని (అడిగెను)

తా॥ ఇంతకుపూర్వము ఆత్మ, స్వప్నమునందు స్వయంజ్యోతి స్వరూపమైనదని ప్రత్యక్షముగా చెప్పఁబడినది. అయినను ఆ ఆత్మస్వప్నమునందు మృత్యువుయొక్క రూపములగు దేహేంద్రియాదుల నతిక్రమించియున్నాఁడు అని చెప్పఁబడినదేగాని మృత్యువును అతిక్రమించియున్నాఁడని చెప్పలేదు కాఁబట్టి, ఆత్మ, స్వభావమునుండి మృత్యువుచేత బద్ధింపఁబడియున్నది అందువలన ఆత్మకు మోక్షము ఉపయోగముకాదు అని శంకచెయ్యఁగా, స్వభావముగానుండునదేదియు నెప్పుడును విడిచిపోనేరదు. ఆత్మయైతే కొన్ని సమయములయందు మృత్యువును విడిచియున్నది. ఇందుచేతనే మృత్యువు ఆత్మధర్మముకాదు గనుక ఆత్మకు మోక్షము ఉపయోగమగుచున్నది. దీనినె మిక్కిలి చూపించుటకు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు జనకునిచేత మోక్షసాధనమునే చెప్పుమని ప్రార్థింపఁబడినవాఁడై చెప్పుచున్నాఁడు ఓ జనకుఁడా' స్వప్నమునందు స్వయంజ్యోతి స్వరూపముగా చూపింపఁబడిన ఈ ఆత్మస్వప్నమునుండి సుషుప్తినిపొంద నిచ్ఛయించినవాఁడై

స్వప్నమునందే మిత్రబంధుజనదర్శనాదులతో అనురాగమునుపొంది అనేకవిధముల విహరించి శ్రమనుపొంది పుణ్యపాపఫలములను చూచియే స్వప్నానంతరము ఈ సుషుప్తిని పొందియుండి తిరిగి స్వప్నస్థానముకొఱకు పూర్వము పొందినప్రకారము ప్రతిస్థానమును పొందుచున్నది ఆ స్వయంజ్యోతిస్వరూపమైన ఆత్మ ఆ స్వప్నమందుచూచిన పుణ్యపాపఫలములతో బంధింపఁబడదు ఆ ఆత్మ అసంగమైనది అందువల్లనె మరణధర్మములేనిదియగుచున్నది అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు మోక్షపదార్థములో ఏకదేశముగానుండెడి కర్మ వివేకము చూపించగా ఇది సరేయని ఒప్పుకొని జనకమహారాజ నీకొఱకు వేయిగోవులను ఇచ్చుచున్నానని చెప్పి ఇఁకమీఁదట మోక్షముకొఱకైన సాధనమునె చెప్పుమాయని తిరిగి అడిగెను

ఉ॥ సవాఏషఏతస్మిన్ స్వప్నేరత్వాచరిత్వాదృష్ట్వైవపుణ్యంచపాపంచపునః ప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యాద్రవతి బుద్ధాన్తాయైవసయత్తత్రకించిత్పశ్యత్యనన్వాగతస్తేనభవత్యసఙ్గోహ్యయం పురుషఇత్యేవమేవైతద్యాజ్ఞవల్క్యసోహంభగవతే సహస్రందదామ్యత ఊర్ధ్వంవిమోక్షాయైవబ్రూహీతి ॥౧౬॥

ప॥ సః - వై - ఏషః - ఏతస్మిన్ - స్వప్నే - రత్వా - చరిత్వా - దృష్ట్వా - ఏవ - పుణ్యం - చ - పాపం - చ - పునః - ప్రతిన్యాయం - ప్రతియోని - ఆద్రవతి - బుద్ధాన్తాయ - ఏవ - సః - యత్ - తత్ర - కించిత్ - పశ్యతి - అనన్వాగతః - తేన - భవతి - అసఙ్గః- హి- అయం - పురుషః - ఇతి - ఏవం - ఏవ - ఏతత్ - యాజ్ఞవల్క్య - సః - అహం - భగవతే - సహస్రం - దదామి - అతఊర్ధ్వం - విమోక్షాయ - ఏవ - బ్రూహి - ఇతి

ప్ర॥ సవై=ఆ స్వయంజ్యోతిస్వరూపమైన, ఏషః=ఆత్మ, ఏతస్మిన్ స్వప్నే=ఈ స్వప్నస్థానమునందు, రత్వా=అనురాగమునుపొంది, చరిత్వా=సంచరించి, పుణ్యంచ=పుణ్యఫలమును, పాపంచ=పాపఫలమునున్ను, దృష్ట్వైవ=చూచియె, పునః=తిరిగి, బుద్ధాన్తాయ=జాగరితస్థానముకొఱకు, ప్రతిన్యాయం=న్యాయప్రకారము, ప్రతియోని=ప్రతిస్థానమును, ఆద్రవతి=పొందుచున్నాఁడు సః=ఆ ఆత్మ, తత్ర=ఆ స్వప్నస్థానమునందు, యత్కించిత్=దేనినైనను, (పుణ్యపాపఫలమునైనను), పశ్యతి=చూచుచున్నాఁడో, తేన=ఆ పుణ్యపాపఫలముతో, అనన్వాగతః=అనుసరించిపొందనిది, భవతి=అగుచున్నది అయంపురుషః=ఈపురుషుఁడు, (ఈఆత్మ), అసఙ్గోహి=అసంగమైనది, ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పగా), సః=ఆజనకమహారాజు, హే యాజ్ఞవల్క్య=ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! అహం=నేను, భగవతే=నీకొఱకు, (గవాం=గోవులయొక్క), సహస్రం=వేయింటిని, దదామి=ఇచ్చుచున్నాను అతఊర్ధ్వం=ఇంకమీఁదట, విమోక్షాయైవ=మోక్షముకొఱకే, బ్రూహీతి=చెప్పుమాయని (అడిగెను)

తా॥ ఓజనకుఁడా! ఆస్వయంజ్యోతి స్వరూపమైన ఆత్మ, స్వప్నమునందు స్నేహితులు మొదలైన వారితో అనురాగమును పొంది అనేకవిధముల క్రీడించిశ్రమను పొంది పుణ్యపాపఫలములను చూచియె తిరిగి జాగ్రతకొఱకు యథాప్రకారము ప్రతిస్థానమును పొందుచున్నాఁడు ఆ ఆత్మ స్వప్నమందు చూచిన పుణ్యపాపఫలముతో బంధింపఁబడనిదే యగుచున్నది ఆత్మ అసంగమైనది గనుకనే మరణధర్మములేనిది యగుచున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను అప్పుడు జనకమహారాజు ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఇది సరేయని ఒప్పుకొని నీకొఱకునేను వేయిగోవులను ఇచ్చుచున్నాను. ఇఁకమీఁదట నాకు మోక్షముకొఱకైన సాధనమునె చెప్పుమాయని తిరిగి అడిగెను

ఉ॥ సవాఏష ఏతస్మిన్ బుద్ధాన్తే రత్వాచరిత్వా దృష్ట్వైవపుణ్యంచ పాపంచపు
నః ప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యాద్రవతి స్వప్నాన్తాయైవ ॥౧౭॥

ప॥ సః - వై - ఏషః - ఏతస్మిన్ - బుద్ధాన్తే - రత్వా - చరిత్వా - దృష్ట్వా - ఏవ - పుణ్యం - చ - పాపం - చ - పునః - ప్రతిన్యాయం - ప్రతియోని - ఆద్రవతి - స్వప్నాన్తాయ - ఏవ

ప్ర॥ సవై=అస్వయంజ్యోతిస్స్వరూపమైన, ఏషః=ఈఆత్మ, ఏతస్మిన్=ఈ, బుద్ధాన్తే=జాగరిత స్థానమునందు, రత్వా=అనురాగమునుపొంది, చరిత్వా=సంచరించి, పుణ్యంచ=పుణ్యఫలమును, పాపంచ=పాపఫలమును, దృష్ట్వైవ=చూచియే, పునః=తిరిగి, స్వప్నాన్తాయైవ=స్వప్నస్థానము కొఱకే, ప్రతిన్యాయం=న్యాయప్రకారము,ప్రతియోని=ప్రతిస్థానమును, ఆద్రవతి=పొందుచున్నాఁడు

తా॥ ఓజనకుఁడా! స్వయంజ్యోతి స్వరూపమైన ఆత్మ స్వప్నమందువలెనే ఈ జాగరిత స్థానమునందును బంధు మిత్రాదులతో అనురాగమును అనుభవించి నానావిధముగా క్రీడించి శ్రమను పొంది పుణ్యపాపఫలమును చూచియే పుణ్యపాపఫలములచేత బద్ధుఁడుగాక అసంగుఁడై తిరిగి స్వప్నస్థానము కొఱకు యథాప్రకారము ప్రతిస్థానమును పొందుచున్నాఁడు.

ఉ॥ తద్యథామహామత్స్య ఉభేకూలేఅను సఞ్చరతి పూర్వం చాపరంచైవ మేవా
యంపురుష ఏతావుభావన్తావను సఞ్చరతి స్వప్నాన్తంచ బుద్ధాన్తంచ. ॥౧౮॥

ప॥ తత్ - యథా - మహామత్స్యః - ఉభే - కూలే - అనుసఞ్చరతి - పూర్వం - చ - అపరం - చ - ఏవం - ఏవ అయం - పురుషః - ఏతౌ - ఉభౌ - అన్తౌ - అనుసఞ్చరతి - స్వప్నాన్తం - చ - బుద్ధాన్తం - చ

ప్ర॥ తత్=అది, యథా=ఎట్లనఁగా, మహామత్స్యః=గొప్పచేఁప,పూర్వం చాపరంచ=ఇవతల అవతలనుండెడి, ఉభే=రెండైన, కూలే=ఒడ్డులను, అనుసఞ్చరతి=అనుసరించి తిరుగుచున్నది ఏవమేవ=ఈప్రకారముగానే, అయంపురుషః=ఈపురుషుఁడు, (ఈఆత్మ), స్వప్నాన్తంచ=స్వప్నస్థానమును, బుద్ధాన్తంచ=జాగరితస్థానమునగు ఏతౌ=ఈ, ఉభౌ=రెండైన, అన్తౌ=స్థానములను, అనుసఞ్చరతి=అనుసరించి తిరుగుచున్నాఁడు

తా॥ ఈ పూర్వముచెప్పిన ప్రకారము స్వయంజ్యోతి స్వరూపమును దేహేంద్రియ విలక్షణమును అసంగమునగు ఈఆత్మ లోకమునందు గొప్పచేఁప నదీప్రవాహముచేతను తీసికొనిపోఁబడినదై స్వేచ్ఛగా సంచరించుచు నదియొక్క ఇవతలి అవతలి ఒడ్డులను క్రమముగా అనుసరించి తిరుగునట్లు సుషుప్తి స్వప్నజాగరములను పొందుచు స్వప్నమునుండి జాగరిత స్థానమును, జాగరిత స్థానమునుండి స్వప్నమును, పొందును, అనాత్మధర్మమగు దేహేంద్రియ సంఘాతముకంటె వేఱై యుంచున్నది.

ఉ॥ తద్యథాస్మిన్నాకాశే శ్యేనో వా సుపర్ణో వా విపరిపత్య శ్రాన్తస్సగ్ హత్య పక్షౌ సల్లయాయైవ ధ్రియత ఏవమేవాయం పురుష ఏతస్మా అన్తాయ ధావతి యత్ర సుప్తో న కంచన కామం కామయతే న కంచన స్వప్నం పశ్యతి ॥౧౯॥

ప॥ తత్ - యథా - అస్మిన్ - ఆకాశే - శ్యేనః - వా - సుపర్ణః - వా - విపరిపత్య - శ్రాన్తః - సంహత్య - పక్షౌ - సల్లయాయ - ఏవ - ధ్రియతే - ఏవం - ఏవ - అయం - పురుషః - ఏతస్మై - అన్తాయ - ధావతి - యత్ర - సుప్తః - న - కం - చన - కామం - కామయతే - న - కం - చన - స్వప్నం పశ్యతి

ప్ర॥ తద్యథా=అది యెట్లనఁగా, శ్యేనో వా=డేగైనను సుపర్ణో వా=గరుత్మంతుఁడైనను, అస్మిన్=ఈ, ఆకాశే=ఆకాశమునంగు (ఈభౌతికాకాశమునందు), విపరిపత్య=విహరించి, శ్రాన్తః=శ్రమనుపొందినదై, పక్షౌ=రెక్కలను, సంహత్య=ఒకటిగాఁజేర్చి, యథా=ఏప్రకారము, సల్లయాయైవ=గూటికొఱకే, ధ్రియతే=ధరించుచున్నదో, (స్వకీయముగానే గూడుధరించుచున్నదో), ఏవమేవ=ఈప్రకారముగానే, అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, (ఆత్మ), యత్ర=ఏస్థానమునందు, సుప్త=నిద్రించినదై, కంచన=ఒకానొక, కామం=కామమును, నకామయతే=కోరదో, కంచన=ఒకానొక, స్వప్నం=స్వప్నమును, నపశ్యతి=చూడదో, ఏతస్మై=ఇటువంటి, అన్తాయ=స్థానముకొఱకు, ధావతి=పోవుచున్నది

తా॥ జాగరితస్థానమునందాత్మ అవిద్యచేత సంగముతోను మృత్యువుతోను దేహేంద్రియ సంఘాతముతోను కూడుకొనినదై చూడబడుచున్నది స్వప్నమునందు కామముతోఁగూడుకొనినదై మృత్యురూపములగు దేహేంద్రియాదులను విడిచినదై పొందబడుచున్నది సుషుప్తియందు నిర్మలమై అసంగముగానుంచున్నది అట్లు సుషుప్తియందు అసంగముగానుండెడి ఆత్మను దృష్టాంతపూర్వకముగా తెలియఁజేయుటకు చెప్పుచున్నాఁడు అది యెట్లనఁగా, ఓజనకమహారాజా! డేగయును గరుత్మంతుడును భూతసంబంధమగు ఈఆకాశమునందు మిక్కిలి సంచరించి బడలికను పొందినవై ఆ ఆయాసమును తీర్చికొనుటకు తమంతట తామె రెక్కలను ఒకటిగాచేర్చుకొని గూటినిపొందినట్లు ఈస్వయంజ్యోతి స్వరూపమును దేహేంద్రియ విలక్షణమును అసంగమునగు ఆత్మ జాగ్రత్స్వప్నములయందలి శ్రమనివారించుకొనుటకు ఏకామమును ఏస్వప్నమును లేనిదియును సర్వసంసార ధర్మవిలక్షణమును సమస్తమైన క్రియాకారకఫలాయాస శూన్యమునగు తన్ను తాను పొందుచున్నది

ఉ॥ తా వా అస్యైతా హితా నామ నాడ్యో యథా కేశః సహస్రధా భిన్నస్తావతాణిమ్నా తిష్ఠన్తి శుక్లస్య నీలస్య పిఙ్గళస్య హరితస్య లోహితస్య పూర్ణా అథ యత్రైనం ఘ్నన్తీవ జినన్తీవ హస్తీవ విచ్ఛాయయతి గర్తమివ పతతి । యదేవ జాగ్రద్భయం పశ్యతి తదత్రావిద్యయా మన్యతే అథ యత్ర దేవ ఇవ రాజేవాహమేవేదగ్ సర్వోఽస్మీతి మన్యతే సోఽస్య పరమో లోకః ॥౨౦॥

ప॥ తాః - వై - అస్య - ఏతాః - హితానామనాడ్యః - యథా - కేశః - సహస్రధా - భిన్నః - తావతా - అణిమ్నా - తిష్ఠన్తి - శుక్లస్య - నీలస్య - పిఙ్గళస్య - హరితస్య - లోహితస్య - పూర్ణాః - అథ - యత్ర - ఏనం ఘ్నన్తి - ఇవ - జినన్తి ఇవ - హస్తీ - ఇవ - విచ్ఛాయయతి - గర్తం - ఇవ - పతతి - యత్ - ఏవ - జాగ్రత్ - భయం - పశ్యతి - తత్ - అత్ర - అవిద్యయా - మన్యతే - అథ - యత్ర - దేవః - ఇవ - రాజా - ఇవ - అహం - ఏవ - ఇదం - సర్వః - అస్మి - ఇతి - మన్యతే - సః - అస్య - పరమః - లోకః

ప్ర॥ అస్య=శిరః పాణ్యాదిలక్షణమైన ఈ పురుషునియొక్క, తావై=అప్రసిద్ధములగు, ఏతాః=ఈ, హితానామనాడ్యః=హితనామకములగు నాడులు, (నరములు), సహస్రధా=వేయి విధములుగా, భిన్నః=ఖండింపఁబడిన, కేశః=వెంట్రుక, యథా=ఏప్రకారము (సూక్ష్మముగునో), తావతా అణిమ్నా=అటువంటి సూక్ష్మరూపముతో, శుక్లస్య=తెల్లనిరంగుయొక్కయు, నీలస్య=నల్లనిరంగుయొక్కయు, పిఙ్గళస్య=పసుపురంగుయొక్కయు, హరితస్య=ఆకుపచ్చరంగుయొక్కయు, లోహితస్య=ఎఱుపురంగుయొక్కయు, (రసైః=రసములచేతను), పూర్ణాః=నిండినవై, తిష్ఠన్తి=ఉంచున్నవి (వేయివిధములుగా ఖండింపఁబడిన వెంట్రుకవలెనే సూక్ష్మములగు నాడులు వాతపిత్తశ్లేష్మములు పరస్పరము కూడుకొనుటవలన కలిగెడి తరతమ విశేషమునుండి శుక్ల నీల పీతాది అనేక రంగులు గల రసములచే నిండింపఁబడినవగుచున్నవి) అథ=ఇట్లగుచుండగా, యత్ర=ఏకాలమునందు, ఏనం=స్వప్నదృక్కుగల ఈ ఆత్మను (శత్రువులు మొదలైనవారు), ఘ్నన్తీవ=కొట్టుచున్నట్టు వలెనున్ను, జినన్తీవ=(ఇతరులు) స్వాధీనపఱుచుకొనుచున్నట్టువలెనున్ను, హస్తీ=ఏనుఁగు, విచ్ఛాయయతీవ=పరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నదివలెనున్ను, గర్తం=గుంటనుగూర్చి, పతతీవ=పడినదానివలెనున్ను, (నీచమగు అంతఃకరణవృత్తే ఆశ్రయముగాఁగల అటువంటి మిథ్యయగు జాగ్రద్వాసన ఈ ఆత్మకు కలుగుచున్నది) (ఈఆత్మ), జాగ్రద్భయం=జాగరిత స్థానమునందు భయరూపమగు, యదేవ=దేనినే, (ఏనుఁగుమొదలైన చిహ్నముగలభయమునే), పశ్యతి=చూచుచున్నదో, తత్=దాన్ని, అత్ర=ఈ స్వప్నమునందు, అవిద్యయా=అవిద్యచేతను, (ఏనుఁగులుమొదలైనవి లేకుండానే మిథ్యగా పుట్టిన అజ్ఞానముచేత), మన్యతే=తలంచుచున్నాఁడు అథ=తిరిగి, యత్ర=ఏకాలమునందు, దేవఇవ=దేవుఁడువలెనున్ను, రాజేవ=రాజువలెనున్ను, ఇదంసర్వః=ఈ సమస్తము, అహమేవ=నేనే,అస్మి=అగుచున్నాను, ఇతి=అని, మన్యతే=తలంచుచున్నదో, (ఎప్పుడు జాగరిత కాలమునందు అవిద్యక్షణమైన సర్వాత్మ విషయకమైన ఈవిద్యపుట్టునో అప్పుడు జాగ్రద్వాసనచే స్వప్నమునందును తన్ను దేవునివలెనున్ను రాజువలెనున్ను ఈ సర్వము తానే అయితినని తలంచుచున్నాడు). సః=అది. అస్య=ఈఆత్మకు, పరమః=శ్రేష్ఠమైన, లోకః=లోకము. (మోక్షము).

తా॥ సమస్తమైన అనర్థములకు బీజమైన అవిద్యయొక్క నిజమును నిర్ధారణచేయుటకు చెప్పఁబడుచున్నది. శిరస్సును హస్తమును పాదములు మొదలైనవి యేగులుతుగాఁగల ఈ పురుషునియొక్క హితనామకములగు నరములు వేయివిధముల ఖండింపఁబడిన వెంట్రుకవలెనే మిక్కిలి సూక్ష్మరూపములై యున్నవి పురుషుఁడు భక్షించిన అన్నముయొక్క పరిణామ విశేషము, వాతము, అతిశయించినపుడు నల్లగానున్ను పిత్తమతిశయమగునపుడు పసుపుగానున్ను శ్లేష్మమతిశయించునపుడు తెల్లగానున్ను పిత్తము తగ్గినప్పుడు ఆకుపచ్చగానున్ను వాతపిత్తశ్లేష్మములు సమాన

ము గా నుండునపుడు ఎఱ్ఱగానున్ను అగుచున్నది ఇట్లు వాతాది ధాతువులకు అన్యోన్యముగూ కయొక్క తారతమ్య విశేషమువల్లనున్ను సమానతవల్లనున్ను అన్నరసము బహుచిత్రములుగా నగుచున్నవి అట్టి అన్నరసములచే వ్యాప్తములైన ఆవరములు అరంగు కలవేయగుచున్నవి ఇట్లు శుక్లాదిరస పూర్ణములును సమస్త దేహమును వ్యాపించినవియునగు ఈ సూక్ష్మనాడులయందు పంచభూతములును జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములు పదియును ప్రాణమును అంతఃకరణమును ఇవి పదియేడును స్వరూపముగాఁగల లింగశరీరముంచున్నది వాసనలకు ఆశ్రయమును సూక్ష్మముగుటవలన స్వచ్ఛమును స్ఫటికమణి సమానమునగు ఆ లింగశరీరము స్వప్నమునందు ఆ నాడులకు పొందిన శుక్లాది రసోపాధులయొక్క కూడికయొక్క స్వాధీనమునుండి ధర్మాధర్మ ప్రేరితమై పుట్టిన వృత్తి విశేషముకలదియై స్త్రీలు రథములు ఏనుఁగులు మొదలైన ఆకారవిశేషములుగల వాసనలు మొదలైనవాటితో ప్రకాశించుచున్నది. ఇట్లుండగా, ఆ లింగశరీరాభిమానముగల స్వయంజ్యోతిస్స్వరూపమైన ఆత్మ, జాగ్రద్వాసనగల అంతఃకరణములోఁగూడుకొనినదై శత్రువులు దొంగలు మొదలైనవారిచే కొట్టఁబడుచున్నదివలెనున్ను ఇతరులచే స్వాధీనముచేసికోఁబడుచున్నదివలెనున్ను ఏనుఁగు తరుముకొని వచ్చుచున్నదివలెనున్ను పాడుపడిన నూతి గుంటలు మొదలైనవాటియందు పడుచున్నదివలెనున్ను భయమును పొందుచున్నది జాగ్రతయందు ఆత్మ ఏటిఏటిని భయమునుగాఁజూచునో వాటివాటిని ఈ స్వప్నమునందును ఆయా వస్తువులు లేకుండానే అజ్ఞానముచేత భయమునుగాతలంచుచున్నది తిరిగి జాగ్రతయందు జ్ఞానముచేత ఆత్మ తన్నె దేవునిగాను తన్నె రాజునుగాను ఈ సర్వము తన్నుగానే భావించుటచేత తనకు వేఱుగా సర్వమును తోపింపఁజేసెడి అజ్ఞానము క్షీణించగా స్వప్నమునందును ఈ సర్వము నేనైతినని తలంచుచున్నది ఆ సర్వాత్మభావమే స్వయంజ్యోతిస్స్వరూపమైన ఆత్మకు స్వాభావికముగు శ్రేష్ఠమైన ఆత్మభావము ఇదియే మోక్షము ఈసమస్తము ఆత్మస్వరూపమైన తనయందు రజ్జువునందు సర్పమునువలెనే వేఱుగా తోపింపఁజేసెడి అవిద్య, రజ్జుజ్ఞానముచేత సర్పజ్ఞానము పోయినట్లు ఆత్మజ్ఞానముచేత నశించి ఈసర్వము నేనైతిననెడి జ్ఞానరూపమైనవిద్య దృఢమగుచుండగా ఈ మోక్షము, స్వయంజ్యోతిస్స్వరూపమైన ఆత్మ స్వప్నమునందు ప్రత్యక్షముగా పొందఁబడినట్లు పొందఁబడుచున్నది

ఉ॥ తద్వా అస్యైతదతిచ్ఛన్దా అపహతపాప్మాఽభయగ్ం రూపం। తద్యథా ప్రియయా స్త్రియా సమ్పరిష్వక్తో న బాహ్యం కించన వేద నాన్తర మేవ మేవాయం పురుషః ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సమ్పరిష్వక్తో న బాహ్యం కించన వేద నాన్తరం । తద్వా అస్యైతదాప్తకామమాత్మకామమకామగ్ం రూపగ్ం శోకాన్తరమ్. ॥౨౧॥

ప॥ తత్ - వై - అస్య - ఏతత్ - అతిచ్ఛన్దా - అపహతపాప్మా - అభయం - రూపం - తత్ - యథా - ప్రియయా - స్త్రియా - సమ్పరిష్వక్తః - న - బాహ్యం - కించన - వేద - న - ఆన్తరం - ఏవం - ఏవ అయం - పురుషః - ప్రాజ్ఞేన - ఆత్మనా - సమ్పరిష్వక్తః - న - బాహ్యం - కించన - వేద - న - ఆన్తరం - తత్ - వై - అస్య - ఏతత్ - ఆప్తకామం - ఆత్మకామం - అకామం - రూపం - శోకాన్తరం

ప్ర॥ అస్య=ఈ ఆత్మకు, తద్వై=అదియె, (రూపం=రూపము) ఎక్కడ ఆత్మ సుషుప్తిని పొందినదై కామమును కోరక స్వప్నమును చూడకయుండునో అదియె ఆత్మకు రూపము) ఏతత్=ఇది, అతిచ్ఛన్దా=అతిక్రమించిన కోరిక కలదియును, (కామరహితమైనదియును), అపహతపాప్మా=పోఁగొట్టఁబడిన పాపము గలదియును, (ధర్మాధర్మవర్జితమైనదియును),అభయం=భయరహితమైనదియునగు, రూపం=స్వరూపము తత్=అక్కడ, (లోకే=లోకమునందు, జనః=జనుఁడు), యథా=ఏప్రకారముగాను, ప్రియయా=ఇష్టురాలైన, స్త్రియా=స్త్రీతో, సమ్పరిష్వక్తః=మిక్కిలి ఆలింగనముచేసికోఁబడినవాఁడై, బాహ్యం=వెలుపలయైనదానిని, కించన=కొంచెమును, నవేద=తెలిసికొనఁడో, ఆన్తరం=లోపలనున్నదానినిని, న=తెలిసికొనఁడో, ఏవమేవ=ఈప్రకారముగానే, అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, (ఈ ఆత్మ), ప్రాజ్ఞేన=ప్రాజ్ఞుఁడగు,ఆత్మనా=ఆత్మతో, (స్వాభావికమగు పరమార్థస్వరూపమైన స్వకీయాత్మతో), సమ్పరిష్వక్తః=మిక్కిలి కూడుకొనినదై, (ఏకస్వరూపమైనదై), బాహ్యం=వెలుపలనున్నదానిని, కించన=కొంచెమును, నవేద=తెలిసికొనఁడు ఆన్తరం=లోపలనున్నదానిని, నవేద=తెలిసికొనదు తద్వై=అదియె, అస్య=ఈఆత్మకు, (రూపం=స్వరూపము) ఏతత్=ఇది, ఆప్తకామం=పొందఁబడినకామముగలదియును, (తనకు వేఱుగాని కోరికగలదిగనుక ఆప్తకామమైనది) ఆత్మకామం=ఆత్మయె కామముగాఁగలదియును, (ఆత్మకంటెవేఱైనది కోరఁదగినది లేదు గనుక ఆత్మయె కోరికగాఁగలది) అకామం=కామములేనిదియును, (కోరఁదగిన విషయములేక పోవుటవలన అకామమును),శోకాన్తరం=శోకచ్ఛిద్రమైనదియునగు, (శోకశూన్యమైనదియునగు), రూపం=స్వరూపము, (భవతి=ఆగుచున్నది)

తా॥ సర్వము ఆత్మస్వరూపమనెడి భావముగల ఈమోక్షము విద్యాఫలమును క్రియాకారకఫల శూన్యమునైనదగుచున్నది అది ఇప్పుడు ప్రత్యక్షముగాఁజూపింపఁబడుచున్నది ఇదివఱకు సర్వము ఆత్మస్వరూపమనెడి భావము మోక్షమని చెప్పఁబడినది ఓజనకుఁడా! స్వయంజ్యోతిస్స్వరూపమైన ఆత్మ అజ్ఞానముచేత తనకు వేఱగువస్తువులను కనుపఱచుచుండెడి జాగ్రత్స్వప్నములను వదలి తనంతట తానే వేఱురూపములేని కేవల తనస్వరూపమునగు సుషుప్తియను ఆత్మస్థానమును పొందినదై సర్వము తానే యగుచు ఏస్వప్నమును ఏకోరికను చూడక యుండును. ఇదియె ఆత్మకు సర్వస్వరూపమగు రూపము ఇదియె మోక్షము ఇది కామరహితమును ధర్మాధర్మ శూన్యమును భయరహితమునగు స్వరూపము. దానిని ఇక్కడ దృష్టాంతపూర్వకముగా చూపింపఁబడుచున్నది ఎట్లనఁగా, లోకమునందు జనుఁడు ఇష్టురాలగు స్త్రీతో మిక్కిలి ఐక్యమునుపొంది కూడినవాఁడై నాకంటె వేఱగు ఈవస్తువు ఉన్నదనియు నేను సుఖముకలవాఁడనై యుంటిననిగాని దుఃఖముగలవాఁడనై యుంటిననిగాని యెట్లు ఇతరమును తన్నుకూడా తెలిసికొనలేక యుండునో ఆప్రకారముగానే ఈస్వయంజ్యోతిస్స్వరూపమైన ఆత్మసుషుప్తియందు వేఱుగాక పారమార్థికమగు కేవలాత్మమాత్రమైన ప్రాజ్ఞాత్మతో నైక్యమునుపొందినది. తన్ను ఇతరమును తెలిసికొనక యుంచున్నది అదియె ఆత్మయొక్కరూపము ఇది తనకు వేఱుగా కోరికలేక పోవుటవలన ఆప్తకామమైనదియును, ఆత్మకంటె అన్యమగు కోరఁదగినది లేక పోవుటవలన ఆత్మకామమైనదియును, కోరఁదగినవిషయమే లేక పోవుటవలన అకామమును, శోకశూన్యమునగు రూపముగలదియునగుచున్నది ఇదే విద్యాఫలమును, క్రియాకారక ఫలశూన్యమైనదగు మోక్షమని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను

ఉ॥ అత్ర పితాఽపితాభవతి మాతాఽమాతా లోకా అలోకాదేవా అదేవా వే
దా అవేదాః। అత్రస్తేనోఽస్తేనోభవతి భ్రూణహాఽభ్రూణహా చాణ్డాలో
ఽచాణ్డాలః పౌల్కసో ఽపౌల్కసః శ్రమణోఽశ్రమణస్తా పసో ఽతాప
సోఽనన్వాగతం పుణ్యేనా నన్వాగతం పాపేన తీర్ణోహి తదా సర్వాఞ్ఛో
కా న్హృదయస్య భవతి ॥౨౨॥

ప॥ అత్ర - పితా - అపితా భవతి - మాతా - అమాతా - లోకాః - అలోకాః - దేవాః - అదేవాః - వేదాః - అవేదాః - అత్ర - స్తేనః - అస్తేనః - భవతి - భ్రూణహా - అభ్రూణహా - చాణ్డాలః - అచాణ్డాలః - పౌల్కసః - అపౌల్కసః - శ్రమణః - అశ్రమణః - తాపసః - అతాపసః - అనన్వాగతం - పుణ్యేన - అనన్వాగతం - పాపేన - తీర్ణః - హి - తదా - సర్వాన్ - శోకాన్ - హృదయస్య - భవతి

ప్ర॥ అత్ర=ఈసుషుప్తిస్థానమునందు, పితా=తండ్రి,అపితా=తండ్రికానివాఁడు,భవతి=అగుచున్నాఁడు. మాతా=తల్లి, అమాతా=తల్లికానిది, (భవతి=అగుచున్నది) లోకాః=లోకములు, అలోకాః=లోకములు కానివి, (భవన్తి=అగుచున్నవి) దేవాః=దేవతలు, అదేవాః=దేవతలుకానివారు, (భవన్తి=అగుచున్నారు) వేదాః=వేదములు, అవేదాః=వేదములుకానివి, (భవన్తి=అగుచున్నవి) అత్ర=ఈసుషుప్తియందు, స్తేనః=దొంగతనముచేయువాఁడు,అస్తేనః=దొంగతనము చేయనివాఁడు,భవతి=అగుచున్నాఁడు భ్రూణహా=గర్భమునందలి శిశువును హత్యచేయువాఁడు,అభ్రూణహా=గర్భమునందలి శిశువును హత్యచేయనివాఁడు, (భవతి=అగుచున్నాఁడు) చాణ్డాలః=చండాలుఁడు,(శూద్రునివలన బ్రాహ్మణస్త్రీయందు పుట్టినవాఁడు),అచాణ్డాలః=చండాలుఁడు కానివాఁడు, (భవతి=అగుచున్నాఁడు) పౌల్కసః=పుల్కసుఁడు, (శూద్రునివలననె క్షత్రియస్త్రీయందు పుట్టినవాఁడు), అపౌల్కసః=పుల్కసుఁడు కానివాఁడు, (భవతి=అగుచున్నాఁడు) శ్రమణః=యత్యాశ్రమముయొక్క కర్మముకలవాఁడు, అశ్రమణః=యతియొక్క కర్మలేనివాఁడు, (భవతి=అగుచున్నాఁడు) తాపసః=వానప్రస్థుఁడు,అతాపసః=వానప్రస్థుఁడు కానివాఁడు, (భవతి=అగుచున్నాఁడు) పుణ్యేన=పుణ్యకర్మముతో, (శాస్త్రవిహితమైన కర్మముతో),అనన్వాగతం=అనుసరించి పొందనివాఁడును, పాపేన=పాపకర్మముతో, (శాస్త్ర నిషిద్ధమైన పాపకర్మముతో), అనన్వాగతం=అనుసరించి పొందనివాఁడునునై, తదా=ఆసుషుప్తికాలమునందు, హృదయస్య=బుద్ధిసంబంధములైన, సర్వాన్=సమస్తములైన, శోకాన్=కామములను, (కామములు వానివిషయములను పొందనప్పుడు శోకమును పొందుచున్నవి కాఁబట్టి కామములే శోకములని చెప్పఁబడినవి) తీర్ణోహి=అతిక్రమించినవాఁడే, భవతి=అగుచున్నాఁడు.

తా॥ ఇంతకు పూర్వము ఆత్మస్వయంజ్యోతి స్స్వరూపమనియును అవిద్యా కామకర్మవినిర్ముక్తమైనదియునని చెప్పినదాని విషయమై ఆత్మసుషుప్తియందు పొందఁబడక పోవుటవలన ఆత్మకు స్వయంజ్యోతి స్స్వరూపమును అవిద్యా కామ కర్మలు మొదలైనవానివలెనే స్వభావము కాదని శంకించగా స్వయంజ్యోతి స్స్వరూపమైన ఆత్మ సుషుప్తియందు ప్రాజ్ఞాత్మతోఁజేరి ఏకత్వమును పొంది మిక్కిలి ప్రియమైనస్త్రీతోఁగూడుకొని ఏకరూపమై సుఖమును పొందియున్న పురుషుఁడు తన్ను ఇతరమును తెలిసికొనక యుండినట్లు స్వభావమైన స్వయంజ్యోతి స్స్వరూపముతో

ఆనందరూపమై ఏమియు తెలియకయే యున్నదని చెప్పఁబడినది ఇట్లు ఆసుషుప్తియందు ఏకమై ఆనందరూపమగు ఆత్మకు బాహ్యమునందలి ఏవస్తువులతో సంబంధము లేక పితా పుత్రసంబంధనిమిత్తకమైన కర్మ విడిచిపోవుటవలన తండ్రిలేఁడు. తల్లియునులేదు పుత్రత్వమునులేదు కర్మసంబంధము లేక పోవుటవలన లోకములులేవు. కర్మాంగభూతులైన దేవతలులేరు ఆకర్మ ప్రతిపాదకములగు వేదములునులేవు ఇట్లు ఆత్మ సుషుప్తియందు శుభకర్మలను మాత్రమే అతిక్రమించియున్నది కాదు అశుభకర్మలను అతిక్రమించే యున్నది ఎట్లనఁగా, ఆత్మకు సుషుప్తియందు సువర్ణమును హరించుటలేదు భ్రూణహత్యచేయుటలేదు చణ్డాలత్వమునులేదు పుల్కసత్వమునులేదు శ్రమనిమిత్తకమైన కర్మసంబంధమునులేక పోవుటవలన సన్న్యాసాశ్రమ నిమిత్తకమగు కర్మమునులేదు వానప్రస్థత్వమునులేదు ఇంకను ఆత్మ శాస్త్రవిహితమైన పుణ్యకర్మమును అనుసరించి పొందునది కాదు. శాస్త్రవిహితముకాని పాపకర్మమును అనుసరించి పొందునదియును కాదు ఇట్లు సుషుప్తియందు స్వయంజ్యోతి స్వరూపమైన ఆత్మ మనస్సంబంధములగు సమస్తములైన కోరికలను అతిక్రమించినదై స్వస్వరూపముతోనున్నది

ఉ॥ యద్వై తన్న పశ్యతిపశ్యన్వై తన్నపశ్యతి । నహిద్రష్టుర్దృష్టేర్విపరిలోపో విద్యతేఽవినాశిత్వాత్ ॥ నతుతద్ద్వితీయమస్తితతోఽన్యద్విభక్తంయత్పశ్యేత్.

ప॥ యత్ - వై - తత్ - న - పశ్యతి - పశ్యన్ - వై - తత్ - న - పశ్యతి - న - హి - ద్రష్టుః - దృష్టేః - విపరిలోపః - విద్యతే అవినాశిత్వాత్ - న - తు - తత్ - ద్వితీయం - అస్తి - తతః - అన్యత్ - విభక్తం - యత్ - పశ్యేత్

ప్ర॥ (సుషుప్తే=సుషుప్తియందు), యద్వై=ఏదియో, తత్=అది, నపశ్యతి=చూచుటలేదు తత్=ఆసుషుప్తియందు, పశ్యన్వై = చూచుచునే, నపశ్యతి=చూచుటలేదు (ఆత్మగాఢ సుషుప్తియందు బుద్ధ్యాది సాధనములు లేక స్వేతరములగు వస్తువులను చూడకపోయినను జాగ్రత్తయందు సుషుప్తిలో నేను చూచుటలేదని చెప్పుటవలన ఆసుషుప్తియందు ప్రాజ్ఞాత్మతో ఏకీభవించి కేవల ద్రష్టృస్వరూపమై చూచుచునే చూచుట లేదని బాహ్యమునందు చెప్పుచున్నది) ద్రష్టుః=ద్రష్టయగు ఆత్మయొక్క, దృష్టేః=చూపునకు, విపరిలోపః=లోపము, (నాశము), నవిద్యతేహి=లేనేలేదు అవినాశిత్వాత్=నాశము లేనిదగుటవలన, (లోపములేదు) తతః=ద్రష్టయగు ఆ ఆత్మకంటె అన్యత్=అన్యముగా, విభక్తం=వేఱుచేయఁబడిన, యత్=ఏది, పశ్యేత్=చూచునో, (పొందునో), తత్=అ, ద్వితీయం=రెండవది, (విషయభూతమైన రెండవ వస్తువు), నాస్తి=లేదు

తా॥ ద్రష్టయగు ఆత్మయొక్కదృష్టి నశించనిదియగుటవలన ఆత్మ దృష్టికి నాశములేనే లేదు కాఁబట్టియే గాఢ సుషుప్తియందు ఆత్మ, బుద్ధ్యాది సాధనములులేక పోవుటవలన, తనకు వేఱగు వస్తువులను చూడకపోయినను జాగ్రత్తయందు సుషుప్తిలో నేను చూచుటలేదని చెప్పుటవలన ప్రాజ్ఞాత్మతో నేకీభవించి కేవల ద్రష్టృస్వరూపమైయున్నయది అట్టి ద్రష్టృస్వరూపమగు ఆత్మకంటె వేఱుగా విభజించఁబడిన ఇంద్రియములును శబ్దాది విషయజాతమును అగువేఱొక వస్తువుగాఢ సుషుప్తియందు లేకపోవుటవలన స్వయం ప్రకాశమగు ఆత్మ కేవల ద్రష్టయగు తానై నిలిచి దేనిని చూడక పోయినను చూచుచున్నదే యగుచున్నది.

ఉ॥ యద్వై తన్న జిఘ్రతి జిఘ్రన్వై తన్న జిఘ్రతి నహి ఘ్రాతు ర్ఘ్రాతే ర్విపరిలోపో విద్యతే ఽవినాశిత్వాన్నతు తద్ద్వితీయమస్తి తతోఽన్యద్విభక్తం యజ్జిఘ్రేత్. ॥౨౪

ప॥ యత్ - వై - తత్ - న - జిఘ్రతి - జిఘ్రన్ - వై - తత్ - న - జిఘ్రతి - నహి - ఘ్రాతుః - ఘ్రాతేః - విపరిలోపః - విద్యతే - అవినాశిత్వాత్ - న - తు - తత్ - ద్వితీయం - అస్తి - తతః - అన్యత్ - విభక్తం - యత్ - జిఘ్రేత్

ప్ర॥ (సుషుప్తే=సుషుప్తియందు), యద్వై=ఏదియో, తత్=అది నజిఘ్రతి=ఆఘ్రాణించదు తత్=ఆసుషుప్తియందు, జిఘ్రన్వై=ఆఘ్రాణించుచునే, నజిఘ్రతి=ఆఘ్రాణించదు (ఘ్రాణేంద్రియములేక పోవుటవలన), అవినాశిత్వాత్=నాశములేనిదగుటవలన, ఘ్రాతుః=ఆఘ్రాణించెడి వానియొక్క, ఘ్రాతేః=ఆఘ్రాణమునకు, విపరిలోపః=నాశము, నవిద్యతేహి=లేనేదు తతః=ఆఘ్రాణించునట్టి ఆత్మకంటె, అన్యత్=వేఱుగా, విభక్తం=విభజింపఁబడిన, యత్=దేనిని, జిఘ్రేత్=ఆఘ్రాణించునో, తత్=ఆ, ద్వితీయంతు=రెండవది, (సుషుప్తియందు), నా=లేదు

ఉ॥ యద్వైతన్న రసయతే రసయన్వై తన్నరసయతే నహి రసయితూ రసంతే ర్విపరిలోపో విద్యతేఽవినాశిత్వా న్నతు తద్ద్వితీయ మస్తి తతోఽన్యద్విభక్తం యద్రసయేత్ ॥ ౨౫

ప॥ యత్ - వై - తత్ - న - రసయతే - రసయన్ - వై - తత్ - న - రసయతే న - హి - రసయితుః - రసయతేః - విపరిలోపః - విద్యతే - అవినాశిత్వాత్ - న - తు - త్ - ద్వితీయం - అస్తి - తతః - అన్యత్ - విభక్తం - యత్ - రసయేత్

ప్ర॥ (సుషుప్తే=సుషుప్తియందు), యద్వై=ఏదియో, తత్=అది, నరసయతే=రుచిచూడదు తత్=ఆసుషుప్తియందు, రసయన్వై=రుచిచూచుచునే, నరసయతే=రుచిచూటలేదు (రసనేంద్రియము లేక పోవుటవలన), అవినాశిత్వాత్=నాశములేని దగుటవలన, రసయితుః=రుచి చూచెడి వానియొక్క, రసయతేః=రుచిచూటకు, విపరిలోపః=నాశము, నవిద్యతేహి=లేనే లేదు తతః=ఆరుచి చూచెడి వానికంటె, అన్యత్=వేఱుగా, విభక్తం=విభజింపఁబడి, యత్=దేనిని, రసయేత్=రుచిచూచునో, తత్=ఆ, ద్వితీయంతు=రెండవది,(సుషుప్తియందు) నాస్తి=లేదు

ఉ॥ యద్వైతన్నవదతి వదన్వైతన్నవదతి నహివక్తుర్వక్తేర్విపరిలోపో విద్యతేఽవినాశిత్వాన్నతు తద్ద్వితీ యమస్తి తతోఽన్యద్విభక్తం యద్వదేత్. ॥౨౬

ప॥ యత్ - వై - తత్ - న - వదతి - వదన్ - వై - తత్ - న - వదతి - న - హి - వక్తుః - వక్తేః - విపరిలోపః - విద్యతే - అవినాశిత్వాత్ - న - తు - తత్ - ద్వితీయం - అస్తి - తతః - అన్యత్ - విభక్తం - యత్ - వదేత్

ప్ర॥ (సుషుప్తియందు), యద్వై=ఏదియో, తత్=అది, నవదతి=పలుకదు తత్=ఆసుషుప్తియందు, వదన్వై=పలుకుచునే, నవదతి=పలుకదు (పలుకుటకు సాధనమైన వాగింద్రియము లేకపోవుటవలన), అవినాశిత్వాత్=నాశములేని దగుటవలన, వక్తుః=పలికెడి వాని

క్కు, వక్తేః—పలుకునను, విపరిలోపః—నాశనము, నవిద్యతేహి—లేనే లేదు తతః—ఆ పలికెడి ఆత్మకంటె, అన్యత్—వేఱుగా, విభక్తం—విభజింపఁబడిన, యత్—దేనిని, వదేత్—పల్కునో, తత్—ఆ, ద్వితీయంతు—రెండవది, (సుషుప్తియందు), నాస్తి—లేదు

ఉ॥ యద్వైతన్నశృణోతి శృణ్వాన్వైతన్న శృణోతి నహిశ్రోతుః శ్రుతే ర్విపరిలో
పో విద్యతేఽవినాశిత్వా న్నతు తద్ద్వితీయమస్తి తతోఽన్యద్విభక్తం య
చ్ఛృణుయాత్. ॥౨౭॥

ప॥ యత్ - వై - తత్ - న - శృణోతి - శృణ్వన్ - వై - తత్ - న - శృణోతి - న - హి - శ్రోతుః - శ్రుతేః - విపరిలోపః - విద్యతే - అవినాశిత్వాత్ - న - తు - తత్ - ద్వితీయం - అస్తి - తతః - అన్యత్ - విభక్తం - యత్ - శృణుయాత్

ప్ర॥ (సుషుప్తియందు), యద్వై—ఏదియో, తత్—అది, నశృణోతి—వినదు తత్—ఆసుషుప్తియందు, శృణ్వన్వై—వినుచునె, నశృణోతి = వినదు (శ్రవణేంద్రియములేక పోవుటవలన), అవినాశిత్వాత్—నాశనములేనిదగుటవలన, శ్రోతుః—వినెడి ఆత్మయొక్క, శ్రుతేః—వినికికి, విపరిలోపః—నాశనము, నవిద్యతేహి—లేనే లేదు తతః—ఆ వినునట్టి ఆత్మకంటె, అన్యత్—వేఱుగా, విభక్తం—విభజింపఁబడిన, యత్—దేనిని, శృణుయాత్—వినునో, తత్—ఆ, ద్వితీయంతు—రెండవది, (సుషుప్తియందు), నాస్తి—లేదు

ఉ॥ యద్వైతన్నమనుతే మన్వానో వైతన్నమనుతే నహిమన్తుర్మతే ర్విపరిలోపో వి
ద్యతేఽవినాశిత్వాన్నతు తద్ద్వితీయమస్తితతోఽన్యద్విభక్తం యన్మన్వీత.

ప॥ యత్ - వై - తత్ - న - మనుతే - మన్వానః - వై - తత్ - న - మనుతే - న - హి - మన్తుః - మతేః - విపరిలోపః - విద్యతే - అవినాశిత్వాత్ - న - తు - తత్ - ద్వితీయం - అస్తి - తతః - అన్యత్ - విభక్తం - యత్ - మన్వీత ॥౨౮॥

ప్ర॥ (సుషుప్తియందు), యద్వై—ఏదియో, తత్—అది, నమనుతే—తలంచదు తత్—ఆసుషుప్తియందు, మన్వానోవై—తలంచుచునే, నమనుతే—తలంచుటలేదు (మనస్సులేకపోవుటవలన), అవినాశిత్వాత్—నాశనము లేని దగుటవలన, మన్తుః—తలంచునట్టి ఆత్మయొక్క, మతేః—తలంపునకు, విపరిలోపః—నాశనము, నవిద్యతేహి—లేనేలేదు తతః—ఆతలంచునట్టి ఆత్మకంటె, అన్యత్—వేఱుగా, విభక్తం—విభజింపఁబడిన, యత్—దేనిని, (ఏగంధాది విషయజాతమును), మన్వీత—తలంచునో, తత్—ఆ, ద్వితీయంతు—రెండవది, (సుషుప్తియందు), నాస్తి—లేదు

ఉ॥ యద్వైతన్న స్పృశతి స్పృశన్వైతన్న స్పృశతి నహిస్ప్రష్టుః స్పృష్టే ర్విప
రిలోపో విద్యతేఽవినాశిత్వాన్నతు తద్ద్వితీయమస్తి తతోఽ న్యద్విభక్తం
యత్స్పృశేత్ ॥౨౯॥

ప॥ యత్ - వై - తత్ - న - స్పృశతి - స్పృశన్ - వై - తత్ - న - స్పృశతి - న - హి - స్ప్రష్టుః - స్పృష్టేః - విపరిలోపః - విద్యతే - అవినాశిత్వాత్ - న - తు - తత్ - ద్వితీయం - అస్తి - తతః - అన్యత్ - ద్వితీయం - విభక్తం - యత్ - స్పృశేత్

ప్ర॥ (సుషుప్తియందు), యద్వై—ఏదియో, తత్—అది, నస్పృశతి—తాకదు తత్—ఆసుషుప్తయందు, స్పృశన్వై—తాకుచునే, నస్పృశతి = తాకుటలేదు (త్వగింద్రియము లేక

పోవుట వలన), అవినాశిత్వాత్=నాశములేని దగుటవలన, స్ప్రష్టుః=తాకెడి ఆత్మయొక్క, స్ప్రష్టేః=తాకుటకు, విపరిలోపః=నాశనము, నవిద్యతేహి=లేనేలేదు తతః=ఆతాకునట్టిఆత్మకంటె, అన్యత్=వేఱుగా, విభక్తం=విభజింపఁబడిన, యత్=దేనిని, (ఇంద్రియములు విషయములు మొదలైన దానిని), స్ప్రృశేత్=తాకునో, తత్=ఆ, ద్వితీయంతు=రెండవది, (సుషుప్తియందు), నాస్తి=లేదు

ఉ॥ యద్వై తన్న విజానాతి విజానన్వై తన్న విజానాతి నహి విజ్ఞాతు ర్విజ్ఞాతే ర్విపరిలోపో విద్యతేఽవినాశిత్వా న్నతు తద్ద్వితీయమస్తి తతోఽన్యద్విభక్తం యద్విజానీయాత్. ॥౩౦॥

ప॥ యత్ - వై - తత్ - న - విజానాతి - విజానన్ - వై - తత్ - న - విజానాతి - న - హి - విజ్ఞాతుః - విజ్ఞాతేః - విపరిలోపః - విద్యతే - అవినాశిత్వాత్ - న - తు - తత్ - ద్వితీయం - అస్తి - తతః - అన్యత్ - విభక్తం - యత్ - విజానీయాత్.

ప్ర॥ (సుషుప్తియందు), యద్వై=ఏదియో, తత్=అది, నవిజానాతి=తెలిసికొనదు తత్=ఆ సుషుప్తియందు, విజానన్వై = తెలిసికొనుచునె, నవిజానాతి = తెలిసికొనుటలేదు (బుద్ధిలేకపోవుటవలన), అవినాశిత్వాత్=నాశములేనిదగుటవలన, విజ్ఞాతుః=తెలిసికొనెడి వాని యొక్క, విజ్ఞాతేః=విజ్ఞానమునకు, విపరిలోపః=నాశము, నవిద్యతేహి=లేనేలేదు తతః=ఆ తెలిసికొనునట్టి ఆత్మకంటె, అన్యత్=వేఱుగా, విభక్తం=విభజింపఁబడిన, యత్=దేనిని, (ఇంద్రియములు విషయములు మొదలైనదానిని), విజానీయాత్=తెలిసికొనునో, తత్=ఆ, ద్వితీయంతు=రెండవది, (సుషుప్తియందు), నాస్తి=లేదు

తా॥ సుషుప్తియందు ప్రాజ్ఞాత్మతో కలిసికొని ఏకస్వరూపమైన ఆత్మ, పురుషుఁడు ప్రియమగు స్త్రీతోఁగూడుకొని ఏకాకృతిగలవాఁడై సుఖించునపుడు తన్నును ఇతరమునను తెలిసికొనని యట్లు బాహ్యాంతరములు రెండును తెలియనిదియై ఏమియు లేక యొకటియైయున్నది సుషుప్తియందు బాహ్యములగు విషయములను చూచుటకు సాధనములైన అంతఃకరణమును ఇంద్రియములును విషయములును లేకపోవుటవలన, ఆత్మ, వాసనచూచుటలెదు రుచిచూచుటలేదు పలుకుటలేదు వినుటలేదు తలంచుటలేదు తాకుటలేదు తెలిసికొనుటలేదు అయినను ఆ ఆత్మ నాశనములేనిదిగనుక వాసనచూచుటకును, రుచిచూచుటకును, పలుకుటకును, వినుటకును, తలంచుటకును, తాకుటకును, తెలిసికొనుటకును, ఆ యాత్మకుండెడి ఆ యాజ్ఞానమునకు నాశమెన్నటికిని లేనేలేదు అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు జనకునితో చెప్పెను

ఇది ౨౪ వ మంత్రము మొదలు ౩౦ వ మంత్రమువఱకు తాత్పర్యము

ఉ॥ యత్ర వా అన్యదివ స్యాత్తత్రాన్యోఽన్యత్పశ్యేదన్యోఽన్యజ్జిఘ్రేదన్యోఽన్యద్రసయేదన్యోఽన్యద్వదేదన్యోఽన్యచ్ఛృణుయాదన్యోఽన్యన్మన్వీతాన్యోఽన్యత్స్పృశేదన్యోఽన్యద్విజానీయాత్. ॥౩౧॥

ప॥ యత్ర - వై - అన్యత్ - ఇవ - స్యాత్ - తత్ర - అన్యః - అన్యత్ - పశ్యేత్ - అన్యః - అన్యత్ - జిఘ్రేత్ - అన్యః - అన్యత్ - రసయేత్ - అన్యః - అన్యత్ - వదేత్ - అన్యః - అన్యత్ - శృణుయాత్ - అన్యః - అన్యత్ - మన్వీత - అన్యః - అన్యత్ - స్పృశేత్ - అన్యః - అన్యత్ - విజానీయాత్

ప్ర॥ యత్రవై=ఏకాలమునందైతే, (జాగ్రత్స్వప్న కాలములయందు), అన్యదివ=వేఱొక వస్తువువలెనే స్యాత్=అగునో, (అజ్ఞానముచేత ఆత్మకు వేఱొకవస్తువువలెనే పొందింపఁబడిన దగునో), తత్ర=ఆ కాలమునందు, (ఆ జాగ్రత్స్వప్న సమయములయందు), అన్యః=ఇతరుఁడు, అన్యత్=వేఱొక వస్తువును, పశ్యేత్=చూచును అన్యః=ఇతరుఁడు,అన్యత్=వేఱొకదానిని, జిఘ్రేత్=ఆఘ్రాణించును అన్యః=ఇతరుఁడు,అన్యత్=వేఱొకదానిని, రసయేత్=రుచిచూచును అన్యః=ఇతరుఁడు,అన్యత్=వేఱొకదానిని, వదేత్=పలుకును అన్యః=ఇతరుఁడు, అన్యత్=వేఱొకదానిని, శృణుయాత్=వినును అన్యః=ఇతరుఁడు, అన్యత్=వేఱొకదానిని.మన్వీత=తలంచును అన్యః=ఇతరుఁడు, అన్యత్=వేఱొకదానిని, స్పృశేత్=తాకును అన్యః=ఇతరుఁడు, అన్యత్=వేఱొకదానిని, విజానీయాత్=తెలిసికొనును

తా॥ ఇంతకుపూర్వము సుషుప్తియందు ఆత్మకంటె వేఱుగా విభజింపఁబడినది లేనేలేదని చెప్పఁబడినది కనుక సుషుప్తియం దేవిశేషమును తెలిసికొనుటలేదు ఇట్లు ఏమియు తెలిసికొనక ఏకస్వరూపమైయుండుటయే ఆత్మకు స్వభావమైనయెడల ఏకారణమువలన ఆ స్వభావమునువిడిచి వేఱువేఱుగా నుండెడి చూచుట, వినుట, ఈ మొదలైన నానావిధమగు విశేషవిజ్ఞానమ్ము కలుగుచున్నది? ఇట్లు నానావిధమగు విశేషవిజ్ఞానమె ఆత్మకు స్వభావమైనయెడల ఎందువలన ఆత్మ నానావిధమగు విశేషజ్ఞానమును తెలిసికొనుటలేదని యంటివేని చెప్పుచున్నానువినుము ఓ జనకుఁడా! ఆత్మకు ఏమియు తెలిసికొనక ఏకాకృతియై యుండుటయే స్వభావమైనను జాగ్రత్తయందు అజ్ఞానముచేత ఆత్మకు తనయందు లేనటువంటి వేఱువస్తువులను స్వప్నమునందువలెనే కల్పించి పొందింపఁబడుటవలన ఆత్మ తన్ను వేఱైనవానివలెనే తలంచినదై తాను అజ్ఞానకల్పితములైన వస్తువులకు వేఱై అన్యమును చూచుచు ఆఘ్రాణించుచు రుచిచూచుచు పలుకుచు తలంచుచు తెలిసికొనుచు జాగ్రత్తయందు భిన్నమైన జ్ఞానము కలదై యున్నది యని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను.

ఉ॥ సలిల ఏకోద్రష్టాఽద్వైతో భవత్యేష బ్రహ్మలోకః సమ్రాడితి హైన మనుశశాస యాజ్ఞవల్క్య । ఏషాస్యపరమా గతి రేషాస్యపరమా సమ్పదే షోఽస్యపరమోలోక ఏషోఽస్యపరమ ఆనన్ద ఏతస్యైవా నన్ద స్యాన్యాని భూతాని మాత్రా ముపజీవన్తి. ॥౩౨॥

ప॥ సలిలే - ఏకః - ద్రష్టా - అద్వైతః - భవతి - ఏషః - బ్రహ్మలోకః - సమ్రాట్ - ఇతి - హ - ఏనం - అనుశశాస - యాజ్ఞవల్క్యః - ఏషా - అస్య - పరమా - గతిః - ఏషా - అస్య - పరమా - సమ్పత్ - ఏషః - అస్య - పరమః - లోకః - ఏషః - అస్య - పరమః - ఆనన్దః - ఏతస్య - ఏవ - ఆనన్దస్య - అన్యాని - భూతాని - మాత్రాం - ఉపజీవన్తి

ప్ర॥ సలిలే=ఉదకమునందు, (సలిలమివ=ఉదకమువలెనే, స్వచ్ఛమైన ఉదకము ఉదకమునందువలెనే సుషుప్తియందు), ఏకః=రెండవదిలేని, ద్రష్టా=ద్రష్టయగు ఆత్మ, అద్వైతః=చూడఁదగిన రెండవ వస్తువులేనిది, భవతి=అగుచున్నది హేసమ్రాట్ = ఓ జనకమహారాజా! ఏషః=ఈ ఆత్మ, (దేహేంద్రియోపాధిభేదములేని ఈ ఆత్మ ఈ సుషుప్తికాలమునందు స్వకీయమైన ఆత్మ తేజస్సునందున్నది. ఈ ఆత్మ), బ్రహ్మలోకః = బ్రహ్మ లోకమైనది (బ్రహ్మస్వ

రూపమాత్రమైనలోకము) ఇతిహ=ఈప్రకారముగానే, యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యఋషి, ఏనం=ఈ జనకమహారాజునుగూర్చి, అనుశశాస=అనుసరించి శిక్షించెను (బోధించెను=చెప్పెను) అస్య=ఈ విజ్ఞానమయాత్మకు ఏషా=ఇది పరమా=శ్రేష్ఠమైన, గతిః=పొందఁదగిన స్థానము ఏషా=ఇది,అస్య=ఈ విజ్ఞానమయాత్మకు, పరమా=శ్రేష్ఠమైన, సమ్పత్=సంపత్తు ఏషః=ఇది, అస్య=ఈ విజ్ఞానమయాత్మకు, పరమః=శ్రేష్ఠమైన,లోకః=లోకము ఏషః=ఇది,అస్య=ఈ విజ్ఞానమయాత్మకు, పరమః=శ్రేష్ఠమైన, ఆనన్ద=ఆనన్దము, (సంతోషము) అన్యాని=ఇతరములైన, భూతాని=భూతములు, (జంతువులు), ఏతస్యైవానన్దస్య=ఈ ఆనన్దముయొక్కయె, మాత్రాం=కళను. (అంశమును=అజ్ఞానము చేత పొందింపఁబడిన విషయములు,ఇంద్రియములు, వీనియొక్క సంబంధ కాలమునందు కలిగెడి బ్రహ్మానందాంశమును), ఉపజీవన్తి=అనుసరించి జీవించుచున్నవి

తా॥ ఓ జనకమహారాజా! సుషుప్తియందు ఆత్మకంటె నన్యములగు దేహేంద్రియాది వస్తువులను కల్పించెడి అవిద్య నశించగా ఆత్మ స్వయంజ్యోతి స్వభావమును స్వకీయమగు ప్రాజ్ఞాత్మతో కూడుకొనినదియై ఉదకము ఉదకమునందుచేరి ఒకటియైనట్లు రెండవది కానిదియై చూడఁదగిన వేఱువస్తువులేని ద్రష్టృస్వరూపమాత్రమగుచున్నది ఇదియె పరబ్రహ్మమాత్రమైన లోకము ఇదియె ఈ జీవాత్మకు పొందఁదగిన శ్రేష్ఠస్థానము ఇదియే ఈ జీవాత్మకు అన్ని సంపత్తులలో శ్రేష్ఠమైన సంపత్తు ఇదియె ఈ జీవాత్మకు సమస్తమైన స్వర్గాదిలోకములలో శ్రేష్ఠమైన లోకము ఇదియే ఈ జీవాత్మకు విషయములు ఇంద్రియములు వీనియొక్క సంబంధమువలన పుట్టిన అన్ని ఆనందములకంటె శ్రేష్ఠమైన ఆనన్దము సమస్తభూతములు ఈ ఆనన్దముయొక్కయె కళామాత్రమగు అజ్ఞానకల్పితమైన విషయేంద్రియములయొక్క సంబంధకాలమునందు పుట్టిన ఆనందాంశమును అనుసరించి జీవించుచున్నవి అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు జనకమహారాజునుగూర్చి చెప్పెను.

ఉ॥ సయోమనుష్యాణాగ్ం రాద్ధః సమృద్ధోభవత్యన్యేషామధిపతిస్సర్వైర్మానుష్యకైర్భోగైస్సమ్పన్నతమః సమనుష్యాణాం పరమ ఆనన్దోఽథయేశతం మనుష్యాణామానన్దాః స ఏకః పితౄణాంజితలోకానామానన్దో ఽథయే శతం పితౄణాంజితలోకానామానన్దాః స ఏకోగంధర్వలోక ఆనన్దోఽథయేశతం గన్ధర్వలోక ఆనన్దాః స ఏకః కర్మదేవానామానన్దో యేకర్మణా దేవత్వమభిసమ్పద్యన్తే। అథయేశతం కర్మదేవానామానన్దాః స ఏక ఆజాన దేవానామానన్దో యశ్చశ్రోత్రియోఽవృజినోఽకామహతోఽథయే శత మాజాన దేవానామానన్దాః స యేకః ప్రజాపతిలోక ఆనన్దోయశ్చశ్రోత్రియోఽవృజినోఽకామహతోఽథయేశతం ప్రజాపతి లోక ఆనన్దాః స ఏకో బ్రహ్మలోక ఆనన్దోయశ్చశ్రోత్రియో ఽవృజినోఽకామహతోఽథైష ఏవ పరమ ఆనన్దః। ఏషబ్రహ్మలోకస్సమ్రాడితి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః సోఽహంభగవతే సహస్రం దదామ్యత ఊర్ధ్వం విమోక్షాయైవ బ్రూహీత్యత్రహ యాజ్ఞవల్క్యో బిభయాఞ్చకార మేధావీ రాజా సర్వేభ్యో మా ఽన్తేభ్య ఉదరౌత్సీదితి. ॥౩౩॥

ప. సః యః- మనుష్యాణాం- రాద్ధః- సమృద్ధః- భవతి- అన్యేషాం- అధిపతిః- సర్వైః- మానుష్యైః- భోగైః సమ్పన్నతమః- సః - మనుష్యాణాం- పరమ - ఆనన్దః- అథ - యే- శతం- మనుష్యాణాం- ఆనన్దాః- సః- ఏకః- పితౄణాం-జితలోకానాం- ఆనన్దః- అథ- యే- శతం- పితౄణాం- జితలోకానాం- ఆనన్దాః- సః- ఏకః- గన్ధర్వలోక ఆనన్దః- అథ- యే- శతం- గంధర్వలోక ఆనన్దాః - సః- ఏకః- కర్మదేవానాం- ఆనన్ద - యే కర్మణా- దేవత్వం- అభిసమ్పద్యన్తే- అథ- యే- శతం- కర్మదేవానాం- ఆనన్దాః సః - ఏకః - ఆజానదేవానాం - ఆనన్దః- యః- చ- శ్రోత్రియః- అవృజినః అకామహతః- అథ- యే శతం- ఆజానదేవానాం- ఆనన్దాః- సః- ఏకః- ప్రజాపతిలోక ఆనన్దః - యః- చ- శ్రోత్రియః- అవృజినః - అకామహతః- అథ- యే - శతం - ప్రజాపతిలోక ఆనన్దాః- సః- ఏకః బ్రహ్మలోకః- ఆనన్దః యః - చ - శ్రోత్రియః- అవృజినః - అకామహతః- అథ- ఏషః- ఏవ- పరమః ఆనన్దః- ఏషః బ్రహ్మలోకః- సమ్రాట్- ఇతి - హ - ఉవాచ- యాజ్ఞవల్క్యః- సః అహం- భగవతే- సహస్రం- దదామి అతః- ఊర్ధ్వమ్- విమోక్షా య- ఏవ- బ్రూహి- ఇతి- అత్ర- హ- యాజ్ఞవల్క్యః- బిభయాఞ్చకార - మేధావీ- రాజా - సర్వేభ్యః- మా- అన్తేభ్యః- ఉదరౌత్సీత్- ఇతి .

ప్ర॥ మనుష్యాణాం=మనుష్యులలో, రాద్ధః=సంసిద్ధుఁడగు (సమగ్రమైన అవయవములు గలవాఁడగు), సయః=ఒకానొకఁడైన జనుఁడు, సమృద్ధః=సంపత్తిగలవాఁడును, (ఉపభోగోపకరణ సంపత్తిగలవాఁడును), అన్యేషాం=ఇతరులకు, అధిపతిః=స్వతంత్ర ప్రభువునై, సర్వైః=సమస్తములైన, మానుష్యైః=మనుష్యసంబంధములగు, భోగైః=భోగములచేతను, సమ్పన్నతమః=సంపన్నులగువారలలో అతిశయముగా సంపన్నుఁడగువాఁడు, భవతి= అగుచున్నాఁడు సః=అది,మనుష్యాణాం=మనుష్యులకు,పరమః=శ్రేష్ఠమైన,ఆనన్దః= ఆనందము,(భవతి=అగుచున్నది (ఇక్కడ పరమానందముయొక్క ఈశకళామాత్రమె విషయి విషయములయొక్క ఆకారముతో వ్యాప్తమైనదని మనుష్యానందములకు రెంటికిని అభేదముగాఁజెప్పఁబడినది) అథ=అనంతరము, మనుష్యాణాం=మనుష్యులయొక్క, శతం=నూటింతలగు, ఆనన్దాః=ఆనన్దములు, యే=ఏవియో, (తే=అవి), జితలోకానాం=జయింపఁబడిన లోకములుగల, పితౄణాం=పితృదేవతలయొక్క, ఏకః=ఒకటియగు,సః=ఆ,ఆనన్దః=ఆనన్దము, (భవతి=అగుచున్నది) అథ=అనంతరము, జితలోకానాం=జయింపఁబడిన లోకములుగల, పితౄణాం=పితృదేవతలయొక్క, శతం=నూటింతలైన,ఆనన్దాః=ఆనన్దములు,యే=ఏవియో, (తే=అవి), ఏకః=ఒక్కటియగు,సః=ఆ,గన్ధర్వలోక ఆనన్దః=గన్ధర్వలోక=గన్ధర్వలోకముయొక్క,ఆనన్దః=ఆనన్దము,(భవతి=అగుచున్నది). అథ=అనంతరము, శతం=నూటింతలైన, గన్ధర్వలోక ఆనన్దాః=గన్ధర్వలోక=గంధర్వలోకముయొక్క, ఆనన్దాః=ఆనన్దములు, యే=ఏవియో,(తే=అవి), యే=ఎవరు, కర్మణా=కర్మచేతను, దేవత్వం=దేవత్వమును, (దేవభావమును), అభిసమ్పద్యన్తే=పొందుచున్నారో, (అగ్నిహోత్రాది శ్రౌతకర్మచేత దేవభావమును పొందువారు కర్మదేవులనఁబడుదురు) (తేషాం=అటువంటి), కర్మదేవానాం=కర్మదేవతలయొక్క, ఏకః=ఒక్కటియగు, సః=ఆ, ఆనన్దః=ఆనన్దము, (భవతి=అగుచున్నది) అథ=అనన్తరము, కర్మదేవానాం=కర్మచేత దేవత్వమును పొందినవారలయొక్క, శతం=నూటింతలైన, ఆనన్దాః=ఆనన్దములు, యే=ఏవియో, (తే=అవి), ఆజానదేవానాం=ఆజానదేవతలయొక్క,(పుట్టుటతోడనె దేవత్వమును పొందినవారు ఆజానదేవులనఁబడుదురు). ఏ

కః=ఒక్కటియగు సః=ఆ, ఆనన్దః=ఆనన్దము, (భవతి=అగుచున్నది) శ్రోత్రియః=శ్రోత్రియుఁడును, (అధ్యయనము చేయఁబడిన వేదముగలవాఁడును), అవృజినః=పాపములేనివాఁడును, అకామహతః=కామహతుఁడు కానివాఁడునగుజనుఁడు, (ఆశలేనిజనుఁడు), యః=ఎవఁడో, (సః=వాఁడు, ఆజానదేవతలతో సమానమైన ఆనన్దమగుచున్నాఁడు) అథ=అనంతరము, ఆజానదేవానాం=ఆజానదేవతలయొక్క, శతం=నూఱింతలైన, ఆనన్దాః=ఆనన్దములు, యే=ఏవియో, (తే=అవి), ఏకః=ఒక్కటియగు సః=ఆ, ప్రజాపతిలోక ఆనన్దః=ప్రజాపతిలోక=ప్రజాపతిలోకముయొక్క, (విరాట్టుయొక్క), ఆనన్దః=ఆనన్దము, (భవతి=అగుచున్నది) శ్రోత్రియః=శ్రోత్రియుఁడును, అవృజినః=పాపములేనివాఁడును, అకామహతః=కామహతుఁడు కానివాఁడునగు జనుఁడు, (ఆశలేనివాఁడునగుజనుఁడు), యః=ఎవఁడో, (సః=వాఁడు, ప్రజాపతితో సమానమైన ఆనన్దము గల వాఁడగుచున్నాఁడు) అథ=అనంతరము, ప్రజాపతిలోకే=ప్రజాపతిలోకముయొక్క, (విరాట్టుయొక్క) శతం=నూఱింతలైన, ఆనన్దాః=ఆనన్దములు, యే=ఏవియో, (తే=అవి), ఏకః=ఒక్కటైయైన, సః=ఆ, బ్రహ్మలోక ఆనన్దః=బ్రహ్మలోక=బ్రహ్మలోకముయొక్క, (హిరణ్యగర్భునియొక్క), ఆనన్దః=ఆనన్దము, (భవతి=అగుచున్నది) శ్రోత్రియః=శ్రోత్రియుఁడును, అవృజినః=పాపములేనివాఁడును, అకామహతః=కామహతుఁడు కానివాఁడునగుజనుఁడు, యః=ఎవఁడో, (సః=వాఁడు, హిరణ్యగర్భానందముతో సమానమైన ఆనన్దముగలవాఁడగుచున్నాఁడు) అథ=అనంతరము, ఏషఏవ=ఇదియే పరమః=శ్రేష్ఠమైన, ఆనన్దః=ఆనన్దము (ఇఁకమీఁదట ఆనన్దమును ఎన్నుటకు శక్యముకాదు) హే సమ్రాట్=ఓజనకుఁడా, ఏషః=ఇది, బ్రహ్మలోకః=బ్రహ్మలోకము కేవల బ్రహ్మమే (యైనలోకము) ఇతి=అని, యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యఋషి, హ ఉవాచ=పలికెను సః=ఆ, అహం=నేను, (ఇట్లుపదేశింపఁబడిన నేను=అట్టి జనకుఁడు), భగవతే=నీకొఱకు, (గవాం=గోవులయొక్క), సహస్రం=వేయింటిని, దదామి=ఇచ్చుచున్నాను అత ఊర్ధ్వం=ఇఁకమీఁదటను, విమోక్షాయైవ=మోక్షముకొఱకే బ్రూహీతి=చెప్పుమా అని (జనకుఁడు యాజ్ఞవల్క్యుని అడిగెను) అత్రహ=ఈ వాక్యమునందు. యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, మేధావీ=బుద్ధిమంతుఁడైన, రాజా=జనకమహారాజు, సర్వేభ్యః=సమస్తములైన, అన్తేభ్యః=ప్రశ్ననిర్ణయావసానములనుండి, (ప్రశ్ననిర్ణయములయొక్క అంత్యభాగములనుండి), మా=నన్ను ఉదరౌత్సీత్=ఆవరించును, (అడ్డగించును), ఇతి=అని, బిభయాఞ్చకార=భయపడెను

తా॥ బ్రహ్మమొదలుకొని మనుష్యులవఱకుండెడి భూతములచేతను ఏపరమానన్దముయొక్క అవయవములగు ఆనందాంశములు అనుసరించి జీవింపఁబడుచున్నవో ఆ ఆనందాంశములద్వారా పరమానందమును పొందింపనిచ్ఛయించి చెప్పుచున్నాఁడు ఓజనకుఁడా! జనుఁడుసర్వావయవ సంపదకలిగి చక్రవర్తియై సమస్తములైన మానుషభోగములతోఁ గూడినయెడల అన్నిసంపదలలో అధికసంపదగలవాఁడగుచున్నాఁడు ఇట్లగుటయే మనుష్యులయొక్క పరమానన్దము ఇట్టి మనుష్యానందములు నూఱైనయెడల లోకములను జయించిన పితృదేవతలయొక్క ఒక ఆనందమగుచున్నది ఇట్టి పితృదేవతలయొక్క నూఱుఆనందములు గన్ధర్వులయొక్క ఒక ఆనందమగుచున్నది. ఇట్టి నూఱుగంధర్వానందములు, శ్రౌతాది కర్మచే దేవత్వమును పొందిన కర్మదేవతలయొక్క ఒక ఆనందమగుచున్నది ఇట్టి కర్మదేవతలయొక్క నూఱు ఆనందములు జన్మమాత్రముతోడనె దేవత్వమును పొందిన ఆజానదేవతలయొక్క ఒక ఆనందమగుచున్నది. ఈ ఆజానదేవతానందము

శ్రోత్రియుఁడును పాపరహితుఁడును వీతతృష్ణుఁడునగు వానికిని కలదు ఇట్టి ఆజానదేవతలయొక్క నూఱుఆనందములు విరాట్పురుషు యొక్క ఒక ఆనందమగుచున్నది ఈ విరాట్పురుషానందము శ్రోత్రియుఁడును పాపరహితుఁడును వీతతృష్ణుఁడునగు వానికి కలదు ఇట్టి విరాట్పురుషానందములు నూఱు, హిరణ్యగర్భునియొక్క ఒక ఆనందమగుచున్నది ఈ హిరణ్యగర్భానందము శ్రోత్రియుఁడును పాపరహితుఁడును వీతతృష్ణుఁడునగు వానికి కలదు ఇది పరమానందము ఇదియె పరబ్రహ్మ మాత్రమైన ఆనందము అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను మరల, జనకమహారాజు, ఓయాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీకు వేయిగోవులను ఇచ్చెదను ఇఁకమీఁదమోక్షము కొఱకై నాకు చెప్పుమాయనెను ఇట్లనుకఁగా, జనకమాహారాజు, మిక్కిలి ప్రజ్ఞగలవాఁడు గనుక సమస్తములైన ప్రశ్ననిర్ణయములయొక్క అంతమునుండి నిరోధించునని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు భయపడెను

• ఉ॥ స వా ఏష ఏతస్మిన్ స్వప్నాన్తే రత్వా చరిత్వా దృష్ట్వైవ పుణ్యం చ పాపం చ పునః ప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యాద్రవతి బుద్ధాన్తాయైవ ॥౩౪॥

ప॥ సః - వై - ఏషః - ఏతస్మిన్ - స్వప్నాన్తే - రత్వా - చరిత్వా - దృష్ట్వా - ఏవ - పుణ్యం - చ - పాపం - చ పునః - ప్రతిన్యాయం - ప్రతియోని - ఆద్రవతి - బుద్ధాన్తాయ- ఏవ -

ప్ర॥ సవాఏషః=అపరిమానస్వస్వరూపమైన ఆత్మయె, ఏతస్మిన్=ఈ, స్వప్నాన్తే=స్వప్నస్థానమునందు, రత్వా=అనురాగమునుపొంది, చరిత్వా=సంచరించి, పుణ్యం=పుణ్యఫలమును, పాపంచ = పాపఫలమును, దృష్ట్వైవ= చూచియె, పునః=తిరిగి, బుద్ధాన్తాయైవ=జాగరితస్థానముకొఱకే, ప్రతిన్యాయం=న్యాయప్రకారము, ప్రతియోని= ప్రతిస్థానమును, ఆద్రవతి=పొందుచున్నది

తా॥ ఓజనకుఁడా! ఈ పరమానందస్వరూపమగు ఆత్మ ఈస్వప్నమునందు మాయాకల్పితులగు బంధుమిత్రాదులయొక్క అనురాగమును అనుభవించి నానావిధములుగా క్రీడించి శ్రమనుపొంది పుణ్యపాపఫలములను చూచియె వానితో బద్ధత్వమునుపొందకయె తిరిగి జాగరితస్థానము కొఱకు యథాప్రకారము ప్రతిస్థానమును పొందుచున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను

ఉ॥ తద్యథాఽనస్సుసమాహితముత్సర్జద్యాయాదేవమేవాయగ్ం శారీర ఆత్మా ప్రాజ్ఞేనాత్మనాన్వారూఢ ఉత్సర్జన్యాతియత్రైతదూర్ధ్వోచ్ఛ్వాసీ భవతి. ॥౩౫॥

ప॥ తత్ - యథా - అనః - సుసమాహితం - ఉత్సర్జత్ - యాయాత్ - ఏవం - ఏవ - అయం - శారీరః - ఆత్మా - ప్రాజ్ఞేన - ఆత్మనా - అన్వారూఢః - ఉత్సర్జన్ - యాతి - యత్ర - ఏతత్ - ఊర్ధ్వోచ్ఛ్వాసీ - భవతి

ప్ర॥ తత్=అక్కడ, (లోకే=లోకమునందు) ,అనః=బండి, సుసమాహితంసత్=మిక్కిలి భారముతోఁగూడుకొనినదై, ఉత్సర్జత్=ధ్వనిచేయుచు, యథా=ఏప్రకారము, యాయాత్=పోవునో, ఏవమేవ=ఈప్రకారముగానే, అయం=ఈ, శారీరః=శరీరమందుండెడు, ఆత్మా=ఆత్మ, (లింగాత్మ అనఁగా జీవుఁడు),ప్రాజ్ఞేనఆత్మనా=పరమాత్మ చేత, (స్వయంజ్యోతిస్స్వభావమగు ప

రమాత్మచేత), అన్వారూఢస్సన్=అధిష్ఠింపఁబడినదై, (తదా=ఆకాలమునందు), ఉత్సర్జన్=ధ్వనిచేయుచు, యాతి=పోవుచున్నది యత్ర=ఎప్పుడు,ఏతత్=ఈశరీరము,ఊర్ధ్వోచ్ఛ్వాసీ=ఊర్ధ్వశ్వాసముకలది, భవతి=అగుచున్నదో (అప్పుడు పోవుచున్నదని పూర్వముతో నన్వయము)

తా॥ ఇదిమొదలుకొని ఈఆత్మకు సంసారముకలుగుట వర్ణింపఁబడుచున్నది ఆత్మ ఏప్రకారముగాను స్వప్నస్థానమునుండి జాగరితస్థానమును పొందునో ఆప్రకారముగానే ఆత్మ ఈ దేహమునుండి ఇంకొకదేహమును పొందుచున్నది ఎట్లనఁగా, ఓజనకుఁడా! లోకమునందు శకటము బరువుచే నిండింపఁబడి బండివానిచే అధిష్ఠింపఁబడినదై ధ్వనిచేయుచు మఱియొకస్థానమును పొందినట్లు ఈదేహము ఊర్ధ్వశ్వాసముకలదై యుండునపుడు ఈలింగాత్మ, (జీవుఁడు), ప్రాజ్ఞాత్మచే నధిష్ఠింపఁబడినదై ధ్వనిచేయుచు వేఱొకదేహమును పొందుచున్నది

ఉ॥ స యత్రాయ మణిమానం న్యేతి జరయా వో పతపతా వా ణిమానం నిగచ్ఛతి తద్యథా ఽమ్రం వోదుమ్బరంవా పిప్పలంవా బన్ధనాత్ప్రముచ్యత ఏవమేవా యం పురుషఏభ్యోఽఙ్గేభ్య స్సమ్ప్రముచ్య పునః ప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యా ద్రవతి ప్రాణాయైవ. ॥౩౬॥

ప॥ సః - యత్ర - అయం - అణిమానం - ని - ఏతి - జరయా - వా - ఉపతపతా - వా - అణిమానం - నిగచ్ఛతి - తత్ - యథా - అమ్రం - వా - ఉదుమ్బరం - వా - పిప్పలం - వా బన్ధనాత్ - ప్రముచ్యతే - ఏవం - ఏవ - అయం - పురుషః - ఏభ్యః - అఙ్గేభ్యః - సమ్ప్రముచ్య - పునః - ప్రతిన్యాయం - ప్రతియోని - ఆద్రవతి - ప్రాణాయ - ఏవ.

ప్ర॥ సః=అపూర్వోక్తమైన, అయం=ఈశరీరము, (శిరః పాణ్యాదులతోఁగూడుకొనిన దేహము), యత్ర=ఏకాలమునందు, అణిమానం=అణుత్వమును, (కృశత్వమును), న్యేతి=పొందుచున్నదో, జరయా వా=వృద్ధత్వము చేతగాని, (ముసలితనముచేతనుగాని), ఉపతపతా వా=జ్వరాదిరోగముచేతగాని అణిమానం=అణుత్వమును, నిగచ్ఛతి=పొందుచున్నదో, (అప్పుడు ఈదేహము ఊర్ధ్వశ్వాసముకలదియగుచున్నది) తద్యథా=అది యెట్లనఁగా, అమ్రంవా=మామిడిపండు గాని,ఔదుమ్బరంవా=మేడిపండుగాని, పిప్పలంవా=రావిపండుగాని,(యథా=ఏప్రకారము), బన్ధనాత్=తొడిమనుండి, ప్రముచ్యతే=విడుచుచున్నదో, ఏవమేవ=ఈప్రకారముగానే, అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, (జీవుఁడు), ఏభ్యః=ఈ, అఙ్గేభ్యః=అవయవములనుండి, సమ్ప్రముచ్య=మిక్కిలి విడిచి, పునః=తిరిగి, ప్రతిన్యాయం=యథాప్రకారము, ప్రతియోని=ప్రతియోనిని, ప్రాణాయైవ=ప్రాణముకొఱకే, ఆద్రవతి=పొందుచున్నాఁడు

తా॥ ఓజనకుఁడా! ఈ కరచరణాద్యవయవయుక్తమైన ఈదేహము ముసలితనముచేతఁగాని జ్వరముమొదలైన రోగములచేతఁగాని కృశించునపుడు ఊర్ధ్వశ్వాసముగలదియగుచున్నది అప్పుడు ఈజీవుఁడు. మామిడిపండు, మేడిపండు, రావిపండు, తొడిమనుండి విడిపోయినట్లు, ఈ సమస్తములైన శిరఃపాణ్యాద్యవయవములను మిక్కిలి విడిచిపెట్టి యథాప్రకారము ప్రాణముతోఁగూడ వేఱొకదేహమును పొందుచున్నాఁడు

ఉ॥ తద్యథా రాజానమాయాన్తముగ్రాః ప్రత్యేనసః సూతగ్రామణ్యోఽన్నైః పానై రావసథైః ప్రతికల్పన్తేఽయమాయాత్యయమాగచ్ఛతీత్యేవగ్ హైవంవిదగ్ సర్వాణిభూతాని ప్రతికల్పన్త ఇదం బ్రహ్మాయాతీదమాగచ్ఛతీతి. ॥౩౭॥

ప॥ తత్ - యథా - రాజానం - ఆయాన్తం - ఉగ్రాః - ప్రత్యేనస - సూతగ్రామణ్యః - అన్నైః - పానైః - ఆవసథైః - ప్రతికల్పన్తే - అయం - ఆయాతి - అయం - ఆగచ్ఛతి - ఇతి - ఏవం - హ - ఏవంవిదం - సర్వాణి - భూతాని - ప్రతికల్పన్తే - ఇదం - బ్రహ్మ - ఆయాతి - ఇదం ఆగచ్ఛతి - ఇతి

ప్ర॥ తత్=అది, యథా=ఏప్రకారమనఁగా, ఉగ్రాః=క్రూరకర్మలను జేయువారును, ప్రత్యేనసః=ప్రతిపాపులను శిక్షించుటకుగాను నియోగింపఁబడినవారునగు, (చోరులుమొదలైన వారిని శిక్షించుటయందు నియోగింపఁబడిన), సూతగ్రామణ్యః=సూత=సూతులును, (సంకరవర్ణములోఁబుట్టిన జాతిసంకరులును), గ్రామణ్యః=గ్రామాధికారులును ఆయాంతం=వచ్చుచున్న రాజానం=రాజును, అన్నైః=అన్నములతోడను పానైః=మద్యముమొదలైన పానద్రవ్యములతోడను, ఆవసథైః=నివసించుటకు యోగ్యములైన మేడలతోడను, అయం=ఈరాజు, ఆయాతి=వచ్చుచున్నాఁడు అయం=ఈరాజు, ఆగచ్ఛతీతి=వచ్చుచున్నాఁడని, (యథా=ఏప్రకారము), ప్రతికల్పన్తే=నిరీక్షించుచున్నారో, ఏవంహ=ఈప్రకారముగానే, ఏవంవిదం = కర్మఫలమును తెలిసిన జీవుని, (సంసారియగుజీవుని), సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, (దేహవ్యాపారమునుజేయునట్టి సూర్యుఁడుమొదలైనవి) ఇదంబ్రహ్మ=బ్రహ్మస్వరూపమగు ఈజీవాత్మ ఆయాతి=వచ్చుచున్నది- ఇదం=ఈజీవాత్మ, ఆగచ్ఛతీతి=వచ్చుచున్నదని ప్రతికల్పన్తే=నిరీక్షించుచున్నవి.

తా॥ ఓ జనకుఁడా' జీవుఁడు మరణమును పొంది దేహాంతరమునుపొందునపుడు దేహాసంబంధమైన వ్యాపారములనుచేయునట్టి సూర్యుఁడు మొదలైన సమస్తభూతములును, లోకమునందు దొంగలుమొదలైన వారలను శిక్షించుటయందు నియోగింపఁబడి ఉగ్రకర్ములుగల సంకరజాతివలనఁబుట్టిన సూతులును, గ్రామాధికారులును, వచ్చెడి రాజునుగూర్చి భక్ష్య భోజ్యాద్యన్నములతోడను, మద్యము మొదలైన పానద్రవ్యములతోడను, మేడలు మొదలైన నివాసములతోడను,కూడుకొని యిదిగో వచ్చుచున్నాఁడు ఇదిగో వచ్చుచున్నాఁడని నిరీక్షించుచున్నట్లు కర్మఫలమును తెలిసియున్న ఈ జీవునిగూర్చి ఈ బ్రహ్మము వచ్చుచున్నది, బ్రహ్మము వచ్చుచున్నదని నిరీక్షించుచున్నవి.

ఉ॥ తద్యథా రాజానం ప్రయియాసన్తముగ్రాః ప్రత్యేనసః సూతగ్రామణ్యో ఽభిసమాయన్త్యేవమేవేమమాత్మానమన్తకాలే సర్వే ప్రాణా అభిసమాయన్తి యత్రైతదూర్ధ్వోచ్ఛ్వాసీ భవతి ॥౩౮॥

ప॥ తత్ - యథా - రాజానం - ప్రయియాసన్తం - ఉగ్రాః - ప్రత్యేనసః సూతగ్రామణ్యః - అభిసమాయన్తి - ఏవం - ఏవ - ఇమం - ఆత్మానం - అన్తకాలే - సర్వే - ప్రాణాః - అభిసమాయన్తి - యత్ర - ఏతత్ - ఊర్ధ్వోచ్ఛ్వాసీ - భవతి

ప్ర॥ తద్యథా=అదెట్లనఁగా, ఉగ్రాః=క్రూరులును, ప్రత్యేనసః=పాపులనందఱిని శిక్షించుటకుగాను నియోగింపఁబడిన వారునగు, సూతగ్రామణ్యః=సూతులును గ్రామాధికారులును, ప్రయియాసన్తం=మిక్కిలి పోవుటకుఁగోరుచున్న, రాజానం=రాజును, (యథా=ఏప్రకారము),అభిసమాయన్తి=పొందుచున్నారో, ఏవమేవ=ఈప్రకారముగానే, (తదా=అప్పుడు), సర్వే=సమస్తములైన, ప్రాణాః=ప్రాణములు, (వాగాదింద్రియములు), అన్తకాలే=మరణకాలమునందు,

ఇమం=ఈ ఆత్మానం=భోక్తను, (జీవుని), అభిసమాయన్తి=పొందుచున్నవి యత్ర=ఎప్పుడు, ఏతత్=ఈశరీరము, ఊర్ధ్వోచ్ఛ్వాసీ=ఊర్ధ్వశ్వాసముగలది, భవతి=అగుచున్నదో, (అప్పుడు పొందుచున్నది)

తా॥ ఓ జనకరాజా! ఈశరీరము ఊర్ధ్వశ్వాసముగలదై మరణముపొందునపుడు ఈభోక్తయగు జీవుని, వాక్కు మొదలైన ఇంద్రియములన్నియు, లోకమునందు ప్రయాణమై వెళ్లుట కిచ్ఛయించినరాజును గ్రామాధికారులు మొదలైనవారు ఎదురుగావచ్చి పొందినట్లు పొందుచున్నవి

ఇతి షష్ఠాధ్యాయే తృతీయం బ్రాహ్మణమ్.

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు షష్ఠాధ్యాయమునందు తృతీయబ్రాహ్మణము సమాప్తము

షష్ఠాధ్యాయము - చతుర్థ బ్రాహ్మణ ప్రారంభము

ఉ॥ స యత్రాయమాత్మాఽబల్యం న్యేత్య సమ్మోహమివ న్యేత్యథైనమేతే ప్రాణా అభిసమాయన్తి స ఏతాస్తేజోమాత్రాః సమభ్యాదదానో హృదయమేవాన్వవక్రామతి స యత్రైష చాక్షుషః పురుషః పరాఙ్పర్యావర్తతే తథాఽరూపజ్ఞో భవతి ॥౧॥

ప॥ సః - యత్ర - అయం - ఆత్మా - అబల్యం - ని - ఏత్య - సమ్మోహం - ఇవ - ని - ఏతి - అథ - ఏనం - ఏతే - ప్రాణాః - అభిసమాయన్తి - సః - ఏతాః - తేజోమాత్రాః - సమభ్యాదదానః - హృదయం - ఏవ - అను - అవక్రామతి - సః - యత్ర - ఏషః - చాక్షుషః - పురుషః - పరాఙ్పర్యావర్తతే - తథా - అరూపజ్ఞః - భవతి

ప్ర॥ సః=ఆ అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మ, యత్ర=ఏకాలమునందు, అబల్యం=దుర్బలత్వమును, (తాను దుర్బలుడు లేని వాడైనను మరణకాలమునందలి శరీరదుర్బలమును), న్యేత్య=పొంది, (తానమూర్తస్వరూపుడు కాకపోవుటవలన దుర్బలుడుకాక పోయినను శరీరదుర్బలమును తనదిగా నుపచరించుకొన), సమ్మోహమివ=అవివేకమునువలెనే, న్యేతి=పొందుచున్నాడు అథ=అప్పుడు, ఏతే=ఈ, ప్రాణాః=ప్రాణములు, (వాగాదీంద్రియములు), ఏనం=ఈఆత్మను, అభిసమాయన్తి=అభిముఖముగా పొందుచున్నవి సః=ఆ ఆత్మ, తేజోమాత్రాః=తేజస్సుయొక్క అవయవములు గానుండు, ఏతాః=ఈవాగాదీంద్రియములను, సమభ్యాదదానః=బాగుగాఅభిముఖముగాపొందినవాడై, హృదయమేవ=హృదయమునే, (హృదయకమలమునందలి ఆకాశమునే), అన్వవక్రామతి=అనుసరించిపొందుచున్నాడు సః=అట్టి, ఏషః=ఈ, చాక్షుషః=నేత్రమందైన, (సూర్యునియొక్క అంశస్వరూపుడగు), పురుషః=పురుషుడు, యత్ర=ఎప్పుడు, పరాఙ్=పరాఙ్ముఖుడై, పర్యావర్తతే=అంతటను పొందుచున్నాడో, తథా=అప్పుడు, అరూపజ్ఞః=రూపము తెలియనివాడు, భవతి=అగుచున్నాడు (అప్పుడు స్వప్నకాలమునందువలెనే ఆత్మచక్షురాదీంద్రియములయొక్క తేజోంశములను పొందినవాడగుచున్నాడు)

తా॥ ఇంతవఱకు ఈపురుషుండు ఈఅవయవములనుండి విడిపోయి దేహాంతరమును పొందు చున్నాఁడని చెప్పఁబడినది ఏకాలమునందెట్లు విడుచునో దానినంతయు విస్తారముగా వర్ణింపవలయునని ఈ బ్రాహ్మణము ఆరంభింపఁబడినది ఓజనకుఁడా! ఈస్వయంప్రకాశకమగు ఆత్మ మరణకాలమునందు దేహసంబంధమైన దుర్బలత్వమును తనదిగా నుపచరించుకొని మోహామోహములులేని తాను, మోహముకలవాని వలెనగుచున్నాఁడు అట్టి సమయమునందు ఈఆత్మను ఈ వాగాదీంద్రియములు అభిముఖముగావచ్చి పొందుచున్నవి ఈ తేజోంశములుగానుండెడి ఈవాగాదీంద్రియములను ఆఆత్మ పొంది హృదయాకాశమునే అనుసరించి ప్రవేశించుచున్నది సూర్యుని యొక్క అంశమగునే త్రమునందైన ఈ పురుషుఁడు మరణకాలమునందు, వాగాదీంద్రియములు వాని వాని యథస్థానదేవతలగు అగ్ని మొదలైన వానిని పొందుటతోడనే, విముఖుండైయుంతలవు పొందినవాఁడై స్వప్నకాలమునందువలెనే చక్షురదీంద్రియములయొక్క తేజోంశములను పొంది రూపము తెలియనివాఁడగుచున్నాఁడు

ఉ॥ ఏకీభవతి నపశ్యతీత్యాహు రేకీభవతి న జిఘ్రతీత్యాహు రేకీభవతి నరసయత్త ఇత్యాహు రేకీభవతి నవదతీత్యాహు రేకీభవతి నశృణోతీత్యాహు రేకీభవతి నమనుత ఇత్యాహు రేకీభవతి నస్పృశతీత్యాహు రేకీభవతి నవిజానాతీత్యాహు స్తస్యహైతస్య హృదయస్యాగ్రంప్రద్యోతతే తేన ప్రద్యోతేనైష ఆత్మా నిష్క్రామతి । చక్షుష్టోవా మూర్ధ్నోవాఽన్యేభ్యోవా శరీరదేశేభ్య స్తము త్క్రామన్తం ప్రాణోఽనూత్క్రామతి ప్రాణమనూత్క్రామన్తగ్ సర్వేప్రాణా అనూత్క్రామన్తిసవిజ్ఞానో భవతి సవిజ్ఞానమేవాన్వవక్రామతి । తం విద్యాకర్మణీ సమన్వారభేతే పూర్వప్రజ్ఞా చ. ॥౨॥

ప॥ ఏకీభవతి - న - పశ్యతి - ఇతి - ఆహుః- ఏకీభవతి - న - జిఘ్రతి - ఇతి- ఆహుః- ఏకీభవతి - న - రసయతే - ఇతి - ఆహుః - ఏకీభవతి - న - వదతి - ఇతి- ఆహుః- ఏకీభవతి- న- శృణోతి- ఇతి- ఆహుః- ఏకీభవతి- న- మనుతే- ఇతి- ఆహుః ఏకీభవతి- న-స్పృశతి-ఇతి- ఆహుః- ఏకీభవతి - న -విజానాతి- ఇతి- ఆహుః- తస్య- హ- ఏతస్య- హృదయస్య-అగ్రం- ప్రద్యోతతే - తేన - ప్రద్యోతేన - ఏషః - ఆత్మా - నిష్క్రామతి - చక్షుషః - వా - మూర్ధ్నః - వా- అన్యేభ్యః- వా- శరీరదేశేభ్యః- తం- ఉత్క్రామన్తం- ప్రాణః- అనూత్క్రామతి ప్రాణం- అనూత్క్రామన్తం - సర్వే - ప్రాణాః - అనూత్క్రామన్తి - సవిజ్ఞానః - భవతి - సవిజ్ఞానం- ఏవ - అన్వవక్రామతి - తం - విద్యాకర్మణీ - సమన్వారభేతే - పూర్వప్రజ్ఞా - చ

ప్ర॥ (యదా=ఎప్పుడు, కరణజాతం=ఇంద్రియసముదాయము, స్వేనలిఙ్గాత్మనా=స్వకీయమగులింగాత్మతో అనఁగా జీవునితో), ఏకీభవతి=కూడుకొని ఒకటి యగుచున్నదో, (తదా=అప్పుడు, పార్శ్వస్థాః=ప్రక్కనునుండెడి జనులు, ఏనం=ఈపురుషుని), నపశ్యతీతి=చూడఁడని, ఆహుః=చెప్పి,(యదా=ఎప్పుడు), ఏకీభవతి=ఒకటి యగుచున్నాఁడో (ఈపురుషుఁడు ఎప్పుడు లింగాత్మతోఁగూడుకొని ఒకటియగుచున్నాఁడో అప్పుడు),నజిఘ్రతీతి=ఆఘ్రాణించఁడని,ఆహుః =చెప్పిరి ఏకీభవతి=(ఎప్పుడు) ఒకటి యగుచున్నాఁడో, నరసయతే=(అప్పుడు)రుచిచూడఁ

డు, ఇతి=అని, ఆహుః=చెప్పిరి ఏకీభవతి=(ఎప్పుడు)ఒకటియగుచున్నాఁడో,(అప్పుడు) నవదతీతి=పలుకఁడని, ఆహుః=చెప్పిరి ఏకీభవతి=(ఎప్పుడు) ఒకటియగుచున్నాఁడో, (అప్పుడు), నశృణోతీతి=వినఁడని,ఆహుః=చెప్పిరి (ఎప్పుడు),ఏకీభవతి=ఒకటియగుచున్నాఁడో,(అప్పుడు), నమనుతఇతి=తలంచఁడని, ఆహుః=చెప్పిరి (ఎప్పుడు), ఏకీభవతి=ఒకటియగుచున్నాఁడో, (అప్పుడు) నస్పృశతీతి=తాకఁడని, ఆహుః=చెప్పిరి (ఎప్పుడు),ఏకీభవతి=ఒకటియగుచున్నాఁడో, (అప్పుడు), నవిజానాతీతి=తెలిసికొనఁడని, ఆహుః=చెప్పిరి తస్యహ=ఆప్రసిద్ధమగు ఏతస్య=ఈ, హృదయస్య=హృదయరంధ్రముయొక్క, అగ్రం=ముఖము, (ద్వారము), ప్రద్యోతతే=ప్రకాశించుచున్నది తేన=ఆ ప్రద్యోతేన=ఆత్మప్రకాశము చేతను (హృదయాగ్రము చేతను),ఏషః=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మ, (లింగశరీరోపాధికుఁడగు విజ్ఞానమయాత్మ), నిష్క్రామతి=బయలు వెడలుచున్నాఁడు చక్షుషోవా=నేత్రమునుండియైనను,మూర్ధ్నోవా=శిరస్సునుండియైనను,అన్యేభ్యః=ఇతరములైన, శరీరదేశేభ్యోవా=దేహప్రదేశములనుండియైనను, ఉత్క్రామన్తం=లేచిపోవుచున్న, తం=ఆవిజ్ఞానాత్మను, ప్రాణః=ప్రాణము, (సర్వమునకుఅధికారియగు దేహమునందలిప్రాణము), అనూత్క్రామతి=అనుసరించిపోవుచున్నది. అనూత్క్రామన్తం=అనుసరించిపోవుచున్న ప్రాణం=ప్రాణమును, సర్వే=సమస్తములైన, ప్రాణాః=వాగాదీంద్రియములు, అనూత్క్రామన్తి=అనుసరించిపోవుచున్నవి సవిజ్ఞానః=విజ్ఞానముతోఁగూడుకొనునది, భవతి=అగుచున్నది (ఆత్మకర్మాధీనమువల్లనుండి స్వప్నమునందువలెనే విశేషవిజ్ఞానముగలదియగుచున్నది) సవిజ్ఞానమేవ=విజ్ఞానముతోఁగూడుకొనినదానినే, అన్వవక్రామతి=అనుసరించిపొందుచున్నది. (విశేష విజ్ఞానము చేతఁబ్రకాశింపఁబడినదానినే పొందుచున్నది) తం=ఆపరలోకము కొఱకు పోవుచున్నఆత్మను, విద్యాకర్మణీ=విద్యాకర్మలు,సమన్వారభేతే=అనుసరించి పొందుచున్నవి పూర్వప్రజ్ఞాచ=పూర్వమందనుభవింపఁబడిన విషయ ప్రజ్ఞయును, (అతిక్రమించిపోయిన కర్మఫలములయొక్క అనుభవ రూపమగువాసనయును), (సమన్వారభేతే=అనుసరించిపొందుచున్నది)

తా॥ ఓజనకుఁడా! ఇంద్రియసముదాయము విజ్ఞాన మయాత్మతోఁగూడుకొని ఒకటియైనప్పుడు ఈపురుషుని,పార్శ్వమునందుండెడి జనులు, మాడఁడనియును వాసన చూడఁడనియును రుచిచూడఁడనియును పలుకఁడనియును వినఁడనియును తలంచఁడనియును స్పృశించఁడనియును తెలిసికొనఁడనియును చెప్పుదురు ఇట్లు సర్వేంద్రియములు పరమమునొంది విజ్ఞానమయాత్మతోఁగూడుకొనునప్పుడు ఆహృదయరంధ్రముయొక్క జీవనిర్గమ స్థానమగు నాడీద్వారము ఆత్మప్రకాశముతోఁబ్రకాశించుచున్నది ఆప్రకాశముతోనే ఈ లింగశరీరోపాధికుఁడగు విజ్ఞానమయాత్మ నేత్రము ద్వారాగా గాని శిరస్సుద్వారాగాగాని ఇతరములగు శరీరప్రదేశములద్వారాగాగాని బయలువెడలుచున్నది ఇట్లు ఈదేహమునుండి బయలు వెడలినవిజ్ఞానమయాత్మను,ఈదేహేంద్రియాది సర్వమునకధికారియగు ప్రాణము అనుసరించిపొందుచున్నది అట్టిప్రాణమును వాగాదీంద్రియములన్నియు అనుసరించిపొందుచున్నవి. ఆత్మ, కర్మాధీనమువలన స్వప్నమునందువలెనే విశేషవిజ్ఞానముకలదియై ఆవిశేష విజ్ఞానముచేతఁబ్రకాశించెడి విశేషజ్ఞాన సహితమైనదానినె పొందుచున్నది ఇట్లు పరలోకమును పొందుచున్న ఆత్మను విధిప్రతిషేధరూపమైన విద్యయును,విధిప్రతిషేధరూపమైన కర్మయును, అతిక్రమించిపోయిన కర్మఫలములయొక్క అనుభవ రూపమైన వాసనయును, అనుసరించి పొందుచున్నవి

ఉ॥ తద్యథాతృణజలాయుకాతృణస్యాన్తంగత్వా ఽన్యమాక్రమమాక్రమ్యాత్మాన
ముపసగ్ంహరత్యేవమేవాయమాత్మేదగ్ం శరీరం నిహత్యావిద్యాంగమయి
త్వాన్యమాక్రమమాక్రమ్యాత్మానముపసగ్ంహరతి. ॥3॥

ప॥ తత్ - యథా - తృణజలాయుకా - తృణస్య - అన్తం - గత్వా - అన్యం - ఆక్రమం - ఆక్రమ్య - ఆత్మానం - ఉపసంహరతి - ఏవం - ఏవ - అయం - ఆత్మా - ఇదం - శరీరం - నిహత్య - అవిద్యాం - గమయిత్వా - అన్యం - ఆక్రమం - ఆక్రమ్య - ఆత్మానం- ఉపసంహరతి.

ప్ర॥ తత్=అది, యథా=ఏప్రకారమనఁగా, (వేఱొకదేహమునందు సంచరించుటయందు ఇది దృష్టాంతమేలాగనఁగా),తృణజలాయుకా=గరికయందలిపురుగు,తృణస్య=గరికయొక్క, అన్తం=కొనను, గత్వా=పొంది, (అన్యం=మఱియొకటియగు, ఆక్రమం=ఆక్రమణమును, (మఱియొకటియైన తృణముయొక్క ఆధారమును), ఆక్రమ్య=ఆవరించుకొని, యథా=ఏప్రకారము, ఆత్మానం=తన్ను, ఉపసంహరతి=లాగుకొనుచున్నదో, ఏవమేవ=ఈప్రకారముగానే, అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మ, (సంసారియగు జీవుఁడు), ఇదం=ఈ, శరీరం=దేహమును, నిహత్య=చంపి, (విడిచి), అవిద్యాం=అచేతనమును, గమయిత్వా=పొందించి, అన్యం=వేఱయిన, ఆక్రమం=ఆక్రమణమును, (ఆధారమైన అన్యశరీరమును), ఆక్రమ్య=ఆవరించుకొని, ఆత్మానం=తన్ను, ఉపసంహరతి=లాగుకొనుచున్నాఁడు (పూర్వవాసనచే ఆదేహమునందు ఆత్మభావమును చేయుచున్నాఁడు)

తా॥ ఓ జనకుఁడా! పూర్వదేహమునందలి ప్రజ్ఞయను పేరుగలవాసన హృదయమునందుండియె వేఱుదేహమునుపక్రమించి పూర్వదేహమును విడుచుచున్నది ఇందుకు ఇక్కడ దృష్టాంతము చెప్పఁబడుచున్నది ఎట్లనఁగా, లోకమునందు తోటకూరయందలి పురుగు తానున్నదాని కొనకు చేరి వేఱొకదానిని ఆక్రమించి పూర్వపుదానిని విడిచినట్లు ఈ సంసారియగు జీవాత్మయును ప్రకృతదేహమును విడిచి అచేతనమును పొందించి వేఱొక దేహమునుపొంది పూర్వవాసనచే తిరిగి తాను పొందినదేహమునందు ఆత్మ భావమునుచేయుచున్నాఁడు

ఉ॥ తద్యథా పేశస్కారీ పేశసో మాత్రాముపాదాయాన్యన్నవతరం కల్యాణతర
గ్ం రూపం తనుత ఏవమేవాయ మాత్మేదగ్ం శరీరం నిహత్యా విద్యాంగమ
యిత్వాన్యన్నవతరం కల్యాణతరగ్ం రూపం కురుతేపిత్ర్యంవాగాన్ధర్వంవా
దైవంవాప్రాజాపత్యంవా బ్రాహ్మంవాఽన్యేషాంవాభూతానాం. ॥౪॥

ప॥ తత్ - యథా - పేశస్కారీ - పేశసః - మాత్రాం - ఉపాదాయ - అన్యత్ - నవతరం - కల్యాణతరం - రూపం - తనుతే - ఏవం - ఏవ - అయం - ఆత్మా - ఇదం - శరీరం - నిహత్య - అవిద్యాం - గమయిత్వా - అన్యత్ - నవతరం - కల్యాణతరం - రూపం - కురుతే - పిత్ర్యం - వా - గాన్ధర్వం - వా - దైవం - వా - ప్రాజాపత్యం - వా - బ్రాహ్మం - వా - అన్యేషాం - వా - భూతానాం.

ప్ర॥ తత్=అది, యథా=ఏప్రకారమనఁగా,(మఱియొకదేహమును ఆరంభించుటయందు ఇది దృష్టాంతమేలాగనఁగా), పేశస్కారీ=స్వర్ణకారుఁడు,(అగసాలవాఁడు), పేశసః=బంగారుయొక్క, మాత్రాం=లేశమును,ఉపాదాయ=తీసికొని,అన్యత్=ఇతరమైన, నవతరం=మిక్కి

లినూతనమగు, కల్యాణతరం=మిక్కిలిశుభమైన,రూపం=ఆకారమును, (యథా=ఏప్రకారము), కురుతే=చేయుచున్నాఁడో, ఏవమేవ=ఈప్రకారముగానే, అయం=ఈ ఆత్మా=ఆత్మ,(సంసారియగుజీవుఁడు), ఇదం=ఈ, శరీరం=దేహమును, నిహత్య=చంపి, (విడిచి), అవిద్యాం=అచేతనమును, గమయిత్వా=పొందించి, అన్యత్=ఇతరమైన,నవతరం=మిక్కిలి నూతనమైన, కల్యాణతరం=మిక్కిలిశుభమైన, పిత్ర్యంవా=పితృసంబంధమైనదైనను, గాన్ధర్వంవా=గన్ధర్వసంబంధమైనదైనను, దైవంవా=దేవసంబంధమైనదైనను, ప్రాజాపత్యంవా=ప్రజాపతిసంబంధమైనదైనను, బ్రాహ్మంవా=బ్రహ్మసంబంధమైనదైనను, అన్యేషాం=ఇతరములైన, భూతానాంవా=భూతముల సంబంధమైన, రూపం=ఆకారమును, కురుతే=చేయుచున్నాఁడు.

తా॥ ఓకనకుఁడా! లోకమునందు బంగారుపనిచేయునట్టి అగసాలవాఁడు బంగారము యొక్క లేశములను తీసికొని మిక్కిలి నూతనమును శుభతరమునగు వేఱొకవస్తు రూపమునుచేసినట్లు ఈ జీవుఁడు ప్రకృతదేహమును పరిత్యజించుటవలన అచేతనత్వమునుపొందించి పితృదేవతాసంబంధమునుగాని గంధర్వసంబంధమునుగాని దేవసంబంధమునుగాని ప్రజాపతిసంబంధమునుగాని బ్రహ్మసంబంధమునుగాని ఇతరములగుభూతములసంబంధమునుగాని వీనిలో దేనినైనను మిక్కిలి నూతనమును శుభతరమునగు అన్యమైన రూపముచేయుచున్నాఁడు.

మ॥ సవాఅయమాత్మా బ్రహ్మవిజ్ఞానమయోమనోమయః ప్రాణమయశ్చక్షుర్మయః
శ్రోత్రమయః పృథివీమయ ఆపోమయోవాయుమయ ఆకాశమయస్తేజోమ
యోఽతేజోమయః కామమయోఽకామమయఃక్రోధమయోఽక్రోధమయో
ధర్మమయోఽధర్మమయః సర్వమయ స్తద్యదేతదిదంమయో ఽదోమయఇతి
యథాకారీయథాచారీ తథా భవతి సాధుకారీ సాధుర్భవతి పాపకారీ
పాపోభవతి పుణ్యః పుణ్యేనకర్మణాభవతి పాపః పాపేన । అథోఖల్వా
హుఃకామమయ ఏవాయం పురుషఇతి సయథాకామో భవతి తత్క్ర
తుర్భవతి య త్క్రతుర్భవతి తత్కర్మకురుతే య త్కర్మకురుతదభిస
మ్పద్యతే. ॥౫॥

ప॥ సః - వై - అయం - ఆత్మా - బ్రహ్మ - విజ్ఞానమయః - మనోమయః - ప్రాణమయః - చక్షుర్మయః - శ్రోత్రమయః - పృథివీమయః - ఆపోమయః - వాయుమయః - ఆకాశమయః - తేజోమయః - అతేజోమయః - కామమయః - అకామమయః - క్రోధమయః - అక్రోధమయః - ధర్మమయః - అధర్మమయః - సర్వమయః - తత్ - యత్ - ఏతత్ - ఇదంమయః - అదోమయః - ఇతి - యథాకారీ - యథాచారీ - తథా - భవతి - సాధుకారీ - సాధుః - భవతి - పాపకారీ - పాపః - భవతి - పుణ్యః - పుణ్యేన - కర్మణా - భవతి - పాపః - పాపేన - అథో - ఖలు - ఆహుః - కామమయః - ఏవ - అయం - పురుషః - ఇతి - సః - యథా - కామః - భవతి - తత్క్రతుః - భవతి - యత్క్రతుః - భవతి - తత్ - కర్మ - కురుతే - యత్ - కర్మ - కరుతే - తత్ - అభిసమ్పద్యతే.

ప్ర॥ సవై=ఆప్రసిద్ధమగు, అయం=ఈ, విజ్ఞానమయః=విజ్ఞానస్వరూపమగు, ఆత్మా=ఆత్మ, (ఏ ఆత్మసంసారిగానున్నాఁడో అట్టి ఈ ఆత్మ), బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము. (ఆ పరబ్రహ్మము బుద్ధితోఁగూడుకొని విజ్ఞానమయమగుచున్నది. ఆదేప్రకారము), మనోమయః=మనోస్వరూపుఁడు

ను, ప్రాణమయః=ప్రాణస్వరూపుఁడును, చక్షుర్మయః=నేత్రస్వరూపుఁడును, శ్రోత్రమయః=శ్రోత్రస్వరూపుఁడును, పృథివీమయః=భూస్వరూపుఁడును, ఆపోమయః=ఉదకస్వరూపుఁడును, వాయుమయః=వాయుస్వరూపుఁడును, ఆకాశమయః=ఆకాశస్వరూపుఁడును, తేజోమయః=తేజోరూపుఁడును, అతేజోమయః=తేజోరహితమైనస్వరూపుఁడును, కామమయః=కామరూపుఁడును, అకామమయః=అకామస్వరూపుఁడును, క్రోధమయః=క్రోధరూపుఁడును, అక్రోధమయః=క్రోధరహితస్వరూపుఁడును, ధర్మమయః=ధర్మస్వరూపుఁడును, అధర్మమయః=అధర్మస్వరూపుఁడును, (భూత్వా=అయి), సర్వమయః=సర్వస్వరూపుఁడును, (భవతి=అగుచున్నాఁడు) ఏతత్=ఇది, యత్=ఏదియో, తత్=అది, (ప్రత్యక్షా ప్రత్యక్షముగానుండెడి సర్వమయమగు అది), ఇదంమయః=ఈప్రత్యక్షమగు ఇంద్రియగోచరమైన శబ్దాదివిషయస్వరూపమైనది అదోమయః=అప్రత్యక్షముగా అంతఃకరణమునందుండెడి శబ్దాదివిషయరూపమైనది ఇతి=సంక్షేపముగానైతే, (జనః=జనుఁడు), యథాకారీ=ఎట్లుచేయుటకు స్వభావముగలవాఁడును, యథాచారీ=ఎట్లాచరించుటకు స్వభావముగలవాఁడును, (భవతి=అగుచున్నాఁడో), తథాభవతి=అట్లే అగుచున్నాఁడు సాధుకారీ=మంచిచేయువాఁడు, సాధుః=మంచివాఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు. పాపకారీ=పాపముచేయువాఁడు. పాపః=పాపుఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు. పుణ్యేన కర్మణా= పుణ్యకర్మముచేతను, పుణ్యః=పుణ్యాత్ముఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు పాపేన=పాపకర్మముచేతను, పాపః = పాపాత్ముఁడు, (భవతి = అగుచున్నాఁడు). అథోఖలు=మఱియును, (అన్యే = ఇతరులు), అయం=ఈ, పురుషః = పురుషుఁడు, కామమయ ఇతి = కామస్వరూపుఁడని, ఆహుః=చెప్పిరి సః=ఆపురుషుఁడు, యథాకామః = (ఏకోరికతోఁ గూడుకొనినవాఁడు), ఏకోరికగలవాఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడో, తత్క్రతుః=అనిశ్చయమే, (భవతి=అగుచున్నది) యత్క్రతుః=ఏదినిశ్చయము, భవతి=అగుచున్నదో, తత్కర్మ=ఆకర్మను, కురుతే=చేయుచున్నాఁడు యత్కర్మ=ఏకర్మను, కురుతే=చేయుచున్నాఁడో, తత్=దానిని, (ఆఫలమును), అభిసమ్పద్యతే=పొందుచున్నాఁడు

తా॥ ఈ జీవునికి బంధనసంజ్ఞకములైన యుపాధులేవియో వానినన్నిటినిచేర్చి యిక్కడ చెప్పఁబడుచున్నది ఓజనకుఁడా! జననమరణప్రవాహరూపమైన సంసారముగల ఈజీవుఁడు పరిపూర్ణమైన పరబ్రహ్మమే ఆపరబ్రహ్మము ఈదేహమునందుబుద్ధితోఁగూడుకొని విజ్ఞానరూపుఁడును మనస్సుతోఁగూడుకొని మనోరూపుఁడును ప్రాణముతోఁగూడుకొని ప్రాణరూపుఁడును నేత్రముతోఁగూడుకొని నేత్రరూపుఁడును, శ్రోత్రముతోఁగూడుకొని శ్రోత్రరూపుఁడును అదేప్రకారము భూరూపుడుఁను ఉదకరూపుఁడును వాయురూపుడును ఆకాశరూపుఁడును తేజోరూపుఁడును తేజోరహితమైన రూపముగలవాఁడును కామరూపుఁడును అకామరూపుఁడును క్రోధరూపుఁడును అక్రోధరూపుడును ధర్మరూపుఁడును అధర్మరూపుఁడును అయి సమస్తస్వరూపుఁడగుచున్నాఁడు ఇట్లు చక్షురాదింద్రియములకు ప్రత్యక్షమైన ఈ సమస్త స్వరూపమును ఇట్లు చక్షురాదింద్రియములకు ప్రత్యక్షమై అంతఃకరణమునందుండెడి శబ్దాదివిషయరూపమునై జీవరూపుఁడుగానుండి పుణ్యకర్మముచేయువాఁడై పుణ్యాత్ముఁడుగాను పాపకర్మముచేయువాఁడై పాపాత్ముఁడుగాను అగుచున్నాఁడు మఱియుకొందఱు ఈ జీవుఁడు కామస్వరూపుఁడని చెప్పుచున్నారు ఆ కామరూపుఁడగు పురుషుఁడు తనకోరికప్రకారము నిశ్చితుఁడై యేకర్మనుచేయునో ఆకర్మఫలమును పొందుచున్నాఁడు.

ఉ॥ తదేషశ్లోకోభవతి తదేవసక్తస్సహ కర్మణైతి లిఙ్గంమనోయత్రనిషక్తమస్య ।
ప్రాప్యాన్తంకర్మణస్తస్యయత్కించేహ కరోత్యయం। తస్మాల్లోకాత్పునరై
త్యస్మైలోకాయ కర్మణఇతితు కామయమానోఽథాకామయమానోయోఽ
కామోనిష్కామ ఆప్తకామ ఆత్మకామః న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్తి
బ్రహ్మైవసన్ బ్రహ్మాప్యేతి. ॥౬॥

ప॥ తత్ - ఏషః - శ్లోకః - భవతి - తత్ - ఏవ - సక్తః - సహ - కర్మణా - ఏతి - లిఙ్గం - మనః - యత్ర - నిషక్తం - అస్య - ప్రాప్య - అన్తం - కర్మణః - తస్య - యత్-కించ- ఇహ - కరోతి - అయం - తస్మాత్ - లోకాత్ - పునః - ఏతి - అస్మై - లోకాయ - కర్మణః - ఇతి - తు - కామయమానః - అథ - అకామయమానః - యః - అకామః- నిష్కామః- ఆప్తకామః - ఆత్మకామః - న - తస్య - ప్రాణాః - ఉత్క్రామన్తి - బ్రహ్మ - ఏవ - సన్ - బ్రహ్మ - అప్యేతి

ప్ర॥ తత్=ఆ పూర్వార్ధమునందు, ఏషః=ఈ, శ్లోకః=మంత్రము, భవతి=అగుచున్నది. (జనుఁడు కర్మఫలమునందాసక్తుఁడై యే కర్మనుచేయుచున్నాఁడో), సక్తః=ఆ సక్తుఁడై,కర్మణా సహ=కర్మతోఁగూడ,తదేవ=ఆఫలమునే, ఏతి=పొందుచున్నాఁడు (అది యేదియనఁగా),అస్య =ఈ పురుషునియొక్క, మనః=మనస్సు, యత్ర=దేనియందు, నిషక్తం=ఆసక్తమైనదో,(తత్= అది), లిఙ్గం=లింగము (కర్మ లింగమగుచున్నది) అయం=ఈ సంసారియగు పురుషుఁడు, ఇహ =ఇక్కడ, (ఈ లోకమునందు), యత్కించ=ఏ కర్మను, కరోతి=చేయుచున్నాఁడో,తస్య= ఆ, కర్మణః=కర్మముయొక్క, (ఫలం=ఫలమును, భుక్త్వా=అనుభవించి), అన్తం=అవసానమును, ప్రాప్య=పొంది, తస్మాత్=ఆ, లోకాత్=లోకమునుండి, పునః=మరల, అస్మై=ఈ, లోకాయ=లోకముకొఱకు, కర్మణే=కర్మ చేయుటకై, ఏతి=వచ్చుచున్నాఁడు ఇతితు=ఈప్రకారముగానైతే, కామయమానః=(కర్మఫలమును) కోరువాఁడు, (జనన మరణ రూప సంసారమును పొందుచున్నాఁడు) అథ=కనుక, యః=ఎవఁడు, అకామయమానః = కర్మఫలమును కోరనివాఁడును, అకామః=కోరికలేనివాఁడును, నిష్కామః=తనవలన సమస్తమైన కోరికలు పోయినవాఁడును, ఆప్తకామః=పొందఁబడిన కోరికలుగలవాఁడునునై, (శేషము లేకుండునట్లన్ని కోరికల ఫలమును పొందినవాఁడు), ఆత్మకామః=తనస్వరూపమునుమాత్రము కోరువాఁడు, (భవతి=అగుచున్నాఁడో), తస్య=వానియొక్క, ప్రాణాః=వాగాదీంద్రియములు, నోత్క్రామన్తి=విడిచిపోవు (సః=వాఁడు, ఇహ=ఇక్కడనే), బ్రహ్మైవసన్=బ్రహ్మమే యై, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమును, అప్యేతి=పొందుచున్నాఁడు

తా॥ ఈ పూర్వార్ధమును వివరించుటయందీమంత్రము కలిగినది ఓ జనకుఁడా! ఈ జీవుఁడు, తన మనస్సు ఏ కర్మ ఫలాసక్తమగునో అది యే గుఱుతుగాఁగల కర్మముగలవాఁడై ఈ లోకమునందు ఏయే కర్మను చేయునో ఆయా కర్మఫలములను పరలోకమునందనుభవించి కర్మఫలాంతమును పొంది ఆలోకమునుండి మరల కర్మ చేయుటకీలోకమునకు వచ్చుచున్నాఁడు ఈప్రకారముగానే కర్మఫలమును కోరెడివాఁడు జనన మరణ రూప సంసారమును పొందుచున్నాఁడు. క

నుక సర్వస్వరూపమైన ఆత్మను కోరువాఁడు సర్వకామముల ఫలముచుపొందినవాఁడగును గను కనే తనవలన సర్వకామములు నివర్తించినవాఁడై కోరికలేనివాఁడై దేనిని కోరకయేయుండి ముక్తుఁడగుచున్నాఁడు ఇట్లు సమస్త కోరికలను విడిచి సర్వస్వరూపమై ఆత్మయైనవానియొక్క వాగాదింద్రియములు లోకాన్తర గమనములను చేయవు అట్టివాఁడు ఇక్కడనె పరబ్రహ్మమై పరిపూర్ణమగు బ్రహ్మమును పొందుచున్నాఁడు

ఉ॥ తదేషశ్లోకో భవతి యదా సర్వే ప్రముచ్యన్తే కామా యేఽస్య హృది శ్రితాః । అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుత ఇతి తద్యథాఽహి నిర్ల్వయనీ వల్మీకే మృతా ప్రత్యస్తా శయీతైవమేవేదగ్ శరీరగ్ శేతే । అథాయమశరీరోఽమృతః ప్రాణో బ్రహ్మైవ తేజ ఏవ సోఽహం భగవతే సహస్రం దదామీతి హోవాచ జనకో వైదేహః. ॥౭॥

ప॥ తత్ - ఏవః - శ్లోకః - భవతి - యదా - సర్వే - ప్రముచ్యన్తే - కామాః - యే - అస్య - హృది - శ్రితాః - అథ - మర్త్యః - అమృతః - భవతి - అత్ర - బ్రహ్మ - సమశ్నుతే - ఇతి - తత్ - యథా - అహినిర్ల్వయనీ - వల్మీకే - మృతా - ప్రత్యస్తా - శయీత - ఏవం - ఏవ - ఇదం - శరీరం - శేతే - అథ - అయం - అశరీరః - అమృతః - ప్రాణః - బ్రహ్మ - ఏవ - తేజః - ఏవ - సః అహం - భగవతే - సహస్రం - దదామి - ఇతి - హ - ఉవాచ - జనకః - వైదేహః.

ప్ర॥ తత్ = ఆ యర్థమునందు, ఏషః = ఈ, శ్లోకః = మంత్రము, భవతి = అగుచున్నది. అస్య = ఈ పురుషునియొక్క, హృది = బుద్ధియందు, యే = ఏవి, (ఇహలోక పరలోకోపయోగములగు పుత్ర విత్త లోకేషణాది లక్షణములగు కోరికలు) శ్రితాః = ఆశ్రయించియున్నవో, (తే = ఆ), సర్వే = సమస్తమైన, కామాః = కోరికలు, యదా = ఎప్పుడు, (ఈ బ్రహ్మవేత్తను), ప్రముచ్యన్తే = మిక్కిలి విడిచిపోవుచున్నవో, అథ = అప్పుడు, మర్త్యః = మరణధర్మముగల మనుజుఁడు, అమృతః = మరణములేనివాఁడు, భవతి = అగుచున్నాఁడు అత్ర = ఈ శరీరమునందే, బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మమును, సమశ్నుతే = పొందుచున్నాఁడు, ఇతి = అని, ఉక్తం = చెప్పఁబడినది) తత్ = దానియందు(దృష్టాంతము చెప్పఁబడుచున్నది) యథా = ఏప్రకారము, అహినిర్ల్వయనీ = అహి = సర్పముయొక్క, నిర్ల్వయనీ = కుబుసము, వల్మీకే = పుట్టయందు, ప్రత్యస్తా = ఉంచఁబడినదై, మృతా = మరణమునుపొందినదై, శయీత = పండుకొనునో, ఏవమేవ = ఈప్రకారముగానే, ఇదంశరీరం = ఈదేహము, శేతే = పడియున్నది. అథ = అనంతరము, అశరీరః = శరీరములేనివాఁడును, (ఈ దేహము నాదియనిగాని లేక నేననిగాని అభిమానములేనివాఁడు శరీరమునందున్నను శరీరములేనివాఁడే), అమృతః = మరణములేనివాఁడునగు, (అయం = ఈ, ప్రాణః = ఆత్మ, బ్రహ్మైవ = పరమాత్మయే (అది యేదియనఁగా), తేజఏవ = తేజస్సే (ఏ ఆత్మ తేజస్సుచేత ఈ జగత్తు ప్రకాశించుచున్నదో అట్టి విజ్ఞానస్వరూపమగు ఆత్మ తేజస్సు అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఉపదేశించఁగా), వైదేహః = విదేహదేశప్రభువైన, జనకః = జనకమహారాజు, సః = ఆ ప్రసిద్ధుఁడనగు, అహం = నేను, భగవతే = నీకొఱకు, (గవాం = గోవులయొక్క, సహస్రం = వేయింటిని, దదామీతి = ఇచ్చుచున్నానని, హోవాచ = పలికెను,

ఉ॥ తస్మిఞ్ఛుక్లముత నీలమాహుః పిఙ్గళగ్ం హరితంలోహితంచ । ఏషపన్థాబ్రహ్మ
ణాహానువిత్తః తేనైతిబ్రహ్మవిత్పుణ్యకృత్తైజసశ్చ. ॥౯॥

ప॥ తస్మిన్ - శుక్లం - ఉత - నీలం - ఆహుః - పిఙ్గళం - హరితం - లోహితం - చ - ఏషః - పన్థాః - బ్రహ్మణా - హా - అనువిత్తః - తేన - ఏతి - బ్రహ్మవిత్ - పుణ్యకృత్ - తైజసః - చ.

ప్ర॥ తస్మిన్=అజ్ఞానమార్గము విషయమై, (కేచిత్=కొందఱు), శుక్లం=తెల్లనినాడిని, ఉత=మఱియును,(అన్యే=మఱికొందఱు), నీలం=నల్లనినాడిని, (ఇంకకొందఱు),పిఙ్గళం=పసుపురంగునాడిని,(మఱికొందఱు), హరితం=పచ్చనినాడిని, లోహితంచ=ఎఱ్ఱనినాడిని,(మోక్షమార్గమని), ఆహుః=చెప్పిరి (వాత పిత్త శ్లేష్మరసములచె నిండింపఁబడిన సుషుమ్నమొదలైన నాడులలో ఈ శుక్లాదినాడులు మోక్షమార్గములని కొందఱు తలంచుదురు ఇట్లు చెప్పఁబడిన బ్రహ్మవిద్యామార్గముకంటె అన్యములగు ఈశుక్లాదినాడులు సంసారవిషయములైనవిగాని మోక్షవిషయములైనవికావు కనుక), ఏషః=ఈ, పన్థాః=బ్రహ్మవిద్యారూపమైన మోక్షమార్గము, బ్రహ్మణాహ=పరమాత్మస్వరూపమైన బ్రాహ్మణునిచేతను, అనువిత్తః=తెలిసికొనఁబడినది. తేన=బ్రహ్మవిద్యాస్వరూపమైన ఆమోక్షమార్గముచేతనే, పుణ్యకృత్=పుణ్యముచేసిన, తైజసశ్చ=పరమాత్మస్వరూపుఁడగు, బ్రహ్మవిత్=బ్రహ్మజ్ఞాని, ఏతి=పొందుచున్నాఁడు

తా॥ ఓజనకుఁడా! కొందఱుయోగులు ఆమోక్షమార్గమనందు వాత పిత్త శ్లేష్మ రసములచేనిండింపఁబడిన శుక్లనీలపీతహరితలోహితములగు సుషుమ్నాదినాడులు మోక్షమునకుముఖ్యమార్గములనిచెప్పుదురు ఆశుక్లాది రంగులు మోక్షమార్గమునందెట్లు కలుగును?కలుగనేరవు అయినను, ఆశుక్లనీలపీతాదినాడులు, తమద్వారా జీవాత్మ, ఈశరీరప్రదేశమునుండి బయలువెడలుటయొక్క సంబంధమువలన ఆజీవాత్మను బ్రహ్మాదిలోకములను పొందించుచున్నవి కనుక, ఎవఁడు, ఆత్మను కోరుటచేత సర్వకామములు నశించఁగా ఆప్తకాముఁడై లోకాంతరములగు అన్యదేశములకు పోవుట సంభవించనందున దీపముచల్లాఱినట్లు నేత్రముమొదలైన దేహేంద్రియములకు ఇక్కడనే లీనముకలిగి ఆత్మగా శేషించుచున్నాఁడో, ఇదియె బ్రహ్మవిద్యాస్వరూపమైన మోక్షమార్గము పూర్వము పుణ్యమునుచేసినవాఁడై మరలవిడువఁబడినపుత్త్రాద్యేషణలుకలవాఁడై పరమాత్మ తేజస్సునందు తన్నుచేర్చి ఆత్మస్వరూపుఁడైన బ్రహ్మవేత్త, ఈపూర్వము చెప్పఁబడిన బ్రహ్మవిద్యాస్వరూపమగు మోక్షమార్గముచే ఇక్కడనే బ్రహ్మస్వరూపియై దీపనిర్వాణమువలెనే పరబ్రహ్మతేజస్సునందైక్యమగుచున్నాఁడు.

ఉ॥ అన్ధంతమః ప్రవిశన్తియేఽవిద్యాముపాసతే । తతోభూయఇవతేతమోయఉ
విద్యాయాగ్ంరతాః ।౧౦॥

ప॥ అన్ధం - తమః - ప్రవిశన్తి - యే - అవిద్యాం - ఉపాసతే - తతః - భూయః - ఇవ - తే - తమః - యే - ఉ - విద్యాయాం - రతాః -

ప్ర॥ యే=ఎవరు, అవిద్యాం=కర్మను,(జ్ఞానముకంటె వేఱయిన సాధ్యసాధనలక్షణమగు కర్మను), ఉపాసతే=ఉపాసించుచున్నారో, (తే=వారు), అన్ధంతమః=గాఢమైన అజ్ఞానమును,

తా॥ ఇంతకుపూర్వము జననమరణ రూపమైన ఈదేహమనుసంసారమునకు కావ ముఖ్యకారణమని నిర్ణయించి సర్వస్వరూపమైన ఆత్మ కామముచేత జనుఁడు ఆప్తకాముఁ రొడల ముక్తుఁడగుచున్నాఁడనిచెప్పి ఆ ఆప్తకామత్వమునకు బ్రహ్మజ్ఞానము ముఖ్యకారణము ః బ్రహ్మవిద్యయె మోక్షమునకు కారణమైనదని చెప్పఁబడినది దానినే దృఢపఱచుటకు ఫే మంత్రముదాహరింపఁబడుచున్నది ఓ జనకుఁడా! జననమరణరూప సంసారమును పొందియు ఈ జీవుఁడు తనయొక్క బుద్ధియందలి కోరికలన్నియు నెప్పుడు విడిపోయి నిష్కాముఁడగు అప్పుడే మరణములేనివాఁడై ముక్తుఁడై వేఱుప్రదేశమునకు పోవకయే ఈ శరీరమునందే బ్రహ్మమును పొందుచున్నాఁడు పరబ్రహ్మమగుచున్నాఁడు దానికిక్కడ ఒక దృష్టాంతము చె బడుచున్నది ఎట్లనఁగా, పాము కుబుసము, దాని నివాసమగు పుట్టయందుంచఁబడి మృతిబొ యున్నట్లు ఈ శరీరము జీవుఁడు తానుకాని బుద్ధ్యాదీంద్రియములయందు నేననిగాని నావిం గాని యనెడి తాదాత్మ్య తద్ధర్మాధ్యాసలనువిడిచి పరబ్రహ్మమైనప్పుడు నిశ్చేష్టితమైయెక్కడఁ న్నదక్కడనేయుండును అట్లు పరబ్రహ్మస్వరూపియై ముక్తుఁడైన జీవుఁడు ఈ దేహమునందు యును అభిమానరహితుఁడగుటచే దేహమందుండని వాఁడు మరణములేనివాఁడునై పరమా యగుచున్నాఁడు అట్టి పరమాత్మ యేదియనఁగా, ఈ బుద్ధ్యాది సర్వప్రపంచమును ప్రకాశిం జేయుచున్న ఆత్మ తేజస్సేయని యాజ్ఞవల్క్యుఁడుపదేశించఁగా, విదేహదేశప్రభువైన జనకమ రాజు, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నీకు నేను వేయి గోవులను ఇచ్చుచున్నానని పలికనని జ యాజ్ఞవల్క్య ఖ్యాయికారూపమును ధరించిన శ్రుతిచేత స్వకీయముగా జనులకొఱకు సంసా విమోక్షోపాయము చెప్పఁబడినది

ఉ॥ తదేతే శ్లోకాభవన్తి । అణుః పన్థావితతః పురాణోమాంగ్ స్పృష్టోఽనువిత్తో
మయైవ । తేనధీరాఅపియన్తి బ్రహ్మవిదస్స్వర్గంలోకమిత ఊర్ధ్వావిముక్తా

ప॥ తత్ - ఏతే - శ్లోకాః - భవన్తి - అణుః - పన్థాః - వితతః - పురాణః - మాం స్పృష్టః - అనువిత్తః మయా - ఏవ - తేన - ధీరాః - అపియన్తి బ్రహ్మవిదః - స్వర్గం లోకం - ఇతః - ఊర్ధ్వాః - విముక్తాః. ॥

ప్ర॥ తత = ఆ అర్థమునందు, (ఆత్మకాముఁడగు బ్రహ్మవేత్తకు మోక్షము కలుగుననెడి అ మునందు), ఏతే = ఈ ముందు చెప్పఁబోయెడి, శ్లోకాః = మంత్రములు, భవన్తి = అగుచున్నవి. రాణః = ప్రాచీనమును, అణుః = సూక్ష్మమును, వితతః = తరింపఁజేయునదియునగు, పన్థాః = జ్ఞ నమార్గము, మాం = నన్ను, స్పృష్టః = స్పృశించుచున్నది (నన్ను పొందినది). మయైవ = నా తనే, అనువిత్తః = అనుసరించి తెలిసికొనఁబడినది తేన = ఆ మార్గముచేతను, ధీరాః = ధీరులగ (ప్రజ్ఞావంతులగు), బ్రహ్మవిదః = బ్రహ్మవేత్తలు, విముక్తాస్సంతః = జీవించియుండఁగానే ముక్తులై ఇతః = ఈ దేహపాతమునకుం పై, ఊర్ధ్వాం = అనంతరము, స్వర్గంలోకం = మోక్షమును, (ఇక్క స్వర్గలోకమనఁగా మోక్షమర్థము), అపియన్తి = పొందుచున్నారు

తా॥ ఇంతకుపూర్వము ఆత్మకాముఁడగు బ్రహ్మవేత్తకు మోక్షముకలుగునని చెప్పిన మం బ్రాహ్మణముయొక్క అర్థమును విస్తరించి చెప్పునవి ఈ చెప్పఁబోయెడి మంత్రములు ఓ యాజ్ఞ వల్క్యుఁడా! జననమరణరూపసంసారమునుండి తరింపఁజేయునట్టిదియును ప్రాచీనమును సూ క్ష్మమునగు జ్ఞానమార్గము నన్ను పొందినది నాచేత ఆ జ్ఞానమార్గమనుసరించి తెలిసికొనఁబడినది ఆ జ్ఞానమార్గముచేతనే ప్రజ్ఞావంతులగు బ్రహ్మవేత్తలు జీవించియుండఁగానే ముక్తులై ఈ దేహమ పడిపోయినతరువాత మోక్షమును పొందుచున్నారు.

(సంసారనియామకమును), ప్రవిశన్తి=పొందుచున్నారు య ఉ=ఎవరైతే, విద్యాయాం=వేదమునందు, (అవిద్యావస్తుప్రతి పాదకమును కర్మప్రయోజకమునగు వేదమునందు), రతాః=ఆసక్తి గలవారో, తే=వారు, తతః=అపూర్వాజ్ఞానముకంటె, భూయఇవ=మిక్కిలి అధికమైన దేనైన తమః=అజ్ఞానమును, (ప్రవిశన్తి=పొందుచున్నారు)

తా॥ ఓజనకుఁడా! ఈపూర్వోక్త జ్ఞానమార్గముకంటె నన్యమగుకర్మను సేవించువారును, ఆకర్మ ప్రతిపాదకమగు ఉపనిషద్వ్యతిరిక్తమైన వేదమందాసక్తిగలవారును, దేహేంద్రియాది సంసారనియామకమగు అధికమైన అజ్ఞానమును పొందుచున్నారు

ఉ॥ అనన్దానామతేలోకా అన్ధేనతమసావృతాః । తాగ్ స్తేప్రేత్యాభిగచ్ఛన్త్యవిద్వాగ్ సోఽబుధోజనాః ॥౧౧॥

ప॥ అనన్దాః - నామ - తే - లోకాః - అన్ధేన - తమసా - ఆవృతాః - తాన్ - తే - ప్రేత్య - అభిగచ్ఛన్తి - అవిద్వాంసః - అబుధః - జనాః

ప్ర॥ తే=ఆ, లోకాః=లోకములు, అనన్దానామ=మిక్కిలి అసుఖకరములైనవై, అన్ధేనతమసా=గాఢాంధకారముచేతను, (గాఢాజ్ఞానముచేతను), ఆవృతాః=ఆవరింపఁబడినవి. అవిద్వాంసః=పండితులుకానివారును, అబుధః=ఆత్మజ్ఞానములేనివారునగు, జనాః=జనులు, (యే=ఎవరో), తే=వారు, ప్రేత్య=మరణమునుపొంది, తాన్=అపూర్వము చెప్పఁబడిన లోకములను, (ఆ అజ్ఞానావృతములైన లోకములను), అభిగచ్ఛన్తి=పొందుచున్నారు.

తా॥ ఓజనకుఁడా! అజ్ఞానావృతములగు అసుఖకరములైన లోకములుకలవు అట్టి లోకములనుగూర్చి అపండితులై అజ్ఞానముచే ఆవరింపఁబడి, కర్మలనుచేయుచు, ఆత్మజ్ఞానములేక దేహమను సంసారమును పొందియున్న ఈ జనులు మరణమునుపొంది పోవుచున్నారు.

ఉ॥ ఆత్మానంచేద్విజానీయాదయమస్మీతిపూరుషః । కిమిచ్ఛన్కస్యకామాయ శరీరమనుసఞ్జ్వరేత్ ॥౧౨॥

ప॥ ఆత్మానం - చేత్ - విజానీయాత్ - అయం - అస్మి - ఇతి - పూరుషః - కిం - ఇచ్ఛన్ - కస్య - కామాయ - శరీరం - అనుసఞ్జ్వరేత్

ప్ర॥ పూరుషః=పురుషుఁడు, అయమస్మీతి=పరమాత్మయగుచున్నానని,ఆత్మానం=తన్ను, (హృదయమునందు అశనాయాదిధర్మములులేని పరమాత్మస్వరూపమగు తన్ను),విజానీయాచ్చేత్=తెలిసికొనినయెడల, కిం=దేనిని, ఇచ్ఛన్=కోరుచు, కస్య=ఆత్మవ్యతిరిక్తమైన దేనియొక్క, కామాయ=ప్రయోజనముకొఱకు, శరీరం=దేహమును, అనుసఞ్జ్వరేత్=అనుసరించి తాపమును పొందించును

తా॥ ఓజనకుఁడా! అనేకులలో ఒకానొకఁడగు పురుషుఁడు పరమాత్మస్వరూపము నేనే యగుచున్నానని హృదయమునందలి అశనాయాదిధర్మములులేని పరమాత్మస్వరూపమగు తన్ను తెలిసికొని తానుగానే నిలిచెనేని దేనిని కోరినవాఁడై ఆత్మవ్యతిరిక్తమైన యేప్రయోజనముకొఱకును శరీరమున్ననుసరించి సంతాపమునుపొందఁడు. వారుసర్వదా ఆత్మగానే యుండుటవలన తదితరమైన కోరికయే స్థానికి కలుగదు

ఉ॥ యస్యానువిత్తః ప్రతిబుద్ధ ఆత్మాఽస్మిన్సందేహ్యే గహనే ప్రవిష్టః । సవిశ్వకృత్స
హి సర్వస్యకర్తా తస్యలోకస్సతులోక ఏవ. ॥౧౩॥

ప॥ యస్య, అనువిత్తః - ప్రతిబుద్ధః - ఆత్మా - అస్మిన్ - సందేహ్యే - గహనే - ప్రవిష్టః - సః - విశ్వకృత్ - సః - హి - సర్వస్య - కర్తా - తస్య - లోకః - సః - తు - లోకః - ఏవ -

ప్ర॥ గహనే=విషమమైన, అస్మిన్=ఈ, సందేహ్యే=పృథివ్యాది భూతములచే వృద్ధిపొందింపఁబడిన దేహమునందు, ప్రవిష్టః=ప్రవేశించియున్న, ఆత్మా=ఆత్మ, యస్య=ఎవనికి, (ఎవనిచేత),అనువిత్తః=అనుసరించిపొందఁబడినదై, ప్రతిబుద్ధః=ప్రత్యక్షముగాఁజేసికొనఁబడెనో, (ఈదేహమునందు పరబ్రహ్మము నేనైతినని తెలిసికొనఁబడినదో), సః=వాఁడు, విశ్వకృత్=ప్రపంచమునకు కర్త (యత్=ఏకారణమువలన), సహి=వాఁడె, సర్వస్య=సమస్తమునకు, కర్తా=కర్త, (భవతి=అగుచున్నాఁడో), తస్య=వానికి, లోకః=ఆత్మ, (ఇక్కడ లోకశబ్దమునకు ఆత్మ అర్థము చెప్పఁబడుచున్నది) లోకఏవ=ఆత్మయె, సతు=వాఁడు, (భవతి=అగుచున్నాఁడు).

తా॥ ఓజనకుఁడా! విషమమై పృథివ్యాదిభూతములచే నిర్మింపఁబడి అనేకసంకటముల యొక్క వృద్ధిగల ఈ దేహమునందు ప్రవేశించియున్న ఆత్మ ఎవనిచేత తెలిసికొనఁబడి పరబ్రహ్మము నేనైతినని ప్రత్యక్షముచేసికొనఁబడునో వాఁడె సర్వమునకు కర్తయగుటవలన ప్రపంచమునకు కర్తయగుచున్నాఁడు వాఁడే ఆత్మయు ఆత్మేవాఁడును అగుచున్నాఁడు. వానికి సర్వము ఆత్మ. సర్వమునకు వాఁడు ఆత్మయగుచున్నాఁడు గనుక అద్వితీయము ఏకము నగు పరమాత్మ నేనని తలంపవలయును

ఉ॥ ఇహైవసన్తోఽథ విద్మస్తద్వయం నచేదవేదిర్మహతీ వినష్టిః। యఏతద్విదురమృ
తాస్తేభవన్త్యథేతరే దుఃఖమేవాపియన్తి. ॥౧౪॥

ప॥ ఇహ - ఏవ - సన్తః - అథ - విద్మః - తత్ - వయం - న - చేత్ - అవేదిః - మహతీ - వినష్టిః - యే - ఏతత్ - విదుః - అమృతాః తే - భవన్తి - అథ - ఇతరే - దుఃఖం - ఏవ - అపియన్తి

ప్ర॥ ఇహైవ=ఈ దేహమునందే, సన్తః=ఉన్నవారలై, (అజ్ఞానమనెడి దీర్ఘ నిద్రచే మోహపెట్టఁబడినవారలై యుండి), తత్=బ్రహ్మమును, వయం=మేము, అథ=అతిప్రయత్నముతో,విద్మః=తెలిసికొనుచున్నారము (బ్రహ్మతత్త్వతత్త్వమును మాస్వరూపముగానే తెలిసికొని మేము కృతార్థులమగుచున్నామనెడి జ్ఞానము), నచేత్=లేనియెడల, మహతీ=అధికమైన, వినష్టిః=నాశముగల, (అనంతముగా పరిణమించుచున్న జన్మమరణాది లక్షణమైన నాశముగల), అవేదిః=అజ్ఞానము, (భవతి=కలుగుచున్నది) యే=ఎవరు, ఏతత్=ఈ పరబ్రహ్మమును, విదుః=తెలిసికొనిరో, తే=వారు, అమృతాః=మరణములేనివారు, భవన్తి=అగుచున్నారు అథ=అనంతరము, ఇతరే=అన్యులు, (పరబ్రహ్మమును తెలిసికొననివారు), దుఃఖమేవ=దుఃఖమునే, (జనన మరణాది దుఃఖమును), అపియన్తి=పొందుచున్నారు.

తా॥ ఇక్కడ బ్రహ్మవేత్త కృతార్థుఁడనుటకు శ్రుతిసమ్మతిని చూపించుచున్నాఁడు ఓజనకుఁడా! పురుషులు అనేక సంకటములుగల ఈ దేహమందే అజ్ఞానమను దీర్ఘనిద్రచే మోహపెట్టఁబడినవారలై యుండి పరబ్రహ్మస్వరూపము మేము అని తెలిసికొని కృతార్థులమగుచున్నారమని తెలిసి

కొననిరొమెడల వారికి ఆ అజ్ఞానముచేత అనంతముగా పరిణమించుచున్న జన్మమరణాదిలక్షణమగు గొప్ప నాశము కలుగుచున్నది. ఆ పరబ్రహ్మమే నేనైతినని తెలిసికొనువారు మరణములేనివారై ముక్తులగుచున్నారు ఇట్లు తెలిసికొనని అజ్ఞానులు జననమరణాది దుఃఖమును పొందుచున్నారు.

ఉ॥ యదైతమనుపశ్యత్యాత్మానం దేవమఞ్జసా । ఈశానం భూతభవ్యస్య న తతో. విజుగుప్సతే. ॥౧౫॥

ప॥ యదా - ఏతం - అను - పశ్యతి - ఆత్మానం - దేవం - అఞ్జసా - ఈశానం - భూతభవ్యస్య - న - తతః - విజుగుప్సతే

ప్ర॥ (పురుషః=పురుషుఁడు), పరమకారుణికం=మిక్కిలి దయాళుఁడగు,ఆచార్యం=ఆచార్యుని, ప్రాప్య=పొంది, తతః=ఆగురువువలన, లబ్ధప్రసాదస్సన్=పొందఁబడిన అనుగ్రహముగలవాఁడై), అను=అనంతరము, భూతభవ్యస్య=కాలత్రయమునకు, ఈశానం=ప్రభువైన, దేవం=ప్రకాశమానమైన, ఏతం=ఈ, ఆత్మానం=ఆత్మస్వరూపమును, యదా=ఎప్పుడు, అఞ్జసా=శీఘ్రముగా, పశ్యతి=చూచుచున్నాఁడో, (ప్రత్యక్షము చేసికొనుచున్నాఁడో), (తదా=అప్పుడు), తతః=ఆ ఈశ్వరునివలన,(ఆత్మానం=తన్ను), నవిజుగుప్సతే=కాపాడుకొనఁగోరఁడు. (లేక, ఎప్పుడు స్వప్రకాశకుఁడును సర్వనియంతయునగు ఈశ్వరుని తన్నుగాఁ దెలిసికొనుచున్నాఁడో అప్పుడు జనుఁడు ఎవనిని నిందింపఁడు).

తా॥ ఇప్పుడు జ్ఞానికి, శాస్త్రవిహితమైన కర్మనుచేయక పోవుటవల్ల కలిగెడి భయము లేదని బ్రహ్మవిద్యను స్తుతించుటకై చెప్పఁబడుచున్నది ఓ జనకమహారాజా! భూత భవిష్య ద్వర్తమానకాల త్రయమునకు నియామకుఁడగు ఈ ఈశ్వరుని తన ఆత్మగా (తన్నుగా) తెలిసికొనువాఁడు సర్వస్వరూపుఁడై తనకువేఱొకవస్తువులేక పోవుటవలన దేనివల్లను భయము లేనివాఁడై ఈశ్వరునివల్ల తన్ను కాపాడుకొనఁగోరఁడు ఇట్లు ఈశ్వరుఁడే తానగుటవల్లను తనకు అన్యుఁడు లేక పోవుటవల్లను ఎవనిని నిందింపఁడు సర్వమును తన్నుగానె చూచును

ఉ॥ యస్మాదర్వాక్సంవత్సరోఽహోభిః పరివర్తతే । తద్దేవా జ్యోతిషాం జ్యోతిరాయుర్హోపాసతేఽమృతం. ॥౧౬॥

ప॥ యస్మాత్ - అర్వాక్ - సంవత్సరః - అహోభిః - పరివర్తతే - తత్ - దేవాః - జ్యోతిషాం - జ్యోతిః - ఆయుః - హ - ఉపాసతే - అమృతం

ప్ర॥ యస్మాత్=ఏ ఈశ్వరునికంటె, అర్వాక్=అన్యవిషయమైన, సంవత్సరః=సంవత్సరము, (కాలాత్మ), అహోభిః=కాలావయవములగు దినములచేతను, పరివర్తతే=అంతటను ఉన్నది తత్=ఆ, జ్యోతిషాం=సూర్యాదితేజస్సులకు, జ్యోతిః=ప్రకాశకమగు, అమృతః=మరణరహితమైన తేజస్సును, దేవాః=దేవతలు, ఆయుః=ఆయుస్సుఅని, ఉపాసతే=ధ్యానించుచున్నారు.

తా॥ ఇప్పుడు ఈశ్వరునికిని కాలము అన్యముకాగా కాలము ఈశ్వరేతరవస్తువగుటవలన లోకమునందు కాలమునుండి ఘటమువలెనే ఈ శ్వరత్వము కాలత్రయముతోఁగూడుకొన్నదియని శంకింపఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు ఓ జనకుఁడా! ఈశ్వరునికి తక్కువై అన్యవిషయముగానుండు కాలాత్మ కాలావయవములగు రాత్రిం బగళ్లచే నేర్పడియున్నది. ఇట్టి కాలముపుట్టుకగల సర్వమునకు వేఱువస్తువై కూడుకొనుచున్నదియెగాని పుట్టుకలేని ఈ శ్వరునికి అట్లు కానేరదు దేవతలు సూర్యాది తేజస్సులకు ప్రకాశకమైన మరణరహితమగు ఆ తేజస్సును ఆయుస్సు అని యుపాసించుచున్నారు. కనుకనే దేవతలు విశేషఆయుర్దాయము కలవారలగుచున్నారు. కాఁబట్టి ఆయుష్కామునిచే బ్రహ్మము ఆయుర్గుణమని యుపాసింపఁదగినది.

ఉ॥ యస్మిన్పఞ్చపఞ్చజనా ఆకాశశ్చప్రతిష్ఠితః । తమేవ మన్య ఆత్మానం విద్వాన్బ్రహ్మామృతోఽమృతం ॥౧౭॥

ప॥ యస్మిన్ - పఞ్చ - పఞ్చజనాః - ఆకాశః - చ - ప్రతిష్ఠితః - తం - ఏవ - మన్యే- ఆత్మానం - విద్వాన్ - బ్రహ్మ - అమృతః - అమృతం

ప్ర॥ పఞ్చ=అయిదుసంఖ్యగల, పఞ్చజనాః=గంధర్వులు మొదలైనవారును, (గంధర్వులు, పితరులు, దేవతలు, అసురులు, రక్షస్సులు), ఆకాశశ్చ=ఆకాశమును, యస్మిన్=దేనియందు, (అక్షరస్వరూపమునందు), ప్రతిష్ఠితః= ఉంచఁబడినదో, తమేవ=ఆ పరమాత్మనే, ఆత్మానం=ఆత్మస్వరూపమునుగానే, మన్యే=తలంచుచున్నాను (అహం=నేను), అమృతం=నాశరహితమగు, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమును, విద్వాన్=తెలిసికొనినవాఁడై, అమృతః=మరణములేనిపరమాత్మనైతిని

తా॥ పూర్వమంత్రమునందు సూర్యాది తేజస్సులకు ప్రకాశకమగు తేజస్సు అమృతమని చెప్పఁబడినది దానికే సర్వమునకు అధిష్ఠానమగుటచే అమృతత్వము ఇక్కడ సాధించుచున్నాఁడు ఓ జనకుఁడా! పంచసంఖ్యగల గంధర్వాదులును,అవ్యాకృతి ఆకాశమును,ఏ అక్షరపరబ్రహ్మమునందు ఆధారముగానున్నదో ఆ అక్షరస్వరూపమగు పరబ్రహ్మమునే ఆత్మనుగాఁదలంచుచున్నాను. ఇట్లు తలంచినను నీవు మనుష్యుఁడవుగానే యుంటివేయనిన, నేను అజ్ఞానముచేత మనుష్యుఁడనైనప్పటికిని నా ఆత్మను అక్షరపరబ్రహ్మమునుగాఁదెలిసికొనినవాఁడనై మరణధర్మముగల మనుష్యత్వము పోయి పరబ్రహ్మమునగుచున్నాను. ఆయుత్క్షీణము అజ్ఞానముచేతనేగాని జ్ఞానముచేత అమృతమె యగుచున్నది

ఉ॥ ప్రాణస్యప్రాణముత చక్షుషశ్చక్షురుత శ్రోత్రస్యశ్రోత్రం । మనసో యే మనో విదుః। తే నిచిక్యుర్బ్రహ్మ పురాణ మగ్ర్యం. ॥౧౮॥

ప॥ ప్రాణస్య - ప్రాణం - ఉత - చక్షుషః - చక్షుః - ఉత - శ్రోత్రస్య - శ్రోత్రం - మనసః - యే - మనః - విదుః - తే - నిచిక్యుః - బ్రహ్మ - పురాణం - అగ్ర్యం

ప్ర॥ యే=ఎవరు, (తత్ =అపరబ్రహ్మ తేజస్సును), ప్రాణస్య=ప్రాణమునకు, ప్రాణం=ప్రాణముగాను, (ప్రాణమునకు ఆధారముగాను), ఉత=మఱియును, చక్షుషః=నేత్రమునకు, చక్షుః=నేత్రముగాను, ఉత=మఱియును, శ్రోత్రస్య=శ్రోత్రమునకు, శ్రోత్రం=శ్రోత్రముగాను, మనసః=మనస్సునకు, మన =మనస్సుగాను, విదుః=తెలిసికొనిరో, తే=వారు, అగ్ర్యం=మొట్ట మొదటిదిన్నైన, పురాణం=ప్రాచీనమగు, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మమును, నిచిక్యుః=నిశ్చయముగాఁదెలిసికొనిన వారగుచున్నారు

తా॥ ఓ జనకుఁడా! ఇంతకుపూర్వము సర్వాధారముగాఁజెప్పఁబడిన అక్షరస్వరూపమును ప్రాణ వ్యాపారమునకు ఆధారముగాను నేత్రమునకు ఆధారమునుగాను శ్రోత్రమునకు ఆధారముగాను మనస్సునకు మనస్సుగాను తెలిసికొని చక్షురాదీంద్రియ వ్యాపారముల ద్వారా ప్రత్యగాత్మస్వరూపమైన ఆత్మయున్నదని ఊహించి తెలిసికొనువారు ప్రాచీనమగు మొట్టమొదటి పరబ్రహ్మమును నిశ్చయముగాఁదెలిసికొనుచున్నారు

ఉ॥ మనసైవాను ద్రష్టవ్యం నేహ నానా స్తి కిఞ్చన । మృత్యోస్స మృత్యు మాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి. ॥౧౯॥

ప॥ మనసా - ఏవ - అనుద్రష్టవ్యం - న - ఇహ - నానా - అస్తి - కిఞ్చన - మృత్యోః - సః - మృత్యుం - ఆప్నోతి - యః - ఇహ - నానా - ఇవ - పశ్యతి

ప్ర॥ (తత్=పరబ్రహ్మమును), మనసైవ=మనస్సుచేతనే, అనుద్రష్టవ్యం=అనుసరించిచూడఁదగినది ఇహ=ఈ పరబ్రహ్మ దర్శన విషయమునందు, కిఞ్చన=కొంచెమును, నానా=అనేకత్వమును, నాస్తి=లేదు యః=ఎవఁడు, ఇహ=పరబ్రహ్మదర్శనమునందు, నానేవ=అనేకవిధమైన దివలెనే, పశ్యతి=చూచుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, మృత్యోః=మరణమువల్ల, మృత్యుం=మరణమును, ఆప్నోతి=పొందుచున్నాఁడు

తా॥ ఆ పరబ్రహ్మదర్శనమునకు సాధనమిక్కడ చెప్పఁబడుచున్నది ఓ జనకమహారాజా! సద్గురూపదేశముచే పరమార్థ జ్ఞానమునందు సంస్కారము గలదిగాఁజేయఁబడిన మనస్సుచేతనే పరబ్రహ్మము తెలిసికొనఁదగినది పరబ్రహ్మము వాఙ్మనస్సులకతీతమైనది అట్టి పరబ్రహ్మమును చూచుటకు మనస్సు ఎట్లుగా సాధనమగుననిన, మనస్సు, పరబ్రహ్మమును గోచరించనిదైన ను శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసలచే సంస్కారముగలదై ఆ పరబ్రహ్మాకారమగుచున్నది అట్టి మనస్సుచే పరబ్రహ్మము అనుసరించి చూడఁదగినది పరబ్రహ్మదర్శన విషయమై కొంచెమైనను నానాత్వములేదు పరబ్రహ్మదర్శన విషయమునందు నానాత్వమును చూచువాఁడు మరణమువలన మరణమును పొందుచున్నాఁడు

ఉ॥ ఏకధైవానుద్రష్టవ్యమేతదప్రమేయంధ్రువం । విరజః పర ఆకాశాదజ ఆత్మా మహాన్ ధ్రువః. ॥౨౦॥

ప॥ ఏకధా - ఏవ - అనుద్రష్టవ్యం - ఏతత్ - అప్రమేయం - ధ్రువం - విరజః - పరః - ఆకాశాత్ - అజః - ఆత్మా - మహాన్ - ధ్రువః

ప్ర॥ ధ్రువం=నిత్యమును, (కూటస్థమును, అచలమును), అప్రమేయం=దేనిచేతను పరిమితిచేయ నలవిగానిదియునగు, ఏతత్=ఈ పరబ్రహ్మమును, ఏకధైవ=ఏకరీతిగా, (ఒకటేవిధముగా), అనుద్రష్టవ్యం=అనుసరించి చూడఁదగినది ఆత్మా=ఆత్మ, మహాన్=గొప్పదియును, ధ్రువః=నిత్యమైనదియును, అజః=జన్మములేనిదియును, విరజః=ధర్మాధర్మాది మలములు లేనిదియును, ఆకాశాత్=ఆకాశమునకంటె, పరః=వేరైనదియును, (సూక్ష్మమైనదియును, భవతి=అగుచున్నది)

తా॥ ఓ జనకుఁడా! వేటొకదానిచేత పరిమితిచేయ నలవిగానిదియును నిత్యమైనదియును చలింపనిదియునగు ఈ బ్రహ్మమును ఒక్కటిగాఁజూడఁదగినది ఇట్టి ఆత్మస్వరూపము పరిమితివలన మిక్కిలి గొప్పదియును నశింపనిదియును ధర్మాధర్మములను మైల లేనిదియునై ఆకాశముకంటె వేఱుగా సూక్ష్మమై వ్యాపించియున్నది.

ఉ॥ తమేవ ధీరో విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత బ్రాహ్మణః । నానుధ్యాయాద్బహూఞ్ఛబ్దాన్వాచో విగ్లాపనగ్ం హి తదితి. ॥౨౧॥

ప॥ తం - ఏవ - ధీరః - విజ్ఞాయ - ప్రజ్ఞాం - కుర్వీత - బ్రాహ్మణః - న - అనుధ్యాయాత్ - బహూన్ - శబ్దాన్ - వాచః - విగ్లాపనం - హి - తత్ - ఇతి.

ప్ర॥ ధీరః=విజ్ఞానియగు, బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుఁడు, తమేవ=ఆపరమాత్మనే, విజ్ఞాయ=తెలిసికొని, ప్రజ్ఞాం=ప్రజ్ఞను, (ఆచార్యోపదేశ విషయమై తెలిసికొనవలయునను ఇచ్ఛను పరిసమాప్తియైన ప్రజ్ఞను), కుర్వీత=చేయవలయును బహూన్=అనేకములగు, శబ్దాన్=శబ్దములను, నానుధ్యాయాత్=చింతింపఁగూడదు తత్ = ఆ అనేకశబ్దములను అధ్యయనము చేయుట, వాచః=వాక్కునకు, విగ్లాపనంహి=శ్రమకలుగఁజేయుటయే, ఇతి=సమాప్తము

తా॥ ఓ జనకుఁడా! జ్ఞానవంతుఁడగు బ్రాహ్మణుఁడు అవినాశియును అచలమును సర్వవ్యాపియు నగు ఆ ఆత్మను తెలిసికొని ఆచార్యోపదేశమువలన గోచరించునట్టిదియును వేఱొకటి తెలిసికొనఁదగినది యను ఇచ్ఛను కలుగఁజేయునట్టిదియునగు ప్రజ్ఞను కలుగఁజేసికొనుటకు సాధనములైన సన్న్యాస శమ దమో పరతి తితిక్షా సమాధానములను అభ్యాసము చేయవలయును అన్యములగు అనేకశబ్దములను ధ్యానింపఁగూడదు అట్లు అనేకశబ్దములను చింతించుట వాక్కునకు శ్రమయే గాని యేమియు ప్రయోజనము లేదు

ఉ॥ సవా ఏష మహానజ ఆత్మా యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు యఏషోన్తర్హృదయ ఆకాశస్తస్మిఞ్ఛేతే సర్వస్యవశీ సర్వస్యేశానః సర్వస్యాధిపతిఃస నసాధునా కర్మణాభూయాన్నో ఏవాసాధునాకనీయాన్। ఏషసర్వేశ్వర ఏషభూతాధిపతిరేషభూతపాల ఏషసేతుర్విధరణ ఏషాం లోకానామసంభేదాయ తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి। యజ్ఞేన దానేన తపసా ఽ నాశకేనైతమేవ విదిత్వామునిర్భవతి। ఏతమేవ ప్రవ్రాజినో లోకమిచ్ఛన్తః ప్రవ్రజన్తి । ఏతద్ధస్మవై తత్పూర్వేవిద్వాగ్ంసః ప్రజాం నకామయన్తే కింప్రజయాకరిష్యామః । యేషాం నోఽయ మాత్మా యం లోకఇతి తే హస్మపుత్రైషణాయాశ్చ విత్తైషణాయాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ వ్యుత్థాయాథ భిక్షాచర్యం చరన్తి । యాహ్యేవ పుత్రైషణా సా విత్తైషణా యా విత్తైషణా సా లోకైషణోభేహ్యేతే ఏషణే ఏవ భవతః । స ఏష నేతినేత్యాత్మాఽగృహ్యో నహి గృహ్యతేఽశీర్యోనహిశీర్యతేఽసఙ్గోనహి సజ్యతేఽసితో నవ్యథతే నరిష్యత్యేత ముహైవైతే నతరత ఇతి। అతః పాపమకరవమిత్యతః కల్యాణ మకరవ మిత్యుభే ఉహైవైష ఏతే తరతి నైనం కృతా కృతే తపతః. ॥౨౨॥

ప॥ సః - వై - ఏషః - మహాన్ - అజః - ఆత్మా - యః - అయం - విజ్ఞానమయః - ప్రాణేషు - యః - ఏషః - అన్తర్హృదయే - ఆకాశః - తస్మిన్ - శేతే - సర్వస్య - వశీ - సర్వస్య - ఈశానః - సర్వస్య - అధిపతిః - సః - న - సాధునా - కర్మణా - భూయాన్ - నో - ఏవ - అసాధునా - కనీయాన్ - ఏషః - సర్వేశ్వరః - ఏషః - భూతాధిపతిః - ఏషః -

భూతపాలః - ఏషః - సేతుః - విధరణః - ఏషాం - లోకానాం - అసంభేదాయ - తం - ఏతం - వేదానువచనేన - బ్రాహ్మణాః - వివిదిషన్తి - యజ్ఞేన - దానేన - తపసా - అనాశకేన - ఏతం - ఏవ - విదిత్వా - మునిః - భవతి - ఏతం - ఏవ - ప్రవ్రాజినః - లోకం - ఇచ్ఛన్తః - ప్రవ్రజన్తి - ఏతత్ - హ - స్మ - వై - తత్ - పూర్వే - విద్వాంసః - ప్రజాం - న - కామయన్తే - కిం - ప్రజయా - కరిష్యామః - యేషాం - నః - అయం - ఆత్మా - అయం - లోకః - ఇతి - తే - హ - స్మ - పుత్రైషణాయాః - చ - విత్తైషణాయాః - చ - లోకైషణాయాః - చ - వ్యుత్థాయ - అథ - భిక్షాచర్యం - చరన్తి - యా - హి - ఏవ - పుత్రైషణా - సా - విత్తైషణా - యా - విత్తైషణా - సా - లోకైషణా - ఉభే హి - ఏతే - ఏషణే - ఏవ - భవతః - సః - ఏషః - న - ఇతి - న - ఇతి - ఆత్మా - అగృహ్యః - న - హి - గృహ్యతే - అశీర్యః - న - హి - శీర్యతే - అసఙ్గః - న - హి - సజ్యతే - అసితః - న - వ్యథతే - న - రిష్యతి - ఏతం - ఉ - హై - వ - ఏతే - న - తరతః - ఇతి - అతః - పాపం - అకరవం - ఇతి - అతః - కల్యాణం - అకరవం - ఇతి - ఉభే - ఉ - హై - వ - ఏషః - ఏతే - తరతి - న - ఏనం - కృతాకృతే - తపతః.

ప్ర॥ ప్రాణేషు=ప్రాణములయందు, అయం=ఈ, విజ్ఞానమయః=విజ్ఞానస్వరూపుఁడు, (అనఁగా జీవుఁడు), యః=ఎవఁడో, ఏషః=ఈ విజ్ఞానస్వరూపుఁడు, మహాన్=గొప్పవాఁడును, అజః=పుట్టువులేనివాఁడునునగు, సవై=ఆ పూర్వోక్తమైన పరమాత్మయే, (అట్టి పరమాత్మయే), ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపుఁడు (అని చెప్పఁబడినది). (సః=అట్టి పరమాత్మ), అన్తర్హృదయే=హృత్పుండరీకముయొక్క మధ్యమందు, య ఏషః=ఏ ఈ, ఆకాశః=ఆకాశమో, (బుద్ధియొక్క విజ్ఞానమునకు ఆశ్రయమైన ఆకాశమో), తస్మిన్=దానియందు, (ఆ ఆకాశమునందు) శేతే=ఉన్నాఁడు (సచ=ఆ పరమాత్మ), సర్వస్య=సమస్తముయొక్క, వశీ=స్వాధీనము కలవాఁడును, (బ్రహ్మేంద్రాదులను తన స్వాధీనమునందు ప్రవర్తింపఁజేసికొనినవాఁడును), సర్వస్య=అందఱికిని, ఈశానః=నియామకుఁడును, సర్వస్య=అందఱికిని, అధిపతిః=ప్రభువును, (అధిష్ఠించి పాలించువాఁడును, స్వతంత్రుఁడును), (భవతి=అగుచున్నాఁడు). సః=ఆ పరమాత్మ, సాధునా=మంచిదియగు, కర్మణా=కర్మముచేత, (పుణ్యకర్మముచే), భూయాన్=అధికుఁడు, న=కాఁడు, అసాధునా=మంచిదికాని, కర్మణా=కర్మముచేత, (పాపకర్మముచేతను), కనీయాన్=అధికుఁడు కానివాఁడును, (అల్పమైనవాఁడును), నోఏవ=కానేకాఁడు ఏషః=ఈ పరమాత్మ, సర్వేశ్వరః=సర్వమునకు నియామకుఁడు ఏషః=ఈ పరమాత్మ, భూతాధిపతిః=భూత=బ్రహ్మాదిభూతములకు, అధిపతిః=ప్రభువు ఏషః=ఈ పరమాత్మ, భూతపాలః=సమస్తభూతములను రక్షించువాఁడు. ఏషః=ఈ పరమాత్మ, ఏషాం=ఈ, లోకానాం=భూరాదిలోకములకు, అసంభేదాయ=భిన్నమర్యాదలు లేకపోవుటకొఱకు, (వర్ణాశ్రమాది సాంకర్యము లేకపోవుటకొఱకు), సేతుః=హద్దు, విధరణః=వర్ణాశ్రమాదివ్యవస్థను చేయువాఁడు. తం=అటువంటి, ఏతం=ఈ పరమాత్మను, బ్రాహ్మణాః=బ్రాహ్మణులు, (బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యులు), వేదానువచనేన=మంత్రబ్రాహ్మణరూపమైన వేదవాక్యముచేతను, (వేదమందు చెప్పఁబడిన నిత్యకర్మానుష్ఠానముచే శుద్ధాంతఃకరణులై ఉపనిషత్ప్రతిపాదిత పరమాత్మను), వివిదిషన్తి=తెలిసికొనుటకు కోరుచున్నారు. (అదెట్లనఁగా,

(బ్రాహ్మణుఁడు), యజ్ఞేన=కర్మచేతను, దానేన = దానముచేతను, తపసా=తపస్సుచేతను, (కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది తపస్సుచేతను), అనాశకేన=కోరికలేకపోవుటచేతను, (ఇక్కడ అనాశక శబ్దమునకు కర్మఫలాపేక్ష లేకపోవుట యర్థము), తమేవ=ఆ పరమాత్మనే, విదిత్వా=తెలిసికొని, మునిః = మననశీలుఁడు, (ఆత్మ మనస్సంధానముచేయునట్టి యోగి) భవతి=అగుచున్నాఁడు. ఏతమేవలోకం=ఈ పరమాత్మరూపమైన లోకమునే, ఇచ్ఛన్తః=కోరుచున్న, ప్రవ్రాజినః=సన్న్యసించునట్టి స్వభావముగల సన్న్యాసులు, ప్రవ్రజన్తి=సన్న్యసించుచున్నారు (సమస్తకర్మలను సన్న్యసించుచున్నారు) తదేతత్=ఇదియె, (సన్న్యాసస్య=సన్న్యాసమునకు, కారణం=కారణము, భవతి=అగుచున్నది) హ స్మ వై=అగుచున్నదిగదా! పూర్వే=ప్రాచీనులగు, (యే=ఏ,) విద్వాంసః=పండితులు, ప్రజయా=సంతానముతో, కింకరిష్యామః=ఏమిచేయగలము (అని), ప్రజాం=సంతానమును, న కామయన్తే=కోరుటలేదో, యేషాం=ఏ, నః=మనకు, అయం=ఇది, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపమో (మనకు అశనాయాదిధర్మములు లేని ధర్మాధర్మాతీతమగు ఈపరమాత్మయె ఆత్మస్వరూపము) అయం=ఈపరమాత్మ, లోకః=ఫలరూపమైనలోకము, (భవతి=అగుచున్నది), ఇతి=అని, (సన్న్యసించువారో,) తే హ స్మ=వారే, పుత్రైషణాయాశ్చ=పుత్రేచ్ఛవల్లను, విత్తైషణాయాశ్చ=ధనేచ్ఛవల్లను, లోకైషణాయాశ్చ=లోకేచ్ఛవల్లను, వ్యుత్థాయ=లేచి, (ఇచ్ఛను వదలి), అథ=అనంతరము, భిక్షాచర్యం=భిక్షాటనమును, చరన్తి=చేయుచున్నారు పుత్రైషణా=పుత్రేచ్ఛ, యా హి=ఏదియో, సా=అది, విత్తైషణా=ధనేచ్ఛ, విత్తైషణా=ధనేచ్ఛ, యా=ఏదియో, సా=అది, లోకైషణా=లోకేచ్ఛ ఏతే=ఈ, ఉభే హి=రెండైన, ఏషణే ఏవ=ఇచ్ఛలు, (కోరికలు, ఇహలోకపరలోకేచ్ఛలు), భవతః=అగుచున్నవి నేతి నేతీతి=ఇదికాదు ఇదికాదు అని సమస్తమును నిషేధించి నిర్దేశింపఁబడిన, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, (యః=ఏదియో), సః=అటువంటి, ఏషః=ఈ ఆత్మ, అగృహ్యః=గ్రహింపశక్యము కానిది. (సమస్తమైనకార్యధర్మముల నతిక్రమించియున్నది గనుక గ్రహింపశక్యముకానిది గనుకనె, న హి గృహ్యతే = గ్రహింపఁబడుటలేదు. అశీర్యః=నశింపనిది, (శరీరధర్మములేనిదిగనుక నశించనిదికనుకనె, న హి శీర్యతే = నశించుటలేదు. అసఙ్గః=కూడుకొననిది, (మూర్తస్వరూపముకాదు గనుక వేఱొకదానితోఁగూడుకొననిది గనుకనే), న హి సజ్యతే=కూడుకొనదు అసితః=బాధింపఁబడనిది, (దేనిచేతను బాధింపఁబడనిది గనుకనే), న వ్యథతే=పీడింపఁబడదు న రిష్యతి=హింసను పొందదు. (నశింపదు). (అటువంటి, ఈపూర్వముచెప్పిన సర్వకామములను విడిచిన ఈ ఆత్మ నేతి నేతి యను వాక్యముచేత సర్వమును నిషేధించి తన్ను ఆత్మనుగాఁ దెలిసికొనుటవలన), ఏతము హైవ=వీనినే, (ఇట్లు తెలిసికొనిన వానినే), ఏతే=ఈముందుచెప్పఁబోయెడి పుణ్యపాపములు, న తరతః=పొందవు ఇతి=సమాప్తము. అతః=ఈశరీరధారణమను నిమిత్తమువలన, (అహం=నేను), పాపం=పాపమును, అకరవమితి=చేసితి ననెడి (సంతాపమును), కల్యాణం=శుభమును, (పుణ్యమును), అకరవమితి=చేసితిననెడి (సంతోషమును), ఇవిరెండును, (తం= ఆ బ్రహ్మవేత్తను, న తరతః=పొందవు) ఏషః=ఈబ్రహ్మవేత్త, ఏతే=ఈ, ఉభే ఉ హైవ=పుణ్యపాపములరెంటిని, తరంతి=అతిక్రమించుచున్నాఁడు (పుణ్యపాపములు నశించుచున్నవి) కృతాకృతే=కృత=నిత్యకర్మలను చేయుట, అకృత=నిత్యకర్మలను చేయక పోవుట, (ఇవి రెండు అనఁగా శాస్త్రవిహితకర్మలను, చేయుట, చేయక పోవుట,) ఏనం=ఈ బ్రహ్మవేత్తను, న తపతః=తపింపఁజేయవు.

తా॥ ఇంతకుపూర్వము మంత్రబ్రాహ్మణములచేత బంధమోక్షములు సహేతుకములుగాఁ జెప్పఁబడినవి ఈ పూర్వశ్లోకములచేతను మరల మోక్షస్వరూపమే విస్తారముగాఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది ఈ ప్రకారముగానే ఈ ఆత్మవిషయమునంగు వేదమంతయు నెట్లుపయోగమగుచున్నదో ఆ ప్రకారముగానే చెప్పఁదగినదియని అందునిమిత్తమై ఈమంత్రమారంభింపఁబడుచున్నది. ఓ జనకుఁడా! ఈప్రాణములయందున్న విజ్ఞానమయస్వరూపుఁడైన ఈజీవుఁడు, అఖండస్వరూపమును, పుట్టుకలేనివాఁడునగు ఆపరమాత్మే యగుచున్నాడు ఆపరమాత్మ హృత్పుండరీకమునందలి బుద్ధియొక్క విజ్ఞానమునకుఆశ్రయమైన ఆకాశమునందున్నాడు ఆపరమాత్మబ్రహ్మ,ఇంద్రుఁడుమొదలైనవారినందఱిని తనస్వాధీనమునందుఁబ్రవర్తింపఁజేసికొనువాఁడును,అందఱికిని నియామకుఁడును అందఱిని అధిష్ఠించిపాలించువాఁడునై స్వతంత్రుఁడుగానున్నాఁడు ఆపరమాత్మపుణ్యకర్మచేత అధికమైనవాఁడును పాపకర్మచేతఁదగ్గిపోయినవాఁడును కాఁడు ఇట్లుసర్వనియామకుఁడును, సర్వభూతాధిపతియు నగు ఈ పరమాత్మ, ఈభూరాదిసమస్తలోకములలో వర్ణాశ్రమాదిసాంకర్యములుగకయుండుటకు హద్దైవర్ణాశ్రమాదివ్యవస్థను చేయుచున్నాఁడు అట్టి ఈపరమాత్మను బ్రహ్మ క్షత్రియ వైశ్యులు వేదమందు చెప్పఁబడిన నిత్యకర్మానుష్ఠానముచే శుద్ధాంతఃకరణులై ఉపనిషత్ప్రతిపాదితపరమాత్మను తెలిసికొనుటకు కోరుచున్నారు అదెట్లనఁగా, ఈ బ్రహ్మక్షత్రాదులు యజ్ఞాది కర్మముచేతను దానముచేతను కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది తపస్సుచేతను శుద్ధాంతఃకరణులై కోరికలేక పోవుటచేతను ఆపరమాత్మను తెలిసికొని ఆత్మ మనస్సంధానముచేయునట్టి యోగియగుచున్నాఁడు సర్వకర్మసన్న్యాసముచేయు స్వభావముగలవారలు ఈపరమాత్మలోకమునేకోరుచు సర్వకర్మ త్యాగముచేయుచున్నారు ఇదియె సన్న్యాసమునకు ముఖ్యకారణము. మనకుబాహ్యలోకసాధనమగు సంతానముతో ఏమి ప్రయోజనము కాఁగలదని తిరస్కార భావమును పొంది సంతానమును కోరకయె అశనాయాది ధర్మములులేని ధర్మాధర్మాతీతమగు ఆత్మలోకాపేక్షగల ప్రాచీనులగు విద్వాంసులు విరక్తులై పుత్రేషణ విత్తేషణ లోకేషణలను విడిచి భిక్షాటనమును చేయుచున్నారు లోకమునందు ఇహలోకసాధనము పుత్రేషణము ఈ పుత్రేషణమే విత్తేషణము విత్తేషణమే లోకేషణము అగుటవలన జనులకు ఇహపరలోకములయొక్క కోరికలు రెండుమాత్రమే యగుచున్నది ఇదికాదు ఇదికాదు అని సమస్తమును నిషేధించి నిర్దేశింపఁబడిన ఆత్మ సమస్తకార్యధర్మములులేనిది గనుక గ్రహింపఁబడుటలేదు శరీరధర్మములేనిది గనుక చిక్కిపోవుటలేదు మూర్తధర్మములేనిదిగనుక దేనితోను కలిసికొనుటలేదు. దేనిచేతను బాధింపఁబడదుగనుక బాధనుపొందుటలేదు నశించుటలేదు. ఇట్టి ఆత్మస్వరూపమే తానని తెలిసికొనిన బ్రహ్మవేత్తను పుణ్యపాపములు పొందవు ఇట్లు పుణ్యపాపరహితుఁడైన బ్రహ్మవేత్త ఈ శరీరధారణానిమిత్తమువలన నేను పాపమునుచేసితిని గనుక ఆ పాపముచే నాకు నరకమువచ్చునని సంతాపమును, ఈ శరీరధారణానిమిత్తమువలన నేను పుణ్యముచేసితిని గనుక ఆపుణ్యముచే నాకు స్వర్గాదిపుణ్యలోకము వచ్చునని సంతోషమును, పొందఁడు. ఇట్లు ఈబ్రహ్మవేత్త పుణ్యపాపములను రెంటిని అతిక్రమించుచున్నాఁడు. విహితకర్మను చేయుటయును విహితకర్మనుచేయక పోవుటయును ఈ రెండును ఈబ్రహ్మవేత్తను సంతాపమునొందింపఁజాలవు.

మ॥ తదేతదృచాభ్యుక్తం । ఏషనిత్యోమహిమాబ్రాహ్మణస్యనవర్ధతే కర్మణానోకనీయాన్ । తస్యైవస్యాత్పదవిత్తం విదిత్వానలిప్యతే కర్మణాపాపకేనేతి । తస్మాదేవంవిచ్ఛాన్తో దాన్త ఉపరతస్తితిక్షుస్సమాహితోభూత్వాత్మన్యేవాత్మానంపశ్యతి సర్వమాత్మానం పశ్యతి నైనం పాప్మాతరతి సర్వం పాప్మానంతరతి నైనం పాప్మా తపతి సర్వం పాప్మానంతపతి విపాపో విరజో విచికిత్సో బ్రాహ్మణోభవ త్యేష బ్రహ్మలోకః సమ్రాడితి హొవాచ యాజ్ఞవల్క్యః సోహం భగవతె విదేహాన్ దదామిమాంచాపిసహదాస్యాయేతి.

ప॥ తత్ - ఏతత్ - ఋచా - అభ్యుక్తం - ఏషః - నిత్యః - మహిమా - బ్రాహ్మణస్య - న - వర్ధతే - కర్మణా - నో - కనీయాన్ - తస్య - ఏవ - స్యాత్ - పదవిత్ - తం - విదిత్వా - న - లిప్యతే - కర్మణా - పాపకేన - ఇతి - తస్మాత్ - ఏవంవిత్ - శాన్తః - దాన్తః - ఉపరతః - తితిక్షుః - సమాహితః - భూత్వా - ఆత్మని - ఏవ - ఆత్మానం - పశ్యతి - సర్వం - ఆత్మానం - పశ్యతి - న - ఏనం - పాప్మా - తరతి - సర్వం - పాప్మానం - తరతి - న - ఏనం - పాప్మా - తపతి - సర్వం - పాప్మానం - తపతి - విపాపః - విరజః - అవిచికిత్సః - బ్రాహ్మణః - భవతి - ఏషః - బ్రహ్మలోకః - సమ్రాట్ - ఇతి హ- ఉవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - సః అహం- భగవతే- విదేహాన్- దదామి- మాం- చ- అపి- సహ- దాస్యాయ- ఇతి ॥౨౩॥

ప్ర॥ తదేతత్ = ఈ పరబ్రహ్మము, ఋచా = మంత్రముచేతను, అభ్యుక్తం = చెప్పఁబడినది ఏషః = ఈ, (నేతినేతియను సర్వనిషేధమే లక్షణముగాఁగల), నిత్యః = శాశ్వతమగు, మహిమా = సామర్థ్యముగల పరమాత్మ, బ్రాహ్మణస్య = బ్రహ్మవేత్తయొక్క, కర్మణా = కర్మముచేతను, నవర్ధతే = వృద్ధిపొందఁడు నోకనీయాన్ = తగ్గిపోఁడు (బ్రహ్మవేత్త), తస్యైవ = సర్వనిషేధలక్షణమైన ఆ మహిమయొక్కయె, పదవిత్ = స్థానమునుతెలిసినవాఁడు, స్యాత్ = అగును తం = ఆ మహిమను, విదిత్వా = తెలిసికొని, పాపకేన = పాపరూపమగు, కర్మణా = కర్మముచేతను, (ధర్మాధర్మలక్షణరూపమైన పాపకర్మముచేతను), నలిప్యతే = పూయఁబడఁడు (సంబంధింపఁడు) ఇతి = సమాప్తము తస్మాత్ = ఆకారణమువలన, ఏవంవిత్ = ఇట్లుతెలిసికొనినవాఁడు, శాన్తః = బాహ్యములగు చక్షురాదీంద్రియ నిగ్రహముగలవాఁడును, దాన్తః = అంతరింద్రియ నిగ్రహముగలవాఁడును, ఉపరతః = సమస్త కోరికలనుండి విడువఁబడినవాఁడును, తితిక్షుః = ఓర్పుగలవాఁడును, (శీతోష్ణ సుఖ దుఃఖాది ద్వంద్వములను సహించువాఁడును), సమాహితః = ఏకాగ్రచిత్తముగలవాఁడును, (ఇంద్రియములయొక్కయు అంతఃకరణముయొక్కయు చలనమువలన మరలిన నిశ్చలుఁడు), భూత్వా = అయి, ఆత్మన్యేవ = తనయందే, (తనయొక్క దేహేంద్రియాది సంఘాతమునందు), ఆత్మానం = తన్ను, పశ్యతి = చూచుచున్నాఁడు సర్వం = సమస్తమును, ఆత్మానం = తన్నుగానే, పశ్యతి = చూచుచున్నాఁడు ఏనం = ఈ బ్రహ్మవేత్తను, పాప్మా = పాపము, నతరతి = పొందదు సర్వం = సమస్తమైన, పాప్మానం = పాపమును, తరతి = దాటుచున్నాఁడు (ఆత్మభావముచేతనే పొందుచున్నాఁడు అతిక్రమించుచున్నాఁడు) ఏనం = ఈ బ్రహ్మవేత్తను, పాప్మా = పాపము, నతపతి = తపింపఁజేయదు. (బ్రహ్మవేత్త), సర్వం = సమస్తమైన, పాప్మానం = పాపమును, తపతి = తపింపఁజేయుచున్నాఁడు. (జ్ఞానాగ్నిచేత భస్మముచేయుచున్నాఁడు) (ఇట్టివాఁడు), విపాపః = పోయిన ధర్మాధర్మములను

పాపముగలవాఁడును, విరజః=పోయిన కామముగలవాఁడును, అవిచికిత్సః=పోయినసంశయము గలవాఁడునై, బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుఁడు, (సర్వస్వరూపమైన పరబ్రహ్మమే నేననెడి నిశ్చయ బుద్ధిగల (బ్రాహ్మణుఁడు), భవతి=అగుచున్నాఁడు హే సమ్రాట్=ఓ జనకమహారాజా! ఏషః =ఇది, బ్రహ్మలోకః=పరబ్రహ్మలోకము, (పరబ్రహ్మమైన లోకము), ఇతి=అని, యాజ్ఞవల్క్యః= యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, హోవాచ=పలికెను (ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా!) సః=ఆ, అహం=నేను, భగవతే=నీకొఱకు, విదేహాన్=విదేహదేశములను, మాం చ = నన్ను, సహ=కూడ, దాస్యాయ=దాస్యకర్మకొఱకు, (విదేహదేశములతోఁగూడ నన్ను నీకు సేవచేయుటకు), దదామీతి= ఇచ్చుచున్నానని (జనకమహారాజు చెప్పెను)

తా॥ ఓ జనకమహారాజా! ఇంతవఱకు పరబ్రహ్మము ఈ మంత్రముచేత చెప్పఁబడినది నేతి నేతియనెడి వాక్యముచే సర్వమును నిషేధించుటయే లక్షణముగాఁగలదియును శాశ్వతము నగు సామర్థ్యముగల ఈ పరబ్రహ్మము బ్రాహ్మణునియొక్క పుణ్యపాపరూపమైన కర్మముచేత వృద్ధిపొందునదికాదు తగ్గిపోవునదికాదు ఈ పరబ్రహ్మమును తెలిసికొనినవాఁడు అట్లుగా జ్ఞానముచే సర్వము తిరస్కరించి తన్నుతాను తెలిసికొనిన బ్రహ్మవేత్త సర్వనిషేధ లక్షణమగు మహిమయొక్క స్థానము తెలిసినవాఁడగును దీనిని తెలిసికొనినవాఁడు ధర్మాధర్మ లక్షణమగు పాపకర్మముతో సంబంధింపఁడు అందువలన ఈ తెలిసినవాఁడు బాహ్యేంద్రియ నిగ్రహముగల వాఁడును అంతరింద్రియ నిగ్రహముగలవాఁడును కోరికలేనివాఁడును శీతోష్ణ సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములను సహించువాఁడును బాహ్యేంద్రియాంతరింద్రియములయొక్క చలనమును విడిచి నిశ్చలుండునై తన దేహేంద్రియాది సముదాయమునందు తన్ను చూచుచున్నాఁడు సమస్తమును తన్నుగానే చూచుచున్నాఁడు ఇట్టి బ్రహ్మవేత్తను పాపము పొందదు ఈ జ్ఞాని, వేఱువస్తువు లేకపోవుటచే పాపమునంతయు ఆత్మనుగానే పొందుచున్నాఁడు కనుక పాపమంతయును పొందుచున్నది ఈ బ్రహ్మజ్ఞుని విహిత నిషిద్ధ కర్మానుష్ఠానములు సంతాప దుఃఖములను పొందింపవు బ్రహ్మజ్ఞుఁడు విహిత నిషిద్ధకర్మానుష్ఠానములవల్లనైన పుణ్యపాపములను సర్వాత్మ దర్శనమను అగ్ని చేత భస్మము చేయుచున్నాఁడు ఇట్టి బ్రహ్మవేత్త, అజ్ఞానమువలన కలిగిన ధర్మాధర్మరూపమగు పాపమును కోరికను సంశయమును లేనివాఁడై సర్వస్వరూపము నేననెడి నిశ్చితబుద్ధిగల బ్రాహ్మణుఁడగుచున్నాఁడు ఈ స్థితియందున్నవాఁడే ముఖ్యబ్రాహ్మణుఁడు వీనికి ఈ పరబ్రహ్మస్వరూప స్థితికంటె పూర్వమునందలి బ్రాహ్మణ్యము గౌణమైనది ఓ జనకమహారాజా! సర్వాత్మభావలక్షణమైన ఇదియే పరబ్రహ్మలోకము అని యాజ్ఞవల్క్యుఁడుపదేశింపఁగా జనకమహారాజు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నేను నీకు విదేహరాజ్యముతోఁగూడ నా శరీరమును సేవచేయుటకర్పించుచు న్నానని పలికెను.

ఉ॥ స వా ఏష మహానజ ఆత్మాన్నాదో వసుదానో విన్దతే వసు య ఏవం వేద.॥౨౪॥

ప॥ సః - వై - ఏషః - మహాన్ - అజః - ఆత్మా - అన్నాదః- వసుదానః- విన్దతే- వసు- యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ సవై=ఆ ప్రసిద్ధమగు, (జనక యాజ్ఞవల్క్య సంవాదమునందు చెప్పఁబడిన ప్రసిద్ధ మగు), ఏషః=ఈ, మహాన్=గొప్పదియగు, అజః=పుట్టుకలేని, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, అన్నాదః=అన్నమును భక్షించునదియును, వసుదానః=కర్మఫలమును ఇచ్చునదియును, (ప్రాణులయొ

క్క- కర్మఫలమును కూర్చునదియును, భవతి=అగుచున్నది) యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారము, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు, సర్వభూతేషు=సమస్తభూతములయందును, ఆత్మభూతః=ఆత్మస్వరూపుఁడై, అన్నం=అన్నమును, అత్తి=భక్షించుచున్నాఁడు) వసు=సమస్త కర్మఫలమును, విన్దతే=పొందుచున్నాఁడు

తా॥ జనక యాజ్ఞవల్క్య సంవాదమునందు చెప్పఁబడిన ప్రసిద్ధమగు గొప్పదియును పుట్టుకలేనిదియునగు ఈ ఆత్మ, సర్వభూతములయందున్నదై అన్నమును భక్షించునదియును ప్రాణులయొక్క- సమస్త కర్మఫలమును కూర్చునదియును అగుచున్నది ఇట్లు ఆత్మస్వరూపమును తెలిసికొని ధ్యానించువాఁడు సమస్త భూతములయందును ఆత్మస్వరూపుఁడై, అన్నమును భక్షించుచున్నాఁడు కర్మఫలమును పొందుచున్నాఁడు

ఉ॥ సవా ఏష మహానజ ఆత్మాఽజరోఽ మరోఽమృతోఽభయో బ్రహ్మ భయం వై బ్రహ్మభయగ్ం హివై బ్రహ్మ భవతియ ఏవంవేద ॥౨౫॥

ఇతి బృహదారణ్యకే షష్ఠాధ్యాయే చతుర్థంబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ సః - వై - ఏషః - మహాన్ - అజః - ఆత్మా - అజరః - అమరః - అమృతః - అభయం - బ్రహ్మ - అభయం - హి - వై - బ్రహ్మ - భవతి - యః - ఏవం - వేద

ప్ర॥ సవై=అప్రసిద్ధమును, మహాన్=గొప్పదియును, అజః=పుట్టుకలేనిదియునగు, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, (ఆత్మస్వరూపము పుట్టుకలేనిది గనుకనే), అజరః=జీర్ణముకానిదియును, (జీర్ణమనఁగా శిథిలముగానిది గనుకనే), అమరః=మరణములేనిదియును, (నాశములేనిది గనుకనే), అమృతః=మృత్యువులేనిదియును, (జన్మాదివికారములు లేక పోవుటవలన మృత్యువులేనిదిగనుకనే), అభయః=భయరహితమైనదియునై, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మస్వరూపము, (అనఁగా పరమాత్మ, భవతి=అగుచున్నది) ఏవం=ఈ ప్రకారము, యః=ఎవఁడు, వేద=తెలిసికొనునో, (సః=వాఁడు, అభయం హివై బ్రహ్మ=భయరహితమగు పరబ్రహ్మస్వరూపమే, భవతి=అగుచున్నాఁడు)

తా॥ ఇంతవఱకుచెప్పిన ఆఖ్యాయికముయొక్క- అర్థమంతయు ఈ ఖండికయందు నిర్దేశించి చెప్పఁబడుచున్నది ఈ యుపనిషత్ సంగ్రహముగా ప్రతిపాదింపఁబడిన గొప్పదైన ఈ యాత్మ, పుట్టుకలేనిది గనుక జీర్ణమై శిథిలముకానిదియును శిథిలముకానిది గనుకనే నాశనములేనిదియును ఇట్లు జన్మజరా నాశాదులులేనిది గనుకనే మృత్యువులేనిదియునై భయరహితమై బ్రహ్మస్వరూపమగుచున్నది బ్రహ్మస్వరూపమును ఈ ప్రకారముగాఁ దెలిసికొనువాఁడు భయరహితమగు పరబ్రహ్మస్వరూపమె యగుచున్నాఁడు ఈ యుపనిషత్తునందు, ఏకాదిపరార్థమువఱకుండెడి సంఖ్యను తెలియఁజేయుటకు రేఖయందు, ఒకటి, పది, నూఱు, వెయి యని ఆరోపించి తెలియపఱచినట్లు ఒకటియగు పరబ్రహ్మమునందు జన్మాద్యనేకోపాయములను కల్పించి నేతినేతి వాక్యముచేత సమస్త ఉపాయనిషేధమునుచేసి అద్వితీయమగు పరబ్రహ్మ తత్త్వము తెలియఁజేయఁబడినది.

ఇట్లు బృహదారణ్యకోపనిషత్తు షష్ఠాధ్యాయము చతుర్థబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

షష్ఠాధ్యాయము, పంచమ బ్రాహ్మణము ప్రారంభము.

ఉ॥ అథహ యాజ్ఞవల్క్యస్య ద్వే భార్యే బభూవతు ర్మైత్రేయీ చ కాత్యాయనీచ తయోర్హ మైత్రేయీ బ్రహ్మవాదినీ బభూవ స్త్రీప్రజ్ఞైవ తర్హి కాత్యాయన్యథహ యాజ్ఞవల్క్యో న్యద్వృత్త ముపాకరిష్యన్ ॥౧

ప॥ అథ - హ - యాజ్ఞవల్క్యస్య - ద్వే - భార్యే - బభూవతుః - మైత్రేయీ - చ కాత్యాయనీ - చ - తయోః - హ - మైత్రేయీ - బ్రహ్మవాదినీ - బభూవ - స్త్రీప్రజ్ఞా - ఏవ - తర్హి - కాత్యాయనీ - అథ - హ - యాజ్ఞవల్క్యః - అన్యత్ - వృత్తం - ఉపాకరిష్యన్

ప్ర॥ అథహ=అనంతరము, యాజ్ఞవల్క్యస్య=యాజ్ఞవల్క్య ఋషికి, మైత్రేయీచ=మైత్రేయియును, కాత్యాయనీచ=కాత్యాయని యును, ద్వే=ఇద్దఱు, భార్యే=భార్యలు, బభూవతుః=ఉండిరి తయోః=ఆ యిద్దఱు భార్యలలో, మైత్రేయీహ=మైత్రేయి యనునదియె, బ్రహ్మవాదినీ=పరబ్రహ్మమును చెప్పునట్టి స్వభావముకలది, బభూవ=అయెను తర్హి=అప్పుడు, కాత్యాయనీ=కాత్యాయనియనునది, స్త్రీప్రజ్ఞైవ=స్త్రీకి ఉచితమైన జ్ఞానముకలది, (గృహమునకు ఉపయోగమైన ప్రయోజనమును వెదకునది, బభూవ=అయెను) అథహ=ఈప్రకారముకాఁగా యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, అన్యత్=ఇతరమైన, (గృహస్థాశ్రమమునకంటె నన్యమైన) వృత్తం=సన్న్యాసాశ్రమమును, ఉపాకరిష్యన్ సన్=పొందనిచ్ఛయించినవాఁడై

తా॥ ఈ షష్ఠాధ్యాయమునందు శిష్యాచార్య సంబంధముతో ప్రశ్న ప్రతివచన న్యాయము గా పరబ్రహ్మతత్త్వము సవిస్తరముగా విచారించి యుపసంహారము చేయఁబడినది ఇప్పుడు ఆగమప్రధానముచే ప్రతిజ్ఞాతమైన అర్థమును నిగమనముచేయుటకు దృష్టాంత స్థానీయముగా నున్న మైత్రేయీచేత ఈ బ్రాహ్మణము ఆరంభింపఁబడుచున్నది యాజ్ఞవల్క్య ఋషికి మైత్రేయి కాత్యాయని యను పేర్లుగల ఇద్దఱు భార్యలుగలరు వారిలో ప్రథమభార్యయగు మైత్రేయి, బ్రహ్మజ్ఞానమందభిలాషగలదిగాను, రెండవ భార్యయగు కాత్యాయని స్త్రీలకుఁదగియున్న గృహమునకుపయోగమైన ప్రయోజనమును వెదకునదిగాను, ఉండిరి అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు గృహస్థాశ్రమముకంటె వేఱగు సన్న్యాసాశ్రమమును పొందుటకు ఇచ్ఛగలవాఁడాయెను

ఉ॥ మైత్రేయీతి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః ప్రవ్రజిష్యన్వా అరేఽహ మస్మాత్స్థానా దస్మి హన్త తేఽనయా కాత్యాయన్యా న్తం కరవాణీ తి. ॥౨॥

ప॥ మైత్రేయి - ఇతి - హ - ఉవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - ప్రవ్రజిష్యన్ - వై - అరే - అహం - అస్మాత్ - స్థానాత్ - అస్మి - హన్త - తే - అనయా - కాత్యాయన్యా - అన్తం- కరవాణి - ఇతి

ప్ర॥ యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, మైత్రేయీతి=మైత్రేయీయని పిలిచి, అరే=ఓ మైత్రేయీ! అహం=నేను, అస్మాత్=ఈ, స్థానాత్=గృహస్థాశ్రమమునుండి, ప్రవ్రజిష్యన్వై=సన్న్యసింప నిచ్ఛగలవాఁడను, అస్మి=అగుచున్నాను హన్త=కోరితివేని, తే=నీకు, అనయా=ఈ, కాత్యాయన్యా=కాత్యాయనితో, అన్తం=స్నేహమును, కరవాణీతి=చేయుచున్నానని, ఉవాచహ=పలికెను.

తా॥ సన్న్యసించుటకు ఇచ్ఛగలవాఁడై యాజ్ఞవల్క్యుఁడు మైత్రేయీ యని పిలిచి ఓ మైత్రేయీ! నేను ఈ గృహస్థాశ్రమమునుండి సన్న్యసింప నిచ్ఛగలవాఁడనైతిని గనుక నీకు ఇష్టమున్న యెడల ఈ కాత్యాయనితో స్నేహమును చేయించెదనని పలికెను

ఉ॥ సాహోవాచ మైత్రేయీ యన్ను మ ఇయం భగో స్సర్వా పృథివీ విత్తేన
పూర్ణాస్యాత్స్యాన్న్వహంతే నామృతా ఆహో నేతినేతి హోవా
చ యాజ్ఞవల్క్యో యథైవోపకరణవతాం జీవితం తథైవ తే జీవితగ్
స్యాదమృతత్వస్య తు నాశాస్తి విత్తేనేతి. ॥౩॥

ప॥ సా - హోవాచ - మైత్రేయీ - యత్ - ను - మే - ఇయం - భగోః - సర్వా - పృథివి - విత్తేన - పూర్ణా - స్యాత్ - స్యాం - ను - అహం - తేన - అమృతా - ఆహో - న - ఇతి - న - ఇతి - హోవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః - యథా - ఏవ - ఉపకరణవతాం - జీవితం- తథా- ఏవ- తే- జీవితం- స్యాత్- అమృతత్వస్య- తు- న- ఆశా- అస్తి - విత్తేన - ఇతి.

ప్ర॥ సా=ఆ, మైత్రేయీ=మైత్రేయి, హోవాచ=పలికెను హేభగోః=పూజ్యుఁడవగు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! విత్తేన=ధనముచేత, సర్వా=సమస్తమైన, ఇయం=ఈ, పృథివీ=భూమి, పూర్ణా=నిండింపఁబడినది, స్యాన్నుయత్=అయెనేని, తేన=ఆధనముచేత, అహం=నేను, అమృతా=ముక్తురాలను, (మరణములేనిదానను), స్యాంను=అగుదునా? ఆహో నేతి=కానా? అని, (మైత్రేయి అడిగెను) యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, నేతి=లేదని, హోవాచ=పలికెను విత్తేన=ధనముచేతను, ఉపకరణవతాం=సాధనములుగలవారలకు, జీవితం=జీవనము, యథైవ=ఏప్రకారముగానో, తథైవ=ఆ ప్రకారముగానే, జీవితం=జీవనము, స్యాత్=కలుగును అమృతత్వస్య=మోక్షముయొక్క, ఆశాతు=అపేక్షయన్ననో, నాస్తి=లేదు ఇతి=అని, (యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను)

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఈ సమస్తభూమియు నిండినధనము కలిగినయెడల అట్టిధనముచేతను నేను ముక్తురాలనగుదునా? కానా? యని ఆ మైత్రేయి యడుగఁగా యాజ్ఞవల్క్యుఁడు ఓ మైత్రేయి! లోకమునందు సమస్తసాధన సంపదగలవారలకు సుఖజీవనము కలుగునట్లు ధనముచేత సుఖజీవనము కలుగునేగాని ముక్తియొక్క ఆశ యొంతమాత్రమును లేదని చెప్పెను

ఉ॥ సాహోవాచ మైత్రేయీ యేనాహం నామృతాస్యాం కిమహంతేన కుర్యాం
యదేవ భగవాన్వేత్థ తదేవ మే విబ్రూహీతి. ॥౪॥

ప॥ సా - హోవాచ - మైత్రేయీ - యేన - అహం - న - అమృతా - స్యాం - కిం - అహం - తేన - కుర్యాం - యత్ - ఏవ - భగవన్ - వేత్థ - తత్ - ఏవ - మే - విబ్రూహి - ఇతి

ప్ర॥ సా=ఆ, మైత్రేయీ=మైత్రేయి, హోవాచ=పలికెను అహం=నేను, యేన=దేనిచేతను, అమృతా=మరణములేనిదానను, (ముక్తురాలను), నస్యాం=కానో, తేన=దానిచేతను, అహం=నేను, కింకుర్యాం=ఏమిచేయుదును? హేభగవన్=పూజ్యుఁడవగు ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా, యదేవ=దేనినే, (త్వం=నీవు), వేత్థ=గుర్తెఱుఁగుదువో, తదేవ=దానినే, మే=నాకు, విబ్రూహి=చెప్పుము, ఇతి=అని, (మైత్రేయి పలికెను)

తా॥ ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! నేను దేనిచేతను ముక్తురాలను కానో దానితో నాకేమియు ప్రయోజనములేదు మరణరహితమైన ముక్తినిపొందుటకు తగియున్న దేనిని నీవు తెలిసికొనియున్నావో, దానిని నాకు చెప్పుమూ యని మైత్రేయి యాజ్ఞవల్క్యుని ప్రార్థించెను

ఉ॥ సహోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః ప్రియావైఖలు నోభవతీ సతీ ప్రియ మవృధ న్తర్హి భవత్యే తద్వ్యాఖ్యాస్యామితేవ్యాచ క్షాణస్య తు మే నిదిధ్యాసస్వే తి ॥౫॥

ప॥ సః - హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః - ప్రియా - వై - ఖలు - నః - భవతీ - సతీ - ప్రియం - అవృధత్ - హన్త - తర్హి - భవతి - ఏతత్ - వ్యాఖ్యాస్యామి - తే - వ్యాచక్షాణస్య - తు - మే - నిదిధ్యాసస్వ - ఇతి

ప్ర॥ సః=ఆ, యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, హోవాచ=పలికెను నః=మా కొఱకు, (పూర్వం=పూర్వము), ప్రియావై ఖలు = ప్రియురాలవుగానే, భవతీసతీ=అయి, ప్రియం =ప్రియమును, అవృధత్=వృద్ధిపొందించినదానవైతివి హేభవతి=పూజ్యురాలవగు ఓమైత్రేయి, (త్వం=నీవు), (అమృతత్వసాధనం=మోక్షసాధనమును), హన్తర్హి=కోరితివేని, తే=నీకొఱకు, ఏతత్=ఈ మోక్షసాధనమును, వ్యాఖ్యాస్యామి=చెప్పెదను వ్యాచక్షాణస్య=చెప్పుచున్న, మే=నాయొక్క, (వాక్యం=వాక్యమును), నిదిధ్యాసస్వ=ఏకాగ్రచిత్తముతో ధ్యానింపుము (ఏకాగ్రచిత్తముతో వినుము)

తా॥ ఓ మైత్రేయీ! నీవు నాకు ప్రియురాలవై ప్రియమునే వృద్ధిపొందించినదానవైతివి కనుక నీవు మోక్షసాధనమును కోరితి వేని నీకు దానిని చెప్పెదను ఈ చెప్పెడి నాయొక్క వాక్యము సావధాన మనస్సుతో వినుమని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను.

ఉ॥ సహోవాచనవాఅరేపత్యుః కామాయపతిః ప్రియోభవత్యాత్మ నస్తు కామాయపతిః ప్రియోభవతి । నవాఅరేజాయాయై కామాయజాయాప్రియాభవత్యాత్మనస్తుకామాయజాయాప్రియాభవతి। నవాఅరేపుత్రాణాం కామాయపుత్రాః ప్రియాభవన్త్యాత్మనస్తు కామాయపుత్రాః ప్రియాభవన్తి। నవాఅరే విత్తస్య కామాయవిత్తం ప్రియంభవత్యాత్మ నస్తుకామాయవిత్తం ప్రియంభవతి। నవాఅరేపశూనాం కామాయపశవః ప్రియాభవన్త్యాత్మనస్తు కామాయపశవః ప్రియాభవన్తి । నవాఅరేబ్రహ్మణః కామాయబ్రహ్మప్రియం భవత్యాత్మనస్తుకామాయ బ్రహ్మప్రియంభవతి। నవాఅరేక్షత్రస్య కామాయక్షత్రంప్రియంభవత్యాత్మనస్తుకామాయక్షత్రం ప్రియంభవతి। నవాఅరేలోకానాం కామాయలోకాః ప్రియాభవన్త్యాత్మనస్తు కామాయలోకాః ప్రియాభవన్తి। నవాఅరేదేవానాం కామాయదేవాః ప్రియాభవన్త్యాత్మనస్తు కామాయదేవాః ప్రియాభవన్తి। నవాఅరేవేదానాం కామాయవేదాః ప్రియాభవన్త్యాత్మనస్తు కామాయవేదాః ప్రియాభవన్తి। నవాఅరేభూతానాం కా

మాయభూతాని ప్రియాణిభవన్త్యాత్మనస్తు కామాయభూతాని ప్రియాణి భవన్తి। నవాఅరేసర్వస్య కామాయసర్వం ప్రియంభవత్యాత్మనస్తు కామాయసర్వం ప్రియంభవతి। ఆత్మావాఅరేద్రష్టవ్యశ్శ్రోతవ్యోమన్తవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యో మైత్రేయ్యాత్మనిఖల్వరే దృష్టేశ్రుతే మతే విజ్ఞాతఇదగ్ం సర్వంవిదితం.

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - న - వై - అరే - పత్యుః - కామాయ - పతిః - ప్రియః - భవతి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - పతిః - ప్రియః - భవతి - న - వై - అరే - జాయాయై - కామాయ - జాయా - ప్రియా - భవతి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - జాయా - ప్రియా - భవతి - న - వై - అరే - పుత్రాణాం - కామాయ - పుత్రాః - ప్రియాః - భవన్తి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - పుత్రాః - ప్రియాః - భవన్తి - న - వై - అరే - విత్తస్య - కామాయ - విత్తం - ప్రియం - భవతి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - విత్తం - ప్రియం - భవతి - న - వై - అరే - పశూనాం - కామాయ - పశవః - ప్రియాః - భవన్తి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - పశవః - ప్రియాః - భవన్తి - న - వై - అరే - బ్రహ్మణః - కామాయ - బ్రహ్మ - ప్రియం - భవతి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - బ్రహ్మ - ప్రియం - భవతి - న - వై - అరే - క్షత్రస్య - కామాయ - క్షత్రం - ప్రియం - భవతి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - క్షత్రం - ప్రియం - భవతి - న - వై - అరే - లోకానాం - కామాయ - లోకాః - ప్రియాః - భవన్తి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - లోకాః - ప్రియాః - భవన్తి - న - వై - అరే - దేవానాం - కామాయ - దేవాః - ప్రియాః - భవన్తి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - దేవాః - ప్రియాః - భవన్తి - న - వై - అరే - వేదానాం - కామాయ - వేదాః - ప్రియాః - భవన్తి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - వేదాః - ప్రియాః - భవన్తి - న - వై - అరే - భూతానాం - కామాయ - భూతాని - ప్రియాణి - భవన్తి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - భూతాని - ప్రియాణి - భవన్తి - న - వై - అరే - సర్వస్య - కామాయ - సర్వం - ప్రియం - భవతి - ఆత్మనః - తు - కామాయ - సర్వం - ప్రియం - భవతి - ఆత్మా - వై - అరే - ద్రష్టవ్యః - శ్రోతవ్యః - మన్తవ్యః - నిదిధ్యాసితవ్యః - మైత్రేయి - ఆత్మని - ఖలు - అరే - దృష్టే - శ్రుతే - మతే - విజ్ఞాతే - ఇదం - సర్వం - విదితం - ॥౬॥

ప్ర॥ సః=ఆ యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, హోవాచ=పలికెను అరే=ఓ మైత్రేయి! పతిః=భర్త, (పెనిమిటి), పత్యుః=భర్తయొక్క, కామాయ=కామముకొఱకు,(ఇష్టముకొఱకు),ప్రియః=ఇష్టమైనవాఁడు,నవై భవతి=కానేకాఁడు పతిః=భర్త, ఆత్మనస్తు=ఆత్మయొక్కయో,కామాయ=కామముకొఱకు,ప్రియః=ప్రియుఁడగువాఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు అరే=ఓ మైత్రేయి! జాయా=భార్య, జాయాయై=భార్యయొక్క, (షష్ఠీవిభక్తికి చతుర్థి) కామాయ=కామముకొఱకు, జాయా=భార్య, ప్రియా=ప్రియురాలు, నవై భవతి=కానేకాదు ఆత్మనస్తు=ఆత్మయొక్కయో, కామాయ=కామముకొఱకు, జాయా=భార్య, ప్రియా=ప్రియురాలు, భవతి=అగుచున్నది. అరే=ఓ మైత్రేయి! పుత్రాః=పుత్రులు, పుత్రాణాం=పుత్రులయొక్క, కామాయ=కామముకొఱకు, ప్రియాః=ఇష్టమైనవారు, నవై భవన్తి=కానేకారు పుత్రాః=పుత్రులు, ఆత్మనస్తు=

ఆత్మయొక్కయే, కామాయ=కామముకొఱకు, ప్రియాః=ఇష్టులు, భవన్తి=అగుచున్నారు అరే=ఓ మైత్రేయి! విత్తం=ధనము, విత్తస్య=ధనము యొక్క, కామాయ=కామముకొఱకు, ప్రియం=ఇష్టమైనది, నవై భవతి=కానేకాదు విత్తం=ధనము, ఆత్మనస్తు=ఆత్మయొక్కయే, కామాయ=కామముకొఱకు, ప్రియం=ఇష్టమైనది, భవతి=అగుచున్నది అరే=ఓ మైత్రేయి! పశవః=పశువులు, పశూనాం=పశువులయొక్క, కామాయ=కామముకొఱకు, ప్రియాః=ఇష్టములైనవి, నవై భవన్తి=కానేకావు పశవః=పశువులు, ఆత్మనస్తు=ఆత్మయొక్కయే, కామాయ=కామముకొఱకు, ప్రియాః=ఇష్టములైనవి, భవన్తి=అగుచున్నవి అరే=ఓ మైత్రేయి! బ్రహ్మ=బ్రహ్మజాతి, (బ్రహ్మత్వము), బ్రహ్మణః=బ్రాహ్మణత్వముయొక్క, కామాయ=కామముకొఱకు, ప్రియం=ఇష్టమైనది, నవై భవతి=కానేకాదు బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణత్వము, ఆత్మనస్తు=ఆత్మయొక్కయే, కామాయ=కామముకొఱకు, ప్రియం=ఇష్టమైనది, భవతి=అగుచున్నది అరే=ఓ మైత్రేయి, క్షత్రం=క్షత్రియత్వము, (క్షత్రియజాతి), క్షత్రస్య=క్షత్రియజాతియొక్క, కామాయ=కామముకొఱకు, ప్రియం=ఇష్టమైనది, నవై భవతి=కానేకాదు క్షత్రం=క్షత్రియజాతి, ఆత్మనస్తు=ఆత్మయొక్కయే, కామాయ=కామముకొఱకు, ప్రియం=ఇష్టమైనది, భవతి=అగుచున్నది అరే=ఓ మైత్రేయి! లోకాః=లోకములు, లోకానాం=లోకములయొక్క, కామాయ=కామముకొఱకు, ప్రియాః=ఇష్టమైనవి, నవై భవన్తి=కానేకావు లోకాః=లోకములు, ఆత్మనస్తు=ఆత్మయొక్కయే, కామాయ=కామముకొఱకు, ప్రియాః=ఇష్టములైనవి, భవన్తి=అగుచున్నవి అరే=ఓ మైత్రేయి! దేవాః=దేవతలు, దేవానాం=దేవతలయొక్క, కామాయ=కామముకొఱకు, ప్రియాః=ఇష్టమైనవారు, నవై భవన్తి=కానేకారు దేవాః=దేవతలు, ఆత్మనస్తు=ఆత్మయొక్కయే, కామాయ=కామముకొఱకు, ప్రియాః=ఇష్టమైనవారు, భవన్తి=అగుచున్నారు అరే=ఓ మైత్రేయి! వేదాః=వేదములు, వేదానాం=వేదములయొక్క, కామాయ=కామముకొఱకు, ప్రియాః=ఇష్టములైనవి, నవై భవన్తి=కానేకావు వేదాః=వేదములు, ఆత్మనస్తు=ఆత్మయొక్కయే, కామాయ=కామముకొఱకు, ప్రియాః=ఇష్టములైనవి, భవన్తి=అగుచున్నవి అరే=ఓ మైత్రేయి! భూతాని=భూతములు, భూతానాం=భూతములయొక్క, కామాయ=కామముకొఱకు, ప్రియాణి=ఇష్టములైనవి, నవై భవన్తి=కానేకావు భూతాని=భూతములు, ఆత్మనస్తు=ఆత్మయొక్కయే, కామాయ=కామముకొఱకు, ప్రియాణి=ఇష్టములైనవి, భవన్తి=అగుచున్నవి సర్వం=సమస్తము, సర్వస్య=సర్వముయొక్క, కామాయ=కామముకొఱకు, ప్రియం=ఇష్టమైనది, నవై భవతి=కానేకాదు సర్వం=సమస్తము, ఆత్మనస్తు=ఆత్మయొక్కయే, కామాయ=కామముకొఱకు, ప్రియం=ఇష్టమైనది, భవతి=అగుచున్నది అరే=ఓ మైత్రేయి! ఆత్మావై=ఆత్మయే, ద్రష్టవ్యః=చూడదగినది శ్రోతవ్యః=వినఁదగినది మన్తవ్యః=మననము చేయఁదగినది నిదిధ్యాసితవ్యః=మరలమరల ధ్యానము చేయఁదగినది అరే మైత్రేయి=ఓ మైత్రేయి! ఆత్మని ఖలు=ఆత్మస్వరూపమే, దృష్టే సతి=చూడఁబడుచుండఁగా, (ఆత్మ ఎట్లు చూడఁబడుచున్నదనిన చెప్పఁబడుచున్నది) శ్రుతే=వినఁబడినదై, (ఆచార్యుని చేతను ఆగమముచేతను వినఁబడినదై), మతే=విచారింపఁబడినదై, (తిరిగి తర్కములో ఉపపత్తిచేత విచారింపఁబడినదై), విజ్ఞాతే సతి=తెలియఁబడినదగుచుండఁగా, (ఆత్మ శ్రవణ మనన ములచేత నిశ్చయింపఁబడినదగుచుండఁగా), ఇదం=ఈ, సర్వం=ఈ సమస్తము, విదితం=తెలియఁబడినది, (భవతి=అగుచున్నది).

తా॥ ఓ మైత్రేయీ! భర్తృ జాయా పుత్రాదులందఱును ఆ భర్తృ జాయా పుత్రాదుల కామము కొఱకు ఇష్టులు కారు మఱి యేమియనిన, భర్తృజాయా పుత్రాదులు ఆత్మ కామము కొఱకే ఇష్టులగుచున్నారు సర్వము సర్వముయొక్క కామము కొఱకిష్టమైనదికాదు ఆత్మ యొక్క కామముకొఱకే ఇష్టమైనది యగుచున్నది కనుక ఓ మైత్రేయీ! ఆత్మయే చూడఁదగినది (తానైయుండఁదగినది) ఆచార్యాగమములవలన వినఁదగినది తర్కముతోను ఉపపత్తితోను విచారించఁదగినది (మననము చేయఁదగినది) ధ్యానించఁదగినది ఇట్లు శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనములచే ఆత్మ చూడఁబడి తన్నుగా తెలిసికొనఁబడినయెడల సర్వమును తెలియఁబడినదియే యగుచున్నదియని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు మైత్రేయితోఁ జెప్పెను

ఉ॥ బ్రహ్మ తంపరాదాద్యోఽన్యత్రాత్మనో బ్రహ్మ వేద క్షత్రం తంపరాదాద్యోఽన్యత్రాత్మనః క్షత్రం వేద లోకా స్తం పరాదుర్యోఽన్యత్రాత్మనో లోకాన్వేద దేవా స్తం పరాదుర్యోఽన్యత్రాత్మనో దేవాన్వేద వేదా స్తం పరాదుర్యోఽన్యత్రాత్మనో వేదాన్వేద భూతాని తం పరాదుర్యోఽన్యత్రాత్మనో భూతాని వేద సర్వం తం పరాదాద్యోఽన్యత్రాత్మనః సర్వం వేదేదం బ్రహ్మేదం క్షత్రమిమే లోకా ఇమే దేవా ఇమే వేదా ఇమాని సర్వాణి భూతానీదగ్ం సర్వం యదయమాత్మా ॥౭॥

ప॥ బ్రహ్మ - తం - పరాదాత్ - యః - అన్యత్ర - ఆత్మనః - బ్రహ్మ - వేద - క్షత్రం - తం - పరాదాత్ - యః - అన్యత్ర - ఆత్మనః - క్షత్రం - వేద - లోకాః - తం - పరాదుః - యః - అన్యత్ర - ఆత్మనః - లోకాన్ - వేద - దేవాః - తం - పరాదుః - యః - అన్యత్ర ఆత్మనః - దేవాన్ - వేద వేదాః - తం - పరాదుః - యః - అన్యత్ర - ఆత్మనః - వేదాన్ - వేద - భూతాని - తం - పరాదుః - యః - అన్యత్ర - ఆత్మనః - భూతాని - వేద - సర్వం - తం - పరాదాత్ - యః - అన్యత్ర ఆత్మనః సర్వం - వేద - ఇదం - బ్రహ్మ - ఇదం - క్షత్రం - ఇమే - లోకాః - ఇమే - దేవాః - ఇమే - వేదాః - ఇమాని - సర్వాణి - భూతాని - ఇదం - సర్వం - యత్ - అయం - ఆత్మా

ప్ర॥ యః=ఎవఁడు, బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణజాతిని, ఆత్మనః=ఆత్మస్వరూపముకంటె, అన్యత్ర=వేఱుగా, వేద=తెలిసికొనునో, తం=వానిని, బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణజాతి, పరాదాత్=వేఱుగాఁజేయును యః=ఎవఁడు, క్షత్రం=క్షత్రియజాతిని, ఆత్మనః=ఆత్మస్వరూపముకంటె, అన్యత్ర=వేఱుగా, వేద=తెలిసికొనునో, తం=వానిని, క్షత్రం=క్షత్రియజాతి, పరాదాత్=వేఱుగాఁజేయును యః=ఎవఁడు, లోకాన్=లోకములను, ఆత్మనః=ఆత్మస్వరూపముకంటె, అన్యత్ర=వేఱుగా, వేద=తెలిసికొనునో, తం=వానిని, లోకాః=లోకములు, పరాదుః=వేఱుగాఁజేయుచున్నవి యః=ఎవఁడు, దేవాన్=దేవతలను ఆత్మనః=ఆత్మస్వరూపముకంటె, అన్యత్ర=వేఱుగా, వేద=తెలిసికొనునో, తం=వానిని, దేవాః=దేవతలు, పరాదుః=వేఱుచేయుదురు యః=ఎవఁడు, వేదాన్=వేదములను, ఆత్మనః=ఆత్మస్వరూపముకంటె, అన్యత్ర=వేఱుగా, వేద=తెలిసికొనునో, తం=వానిని, వేదాః=వేదములు, పరాదుః=వేఱుచేయును యః=ఎవఁడు, భూతాని=భూతములను, ఆత్మనః=ఆత్మస్వరూపముకంటె, అన్యత్ర=వేఱుగా, వేద=తెలిసికొనుచు

న్నాఁడో, తం=వానిని, భూతాని=భూతములు, పరాదుః=వేఱుగాఁజేయును యః=ఎవఁడు, సర్వం=సమస్తమును, ఆత్మనః=ఆత్మస్వరూపముకంటె, అన్యత్ర=వేఱుగా, వేద=తెలిసికొను నో, తం=వానిని, సర్వం=సమస్తము, పరాదాత్=అన్యముగాఁజేయును ఇదం=ఈ, బ్రహ్మ=బ్రాహ్మణజాతి, ఇదం=ఈ, క్షత్రం=క్షత్రియజాతి, ఇమే=ఈ, లోకాః=లోకములు, ఇమే=ఈ, దేవాః=దేవతలు, ఇమే=ఈ, వేదాః=వేదములు, ఇమాని=ఈ, సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, ఇదం=ఈ, సర్వం=సమస్తము, యత్=ఏకారణమువలన, అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, (భవతి=అగుచున్నదో, ఆకారణమువలన ఈ బ్రాహ్మణజాత్యాది సర్వమును ఆత్మకంటె వేఱుగాఁజూచెడువానిని వేఱుగానే చేయునని పూర్వముతోనన్వయము)

తా॥ ఓ మైత్రేయీ! ఏకారణమువలన ఈ బ్రహ్మ క్షత్రాదికమంతయు ఆత్మస్వరూపమయ్యే యున్నదో ఆకారణమువలన ఈ మంత్రమునందుఁజెప్పిన బ్రహ్మ క్షత్రాది సర్వమును ఆత్మకంటె వేఱుగాఁజూచెడివానిని గూర్చి బ్రహ్మ క్షత్రాదికము అన్యమేయగునని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను.

ఉ॥ సయథాదున్దుభేర్హన్యమానస్య నబాహ్యాఞ్ఛబ్దాఞ్ఛక్నుయాద్గ్రహణాయ
దున్దుభేస్తుగ్రహణేన దున్దుభ్యాఘాతస్య వా శబ్దో గృహీతః ॥౮॥

ప॥ సః - యథా - దున్దుభేః - హన్యమానస్య - న - బాహ్యాన్ - శబ్దాన్ - శక్నుయాత్ - గ్రహణాయ - దున్దుభేః - తు - గ్రహణేన - దున్దుభ్యాఘాతస్య - వా - శబ్దః - గృహీతః.

ప్ర॥ సయథా=అదెట్లనఁగా, దున్దుభేః=భేరి, హన్యమానస్యసతః=కొట్టఁబడుచుండగా, (వాయించుచుండఁగా), బాహ్యాన్=ఇతరములైన, శబ్దాన్=శబ్దములను, (ధ్వనులను), గ్రహణాయ=గ్రహించుటకొఱకు, (యథా=ఏప్రకారము), నశక్నుయాత్=సమర్థముకాదో, దున్దుభేః=భేరీయొక్క, గ్రహణేన=తెలిసికొనుటచేతను, దున్దుభ్యాఘాతస్య=భేరీదెబ్బయొక్క, శబ్దోవా=ధ్వనియును, (యథా=ఏప్రకారము), గృహీతః=గ్రహింపఁబడుచున్నదో (అప్రకారముగానున్న)

ఉ॥ సయథాశఙ్ఖస్యధ్మాయమానస్య నబాహ్యాఞ్ శబ్దాఞ్ఛక్నుయాద్గ్రహణాయ
శఙ్ఖస్యతుగ్రహణేన శఙ్ఖధ్మస్యవాశబ్దోగృహీతః. ॥౯॥

ఉ॥ సయథావీణాయై వాద్యమానాయై న బాహ్యాఞ్ శబ్దాఞ్ శక్నుయాద్గ్రహణాయ వీణాయైతు గ్రహణేన వీణావాదస్య వా శబ్దోగృహీతః. ॥౧౦॥

ప॥ సః - యథా - శఙ్ఖస్య - ధ్మాయమానస్య - న - బాహ్యాన్ - శబ్దాన్ - శక్నుయాత్ - గ్రహణాయ - శఙ్ఖస్య - తు - గ్రహణేన - శఙ్ఖధ్మస్య - వా - శబ్దః - గృహీతః.

ప॥ సః - యథా - వీణాయై - వాద్యమానాయై - న - బాహ్యాన్ - శబ్దాన్ - శక్నుయాత్ - గ్రహణాయ - వీణాయై తు - గ్రహణేన - వీణావాదస్య - వా - శబ్దః - గృహీతః.

ప్ర॥ సయథా=అదెట్లనఁగా, శఙ్ఖస్య=శంఖము, ధ్మాయమానస్య సతః=ఊఁదఁబడుచుండఁగా, (శంఖము పూరించుచుండఁగా), బాహ్యాన్=వెలుపలనుండెడి యితరములగు, శబ్దాన్=శబ్దములను, (ధ్వనులను), గ్రహణాయ=తెలిసికొనుటకొఱకు, (యథా=ఏప్రకారము), నశక్నుయాత్=సమర్థము కాదో, శఙ్ఖస్య=శఙ్ఖముయొక్క, గ్రహణేనతు=తెలిసికొనుటచేతనే, శఙ్ఖధ్మస్యవా=శంఖము ఊఁదుటయొక్కయు, శబ్దః=శబ్దము (యథా=ఏప్రకారముగా), గృహీతః=తెలిసికొనఁబడునో (ఆప్రకారముగానున్న)

ప్ర॥ సయథా=అది యేప్రకారమనఁగా, వీణాయై=వీణ, (వల్లకి), వాద్యమానాయై=వాయించఁబడుచుండగా, బాహ్యాన్=వెలుపలి వేరైన, శబ్దాన్=శబ్దములను, గ్రహణాయ=తెలిసికొనుటకొఱకు, (యథా=ఏప్రకారము), నశక్నుయాత్=సమర్థము కాదో, వీణాయై=వీణయొక్క, (ఇక్కడ నంతయు షష్ఠికి చతుర్థీవిభక్తి చెప్పఁబడియున్నది) గ్రహణేనతు=తెలిసికొనుటచేతనే, వీణావాదస్య=వీణవాయించుటయొక్క, శబ్దోవా=ధ్వనియున్ను, (యథా=ఏప్రకారము), గృహీతః=తెలిసికొనఁబడునో (ఆప్రకారముగానున్న)

తా॥ ఓమైత్రేయీ! ఆత్మకంటె వేరైనదేదియును లేక అంతయును ఆత్మమాత్రమే యై యుండుటవలన ఆత్మను తెలిసికొనుటచే ఇదియంతయు తెలిసికొనఁబడుచున్నది. ఎట్లనఁగా, భేరి వాయింపఁబడుచుండగా ఇతర ధ్వనులు తెలిసికొనశక్యముగాక భేరీని తెలిసికొనినప్పుడు భేరిధ్వనిని తెలిసికొనినట్లును, శంఖమును ఊఁదుచుండగా ఇతర ధ్వనులు తెలిసికొన శక్యముగాక శంఖమును తెలిసికొనినప్పుడు శంఖధ్వని తెలిసినట్లును, వీణవాయించుచుండఁగా ఇతర శబ్దములు తెలిసికొన శక్యముగాక వీణెను తెలిసికొనినప్పుడు వీణాధ్వనిని తెలిసినట్లును, ఆత్మకంటె వేరైనదేదియును ఆత్మను వేఱుగా లేక పోవుటవలన ఆత్మను తెలిసికొనినతోడనే ఆత్మస్వరూపమైన యంతయును తెలియఁబడినదగుచున్నది యని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను

ఉ॥ సయథార్ద్రైధాగ్నేరభ్యాహితస్య పృథగ్ధూమావినిశ్చరన్త్యేవంవా అరేఽస్య
మహతో భూతస్య నిశ్వసిత మేతద్యదృగ్వేదో యజుర్వేద స్సామవేదోఽ
థర్వాఙ్గిరస ఇతిహాసః పురాణం విద్యా ఉపనిషదః శ్లోకాః సూత్రాణ్యను
వ్యాఖ్యానాని వ్యాఖ్యానానీష్టగ్ం హుతమాశితంపాయితమయం చ లోకః
పరశ్చలోకస్సర్వాణి చ భూతాన్యస్యై వైతాని సర్వాణి నిశ్వసితాని

ప॥ సః - యథా - ఆర్ద్రైధాగ్నేః - అభ్యాహితస్య - పృథక్ - ధూమాః - వినిశ్చరన్తి - ఏవం - వై - అరే - అస్య - మహతః - భూతస్య - నిశ్వసితం - ఏతత్ - యత్ - ఋగ్వేదః - యజుర్వేదః - సామవేదః - అథర్వాఙ్గిరసః - ఇతిహాసః - పురాణం - విద్యా - ఉపనిషదః - శ్లోకాః - సూత్రాణి - అనువ్యాఖ్యానాని - వ్యాఖ్యానాని - ఇష్టం - హుతం - ఆశితం - పాయితం - అయం - లోకః - పరః - చ - లోకః - సర్వాణి - భూతాని - అస్య - ఏవ - ఏతాని - సర్వాణి - నిశ్వసితాని ॥౧౧॥

ప్ర॥ సయదా=అది యెట్లనఁగా, అభ్యాహితస్య=ఉంచుకోఁబడిన, ఆర్ద్రైధాగ్నేః=తడికట్టెల నిప్పుయొక్క, ధూమాః=పొగలు, పృథక్=వేఱుగా, (యథా=ఏప్రకారము), వినిశ్చరన్తి=బైలువెడలుచున్నవో, ఏవంవై=ఈప్రకారముగానే, అరే=ఓ మైత్రేయీ! ఏతత్=ఈ

ముందుచెప్పెడి సర్వము, అస్య=ఈ, మహతో భూతస్య=మహాత్స్వరూపమైన పరమాత్మయొక్క, (బ్రహ్మయొక్క), నిశ్వసితం=నిట్టూర్పు ఋగ్వేదః=ఋగ్వేదమున్ను, యజుర్వేదః=యజుర్వేదమున్ను, సామవేదః=సామవేదమున్ను, అథర్వాఙ్గిరసః=అథర్వణవేదమున్ను, ఇతిహాసః=భారతాదిగ్రంథములున్ను, పురాణం=స్కాందాదిపురాణములున్ను, విద్యాః=వ్యాకరణాదివిద్యలున్ను, ఉపనిషదః=ఉపనిషత్తులున్ను, శ్లోకాః=మంత్రములున్ను, లేక, శ్లోకములున్ను, సూత్రాణి=వ్యాససూత్రములున్ను, అనువ్యాఖ్యానాని=భాష్యములున్ను, వ్యాఖ్యానాని=వ్యాఖ్యానములున్ను, ఇష్టం=యాగమున్ను, హుతం=హోమద్రవ్యమున్ను, అశితం=అన్నము మొదలైనదియున్ను, పాయితం=ఉదకము మొదలైనదియున్ను, అయంచలోకః=ఇహలోకమున్ను, పరశ్చలోకః=పరలోకమున్ను, సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములున్ను, యతః=ఏవియో, ఏతానిసర్వాణి=ఇవియన్నియున్ను, అస్యైవ=ఈపరమాత్మయొక్కయే, నిశ్వసితాని=నిట్టూర్పులు, (భవన్తి=అగుచున్నవి)

తా॥ ఈ సర్వమున్ను ఆత్మవలననే యెట్లుకలుగుచున్నదియనఁగా ఓమైత్రేయీ! తడికట్టెలనిప్పువలన పొగలు అగ్నికి వేఱుగా బైలువెళ్లుచున్నట్లు ఆపరమాత్మవలన ఋగ్వేద యజుర్వేద సామవేద అథర్వణవేదములును, ఇతిహాస పురాణాదికములును, ఇహలోక పరలోకములును, సమస్త భూతములును, ఇవియన్నియును, ఈ పరమాత్మ యొక్కయే నిట్టూర్పువాయువులై కలుగుచున్నవని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను

ఉ॥ సయథాసర్వాసామపాగ్ సముద్రఏకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ స్పర్శానాంత్వగేకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ రసానాం జిహ్వైకాయనమేవగ్ సర్వేషాంగన్ధానాంనాసికైకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ రూపాణాం చక్షురేకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ శబ్దానాగ్ శ్రోత్రమేకాయనమేవగ్ సర్వేషాగ్ సంకల్పానాం మన ఏకాయనమేవగ్ సర్వాసాంవిద్యానాగ్ హృదయమేకాయన మేవగ్ సర్వేషాగ్ కర్మణాగ్ హస్తావేకాయనమేవగ్ సర్వేషామానన్దానాముపస్థ ఏకాయనమేవగ్ సర్వేషాంవిసర్గాణాగ్ పాయురేకాయనమేవగ్ సర్వేషా మధ్వనాం పాదావేకాయనమేవగ్ సర్వేషాంవేదానాగ్ వాగేకాయనం ॥౧౧॥

ప॥ సః - యథా - సర్వాసాం - అపాం - సముద్రః - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - స్పర్శానాం - త్వక్ - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - రసానాం - జిహ్వ ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - గన్ధానాం - నాసికా - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - రూపాణాం - చక్షుః - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - శబ్దానాం - శ్రోత్రం - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - సంకల్పానాం - మనః - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వాసాం - విద్యానాం - హృదయం - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - కర్మణాం - హస్తౌ - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - ఆనన్దానాం - ఉపస్థః - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - విసర్గాణాం - పాయుః - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - అధ్వనాం - పాదౌ - ఏకాయనం - ఏవం - సర్వేషాం - వేదానాం - వాక్ - ఏకాయనం.

ప్ర॥ సయథా=అది యెట్లనఁగా,(యథా=ఏప్రకారము) సముద్రః=సముద్రము సర్వాసాం=సమస్తములైన, అపాం=ఉదకములకు, ఏకాయనం=ముఖ్యమైన స్థానమో, ఏవం=ఈ ప్రకారము, సర్వేషాం=సమస్తములైన, స్పర్శానాం=స్పర్శములకు, త్వక్=త్వగింద్రియము, ఏకాయనం=ముఖ్యస్థానము ఏవం=ఈప్రకారము, జిహ్వా=నాలుక, సర్వేషాం=సమస్తములైన, రసానాం = రసములకు, ఏకాయనం=ముఖ్యస్థానము ఏవం=ఈప్రకారము, నాసికా=ఘ్రాణేంద్రియము, సర్వేషాం=సమస్తములైన, గన్ధానాం = గంధములకు, ఏకాయనం=ముఖ్యస్థానము ఏవం=ఈప్రకారము, చక్షుః=నేత్రము, సర్వేషాం=సమస్తములైన, రూపాణాం=రూపములకు, ఏకాయనం=ముఖ్యస్థానము ఏవం= ఈప్రకారము, శ్రోత్రం=శ్రవణేంద్రియము, సర్వేషాం=సమస్తములైన, శబ్దానాం=శబ్దములకు, ఏకాయనం=ముఖ్యస్థానము ఏవం=ఈప్రకారము, మనః=మనస్సు, సర్వేషాం=సమస్తములైన, సంకల్పానాం=సంకల్పములకు, ఏకాయనం=ముఖ్యస్థానము ఏవం=ఈప్రకారము, హృదయం=బుద్ధి, సర్వాసాం=సమస్తములైన, విద్యానాం=విద్యలకు, ఏకాయనం=ముఖ్యస్థానము ఏవం=ఈప్రకారము హస్తౌ=హస్తములు, సర్వేషాం=సమస్తములైన, కర్మణాం=కర్మములకు, ఏకాయనం=ముఖ్యస్థానము ఏవం=ఈప్రకారము, ఉపస్థః=యోని, సర్వేషాం=సమస్తములైన. ఆనన్దానాం=ఆనందములకు, ఏకాయనం= ముఖ్యస్థానము ఏవం=ఈప్రకారము, పాయుః=గుదము, సర్వేషాం=సమస్తములైన, విసర్గాణాం=మలోత్సర్జనాదులకు, ఏకాయనం=ముఖ్యస్థానము ఏవం=ఈప్రకారము, పాదౌ=పాదములు, సర్వేషాం=సమస్తములైన, అధ్వనాం=మార్గములకు, (మార్గగమనములకు), ఏకాయనం = ముఖ్యస్థానము ఏవం=ఈప్రకారము, వాక్=వాగింద్రియము, సర్వేషాం=సమస్తములైన, వేదానాం=వేదములకు, ఏకాయనం=ముఖ్యస్థానము

తా॥ సర్వము ఆత్మయొక్క నిట్టూర్పులై యున్నవని చెప్పినదానినే యిక్కడ వివరించుచున్నాఁడు ఎట్లనఁగా, ఓ మైత్రేయీ సముద్రము సమస్త ఉదకములకును ముఖ్యస్థానమైనట్లు సమస్తస్పర్శములకు త్వగింద్రియమును, సర్వరసములకు జిహ్వేంద్రియమును, సమస్తగంధములకు ఘ్రాణేంద్రియమును, సమస్తరూపములకు చక్షురింద్రియమును, సమస్త శబ్దములకు శ్రోత్రేంద్రియమును, సమస్తసంకల్పములకు మనస్సును, సమస్త విద్యలకు హృదయమను=బుద్ధియును, సమస్త కర్మలకు హస్తములును, సమస్తానందములకు ఉపస్థమును, సమస్త విసర్గములకు గుదమును, సమస్తగమనములకు పాదములును, సమస్తవేదములకు వాక్కును, ముఖ్యస్థానములై యున్నవని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు చెప్పెను

ఉ॥ సయథా సైన్ధవఘనోఽనన్తరోఽబాహ్యః కృత్స్నో రసఘన ఏవైవంవా అరేఽయమాత్మాఽనన్తరోఽబాహ్యః కృత్స్నః ప్రజ్ఞానఘన ఏవైతేభ్యో భూతేభ్యస్సముత్థాయ తాన్యేవా ను వినశ్యతి న ప్రేత్య సంజ్ఞాస్తీత్యరే బ్రవీమీతి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః ॥౧౩॥

ప॥ సః - యథా - సైన్ధవఘనః - అనన్తరః - అబాహ్యః - కృత్స్నః - రసఘనః- ఏవ- ఏవం - వై - అరే - అయం - ఆత్మా - అనన్తరః - అబాహ్యః - కృత్స్నః ప్రజ్ఞానఘనః- ఏవ- ఏతేభ్యః - భూతేభ్యః - సముత్థాయ - తాని - ఏవ - అనువినశ్యతి - న - ప్రేత్య - సంజ్ఞా - అస్తి - ఇతి - అరే - బ్రవీమి - ఇతి - హోవాచ - యాజ్ఞవల్క్యః

ప్ర॥ సయథా=అదియెట్లనఁగా, సైన్ధవఘనః=ఉప్పురాయి, అనన్తరః=అంతరావయవము కానిదియును, (అంతరస్వరూపము కానిదియును), అబాహ్యం=బాహ్యావయవము కానిదియునగు, (బాహ్యస్వరూపము కానిదియునగు), కృత్స్నః=సర్వము, (ఉప్పుకల్లుయొక్క సర్వావయవము), (యథా=ఏప్రకారము), రసఘన ఏవ=నీటియొక్క గడ్డగానే, (భవతి=అగుచున్నదో), ఏవం వై=ఈప్రకారముగానే, అరే=ఓ మైత్రేయీ! అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, అన్తరః=అంతరములేనిదియును, అబాహ్యః=బాహ్యములేనిదియునై, కృత్స్నః=సర్వము, ప్రజ్ఞానఘన ఏవ=విశేషజ్ఞానముయొక్క ఘనస్వరూపమే, (ప్రజ్ఞానముయొక్క కూడికయగు ఒకటియగు ఆత్మయై యే, అవతిష్ఠతే=ఉంచున్నది) (ఇట్టియాత్మ), ఏతేభ్యః=ఈ, భూతేభ్యః=భూతములనుండి, సముత్థాయ=లేచి, తాన్యేవ=ఆభూతములనే, అనువినశ్యతి=అనుసరించి నశించుచున్నది (అనుసరించి లీనమగుచున్నది) ప్రేత్య=మరణమునుపొంది, సంజ్ఞా=సూచన, నాస్తి=లేదు ఇతి=అని, అరే=ఓ మైత్రేయీ! బ్రవీమీతి=చెప్పుచున్నానని, యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, హోవాచ=పలికెను

తా॥ దృశ్యమగు కార్యజాతమునకు విలయముకలుగునపుడు సర్వము బ్రహ్మమాత్రముగానే యెట్లగుచున్నది యనఁగా ఓ మైత్రేయీ! బాహ్యాంతరభేదములేని ఉప్పుకల్లుయొక్క సర్వావయవమున్ను నీటిగడ్డయైనట్లు బాహ్యాంతరములులేన్ని ఈ సర్వాత్మయును ప్రజ్ఞానముయొక్క ఘనీభావమే యగుచున్నది ఇట్టియాత్మ ఈ భూతములనుండి పుట్టి ఆభూతముల ననుసరించియే మరణమును పొందుచున్నది జ్ఞానోదయమునకు పూర్వము పొందఁబడిన విశేషజ్ఞానముకలదియై మరణానంతరము భేదవిషయకసూచన లేనిదై బ్రహ్మమాత్రమే యైనదని చెప్పుచున్నానని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను

ఉ॥ సాహోవాచ మైత్రేయ్యత్రైవ మా భగవాన్ మోహాన్తమాపీపిపన్న వా అహ
మిమం విజానామీతి స హోవాచ న వా అరేఽహం మోహం బ్రవీమ్య వినాశీ వా
అరే య మాత్మాఽనుచ్ఛిత్తిధర్మా ॥౧౪॥

ప॥ సా - హోవాచ - మైత్రేయీ - అత్ర - ఏవ - మా - భగవాన్ - మోహాన్తం- ఆపీపిపత్ - న - వై - అహం - ఇమం - విజానామి - ఇతి - సః - హోవాచ - న - వై - అరే - అహం - మోహం - బ్రవీమి - అవినాశీ - వై - అరే - అయం - ఆత్మా - అనుచ్ఛిత్తిధర్మా

ప్ర॥ సా=ఆ, మైత్రేయీ=మైత్రేయి. హోవాచ=పలికెను భగవాన్=పూజ్యుఁడవగు నీవు, మా=నన్ను, అత్రైవ=ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపమగు ఈ ఆత్మవస్తువునందే, మోహాన్తం=మోహమధ్యమును, ఆపీపిపత్=పడవేయుచున్నావు (పొందించుచున్నావు) అహం=నేను, ఇమం=ఈ ఆత్మను, న వై జానామీతి=తెలిసికొనలేనని (పలికెను) సః=ఆ యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, అరే=ఓమైత్రేయీ!, అహం=నేను, మోహం=మోహమును, న వై బ్రవీమితి=చెప్పనేలేదని, హోవాచ=పలికెను. అరే=ఓ మైత్రేయీ! అయం=ఈ, ఆత్మా=ఆత్మ, అవినాశీవై=నాశస్వభావములేనిదియును, అనుచ్ఛిత్తిధర్మా=నాశనధర్మములేనిదియును, (వికారరూపమైన నాశమును, అభావరూపమైన నాశమును, ఏనాశమును, లేనిదియును, భవతి=అగుచున్నది)

తా॥ ఆ మైత్రేయి, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! పూజ్యుఁడవగు నీవు నన్ను ఈ ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపమైన ఆత్మవస్తువు విషయమై మోహమును పొందించుచున్నావు ఈ ఆత్మస్వరూపమును నేను తెలిసికొనలేను అనిపలికెను ఓ మైత్రేయీ! నేను మోహమును చెప్పనేలేదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికి ఈ ఆత్మస్వరూపము వినాశస్వభావములేనదియును, వికారరూపమైన నాశమునుగాని అభావరూపమైన నాశమునుగాని ఏనాశమునుగాని లేనిదై యున్నదని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు పలికెను

ఉ॥ యత్రహిద్వైతమివభవతి తదితర ఇతరం పశ్యతి తదితర ఇతరం జిఘ్రతి తది
తర ఇతరగ్ రసయతే తదితర ఇతర మభివదతి తదితర ఇతరగ్ శృణోతి
తదితర ఇతరం మనుతే తదితర ఇతరగ్ స్పృశతి తదితర ఇతరం విజా
నాతి యత్రత్వస్య సర్వమాత్మై వా భూత్త త్కేనకం పశ్యే త్తత్కేనకం జి
ఘ్రే త్తత్కేనకగ్ రసయేత్త త్కేనక మభివదే త్తత్కేనకగ్ శృణుయా త్త
త్కేనకం మన్వీతత త్కేనకగ్ స్పృశేత్త త్కేనకం విజానీయాద్యే నేదగ్
సర్వంవిజానాతి తం కేనవిజానీయాత్స ఏష నేతినేత్యాత్మా ఽగృహ్యో
నహిగృహ్యతే ఽశీర్యోనహిశీర్యతే ఽ సఙ్గోనహిసజ్యతేఽ సితోనవ్యథతే
నరిష్యతి విజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయాదిత్యుక్తాను శాసనాసిమైత్రేయ్యే
తావదరే ఖల్వమృతత్వమితిహోక్త్వా యాజ్ఞవల్క్యోవిజహార. ॥౧౫॥

ఇతి బృహదారణ్యకే షష్ఠాధ్యాయే పఞ్చమబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ యత్ర - హి - ద్వైతం - ఇవ - భవతి - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - పశ్యతి - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - జిఘ్రతి - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - రసయతే - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - అభివదతి - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - శృణోతి - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - మనుతే - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - స్పృశతి - తత్ - ఇతరః - ఇతరం - విజానాతి - యత్ర - తు - అస్య - సర్వం - ఆత్మా - ఏవ - అభూత్ - తత్ - కేన - కం - పశ్యేత్ - తత్ - కేన - కం - జిఘ్రేత్ - తత్ - కేన - కం - రసయేత్ - తత్ - కేన - కం - అభివదేత్ - తత్ - కేన - కం - శృణుయాత్ - తత్ - కేన - కం - మన్వీత - తత్ - కేన - కం - స్పృశేత్ - తత్ - కేన - కం - విజానీయాత్ యేన - ఇదం - సర్వం - విజానాతి - తం - కేన - విజానీయాత్ - సః - ఏషః - న - ఇతి - న - ఇతి - ఆత్మా - అగృహ్యః - న - హి - గృహ్యతే - అశీర్యః - న - హి - శీర్యతే - అసఙ్గః - న - హి - సజ్యతే - అసితః - న - వ్యథతే - న - రిష్యతి - విజ్ఞాతారం - అరే - కేన - విజానీయాత్ - ఇతి - ఉక్తానుశాసనా - అసి - మైత్రేయి - ఏతావత్ - అరే - ఖలు - అమృతత్వం - ఇతి - హ - ఉక్త్వా - యాజ్ఞవల్క్యః - విజహార

ప్ర॥ యత్రహి=ఎప్పుడైతే, (ఆత్మ), ద్వైతమివ=వేరైనదివలెనే, (భేదముగలదివలెనే), భవతి=అగుచున్నదో, తత్=అప్పుడు, ఇతరః=వేఱొకఁడు, ఇతరం=మఱియొకనిని, పశ్యతి=చూచుచున్నాఁడు తత్=అప్పుడు, ఇతరః=అన్యుఁడు, ఇతరం=అన్యమును, జిఘ్రతి=ఆఘ్రాణించుచున్నాఁడు తత్=అప్పుడు, ఇతరః=అన్యుఁడు, ఇతరం=అన్యమును, రసయతే=రుచిచూచుచున్నాఁడు (తినుచున్నాఁడు) తత్=అప్పుడు, ఇతరః=అన్యుఁడు, ఇతరం=అన్యమును, అభివదతి=పలుకుచున్నాఁడు. తత్=అప్పుడు, ఇతరః=అన్యుఁడు, ఇతరం=అన్యమును, శృణోతి=వినుచున్నాఁడు తత్=అప్పుడు, ఇతరః=అన్యుఁడు, ఇతరం=అన్యమును, మనుతే=తెలిసికొనుచున్నాఁడు. (తలంచుచున్నాఁడు) తత్=అప్పుడు, ఇతరః=అన్యుఁడు, ఇతరం=అన్యమును, స్పృశతి=తాకుచున్నాఁడు తత్=అప్పుడు, ఇతరః=ఇతరుఁడు, ఇతరం=అన్యమును, విజానాతి=మిక్కిలి తెలిసికొనుచున్నాఁడు అస్య=ఈ జీవాత్మకు, యత్రతు=ఎప్పుడైతే, సర్వం=సమస్తము, ఆత్మైవ=ఆత్మస్వరూపమగు తానుగానే, అభూత్=ఆయెనో, తత్=అప్పుడు (ఆత). కేన=దేనిచేతను, (ఏ సాధనములచేతను), కం=దేనిని, పశ్యేత్=చూచును? తత్=

అప్పుడు, కేన=దేనిచేత, కం=దేనిని, జిఘ్రేత్=ఆఘ్రాణించును? తత్=అప్పుడు, కేన=దేనిచేత, కం=దేనిని, రసయేత్=రుచిచూచును? తత్=అప్పుడు, కేన=దేనిచేత, కం=దేనిని, అభివదేత్=పలుకును? తత్=అప్పుడు, కేన=దేనిచేత, కం=దేనిని, శృణుయాత్=వినును? తత్=అప్పుడు, కేన=దేనిచేత, కం=దేనిని, మన్వీత=తలంచును? తత్=అప్పుడు, కేన=దేనిచేత, కం=దేనిని, స్పృశేత్=తాకును? తత్=అప్పుడు, కేన=దేనిచేత, కం=దేనిని, విజానీయాత్=తెలిసికొనును? యేన=దేనిచేత, ఇదం=ఈ, సర్వం=సమస్తమును, విజానాతి=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, తం=దానిని, కేన=దేనిచేత, విజానీయాత్=తెలిసికొనును? సః=ఆప్రసిద్ధమగు, ఏషః=ఈ, నేతి నేతీతి=ఇదికాదు ఇదికాదు యని సర్వనిషేధముతో నిశ్చయింపఁబడిన, ఆత్మా=ఆత్మస్వరూపము, అగృహ్యః=గ్రహింపనలవిగానిదియై, (స్వరూపములేనిదిగనుక కర్మేంద్రియములచే గ్రహింప శక్యమైనదికానిదై), నహిగృహ్యతే=గ్రహింపఁబడడములేదు అశీర్యః=శిథిలముకానిదియై, (మూర్తరూపముకాదుగనుక శిథిలముకానిదై), నహిశీర్యతే=చిక్కిపోవడములేదు అసఙ్గః=కూడుకొననిదియై, (అమూర్తస్వరూపము గనుకనే దేనితోను కూడుకొననిదియై), నహిసజ్యతే=కలిసికొనుటలేదు అసితః=దుఃఖములేనిదియై, (అమూర్తస్వరూపము గనుకనే దేనిచేతను బాధింపఁబడనిదియై), నవ్యథతే=బాధపొందుటలేదు నరిష్యతి=నశించుటలేదు అరే=ఓ మైత్రేయీ! విజ్ఞాతారం=సర్వమును తెలిసికొనునట్టి ఆత్మను, కేన=దేనిచేతను, విజానీయాత్=తెలిసికొనును? (ఆత్మయే ఆత్మను తెలిసికొనును) ఇతి=ఈప్రకారము, ఉక్తానుశాసనా=చెప్పఁబడిన ఆజ్ఞగలదానవు, అసి=అయితివి అరే మైత్రేయి=ఓ మైత్రేయీ! అమృతత్వం=ముక్తత, ఏతావత్ ఖలు=ఇంతియగదా! ఇతిహ=ఈప్రకారముగానే, యాజ్ఞవల్క్య=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఉక్త్వా=చెప్పి విజహార=సన్యసించెను

తా॥ ఓ మైత్రేయీ! ఆత్మ ఎప్పుడు భేదముగలదివలెనే యగుచున్నదో అప్పుడు ఆయాత్మయే తాను వేరై తనకు వేరుగానుండు రూప రస గంధాదులను నేత్ర జిహ్వా ఘ్రాణాదులద్వారా తెలిసికొనుచున్నాఁడు ఆత్మ, అజ్ఞానావస్థయందు భేదమైనదివలెనేయుండి, జ్ఞానావస్థయందు సర్వాత్మస్వరూపమగు తాను తనకు వేఱులేక యొకటిగానే యున్నప్పుడు, దేనితో దేనినిచూచును? దేనితో దేనిని ఆఘ్రాణించును? దేనితో దేనిని రుచిచూచును? దేనితో దేనిని పలుకును? దేనితో దేనిని వినును? దేనితో దేనిని తలంచును? దేనితో దేనిని తాకును? దేనితో దేనిని తెలిసికొనును? ఈ జీవుఁడు ఏ ఆత్మస్వరూపముచేత ఈ సమస్తమును తెలిసికొనుచున్నాఁడో ఆ ఆత్మస్వరూపమును ఇంక దేనిచేత తెలిసికొనవచ్చును? దానికి అన్యమైనదేదియును లేకపోవుటవలన అది దేనిచేతను తెలిసికొన శక్యమైనదికాదు 'నేతి నేతి' యను మహావాక్యముచే ఆత్మకంటె వేఱుగానుండెడి సర్వమును ఇదికాదు ఇదికాదు యని నిషేధించి సర్వశేషిగా నిశ్చయింపఁబడిన ఆ ఈ ఆత్మ, ఆకారము లేనిదిగనుక కర్మేంద్రియమగు హస్తాదులచే గ్రహింపనలవిగానిదియును, ఆకారము లేనిదిగనుకనే చిక్కిపోనిదియును, ఆకారములేనిదిగనుకనే దేనితోను చేరక అసంగమైయుండునదియును, ఆకారము లేనిదిగనుకనే దేనిచేతను బాధను పొందనిదియును, నశించనిదియునై యున్నది ఓ మైత్రేయీ! సర్వమును తెలిసికొనునట్టి ఆత్మను దేనిచేత తెలిసికొనవచ్చును? ఆత్మయే ఆత్మను తెలిసికొనును ఇట్లు ఆజ్ఞాపింపఁబడినదానవైతివి ఓ మైత్రేయీ! ఆత్మ తనకు వేరులేకపోవుటచే సర్వవిజ్ఞాతగా తాను నిలుచునట్టి ఇదియే ముక్తిగదా యని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు భార్యయైన మైత్రేయికి స్వస్వరూపము నుపదేశించి సన్యసించెను

ఇట్లు, బృహదారణ్యకోపనిషత్తు, షష్ఠాధ్యాయమునందు, పఞ్చమబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

షష్ఠాధ్యాయే - షష్ఠబ్రాహ్మణమ్

ఉ|| అథ వగ్ంశః పౌతిమాష్యా త్పౌతిమాష్యో గౌపవనా ద్గౌపవనః పౌతిమాష్యా త్పౌతిమాష్యో గౌపవనాద్గౌపవనో కౌశికాత్కౌశికః కౌణ్డిన్యాత్కౌణ్డిన్యః శాణ్డిల్యాచ్ఛాణ్డిల్యః కౌశికాచ్చ గౌతమాచ్చ గౌతమః ||1||

ఉ|| ఆగ్నివేశ్యా దాగ్నివేశ్యో గార్గ్యాద్గార్గ్యో గార్గ్యాద్గార్గ్యో గౌతమాద్గౌతమః సైతవాత్సైతవః పారాశర్యాయణా త్పారాశర్యాయణో గార్గ్యాయణాద్గార్గ్యాయణ ఉద్దాలకాయనాదుద్దాలకాయనో జాబాలాయనాజ్జాబాలాయనో మాధ్యన్దినాయనా న్మాధ్యన్దినాయన స్సౌకరాయణాత్సౌకరాయణః కాషాయణాత్కాషాయణః సాయకాయనా త్సాయకాయనః కౌశికాయనేః కౌశికాయనిః ||2||

ఉ|| ఘృతకౌశికాద్ఘృతకౌశికః పారాశర్యాయణా త్పారాశర్యాయణః పారాశర్యాత్పారాశర్యో జాతూకర్ణ్యా జ్జాతూకర్ణ్య ఆసురాయణాచ్చ యాస్కాచ్చాసురాయణ స్త్రైవణే స్త్రైవణి రౌపజన్ధనే రౌపజన్ధని రాసురే రాసురి ర్భారద్వాజాద్భారద్వాజ ఆత్రేయాదాత్రేయో మాణ్టే ర్మాణ్టి ర్గౌతమాద్గౌతమో గౌతమాద్గౌతమో వాత్స్యాద్వాత్స్యః శాణ్డిల్యాచ్ఛాణ్డిల్యః కైశోర్యాత్కాప్యాత్కైశోర్యః కాప్యః కుమారహారితాత్కుమారహారితో గాలవాద్గాలవో విదర్భీకౌణ్డిన్యాద్విదర్భీకౌణ్డిన్యో వత్సనపాతో బాభ్రవాద్వత్సనపాద్బాభ్రవః పథస్సౌభరాత్పన్థాస్సౌభరోఽయాస్యాదాఙ్గిరసాదయాస్య ఆఙ్గిరస ఆభూతే స్త్వాష్ట్రాదాభూతి స్త్వాష్ట్రో విశ్వరూపాత్త్వాష్ట్రా ద్విశ్వరూపస్త్వాష్ట్రో శ్విభ్యామశ్వినౌ దధీచ ఆథర్వణాద్దధ్యఙ్ఙాథర్వణోఽథర్వణో దైవాదథర్వా దైవో మృత్యోః ప్రాధ్వగ్ంసనాన్మృత్యుః ప్రాధ్వగ్ంసనః ప్రధ్వగ్ంసనాత్ప్రధ్వగ్ంసన ఏకఋషే రేకర్షి ర్విప్రచిత్తే ర్విప్రచిత్తి ర్వ్యష్టేర్వ్యష్టి స్సనారోః సనారుః సనాతనాత్సనాతనః సనకాత్సనకః పరమేష్ఠినః పరమేష్ఠీ బ్రహ్మణో బ్రహ్మ స్వయమ్భు బ్రహ్మణే నమః ||3||

ఇతి బృహదారణ్యకే - షష్ఠాధ్యాయే షష్ఠబ్రాహ్మణమ్.

షష్ఠాధ్యాయస్సమాప్తః ఓం తత్సత్

ఈ మూడు మంత్రములకును, బృహదారణ్యకము, చతుర్థాధ్యాయము, పఞ్చమబ్రాహ్మణమునందు, పదవిభాగము, ప్రతిపదార్థము, తాత్పర్యములు, వ్రాయఁబడియున్నవి గనుక వానిని చూచుకొనునది. చూడుఁడు బృహదారణ్యకము, పుటలు, ౧౫౩, ౧౫౪, ౧౫౫, ౧౫౬.

బృహదారణ్యకము షష్ఠాధ్యాయము సమాప్తము

సప్తమాధ్యాయః ప్రథమ బ్రాహ్మణమ్.

ఉ॥ హరిః ఓమ్॥ పూర్ణమదః పూర్ణమిదం పూర్ణాత్పూర్ణముదచ్యతే । పూర్ణస్య
పూర్ణమాదాయ పూర్ణమేవావశిష్యతే ॥౧॥

ప॥ పూర్ణం - అదః - పూర్ణం - ఇదం - పూర్ణాత్ - పూర్ణం - ఉదచ్యతే - పూర్ణస్య - పూర్ణం - ఆదాయ - పూర్ణం - ఏవ - అవశిష్యతే

ప్ర॥ అదః=ఇది, (పరోక్షమగు) పూర్ణం=కారణమగు పరబ్రహ్మము (సృష్టికి పూర్వము నందలి సర్వకారణమగు పరబ్రహ్మము) ఇదం=ఇది, (ప్రత్యక్షమగు), పూర్ణం=కార్యమగు పరబ్రహ్మము (సృష్ట్యనంతరము ఆకారణమగు పరబ్రహ్మమే నామరూపాత్మకమైన కార్యజాతమగు పరబ్రహ్మమైనది). పూర్ణాత్=కార్యరూపమగు పరబ్రహ్మముకంటె, పూర్ణం=కారణస్వరూపమగు పరబ్రహ్మము, ఉదచ్యతే=అతిక్రమించియుంచున్నది పూర్ణస్య=కార్యముయొక్క, పూర్ణం=కారణమును, ఆదాయ=గ్రహించి, (నామరూపాత్మకమైన దేహాదికమునకు లక్ష్యముగా నుండెడి కారణరూపమైన అద్వితీయమగు అఖండబ్రహ్మమును తెలిసికొని నేనే పరబ్రహ్మమైతినని), పూర్ణమేవ=కారణస్వరూపముగానే, (నామరూపాదులులేనికారణమగు పరబ్రహ్మముగానే), అవశిష్యతే=శేషించుచున్నది

తా॥ ఇంతకుపూర్వము నాలుగు అధ్యాయములయందును చెప్పిన పరబ్రహ్మముయొక్క క్రమముక్తిసాధనములైన ముందు చెప్పని యుపాసనములను చెప్పవలయునని ఖిలకాండము నుపక్రమించుచున్నాడు చక్షురాదీంద్రియములకు గోచరముగాకుండ, నామరూపాత్మకముగానిది కారణ పరబ్రహ్మము అట్టి కారణ పరబ్రహ్మమే ఈ చక్షురాదీంద్రియములకు గోచరమగు ప్రత్యక్షమైన కార్యముగా నగుచున్నది ఇట్టి కారణ కార్యముల రెంటిలో కారణస్వరూపమగు పరబ్రహ్మము కార్యరూపముకంటె శ్రేష్ఠమైయున్నది అందు కార్యము నందలి కల్పితములగు నామరూపాదులను పరిత్యజించి కార్యమునకు లక్ష్యమైన కారణాత్మకమగు పరబ్రహ్మమును తెలిసికొనుటచే కల్పితమగు నామరూపాదికముపోయి కారణస్వరూపముగానే శేషించుచున్నది

ఉ॥ ఓం ౩ ఖంబ్రహ్మ । ఖంపురాణంవాయురం ఖమితిహస్మాహకౌరవ్యాయణీ పుత్రో వేదోఽయం బ్రాహ్మణా విదుర్వేదైనేన యద్వేదితవ్యం. ॥౨॥

ఇతి బృహదారణ్యకే సప్తమాధ్యాయే ప్రథమం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ ఓం - ఖం - బ్రహ్మ - ఖం - పురాణం - వాయురం - ఖం - ఇతి - హ - స్మ - ఆహ - కౌరవ్యాయణీపుత్రః - వేదః - అయం - బ్రాహ్మణాః - విదుః - వేద - ఏనేన - యత్ - వేదితవ్యం

ప్ర॥ ఓం=ఓంకారము, ఖం=పరమాత్మాకాశమగు, బ్రహ్మ=పరబ్రహ్మము, (ఓం ఖం బ్రహ్మ అను ఈ మంత్రము బ్రాహ్మణులచేత ధ్యానకర్మయందు వినియోగింపఁబడుచున్నది) కౌరవ్యాయణీపుత్రః=కౌరవ్యాయణీపుత్రుఁడను ఒకఋషి, (ఆ ఓంకారమును), పురాణం=ప్రాచీనమగు, ఖం=పరమాత్మాకాశమనియును, (చిదాకాశమనియును), వాయురం=వాయువు ఉండెడి,

ఖమితి=ఆకాశమనియును, ఆహస్మహ=చెప్పెను యత్=ఏకారణమువలన, (సాధకః=సాధకుఁడగు జనుఁడు), ఏనేన=ఈ ఓంకారముచేతను, వెదితవ్యం=తెలిసికొనదగిన బ్రహ్మమును వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (తత్=ఆకారణమువలన), బ్రాహ్మణాః=బ్రాహ్మణులు, అయం=ఇది, (ఈ ఓంకారము), వెదః=వేదమని, విదుః=తెలిసికొనిరి

తా॥ విస్తారమగు చిదాకాశమను పరమాత్మాకాశము ఓంకారము ఈ ఓంకారము బ్రాహ్మణులచేత పరబ్రహ్మధ్యాన కర్మయందు వినియోగింపఁబడుచున్నది ఈ ఓంకారము ప్రతీకాభిధానముల చేతను ధ్యానోపయోగమైనది ఎట్లనఁగా, విష్ణ్వాది ప్రతిమలకు అభేదముగానే ఓంకారమును పొంది ధ్యానించుట ప్రతీకమను పేరుగల ధ్యానమనియును, చక్షురాదీంద్రియములకు గోచరముగాని అఖండస్వరూపమగు పరమాత్మాకాశము శ్రద్ధా భక్తులవల్లనైన భావవిశేషముచేత ఓంకారమునందు ప్రవేశించుచున్నది ఆ ఓంకారము పరమాత్మాకాశముగా ధ్యానించుట అభిధానమనియును, లేక, ఆలంబనమనియును, చెప్పఁబడును ఇట్లు ఓమ్ కారము ప్రతీకాలంబనోపాసనలకు ఆధారమైయున్నది గనుకనే, కౌరవ్యాయణీ పుత్రుఁడగు ఋషి ప్రాచీనమగు చక్షురాదీంద్రియాగోచరమును అఖండమును నిరుపాధికమునగు పరమాత్మాకాశమును, వాయ్వధిష్ఠానమైన సోపాధికమగు ఆకాశమును, ఓంకారమనిచెప్పెను సాధకుఁడగు జనుఁడు ఈ ఓంకారముచేతనే పరస్వరూపమగు సర్వేంద్రియాతీతమైన పరమాత్మాకాశమును, (పరబ్రహ్మమును), విష్ణ్వాది విగ్రహములనువలెనే అపరస్వరూపమగు ఆకాశాదిసర్వమును, తెలిసికొనుచున్నాఁడు ఇందువల్లనే బ్రాహ్మణులు ఈ ఓంకారమే సమస్తమైన వేదమని తెలిసికొనిరి

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు, సప్తమాధ్యాయము, ప్రథమ బ్రాహ్మణము సమాప్తము

———— o ⁀ o ⁀ ❋ ⁀ o ⁀ o ————

సప్తమాధ్యాయః - ద్వితీయ బ్రాహ్మణమ్

ఉ॥ త్రయాః ప్రాజాపత్యాః ప్రజాపతౌ పితరి బ్రహ్మచర్య మూషు ర్దేవా మనుష్యా
అసురా ఉషిత్వా బ్రహ్మచర్యం దేవా ఊచుర్బ్రవీతునో భవానితి తేభ్యో
హైత దక్షరము వాచ ద ఇతి వ్యజ్ఞాసిష్టా ३ ఇతి వ్యజ్ఞాసిష్మేతి హోచు ర్దా
మ్యతే తి న ఆత్థేత్యోమితి హోవాచ వ్యజ్ఞాసిష్టేతి ॥౧॥

ప॥ త్రయాః - ప్రాజాపత్యాః - ప్రజాపతౌ - పితరి - బ్రహ్మచర్యం - ఊషుః - దేవాః - మనుష్యాః - అసురాః - ఉషిత్వా - బ్రహ్మచర్యం - దేవాః - ఊచుః - బ్రవీతు - నః - భవాన్ - ఇతి - తేభ్యః - హ - ఏతత్ - అక్షరం - ఉవాచ - దః - ఇతి - వ్యజ్ఞాసిష్ట - ఇతి - వ్యజ్ఞాసిష్మ - ఇతి - హోచుః - దామ్యత - ఇతి - నః - ఆత్థ - ఇతి - ఓం - ఇతి - హోవాచ - వ్యజ్ఞాసిష్ట - ఇతి

ప్ర॥ త్రయాః=మూఁడుసంఖ్యగల, ప్రాజాపత్యాః=బ్రహ్మపుత్రులు, పితరి=తండ్రియైన, ప్రజాపతౌ=బ్రహ్మవిషయమై, బ్రహ్మచర్యం=బ్రహ్మచర్య నియమమునుగూర్చి, ఊషుః=ఉండిరి (శిష్యవృత్తితో బ్రహ్మచర్యమును పొందియుండిరి వారెవరనఁగా), దేవాః=దేవతలును, మనుష్యాః=మనుష్యులును, అసురాః=రాక్షసులును (వీరు), బ్రహ్మచర్యం= బ్రహ్మచర్యమునుగూర్చి, ఉషిత్వా=ఉండి, (వారిలో), దేవాః=దేవతలు, భవాన్=నీవు, నః=మాకొఱకు, (శాసనం=

ఆజ్ఞను), బ్రవీతు=చెప్పవలయుగాక, ఇతి=అని, (పితరం=తండ్రియైన బ్రహ్మనుగూర్చి), ఊచుః=పలికిరి (ప్రజాపతిః=బ్రహ్మ), తేభ్యః=ఆ దేవతలకొఱకు, ఏతత్=ఈ, ద ఇతి=ద అను, అక్షరం=వర్ణమును, ఉవాచహ=పలికెను (పితా=తండ్రియగు బ్రహ్మ, తాన్=ఆ దేవతలను), వ్యజ్ఞాసిష్ట=తెలిసికొంటిరాయని, (పప్రచ్ఛ=అడిగెను) (అప్పుడు మరల దేవతలు), వ్యజ్ఞాసిష్మేతి=తెలిసికొంటిమని, హోచుః=పలికిరి (తిరిగి బ్రహ్మ ఓ దేవతలారా! మీరు తెలిసికొనినయెడల నాచేత ఏమి చెప్పఁబడినదో దానిని చెప్పఁడీ యని అడిగెను). (అప్పుడు దేవతలు ఓ బ్రహ్మదేవుఁడా! నీవు), దామ్యతేతి=ఇంద్రియ నిగ్రహముగలవారలు కండు అని, నః=మమ్మునుగూర్చి, (ఆత్థ=చెప్పుచున్నావని, హోచుః=పలికిరి) (ప్రజాపతిః=బ్రహ్మ), ఓమితి=సరేయని, (యూయం=మీరు), వ్యజ్ఞాసిష్టేతి=బాగుగాఁదెలిసికొంటిరి యని, హోవాచ=పలికెను

తా॥ బ్రహ్మపుత్రులగు మూఁడు విధములైన దేవ మనుష్య రాక్షసులు, తండ్రియగు బ్రహ్మవిషయమై శిష్యవృత్తితో బ్రహ్మచర్య నియమమును పొందియుండిరి ఈప్రకారమున్న ఆ మూఁడు విధములైనవారిలో దేవతలు ఓ బ్రహ్మదేవుఁడా! నీవు మాకు నియమము నుపదేశించుమని పలికిరి అప్పుడు బ్రహ్మ, దేవతలకొఱకు ద అను వర్ణము నుపదేశించెను ఇట్లుపదేశించి ఓ దేవతలారా! నేను ఉపదేశించిన అక్షరముయొక్క అర్థమును తెలిసికొంటిరా యని బ్రహ్మ యడిగెను మరల, దేవతలు, బ్రహ్మనుగూర్చి తెలిసికొంటిమని పలుకగా, బ్రహ్మ, ఓ దేవతలారా! మీరు తెలిసికొనినయెడల నాచేత ఏమి చెప్పఁబడినదో దానిని చెప్పఁడీ యని అడిగెను అప్పుడు దేవతలు, ఓ బ్రహ్మదేవుఁడా! ఇంద్రియ నిగ్రహములేని మీరు ఇంద్రియ నిగ్రహము కలవారలు కండు అని మమ్మునుగూర్చి యుపదేశించితివని పలికిరి ఇట్లు పలుకుటతోడనే బ్రహ్మ, ఓ దేవతలారా! మీరు సరే, బాగుగా తెలిసికొంటిరి యని పలికెను

ఉ॥ అథ హైనం మనుష్యా ఊచుర్బ్రవీతు నో భవానితి తేభ్యో హైతదేవాక్షరము
వాచ ద ఇతి వ్యజ్ఞాసిష్టా౩ ఇతి వ్యజ్ఞాసిష్మేతి హోచుర్దత్తేతి న ఆత్థేత్యో
మితి హోవాచ వ్యజ్ఞాసిష్టేతి ॥౨॥

ప॥ అథ - హ - ఏనం - మనుష్యాః - ఊచుః - బ్రవీతు - నః - భవాన్ - ఇతి - తేభ్యః - హ - ఏతత్ - ఏవ - అక్షరం - ఉవాచ - దః - ఇతి - వ్యజ్ఞాసిష్ట - ఇతి - వ్యజ్ఞాసిష్మ - ఇతి - హోచుః - దత్త - ఇతి - నః - ఆత్థ - ఇతి - ఓం - ఇతి - హోవాచ - వ్యజ్ఞాసిష్ట - ఇతి

ప్ర॥ అథహ=అనంతరము, మనుష్యాః=మనుష్యులు, ఏనం=ఈ బ్రహ్మనుగూర్చి, నః=మాకొఱకు, భవాన్=నీవు, (శాసనం=ఆజ్ఞను), బ్రవీతు=చెప్పవలయుగాక, ఇతి=అని ఊచుః=పలికిరి (బ్రహ్మ), తేభ్యః=ఆ మనుష్యులకొఱకు, ఏతత్=ఈ, ద ఇతి=ద అనెడి, అక్షరమేవ=వర్ణమునే, ఉవాచహ=పలికెను (పితా=తండ్రియగు బ్రహ్మ, తాన్=ఆ మనుష్యులనుగూర్చి), వ్యజ్ఞాసిష్టేతి=తెలిసికొంటిరాయని, (పప్రచ్ఛ=అడిగెను) (అప్పుడు తిరిగి మనుష్యులు), వ్యజ్ఞాసిష్మేతి=తెలిసికొంటిమని, హోచుః=పలికిరి (తిరిగి బ్రహ్మ ఓ మనుష్యులారా! మీరు తెలిసికొనినయెడల నాచేత ఏమి చెప్పఁబడినదో, దానిని చెప్పఁడీ యని అడిగెను తిరిగి మనుష్యులు ఓబ్రహ్మదేవుఁడా! నీవు), దత్తేతి=దానముచేయుఁడీ యని, నః=మమ్మునుగూర్చి, ఆత్థేతి=చెప్పుచున్నావని, (హోచుః=పలికిరి) (ప్రజాపతిః=బ్రహ్మ), ఓమితి=సరేయని, (యూయం=మీరు), వ్యజ్ఞాసిష్టేతి=బాగుగా తెలిసికొంటిరి యని, హోవాచ=పలికెను

తా॥ బ్రహ్మపుత్రులగు మనుష్యులు ఓ బ్రహ్మదేవుఁడా! నీవు మాకు నియమము నుపదేశింపుమని పలికిరి అప్పుడా ప్రజాపతి మనుష్యులకొఱకు ద అను అక్షరమును ఉపదేశించెను ఇట్లుపదేశించి ఓ మనుష్యులారా నేను ఉపదేశించిన అక్షరముయొక్క అర్థమును తెలిసికొంటిరాయని బ్రహ్మ యడిగెను తిరిగి మనుష్యులు బ్రహ్మనుగూర్చి తెలిసికొంటిమని పలుకగా, బ్రహ్మ ఓ మనుష్యులారా! మీరు తెలిసికొనినయెడల నాచేత నేమి చెప్పఁబడినదో దానిని చెప్పుఁడీ యని యడిగెను అప్పుడు మనుష్యులు ఓ బ్రహ్మదేవుఁడా! దానములేని మీరు దానమును చేయుఁడీ యని మమ్మునుగూర్చి యుపదేశించితివని పలికిరి ఇట్లు పలుకుటతోనే, బ్రహ్మ ఓ మనుష్యులారా! మీరు, సరే, బాగుగా తెలిసికొంటిరి యని పలికెను

ఉ॥ అథ హైన మసురా ఊచు ర్బ్రవీతు నో భవానితి తేభ్యో హైతదేవాక్షరము
వాచ ద ఇతి వ్యజ్ఞాసిష్టా ౩ ఇతి వ్యజ్ఞాసిష్మేతి హోచు ర్దయధ్వ మితి న ఆత్థే
త్యోమితి హోవాచ వ్యజ్ఞాసిష్టేతి తదేతదేవైషా దైవీ వాగనువదతి స్తన
యిత్నుర్ద ద ద ఇతి దామ్యత దత్త దయధ్వమితి తదేతత్త్రయగ్ం శిక్షేద్ద
మం దానం దయా మితి ॥౩॥

ఇతి బృహదారణ్యకే సప్తమాధ్యాయే ద్వితీయం బ్రాహ్మణమ్

ప॥ అథ - హ - ఏనం - అసురాః - ఊచుః - బ్రవీతు - నః - భవాన్ - ఇతి - తేభ్యః - హ - ఏతత్ - ఏవ - అక్షరం - ఉవాచ - దః - ఇతి - వ్యజ్ఞాసిష్ట - ఇతి - వ్యజ్ఞాసిష్మ - ఇతి - హోచుః - దయధ్వం - ఇతి - నః - ఆత్థ - ఇతి - ఓం - ఇతి - హోవాచ వ్యజ్ఞాసిష్ట - ఇతి - తత్ - ఏతత్ - ఏవ - ఏషా - దైవీ - వాగ్ - అనువదతి - స్తనయిత్నుః - దదదః - ఇతి - దామ్యత - దత్త - దయధ్వం - ఇతి - తత్ - ఏతత్ - త్రయం - శిక్షేత్ - దమం - దానం - దయాం - ఇతి

ప్ర॥ అథహ=అనంతరము, అసురాః=రాక్షసులు, ఏనం=ఈ బ్రహ్మను గూర్చి, నః=మాకొఱకు, భవాన్=నీవు, (శాసనం=ఆజ్ఞను), బ్రవీతు=చెప్పుదువుగాక, ఇతి=అని, ఊచుః=పలికిరి (బ్రహ్మ), తేభ్యః=ఆ రాక్షసులకొఱకు, ఏతత్=ఈ, ద ఇతి=ద అను, అక్షరమేవ=వర్ణమునే ఉవాచహ=పలికెను (పితా=తండ్రి యగు బ్రహ్మ, తాన్=ఆ రాక్షసులను గూర్చి), వ్యజ్ఞాసిష్టేతి=తెలిసి కొంటిరా యని, (పప్రచ్ఛ=అడిగెను) (అప్పుడు తిరిగి రాక్షసులు), వ్యజ్ఞాసిష్మేతి=తెలిసి కొంటిమని, హోచుః=పలికిరి (తిరిగి బ్రహ్మ ఓ రాక్షసులారా! మీరు తెలిసి కొనిన యెడల నా చేత ఏమి చెప్పఁబడినదో దానిని చెప్పుఁడీ యని అడిగెను రాక్షసులు తిరిగి ఓ బ్రహ్మదేవుఁడా! నీవు) దయధ్వమితి = ప్రాణులయందు దయను చేయుఁడీ యని, నః=మమ్మునుగూర్చి, ఆత్థేతి=చెప్పుచున్నావని, (హోచుః=పలికిరి) (ప్రజాపతిః=బ్రహ్మ), ఓమితి=సరేయని, (యూయం=మీరు), వ్యజ్ఞాసిష్టేతి=బాగుగా తెలిసికొంటిరని, హోవాచ=పలికెను తత్=ఆ, ఏతదేవ=దీనినే, స్తనయిత్నుః=మేఘము, దదదఇతి=దదదయని, (మూడుసార్లు దకారమును), దామ్యత=ఇంద్రియ నిగ్రహమును చేయుఁడీ, దత్త=దానముచేయుఁడీ, దయధ్వమితి=ప్రాణులయందు దయను చేయుఁడీ, యని, అనువదతి=అనుసరించి పలు

షు మన్నది ఏషా=ఇదియొ, దైవివాక్=దైవసంబంధమైనవాక్కు తదేతత్=ఆ ఈ, త్రయం= మూడు దకారములును, దమం=ఇంద్రియ నిగ్రహము, దానం=దానమును, దయామితి=కరుణ నే, శిక్షేత్=శిక్షించును (తెలియఁజేయును)

తా॥ బ్రహ్మపుత్రులగు రాక్షసులు ఓ బ్రహ్మదేవుఁడా! నీవు మాకు నియమము నుపదేశింపు మని పలికిరి అప్పుడా బ్రహ్మ రాక్షసులకొఱకు ద యను అక్షరమును ఉపదేశించి ఓ రాక్షసులా రా! ఈ అక్షరము యొక్క అర్థమును మీరు తెలిసికొంటిరా యని అడిగెను. తిరిగి రాక్షసులు బ్రహ్మను గూర్చి తెలిసికొంటిమని పలుకగా, బ్రహ్మ, ఓ రాక్షసులారా! మీరు తెలిసికొనిన యెడల నాచేత ఏమిచెప్పఁబడినదో దానిని చెప్పుఁడే అని అడిగెను అప్పుడు రాక్షసులు ఓ బ్రహ్మదేవుఁ డా! ప్రాణులయందు దయలేని మీరు ప్రాణులయందు దయను కలిగియుండుఁడీ అని మమ్మును గూర్చి నీవు ఉపదేశించితివని పలికిరి ఇట్లు పలుకుటతోనే, బ్రహ్మ, ఓ రాక్షసులారా! మీరు సరే, బాగుగా తెలిసికొంటిరని పలికెను ఇట్లు దేవ మనుష్య రాక్షసులను గూర్చి ప్రజాపతి చెప్పిన దకారత్రయమునే ఈ మేఘమున్ను ద ద ద యని మూడు సార్లు దకారమును పలుకుచున్నది ఇదియే దైవ వాక్కు ఈ దేవ మనుష్య రాక్షసులు మఱ్ఱను తమ తండ్రియైన ప్రజాపతి యొద్దకు పోయి ప్రార్థించగా వారియందలి లోపమును తెలిసికొని ప్రజాపతి ద ద ద యని దకారమును మూడు సార్లుచ్చరించుటతోనే వారి వారి సందేహముల ప్రకారము పూర్వము చెప్పినట్లు వేఱు వేఱు అర్థములను గ్రహించిరి దీని యభిప్రాయమేమి అనఁగా దేవాసురులు మనుష్యులకంటె వేఱుగాలేరు గనుక మనుష్యులలోనే సమస్త గుణ సంపత్తు కలిగి ఇంద్రియ నిగ్రహము లేక దేవత లగు వారిని ఇంద్రియ నిగ్రహము చేయుఁడు అనియును, దానములేక మనుష్యులగు వారిని దాన ము చేయుఁడు అనియును, ప్రాణులయందు దయలేక రాక్షసులగువారిని ప్రాణులయందు దయను కలిగియుండుఁడు అనియును, మనుష్యులను గూర్చియె, ఈ దకారత్రయము, ఇంద్రియ నిగ్రహ మును, దానమును, భూతదయను, శిక్షించుచున్నది. కాఁబట్టి మనుష్యులు ఇంద్రియ నిగ్రహము ను, దానమును, భూతదయను, పొందియుండ వలయునని భావము

ఇట్లు బృహదారణ్యకము నందు, సప్తమాధ్యాయము, ద్వితీయ బ్రాహ్మణము సమాప్తము

సప్తమాధ్యాయః - తృతీయ బ్రాహ్మణమ్

ఉ॥ ఏష ప్రజాపతి ర్యద్ధృదయ మేతద్బ్రహ్మైతత్సర్వం తదేతత్త్ర్యక్షరగ్ం హృదయ మితి హృ ఇత్యేక మక్షరమభి హర న్త్యస్మై స్వాశ్చాన్యేచయ ఏవం వేద ద ఇత్యేకమక్షరం దదత్యస్మైస్వాశ్చాన్యేచ య ఏవం వేద య మిత్యేకమక్షర మేతి స్వర్గం లోకం య ఏవం వేద ॥౧॥

ఇతి బృహదారణ్యకే సప్తమాధ్యాయే తృతీయబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ ఏషః - ప్రజాపతిః - యత్ - హృదయం - ఏతత్ - బ్రహ్మ - ఏతత్ - సర్వం - తత్ - ఏతత్ - త్ర్యక్షరం - హృదయం - ఇతి - హృ - ఇతి - ఏకం - అక్షరం - అభిహరన్తి-

అస్మై - స్వాః - చ - అన్యే - చ - యః - ఏవం - వేద - దః - ఇతి - ఏకం - అక్షరం - దదతి - అస్మై - స్వాః - చ - అన్యే - చ - యః - ఏవం - వేద - యం - ఇతి - ఏకం - అక్షరం - ఏతి - స్వర్గం - లోకం - యః - ఏవం - వేద

ప్ర॥ ఏషః=ఈ పూర్వోక్తమైన, ప్రజాపతిః=బ్రహ్మ, (సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మ, యః=ఎవఁడో, సః=వాఁడు, ఏతత్=ఈ హృదయము) హృదయం=హృదయము, యత్=ఏదియో, ఏతత్=ఈ హృదయము, బ్రహ్మ=బ్రహ్మస్వరూపము (సర్వస్వరూపమగు పరబ్రహ్మము) ఏతత్=ఈ హృదయము, సర్వం=సమస్తము (గనుక హృదయ మను పరబ్రహ్మమును గా నుపాసించవలయును) తత్=ఆ, ఏతత్=ఈ, హృదయమితి=హృదయ మనునది, త్ర్యక్షరం=మూఁడు అక్షరములుకలది, (ఆ అక్షరము లేవి యనఁగా), హృ ఇతి=హృ అనెడి, ఏకం అక్షరం=ఒక వర్ణమును, (హృదయ మను నామమునందలి హృ అను ఒక అక్షరమును), యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈ పూర్వోక్తప్రకారము, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, అస్మై=ఇట్లు తెలిసిన విద్వాంసునికొఱకు, స్వాశ్చ=జ్ఞాతులును, అన్యేచ=ఇతరులగు బంధువులును, (బలిం=పూజను), అభిహరన్తి=తీసికొనివచ్చి అర్పించుచున్నారు (ఏకారణమువలన ఇంద్రియములును విషయములును తమతమ కార్యములను హృదయ పరబ్రహ్మముకొఱకు పొందించుచున్నవో ఆకారణమువలన ఇట్లు తెలిసికొని యుపాసించువానికొఱకు జ్ఞాతులును బంధువులును పూజను అర్పించుచున్నారు) ద ఇతి=ద అనెడి, ఏకం అక్షరం = ఒక అక్షరమును, (హృదయమను నామమునందలి ద యను ఒక అక్షరమును), యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈ ప్రకారము, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో। అస్మై=ఇట్లు తెలిసికొని యుపాసించువానికొఱకు, స్వాశ్చ=ఇంద్రియములును, అన్యేచ=విషయములును, (వాటి వాటి కార్యములను), దదతి=ఇచ్చుచున్నవి యమితి = య అనెడి, ఏకం అక్షరం = ఒక అక్షరమును, (హృదయమను నామమునందలి య అను ఒక అక్షరమును), యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారము, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు), స్వర్గంలోకం=స్వర్గలోకమును, ఏతి=పొందుచున్నాఁడు

తా॥ జనుఁడు, దమ దాన దయలు మూఁడును గలవాఁడైన, సర్వోపాసనలయందును అధికారియగుచున్నాఁడు ఇంతకు పూర్వము నిరుపాధిక పరబ్రహ్మోపాసన చెప్పఁబడినది ఇప్పుడు సోపాధిక పరబ్రహ్మముయొక్కయే, యుపాసన వలన కలిగెడి అభివృద్ధిఫలములను చెప్పవలయునని ఈ మంత్రమారంభింపఁబడినది ఇదివఱకు దాంత దాన దయలను యుపదేశించిన సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మ, ఎవఁడనఁగా, ఈ హృదయమే ఈ హృదయమే పరబ్రహ్మము. ఈ హృదయమే సర్వము గనుక హృదయమే పరబ్రహ్మమని యుపాసించవలయును. ఇంతియకాదు ఈ హృదయమను నామమునందలి మూఁడు అక్షరములలో ఒక్కొక అక్షరమును ఉపాసించుటవల్లనే జనుఁడు విశేష ఫలమును పొందుచున్నాఁడు ఎట్లనఁగా, హృదయమను నామమునందలి హృ అను ఒక అక్షరమును బ్రహ్మస్వరూపముగాఁ దెలిసికొని యుపాసించువానికొఱకు హృదయ బ్రహ్మోపాసన చేయు వానికి ఇంద్రియములును విషయములును వాటి వాటి కార్యములను పొందించినట్లు జ్ఞాతులును బంధువులును పూజను అర్పించుచున్నారు. హృదయమను నామమునందలి ద యను అక్షరమును బ్రహ్మమునుగా యుపాసించు వానికొఱకు ఇంద్రియములును విషయములును వాటి

వాటి శక్తులను ఇచ్చుచున్నవి హృదయ మను నామమునందలి య అను అక్షరమును బ్రహ్మము నుగా ఉపాసించువాఁడు స్వర్గలోకమును పొందుచున్నాఁడు ఇట్లు హృదయమను నామమునందలి యొక్కొక అక్షరమును ఉపాసించుటచేతనే ఇట్టి ఫలములను పొందునప్పుడు హృదయమను నామమును పరబ్రహ్మముగా ఉపాసించువాని ఫలమేమని చెప్పవచ్చును? ఇట్లనుటచేత, హృదయ బ్రహ్మోపాసనమునకు విశేషఫలమని యభిప్రాయము ఇక్కడ హృదయ మను నామమునందలి వర్ణములు మూడును హృదయ మను నామ మొకటియును ఈ నాలుగును నాలుగు యుపాసనలుగా వివక్షచేయఁబడినవి

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు సప్తమాధ్యాయము - తృతీయబ్రాహ్మణము సమాప్తము

సప్తమాధ్యాయః - చతుర్థ బ్రాహ్మణమ్.

ఉ॥ తద్వైతదే తదేవతదాస సత్యమేవ సయోహైతం మహద్యక్షం ప్రథమజంవే • దసత్యం బ్రహ్మేతిజయ తీమాంల్లోకాన్జిత ఇన్న్వసావసద్య ఏవమేతం మహద్యక్షం ప్రథమజంవేద సత్యం బ్రహ్మేతి సత్యగ్ హ్యేవ బ్రహ్మ. ॥౧॥

ప॥ తత్ - వై - తత్ - ఏతత్ - ఏవ - తత్ - ఆస - సత్యం ఏవ - సః - యః - హ - ఏతం - మహాత్ - యక్షం - ప్రథమజం - వేద - సత్యం - బ్రహ్మ - ఇతి - జయతి - ఇమాన్ - లోకాన్ - జిత - ఇన్ను - అసౌ - అసత్ - యం - ఏవం - ఏతం - మహాత్ - యక్షం - ప్రథమజం - వేద - సత్యం - బ్రహ్మ - ఇతి - సత్యం హి - ఏవ - బ్రహ్మ

ప్ర॥ తత్=ఆహృదయ బ్రహ్మము, వై=స్మరింపఁబడుచున్నది తదేతదేవ= ఆ ఈ హృదయబ్రహ్మము, (ఆ హృదయబ్రహ్మము వేఱొక విధముగా, ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది) తత్= ఆ హృదయబ్రహ్మము, సత్యమేవ=సత్యస్వరూపమే అయి, (మూర్తస్వరూపములగు పృథివ్యప్తేజస్సులును, అమూర్తస్వరూపములగు ఆకాశ వాయువులును, ఈ పంచభూతములు సత్యమనఁబడును, అనఁగా పంచభూతములుగానే), ఆస=ఉండెను ఏతం=ఈ పంచభూతస్వరూపమును, మహాత్=అధికమును, యక్షం=పూజ్యమును, ప్రథమజం=మొదట పుట్టినదియునగు, (ఈ సమస్తసంసారికంటె ముందుపుట్టిన), సత్యం=సత్యస్వరూపమగు, (మూర్తామూర్త స్వరూపమగు), బ్రహ్మేతి=పరబ్రహ్మమని, యః =ఎవఁడు, వెద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః = వాఁడు, ఇమాన్=ఈ, లోకాన్=లోకములను, జయతి=జయించుచున్నాఁడు (స్వాధీనము చేసికొనుచున్నాఁడు) ఇన్ను=ఈ ప్రకారము, జితః=జయింపఁబడిన, (స్వాధీనముచేసికొనఁబడిన), అసౌ=ఈ శత్రువు, అసత్=లేనివాఁడుగానే, (భవేత్=అగును) యః=ఎవఁడు, మహాత్= అధికమును, యక్షం=పూజ్యమును. ప్రదమజం=మొదట పుట్టిన, ఏతం=మూర్తామూర్తస్వరూపమగు ఈ పంచభూత సముదాయమును, సత్యంబ్రహ్మేతి=పంచభూత స్వరూపమగు హృదయ పరబ్రహ్మమని, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (యస్మాత్=ఏకారణమువలన), బ్రహ్మ=హృదయబ్రహ్మము, సత్యగ్ హ్యేవ=మూర్తామూర్త స్వరూపమగు పంచభూతాత్మకమైనదో, (ఆకారణమువలన ఇట్లు తెలిసికొని హృదయ బ్రహ్మోపాసన చేయువాఁడు శత్రువులేనివాఁడగుచున్నాఁడని పూర్వవాక్యముతో నన్వయము)

తా॥ ఇంతకు పూర్వము చెప్పిన హృదయపరబ్రహ్మను మూర్తామూర్తస్వరూపముగానుండెడి పంచభూతాత్మకమైయున్నది అధికమును పూజ్యమును మొదట పుట్టినదియు నగు మూర్తామూర్తమగు ఈ పంచభూతములను పంచభూతాత్మకమైన హృదయబ్రహ్మమునుగాఁ దెలిసికొని యుపాసించువాఁడు ఈ సర్వలోకములను స్వాధీనపఱుచుకొనుచున్నాఁడు ఇట్లు హృదయబ్రహ్మము పంచభూతాత్మకమగుట వలన దానిని తెలిసికొని యుపాసించువానికి తనకంటె వేఱిది యు లేకపోవుటవలన సర్వము స్వాధీనమై శత్రువే లేనివాఁడగుచున్నాఁడు

ఉ॥ ఆపఏవేద మగ్ర ఆసుస్తా ఆపఃసత్య మసృజన్త సత్యం బ్రహ్మ బ్రహ్మప్రజాపతిం ప్రజాపతిర్దే వాగ్ స్తేదేవాస్సత్యమేవో పాసతే తదేతత్త్ర్యక్షరగ్ సత్య మితి స ఇత్యేకమక్షరం తీత్యేకమక్షరం యమిత్యేకమక్షరం ప్రథమోత్తమే అక్షరేసత్యం మధ్యతో నృతం తదేత దనృతము భయతస్సత్యేన పరిగృహీత గ్ సత్యభూయమేవ భవతి నైనం విద్వాగ్ సమనృతగ్ హి నస్తి ॥౧॥

ఇతి సప్తమాధ్యాయే చతుర్థం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ ఆపః - ఏవ - ఇదం - అగ్రే - ఆసుః - తాః - ఆపః - సత్యం - అసృజన్త - సత్యం - బ్రహ్మ - బ్రహ్మ - ప్రజాపతిం - ప్రజాపతిః - దేవాన్ - తే - దేవాః - సత్యం - ఏవ - ఉపాసతే - తత్ - ఏతత్ - త్ర్యక్షరం - సత్యం - ఇతి - సః - ఇతి - ఏకం - అక్షరం - తి - ఇతి - ఏకం - అక్షరం - యం - ఇతి - ఏకం - అక్షరం - ప్రథమోత్తమే - అక్షరే - సత్యం - మధ్యతః - అనృతం - తత్ - ఏతత్ - అనృతం - ఉభయతః - సత్యేన - పరిగృహీతం - సత్యభూయం - ఏవ - భవతి - న - ఏనం - విద్వాంసం - అనృతం - హినస్తి

ప్ర॥ ఇదం=ఈ వికారజాతమగు జగత్తు, అగ్రే=సృష్టికి పూర్వము, ఆపఏవ=ఉదకములుగానే, ఆసుః=ఉండెను తాః=ఆ, ఆపః=ఉదకములు, సత్యం=అవ్యాకృతభూతసముదాయమును, (నామ రూప ములతో స్ఫుటములు గాని పంచభూతములు సత్యమనఁబడును) అసృజన్త=సృష్టించెను సత్యం=అవ్యాకృతభూత సముదాయము, బ్రహ్మ=హిరణ్యగర్భుని, (చతుర్ముఖబ్రహ్మను), (అసృజన్త=సృష్టించెను) బ్రహ్మ=చతుర్ముఖుఁడు, ప్రజాపతిం=విరాజపురుషుని,(సూర్యాదులకధికరణమైన విరాట్పురుషుని), (సృష్టించెను) ప్రజాపతిః=విరాజపురుషుఁడు, దేవాన్=దేవతలను, (సృష్టించెను) తే=ఆ, దేవాః=దేవతలు, సత్యమేవ=సత్యమునే, (అవ్యాకృత పంచభూతాత్మకమగుసత్యబ్రహ్మమునే), ఉపాసతే=ధ్యానించుచున్నారు తదేతత్=ఆయీ,సత్యమితి=సత్యమనునది, త్ర్యక్షరం=మూడు అక్షరములు గలది (అవి యేవి యనఁగా), స ఇతి=స అనునది, ఏకం అక్షరం=ఒక అక్షరము తీ తి=తీ యనునది, ఏకం అక్షరం=ఒక అక్షరము య మితి=య అనునది, ఏకం అక్షరం=ఒక అక్షరము (తత్ర=ఆ అక్షరముల మూటిలో), ప్రథమోత్తమే=మొదటిదియును కడపటిదియునగు, అక్షరే=సకార యకారములను అక్షరములురెండును, సత్యం=మృత్యువులేక పోవుటవలన సత్యములైనవి (ఎప్పటికిని నశింపనివి) మధ్యతః=మధ్యమునందలి తకారము, అనృతం=అబద్ధమైనది. (మృత్యుస్వరూపమైనది) ఉభయతః=రెండైన సకార యకారములే లక్షణముగాఁగల, సత్యేన=సత్యస్వరూపముచేతను, పరిగృహీతం=గ్రహింపఁబడిన, (వ్యాప్తమైన), తదేతత్=ఆ యీ, అనృతం=మృత్యుస్వరూపము, సత్యభూయ

మేవ=సత్యాధిక్యమును గలదిగానే, భవతి=అగుచున్నది (మృత్యువు స్వల్పమగుచున్నది ఇట్లు ఎవఁడు మృత్యువును అల్పమైనదానిని గాఁ దెలిసికొనుచున్నాఁడో), ఏనం=ఈ, విద్వాంసం=తెలిసికొనినవానిని, అనృతం=మృత్యువు, నహినస్తి=హింసింపదు

తా॥ పూర్వము సహత్స్వరూపమైన పూజ్యమగు అవ్యక్తమైన పృథివ్యాది భూత పంచకము మొదట పుట్టినదని చెప్పఁబడినది. అది యెట్లనఁగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది సృష్టికంటె పూర్వము ఈ ప్రపంచమంతయు ఉదకములుగానే యుండెను ఆ యుదకములే అవ్యక్తమగు పృథివ్యాదిభూత పంచకమును సృజించెను ఆ సత్యరూపమగు భూతపంచకమే హిరణ్యాగర్భుఁడను చతుర్ముఖ బ్రహ్మను సృజించెను ఆ చతుర్ముఖ బ్రహ్మ, విరాజపురుషుని సృజించెను ఆ విరాజ పురుషుఁడె సమస్తదేవతలను సృజించెను. ఆ దేవతలందఱును తమ్మును పుట్టించిన తండ్రియగు విరాజపురుషుని వదిలి మొట్ట మొదటిదియగు సత్యాత్మకమగు భూతపంచకమునే ధ్యానించిరి ఆ సత్యమనునది సకార తకార యకారములను మూఁడు అక్షరములు కలది అందు సకార యకారములు రెండు అక్షరములు మృత్యువులేనివగుటవలన సత్యములైనవి. మధ్యమునందలి తకారము మాత్రము అనృతమైనది = మృత్యుస్వరూపమైనది. ఈ మృత్యువు రెండు భాగములయందును సత్యముతో వ్యాపించియున్నది. గనుక అదియును సత్యమేయగుచున్నది ఇట్లు మృత్యువును తెలిసికొనినవానిని ఆ మృత్యువు ఎప్పుడును హింసింపదు.

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు సప్తమాధ్యాయమునందు చతుర్థ బ్రాహ్మణము సమాప్తము.

సప్తమాధ్యాయః - పంచమబ్రాహ్మణమ్.

ఉ॥ తద్యత్సత్యమసౌ స ఆదిత్యోయ ఏషఏతస్మిన్మణ్డలేపురుషో యశ్చాయం దక్షిణేఽక్షన్పురుషస్తా వేతావన్యోన్యస్మిన్ప్రతిష్ఠితౌ రశ్మిభిరేషోఽస్మిన్ప్రతిష్ఠితః ప్రాణైరయమముష్మిన్స యదోత్క్రమిష్యన్భవతి శుద్ధమేవైతన్మణ్డలం పశ్యతి నైనమేతేరశ్మయః ప్రత్యాయన్తి ॥౧॥

ప॥ తత్ - యత్ - సత్యం - అసౌ - సః - ఆదిత్యః - యః - ఏషః - ఏతస్మిన్ - మణ్డలే - పురుషః - యః - చ - అయం - దక్షిణే - అక్షన్ - పురుషః - తౌ - ఏతౌ - అన్యోన్యస్మిన్ - ప్రతిష్ఠితౌ - రశ్మిభిః - ఏషః - అస్మిన్ - ప్రతిష్ఠితః - ప్రాణైః - అయం - అముష్మిన్ - సః - యదా - ఉత్క్రమిష్యన్ - భవతి - శుద్ధం - ఏవ - ఏతత్ - మణ్డలం - పశ్యతి - న - ఏనం - ఏతే - రశ్మయః - ప్రత్యాయన్తి

ప్ర॥ తత్=ఆ, సత్యం=సత్యస్వరూపము, (అవ్యక్తమగు పృథివ్యాధి పంచభూతముల యొక్క సారాంశము సత్యస్వరూపము). యత్=ఏదియో, అసౌ=ఈ సత్యము, సః=ఆ ప్రసిద్ధుఁడగు, ఆదిత్యః=సూర్యుఁ ు ఏతస్మిన్=ఈ, మణ్డలే=సూర్యమండలమునందలి, ఏషః=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యః=ఎవఁడో, దక్షిణేఽక్షన్=కుడినేత్రమునందలి, అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యః=ఎవఁడో, తౌ ఆ ప్రసిద్ధులగు, ఏతౌ=ఈ ఆదిత్యాక్షి పురుషులిద్దఱును, అన్యోన్యస్మిన్=ఇతరేతరము నందు, (ఒకరియందొకరు), ప్రతిష్ఠితౌ=ఉంచఁబడియున్నారు. రశ్మిభిః=కిరణములచేతను,ఏషః=ఈ సూర్యుఁడు, అస్మిన్=అధ్యాత్మస్వరూపమగు నేత్రమునందు,

ప్రతిష్ఠితః=ఉంచఁబడియున్నాఁడు ప్రాణైః=ప్రాణములచేతను, అయం=ఈ చాక్షుష పురుషుఁడు, (జీవుఁడు), అముష్మిన్=ఈ అధిదైవస్వరూపమగు సూర్యునియందు, (ప్రతిష్ఠితః=ఉంచఁబడియున్నాఁడు) సః=ఆ జీవుఁడు, (ఈ శరీరమునందలి విజ్ఞానమయుఁడగు జీవుఁడు), యదా=ఎప్పుడు, ఉత్క్రమిష్యన్=శరీరమును విడుచుటకు కోరికనుగలవాఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడో, (తదా=అప్పుడు, అసౌ=చాక్షుష స్వరూపుఁడగు ఆదిత్యపురుషుఁడు, రశ్మీన్=కిరణములను, ఉపసంహృత్య=ఉపసంహరించుకొని, కేవలేనా దాసీన్యేన రూపేణ=కేవలతటస్థరూపముతో, వ్యవతిష్ఠతే=ఉంచున్నాఁడు) తదా=అప్పుడు, అయం=ఈ విజ్ఞానమయుఁడగు జీవుఁడు, ఏతత్=ఈ, మణ్డలం=సూర్యమండలమును, శుద్ధమేవ=కేవలపరిశుద్ధమైన దానినిగానే, (చంద్రమండలమును వలెనే), పశ్యతి=చూచుచున్నాఁడు ఏనం=ఈ పురుషుని, (ఈ ఆదిత్య అక్షి పురుషోపాసనలను చేయునట్టివానిని), ఏతే=ఈ, రశ్మయః=కిరణములు, నప్రత్యాయన్తి=పొందవు

తా॥ ఇప్పుడు పూర్వోక్తమైన సత్యస్వరూప బ్రహ్మము యొక్క స్థితి విశేషమగు ఉపాసనము చెప్పఁబడుచున్నది అవ్యక్తమగు పృథివ్యాది పంచభూతములయొక్క సారాంశము సత్యమనఁబడును ఈ సత్యమె ప్రసిద్ధుఁడగు సూర్యుఁడు ఈ ఆదిత్యమండలమునందలి సూర్యుఁడును, ఈ దేహమునందలి కుడినేత్రమునందలి విజ్ఞానస్వరూపుఁడగు జీవుఁడును, వీరిరువురును, ఒకరియందొకరు, ఉంచబడియున్నారు అది యెట్లనఁగా, ఈ సూర్యుఁడు కిరణములచేత అధ్యాత్మరూపమగు నేత్రమునందును, జీవుఁడు ప్రాణములచేత అధిదైవస్వరూపమగు సూర్యమండలమునందును, ఉంచఁబడియున్నారు ఇట్లు తెలిసికొనిన జీవుఁడెప్పుడు దేహమును విడుచుటకు ఇచ్ఛగలవాఁడగునో అప్పుడె ఈ చాక్షుష స్వరూపుఁడైన ఆ సూర్యుఁడు తన కిరణములనుపసంహరించుకొని కేవల తటస్థరూపముతో నుంచున్నాఁడు అప్పుడీజీవుఁడు కిరణములులేని ఈ సూర్యమండలమును చంద్రమండలమును వలెనే పరిశుద్ధమైన దానినిగాఁజూచుచున్నాఁడు ఈ సూర్యునిన్ని నేత్రమునందలి విజ్ఞాన స్వరూపునిన్ని ఒకటిగాఁదెలిసికొని యుపాసించెడి వానిని ఈ సూర్యకిరణములు పొంది బాధింపవు

ఉ॥ యఏష ఏతస్మిన్మణ్డలే పురుషస్తస్య భూరితి శిర ఏకగ్ం శిరఏకమేతదక్షరం భువ
ఇతి బాహూద్వౌ బాహూద్వే ఏతే అక్షరే సు వరితిప్రతిష్ఠాద్వే ప్రతిష్ఠేద్వే
ఏతేఅక్షరేతస్యోపనిషద హరితిహన్తి పాప్మానం జహాతిచ య ఏవంవేద ॥౨॥

ప॥ యః - ఏషః - ఏతస్మిన్ - మణ్డలే - పురుషః - తస్య - భూః - ఇతి - శిరః - ఏకం - శిరః - ఏకం - ఏతత్ - అక్షరం - భువః ఇతి - బాహూ - ద్వౌ - బాహూ - ద్వే - ఏతే - అక్షరే - సువః - ఇతి - ప్రతిష్ఠా - ద్వే - ఏతే - అక్షరే - తస్య - ఉపనిషత్ - అహః - ఇతి - హన్తి - పాప్మానం - జహాతి - చ - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ ఏతస్మిన్=ఈ, మణ్డలే=సూర్యమండలమునందలి, ఏషః=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యః=ఎవఁడో, తస్య=ఆ పురుషునకు, భూరితి=భూః అను వ్యాహృతి, శిరః=శిరస్సు ఏకం=ఒక్కటియగు, శిరః=శిరస్సు, ఏకం=ఒక్కటియగు, ఏతత్=ఈ, అక్షరం=భూ అను అక్షరము భువ ఇతి=భువః అనువ్యాహృతి, బాహూ=భుజములు ద్వేబాహూ=రెండుభుజములును, ద్వే=రెండగు, ఏతే=ఈ, అక్షరే=భువ యను అక్షరములు, సువరితి=సువః అనువ్యాహృతి

ప్రతిష్ఠా=పాదములు. ద్వే=రెండగు, ఏతే=ఈ, అక్షరే=సువ యను అక్షరములు, తస్య=భూరాది వ్యాహృతులే అవయవములుగాఁగల ఆ సత్యస్వరూపమగు సూర్యమండలాంతర్గత పురుషునకు, అహరితి=అహః అనునది, ఉపనిషత్=రహస్యమైన పేరు యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారము, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), పాప్మానం=పాపమును, హన్తి=నాశనము చేయుచున్నాఁడు జహాతిచ=విడిచిపెట్టుచున్నాఁడు (గనుకనే, సత్య రూప అధిదైవ పరబ్రహ్మమునకు అహః అను పేరు కలిగినది)

తా॥ పూర్వమందు చెప్పిన అధిదైవమును అధ్యాత్మకము నైన సత్యాత్మకము లగు పురుషులిద్దఱిలో నధిదైవ పురుషున కిక్కడ శిరస్సు మొదలైన అవయవములు చెప్పఁబడుచున్నవి ఈ సూర్యమండలము నందున్న ఆ సత్యపురుషునకు భూః భువః సువః అను మూడు వ్యాహృతులయొక్క మూటిలో మొదటిదియగు భూ యను వ్యాహృతియె శిరస్సు భువ యను వ్యాహృతియందలి రెండక్షరములే రెండు భుజములు సువ యను వ్యాహృతియందలి రెండక్షరములే రెండు పాదములు ఇట్లు భూరాది వ్యాహృతులే అవయవములుగాఁగల ఆ సత్య స్వరూపుఁడగు సూర్యమండలాంతర్గతుఁడైన అధిదైవ పురుషుఁడు, సర్వపాపములకును హనన త్యాగములు కలుగఁజేయుట వలన, అహం యను రహస్యమైన పేరుగలవాఁడాయెను ఇట్లు అధిదైవ సత్యపురుషుని తెలిసికొనువాఁడు పాపమును నశింపఁజేయుచున్నాఁడు పాపమును విడుచుచున్నాఁడు

ఉ॥ యోఽయందక్షిణేఽక్షన్పురుషస్తస్య భూరితి శిర ఏకగ్ం శిరఏకమే తదక్షరం భువ ఇతి బాహూద్వౌ బాహూ ద్వే ఏతే అక్షరే సువరితి ప్రతిష్ఠా ప్రతిష్ఠే ద్వే ద్వే ఏతే అక్షరేతస్యోపనిషదహ మితి హన్తి పాప్మానం జహాతిచ య ఏవం వేద. ॥౩॥

ఇతి సప్తమాధ్యాయే పఞ్చమంబ్రాహ్మణమ్

ప॥ యః - అయం - దక్షిణే - అక్షన్ - పురుషః - తస్య - భూః - ఇతి - శిరః - ఏకం - శిరః - ఏకం - ఏతత్ - అక్షరం - భువః - ఇతి - బాహూ - ద్వౌ - బాహూ - ద్వే - ఏతే - అక్షరే - సువః - ఇతి - ప్రతిష్ఠా - ప్రతిష్ఠే - ద్వే - ద్వే - ఏతే - అక్షరే - తస్య - ఉపనిషత్ - అహం - ఇతి - హన్తి - పాప్మానం - జహాతి - చ - యః - ఏవం - వేద

ప్ర॥ దక్షిణే అక్షన్=కుడినేత్రమునందలి, అయం=ఈ, పురుషః=పురుషుఁడు, యః=ఎవఁడో, తస్య=ఆ పురుషునకు, భూః ఇతి=భూ అనెడి వ్యాహృతి, శిరః=శిరస్సు ఏకం=ఒక్కటియగు, శిరః=శిరస్సు, ఏకం=ఒక్కటియగు, ఏతత్=ఈ, అక్షరం = భూ అను అక్షరము భువఇతి=భువః అను వ్యాహృతి, ద్వౌ=రెండైన, బాహూ=భుజములు ద్వే=రెండగు, బాహూ=భుజములు, ఏతే=ఈ, అక్షరే=భువ యను రెండక్షరములు సువఇతి=సువః అను వ్యాహృతి, ద్వే=రెండగు, ప్రతిష్ఠా=పాదములు, ద్వేప్రతిష్ఠే=రెండు పాదములు, ఏతే=ఈ, అక్షరే=సువ యను రెండక్షరములు తస్య=ఆ నేత్రాంతర్గతమైన అధ్యాత్మ పురుషునకు, అహమితి=అహమనునది, ఉపనిషత్=రహస్యమైన పేరు యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈ ప్రకారము, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), పాప్మానం=పాపమును, హన్తి=నాశనము చేయుచున్నాఁడు జహాతిచ=విడుచుచున్నాఁడు (గనుక సత్యస్వరూపమగు అధ్యాత్మ పరబ్రహ్మమునకు అహమను పేరు కలిగినది)

తా॥ పూర్వమందు చెప్పిన అధ్యాత్మిక మైన సత్యపురుషునకు ఇక్కడ శిరస్సు మొదలైన అవయవములు చెప్పఁబడుచున్నవి ఈ దేహమునందలి దక్షిణనేత్రమునందున్న సత్యాత్మకమగు అధ్యాత్మపురుషునకు భూః భువః సువః అను వ్యాహృతులయొక్క మూటిలో మొదటిదియగు భూ అను వ్యాహృతి యగు అక్షరమొక్కటియే శిరస్సు. భువ అను వ్యాహృతి యందలి రెండు అక్షరములే రెండు భుజములు సువ అను వ్యాహృతియందలి రెండు అక్షరములే రెండు పాదములు ఇట్లు భూరాది వ్యాహృతులే అవయవములుగాఁగల ఆ సత్యస్వరూపుని కుడికంటియందున్న అధ్యాత్మపురుషుఁడు, సమస్తపాపములకు హననత్యాగములు కలుగఁజేయుటవలన అహమను రహస్యమైన పేరుగల వాఁడాయెను. ఇట్లు ఆధ్యాత్మిక సత్యపురుషుని తెలిసికొనినవాఁడు పాపమును నశింపఁజేయుచున్నాఁడు = పాపమును విడిచిపెట్టుచున్నాఁడు

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు సప్తమాధ్యాయమునందు పఞ్చమబ్రాహ్మణము సమాప్తము

సప్తమాధ్యాయః - షష్ఠబ్రాహ్మణమ్.

ఉ॥ మనోమయోఽయం పురుషో భాస్సత్య స్తస్మిన్నన్తర్హృదయే యథా వ్రీహిర్వా యవో వా స ఏష సర్వస్యేశానః సర్వస్యాధిపతి స్సర్వమిదం ప్రశాస్తి యదిదంకిఞ్చ ॥౧॥

ఇతి సప్తమాధ్యాయే షష్ఠంబ్రాహ్మణమ్.

ప॥ మనోమయః - అయం - పురుషః - భాస్సత్యః - తస్మిన్ - అన్తర్హృదయే - యథా - వ్రీహిః - వా - యవః - వా - సః - ఏషః - సర్వస్య - ఈశానః - సర్వస్య- అధిపతిః- సర్వం - ఇదం - ప్రశాస్తి - యత్ - ఇదం - కిఞ్చ

ప్ర॥ అయం=ఈ, మనోమయః=మనోరూపమైన, పురుషః=పురుషుఁడు, భాస్సత్యః=కాంతియె సత్యస్వరూపముగాఁగల వాఁడై, (ప్రకాశస్వరూపుఁడై), తస్మిన్=ఆ, అన్తర్హృదయే=హృదయమధ్యమునందు, వ్రీహిర్యథా వా=బుడమవడ్లగింజవలెను, యవోయథావా=యవధాన్యపుగింజవలెను, (పరిమాణతః=పరిమితివలన, నిర్దిశ్యతే= నిర్దేశింపఁబడుచున్నాఁడో), సః=ఆ, ఏషః=ఈ పురుషుఁడు, సర్వస్య=సమస్తమునకు, ఈశానః=నియామకుఁడు సర్వస్య=సమస్తమునకు అధిపతిః=ప్రభువు ఇదంకిఞ్చ=ఈ సర్వమును, యత్=ఏదియో, (తత్=ఆ), ఇదం సర్వం=ఈ సమస్తమును, ప్రశాస్తి=మిక్కిలి నియమించుచున్నాఁడు

తా॥ ఆ పరబ్రహ్మమునకు ఉపాధులనేకములు కలిగియుండుటవలనను, అనేక విశేషణములు కలిగియుండుటవలనను. మనోపాధితోఁగూడుకొనియున్న ప్రకృతమగు ఆ పరబ్రహ్మముయొక్క యే యుపాసనమును విధింప నిచ్చయించినవాఁడై యిక్కడఁజెప్పుచున్నాఁడు ఈ మనోమయమగు పురుషుఁడు ప్రకాశమానుఁడై పరిపూర్ణుఁడైన మనస్సనెడి యుపాధితోఁగూడుకొనిన వాఁడగుటవలన, బుడమగింజవలెనే, యవగింజవలెనే, సూక్ష్మరూపియై యున్నాఁడు ఆ యీ పురుషుఁడె సర్వమునకు నియామకుఁడును సర్వమునకును ప్రభువునై ఈ సర్వమును నియమించుచున్నాఁడు ఇట్లు మనోమయ పురుషోపాసన చేయువాఁడు సర్వనియంతృత్వాది ధర్మము పొందుచున్నాఁడు

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు సప్తమాధ్యాయమునందు షష్ఠబ్రాహ్మణము సమాప్తము

సప్తమాధ్యాయః - సప్తమబ్రాహ్మణమ్.

ఉ॥ విద్యుద్బ్రహ్మేత్యాహుర్విదానా ద్విద్యుద్విద్యత్యేనం పాప్మనో య ఏవం వేద
విద్యుద్బ్రహ్మేతి విద్యుద్ధ్యేవ బ్రహ్మ ॥౧॥

ఇతి సప్తమాధ్యాయే - సప్తమం బ్రాహ్మణమ్

ప॥ విద్యుత్ - బ్రహ్మ - ఇతి - ఆహుః - విదానాత్ - విద్యుత్ - విద్యతి - ఏనం - పాప్మనః - యః - ఏవం - వేద - విద్యుత్ - బ్రహ్మ - ఇతి - విద్యుత్ - హి - ఏవ - బ్రహ్మ

ప్ర॥ విద్యుత్=మెఱుపు, (తమః=చీఁకటిని), విదానాత్=ఖండించుటవలన, బ్రహ్మేతి=పరబ్రహ్మమని, ఆహుః=చెప్పిరి ఏనం=ఈఆత్మను గుఱించి,(ప్రతికూలభూతాం=విరోధములైన,) పాప్మనః=పాపములు, (యే=ఏవియో, తాన్=వాటిని), విద్యుత్=మెఱుపు రూపమగు పరబ్రహ్మము, విద్యతి=ఖండించుచున్నది (నశింపఁజేయుచున్నది) యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారము, విద్యుత్=మెఱుపు, బ్రహ్మేతి = పరబ్రహ్మమని, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు,) బ్రహ్మ=బ్రహ్మస్వరూపమగు, విద్యుద్ధ్యేవ=మెఱుపే, (భవతి=అగుచున్నాఁడు)

తా॥ కొందఱు మెఱుపునందు పరబ్రహ్మదృష్టి చేయఁదగినదియని చెప్పుచున్నారు ఎట్లనఁగా, మెఱుపు చీఁకటిని నశింపఁజేయునదియగుటవలన పరబ్రహ్మమని చెప్పిరి ఆత్మకు ప్రతికూలముగానుండెడి పాపములను విద్యుద్రూప పరబ్రహ్మము నశింపఁజేయును గనుక అట్లు తెలిసికొని మెఱుపునే పరబ్రహ్మమునుగా నుపాసించెడివాఁడు ఆ విద్యుత్పరబ్రహ్మమే యగుచున్నాఁడు

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు సప్తమాధ్యాయమునందు సప్తమబ్రాహ్మణము సమాప్తము

సప్తమాధ్యాయః - అష్టమబ్రాహ్మణమ్.

ఉ॥ వాచం ధేను ముపాసీత తస్యాశ్చత్వారః స్తనాః స్వాహాకారో వషట్కారో
హన్తకార స్స్వధాకార స్తస్యాద్వౌ స్తనౌ దేవా ఉపజీవన్తి స్వాహాకారం
చ వషట్కారం చ హన్తకారం మనుష్యా స్స్వధాకారం పితర స్తస్యాః
ప్రాణ ఋషభో మనో వత్సః ॥౧॥

ఇతి సప్తమాధ్యాయే - అష్టమం బ్రాహ్మణమ్

ప॥ వాచం - ధేనుం - ఉపాసీత - తస్యాం - చత్వారః - స్తనాః - స్వాహాకారః - వషట్కారః - హన్తకారః - స్వదాకారః - తస్యాః - ద్వౌ - స్తనౌ - దేవాః - ఉపజీవన్తి - స్వాహాకారం - చ - వషట్కారం - చ - హన్తకారం - మనుష్యాః - స్వధాకారం - పితరః - తస్యాః - ప్రాణః - ఋషభః - మనః - వత్సః

ప్ర॥ వాచం=వాక్కును, (వేదమును), ధేనుం=కామధేనువునుగాను, (గోవునుగాను), ఉపాసీత=ధ్యానించవలయును తస్యాః=ఆ కామధేనువునకు, స్వాహాకారః=స్వాహా యనునదియును,వషట్కారః=వషట్ అనునదియును, హన్తకారః=హన్తయనునదియును, స్వధాకారః

=స్వధాయనునదియును, చత్వారః=నాలుగు, స్తనాః=స్తనములు తస్యాః=అక్కామధేనువుయొక్క, ద్వౌ=రెండగు, స్వాహాకారంచ=స్వాహాకారమును, వషట్కారంచ=వషట్కారమనగు, స్తనౌ=స్తనములనుగూర్చి, దేవాః=దేవతలు, ఉపజీవన్తి=అనుసరించి జీవించుచున్నారు (జనులు స్వాహాకార వషట్కారములచేత దేవతలకొఱకు హవిస్సులను ఇచ్చుచున్నారు) మనుష్యాః=మనుష్యులు, హన్తకారం=హన్తయను స్తనమును, (ఉపజీవన్తి=అనుసరించి జీవించుచున్నారు) (హన్తయనుదానితో మనుజులకు అన్నము ఇయ్యఁబడుచున్నది) పితరః=పితృదేవతలు, స్వధాకారం=స్వధా యనుదానిని, (ఉపజీవన్తి=అనుసరించి జీవించుచున్నారు పితరులకు స్వధాయను స్తనముతో కవ్యము (కవ్యమనఁగా పితరులకు ఇచ్చెడి అన్నముపేరు) ఇయ్యఁబడుచున్నది) తస్యాః=ఆ వాక్కు అను కామధేనువునకు, ప్రాణః=ప్రాణము, ఋషభః=వృషభము (ప్రాణముచేతనే వాక్కు పుట్టింపఁబడుచున్నది) మనః=మనస్సు, వత్సః=దూడ (మనస్సు ఆలోచించుచుండగా వాక్కులు పుట్టింపఁబడుచున్నవి = మనస్సుచేతనే వాక్కు అనెడి క్షీరములు స్రవింపఁజేయఁబడుచున్నవి)

తా॥ ఆ పరబ్రహ్మముయొక్క పేరు, ఉపాసనము, ఇక్కడ చెప్పఁబడుచున్నది ఏమనఁగా, వాక్కనునది శబ్దము=వేదము ఆ వాక్కునే కామధేనువునుగా నుపాసించవలయును ఈ వాగ్రూప కామధేనువునకు స్వాహా యనునదియును వషట్ అనునదియును హన్తయనునదియును స్వధా అనునదియును నాలుగు స్తనములు గలవు వీటిలో మొదటి స్వాహా వషట్ అను రెండు స్తనములచెతను దేవతలకొఱకు హవిస్సులు ఇయ్యఁబడుచున్నవి. హన్తయను ఒక స్తనముచే మనుష్యులకొఱకు అన్నము ఇయ్యఁబడుచున్నది స్వధా యను ఒక స్తనముచేత పితృదేవతలకొఱకు కవ్యము ఇయ్యఁబడుచున్నది ఈ వాగ్రూప కామధేనువు ప్రాణముచే పుట్టింపఁబడుచున్నది. గనుక దీనికి ప్రాణమే వృషభము మనస్సుచేత వాక్కను క్షీరములు స్రవింపఁజేయఁబడుచున్నవి గనుక మనస్సే దూడగానున్నది కాఁబట్టి ఇట్లు వాగ్రూప కామధేనువును తెలిసికొని దానిని యుపాసించవలయును

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు సప్తమాధ్యాయమునందు అష్టమ బ్రాహ్మణము సమాప్తము

సప్తమాధ్యాయః - నవమబ్రాహ్మణమ్.

ఉ॥ అయమగ్నిర్వైశ్వానరోయో య మన్తః పురుషే యే నేదమన్నం పచ్యతే
యదిదమద్యతే తస్యైష ఘోషోభవతి యమే తత్కర్ణావపిధాయ శృణోతి
సయదోత్క్రమిష్యన్భవతి నైనం ఘోషగ్ శృణోతి. ॥౧॥

ఇతి సప్తమాధ్యాయే - నవమం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ అయం - అగ్నిః - వైశ్వానరః - యః - అయం - అన్తః - పురుషే - యేన - ఇదం- అన్నం - పచ్యతే - యత్ - ఇదం - అద్యతే - తస్య - ఏషః - ఘోషః - భవతి- యం- ఏతత్ - కర్ణౌ - అపిధాయ - శృణోతి - సః - యదా - ఉత్క్రమిష్యన్ - భవతి - న - ఏనం - ఘోషం - శృణోతి.

ప్ర॥ అయం=ఇది వైశ్వానరం=వైశ్వానరమను, అగ్నిః=అగ్ని (ఈ అగ్ని ఏది?) అన్తః పురుషే=పురుషుని లోపలనున్న, అయం=ఈ అగ్ని, (జారరాగ్ని), యః=ఏదియో, యేన=ఏ అగ్నిచేతను, ఇదం=ఈ, అన్నం=అన్నము, పచ్యతే=పాకము చేయఁబడుచున్నదో, (అయగ్నియే వైశ్వానరమను అగ్ని) (అన్నమేదియనఁగా), (ప్రజాభిః=ప్రజలచేతను), యత్=ఏ, ఇదం=ఈ అన్నము, అద్యతే=భక్షింపఁబడుచున్నదో, (ఈ జరరాగ్ని పచనము చేయునట్టి అన్నము) తస్య=అన్నమును పచనము చేయునట్టి అగ్నికి, ఏషః=ఈ, ఘోషః=ధ్వని, భవతి=కలుగుచున్నది (ఆ ధ్వని యేదియనఁగా), (పురుషః=పురుషుఁడు), కర్ణౌ=చెవులను, అపిధాయ=మూసికొని, యం=ఏధ్వనిని, ఏతత్=ఇప్పుడు, శృణోతి=వినుచున్నాఁడో, (అదియేధ్వని) (తం=అగ్నిని, ప్రజాపతిం=బ్రహ్మమునుగా, ఉపాసీత=ధ్యానించవలయును) సః=ఈ శరీరమునందు భోక్తయగు ఆ పురుషుఁడు, యదా=ఎప్పుడు, ఉత్క్రమిష్యన్=శరీరములోనుండి లేచి పోవుట కిచ్ఛగలవాఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడో, (తదా=అప్పుడు), ఏనం=ఈ, ఘోషం=ధ్వనిని, నశృణోతి=వినఁడు

తా॥ ఇప్పుడు జారరాగ్నియొక్క యుపాసన చెప్పఁబడుచున్నది జనులచేత భక్షింపఁబడెడి అన్నమును పచనముచేయుచున్న దేహములో నున్న జారరాగ్నియె వైశ్వానరమను పేరుగల అగ్ని దీనిని బ్రహ్మమునుగా ఉపాసించవలయును భక్షింపఁబడిన అన్నమును హృదయమునందు పచనముచేయునట్టి అగ్నియొక్క ధ్వనిని దేహమునందలి భోక్తయగు పురుషుఁడు హస్తాంగుళములతో చెవులను మూసికొని వినుచున్నాఁడు ఆ పురుషుఁడు శరీరమునుండి లేచి పోవుట కిచ్ఛయించునపుడు ఆ ధ్వనిని వినఁడు

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు సప్తమాధ్యాయమునందు నవమ బ్రాహ్మణము సమాప్తము

సప్తమాధ్యాయః - దశమ బ్రాహ్మణమ్

ఉ॥ యదా వై పురుషోఽస్మాల్లోకాత్ప్రైతి సవాయుమాగచ్ఛతి తస్మై సతత్రవిజిహీతే యథారథ చక్రస్య ఖం తేనసఊర్ధ్వ ఆక్రమతే స ఆదిత్యమాగచ్ఛతి తస్మై సతత్రవిజిహీతే యథాడమ్బరస్య ఖం తేన సఊర్ధ్వ ఆక్రమతే సచన్ద్రమసమాగచ్ఛతి తస్మైసతత్ర విజిహీతే యథా దున్దుభేః ఖం తేన స ఊర్ధ్వ ఆక్రమతే స లోకమాగచ్ఛత్యశోక మహిమం తస్మిన్వసతి శాశ్వతీస్సమాః.

ఇతి సప్తమాధ్యాయే దశమం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ యదా - వై - పురుషః - అస్మాత్ - లోకాత్ - ప్రైతి - సః - వాయుం - ఆగచ్ఛతి - తస్మై - సః - తత్ర - విజిహీతే - యథా - రథచక్రస్య - ఖం - తేన - సః - ఊర్ధ్వ - ఆక్రమతే - సః - ఆదిత్యం - ఆగచ్ఛతి - తస్మై - సః - తత్ర - విజిహీతే - యథా - అడమ్బరస్య - ఖం - తేన - సః - ఊర్ధ్వ - ఆక్రమతే - సః - చన్ద్రమసం - ఆగచ్ఛతి - తస్మై - సః - తత్ర - విజిహీతే - యథా - దున్దుభేః - ఖం - తేన - సః - ఊర్ధ్వ - ఆక్రమతే - సః - లోకం - ఆగచ్ఛతి - అశోకం - అహిమం - తస్మిన్ - వసతి - శాశ్వతీః - సమాః. ॥౧॥

ప్ర॥ పురుషః=ఉపాసకుఁడగు జనుఁడు, యదా వై=ఎప్పుడైతే, అస్మాత్=ఈ, లోకాత్=లోకమునుండి, ప్రైతి=శరీరమునువిడిచిపోవుచున్నాఁడో,(తదా=అప్పుడు), సః=ఆపురుషుఁడు, వాయుం=వాయువును, ఆగచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు తత్ర=అక్కడ, సః=ఆవాయువు, తస్మై=ఆ పురుషునికొఱకు, రథచక్రస్య=రథ చక్రముయొక్క, ఖం యథా=రంధ్రము వంటి దారిని, విజిహీతే=తన దేహావయవములనుండి యిచ్చుచున్నాఁడు తేన=ఆ మార్గముతో, సః=ఆ పురుషుఁడు,ఊర్ధ్వ ఆక్రమతే=పైకి పోవుచున్నాఁడు (తరువాత), సః=ఆ పురుషుఁడు, ఆదిత్యం=సూర్యుని ఆగచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు తత్ర=అక్కడ, సః=ఆ సూర్యుఁడు, తస్మై=ఆ పురుషుని కొఱకు, ఆడమ్బరస్య=ఆడమ్బరమను వాద్యవిశేషముయొక్క, ఖంయథా=రంధ్రము వంటి మార్గమును, విజిహీతే=తన మండలములోనుండి యిచ్చుచున్నాఁడు తేన=ఆ మార్గముతో, సః=ఆ పురుషుఁడు, ఊర్ధ్వ ఆక్రమతే=పైకి పోవుచున్నాఁడు (తరువాత), సః=ఆ పురుషుఁడు చన్ద్రమసం=చంద్రుని, ఆగచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు సః=ఆ చంద్రుఁడు, తత్ర=అక్కడ, తస్మై=ఆ పురుషుని కొఱకు, దున్దుభేః=భేరియొక్క ఖంయథా=రంధ్రమువంటి మార్గమును, విజిహీతే=తనమండలమునుండి యిచ్చుచున్నాఁడు తేన=ఆ మార్గముతో, సః=ఆ పురుషుఁడు ఊర్ధ్వ ఆక్రమతే=పైకి పోవుచున్నాఁడు (తరువాత), సః=ఆ పురుషుఁడు, అహిమం=మంచు లేని, (చలిలేని), అశోకం=దుఃఖము లేని, లోకం=బ్రహ్మలోకమును, ఆగచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు తస్మిన్=ఆ బ్రహ్మలోకమునందు, శాశ్వతీః=నిత్యములైన, సమాః=సంవత్సరములు, (అనేక కల్పములు), వసతి=ఉంచున్నాఁడు

తా॥ పూర్వము చెప్పిన యుపాసనలు చేయునట్టి పురుషుఁడు ఈ లోకమునుండి శరీరమును విడిచి మరణమైపోయి వాయువును పొందుచున్నాఁడు ఆ వాయువు ఆ పురుషునికొఱకు రథచక్రముయొక్క రంధ్రమువంటి మార్గము నిచ్చుచున్నది ఆ మార్గము ద్వారా పురుషుఁడు వాయుమండలము నతిక్రమంచి సూర్యుని పొందుచున్నాఁడు తదనంతరము సూర్యుఁడు ఆ పురుషునికొఱకు తన మండలమునందు ఆడంబరమను వాద్యవిశేషముయొక్క రంధ్రమువంటి మార్గమును ఇచ్చుచున్నాఁడు. ఆమార్గముద్వారా ఆ పురుషుఁడు సూర్యమండలము నతిక్రమించి చంద్రుని పొందుచున్నాఁడు తరువాత చంద్రుడు ఆ పురుషునకు తన మండలమునందు భేరీవాద్యముయొక్క రంధ్రమువంటి మార్గమును ఇచ్చుచున్నాఁడు ఆ మార్గము ద్వారా ఆ పురుషుఁడు చంద్రమండలము నతిక్రమించి పైకిపోయి చలిలేనిదియును దుఃఖరహితమునగు బ్రహ్మలోకమును పొంది అక్కడ అనేక కల్పములు నివసించి యుంచున్నాఁడు

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు సప్తమాధ్యాయమునందు దశమబ్రాహ్మణము సమాప్తము

బృహదారణ్యకోపనిషత్ - సప్తమాధ్యాయము ఏకాదశబ్రాహ్మణము.

ఉ॥ ఏతద్వై పరమం తపోయద్వ్యాహిత స్తప్యతే పరమగ్ హైవలోకం జయతి య ఏవంవేదైతద్వై పరమం తపోయం ప్రేతమరణ్యగ్ హరన్తి పరమగ్ హైవలోకం జయతి య ఏవం వేదైతద్వై పరమం తపోయం ప్రేతమగ్నావభ్యా దధతి పరమగ్ హైవ లోకం జయతి య ఏవం వేద ॥౧॥

ఇతి సప్తమాధ్యాయే ఏకాదశం బ్రాహ్మణమ్

ప॥ ఏతత్ - వై - పరమం - తపః - యత్ - వ్యాహితః - తప్యతే - పరమం - హ ఏవ - లోకం - జయతి - యః - ఏవం - వేద - ఏతత్ - వై - పరమం - తపః - యం - ప్రేతం - అరణ్యం - హరన్తి - పరమం - హ - ఏవ - లోకం - జయతి - యః - ఏవం - వేద - ఏతత్ - వై - పరమం - తపః - యం - ప్రేతం - అగ్నౌ - అభ్యాదధతి - పరమం - హ - ఏవ - లోకం - జయతి - యః - ఏవం - వేద

ప్ర॥ (జీవః=జీవుఁడు), వ్యాహితః = జ్వరాదిరోగపీడితుఁడై, తప్యతేయత్=సంతాపము నొందుటయనునది ఏదియో, ఏతద్వై=ఇదియే, పరమం=శ్రేష్ఠమగు, తపః=తపస్సు (ఇతి=అని), ఏవం=ఈప్రకారము, యః=ఎవఁడు, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), పరం=శ్రేష్ఠమైన, లోకంహైవ=లోకమునే, జయతి=జయించుచున్నాఁడు (ఋత్విజః=ఋత్విక్కులు), యం=ఏ, ప్రేతం=మరణమును పొందినవానిని, (అన్త్యకర్మణే=అంత్యకర్మముకొఱకు), (గ్రామాత్=గ్రామమునుండి), అరణ్యం=అడవినిగూర్చి, హరన్తి=తీసికొనిపోవుచున్నాఁడో, ఏతద్వై=ఇదియె, పరమం=శ్రేష్ఠమైన, తపం=తపస్సు, (ఇతి=అని), ఏవం=ఈప్రకారము, యః=ఎవఁడు, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), పరం=శ్రేష్ఠమగు, లోకంహైవ=లోకమునే, జయతి=జయించుచున్నాఁడు యం ప్రేతం=ఏమరణమును పొందినవానిని, (ఋత్విజః=ఋత్విక్కులు), అగ్నౌ=అగ్నియందు, అభ్యాదధతి=ఉంచుచున్నారో, ఏతద్వై=ఇదియె, పరమం=శ్రేష్ఠమైన, తపః=తపస్సు, (ఇతి=అని), ఏవం=ఈప్రకారము, యః=ఎవఁడు వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడే), పరం=శ్రేష్ఠమైన, లోకంహైవ=లోకమునే, జయతి=జయించుచున్నాఁడు

తా॥ బ్రహ్మోపాసనాప్రసంగముచే అబ్రహ్మోపాసనమునున్ను ఫలవంతముగానే చెప్పఁబడుచున్నది జీవుఁడు రోగాది పీడితుఁడై సంతాపమునొందుటయే శ్రేష్ఠమైన తపస్సు యని తెలిసికొని యుపాసించువాఁడు శ్రేష్ఠమగులోకమును జయించుచున్నాఁడు మరణమును పొందినవాని అంత్యకర్మకొఱకు ఋత్విక్కులు గ్రామమునుండి అరణ్యమునకు తీసికొని పోవుటయే శ్రేష్ఠమైన తపస్సుయని తెలిసికొనువాఁడు శ్రేష్ఠమగు లోకమును జయించుచున్నాఁడు మరణమునుపొందిన వాని శరీరమును ఋత్విక్కులు అగ్నియందుంచుట శ్రేష్ఠతపస్సు అని తెలిసికొనువాఁడు శ్రేష్ఠలోకమును జయించుచున్నాఁడు ఏలననఁగా, లోకమునందు దేహమును కృచ్ఛ్రములు మొదలైన వాటిచే సంతాపము నొందించుటయును, అరణ్యమును పొందుటయును, అగ్నిప్రవేశము చేయుటయును, సాధారణముగా పుణ్యసాధనము లగుటచే ఈ పూర్వము చెప్పఁబడిన మాటిని తపస్సుగాఁదెలిసికొనువాఁడు శ్రేష్ఠమైనలోకమును జయించుచున్నాఁడని తాత్పర్యము.

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు సప్తమాధ్యాయమునందు ఏకాదశబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకోపనిషత్తు - సప్తమాధ్యాయము ద్వాదశబ్రాహ్మణము.

ఉ॥ అన్నంబ్రహ్మేత్యేక ఆహుస్తన్నతథా పూయతివా అన్నమృతే ప్రాణాత్ప్రాణో బ్రహ్మేత్యేక ఆహుస్తన్నతథా శుష్యతివై ప్రాణ ఋతేఽన్నాదేతే హాత్వేవదేవతే ఏకధా భూయం భూత్వాపరమతాం గచ్ఛతస్తద్ధస్మాహ ప్రాతృదః పితరంకిగ్ స్విదేవైవం విదుషేసాధుకుర్యాం కిమేవాస్మా అసా

ధు కుర్యామితి స హ స్మాహ పాణినా మా ప్రాతృద కస్త్వేన యోరేకధాభూ
యం భూత్వా పరమతాం గచ్ఛతీతి తస్మా ఉ హైతదువాచ వీత్యన్నం వై వి
అన్నే హీమాని సర్వాణి భూతాని విష్టాని ర మితి ప్రాణో వై రం ప్రాణే
హీమాని సర్వాణి భూతాని రమన్తే సర్వాణి హ వా అస్మిన్భూతాని విశన్తి
సర్వాణి భూతాని రమన్తే య ఏవం వేద ॥౧॥

ఇతి సప్తమాధ్యాయే ద్వాదశం బ్రాహ్మణమ్

ప॥ అన్నం - బ్రహ్మ - ఇతి - ఏకే - ఆహుః - తత్ - న - తథా - పూయతి - వై - అన్నం - ఋతే - ప్రాణాత్ - ప్రాణః - బ్రహ్మ - ఇతి - ఏకే - ఆహుః - తత్ - న - తథా - శుష్యతి - వై - ప్రాణః - ఋతే - అన్నాత్ - ఎతే - హ - తు - ఏవ - దేవతే - ఏకధాభూయం - మాత్వా - పరమతాం - గచ్ఛతః - తత్ - హ - స్మ - ఆహ - ప్రాతృదః - పితరం - కిం - స్విత్ - ఏవ - ఏవంవిదుషే - సాధు - కుర్యాం - కిం - ఏవ - అస్మై - అసాధు - కుర్యాం - ఇతి - సః - హ - స్మ - ఆహ - పాణినా - మా - ప్రాతృద - కః - తు - ఏనయోః - ఏకధాభూయం - భూత్వా - పరమతాం - గచ్ఛతి - ఇతి - తస్మై - ఉహ - ఏతత్ - ఉవాచ - వి - ఇతి - అన్నం - వై - వి - అన్నే - హి - ఇమాని - సర్వాణి - భూతాని - విష్టాని - రం - ఇతి - ప్రాణః - వై - రం - ప్రాణే - హి - ఇమాని - సర్వాణి - భూతాని - రమన్తే - సర్వాణి - హ - వై - అస్మిన్ - భూతాని - విశన్తి - సర్వాణి - భూతాని - రమన్తే - యః - ఏవం - వేద

ప్ర॥ ఏకే=కొందఱు, అన్నం=అన్నము, బ్రహ్మేతి=పరబ్రహ్మమని, ఆహుః=చెప్పిరి తత్=అది, తథా=ఆప్రకారము, న=కాదు అన్నం=అన్నము ప్రాణాదృతే=ప్రాణములేకుండ, పూయతివై=పూతీభావమును పొందుచున్నది (దుర్గంధమగుచున్నది) ఏకే=మఱికొందఱు, ప్రాణః=ప్రాణము, (ప్రాణవాయువు), బ్రహ్మేతి=పరబ్రహ్మమని, ఆహు=చెప్పిరి. తత్=అది, తథా=ఆప్రకారము, న=కాదు ప్రాణః=ప్రాణము, అన్నాదృతే=అన్నములేకుండ, శుష్యతివై=శోషించిపోవుచున్నది (ఈ అన్న ప్రాణములకు రెంటికిని ఒక్కొకదానికిని ఏకారణమువలన బ్రహ్మత్వముపపన్నముకాదో ఆ కారణమువలననే), ఏతేహాతు ఏవ దేవతే=ఈ అన్నప్రాణములను రెండు దేవతలే, ఏకదాభూయం=ఏకభావమును, భూత్వా=అయి, (పొంది), పరమతాం=పరత్వమును, (బ్రహ్మత్వమును), గచ్ఛతః=పొందుచున్నవి తద్ధ=దానినే, ప్రాతృదః=ప్రాతృదుఁడను పేరుగల పుత్రుఁడు, పితరం=తండ్రినిగూర్చి, ఏవంవిదుషే=ఇట్లు తెలిసికొనిన పరబ్రహ్మము కొఱకు, కింస్విదేవసాధు=ఏమిశుభమును, (పూజను), కుర్యాం=చేయుదును అస్మై=ఈ పరబ్రహ్మముకొఱకు, కిమేవాసాధు=ఏ అమంగళమును, కుర్యామితి=చేయుదునని, ఆహస్మ=పలికెను (కూడను పుట్టిన అన్నప్రాణములను బ్రహ్మమునుగాఁదెలిసికొనిన వాఁడు, చెడుగుచుచేయుటచెఖండింపఁబడిన వాఁడునుకాడు, మంచినిచేయుటచేపూజ్యుఁడునుకాఁడు, అని భావము) సః=ఆతండ్రి, ప్రాతృద=ప్రాతృదుఁడను ఓ పుత్రుఁడా! ఏనయోః=ఈ అన్నప్రాణముల రెంటిలో, కస్తు=ఏది, ఏకధాభూయం=ఏకభావమును, భూత్వా=అయి, పరమతాం=బ్రహ్మత్వమును, గచ్ఛతీతి=పొందుచున్నదని, మా=పలుకవద్దు (అని), పాణినా=హస్తముతో

(నివారించుచు), ఆహస్మ=పలికెను తస్మైఉహ=ఆ పుత్రునికొఱకె, ఏతత్=ఈముందు చెప్పఁ బోయెడి, వీతి=వి అనువాక్యమును, రమితి=రం అను వాక్యమును, ఉవాచ=పలికెను (యస్మాత్=ఏకారణమువలన), అన్నేహి=అన్నమునందే, ఇమాని=ఈ, సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, విష్టాని=ఆశ్రయించియున్నవో, (తస్మాత్=ఆకారణమువలన), అన్నం వై=అన్నమె, వి=వి అనునది (యస్మాత్=ఏకారణమువలన), ప్రాణేహి=ప్రాణమునందే, ఇమాని=ఈ, సర్వాణి భూతాని=సమస్తభూతములును, రమన్తే=క్రీడించుచున్నవో, (తస్మాత్=ఆకారణమువలన), ప్రాణోవై=ప్రాణమె, రం=రం అనునది యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈ ప్రకారము, వేద=తెలిసికొనునో, అస్మిన్=వీనియందు, సర్వాణిహవాభూతాని=సమస్తభూతములును, విశన్తి=ప్రవేశించుచున్నవి సర్వాణిభూతాని=సమస్తభూతములును, (వీనియందే), రమన్తే=క్రీడించుచున్నవి

తా॥ ఇక్కడ వేఱొక యుపాసనను చెప్పుచున్నాఁడు కొందఱు అన్నమునే బ్రహ్మమని చెప్పిరి అయితే అన్నము ప్రాణమువినాగా పూతిభావమును పొందుటవలన పరబ్రహ్మము కాదు కొందఱు ప్రాణమే బ్రహ్మస్వరూపమని చెప్పిరి అయితే ఆ ప్రాణమున్ను అన్నము లేకపోవుటవలన శోషించుచున్నది గనుక ప్రాణమున్ను బ్రహ్మముకాదు ఇట్లు ప్రత్యేకముగా అన్నప్రాణములకు రెంటికిని బ్రహ్మత్వము సిద్ధించకపోవుటవలన దేవతాస్వరూపములగు ఈ అన్నప్రాణములు రెండును ఏకస్వరూపమై బ్రహ్మత్వమును పొందుచున్నవి ఇట్లు అన్నప్రాణములను బ్రహ్మస్వరూపమైనవాటినిగాఁ దెలిసికొనినవాఁడు దుష్టతనమును చేసినను ఖండింపఁబడఁడు మంచిని చేసినను పూజింపఁబడఁడు కాఁబట్టి ఇట్లు నాచేఁ దెలిసికొనఁబడిన ఈ పరబ్రహ్మముకొఱకు, నేను, ఏమి మంచినిచెయుదును? ఏమి చెడుగును చేయుదును? అని ప్రాతృదుఁడను పుత్రుఁడు తనతండ్రినిగూర్చి అడిగెను ఇట్లు అడిగిన ఆ పుత్రునిగూర్చి తండ్రి హస్తముతో ఇట్లు పలుకవద్దని నివారించుచు, ఓ పుత్రుఁడా! ఈ సమస్తభూతములు అన్నము నాశ్రయించియున్నవి గనుక అన్నము వి అనియును, ఈ భూతములన్నియు ప్రాణమునందు క్రీడించుచున్నవి కాఁబట్టి ప్రాణము రం అనియును, చెప్పఁబడుచున్నవి ఇట్లు అన్నప్రాణములను సమస్త భూతములకాశ్రయ క్రీడాకరములనుగాఁ దెలిసికొనిన వానియందు సమస్త భూతములు ఆశ్రయమును క్రీడను చేయుచున్నవి, అనఁగా అట్టివాఁడు సర్వమునకు ఆశ్రయుఁడును బలవంతుఁడునగుచున్నాఁడు

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు సప్తమాధ్యాయమునందు ద్వాదశ బ్రాహ్మణము సమాప్తము

సప్తమాధ్యాయము - త్రయోదశ బ్రాహ్మణము

ఉ॥ ఉక్థం ప్రాణోవా ఉక్థం ప్రాణోహీదగ్ం సర్వముత్థాపయత్యుద్ధాస్మాదుక్థవిద్వీరస్తిష్ఠత్యుక్థస్యసాయుజ్యగ్ం సలోకతాం జయతి య ఏవం వేద ॥౧॥

ప॥ ఉక్థం - ప్రాణః - వై - ఉక్థం - ప్రాణః - హి - ఇదం - సర్వం - ఉత్థాపయతి - ఉత్ - హ - అస్మాత్ - ఉక్థవిత్ - వీరః - తిష్ఠతి - ఉక్థస్య - సాయుజ్యం - సలోకతాం - జయతి - యః - ఏవం - వేద

ప్ర॥ ఉక్థం=శస్త్రము, (క్రతువునందు శస్త్రమను పేరుగల మంత్రము ఋగ్వేదము. అది యేది యనఁగా), ప్రాణోవై=ప్రాణమే ఉక్థం=శస్త్రము, (ప్రధానమగు శస్త్రము) (ఏలననఁగా), ప్రాణోహి=ప్రాణమే, ఇదం=ఈ, సర్వం=సమస్తమును, ఉత్థాపయతి=లేపుచున్నది యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారము, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=అటువంటి),

ఉక్థవిత్=ప్రాణవేత్తయగు, ధీరః=పుత్రుడు, అస్మాత్= ఈ ప్రాణవేదనమువలన, ఉత్తిష్ఠతి= లేచుచున్నాడు ఉక్థస్య=ప్రాణముయొక్క, సాయుజ్యం=ఐక్యమును, సలోకతాం=సమాన లోకత్వమును, జయతి=జయించుచున్నాడు (పొందుచున్నాడు)

తా॥ ఇక్కడ వేఱొక యుపాసన చెప్పఁబడుచున్నది ఈ ప్రాణమునె క్రతువునందలి ప్రధానమగు శస్త్రమగు ఋగ్వేదమునుగా నుపాసించవలయును ఏలననఁగా, ప్రాణము సర్వమును నిలుపుచున్నది గనుక ప్రధానమైన శస్త్రముగానున్నది ఇట్లు ప్రాణమును తెలిసికొను నట్టి ప్రాణవేత్తయగు పుత్రుఁడు ఈ తెలివివలన ప్రత్యక్షమునందు నిలిచియుంచున్నాఁడు అపరోక్షమునందు ఈ యుపాసకుఁడు ప్రాణముయొక్క ఐక్యమును, సమానలోకత్వమును, పొందుచున్నాఁడు

ఉ॥ యజుః ప్రాణోవై యజుః ప్రాణేహీమాని సర్వాణి భూతాని యుజ్యన్తే
యుజ్యన్తేహాస్మై సర్వాణి భూతాని శ్రైష్ఠ్యాయ యజుషస్సాయుజ్యగ్
సలోకతాం జయతి య ఏవం వేద ॥౨॥

ప॥ యజుః - ప్రాణః - వై - యజుః - ప్రాణే - హి - ఇమాని - సర్వాణి - భూతాని- యుజ్యన్తే - యుజ్యన్తే - హ - అస్మై - సర్వాణి - భూతాని - శ్రైష్ఠ్యాయ - యజుషః - సాయుజ్యం - సలోకతాం - జయతి - యః - ఏవం - వేద

ప్ర॥ యజుః=యజుర్వేదమును, ప్రాణమితి=ప్రాణమని, ఉపాసీత = ఉపాసించవలయును (ఏలననఁగా), ప్రాణోవై=ప్రాణమే, యజు =యజుర్వేదము (ఎందువల్లననఁగా), ప్రాణేహి=ప్రాణమునందే, ఇమాని=ఈ, సర్వాణి=సమస్తములగు, భూతాని = భూతములు, యుజ్యన్తే =కూర్చఁబడుచున్నవి యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారము, వేద= తెలిసికొనుచున్నాఁడో, అస్మై= ఈ తెలిసికొనినవానికొఱకైన, శ్రైష్ఠ్యాయ=శ్రేష్ఠతకొఱకు, సర్వాణిభూతాని=సమస్తభూతములు, యుజ్యన్తే=కూర్చఁబడుచున్నవి (వాఁడు), యజుషః=ప్రాణముయొక్క, సాయుజ్యం=ఐక్యమును, సలోకతాం=సమానలోకత్వమును, జయతి=పొందుచున్నాఁడు

తా॥ ప్రాణమే హవిస్సును కూర్చునట్టి యజుర్వేదముగా (యజుర్మంత్రములచె హవిస్సు ఇవ్వఁబడును గనుక) ఉపాసించవలయును ఏలననఁగా, ప్రాణమే యజుస్సుగానున్నది గనుకనె ప్రాణమునందె ఈ సమస్తభూతములు కూర్చఁబడియున్నవి కాఁబట్టి ఇట్లు ప్రాణమునె యజుస్సునుగాఁదెలిసికొనిన వానికొఱకు సమస్త భూతములు ప్రత్యక్షమునందు శ్రైష్ఠ్యమును కూర్చుచున్నవి ఇట్టి యుపాసకుఁడు పరోక్షమునందు ప్రాణముయొక్క ఐక్యమును సమాన లోకతను పొందుచున్నాఁడు

ఉ॥ సామప్రాణోవై సామప్రాణేహీమాని సర్వాణి భూతాని సమ్యఞ్చిసమ్యఞ్చిహాస్మై సర్వాణి భూతాని శ్రైష్ఠ్యాయకల్పన్తే సామ్నస్సాయుజ్యగ్
సలోకతాం జయతి య ఏవం వేద ॥౩॥

ప॥ సామ - ప్రాణః - వై - సామ - ప్రాణే - హి - ఇమాని - సర్వాణి - భూతాని - సమ్యఞ్చి - సమ్యఞ్చి - హ - అస్మై - సర్వాణి - భూతాని - శ్రైష్ఠ్యాయ - కల్పన్తే - సామ్నః- సాయుజ్యం - సలోకతాం - జయతి - యః - ఏవం - వేద

ప్ర॥ (ప్రాణం=ప్రాణమును), సామ=సామవేదమునుగా, (ఉపాసీత=ఉపాసన చేయవలయును) ప్రాణోవై=ప్రాణమే, సామ=సామవేదము. ప్రాణేహి=ప్రాణమునందే, ఇమాని

—ఈ, సర్వాణి=సమస్తములైన, భూతాని=భూతములు, సమ్యఞ్చి=మిక్కిలి కలిసికొనుచున్నవి యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారము, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, అస్మై=వీనికొఱకు, (వీనియొక్క), సమ్యఞ్చిహ=మిక్కిలి కలిసికొనియున్న, సర్వాణి భూతాని=సమస్తభూతములు, శ్రైష్ఠ్యాయ=శ్రేష్ఠతకొఱకు, కల్పన్తే = సమర్థములగుచున్నవి (ఇట్లు తెలిసికొనినవాఁడు), సామ్నః=ప్రాణముయొక్క, సాయుజ్యం=ఐక్యమును, సలోకతాం=సమానలోకత్వమును, జయతి=పొందుచున్నాఁడు

తా॥ ప్రాణమును సామమని యుపాసించవలయును ఏలననఁగా, ఈసమస్త భూతములు ప్రాణమునందే మిక్కిలి కలిసికొని యున్నవి గనుక ప్రాణమే సామమైయున్నది ఇట్లు తెలిసికొని యుపాసించువానియొక్క శ్రేష్ఠతకొఱకు సమస్త భూతములు ప్రత్యక్షమునందు సమర్థములగుచున్నవి ఈ యుపాసకుఁడు అపరోక్షమునందు ప్రాణముయొక్క ఐక్యమును సమానలోకత్వమును పొందుచున్నాఁడు

ఉ॥ క్షత్రంప్రాణోవై క్షత్రంప్రాణోహివై క్షత్రంత్రాయతేహైనం ప్రాణః క్షణితోః ప్రక్షత్రమత్ర మాప్నోతి క్షత్రస్య సాయుజ్యగ్ం సలోకతాం జయతి య ఏవం వేద ॥౪॥

ఇతి సప్తమాధ్యాయే త్రయోదశం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ క్షత్రం - ప్రాణః - వై - క్షత్రం - ప్రాణః - హి - వై - క్షత్రం - త్రాయతే - హ - ఏనం - ప్రాణః - క్షణితోః - ప్రక్షత్రం - అత్రం - ఆప్నోతి - క్షత్రస్య - సాయుజ్యం - సలోకతాం - జయతి - యః - ఏవం - వేద

ప్ర॥ (ప్రాణం=ప్రాణమును), క్షత్రం=క్షత్రమును గాను, (హింసవలన రక్షించువానిని గాను), (ఉపాసీత=ఉపాసించవలయును) ప్రాణోవై=ప్రాణమే, క్షత్రం=క్షత్రస్వరూపము ప్రాణోహివై=ప్రాణమే, క్షత్రం=క్షత్రస్వరూపము ప్రాణః=ప్రాణము, క్షణితోః=హింసవలన, ఏనం=ఈ దేహమును, త్రాయతేహ=రక్షించుచున్నది యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈ ప్రకారము, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), అత్రం=వేఱొకని చెత రక్షింపఁబడని, ప్రక్షత్రం=మిక్కిలి హింసవలన రక్షించునట్టి ప్రాణమును, ఆప్నోతి=పొందుచున్నాఁడు క్షత్రస్య=ప్రాణముయొక్క, సాయుజ్యం=ఐక్యమును, సలోకతాం=సమానలోకత్వమును, జయతి=పొందుచున్నాఁడు

తా॥ ప్రాణమును హింసవలన రక్షించునట్టి క్షత్రస్వరూపమును గా ఉపాసించవలయును ఏలననఁగా, ప్రాణమె ఈ దేహమును హింసవలన రక్షించుచున్నది గనుక ప్రాణము క్షత్రస్వరూపమైయున్నది ఇట్లు తెలిసికొని యుపాసించువాఁడు ఎవని చేతను రక్షింపఁబడని సర్వమును, హింసవలన రక్షించునట్టి ప్రాణమును పొందుచున్నాఁడు పరోక్షమందు ప్రాణముయొక్క అయిక్యమును సమానలోకతను పొందుచున్నాఁడు

ఇట్లు బృహదారణ్యకము సప్తమాధ్యాయము త్రయోదశ బ్రాహ్మణము సమాప్తము

బృహదారణ్యకోపనిషత్తు - సప్తమాధ్యాయము - చతుర్దశబ్రాహ్మణము.

ఉ॥ భూమిరన్తరిక్షం ద్యౌరిత్యష్టావక్షరాణ్యష్టాక్షరగ్ం హవా ఏకం గాయత్రైప్య పదమేతదు హైవాస్యా ఏతత్సయావదేషు త్రిషు లోకేషు తావద్ధజయతి యోస్యా ఏతదేవం పదం వేద ॥౧॥

ప॥ భూమిః - అన్తరిక్షం - ద్యౌః - ఇతి - అష్టౌ - అక్షరాణి - అష్టాక్షరం - హ - వై - ఏకం - గాయత్ర్యై - పదం - ఏతత్ - ఉ - హ - ఏవ - అస్యాః - ఏతత్ - సః - యావత్ - ఏషు - త్రిషు - లోకేషు - తావత్ - హ - జయతి - యః - అస్యాః - ఏతత్ - ఏవం - పదం - వేద

ప్ర॥ భూమిః=భూమియును, అన్తరిక్షం=ఆకాశమును, ద్యౌః=స్వర్గలోకమును, ఇతి=ఈ, అష్టౌ=ఎనిమిది, అక్షరాణి=అక్షరములు, (భూమిః అను పదమునందలి భూ అను అక్షరము మొదలు కడపటి ద్యౌః అను పదమునందలి దకార యకారముల రెంటితోకూడ ఎనిమిది అక్షరములు), గాయత్ర్యై=గాయత్రియొక్క, అష్టాక్షరంహవై=ఎనిమిది అక్షరములుగల, ఏకం=ఒక్కటియగు, పదం=పదము ఏతదుహైవా=ఈ త్రిలోకస్వరూపమే, అస్యాః=ఈ గాయత్రియొక్క, ఏతత్=ఈ ఎనిమిది అక్షరములుగల పదము ఏవం=ఈ ప్రకారము, యః=ఎవఁడు, అస్యాః=ఈ గాయత్రియొక్క, ఏతత్=ఈ, పదం=పాదమును, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, ఏషు=ఈ, త్రిషులోకేషు = మూఁడులోకములయందును, యావత్=ఎంత, (జేతవ్యం=జయింపఁదగినదో), తావద్ధ=ఆ సర్వమును జయతి=జయించుచున్నాఁడు

తా॥ ఇక్కడ గాయత్ర్యుపాధితోఁ గూడుకొనిన బ్రహ్మోపాసన చెప్పఁబడుచున్నది ‘భూమి అంతరిక్ష ద్యౌ’ అనునట్టి ఈ పదమునందలి కడపటి దకార యకారములను రెండు అక్షరములతోఁగూడ ఎనిమిది యక్షరములును గాయత్రియొక్క ఎనిమిది అక్షరములుగల ఒక పాదముగానున్నది గనుక భూమ్యంతరిక్ష స్వర్గములను ఈ మూఁడు లోకముల స్వరూపము గాయత్రియొక్క ఏకపాదమైయున్నది ఈ ప్రకారము గాయత్రియొక్క పాదమును తెలిసికొని యుపాసించువాఁడు ఈ మూఁడు లోకములయందును తాను జయింపఁదగినదానినంతయు జయించుచున్నాఁడు

ఉ॥ ఋచోయజూగ్ంషి సామానీత్యష్టావక్షరాణ్యష్టాక్షరగ్ం హవా ఏకం గాయత్ర్యైపదమేతదు హైవాస్యా ఏతత్సయావతీయం త్రయీవిద్యాతావద్ధజయతియోఽస్యా ఏత దేవం పదం వేద. ॥౨॥

ప॥ ఋచః - యజూంషి - సామాని - ఇతి - అష్టౌ - అక్షరాణి - అష్టాక్షరం - హవై - ఏకం - గాయత్ర్యై - పదం - ఏతత్ - ఉ - హ - ఏవ - అస్యాః - ఏతత్ - సః - యావతీ - ఇయం - త్రయీ - విద్యా - తావత్ - హ - జయతి - యః - అస్యాః - ఏతత్ - ఏవం - పదం - వేద

ప్ర॥ ఋచః=ఋగ్వేదమంత్రములును, యజూంషి=యజుర్మంత్రములును, సామాని=సామమంత్రములును, ఇతి=ఈ వేదత్రయముయొక్క నామాక్షరములైన, అష్టౌ=ఎనిమిదియైన, అక్షరాణి=వర్ణములు, గాయత్ర్యై=గాయత్రియొక్క, అష్టాక్షరంహవై=ఎనిమిది అక్షరములే గల, ఏకం=ఒక్కటియైన, పదం=రెండవపాదము ఏతదు హైవ=ఈ వేదత్రయమే, అస్యాః=ఈ గాయత్రియొక్క, ఏతత్=రెండవపాదము. ఏవం = ఈప్రకారము, యః=ఎవఁడు, అస్యాః=ఈ గాయత్రియొక్క, ఏతత్ = ఈ, పదం=పాదమును, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, ఇయం=ఈ, త్రయీవిద్యా=ఋగ్యజుస్సామ రూపమైనవేదవిద్య, యావతీ=ఎంత ఫలసముదాయముకలదో, తావద్ధ=దానినంతయు, జయతి=జయించుచున్నాఁడు (పొందుచున్నాఁడు)

తా॥ ఈ మంత్రమునందు చెప్పఁబడిన ఋగ్యజుస్సామరూపమైన వేదత్రయముయొక్క నామాక్షరములు ఎనిమిది గాయత్రియొక్క ఎనిమిది అక్షరములుగల రెండవపాదము. ఈ గాయత్రియొక్క రెండవపాదము ఋగ్యజుస్సామరూపమైన త్రయీవిద్యనుగాఁ దెలిసికొని యుపాసించెడివాఁడు ఋగ్యజుస్సామములను వేదత్రయమునందలి ఫలమునంతను పొందుచున్నాఁడు.

ఉ॥ ప్రాణోఽపానోవ్యాన ఇత్యష్టావక్షరాణ్యష్టాక్షరగ్ హవా ఏకం గాయత్ర్యై పదమేతదుహైవాస్యా ఏతత్సయావదిదం ప్రాణితావద్ధజయతి యోస్యా ఏతదేవం పదం వేదాథాస్యా ఏతదేవతురీయం దర్శతంపదం పరోరజా య ఏష తపతి యద్వైచతుర్థం తత్తురీయం దర్శతంపదమితి దదృశ ఇవ హ్యేష పరోరజా ఇతి సర్వముహ్యేవైషరజ ఉపర్యుపరితపత్యేవగ్ హైవ శ్రియాయశసా తపతి యోస్యా ఏత దేవం పదం వేద ॥౩॥

ప॥ ప్రాణః - అపానః - వ్యానః - ఇతి - అష్టౌ - అక్షరాణి - అష్టాక్షరం - హవై - ఏకం - గాయత్ర్యై - పదం - ఏతత్ - ఉ - హ - ఏవ - అస్యాః - ఏతత్ - సః - యావత్ - ఇదం - ప్రాణి - తావత్ - హ - జయతి - యః - అస్యాః - ఏతత్ - ఏవం - పదం - వేద - అథ - అస్యాః - ఏతత్ - ఏవ - తురీయం - దర్శతంపదం - పరోరజాః - యః - ఏషః - తపతి - యత్ - వై - చతుర్థం - తత్ - తురీయం - దర్శతంపదం - ఇతి - దదృశే - ఇవ - హి - ఏషః - పరోరజాః - ఇతి - సర్వం - ఉ - హి - ఏవ - ఏషః - రజః - ఉపరి - ఉపరి - తపతి - ఏవం - హ - ఏవ - శ్రియా - యశసా - తపతి - యః - అస్యాః - ఏతత్ - ఏవం - పదం - వేద

ప్ర॥ ప్రాణః=ప్రాణమును, అపానః=అపానమును, వ్యానః=వ్యానమును, ఇతి=ఈ ప్రాణాపానవ్యానములను మూఁడు పదములయందలి వర్ణములు, (కడపటి వ్యానశబ్దమునందు, వి, అ, న, యని మూఁడువర్ణములుగాఁదెలిసికొనవలయును) అష్టౌ=ఎనిమిదియగు, అక్షరాణి=అక్షరములు, గాయత్ర్యై=గాయత్రియొక్క, అష్టాక్షరంహవై=ఎనిమిది అక్షరములేగల, ఏకం=ఒక్కటియైన, పదం=పాదము, (మూఁడవపాదము) ఏతదుహైవ=ఈ ప్రాణత్రయమే, అస్యాః=ఈ గాయత్రియొక్క, ఏతత్=ఈ మూఁడవపాదము యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారము, అస్యాః=ఈ గాయత్రియొక్క, ఏతత్=ఈ, పదం=మూఁడవపాదమును, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, ఇదం=ఈ, ప్రాణి=ప్రాణిసమూహము, యావత్=ఎంతయో, తావద్ధ=దానినంతయును, జయతి=జయించుచున్నాఁడు అథ=అనంతరమునందు, (మూఁడు పాదములను చెప్పినతరువాత), యఏషః = ఈ ప్రత్యక్షమగు సూర్యమండలము, పరోరజాః = పరోరజయనునట్టి పదము, (శ్రేష్ఠమై రజస్సుగలదియై), తపతి = ప్రకాశించుచున్నదో, ఏతదేవ=ఇదియె, అస్యాః=ఈ గాయత్రియొక్క, తురీయం=తురీయమనునట్టి, దర్శతం పదం=దర్శతమనుపాదము (ఇక్కడ పరోరజా, తురీయం, దర్శతపదం, అను ఈ మాటకిని శ్రుతియె స్వకీయముగా అర్థమును ప్రకటించుచున్నది). చతుర్థం=నాలుగవది, యద్వై=ఏదియో, తత్=అది, తురీయం=తురీయమనునది దర్శతంపదమితి=దర్శతంపదం అనునది, దదృశ ఇవహి=కనఁబడ్డదివలెనే యుండునట్టి, ఏషః=ఈ మండలాంతర్గత పురుషుఁడు పరోరజాఇతి =పరోరజాయనునది, ఏషఏవ=ఈ మండలాంతర్గత పురుషుఁడే, (ఈ పురుషుఁడు), సర్వము హ=సమస్తమైన, రజః=రజస్సునుగూర్చి, (సమస్తలోకమును), ఉపర్యుపరి=మీఁదు మీఁదుగా, (వీప్సార్థమునందు ద్విరుక్తి ఈ ఉపర్యుపరియను పదమునకు మీఁదుగానుండు సూర్యుఁడు కాఁడని తెలియపఱచుటకుగా వీప్సార్థము) తపతి=ప్రకాశించుచున్నాఁడు. యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈ ప్రకారము, అస్యాః=ఈ గాయత్రియొక్క, ఏతత్=ఈ, పదం=నాలుగవ పాదమును, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), ఏవంహైవ=ఈ పూర్వోక్తమైనసూర్యుఁడువలెనే, శ్రియా=సర్వాధిపత్య లక్షణమైన సంపదతోను, యశసా=ఖ్యాతితోను, తపతి=ప్రకాశించుచున్నాఁడు

తా॥ ఈ మంత్రమునందు చెప్పఁబడిన ప్రాణాపాన వ్యాన ములను మూటియొక్క నామాక్షరములు ఎనిమిది, గాయత్రియొక్క ఎనిమిది అక్షరములుగల మూడవపాదము ఇట్లు గాయత్రియొక్క మూడవపాదమును ప్రాణాపాన వ్యాన రూపముగాను తెలిసికొని యుపాసించువాఁడు ఈ ప్రాణిసమూహము నంతయును జయించుచున్నాఁడు ఇట్లు గాయత్రి మూడుపాదములను తెలిసికొనినపిమ్మట ప్రత్యక్షముగాఁ గనఁబడుచున్నవాఁడువలెనే యున్నట్టివాఁడును, ఊర్ధ్వముగానుండి సమస్తలోకమును ప్రకాశింపఁజేయువాఁడునగు, సూర్యమండలాంతర్గత పురుషుఁడే ఈ గాయత్రియొక్క చతుర్థపాదమగు పరోరజా యనునదియె యని తెలిసికొని యుపాసించువాఁడు సూర్యుఁడువలెనె సర్వాధిపత్య లక్షణమైన సంపదతోను ఖ్యాతితోను ప్రకాశించుచున్నాఁడు

ఉ॥ సైషా గాయత్ర్యే తస్మిగ్ స్తురీయే దర్శతే పదే పరోరజసి ప్రతిష్ఠితా తద్వై తత్సత్యే ప్రతిష్ఠితం చక్షుర్వై సత్యం చక్షుర్హివై సత్యం తస్మాద్యదిదానీం ద్వౌ వివదమానా వేయాతా మహమదర్శ మహమశ్రౌషమితి య ఏవ బ్రూయాదహ మదర్శమితి తస్మా ఏవ శ్రద్దధ్యామతద్వై తత్సత్యం బలే ప్రతిష్ఠితం ప్రాణోవై బలం తత్ప్రాణే ప్రతిష్ఠితం తస్మాదాహుర్బలగ్ స త్యాదోగీ య ఇత్యేవమేషా గాయత్ర్యధ్యాత్మం ప్రాణే ప్రతిష్ఠితా సా హైషాగయాగ్ స్తత్రేప్రాణావై గయా స్తత్ప్రాణాగ్ స్తత్రేతద్యద్గయాగ్ స్తత్రే తస్మాద్గాయత్రీనామసయా మేవా మూగ్ సావిత్రీ మన్వాహైషైవ స యస్మా అన్వాహతస్య ప్రాణాగ్ స్త్రాయతే. ॥౪॥

ప॥ సా - ఏషా - గాయత్రీ - ఏతస్మిన్ - తురీయే - దర్శతే - పదే - పరోరజసి - ప్రతిష్ఠితా - తత్ - వా - ఏతత్ - సత్యే - ప్రతిష్ఠితం - చక్షుః - వై - సత్యం - చక్షుః - హి - వై - సత్యం - తస్మాత్ - యత్ - ఇదానీం - ద్వౌ - వివదమానా - ఏయాతాం - అహం - అదర్శం - అహం - అశ్రౌషం - ఇతి - యః - ఏవ - బ్రూయాత్ - అహం - అదర్శం - ఇతి - తస్మై - ఏవ - శ్రద్ధధ్యామ - తత్ - వా - ఏతత్ - సత్యం - బలే - ప్రతిష్ఠితం - ప్రాణః - వై - బలం - తత్ - ప్రాణే - ప్రతిష్ఠితం - తస్మాత్ - ఆహుః - బలం - సత్యాత్ - ఓగీయః - ఇతి - ఏవం - ఏషా - గాయత్రీ - అధ్యాత్మం - ప్రాణే - ప్రతిష్ఠితా - సా - హ - ఏషా - గయాన్ - తత్రే - ప్రాణాః - వై - గయాః - తత్ - ప్రాణాన్ - తత్రే - తత్ - యత్ - గయాన్ - తత్రే - తస్మాత్ - గాయత్రీ - నామ - సః - యాం - ఏవ - అమూం - సావిత్రీం - అను - ఆహ - ఏషా - ఏవ - సః - యస్మై - అను - ఆహ - తస్య - ప్రాణాన్ - త్రాయతే

ప్ర॥ సా=ఆ పూర్వోక్తమైన, ఏషా=ఈ, గాయత్రీ=మూడు పాదములుగల గాయత్రి, పరోరజసి=పరోరజసియను, దర్శతేపదే=చూడఁబడినదివలెనే యుండెడి సూర్యమండలాంతర్గత పురుషుఁడె స్థానముగాఁగల, తురీయే=తురీయమునందు, (గాయత్రియొక్క నాలుగవ పాదమునందు), ప్రతిష్ఠితా=ఉంచఁబడియున్నది (మూర్తా మూర్తస్వరూపమైన జగత్తు, మూడుపాదములుగల గాయత్రియైనది ఆ గాయత్రి సూర్యునియొక్క సారమగుటవలన మూడు పాదముల

తోఁగూడ నాలుగవ పాదమగు సూర్యునియందుంచఁబడియున్నది) తద్వైతత్ = ఆ ప్రసి
మగు సూర్యాత్మకమగు నాలుగవపాదము, సత్యే=సత్యమునందు, ప్రతిష్ఠితం=ఉంచఁబడిర
న్నది (ఆ సత్యమేదియనఁగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది) చక్షుర్వై=నేత్రమే, సత్యం=సత్యమైన
(నేత్రమెట్టు సత్యమైనదియంటే చెప్పుచున్నాఁడు) చక్షుః=నేత్రము, సత్యంహివై=ప్రసిద్ధ
గా సత్యమైనది (ప్రసిద్ధమెట్లనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు) తస్మాత్=ఆకారణమువలన, ఇదానీం
ఇప్పుడు, అహం=నేను, అదర్శం=చూచితిని అహం=నేను, అశ్రౌషం=వింటిని ఇతి=అ
వివదమానౌ=కలహించుచు, ద్వౌ=ఇద్దఱు మనుష్యులు, ఏయాతాంయత్=వచ్చినప్పుడు,
ఏవ=ఎవఁడైతే, అహం=నేను, అదర్శమితి=చూచితినని, బ్రూయాత్=పలుకునో, తస్మా ఏవ
వానికొఱకే, (వయం=మనము), శ్రద్ధధ్యామ=నమ్ముదము (విశ్వసించుదము) (గనుక), తద్వై
తత్=ఆ ఈ ప్రసిద్ధమైన, సత్యం=సత్యము, (తురీయపదమగు సూర్యునకాశ్రయమైన నేత్రమ
బలే=బలమునందు, ప్రతిష్ఠితం=ఉంచఁబడియున్నది (ఆ బలమేదియనఁగా), ప్రాణోవై
ప్రాణమే, బలం=బలము తత్=ఆ సత్యాత్మకమగు నేత్రము, ప్రాణే=ప్రాణమునందు, ప్ర
ష్ఠితం=ఉంచఁబడియున్నది తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, బలం=ప్రాణము, సత్యాత్=సత
త్మకమైన నేత్రముకంటె, ఓగీయ ఇతి = బలిష్ఠమైనదియని, ఆహుః=చెప్పుచున్నారు ఏవం
ఈప్రకారముగా, ఏషా=ఈ, గాయత్రీ=గాయత్రి, అధ్యాత్మం=అధ్యాత్మస్వరూపమైన, (
మాత్మస్వరూపమైన), ప్రాణే=ప్రాణమునందు, ప్రతిష్ఠితా=ఉంచఁబడియున్నది సైషాహ=
గాయత్రియే,(ప్రాణరూపమైన ఆ గాయత్రియే), గయాన్=గయలను,(వాగాదీంద్రియములన
తత్రే=పరిపాలించెను (రక్షించెను) ప్రాణావై=వాక్కు మొదలైన ఇంద్రియములె, గయాః
గయలు (అనఁబడును) తత్=ఆ, ప్రాణాన్=వాగాదీంద్రియములను, (ఆ ప్రాణరూపమై
గాయత్రి), తత్రే=రక్షించెను తత్=అక్కడ, యత్=ఏ కారణమువలన, గయాన్=వాగా
ద్రియములను, (ఆ గాయత్రి), తత్రే=రక్షించెనో, తస్మాత్=ఆకారణమువలన, గాయత్రీనామ
గాయత్రియను పేరు, (ప్రథితా=ప్రసిద్ధమైనది) సః=ఆ ఆచార్యుఁడు, (అష్టవర్షం=ఎని
సంవత్సరముల వయస్సుగల, మాణవం=చిన్నవానిని, ఉపనీయ=ఉపనయన సంస్కారము
వానినిగాఁజేసి), యామేవామూం=ఏ ఈ, సావిత్రీం=సవితృదేవతాకమైన సావిత్రిని, (పచో
ర్ధశస్సమస్తాంచ=పాదపాదముగాను, సగము సగముగాను, సర్వమునుగాను), అన్వాహ=
ప్పెనో, (సా=ఆ సావిత్రి), ఏషైవ=ఈ గాయత్రియె (ఎట్లనఁగా), సః=ఆ ఆచార్యుఁ
యస్మై=ఏబాలునికొఱకు, అన్వాహ=చెప్పుచున్నాఁడో,(సావిత్రిని యుపదేశించుచున్నాఁడో
తస్య=ఆ బాలునియొక్క, ప్రాణాన్=ప్రాణములను, (నరకాదులయందు పడకుండ, ఆ స
త్రి), త్రాయతే=రక్షించుచున్నది (గనుకనె గాయత్రి యనఁబడును).

తా॥ భూలోక భువర్లోక సువర్లోకములును, ఋగ్యజుస్సామవేదములును, ప్రాణాప
వ్యానములును, ఇవి క్రమముగా నెనిమిదేసి అక్షరములుగల గాయత్రియొక్క ప్రథమ ద్వితీయ
తీయములను మూడుపాదములై యున్నవి అట్టి మూడు పాదములుగల ఈ గాయత్రి పరోర
యని చెప్పఁబడుచుండెడిదియును చూడఁబడునదివలెనె యుండునదియు నగు సూర్యమండ
తర్గత పురుషరూపమైన గాయత్రియొక్క నాలుగవ పాదమునందుంచఁబడియున్నది ఆ ప్ర
ద్ధమగు సూర్యమండలాంతర్గతమైన పురుషరూపమగు గాయత్రి చతుర్థపాదము సత్యమున

చఁబడియున్నది ఆ సత్యము ప్రసిద్ధమగు నేత్రమైయున్నది అది యెట్లనఁగా, లోకమునందు ఒక వస్తువునుగూర్చి చూచినానని ఒకఁడును, విన్నానని యొకఁడును, చెప్పినపుడు, చూచినానని చెప్పినవానినే మనము ముఖ్యముగా నమ్ముదుము గనుక, ప్రసిద్ధమగు ఈ సత్యము, గాయత్రీ చతుర్థపాదమగు సూర్యమండలాంతర్గత పురుషునకాశ్రయమైన నేత్రమే (నేత్రేంద్రియమే) ఈ సత్యాత్మకమైన నేత్రము, బలరూపమగు ప్రాణమునందుంచఁబడియున్నది. గనుక నే ప్రాణము నేత్రేంద్రియముకంటె బలిష్ఠమైనదానినిగాఁ జెప్పుచున్నారు ఈప్రకారముగానే మూడు పాదములుగల ఈ గాయత్రి, పరమాత్మస్వరూపమైన ఈ ప్రాణమునందుంచఁబడియున్నది ఇట్లుంచఁబడి ప్రాణరూపమైన గాయత్రి వాగాదీంద్రియములను కాపాడుచున్నది ఈప్రకారము వాగాదీంద్రియములను కాపాడుటవల్లనే గాయత్రి యను పేరుకలిగెను లోకమునందు ఆచార్యుఁడు ఎనిమిది సంవత్సరముల వయస్సుగల బాలునికి ఉపనయన సంస్కారము కలుగఁజేసి సవితృదేవతాకమైన సావిత్రిని యుపదేశించుచున్నాఁడు ఆ సావిత్రియే ఉపదేశమును పొందిన బాలుని ప్రాణములను రక్షించుటవలననే గాయత్రి యనఁబడును

ఉ॥ తాగ్ హైతామేకే సావిత్రీ మనుష్టుభమన్వాహుర్వాగనుష్టు బేతద్వాచమనుబ్రూమ ఇతి న తథాకుర్యాద్గాయత్రీమేవ సావిత్రీమనుబ్రూయాద్యదిహ వా అప్యేవం విద్బహ్వివ ప్రతిగృహ్ణాతిన హైవ తద్గాయత్ర్యా ఏకఞ్చన పదమ్ప్రతి ॥౫॥

ప॥ తాం - హ - ఏతాం - ఏకే - సావిత్రీం - అనుష్టుభం - అను - ఆహుః - వాక్ - అనుష్టుప్ - ఏతత్ - వాచం - అనుబ్రూమః - ఇతి - న - తథా కుర్యాత్ - గాయత్రీం - ఏవ - సావిత్రీం - అనుబ్రూయాత్ - యది - హ - వై - అప - ఏవంవిత్ - బహు - ఇవ - ప్రతి గృహ్ణాతి - న - హ - ఏవ - తత్ - గాయత్ర్యాః - ఏకం - చ - న - పదం - ప్రతి

ప్ర॥ ఏకే=కొందఱు, తాంహ=ఆ ప్రసిద్ధమైన, ఏతాం=ఈ, సావిత్రీం=సావిత్రిని, అనుష్టుభం=అనుష్టుప్ఛందస్సులవలనఁబుట్టినదానినిగా, అన్వాహుః=అనుసరించి చెప్పిరి (ఏలననఁగా), వాక్=వాక్కు, అనుష్టుప్=అనుష్టుప్ఛందస్సు, (గనుక), ఏతద్వాచం=ఈ వాక్కును, (ఈ సరస్వతిని), అనుబ్రూమః=అనుసరించి చెప్పుచున్నాము, ఇతి=అని, (అన్వాహుః=అనుసరించి పలికిరి) తథా=ఆప్రకారము, నకుర్యాత్=చేయఁగూడదు (తెలిసికొనఁగూడదు) యదిహవా అపి=అట్లు తెలిసికొనినయెడల, గాయత్రీమేవ=గాయత్రినే, సావిత్రీం=సావిత్రినిగా, అనుబ్రూయాత్=అనుసరించి చెప్పఁదగినదగును (గనుక అట్లు తెలిసికొనఁగూడదని ఇట్లు ప్రసంగవశముగాఁజెప్పి గాయత్రిని తెలిసికొనినవానిని స్తుతించుచున్నాఁడు) ఏవం విత్=ఈపూర్వోక్త ప్రకారము గాయత్రిని తెలిసికొనినవాఁడు, బహ్వివ=అనేకమైనదానినివలెనె, (యత్=దేనిని), ప్రతిగృహ్ణాతి=ప్రతిగ్రహించుచున్నాఁడో, (తీసికొనుచున్నాఁడో), తత్=అది, గాయత్ర్యాః=గాయత్రియొక్క, ఏకఞ్చన=ఒకటియైనను, పదంప్రతి=పాదమునుగూర్చి, నహైవ=సమర్థముకాదు.

తా॥ ఇక్కడ వేఱొకమతమును భావన చేయుచున్నాఁడు కొందఱు వాక్కే అనుష్టుప్ఛందస్సు గనుక ప్రసిద్ధమగు ఈ సావిత్రిని అనుష్టుప్ఛందస్సువలనఁ బుట్టినదానినిగాఁజెప్పుచున్నారు ఆ ప్రకారము తెలిసికొనఁగూడదు ఏలననఁగా, ప్రాణమే గాయత్రిగాఁజెప్పఁబడుట

వలన. ప్రాణము చెప్పఁబడినయెడల వాగ్రూపమైన సరస్వతియును ఇతరములగు చక్షురాది ప్రాణములును అన్నియును బాలునికి అర్పింపఁబడినవగును గనుక గాయత్రినే సావిత్రినిగాఁ జెప్పవచ్చును అట్లు చెప్పుట సరికాదు అని ప్రస్తావవశముచే నిట్లు చెప్పి గాయత్రి స్వరూపము తెలిసికొనినవానిని స్తుతించుచున్నాఁడు ఎట్లనఁగా, ఈ పూర్వముచెప్పినప్రకారము గాయత్రిని తెలిసికొనినవాఁడు అనేకమైనవాటిని ప్రతిగ్రహించినను ఆ ప్రతిగ్రహము గాయత్రియొక్క ఏకపాదమునుగూర్చియైనను సమర్థనుకాదు. అనఁగా, ఆ ప్రతిగ్రహ సమూహముచె ఒక్కటియగు గాయత్రి పాదముయొక్కయైనను విజ్ఞానఫలము అపహరింపఁబడగు

ఉ॥ సయ ఇమాగ్ స్త్రీన్లోకాన్పూర్ణా న్ప్రతిగృహ్ణీయాత్సోఽస్యా ఏతత్ప్రథమం పద
మాప్నుయాదథయావతీయం త్రయీ విద్యాయస్తావత్ప్రతి గృహ్ణీయా
త్సోఽస్యా ఏతద్ద్వితీయం పదమాప్నుయాదథయావదిదం ప్రాణియస్తావ
త్ప్రతి గృహ్ణీయాత్సోఽస్యా ఏతత్తృతీయం పదమాప్నుయా దథాస్యా
ఏతదేవతురీయం దర్శతంపదం పరోరజాయ ఏష తపతి నైవకేనచనా
ప్యంకుత ఉ ఏతావత్ప్రతి గృహ్ణీయాత్. ||౮||

ప॥ సః - యః - ఇమాన్ - త్రీన్ - లోకాన్ - పూర్ణాన్ - ప్రతిగృహ్ణీయాత్ - సః - అస్యాః - ఏతత్ - ప్రథమం - పదం - ఆప్నుయాత్ - అథ - యావతీ - ఇయం - త్రయీ - విద్యా - యః తావత్ - ప్రతిగృహ్ణీయాత్ - సః - అస్యాః - ఏతత్ - ద్వితీయం - పదం - ఆప్నుయాత్ - అథ - యావత్ - ఇదం - ప్రాణి - యః - తావత్ - ప్రతిగృహ్ణీయాత్ - సః - అస్యాః - ఏతత్ - తృతీయం - పదం - ఆప్నుయాత్ అథ - అస్యాః - ఏతత్ - ఏవ - తురీయం దర్శతం - పదం - పరోరజాః - యః - ఏషః - తపతి - న - ఏవ - కేన - చన - ఆప్యం - కుతః - ఉ - ఏతావత్ - ప్రతిగృహ్ణీయాత్

ప్ర॥ సః=ఆగాయత్రిని తెలిసికొనిన, యః=ఎవఁడు, ఇమాన్=ఈ, త్రీన్=మూడగు, లోకాన్=లోకములను, (గో అశ్వాది ధనములచే నిండింపఁబడిన భూ మ్యంతరిక్ష స్వర్గ లోకములను), ప్రతిగృహ్ణీయాత్=పొందునో, సః=వాఁడు, అస్యాః=ఈ గాయత్రియొక్క, ఏతత్=ఈ, ప్రథమంపదం=మొదటిపాదమును, ఆప్నుయాత్=పొందును అథ=అనంతరము, ఇయం=ఈ, త్రయీవిద్యా=వేదవిద్య, యావతీ=ఎంతయో, తావత్=దానినంతను, యః=ఎవఁడు, ప్రతిగృహ్ణీయాత్=పొందునో, సః=వాఁడు, అస్యాః=ఈ గాయత్రియొక్క, ఏతత్=ఈ, ద్వితీయం=రెండవదియైన, పదం=పాదమును, ఆప్నుయాత్=పొందును. అథ=అనంతరము, ఇదం=ఈ, ప్రాణి=ప్రాణిసమూహము, యావత్=ఎంతయో, తావత్=దానినంతను, యః=ఎవఁడు, ప్రతిగృహ్ణీయాత్=పొందునో, సః=వాఁడు, అస్యాః=ఈ గాయత్రియొక్క, ఏతత్=ఈ, తృతీయంపదం=మూడవ పాదమును, ఆప్నుయాత్=పొందును అథ=అనంతరము, యఏషః=ఏ ఈసూర్యుఁడు, తపతి=ప్రకాశించుచున్నాఁడో, ఏతదేవ=ఇదియె, అస్యాః=ఈ గాయత్రియొక్క, పరోరజాః=పరోరజా యను, తురీయం=నాలుగవదియగు, దర్శతం=చూడఁబడినదివలెనె యుండెడి, పదం=పాదము (తత్=ఆ నాలుగవ పాదము), కేనచన=ఎవనిచేతనున్ను, నైవఆప్యం=పొందఁదగినదే కాదు (పూర్వము చెప్పిన మూడున్ను ఎవని చేతనున్ను పొందశక్యమైనవి కావు. అయినను కల్పించి చెప్పఁబడినది పరమార్థముగా), ఏతావత్=ఇంతఫలము, కుతఉ=దేనివలన, ప్రతిగృహ్ణీయాత్=పొందవచ్చునని (ఎవనిచేతనున్ను పొందశక్యముకాదని భావము)

తా॥ ఇంతకు పూర్వము గాయత్రిని తెలిసికొనినవానికి ప్రతిగ్రహమువలన దోషములేదని సామాన్యముగాఁ జెప్పఁబడినది ఇప్పుడు విశేషముగా ఆ దోషములేదని చెప్పఁబడుచున్నది ఈ మూఁడులోకములను పొందువానిచే గాయత్రియొక్క ప్రథమ పద విజ్ఞాన ఫలమనుభవింపఁబడినదగుచున్నది. ఋగ్యజుస్సామ వేదములను తెలిసికొనువానిచేత గాయత్రి ద్వితీయ పాద విజ్ఞాన ఫలమనుభవింపఁబడినదగుచున్నది ఈ సమస్త ప్రాణిజాతమును పొందువానిచేత గాయత్రి తృతీయపాద విజ్ఞాన ఫలమనుభవింపఁబడినదగుచున్నది ఇట్లు గాయత్రి మూఁడు పాదముల యొక్కయు విజ్ఞానఫలమును పొందిన తరువాత ఈ ప్రకాశించునట్టి సూర్య మండలాంతర్గత పురుష స్వరూపమగు గాయత్రియొక్క పరోరజసి యను తురీయపాదము ఏవనిచేతనును పొందుటకు శక్యమైనదికాదు ఇట్లు కల్పించి చెప్పుటయేగాక యథార్థముగా ఈ త్రిలోకాదులకును సమముగా నుండెడి గాయత్రి ఫలము ఎవని చేతనున్ను పొంద శక్యమైనదికాదు అని తెలిసికొని గాయత్రిని ఉపాసించువాఁడు సమస్త దోషములను దూరముగా విడుచుచున్నాఁడు

ఉ॥ తస్యాఉపస్థానం గాయత్ర్యస్యేక పదీ ద్విపదీ త్రిపదీ చతుష్పద్యపదసి నహిపద్యసే నమస్తేతురీయాయ దర్శతాయ పదాయ పరోరజసేఽసావదో మాప్రాపదితి యంద్విష్యా దసావస్మైకామో మాసమర్ధీతి వాన హైవాస్మైసకామఋధ్యతేయస్మా ఏవముపతిష్ఠతేఽహ మదః ప్రాపమితివా ॥౭॥

ప॥ తస్యాః - ఉపస్థానం - గాయత్రి - అసి - ఏకపదీ - ద్విపదీ - త్రిపదీ - చతుష్పదీ - అపదసి - న - హి - పద్యసే - నమః - తే - తురీయాయ - దర్శతాయ - పదాయ - పరోరజసే - అసౌ - అదః - మా - ప్రాపత్ - ఇతి - యం - ద్విష్యాత్ - అసౌ - అస్మై - కామః - మా - సమర్ధి - ఇతి - వా - న - హ - ఏవ - అస్మై - సః - కామః - ఋధ్యతే - యస్మై - ఏవం - ఉపతిష్ఠతే - అహం - అదః - ప్రాపం - ఇతి - వా

ప్ర॥ తస్యాః=ఆ గాయత్రియొక్క, ఉపస్థానం=నమస్కారము, (నమస్కారమంత్రము, ఉచ్యతే=చెప్పబడుచున్నది) హే గాయత్రి=ఓ గాయత్రీ! (త్వం=నీవు), ఏకపదీ=త్రిలోకాత్మకమైన ఒక పాదము కలదానవును, ద్విపదీ=(త్రయీవిద్యాస్వరూపముతో, రెండవపాదముగల దానవును, త్రిపదీ=ప్రాణాది రూపమగు మూఁడవపాదము గలదానవును, అసి=అగుచున్నావు (చతుర్థేన=నాలుగవదియైన, పదేన=పాదముచేతను), చతుష్పదీ=నాలుగవపాదము గలదానవును, అస=అగుచున్నావు (నిరుపాధికేన=ఆకారములేని, స్వేనాత్మనా=స్వకీయమగు రూపములో), అపత్=పాదములేనిదానవు, అసి=అగుచున్నావు (యస్మాత్=ఏకారణమువలన), నహిపద్యసే=తెలియఁబడడము లేదో, (అతః=ఆ కారణమువలన), తురీయాయ=తురీయమగు, పరోరజసే=పరోరజ యను, దర్శతాయపదాయ=చూడఁబడినదివలెనె యుండెడి పాదముగల, తే=నీ కొఱకు, నమః=నమస్కారము అసౌ=ఈ శత్రువు, (నిన్ను పొందుటకు విఘ్నము చేయునట్టి శత్రువు), అదః=ఈ కార్యమును, (నిన్ను పొందుటకు విఘ్నము చేయుటను), మాప్రాపత్=పొందకపోవునుగాక, ఇతి=అని, (స్వయం=స్వకీయముగా, విద్వాన్=గాయత్రీ స్వరూపమును తెలిసినవాఁడు=జ్ఞాని), యం=ఎవనినిగూర్చి, ద్విష్యాత్=ద్వేషము కలవాఁడగునో, (తంప్రతి=వానిని గూర్చి), అసౌ=ఈ శత్రువు, (అముకనామేతినామ=ఈ పేరుగలవాఁడ

నెడి ప్రసిద్ధమగు పేరును, అగృహ్ణీయాత్=గ్రహించవలయును) అస్మై=ఈ పేరుగల శత్రువుకొఱకు, కామః=ఇష్టమగుకోరిక, మాసమర్ధీతివా=సమృద్ధిని పొందక పోవుగాకయని, యస్మై=ఏశత్రువుకొఱకు, ఏవం=ఈ ప్రకారము, (గాయత్రీం=గాయత్రిని గూర్చి), ఉపతిష్ఠతే=నమస్కరించుచున్నాఁడో, అస్మై=ఈ శత్రువుకొఱకు, సః=ఆ, కామః=కోరిక, నహైవాబుధ్యతే=సమృద్ధిగలదికాదు అహం=నేను, అదః=ఈ శ్రేయస్సును, ప్రాపమితివా=పొందినవాఁడనయితినని, (యః=ఎవఁడు, గాయత్రీం=గాయత్రినిగూర్చి, ఉపతిష్ఠతే=ధ్యానించుచున్నాఁడో, సః=వాఁడు, తత్=దానిని, ప్రాప్నోతి=పొందుచున్నాఁడు)

తా॥ గాయత్రియొక్క ధ్యానించఁదగిన రూపమును చెప్పి, తెలిసికొనఁదగిన గాయత్రియొక్క రూపమును చెప్పుచున్నాఁడు ఓ గాయత్రీ! నీవు త్రిలోకములే ప్రథమపాదము కలదానవును, ఋగ్యజుస్సామములే ద్వితీయపాదము గాఁగలదానవును, ప్రాణాపానాదికమే తృతీయపాదముకలదానవును, అగుచున్నావు నాలుగవది యగు తురీయపాదముచే నాలుగు పాదములను కలదానవగుచున్నావు ఏకారణమువలన నీ నాల్గవపాదము తెలియఁబడదో ఆ కారణమువలన నిరుపాధికమగు స్వస్వరూపముతో పాదము లేనిదానవె యగుచున్నావు అటువంటి పరోరజంయను నీ యొక్క తురీయపాదము కొఱకు నమస్కారము ఈ నీపదప్రాప్తికి విఘ్నమును చేయునట్టి శత్రువు విఘ్నకార్యమును పొందక పోవుగాక యనియును ఈ గాయత్రి స్వరూపమును తెలిసిన జ్ఞాని స్వకీయముగా నెవనిని ద్వేషించునో, వానిని గూర్చి, వీఁడు ఈ పేరుగల వాఁడనియును, ఈ శత్రువునకు ఇష్టసంపదకలుగక పోవుగాక యనియును, ఏ శత్రువు నిమిత్తమై గాయత్రిని గూర్చి ఈప్రకారము ఆభిచారక ప్రార్థనను చేయునో ఆ శత్రువునకు ఇష్టప్రాప్తికలగదు నేను ఇష్టమగు శ్రేయస్సును పొందుదునని గాయత్రినిగూర్చి ఆభ్యుదయిక ప్రార్థనను చేయువాఁడు అతని ఇష్టము పొందుచున్నాఁడు

ఉ॥ ఏతద్ధవైతజ్జనకో వైదేహో బుడిల మాశ్వతరాశ్వి ముమవాచ యన్ను హో
యద్గాయత్రివిద బ్రూథా అథకథగ్ హస్తీభూతో వహసీతి ముఖగ్ హ్యస్యాస్సమ్రాణ్ణవిదాఞ్చకారేతి హోవాచ తస్యా అగ్నిరేవముఖం యదిహవా అపి బహ్వివాగ్నావభ్యాదధతి సర్వమేవతత్సన్దహ్యత్యేవగ్ హైవైవంవిద్యద్యపిబహ్వివపాపంకురుతే సర్వమేవతత్సమ్ప్సాయ శుద్ధః పూతోఽజరోఽమృతస్సమ్భవతి ॥౮॥

ఇతి సప్తమాధ్యాయే చతుర్దశం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ ఏతత్ - హ - వై - తత్ - జనకః - వైదేహః - బుడిలం - ఆశ్వతరాశ్విం - ఉవాచ - యన్ను - హో - యత్ - గాయత్రీవిత్ - అబ్రూథాః - అథ - కథం- హస్తీభూతః - వహసి - ఇతి - ముఖం - హి - అస్యాః - సమ్రాట్ - న - విదాఞ్చకార - ఇతి - హోవాచ- తస్యాః - అగ్నిః - ఏవముఖం - యది - హవై - అపి - బహు - ఇవ - అభ్యాదధతి - సర్వం- ఏవ - తత్ - సన్దహతి - ఏవం - హ - ఏవ - ఏవంవిత్ - యది - అపి - బహు - ఇవ - పాపం - కురుతే - సర్వం - ఏవ - తత్ - సంప్సాయ - శుద్ధః - పూతః - అజరః - అమృతః - సంభవతి

ప్ర॥ వైదేహః=విదేహదేశ ప్రభువైన, జనకః=జనకమహారాజు, తత్=ఆ గాయత్రి విషయమై, బుడిలం=బుడిలుఁడను పేరుగల, ఆశ్వతరాశ్విం=అశ్వతరుని పుత్రునిగూర్చి, ఏతద్ధవై=ఈముందు చెప్పఁబోయెడిదానినె, ఉవాచ=పలికెను యన్ను హో=ఏమియనఁగా, (త్వం=నీవు, అహం=నేను) గాయత్రీవిత్=గాయత్రిని తెలిసినవాఁడను అని యత్=ఏవాక్యమును, ఆ

బ్రూథాః=పలికితివో, అథ=అట్లు తెలిసికొంటివేని, హస్తీభూతః=హస్తముకలవాఁడవై, కథం=ఎట్టుగా), (ప్రతిగ్రహదోషమును), వహసేతి=వహించుచున్నావని, (ఉవాచ=పలికెను) హేసమ్రాట్=ఓజనకమహారాజా! (అహం=నేను), అస్యాః=ఈగాయత్రియొక్క, ముఖం=ముఖమును, నవిదాఞ్చకారేతి=తెలిసి కొనకపోతినని, హోవాచ=పలికెను తస్యాః=ఆ గాయత్రికి, అగ్నిరేవ=అగ్నియె, ముఖం=ముఖము (లౌకికాః=లోకులు=జనులు), అగ్నౌ=అగ్నియందు, బహ్వేవ=విస్తారమైన కట్టెలనున్న, అభ్యాదధతి యదిహ వా అపి=ఉంచినయెడల, (అగ్ని), తత్=ఆ, సర్వమేవ=సమస్తమునున్న, సందహ్యతి=దహించుచున్నది ఏవంహైవ=ఈప్రకారముగానే, (యః=ఎవఁడు), ఏవంవిత్ యద్యపి=ఇట్లు గాయత్రిని అగ్నిముఖముకలదానినిగాఁ దెలిసికొనినవాఁడై, బహు=అధికమైన, పాపమివ-పాపమునున్న, కురుతే=చేయుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), తత్=ఆ, సర్వమేవ=సమస్త పాపమునే, సంప్సాయ=దహింపఁజేసె, శుద్ధః=పరిశుద్ధుఁడును, పూతః=పవిత్రుఁడును, అజరః=ముసలితనము లేనివాఁడును. అమృతః=మరణము లేనివాఁడును, సమ్భవతి=అగుచున్నాఁడు

తా॥ ఇక్కడ గాయత్రికి ముఖవిధానముకొఱకై అర్థవాదము చెప్పఁబడుచున్నది విదేహదేశ ప్రభువైన జనకమహారాజు అశ్వతరుని కుమారుఁడగు బుడిలుఁడను వానిని గూర్చి, ఓ బుడిలుఁడా! నీవు గాయత్రిని తెలిసికొంటినని పలికితివే అట్లు తెలిసికొంటివేని హస్తములు కలవాఁడవై యెట్టుగా ప్రతిగ్రహదోషమును వహించుచున్నావని అడిగెను ఇట్లడుగఁగా, బుడిలుఁడను వాఁడు, ఓ జనకమహారాజా! నేను ఈ గాయత్రియొక్క ముఖమును తెలిసికొనకపోతిని అందువల్లనే ఈ పాపమును వహించుచున్నానని పలికెను గనుక అగ్నియందు జనులు అనేకమైన కట్టెలు ఉంచుచుండగా ఆ కట్టెలనన్నిటిని ఆ అగ్ని దహింపఁజేసినట్లు ఆ అగ్నియె ముఖముగాఁ గలిగిన గాయత్రిని తెలిసికొనినవాఁడు తాను చేయునట్టి ప్రతిగ్రహరూపమైన సర్వపాపమును దహింపఁజేసి గాయత్రిస్వరూపుఁడై పరిశుద్ధుఁడును పవిత్రుఁడును జరామరణములు లేనివాఁడును అగుచున్నాఁడు

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు సప్తమాధ్యాయమునందు చతుర్దశ బ్రాహ్మణము సమాప్తము

సప్తమాధ్యాయము - పఞ్చదశబ్రాహ్మణము.

ఉ॥ హిరణ్మయేన పాత్రేణ సత్యస్యాపి హితంముఖం । తత్త్వం పూషన్నపావృణు సత్యధర్మాయదృష్టయే । పూషన్నేకర్షే యమ సూర్య ప్రాజాపత్య వ్యూహరశ్మీన్ । సమూహ తేజో యత్తేరూపం కల్యాణతమం తత్తేపశ్యామియోసావసౌ పురుషః సోహమస్మి । వాయురనిలమమృతమథేదంభస్మాన్తగ్ం శరీరం । ఓం ౩ క్రతోస్మరకృతగ్ం స్మరక్రతోస్మరకృతగ్ం స్మర । అగ్నేనయ సుపథారాయే అస్మాన్విశ్వాని దేవవయునాని విద్వాన్ । యుయోధ్యస్మజ్జుహురాణమేనో భూయిష్ఠాంతే నమ ఉక్తిం విధేమ. ॥౧॥

ఇతి బృహదారణ్యకే సప్తమాధ్యాయే పఞ్చదశం బ్రాహ్మణమ్

సప్తమోఽధ్యాయస్సమాప్తః. ఓం తత్సత్.

ప॥ హిరణ్మయేన - పాత్రేణ - సత్యస్య - అపిహితం - ముఖం - తత్ - త్వం - పూషన్ - అపావృణు - సత్యధర్మాయ - దృష్టయే - పూషన్ - ఏకర్షే - యమ - సూర్య - ప్రాజాపత్య - వ్యూహ - రశ్మీన్ - సమూహ - తేజః - యత్ - తే - రూపం - కల్యాణతమం - తత్ - తే - పశ్యామి - యః - అసౌ - అసౌ - పురుషః - సః - అహం - అస్మి - వాయుః - అనిలం - అమృతం - అథ - ఇదం - భస్మాన్తం - శరీరం - ఓం క్రతో - స్మర - కృతం - స్మర - క్రతో - స్మర - కృతం - స్మర - అగ్నే - నయ - సుపథా - రాయే - అస్మాన్ - విశ్వాని - దేవ - వయునాని - విద్వాన్ - యుయోధి - అస్మత్ - జుహురాణం- ఏనః- భూయిష్ఠాం- తే- నమఉక్తిం - విధేమ

ప్ర॥ హిరణ్మయేన=తేజోరూపమైన, పాత్రేణ = పాత్రముచేత, సత్యస్య=సత్యమను పేరుగల బ్రహ్మముయొక్క, ముఖం=ముఖము, పిహితం=కప్పఁబడినది హేపూషన్=జగత్పోషకుఁడవగు ఓ సూర్యుఁడా! త్వం=నీవు, సత్యధర్మాయ = సత్యము ధర్మముగాఁగల నాకొఱకు, దృష్టయే=సత్యమను బ్రహ్మమును చూపించుటకొఱకు, తత్=ఆ పాత్రమును, (ఆ సత్యమను బ్రహ్మమునకు మఱుఁగైన తేజోరూపమగు పాత్రమును), అపావృణు=తీసివేయుము హేపూషన్= జగత్పోషకుఁడవును, ఏకర్షే=ఏక ఋషియైనవాఁడును, (జగత్తునకు నేత్రమై సర్వమును చూచువాఁడును, లేక, ఒకఁడుగా గమనమును చేయువాఁడును), యమ=సమస్త జగత్తును నియమించువాఁడును, సూర్య=కిరణములను జగత్తుయొక్క ప్రాణములను మిక్కిలి ప్రేరేపణ చేయువాఁడును, ప్రాజాపత్య=ఈశ్వరపుత్రుఁడవును, లేక, హిరణ్యగర్భ పుత్రుఁడవునగు ఓ సూర్యుఁడా! (త్వం=నీవు), రశ్మీన్=కిరణములను, వ్యూహ=పోఁగొట్టుమా! తేజః=తేజస్సును, సమూహ= ఉపసంహరించుమా! తే=నీయొక్క, కల్యాణతమం=శుభములన్నిటిలో అతిశయమైన శుభమగు, రూపం=స్వరూపము, యత్=ఏదియో, తే=నీయొక్క, తత్=ఆ రూపమును, పశ్యామి= చూచుచున్నాను అసౌ= ఈ పురుషుఁడు, (భూః భువః సువః అను వ్యాహృతి రూపమైన ఈ పురుషుఁడు), యః=ఎవఁడో, సః=అటువంటి, అసౌ=ఈ, పురుషః = పురుషుఁడునగు, అహం=నేను, అమృతం=అమృతస్వరూపము, (మరణములేనివాఁడను), అస్మి=అగుచున్నాను (నా శరీరపాతానంతరము శరీరమందుండెడి), వాయుః= ప్రాణవాయువు, (యః=ఏదియో, సః=ఆ వాయువు), అనిలం=బాహ్యవాయువును, (ప్రతిగచ్ఛతు=పొందును) అథ=అనంతరము, ఇదం=ఈ, శరీరం=దేహము, భస్మాన్తంసత్=బూడిద అన్తముగాఁగలదియై, (పృథివీం= భూమిని, యాతు=పొందునుగాక! ఇప్పుడు ఆత్మయొక్క సంకల్పరూపమై మనస్సునందున్న అగ్నిదేవతను ప్రార్థించుచున్నాఁడు) ఓంక్రతో = ప్రణవమే ఆకారముగాఁగల మనోమయ స్వరూపుఁడవగు ఓఅగ్నిహోత్రుఁడా! స్మర=తలంచవలయును (మయా=నాచేతను),కృతం= చేయఁబడినదానిని, స్మర=స్మరించుము హేక్రతో=ఓ మనోమయుఁడవగు అగ్నిహోత్రుఁడా! స్మర=స్మరించవలయును కృతం=నాచేతఁజేయఁబడినదానిని, స్మర=స్మరించుము ఇట్లు రెండు సార్లు చెప్పుట ఆదరణముకొఱకని తెలియవలయును) హే అగ్నే=ఓ అగ్నిహోత్రుఁడా! అస్మాన్=మమ్మును, సుపథా=శుభమైన మార్గముతో, (ఉత్తరాయణమార్గముద్వారా), రాయే=ధనముకొఱకు, (కర్మఫలప్రాప్తికొఱకు), నయ=తీసికొనిపొమ్ము హేదేవ=స్వప్రకాశుఁడవగు ఓ స్వామీ! విశ్వాని=సమస్తములైన, వయునాని=ప్రజ్ఞానములను, (సమస్త ప్రాణులయొక్క ప్రజ్ఞానములను), విద్వాన్= తెలిసినవాఁడవు, (అసి=అగుచున్నావు). జుహురాణం=కుటిలమైన, ఏనః=పాపమును, అస్మత్=మావలన, యుయోధి=పోఁగొట్టుము. భూయిష్ఠాం=మిక్కిలి అధికమైన, నమఉక్తిం=నమస్కార వాక్యమును, తే=నీకొఱకు, విధేమ=చేసెదము

తా॥ జ్ఞానకర్మలను సముచ్చయముగా ఆచరించువాఁడు సూర్యుని గుఱించి ప్రార్థించుచున్నాఁడు ఓ సూర్యుఁడా! ఇష్టమగు వస్తువును ఒక పాత్రముతో మఱుగుపఱచి దాఁచినట్లు సత్యమను పేరుగల పరబ్రహ్మము నీతేజోమయమైన మండలముతో కప్పఁబడియున్నది జగత్పోషకుఁడైన సూర్యుఁడా! మండలమును సత్యధర్ముఁడనైన నాకు ఆ సత్యరూప బ్రహ్మమును చూపుటకు తీసివేయుము ఓ సూర్యుఁడా! కిరణములను పోఁగొట్టుము నీతేజస్సును ఉపసంహరించుము అన్నిటిలో శుభతరమైన నీ రూపమును మేము చూచెదము భూరాది వ్యాహృతి త్రయాత్మకుఁడైన ఈ ప్రత్యక్షమగు సూర్యాత్మకపురుషుఁడనైన నేను అమృతస్వరూపుఁడనగుచున్నాను ఈ శరీరపాతానంతరము ఈ దేహమందున్న ప్రాణవాయువు వెలుపలనుండెడి వాయువును పొందునుగాక ఈ దేహము భస్మమైనదై భూమిని పొందునుగాక యని ప్రార్థించి, అనంతరము ఆత్మసంకల్పరూపమైన మనస్సునందలి అగ్ని దేవతను ప్రార్థించుచున్నాఁడు. ఓ అగ్నిహోత్రుఁడా! నాచేతఁ జేయఁబడు పుణ్యమును తలంచి నన్నును శుభమైన ఉత్తరాయణ మార్గము ద్వారా కర్మఫలప్రాప్తికొఱకు తీసికొనిపొమ్ము స్వయంప్రకాశుఁడవగు ఓ స్వామీ! నీవు ప్రాణులయొక్క అన్ని ప్రజ్ఞలను తెలిసినవాఁడవు గనుక కుటిలమైన పాపమును మావలన పోఁగొట్టుము నీ కొఱకు మిక్కిలి అధికమైన నమస్కారవాక్యను చేయుదుము అని ప్రార్థించుచున్నాఁడు

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు సప్తమాధ్యాయము సమాప్తము - ఓం తత్సత్

అష్టమాధ్యాయము - హరిః ఓం

ఉ॥ యోహవై జ్యేష్ఠంచ శ్రేష్ఠంచ వేద జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ స్వానాం భవతి ప్రాణోవై
జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ స్వానాం భవ త్యపిచ యేషాం బుభూ
షతి య ఏవం వేద. ॥౧॥

ప॥ యః - హ - వై - జ్యేష్ఠం - చ - శ్రేష్ఠం - చ - వేద - జ్యేష్ఠః - చ - శ్రేష్ఠః - చ - స్వానాం - భవతి - ప్రాణః - వై - జ్యేష్ఠః - చ - శ్రేష్ఠః - చ - జ్యేష్ఠః - చ - శ్రేష్ఠః - చ - స్వానాం - భవతి - అపి - చ - యేషాం - బుభూషతి - యః - ఏవం - వేద

ప్ర॥ యోహవై=ఎవఁడైతే, (ప్రాణముయొక్క), జ్యేష్ఠంచ=జ్యేష్ఠత్వమునున్ను, శ్రేష్ఠంచ=శ్రేష్ఠత్వమునున్ను, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), స్వానాం=జ్ఞాతులలో, జ్యేష్ఠశ్చ=జ్యేష్ఠుఁడును, (పెద్దవాఁడును), శ్రేష్ఠశ్చ=శ్రేష్ఠుఁడును, భవతి=అగుచున్నాఁడు ప్రాణోవై=ప్రాణమే, (సమస్త ఇంద్రియములలో), జ్యేష్ఠశ్చ=జ్యేష్ఠమైనదియును, (నిషేకకాలము మొదలుకొని గర్భమును పోషించునది ప్రాణము గనుక చక్షురాదులలో ప్రాణమే జ్యేష్ఠత్వమును పొందినది) శ్రేష్ఠశ్చ=శ్రేష్ఠమైనదియును, (భవతి=అగుచున్నది). (ప్రాణముయొక్క శ్రేష్ఠతను ఇక్కడనే సంవాదములో చూపించెదము) యః=ఎవఁడు ఏవం=ఈ ప్రకారము, (ప్రాణముయొక్క జ్యేష్ఠత్వ శ్రేష్ఠత్వములను), వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), స్వానాం=జ్ఞాతులలో, జ్యేష్ఠశ్చ=జ్యేష్ఠుఁడును, శ్రేష్ఠశ్చ=శ్రేష్ఠుఁడును, భవతి=అగుచున్నాఁడు అపిచ=మఱియును, యేషాం=ఎవరిలోపల, (జనుఁడు జ్యేష్ఠత్వ శ్రేష్ఠత్వములు), బుభూషతి=అవుటకు కోరుచున్నాఁడో, (తేషాం=వారిలోపల, జ్యేష్ఠశ్చ=జ్యేష్ఠుఁడును, శ్రేష్ఠశ్చ=శ్రేష్ఠుఁడును, భవతి=అగుచున్నాఁడు).

తా॥ ఇంతకు పూర్వము ప్రాణమే గాయత్రి యని చెప్పఁబడినది వాగాదింద్రియములు గాయత్రిగాఁజెప్పకపోవుటకుఁ గారణమేమనఁగా, వాగాదింద్రియములన్నిటిలో ప్రాణమునకె జ్యేష్ఠత్వ శ్రేష్ఠత్వములు కలిగియుండుటవలన అట్లు చెప్పఁబడినది అట్టి ప్రాణముయొక్క జ్యేష్ఠత్వ శ్రేష్ఠత్వములను వివరించుటకై ఇది ఆరంభింపఁబడుచున్నది ముందు ప్రాణోపాసనాఫలమును చెప్పుచున్నాఁడు ప్రాణమే సమస్త ఇంద్రియములలో అధికమని శ్రేష్ఠమని తెలిసికొని యుపాసించువాఁడు జ్ఞాతులలో అధికుఁడును శ్రేష్ఠుఁడును అగుచున్నాఁడు ఇట్టి ప్రాణోపాసనాఫలమును అపేక్షించెడి వానికి ప్రాణముయొక్క జ్యేష్ఠ శ్రేష్ఠములు వివరింపఁబడుచున్నవి ప్రాణమే సర్వేంద్రియములలో నిషేకకాలము మొదలుకొని గర్భమునుపోషించునది గనుక ఇదియే చక్షురాదింద్రియములన్నిటికిని జ్యేష్ఠమైనదియును శ్రేష్ఠమైనదియు నై యున్నది ఇట్టి ప్రాణముయొక్క జ్యేష్ఠత్వ శ్రేష్ఠత్వములను తెలిసికొని యుపాసించువాఁడు జ్ఞాతులలో జ్యేష్ఠుఁడును శ్రేష్ఠుఁడును అగుటయేగాక తాను ఎవరిలో జ్యేష్ఠత్వ శ్రేష్ఠత్వములను కోరుచున్నాఁడో, వారియందటిలోనును, జ్యేష్ఠుఁడును శ్రేష్ఠుఁడు నగుచున్నాఁడు

ఉ॥ యోహవై వసిష్ఠాంవేద వసిష్ఠస్స్వానాంభవతి వాగ్వై వసిష్ఠా వసిష్ఠస్స్వానాంభవత్యపిచ యేషాం బుభూషతి య ఏవంవేద. ॥2॥

ప॥ యః - హవై - వసిష్ఠాం - వేద - వసిష్ఠః - స్వానాం - భవతి - వాక్ - వై - వసిష్ఠా - వసిష్ఠః - స్వానాం - భవతి - అపి - చ - యేషాం - బుభూషతి - యః - ఏవం - వేద

ప్ర॥ యోహవై=ఎవఁడైతే, వసిష్ఠాం=వసిష్ఠతను, (వాచాలత్వమును), వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), స్వానాం=జ్ఞాతులలో, వసిష్ఠః=వసిష్ఠు, (వాచాలుఁడు), భవతి=అగుచున్నాఁడు. వాగ్వై=వాక్కు, వసిష్ఠా=వాచాలకమైనది యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈప్రకారము, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), స్వానాం=జ్ఞాతులలో, వసిష్ఠః=వాచాలుఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు అపిచ=మఱియును, యేషాం=ఎవరిలోపల, బుభూషతి=(వాచాలుఁడగుటకు) కోరుచున్నాడో, (తేషాం=వారిలోపల, వసిష్ఠః=వాచాలుఁడు, భవతి=అగుచున్నాఁడు)

తా॥ వాచాలత్వమును తెలిసికొనియుపాసించువాఁడు జ్ఞాతులందఱిలో వసిష్ఠ ఋషివలెనె మిక్కిలి వాచాలుఁడగుచున్నాఁడు వాగింద్రియమె వాచాలకమైనది గనుక అట్టి వాగింద్రియము వసిష్ఠరూపముగా (వాచాలరూపమునుగా) తెలిసికొని యుపాసించువాఁడు జ్ఞాతులలోనున్ను ఇంకను తాను కోరెడి అందఱిలోనున్ను మిక్కిలి నిర్భయముగా మాట్లాడునట్టి వాచాలుఁడగుచున్నాఁడు.

ఉ॥ యోహవై ప్రతిష్ఠాం వేద ప్రతితిష్ఠతి సమే ప్రతితిష్ఠతి దుర్గేచక్షుర్వై ప్రతిష్ఠా చక్షుషాహి సమేచదుర్గేచ ప్రతితిష్ఠతి ప్రతితిష్ఠతి సమేప్రతితిష్ఠతి దుర్గే య ఏవంవేద. ॥3॥

ప॥ యః - హవై - ప్రతిష్ఠాం - వేద - ప్రతితిష్ఠతి - సమే - ప్రతితిష్ఠతి - దుర్గే - చక్షుః - వై - ప్రతిష్ఠా - చక్షుషా - హి - సమే - చ - దుర్గే - చ - ప్రతితిష్ఠతి - ప్రతితిష్ఠతి - సమే - ప్రతితిష్ఠతి - దుర్గే - యః - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ యోహవై=ఎవఁడైతే, ప్రతిష్ఠాం=స్థితిని, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), సమే=సమదేశమునందు, లేక, మంచికాలమునందు, ప్రతితిష్ఠతి=ఉంచున్నాఁడు దుర్గే=విషమమైన దేశమునందు, లేక, దుర్భిక్షకాలమునందు, ప్రతితిష్ఠతి=ఉంచున్నాఁడు. చక్షుర్వై=నేత్రమే, ప్రతిష్ఠా=స్థితియైనది చక్షుషాహి=నేత్రముచేతనె, సమేచ=సమదేశ సమకాలములయందును, దుర్గేచ=విషమదేశ దుర్భిక్ష కాలములయందును, ప్రతితిష్ఠతి=ఉంచున్నాఁడు యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈ ప్రకారము, (సమస్తమునకు నేత్రమే స్థితియైనదని), వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), సమే=సమదేశమునందు, సమకాలమునందు, ప్రతితిష్ఠతి=ఉంచున్నాఁడు దుర్గే=విషమదేశమునందును, దుర్భిక్షకాలమునందును, ప్రతితిష్ఠతి=ఉంచున్నాఁడు

తా॥ స్థితిని తెలిసికొనువాఁడు సమ విషమ దేశములయందును సుభిక్ష దుర్భిక్షకాలముల యందును మంచి స్థితినిపొందియుంచున్నాఁడు. నేత్రముచేతనే సర్వము సమ విషమ దేశముల యందును మంచి చెడుకాలములయందును మంచి స్థితిని చెందియుంమన్నది గనుక నేత్రమే సర్వమునకు స్థితియైయున్నదని తెలిసికొని యుపాసించువాఁడు సమ విషమ దేశములయందును సుభిక్ష దుర్భిక్షకాలములయందును మంచి స్థితిని పొందియుంచున్నాఁడు

ఉ॥ యోహవై సంపదం వేద సగ్ం హాస్మై పద్యతేయం కామం కామయతే శ్రోత్రం
వై సమ్పత్ శ్రోత్రేహీమే సర్వేవేదాఅభిసమ్పన్నాః సగ్ం హాస్మైపద్యతేయం
కామంకామయతే య ఏవంవేద ॥౪॥

ప॥ యః - హవై - సంపదం - వేద - సం - హ - అస్మై - పద్యతే - యం - కామం - కామయతే - శ్రోత్రం - వై - సమ్పత్ - శ్రోత్రే - హి - ఇమే - సర్వే - వేదాః - అభిసమ్పన్నాః - సం - హ - అస్మై - పద్యతే - యం కామం - కామయతే - య - ఏవం - వేద.

ప్ర॥ యోహవై=ఎవఁడైతే, సంపదం=సంపద్గుణముతోఁగూడుకొనిన దానిని, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), యం=ఏ, కామం=కోరికను, కామయతే=కోరుచున్నాఁడో, (సః=ఆకోరిక), అస్మై=ఈ తెలిసినవాని కొఱకు, సంపద్యతేహ=కలుగుచున్నది. శ్రోత్రంవై=శ్రోత్రమె, సమ్పత్=సంపద్గుణముతోఁగూడుకొనినది శ్రోత్రేహి=శ్రోత్రేంద్రియ ముండగానే, ఇమే=ఈ, సర్వేవేదాః=సమస్తవేదములు, అభిసమ్పన్నాః=సమృద్ధములైనవి, (కలిగి యున్నవి) యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈ ప్రకారము, (శ్రోత్రేంద్రియము సంపద్గుణముతోఁగూడుకొనినదని), వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), యంకామం=ఏకోరికను, కామయతే=కోరుచున్నాఁడో, (సః=ఆకోరిక), అస్మై=ఈ తెలిసినవానికొఱకు, సమ్పద్యతేహ=కలుగుచున్నది (వానికోరిక ఫలించుచున్నది)

తా॥ శ్రోత్రేంద్రియముండగా ఈ సమస్తవేదములు సమృద్ధములగుచున్నవి గనుక శ్రోత్రేంద్రియమే సంపద్గుణయుక్తమని తెలిసికొని యుపాసించువాఁడు తాను కోరిన కోరికలయొక్క ఫలమును పొందుచున్నాఁడు

ఉ॥ యోహవా ఆయతనం వేదా యతనగ్ం స్వానాం భవత్యా యతనం జనానాం
మనోవా ఆయతనమాయతనగ్ం స్వానాం భవత్యాయతనం జనానాం య
ఏవం వేద. ॥౫॥

ప॥ యః - హవై - ఆయతనం - వేద - ఆయతనం - స్వానాం - భవతి - ఆయతనం - జనానాం - మనః - వై - ఆయతనం - ఆయతనం - స్వానాం - భవతి - ఆయతనం - జనానాం - యః - ఏవం - వేద

ప్ర॥ యోహవై=ఎవఁడైతే, ఆయతనం=ఆశ్రయమును, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), స్వానాం=జ్ఞాతులకు, ఆయతనం=ఆశ్రయము, భవతి=అగుచున్నాఁడు (అన్యేషాం=ఇతరులగు), జనానాం=జనులకును, ఆయతనం=ఆశ్రయము, (భవతి=అగుచున్నాఁడు) మనోవై=మనస్సే, ఆయతనం=ఆశ్రయమైనది (ఇంద్రియములకును విషయములకును ఆశ్రయమైనది) యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈ ప్రకారముగా, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (స=వాఁడు), స్వానాం=జ్ఞాతులకు, ఆయతనం=ఆశ్రయము, భవతి=అగుచున్నాఁడు జనానాం=ఇతర జనులకును, ఆయతనం=ఆశ్రయము, (భవతి=అగుచున్నాఁడు)

తా॥ ఇంద్రియములకును విషయములకును అన్నిటికిని మనస్సే ఆశ్రయమైనదియని తెలిసికొని సర్వాశ్రయమగు మనోపాసన చేయువాఁడు జ్ఞాతులకును ఇతరులకును ఆశ్రయమగుచున్నాఁడు

ఉ॥ యోహవై ప్రజాపతిం వేద ప్రజాయతే హ ప్రజయా పశుభీ రేతో వై ప్రజాపతిః ప్రజాయతే హ ప్రజయా పశుభిర్య ఏవం వేద. ॥౬॥

ప॥ య - హవై - ప్రజాపతిం - వేద - ప్రజాయతే - హ - ప్రజయా - పశుభి - రేతః - వై - ప్రజాపతిః - ప్రజాయతే - హ - ప్రజయా - పశుభిః - యః - ఏవం - వేద

ప్ర॥ యోహవై=ఎవఁడైతే, ప్రజాపతిం=సృష్టికర్తయైన బ్రహ్మను, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), ప్రజయా=సంతానముతోను, పశుభిః=పశువులతోను, ప్రజాయతే హ=పుట్టుచున్నాఁడు (సంపన్నుఁడగుచున్నాఁడు) రేతోవై=రేతస్సే, (శుక్రము), ప్రజాపతిః=బ్రహ్మము, (రేతసా యని చెప్పుటచే ప్రజననేంద్రియము చూడఁబడుచున్నది) యః=ఎవఁడు, ఏవం=ఈ ప్రకారము, వేద=తెలిసికొనునో, (సః=వాఁడు), ప్రజయా=సంతానముతోను, పశుభిః=పశువులతోను, ప్రజాయతేహ=మిక్కిలి సంపన్నుఁడగుచున్నాఁడు

తా॥ ఉపస్థేంద్రియను సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మనుగాఁ దెలిసికొనువాఁడు సంతానముతో పశుధనములతో సంపన్నుఁడగుచున్నాఁడు

ఉ॥ తేహేమే ప్రాణా అహగ్ శ్రేయసేవివదమానా బ్రహ్మజగ్ముస్తద్ధోచుః కోనో వసిష్ఠఇతితగ్ హోవాచయస్మిన్వ ఉత్క్రాన్త ఇదగ్ శరీరంపాపీయోమన్యతే సవో వసిష్ఠఇతి ॥౭॥

ప॥ తే - హ - ఇమే - ప్రాణాః - అహం - శ్రేయసే - వివదమానా - బ్రహ్మ - జగ్ముః - తత్ - హ - ఊచుః - కః - నః - వసిష్ఠః - ఇతి - తం - హోవాచ - యస్మిన్ - వః - ఉత్క్రాన్తే - ఇదం - శరీరం - పాపి - యః - మన్యతే - సః - వః - వసిష్ఠః - ఇతి

ప్ర॥ తే=అప్రసిద్ధములగు, ఇమేహప్రాణాః=ఈ వాగాదింద్రియములు, అహం=నేను, శ్రేయసే=శ్రేయస్సుకొఱకు, (శ్రేయముగలవాఁడనగుచున్నానని), వివదమానాః=కలహించినవై, బ్రహ్మ=ప్రజాపతిని గూర్చి, జగ్ముః=పోయినవి. తం=ఆ ప్రజాపతినిగూర్చియే, నః=మాలో

ఎల, వసిష్ఠః=వసిష్ఠు, (నివసించువాఁడును, నివసింపఁజేయువాఁడును), కః=ఎవఁడు, ఇతి=అని, ఊచుః=పలికినవి తత్=ఆ ప్రజాపతి, వః=మీలోపల, యస్మిన్=ఎవఁడు, ఉత్క్రాన్తే=లేచి పోవుచుండఁగా, ఇదం=ఈ, శరీరం=దేహమును, పాపీయః=మిక్కిలి పాపమైన దానినిగా, (లోకః=లోకము), మన్యతే=తలఁచుచున్నదో, సః=అది, వః=మీలోపల, వసిష్ఠఇతి=వసిష్ఠు అని, (నివసించునది, నివసింపఁజేయునది, యని), హోవాచ=పలికెను

తా॥ ఇంతకు పూర్వము చెప్పఁబడిన వసిష్ఠత్వాది గుణములు వాగాదీంద్రియములను పొందినవికావు ఇవియన్నియును ముఖ్యమైన ప్రాణమునే పొందియున్నవని చూపించుటకు ఈ కథను చెప్పుచున్నాఁడు ప్రసిద్ధములగు ఈ వాగాదీంద్రియములన్నియుఁగూడుకొని నేను అభివృద్ధి కెక్కుచున్నాను, నేను అభివృద్ధికెక్కుచున్నానని అన్యోన్యము కలహించుకొని సృష్టికర్తయగు ప్రజాపతియొద్దకుపోయి, ఓ ప్రజాపతీ! మాలోపల తాను ఉండి సర్వమును నిలిపెడిది యేది యని అడిగినవి ఇట్లు అడుగఁబడిన, ఆ ప్రజాపతి, ఓ వాగాదీంద్రియములారా! మీలోపల ఎవఁడు ఈ శరీరమును విడిచినప్పుడు లోకులు ఈ శరీరమును మిక్కిలి పాపమని నీచముగాఁదలంచుచున్నారో అదియే మీలోపల తాను నిలిచియుండి సర్వమును నిల్పునట్టిది యగుచున్నది గనుక యని చెప్పెను

ఉ॥ వాగ్ఘోచ్చక్రామ సా సంవత్సరం ప్రోష్యాగత్యోవాచ కథ మశకతమదృతే జీవితుమితి తే హోచుర్యథా కలా అవదన్తో వాచా ప్రాణన్తః ప్రాణేన పశ్యన్తశ్చక్షుషా శృణ్వన్తశ్శ్రోత్రేణ విద్వాగ్ంసోమనసా ప్రజాయమానా రేతసైవమజీవిష్మేతి ప్రవివేశహవాక్. ॥౮॥

ప॥ వాక్ - హ - ఉచ్చక్రామ - సా - సంవత్సరం - ప్రోష్య - ఆగత్య - ఉవాచ - కథం - అశకత - మదృతే - జీవితుం - ఇతి - తే - హ - ఊచుః - యథా - కలాః - అవదన్తః - వాచా - ప్రాణన్తః - ప్రాణేన - పశ్యన్తః - చక్షుషా - శృణ్వన్తః - శ్రోత్రేణ - విద్వాంసః - మనసా - ప్రజాయమానాః - రేతసా - ఏవం - అజీవిష్మ - ఇతి - ప్రవివేశ - హ - వాక్

ప్ర॥ వాక్=వాక్కు, (అస్మాత్=ఈ శరీరమునుండి), ఉచ్చక్రామహ=లేచిపోయెను. సా=ఆ వాక్కు, సంవత్సరం=సంవత్సరము, ప్రోష్య=మఱియొక దేశమునందుండి, ఆగత్య=వచ్చి, (యూయం=మీరు), మదృతే=నేను లేకుండ, జీవితుం=జీవించుటకు, కథం=ఎట్లుగా, అశకత=సమర్థులైతిరి ఇతి=అని, ఉవాచ=పలికెను తే=వాగింద్రియమునకు వేఱైన ఆ ప్రాణములు, హోచుః=పలికినవి యథా=ఏప్రకారము, (లోకే=లోకమునందు), కలాః=మూఁగవారు, వాచా=వాక్కుతో, అవదన్తః=పలుకనివారై, ప్రాణేన=ప్రాణముచేత, ప్రాణన్తః=ప్రాణవ్యాపారమును చేయుచు, చక్షుషా=నేత్రముతో, పశ్యన్తః=చూచుచు, శ్రోత్రేణ=చెవితో, శృణ్వన్తః=వినుచు, మనసా=మనస్సుతో, విద్వాంసః=(కార్యాకార్యములను) తెలిసికొనుచు, రేతసా=రేతస్సుచేత, ప్రజాయమానాః=సంతానమును కనుచు, (భవంతి=ఉంచున్నారో), ఏవం=ఈప్రకారము, (వయం=మేము), అజీవిష్మేతి=జీవించుచున్నామని, (తే=ఆ ప్రాణములు, హోచుః=పలికెను) (ఇట్లు వాగింద్రియేతరములైన చక్షురాది ప్రాణములచే పలుకఁబడిన), వాక్=వాక్కు, (శరీరం=శరీరమును), ప్రవివేశహ=ప్రవేశించెను

తా॥ ఈప్రకారము ఆ వాగాదీంద్రియములన్నియు బ్రహ్మచేత పలుకఁబడినవై తమ సామర్థ్యమును పరీక్షించుటకు క్రమముగా దేహమును విడిచిపోయెను వాటిలో మొదటిదియగు వాగింద్రియము దేహమును విడిచిపోయి, ఒక సంవత్సరము వేఱొక ప్రదేశమునందుండి, తిరిగివచ్చి, తక్కినవానినిగూర్చి, ఓ చక్షురాదీంద్రియములారా! మీరు నేను లేకుండ నెట్లుగా జీవించుటకు సమర్థులైతిరని యడుగఁగా, తక్కిన ఇంద్రియములన్నియు, ఓ వాగింద్రియమా! లోకమునందు మూఁగవారు వాక్కుతో పలుకనివారైనను ప్రాణముతో ప్రాణవ్యాపారమును చేయుచు నేత్రముతో చూచుచు శ్రోత్రముతో వినుచు మనస్సుతో కార్యాకార్యములను తెలిసికొనుచు రేతస్సుతో సంతానమును కనుచు నెట్లు జీవించియుండిరో, ఈప్రకారముగానే, మేమున్ను జీవించుచున్నామని పలికిరి ఇట్లు ఇంద్రియములచే పలుకఁబడి, వాక్కు, తాను ఈ శరీరమందుండి తక్కినవాటిని నిలుపుటకు శక్తికలదానను కాదు గనుక నాకు వసిష్ఠత్వములేదని తెలిసికొని, తిరిగి ఆ దేహమునందే ప్రవేశించెను

ఉ॥ చక్షుర్హోచ్చక్రామతత్సంవత్సరం ప్రోష్యాగత్యోవాచకథమశకతమదృతే జీవి
తుమితితేహోచుర్యథా అన్ధాఅపశ్యన్తశ్చక్షుషా ప్రాణన్తః ప్రాణేనవద
న్తో వాచా శృణ్వన్తశ్శ్రోత్రేణ విద్వాగ్ంసోమనసాప్రజాయమానా
రేతసైవమజీవిష్మేతి ప్రవివేశహచక్షుః ॥౯॥

ప॥ చక్షుః - హ - ఉచ్చక్రామ - తత్ - సంవత్సరం - ప్రోష్య - ఆగత్య - ఉవాచ - కథం - అశకత - మదృతే - జీవితుం - ఇతి - తే - హొచుః - యథా - అన్ధాః - అపశ్యన్తః - చక్షుషా - ప్రాణన్తః - ప్రాణేన - వదన్తః - వాచా - శృణ్వన్తః - శ్రోత్రేణ - విద్వాంసః - మనసా - ప్రజాయమానాః - రేతసా - ఏవం - అజీవిష్మ - ఇతి - ప్రవివేశ - హ - చక్షుః

ప్ర॥ చక్షుర్హ=నేత్రమును, (అస్మాత్=ఈ శరీరమునుండి), ఉచ్చక్రామ=లేచిపోయెను తత్=ఆ నేత్రము, సంవత్సరం=సంవత్సరము, ప్రోష్య=పరదేశమందుండి, ఆగత్య=వచ్చి, (యూయం=మీరు), మదృతే=నేను లేకుండ, జీవితుం=జీవించుటకు, కథం=ఎట్లుగా, అశకత=సామర్థ్యముకలవారైతిరి, ఇతి=అని, ఉవాచ=పలికెను (లోకే=లోకమునందు), అన్ధాః=గ్రుడ్డివాండ్రు, చక్షుషా=నేత్రముతో, అపశ్యన్తః=చూడనివారై, ప్రాణేన=ప్రాణముతో, ప్రాణన్తః=ప్రాణవ్యాపారము చేయుచున్నవారై, వాచా=వాక్కుతో, వదన్తః=పలుకుచున్నవారై, శ్రోత్రేణ=శ్రోత్రముతో, శృణ్వన్తః=వినుచున్నవారై, మనసా=మనస్సుతో, విద్వాంసః=(కార్యాకార్యములను) తెలిసికొనుచున్నవారై, రేతసా=రేతస్సుతో, ప్రజాయమానాః=సంతానమును కనుచున్నవారై, యథా=ఏప్రకారము, (భవంతి=ఉంచున్నారో), ఏవం=ఈ ప్రకారముగానే, (వయం=మేము), అజీవిష్మేతి=జీవించుచున్నామని, తే=నేత్రేతరములైన ఆ యింద్రియములన్నియు, హొచు=పలికెను (ఇట్లు చక్షురింద్రియేతరములైన వాగాదీంద్రియములచేఁబలుకఁబడిన), చక్షుః=నేత్రము, (శరీరం=దేహమును), ప్రవివేశహ=ప్రవేశించెను.

తా॥ ఆ యింద్రియములలో నేత్రేంద్రియము దేహమును విడిచిపోయి ఒక సంవత్సరము వేఱొక దేశమునందుండి తిరిగి వచ్చి తక్కినవాటినిగూర్చి, ఓ వాగాదీంద్రియములారా! మీరు నేను లేకుండ నెట్లుగా జీవించుటకు సమర్థులైతిరని యడుగఁగా, తక్కిన యింద్రియములన్నియు,

ఓ నేత్రేంద్రియమా! లోకమునందు గ్రుడ్డివారలు నేత్రముతో చూడనివారైనను ప్రాణముతో ప్రాణవ్యాపారమును జేయుచు వాక్కుతో పలుకుచు చెవితో వినుచు మనస్సుతో కార్యాకార్యములను తెలిసికొనుచు రేతస్సుతో సంతానమును కనుచు నెట్లు జీవించియుండిరో ఈ ప్రకారమే మేమున్ను జీవించుచున్నామని పలికెను ఇట్లు వాగాదీంద్రియములచే పలుకఁబడిన, నేత్రము, తాను శరీరమందుండి తక్కిన వాటిని నిలుపుటకు శక్తికలదానను కాదు గనుక నాకు వసిష్ఠత్వము లేదని తెలిసికొని, తిరిగి ఆ దేహమునందే ప్రవేశించెను

ఉ॥ శ్రోత్రగ్ం హోచ్చక్రామ తత్సంవత్సరం ప్రోష్యాగత్యోవాచ కథమశకతమదృతే జీవితు మితి తే హోచుర్యథాబధిరా అశృణ్వన్తః శ్రోత్రేణ ప్రాణన్తః ప్రాణేన వదన్తో వాచా పశ్యన్తశ్చక్షుషా విద్వాగ్ంసో మనసా ప్రజాయమానా రేతసైవమ జీవిష్మేతి ప్రవివేశహ శ్రోత్రం ॥౧౧॥

ప॥ శ్రోత్రం - హ - ఉచ్చక్రామ - తత్ - సంవత్సరం - ప్రోష్య - ఆగత్య - ఉవాచ - కథం - అశకత - మదృతే - జీవితుం - ఇతి - తే - హ - ఊచుః - యథా - బధిరాః - అశృణ్వన్తః - శ్రోత్రేణ - ప్రాణన్తః - ప్రాణేన - వదన్తః - వాచా - పశ్యన్తః - చక్షుషా - విద్వాంసః - మనసా - ప్రజాయమానాః - రేతసా - ఏవం - అజీవిష్మ - ఇతి - ప్రవివేశ - హ - శ్రోత్రం

ప్ర॥ శ్రోత్రంహ= చెవియే, (అస్మాత్=ఈ శరీరమునుండి), ఉచ్చక్రామ=లేచిపోయెను తత్=ఆ శ్రోత్రము, సంవత్సరం=సంవత్సరము, ప్రోష్య=ఇతర దేశమునందుండి, ఆగత్య=వచ్చి, (తక్కిన ఇంద్రియములనుగూర్చి, ఓ వాగాదీంద్రియములారా! మీరు), మదృతే=నేను లేకుండ, జీవితుం=జీవించుటకు, కథం=ఎట్లు, అశకతేతి=సమర్థులైతిరని, ఉవాచ=పలికెను తే=ఆ వాగాదీంద్రియములు, హోచుః=పలికినవి (ఓ శ్రోత్రేంద్రియమా! లోకమునందు), బధిరాః=చెవిటివారు, శ్రోత్రేణ=చెవితో, అశృణ్వన్తః=విననివారై, ప్రాణేన=ప్రాణముతో, ప్రాణన్తః = ప్రాణవ్యాపారముచేయువారై, వాచా=వాక్కుతో, వదన్తః=పలుకుచున్నవారై, చక్షుషా=నేత్రముతో, పశ్యన్తం=చూచుచున్నవారై, మనసా=మనస్సుతో, విద్వాంసః=మంచిచెడుగులను తెలిసికొనినవారై, రేతసా=రేతస్సుతో, ప్రజాయమానాం=సంతానమును కనుచున్నవారై, యథా=ఏప్రకారము (జీవించుచున్నారో), ఏవం=ఈ ప్రకారముగానే, (వయం=మేము), అజీవిష్మేతి=జీవించుచున్నామని, (ఆ వాగాదీంద్రియములు పలికినవి. ఇట్లు పలుకఁబడిన), శ్రోత్రం=శ్రోత్రేంద్రియము, (శరీరం=శరీరమును), ప్రవివేశహ=ప్రవేశించెను.

తా॥ ఇంద్రియములలో శ్రోత్రేంద్రియము దేహమును విడిచిపోయి ఒక సంవత్సరము వేఱొక దేశమునందుండి తిరిగివచ్చి తక్కిన వాటిని గూర్చి, ఓ యింద్రియములారా! మీరు నేను లేకుండ జీవించుటకు ఎట్లు సమర్థులైతిరని యడుగఁగా, తక్కిన ఇంద్రియములు, ఓ శ్రోత్రేంద్రియమా! లోకమునందు చెవిటివారు చెవితో విననివారైనను ప్రాణముతో ప్రాణవ్యాపారమును చేయుచున్నవారై వాక్కుతో పలుకుచున్నవారై నేత్రముతో చూచుచున్నవారై మనస్సుతో మంచి చెడుగులను తెలిసికొనుచున్నవారై రేతస్సుతో సంతానమును కనుచున్నవారై జీవించియున్నట్లు మేమున్ను జీవించుచున్నామని పలుకఁగా, శ్రోత్రేంద్రియము తాను శరీరమందుండి తక్కినవాటిని నిలుపుటకు శక్తికలదికాను గనుక నాకు వసిష్ఠత్వము లేదని తెలిసికొని తిరిగి ఆ దేహమునందే ప్రవేశించెను.

ఉ॥ మనోహోచ్చ్రక్రామతత్సంవత్సరం ప్రోష్యాగత్యోవాచకథమశకత మదృతే జీవితుమితి తే హోచుర్యథా ముగ్ధా అవిద్వాగ్ం సో మనసా ప్రాణన్తః ప్రాణేన వదన్తో వాచాపశ్యన్తశ్చక్షుషా శృణ్వన్తః శ్రోత్రేణ ప్రజాయమానా రేతసైవమజీవిష్మేతి ప్రవివేశహమనః. ॥౧౧॥

ప॥ మనః - హ - ఉచ్చ్రక్రామ - తత్ - సంవత్సరం - ప్రోష్య - ఆగత్య - ఉవాచ - కథం - అశకత - మదృతే - జీవితుం - ఇతి - తే - హ - ఊచుః - యథా - ముగ్ధాః - అవిద్వాంసః - మనసా - ప్రాణన్తః - ప్రాణేన - వదన్తః - వాచా - పశ్యన్తః - చక్షుషా - శృణ్వన్తః - శ్రోత్రేణ - ప్రజాయమానాః - రేతసా - ఏవం - అజీవిష్మ - ఇతి - ప్రవివేశ - హ - మనః

ప్ర॥ మనోహ=మనస్సు, (ఈ శరీరమునుండి), ఉచ్చ్రక్రామ=లేచిపోయెను తత్=ఆ మనస్సు, సంవత్సరం = సంవత్సరము, ప్రోష్య=పరదేశమునకు పోయియుండి, ఆగత్య=వచ్చి, (తక్కిన ఇంద్రియములను గూర్చి, ఓ వాగాదీంద్రియములారా! మీరు), మదృతే=నేను లేకుండా, జీవితుం=జీవించుటకు, కథం=ఎట్లు, అశకతేతి=సమర్థులైతిరని, ఉవాచ=పలికెను తే=ఆ వాగాదీంద్రియములు, హోచుః=పలికినవి. (ఓ మనస్సా! లోకమునందు), ముగ్ధాః=మూఢులు, మనసా=మనస్సుతో, అవిద్వాంసః = (కార్యాకార్యములను) తెలిసికొననివారై, ప్రాణేన=ప్రాణముతో, ప్రాణన్తః=ప్రాణవ్యాపారమును చేయుచున్నవారై, వాచా=వాక్కుతో, వదన్తః=పలుకుచున్నవారై, చక్షుషా=నేత్రముతో, పశ్యన్తః=చూచుచున్నవారై, శ్రోత్రేణ=చెవితో, శృణ్వన్తః=వినుచున్నవారై, రేతసా=రేతస్సుతో, ప్రజాయమానాః=సంతానమును కనుచున్నవారై, యథా=ఏప్రకారము (జీవించుచున్నారో), ఏవం=ఈ ప్రకారముగానే, (వయం=మేము), అజీవిష్మేతి=జీవించుచున్నామని, (ఆ వాగాదీంద్రియములు పలికినవి ఇట్లు పలుకఁబడిన), మనః=మనస్సు, (శరీరం=దేహమును), ప్రవివేశహ=ప్రవేశించెను.

తా॥ ఈ యింద్రియములలో అంతరింద్రియమగు మనస్సు ఈ దేహమునువిడిచిపోయి ఒక సంవత్సరము వేఱొకతావున ఉండి తిరిగివచ్చి తక్కినవాటిని గూర్చి, ఓ వాగాదీంద్రియములారా! మీరు నేను లేకుండా జీవించుటకు ఎట్లు సమర్థులైతిరని యడుగఁగా, ఆ యింద్రియములు, ఓ మనస్సా! లోకమునందు మూఢులు మనస్సుతో కార్యాకార్యములను తెలిసికొననివారైనను ప్రాణముతో ప్రాణవ్యాపారమును చేయుచున్నవారై వాక్కుతో పలుకుచున్నవారై నేత్రముతో చూచుచున్నవారై రేతస్సుతో సంతానమునుకనుచున్నవారై జీవించియున్నట్లు మేమున్నూ జీవించుచున్నామని పలుకఁగా, మనస్సు, తాను శరీరమునందుండి తక్కినవాటిని నిలుపుటకు శక్తికలదికాదు గనుక నాకు వసిష్ఠత్వము లేదని తెలిసికొని ఆ మనస్సు తిరిగి ఆ దేహమునందే ప్రవేశించెను.

ఉ॥ రేతోహోచ్చ్రక్రామ తత్సంవత్సరం ప్రోష్యాగత్యోవాచ కథమశకతమదృతే జీవితుమితి తే హోచుర్యథా క్లీబా అప్రజాయమానా రేతసా ప్రాణన్తః ప్రాణేనవదన్తో వాచాపశ్యన్తశ్చక్షుషా శృణ్వన్తశ్శ్రోత్రేణ విద్వాగ్ం సో మనసైవ మ జీవిష్మేతి ప్రవివేశహ రేతః. ॥౧౨॥

ప॥ రేతః - హ - ఉచ్చ్రక్రామ - తత్ - సంవత్సరం - ప్రోష్య - ఆగత్య - ఉవాచ కథం - అశకత - మదృతే - జీవితుం - ఇతి - తే - హ - ఊచుః - యథా క్లీబాః - అప్రజాయమానాః - రేతసా - ప్రాణన్తః - ప్రాణేన - వదన్తః - వాచా - పశ్యన్తః - చక్షుషా - శృణ్వన్తః శ్రోత్రేణ - విద్వాంసః - మనసా - ఏవం - అజీవిష్మ - ఇతి - ప్రవివేశ - హ - రేతః

ప్ర॥ రేతః=రేతస్సు, (ఈ శరీరమునుండి), ఉచ్చక్రామ=లేచిపోయెను. తత్=ఆ రేతస్సు, సంవత్సరం=సంవత్సరము, ప్రోష్య=పరదేశమునకు పోయియుండి, ఆగత్య=వచ్చి, (తక్కిన వాగాదీంద్రియములను గూర్చి, ఓ ఇంద్రియములారా! మీరు), మదృతే=నేను లేకుండా, జీవితుం=జీవించుటకు, కథం=ఎట్లు, అశకతేతి=సమర్థులైతిరని, ఉవాచ=పలికెను. తేహ=ఆ వాగాదీంద్రియములు, ఊచుః=పలికినవి. (ఓ రేతస్సా! లోకమునందు), క్లీబాః=నపుంసకులు, రేతసా=రేతస్సుతో, అప్రజాయమానాః=సంతానమును కననివారై, ప్రాణేన=ప్రాణముతో, ప్రాణన్తః=ప్రాణనవ్యాపారమును చేయుచున్నవారై, వాచా=వాక్కుతో, వదన్తః=పలుకుచున్నవారై, చక్షుషా=నేత్రముతో, పశ్యన్తః=చూచుచున్నవారై, శ్రోత్రేణ=శ్రోత్రముతో, శృణ్వన్తః=వినుచున్నవారై, మనసా=మనస్సుతో, విద్వాంసః=(కార్యాకార్యములను) తెలిసికొనినవారై, యథా=ఏప్రకారము, (జీవించుచున్నారో), ఏవం=ఈ ప్రకారము, (వయం=మేము), అజీవిష్మేతి=జీవించుచున్నామని, (ఆ వాగాదీంద్రియములు పలికినవి ఇట్లు పలుకఁబడిన), రేతః=రేతస్సు, (శరీరం=దేహమును), ప్రవివేశహ=ప్రవేశించెను

తా॥ ఈ ఇంద్రియములలో ఉపస్థేంద్రియము దేహమును విడిచిపోయి ఒక సంవత్సరము పైలోకతావుననుండి తిరిగివచ్చి తక్కిన వాగాదీంద్రియములను గూర్చి, ఓ వాగాదీంద్రియములారా! మీరు నేను లేకుండ నెట్లు జీవించుటకు సమర్థులైతిరి యని యడుగఁగా, ఆ యింద్రియములు ఓ యుపస్థేంద్రియమా! లోకమునందు నపుంసకులు రేతస్సుతో సంతానమును కననివారైనను ప్రాణవాయువుతో ప్రాణనవ్యాపారమును చేయువారై వాక్కుతో పలుకుచున్నవారై నేత్రముతోఁ జూచుచున్నవారై శ్రోత్రముతో వినుచున్నవారై మనస్సుతో కార్యాకార్యములను తెలిసికొనుచున్నవారై జీవించుచున్నట్లు మేమున్ను జీవించుచున్నామని పలుకఁగా ఉపస్థేంద్రియము తాను శరీరమునందుండి తక్కినవానిని నిలుపుటకు శక్తికలదు కాదు గనుక నాకు వసిష్ఠత్వము లేదని తెలిసికొని ఆ యుపస్థేంద్రియము తిరిగి ఆ దేహమునందే ప్రవేశించెను

ఉ॥ అథహప్రాణ ఉత్క్రమిష్యన్యథా మహాసుహయః సైన్ధవః పడ్వీశశఙ్కూన్సం
బృహేదేవగ్ హైవేమాన్ప్రాణాన్సంబబర్హ తే హోచుర్మా భగవ ఉ
త్క్రమీర్నవై శక్ష్యామస్త్వదృతే జీవితు మితి తస్యో మే బలిం కురు తేతి
తథేతి.   ॥౧౩॥

ప॥ అథ - హ - ప్రాణః - ఉత్క్రమిష్యన్ - యథా - మహాసుహయః - సైన్ధవః - పడ్వీశశఙ్కూన్ - సంబృహేత్ - ఏవం - హ - ఏవ - ఇమాన్ - ప్రాణాన్ - సంబబర్హ - తే - హ - ఊచుః - మా - భగవః - ఉత్క్రమీః - న - వై - శక్ష్యామః - త్వదృతే - జీవితుం - ఇతి - తస్య - ఉ - మే - బలిం - కురుత - ఇతి - తథా - ఇతి

ప్ర॥ అథహ=అనంతరము, ప్రాణః=ముఖ్యప్రాణము, ఉత్క్రమిష్యన్=లేచిపోవుటను చేయునదియై, సైన్ధవః=సింధుదేశమునందుఁబుట్టిన, మహాసుహయః=గొప్పదియును శుభలక్షణముగలదియునగు గుఱ్ఱము, పడ్వీశశఙ్కూన్=పాదబన్ధనశంకువులను, (కట్టుకొయ్యలను), యథా=ఏప్రకారము, సంబృహేత్=పెకలించునో, ఏవం హైవ=ఈ ప్రకారముగానే, ఇమాన్=ఈ, ప్రాణాన్=వాగాదీంద్రియములను, సంబబర్హ=ఎత్తివేసెను (అయాస్థానములనుండి భ్రష్టములగునట్లుచేసెను) (అప్పుడు), తేహ=ఆ వాగాదీంద్రియములు, ఊచుః=పలికినవి. హే భగ

వః=శ్రేష్ఠమగు ఓ ముఖ్యప్రాణమా! (త్వం=నీవు), మోత్క్రమీః=లేచిపోకుము త్వదృతే=నీవు లేకుండా, (వయం=మేము), జీవితుం=జీవించుటకు, నవై శక్ష్యామ ఇతి=సమర్థులము కామని, (ఊచుః=పలికినవి). (అప్పుడు ముఖ్యప్రాణము ఆ ఇంద్రియములనుగూర్చి ఓ ఇంద్రియములారా! మీరు), తస్యతు=అప్రసిద్ధమైన, మే=నాకు, బలిం=పూజను, కురుతేతి=చేయుఁడీ! యని, (ఉవాచ=పలికెను) (అనంతరము ఆవాగాదీంద్రియములు), తథేతి=సరేనని (ఊచుః=పలికినవి)

తా॥ ఇట్లు సర్వేంద్రియములు క్రమముగా తమతమ శక్తిని పరిక్షించుకొనిన తరువాత ముఖ్యప్రాణమున్ను దేహమును విడిచిపోవ నిశ్చయించినదై. లోకమునందు, సింధుదేశమునందుఁ బుట్టిన శుభలక్షణముగల గొప్ప గుఱ్ఱము పరీక్షించుటకు అశ్వశిక్షకునిచే నెక్కఁబడినదై పాదబంధనములగు మేకులను పెఱికినట్లు ఈ వాగాదీంద్రియములనన్నిటిని వాటి వాటి స్థానములనుండి భ్రష్టములగునట్లు చేయఁగా ఆ వాగాదీంద్రియములు, శ్రేష్ఠమగు ఓ ముఖ్యప్రాణమా! నీవు లేచిపోకుము నీవు లేకుండా మేము జీవించుటకు సమర్థులముకామని పలికెను అప్పుడా ముఖ్యప్రాణము, ఓ వాగాదీంద్రియములారా! మీరు అప్రసిద్ధమైన పూజను నాకు చేయుఁడీ యని పలికెను. అప్పుడా వాగాది ప్రాణములన్నియు ఆ ప్రకారమే చేసెదమని ప్రతిజ్ఞను చేసెను

ఉ॥ సాహవాగువాచ యద్వా అహం వసిష్ఠాస్మి త్వం తద్వసిష్ఠోసీతి యద్వా అహం ప్రతిష్ఠాస్మి త్వం తత్ప్రతిష్ఠోసీతి చక్షుర్యద్వా అహగ్ం సమ్పదస్మి త్వం తత్సమ్పదసీతి శ్రోత్రం యద్వా అహమాయతనమస్మి త్వం తదాయతనమసీతి మనోయద్వా అహం ప్రజాతి రస్మి త్వం తత్ప్రజాతి రసీతి రేతస్తస్యోమే కిమన్నం కింమేవాస ఇతి యదిదం కించాశ్వభ్య ఆక్రిమిభ్య ఆకీటపతఙ్గేభ్య స్తత్తేఽన్నమాపోవాస ఇతి న హవా అస్యానన్నం జగ్ధంభవతి నానన్నం ప్రతిగృహీతం య ఏవమే తదనస్యాన్నం వేద తద్విద్వాగ్ం సః శ్రోత్రియా అశిష్య న్త ఆచామ న్త్య శిత్వాచా చామన్త్యేత మేవ తదనమనగ్నం కుర్వన్తోమన్యన్తే. ॥౧౪॥

ఇత్యష్టమాధ్యాయే - ప్రథమం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ సా - హ - వాక్ - ఉవాచ - యత్ - వై - అహం - వసిష్ఠా - అస్మి - త్వం - తద్వసిష్ఠః - అసి - ఇతి - యత్ - వై - అహం - ప్రతిష్ఠా - అస్మి - త్వం - తత్ప్రతిష్ఠః - అసి - ఇతి - చక్షుః - యత్ - వై - అహం - సమ్పత్ - అస్మి - త్వం - తత్సమ్పత్ - అసి - ఇతి - శ్రోత్రం - యత్ - వై - అహం - ఆయతనం - అస్మి - త్వం - తదాయతనం - అసి - ఇతి - మనః - యత్ - వై - అహం - ప్రజాతిః - అస్మి - త్వం - తత్ప్రజాతిః - అసి - ఇతి - రేతః - తస్య - ఉ - మే - కిం - అన్నం - కిం - మే - వాసః - ఇతి - యత్ - ఇదం - కించ - అశ్వభ్యః - ఆక్రిమిభ్యః - ఆకీటపతఙ్గేభ్యః - తత్ - తే - అన్నం - ఆపః - వాసః - ఇతి - న - హవై - అస్య - అనన్నం - జగ్ధం - భవతి - న - అనన్నం - ప్రతిగృహీతం - యః - ఏవం - ఏతత్ - అనస్య - అన్నం - వేద - తత్ - విద్వాంసః - శ్రోత్రియాః - అశిష్యన్తః - ఆచామన్తి - అశిత్వా - చ - ఆచామన్తి - ఏతం - ఏవ - తదనం - అనగ్నం - కుర్వన్తః - మన్యన్తే.

ప్ర॥ సాహ = ఆ ప్రసిద్ధమగు, వాక్=వాక్కు, ఉవాచ=పలికెను అహం=నేను, యద్వై=ఏ, వసిష్ఠా=వసిష్ఠత్వము కలదానను, అస్మి=అగుచున్నానో, (ఓ ముఖ్యప్రాణమా!) త్వం=నీవు, తద్వసిష్ఠః=ఆ వసిష్ఠత్వముగలదానవు, అసి=అగుచున్నావు ఇతి=అని, (పలికెను). చక్షుః=నేత్రేంద్రియము, అహం=నేను, యద్వై = ఏ, ప్రతిష్ఠా=స్థితిగలదానను, అస్మి= అగుచున్నాను (ఓ ముఖ్యప్రాణమా), త్వం=నీవు, తత్ప్రతిష్ఠః = ఆ స్థితిగలదానవు, అసీతి= అగుచున్నావని, (ఉవాచ=పలికెను) శ్రోత్రం=శ్రోత్రేంద్రియము, అహం=నేను, యద్వై= ఏ, సమ్పత్=సంపద్గుణముకలదానను, అస్మి=అగుచున్నానో, (ఓ ముఖ్యప్రాణమా), త్వం=నీవు, తత్సమ్పత్=ఆ సంపద్గుణముకలదానవు, అసీతి=అగుచున్నావని, (ఉవాచ=పలికెను) మనః= మనస్సు, అహం=నేను, యద్వై=ఏ, ఆయతనం = ఆశ్రయగుణముకలదానను, అస్మి=అగుచున్నానో, (ఓ ముఖ్యప్రాణమా), త్వం=నీవు, తదాయతనం=ఆ ఆశ్రయగుణముకలదానవు, అసి= అగుచున్నావు ఇతి=అని, (ఉవాచ=పలికెను) రేతః=రేతస్సు, అహం=నేను, ప్రజాతిః= సంతానోత్పాదక గుణముకలదానను, అస్మి=అగుచున్నాను (ఓ ముఖ్యప్రాణమా), త్వం=నీవు, తత్ప్రజాతిః = ఆ సంతానమును కనునట్టి గుణముకలదానవు, అసి=అగుచున్నావు. ఇతి=అని, (ఉవాచ=పలికెను) (ఇట్లు వాగాదీంద్రియములు పలుకఁగా ఆ ముఖ్యప్రాణము), తస్యః= అటువంటి, మే=నాకు, అన్నం=అన్నము, కిం=ఏది? మే=నాకు, వాసః=వస్త్రము, కిం=ఏది? ఇతి=అని, (ఉవాచ=పలికెను) (తరువాత ఆ వాగాదీంద్రియములు), ఆశ్వభ్యః=కుక్కలపర్యంతమున్ను, ఆక్రిమిభ్యః=పురుగుల పర్యంతమున్ను, ఆకీటపతఙ్గేభ్యః=పురుగులు, పక్షులు మొదలగు వానివఱకున్ను, (లోకే=లోకమునందు), ఇదం=ఈ, కించ=కొంచెమైనను, (అన్నంనామ=అన్నమను పేరుగలది), యత్=ఏదియో, తత్=అది, తే=నీకు, అన్నం=అన్నము ఆపః=ఉదకము, వాసః=వస్త్రము, ఇతి=అని, (ముఖ్యప్రాణమునుగూర్చి, ఉవాచ=పలికెను) అస్య=ఈ ప్రాణమునకు, జగ్ధం=తినఁబడినది, అనన్నం=తినఁగూడనిది, నహవై భవతి=కానేకాదు. ప్రతిగృహీతం=పరిగ్రహింపఁబడినది, అనన్నం=తినఁగూడనిది, న=కాదు యః=ఎవఁడు ఏవం=ఈప్రకారము, అనస్య=ప్రాణముయొక్క, ఏతత్=ఈ, అన్నం=అన్నమును, వేద=తెలిసికొనుచున్నాఁడో, (ప్రాణాత్మదర్శినః=ప్రాణభూతమైన ఆత్మను చూచెడివానికి, భక్షింపఁగూడనిదియును భక్షింపఁదగినదియె యగును, గ్రహింపఁగూడనిదియును గ్రహింపఁదగినదియె యగును) (ఏకారణమువలన ప్రాణమునకు ఉదకమే వస్త్రముగానున్నదో, ఆ కారణమువలన), విద్వాంసః=జ్ఞానులగు, శ్రోత్రియాః=వేదాధ్యయనమును చేసిన బ్రాహ్మణులు, అశిష్యన్తః=భోజనము చేయఁబోవువారై, ఆచామన్తి= ఆచమనీయమును చెయుచున్నారు అశిత్వాచ=భోజనమునుచెసియును, ఆచామన్తి=ఆచమనమును చేయుచున్నారు ఏతమేవ= ఈ ఆచమనమునే, కుర్వన్తః=చేయుచున్నవారై, తదనం=ఆ ప్రాణమును, అనగ్నం = వస్త్రముకలదానినిగా, మన్యన్తే=తలంచుచున్నారు

తా॥ ఇట్లు వాగాదీంద్రియములన్నియు ముఖ్యప్రాణమునుగూర్చి తమకుండెడి వసిష్ఠత్వాది గుణములన్నియు, ఓ ముఖ్యప్రాణమా! నీకున్ను కలిగియున్నవని పలుకఁగా, అప్పుడా ముఖ్యప్రాణము, ఓ వాగింద్రియములారా! మీయొక్క వసిష్ఠత్వాది గుణములుగలనాకు, అన్నమేది? వస్త్రమేది? యని ప్రశ్నచేయఁగా, అప్పుడా వాగాదీంద్రియములు, ఓ ముఖ్యప్రాణమా! ఈ భూలో

కమునందలి సమస్త ప్రాణులయొక్క అన్నమే నీకు అన్నము ఉదకమే నీకు వస్త్రమని పలికెను ఇట్లు ప్రాణముయొక్క అన్నమును తెలిసికొనినవానికి భుజింపఁగూడని అన్నమును గ్రహింపఁగూడని అన్నమును, లేనే లేదు ఆ ప్రాణమునకు ఉదకమే వస్త్రముగుటవలననే లోకమునందలి పండితులగు వేదాధ్యయనమును చేసినవారు, భోజనముచేయుటకు ముందును, భోజనముచేసిన తరు వాతను, ఆచమనమును చేయుచు, దీనినె ప్రాణమునకు వస్త్రమునుగా భావించుచున్నారు

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు అష్టమాధ్యాయమునందు ప్రథమ బ్రాహ్మణము సమాప్తము

అష్టమాధ్యాయము - ద్వితీయంబ్రాహ్మణమ్

ఉ॥ శ్వేతకేతుర్హ్వా ఆరుణేయః పఞ్చాలానాం పరిషద మాజగామ స ఆజగామ జైబలిం ప్రవాహణం పరిచార యమాణం త ముదీక్ష్యాభ్యువాద కుమారా ౩ ఇతి స భో ౩ ఇతి ప్రతి శుశ్రావానుశిష్టోన్వసి పిత్రేత్యోమితి హోవాచ

ప॥ శ్వేతకేతుః - హ - వై - ఆరుణేయః - పఞ్చాలానాం - పరిషదం - ఆజగామ - స ఆజగామ - జైబలిం - ప్రవాహణం పరిచారయమాణం - తం - ఉదీక్ష్య - అభ్యువాద - కుమారా ౩ - ఇతి - సః - భో ౩ - ఇతి - ప్రతిశుశ్రావ - అనుశిష్టః - అను - అసి - పిత్రా - ఇతి ఓం - ఇతి - హ - ఉవాచ ౧

ప్ర॥ ఆరుణేయః=అరుణియనువాని కుమారుఁడగు, శ్వేతకెతుర్హ్వై=శ్వేతకేతువను పేరు గలవాఁడు, (యశఃప్రధానాయ=కీర్తియొక్క ప్రాధాన్యముకొఱకు, పిత్రా=తండ్రియైన అరుణి చేత, అనుశిష్టః=అజ్ఞాపింపఁబడినవాఁడై), పఞ్చాలానాం = పంచాలదేశములయొక్క, పరిషదం = సభను, (గత్వా=పొంది, జిత్వా=జయించి), (రాజుయొక్క సభను జయించెదనను గర్వముతో), జైబలం=జీబలుఁడను వాని కుమారుఁడును, (భృత్యైః=సేవకులచేత), పరిచారయమాణం=సేవింపఁబడుచున్నవాఁడునగు, ప్రవాహణం=ప్రవాహణుఁడను రాజునుగూర్చి ఆజగామ=వచ్చెను సః=ఆ రాజు, ఆజగామ=వచ్చుచున్న, తం=ఆ శ్వేతకేతువును, ఉదీక్ష్య=చూచి కుమారా ౩ ఇతి= ఓ కుమారా యని సంబోధించి, అభ్యువాద=పలికెను సః=ఆ శ్వేతకెతువు భో ౩ ఇతి=ఓ రాజా యని, ప్రతిశుశ్రావ=తిరిగి పలికెను (రాజా=రాజు), పిత్రా=తండ్రిచేత అనుశిష్టః=అనుసరించి అజ్ఞాపింపఁబడినవాఁడు, అన్వసి=అగుచున్నావా, ఇతి=అని, (ఉవాచ= పలికెను) (ఇతరః=అన్యుఁడగు శ్వేతకేతువు), ఓమితి=అవునని, హోవాచ=పలికెను

తా॥ సప్తమాధ్యాయముయొక్క అంతమునందు జ్ఞాన కర్మల సముచ్చయమును చేయువాఁ చే అగ్నివలన మంచిమార్గము యాచింపఁబడెను ఆమార్గములెన్నియో, యే మార్గముచె నేది పొ దఁదగియున్నదియో, దానినంతయు చెప్పవలయునని ఈ బ్రాహ్మణముపక్రమింపఁబడుచున్నది ఇక్కడ కర్మద్వారా పంచాగ్ని దర్శనము ఉత్తరమార్గమును పొందుటకు సాధనమని విధింపఁబ నది ఈప్రకారము సమస్తమైన సంసారగతియొక్క యుపసంహారమగుచున్నది ఇదియె కర్మ కాండయొక్క నిష్ఠయని దీనిని తెలియపఱచుటకు నిచ్చగలవాఁడై ఈ కథను చెప్పుచున్నాఁడు అరుణపుత్రుఁడగు శ్వేతకేతువనువాఁడు తండ్రియగు ఆరుణిచేత లోకమునందు యశస్సు సంపాదించుటకు అజ్ఞాపింపఁబడినవాఁడై పంచాలదేశములలోని గొప్పసభనుగూర్చి పోం జయించి రాజుయొక్క సభనుకూడ జయించవలయునను గర్వముతో అనేకులగు సేవకులచే సేవి

పంబడుమండెడి జీబలుండెడు రాజు కుమారుండైన ప్రవాహణుండను వానినిగూర్చి పోయెను. ఆ రాజు ఇట్లు గర్విష్ఠుండై వచ్చుచున్న ఆ శ్వేతకేతువును చూచి ఓ కుమారుండా యని సంబోధించి యడుగంగా ఆ శ్వేతకేతువు కోపముగలవాండై ఓ రాజా యని తిరిగి పలికెను అప్పుడా రాజు ఓ శ్వేతకేతూ! నీవు మీ తండ్రిచే ఆజ్ఞాపింపంబడినవాండవై తివా యని పలికెను అనంతరము ఆ శ్వేతకేతువు ఓ రాజా! అవునని తిరిగి పలికెను

ఉ॥ వేత్థయథేమాః ప్రజాః ప్రయత్యో విప్రతి పద్యన్తా 3 ఇతి నేతి హోవాచ వేత్థోయథేవం లోకం పునరాపద్యన్తా 3 ఇతి నేతి హోవాచ వేత్థోయథాఽసౌలోక ఏవం బహుభిః పునః పునః ప్రయద్భిర్న సమ్పూర్యతా 3 ఇతి నేతి హోవాచ వేత్థోయతిథ్యా మాహుత్యాగ్ హుతాయామాపః పురుషవాచో భూత్వాసముత్థాయవదన్తీ 3 ఇతి నేతి హైవోవాచ వేత్థో దేవయానస్యవాపదః ప్రతిపదం పితృయాణస్యవా యత్కృత్వా దేవయానంవా పన్థానం ప్రతిపద్యన్తే పితృయాణం వాపిహిన ఋషేర్వచశ్శ్రుతం। ద్వేసృతీ అశ్శృణవం పితౄణామహం దేవానాముతమర్త్యానాం । తాభ్యామిదం విశ్వమేజత్సమేతియ దన్తరా పితరం మాతరంచేతి । నాహమత ఏకంచన వేదేతిహోవాచ ॥౨॥

ప॥ వేత్థ - యథా - ఇమాః - ప్రజాః - ప్రయత్యః - విప్రతిపద్యన్తా 3 - ఇతి - న - ఇతి - హోవాచ - వేత్థ - ఉ - యథా - ఇమం - లోకం - పునః - ఆపద్యన్తా 3 - ఇతి న - ఇతి - హోవాచ - వేత్థ - ఉ - యథా - అసౌ - లోకః - ఏవం - బహుభిః - పునః - పునః - ప్రయద్భిః - న - సమ్పూర్యతా 3 - ఇతి - న - ఇతి - హోవాచ - వేత్థ - ఉ - యతిథ్యాం - ఆహుత్యాం - హుతాయాం - ఆపః - పురుషవాచః - భూత్వా - సముత్థాయ - వదన్తీ 3 - ఇతి - న - ఇతి - హ - ఏవ - ఉవాచ - వేత్థ - ఉ - దేవయానస్య - వా - పదః - ప్రతిపదం - పితృయాణస్య - వా - యత్ - కృత్వా - దేవయానం - వా - పన్థానం - ప్రతిపద్యన్తే - పితృయాణం - వా - అపి - హి - నః - ఋషేః - వచః - శ్రుతం - ద్వే - సృతి - అశ్శృణవం - పితౄణాం - అహం - దేవానాం - ఉత - మర్త్యానాం - తాభ్యాం - ఇదం - విశ్వం - ఏజత్ - సమేతి - యదన్తరా - పితరం - మాతరం - చ - ఇతి - న - అహం - అతః - ఏకం - చ - న - వేద - ఇతి - హ - ఉవాచ

ప్ర॥ (రాజా=ప్రవాహణుండను రాజు), ఇమాః=ఈ, ప్రజాః=ప్రజలు, ప్రయత్యః=మరణమును పొందినవారై, యథా=ఏప్రకారము, విప్రతిపద్యన్తాఇతి=ఏ మార్గముచేత దేని పొందుదురూ యని విచారణగలవారైరో, (తత్=దానిని, త్వం=నీవు), వేత్థ=తెలిసికొంటివా, (అని ఆ శ్వేతకేతువునుగూర్చి పలికెను ఆ శ్వేతకేతువు), నేతి=తెలియదని హోవాచ=పలికెను (ఈ ప్రజలు), ఇమం=ఈ, లోకం=లోకమును, యథా=ఏ ప్రకారము, పునః=తిరిగి, ప్రతిపద్యన్తాఇతి=పొందుచున్నారో, (దీనిని నీవు), వేత్థఉ=తెలిసికొంటివాయని, (ఆ రాజు శ్వేతకేతువును అడిగెను అప్పుడు శ్వేతకేతువు), నేతి=గుర్తెఱుంగనని, హోవాచ=పలికెను ఏవం=ఈ ప్రకారము, పునః పునః=తిరిగి తిరిగి, ప్రయద్భిః=మరణమును పొందుచున్న, బహుభిః=అనేకులచేతను. అసౌలోకః=స్వర్గలోకము, యథా=ఏప్రకారము, న సమ్పూర్యతా ఇతి=నిండింపంబడదములేదో, (దీనిని నీవు), వేత్థ ఉ=తెలిసికొంటివా యని, (ఆ రాజు అడిగెను. శ్వేతకేతువు),

నేతి=తెలిసికొనలేదని, హోవాచ=పలికెను యతిథ్యాం=ఎన్నిసంఖ్యగల, ఆహుత్యాం=ఆహుతి, హుతాయాం=హోమముచేయఁబడుచుండగా, ఆపః=ఉదకములు, పురుషవాచః=పురుషవాక్కులు, భూత్వా=అయి, సముత్థాయ=పుట్టినవై, వదన్తీఇతి=ధ్వనిచేయుచున్నవో, (దీనిని నీవు), వేత్థ ఉ=తెలిసికొంటివాయని, (ఆ రాజు అడిగెను అప్పుడు శ్వేతకేతువు), నేతి హైవ=లేనేలేదని, హోవాచ=పలికెను (జనులు), యత్=ఏ కర్మను, కృత్వా=చేసి, దేవయానంవాపన్థానం=దేవయానమను ఉత్తరాయణమార్గమునుగాని, పితృయాణంవా=పితృయానమను దక్షిణాయనమార్గమునుగాని, ప్రతిపద్యన్తే=పొందుచున్నారో, దేవయానస్యవాపదః=దేవయానమను ఉత్తరాయణమార్గముయొక్కయైనను, పితృయాణస్యవా=పితృయాణమను దక్షిణాయనమార్గముయొక్కయైనను, (తత్=ఆ పూర్వోక్తమైన), ప్రతిపదం=ప్రతిపదమను కర్మను, వేత్థఉ=తెలిసికొంటివా యని, (ఆ రాజు అడుగఁగా, శ్వేతకేతువు నేను ఎఱుఁగనని పలికెను) అపిహి=మఱియును, నః=మాకు, శ్రుతం=వినఁబడిన, ఋషేః=మంత్రముయొక్క, వచః=వాక్యము, (అస్తి=కలదు) ద్వే=రెండైన, సృతీ=మార్గములను, అహం=నేను, అశ్రుణవం=వింటిని (ఆ రెండుమార్గములలో నొకటియగు దక్షిణాయనమార్గము), పితౄణాం=పితృదేవతలయొక్క, (లోకం=లోకమును, పొందించునది) (రెండవదియగు ఉత్తరాయణమార్గము), దేవానాం=దేవతలయొక్క, (లోకం=లోకమును, పొందించునది) ఉత=మఱియును, మర్త్యానాం=మనుష్యులకు, ఏజత్=చలనాత్మకమైన ప్రాణిసమూహముగల, ఇదం=ఈ, విశ్వం=ప్రపంచము, తాభ్యాం=ఆ రెండుమార్గములతో, సమేతి=మిక్కిలి పొందుచున్నది (ఆ రెండుమార్గములెక్కడ యున్నవియనఁగా), యదంతరా=ఏతల్లిదండ్రులమధ్యయందున్నవో, (అటువంటి), పితరం=తండ్రియును, మాతరంచ=తల్లియును (వీరిద్దఱియొక్క మధ్యయందున్నవి ఆ తల్లిదండ్రులెవరనిన, భూమ్యంతరిక్షముల మధ్యమందున్నవి) ఇతి=అని (అహం=నేను, అశ్రుణవం=వింటినని, నీవు తెలిసికొంటివా యని ఆ రాజు శ్వేతకేతువునుగూర్చి పలికెను తిరిగి ఆ శ్వేతకేతువు), అహం=నేను, అతః=ఈ ప్రశ్న సముదాయమునుండి, ఏకంచన=ఒక ప్రశ్ననున్ను, నవేద=గుర్తెఱుఁగను, ఇతి=అని, హోవాచ=పలికెను

తా॥ అప్పుడారాజు, ఓ శ్వేతకేతూ! నీవు ఈ ప్రజలు మరణమును పొందినతరువాత ఏ మార్గముతో ఏ లోకమును పొందుదురాయని విచారణగలవాఁడవై రి యనిన్ని, ఈ ప్రజలు తిరిగి ఈ లోకమును ఎట్లు పొందుచున్నారు అనిన్ని, ఈ మరణమును పొందుచున్న జనులచేత స్వర్గలోకము ఎట్లు నింపఁబడలేదనిన్ని, ఎంతసంఖ్యగల ఆహుతి హోమముచేయఁబడుచుండగా ఉదకములు పురుషవాక్కులై పుట్టి శబ్దించుననిన్ని, మనుష్యులను పితృలోక దేవలోకములను పొందించునట్టి ప్రతిపత్తను కర్మయేదియనిన్ని, శ్వేతకేతువునుగూర్చి ప్రశ్నచేయఁగా ఆ శ్వేతకేతువు ఓ రాజా నేను వీటిని తెలిసికొనలేదని పలికెను తదనంతరము ఆ రాజు ఓ శ్వేతకేతూ! మంత్రమందు రెండుమార్గములున్నవనియును, అందులో ఒకటియగు దక్షిణాయన మార్గము పితృలోకమును పొందించునదియనియును, రెండవదియగు ఉత్తరాయణమార్గము దేవలోకమును పొందించునది యనియును, మనుష్యులు ఆ రెండుమార్గములచేతనె ఈసమస్త ప్రపంచమును పొందుచున్నారనియును, ఆ రెండుమార్గములు మంత్రమునందు తల్లిదండ్రులని చెప్పఁబడుచుండెడి భూమ్యంతరిక్షముల మధ్యమందున్నవనియును, నేను వింటిని నీవు దానిని తెలిసికొంటివా యని అడుగఁగా, శ్వేతకేతువు, ఓ రాజా! నీవడిగిన ఈ ప్రశ్నల సమూహములో ఒక ప్రశ్నయున్ను నేను తెలిసికొనలేదని పలికెను.

ఉ॥ అథైనంవసత్యోపమన్త్రియాఞ్చక్రేఽనాదృత్యవసతింకుమారః ప్రదుద్రావ
స ఆజగామ పితరం తగ్ం హోవాచేతి వావకిలనోభవాన్ పురానుశిష్టాన
వోచదితికథగ్ం సుమేధఇతి పఞ్చమా ప్రశ్నాన్రాజన్యబన్ధు రప్రాక్షీత్తతో
నైకఞ్చన వేదేతి కతమేత ఇతీమఇతి హ ప్రతీకాన్యుదాజహార. ॥3॥

ప॥ అథ - ఏనం - వసత్యా - ఉపమన్త్రియాఞ్చక్రే - అనాదృత్య - వసతిం- కుమారః- ప్రదుద్రావ - సః - ఆజగామ - పితరం - తం - హోవాచ - ఇతి - వావకిల - నః - భవాన్- పురా - అనుశిష్టాన్- అవోచత్- ఇతి - కథం - సుమేధః - ఇతి - పఞ్చ - మా - ప్రశ్నాన్- రాజన్యబన్ధుః - అప్రాక్షీత్- తతః - న - ఏకం - చ - న- వేద - ఇతి- కతమే- ఇతి - తే- ఇతి- ఇమే - ఇతి - హ - ప్రతీకాని - ఉదాజహార

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (రాజా=రాజ), ఏనం=ఈ శ్వేతకేతువును, వసత్యా=నివాసముతో, (ఆసనమునందు కూర్చుండుటకు), ఉపమన్త్రియాఞ్చక్రే=సమీపమునకు పిలిచెను కుమారం=శ్వేతకేతువు. వసతి=నివాసమును, అనాదృత్య=తిరస్కరించి, (తండ్రినిగూర్చి), ప్రదుద్రావ=పరుగెత్తిపోయెను. సః=ఆశ్వేతకేతువు, పితరం=తండ్రినిగూర్చి, ఆజగామ=వచ్చెను. తం=ఆ తండ్రినిగూర్చి, హోవాచ=పలికెను ఇతివావకిల=ఈ ప్రకారముగానేగదా, భవాన్=నీవు, (సమస్తవిద్యలతో), అనుశిష్టాన్=శిక్షితులమైన వారినిగా, నః=మమ్మునుగూర్చి, పురా=పూర్వమునందు, (సమావర్తనకాలమునందు), అవోచదితి=పలికితివని, (హోవాచ=పలికెను) (పితా=తండ్రి) హే సుమేధః=మంచిబుద్ధిగల ఓ శ్వేతకేతూ! కథమితి=ఏ ప్రకారముగానని, (నీకు ఈ దుఃఖము ఎట్లు కలిగెనని పలికెను) రాజన్యబన్ధుః=రాజన్యబంధువు, (ఆక్షేపముతో వాస్తవరాజుకాఁడు, ఆభాసరాజు అని తెలుపుటకై రాజన్యబంధువుఁడని చెప్పఁబడినది). మా=నన్ను, పఞ్చ=అయిదు, ప్రశ్నాన్=ప్రశ్నలను, అప్రాక్షీత్=అడిగెను తతః=దానివలన, ఏకంచన=ఒక ప్రశ్ననున్ను, నవేదేతి=తెలిసికొనకపోతినని, (శ్వేతకేతువుపలికెను) తే=ఆ ప్రశ్నలు, కతమే=ఏవి, ఇతి=అని, (తండ్రిఅడిగెను) ఇమేఇతి=ఇవియని, (శ్వేతకేతువు), ప్రతీకాని = ప్రశ్నైకదేశములను, (ప్రశ్నలయొక్క సూచనలను), ఉదాజహారహ = చెప్పెను

తా॥ అనంతరము అ ప్రవాహణ మహారాజు గర్వితుఁడైన శ్వేతకేతువును ఆసనపాద్యమర్ఘ్యాదులను గ్రహించుటకు సమీపమునకు పిలిచెను అప్పుడా శ్వేతకేతువు ఆ ఆసనాదులను తిరస్కరించి తండ్రియొద్దకు వచ్చి ఓ తండ్రీ సమస్త విద్యలచేతను శిక్షితులమైతిమని మమ్మును గూర్చి నీవు సమావర్తనకాలమునందు ఈ ప్రకారము పలికితివిగదా! ఆరాజమాత్రుఁడు నన్ను అయిదు ప్రశ్నలను అడిగెను అందులో ఒక ప్రశ్ననున్ను నేను తెలిసికొనక పోతినని తండ్రిని గూర్చి పలికెను మంచి బుద్ధిగల ఓ శ్వేతకేతూ! నీకేల ఇంత దుఃఖము కలిగెను ఆ రాజు అడిగిన ప్రశ్నలు ఏవియని తండ్రి తిరిగి యడిగెను శ్వేతకేతువప్పుడా ప్రశ్నలు ఇవియని ప్రశ్నల యొక్క సూచనలను తండ్రికి తెలియపఱచెను.

ఉ॥ సహోవాచ తథానస్త్వంతాత జానీథాః యథాయదహంకించనవేద సర్వమహంతత్తుభ్యమవోచం ప్రేహితు తత్రప్రతీత్య బ్రహ్మచర్యంవత్స్యావ

ఇతిభవా నేవగచ్ఛత్వితి స ఆజగామగౌతమో యత్రప్రవాహణస్య జైబలే
రాసాతస్మా ఆసనమాహృత్యోదక మాహారయాఞ్చకారాథ హాస్మా
అర్ఘ్యంచకార తగ్ం హోవాచ వరంభగవతే గౌతమాయ దద్మఇతి ॥౪॥

ప॥ సః - హ - ఉవాచ - తథా - నః - త్వం - తాత - జానీథాః - యథా - యత్ - అహం - కించన - వేద - సర్వం - అహం - తత్ - తుభ్యం - అవోచం - ప్రేహి - తు తత్ర - ప్రతీత్య - బ్రహ్మచర్యం - వత్స్యావః - ఇతి - భవాన్ - ఏవ - గచ్ఛతు - ఇతి - సః - ఆజగామ - గౌతమః - యత్ర - ప్రవాహణస్య - జైబలేః - ఆస - తస్మై - ఆసనం - ఆహృత్య - ఉదకం - ఆహారయాఞ్చకార - అథ - హ - అస్మై - అర్ఘ్యం - చకార - తం - హోవాచ - వరం - భగవతే - గౌతమాయ - దద్మః - ఇతి

ప్ర॥ సః=ఆ ఆరుణియను తండ్రి, హోవాచ=పలికెను హేతాత=ఓ చిన్నవాఁడా! అహం=నేను, యత్కించన= ఏ ఈ విజ్ఞాన జాతమునంతయును, యథా=ఏప్రకారము, వేద=తెలిసికొంటినో, తథా=ఆప్రకారము. అహం=నేను, తత్సర్వం=ఆ సమస్తమును, తుభ్యం=నీకొఱకు, అవోచం=చెప్పితిని అని, త్వం=నీవు, నః=మమ్మును, జానీథాః=తెలిసికొనుము (నీకంటె నాకు ఎవఁడును ఇష్టుఁడులేఁడు ఆ రాజుచేత నడుగఁబడినది నాకున్ను తెలియదు గనుక నీవు) ప్రేహి=రమ్ము, (ఆవాం=మనమిద్దఱము), తత్ర=ఆ రాజుయొద్దకు, ప్రతీత్య=పోయి, (విద్యార్థం=విద్య నిమిత్తము), బ్రహ్మచర్యం=బ్రహ్మచర్యమునుగూర్చి, వత్స్యామః=నివసించుదము, ఇతి=అని, (తండ్రిపలికెను) (సః=ఆశ్వేతకేతువు, అహం=నేను, తస్య=ఆ రాజుయొక్క, ముఖం=ముఖమును, నిరీక్షితుం=చూచుటకు, నోత్సహే=ఇచ్ఛయించను) భవానేవ=నీవే, గచ్ఛత్వితి=పొవుదువుగాకయని, (ఉవాచ=పలికెను) జైబలేః=జీబలుని పుత్రుఁడగు, ప్రవాహణస్య=ప్రవాహణ మహారాజుయొక్క, ఆస=ఉనికి, యత్ర=ఎక్కడనో, (తత్ర=అక్కడికి), గౌతమః=గౌతమగోత్రోత్పన్నుఁడైన, సః=ఆ ఆరుణి, ఆజగామ=వచ్చెను తస్మై=ఆ గౌతమునికొఱకు, ఆసనం=పీఠమును, ఆహృత్య=తీసికొనివచ్చి, ఉదకం=నీళ్లను, (భృత్యైః=నౌకరులచేతను), ఆహారయాఞ్చకార=తెప్పించెను అథహ=అనంతరము, (ఆరాజు), అస్మై=ఈ గౌతమునికొఱకు, అర్ఘ్యం=పూజను, చకార=చేసెను (పూజనుచేసి), తం=ఆ గౌతమునిగూర్చి, భగవతే=పూజ్యుఁడవైన, గౌతమాయ=గౌతమగోత్రోత్పన్నుఁడవైన, (తుభ్యం=నీకొఱకు), వరం=వరమును, (గవాశ్వాది లక్షణమగువరమును), దద్మఇతి=ఇచ్చుచున్నామని, హోవాచ=పలికెను

తా॥ అనంతరము ఆరుణి, ఓ శ్వేతకేతూ! నీకంటె అన్యుఁడగు ఇష్టుఁడు నాకు లేకపోవుటవలన నేను తెలిసికొనిన విజ్ఞానజాతమునంతయు నీకు చెప్పితినని తెలిసికొనుమని పలికెను. తరువాత, ఓ చిన్నవాఁడా! ఆ రాజు అడిగిన ప్రశ్నలునాకున్ను తెలియవు గనుక మన మిద్దఱమును ఆ రాజునొద్దకుపోయి విద్యానిమిత్తము బ్రహ్మచర్యమును చేయుచు ఉందము రమ్ము అని తండ్రిపలికెను అప్పుడా శ్వేతకేతువు నాకు ఆ రాజు ముఖమును చూచుటకు ఇష్టములేదు గనుక నీవే పొ[illegible]ని పలికెను. అప్పుడు ఆ యారుణి ఆ ప్రవాహణ మహారాజు ఉండెడి ప్రదేశము[illegible] ఇట్లువచ్చిన ఆరుణి కొఱకు ఆసనోదకములను భృత్యులచేఁదెప్పించి యిచ్చి పూజనుచేసి ఓ ఆరుణీ! పూజ్యుఁడవగు నీకొఱకు గవాశ్వాదికమును ఇచ్చెదనని పలికెను.

ఉ॥ సహోవాచ ప్రతిజ్ఞాతో మఏషవరోయాంతు కుమారస్యాన్తే వాచమభాష
ధాస్తామేవ బ్రూహీతి. ॥౫॥

ప॥ సం - హోవాచ - ప్రతిజ్ఞాతః - మే - ఏషః - వరః - యాం - తు - కుమార
స్య - అన్తే - వాచం - అభాషధాః - తాం - ఏవ - బ్రూహి - ఇతి.

ప్ర॥ సః=ఆ గౌతముఁడు, హోవాచ=పలికెను (త్వయా=నీచేత) ఏషః=ఈ, వరః
=వరము, మే=నాకు, ప్రతిజ్ఞాత =ప్రతిజ్ఞ చేయఁబడినది (ఈ ప్రతిజ్ఞయందు మనస్సును స్థి
రముచేయుము) కుమారస్య=బాలుఁడగు శ్వేతకేతువుయొక్క, అన్తే=సమీపమునందు, యాం
తు వాచం=ఏ వాక్యమును, అభాషధాః=పలికితివో, తామేవ=ఆ వాక్యమునే, బ్రూహి=చెప్పు
ము (ఇదియె నాకు వరము), ఇతి=అని, (హోవాచ=పలికెను)

తా॥ ఓ ప్రవాహణ మహారాజా! నీ చేతనాకు ఈ వరము ప్రతిజ్ఞ చేయఁబడెను ఆ ప్రతి
జ్ఞయందు దృఢమనస్సుగలవాఁడవై శ్వేతకేతువు సమీపమునందుఁ బలికిన ప్రశ్నరూపమైన
వాక్యమును నాకు చెప్పుమా! ఇదియె వరమని ఆరుణి పలికెను

ఉ॥ సహోవాచ దైవేషువై గౌతమోతద్వరేషు మానుషాణాం బ్రూహీతి ॥౬॥

ప॥ సః - హోవాచ - దైవేషు - వై - గౌతమ - ఉ - తత్ - వరేషు - మానుషాణాం -
బ్రూహి - ఇతి

ప్ర॥ సః=ఆ ప్రవాహణమహారాజు, హోవాచ=పలికెను హేగౌతమ=ఓగౌతముఁడా,
(త్వం=నీవు, యత్=ఏవరమును, ప్రార్థయసే=ప్రార్థించుచున్నావో), తత్=అదియే దైవేషు
=దైవసంబంధములైన, వరేషు=వరములయందుండునది (గనుక), మానుషాణాం=మనుష్యుల
లోపలి, (వరం=వరమును), బ్రూహీతి=పలుకుమాయని, (కోరుమాయని), (హోవాచ=
పలికెను)

తా॥ ఓ గౌతముఁడా! నీవు కోరెడివరము దైవవరములలోనిది గనుక మనుష్యుల లోపలి
వరమును కోరుమాయని ఆ ప్రవాహణ మహారాజు పలికెను

ఉ॥ సహోవాచ విజ్ఞాయతేహాస్తిహిరణ్యస్యాపాత్తం గో అశ్వానాం దాసీనాం
ప్రవారాణాం పరిధానస్యమానో భవాన్బహోరనన్తస్యా పర్యన్తస్యా
భ్యవదాన్యో భూదితిసవై గౌతమతీర్థేనేచ్ఛాసాఇత్యుపైమ్యహంభవన్త
మితివాచా హస్మవై పూర్వఉపయన్తి సహోపాయనకీర్త్యోవాస ॥౭॥

ప॥ సః - హోవాచ - విజ్ఞాయతే - హ - అస్తి - హిరణ్యస్య - అపాత్తం - గో అ
శ్వానాం - దాసీనాం - ప్రవారాణాం - పరిధానస్య - మా - నః - భవాన్ - బహోః - అన
న్తస్య - అపర్యన్తస్య - అభి - అవదాన్యః - అభూత్ - ఇతి - సః - వై - గౌతమ - తీర్థేన -
ఇచ్ఛాసై - ఇతి - ఉపైమి - అహం - భవన్తం - ఇతి - వాచ - హ - స్మ - వై - పూర్వే -
ఉపయన్తి - సః - హ - ఉపాయనకీర్త్యా - ఉవాస.

ప్ర॥ సః=ఆ గౌతముఁడు, హోవాచ=పలికెను (మమ=నాకు), హిరణ్యస్య=బంగా
రముయొక్కయు, గో అశ్వానాం=గోవులయొక్కయు, అశ్వములయొక్కయు, దాసీనాం=దా
సీలయొక్కయు, ప్రవారాణాం=పరిచారకులయొక్కయు, పరిధానస్య=కట్టువస్త్రముయొక్క

యు, అపాత్తం=ప్రాప్తి, అస్తిహ=కలదు, (ఇతి=అని, భవతా=నీచేతను), విజ్ఞాయతే=తెలిసికొనఁబడుచున్నది భవాన్=నీవు, నఃఅభి=మమ్ములనుగూర్చి, బహోః=అధికమైన, అనన్తస్య=అనన్తఫలముగల,అపర్యన్తస్య=పరిసమాప్తముగాని ధనమునకు, (పుత్రపౌత్రాదికమును పొందిన ధనమునకు), అవదాన్యః=దాతవుకానివాఁడవు, మాభూత్=కావు, ఇతి=అని, (హోవాచ=పలికెను). సవై=ఆ రాజు, హే గౌతమ=ఓ గౌతముఁడా! (త్వం=నీవు), తీర్థేన=శాస్త్రవిధిచేతను, (విద్యాం=విద్యను, మత్తః=నావలన), ఇచ్ఛాసై=కోరుచున్నవా, ఇతి=అని, (హోవాచ=పలికెను) (సః=ఆ గౌతముఁడు), అహం=నేను, భవన్తం=నిన్ను=ఉపైమి=(శిష్యుఁడనై) పొందుచున్నాను ఇతి=అని, (హోవాచ=పలికెను) పూర్వే=ప్రాచీనులగు బ్రాహ్మణులు, వాచాహస్మైవ=వాక్కుచేతనేగదా, (రాజులనుగూర్చి), ఉపయన్తి=(శిష్యులుగా) పొందుచున్నారు (గనుక), సః=ఆ గౌతముఁడు, ఉపాయన కీర్త్యాహ=ఉపాయనము చెప్పుటచేతనే,(శిష్యత్వమును చేయక శిష్యుఁడనై పొందుచున్నానని చెప్పుటచేతనే), ఉవాస=ఉండెను

తా॥ ఓ రాజా! పుత్రపౌత్రాదులను పొందునట్టి ధనమునంతయు నిచ్చుటకు నీవు మాకు ముఖ్యమైన దాతవు నీవుమాకు ఇవ్వకూడదనిది యేమియును లేదు బంగారము గోవులు గుఱ్ఱములు దాసీలు పరిచారకులు కట్టు వస్త్రములు ఈ మొదలైన ధనమంతయు మాకు సమృద్ధిగానున్నది కాఁబట్టి మనుష్యులలో నేను కోరఁదగిన దేమియును లేదు ఈ సంగతి నీకు బాగుగ తెలిసియేయున్నది, గనుక నీ ప్రతిజ్ఞ ప్రకారము ముఖ్యమైనవరమును మాకు ఇమ్మాయని గౌతముఁడు ఆ రాజును అడిగెను ఆ రాజు ఓ గౌతముఁడా! నీవు శాస్త్రవిధిలో నావలన విద్యను అపేక్షించుచున్నావాయని పలికెను తరువాత, ఆ గౌతముఁడు, ఓరాజా! ప్రాచీనులగు బ్రాహ్మణులు రాజులనుగూర్చి, శుశ్రూషను చేయకయే శిష్యుల మగుచున్నామను వాఙ్మాత్రము చేతనే శిష్యులుగా పొందుచున్నారు గనుక నేనును నిన్ను విద్యకొఱకు శిష్యుఁడనై పొందుచున్నానని పలికి ఆ రాజుయొద్ద వాఙ్మాత్రముతోనే శిష్యుఁడైయుండెను.

ఉ॥ సహోవాచ తథానస్త్వం గౌతమ మాపరాధాస్తవచ పితామహాః యథేయం విద్యేతః పూర్వం నకస్మింశ్చన బ్రాహ్మణ ఉవాసతాం త్వహంతుభ్యంవక్ష్యామికో హిత్వైవంబ్రువన్తమర్హతి ప్రత్యాఖ్యాతుమితి. ॥౮॥

ప॥ సః - హోవాచ - తథా - నః - త్వం - గౌతమ - మా - అపరాధాః - తవ - చ - పితామహాః - యథా - ఇయం - విద్యా - ఇతఃపూర్వం - న - కస్మిన్ - చ - న - బ్రాహ్మణే - ఉవాస - తాం - తు - అహం - తుభ్యం - వక్ష్యామి - కః - హిత్వా - ఏవం - బ్రువన్తం - అర్హతి - ప్రత్యాఖ్యాతుం - ఇతి.

ప్ర॥ సః=ఆ రాజు, హోవాచ=పలికెను. హేగౌతమ=ఓ గౌతముఁడా! తవ=నీ యొక్క, పితామహాః=పితామహులు, (అస్మత్ పితామహేషు=మా పితామహులయందు), యథా=ఏ ప్రకారము, (అపరాధం=అపరాధమును, నజగృహుః = గ్రహించకపోయిరో), తథా=ఆ ప్రకారము, త్వం=నీవు, నః=మమ్ములనుగూర్చి, మాపరాధాః=అపరాధమును చేయకుమా! ఇయం=ఈ, విద్యా=విద్య, (పంచాగ్నివిద్య), ఇతఃపూర్వం=ఇంతకుపూర్వము, కస్మింశ్చన బ్రాహ్మణే=ఏ బ్రాహ్మణునియందును, నోవాస=ఉండలేదు. తాంతు=ఆ విద్యను, అహం=నేను,

తుభ్యం=నీకొఱకు, వక్ష్యామి=చెప్పెదను కః=ఎవఁడు, ఏవంబ్రువన్తం=ఇట్లు పలుకుచున్న వానిని, (ఈ ప్రకారము శిష్యుఁడనై యుంచున్నానని పలికెడి వానిని), హిత్వా=విడిచి, ప్రత్యాఖ్యాతుం=తిరస్కరించుటకు, అర్హతి=తగుచున్నాఁడు? (ఎవఁడును తిరస్కరించఁడు), ఇతి=అని, (హోవాచ=పలికెను)

తా॥ అప్పుడా రాజు ఓ గౌతముఁడా! మీ పితామహులు మా పితామహులయందు తప్పిదమును గ్రహించక యుండినట్లు నీవును మమ్మునుగూర్చి తప్పితమును గ్రహించకుమా! ఈ పంచాగ్నివిద్య ఇంతకు పూర్వము ఏ బ్రాహ్మణునియందును లేదు ఈ విద్యక్షత్రియ పరంపరగావచ్చినది అయినను శిష్యుఁడనై యుండెదనని యిట్లు ప్రార్థించెడి వానిని విడిచిపెట్టి తిరస్కరించుటకు ఎవఁడును యుక్తమైనవాఁడు కాఁడు గనుక నేను నీకు ఆ పంచాగ్ని విద్యను చెప్పెదనని పలికెను

ఉ॥ అసౌవై లోకోఽగ్నిర్గౌతమతస్యాదిత్య ఏవసమిద్రశ్మయో ధూమోఽహరర్చిర్దిశోఽఙ్గారా అవాన్తరదిశో విస్ఫులిఙ్గాస్తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేవాశ్శ్రద్ధాం జుహ్వతితస్యా ఆహుత్యై సోమోరాజాసమ్భవతి. ॥౯॥

ప॥ అసౌ - వై - లోకః - అగ్నిః - గౌతమ - తస్య - ఆదిత్యః - ఏవ - సమిత్ - రశ్మయః - ధూమః - అహః - అర్చిః - దిశః - అఙ్గారాః - అవాన్తరదిశః - విస్ఫులిఙ్గాః - తస్మిన్ - ఏతస్మిన్ - అగ్నౌ - దేవాః - శ్రద్ధాం - జుహ్వతి - తస్యై - ఆహుత్యై - సోమః - రాజా - సమ్భవతి

ప్ర॥ హే గౌతమ=ఓ గౌతముఁడా! అసౌవై లోకః=ఈ ద్యులోకము, అగ్నిః=అగ్ని, తస్య=ఆ అగ్నికి, ఆదిత్య ఏవ=సూర్యుఁడే, సమిత్=ఇన్ధనము, (కట్టెలు) రశ్మయః=కిరణములు, ధూమః=పొగ, అహః=పగలు, అర్చిః=జ్వాల దిశః=దిక్కులు, అఙ్గారాః=నిప్పులు, అవాన్తరదిశః=మూలదిక్కులు, విస్ఫులిఙ్గాః=మిణుగురులు తస్మిన్=ఆ, ఏతస్మిన్=ఈ, అగ్నౌ=ద్యులోకాగ్నియందు, దేవాః=దేవతలు, శ్రద్ధాం=శ్రద్ధను=ఉదకమును, (ఇక్కడ శ్రద్ధావా ఆపః అను శ్రుతి చేత ఉదకము అర్థము) జుహ్వతి=హోమము చేయుచున్నారు తస్యై ఆహుత్యై=ఆ ఆహుతివలన, (ఇక్కడ చతుర్థికి పంచమ్యర్థము). రాజా=రాజు, సోమ=చంద్రుఁడు, సమ్భవతి=అగుచున్నాఁడు (కలుగుచున్నాఁడు)

తా॥ ప్రవాహణ మహారాజు శ్వేతకేతువును తానడిగిన ప్రశ్నలలో నాలుగవదియగు 'వేత్థో యతి థ్యామాహుత్యాగ్ హుతాయామాపః పురుషవాచో భూత్వాసముత్థాయవదన్తీ' అను ప్రశ్నకుత్తరమును, తక్కిన ప్రశ్నలయొక్క నిజమును, నిర్ణయించుటకు ఇక్కడ ముఖ్యముగా చెప్పుచున్నాఁడు ఓ గౌతముఁడా! ద్యులోకమే=స్వర్గలోకమె అగ్ని ఆ అగ్నికి సూర్యుఁడు కట్టెలు సూర్యకిరణములే పొగ పగలు=దినము జ్వాల దిక్కులే నిప్పులు మూలదిక్కులే మిణుగురులు అటువంటి ఈద్యులోకాగ్నియందు ఇంద్రాది దేవతలు శ్రద్ధను హోమము చేయుచున్నారు ఆ ఆహుతివలన పితృదేవతలకును బ్రాహ్మణులకును రాజైన చంద్రుఁడు పుట్టుచున్నాఁడు దీనిని గుఱించి కర్మప్రకరణమునందు నిర్ణయింపఁబడియున్నది ఎట్లనఁగా, ఈ లోకమునందు ఈ అగ్నిహోత్రాహుతులు రెండును ఆహవనీయాగ్నియందు హోమముచేయఁబడినవై లేచి అన్తరిక్షలోకమునుపొంది, అంతరిక్షమును ఆహవనీయమునుగాను, వాయువును సమిత్తునుగాను, కిరణములనె ఆహుతినిగాను,

చేసి, అంతరిక్షమును తృప్తిపఱచినదై, ద్యులోకమును ప్రవేశించుచున్నవి ఇట్లు ప్రవేశించి ద్యులోకము ఆహవనీయము అని సూర్యుని సమిత్తుఅని ఈ మొదలైనది చెప్పఁబడినది అక్కడ నుండ అగ్నిహోత్రాహుతులు తమ సాధనములతోగూడా లేచినవై ఈ వ్యవహారలోకమునందు అగ్నిగాను సమిత్తుగాను ధూమముగాను అఙ్గారముగాను మిణుగురులుగాను పాలు మొదలైన ఆహుతిద్రవ్యముగాను అగుచున్నవి ఇవి సృష్ట్యాదియందున్న అవ్యాకృతావస్థయందు సూక్ష్మరూపముతో పరమాత్మయందుంచున్నవి ఇట్లుండెడి సాధనసహితమగు అగ్నిహోత్రలక్షణమైన కర్మ అపూర్వమను రూపముతోనున్నదై వ్యక్తమైన రూపము గలుగునపుడు అన్తరిక్షాదిలోకములలో ఆహవనీయాగ్న్యదిభావమును పొందుచున్నది ఇట్లు ఈ సమస్తజగత్తు అగ్నిహోత్రాహుతులయొక్క అపూర్వమగు విపరిణామస్వరూపమైనదియని కర్మకాండయందు చెప్పఁబడియున్నది ఇక్కడ కర్మపరిపాక విషయందు ద్యులోకాగ్ని మొదలైన పంచాగ్నులయొక్క దర్శనము ఉత్తరమార్గప్రాప్తిసాధనముగా విశిష్ట కర్మఫలములయొక్క యుపభోగముకొఱకు విధింపఁబడినది ఈ లోకమునందు అగ్నిహోత్రమునకు హోతలుగానుండెడి ఆధ్యాత్మికములగు ప్రాణములు ఆధిదైవికరూపముతో పరిణమించి ఇంద్రాది దేవతలై ద్యులోకాగ్నియందు హోతలగుచున్నారు ఈ లోకమునందు ఆహవనీయమను అగ్నియందుంచఁబడిన అగ్నిహోత్ర కర్మాశ్రయమైన పయోద్రవ్యము అగ్నిచే భక్షింపఁబడినదై అదృష్టమగు సూక్ష్మరూపముతో పరిణమించినదై యజమానునితోకూడా ఈ లోకమును పొందినదై ధూమాది మార్గముతో అంతరిక్షమును అంతరిక్షమువలన ద్యులోకమును ప్రవేశించుచున్నది ఇట్లు ప్రవేశించిన ఆహుతి కార్యములైన సూక్ష్మరూపములగు ఉదకములు కర్తతోగూడా అగ్నిహోత్రమునందున్నవై సోమలోకమునందు కర్తకు శరీరమును ఉపక్రమింపఁజేయుటకొఱకు ద్యులోకమును ప్రవేశించినవై హోమము చేయఁబడుచున్నవని చెప్పఁబడుచున్నవి గనుకనె దేవతలు శ్రద్ధను ద్యులోకాగ్నియందు హోమము చేయుచున్నారనియు ఆ ఆహుతికి చంద్రుఁడు రాజు అగుచున్నాఁడనియు చెప్పఁబడినది అందువల్లనే ఉదకములను శరీరమును చేయుటయందు ప్రాధాన్యము దీనిచేత ఉదకములు పురుషవాక్కులని నిర్ణయము ఇట్లు ద్యులోకాగ్ని దర్శనము చేయవలయునని పలికెను

ఉ॥ పర్జన్యోవా అగ్నిర్గౌతమతస్య సంవత్సర ఏవ సమిదభ్రాణి ధూమో విద్యుదర్చిరశనిరఙ్గారా హ్రాదునయో విస్ఫులిఙ్గాస్తస్మిన్నే తస్మిన్నగ్నౌ దేవాస్సోమగ్ం రాజానం జుహ్వతి తస్యా ఆహుత్యై వృష్టిస్సమ్భవతి. ॥౧౦॥

ప॥ పర్జన్యః - వై - అగ్నిః - గౌతమ - తస్య - సంవత్సరః - ఏవ - సమిత్ - అభ్రాణి - ధూమ - విద్యుత్ - అర్చిః - అశనిః - అఙ్గారాః - హ్రాదునయః - విస్ఫులిఙ్గాః - తస్మిన్ - ఏతస్మిన్ - అగ్నౌ - దేవాః - సోమం - రాజానం - జుహ్వతి - తస్యై - ఆహుత్యై - వృష్టిః - సమ్భవతి.

ప్ర॥ హేగౌతమ=ఓ గౌతముఁడా! పర్జన్యోవై=వర్షాధిష్టాన దేవతయే, అగ్నిః=అగ్ని తస్య=ఆ అగ్నికి, సంవత్సరఏవ=సంవత్సరమే, సమిత్=సమిత్తు (కట్టెలు) అభ్రాణి=మేఘములు, ధూమః=పొగ విద్యుత్=మెఱుపు, అర్చిః=జ్వాల అశనిః=పిడుగు, అఙ్గారాః=అంగారములు (నిప్పులు) హ్రాదునయః=మేఘములు, విస్ఫులిఙ్గాః=మిణుగురులు తస్మిన్=అటువంటి, ఏతస్మిన్=ఈ, అగ్నౌ=అగ్నియందు, దేవాః=దేవతలు, రాజానం=రాజైన, సోమం=చంద్రుని, జుహ్వతి=హోమము చేయుచున్నారు, తస్యైఆహుత్యై=ఆ ఆహుతివలన, వృష్టిః=వర్షము, సమ్భవతి=కలుగుచున్నది.

తా॥ ఓ గౌతముఁడా! వర్షాధిష్ఠాన దేవత యనునదియె అగ్ని ఆ అగ్నికి ప్రకాశకమగు శరదాది ఋతువులతోఁగూడిన సంవత్సరమే ఇంధనము మేఘములే పొగ మెఱుపే జ్వాల పిడుగె అంగారములు మేఘములు మిణుగురులు ఇట్లు అగ్ని ఇంధనము జ్వాల ధూమము అంగారములు మిణుగురులను పదార్థషట్కముగల ఈ పర్జన్యాగ్నియందు దేవతలు పితృదేవతలకును బ్రాహ్మణులకును రాజైన చంద్రుని హోమముచేయుచున్నారు అటువంటి ఆహుతివలననె వర్షము కలుగుచున్నది. ఇట్లుపర్జన్యాగ్నిదర్శనమును చెయవలయునని ప్రవాహణరాజు పలికెను

ఉ॥ అయంవై లోకోగ్నిర్గౌతమ తస్య పృథివ్యేవ సమిదగ్ని ర్ధూమో రాత్రిరర్చి శ్చన్ద్రమా అఙ్గారా నక్షత్రాణి విస్ఫులిఙ్గా స్తస్మిన్నే తస్మిన్నగ్నౌ దేవా వృష్టిం జుహ్వతి తస్యా ఆహుత్యా అన్నగ్ సమ్భవతి. ॥౧౧॥

ప॥ అయం - వై - లోకః - అగ్నిః - గౌతమ - తస్య - పృథివీ - ఏవ - సమిత్ - అగ్నిః - ధూమః - రాత్రిః - అర్చిః - చన్ద్రమాః- అఙ్గారాః నక్షత్రాణి - విస్ఫులిఙ్గాః- తస్మిన్- ఏతస్మిన్ - అగ్నౌ - దేవాః - వృష్టిం - జుహ్వతి - తస్యై - ఆహుత్యై- అన్నం - సమ్భవతి

ప్ర॥ హేగౌతమ= ఓ గౌతముఁడా! అయంవై లోకః=ఈ లోకమే, (ప్రాణులయొక్క జన్మోపభోగములకాశ్రయమైన క్రియాకారక ఫలములతోఁగూడుకొనిన ఈ లోకము), అగ్నిః= అగ్ని. తస్య=ఆ అగ్నికి, పృథివ్యేవ=భూమియె, సమిత్=సమిత్తు అగ్నిః=అగ్ని, ధూమః=పొగ రాత్రిః=రాత్రియె, అర్చిః=జ్వాల చన్ద్రమాః=చంద్రుఁడు, అఙ్గారాః=అంగారములు నక్షత్రాణి=నక్షత్రములు, విస్ఫులిఙ్గాః=మిణుగురులు తస్మిన్=అటువంటి, ఏతస్మిన్=ఈ, అగ్నౌ= అగ్నియందు, దేవాః=దేవతలు, వృష్టిం=వర్షమును, జుహ్వతి = హోమముచేయుచున్నారు. తస్యైఆహుత్యై=ఆ ఆహుతివలన, అన్నం=అన్నము, సమ్భవతి=కలుగుచున్నది

తా॥ ఓ గౌతముఁడా! సముద్రపర్వతాదులతోఁగూడుకొనిన ఈ లోకమే అగ్ని. భూమియె సమిత్తు అగ్నియే ధూమము రాత్రియె జ్వాల. చంద్రుఁడే నిప్పులు నక్షత్రములు మిణుగురులు ఇట్లు అగ్నీంధనజ్వాలా ధూమాఙ్గార విస్ఫులింగములను పదార్థషట్కముగల ఈ లోకాగ్నియందు దేవతలు వర్షమును హోమము చేయుచున్నారు ఆ ఆహుతివలన అన్నము కలుగుచున్నది ఇట్లు లోకాగ్ని దర్శనమును చేయవలయునని ప్రవాహణరాజు పలికెను

ఉ॥ పురుషోవాఅగ్నిర్గౌ తమతస్య వ్యాత్తమేవ సమిత్ప్రాణో ధూమోవాగర్చి శ్చక్షురఙ్గారాశ్శ్రో త్రంవిస్ఫులిఙ్గాస్తస్మిన్నే తస్మిన్నగ్నౌ దేవాఅన్నం జుహ్వతితస్యా ఆహుత్యైరే తస్సమ్భవతి. ॥౧౨॥

ప॥ పురుషః - వై - అగ్నిః - గౌతమ - తస్య - వ్యాత్తం - ఏవ - సమిత్ - ప్రాణః - ధూమః - వాక్ - అర్చిః - చక్షుః - అఙ్గారాః - శ్రోత్రం - విస్ఫులిఙ్గాః - తస్మిన్ - ఏతస్మిన్ - అగ్నౌ - దేవాః - అన్నం - జుహ్వతి - తస్యై - ఆహుత్యై - రేతః - సమ్భవతి

ప్ర॥ హేగౌతమ=ఓగౌతముఁడా! పురుషోవై=పురుషుఁడె, (శిరఃపాణ్యాదులుగల ఈ పురుషుఁడె), అగ్నిః=అగ్ని తస్య=ఆ అగ్నికి, వాత్తమేవ=తెఱవఁబడిన ముఖమె, సమిత్=సమిత్తు (కట్టెలు) ప్రాణః=ప్రాణము, ధూమః=పొగ వాక్=వాక్కు, అర్చిః=జ్వాల చక్షుః =నేత్రము, అఙ్గారాః=అంగారములు. శ్రోత్రం=శ్రోత్రము, విస్ఫులిఙ్గాః=మిణుఁగురులు త

స్మిన్=అటువంటి, ఏతస్మిన్=ఈ, అగ్నౌ=అగ్నియందు, దేవాః=దేవతలు, అన్నం=అన్నమును, జుహ్వతి=హోమము చేయుచున్నారు తస్యైఆహుత్యై=ఆ ఆహుతివలన, రేతః=రేతస్సు, సమ్భవతి=కలుగుచున్నది

తా॥ ఓ గౌతముఁడా! శిరఃపాణ్యాదులుగల ఈ పురుషుఁడే అగ్ని ఆ అగ్నికి తెఱవఁబడిన ముఖమే సమిత్తు ప్రాణమే ధూమము వాక్కే అర్చి నేత్రమే నిప్పులు శ్రోత్రమే మిణుగురులు ఇట్లు అగ్నీంధన జ్వాలా ధూమాంగార విస్ఫులింగములను పదార్థషట్కముగల ఈ పురుషాగ్నియందు దేవతలు అన్నమును హోమము చేయుచున్నారు ఆయాహుతివలన రేతస్సు పుట్టుచున్నది ఇట్లు పురుషాగ్ని దర్శనము చేయవలయునని ప్రవాహణ రాజు పలికెను

ఉ॥ యోషావాఅగ్నిర్గౌతమతస్యా ఉపస్థ ఏవసమిల్లోమాని ధూమోయోనిరర్చిర్యదన్తః కరోతితేఽఙ్గారా అభినన్దావిస్ఫులిఙ్గాస్తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేవా రేతో జుహ్వతితస్యా ఆహుత్యై పురుషస్సమ్భవతి సజీవతి యావజ్జీవత్యథ యదామ్రియతే. ॥౧౩॥

ప॥ యోషా - వై అగ్నిః - గౌతమ - తస్యాః - ఉపస్థః - ఏవ - సమిత్ - లోమాని - ధూమః - యోనిః - అర్చిః - యత్ - అన్తః - కరోతి - తే - అఙ్గారాః - అభినన్దాః - విస్ఫులిఙ్గాః - తస్మిన్ - ఏతస్మిన్ - అగ్నౌ - దేవాః - రేతః - జుహ్వతి- తస్యై - ఆహుత్యై- పురుషః - సమ్భవతి - సః - జీవతి - యావత్ - జీవతి - అథ - యదా - మ్రియతే

ప్ర॥ హేగౌతమ=ఓ గౌతముఁడా! యోషావై=స్త్రీయే, అగ్నిః=అగ్ని తస్యాః=ఆ స్త్రీయొక్క, ఉపస్థఏవ=భగమే, సమిత్=సమిత్తు లోమాని=దేహమునందున్న వెంట్రుకలు ధూమః=పొగ యోనిః=ఉపస్థయే, అర్చిః=జ్వాల అంతః=అంతఃకరణమునందు, యత్=ఏది, కరోతి=చేయుచున్నదో, (మైథునవ్యాపారములు), తే=అవి, అంగారాః=నిప్పులు, అభినన్దాః=ఆనందలేశములు, విస్ఫులిఙ్గాః=మిణుగురులు తస్మిన్=అటువంటి, ఏతస్మిన్=ఈ, అగ్నౌ=అగ్నియందు, దేవాః=దేవతలు, రేతః=రేతస్సును, జుహ్వతి=హోమము చేయుచున్నారో, తస్యైఆహుత్యై=ఆ ఆహుతివలన, పురుషః=పురుషుఁడు, సమ్భవతి=పుట్టుచున్నాఁడు సః=ఆ పురుషుఁడు, (అస్మిన్=ఈ శరీరమునందు), యావత్=ఎంతమట్టుకు, జీవతి=స్థితినిమిత్తకమైన జీవనకర్మను చేయుచున్నాఁడో, (తావత్=అంతమట్టుకు), జీవతి=జీవించుచున్నాఁడు అథ=అనంతరము, యదా=ఎప్పుడు, మ్రియతే=జీవన కర్మను విడిచి మరణమును పొందుచున్నాఁడో, (తావత్=అప్పుడు, మ్రియతే=మరణమును పొందుచున్నాఁడు)

తా॥ ఓ గౌతముఁడా! ఈ స్త్రీయే అగ్ని ఆ స్త్రీయొక్కయు పస్థయే ఈ అగ్నిని ప్రకాశింపఁజేయునట్టి ఇంధనము దేహమునందలి వెంట్రుకలే ధూమము యోనియే జ్వాల, అంతఃకరణమునందలి మైథునవ్యాపారములే అంగారములు. ఆనన్దలేశములే మిణుగురులు ఇట్లు అగ్నీంధన ధూమాంగార విస్ఫులింగములను పదార్థషట్కముగల ఈ స్త్రీ రూపమైన అగ్నియందు దేవతలు రేతస్సును హోమము చేయుచున్నారు. ఆ ఆహుతివలన పురుషుఁడు పుట్టుచున్నాఁడు ఈ ప్రకారము శ్రద్ధాశబ్దవాచ్యములైన ఉదకములు, ద్యు, పర్జన్య, లోకా, పురుష, యోషిత్తులను ఈ పంచాగ్నులయందు క్రమముగా హోమము చేయఁబడినవై, సోమ, వృష్టి, అన్న, రేతోభావములతో స్థూలతారతమ్య క్రమమును పొందినవై పురుషశబ్దమును ఆరంభించుచున్నవి ఈ ప్రకారము ఐదవదియగు యోషాగ్ని హోమము చేయఁబడు చుండగా రేతస్సైన ఉదకములు

పురుష వాక్కులగుచున్నవి ఇట్లు ‹‹ఆపః పురుషవాచో భూత్వాసముత్థాయవదన్తీ›› అను చతుర్థ ప్రశ్నార్థము నిర్ణయింపఁబడినది ఆ పురుషుఁడు ఈ ప్రకారము పుట్టి ఎంతమట్టుకు ఈ దేహమునందు జీవన వ్యాపారమును చేయుచున్నాఁడో అంతవఱకు జీవించుచున్నాఁడు అనంతరము మరణమును పొందుచున్నాఁడు ఇది యోషాగ్ని ఇట్లు పంచాగ్ని దర్శనమును చేయవలయునని ప్రవాహణ మహారాజు గౌతమునితో చెప్పెను

ఉ॥ అథైనమగ్నయే హరన్తి తస్యాగ్నిరేవాగ్నిర్భవతి సమిత్సమిద్ధూమోధూమో
ఽర్చిరర్చిరఙ్గారా అఙ్గారా విస్ఫులిఙ్గావిస్ఫులిఙ్గాస్తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ
దేవాః పురుషం జుహ్వతి తస్యా ఆహుత్యై పురుషో భాస్వర వర్ణ
స్సమ్భవతి. ॥౧౪॥

ప॥ అథ - ఏనం - అగ్నయే - హరన్తి - తస్య - అగ్నిః - ఏవ - అగ్నిః - భవతి - సమిత్ - సమిత్ - ధూమః - ధూమః - అర్చిః - అర్చిః - అఙ్గారాః - అఙ్గారాః - విస్ఫులిఙ్గాః - విస్ఫులిఙ్గాః - తస్మిన్ - ఏతస్మిన్ - అగ్నౌ - దేవాః - పురుషం - జుహ్వతి - తస్యై - ఆహుత్యై - పురుషః - భాస్వరవర్ణః - సమ్భవతి.

ప్ర॥ అథ=అప్పుడు, (ఋత్విజః=ఋత్విక్కులు), ఏనం=ఈ మరణమును పొందినవానిని, అగ్నయే=అగ్నికొఱకు, (కడపటి ఆహుతికొఱకు), హరన్తి=తీసికొనిపోవుచున్నారు తస్య=ఆహుతియైన ఆ పురుషునికి, అగ్నిరేవ=అగ్నియే, అగ్నిః=అగ్ని, భవతి=అగుచున్నది సమిత్=ఇంధనమే, సమిత్=ఇంధనము ధూమః=పొగయే, ధూమః=పొగ అఙ్గారాః=నిప్పులే, అఙ్గారాః=నిప్పులు విస్ఫులిఙ్గాః=మిణుగురులే విస్ఫులిఙ్గాః=మిణుగురులు తస్మిన్=అటువంటి, ఏతస్మిన్=ఈ, అగ్నౌ=అగ్నియందు, పురుషం=అన్త్యాహుతిని, దేవాః=దేవతలు, జుహ్వతి=హోమము చేయుచున్నారు తస్యై ఆహుత్యై=ఆ ఆహుతివలన, పురుషః=అన్త్యాహుతియైన పురుషుఁడు, భాస్వరవర్ణః=అతిశయమైన దీప్తిగలవాఁడు, సమ్భవతి=అగుచున్నాఁడు (నిషేకము మొదలైన అన్త్యాహుతియొ కడపటిదిగాఁగల కర్మములచేత సంస్కారముగలవాఁడు గనుక మిక్కిలి తేజోవంతుఁడగుచున్నాఁడు).

తా॥ ఇట్లు పంచాగ్నులవలన క్రమముగా పుట్టి అగ్నియందే లయమును పొందుచున్న నేను అగ్నిస్వరూపుఁడనే అని ధ్యానసిద్ధి కలుగుటకు ఇప్పుడు అన్త్యాహుత్యధికరణమైన ఆఱవ ప్రకరణము చెప్పఁబడుచున్నది మరణమును పొందిన తరువాత ఈ మరణమును పొందిన శిరఃపాణ్యాద్యవయవములతోఁగూడుకొనిన ఆకృతిరూపమైన దేహమను పురుషుని అగ్నియందు కడపటి ఆహుతిగా చేయుటకు ఋత్విక్కులు, తీసికొని పోవుచున్నారు ఇట్టి కడపటి ఆహుతిని ఏ అగ్నియందు హోమము చేయుచున్నారనిన ఆ ఆహుతికి ఈలోకమునందు ప్రసిద్ధమైన అగ్నియే అగ్ని ఈప్రసిద్ధమగు సమిత్తులె ఇంధనములు ఈ ప్రసిద్ధములగు ధూమాంగార విస్ఫులింగములను పదార్థ షట్కముగల ఈ అగ్నియందు దేవతలు శిరఃపాణ్యాది రూపమైన దేహమను అన్త్యాహుతిని హోమము చేయుచున్నారు ఆ యాహుతివలన శిరఃపాణ్యాదికముగల దేహమను పురుషుఁడు నిషేకము మొదలైన అన్త్యాహుతియొ కడపటిదిగాఁగల కర్మములచేత సంస్కారముకల వాఁడు గనుక చెప్పఁబోయెడి కీటకాది దేహములకు వేఱైన అధిక తేజోవంతమైన దేహము కలుగుచున్నది

ఉ॥ తేయ ఏవ మేతద్విదుః యే చామీ అరణ్యే శ్రద్ధాగ్ం సత్యముపాసతే తే ఽర్చిరభి సమ్భవన్తి అర్చిషో ఽహరహ్న ఆపూర్యమాణపక్షమాపూర్యమాణ పక్షాద్యాన్ షణ్మాసానుదఙ్ఙాదిత్య ఏతిమాసేభ్యో దేవలోకం దేవలోకాదాదిత్యమాదిత్యా ద్వైద్యుతంతా న్వైద్యుతాత్పురుషో మానస ఏత్య బ్రహ్మలోకాన్గమయతి తేషు బ్రహ్మలోకేషు పరాః పరావతో వసన్తి తేషాం న పునరావృత్తిః ॥౧౫॥

ప॥ తే - యే ఏవం - ఏతత్ - విదుః - యే - చ - అమీ - అరణ్యే - శ్రద్ధాం - సత్యం - ఉపాసతే - తే - అర్చిః - అభిసమ్భవన్తి - అర్చిషః - అహః - అహ్నః - ఆపూర్యమాణపక్షం - ఆపూర్యమాణపక్షాత్ - యాన్ - షణ్మాసాన్ - ఉదఙ్ - ఆదిత్యః - ఏతి - మాసేభ్యః - దేవలోకం - దేవలోకాత్ - ఆదిత్యం - ఆదిత్యాత్ - వైద్యుతం - తాన్ - వైద్యుతాత్ - పురుషః - మానసః - ఏత్య - బ్రహ్మలోకాన్ - గమయతి - తేషు - బ్రహ్మలోకేషు - పరాః - పరావతః - వసన్తి - తేషాం - న - పునః - ఆవృత్తిః.

ప్ర॥ యే=ఎవరు, ఏవం=ఈప్రకారము, ఏతత్=ఈ పంచాగ్నిదర్శనమును, విదుః=తెలిసికొనుచున్నారో, తే=వారును, అరణ్యే=అరణ్యమునందు, యేచామీ = ఏ ఈ వానప్రస్థులు, సన్యాసులు, శ్రద్ధాం=శ్రద్ధను, (ప్రాప్తాః=పొందినవారై), సత్యం=హిరణ్యగర్భాత్మను, ఉపాసతే=ధ్యానించుచున్నారో, తే=వారును, అర్చిః=అర్చిరభిమాన దేవతను, (అర్చిశ్శబ్దవాచ్యమైన ఉత్తరమార్గలక్షణమైన దేవతను), అభిసమ్భవన్తి = పొందుచున్నారు అర్చిషః=అర్చిరభిమాన దేవతవలన, అహః=అహస్సును, (అహరభిమాన దేవతను), అహ్నః=అహరభిమానదేవతవలన, ఆపూర్యమాణపక్షం=ఆపూర్యమాణ పక్షదేవతను, (అహర్దేవతచేత గడుపఁబడిన ఆపూర్యమాణ పక్షదేవతను=శుక్లపక్షదేవతను), (ప్రతిపద్యన్తే = పొందుచున్నారు) ఆదిత్యః=సూర్యుఁడు, ఆపూర్యమాణపక్షాత్ = నిండింపఁబడిన శుక్లపక్షమువలన, (శుక్లపక్షదేవతచేత గడపఁబడిన), షణ్మాసాన్=ఆఱుమాసములను, ఉదఙ్=ఉత్తరదిక్కును, ఏతి=పొందుచున్నాఁడు (తే=వారు, తాన్=శుక్లపక్షదేవతచే గడపఁబడిన ఉత్తరాయణ దేవతయగు ఆ ఆఱుమాసములను, ప్రతిపద్యన్తే=పొందుచున్నారు) మాసేభ్యః=మాసములవలన, దేవలోకం=దేవలోకాభిమాన దేవతనున్ను, దేవలోకాత్=దేవలోకమునుంచి, (దేవలోకాభిమాన దేవతనుండి), ఆదిత్యం=సూర్యునిన్ని, ఆదిత్యాత్=సూర్యునివలన, వైద్యుతం=విద్యుదభిమానదేవతనున్ను, (మెఱుపును), ప్రతిపద్యన్తే=పొందుచున్నారు) తాన్=వారిని, (బ్రహ్మణా=బ్రహ్మచే), మానసః=మనస్సుచేత సృష్టింపఁబడిన, (కశ్చిత్=ఒకానొకఁడగు), పురుషః=పురుషుఁడు, ఏత్య=వచ్చి, వైద్యుతాత్=విద్యుదభిమాన దేవతవలన, (విద్యుల్లోకమునుండి), బ్రహ్మలోకాన్ = బ్రహ్మలోకములను, (అధరోత్తరభేదముచేత బహువచనము), గమయతి=పొందించుచున్నాఁడు. (ఉపాసనా తారతమ్యముచే పొందించుచున్నాఁడు). (తే=వారు), తేషు=ఆ బ్రహ్మలోకేషు=బ్రహ్మలోకములయందు, పరాః=శ్రేష్ఠులై, పరావతః=శ్రేష్ఠములగు అనేక సంవత్సరములను, వసన్తి=ఉంచుచున్నారు. తేషాం=వారలకు, పునరావృత్తిః=తిరిగి జన్మము, న=లేదు.

తా॥ ఈ పంచాగ్ని విద్యను తెలిసినవారి గతిని చెప్పుటకు ఇచ్ఛగలవాఁడై ఉత్తర గ్రంథము చెప్పుచున్నాఁడు ఈ పూర్వముచెప్పిన ప్రకారము పంచాగ్ని విద్యను తెలిసికొని అగ్నిని ఉపాసించువారును, అరణ్యమునందు వానప్రస్థులై శ్రద్ధతో హిరణ్య గర్భోపాసన చేయువారును, త్రిదండ సన్యాసులై శ్రద్ధతో హిరణ్య గర్భోపాసన చేయువారును, వీరందఱును అర్చిశ్శబ్ద వాచ్యమైన ఉత్తరాయణ లక్షణమగు దేవతనుపొంది, అర్చిరభిమాన దేవతవలన అహరభిమాన దేవతను, అహరభిమాన దేవతవలన అహర్దేవతచే గడుపఁబడిన శుక్ల పక్ష దేవతను, పొందుచున్నారు తరువాత శుక్ల పక్ష దేవతలచే గడుపఁబడినదియును, సూర్యుఁడు ఉత్తర దిక్కునందుండెడి ఉత్తరాయణ దేవతలైనవియు నగు ఆఱు మాసములను పొంది, ఆఱు మాసములను ఉత్తరాయణ దేవతలనుండి దేవలోకాభిమాన దేవతనున్ను దేవలోకాభిమాన దేవతవలన సూర్యునిన్ని సూర్యునివలన విద్యుదభిమాన దేవతనున్ను పొందుచున్నారు. ఇట్లు పొందిన ఆ యుపాసకులను గూర్చి బ్రహ్మచే మనస్సువలన సృష్టిచేయఁబడిన ఒక పురుషుఁడు వచ్చి విద్యుల్లోకమునుండి వారిని ఉపాసనా తారతమ్యముచే పొందఁదగిన అధరోత్తర భేదములచే అనేకములగు బ్రహ్మలోకములను పొందించుచున్నాఁడు. ఇట్లు పొందింపఁబడిన ఆ యుపాసకులు బ్రహ్మలోకములయందు శ్రేష్ఠులై అనేక సంవత్సరములు నివసించి యుంచున్నారు వారలకు తిరిగి ఈ సంసారమునందు జన్మము లేదు. ఇదియె అర్చిరాదిమార్గ మనఁబడును. అనఁగా ఉత్తరాయణమార్గము ధూమాది మార్గమేదియనిన, ఎంతమట్టుకు గృహస్థులు పంచాగ్ని విద్యనుగాని బ్రహ్మవిద్యనుగాని తెలిసికొననివారై యజ్ఞాది కర్మలను చేయువారగుచున్నారో, అంతవఱకు, వారు, శ్రద్ధాద్యాహుతులతో క్రమముగా ద్యు పర్జన్య లోక పురుష యోషిత్తులను అయిదు అగ్నులయందు అపోమ వృష్ట్యన్న రేతో రూపములతో హోమము చేయఁబడి అయిదవదియగు రేతస్సుతో యోషాగ్నియందు హోమము చెయఁబడి యోషాగ్నివలన ఈ లోకమునందు పురుషులుగాఁబుట్టి తిరిగి అగ్నిహోత్రాది కర్మను చెయుచున్నారు ఆ కర్మచేత ధూమాది మార్గముద్వారా (దక్షిణాయనమార్గము ద్వారా) ఎడతెగక ఘటీయంత్రమువలెనే రాకపోకలచే తిరిగితిరిగి జనన మరణములను పొందుచున్నారు ఇదియె ధూమాది మార్గము దక్షిణాయనమార్గము

ఉ॥ అథయే యజ్ఞేన దానేన తపసా లోకాఞ్జయన్తి తే ధూమమభిసమ్భవన్తి ధూమాద్రాత్రిగ్ం రాత్రేరపక్షీయమాణ పక్ష మపక్షీయమాణ పక్షాద్యాన్ షణ్మాసాన్ దక్షిణాదిత్య ఏతిమాసేభ్యః పితృలోకం పితృలోకాచ్చన్ద్రం తే చన్ద్రం ప్రాప్యాన్నం భవన్తితాగ్ం స్తత్ర దేవా యథాసోమగ్ం రాజానమాప్యాయస్వాపక్షీయస్వేత్యేవమేనాగ్ం స్తత్రభక్షయన్తి తేషాం యదా తత్పర్యవైత్యథేమ మేవాకాశమభి నిష్పద్యన్త ఆకాశాద్వాయుం వాయోర్వృష్టిం వృష్టేః పృథివీం తే పృథివీం ప్రాప్యాన్నం భవన్తి తే పునః పురుషాగ్నౌ హూయన్తే తతో యోషాఽగ్నౌ జాయన్తే తే లోకాన్ప్రత్యుత్థాయిన స్త ఏవమేవానుపరివర్తన్తే ఽథయ ఏతౌ పన్థానౌ నవిదుస్తే కీటాః పతఙ్గా యదిదం దన్దశూకమ్. ॥౧౬॥

ఇత్యష్టమాధ్యాయే ద్వితీయం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ అథ - యే - యజ్ఞేన - దానేన - తపసా - లోకాన్ - జయన్తి - తే - ధూమం - అభిసమ్భవన్తి - ధూమాత్ - రాత్రిం - రాత్రేః - అపక్షీయమాణపక్షం - అపక్షీయమాణపక్షాత్ - యాన్ - షణ్మాసాన్ - దక్షిణాం - ఆదిత్యః - ఏతి - మాసేభ్యః - పితృలోకం - పితృలోకాత్ - చన్ద్రం - తే - చన్ద్రం - ప్రాప్య - అన్నం - భవన్తి - తాన్ - తత్ర - దేవాః - యథా - సోమం - రాజానం - ఆప్యాయస్వ - అపక్షీయస్వ - ఇతి - ఏవం - ఏనాన్ - తత్ర - భక్షయన్తి - తేషాం - యదా - తత్ - పర్యవైతి - అథ - ఇమం - ఏవ - ఆకాశం - అభినిష్పద్యన్తే - ఆకాశాత్ - వాయుం - వాయోః - వృష్టిం - వృష్టేః - పృథివీం - తే - పృథివీం - ప్రాప్య - అన్నం - భవన్తి - తే - పునః - పురుషాగ్నౌ - హూయన్తే - తతః - యోషాగ్నౌ - జాయన్తే - తే - లోకాన్ - ప్రతి - ఉత్థాయినః - తే - ఏవం - ఏవ - అను - పరివర్తన్తే అథ - యే - ఏతౌ - పన్థానౌ - న - విదుః - తే - కీటాః - పతఙ్గాః - యత్ - ఇదం - దన్దశూకం

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, యే=ఎవరు, యజ్ఞేన=అగ్నిహోత్రాది కర్మముచేతను, దానేన=దానముచేతను, తపసా=కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది తపస్సుచేతను, లోకాన్=లోకములను, జయన్తి=జయించుచున్నారో, తే=వారు, ధూమం=ధూమమును, (ధూమదేవతను), అభిసమ్భవన్తి=పొందుచున్నారు ధూమాత్=ధూమదేవతవలన, రాత్రిం=రాత్ర్యభిమాన దేవతను, రాత్రేః=రాత్ర్యభిమాన దేవతవలన, అపక్షీయమాణపక్షం=క్షీణించుచున్న పక్షమును, (కృష్ణపక్ష దేవతను వారు పొందుచున్నారు) అపక్షీయమాణపక్షాత్=కృష్ణపక్ష దేవతవలన, ఆదిత్యః=సూర్యుఁడు, యాన్=ఏ, షణ్మాసాన్=ఆఱుమాసములను, దక్షిణాం=దక్షిణదిక్కును ఏతి=పొందుచున్నాఁడో, (తాన్=ఆ మాసరూప దేవతలను, ప్రతిపద్యన్తే = పొందుచున్నారు) మాసేభ్యః=మాసరూప దేవతలవలన, పితృలోకం = పితృలోకమును, పితృలోకాత్ = పితృలోకమువలన, చన్ద్రం = చన్ద్రుని, (ప్రతిపద్యన్తే = పొందుచున్నారు) తే=వారు, చన్ద్రం = చంద్రుని, ప్రాప్య=పొంది, అన్నం=అన్నము, భవన్తి = అగుచున్నారు తత్ర=ఆచన్ద్రలోకమునందు, దేవాః=దేవతలు, తాన్=ఆ చంద్రలోకమునుపొంది అన్న రూపములైనవారిని, (యజ్ఞే=యజ్ఞమునందు, ఋత్విజః=ఋత్విక్కులు), రాజానం=రాజైన, సోమం=చంద్రుని, ఆప్యాయస్వ=తృప్తిని పొందించుము! అపక్షీయస్వ=క్షీణించుము! ఇతి=అని, యథా=ఏ ప్రకారము, (భక్షయన్తి=భక్షించుచున్నారో), ఏవం=ఈప్రకారము, తత్ర=ఆ చంద్రమండలమందలి, ఏనాన్=ఈ కార్మికులను, (దేవతలు), భక్షయంతి=భక్షించుచున్నారు తేషాం=ఆ కార్మికులయొక్క. తత్=ఆ కర్మము, యదా=ఎప్పుడు, పర్యవైతి=క్షీణించుచున్నదో, అథ=అప్పుడు, (తే=వారు), ఇమమేవ=ఈ సిద్ధమైనదిగానేయున్న, ఆకాశం=ఆకాశమును, అభినిష్పద్యన్తే=పొందుచున్నారు తే=వారు, ఆకాశాత్=ఆకాశమువలన, వాయుం=వాయువును, వాయోః=వాయువువలన, వృష్టిం=వర్షమును, వృష్టేః=వర్షమువలన, పృథివీం=భూమిని, ప్రాప్య=పొంది, అన్నం=అన్నము, భవన్తి=అగుచున్నారు తే=ఆ అన్నరూపమైన కార్మికులు, పునః=తిరిగి, పురుషాగ్నౌ=పురుషాగ్నియందు, హూయన్తే=హోమము చేయఁబడుచున్నారు తతః=అందునుండి, యోషాగ్నౌ=స్త్రీ రూపమైన అగ్నియందు, జాయన్తే=పుట్టుచున్నారు తే=వారు, లోకాన్ ప్రతి=లోకములనుగూర్చి, ఉత్థాయినః=లేచిపోయెడివారు, (భవన్తి=అ [illegible] ఈ ప్రకారముగా, అనుపరివర్తన్తే=అనుసరించి ప్రవర్తిం

చుచున్నారు (తిరిగి తిరిగి వచ్చుచు పోవుచు నున్నారు) అథ=అనంతరము. యే=ఎవరు ఏతౌ=ఈ, పన్థానౌ=మార్గములను, (ఉత్తరాయణ దక్షిణాయన మార్గములను), న విదుః=తెలిసికొనరో, తే=వారు కీటాః=పురుగులుగాను, పతఙ్గాః=పక్షులుగాను, ఇదం=ఈ, దన్దశూకం=ఈఁగలు దోమలు, యత్=ఎవియో, ఏతత్=ఇవిగా, (భవన్తి=అగుచున్నారు)

తా॥ యజ్ఞ దాన తపస్సులచే పుణ్యలోకములను పొందెడి వారు ధూమాది మార్గమను పేరుగల దక్షిణాయనము ద్వారా రాత్రి దేవతను, రాత్రి దేవతవలన కృష్ణపక్ష దేవతను, కృష్ణపక్ష దేవతవలన దేవతారూపమైన షణ్మాసములను, షణ్మాస దేవతలవలన పితృలోకమును, పితృలోకమువలన చంద్రలోకమును, పొంది, అన్నరూపమగుచున్నారు లోకమునందు యజ్ఞకర్మయందలి ఋత్విక్కులు పితృదేవతలకును బ్రాహ్మణులకును రాజైన చంద్రుని, 'ఆప్యాయస్వ అపక్షీయస్వ' యను మంత్రముతో, హృదయమందలి జీవాత్మను తృప్తిపఱచుము, క్షీణించుము, అని చెప్పుచు, సోమపానరూపముగా భక్షించునట్లు దేవతలు ఆ చంద్రలోకమునందు అన్నరూపమైన వారిని ఉపకరణములనుగాఁ జేసికొని వారి కర్మానురూపమైన ఫలమును ఇచ్చుచు అనుభవించుచున్నారు వారికి చంద్రలోక ప్రాప్తిసాధనకర్మ నశించునపుడు, వారు, ఆకాశమును పొంది, ఆకాశమువలన వృష్టిని వృష్టివలన భూమిని పొంది అన్నమగుచున్నారు అన్నరూపమైనవారు పురుషాగ్నియందు హోమము చేయఁబడి ఆ పురుషాగ్నినుండి స్త్రీరూపమైన అగ్నియందు హోమము చేయఁబడి, పుట్టుచున్నారు వారు తిరిగి కర్మ చేయుచు లోకములను పొందెడివారగుచున్నారు వారు ఈ ప్రకారము జనన మరణములచే రాకపోకలు కలిగి వచ్చుచు పోవుచు నున్నారు ఇట్లు ఉత్తరాయణ దక్షిణాయన మార్గములను తెలిసికొననివారు పురుగులుగాను పక్షులుగాను ఈఁగలు దోమలుగాను పుట్టుచున్నారు ఇట్లు చెప్పుటచేత, 'వేత్థో యథా౾సౌ లోక ఏవం బహుభిః పునః పునః ప్రయద్భిర్న సంపూర్యతే' అను మూడవ ప్రశ్నకుత్తరము చెప్పఁబడినది పితృలోకమువలన చంద్రలోకమును పొందుచున్నారని చెప్పుటచేత పొందఁదగిన దేశమును గురించి చేసిన ప్రథమ ప్రశ్నకుత్తరము చెప్పఁబడినది ఈ ఆకాశమును పొందుచున్నారని చెప్పుటచేత లోకాంతరమునుండి తిరిగివచ్చుటను గూర్చి చేసిన రెండవ ప్రశ్నకుత్తరము చెప్పఁబడినది వారు ఉత్తరాయణ మార్గమును దక్షిణాయన మార్గమును పొందుచున్నారని చెప్పిన గ్రంథసందర్భముల రెంటిచేతను దేవయాన పితృయానములను గురించి చేసిన పంచమ ప్రశ్నకుత్తరము చెప్పఁబడినది ద్యు పర్జన్య లోక పురుష యోషిత్తులను అగ్నులయందు క్రమముగా హోమము చేయఁబడిన ఉదక చంద్ర వృష్టి అన్న రేతస్సులను ఐదింటివలన పురుషుఁడు పుట్టుచున్నాఁడని, "అసౌ వై లోకో అగ్నిః' అను మంత్రము మొదలుకొని 'యోషా వావాగ్నిః' అను మంత్రమువఱకు చెప్పుటచే, ఎన్ని ఆహుతులు హోమము చేయఁబడుచుండగా ఉదకములు పురుషవాక్కులగుచున్నవని చేసిన అయిదవ ప్రశ్నకుత్తరము చెప్పఁబడినది ఈ ప్రకారముగా ప్రశ్నలన్నియు నిర్ణయింపఁబడినవి

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు అష్టమాధ్యాయమునందు ద్వితీయ బ్రాహ్మణము సమాప్తము.

అష్టమాధ్యాయము - తృతీయబ్రాహ్మణమ్.

ఉ॥ సయః కామయేత మహత్ప్రాప్నుయామిత్యుదగయన ఆపూర్యమాణ పక్షస్య పుణ్యాహే ద్వాదశాహ ముపసద్వ్రతీ భూత్వా ఔదుమ్బరేకగ్ంసే చ

మసేవా సర్వౌషధంఫలానీతి సమ్భృత్య పరిసమూహ్య పరిలిప్యాగ్నిము
పసమాధాయ పరిస్తీర్యావృతాజ్యగ్‌ం సగ్‌ంస్కృత్య పుగ్‌ంసా నక్షత్రేణ
మన్థగ్‌ం సన్నీయ జుహోతి । యావన్తో దేవాస్త్వయి జాతవేదస్తిర్యఞ్చో
ఘ్నన్తి పురుషస్యకామాన్ । తేభ్యోఽహం భాగధేయం జుహోమి తే
మాతృప్తాస్సర్వైః కామైస్తర్పయన్తుస్వాహా । యాతిరశ్చీనిపద్యతే ఽహం
విధరణీ ఇతి । తాం త్వా ఘృతస్య ధారయా యజే సగ్‌ంరాధనీ మహగ్‌ం
స్వాహా. ॥౧॥

ప॥ సః - యః - కామయేత - మహత్ - ప్రాప్నుయామ్ - ఇతి - ఉదగయనే - ఆపూర్యమాణపక్షస్య - పుణ్యాహే - ద్వాదశాహం - ఉపసద్వ్రతీభూత్వా- ఔదుమ్బరే- కంసే- చమసే - వా - సర్వౌషధం - ఫలాని - ఇతి - సమ్భృత్య - పరిసమూహ్య - పరిలిప్య - అగ్నిం- ఉపసమాధాయ - పరిస్తీర్య - ఆవృతా - ఆజ్యం - సంస్కృత్య - పుంసా - నక్షత్రేణ - మన్థం - సన్నీయ - జుహోతి - యావన్తః - దేవాః - త్వయి - జాతవేదః - తిర్యఞ్చః - ఘ్నన్తి - పురుషస్య - కామాన్ - తేభ్యః - అహం - భాగధేయం జుహోమి - తే - మా - తృప్తాః- సర్వైః - కామైః - తర్పయన్తు - స్వాహా - యా - తిరశ్చీ - నిపద్యతే - అహం - విధరణీ - ఇతి - తాం - త్వా - ఘృతస్య - ధారయా - యజే - సంరాధనీం - అహం - స్వాహా

ప్ర॥ యః=ఎవఁడు, (అహం=నేను), మహత్=మహత్వమును, ప్రాప్నుయామితి=పొందుదును గాకయని, కామయేత=కోరునో, సః=వాఁడు, ఉదగయనే = ఉత్తరాయణమునందు, ఆపూర్యమాణపక్షస్య=నిండుపక్షమైన శుక్లపక్షముయొక్క, పుణ్యాహే=పుణ్యదివసమునందు, (ఉపక్రమ్య=ఉపక్రమించి), ద్వాదశాహం=పండ్రెండు రోజులు, ఉపసద్వ్రతీ=ఉపసదస్సులను నియమముగలవాఁడు, (యజ్ఞములయందు ప్రసిద్ధములైన ఉపసదస్సులను పయోభక్షణ రూపమైన నియమముగలవాఁడు), భూత్వా=అయి, ఔదుమ్బరే=మేడికఱ్ఱరూపమైనదిగాని, కంసే=కంచుచే నిర్మింపఁబడినదిగాని యగు, చమసే వా=సోమపాన పాత్రయందైనను, సర్వౌషధం=సమస్త ఓషధులయొక్క సమూహమునున్ను, ఫలానీతి=ఫలములనున్ను, సమ్భృత్య=సంపాదించి, పరిసమూహ్య=చిమ్మి, పరిలిప్య=గోమయము చేనలికి, (భూమిని ఇట్లు పరిశుద్ధముచేసి), అగ్నిం=అగ్నిని, ఉపసమాధాయ=ఉంచి, (సమీపమందుంచుకొని), పరిస్తీర్య=దర్భలనుపఱచి, ఆవృతా=స్మార్తపరిపాటితో, (స్థాలిపాకాదికముతో), ఆజ్యం=నేతిని, సంస్కృత్య=సంస్కరించి, పుంసా నక్షత్రేణ = జ్యోతిశ్శాస్త్ర ప్రసిద్ధమైన పురుష నక్షత్రముతోఁగూడిన (శుభదినమునందు), మన్థం=సర్వౌషధి ఫల విశిష్టమైన దానిని గా, సన్నీయ=అగ్ని సమీపమును పొందించి, జుహోతి=హోమము చేయుచున్నాఁడు (ఈ చెప్పెడి 'యావన్తో దేవా' అనునది మొదలైన మంత్రములచే మేడికొయ్యచేఁజేయఁబడిన స్రువమను ఆజ్యమును గ్రహించెడి పాత్రచేత హోమముచేయుచున్నాఁడు) హేజాతవేదః=ఓ అగ్ని హోత్రుఁడా! దేవాః=దేవతలు, యావన్తః=ఎందఱో, (తే=వారు), త్వయి=నీయందు, అధీనాః=అధీనమైనవారై, తిర్యఞ్చః=వక్రమైన మతములు కలవారై, పురుషస్య=పురుషునియొక్క, కామాన్=కోరికలను, ఘ్నన్తి=కొట్టివేయుచున్నారు. తేభ్యః=ఆ దేవతలకొఱకు, అహం=నేను, భాగధేయం=ఆజ్యభాగమును, జుహోమి=హోమ

ము చేయుచున్నాను తే=ఆ దేవతలు, తృప్తాః=తృప్తినిపొందినవారై మా=నన్ను, సర్వైఃకామైః=సమస్త కామములతో, తర్పయన్తు=తృప్తిపొందించుదురుగాక స్వాహా=ఇది హోమ మంత్ర సూచకమైనది (హేజాతవేదః=ఓ అగ్నిహోత్రుఁడా! యా= ఏ దేవత, తిరశ్చీ=కుటిలమైనదై, అహం=నేను, విధరణీ ఇతి=సర్వమును ధరించుచున్నానని, త్వా=నిన్ను, ఆశ్రిత్య=ఆశ్రయించి), నిపద్యతే=ఉంచున్నదో, తాం=అటువంటి సర్వసాధనమగు, సంరాధనీం=పూజించఁదగిన దేవతనుగూర్చి, అహం=నేను, ఘృతస్య=నేతియొక్క, ధారయా=ధారచేతను, యజే=యాగము చేయుచున్నాను (ఆరాధించుచున్నాను) స్వాహా=ఇది హోమమంత్రము తెలియఁజేయుచున్నది

తా॥ మహత్త్వమును పొందవలయునని కోరెడివాఁడు, ఉత్తరాయణములో శుక్లపక్షమునందు అనుకూలమైన పుణ్యదివసమునాఁడు ఉపక్రమించి పండ్రెండు రోజులు పయోభక్షణరూపమైన వ్రతమును చేయువాఁడై సంమార్జన గోమయ లేపనాదులచే భూమిని పరిశుద్ధముచేసి అగ్నిని ఉంచి దర్భలనుపఱచి ఓషధి సమూహములను ఫలములను సంపాదించి మేడికఱ్ఱతోఁ జేయఁబడిన సోమపానపాత్రయందు గాని కంచుచే నిర్మింపఁబడిన సోమపానపాత్రయందుగాని ఉనిచి మథించి మథించి సర్వౌషధిరసముకలదిగాఁ జేయఁబడిన ఆజ్యమును స్మృతియందు చెప్పఁబడిన రీతితో స్థాలీపాకాది క్రమముగా సంస్కరించి అగ్నిని మీప్యమును పొందించి, „యావన్తోదేవా" అనునట్టిని 'యాతిరశ్చీనిపద్యతే" అనునట్టిని, ఈ మొదలైన మంత్రములతో హోమము చేయుచున్నాఁడు దీనిలోని ఈ రెండు మంత్రములర్థమేమనఁగా, ఓ అగ్నిహోత్రుఁడా! నీకధీనులైయుండెడి దేవతలందఱు కుటిలస్వభావముగలవారై పురుషునియొక్క కోరికలను వినాశము చేయుచున్నారు అట్టి దేవతలకొఱకు నేను వారి వారి భాగమును హోమము చేయుచున్నాను ఆ దేవతలు తృప్తిపొందినవారై నన్ను సమస్త కామములతో తృప్తిపఱచుదురుగాక యని ప్రథమ మంత్రార్థము ఓ అగ్నిహోత్రుఁడా! సర్వమును నేనే ధరించుచున్నానని కుటిలస్వభావము కలదై నిన్ను ఆశ్రయించియుండెడి పూజింపఁదగిన ఆ దేవతనుగూర్చి నేను ఆజ్యధారచే ఆరాధించుచున్నాను అని రెండవ మంత్రార్థము

ఉ॥ జ్యేష్ఠాయస్వాహా శ్రేష్ఠాయస్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వామన్థేసగ్ స్రవమవనయ
తి ప్రాణాయస్వాహా వసిష్ఠాయైస్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వామన్థేసగ్ స్రవ
మవనయతి వాచే స్వాహా ప్రతిష్ఠాయైస్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వామన్థేసగ్
స్రవమవనయతి చక్షుషేస్వాహా సమ్పదేస్వాహేత్యగ్నౌహుత్వామన్థే సగ్
స్రవ మవనయతి శ్రోత్రాయస్వాహా ఆయతనాయస్వాహేత్యగ్నౌ హు
త్వామన్థేసగ్ స్రవమవనయతి మనసేస్వాహా ప్రజాత్యైస్వాహేత్యగ్నౌ
హుత్వామన్థేసగ్ స్రవమవనయతి రేతసేస్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వామన్థేస
గ్ స్రవమవనయతి. ॥౩॥

ప॥ జ్యేష్ఠాయ - స్వాహా - శ్రేష్ఠాయ - స్వాహా - ఇతి - అగ్నౌ - హుత్వా - మన్థే - సంస్రవం - అవనయతి - ప్రాణాయ - స్వాహా - వసిష్ఠాయై - స్వాహా - ఇతి - అగ్నౌ - హు

త్వా - మన్థే - సంస్రవం - అవనయతి - వాచే - స్వాహా - ప్రతిష్ఠాయై - స్వాహా - ఇతి - అగ్నౌ - హుత్వా - మన్థే - సంస్రవం - అవనయతి - చక్షుషే - స్వాహా - సమ్పదే - స్వాహా - ఇతి - అగ్నౌ - హుత్వా మన్థే - సంస్రవం - అవనయతి - శ్రోత్రాయ - స్వాహా - ఆయతనాయ - స్వాహా - ఇతి - అగ్నౌ - హుత్వా - మన్థే - సంస్రవం - అవనయతి - మనసే - స్వాహా - ప్రజాత్యై - స్వాహా - ఇతి - అగ్నౌ - హుత్వా - మన్థే - సంస్రవం - అవనయతి - రేతసే - స్వాహా - ఇతి - అగ్నౌ - హుత్వా - మన్థే - సంస్రవం - అవనయతి

ప్ర॥ జ్యేష్ఠాయ=జ్యేష్ఠత్వ గుణముతోఁగూడిన ప్రాణముకొఱకు, స్వాహా=ఇది సర్వత్ర మంత్రమునకు హోమార్థమును సూచన చేయుచున్నది (అంతటను ఈ ప్రకారము తెలిసికొనఁదగినది) శ్రేష్ఠాయ=శ్రేష్ఠత్వగుణములోఁ గూడుకొనిన ప్రాణముకొఱకు, స్వాహా=హవిస్సును ఇచ్చుట అగ్నౌ=అగ్నియందు, హుత్వా=హోమముచేసి, ప్రాణాయ=ముఖ్యప్రాణముకొఱకు, స్వాహా=హోమము, ఇతి=అని, మన్థే=అగ్నికి వెనుకభాగము నందుండెడి మథన పాత్రమునందలి, సంస్రవం=స్రువమను పాత్రను ఆశ్రయించి యుండెడి ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించుచున్నాఁడు వసిష్ఠాయ స్వాహా=వసిష్ఠత్వ గుణముగల వాక్కుకొఱకు హోమము, ఇతి= అని, అగ్నౌ=అగ్నియందు, హుత్వా=హోమముచేసి వాచేస్వాహా=వాక్కుకొఱకు హోమము, (అని), మన్థే=మథనపాత్రయందలి, సంస్రవం=స్రువమను పాత్రను ఆశ్రయించి యుండెడి ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించుచున్నాఁడు ప్రతిష్ఠాయైస్వాహేతి=ప్రతిష్ఠాత్వ గుణముగల నేత్రముకొఱకు హోమమనుఅని, అగ్నౌ=అగ్నియందు, హుత్వా=హోమముచేసి, చక్షుషేస్వాహా =నేత్రముకొఱకు హోమము, (అని), మన్థే=మథన పాత్రయందలి, సంస్రవం=స్రువమను పాత్రను ఆశ్రయించియుండెడి ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించుచున్నాఁడు సమ్పదేస్వాహేతి= సంపద్గుణ విశిష్టమైన శ్రోత్రముకొఱకు హోమమని, అగ్నౌ=అగ్నియందు, హుత్వా=హోమము చేసి, శ్రోత్రాయస్వాహా=శ్రావణముకొఱకు హోమము, (అని), మన్థే=మథనపాత్రయందలి సంస్రవం=స్రువమను పాత్రమును ఆశ్రయించియుండెడి ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించుచున్నాఁడు ఆయతనాయస్వాహేతి=ఆయతనత్వగుణ విశిష్టమైన మనస్సుకొఱకు హోమముఅని, అగ్నౌ =అగ్నియందు, హుత్వా=హోమముచేసి, మనసేస్వాహా=మనస్సుకొఱకు హోమము (అని), మన్థే=మథనపాత్రయందలి, సంస్రవం=స్రువమను పాత్రను ఆశ్రయించియుండెడి ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించుచున్నాఁడు ప్రజాత్యైస్వాహేతి=సంతానాది గుణవిశిష్టమైన రేతస్సుకొఱకు హోమమని, అగ్నౌ=అగ్నియందు, హుత్వా=హోమముచేసి, మన్థే=మథనపాత్రయందలి, సంస్రవం=స్రువమను పాత్రను ఆశ్రయించియుండెడి ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించుచున్నాఁడు రేతసేస్వాహేతి=రేతస్సుకొఱకు హోమమని, అగ్నౌ=అగ్నియందు, హుత్వా= హోమముచేసి, మన్థే=మథనపాత్రయందలి సంస్రవం=స్రువమను పాత్రను ఆశ్రయించియుండెడి ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించుచున్నాఁడు.

తా॥ ఆ మహత్వమును కోరెడివాఁడు ఈప్రకారము ప్రాణము మొదలైన వాగాదులన్నిటికొఱకును వాటివాటి జ్యేష్ఠత్వ శ్రేష్ఠత్వాది గుణములకొఱకును ఆజ్యాహుతిని పొందించుచున్నాఁడు

మూ॥ అగ్నయేస్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వామన్థేసగ్ స్రవమవనయతి సోమాయస్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వామన్థేసగ్ స్రవమవనయతి భూస్స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వామన్థేసగ్ స్రవమవనయతి భువస్స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వామన్థేసగ్ స్రవమవనయతి సువస్స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వామన్థేసగ్ స్రవమవనయతి భూర్భువస్సువస్స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వామన్థేసగ్ స్రవమవనయతి బ్రహ్మణే స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వామన్థేసగ్ స్రవమవనయతి క్షత్రాయస్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వామన్థేసగ్ స్రవమవనయతి భూతాయస్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వామన్థేసగ్ స్రవమవనయతి భవిష్యతే స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వామన్థేసగ్ స్రవమవనయతి విశ్వాయస్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వామన్థేసగ్ స్రవమవనయతి సర్వాయ స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వామన్థేసగ్ స్రవమవనయతి ప్రజాపతయే స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వామన్థేసగ్ స్రవమవనయతి ౹ ౩॥

ప॥ అగ్నయే - స్వాహా ఇతి - అగ్నౌ - హుత్వా - మన్థే - సంస్రవం అవనయతి - సోమాయ - స్వాహా - ఇతి - అగ్నౌ - హుత్వా - మన్థే - సంస్రవం - అవనయతి - భూస్స్వాహా - ఇతి - అగ్నౌ - హుత్వా - మన్థే - సంస్రవం అవనయతి - భువస్స్వాహా - ఇతి - అగ్నౌ - హుత్వా - మన్థే - సంస్రవం - అవనయతి - సువస్స్వాహా - ఇతి - అగ్నౌ - హుత్వా - మన్థే - సంస్రవం - అవనయతి - భూర్భువస్సువస్స్వాహా - ఇతి - అగ్నౌ - హుత్వా - మన్థే - సంస్రవం - అవనయతి - బ్రహ్మణే - స్వాహా - ఇతి - అగ్నౌ - హుత్వా - మన్థే - సంస్రవం - అవనయతి - క్షత్రాయ - స్వాహా - ఇతి - అగ్నౌ - హుత్వా - మన్థే - సంస్రవం - అవనయతి - భూతాయ - స్వాహా - ఇతి - అగ్నౌ - హుత్వా - మన్థే - సంస్రవం - అవనయతి - భవిష్యతే - స్వాహా - ఇతి అగ్నౌ - హుత్వా - మన్థే - సంస్రవం - అవనయతి - విశ్వాయ - స్వాహా - ఇతి - అగ్నౌ - హుత్వా - మన్థే - సంస్రవం - అవనయతి - సర్వాయ - స్వాహా - ఇతి - అగ్నౌ - హుత్వా - మన్థే - సంస్రవం - అవనయతి - ప్రజాపతయే - స్వాహా - ఇతి - అగ్నౌ - హుత్వా - మన్థే - సంస్రవం - అవనయతి

ప్ర॥ అగ్నయే=అగ్నికొఱకు, స్వాహేతి = హోమము అని, అగ్నౌ=అగ్నియందు, హుత్వా=హోమము చేసి, మన్థే=మథనపాత్రయందలి, సంస్రవం=స్రువమను పాత్రను ఆశ్రయించియుండెడి ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించుచున్నాఁడు సోమాయ=చంద్రునికొఱకు, స్వాహేతి=హోమము అని, అగ్నౌ=అగ్నియందు, హుత్వా=హోమము చేసి, మన్థే=మథన పాత్రయందలి, సంస్రవం=స్రువమను పాత్రను ఆశ్రయించియుండెడి ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించుచున్నాఁడు భూస్స్వాహేతి=భూస్స్వాహా అని, అగ్నౌ=అగ్నియందు, హుత్వా=హోమముచేసి, మన్థే=మథనపాత్రయందలి. సంస్రవం=స్రువమను పాత్రమును ఆశ్రయించియుండెడి ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించుచున్నాఁడు భువస్స్వాహేతి=భువస్స్వాహా అని, అగ్నౌ=అగ్నియందు, హుత్వా=హోమము చేసి, మన్థే=మథనపాత్రయందలి, సంస్రవం=స్రువమను పాత్రను పొందియున్న ఆజ్యమును, అవనయతి=పొందించుచున్నాఁడు. సువస్స్వాహేతి

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, ఏనం=మధింపఁబడిన ఆజ్యాహుతి రూపమైన ద్రవ్యమును, అభి మర్శతి=విచారించుచున్నాఁడు (ఇక్కడ మన్థద్రవ్యము ప్రాణదేవతాకమైనది గుటవలన దాని ని ప్రాణముతో నైక్యముచేసి దానికే సర్వాత్మకత్వము 'భ్రమదసి' యను మంత్రముచే విచారింపఁబడుచున్నది) (ఓ మన్థద్రవ్యమా! నీవు, వాయురూపముతో), భ్రమదసి=చలించెడి దానవగు చున్నావు (అగ్నిరూపముతో), జ్వలదసి=ప్రకాశించెడి దానవగుచున్నావు (బ్రహ్మస్వరూపముచే), పూర్ణమసి=నిండిన దానవగుచున్నావు (ఆకాశరూపముతో), ప్రస్తబ్ధమసి=కంపములేనిదానవగుచున్నావు (సమస్త జగత్తు అందఱిచేత విరోధింపఁబడినది గనుక ఆత్మయందంత ర్భావ్యమగు అపరిచ్ఛిన్నతతో నుండెడి), ఏకసభమసి=అద్వితీయ పరమార్థవస్తువగుచున్నావు (యజ్ఞారంభమునందు ప్రస్తోత యను ఋత్విక్కుచేతఁజేయఁబడిన), హింకృతమసి=హింకారస్వరూపమగుచున్నావు (ఆప్రస్తోతయను ఋత్విక్కుచేతనే యజ్ఞమధ్యమందు చేయఁబడిన), హిం క్రియమాణమసి=హింకారము చేసెడి స్వరూపమగుచున్నావు (యజ్ఞారంభమునందు ఉద్గాత యను ఋత్విక్కుచేతఁజేయఁబడిన), ఉద్గీథమసి=సామవేద ప్రణవస్వరూపమగుచున్నావు (యజ్ఞమధ్యమునందు ఆ ఉద్గాతచేతఁజేయఁబడిన), ఉద్గీయమానమసి=సామగాన స్వరూపమగుచున్నావు (యజ్ఞమునందు అధ్వర్యునిచేత), శ్రావితం=వినిపింపఁబడినదానవు, అసి=అగుచున్నావు (యజ్ఞమునందు ఆగ్నీధ్రునిచేత), ప్రత్యాశ్రుతం=తిరిగి వినిపింపఁబడిన దానవు, అసి=అగుచున్నావు ఆర్ద్రే=మేఘోదరమునందు, సన్దీప్తమసి=ప్రకాశించు దానవగుచున్నావు విభూః=నానావిధమైన దానవు, అసి=అగుచున్నావు ప్రభూః=సమర్థమైన దానవు, అసి =అగుచున్నావు (భోగ్యరూపమైన చంద్రరూపముతో నుండుటవలన), అన్నం=అన్నము, అసి=అగుచున్నావు (భోక్తృరూపమైన అగ్నిస్వరూపముతో), జ్యోతిః=జ్యోతిస్వరూపము, అసి=అగుచున్నావు (కారణమగుటవలన), నిధనమసి=లయరూపమగుచున్నావు (ఆధ్యాత్మాధిదైవస్వరూపములగు వాగాదులను సంహరించుటవలన), సంవర్గః=సంవర్గరూపము, (ప్రాణవిద్యోపాసనము) అసి=అగుచున్నావు ఇతి=అని (అభిమర్శన మంత్రము యొక్క అర్థము)

తా। ఇప్పుడు ఈ ఆజ్యాహుతినే ప్రాణాగ్న్యాది సర్వస్వరూపముగా నిక్కడ అభిమర్శన మంత్రము వివరించి చెప్పుచున్నది

ఉ॥ అథైన ముద్యచ్ఛత్యామగ్ స్యామగ్ హి తేమహి స హి రాజేశానోఽధిపతిః
సమాగ్ రాజేశానోఽధిపతిం కరోత్వితి. ॥౫॥

ప॥ అథ - ఏనం - ఉద్యచ్ఛతి - ఆమం - స్యామం - హి - తే - మహి - సః - హి - రాజా - ఈశానః - అధిపతిః - సః - మాం - రాజా - ఈశానం - అధిపతిం - కరోతు - ఇతి

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (ప్రాణేనసహ=ప్రాణముతోఁగూడ పురుషుఁడు హస్తమునందు), ఏనం=ఈ ఆహుతిని, ఉద్యచ్ఛతి=గ్రహించుచున్నాఁడు ఓ ప్రాణమా! నీవు సర్వము తెలిసికొని యున్నావు (వయం=మేము), తే=నీయొక్క, మహి=అధికమైన రూపమును, ఆమంహి=తెలిసికొను చున్నాము రాజా=రాజైన, ఈశానః=సర్వమును నియమించుచున్న, అధిపతిః=సర్వప్రభువైన, సహి=ఆ ప్రాణమె, (వయం=మేము), స్యామం=అగుచున్నాము ఈశానః=సర్వనియామకమగు, రాజా=రాజైన, సః=ఆ ప్రాణము, మాం=నన్ను, అధిపతిం=సమస్తమునకు అధిపతినిగా, కరోత్వితి=చేయునుగాక యని (ఉద్యచ్ఛతి యను మంత్రము యొక్క అర్థము)

తా॥ ఉపసదన మను పయః పానరూపమైన వ్రతమును పొందిన పురుషుఁడు, ఓ ప్రాణమా! నీవు సర్వమును తెలిసికొని యున్నావు మేము సర్వమునకు నియామకమును సమస్తమున కధిపతియు నగు ఆ ప్రాణమే యగుదుము అట్టి ప్రాణము నన్ను సర్వమున కధిపతిని గాఁజేయునుగాకయని ప్రాణముతోఁగూడ హస్తమునందు ఈ ఆహుతిని గ్రహించుచున్నాఁడు ఇట్లు ఉద్యచ్ఛతి యను మంత్రముయొక్క అర్థము

ఉ॥ అథైన మాచామతి తత్సవితుర్వ రేణ్యం మధు వాతా ఋతాయతే మధు క్షరన్తి సిన్ధవః మాధ్వీర్నస్సన్త్వో షధీర్భూస్స్వాహా। భర్గో దేవస్యధీమహి మధునక్తముతో షసో మధు మత్పార్థివగ్ం రజః మధుద్యౌరస్తునః పితా భువస్స్వాహా ధియో యోనః ప్రచోదయాత్ మధుమాన్నో వనస్ప తిర్మధుమాగ్ం అస్తుసూర్యః మాధ్వీర్గావో భవన్తునస్సు వస్స్వాహేతి సర్వాంచ సావిత్రీమన్వాహ సర్వాశ్చ మధుమతీరహ మేవేదగ్ం సర్వం భూయాసం భూర్భువస్సు వస్స్వాహేత్యన్తత ఆచమ్య పాణీప్రక్షాళ్య జఘనేనాగ్నిం ప్రాక్ఛిరాస్సం విశతి ప్రాత రాదిత్య ము పతిష్ఠతే ది శా మేకపుణ్డరీకమస్యహంమనుష్యాణా మేకపుణ్డరీకం భూయాసమితి యథేతమేత్య జఘనేనాగ్నిమాసీనో వగ్ం శం జపతి. ॥౬॥

ప॥ అథ - ఏనం - ఆచామతి - తత్ - సవితుః - వరేణ్యం - మధు - వాతాః - ఋతాయతే - మధు - క్షరన్తి - సిన్ధవః - మాధ్వీః - నః - సన్తు - ఓషధీః - భూ - స్వాహా - భర్గః - దేవస్య - ధీమహి - మధు - నక్తం - ఉత - ఉషసః - మధుమత్ - పార్థివం - రజః - మధు - ద్యౌః - అస్తు - నః - పితా - భువః - స్వాహా - ధియః - యః - నః - ప్రచోదయాత్ - మధుమాన్ - నః - వనస్పతిః - మధుమాన్ - అస్తు - సూర్యః - మాధ్వీః - గావః - భవన్తు - నః - సువః - స్వాహా - ఇతి - సర్వాం - చ - సావిత్రీం - అన్వాహ - సర్వాః - చ - మధుమతీః - అహం - ఏవ - ఇదం - సర్వం - భూయాసం - భూర్భువస్సువః - స్వాహా - ఇతి - అన్తతః - ఆచమ్య - పాణీ - ప్రక్షాళ్య - జఘనేన - అగ్నిం - ప్రాక్ఛిరాః - సంవిశతి - ప్రాతః - ఆదిత్యం - ఉపతిష్ఠతే - దిశాం - ఏకపుణ్డరీకం - అసి - అహం - మనుష్యాణాం - ఏకపుణ్డరీకం - భూయాసం - ఇతి - యథా - ఏతం - ఏత్య - జఘనేన - అగ్నిం - ఆసీనః - వంశం - జపతి

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆ యజ్ఞమునందు ఉపసదనమను వ్రతమును చేయువాఁడు), వాతాః=వాయువులు, మధు=సుఖముగా, ఋతాయతే=వహించుచున్నవి సిన్ధవః=నదులు, మధు=మధురమైన రసములను, క్షరన్తి=స్రవించుచున్నవి. ఓషధీః=ఓషధులు, నః=మమ్మును గూర్చి, మాధ్వీః=మధురమైన రసములుగలవిగా, సన్తు=అగునుగాక, (అని), సవితుః=సూర్యునియొక్క, వరేణ్యం=శ్రేష్ఠపదమును, (ధీమహి=ధ్యానించుచున్నాము అని గాయత్రియొక్క ప్రథమ పాదమగు "తత్సవితుర్వరేణ్యం" అను దానిని ఉచ్చరించుచు), భూస్స్వాహా=భూస్స్వాహాయని, (భూః అను వ్యాహృతితో), ఏనం=ఈ హవిస్సును, ఆచామతి=భక్షించుచున్నాఁడు.

(సః=వాఁడు), నక్తం=రాత్రి, ఉత=మఱియు, ఉషసః=పగళ్లు, మధు = ప్రీతికరమైనవి, (సన్తు=అగుదురుగాక) పార్థివం=పృథివీ సంబంధమైన, రజః=పరాగము, మధువత్=దుఃఖకరము కానిది, (అస్తు=అగునుగాక) నః=మాకు, పితా=తండ్రియైన, ద్యౌః=ద్యులోకము, మధు=సుఖమైనది, అస్తు=అగునుగాక (అని), దేవస్య=ప్రకాశమానుఁడగు సూర్యునియొక్క, భర్గః=తేజస్సును, ధీమహి=ధ్యానించుచున్నాము (అని గాయత్రియొక్క ద్వితీయపాదమగు "భర్గో దేవస్యధీమహి" అనుదానిని ఉచ్చరించుచు), భువస్స్వాహా=భువస్స్వాహా యని, (భువః అను వ్యాహృతితో), ఏనం = ఈ హవిస్సును, ఆచమతి = భక్షించుచున్నాఁడు) (సః=వాఁడు), వనస్పతిః=తరు గుల్మలతా దికము, నః=మాకు, మధుమాన్=సుఖకరమైనది, (అస్తు=అగును గాక) సూర్యః=సూర్యుఁడు, (నః=మాకు), మధుమాన్=సుఖకరుఁడు, అస్తు=అగునుగాక నః=మాకు, గావః=కిరణములు, లేక, దిక్కులు, మాధ్వీః=సుఖకరములైనవి, భవన్తు=అగును గాక, (అని), యః=ఏ సూర్యుఁడు, నః=మాయొక్క, ధియః=బుద్ధులను, ప్రచోదయాత్=ప్రేరేపించునో, (తస్య=ఆ సూర్యునియొక్క, వరేణ్యం=శ్రేష్ఠమైన తేజస్సును, ధీమహి=ధ్యానించుచున్నాము అని గాయత్రియొక్క తృతీయపాదమగు "ధియో యోనః ప్రచోదయాత్" అనుదానిని ఉచ్చరించుచు), సువస్స్వాహేతి=సువస్స్వాహా యని, (సువః అను వ్యాహృతితో) (ఏనం=ఈ హవిస్సును, ఆచామతి=భక్షించుచున్నాఁడు) సర్వాం=సమస్తమైన, సావిత్రీంచ=సవితృదేవతకమైన గాయత్రిని, అన్వాహ=అనుసరించి చెప్పెను సర్వాః=అన్నియున్ను, మధుమతీః=సుఖకరములైనవి అహమేవ=నేనే, ఇదం=ఈ, సర్వం=అంతయు, భూయాసం=అయితిని (అని గాయత్రిమంత్రమునంతయును ఉచ్చరించుచు), భూర్భువస్సువస్స్వాహేతి=భూర్భువస్సువస్స్వాహా అని, (భూః భువః సువః అను మూఁడు వ్యాహృతులతో, ఏనం=ఈ హవిస్సును, ఆచమతి=భక్షించుచున్నాఁడు) అన్తతః=కడపట, పాణీ=హస్తములను ప్రక్షాళ్య=కడుగుకొని, ఆచమ్య=ఆచమనముచేసి, అగ్నిం=అగ్నినిగూర్చి, జఘనేన=వెనుక భాగముగా, ప్రాక్శిరాః=తూర్పు శిరస్సుగలవాఁడై, సంవిశతి=శయనించుచున్నాఁడు ప్రాతః=ప్రాతఃకాలమునందు, ఆదిత్యం = సూర్యునిగూర్చి, (ఓ సూర్యుఁడా! నీవు), దిశాం=దిక్కులకు, ఏకపుణ్డరీకం=ఒకటియగు శ్వేతఛత్రము, (సర్వాధిపతివి), అసి=అగుచున్నావు అహం=నేను, మనుష్యాణాం=మనుష్యులకు, ఏకపుణ్డరీకం=ఒక్కటియగు శ్వేతఛత్రము, భూయాసమితి=అగుదునుగాక యని ఉపతిష్ఠతే= ధ్యానించుచున్నాఁడు యథైతం=పోయినప్రకారము, ఏత్య=తిరిగి వచ్చి అగ్నిం=అగ్నినిగూర్చి, జఘనేన=వెనుకభాగముగా, ఆసీనః=కూర్చున్నవాఁడై, వంశం=వంశ బ్రాహ్మణమును, జపతి=జపించుచున్నాఁడు

తా॥ ఆ పురుషుఁడు, వాయువులు నదులు ఓషధులును మమ్మునుగూర్చి సుఖకరములైనవి యగునుగాక యని గాయత్రి ప్రథమపాదమును చెప్పుచు భూః అను వ్యాహృతితో ఆ హవిస్సునందలి ప్రథమకబళమును భక్షించుచున్నాఁడు అదేప్రకారము రాత్రి పగళ్లున్ను భూపరాగమును ద్యులోకమును ఇవి మమ్మునుగూర్చి సుఖకరములగునుగాక యని గాయత్రి ద్వితీయపాదమును చెప్పుచు భువః అను వ్యాహృతితో రెండవ కబళమును భక్షించుచున్నాఁడు అదేప్రకారము తరుగుల్మలతాదులును సూర్యుఁడును కిరణములు దిక్కులు మమ్మునుగూర్చి సుఖకరములైనవి యగును గాక యని గాయత్రి తృతీయపాదమును చెప్పుచు సువః అను వ్యాహృతితో మూఁడవ కబళమును

భక్షించుచున్నాఁడు తరువాత అన్నియును సుఖకరములైనవి. ఈ సమస్తము నేనైతినని మూఁడు పాదములుగల గాయత్రిని అంతయును చెప్పుచు, భూః భువః సువః అను వ్యాహృతిత్రయముతో నాలుగవ కబళము భక్షించుచున్నాఁడు ఇట్లు భక్షించినతరువాత కడపట హస్తములను కడుగుకొని ఆచమనమునుచేసి అగ్నికి వెనుకభాగమున తూర్పు శిరస్సుగలవాఁడై శయనించుచున్నాఁడు తిరిగి ప్రాతఃకాలమునందు లేచి సూర్యునిగూర్చి ఓ సూర్యుఁడా! నీవు సమస్త దిక్కులకధిపతివి యగుచున్నావు నేను మనుష్యులందఱికిని అధిపతిని యగుదునుగాక యని స్తోత్రము చేయుచు యథాప్రకారము అగ్నియొక్క వెనుకభాగమునకువచ్చి కూర్చుండి వంశబ్రాహ్మణమును జపించుచున్నాఁడు

ఉ॥ తగ్ం హైతముద్దాలక ఆరుణిర్వాజసనేయాయ యాజ్ఞవల్క్యా యాన్తేవాసిన ఉక్త్వోవాచాపి య ఏనగ్ం శుష్కే స్థాణౌ నిషిఞ్చేజ్జాయేరఞ్ఛాఖాః ప్రరోహేయుః పలాశానీతి. ॥౭॥

ప॥ తం - హ - ఏతం - ఉద్దాలకః - ఆరుణిః - వాజసనేయాయ - యాజ్ఞవల్క్యాయ - అన్తేవాసినే - ఉక్త్వా - ఉవాచ - అపి - యః - ఏనం - శుష్కే - స్థాణౌ - నిషిఞ్చేత్ - జాయేరన్ - శాఖాః - ప్రరోహేయుః - పలాశాని - ఇతి

ప్ర॥ తం=ఆ ప్రసిద్ధమైన, ఏతంహ=ఈ ఆహుతినిగూర్చి, (స్రువమను పాత్రమునందు మంత్రముచే సంస్కరింపఁబడిన ఆహుతిని), ఆరుణిః=అరుణపుత్రుఁడగు, ఉద్దాలకః=ఉద్దాలకుఁడను ఋషి, వాజసనేయాయ=వాజసనేయ శాఖాధ్యయనమునుచేసిన, (శుక్ల యజుర్వేదమును చదువుకొనిన), అన్తేవాసినే=శిష్యుఁడగు, యాజ్ఞవల్క్యాయ=యాజ్ఞవల్క్యుఁడను ఋషికొఱకు, ఉక్త్వా=చెప్పి, అపియః = ఎవఁడైనను, ఏనం=ఈ సంస్కరింపఁబడిన ఆహుతిని, శుష్కే=ఎండిన, స్థాణౌ=మొద్దునందు, నిషిఞ్చేత్=ఉంచినయెడల, (తస్య=ఆహుతియొక్క, మహాత్మ్యాత్=సామర్థ్యమువలన, తస్మిన్=ఆ మొద్దునందు) శాఖా=కొమ్మలు, జాయేరన్=పుట్టును పలాశాని=ఆకులు, ప్రరోహేయుః=మొలుచును ఇతి=అని, ఉవాచ=పలికెను

తా॥ ఇట్లు ఆ ఆహుతిని అరుణపుత్రుఁడగు ఉద్దాలక ఋషి శుక్ల యజుశ్శాఖాధ్యయనమునుచేసిన శిష్యుఁడగు యాజ్ఞవల్క్యునికొఱకు చెప్పి, ఓ యాజ్ఞవల్క్యుఁడా! ఈ ఆహుతిని యెండిన మొద్దు అగు వృక్షమునం గుంచినను ఆ వృక్షము కొమ్మలుకలిగి చిగురించును బ్రతికియుండెడి దానియందుంచెనేని యేమి చెప్పవచ్చునని ఈ కర్మను స్తుతించుటకుగా చెప్పెను

ఉ॥ ఏతము హైవ వాజసనేయో యాజ్ఞవల్క్యో మధుకాయ పైఙ్గ్యాయాన్తేవాసిన ఉక్త్వోవాచాపి య ఏనగ్ం శుష్కే స్థాణౌ నిషిఞ్చేజ్జాయేరఞ్ఛాఖాః ప్రరోహేయుః పలాశానీతి ॥౮॥

ప॥ ఏతం - ఉ - హ - ఏవ - వాజసనేయః - యాజ్ఞవల్క్యః - మధుకాయ - పైఙ్గ్యాయ - అన్తేవాసినే - ఉక్త్వా - ఉవాచ - అపి - యః - ఏనం - శుష్కే - స్థాణౌ - నిషిఞ్చేత్ - జాయేరన్ - శాఖాః - ప్రరోహేయుః - పలాశాని - ఇతి

ప్ర॥ వాజసనేయః=శుక్లయజుశ్శాఖాధ్యయనమును చేసియున్న, యాజ్ఞవల్క్యః=యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, అన్తేవాసినే=శిష్యుఁడైన, పైఙ్గ్యాయ=పింగఋషి పుత్రుఁడగు, మధుకాయ=మ

ఋషుఁడను వానికొఱకు, ఏతము హైవ=దీనినే, (ఈ ఆహుతిని గూర్చియె), ఉక్త్వా=చెప్పి, అపి యః=ఎవఁడైనను, ఏనం=ఈ ఆహుతిని, శుష్కే=ఎండిన, స్థాణౌ=మొగ్గునందు, నిషిఞ్చేత్=ఉంచినయెడల, (తస్మిన్=ఆ యెండినవృక్షమునందు), శాఖాః=కొమ్మలు, జాయేరన్=పుట్టును పలాశాని=ఆకులు, ప్రరోహేయుః=మొలుచును ఇతి=అని, ఉవాచ=పలికెను.

తా॥ దీనినే యాజ్ఞవల్క్య ఋషి శిష్యుఁడగు మధుక ఋషికొఱకు చెప్పి, ఓ మధుకుఁడా! దీనిని మొగ్గుగానుండెడి వృక్షమునందుంచినయెడల ఆ మొగ్గునందు కొమ్మలుపుట్టి చిగురించును అని ఆ యాహుతి ప్రభావమును చెప్పెను

ఉ॥ ఏతము హైవ మధుకః పైఙ్గ్యశ్చూలాయ భాగవిత్తయే ఽన్తేవాసిన ఉక్త్వోవాచాపి య ఏనగ్ం శుష్కే స్థాణౌ నిషిఞ్చేజ్జాయేరఞ్ఛాఖాః ప్రరోహేయుః పలాశానీతి ॥౯॥

ప॥ ఏతం - ఉ హ - ఏవ - మధుకం పైఙ్గ్యః - చూలాయ - భాగవిత్తయే - అన్తేవాసినే - ఉక్త్వా - ఉవాచ - అపి - యః - ఏనం - శుష్కే - స్థాణౌ - నిషిఞ్చేత్ - జాయేరన్ - శాఖాః - ప్రరోహేయుః - పలాశాని - ఇతి

ప్ర॥ పైఙ్గ్యః=పింగఋషి పుత్రుఁడగు, మధుక=మధుకుఁడనువాఁడు, భాగవిత్తయే=భగవిత్తి పుత్రుఁడగు, అన్తేవాసినే=శిష్యుఁడైన, చూలాయ=చూలుఁడను ఋషికొఱకు, ఏతము హైవ=దీనినే ఉక్త్వా=చెప్పి, అపియః=ఎవఁడైనను, ఏనం=దీనిని, (ఈ ఆహుతిని), శుష్కే=ఎండిన, స్థాణౌ=మొగ్గునందు, నిషిఞ్చేత్=ఉంచినయెడల, శాఖాః=కొమ్మలు, జాయేరన్=పుట్టును పలాశాని=ఆకులు, ప్రరోహేయుః=మొలుచును, ఇతి=అని, ఉవాచ=పలికెను

తా॥ దీనిని మధుకుఁడను ఋషి, భగవిత్తి ఋషి కుమారుఁడగు శిష్యుఁడైన చూలుఁడను ఋషికొఱకు చెప్పెను తక్కినది సమానము

ఉ॥ ఏతము హైవ చూలో భాగవిత్తిర్జానకయ ఆయస్థూణాయాన్తేవాసిన ఉక్త్వోవాచాపి య ఏనగ్ం శుష్కే స్థాణౌ నిషిఞ్చేజ్జాయేరఞ్ఛాఖాః ప్రరోహేయుః పలాశానీతి. ॥౧౦॥

ప॥ ఏతం - ఉహ - ఏవ - చూలః - భాగవిత్తిః - జానకయే - ఆయస్థూణాయ - అన్తేవాసినే - ఉక్త్వా - ఉవాచ - అపి - యః - ఏనం - శుష్కే - స్థాణౌ - నిషిఞ్చేత్ - జాయేరన్ - శాఖాః - ప్రరోహేయుః - పలాశాని - ఇతి

ప్ర॥ భాగవిత్తిః=భగవిత్తిపుత్రుఁడగు, చూలః=చూలుఁడను మహాఋషి, అన్తేవాసినే=శిష్యుఁడగు, జానకయే=జనక పుత్రుఁడగు, ఆయస్థూణాయ=ఆయస్థూణుఁడను వానికొఱకు, ఏతము హైవ=దీనినే, ఉక్త్వా=చెప్పి, అపియః=ఎవఁడైనను, ఏనం=దీనిని, శుష్కే=ఎండిన, స్థాణౌ=మొగ్గునందు, నిషిఞ్చేత్=ఉంచినయెడల, శాఖాః=కొమ్మలు, జాయేరన్=పుట్టును. పలాశాని=ఆకులు, ప్రరోహేయుః మొలుచును, ఇతి=అని, ఉవాచ=పలికెను

తా॥ దీనినే చూలుఁడను మహా ఋషి శిష్యుఁడగు జనక పుత్రుఁడైన ఆయస్థూణుఁడను వానికొఱకు చెప్పెను తక్కినది సమానము

ఉ॥ ఏతము హైవ జానకిరాయస్థూణః సత్యకామాయ జాబాలాయాన్తే వాసిన
ఉక్త్వోవాచాపి య ఏనగ్ం శుష్కే స్థాణౌ నిషిఞ్చేజ్జాయేరఞ్ఛాఖాః ప్రరో
హేయుః పలాశానీ ॥౧౧॥

ప॥ ఏతం - ఉహ - ఏవ - జానకిః - ఆయస్థూణః - సత్యకామాయ - జాబాలాయ - అన్తేవాసినే - ఉక్త్వా - ఉవాచ - అపి - యః - ఏనం - శుష్కే - స్థాణౌ - నిషిఞ్చేత్ - జాయేరన్ - శాఖాః - ప్రరోహేయుః - పలాశాని - ఇతి

ప్ర॥ జానకిః=జనకపుత్రుఁడగు, ఆయస్థూణః=ఆయస్థూణుఁడను వాఁడు, అన్తేవాసినే=శిష్యుఁడగు, జాబాలాయ=జబాలపుత్రుఁడగు, సత్యకామాయ=సత్యకాముఁడను వానికొఱకు, ఏతము హైవ=దీనినే ఉక్త్వా=చెప్పి, అపియః=ఎవఁడైనను, ఏనం=దీనిని, శుష్కే=ఎండిన, స్థాణౌ=మొద్దునందు, నిషిఞ్చేత్=ఉంచినయెడల శాఖాః=కొమ్మలు జాయేరన్=పుట్టును పలాశాని=ఆకులు, ప్రరోహేయుః=మొలుచును ఇతి=అని, ఉవాచ=పలికెను.

తా॥ జనకపుత్రుఁడగు ఆయస్థూణుఁడను వాఁడు శిష్యుఁడైన జబాలుని పుత్రుఁడైన సత్యకాముని కొఱకు దీనిని చెప్పెను. తక్కినది సమానము.

ఉ॥ ఏతము హైవ సత్యకామో జాబాలోఽన్తే వాసిభ్య ఉక్త్వోవాచాపి య ఏనగ్ం
శుష్కే స్థాణౌ నిషిఞ్చేజ్జాయేరఞ్ఛాఖాః ప్రరోహేయుః పలాశానీతి త
మేతం నాపుత్రాయ వాఽనన్తే వాసినే వా బ్రూయాత్. ॥౧౨॥

ప॥ ఏతం - ఉహ - ఏవ - సత్యకామః - జాబాలః - అన్తేవాసిభ్యః - ఉక్త్వా - ఉవాచ - అపి - యః - ఏనం - శుష్కే - స్థాణౌ - నిషిఞ్చేత్ - జాయేరన్ - శాఖాః - ప్రరోహేయుః - పలాశాని - ఇతి - తం - ఏతం - న - అపుత్రాయ - వా - అనన్తేవాసినే - వా - బ్రూయాత్

ప్ర॥ జాబాలః=జబాలపుత్రుఁడగు సత్యకామః=సత్యకాముఁడను వాఁడు, అన్తేవాసిభ్యః=శిష్యులకొఱకు, ఏతము హైవ=దీనినే, ఉక్త్వా=చెప్పి, అపియః=ఎవఁడైనను, ఏనం=దీనిని, శుష్కే=ఎండిన, స్థాణౌ=మొద్దునందు, నిషిఞ్చేత్=ఉంచినయెడల, శాఖాః=కొమ్మలు, జాయేరన్=పుట్టును. పలాశాని=ఆకులు, ప్రరోహేయుః=మొలుచును ఇతి=అని, ఉవాచ=పలికెను తం=అప్రసిద్ధమైన, ఏతం=ఈమన్థరూపమైన హవిస్సును, అపుత్రాయవా=పుత్రుఁడు కానివాని కొఱకు గాని, అనన్తేవాసినేవా=శిష్యుఁడు కానివానికొఱకుగాని, నబ్రూయాత్=చెప్పఁగూడదు.

తా॥ ఉద్దాలకుఁడు మొదలుకొని సత్యకామునివఱకుండెడి ఋషులందఱు తమకు శిష్యుఁడుగానుండెడి ఒక్కొకని కొఱకును క్రమముగాను మథనరూపమగు హవిస్సును ఉపదేశించుచు వచ్చిరి. సత్యకాముఁడనువాఁడు మాత్రము అనేకమంది శిష్యులకొఱకు దీనిని ఉపదేశించి, ఓ శిష్యులారా! దీనిని యెండిన మోడైన చెట్టునందుంచినను అది కొమ్మలు కలిగి చిగురించును దీనిని పుత్రుఁడు కానివాని కొఱకుగాని, శిష్యుఁడు కాని వానికొఱకుగాని, చెప్పఁగూడదు. దీనిని పొందుటకు శిష్యుడును పుత్రుఁడును మాత్రమే తగినవారు

ఓ॥ చతురౌదుమ్బరో భవత్యౌదుమ్బరః స్రువ ఔదుమ్బర శ్చమస ఔదుమ్బర ఇధ్మ ఔదుమ్బర్యా వుపమన్థన్యౌ దశ గ్రామ్యాణి ధాన్యాని భవన్తి వ్రీహి యవా స్తిలమాషా అణుప్రియఙ్గవో గోధూమాశ్చమసూరాశ్చ ఖల్వాశ్చ ఖలకులాశ్చ తాన్ పిష్ట్వా దధిని మధుని ఘృత ఉపసిఞ్చత్యాజ్యస్య జుహోతి. ॥౧౩॥

ఇత్యష్టమాధ్యాయే - తృతీయం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ చతురౌదుమ్బరః - భవతి - ఔదుమ్బరః - స్రువః - ఔదుమ్బరః - చమసః - ఔదుమ్బరః - ఇధ్మః - ఔదుమ్బర్యౌ - ఉపమన్థన్యౌ - దశ - గ్రామ్యాణి - ధాన్యాని - భవన్తి - వ్రీహియవాః - తిలమాషాః - అణుప్రియఙ్గవః - గోధూమాః - చ - మసూరాః - చ - ఖల్వాః - చ - ఖలకులాః - చ - తాన్ - పిష్ట్వా - దధిని - మధుని - ఘృతే - ఉపసిఞ్చతి - ఆజ్యస్య - జుహోతి

ప్ర॥ చతురౌదుమ్బరః=చతుర=నాలుగు ధములైన ఔదుమ్బరః=మేడి కఱ్ఱచేఁ జేయఁబడిన పాత్రములు, భవతి=కలుగుచున్నవి స్రువః=స్రువమను పాత్రము, (హోమము కొఱకు ఆజ్యమును గ్రహించిన పాత్రము), ఔదుమ్బరం=మేడికఱ్ఱచేత చేయఁబడినది చమసః=సోమపాన పాత్రవిశేషము, ఔదుమ్బరః=మేడికఱ్ఱచేత చేయఁబడినది ఇధ్మః=ఇన్ధనము, (కట్టె), ఔదుమ్బరః=మేడికఱ్ఱ సంబంధమైనది ఉపమన్థన్యౌ=ఉపమన్థనులను పాత్రలు రెండును, ఔదుమ్బర్యౌ=మేడికఱ్ఱ సంబంధములైనవి గ్రామ్యాణి=గ్రామములయందైన, ధాన్యాని=ధాన్యములు, దశ=పది, భవన్తి=అగుచున్నవి (అవి యేవి యనఁగా, నిర్దేశింపఁబడుచున్నవి) వ్రీహియవాః=వడ్లును, యవలను ధాన్యమును, తిలమాషాః=నువ్వులును, మినుములును, అణుప్రియఙ్గవః=నల్లవడ్లును, కొఱ్ఱలును, గోధూమాశ్చ=గోధుమలును మసూరాశ్చ=చిఱుసెనగలును, ఖల్వాశ్చ=అనుములును, ఖలకాశ్చ=ఉలవలును, తాన్=అ, పిష్ట్వా=పిండ్లను, (పొళ్లను), దధిని=పెరుగునందును, మధుని=తేనెయందును, ఘృతే=నేతియందును, ఉపసిఞ్చతి=తడుపుచున్నాఁడు (తడిపి ముద్దచేసి), ఆజ్యస్య=ఆజ్యముతో, (ఇక్కడ షష్టికి తృతీయార్థము) జుహోతి=హోమము చేయుచున్నాఁడు

తా॥ ఈ యాగమునందు, హోమ పాత్రము, సోమపాన పాత్రము, ఇంధనము మథించునట్టి పాత్రలు రెండును, ఈ నాలుగును, మేడి సంబంధమైన కఱ్ఱచే నిర్మింపఁబడిన వగుచున్నవి దీనియందు నియమముగా గ్రహింపఁదగిన పది విధములైన ధాన్యములు అవి యేవియనఁగా, వడ్లు, యవలు, నువ్వులు, మినుములు, నల్లవడ్లు, కొఱ్ఱలు, గోధుమలు, చిఱుసెనగలు, అనుములు, ఉలవలు ఇవి ప్రాణోపాసకుఁడు, ఈ ధాన్యములతోఁజేయఁబడిన పిష్టములను పెరుగుతో తేనెతో ఆజ్యముతో కలిపి ముద్ద చేసి నేతితో హోమము చేయవలయును.

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు అష్టమాధ్యాయమునందు తృతీయ బ్రాహ్మణము సమాప్తము

అష్టమాధ్యాయము - చతుర్థబ్రాహ్మణము ప్రారంభము.

ఉ॥ ఏషాంవై భూతానాం పృథివీరసః పృథివ్యా ఆపోఽపామోషధయ ఓషధీనాం పుష్పాణి పుష్పాణాం ఫలాని ఫలానాం పురుషః పురుషస్య రేతః ॥౧॥

ప॥ ఏషాం - వై - భూతానాం - పృథివీరసః - పృథివ్యాః - ఆపః - అపాం ఓషధయః - ఓషధీనాం - పుష్పాణి - పుష్పాణాం - ఫలాని - ఫలానాం - పురుషః - పురుషస్య - రేతః

ప్ర॥ ఏషాంవై భూతానాం=ఈ జంగమ స్థావరాత్మకములైన భూతములలో, పృథివీ=భూమి, రసః=శ్రేష్ఠమైనది (సారమైనది) పృథివ్యాః=భూమియొక్క, (రసః=సారము), ఆపః=ఉదకములు అపాం=ఉదకములయొక్క, (రసః=సారము), ఓషధయః=ఓషధులు (తరు గుల్మ లతాదులు) ఓషధీనాం=ఓషధులయొక్క, (రసః=సారము), పుష్పాణి=పుష్పములు పుష్పాణాం=పుష్పములయొక్క, (రసః=సారము), ఫలాని=ఫలములు ఫలానాం=ఫలములయొక్క, (రసః=సారము), పురుషః=పురుషుఁడు పురుషస్య=పురుషునియొక్క, (రసః=సారము), రేతః=రేతస్సు

తా॥ ఇంతకు పూర్వము ప్రాణోపాసకునికి వస్థమథ పేరుగల కర్మను చెప్పి ఈ బ్రాహ్మణమునందు పుత్రమన్థమను కర్మ చెప్పఁబడుచున్నది. జంగమస్థావరాత్మకమైన సమస్త భూతముల యొక్క సారమైనది భూమి భూమియొక్క సారము ఉదకములు ఉదకములయొక్క సారము ఓషధులు ఓషధులయొక్క సారము పుష్పములు పుష్పములయొక్క సారము ఫలములు ఫలములయొక్క సారము పురుషుఁడు పురుషునియొక్క సారము రేతస్సు

ఉ॥ సహ ప్రజాపతి రీక్షాఞ్చక్రే హన్తాస్మై ప్రతిష్ఠాం కల్పయానీతి స స్త్రియగ్ం ససృజే తాగ్ం సృష్ట్వాఽధ ఉపాస్త తస్మాత్స్త్రియ మధ ఉపాసీత స ఏతం ప్రాఞ్చం గ్రావాణ మాత్మన ఏవ సముదపారయత్తే నైనామభ్యసృజత్.

ప॥ సహ - ప్రజాపతిః - ఈక్షాఞ్చక్రే హన్త - అస్మై - ప్రతిష్ఠాం - కల్పయాని - ఇతి- సః - స్త్రియం - ససృజే - తాం - సృష్ట్వా - అథ - ఉపాస్త - తస్మాత్ - స్త్రియం - అధ - ఉపాసీత - సః - ఏతం - ప్రాఞ్చం - గ్రావాణం - ఆత్మనః - ఏవ - సముదపారయత్ - తేన- ఏనాం - అభ్యసృజత్. ॥౨॥

ప్ర॥ సహ ప్రజాపతిః=ఆ బ్రహ్మ, హన్త=ఇప్పుడు, అస్మై=ఈ రేతస్సు కొఱకు, ప్రతిష్ఠాం=స్థితిని, కల్పయానీతి=కల్పించెదనని, ఈక్షాఞ్చక్రే=సంకల్పమును చేసెను సః=ఆ బ్రహ్మ, స్త్రియం=స్త్రీని, ససృజే=సృష్టించెను అథ=అనంతరము, తాం=ఆ స్త్రీని, సృష్ట్వా=సృజించి, (మైథునాఖ్యం కర్మ=మైథునమను కర్మను), ఉపాస్త=ఉపాసించెను తస్మాత్=అందువలన, అథ=ఇప్పుడు, (ప్రజా=ప్రజలు), స్త్రియం=స్త్రీని, ఉపాసీత=ఉపాసించుచున్నారు సః=ఆబ్రహ్మ, ప్రాఞ్చం=అధికమైన గతితోఁగూడుకొని, ఏతం=ఈ, గ్రావాణం=(చంద్ర కిరణమను పాషాణ స్థానీయమైన) కఠినమగు ఉపస్థేంద్రియమును, ఆత్మనఏవ=ఆత్మవల్లనే, సముదపారయత్=నిండించెను తేన=దానితో, ఏనాం=ఈ స్త్రీని, అభ్యసృజత్=సంసర్గము చేసెను.

తా॥ సమస్త భూతములయొక్క మిక్కిలి సార భూతమైనది రేతస్సు గనుక ఆ బ్రహ్మదేవుఁడు, దీనికి తగిన స్థితిని చేయవలయునని యుద్దేశించి స్త్రీని సృష్టించెను ఇట్లు స్త్రీని సృజించి మైథున కర్మను సేవించెను గనుకనే ఇప్పుడును ప్రజలు స్త్రీలను సేవించుచున్నారు ఆ బ్రహ్మ, అధిక గమనముగల చంద్ర కిరణమను పాషాణ స్థానీయమగు ఈ ప్రజన నేంద్రియమును నిండించెను. అట్టి ఇంద్రియముతో ఈ స్త్రీ సంసర్గమును చేసెను.

ఉ॥ తస్యావేదిరుపస్థో లోమాని బర్హిశ్చర్మాధిషవణే సమిద్ధో మధ్యతస్తౌముష్కౌ సయావాన్ హవై వాజపేయేన యజమానస్య లోకోభవతి తావానస్య లోకోభవతి య ఏవం విద్వా నధోపహాసం చరత్యాసాగ్ స్త్రీణాగ్ సుకృతం వృఙ్క్తేఽథయ ఇదమ విద్వానధోపహా సంచరత్యస్యస్త్రియః సుకృతం వృఞ్జతే ॥3॥

ప॥ తస్యాం - వేదిః - ఉపస్థః - లోమాని - బర్హి - చర్మ - అధిషవణే - సమిధః - మధ్యత - తౌ - ముష్కౌ - సః - యావాన్ - హవై - వాజపేయేన - యజమానస్య - లోకః - భవతి - తావాన్ - అస్య - లోక - భవతి - యః - ఏవం - విద్వాన్ - అధోపహాసం - చరతి - ఆసాం - సః - స్త్రీణాం - సుకృతం - వృఙ్క్తే - అధ - యః - ఇదం - అవిద్వాన్ - అ[illegible]పహాసం - చరతి - అస్య - స్త్రియః - సుకృతం వృఞ్జతే

ప్ర॥ తస్యాః=ఆ స్త్రీయొక్క, ఉపస్థః=యోని, వేదిః=యజ్ఞవేదిక, లోమాని=వెంట్రుకలు, బర్హిః=దర్భ, చర్మ=రహస్య ప్రదేశమునందలి చర్మము, (తోలు), అధిషవణే=సోమఖలకమునందలి, (సోమఖండనము కొఱకు పలకయందుంచిన, అనడుహంచర్మ=వృషభ సంబంధమైన తోలు), మధ్యత=మధ్యమునందున్న, తౌముష్కౌ=ఆ వృషణములు, (యోని పార్శ్వములయందలి కఠినమైన మాంసఖండములు), సమిధః=అగ్ని, (ఇట్లు పాసించెడి వానికి), వాజపేయేన=వాజపేయమను యజ్ఞముచేత, యజమానస్య=యజమానునికి, సః=ఆ ప్రసిద్ధమగు, యావాన్ హవై=ఎంత, లోక=లోకము, భవతి=కలుగుచున్నదో, తావాన్=అంత, లోకః=లోకము, అస్య=ఈ యుపాసకునికి, భవతి=కలుగుచున్నది ఏవంవిద్వాన్=ఇట్లు తెలిసికొనిన, యః=ఎవఁడు, అధోపహాసం=మైథునమును, చరతి=చేయుచున్నాఁడో, (సః=వాఁడు), ఆసాం=ఈ, స్త్రీణాం=స్త్రీలయొక్క, సుకృతం=పుణ్యమును, వృఙ్క్తే=పొందుచున్నాఁడు. అథ=తిరిగి, యః=ఎవఁడు, ఇదం=దీనిని, అవిద్వాన్=తెలియనివాఁడై, అధోపహాసం=మైథునమును, చరతి=చేయుచున్నాఁడో, అస్య=వీనియొక్క, సుకృతం=పుణ్యమును, స్త్రియః=స్త్రీలు, వృఞ్జతే=పొందుచున్నారు

తా॥ ఇట్లు సృజింపఁబడిన స్త్రీయొక్క సంసర్గమును చేసెడి సమయమునందు ఆ స్త్రీయొక్క ఉపస్థయె యజ్ఞవేదికగాను, ఆ ప్రదేశమునందలి వెంట్రుకలే దర్భలుగాను, ఆ ప్రదేశమునందలి చర్మమె సోమఖండనము కొఱకు పలకయందుంచిన వృషభ చర్మముగాను, యోనిపార్శ్వములయందలి కఠినమైన మాంస ఖండములే అగ్నిగాను, భావించి యుపాసించెడి వానికి లోకమునందు వాజపేయయాగమును చేయువానికి ఎట్టి ప్రసిద్ధలోకము కలుగునో అట్టి లోకము కలుగుచున్నది ఇట్లు తెలిసికొని మైథునమును చేయువాఁడు, స్త్రీలయొక్క సుకృతమును పొందుచున్నాఁడు తిరిగి ఇట్లు తెలిసికొనక మైథునమును చేయువానియొక్క సుకృతమును స్త్రీలు పొందుచున్నారు

ఉ॥ ఏతద్ధ స్మవై తద్విద్వానుద్దాలక ఆరుణి రాహైతద్ధస్మవై తద్విద్వాన్నాకో మౌద్గల్య ఆ హైతద్ధస్మవై తద్విద్వాన్ కుమారహారిత ఆహ బహవో

మర్యా బ్రాహ్మణాయనా నిరిన్ద్రియావిసుకృతోఽస్మాల్లోకాత్ప్రయన్తి య ఇదమవిద్వాగ్ం సోఽధోపహాసం చరన్తీతి బహువాఇదగ్ం సుప్తస్య వాజాగ్రతోవా రేతస్స్కన్దతి. ||౪||

ప॥ ఏతత్ - హ - స్మ - వై - తత్ - విద్వాన్ - ఉద్దాలకః ఆరుణిః - ఆహ - ఏతత్ - హ - స్మ - వై - తత్ - విద్వాన్ - నాకః - మౌద్గల్యః - ఆహ - ఏతత్ - హ - స్మ - వై - తత్ - విద్వాన్ - కుమారహారితః - ఆహ - బహవః - మర్యాః - బ్రాహ్మణాయనాః - నిరిన్ద్రియాః - విసుకృతః - అస్మాత్ - లోకాత్ - ప్రయన్తి - యే - ఇదం - అవిద్వాంసః - అధోపహాసం - చరన్తి - ఇతి - బహు - వా - ఇదం - సుప్తస్య - వా - జాగ్రతః - వా - రేతః - స్కన్దతి

ప్ర॥ యే=ఎవరు, ఇదం=ఈ వాజపేయయాగ సంపత్తిని అవిద్వాంసః=తెలియనివారై, అధోపహాసం=మైథునమును, చరన్తి=చేయుచున్నారో, (తేషాం=వారిలోపల), సుప్తస్యవా=నిద్రించెడువానికిగాని, జాగ్రతోవా = మేలుకొనినవానికిగాని, ఇదం=ఈ, రేతః=రేతస్సు, బహువా=అధికముగాగాని, (అల్పంవా=కొంచెముగాగాని), స్కన్దతి=జారినయెడల, (తే=అటువంటి), బహవః=అనేకులును, మర్యాః=మరణధర్మముగలవారునగు, బ్రాహ్మణాయనాః=బ్రాహ్మణజాతి యే స్థానముగాఁగలిగినవారు, నిరిన్ద్రియాః=ఇంద్రియములేనివారును, విసుకృతః=పోయిన సుకృత కర్మకలవారునై, అస్మాత్=ఈ, లోకాత్=లోకమునుండి, ప్రయన్తి=మరణము పొందుచున్నారు ఇతి=అని, ఏతత్=ఈ, తద్ధస్మవై=ఆవాజపేయయాగమును, విద్వాన్=తెలిసిన, ఆరుణిః=అరుణపుత్రుఁడగు, ఉద్దాలకః=ఉద్దాలకుఁడనువాఁడు, ఆహ=చెప్పెను ఏతత్=ఈ, తద్ధస్మవై=ఆవాజపేయయాగమును, విద్వాన్=తెలిసిన, మౌద్గల్యః=ముద్గలపుత్రుఁడగు, నాకః = నాకుఁడనువాఁడు, ఆహ=చెప్పెను ఏతత్=ఈ, తద్ధస్మవై=ఆవాజపేయయాగమును, విద్వాన్=తెలిసిన, కుమారహారితః=కుమారహారితుఁడను వాఁడు, ఆహ=చెప్పెను

తా॥ ఈ వాజపేయ యాగమహిమను తెలిసిన అరుణ పుత్రుఁడగు ఉద్దాలకుఁడును, ముద్గల పుత్రుఁడగు నాకుఁడును, కుమారహారితుఁడును, ఈముగ్గురును, లోకమునందు అనేకులగు మరణమును పొందెడి వారైన బ్రాహ్మణ జాతివారు, వాజపేయయాగ సంపత్తు తెలియక మైథునమును చేసినను మేలుకొనియుండగా గాని నిద్రించియుండగా గాని రేతస్ఖలనమైనను ఇంద్రియము లేనివారై సుకృతములేనివారై ఈ లోకమునుండి మరణమును పొందుచున్నారని చెప్పిరి

ఉ॥ తదభిమృశేదను వామన్త్రయేత యన్మేఽద్య రేతః పృథివీమస్కాన్త్సీద్యదోషధీరప్యసరద్యదపః । ఇదమహం తద్రేత ఆదదే । పునర్మామైత్విన్ద్రియం పునస్తేజః పునర్భగః । పునరగ్నిర్ధిష్ణియా యథాస్థానం కల్పన్తామిత్యనామికాఙ్గుష్ఠాభ్యామాదాయాన్తరేణ స్తనౌవా భ్రువౌవా నిమృజ్యాత్. ||౫||

ప్ర॥ తత్ - అభిమృశేత్ - అను - వా - ఆమన్త్రయేత - యత్ - మే - అద్య - రేతః - పృథివీం - అస్కాన్త్సీత్ - యత్ - ఓషధీః - అప్యసరత్ - యత్ - అపః - ఇదం - అహం - తత్ - రేతః - ఆదదే - పునః - మాం - ఏతు - ఇన్ద్రియం - పునః - తేజః - పునః - భగః - పునః - అగ్నిధిష్ణియాః - యథాస్థానం - కల్పన్తాం - ఇతి - అనామికాఙ్గుష్ఠాభ్యాం - ఆదాయ - అన్తరేణ - స్తనౌ - వా - భ్రువౌ - వా - నిమృజ్యాత్

ప్ర|| తత్=ఆ రేతస్సును, అభిమృశేత్=స్పృశించవలయును అను వామన్త్రయేత=అనుసరించి జపించవలయును (ఈ ముందు చెప్పెడి మంత్రముల చేతను రేతస్సును స్పృశించి తీసికొని జపించవలయును) అద్య=ఇప్పుడు, మే=నాయొక్క, యత్=ఏ, రేతః=రేతస్సు, పృథివీం=భూమిని, అస్కాన్త్సీత్=జారెనో, (భూమియందు జాతిపడెనో) యత్=ఏ రేతస్సు, ఓషధీః=ఓషధులను గూర్చి, అప్యసరత్=పొందెనో, యత్=ఏ రేతస్సు, అపః=ఉదకములను గూర్చి, (అప్యసరత్=పొందెనో), తత్=ఆ, ఇదం=ఈ, రేతః=రేతస్సును, అహం=నేను, ఆదదే=గ్రహించుచున్నాను (ఇదియె రేతస్సును స్పృశించి గ్రహించెడి మంత్రము). ఇన్ద్రియం=ఇంద్రియము, (స్రుటపొందిన రేతోరూపమైన ఇంద్రియము), పునః=తిరిగి మాం=నన్ను, ఏతు=పొందును గాక) తేజః=కాంతి, పునః=తిరిగి, (మాం=నన్ను, ఏతు=పొందును గాక) భగః=సౌభాగ్యము, లేక, జ్ఞానము, పునః=తిరిగి, (మాం=నన్ను, ఏతు=పొందును గాక) రేతోనిర్గమనము వలన ఆ రేతోరూపముతో బైటపోయిన చర్మకాంతి జ్ఞానము ఇవి, తిరిగి నన్ను పొందును గాక) అగ్నిధిష్ణియాః=అగ్నియె స్థానము గాఁ గల దేవతలు, (తత్=ఆ రేతస్సును), పునః=తిరిగి, యథాస్థానం=దాని స్థానమును, కల్పన్తామితి=కల్పించును గాక యని, అనామికాంగుష్ఠాభ్యాం = అనామికాంగుష్ఠములచేతను, ఆదాయ = తీసికొని, (రేతస్సును తీసికొని), స్తనౌ వా=స్తనములను గూర్చి గాని, భ్రువౌ వా=కనుబొమలను గూర్చి గాని, అన్తరేణ=మధ్యమునందు, నిమృజ్యాత్=తుడువవలయును (ఈ మంత్రముతో ఆ రేతస్సును స్తనమధ్యమునందును భ్రూమధ్యమునందును తుడువవలయును)

తా|| ఇక్కడ రేతస్పర్శన మంత్రమును రేతస్సును అనుసరించి జపించెడి మంత్రమును చెప్పుచున్నాఁడు 'ఇదమహం' అనునది మొదలు 'ఆదదే' అనునది అంతము గాఁగల ఈ మంత్రముచే రేతస్సును స్పృశించుటయును, 'పునర్మా మేత్విన్ద్రియ' మనునది మొదలు 'నిమృజ్యాత్' అనునది అంతము గాఁగల ఈ మంత్రముచే రేతస్సును గూర్చి జపించుటయును, చెప్పఁబడినది పురుషునకు రాఁగా తెలియక వలన భూమిని ఓషధులను ఉదకములను గూర్చి స్ఖలితమైన ఈ రేతస్సును నేను గ్రహించుచున్నాను ఈ రేతస్సు మరల నన్ను పొందును గాక! ఈ రేతస్సును అనుసరించి బైటపోయిన ఈ నా చర్మము యొక్క కాంతియును జ్ఞానమును తిరిగి నన్ను పొందును గాక అగ్నియె అధిష్ఠానము గాఁగల దేవతలు ఈ రేతస్సును తిరిగి యథాస్థానమును పొందింతురు గాక యని అనామికాంగుష్ఠములను రెండు వ్రేళ్లతో రేతస్సును తీసికొని స్తనముల మధ్యమునందు గాని కనుబొమల మధ్యమునందు గాని తుడవవలయును

ఉ|| అథయద్యుదక ఆత్మానం పరిపశ్యేత్తదభిమన్త్రయేత మయి తేజ ఇన్ద్రియం
యశోద్రవిణగ్ సుకృత మితి శ్రీర్హ వాఏషా స్త్రీణాం యన్మలోద్వాసా
స్తస్మాన్మలోద్వాససం యశస్వినీమభిక్రమ్యోపమన్త్రయేత ||౬||

ప్ర|| అథ - యది - ఉదకే - ఆత్మానం - పరిపశ్యేత్ - తత్ - అభిమన్త్రయేత - మయి - తేజః - ఇన్ద్రియం - యశః ద్రవిణం - సుకృతం - ఇతి - శ్రీః - హ - వై - ఏషా - స్త్రీణాం - యత్ మలోద్వాసాః - తస్మాత్ - మలోద్వాససం - యశస్వినీం - అభిక్రమ్య - ఉపమన్త్ర...
వను, 'ఇయ

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, యది=ఒకానొకప్పుడు, ఆత్మానం=తన్ను, పరిపశ్యేత్=చూచిన యెడల, తత్=అప్పుడు, మయి=నాయందు, తేజః=తేజస్సును, ఇన్ద్రియం=ఇంద్రియమును, (రేతస్సును), యశః=కీర్తిని, ద్రవిణం=ధనమును, సుకృతం=పుణ్యమును, (దేవాః=దేవతలు కల్పయన్తు=కల్పించుదురుగాక), ఇతి=అని, అభిమన్త్రయేత=అభిమన్త్రించవలయును యత్ ఏకారణమువలన, స్త్రీణాం=స్త్రీలలోపల, మలోద్వాసాః=రజస్వలయగు, ఏషా=ఈ స్త్రీ, (ఈ నా భార్య), శ్రీర్హవై=లక్ష్మీస్వరూపమైనదియో, తస్మాత్=ఆ కారణమువలన, మలోద్వాససం=రజస్వలయగు, యశస్వినీం=యశోవంతురాలైన స్త్రీని, అభిక్రమ్య=పొంది, (మూడు రాత్రులు వెళ్లిన తరువాత స్నానముచేసిన స్త్రీని పొంది), ఉపమన్త్రయేత=తలంచవలయును (సూయిద్దటి చేతను పుత్రుఁడు పుట్టించఁదగినవాఁడని తలంచవలయును)

తా॥ ఇంతకు పూర్వము అయోనియందు రేతస్స్ఖలనమైనంగుకు ప్రాయశ్చిత్తము చెప్పఁబడినది ఇప్పుడు యోనియందు రేతస్స్ఖలనమైన దానికి ప్రాయశ్చిత్తమును చెప్పుచున్నాఁడు అనంతరము యోనియందు రేతస్సును చూచినయెడల=రేతస్స్ఖలనమైన యెడల, 'మయి తేజః' అనునది మొదలుకొని 'సుకృతమితి' యనునది అంతముగాఁగల ఈ మంత్రముతో అభిమంత్రించవలయును లోకమునందు స్త్రీలలోపల రజస్వలా స్త్రీ మిక్కిలి శ్రేష్ఠురాలు అట్టి స్త్రీని పురుషుఁడు నాలుగవ దివసము స్నానానంతరము పొంది దేవతలు నాయందు తేజస్సును ఇంద్రియమును కీర్తిని ధనమును పుణ్యమును కల్పించుదురుగాక యని అభిమంత్రించవలయును

ఉ॥ సా చేదస్మై న దద్యాత్కామ మేనా మవక్రీణీయాత్ సా చేదస్మైనైవ దద్యాత్కామ మేనాం యష్ట్యా వా పాణినా వోపహత్యాతిక్రామేదిన్ద్రియేణ తే యశసా యశ ఆదద ఇత్యయశా ఏవ భవతి. ॥౭॥

ప॥ సా - చేత్ - అస్మై - న - దద్యాత్ - కామం - ఏనాం - అవక్రీణీయాత్ - సా - చేత్ - అస్మై - న - ఏవ - దద్యాత్ - కామం - ఏనాం - యష్ట్యా - వా - పాణినా - వా - ఉపహత్య - అతిక్రామేత్ - ఇన్ద్రియేణ - తే - యశసా - యశః - ఆదదే - ఇతి - అయశాః - ఏవ - భవతి

ప్ర॥ సా=ఆ స్త్రీ, అస్మై=ఈ పురుషునికొఱకు, (మైథునం=సంభోగమును), న దద్యాచ్చేత్=ఇయ్యనియెడల, కామం=మిక్కిలి, ఏనాం=ఈ స్త్రీని, (భూషణాదినా=భూషణములు మొదలైన వానిచేతను), అవక్రీణీయాత్=ప్రేమను జ్ఞాపకము చేయవలయును (స్వాధీనము చేసికొనవలయును) సా=ఆ స్త్రీ, అస్మై=ఈ పురుషునికొఱకు, (మైథునం=సంభోగమును), నైవదద్యాచ్చేత్=ఇయ్యకయే పోయినయెడల, కామం=మిక్కిలి, ఏనాం=ఈ స్త్రీని, యష్ట్యా వా=దండముచేతనుగాని, పాణినా వా=హస్తముచేతనుగాని ఉపహత్యా=కొట్టుటచేతను, యశసా=రజోరూపమైన, ఇన్ద్రియేణ=ఇంద్రియముతో, తే=నీయొక్క, యశః=రజస్సును, ఆదద ఇతి=గ్రహించుచున్నానని, (ఈ స్త్రీని), అతిక్రామేత్=అతిక్రమించి పొందవలయును (అది మొదలుకొని, సా=ఆ స్త్రీ), అయశా ఏవ=రజస్సులేనిదిగానే, భవతి=అగుచున్నది

తా॥ ఆ స్త్రీ సంభోగముకొఱకు యాచింపఁబడినదై పురుషునికొఱకు సంభోగమును ఇవ్వకపోయినయెడల మిక్కిలి భూషణములు మొదలైనవాటిచేత దానిని స్వాధీనపఱుచుకొనవలయును. అప్పటికిని స్వాధీనురాలు కాకపోయినయెడల ఆ పురుషుఁడు కొయ్యతోగాని హస్తము

తోఁగాని ఆ స్త్రీని కొట్టుటచేత స్వాధీనముచేసికొని రజోరూపమైన నా యింద్రియముతో నీ రజస్సును గ్రహించుచున్నానని ఆ స్త్రీని అతిక్రమించి పొందవలయును అట్లు పొందినయెడల ఆ స్త్రీ అదిమొదలుకొని రజస్సులేనిదగానే యగుచున్నది

ఉ॥ సాచేదస్మైదద్యాదిన్ద్రియేణ తేయశసాయశ ఆదధామీతి యశస్వినావేవ భవతః ॥౮॥

ప॥ సా - చేత్ - అస్మై - దద్యాత్ - ఇన్ద్రియేణ - తే - యశసా - యశః - ఆదధామి - ఇతి - యశస్వినౌ - ఏవ - భవతః

ప్ర॥ సా=ఆ స్త్రీ, అస్మై=ఈ పురుషునికొఱకు, (మైథునం=సంభోగమును), దద్యాచ్చేత్=ఇచ్చినయెడల, (భర్తకు స్త్రీ స్వాధీనురాలైనయెడల). యశసా=రజోరూపమైన, ఇన్ద్రియేణ=ఇంద్రియముతో, తే=నీయొక్క, యశ=రజస్సును, ఆదధ మీతి = ఉంచుచున్నానని, (పురుషః=పురుషుఁడు, ఏనాం=ఈ స్త్రీని, 'ఇంద్రియేణతే యశసా యశ ఆదధామి' యను మంత్రమును చెప్పుచు, ఉపగచ్ఛేత్=పొందవలయును) (తదా=అప్పుడు, ఉభౌ=ఇద్దఱు), యశస్వినావేవ=యశోవంతులుగానే, (శ్రేష్ఠులుగా), భవతః=అగుచున్నారు

తా॥ ఆ స్త్రీ పురుషునికి స్వాధీనురాలైనయెడల 'ఇన్ద్రియేణతేయశ సాయశ ఆదధామి'' యను మంత్రమును చెప్పుచు పురుషుఁడు ఆ స్త్రీని పొందవలయును అట్లు పొందెనేని ఆ స్త్రీ పురుషు లిద్దఱు శ్రేష్ఠులగుచున్నారు

ఉ॥ సయామిచ్ఛేత్కామయేత మేతి తస్యామర్థం నిష్ఠాయ ముఖేనముఖగ్ సన్ధాయోపస్థమస్యా అభిమృశ్యజపేత్ అఙ్గా దఙ్గాత్సంభవసి హృదయాదధిజాయసే । సత్వమఙ్గ కషాయోసి దిగ్ధ విద్ధామివ మాదయే మామమూం మయీతి ॥౯॥

ప॥ సః - యాం - ఇచ్ఛేత్ - కామయేత - మా - ఇతి - తస్యాం - అర్థం - నిష్ఠాయ - ముఖేన - ముఖం - సన్ధాయ - ఉపస్థం - అస్యాః - అభిమృశ్య - జపేత్ - అఙ్గాత్ - అఙ్గాత్ - సంభవసి - హృదయాత్ అధిజాయసే - సః - త్వం - అఙ్గకషాయః - అసి - దిగ్ధవిద్ధాం - ఇవ - మాదయ - ఇమాం - అమూం - మయి - ఇతి

ప్ర॥ సః=ఆ పురుషుఁడు (వాజపేయమను యాగమునుచేసిన పురుషుఁడు) మా=నన్ను, కామయేతేతి=కోరునుగాకయని, యాం=ఏ స్త్రీని, ఇచ్ఛేత్=ఇచ్ఛయించునో, తస్యాం=ఆ స్త్రీయందు, అర్థం=ప్రజననేంద్రియమును (మేఢ్రమును), నిష్ఠాయ=ఉంచి, ముఖేన=ముఖముతో, ముఖం=ముఖమును, సన్ధాయ=కూర్చి, అస్యాః=ఈ స్త్రీయొక్క, ఉపస్థం=యోనిని, అభిమృశ్య=స్పృశించి, (హే రేతః=ఓ రేతస్సా! త్వం=నీవు, మే=నాయొక్క), అఙ్గాదఙ్గాత్=ప్రతి అవయవమునుండి, సంభవసి=పుట్టుచున్నావు హృదయాత్=హృదయమునుండి, (ముఖ్యముగా), అధిజాయసే=(అన్న రసము ద్వారా) పుట్టుచున్నావు, సః=అటువంటి, త్వం=నీవు, అఙ్గకషాయః=అవయవములయొక్క రసము, అసి=అగుచున్నావు (గనుక నీవు), దిగ్ధవిద్ధామివ=విషముచే పూయఁబడిన బాణముతో కొట్టఁబడిన లేడినివలెనే, ఇమాం=ఈ నాసంబంధమగు, అమూం=ఈ స్త్రీని, మయి=నాయందు, మాదయేతి = స్వాధీనము చేయుమా యని, జపేత్=పఠింపవలయును

తా॥ భర్తను భార్యావశీ కరణ రీతిని చెప్పి పురుష ద్వేషిణియగు ఆ స్త్రీకి పురుషుని యందు ప్రీతిని సంపాదించెడి రీతిని చూపించుచున్నాఁడు ఆ వాజపేయ యాగ సంపత్తిగల పురుషుఁడు తనకు స్వాధీనురాలు కావలయునని ఏ స్త్రీని కోరునో ఆ స్త్రీయందు మేఢ్రమును ఉంచి ముఖముతో ముఖమును కూర్చి ఈ స్త్రీయొక్క యోనిస్థను స్పృశించి ‘‘అంగాదంగాత్సంభవసి’ యను మంత్రమును జపించవలయును ఆ మంత్రార్థ మేమనఁగా, ఓ రేతస్సా! నీవు నాయొక్క సర్వావయవములనుండి పుట్టుచున్నావు ముఖ్యముగా అన్నరసము ద్వారా హృదయమునుండి కలుగుచున్నావు అట్టి నీవు అవయవములయొక్క రసమైతివి గనుక నీవు విషముచే పూయఁబడిన బాణముతో కొట్టఁబడిన లేడిని వలెనే ఈనా సంబంధమగు స్త్రీని నాస్వాధీనము చేయుమా యని యభిప్రాయము

ఉ॥ అధయా మిచ్ఛేన్నగర్భం దధీతేతి తస్యామర్థం నిష్ఠాయ ముఖేనముఖగ్ం సన్ధాయాభి ప్రాణ్యాపానాదిన్ద్రియేణతే రేతసారేత ఆదద ఇత్యరేతా ఏవ భవతి ॥౧౦॥

ప॥ అథ - యాం - ఇచ్ఛేత్ - న - గర్భం - దధీత - ఇతి - తస్యాం - అర్థం - నిష్ఠాయ - ముఖేన - ముఖం - సన్ధాయ - అభిప్రాణ్య - అపానాత్ - ఇన్ద్రియేణ - తే - రేతసా - రేతః - ఆదదే - ఇతి - అరేతాః - ఏవ - భవతి

ప్ర॥ అథ=అనంతరము (సః=ఆ పురుషుఁడు), యాం=ఏ స్త్రీని, గర్భం=గర్భమును, నదధీతేతి=ధరించకపోవును గాక యని, ఇచ్ఛేత్=కోరునో, తస్యాం=ఆ స్త్రీయందు, అర్థం=మేఢ్రమును నిష్ఠాయ=ఉంచి, ముఖేన=ముఖముతో, ముఖం=ముఖమును, సన్ధాయ=కూర్చి, అభిప్రాణ్య=ప్రాణవ్యాపారము చేసి, (నిశ్వాస వాయువును విడిచి), అపానాత్=అపానమువలన, ఇన్ద్రియేణ=మేఢ్రముతో, తే=నీయొక్క, రేతసా=రేతస్సుతో, రేతః=రేతస్సును, ఆదద ఇతి=గ్రహించుచున్నానని, (జపేత్=జపించవలయును తదా=అప్పుడు, సా=ఆ స్త్రీ), అరేతా ఏవ=రేతస్సులేనిది గానే, భవతి=అగుచున్నది

తా॥ అనంతరమా పురుషుఁడు స్త్రీని గర్భమును ధరింపఁగూడదని కోరినయెడల ఆ స్త్రీయందు మేఢ్రమును ఉంచి ముఖముతో ముఖము కూర్చి, ‘అభి ప్రాణ్యాపానాదిన్ద్రియేణ తే రేతసా రేత ఆదదే’ అను మంత్రమును జపించవలయును ఈ మంత్రాభిప్రాయ మేమనఁగా, ముందు నిశ్వాసమునుచేసి అపానమువలన నా ఇంద్రియముతో నీ రేతస్సుతో కూడా రేతస్సును గ్రహించుచున్నానని అభి ప్రాయము ఇట్లు జపించిన యెడల అప్పుడే ఆ స్త్రీ రేతస్సులేనిదేయై గర్భమును ధరించనిది యగుచున్నది

ఉ॥ అధయా మిచ్ఛేద్దధీతేతి తస్యామర్థం నిష్ఠాయ ముఖేన ముఖగ్ం సన్ధాయాపాన్యాభి ప్రాణ్యాదిన్ద్రియేణ తేరేతసా రేత ఆదధామీతి గర్భిణ్యేవ భవతి. ॥౧౧॥

ప॥ అథ - యాం - ఇచ్ఛేత్ దధీత - ఇతి - తస్యాం - అర్థం - నిష్ఠాయ - ముఖేన - ముఖం - సన్ధాయ - అపాన్య - అభిప్రాణ్యాత్ - ఇన్ద్రియేణ - తే - రేతసా - రేతః - ఆదధామి - ఇతి - గర్భిణీ - ఏవ - భవతి

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆ పురుషుఁడు), యాం=ఏ స్త్రీని, (గర్భం=గర్భమును), దధీత ఇతి=ధరించవలయునని, ఇచ్ఛేత్=కోరునో, తస్యాం=ఆ స్త్రీయందు, అర్థం=మేఢ్రమును, నిష్ఠాయ=ఉంచి, ముఖేన=ముఖముతో ముఖం=ముఖమును, సన్ధాయ=కూర్చి, అపాన్య=అపానమును విడిచి, అభిప్రాణ్యాత్=నిట్టూర్పువలన, ఇన్ద్రియేణ=ఇంద్రియముచేత, మేఢ్రముచేత), తే=నీయొక్క, రేతసా=రేతస్సుతో, రేతః=రేతస్సును ఆదధామి ఇతి=ఉంచుచున్నాను (జపేత్=జపించవలయును తదా=అప్పుడు, సా=ఆ స్త్రీ, గర్భిణీ ఏవ=గర్భిణిగలదే, భవతి=అగుచున్నది,

తా॥ అనంతరము పురుషుఁడు స్త్రీని గర్భమును ధరించవలయునని కోరినయెడల ఆ స్త్రీయందు మేఢ్రమును ఉంచి ముఖమునకు ముఖమును కూర్చి "అపాన్యాభి ప్రాణ్యాదిన్ద్రియేణ తే రేతసా రేత ఆదధామి" అను మంత్రమును జపించవలయును ఈ మంత్రాభిప్రాయ మేమనఁగా, అపానమును విడిచి ప్రాణవాయువువలన మేఢ్రముచేత నీ రేతస్సుతో రేతస్సును ఉంచుచున్నానని భావము ఇట్లు జపించినయెడల అప్పుడే ఆ స్త్రీ రేతస్సునుపొంది గర్భమును ధరించినది యగుచున్నది

ఉ॥ అథయస్య జాయాయై జారస్స్యాత్తం చేద్ద్విష్యాదామ పాత్రేఽగ్నిముపస
మాధాయ ప్రతిలోమగ్ంశరబర్హిస్స్తీర్త్వా తస్మిన్నేతాశ్శరభృష్టీః ప్రతిలో
మాస్సర్పిషాక్తా జుహుయాన్మమ సమిద్ధేహౌషీః ప్రాణాపానౌత ఆదదే
ఽసావితి । మమసమిద్ధేహౌషీః పుత్రపశూగ్ంస్త ఆదదేఽసావితి । మమ
సమిద్ధేహౌషీరిష్టాసుకృతేత ఆదదేఽసావితి । మమసమిద్ధేహౌషీ రా
శా పరాకాశౌత ఆదదేఽసావితి । సవా ఏష నిరిన్ద్రియో విసుకృదస్మా ల్లో
కాత్ప్రైతియ మేవంవిద్వాన్ బ్రాహ్మణశ్శపతి తస్మాదేవం విచ్ఛ్రోత్రి
యస్య దారేణనో పహాసమిచ్ఛేదుత హ్యేవం విత్పరో భవతి. ॥౧౨॥

ప॥ అథ - యస్య - జాయాయై - జారః - స్యాత్ - తం - చేత్ - ద్విష్యాత్ - ఆమ పాత్రే - అగ్నిం - ఉపసమాధాయ - ప్రతిలోమం - శరబర్హిః - తీర్త్వా - తస్మిన్ - ఏతాః - శరభృష్టీః - ప్రతిలోమాః - సర్పిషా - అక్తాః - జుహుయాత్ - మమ - సమిద్ధే - హౌషీః - ప్రాణాపానౌ - తే - ఆదదే - అసౌ - ఇతి - మమ - సమిద్ధే - హౌషీః - పుత్రపశూన్ - తే - ఆదదే - అసౌ - ఇతి - మమ - సమిద్ధే హౌషీః - ఇష్టాసుకృతే - తే - ఆదదే - అసౌ - ఇతి - మమ - సమిద్ధే - హౌషీః - ఆశాపరాకాశౌ - తే - ఆదదే - అసౌ - ఇతి - సః - వై - ఏషః - నిరిన్ద్రియః - విసుకృత్ - అస్మాత్ - లోకాత్ - ప్రైతి - యం - ఏవం - విద్వాన్ - బ్రాహ్మణః - శపతి - తస్మాత్ - ఏవంవిత్ - శ్రోత్రియస్య - దారేణ - న - ఉపహాసం - ఇచ్ఛేత్ - ఉత - హి - ఏవంవిత్ - పరః - భవతి

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, యస్య=ఎవనియొక్క, జాయాయై=భార్యకొఱకు, జారః=ఉపపతి (అంకుముగాఁడు), స్యాత్=కలిగెనేని, తం=వానిని, (పురుష=పురుషుఁడు), ద్విష్యాచ్చేత్=ద్వేషించినయెడల, ఆమపాత్రే=పచ్చిదిగానైన మట్టిపాత్రయందు, అగ్నిం=అగ్నిని, ఉపసమాధాయ=ఉంచి, ప్రతిలోమం=కర్మకు ప్రతిలోమమగు, శరబర్హిః=రెల్లుదర్భను, తీర్త్వా=పఱచి తస్మిన్=ఆ అగ్నియందు, (ఆవసథాగ్నియందు), సర్పిషా=నేతిచేత, అక్తాః=తడుపఁబడిన, ప్రతిలోమాః=పిలోమము గానుండెడి, (వ్యత్యాసము గాఁజేయఁబడిన), ఏతాః=ఈ, శరభృష్టీః=రెల్లుస్థంబములను, జుహుయాత్=హోమముచేయవలయును ("మమసమిద్ధేహౌషీః" అను ఈ నాలుగు మంత్రములను చెప్పుచు హోమము చేయవలయును. ఆ మంత్రములయర్థము చెప్పఁ

బడుచున్నది) (సః=ఆ పురుషుఁడు), మమ=నాయొక్క, సమిద్ధే=ప్రకాశమానమగు, (యాజ్ఞవల్క్యాదులైనవానిచేత ప్రకాశమానమగు, యోషాగ్నౌ=స్త్రీ రూపాగ్నియందు, రేతః=రేతస్సును, హౌషీః=హోమము చేసితివి (గనుక) తే=నీయొక్క, ప్రాణాపానౌ=ప్రాణాపానములను, ఆదదే=గ్రహించుచున్నాను (ఇతి=అని, జుహుయాత్=హోమము చేయవలయును) అసౌ ఇతి=వీఁడని (ప్రత్యేకముగా శత్రువుయొక్క నామమును గ్రహించి చెప్పవలెను) మమ=నాయొక్క సమిద్ధే=ప్రకాశమగు యోషాగ్నియందు, (రేతః=రేతస్సును), హౌషీః=హోమము చేసితివి (గనుక), తే=నీయొక్క, పుత్రపశూన్=పుత్రులను పశువులను, ఆదదే=గ్రహించుచున్నాను (ఇతి=అని, జుహుయాత్=హోమము చేయవలయును) అసావితి=వీఁడని, (ప్రత్యేకముగా శత్రువుయొక్క నామగ్రహణమును చేయవలెను) మమ=నాయొక్క, సమిద్ధే=ప్రకాశమానమగు యోషాగ్నియందు, (రేతః=రేతస్సును), హౌషీః=హోమమును చేయుచున్నావు (గనుక), తే=నీయొక్క, ఇష్టాసుకృతే=శ్రౌతస్మార్తకర్మలను, ఆదదే=గ్రహించుచున్నాను (ఇతి=అని, జుహుయాత్=హోమము చేయవలయును) అసావితి=వీఁడని, (ప్రత్యేకముగా నామమును చెప్పవలయును) మమ=నాయొక్క, సమిద్ధే=ప్రకాశమానమగు యోషాగ్నియందు, (రేతః=రేతస్సును), హౌషీః=హోమమును చేసితివి (గనుక), తే=నీయొక్క, ఆశాః పరాకాశౌ=ఆశాపరాకాశములను, (ఆశ యనఁగా ప్రాగ్వ, పరాకాశమనఁగా= వాక్యచే ప్రతిజ్ఞ చేయఁబడి కర్మచే ప్రతిపాదింపఁబడనిదానిని నిరీక్షించుట) ఆదదే=గ్రహించుచున్నాను. (ఇతి=అని, జుహుయాత్=హోమము చేయవలయును) అసావితి=వీఁడని, (ప్రత్యేకముగా శత్రువుయొక్క నామమును చెప్పవలయును) ఏవం=ఈప్రకారము, విద్వాన్=విద్వాంసుఁడగు, బ్రాహ్మణః=బ్రాహ్మణుఁడు, యం=ఎవనిని, శపతి=శపించుచున్నాఁడో, సః=అటువంటి, ఏష వై=వీఁడే, నిరిన్ద్రియః=ఇంద్రియములేనివాఁడును, విసుకృత్=పుణ్యకర్మము లేనివాఁడునై, అస్మాత్=ఈ, లోకాత్=లోకమునుండి, ప్రైతి=మరణమును పొందుచున్నాఁడు తస్మాత్=ఆకారణమువలన, ఏవంవిత్=ఇట్లు తెలిసికొనినవాఁడు, శ్రోత్రియస్య=శ్రోత్రియునియొక్క, దారేణ=భార్యతో, ఉపహాసం=సంభోగమును, నేచ్ఛేత్=కోరఁగూడదు ఉత=మఱియును, ఏవంవిత్=ఇట్లు తెలిసికొనినవాఁడు, పరః=శత్రువుఁడు, భవతిహి=అగుచున్నాఁడు

తా॥ అనంతరమా వాజపేయయాగ సంపత్తుగల పురుషుఁడు తన భార్యతో జారత్వమును చేసెడి పురుషునియందు ద్వేషము కలిగినయెడల అప్పుడు అవసథ్యమను అగ్నిని పచ్చి మట్టిపాత్రయందుంచుకొని తల్లక్రిందుగా రెల్లు దర్భను పఱచి ఆ అగ్నియందు నేతితో తడుపఁబడిన ఈ రెల్లుయొక్క స్తంబములను "సమిద్ధేహౌషీః" అను నాలుగు మంత్రములచేతను హోమమును చేయవలయును ఈనాలుగు మంత్రములకర్థమేమనఁగా, నీవు నా సంబంధమగు యోషాగ్నియందు రేతస్సును హోమము చేసితివి గనుక నాకు శత్రువవైన నీయొక్క ప్రాణాపానములను, పశుపుత్రాదులను, శ్రౌతస్మార్త కర్మములను, ఆశా పరాకాశములను, నేను గ్రహించుచున్నానని క్రమముగా నాలుగు మంత్రములతో కడపట శత్రు నామమును ప్రత్యేకప్రత్యేకముగా నుచ్చరించుచు హోమమును చేయవలయును ఈ ప్రకారము వాజపేయ యాగసంపత్తు గల పురుషుఁడు తన భార్యతో సంభోగమును చేసిన శత్రువును శపించినయెడల ఆ శత్రువు ఇంద్రియములేనివాఁడును పుణ్యకర్మము నశించిన వాఁడునై ఈ లోకమునుండి మరణమును పొందుచున్నాఁడు. గనుక ఇట్లు తెలిసికొనినవాఁడు శ్రోత్రియునియొక్క భార్యతో పరిహాసమునుగాని సంభోగమునుగాని చేయఁగూడదు అట్లు చేసినయెడల శత్రువైనశించుచున్నాఁడు ప్రసంగసంగతిచే ఈ అభిచార కర్మ ఇక్కడ చెప్పఁబడినదిగాఁ దెలిసికొనవలయును.

ఉ॥ అథయస్య జాయామార్తవం విన్దేత్త్ర్యహం కంసేన పిబేద హతవాసా నైనాం వృషలోన వృషల్యుపహన్యా త్త్రిరాత్రాన్త ఆప్లుత్య వ్రీహీనవఘాతయేత్ ॥౧౩॥

ప॥ అథ - యస్య - జాయాం - ఆర్తవం - విన్దేత్ - త్ర్యహం - కంసేన - పిబేత్ - అహతవాసాః - న - ఏనాం - వృషలః - న - వృషలీ - ఉపహన్యాత్ - త్రిరాత్రాన్తే - ఆప్లుత్య - వ్రీహీన్ - అవఘాతయేత్.

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, యస్య=ఎవనియొక్క, జాయాం=భార్యను, ఆర్తవం=ఋతుభావము, విన్దేత్=పొందునో, (తదా=అప్పుడు), త్ర్యహం=మూడురోజులు, కంసేన=గిన్నెతో, పిబేత్=పానముచేయవలయును అహతవాసాః=కొట్టఁబడిన వస్త్రముకలది, (రజోదూషితముకాని వస్త్రముకలది), న=కాదు ఏనాం=ఈ స్త్రీని, వృషలః=శూద్రుఁడును, వృషలీ=శూద్రస్త్రీయును, నోపహన్యాత్=స్పృశించఁగూడదు త్రిరాత్రాన్తే=మూడురాత్రులు వెళ్లిన తరువాత, ఆప్లుత్య=స్నానముచేసి, (సా=ఆస్త్రీ, అహతవాసాః=రజోదూషితముకాని వస్త్రముకలది, స్యాత్=అగును తదా=అప్పుడు), వ్రీహీన్=వడ్లను, అవఘాతయేత్=దంపించవలయును (స్నానముచేసిన ఆ స్త్రీని ధాన్యమును దంపుటకు నియోగించవలయును)

తా॥ ఇట్లు ప్రసంగ సంగతిచేత ఆభిచారిక కర్మను చెప్పి పూర్వమందు చెప్పిన ఋతుకాలమును తెలియపఱచుచున్నాఁడు వాజపేయయాగము చేసిన పురుషునియొక్క భార్య ఋతుమతియైన యెడల ఆ స్త్రీ గిన్నెతో ఉదక పానమును చేయవలయును రజస్సుచే దూషితమైన వస్త్రము కలదియైయుండును ఆ స్త్రీని శూద్రుఁడుగాని శూద్ర స్త్రీ గాని తాకఁగూడదు మూడురోజులు వెళ్లిన తరువాత స్నానముచేసి రజో దూషితముగాని వస్త్రముగల స్త్రీని వడ్లను దంపుటకు నియోగించవలయును

ఉ॥ సయ ఇచ్ఛేత్పుత్రోమే శుక్లో జాయేత వేద మనుబ్రువీత సర్వమాయురి యాదితి క్షీరౌదనం పాచయిత్వా సర్పిష్మన్త మశ్నీయాతా మీశ్వరౌ జనయితవై. ॥౧౪॥

ప్ర॥ సః - యః - ఇచ్ఛేత్ - పుత్రః - మే - శుక్లః - జాయేత - వేదం - అను బ్రువీత - సర్వం - ఆయుః - ఇయాత్ - ఇతి - క్షీరౌదనం - పాచయిత్వా - సర్పిష్మన్తం - అశ్నీయాతాం - ఈశ్వరౌ - జనయిత - వై

ప్ర॥ యః=ఏ, సః=ఆ పురుషుఁడు, మే=నాకు, శుక్లః=తెల్లని, పుత్రః=కుమారుఁడు, జాయేత=కలుగునుగాక వేదం=ఒక వేదమును, అనుబ్రువీత=అనుసరించి చెప్పునుగాక సర్వం=సమస్తమైన, ఆయుః=ఆయుస్సును, ఇయాదితి=పొందునుగాకయని, ఇచ్ఛేత్=కోరినయెడల, క్షీరౌదనం=క్షీరాన్నమును, పాచయిత్వా=వండించి, (స్త్రీ పురుషులు), సర్పిష్మన్తం=నెయ్యిగల దానినిగా, అశ్నీయాతాం=భక్షించవలయును (తదా=అప్పుడు, తం=అటువంటిపుత్రుని), జనయితవై=పుట్టించుటకు, ఈశ్వరౌ=సమర్థులు, (స్యాతాం=అగుదురు)

తా॥ ఇట్లు దంపఁబడిన వడ్లవలన కలిగిన బియ్యముతో నేమి చేయవలయుననిన, ఆ వాజపేయయాగ సంపనుగల పురుషుఁడు తనకు తెల్లని దేహకాంతిగలవాఁడును నూఱు సంవత్సరము

ను ఆయుస్సుగలవాఁడును ఒక వేదమును సాంగముగా చదువుకొనిన వాఁడు నగు పుత్రుఁడుకలుగవలయునని కోరినయెడల ఆ బియ్యముతో క్షీరాన్నమును వండించి స్త్రీ పురుషు లిద్దఱును భక్షించవలయును ఇట్లు భక్షించిరేని వారు అట్టి పుత్రుని కనుటకు సమర్థులగుదురు

ఉ॥ అథయ ఇచ్ఛేత్పుత్రోమే కపిలః। పిఙ్గళో జాయేత ద్వౌ వేదా వనుబ్రువీత స
ర్వమాయురి యాదితి దధ్యోదనం పాచయిత్వా సర్పిష్మన్త మశ్నీయాతా
మీశ్వరౌ జనయితవై. ॥౧౫॥

ప॥ అథ - యః - ఇచ్ఛేత్ - పుత్ర - మే - కపిలః - పిఙ్గళః - జాయేత - ద్వౌ - వేదౌ - అను బ్రువీత - సర్వం - ఆయుః - ఇయాత్ - ఇతి - దధ్యోదనం - పాచయిత్వా - సర్పిష్మన్తం - అశ్నీయాతాం - ఈశ్వరౌ - జనయిత - వై

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, యః=ఏపురుషుఁడు, మే=నాకు, కపిలః=నానారంగులు కలవాఁడును, పిఙ్గళః=పచ్చని రంగుకలవాఁడునగు, పుత్రః=కుమారుఁడు, జాయేత=పుట్టును గాక ద్వౌ=రెండు, వేదౌ=వేదములను, అను బ్రువీత=అనుసరించి చెప్పును గాక సర్వం=సమస్తమైన, ఆయుః=ఆయుస్సును, ఇయాదితి=పొందును గాక యని, ఇచ్ఛేత్=కోరునో, (సః=వాఁడు), దధ్యోదనం=పెరుగు అన్నమును, పాచయిత్వా=వండించి సర్పిష్మన్తం=నెయిగలదానినిగా, (ఆ స్త్రీ పురుషులిద్దఱు), అశ్నీయాతాం=భక్షించవలయును (తదా=అప్పుడు, తౌ=స్త్రీ పురుషులిద్దఱు, తం=అట్టిపుత్రుని), జనయితవై= పుట్టించుటకు, ఈశ్వరౌ=సమర్థులు, (స్యాతాం=అగుదురు)

తా॥ కపిల వర్ణము కలవాఁడును పచ్చనికాంతిగలవాఁడును రెండు వేదములను చదువుకొనిన వాఁడును సంపూర్ణమైన ఆయుస్సుకలవాఁడునగు పుత్రుఁడు నాకు కలుగును గాక యని కోరెడిజనుఁడు పెరుగు అన్నమును పచనము చేయించి నేతితో కలిపి స్త్రీ పురుషు లిద్దఱును భక్షించిరేని అట్టి పుత్రుని కనుటకు సమర్థులగుచున్నారు

ఉ॥ అథయ ఇచ్ఛేత్పుత్రోమే శ్యామో లోహితాక్షో జాయేత త్రీన్వేదా నను
బ్రువీత సర్వమాయురి యాదిత్యుదోదనం పాచయిత్వా సర్పిష్మన్త మశ్నీ
యాతా మీశ్వరౌ జనయితవై ॥౧౬॥

ప॥ అథ - యః - ఇచ్ఛేత్ - పుత్రః - మే - శ్యామః - లోహితాక్షః - జాయేత - త్రీన్ - వేదాన్ - అను బ్రువీత - సర్వం - ఆయుః - ఇయాత్ - ఇతి - ఉదోదనం - పాచయిత్వా - సర్పిష్మన్తం - అశ్నీయాతాం - ఈశ్వరౌ - జనయిత - వై

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, యః=ఎవఁడు, మే=నాకు, శ్యామః=నల్లని కాంతిగలవాఁడును, లోహితాక్షః=ఎఱ్ఱని నేత్రములు కలవాఁడు నగు, పుత్ర=కుమారుఁడు, జాయేత=పుట్టును గాక. త్రీన్ వేదాన్=మూఁడు వేదములను, అను బ్రువీత=అధ్యయనమును చేయును గాక సర్వం=సమస్తమైన, ఆయుః=ఆయుస్సును, ఇయాదితి=పొందును గాక యని, ఇచ్ఛేత్=కోరునో, (సః=వాఁడు), ఉదోదనం=ఉదకాన్నమును, (శుద్ధాన్నమును), పాచయిత్వా=వండించి, సర్పిష్మన్తం=నెయ్యికల దానినిగా, (స్త్రీ పురుషులు), అశ్నీయాతాం=భక్షించవలయును (తదా=అప్పుడు, తౌ=ఆ స్త్రీ పురుషులిద్దఱు, తం=అట్టిపుత్రుని), జనయితవై=పుట్టించుటకు, ఈశ్వరౌ=

తా॥ నల్లని దేహకాంతిగల వాఁడును ఎఱ్ఱని నేత్రములుకలవాఁడును మూఁడు వేదములను చదువఁగలవాఁడును సంపూర్ణాయుస్సుగల వాఁడునగు పుత్రుఁడు నాకు పుట్టునుగాక యని కోరెడివాఁడు శుద్ధాన్నమును వండించి (క్షీరాదులను కలుపకుండా నీటితో మాత్రము పచనము చేసిన అన్నమును) నేతితోకలిపి స్త్రీ పురుషులు భక్షించిరేని వారు అట్టి పుత్రుని కనుటకు సమర్థులగుదురు

ఉ॥ అథయ ఇచ్ఛేద్దుహితా మే పణ్డితా జాయేత సర్వమాయురియాదితి తిలౌదనం పాచయిత్వా సర్పిష్మన్త మశ్నీయాతా మీశ్వరౌ జనయితవై. ॥౧౭॥

ప॥ అథ - యః - ఇచ్ఛేత్ - దుహితా - మే - పణ్డితా - జాయేత - సర్వం - ఆయుః - ఇయాత్ - ఇతి - తిలౌదనం - పాచయిత్వా - సర్పిష్మన్తం - అశ్నీయాతాం - ఈశ్వరౌ - జనయిత - వై

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, యః=ఎవఁడు, మే=నాకు, పణ్డితా=పండితురాలగు, (గృహకృత్యములయందు నేర్పుగల), దుహితా=కుమార్తె, జాయేత=కలుగునుగాక సర్వం=సమస్తమైన, ఆయుః=ఆయుష్షును, ఇయాదితి=పొందునుగాక యని, ఇచ్ఛేత్=కోరునో, (సః=వాఁడు), తిలౌదనం=నువ్వుల పులగమును, పాచయిత్వా=వండించి, సర్పిష్మన్తం=నెయ్యికలదానినిగా (స్త్రీ పురుషులు), అశ్నీయాతాం=భక్షించవలయును (తదా=అప్పుడు, తౌ=ఆ స్త్రీ పురుషులు, తాం=అట్టి కుమార్తెను), జనయితవై=కనుటకు, ఈశ్వరౌ=సమర్థులు, (స్యాతాం=అగుదురు)

తా॥ పూర్ణాయుస్సుగలదియును గృహకృత్యములయందు నేర్పు గలదియునగు కుమార్తె నాకు కలుగునుగాక యని కోరెడువాఁడు నువ్వుల పులగమును వండించి నేతితో కలిపి స్త్రీ పురుషులు భక్షించిరేని ఆ స్త్రీ పురుషులు అట్టి స్త్రీని కనుటకు సమర్థులగుదురు

ఉ॥ అథయ ఇచ్ఛేత్పుత్రో మే పణ్డితో విగీతః సమితింగమః శుశ్రూషితాం వాచం భాషితా జాయేత సర్వాన్వేదా ననుబ్రువీత సర్వమాయురియాదితి మాꣳసౌదనం పాచయిత్వా సర్పిష్మన్త మశ్నీయాతా మీశ్వరౌ జనయితవా ఔక్ష్ణేన వార్షభేణ వా ॥౧౮॥

ప॥ అథ - యః - ఇచ్ఛేత్ - పుత్రః - మే - పణ్డితః - విగీతః - సమితింగమః - శుశ్రూషితాం - వాచం - భాషితా - జాయేత - సర్వాన్ - వేదాన్ - అనుబ్రువీత - సర్వం - ఆయుః - ఇయాత్ - ఇతి - మాంసం - ఓదనం - పాచయిత్వా - సర్పిష్మన్తం - అశ్నీయాతాం - ఈశ్వరౌ - జనయిత - వై ఔక్ష్ణేన - వా - ఆర్షభేణ - వా

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, యః=ఎవడు, మే=నాకు, పణ్డితః=పండితుఁడును, విగీతః=ప్రసిద్ధుఁడును, సమితింగమః=సభను పొందెడివాఁడును, శుశ్రూషితాం=మనోహరమైన, వాచం=వాక్కును, భాషితా=పలికెడివాఁడునగు, పుత్రః=కుమారుఁడు, జాయేత=కలుగును గాక (ఆ పుత్రుఁడు), సర్వాన్=సమస్తములైన, వేదాన్=వేదములను, అనుబ్రువీత=అనుసరించి అధ్యయనము చేయునుగాక సర్వం=సమస్తమైన, ఆయుః=ఆయుస్సును, ఇయాదితి=పొందునుగాక యని, ఇచ్ఛేత్=కోరునో, (సః=వాఁడు), ఔక్ష్ణేనవా=వయస్సుగల యెద్దుమాంసముతో

గాని, ఆర్షభేణ వా=అధిక వయస్సుగల యెద్దు మాంసముతో గాని మాంసౌదనం=మాంసాన్నమును, పాచయిత్వా=వండించి, సర్పిష్మన్తం=నెయ్యికలదానినిగా, (స్త్రీ పురుషులు), అశ్నీయాతాం=భక్షించవలయును (తౌ=ఆ స్త్రీపురుషులు, తం=అట్టిపుత్రుని), జనయితవై=కనుటకు, ఈశ్వరౌ=సమర్థమైనవారు, (స్యాతాం=అగుదురు)

తా॥ సమస్త వేదములను అధ్యయనము చేసినవాఁడును సంపూర్ణాయుస్సుకలవాఁడును, పండితుఁడును ప్రసిద్ధుఁడును సభను పొంది వాదించెడివాఁడును మనోహరమైన వాక్కును పలికెడివాఁడునగు పుత్రుఁడు నాకు కలుగునుగాక యని కోరెడివాఁడు వయస్సుగల వృషభముయొక్కగాని అధికవయస్సుగల వృషభముయొక్కగాని మాంసముతో పచనముచేయఁబడిన మాంసాన్నమును స్త్రీ పురుషులు భక్షించిరేని వారు అట్టి పుత్రుని కనుటకు సమర్థులగుదురు

ఉ॥ అథాభిప్రాతరేవ స్థాలీపాకావృతాజ్యం చేష్టిత్వా స్థాలీపాకస్యోపఘాతం జుహోత్యగ్నయే స్వాహానుమతయే స్వాహా దేవాయ సవిత్రే సత్యప్రసవాయ స్వాహేతి హుత్వోద్ధృత్య ప్రాశ్నాతి ప్రాశ్యేతరస్యాః ప్రయచ్ఛతి ప్రక్షాళ్య పాణీ ఉదపాత్రం పూరయిత్వా తేనైనాం త్రిరభ్యుక్షతి, ఉత్తిష్ఠాతో విశ్వావసోఽన్యామిచ్ఛ ప్రపూర్వ్యాం సజ్జాయాం పత్యా సహేతి ॥౧౯॥

ప॥ అథ - అభిప్రాతః - ఏవ - స్థాలీపాకావృతాజ్యం - చేష్టిత్వా - స్థాలీపాకస్య - ఉపఘాతం - జుహోతి - అగ్నయే - స్వాహా - అనుమతయే - స్వాహా - దేవాయ - సవిత్రే - సత్యప్రసవాయ - స్వాహా - ఇతి - హుత్వా - ఉద్ధృత్య - ప్రాశ్నాతి - ప్రాశ్య - ఇతరస్యాః - ప్రయచ్ఛతి - ప్రక్షాళ్య - పాణీ - ఉదపాత్రం - పూరయిత్వా - తేన - ఏనాం - త్రిః - అభ్యుక్షతి - ఉత్తిష్ఠ అతః - విశ్వావసో - అన్యాం - ఇచ్ఛ - ప్రపూర్వ్యాం - సం - జాయాం - పత్యా - సహ - ఇతి

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆ పురుషుఁడు), అభిప్రాతరేవ=మఱుసటిదినముయొక్క ప్రాతఃకాలమునందు, స్థాలీపాకావృతాజ్యం=స్థాలీపాకముకొఱకు సంపాదింపఁబడిన ఆజ్యమును, చేష్టిత్వా=సంస్కారమును చేసి, స్థాలీపాకస్య=స్థాలీపాకమునకు, ఉపఘాతం=ఉపఘాతమును చేసి, (వండ్లుదంచి చరువును వండించి), (జుహోతి=హోమము చేయుచున్నాఁడు అగ్నయే స్వాహా=అగ్నికొఱకు స్వాహా యని, అనుమతయే స్వాహా=అనుమతికొఱకు స్వాహా యని, సత్యప్రసవాయ=సత్యకారణుఁడగు, దేవాయ=ప్రకాశమానుఁడగు, సవిత్రే=సూర్యునికొఱకు, స్వాహేతి=స్వాహా యని, (ఈ మూఁడు మంత్రములతో ఆహుతులను), హుత్వా=హోమము చేసి, (చరుశేషం=మిగిలిన హవిస్సును), ఉద్ధృత్య=ఎత్తి, ప్రాశ్నాతి=భక్షించుచున్నాఁడు (స్వయం=తాను), ప్రాశ్య=భక్షించి, (మిగిలిన ఉచ్ఛిష్టాన్నమును), ఇతరస్యాః=అన్యమగు తన భార్యకొఱకు, ప్రయచ్ఛతి=ఇచ్చుచున్నాఁడు పాణీ=చేతులను, ప్రక్షాళ్య=కడుగుకొని, ఉదపాత్రం=ఉదకపాత్రను, పూరయిత్వా=నిండించి, తేన=ఆ ఉదకముచేతను, ఏనాం=ఈ స్త్రీని, త్రిః=మూఁడుసార్లు, (ఉత్తిష్ఠాతో విశ్వావసో అను ఈ మంత్రమును చెప్పి), అభ్యుక్షతి=ప్రోక్షించుచున్నాఁడు (ఈ మంత్రార్థమెట్లనఁగా), హే విశ్వావసో=ఓ విశ్వావసు అను గంధర్వుఁడా, (త్వం=నీవు),

అతః=ఈ నా భార్యా సమీపమునుండి, ఉత్తిష్ఠ=లేచిపొమ్ము అన్యాం=ఇతరమైనదియును, ప్రఫర్వ్యాం=వయోవంతురాలైనదియునగు, పత్యాసహ=పెనిమిటితోకూడా, సజ్జాయాం=క్రీడించుచున్న భార్యను, ఇచ్ఛ=కోరుము, ఇతి=అని, (ఈ మంత్రోచ్చారణను చేయుచు ప్రోక్షించుచున్నాఁడు)

తా॥ ఆ పురుషుఁడు స్థాలీపాకము కొఱకైన ఆజ్యమును మంత్రముచే సంస్కరించి వడ్లను దంపించి చరువును వండించి ఆ చరువును 'అగ్నయే స్వాహా, అనుమతయే స్వాహా దేవాయసవిత్రే సత్యప్రసవాయ స్వాహా,' అను ఈ మూడు మంత్రములతో అగ్నియందు హోమముచేసి హోమశేషమైన చరువును తాను భక్షించి మిగిలిన ఉచ్ఛిష్టమును భార్యకొఱకు ఇచ్చుచున్నాఁడు తదనంతరము హస్తములను కడుగుకొని ఉదకపాత్రయందు నిండించిన ఉదకముతో ఈస్త్రీని మూడుసార్లు 'ఉత్తిష్ఠాతో విశ్వావసో' అను ఈ మంత్రమును 'పత్యాసహేతి' అను కొనవఱకు చెప్పి మంత్రించి ప్రోక్షించుచున్నాఁడు ఈ మంత్రము తాత్పర్యమేమనఁగా, ఓ విశ్వావసు అను గంధర్వుఁడా! నీవు ఈ నా భార్యాసమీపమునుండి లేచిపొమ్ము ఇతరమైనదియును వయస్సుకలదియునగు పెనిమిటితో కూడా క్రీడించుచున్న భార్యను కోరుము యని అభిప్రాయము

ఉ॥ అథైనామభిపద్యతే అమోహమస్మి సాత్వగ్ం సాత్వమస్యమోహం సామాహమస్మి ఋక్త్వం ద్యౌరహం పృథివీత్వం తావేహి సగ్ంరభావహై సహ రేతో దధావహై పుగ్ంసే పుత్రాయవిత్తయ ఇతి ॥౨౦॥

ప॥ అథ - ఏనాం - అభిపద్యతే - అమః - అహం - అస్మి - సా - త్వం - సా - త్వం- అసి - అమః - అహం - సామ - అహం - అస్మి - ఋక్ - త్వం - ద్యౌః - అహం - పృథివీ- త్వం - తౌ - ఏహి - సంరభావహై - సహ - రేతః - దధావహై - పుంసే - పుత్రాయ - విత్తయే - ఇతి

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆ పురుషుఁడు), ఏనాం=ఈ స్త్రీని, అభిపద్యతే=కౌఁగిలించుకొనుచున్నాఁడు అహం=నేను, అమః=ప్రాణము, అస్మి=అగుచున్నాను త్వం=నీవు, సా=ఆ వాక్కు, అసి=అగుచున్నావు అమః=ప్రాణస్వరూపుఁడనైన, అహం=నేను, సా=ఆవాగ్రూపమైన, త్వం=నీవు, అస్మి=అగుచున్నాను సామ=సామవేదము, అహం=నేను, అస్మి=అగుచున్నాను ఋక్=ఋగ్వేదము, త్వం=నీవు, (అసి=అగుచున్నావు). ద్యౌః=అంతరిక్షము, అహం=నేను, పృథివీ=భూమి, త్వం=నీవు, (గనుక, త్వం=నీవు), ఏహి=రమ్ము తౌ=ఆ, (ఆవాం=మనమిద్దఱము), పుంసే=పుంస్త్వముగల, పుత్రాయ విత్తయే=పుత్రధనము కొఱకు, సంరభావహై=ప్రయత్నము చేయుదము సహ=కూడా, రేతః=రేతస్సును, దధావహై=ధరించెదము, ఇతి=అని, (అభిపద్యతే=కౌఁగిలించుకొనుచున్నాఁడు)

తా॥ ఆపురుషుఁడు క్షీరాన్నాది భక్షణమునుచేసిన తరువాత ఈ స్త్రీని "అమోహమస్మి" అను మంత్రమును చెప్పుచు కౌఁగిలించుకొనుచున్నాఁడు ఈ మంత్రాభిప్రాయమేమనఁగా, నేను ప్రాణము నీవు వాక్కువు ప్రాణమునకు వాక్కు స్వాధీనమైనట్టు నీవు నాకు స్వాధీనమైన దానవు నేను సామవేదము, నీవు ఋగ్వేదము. సామవేదమునకు ఋగ్వేద మాధారమైనట్టు నాకు నీవాధారమైయున్నావు నేను అంతరిక్షము, నీవు భూమివి భూమ్యంతరిక్షములు లోకమునకు

తల్లిదండ్రులైనట్టు మనము పుత్రునకు తల్లిదండ్రులమైయున్నాము గనుక నీవు నేను అట్టి మనయిద్దఱమును జూచి పుంస్త్వముగల పుత్రోత్పత్తికొఱకు ప్రయత్నమును చేయుదము రేతస్సును ధరింతము అని చెప్పి ఆపురుషుఁడు స్త్రీని కౌగిలించుకొనుచున్నాఁడు

ఉ॥ అథాస్యా ఊరూ విహాపయతి విజిహీథాం ద్యావాపృథివీ ఇతి తస్యామర్థం నిష్ఠాయ ముఖేన ముఖగ్ం సన్ధాయ త్రిరేనామనులోమామనుమార్ష్టి విష్ణుర్యోనిం కల్పయతు త్వష్టా రూపాణి పింశతు ఆసిఞ్చతు ప్రజాపతిర్ధాతా గర్భం దధాతు తే। గర్భం ధేహి సినీవాలి గర్భం ధేహి పృథుష్టుకే। గర్భంతే అశ్వినౌ దేవావాధత్తాం పుష్కరస్రజౌ ॥౨౧॥

ప॥ అథ - అస్యాః ఊరూ - విహాపయతి - విజిహీథాం - ద్యావాపృథివీ - ఇతి - తస్యాం - అర్థం - నిష్ఠాయ - ముఖేన - ముఖం - సన్ధాయ - త్రిః - ఏనాం - అనులోమాం - అనుమార్ష్టి - విష్ణుః - యోనిం - కల్పయతు - త్వష్టా - రూపాణి - పింశతు - ఆసిఞ్చతు - ప్రజాపతిః - ధాతా - గర్భం - దధాతు - తే - గర్భం - ధేహి - సినీవాలి - గర్భం - ధేహి - పృథుష్టుకే - గర్భం - తే - అశ్వినౌ - దేవౌ - ఆధత్తాం - పుష్కరస్రజౌ

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆపురుషుఁడు), ద్యావాపృథివీ = ఓభూమ్యంతరిక్షములారా! (ఈ సంబోధనము ఊరువులకు యువాం=మీరు), విజిహీథామితి=వియోగమును పొందుఁడీయని, అస్యాః=ఈ స్త్రీయొక్క, ఊరూ=తొడలను, విహాపయతి=విడదీయుచున్నాఁడు తస్యాం=ఆ స్త్రీయందు, అర్థం=మేఢ్రమును, నిష్ఠాయ=ఉంచి, ముఖేన=ముఖములో, ముఖం=ముఖమును, సన్ధాయ=కూర్చి ఏనాం=ఈ స్త్రీని, త్రిః=మూడుసార్లు, అనులోమాం=తల్లక్రిందుగా, (శిరస్సు మొదలుకొని), (విష్ణుర్యోనిం అను మంత్రమును చెప్పుచు), అనుమార్ష్టి=అనుసరించి స్పృశించుచున్నాఁడు విష్ణుః=వ్యాపనశీలుఁడైన భగవంతుఁడు, (విష్ణువు), తే=నీకు, యోనిం—సంతానోత్పాదనమునకు సమర్థమైన భగమును, కల్పయతు=కల్పించునుగాక త్వష్టా=త్వష్టయను సూర్యుఁడు, రూపాణి=దర్శనయోగ్యములైన ఆకారములను, పింశతు=చేయునుగాక ప్రజాపతిః=విరాడాత్మ, (మదాత్మనా=నా రూపముతో, స్థిత్వా=ఉండి, త్వయి=నీయందు, రేతః=రేతస్సును), ఆసిఞ్చతు=ఉంచునుగాక ధాతా=సూత్రాత్మ, తే=నీయొక్క, గర్భం=గర్భమును, (త్వదాత్మనా=నీ స్వరూపముతో, స్థిత్వా=ఉండి), దధాతు=ధరించునుగాక (లేక, కాపాడునుగాక). హేసినీవాలి=దర్శనార్హమగు ఓ దేవతా, గర్భం=గర్భమును, ధేహి=ధరించుము హేపృథుష్టుకే=స్తోత్రరూపమైన ఓ దేవతా, గర్భం=గర్భమును, ధేహి=ధరించుము పుష్కరస్రజౌ=అశ్వినీపుత్రులగు, దేవౌ=ప్రకాశమానులైన, అశ్వినౌ=అశ్వినీదేవతలు, (సూర్యాచంద్రమస్సులు), తే=నీయొక్క, గర్భం=గర్భమును, ఆధత్తాం=ధరించుదురుగాక

తా॥ ఆ పురుషుఁడు ద్యావా పృథివ్యాత్మకములైన ఓ తొడలారా! అని సంబోధించి పిలిచి భగమునకు మఱుగైయున్న ఈ స్త్రీయొక్క తొడలను వేఱుపఱచి ఆ స్త్రీయందు మేఢ్రమును ఉంచి ముఖముతో ముఖమును చేర్చి "విష్ణుర్యోనింకల్పయతు" అనునట్టిది మొదలైన ప్రతిమం

త్రమును చెప్పుచు ఈ స్త్రీని శిరస్సు మొదలుకొని పాదములవరకు స్పృశించుచున్నాఁడు ఈ మంత్రముల తాత్పర్యమేమనఁగా, వ్యాపనశీలుఁడైన మహావిష్ణువు సంతానమును పుట్టించుటకు సమర్థమైన భగమును కల్పించునుగాక ద్వాదశాదిత్యులయందలి త్వష్టయను సూర్యుఁడు ఉత్పన యోగ్యములైన రూపములను చేయునుగాక విరాట్స్వరూపుఁడగు పరమాత్మ నా స్వరూపముతోనుండి నీయందు రేతస్సును ఉంచునుగాక సూత్రాత్మ నీ స్వరూపముతోనుండి నీ గర్భమును ధరించునుగాక దర్శనార్హమగు దేవతయును స్థితిరూపమగు దేవతయును నీ రూపముతోనుండి నీ గర్భమును ధరించునుగాక ప్రకాశరూపులగు సూర్యచంద్రులిద్దఱు నీ స్వరూపముతోనుండి నీ గర్భమును ధరించుదురుగాకయని స్త్రీయొక్క శిరస్సుమొదలుకొని ప్రతి అవయవమును తాకుచు ఈ మంత్రములను చెప్పవలయునని తాత్పర్యము

ఉ॥ హిరణ్మయీ అరణీ యాభ్యాం నిర్మన్థతామశ్వినా । తత్తే గర్భం హవామహే
దశమే మాసి సూతవే । యథాగ్నిగర్భా పృథివీ యథా ద్యౌరిన్ద్రేణ గర్భిణీ।
వాయుర్దిశాం యథా గర్భ ఏవం గర్భం దధామి తే౽సావితి ॥౨౨॥

ప॥ హిరణ్మయీ - అరణీ - యాభ్యాం - నిర్మన్థతాం - అశ్వినా తత్ - తే గర్భం - హవామహే - దశమే - మాసి - సూతవే - యథా - అగ్నిగర్భా - పృథివీ - యథా - ద్యౌః - ఇన్ద్రేణ గర్భిణీ- వాయుః దిశాం- యథా గర్భః- ఏవం- గర్భం దధామి- తే- అసౌ- ఇతి

ప్ర॥ అరణీ = అరణులు, హిరణ్మయీ = తేజోరూపమైనవి యాభ్యాం = ఏ అరణులచేతను, అశ్వినా = అశ్వినీదేవతలు, నిర్మన్థతాం = మథింప బడిరో, తత్ = అట్టి, తే = నీయొక్క, గర్భం - గర్భమును దశమే మాసి = పదియవమాసమునందు, సూతవే = ప్రసవించుటకు, (అహం = నేను, త్వయి = నీయందు), హవామహే = హోమము చేయుచున్నాను పృథివీ = భూమి, అగ్నిగర్భా = అగ్నిగర్భమునందుగలది, యథా = ఏప్రకారమో, ద్యౌః = ద్యులోకము, ఇన్ద్రేణ = ఇంద్రునిచేత, గర్భిణీ = గర్భముగలది, యథా = ఏప్రకారమో, దిశాం = దిక్కులయొక్క, గర్భః = గర్భముగాను, వాయుః = వాయువు, యథా = ఏప్రకారమో, ఏవం = ఈప్రకారము, తే = నీయొక్క, గర్భం - గర్భమును, దధామి = ధరించుచున్నాను అసౌ ఇతి = ఇదియని, (స్త్రీయొక్క నామమును ఉచ్చరించి ఆ పురుషుఁడు, తన రేతస్సును స్త్రీయందుంచుచున్నాఁడు)

తా॥ సూర్యచంద్రులు తేజోరూపములైన అగ్ని మథనకర్రలతో ఏ గర్భము మథించిరో అట్టి నీ గర్భమును నేను అగ్ని గర్భమందుగల భూమివలెనే ఇంద్రునిచే గర్భముగలది యగు అంతరిక్షమువలెనే దిక్కులయొక్క గర్భమునందు వాయువువలెనే ధరించియున్నాను అని స్త్రీయొక్క నామము నుచ్చరించి చెప్పుచు పదియవ మాసమునందు ప్రసవించుటకు తన రేతస్సును స్త్రీయందు అగ్నియందు హోమము చేయుచున్నానని స్త్రీ గర్భమునందుంచుచున్నాఁడు

ఉ॥ సోష్యన్తీమద్భిరభ్యుక్షతి । యథా వాయుః పుష్కరిణీగ్ం సమిఙ్గయతి సర్వతః।
ఏవా తే గర్భ ఏజతు సహావైతు జరాయుణా। ఇన్ద్రస్యాయం వ్రజః కృతః
సార్గలః సపరిశ్రయః । తమిన్ద్ర నిర్జహి గర్భేణ సావరాగ్ం సహేతి. ॥౨౩॥

ప॥ సోష్యన్తీం - అద్భిః - అభ్యుక్షతి - యథా - వాయుః - పుష్కరిణీం- సమిఙ్గయతి- సర్వతః - ఏవా - తే - గర్భః - ఏజతు - సహ - అవైతు - జరాయుణా - ఇన్ద్రస్య- అయం- వ్రజః - కృతః - సార్గళః - సపరిశ్రయః- తం- ఇన్ద్ర- నిర్జహి- గర్భేణ- సావరాం సహ- ఇతి

ప్ర॥ (సః=ఆ పురుషుఁడు), సోష్యన్తీం=ప్రసవమునకు అభిముఖురాలైన స్త్రీని, అద్భిః= ఉదకములతో, అభ్యుక్షతి=ప్రోక్షించుచున్నాఁడు వాయుః=వాయువు, యదా=ఏప్రకారము, పుష్కరిణీం=తటాకమును, సర్వతః=అంతటను, సమిఙ్గయతి = చలింపఁజేయుచున్నదో, ఏవా=ఈప్రకారముగానే, తే=నీయొక్క, గర్భః=గర్భము. ఏజతు=చలించునుగాక జరాయుణాసహ=మావితోఁగూడ, (శిశువును చుట్టుకొనియుండెడి మాంసఖండము), అవైతు=బైటవచ్చునుగాక ఇన్ద్రస్య=ప్రాణముయొక్క, అయం=ఈ, వ్రజః=మార్గము, సార్గళః=ప్రతిబంధముతోఁగూడుకొనినదిగా, (అనఁగా), సపరిశ్రయః = జరాయువుతోఁగూడుకొనినదిగా, కృతః=చేయఁబడినది హేఇన్ద్ర=ఓప్రాణమా, తం=ఆమార్గమును, (ప్రాప్య=పొంది), గర్భేణసహ=గర్భముతోఁగూడ, నిర్జహి=బైలువెడలుమా (గర్భమునుండి బైలువెడలిన తరువాత), సావరాం=గర్భమును చుట్టుకొనియున్న మావిని, (నిర్గమయ = బైటవచ్చునట్టుచేయుము), ఇతి=అని, (అభ్యుక్షతి=ప్రోక్షించుచున్నాఁడు).

తా॥ ఆ పురుషుఁడు ప్రసవసమయమునందు స్త్రీని ‘‘యదావాయుః పుష్కరిణీం’’ అను మంత్రమునంతయు చెప్పుచు ఉదకములతో ప్రోక్షించుచున్నాఁడు ఈ మంత్రమునకు తాత్పర్యమేమనఁగా, వాయువు స్వరూపమునకు హానిచేయకుండ నెల్లు తటాకము నంతటను చలింపఁజేయునో, ఈ ప్రకారముగానే గర్భము చలించునుగాక మావితోఁగూడ గర్భము బైటవచ్చునుగాక ప్రాణముయొక్క ఈ మార్గము గర్భాధానకాలమున మావితోఁగూడుకొనినదానినిగాఁజేయఁబడియున్నది ఆ మార్గముద్వారా, ఓ ప్రాణమా! నీవు గర్భముతోఁగూడ బైలువెడలిరమ్ము తదనంతరము మావిని బైటవచ్చునట్లుచేయుమని భావము ఈ మంత్రోచ్చారణమును చేయుచు ప్రసవాభిముఖురాలైన స్త్రీని ఉదకములతో ప్రోక్షించవలయును.

ఉ॥ జాతే ఽగ్నిముప సమాధాయాఙ్క ఆధాయ కగ్ంసే పృషదాజ్యగ్ం సన్నీయ
పృషదాజ్యస్యోపఘాతం జుహోతి । అస్మిఞ్ సహస్రం పుష్యాసమేధమా
నః స్వేగృహే । అస్యోపసద్యాం మాచ్ఛైత్సీత్ ప్రజయాచ పశుభిశ్చస్వా
హా । మయి ప్రాణాగ్ంస్త్వయి మనసా జుహోమి స్వాహా । యత్కర్మ
ణా త్యరీరిచం యద్వాన్యూనమిహాకరం। అగ్నిష్టత్స్విష్టకృద్విద్వాం త్స్విష్ట
గ్ం సుహుతం కరోతు న స్స్వాహేతి. ॥౨౪॥

ప॥ జాతే - అగ్నిం - ఉపసమాధాయ - అఙ్కే - ఆధాయ - కంసే - పృషదాజ్యం - సన్నీయ - పృషదాజ్యస్య - ఉపఘాతం - జుహోతి - అస్మిఞ్ - సహస్రం - పుష్యాసం - ఏధమానః - స్వే - గృహే - అస్య - ఉపసద్యాం - మా - ఛేత్సీత్ - ప్రజయా - చ - పశుభిః - చ - స్వాహా - మయి - ప్రాణాఞ్ - త్వయి - మనసా - జుహోమి - స్వాహా - యత్ - కర్మణా - అత్యరీరిచం - యత్ - వా - న్యూనం - ఇహ - అకరవం - అగ్నిః - తత్ - స్విష్టకృత్ - [illegible] కరోతు - నః - స్వాహా - ఇతి.

ప్ర॥ (సః=ఆ పురుషుఁడు), జాతే=జాతకర్మమునందు, అగ్నిం=అగ్నిని, ఉపసమాధాయ=ఉంచుకొని, కంసే=గిన్నెయందు, పృషదాజ్యం=పృషదాజ్యమును, (నేతితోఁగలిపిన పెరుగు పృషదాజ్యమనఁబడును) సన్నీయ=పొందించి, (ఉంచి), అజ్కే=తొడయందు, ఆధాయ=ఉంచుకొని, పృషదాజ్యస్య=పృషదమను పేరుగల ఆజ్యమునకు, ఉపఘాతం=హోమార్థమగు సంస్కారమును, (కృత్వా=చేసి), జుహోతి=హోమము చేయుచున్నాఁడు అస్మిఙ్=ఈ, స్వే=స్వకీయమైన, గృహే=గృహమునందు, (అహం=నేను, పుత్రరూపేణ=పుత్రరూపముతో), ఏధమానః=వృద్ధి పొందినవాఁడనై, (మనుష్యాణాం=మనుష్యులయొక్క), సహస్రం=వేయింటిని, పుష్యాసం=పోషించుదును గాక అస్య=ఈ నా పుత్రునియొక్క, ఉపసద్యాం=సంతతియందు, ప్రజయా-చ=సంతానముతోటిన్ని, పశుభిశ్చ=పశువులతోటిన్ని, (శ్రీః=సంపద), మాచ్ఛైత్సీత్==ఎడ తెగక పోవును గాక స్వాహా = ఇది హోమము సూచించునది మయి = నాయందలి, ప్రాణాఙ్=ప్రాణములను, త్వయి=నీయందు, మనసా=మనస్సుతో, జుహోమి=హోమము చేయుచున్నాను స్వాహా=ఇది హోమమును సూచించునది కర్మణా=కర్మతో, యత్=దేనిని, అత్యరీరిచం=అతిక్రమించి చేసితినో, ఇహ=ఇక్కడ, (ఈ కర్మయందు), యద్వా=దేనినైనను, న్యూనం=తక్కువగాను, అకరవం=చేసితినో, తత్=దానిని, విద్వాఙ్=విద్వాంసుఁడగు, అగ్నిః=అగ్ని, స్విష్టకృత్=మిక్కిలి ఇష్టమును చేయువాఁడు, (భూత్వా=అయి), నః=మాకు, స్విష్టం=శుభకర్మనుగాను, సుహుతం=చక్కగా హోమము చేయఁబడినదానినిగాను, కరోతు=చేయును గాక స్వాహేతి=స్వాహాయని, (జుహోతి=హోమమును చేయుచున్నాఁడు)

తా॥ ఆ పురుషుఁడు జాతకర్మమునందు అగ్నిని ఉంచుకొని కంచుపాత్రమునందు ఆజ్యముతో మిశ్రమముచేసిన పెరుగును ఉంచి తొడయందు పెట్టుకొని మంత్రములతో దానిని సంస్కరించి "అస్మిఙ్ సహస్రం" అను ఈ మొదలైన మంత్రములతో హోమము చెయుచున్నాఁడు. ఆ మంత్రములకు తాత్పర్యమేమనఁగా, ఈ నా గృహమునందు పుత్రరూపముతో వృద్ధి పొందిన నేను అనేకమందిని పోషించువాఁడనగుదును గాక ఈ నా పుత్రునియొక్క సంతతి యందు సంతానముతోటిన్ని పశువులతోటిన్ని సంపద యెడ తెగక యుండును గాక నాయందలి ప్రాణములను మనస్సుతో కూడా నీయందర్పించుచున్నాను ఈ కర్మయందు నేను అతిక్రమించి చేసిన దానినిన్ని తక్కువగా చెసినదానినిన్ని విద్వాంసుఁడగు అగ్ని ఇష్టమును చేయువాఁడై ఆ సర్వమును మాకు అతిక్రమించని దానినిగాను తక్కువకాని దానినిగాను చేయును గాక యని తాత్పర్యము.

ఉ॥ అథాస్య దక్షిణం కర్ణమభినిధాయ వాగ్వాగితి త్రిః అథదధి మధుఘృతగ్ సన్నీయానన్తర్హితేన జాతరూపేణ ప్రాశయతి । భూస్తేదధామి । భువస్తే దధామి। సువస్తేదధామి। భూర్భువస్సువస్సర్వం త్వయి దధామీతి. ॥౨౫॥

ప॥ అథ - అస్య - దక్షిణం - కర్ణం - అభినిధాయ - వాక్ - వాక్ - ఇతి - త్రిః - అథ - దధి - మధు - ఘృతం - సన్నీయ - అనన్తర్హితేన - జాతరూపేణ - ప్రాశయతి - భూః - తే - దధామి - భువః - తే - దధామి - సువః - తే - దధామి - భూః - భువః సువః - సర్వం - త్వయి - దధామి - ఇతి

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆ పురుషుఁడు), అస్య=ఈ పుత్రునియొక్క, దక్షిణంకర్ణం=కుడి చెవినిగూర్చి, (ముఖం=ముఖమును), అభినిధాయ=ఉంచి, (కుడి చెవియందు ముఖమును

చి), వాగ్వాగితి=వాక్కు-వాక్కు అని, త్రిః=మూడుసార్లు, (జపేత్=జపించవలెను) అథ=అనంతరము, దధి=పెరుగును, మధు=తేనెను, ఘృతం=నేతిని, అన్తర్హితేన=సమీపముగా జేయఁబడిన, జాతరూపేణ=బంగారముచేతను, సన్నీయ=కలిపి, (పుత్రం=కుమారుని), ప్రాశయతి=భక్షింపఁజేయుచున్నాఁడు (తినిపించుచున్నాఁడు) భూః=భూః అను వ్యాహృతిని చెప్పుచు, తే=నీయందు, దధామి=ఉంచుచున్నాను భువః=భువః అను వ్యాహృతిని చెప్పుచు తే=నీయందు, దధామి=ఉంచుచున్నాను సువః=సువః అను వ్యాహృతిని చెప్పుచు, తే=నీయందు, దధామి=ఉంచుచున్నాను భూర్భువస్సువః=భూర్భువస్సువః అను వ్యాహృతులను మూటిని చెప్పుచు, సర్వం=సమస్తమును, త్వయి=నీయందు, దధామితి=ఉంచుచున్నానని (పుత్రం=పుత్రుని, ప్రాశయతి=భక్షింపఁజేయుచున్నాఁడు)

తా॥ అనంతరమా పురుషుఁడు ఈ పుత్రుని కుడిచెవియందు ముఖమునుంచి వాక్కు-వాక్కు అని మూడుసార్లు జపించి సమీపమునందున్న బంగారుతో పెరుగును తేనెను నేతిని ఈ మూటిని కలిపి దీనిని 'భూస్తేదధామి' యనునది మొదలైన నాలుగు మంత్రములను చెప్పుచు పుత్రుని తినిపించుచున్నాఁడు

ఉ॥ అథాస్య నామకరోతి వేదోసీతి తదస్యతద్గుహ్య మేవ నామ భవతి. ॥౨౬॥

ప॥ అథ - అస్య - నామ - కరోతి - వేదః - అసి - ఇతి - తత్ - అస్య - తత్ - గుహ్యం - ఏవ - నామ - భవతి

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆ పురుషుఁడు), అస్య=ఈ పుత్రునికి, వేదః=వేదము, అసీతి=అగుచున్నావని, నామ=పేరు, కరోతి=చేయుచున్నాఁడు అస్య=ఈ పుత్రునియొక్క తత్=ఆ వేదమని పేరు, (యత్=ఏదియో), తత్=ఆ, నామ=పేరు, గుహ్యమేవ=రహస్యమైనదిగానే, భవతి=అగుచున్నది

తా॥ అనంతరమునందా పురుషుఁడు ఈ పుత్రుని వేదమని పేరుపెట్టుచున్నాఁడు ఈ పుత్రునికి పెట్టిన ఆ వేదము అను పేరు మిక్కిలి రహస్యమైయున్నది గనుక ఆ పేరుతో లోకమునందు వ్యవహారము లేదు

ఉ॥ అథైనం మాత్రే ప్రదాయస్తనం ప్రయచ్ఛతి యస్తేస్తన స్సశయో యో
మయో భూర్యోరత్నధావసువిద్యస్సుదత్రః । యేనవిశ్వాపుష్యసివార్యాణి
సరస్వతి తమిహధాతవే కరితి ॥౨౭॥

ప॥ అథ - ఏనం - మాత్రే - ప్రదాయ - స్తనం - ప్రయచ్ఛతి - యః - తే - స్తనః - సశయః - యః - మయోభూః - యః రత్నధా - వసువిత్ - యః - సుదత్రః - యేన - విశ్వా - పుష్యసి - వార్యాణి - సరస్వతి - తం - ఇహ - ధాతవే - కరితి

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆ పురుషుఁడు), ఏనం=ఈ పుత్రుని, మాత్రే=తల్లికొఱకు, ప్రదాయ=ఇచ్చి, స్తనం=కుచమును, ప్రయచ్ఛతి=ఇప్పించుచున్నాఁడు హేసరస్వతి=ఓ సరస్వతీ, తే=నీయొక్క, సశయః=ఫలముతోఁగూడుకొనిన, స్తనః=స్తనము, యః=ఏది యో, యః=ఏ స్తనము, మయోభూః=సుఖకరమైనదియో, (ప్రాణులకు స్థితిహేతువైన అన్నమైనదో), యః=ఏ స్తనము, రత్నధా=అన్నమును పాలను సృజింపఁజేయునదియో, యః=ఏ స్తనము, వసువిత్=కర్మఫలమును తెలిసికొనినదియై, సుదత్రః=సమస్త ఫలమును బాగుగా ఇచ్చు

నదియో, యేన=ఏ స్తనముచేత, విశ్వావి=సమస్తములైన వార్యాణి=శ్రేష్ఠములైన దేవాది భూతములను పుష్యసి=పోషించుచున్నావో, తం=అట్టి స్తనమును, ధాతవే=(నాపుత్రునికి) పానము చేయుటకొఱకు ఇహ=ఈ నా భార్యా స్తనమునందు, కరితి=చేయుదానని, (ఈ మంత్రమును చెప్పచు, స్తనం=స్తనమును, ప్రయచ్ఛతి=ఇప్పించుచున్నాఁడు,

తా॥ అనంతరము ఆ పురుషుఁడు ఈ పుత్రుని తల్లి తొడమీఁద కూర్చుండఁబెట్టి ఈ కుమారునికి స్తనమును ‘‘యస్తే స్తనః’ అను ఈ మంత్రమును చెప్పచు ఇప్పించుచున్నాఁడు. ఈ మంత్రముయొక్క తాత్పర్యమేమనఁగా, ఓ సరస్వతి సమస్త ప్రాణులకు స్థితి హేతువుయైన అన్నమును క్షీరమును కలుగఁజేయునదియును, సమస్త కర్మఫలములను తెలిసికొని ఆయా ఫలములను ఇచ్చునదియును, దేవాది సమస్త భూతములను పోషించునదియు నగు నీయొక్క స్తనమును ఈ నా పుత్రుఁడు పానము చేయుటకు నా భార్యయొక్క స్తనమునందుంచుమా యని చెప్పి ప్రార్థించుచు స్తనమును పుత్రునికి ఇప్పించుచున్నాఁడు

ఉ॥ అథాస్య మాతర మభిమన్త్రయతే ఇలాసి మైత్రావరుణీ వీరే వీరమజీ జనత్ । సాత్వం వీరవతీ భవ యాఽస్మా న్వీరవతో కరదితి । తంవా ఏత మాహురతి పితా బతా భూ రతి । పితామహో బతా భూః పరమాం బత కాష్ఠాం ప్రాపచ్ఛ్రియా యశసా బ్రహ్మవర్చసేన య ఏవం విదో బ్రాహ్మణస్య పుత్రో జాయత ఇతి ॥౨౮॥

ఇత్యష్టమాధ్యాయే చతుర్థం బ్రాహ్మణమ్.

ప॥ అథ - అస్య - మాతరం - అభిమన్త్రయతే - ఇలా - అసి - మైత్రావరుణీ - వీరే - వీరం - అజీజనత్ - సా - త్వం - వీరవతి - భవ - యా - అస్మాన్ - వీరవతః - అకరత్ - ఇతి - తం - వై - ఏతం - ఆహుః - అతిపితా - బత - అభూః - అతిపితామహః - బత - అభూః - పరమాం - బత - కాష్ఠాం - ప్రాపత్ - శ్రియా - యశసా - బ్రహ్మవర్చసేన - యః - ఏవంవిద బ్రాహ్మణస్య - పుత్రః - జాయతే - ఇతి

ప్ర॥ అథ=అనంతరము, (సః=ఆ పురుషుఁడు), అస్య=ఈ పుత్రునియొక్క, మాతరం=తల్లిని, (‘‘ఇలాసి’’ అను మంత్రమును చెప్పచు), అభిమన్త్రయతే=అభిమంత్రించుచున్నాఁడు హే మైత్రావరుణి=ఓ అరుంధతి, వీరే=వీరుఁడవైన, (మయి=నేను నిమిత్తముగ నుండఁగా), వీరం=వీరుఁడగు పుత్రుని, అజీజనత్=కంటివి ఇలా=స్తుతించఁదగినదానవు. అసి=అగుచున్నావు యా=ఏ, (త్వం=నీవు), అస్మాన్=మమ్మును, వీరవతః=వీరులైనపుత్రులు కలవారినిగా, అకరత్=చేసితివి. ఇతి=గనుక, సా=అటువంటి, త్వం=నీవు, వీరవతి=వీరపుత్రులు కలదానవు, భవ=కమ్ము తంవా ఏతం=ఆ ఈ పుత్రునిగూర్చి, అతిపితా=తండ్రిని అతిక్రమించిన వాఁడవు, అభూః=అయితివి బత=ఆశ్చర్యము అతిపితామహః=అతిక్రమింపఁబడిన పితామహుఁడు కలవాఁడవు, అభూః=అయితివి బత=ఆశ్చర్యము (అని), ఆహుః=చెప్పిరి ఏవంవిదః=ఇట్లు తెలిసిన, బ్రాహ్మణస్య=బ్రాహ్మణునికి, యః=ఏ, పుత్రః=పుత్రుఁడు, జాయతే=పుట్టుచున్నాఁడో, (సః=వాఁ

డు), (శ్రియా=సంపత్తుచేతను, యశసా=కీర్తిచేతను, బ్రహ్మవర్చసేన=బ్రహ్మతేజస్సుచేతను, ... మాం=ఉత్కృష్టమైన,కాష్ఠాం=స్థితిని, (సంపత్తు మొదలైన వాటికి స్థానమును), ప్రాప్త ... దినవాఁడు, (భవతి=అగుచున్నాఁడు బత=ఆశ్చర్యము ఇతి=సమాప్తము

తా॥ అనంతరమా పురుషుఁడు ఈ తన పుత్రుని తల్లిని " ఇలాసి మై త్రావరు ణి " అను మంత్రమును చెప్పి అభిమంత్రించుచున్నాఁడు. ఆ మంత్రార్థ మేమనఁగా, తన భార్యను ... భార్యయగు ఓ అరుంధతీ! యని సంబోధించి, నీవు వీరుఁడనగు నేను నిమిత్తమైయుండగా ... పుత్రుని కంటివి గనుక స్తుతించఁదగిన దానవగు చున్నావు నీ విట్లు మమ్ము వీర ... వారినిగా చేసితివి గనుక నీవును ఆయుష్మంతులగు వీరపుత్రులు గలదానవుకమ్ము ... ఇట్టి పుత్రునిగూర్చి, ఓ పుత్రుఁడా! నీవు తండ్రిని తాతను అతిక్రమించిన వాఁడవైతివి ... మని పలుకుచున్నారు ఇట్లు తెలిసిన బ్రాహ్మణునికి పుట్టిన పుత్రుఁడు సంపదచేతను కీర్తిచేతను బ్రహ్మతేజస్సు చేతను గొప్పస్థితిని పొంది స్తుతించఁదగినవాఁడగు చున్నాఁడు

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు అష్టమాధ్యాయమునందు చతుర్థబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

అష్టమాధ్యాయము - పంచమబ్రాహ్మణ ప్రారంభము.

ఉ॥ అథవగ్ శః పౌతిమాషీ పుత్రః కాత్యాయనీ పుత్రాత్ కాత్యాయనీ పుత్రో గౌతమీ పుత్రాద్గౌతమీ పుత్రో భారద్వాజీ పుత్రాద్భారద్వాజీ పుత్రః పారాశరీపుత్రాత్పారాశరీపుత్ర ఔపస్వస్తీపుత్రాదౌపస్వస్తీపుత్రః పారాశరీపుత్రాత్పారాశరీపుత్రః కాత్యాయనీ పుత్రాత్కాత్యాయనీ పుత్రః కౌశికీ పుత్రాత్కౌశికీ పుత్ర ఆలమ్బీ పుత్రాచ్చ వైయాఘ్రపదీ ... పుత్రాచ్చ వైయాఘ్రపదీ పుత్రః కాణ్వీపుత్రాచ్చ కాపీ పుత్రాత్కాపీ పుత్రః ॥౧॥

ఉ॥ ఆత్రేయీ పుత్రాదాత్రేయీ పుత్రో గౌతమీ పుత్రాద్గౌతమీ పుత్రో భారద్వాజీ పుత్రాద్భారద్వాజీ పుత్రః పారాశరీపుత్రాత్పారాశరీ పుత్రో వాత్సీ పుత్రాద్వాత్సీ పుత్రః పారాశరీపుత్రాత్పారాశరీ పుత్రో వార్కారుణీపుత్రాద్వార్కారుణీపుత్రో వార్కారుణీపుత్రాద్వార్కారుణీపుత్ర ఆర్తభాగీ పుత్రాదార్తభాగీ పుత్రః శౌఙ్గీ పుత్రాచ్ఛౌఙ్గీ పుత్రః సాంకృతీ పుత్రాత్సాంకృతీ పుత్ర ఆలమ్బాయనీ పుత్రాదాలమ్బాయనీ పుత్ర ఆలమ్బీ పుత్రాదాలమ్బీ పుత్రో జాయన్తీ పుత్రాజ్జాయన్తీ పుత్రో మాణ్డూకాయనీ పుత్రాన్మాణ్డూకాయనీ పుత్రో మాణ్డూకీ పుత్రాన్మాణ్డూకీ పుత్రః శాణ్డిలీ పుత్రాచ్ఛాణ్డిలీపుత్రో రాథీతరీపుత్రాద్రాథీతరీ పుత్రో భాలుకీ పుత్రాద్భాలుకీ పుత్రః క్రౌఞ్చికీ పుత్రాభ్యాం క్రౌఞ్చికీపుత్రౌ వైదభృతీ పుత్రాద్

ద్వైదృభతీ పుత్రః కార్శకేయీ పుత్రాత్కార్శకేయీ పుత్రః ప్రాచీనయోగీ పుత్రాత్ప్రాచీనయోగీ పుత్రః సాఞ్జీవి పుత్రాత్సాఞ్జీవీ పుత్రః ప్రాశ్నీ పుత్రా దాసురివాసినః ప్రాశ్నీ పుత్ర ఆసురాయణా దాసురాయణ ఆసురేరాసురిః. ||౨||

ఉ|| యాజ్ఞవల్క్యా ద్యాజ్ఞవల్క్య ఉద్దాలకా దుద్దాలకో ఽరుణా దరుణ ఉపవేశే రుపవేశిః కుశ్రేః కుశ్రి ర్వాజశ్రవసో వాజశ్రవా జిహ్వావతో వాధ్యోగా జ్జిహ్వావాఙ్ వాధ్యోగో ఽసితా ద్వార్షగణా దసితో వార్షగణో హరితాత్కశ్యపా ద్ధరితః కశ్యపః శిల్పాత్కశ్యపాచ్ఛిల్పః కశ్యపః కశ్యపా న్నైధ్రువేః కశ్యపో నైధ్రువి ర్వాచో వాగమ్భిణ్యా అమ్భిణ్యాదిత్యాదాదిత్యాత్తానీమాని శుక్లాని యజూగ్ంషి వాజసనేయేన యాజ్ఞవల్క్యేనాఖ్యాయన్తే ||౩||

ఉ|| సమానమా సాఞ్జీవీ పుత్రాత్సాఞ్జీవి పుత్రో మాణ్డూకాయనే ర్మాణ్డూకాయనిః మాణ్డవ్యాన్మాణ్డవ్యః కౌత్సాత్కౌత్సో మాహిత్థే ర్మాహిత్థిః వామకక్షాయణా ద్వామకక్షాయణః శాణ్డిల్యాచ్ఛాణ్డిల్యో వాత్స్యా ద్వాత్స్యః కుశ్రేః కుశ్రిః యజ్ఞవచసో రాజస్తమ్బాయనా ద్యజ్ఞవచా రాజస్తమ్బాయన స్తురాత్కావషే యాత్తురః కావషేయః ప్రజాపతేః ప్రజాపతి ర్బ్రహ్మణో బ్రహ్మ స్వయమ్భు బ్రహ్మణే నమః ||౪||

ఇత్యష్టమాధ్యాయే పఞ్చమబ్రాహ్మణమ్.

ఇతి వాజసనేయకే బృహదారణ్యకే ఽష్టమోఽధ్యాయః.

బృహదారణ్యకం సమాప్తమ్

హరిః ఓం తత్సత్

ప|| అథ - వంశః - పౌతిమాషీపుత్రః - కాత్యాయనీపుత్రాత్ - కాత్యాయనీపుత్రః - గౌతమీపుత్రాత్ - గౌతమీపుత్రః - భారద్వాజీపుత్రాత్ - భారద్వాజీపుత్రః - పారాశరీపుత్రాత్ - పారాశరీపుత్రః - ఔపస్వసీపుత్రాత్ - ఔపస్వస్తీపుత్రః - పారాశరీపుత్రాత్ - పారాశరీపుత్రః - కాత్యాయనీ పుత్రాత్ - కాత్యాయనీ పుత్రః - కౌశికీపుత్రాత్ - కౌశికీపుత్రః - ఆలమ్బీపుత్రాత్ - చ - వైయాఘ్రపదీపుత్రాత్ - చ - వైయాఘ్రపదీపుత్రః - కాణ్వీపుత్రాత్ - చ - కాపీపుత్రాత్ - చ - కాపీపుత్రః.

ప|| ఆత్రేయీపుత్రాత్ - ఆత్రేయీపుత్రః - గౌతమీపుత్రాత్ - గౌతమీపుత్రః - భారద్వాజీపుత్రాత్ - భారద్వాజీపుత్రః - పారాశరీపుత్రాత్ - పారాశరీపుత్రః - వాత్సీపుత్రాత్ - వాత్సీపుత్రః - పారాశరీపుత్రాత్ - పారాశరీపుత్రః - వార్కారుణీపుత్రాత్ - వార్కారుణీపుత్రః-

[illegible] పుత్రాత్ - వార్కారుణీపుత్ర - ఆర్తభాగీపుత్రాత్ - ఆర్తభాగీపుత్రః - శౌఙ్గీపుత్రాత్ - [illegible] - సాంకృతీపుత్రాత్ - సాంకృతీపుత్ర - ఆలమ్బాయనిపుత్రాత్ - ఆలమ్బాయనీపుత్రః - ఆ[illegible]పుత్రాత్ - ఆలమ్బిపుత్రః - జాయనిపుత్రాత్ - జాయనీపుత్రః - మాణ్డూకాయనీపుత్రాత్ - మాణ్డూకాయనీపుత్రః - మాణ్డూకీపుత్రాత్ - మాణ్డూకీపుత్రః - శాణ్డిలిపుత్రాత్ - శాణ్డిలిపుత్ర - [illegible]తరీపుత్రాత్ - రాథీతరీపుత్రః - భాలుకీపుత్రాత్ - భాలుకీపుత్రః - క్రౌఞ్చికీపుత్రాభ్యాం - క్రౌఞ్చికీపుత్రౌ - వైదభృతీపుత్రాత్ - వైదభృతిపుత్రః - కార్శకేయీపుత్రాత్ - కార్శకేయీపుత్రః - ప్రాచీనయోగీపుత్రాత్ - ప్రాచీనయోగీపుత్రః - సాఞ్జీవిపుత్రాత్ - సాఞ్జీవిపుత్రః - ప్రాశ్నీపుత్రాత్ - ఆసురివాసినః - ప్రాశ్నీపుత్రః - ఆసురాయణాత్ - ఆసురాయణః - ఆసురేః - ఆసురిః

౩। యాజ్ఞవల్క్యాత్ - యాజ్ఞవల్క్య - ఉద్దాలకాత్ - ఉద్దాలకః - అరుణాత్ - అరుణః - ఉపవేశేః - ఉపవేశిః - కుశ్రేః - కుశ్రిః - వాజశ్రవసః - వాజశ్రవాః - జిహ్వావతః - వాధ్యోగాత్ - జిహ్వావాన్ - వాధ్యోగః - అసితాత్ - వార్షగణాత్ - అసిత - వార్షగణః - హరితాత్ - కశ్యపాత్ - హరిత - కశ్యపః - శిల్పాత్ - కశ్యపాత్ - శిల్పః - కశ్యపః - కశ్యపాత్ - నైధ్రువేః - కశ్యపః - నైధ్రువిః - వాచః - వాక్ - అమ్భిణ్యాః - అమ్భిణీ - ఆదిత్యాత్ - ఆదిత్యాత్ - తాని - ఇమాని - శుక్లాని - యజూంషి - వాజసనేయేన - యాజ్ఞవల్క్యేన - ఆఖ్యాయన్తే

౪॥ సమానమా - సాఞ్జీవిపుత్రాత్ - సాఞ్జీవీపుత్రః - మాణ్డూకాయనేః - మాణ్డూకాయనిః - మాణ్డవ్యాత్ - మాణ్డవ్యః - కౌత్సాత్ - కౌత్సః - మాహిత్థేః - మాహిత్థిః - వామకక్షాయణాత్ - వామకక్షాయణః - శాణ్డిల్యాత్ - శాణ్డిల్యః - వాత్స్యాత్ - వాత్స్యః - కుశ్రేః - కుశ్రిః - యజ్ఞవచసః - రాజస్తమ్బాయనాత్ - యజ్ఞవచాః - రాజస్తమ్బాయనః - తురాత్ - కావషేయాత్ - తురః - కావషేయః - ప్రజాపతేః - ప్రజాపతి - బ్రహ్మణ - బ్రహ్మ స్వయమ్భు బ్రహ్మణే నమః

ప్ర॥ అథ=ఇప్పుడు, వంశ =బ్రహ్మవిద్యాప్రవచనము చేయుచున్న వారియొక్క వంశము, (కథ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది) పౌతిమాషీపుత్రః=పౌతిమాషయను స్త్రీయొక్క కుమారుఁడు, కాత్యాయనీ పుత్రాత్=కాత్యాయనియొక్క పుత్రునివల్లను, కాత్యాయనీ పుత్రః=కాత్యాయనీ పుత్రుఁడు గౌతమీపుత్రాత్=గౌతమీ పుత్రుని వల్లను, గౌతమీపుత్రః = గౌతమిపుత్రుఁడు, భారద్వాజీ పుత్రాత్=భారద్వాజియొక్క పుత్రుని వల్లను, భారద్వాజీపుత్రః=భారద్వాజిపుత్రుఁడు, పారాశరీపుత్రాత్ = పారాశరీపుత్రునివల్లను, పారాశరీపుత్రః=పారాశరీపుత్రుఁడు, ఔపస్వస్తీపుత్రాత్=ఔపస్వస్తియొక్క పుత్రుని వల్లను, ఔపస్వస్తీపుత్రః=ఔపస్వస్తీపుత్రుఁడు, పారాశరీపుత్రాత్=పారాశరియొక్క పుత్రునివల్లను, పారాశరీపుత్రః=పారాశరియొక్క పుత్రుఁడు, కాత్యాయనీపుత్రాత్=కాత్యాయనీ యొక్క పుత్రుని వల్లను, కాత్యాయనీ పుత్రః =కాత్యాయనీ యొక్క పుత్రుఁడు, కౌశికీపుత్రాత్=కౌశికీయొక్క పుత్రునివల్లను, కౌశికీపుత్రః =కౌశికీయొక్క పుత్రుఁడు, ఆలమ్బీపుత్రాచ్చ=ఆలమ్బియొక్క పుత్రుని వల్లనున్ను, వైయాఘ్రపదీపుత్రాచ్చ=వైయాఘ్రపదియను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లనున్ను, వైయాఘ్రపదిపుత్రః=వైయాఘ్రపదియొక్క పుత్రుఁడు, కాణ్వీపుత్రాచ్చ=కాణ్వీయను స్త్రీయొక్క కుమారుని వల్లనున్ను, కాపీపుత్రాచ్చ=కాపీయను స్త్రీయొక్క పుత్రుని వల్లనున్ను, కాపీపుత్రః=కాపీయను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు.

ప్ర॥ ఆత్రేయీపుత్రాత్=ఆత్రేయీ యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, ఆత్రేయీపుత్రః =ఆత్రేయియను స్త్రీ పుత్రుఁడు, గౌతమీపుత్రాత్=గౌతమి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, గౌతమీపుత్రః=గౌతమి యను స్త్రీ పుత్రుఁడు, భారద్వాజీపుత్రాత్ = భారద్వాజీ యను స్త్రీ

యొక్క పుత్రునివల్లను, భారద్వాజీపుత్రః = భారద్వాజి యను స్త్రీ పుత్రుఁడు, పారాశరీపుత్రాత్ = పారాశరీ యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను పారాశరీపుత్రః = పారాశరి యను స్త్రీ పుత్రుఁడు, వాత్సీపుత్రాత్ = వాత్సి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, వాత్సీపుత్రః = వాత్సీ యను స్త్రీ పుత్రుఁడు, పారాశరీపుత్రాత్ = పారాశరి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, పారాశరీపుత్రః = పారాశరి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, వార్కారుణీపుత్రాత్ = వార్కారుణి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, వార్కారుణీపుత్రః = వార్కారుణీ యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, వార్కారుణీపుత్రాత్ = వార్కారుణి యను ఇంకొక స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, వార్కారుణీపుత్రః = వార్కారుణి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, ఆర్తభాగీపుత్రాత్ = ఆర్తభాగీ యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, ఆర్తభాగీపుత్రః = ఆర్తభాగి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, శౌఙ్గీపుత్రాత్ = శౌఙ్గి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, శౌఙ్గీపుత్రః = శౌఙ్గి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, సాంకృతీపుత్రాత్ = సాంకృతి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, సాంకృతీపుత్రః = సాంకృతి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, ఆలమ్బాయనీపుత్రాత్ = ఆలమ్బాయని యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, ఆలమ్బాయనీపుత్రః = ఆలమ్బాయని యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, ఆలమ్బీపుత్రాత్ = ఆలమ్బి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, ఆలమ్బీపుత్రః = ఆలమ్బి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, జాయన్తీపుత్రాత్ = జాయన్తి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, జాయన్తీపుత్రః = జాయన్తి యను స్త్రీపుత్రుఁడు. మాణ్డూకాయనీపుత్రాత్ = మాణ్డూకాయని యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, మాణ్డూకాయనీపుత్రః = మాణ్డూకాయని యను స్త్రీపుత్రుఁడు, మాణ్డూకీపుత్రాత్ = మాణ్డూకి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, మాణ్డూకీపుత్రః = మాణ్డూకి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, శాణ్డిలీపుత్రాత్ = శాణ్డిలి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, శాణ్డిలీపుత్రః = శాణ్డిలి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, రాథీతరీపుత్రాత్ = రాథీతరి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, రాథీతరీపుత్రః = రాథీతరి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, భాలుకీపుత్రాత్ = భాలుకి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, భాలుకీపుత్రః = భాలుకి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, క్రౌఞ్చికీపుత్రాభ్యాం = క్రౌఞ్చికి యను స్త్రీయొక్క పుత్రులిద్దఱివల్లను, క్రౌఞ్చికీపుత్రౌ = క్రౌఞ్చికి యను స్త్రీయొక్క ఇద్దఱు పుత్రులు, వైదభృతీపుత్రాత్ = వైదభృతి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, వైదభృతీపుత్రః = వైదభృతి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, కార్శకేయీపుత్రాత్ = కార్శకేయీ యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, కార్శకేయీపుత్రః = కార్శకేయి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, ప్రాచీనయోగీపుత్రాత్ = ప్రాచీనయోగి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, ప్రాచీనయోగీపుత్రః = ప్రాచీనయోగి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, సాఞ్జీవీపుత్రాత్ = సాఞ్జీవి యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, సాఞ్జీవీపుత్రః = సాఞ్జీవి యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, ప్రాశ్నీపుత్రాత్ = ప్రాశ్ని యను స్త్రీయొక్క పుత్రునివల్లను, ఆసురివాసినః = ఆసురివాసి యను వానివల్లను, ప్రాశ్నీపుత్రః = ప్రాశ్ని యను స్త్రీయొక్క పుత్రుఁడు, ఆసురాయణాత్ = ఆసురాయణుఁడను వానివల్లను, (ఇంతవఱకు స్త్రీప్రాధాన్యమువలన పురుషులు నిర్దేశింపఁబడిరి) ఆసురాయణః = ఆసురాయణుఁడను వాఁడు, ఆసురేః = ఆసురి యను వానివల్లను, ఆసురిః = ఆసురి యను వాఁడు

ప్ర॥ యాజ్ఞవల్క్యాత్ = యాజ్ఞవల్క్య మహాఋషివల్లను, యాజ్ఞవల్క్యః — యాజ్ఞవల్క్యుఁడు, ఉద్దాలకాత్ = ఉద్దాలకునివల్లను, ఉద్దాలకః = ఉద్దాలకుఁడు, అరుణాత్ = అరుణవల్లను, అరుణః = అరుణుఁడు, ఉపవేశేః = ఉపవేశి యను వానివల్లను, ఉపవేశిః = ఉపవేశి యను

వాఁడు, కుశ్రేః=కుశ్రియను వానివల్లను, కుశ్రిః=కుశ్రియనువాఁడు, వాజశ్రవసః=వాజశ్రవుఁడను వాని[illegible] డను వానివల్లను, వాజశ్రవాః=వాజశ్రవుఁడనువాఁడు, జిహ్వావతః=జిహ్వావంతుఁడనువాని వల్లను వాధ్యోగాత్=వాధ్యోగుఁడనువానివల్లను, జిహ్వావాన్=జిహ్వావంతుఁడు, [illegible] గుఁడును, అసితాత్=అసితుఁడనువానివల్లను, వార్షగణాత్=వార్షగణుఁడనువానివల్లను, అసితః=అసితుఁడనువాఁడును, వార్షగణః=వార్షగణుఁడనువాఁడును, హారితాత్=హారితుఁడను వానివల్లను, కశ్యపాత్=కశ్యపుఁడనువానివల్లను, హారితః=హారితుఁడును, కశ్యపః=కశ్యపుఁడును, శిల్పాత్=శిల్పుఁడనువానివల్లను, కశ్యపాత్=ఇంకొక కశ్యపునివల్లను, శిల్పః=శిల్పుఁడును, కశ్యపః=కశ్యపుఁడును, కశ్యపాత్=ఇంకొక కశ్యపునివల్లను, నైధ్రువేః=నైధ్రువియనువాని వల్లను కశ్యపః=కశ్యపుఁడు, నైధ్రువిః=నైధ్రువియనువాఁడును, వాచః=వాక్కువలనను, వాక్=వాక్కు, అమ్భిణ్యాః=అమ్భిణివలనను, అమ్భిణీ=అమ్భిణి, ఆదిత్యాత్=సూర్యునివల్లను, తాని=ఆ ప్రసిద్ధములైన, ఇమాని=ఈ, శుక్లాని=శుక్లములగు, యజూంషి=యజుస్సులు, వాజసనేయేన=వాజసనేయశాఖాశ్యతయగు, యాజ్ఞవల్క్యేన=యాజ్ఞవల్క్యునిచేతను, ఆఖ్యాయన్తే=సూర్యుని వలన, ఆఖ్యాయన్తే=చెప్పఁబడుచున్నవి

ప్ర॥ (ఈ వాజసనేయశాఖలయందు బ్రహ్మమొదలు సాఞ్జీవీపుత్రునివఱకు ఒక వంశము).

సమానమ్=సమానమాసుఁడనువాఁడు, సాఞ్జీవీపుత్రాత్=సాఞ్జీవియను స్త్రీయొక్క పుత్రుని వల్లను, సాఞ్జీవీపుత్రః=సాఞ్జీవియను స్త్రీపుత్రుఁడు, మాణ్డూకాయనేః=మాణ్డూకాయనివల్లను, మాణ్డూకాయనిః=మాణ్డూకాయని యనువాఁడు, మాణ్డవ్యాత్=మాణ్డవ్యునివల్లను, మాణ్డవ్యః=మాణ్డవ్యుఁడు, కౌత్సాత్=కౌత్సునివల్లను, కౌత్సః=కౌత్సుఁడు, మాహిత్థేః=మాహిత్థియనువాని వల్లను, మాహిత్థిః=మాహిత్థియనువాఁడు, వామకక్షాయణాత్=వామకక్షాయణుఁడనువానివల్లను, వామకక్షాయణః=వామకక్షాయణుఁడు, శాణ్డిల్యాత్=శాణ్డిల్యునివల్లను, శాణ్డిల్యః=శాణ్డిల్యుఁడు, వాత్స్యాత్=వాత్స్యునివల్లను, వాత్స్యః=వాత్స్యుఁడు, కుశ్రేః=కుశ్రియనువానివల్లను, కుశ్రిః=కుశ్రియనువాఁడు, యజ్ఞవచసః=యజ్ఞవచసుఁడనువానివల్లను, రాజస్తమ్బాయనాత్=రాజస్తమ్బాయనుఁడనువానివల్లను, యజ్ఞవచాః=యజ్ఞవచసుఁడనువాఁడును, రాజస్తమ్బాయనః=రాజస్తమ్బాయనుఁడనువాఁడు, తురాత్=తురయనువానివల్లను, కావషేయాత్=కావషేయుఁడనువానివల్లను, తురః=తురుఁడనువాఁడు, కావషేయః=కావషేయుఁడనువాఁడు, ప్రజాపతేః=హిరణ్యగర్భునివల్లను, ప్రజాపతిః=హిరణ్యగర్భుఁడు, బ్రహ్మణః=బ్రహ్మమువల్లను, (వేదమువలనను), బ్రహ్మ=వేదము, స్వయమ్భు=స్వయముగాఁ బుట్టినది బ్రహ్మణే=నిత్యబ్రహ్మము కొఱకు, నమః=నమస్కారము

తా॥ ఈ పరబ్రహ్మవిద్య ఈప్రకారము బ్రహ్మమొదలుకొని క్రమముగా అధ్యాపక శాఖ తమ్యముతో భూమియందు ప్రవర్తించినది. తక్కినదంతయు సులభము. అట్టి పరబ్రహ్మవిద్య కొఱకు నమస్కారము.

ఇట్లు బృహదారణ్యకమునందు అష్టమాధ్యాయమునందు పఞ్చమబ్రాహ్మణము సమాప్తము.

బృహదారణ్యకోపనిషత్సమాప్తము.
